İKTİSAT & MALİYE
KLASİK SINAV SORU VE CEVAPLARI

ÖNEMLİ HATIRLATMA !

BU DERS NOTUNDA YER ALAN YANLIŞ VE HATALI YORUMLARLA
İLGİLİ OLARAK
MÜCAHİT CİVRİZ,
HİÇBİR ŞEKİLDE SORUMLU TUTULAMAZ.

UNUTMAYINIZ !

BURADA YER ALAN KAYNAK, DİĞER ANA KAYNAKLARA
TAKVİYE NİTELİĞİNDEDİR.

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR.

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

1 Tam rekabetçi bir firma monopolcu bir firma olursa fiyat, üretim miktarı, tüketici ve üretici fazlasındaki değişmeleri şekil yardımıyla gösteriniz.

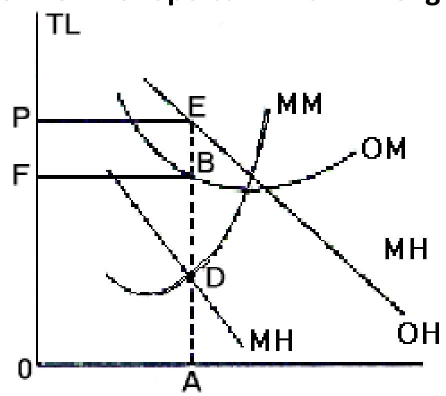
Tekel, yakın ikamesi bulunmayan bir mal veya hizmetin tek satıcısının bulunması durumuna ve bu tek satıcıya verilen addır. Belirli bir malın bir tek satıcısının olması durumu, tam rekabetteki endüstri kavramına benzetilebilir. Endüstri, tam rekabet şartlarında aynı malı üreten bütün firmaların toplamına verilen isimdir. Endüstri içindeki her firma ayrı bir karar birimidir. Firma endüstri arzının ve piyasa

talebinin belirlediği fiyat seviyesini veri olarak kabul eder ve kendisine en yüksek karı sağlayacak üretim hacmini tespit eder. Tekelde ise ayrı ayrı firmalar yerine bir tek firma söz konusudur. Tam rekabette firmaların karşı karşıya olduğu piyasa talep eğrisi, tekelde bu tek firmanın karşı karşıya kaldığı talep eğrisidir. Dolayısıyla tek firma, tam rekabet piyasasındaki tek firma gibi, fiyatı veri olarak kabul etmek zorunda değildir. Tekelci firmanın kararları malın piyasa fiyatını etkilemektedir. Başka bir deyişle fiyatı belirleyen, tek firmanın arzı ile piyasa talebi ya da toplam taleptir. Tekelci firmanın karını maksimize eden üretim ya da arz miktarı ile piyasa talebinin eşitlendiği noktada, piyasa denge fiyatı oluşmaktadır.

Tekelci firmanın karını maksimize eden denge üretim ya da arz düzeyini, yine marjinal maliyet-marjinal gelir eşitliği belirlemektedir. Firma hangi piyasaya mal arz ederse etsin, maliyet yapısı değişmeyecektir. Buna göre monopolcü firmanın dengesi Şekil-3 yardımıyla anlaşılabilir.

Şekilden de görüleceği üzere, monopolcü firmanın denge üretim ya da arz düzeyini MM (Marjinal Maliyet) ve MH (Marjinal Hasıla) eğrilerinin kesişme noktası D belirlemektedir (MM=MH). Buna göre kar maksimizasyonunu sağlayan, satış miktarı OA'dır. Birim başına fiyat, (A)'dan çıkılan dikin talep doğrusunu kestiği (E) noktası ile belirlenir. Yani firmanın karını maksimize eden (OA) arz miktarının tümü (AE) veya (OP) fiyatında talep edilecek, yani satılacaktır. Toplam gelir, satış miktarı (OA) ile fiyatın (OP) çarpımına, yani (OAEP) dikdörtgeninin alanına eşittir. Üretim (OA) kadar iken ortalama maliyet (AB) ya da (OF) kadar olacağına göre, firmanın yüklendiği toplam maliyet de (OA)x(OF)'ye, yani (OABF) dikdörtgeninin alanına eşittir. Toplam kar ise (OAEP) dikdörtgeninin alanı ile (OABF) dikdörtgeninin alanı arasındaki farka, yani (FBEP) dikdörtgeninin alanına eşit olmaktadır. (OP) fiyatı monopol piyasasında arz ve talebi birbirine eşitlediğine göre, piyasa dengesi de firma dengesi ile birlikte belirlenmiş olur.

Şekil-3: Monopolcü Firmanın Dengesi

Tekel altında durum yukarıdaki gibi iken, rekabet altında tüketicilerin mal ve hizmetlere ödedikleri fiyat, malın üreticilere maliyetinden (girişimcileri sektöre yatırım yapmaya güdüleyecek kadar kar dahil) az da olsa düşüktür. Bu nedenle tüketiciler birçok malı değerinden daha düşük fiyattan satın almış olurlar. Fakat tekel durumunda tüketiciler lehine olan bu ekstra değer tekelcinin

eline geçer. Bu durumu rakamsal bir örnekle daha da açalım. Örneğin bir kutu aspirinin 1 liradan satılması durumunda 200 adet, 10 liradan satılması durumunda da 100 adet alıcı bulabileceğini varsayalım. Karını maksimize etmek isteyen bir tekel, 1 lira maliyetli aspirini 10 liradan satarak kutu başına 9 lira kar edecektir. Görüleceği üzere, hem maldan 100 kişinin daha yararlanması engellenmiş hem de malı satın alan 100 kişi tam rekabet koşullarında oluşacak fiyatın üzerinde bir bedel ödemiştir. Aspirin alamayan 100 kişi onun yerine daha pahalı veya daha kalitesiz ürünler almak durumunda kalacaktır. Bu sebeple, tekelci fiyatlar; gelir dağılımını, ekonominin tümü üzerindeki dengeleri, ekonomik kaynakların doğru alanlara dağılımını ve teşebbüslerin güdülerini olumsuz yönde etkilediklerinden, sosyal olarak arzu edilmeyen piyasa durumunu yansıtırlar[1].

Tekelci fiyat uygulanması, üretim sonucu ortaya çıkan katma değerin büyük bir kısmının tüketiciden üreticiye transferi sonucunu doğurur. Tüketicilerin piyasanın rekabetçi olması durumunda elde edecekleri ilave değer, tekel sahiplerine geçer ve bu da gelir dağılımını olumsuz yönde etkiler. Ayrıca, oluşan yüksek tekelci fiyat nedeniyle özel sektörde talep düşmesi yaşanır ve bu durgunluğa sebep olur. Durgunluktan ise yine tasarruf eğilimi, teşebbüs sahiplerine kıyasla düşük olan tüketiciler zarar görür. Durgunluk dönemlerinde tekelciler rekabetçi piyasalarda faaliyet gösterenlere kıyasla daha yavaş fiyat düşürme eğilimindedirler.

Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, tekelci fiyat uygulandığında elde edilen üretici ve tüketici rantı toplamı, rekabet ortamında oluşan toplamdan düşüktür. Buradan da yaratılan katma değer kimde kalırsa kalsın, tekelci firmalarca yaratılan katma değerin her zaman rekabetçi firmalarca yaratılandan düşük olacağı anlaşılmalıdır.

Yukarıda geçen iktisadi rant terimi ile, nadir veya hiç bulunmayan bir üretim kaynağı sebebiyle elde edilen değer ifade edilmektedir. Bir kişinin evini, zamanla kalabalıklaşan şehir nüfusu nedeniyle artan emlak fiyatlarını göz önüne alarak, aldığı fiyatın üstünde satması sonucu elde ettiği ilave değer iktisadi ranta iyi bir örnektir. Tekelci rantına gelince bu rant, yakınından su kaynağı geçtiği için verimli hale gelen bir arazide olduğu gibi niteliği veya içeriği gereği değerlenen bir maddenin değer artışını ifade etmek gibi toplumsal bir amacı olmayıp, tamamen suni ve piyasanın maliyet ile talep yapısından kaynaklanan ve bu sebeple arzu edilmeyen bir ranttır[2].

Yenilik yapma güdüsü açısından konu değerlendirildiğinde ise, tekelci firmanın yenilik için AR-GE faaliyeti yapmasının kolay olduğu görülür. Çünkü bunun için ayırabileceği kaynağı mevcuttur. Rekabetçi firmanın ise, eğer sonucunda kendisine gerçekten rekabet avantajı sağlayacağına inanıyorsa, özellikle sermaye piyasaları gelişmiş ülkelerde yenilik yapmak amacıyla, kaynak bulması zor olmayacaktır. Fakat bu açıdan önemli olan, rekabetçi firmanın yenilik yapma konusunda daha seçici ve rasyonel olacağıdır. Bu sebeple rekabetçi firmalarda AR-GE faaliyetlerinin üretim aşamasına geçiş oranı tekelci firmalara kıyasla daha fazla, bir başka deyişle AR-GE faaliyetlerinin daha verimli olduğu söylenebilir. Ancak AT&T gibi tekellerin dünyanın en büyük AR-GE laboratuarlarına (Bell Laboratories) sahip olduğunu ve çoğu teknolojinin bu laboratuarlarda geliştirildiğini de belirtmek gerekir[3].

Tekeller hakkında yapılan bir başka eleştiri ise, tekelin asıl faaliyet gösterdiği piyasada elde ettiği tekelci karı kullanarak, rekabetçi bir piyasada maliyetlerinin altında yıkıcı fiyatlandırma yoluyla rakiplerini pazar dışına itme olasılığının bulunmasıdır. Bu tehlike, özellikle

[1] POSNER, Richard A., **a.g.e.**, s. 4.
[2] POSNER, Richard A., **a.g.e.**, s. 18-19.
[3] POSNER, Richard A., **a.g.e.**, s. 37.

piyasaya girişin zor olduğu durumlarda geçerlidir. Çünkü piyasaya giriş kolay ve sabit maliyetler düşükse tekelci firma, fiyatını tekelci fiyata yükselttiği anda piyasaya daha düşük fiyatlardan ürün sunmak üzere yeni firmaların girişi söz konusu olacaktır[4].
Ancak, tekelci fiyat ile rekabetçi fiyatın karşılaştırılması o kadar kolay değildir. Çünkü günümüzde birçok oligopol piyasa olduğundan, gerçek anlamda rekabetçi fiyatın tespitini yapmak güçtür. Çünkü, birkaç firmanın pazarı paylaştığı oligopol piyasalarda teşebbüsler fiyat rekabetine girmek istemeyebilirler. Ayrıca, piyasaya girişin zor olduğu oligopol piyasalarda fiyat savaşlarının oluşması daha zordur. Bu sebeple, günümüzde piyasaların çoğunluğunda, uygulanan fiyatın tekelci fiyat ile rekabetçi fiyat arasında yer aldığı söylenebilir.
Birden fazla aktörün söz konusu olduğu oligopol piyasalar rekabet otoriteleri tarafından sıkı bir şekilde denetlenirken, tekellerin daha ayrıntılı ve sıkı bir denetime tabi tutulması tutarlı bir davranış olacaktır[5].
İktisadi regülasyon ikiye ayrılır. Bunlardan ilki doğal tekellerin regülasyonu iken diğeri potansiyel olarak rekabetçi olan pazarların regülasyonudur[6]. Fakat, doğal tekellerin regülasyonu iktisadi regülasyonun ortaya çıkış sebebi ve en saf kullanıldığı alan olduğundan, regüle edilmesinin mutlaka gerekli olduğu genel olarak kabul gören doğal tekellerin nasıl regüle edildiğinin anlaşılması, diğer iktisadi regülasyon türlerinin kavranmasını kolaylaştıracaktır.

2 Ricardocu denklik nedir?

4 POSNER, Richard A., **a.g.e.**, s. 47-48.
5 POSNER, Richard A., **a.g.e.**, s. 16.
6 VISCUSI, W. Kip/VERNON, John M./HARRINGTON Joseph E., **a.g.e.**, s. 346.

Ricardo tarafından ileri sürülen bu yaklaşım, daha sonraları yeni klasik iktisatçılardan Robert Barro tarafından geliştirilmiştir. Barro'ya göre devlet kamu harcamalarını mal ve hizmet satın almalarını arttırırken vergileri arttırmazsa bütçe açığı ortaya çıkar. Açık, borçlanma ile finanse edilirse, bireyler anapara ve faiz ödemeleri için gelecekte kendilerinden alınacak vergilerin arttırılmak zorunda kalınacağını bileceklerdir.

Barro'ya göre tüketiciler kamu harcamalarının borçlanma ya da vergileme ile finanse edilmesi durumunda aynı tepkiyi göstereceklerdir. Çünkü, bugün ödeyeceği verginin azaldığını gören tüketici, devletin kamu açıkları ve borçlanma için daha sonra ödeme yapması gerektiğini anlayacaktır. Yani ödemenin yapılması için gelecekte vergilerin arttırılması kaçınılmaz olacaktır. Gelecekte vergi artışlarından etkilenecek tüketici vergilerin azalması sonucu elde edeceği gelirden daha fazla tasarruf yapacaktır. Bu nedenle bir verginin kaldırılması, kaldırılan vergi kadar borçlanma ile finansman yapılmasına neden olduğu için, tüketici harcamalarını değiştirmeyecektir.

Bu yaklaşıma göre, vergilerin azaltılması sonucu oluşan bütçe açığı özel tasarruflarda daha büyük bir artışa neden olacaktır. Yine, kamu açıklarının vergileme veya borçlanma suretiyle finansmanının tüketimi, yatırımları, faiz oranlarını ve milli geliri etkilemeyeceği savunulmaktadır.

1.4.1.1. Ricardo Denkliği Sorunu

Neo-Klasik yaklaşım, hane halklarının sürekli geliri ve onu harcama yeteneği üzerinde durur. Bir bireyin vergilerinde bugün bir indirim yapılırsa, vergi indirimini finanse etmek için satılan tahvillerin anapara ve faizini aynı birey ödemek zorunda kalacağı için, bireyin sürekli geliri değişmez. Bu noktada sürekli gelir açısından, bir vergi indiriminin, kişinin harcamalarını arttıracağını düşünmek için hiçbir neden yoktur. Genelde herkesin ulusal borcun neticede ödeneceğine inandığı düşünülürse, gelecek bir zamanda kamu, borçlarını ödeyebilmek için bir fazlalığa sahip olmalıdır. Bu, kamunun gelecekte vergileri yükseltecek olması demektir. Şu halde borçlardaki bir yükselme, bireyin servetini yükseltecek ve aynı zamanda bireylere gelecekteki vergilerinin daha yüksek olacağını belirtecektir. Bu durumda toplam talep üzerindeki net etki sıfır olabilir. Burada karşılaşılan problem, "kamu tahvilleri servet midir?", sorusudur. Bu probleme "Barro-Ricardo Önermesi ya da Ricardo Denkliği", denilir. Önerme şudur: Tahvil basarak borçları finanse etmek vergileri sadece erteler. Bu nedenle tamamıyla bugünkü vergilendirmeye denktir. Kamu tahvillerinin net servet olmadığı yolundaki katı Barro-Ricardo önermesi, "halk elindeki tahvillerin gelecekteki vergi artışlarıyla ödeneceğini anlar", şeklindeki sava dönüşmüştür. Eğer böyleyse kamu harcamalarındaki herhangi bir kesintiyle karşılanmayan bütçe açığındaki artış, tasarruflarda bütçe açığını tam olarak karşılayacak kadar bir artışa yol açacaktır (Dornbusch, Fischer, 1998, s.596).

Daha net görebilmek için kamunun t_1 zamanında her bir hane halkına A kadar tahvil verdiğini ve bu borcu t_2 zamanında ödemeyi planladığını düşünelim. Bu borç, t_2

zamanında her hane halkının $e^{R(t_2)-R(t_1)}$ miktarında vergilenmesi gerekecek demektir. Üssel ifadedeki R değişkeni, t_1 ve t_2 dönemlerine ait, vergi oranlarıdır Böyle bir politika, temsili hane halkı üzerinde iki etki yapar. Birincisi, hane halkı bir varlık, tahvil, kazanır. Bu t_1 zamanındaki A'nin şimdiki değeridir. İkinci olarak, hane halkı, bir borç, bir vergi yükü kazanır. Bu da yine t_2 zamanındaki A'nin şimdiki değeridir. Böylece, tahvil, hane halkının "net varlığı", değildir ve hane halkının tüketim davranışını da etkilemez. Hane halkı tahvili kolaylıkla saklar ve tahvilin faizi t_2 zamanına kadar birikir. Bu noktada (t_2 zamanda) kamu, tahvilin borçlarını ödemek için, bu tahvili ve birikmiş faizlerini kullanır (Romer, 2001, s.11).

Geleneksel ekonomik modeller ve birçok resmi olmayan tartışmalar, tahvile meyilin tüketimi arttırdığını söylemektedirler. Tüketimin geleneksel analizleri, cari harcanabilir gelire (Y-T) bağlılığıyla olmuştur. Bu varsayımla, tahvil finanse eden bir vergi, tüketimdeki yükselmeyi keser. Ricardo ve tüketimin geleneksel bakış açısı politik araç olarak, çok farklı sonuçlara yol açar. Örnek olarak, 1980'li ve 1990'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'ndeki büyük bütçe açıkları tüketimi arttırmış, büyüme ve sermaye birikimini geriletmiştir. Fakat, Ricardocu bakış açısına göre, bu bütçe açıklarının ne tüketim üzerine ne de sermaye birikimi üzerine etkisi yoktur. Başka bir örnek vermek gerekirse, kamu durgunluk zamanında sık sık tüketim harcamalarının artması için vergileri azaltır. Fakat, eğer Ricardo Denkliği geçerliyse bu çabalar boştur (Romer, 2001, s.11).

Becker (1997) çalışmasında, veri bir kamu harcama patikası boyunca vergilemenin azalmasının, vergileri ödeyen bireyin tüketim kararlarını etkilemeyeceğini savunmaktadır. . Bu teorinin arkasındaki basit düşünce, bugünkü azalan verginin yarın vergi ve faizinin toplamına eşit olduğudur. Benzer şekilde, borç finansmanı da bireyin refahını etkilemez. Ricardocu Denklik, mali politikanın kamu harcamalarını değiştirmeyeceğini savunmakla Keynesyen düşünceden çok uzaktır. Keynesyen Düşünce, ekonomik ajanların sadece bugünkü harcanabilir gelir ile ilgilendiğini anlatır. Becker, 1960-1993 yılları arası Amerika Birleşik Devletleri için yaptığı uygulama sonucunda, Ricardocu Denkliği destekleyen sonuçlar, Keynesyen yaklaşımı destekleyen uygulama sonuçlarından oldukça fazla olduğunu bulmuştur. Çalışmayı kapsayan

dönemde kamu sektörü borcu biriktirir. Kamu sektörü refahı biriktirir. Özel sektör uzun dönemde kamunun ödenmemiş borçları ödemek için vergileri arttıracağını, kavramıştır.

Ricardo Denkliği Yorumu

Ricardo Denkliği'nin ne kadarının gerçeği yansıttığını anlamak için çok miktarda çalışma yapılmıştır. Tabii ki, bu arada Ricardo Denkliği'nin tam olarak sağlanmadığı bir çok durumlar vardır. Ricardo Denkliği'nin tam anlamıyla doğrulanamamasının sebebi, nüfustaki sürekli devinimdir. Ekonomiye yeni bireyler girdiği zaman, geleceğin vergi yükünün bir kısmı, tahvil vasıtasıyla, tahvil basıldığında henüz yaşamayan bireylere aktarılır. Sonuç olarak, tahvil o sırada yaşayanlar için net varlık, anlamına gelir ve davranışlarını etkiler. Ancak aynı tahvil gelecek nesil için bir borçtur. Bu olası durum, Diamond'un çakışannesiller modeli ile (OLG) anlatılmıştır (Romer, 1996, s.39).

Ricardo Denkliği'nin bu anlamda iki sorunu vardır. Birincisi, bir seri birey, sonlu bir hayatla tümü sanki bir hane halkıymış gibi davranabilirler. Özellikle, eğer bireyler torunlarının refah düzeyine dikkat ederlerse ve bu çok güçlü bir şekilde söz konusuysa, torunlarına pozitif miras bırakacaklardır. Bu durumda kamunun finansal kararları, tekrar bağımsız bir hal alır. Bu sonuç, Temel Ricardo Denkliği'nin sonucu gibi, bütçe kısıtı mantığından gelir. Bugün piyasaya sürülmüş, gelecekte bir çok nesilden vergi yoluyla toplanacak bir tahvil olduğu varsayılırsa, tüm nesillerin tüketiminin değişmeden aynı kalması olasıdır. Her nesilin yapması gereken şey, tahvilin çıkarıldığı dönemde yaşıyor olması, mirasını arttırmak için tahvil tutarı ile birikmiş faizin toplamını arttırmaya çalışmasıdır. Böylece, verginin artmasının beklendiği (tahvilin sonlandırılması) dönemdeki nesiller, bu fonları kullanarak tahvil ve ondan doğan faizi ödeyebileceklerdir.

Her ne kadar bu tartışmalar, tahvillerin yükümlülüğü nedeniyle bireylerin tüketim politikalarını değiştirmediklerini gösterse de bunu yaptıklarına dair bir tespit mevcut değildir. Tahvil çıkarma her nesile daha önce olmayan olanaklar sağlar. Kamu harcaması değişmediği için tahvil ihracı, bir vergi kesintisiyle birleştirilir. Tahvil ihracı, yaşayan birey için yaşam kaynaklarını arttırır. Fakat gerçek şudur ki, bireyler pozitif miras bırakmayı planlamakta ve kendi tüketimleriyle torunları arasında bir tercihle içsel

bir optimum yaşamaktadırlar. Yani davranışlarını değiştirmezler. Sadece eğer mirasları sıfır ise, tahvil ihracı tüketimi etkiler. Çünkü devredilen miras ile tahvil ve ondan doğan faiz ödenecektir. Eğer böyle bir miras söz konusu değilse ikinci nesil, yani tahvili ve faizi ödeyecek olanlar tüketimlerini azaltmak zorunda kalacaklardır. Oysa ki yukarıda anlattıldığı üzere tüketim etkilenmemelidir. (Bunun yerine tahvili ve birikmiş faizini gelecek nesiller için elde tutarlar.) Bu bireyler, benzer nedenlerden dolayı aynı şeyi yapar ve süreç, borcu ödeyecek neslin gelen mirası kullanarak borcu sonlandırmasına kadar devam eder.

Nesiller arası böylesi bir bağlantı (intergenerational link) sonlu hayatlı bireyin, sonsuz ufuklu hane halkları gibi davranmalarına neden olabilir. Sonlu hayatın Ricardo denkliğini başarısız kılan ikinci bir sorun, bireyin hayat süresidir. Bireyin hayat süresi, sonludur. Fakat yine hayat süresi, yeteri kadar uzundur. Gerçek durum açısından bakıldığında, toplanan vergilerin şimdiki değerinin tahvillerin ödenmesiyle ilişkili olduğunu ve bu ödeme zamanı gelen tahvillerin ihraç edildiğinde mevcut olan bireylerin hala hayatta oldukları görülmektedir (Romer, 2001, s.537).

1.4.1.3. Ricardo Denkliği ve Sürekli Gelir Hipotezi

Ricardo Denkliğinin iyi bir yaklaşım olup olmadığı konusu, sürekli gelir hipoteziyle uyumlu bir tüketim davranışı tanımı sağlaması konusuyla yakından ilgilidir. Sürekli gelir modelinde tüketim davranışını sadece hane halkının yaşam boyu bütçe kısıtı etkilemektedir. Bugün ihraç edilen bir tahvil, geleceğin vergileriyle ödenecektir. Yani eğer sürekli gelir hipotezi tüketim davranışını iyi tanımlıyorsa, Ricardo Denkliği güzel bir yaklaşımdır.

Çoğu hane halkının küçük serveti vardır ve vergi sonrası gelirin tahmin edilebilir olması, tüketimdeki değişikliklerin de tahmin edilebilir olmasını beraberinde getirir. Bu insanın aklına Ricardo Denkliği'nin sayısal anlamda önemli başarısızlığını getiriyor. Şöyle ki, veri bir yaşam boyu, bütçe kısıtında eğer cari harcanabilir gelir, tüketim üzerinde anlamlı bir etkiye sahipse, verginin düşmesi, bunu takip eden dönemlerde, geleceğin vergisinin artması tüketim üzerinde anlamlı etkiye sahiptir (Romer, 2001, s.538).

Sadece vergilerin kişi başı götürü vergi *(lump-sum)*, olduğu durumda borç verenlerin verdiklerini geri alma olasılığı artar. Gerçek durumda tahvil ihraçları hane halkının borçlanabileceği tutarı (miktarı) çok az etkiler. Buradaki mantık, borçlunun borcunu geri öderken içinde bulunduğu durumdur. Borçlu bilir ki, geliri borcu öderken azalacaktır. Fakat, eğer vergiler gelirin bir fonksiyonu ise borçlunun vergi yükü ihraç edilen tahvilin küçüklüğü ile ilgilidir. Bir tahvil ihracı, borçlunun geri ödeme olasılığının sadece küçük bir bölümünü etkiler. Demek ki, miktarı az bir oranla etkilemektedir; o halde birey borçlanabilir (Bernheim, 1987, s.265).

Vergiler gelirin bir fonksiyonudur. Ancak pratikte durum farklıdır. Tahvil ihraç işlemi sonucu, eğer hane halkının gelecekteki vergi yükü, tahvilin getirisinden düşükse, vergi yükü az miktarda ağırlaşır. Gelecekte yükselecek vergiler, hane halkının yaşam boyu vergi sonrası gelirinin şimdiki değerini arttırır. Bu olayda tahvilin gelecek değeri düşüktür ve yine eğer tahvilin gelecekteki geliri yüksekse hane halkının yaşam boyu vergi sonrası gelirini azaltır. Sonuç olarak, hane halkının tasarrufunu arttırmak için çok az isteği vardır. Onun yerine yüksek indirgeme oranına razı olur ve tahvilin vergi yükünün yüksek olacağını bilmesine rağmen, tüketimini arttırır (Barsky, Mankiw ve Zeldes, 1986, s. 685).

3 Senyoraj geliri nedir? Şekil yardımıyla açıklayınız. Uzun dönemde bütçe açıklarını senyoraj geliriyle finanse etmek mümkün müdür?

Hastalığın tanımı

Kamu harcamalarının vergilerin yanısıra para basma yoluyla finanse edilmesi durumunda ortaya çıkan bir ekonomik hastalık türüdür. Devletin para basması neticesinde tedavüldeki para hacmi genişleyerek enflasyona neden olur. Enflasyon ise mal ve hizmetlerin fiyatını artırdığından halkın satın alma gücünü azaltır. Bir başka ifadeyle enflasyon sonrasında enflasyon öncesine göre paranın satın

alma gücü azalmış olur. Enflasyonun reel gelirler üzerindeki bu olumsuz etkisine "enflasyon vergisi" adı verilmektedir. Gerçekten de senyoraj yoluyla devlet bir tür gizli vergi uygulamış olmaktadır.

Hastalığın ortaya çıktığı alanlar

Merkez bankası bağımsızlığının tam olarak sağlanamamış olduğu tüm ülkelerde devlet senyoraj yetkisini keyfi olarak kullanarak enflasyon vergisi adı verilen hastalığın ortaya çıkmasına neden olabilir.

Hastalığın nedenleri

Hükümetlerin para basma yetkisini elinde bulunduran merkez bankası üzerinde baskı ve müdahalelerinin sözkonusu olması,

Merkez bankalarının para arzını ne şekilde ve hangi kurallar çerçevesinde artıracaklarına ilişkin anayasal ve yasal düzenlemelerin mevcut olmaması vs.

Hastalığın tedavisi

Merkez Bankalarının bağımsızlığını sağlayacak anayasal/yasal kural ve kurumlar oluşturulmalıdır.

Parasal anayasa , Para Kurulu (Currency Board) ya da başka formülasyonlar ciddi bir şekilde gözden geçirilerek parasal disiplin tesis edilmelidir.

Para arzının kontrolsüz büyümesi uzun süren enflasyonların önemli sebeplerinin birisi. Para arzındaki artışların temel nedeni bütçe açıklarının finansmanı olduğu takdirde ise, enflasyonun en önemli sebebi de para arzındaki artışlar oluyor. Yani, enflasyonun düşürülebilmesi için öncelikle bütçe açıklarının azaltılması lazım.

Bütçe açıkları başka biçimde kapatılamayınca, açıkların finanse edilmesinin kaçınılmaz yolu da karşılıksız para basılması. Bütçe açıklarını finanse etmek için devletin karşılıksız para yaratma operasyonuna 'senyoraj' deniyor.

'Senyoraj' her zaman enflasyona neden olmayabiliyor. Gayri safi milli hasıladaki büyüme oranında para basılması enflasyonist etkiler yaratmayabiliyor. Ancak, büyümeden doğan gerçek para talebinin üzerinde basılan karşılıksız para, 'senyoraj enflasyonu' denilen ve maliyet ve talep enflasyonları ile izah edilemeyen bir enflasyon biçimine yol açıyor

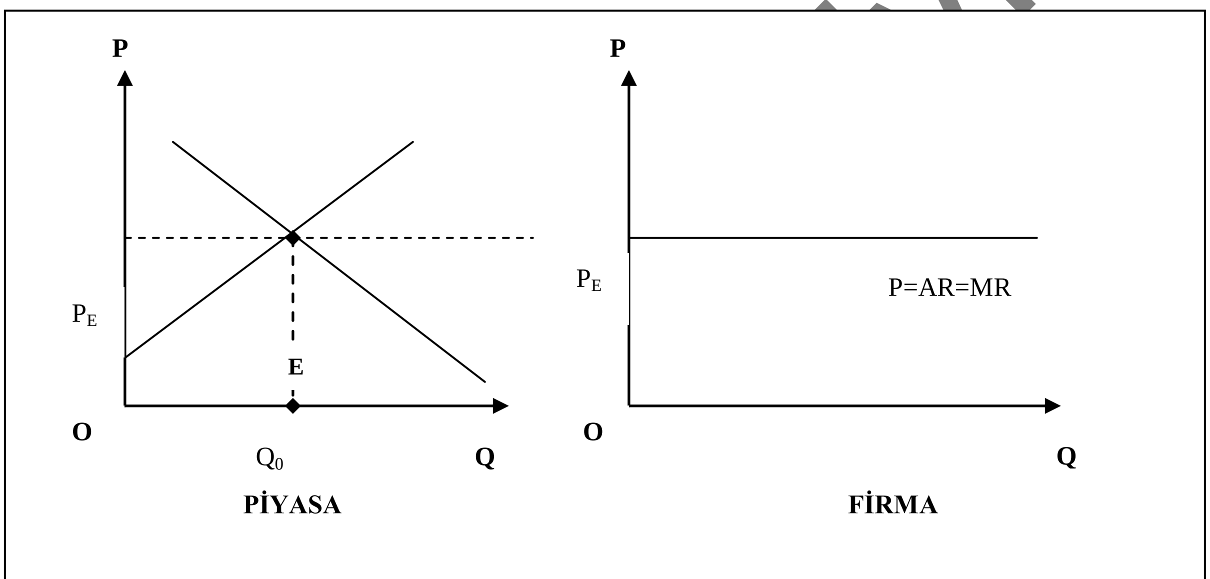
4 Tam rekabet ve monopol piyasasının karşılaştırılması ?

Tam Rekabet Piyasası

Tam rekabet piyasası gerçeği değil, ideal olan veya olması istenen bir piyasayı ifade etmektedir. Tam yarışma (rekabet) koşulları altında piyasanın işlemesi hem firmalar hem de tüketiciler için menfaat doğuracaktır. Böylece toplumun menfaat ve çıkarları da gözlenmiş ve gözetilmiş olacaktır. Tam rekabet sistemi diğer piyasa çeşitleri için olması gerekeni gösteren bir şablon piyasa olarak düşünülmelidir. Tam rekabet piyasasına şekil veren özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

- Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması: Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması, fiyatların bu iki grup tarafından etkilenmesi ve değiştirilmesine engel teşkil edecektir. Diğer bir ifade ile fiyatlar üzerine baskı kurabilecek üretici ve tüketici grubu bu piyasada varlık gösteremeyecektir.
- Ürünün homojen olması: Mallar birbiri ile özdeş niteliğe sahiptir, dolayısı ile hiçbir üretici firma kendi malının çok daha kaliteli, çok daha işlevsel olduğu gibi gerekçelerle fiyatlar üzerinde oynayamacaktır.
- Tam enformasyon (bilgilendirme): Tam rekabet sisteminin en önemli özelliklerinden biri de enformasyonun yani bilgilendirmenin tam olmasıdır. Gerek üretici gerekse tüketici tüm piyasada oluşan fiyatları ve piyasanın cari koşulları hakkında tam bilgiye sahiptir.
- Piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması: Piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması ile birlikte rantabıl çalışamayan firmalar daha etkin olabilecekleri sektörlere geçebilir ve böylece piyasada her bir sektör o sektörün uzmanlarınca çalılşır ve bu durum öncelikle firma daha sonrada da ülke ve toplum refahi açısından önemlidir.

Şekil 4.1. Tam Rekabette Piyasa Dengesi ve ve Firma Talep Eğrisi

Şekil 4.1. Tam Rekabette Piyasa Dengesi ve Firma Talep Eğrisini göstermektedir. Buna göre piyasaya herhangi bir müdahelenin olmadığı tam rekabet piyasasında piyasa dengesi, piyasa güçleri olan mal arz ve talebince belirlenir. Arz ve talep E ile gösterilen noktada birbirine eşit olduğu için piyasa dengesi E noktasında oluşur ve dengeyi veren fiyat seviyesi de P_E olarak gerçekleşir. Piyasadan firmaya döndüğümüzde, firmanın talep eğrisi yatay eksene paraleldir, diğer bir ifade ile sonsuz esnekliğe sahip bir talep eğrisi ortaya çıkmıştır. Bu koşullar altında firma için; fiyat=ortalama hasılat= marjinal hasılat= taleptir. Simgesel olarak gösterdiğimizde:

P=AR=MR=D **(1)**

Tam rekabet piyasasında firmanın toplam hasılat eğrisi pozitif eğimli bir eğri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun anlamı ise firmanın sattığı mal miktarını arttırması ile toplam hasılatını aynı zamanda (TR) arttırabilmesidir. Çünkü piyasada fiyat talebe de eşit olduğu için firma istediği kadar malı cari fiyattan satabilecektir.

Toplam Hasılat: Satılan maldan elde edilen hasılatı ifade eder, yani satılan mal miktarının fiyat ile çarpımına eşittir. Simge olarak ifade ettiğimizde:

TR=QxP **(2)**

Ortalama Hasılat: Toplam hasılatın üretim miktarına bölünmesi ile elde edilir. Diğer bir deyişle, bir birimden elde edilen hasılattır. Ortalama hasılat aynı zamanda bize fiyatı da vermiş olacaktır. O halde simgesel olarak gösterdiğimizde:

AR=TR/Q =P **(3)**

Marjinal Hasılat: En son ilave satış miktarının toplam hasılatta meydana getirdiği değişimdir,tam rekabet piyasasında marjinal hasılatta fiyata eşittir. Bu durumda marjinal hasılat şu şekilde de gösterilebilir:

MR= P x∆Q/∆Q **(4)**

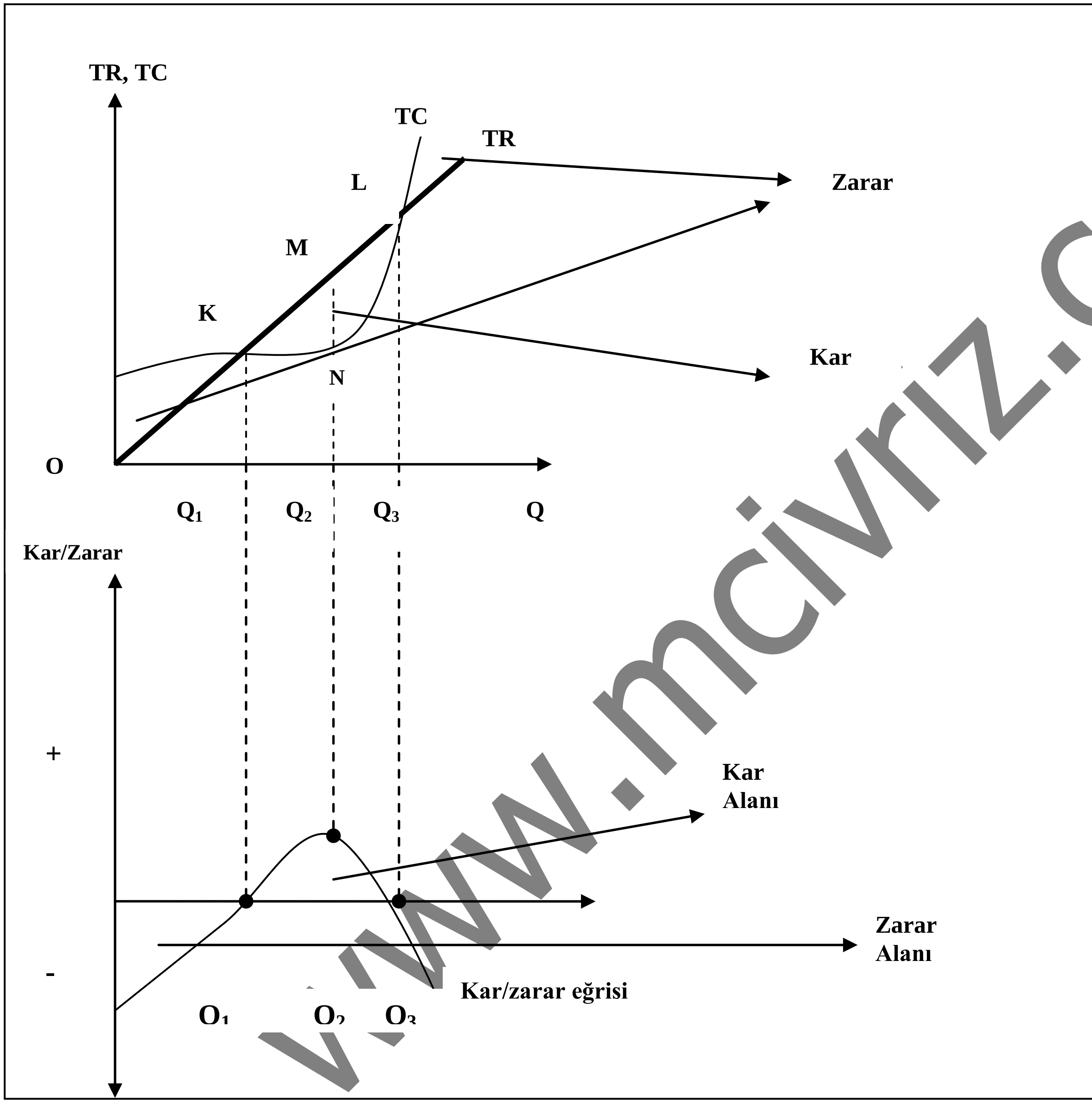
İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

Tam Rekabet Piyasasında Kısa Dönem Firma Dengesi: Kar Maksimizasyonu

Tam rekabet sisteminde firmanın kısa dönem karını analiz ederken Toplam Hasılat-Toplam Maliyet Yaklaşımı ve Marjinal Hasılat-Marjinal Maliyet yaklaşımı kullanılmaktadır.

Toplam Hasılat-Toplam Maliyet Yaklaşımı; Bu yaklaşım ile firmanın toplam maliyet ve hasılat eğrileri analize dahil edilir. Böylece toplam maliyet eğrisinin toplam hasılat eğrisinin altında kalan yerleri kar alanı olarak gösterilir. Böylece kar aralığı en yüksek alan maksimum kar alanı olarak seçilir. Şekil 4.2 'nin üst kısmı incelendiğinde pozitif eğime sahip toplam hasılat eğrisi olan TR'yi ve Toplam Maliyet eğrisi TC'yi görmekteyiz. K ve L noktalarında TC=TR'dir, dolayısı ile bu noktalarda kar yoktur. Ancak TC eğrinin TR eğrisinin altında kaldığı yerlerde diğer bir ifade ile toplam hasılatın toplam maliyeti geçtiği yerlerde (K ve L noktaları arasında kalan bölgede kar vardır. Burada cevap verilmesi gereken , firmanın bu iki nokta arasında nerede bulanacağıdır. Bu nun cevabı ise grafikte açıkça görülmektedir, o halde her iki arasındaki açıklığın en fazla olduğu yer yani MN aralığı firma için maksimum karı sağlayan noktadır. Bu durum grafiğin altında gösterilen kar/zarar eğrisinde de görülmektedir. Kar/zarar eğrisinin maksimum olduğu nokta ile MN aralığı aynı düzeyi yani Q_2 üretim düzeyinin maksimum karı verecek nokta olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 4.2. Toplam Hasılat- Toplam Gelir Eğrileri Yardımıyla Kar Maksimizasyonu

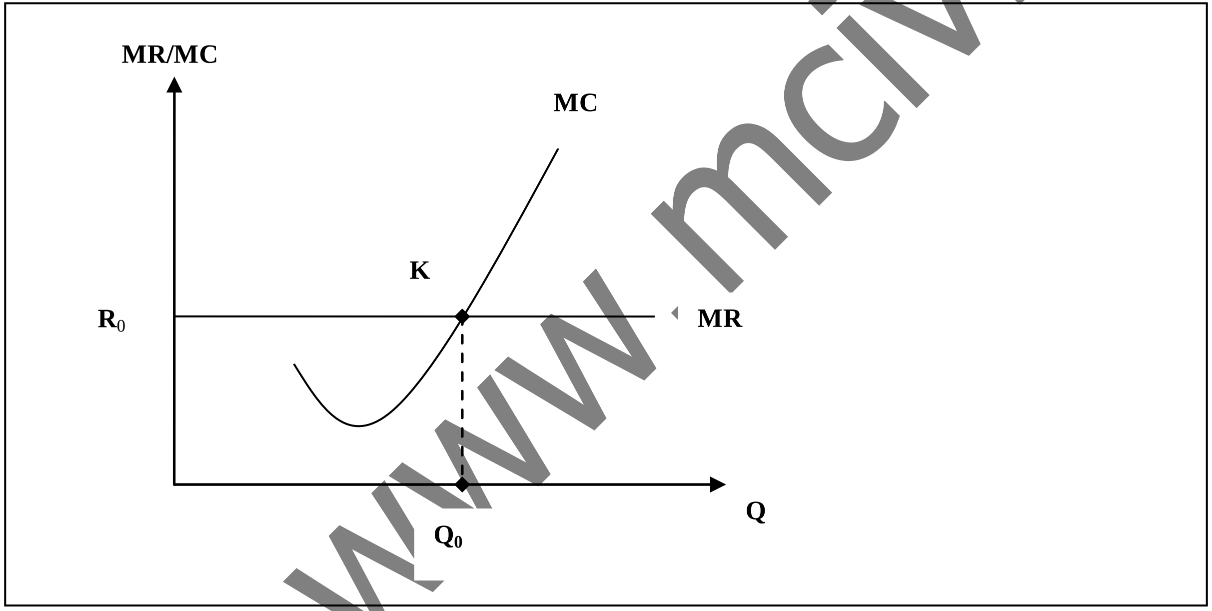

TR, TC
TC
TR
L
Zarar
M
K
Kar
N
O
Q1
Q2
Q3
Q
Kar/Zarar
+
Kar
Alanı
Zarar
Alanı
-
Kar/zarar eğrisi
O1
O2
O3

Marjinal Hasılat-Marjinal Maliyet yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre firmanın ürettiği en son birim malın maliyeti, o malın satışından elde edilen hasılatı aştığı noktadan itibaren; firma azalan bir hasılat ile karşı karşıya kalır. Firma üretimine bu şekilde devam ettiğinde ise bu kez kar yerine zarar gerçekleşir. Bununla beraber marjinal maliyetin marjinal hasılata eşit olduğu noktada ise firma kar maksimizasyonuna ulaşır. Diğer bir ifade ile kar maksimizasyonuna bu yaklaşımda:

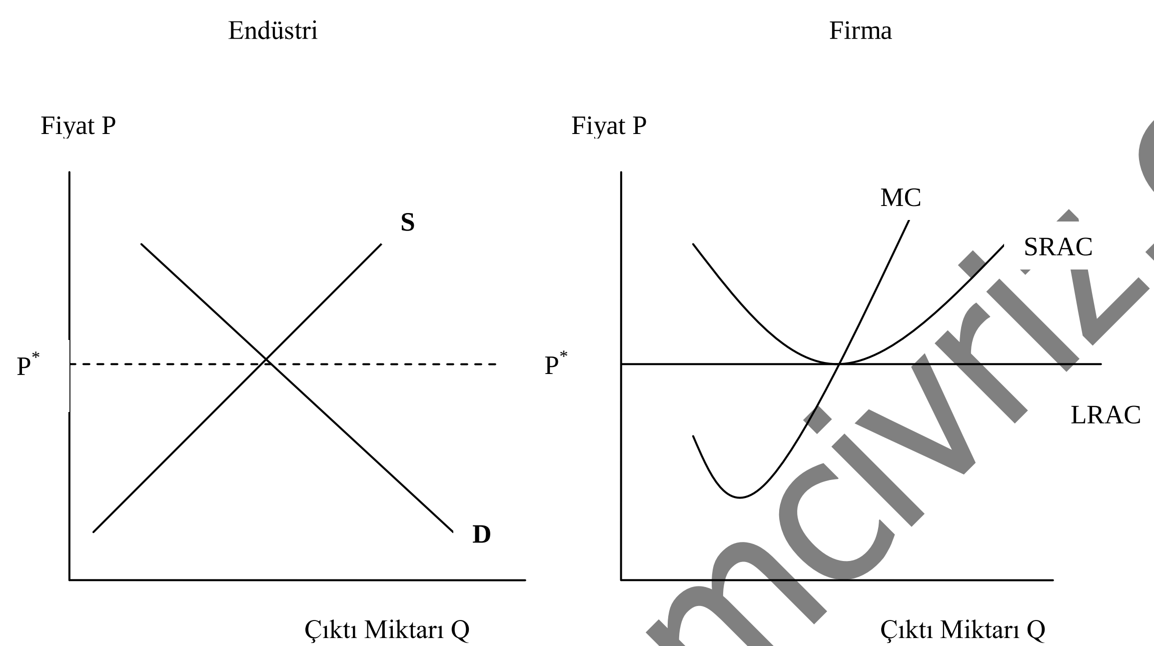
MR=MC **(5)**

eşitliğinde ulaşılır. Bu durum Şekil 41.3. de gösterilmiştir. Buna göre K noktasında firma için maksimizasyon şartı sağlanmıştır.

Şekil 4.3. Marjinal Maliyet-Marjinal Hasılat Yaklaşımına Göre Kar Maksimizasyonu

Şekil 4.4. Marjinal Maliyet-Marjinal Hasılat Yaklaşımına Göre Kar Maksimizasyonu

Tam rekabet firmasının uzun dönem dengesi incelendiğinde fiyat uzun dönem ortalama maliyete (LRAC) eşit olacaktır. Piyasa arz eğrisi, endüstri içinde yer alan firmaların kısa dönem marjinal maliyetlerinin toplamına eşittir. Firmaların ölçeğe göre sabit getiri ile çalıştıkları varsayımı altında analizimizi yaptığımız için uzun dönem ortalama maliyet eğrisi olan LRAC yatık olacak ve yatay eksene parelellik arzedecektir.

4.2. Monopol Piyasası

Bir ekonomide bir malı üreten ancak bir firmanın olduğu bir piyasa şeklinde özetlenebilir. Monopolcü (Tekelci) bir piyasada, bir malı monopolcü firmadan başka üreten bir firma yoktur. Dolayısı ile toplumda ilgili mala olan talep sadece bu firma tarafından karşılanır. Özellikle piyasa ekonomisinin popüler hale gelmesi ile birlikte dünya ekonomilerinde monopoller azalmıştır. Ayrıca tüketici menfaatleri ve ekonomik gerekçelerle kimi ülkelerde de yasaklanmıştır.

Tıpkı tam rekabet piyayasında olduğu gibi pür anlamda , en sert hali ile monopol uygulaması görülmemekle beraber buna yaklaşan endüstriler olmuştur (Liberal politikalara geçilene kadar Türkiye'de çay, sigara , şeker v.b. ürünlerde tekelci yapı mevcuttu).

Monopolün oluşma nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

- Devletçe sağlanan işletme imtiyazı, örneğin maden arama ve çıkarma işleminin eskiden sadece MTA (Maden Tetkik Arama Teşkilatı) ya bırakılması gibi
- Devlet lisansı, bir takım üretim ve hizmetlerin sadece belirli nitelikteki kişi ve kurumlara bırakılmasıdır. Örneğin sadece avukatlık belgesine sahip olanların avukatlık yapması gibi
- Patent, yeni bir icat geliştiren kişi veya kuruma devlet tarafından imtiyaz sağlanarak o malın üretimini sadece o firmanın yapmasının sağlanması gibi
- Telif hakkı, herhangi bir sanat eserinin basımı, satışı veya yeniden üretilmesi konusunda sadece o eseri yapanın izninin gerekmesidir

Bu saydığımız nedenler yasal temelli olup, pür bir monopolü oluşturmamakla beraber arzı ve üretimi sınırlandıran faktörlerdir. Bunlara ilave olarak bir de doğal nedenler vardır ki bu da, bir malı üreten birkaç firma arasından sadece birinin ölçek ekonomisi sonucu diğerlerinden daha ucuz yani daha az maliyetle üretim yapmasından dolayı diğer firmaları sektör dışına itmesi ile oluşmaktadır.

4.2.1.Monopolcü Firmanın Ortalama, Marjinal ve Toplam Hasılatı

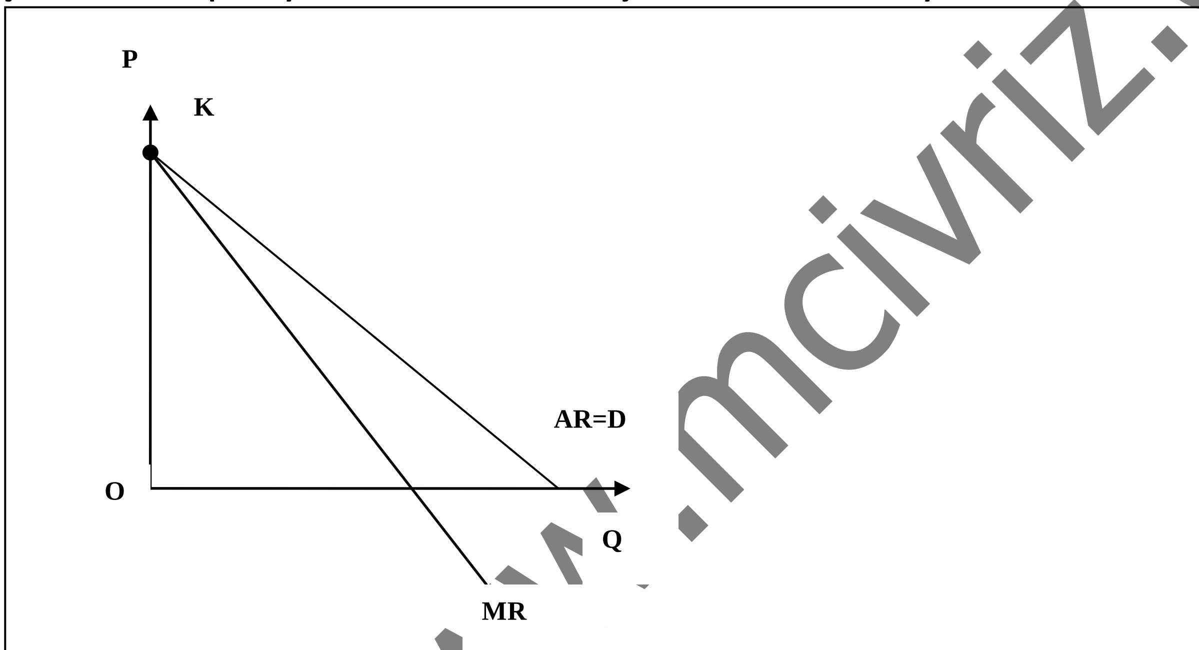
Ortalama Hasılat: Monopol piyasasında da ortalama hasılat olan AR, fiyata yani P ye eşittir. Ortalama hasılatın fiyata eşit olduğu aşağıdaki basit matematiksel denklemle de ispat edilebilir:

$$AR=TR/Q=(PxQ)/Q \quad \text{ise } AR=P \qquad (6)$$

Monopol bir piyasada firma talebi tek başına karşıladığı için firmanın talep eğrisi ile piyasa talep eğrisi aynıdır.

Marjinal Hasılat: Marjinal hasılat kavramı anlam olarak bu piyasada da değişmemektedir. Diğer bir deyişle marjinal hasılat, bir birim mal daha fazla satmak karşılığı elde edilen hasılatı vermektedir. Monopol piyasasında marjinal hasılat tam rekabet piyasasında olduğu gibi fiyata eşit olamamaktadır. Bilindiği üzere tam rekabet piyasasında marjinal hasılatın fiyata eşit olmasının nedeni üreticinin aynı fiyattan dilediği kadar malı satabilmesi idi. Ancak monopol piyasasında firma aynı fiyattan dilediği kadar malı satamamaktadır. Daha fazla mal satmak istediğinde fiyatını indirmesi gerekmektedir, bu durum ise marjinal hasılatın fiyatın altında gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Şekil 4.5. Monopol Piyasasındaki Firmanın Marjinal Ve Ortalama Maliyeti

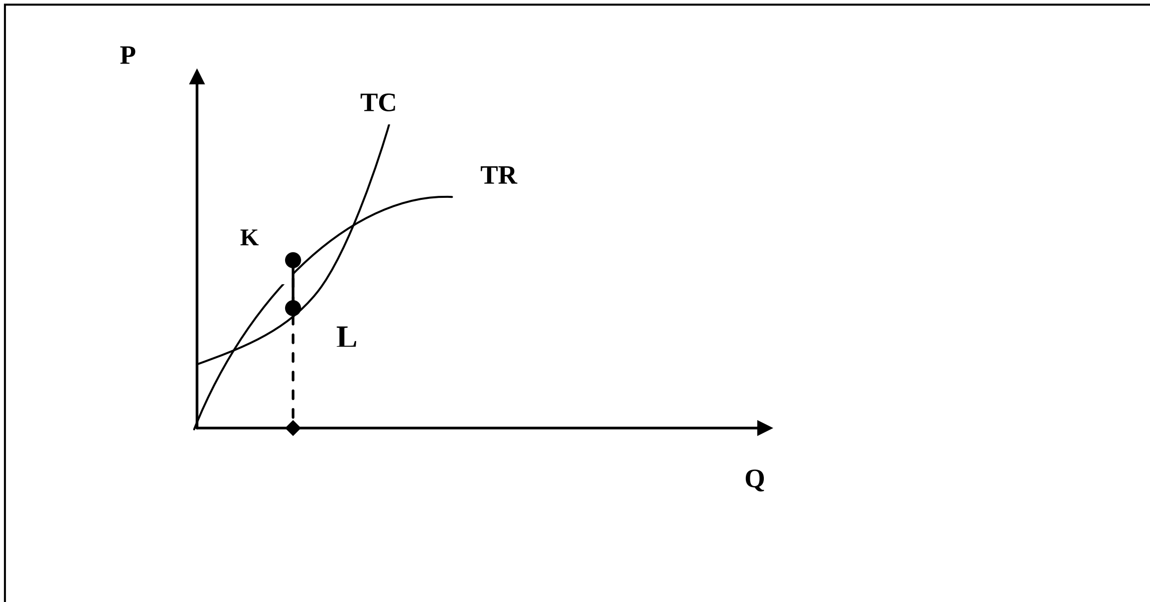

Yukarıdaki şekilde en dikkati çeken nokta K noktasıdır. Çünkü K noktasında MR=AR, bunun nedeni ise ilk mal satışından elde edilen marjinal hasılat ve ortalama hasılatın birbirine eşit olmasıdır. Zamanla malın satılan birimleri arttıkça marjinal hasılat fiyattaki değişimlere paralel bir şekilde azalmakta ve AR eğrisinden uzaklaşmaktadır.

4.2.2. Monopol Piyasasında Denge

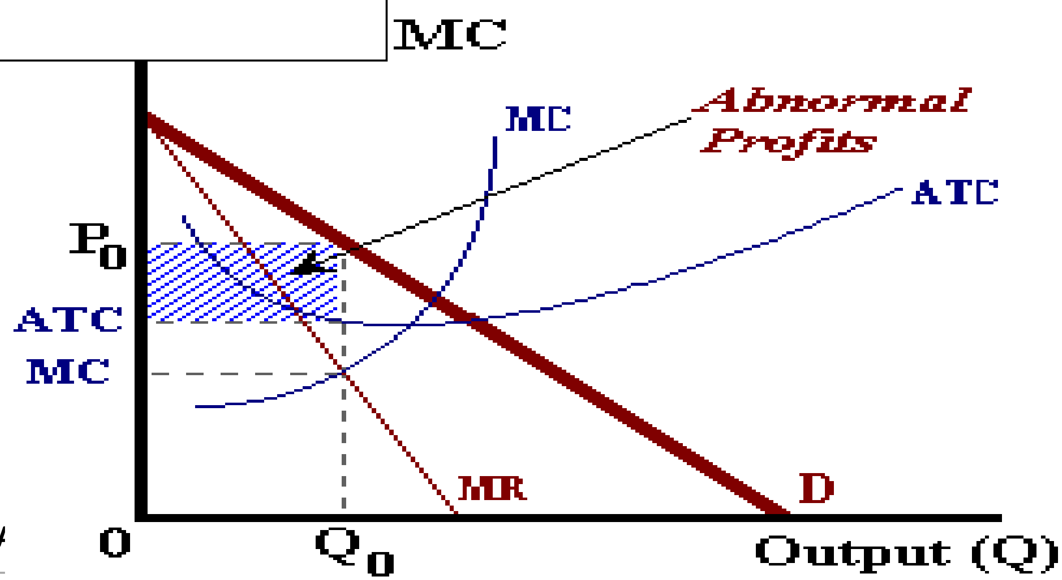
Toplam hasılat- toplam maliyet yaklaşımına göre, toplam hasılat eğrisi toplam maliyet eğrisinin üzerine çıktığında, her ikisi arasındaki dikey mesafenin en fazla olduğu nokta firmanın karının da en üst olduğu noktadır ve şekil 4.6 da KL aralığı olarak gösterilmiştir.

Şekil 4.6. Toplam Maliye-Toplam Hasılat yaklaşımına Göre Kar Maksimizasyonu

Marjinal Maliyet Marjinal Hasılat Yaklaşımına göre ise, firmanın kar maksimizasyonu MR, MC eşitliğini veren noktada gerçekleşir. Aşağıdaki grafik monopolcü bir firmanın aşırı kar durumunu vermektedir.

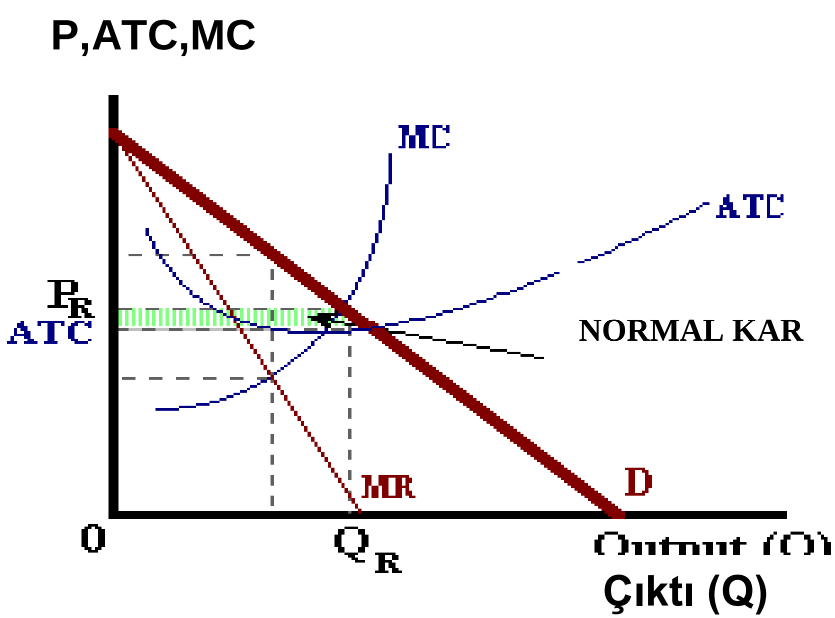
Şekil 4.7. Marjinal Maliyet Marjinal Gelire İlişkin Kar Maksimizasyonu (Aşırı Kar)

ANI

İYİ ÇALIŞMA

Şekil 4.8. Marjinal Maliyet Marjinal Gelire İlişkin Kar Maksimizasyonu (Normal Kar)

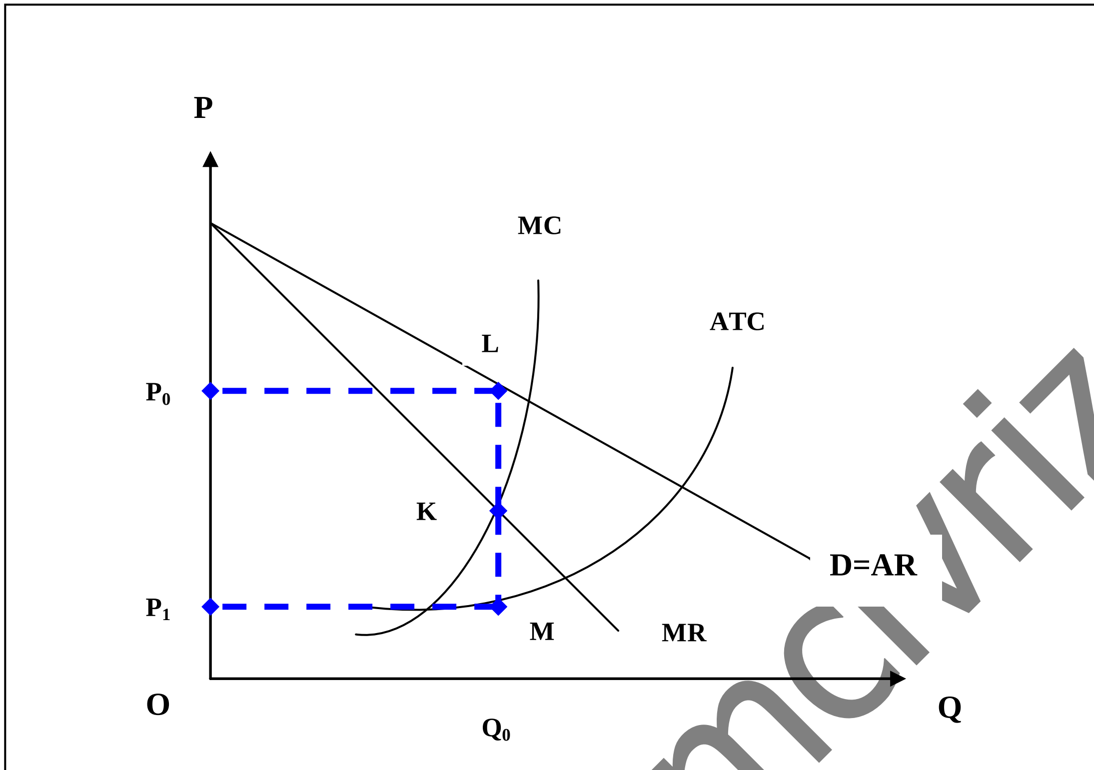
Firma yüksek fiyatla aşırı kar elde edebilir ancak toplumun çoğu bu malı bulamamaktadır. Bu durumda firma üretim miktarını Q_0 dan Q_R ye getirir. Böylece üretim miktarının artması ile fiyat düşer ve aşırı kar ortadan kalkar. İster monopol ister başka bir piyasa olsun firma hem üretim miktarını hem de fiyatı eş anlı olarak istediği gibi ayarlamayaz.

4.3.Monopolcü Rekabet Piyasası

Tam rekabet piyasası ile monopolcü rekabet piyasası arasında her ikisinin de bazı yönlerini taşıyan piyasalar gerçek hayatta karşı karşıya kaldığımız piyasalardır. Monopolcü rekabet piyasası böyle bir piyasadır. Monopolcü rekabet piyasasının özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

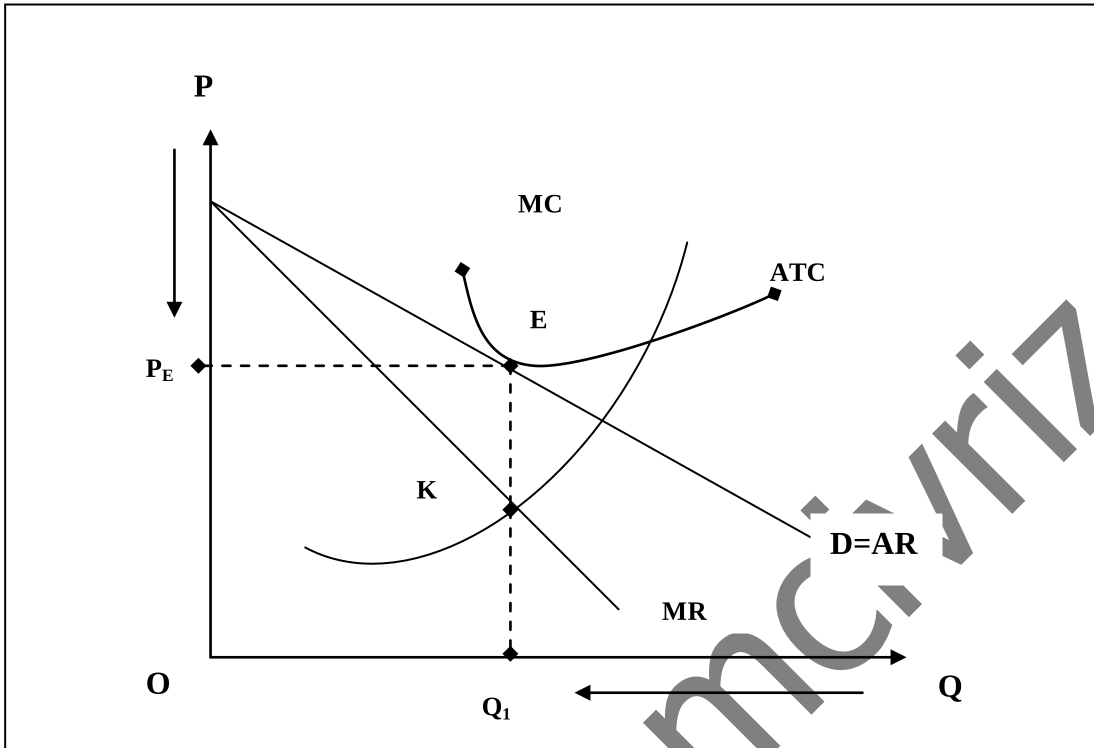
- Piyasada çok sayıda firmanın bulunması; bu özellik fiyatların üreticiler tarafından kolaylıkla değiştirilemeyeceği hatta bir kaçının bir araya gelse dahi fiyatları baskı altına alamayacağını ifade etmektedir.
- Piyasada homojen değil heterojen ürünlerin olması, monopolcü rekabet piyasasının en büyük özelliklerinden birisi üreticilerin mal farklılaştırması yoluna giderek kendi mallarına özel bir müşteri portföyü kazandırma uğraşısıdır. Firmaların temel hedefi kendi malına bağımlılık meydana getirmek ve bunu başardıktan sonra da aşırı kar elde edebilme arzusudur.
- Giriş ve çıkış serbestliğinin olması, bu serbestlik neticesinde rekabete ayak uyduramayan firmalar aradan çekilir ve mallar sadece uzmanları tarafından üretilir.

Şekil 4.9. Monopolcü firmanın kısa dönem dengesi

Monopolcü rekabet piyasasında da talep (D) ortalama maliyete (AR) eşittir. Aynı zamanda marjinal hasılat (MR) ise ortalama maliyetin altındadır. Yukarıdaki şekilde firma kar maksimizasyonu için MR=MC eşitliği gereklidir (K Noktası). Bu noktadan miktar eksenine indiğimizde kar maksimizasyonu oluşturacak miktar seviyesi bulunmaktadır (Q_0). K noktasından talep eksenine çıktığımızda ise (L Noktası) bu kez tüketicilerin Q_0 kadar malı talep etmek için ödemeye razı oldukları fiyatı verecektir P_0. O halde firma MR=MC eşitliğinde; (O- Q_0) x P_o=Firmanın Hasılatıdır, bu hasılattan ortalama maliyeti yani birim başına düşen maliyeti çıkarttığımız da bize aşırı kar alanını verecektir. (O- Q_0) x P_1 = Satılan mal miktarı için toplam ortalama maliyettir. O halde **(O- Q_0) x P_o - (O- Q_0) x P_1= KAR'**dır. Diğer bir ifade ile kar alanı (ML P_0 P_1) dörtgeninin alanı kadardır.

Şekil 4. 10. Monopolcü firmanın Uzun dönem dengesi

Uzun dönemde aşırı karı gören pek çok firmanın bu endüstri koluna girmesi ile birlikte firma için oluşmuş talep azalarak Q_1 seviyesine gelecek; piyasanın temel özelliklerinden olan piyasaya giriş çıkış serbestliği kuralı ile endüstri içine pek çok firma gelecek, bu da rekabeti arttıracaktır. Artan rekabet nedeni ile firmalar bir yandan daha çok reklam ve promosyona giderlerken bir yandan da fiyatlarını aşağı çekeceklerdir. Her iki etki nedeni ile firma artık aşırı kar değil normal kar olarak adlandırılan E noktasına ulaşmaktadır.

5 Marshall Lerner koşulu, devalüasyon ve dış ticarette küçük ülke avantajı nedir?

Devalüasyon

Devalüasyonun sözlük anlamı şu şekilde tanımlanabilir: Ulusal paranın, yabancı para birimleri karşısında değerinin isteyerek belli bir amaca yönelik olarak düşürülmesine Devalüasyon denir.
Burada dikkat edilmesi gereken şey, paranın değer yitiminin olmamasıdır. Karar idari ve siyasidir.
Devalüasyon yapılması için birçok sebep sayılabilir. Ancak, genel olarak iki temel nedene dayanarak yönetenler paranın değeri düşürmek ihtiyacı duyarlar.

1. İstikrar temini için yapılan devalüasyon
2. Dış satımı desteklemek amacına yönelik yapılan devalüasyon

Devalüasyon, genel olarak ödemeler bilânçosu açık veren ülkelerde, ödemeler bilânçosu açıklarını kapama amacı ile de yapılır. Çünkü devalüasyon ithal girdilerinin fiyatlarını yükseltip, ihracat çıktılarının fiyatlarını düşürür. Bu nedenle yıllık ithal girdilerinin toplam hacmi azalırken, yıllık ihraç çıktılarının toplam hacmi yükselir. Böylece devalüasyon yapılan ülkelerde döviz tasarrufu ve döviz girdisi sağlanır. Bu şekilde ödemeler dengesi açıklarını kapatma olanakları doğmuş olur.
Devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki etkisi ise nominal döviz kurundaki değişmelerin, reel devalüasyona yol açıp açmadığına bağlıdır. Dolayısıyla devalüasyonun ticaret dengesi üzerindeki etkisi belirli değildir. Nispi fiyatların ve ticaret hacminin döviz kurundaki değişmelere nasıl karşılık vereceği J-etkisi varsayımı ile açıklanmıştır. Buna göre devalüasyon ilk aşamada ticaret dengesi üzerinde olumsuz etki yapacaktır, fakat daha sonra olumlu etkileri görülecektir. Yabancı fiyatlar değişmeden devalüasyon yapılmasının iki etkisi vardır. İlk olarak eğer ithalatın fiziksel miktarı değişmezse, ithalat harcamaları artacak ve ticaret dengesi kötüleşecektir. Fakat daha sonra ithal malların göreceli fiyatlarının yükselmesi talebin yurtiçi mallara kaymasına ve ithalat hacminin daralmasına neden olarak ticaret dengesini iyileştirecektir (Ertekin, 2001:156-157).

Revalüasyon

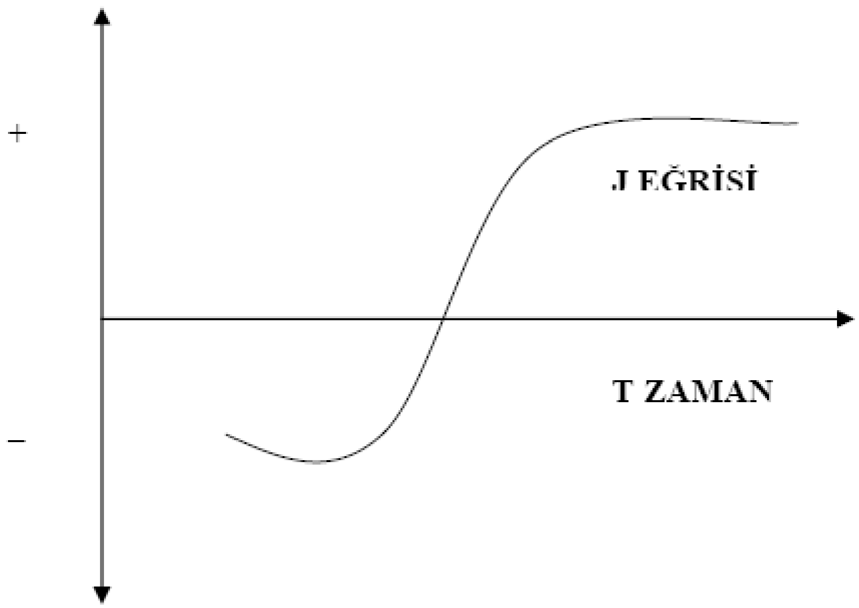
Ulusal paranın dış piyasalardaki değerinin yükseltilmesine revalüasyon adı verilir. Bu işlem devalüasyonun tam tersidir Seyidoğlu'na göre ise revalüasyon şöyle tanımlanmaktadır: Sabit kur rejimlerinde dış ödeme fazlası veren bir ülkede, bu fazlalıkları gidererek dış dengeyi sağlamak üzere, hükümet kararıyla resmi döviz fiyatının düşürülmesi (ulusal paranın dış değerinin yükseltilmesi) olarak tanımlanabilir (Seyidoğlu,1999: 503).

5.1.1.3. J Eğrisinin Tanımı

Devalüasyonun etkilerinin devalüasyon yapıldıktan belli bir süre sonra ortaya çıkması. İlk andaki ani etkilerden biri ithal fiyatlarının yükselmesi, ihraç fiyatlarının düşmesidir. İhracat hacminin artması için belli bir sürecin geçmesi gerekir. Seyidoğlu J eğrisi şöyle tanımlanmaktadır; Devalüasyonun dış ticaret bilânçosu üzerindeki etkilerini belirtmek için yapılan bir benzetmedir. Buna göre, devalüasyonun hemen sonrasında dış ticaret bilânçosu dengesi daha da bozulur, ancak bir süre geçlikten sonra devalüasyonun iyileştirici etkileri ortaya çıkmaya başlar. Böylece devalüasyonun dış ticaret üzerindeki etkileri adeta bir J harfi çizmiş olur. İlk ortaya çıkan bozucu etkiler J'nin alt kıvrık kısmına, ondan sonraki düzeltici etkilerde boyun kısmına benzer (Seyidoğlu, 1999:301).

Devalüasyon sonucunda ülkenin dış ticaret bilânçosunda meydana gelen değişmeler, J harfinin şekline benzediği için J eğrisi olarak tanımlanmaktadır. Devalüasyon sonunda dış ticaret bilânçosu önce bozulmakta, daha sonra düzelme eğilimine girmektedir. Zaman içerisinde Devalüasyon ülkenin dış ticaret bilânçosu üzerinde J harfine benzer bir etki yaratmaktadır. Bu etki kısa esnekliklerinin birden küçük olmasına bağlıdır. Çünkü devalüasyon sonucunda özellikle üreticilerin yeni duruma uymaları zaman almaktadır. Devalüasyon ihracatı fiyat açısından cazip kılabilir. Fakat bu cazip fiyatlarla ihracat yapmak için öncelikle üretimi artırmak gerekir ki buda zaman alır (Karluk, 2002:395). Reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin belirlenmesi; dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik olarak uygulanacak kur politikasının başarılı olabilmesi için gerekli bir koşuldur. Eğer, reel döviz kurundaki değişimler, dış ticaret kalemleri olan ihracat ve ithalatı etkilemiyorsa, dış ticaret açıklarını azaltmaya yönelik bir kur politikası problemi çözmeyecek ve hatta daha uygun ve daha acil ihtiyaç gösteren politikalardan dikkatleri uzaklaştıracaktır. Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesine bağlı olarak kısa dönemde bozulan dış ticaret dengesinin, belirli bir sürenin ardından iyileşmeye başlaması uluslararası iktisat literatüründe *J-Eğrisi Etkisi* olarak ifade edilir.

Devalüasyonun hemen ardından dış ticaret dengesinde görülen bozulmanın sebebi, ulusal para cinsinden ithalat harcamalarındaki artışın; ihracat gelirlerindeki artıştan daha fazla olmasıdır. Bu durum, kısa dönem ithalat talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması ile açıklanır. Ancak, zamanla artan ithalat fiyatları ithalat hacmini düşürecek ve ihracatın yurt dışı talep esnekliğindeki artışla birlikte ihracat fiyatları ve ihracat hacmi de artacaktır. Bu nedenle, kısa dönemde bozulan dış ticaret dengesi; esnekliklerdeki uyarlanma ile birlikte düzelmeye başlayacaktır. Bu görüşün arkasındaki mantık, dış ticaret dengesine **"esneklikler yaklaşımı"** olarak bilinir. Özellikle, IMF tarafından da benimsenen esneklikler yaklaşımına göre devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici etki doğurabilmesi için ithalatın yurt içi ve ihracatın yurt dışı talep esnekliklerinin mutlak değerleri toplamının birden büyük olması (Marshall-Lerner Koşulu) gerekir

Marshall-Lerner Koşulu

IMF tarafından da benimsenen esneklikler yaklaşımına göre devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici etki doğurabilmesi için ithalatın yurt içi ve ihracatın yurt dışı talep esnekliklerinin mutlak değerleri toplamının birden büyük olması (Marshall-Lerner Koşulu) gerekir. Dinler'e göre ise Marshall-Lerner Koşulu aşağıdaki gibi açıklanmaktadır. Devalüasyondan beklenen ödemeler bilânçosu açığını azaltıcı sonuçların elde edilebilmesinin koşullarını araştırarak elde ettikleri sonucu bir formülle açıklamışlardır. Bu formüle göre ülke içinde üretilen malların arz esnekliğinin sonsuz olması koşulu ile ithal

mallarının yurtiçi ve ihraç mallarının yurt dışı talep esneklikleri toplamının birden büyük olması gerekmektedir. Bu koşul şu şekilde ifade edilebilir.

Burada;

em +ex> 1

em: ithal mallarının yurtiçi esnekliğini

ex: ihraç mallarının yurtdışı talep esnekliğini

ifade etmektedir.

5.1.2. Kur Ayarlamaları ve Dış Ödemeler Dengesi

Döviz kuru değişmeleri ile dış denge arasındaki ilişkiler oldukça karma bir niteliktedir. Çünkü her şeyden önce bu ilişkiler iki yönlüdür. Şöyle ki kurların

değiştirilmesi, bir yandan dış dengeyi sağlayıcı etkiler doğururken, diğer yandan dış ödemeler bilânçosundaki değişmeler de kurları etkileyebilmekledir.

Sonra kur değişmeleri yalnızca yerli ve yabancı mal ve hizmetlerin fiyatlarını değiştirerek değil, aynı zamanda milli gelir mekanizması ve yabancı sermaye akımlarıyla da dış dengeyi etkileyici sonuçlar doğurur. Analitik yönden, tüm bu yönleri kapsayan bir denkleşme mekanizması geliştirmek oldukça güçtür. O nedenle devalüasyonu incelemek için esneklik yaklaşımı, toplam harcama yaklaşımı ve parasal yaklaşım diye üç farklı yöntem ortaya atılmıştır. Bunların içinde en eski olanı esneklik yaklaşımıdır. Aşağıda göreceğimiz gibi bu yaklaşımda konu, nispi fiyat değişmeleri açısından ele alınmaktadır. Diğer iki yaklaşım ise bir anlamda bu alandaki eksikleri gidermek amacıyla geliştirilmiştir. Şöyle ki toplam harcama yaklaşımı devalüasyon olayını milli gelir ve istihdamı değiştirme yönünden, parasalcı yaklaşım da para arz ve talebine etkileri açısından incelemektedir (Seyidoğlu,1994: 211).

5.1.2.1. Devalüasyonun Geleneksel Analizi: Esneklik Yaklaşımı

Devalüasyon, dış ödemeler bilânçosu açık veren ülkelerin bu açıkları gidermek için uyguladıkları önlemlerden biridir. Esneklik yaklaşımına göre devalüasyonun dış denge üzerindeki olumlu etkileri, ihracat gelirlerini artırıp ithalat giderlerini azaltması, başka bir deyişle dış ticaret bilânçosunu iyileştirmesi yoluyla ortaya çıkar. Devalüasyonun doğuracağı ilk etki ithal mallarını ulusal para cinsinden yerli ülke sakinlerine pahalılaştırmak ve ihraç mallarını yabancı para cinsinden dış tüketicilere ucuzlatmaktır. Bunun sonucunda da ithal mallarının yurtiçi talep esnekliğine bağlı olarak,

ithalat talebi azalır ve ithalat giderlerinden bir tasarruf sağlanır. Diğer yandan, ülkenin ihraç ettiği malların diş talep esnekliğine bağlı olarak da ihracat hacmi genişler. Bu ise ülkenin döviz gelirlerini artırır. Böylece her iki olumlu etki dolayısıyla dış ticaret bilânçosu ülkenin lehine değişir ve sonuç olarak ödemeler bilânçosundaki başlangıçta mevcut açıklar giderilmiş olur. Söz konusu iki esneklik, yani ithal mallarının iç ve ihraç mallarının dış talep

esneklikleri ne kadar yüksekse, devalüasyonun ithalat dövizlerinden tasarruf sağlama ve ihracat dövizlerini artırma etkileri de o kadar büyük olmaktadır. Fiyat etkilerini esas alması ve bunların da talep esnekliklerine bağlı olması dolayısıyla devalüasyon konusundaki bu geleneksel yaklaşım ***"esneklik yaklaşımı"*** (elasticity approach) diye adlandırılmıştır

5.1.2.2. Toplam Harcama Yaklaşımı

Devalüasyon yoluyla cari işlemler açığını azaltmaya ilişkin çözümlemede bazı eksiklikler mevcuttur. Esneklikler yaklaşımında yapılan devalüasyonun sonraki dönemlerde gelir üzerindeki etkileri göz ardı edilmiştir. Devalüasyon ilk etapta ülkenin ihracatını teşvik edici bir rekabet gücü sağladığı gibi, ithalatı da caydırıcı bir etkide bulunur. Böylelikle önceden ithal edilen malların yurt içinde üretimi teşvik edilmiş olunur. Üretimde ve dolayısıyla reel gelirde artış yaşanması ithalatı yeniden artırıcı yönde etkiler. Bundan ötürü ülkenin dış ticaret dengesinde gözlenen devalüasyon kaynaklı iyileşme kısmen giderilmiş olur. Gayri safi yurtiçi hâsılanın Gross domestic product, GDP yurtiçi harcamalar diye nitelendirilen tüketim-yatırım- hükümet alımları toplamına (C + I + G) ihracatı ilave etmek sureti

ile hesaplanmaktadır. Dolayısı ile GDP' yi harcamalar toplamı ile ölçebilmek için diğer ülkelerde üretilmiş olan mallara yapılan harcamaları (imports, N) yurtiçi harcamalar ile ihracat toplamından (C + I + G + X) çıkarmak gerekir (Ünsal, 1999:27).

GDP = C + I + G + (X – M) Burada; GDP= Gayri safi yurtiçi hasıla G = Hükümet alımları C = Tüketim Harcamaları X = İhracat (exports) I = Yatırım Harcamaları M = İthalat (imports) Ödemeler bilânçosu denkleştirme sürecinde gelir etkisini de dikkate alan toplam harcama (absorption) yaklaşımı ekonomideki iç denge (istihdam) durumuna göre farklı sonuçlara ulaşır. Keynesyen gelir belirleme modelindeki toplam harcama değişkenleri birlikte ele alınarak net ihracatın ve gelir düzeyinin (Y) etkileşimi açığa çıkarılabilir. Ülkenin reel gelir düzeyi aşağıdaki eşitlikle belirlenir:

Y = C + I + G + (X – M)

Y = Üretim düzeyi G = Hükümet alımları

C = Tüketim harcamaları X = İhracat (exports)

I = Yatırım Harcamaları M = İthalat (imports)

Eşitlikteki ***C + I + G*** toplam yurt içi harcama (A) olarak tanımlanırsa yukarıdaki eşitlik şu şekli alır:

Y = A + (X – M)

Milli gelir çeşitli amaçlarla yurt dışına transfer edilebileceği gibi, Türkiye örneğinde olduğu üzere, yurt dışında kazanılan gelir de yurt içine transfer edilebilir. Bu durumda eşitlikte transferlerin işareti eksiye dönüşmektedir. Dış ticaret açığının iyileşebilmesi için ülkenin ya üretim düzeyini (Y) artırması

gerekir yada yurt içindeki toplam harcama düzeyini (A) azaltması gerekir. Ekonominin eksik istihdamda faaliyet gösterdiği durumda net ihracattaki artışa üretim de artışla eşlik edebilir. Ancak bunun için yurt içi harcamanın üretimdeki artış oranından daha küçük oranda artması gerekir. Diğer taraftan, eğer ekonomi başlangıç durumunda tam istihdam konumunda ise üretim daha fazla artırılamaz ve net ihracatı artırabilmenin tek yolu yurt içi

toplam harcamayı kısmak olur. Böyle bir durum ise elbette para ya da maliye politikası yoluyla yurt içi harcamanın baskı altına alınmasını gerektirir.

5.1.2.3. Parasal Yaklaşım

1970'li yıllarda parasal teorinin ekonomi biliminde gittikçe yaygınlaşan biçimde kabul görmesine paralel olarak döviz kurları da artan biçimde para ve bono gibi ulusal ve yabancı mali varlıkların şimdiki ve gelecekte beklenen arz ve taleplerine bağlı olarak belirlenecek bir fiyat olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Parasal modeller paranın ulusal ve yabancı piyasalardaki arz ve talebindeki değişmelerin döviz kurları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini açıklamaya çalışmaktadır.

5.1.3. Reel Döviz Kuru Hareketleri Ve Dış Ticaret Fiyatları

Kur ayarlamaları sonucu ihracat veya ithalat sektörleri lehine gelişen fiyat avantajından kimlerin ne ölçüde yararlandığı, kur politikasının dış ticaret dengesi üzerinde beklenen olumlu etkisini gösterebilmesi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Dış ticaret dengesini iyileştirmek amacıyla düşük değerlenmiş kur politikası izlenen dönemlerde yabancı para birimi ile ifade edilen ithalat fiyatlarının düşmesi bu politikanın

ithalat üzerindeki olumsuz etkilerini ihracat fiyatlarının düşmesi de ihracat üzerindeki olumlu etkilerini azaltacaktır. Böylece, düşük değerlenme ile ihracat açısından sağlanan fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kaybedilirken, ithalat acısından ise dış piyasalar tarafından kaybedilen fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kazanılacaktır. Aşırı değerlenmiş kur politikası izlenen dönemlerde yabancı para birimi ile ifade edilen ithalat fiyatlarının yükselmesi bu politikanın ithalat üzerindeki olumlu etkilerini ihracat fiyatlarının yükselmesi de ihracat üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacaktır. Böylece, aşırı değerlenme ile ihracat açısından kaybedilen fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kazanılırken, ithalat açısından ise sağlanan fiyat avantajının bir kısmı ya da tamamı tekrar kaybedilecektir. Literatürde reel döviz kurları ve dış ticaret fiyatları arasındaki ilişkiyi araştıran çok sayıda deneye dayalı çalışma olmasına rağmen ilişkinin yönü konusunda henüz genel kabul gören bir uzlaşma oluşturulamamıştır. Literatürdeki bu karışık sonuçlar, veri ölçümleri ve incelenen dönem farklılıklarından kaynaklanmaktadır Reel kur değişimleri ile dolarla ifade edilen dış ticaret fiyatları arasında anlamlı ilişkilerin olması, reel kur hareketleri ile dış ticaret lehine değiştirilen fiyat avantajının bir kısmının veya tamamının dış piyasalar tarafından massedildiği anlamı taşımaktadır. Bu durum dış ticaretin kârlılığını amaçlayan reel kur değişimlerini etkisiz kılmaktadır. Reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkinin belirlenmesi; dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik olarak uygulanacak kur politikasının başarılı olabilmesi için gerekli bir koşuldur. Eğer, reel döviz kurundaki değişimler, dış ticaret kalemleri olan ihracat ve ithalatı etkilemiyorsa, dış ticaret açıklarını azaltmaya yönelik bir kur politikası problemi çözmeyecek ve hatta daha uygun ve daha acil ihtiyaç gösteren politikalardan dikkatleri uzaklaştıracaktır.

Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kaybetmesine bağlı olarak kısa dönemde bozulan dış ticaret dengesinin, belirli bir sürenin ardından iyileşmeye başlaması uluslararası iktisat literatüründe J-Eğrisi Etkisi olarak ifade edilir. Devalüasyonun hemen ardından dış ticaret dengesinde görülen bozulmanın sebebi, ulusal para cinsinden ithalat harcamalarındaki artışın; ihracat gelirlerindeki artıştan daha fazla olmasıdır. Bu durum, kısa dönem ithalat talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması ile açıklanır. Ancak, zamanla artan ithalat fiyatları ithalat hacmini düşürecek ve ihracatın yurt dışı talep esnekliğindeki artışla birlikte ihracat fiyatları ve ihracat hacmi de artacaktır. Bu nedenle, kısa dönemde bozulan dış ticaret dengesi; esnekliklerdeki uyarlanma ile birlikte düzelmeye başlayacaktır. Bu görüşün arkasındaki mantık, dış ticaret dengesine “esneklikler yaklaşımı” olarak bilinir. Özellikle, IMF tarafından da benimsenen esneklikler yaklaşımına göre devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici etki doğurabilmesi için ithalatın yurt içi ve ihracatın yurt dışı talep esnekliklerinin mutlak değerleri toplamının birden büyük olması (Marshall-Lerner Koşulu) gerekir.

Dış ticarette önemsiz olmanın önemi

Arz ve Talep Yönünden Dış Ticaret Teorisi ve Genel Denge

Dış Ticaret Teorisi analizlerinde kullanılan önemli bir araç "üretim olanakları eğrisi" veya "dönüşüm eğrisi"dir. Bu eğri ülkenin üretim koşullarını yansıtır. Sabit maliyet koşulları altında üretim olanakları eğrisi düz bir doğru, artan maliyet koşulları altında orijine göre iç

bükey, azalan maliyetlerde de orijine göre dış bükey durumdadır. Bu üç durumda üretimde sırasıyla sabit, azalan ve artan verimler söz konusudur. Dış ticareti arzı etkileyen faktörler açısından açıklayan bu görüşlerin yanısıra talep cephesinden etkileyen etkenler açısından açıklayan görüşler de vardır. Yalnız iki ülkenin iç maliyet sınırları arasında kalan kârlı dış ticaret alanının gösterilmesi yetmez. Dış ticarette talep koşullarına ilk kez yer veren iktisatçı Karşılıklı Talep Yasası ile J.S. Mill olmuştur. Bir ülkede ithal malı miktarları birer birim artırılırken, ülkenin kendi malından önereceği miktarları gösteren eğriye teklif eğrisi adı verilir. Teklif eğrisi, ülkenin hem talep, hem de arz koşullarını yansıtır. İki ülkeli modelde ülkelerin teklif eğrilerinin kesiştiği noktadan geçen ticaret haddi (ulularararası nisbi fiyat oranı) denge ticaret haddini gösterir. Bu bir denge fiyatıdır. Çünkü bir tarafın satmak istediği mal miktarını (ihracat), diğer tarafın satın almak istediği miktara (ithalat) eşitler. Küçük bir ülke, büyük bir ülke ile dış ticaret ilişkisine giriştiğinde, büyük ülkenin iç maliyet oranından veya ona yakın bir fiyattan malını ihraç eder. İthalatını ise büyük ülkenin düşük fiyatlarından gerçekleştirir. Bu durumda dış ticaret kazançlarının büyük bölümü küçük ülkeye gider. Bu duruma **küçük ülke avantajı** veya **"önemsiz olmanın önemi"** adı verilir. Talep koşullarını incelemede kullanılan ikinci bir araç da toplumsal kayıtsızlık eğrileridir. Belirli varsayımlar altında, bu eğrilerin şekli toplumun zevk ve tercihlerini yansıtır. Üretim olanakları eğrisinin bir toplumsal kayıtsızlık eğrisine teğet olduğu noktada kapalı ekonomi dengesi sağlanır. Açık ekonomilerde üretici dengesi üretim olanakları eğrisinin uluslar arası fiyat oranına, tüketici dengesi de bir kayıtsızlık eğrisinin veri uluslar arası fiyat oranına teğet olduğu noktada gerçekleşir. Tüketim denge noktasından geçen kayıtsızlık eğrisi, kapalı ekonomideki denge noktasından geçen kayıtsızlık eğrisine göre daha yüksek bir refah düzeyini yansıtır. Bu, uluslararası ticaretin ülke refahını artırmasının bir sonucudur.Açık bir ekonomide üretim ve tüketim noktalarından eksenlere çizilen dikmeler bir üçgen alanı oluşturur. Önemli özellikleri olan bu üçgene "dış ticaret üçgeni" adı verilir. Bu üçgenin hipotenüsü uluslararası fiyat oranını, bir dik kenarı ihracat miktarını, diğer dik kenarı da ithalatı gösterir. Dönüşüm eğrileri farklı, fakat talep koşulları benzer olan toplumlarda iç fiyat oranları da farklı olacağından kârlı dış ticaret yapma olanağı vardır. Benzer şekilde, dönüşüm eğrileri aynı, talep koşulları farklı ülkeler de kârlı dış ticaret yapabilir.

6 Aşağıdaki terimleri açıklayınız.

a)Gayri safi kalkınma b)Muhafaza fiyatı c)Talebin çapraz esnekliği d)Euro dolar piyasası

a)Gayri safi kalkınma:

Büyüme, ekonomik hayatın temel verilerinde, kişi başına bir yıldan diğer yıla daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlara denir. Burada söz konusu olan temel veriler sermaye teçhizatı, işgücü, doğal kaynaklar ve teknolojidir. Bu verilerdeki artışlar ülkede kişi başına reel gelirde sürekli bir yükselmeye neden oluyorsa ülke ekonomisinin büyüdüğü söylenecektir.
Gelişme sözcüğü sıkça büyüme ile eş anlamda kullanılmaktadır. Fakat bu iki sözcüğün ifade ettiği anlam farklıdır. Büyüme ekonominin, sayısal olarak ölçülebilir verilerindeki artıştır, ekonominin gövdesi ile büyümesidir. Gelişme ise ekonomik varlığın yapısı ile olumlu yönde değişmesidir. Gelişme büyümeden daha geniş bir anlama sahiptir. Gelişme kavramı büyümeyi de içerir. Bir ülkenin gelişmesi hem milli hasıladaki reel artışı hem ekonomideki yapısal değişmeyi hem de toplumdaki sosyal, kültürel ve politik değişmeleri içerir. Büyüme ve gelişme birbirlerini etkiler.
Kalkınma kavramı büyüme kavramından daha geniştir ve gelişme kavramı ile eşanlamlıdır. Nüfus başına düşen reel gelirdeki yıllık artış oranı kalkınma hızı olarak ifade edilse de ekonomik gelişme ve kalkınma kavramları uzun süre içinde milli gelirdeki artışla birlikte, ekonomik yapıda sanayi ve hizmetler sektörü lehine değişmeleri, sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmeleri ifade eder
3 Farklı Dünya
Kalkınma kriterlerine göre dünyadaki ülkeleri üç gruba ayırabiliriz.
-Yüksek derecede gelişmiş ülkeler: Bu grupta yer alan ülkelerde Fert Başına Milli Gelir 15.000 - 40.000 Amerikan Doları civarındadır. Batı Avrupa, Kuzey Amerika Ülkeleri ve Japonya örnek verilebilir.
-Orta derecede gelişmiş ülkeler: Bu grupta yer alan ülkelerde Fert Başına Milli Gelir düzeyi 5.000.-15.000 Amerikan Doları dolayındadır. İsrail, Türkiye ve Rusya örnek verilebilir.
-Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler: bu grupta yer alan ülkelerde Fert Başına Milli Gelir Düzeyi 5000 dolar altındadır. Pakistan, Hindistan, Nijerya örnek verilebilir.

b)Muhafaza fiyatı: Piyasa döneminde üretim yoktur, mal pazara gelmiştir. Piyasa fiyatı talebe bağlıdır. Satıcı bu fiyatı düşük bulursa kendi bir fiyat belirler buna “muhafaza fiyatı” denir. Bu fiyattan satabileceğini satar, kalanını imha eder.
c)Talebin çapraz esnekliği: Tüketici herhangi bir gıda maddesinden ne kadar satın alacağına karar verirken , o malın fiyatı yanında yakın ilişkisi olan öteki gıda maddelerinin fiyatlarını da gözönüne alır. İkame malları, aynı gereksinmenin karşılanmasında birbirlerinin yerine rahatlıkla geçebilen mallardır. Bazı gıda maddeleri arasında ikame çok kolaydır. Bu gibi gıda maddelerine **“ yakın ikame malları**” denir. Koyun eti, sığır eti, balık eti, tavuk eti gibi. Tüketici bu mallardan birinin fiyatındaki değişiklikten hemen etkilenir. Bu gıda maddeleriden birinin, örneğin sığır eti fiyatının artması, onun ikamesi olan öteki gıda maddesinin örneğin koyun eti talebinin artmasına neden olur. Bazı gıda maddeleri ise birlikte tüketilirler. Çay ile şeker, balık ile limon gibi. Tüketimleri birbirine bağlı olan gıda maddelerinin birinin fiyatının yükselmesi veya düşmesi , o gıda maddesi ile birlikte tamamlayıcısı olan gıda maddesinin talebinin azalması yada artması sonucunu doğurmaktadır (4).

d)Euro dolar piyasası: Kelime olarak "Euro Dolar", Amerikan dolarının ABD dışında, Avrupa'da oluşan piyasası anlamına gelir. Diğer bir değişle, Avrupa'daki bazı büyük bankaların dolar cinsinden mevduat kabul etmeleri ve böylece topladıkları fonlardan kısa süreli dolar kredisi açmaları şeklinde yaptıkları işlemlere Euro dolar işlemi ve bu piyasaya da Eurodolar piyasası adı verilir.

7 Kayıt dışı ekonomi kavramını açıklayınız? Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkma nedenleri ve kayıt dışı ekonominin ölçülmesi yöntemlerini anlatınız.

ÖZET

Bütün dünyada ve özellikle belge düzeninin ve kontrol mekanizmasının yetersiz olduğu gelişme yolundaki ülkelerde kayıt dışı ekonomi kavramının son derecede yaygın kullanıldığını görüyoruz. Bilhassa kayıt dışı ekonominin boyutlarının G.S.M.H içerisinde önemli boyutlara ulaşması bu ülkelerde devlet gelirlerini iyice azaltmış, ekonomik ve sosyal açılardan büyük tahribatlara sebep olmuştur. Kayıt dışı ekonomiyi azaltmanın, kalkınabilmenin önde gelen şartlarından biri olması bu konu üzerindeki çözüm önerilerini artırmıştır. Çalışmada, kayıt dışı ekonominin ulusal ve uluslar arası boyutları anlatılmış, çözüm önerileri verilmiş ve Türk Vergi Sisteminin son durumuna göre kayıt dışılığı önlemedeki başarısı üzerinde durulmuştur.

I-GİRİŞ

Gelişme yolunda olan ülkelerin iktisadi nları içerisinde kayıt dışı ekonominin diğerlerine nazaran ayrı bir yeri ve önemi vardır. Kayıt dışı ekonominin nedenlerine ve sonuçlarına bakıldığında diğer ekonomik nlardan etkilendiğini ve bu nları etkilediğini son derece kompleks yapılı; bazen bağımlı bazen de bağımsız değişken bir olgu olduğunu görürüz. Fakat daha da önemlisi içerisinde iktisadi faktörler dışında sosyal, psikolojik, siyasi ve ahlaksal boyutların tamamıyla yakın ilişki içinde olduğu bilinen kayıt dışı ekonomi, teorik çapta bir çok çözüm önerileri sıralanan fakat bir türlü ortadan kaldırılamayan bir n olarak ortaya çıkmaktadır. Kamu finansmanında vergilerin ağırlıklı paya sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Ayrıca vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki payının büyük olması da ülkeler arasında gelişmişlik göstergesidir. Gelişmiş ülkelerde bu oran %90'ların üzerinde iken gelişmekte olan ülkelerde bu oran %70'lerin altında gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki bu oranın düşüklüğü kayıt dışılığın önemli bir problem olduğunu göstermektedir. Vergi gelirlerindeki yetersizlikler kamu harcamalarının finansmanında borçlanma ve para basma yollarına gitmeyi zorlamakta bu da enflasyonist açığı sürekli genişletmektedir. Özellikle borçlanma yoluyla özel sektörün üretken yatırımlarına gidebilecek fonlarının kamu kesimine aktarılması ve bu fonların özel sektörden daha verimsiz kullanılması, gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızını sürekli düşürmekte ve ekonomik istikrarsızlıklara yol açmaktadır. Bu çalışmada, kayıt dışı ekonominin ortaya çıkış nedenleri, etkileri, tahmin yöntemleri ülkemiz ve yabancı ülkeler açısından ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

II- KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI

Yer altı ekonomisi, illegal ekonomi, kara ekonomi, resmi olmayan ekonomi, gizli ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, kayıp ekonomi, karaborsa ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, nakit ekonomisi, paralel ekonomi, enformel ekonomi, vergi dışı ekonomi ve benzer anlamlara gelen kayıt dışı ekonomi kavramı; bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen ve gayri safi milli hasıla

hesaplarını elde etmede kullanılamayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür. Başka bir ifade ile kayıt dışı ekonomi, belgeye hiç bağlanmamış yada içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışına taşınmasıdır. Kayıt dışı ekonomi, kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak da tanımlanabilir. Bireylerin veya işletmelerin ekonomik faaliyet ve işlemlerini kamunun denetimi dışında tutmasının en önemli nedeni ise vergi kaçırma arzusudur. Bu bağlamda tanım olarak belirtecek olursak; Geniş anlamda vergi kaçakçılığı, vergiye karşı koyma olarak nitelendirilmektedir. Dar anlamıyla vergi kaçakçılığı ise, vergi kanunlarına aykırı davranmak ve kanunları uygulamakla görevli bulunan idarenin aldığı önlemlere karşı gelmek suretiyle, ya da az vergi ödemek şeklinde olabilmektedir. Batı ülkelerinde, kayıt dışı ekonomi denildiğinde daha çok uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yasadışı sektörler akla gelmektedir gelişmekte olan ülkelerde ise ise bunlar da dahil olmak üzere kayıt dışı ekonomi daha çok eşya ve hizmet akımlarının belgelendirilememesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

III- KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıkmasında en temel sebep insan ihtiyaçlarının sonsuz fakat kaynakların sınırlı olması gerçeğidir. Bilindiği üzere insan nefsi sürekli daha iyiyi daha güzeli arar. Daha iyi bir hayat şartını sağlayabilmek yani daha çok gelir ve servete sahip olmak ve harcama yapabilmek için kazancını devletle paylaşmayı arzu etmez. Çünkü kayıt içine girdikçe vergi yükü artacağı veya başlayacağı için harcamaları veya tasarrufları azalacaktır. Tabii ki bu durum kişinin marjinal tüketim ve tasarruf eğilimlerine göre de değişecektir. Bunun yanında iktisadi faaliyetlerini kayıt dışında sürdüren bir kişi, alıştığı tüketim düzeyinden daha düşük bir tüketim düzeyine geçmek istemeyecektir. İktisatta Duesenberry etkisi olarak adlandırılan bu etkiyi vergilendirme açısından düşünürsek, kayıt dışı kalarak vergi ödemeyen kişi ödemediği vergi kadar tüketim veya servetini artırmaktadır. Kayıt içine girmesi sebebiyle ödeyeceği vergi kadar refahı azalacak olan kişi, kayıt içine mümkün olduğunca girmemeye gayret edecek ve faaliyetlerini kayıt dışında sürdürmeye çalışacaktır. Dolayısıyla bütün nların temelinde insanların doyumsuz arzuları ve kendi faydalarını maksimize etme isteği yapmaktadır. İşte günümüzde dünyanın hiçbir ülkesinde sıfırlanamayan, ancak ülkemizde büyük boyutlara ulaşmış olan vergi kayıp ve kaçakları günümüzün en önemli nlarından birini oluşturmaktadır. Esasında kayıt dışı ekonomi oldukça kapsamlı bir yapıya sahiptir. Bu çalışmada ise konuya ağırlıklı olarak vergisel boyutu ile yaklaşılmış, dikkatler daha çok bu noktada toplanmak istenmiştir. Bu bağlamda kayıt dışı ekonominin nedenleri arasında önemli görünenler şu şekilde sıralanabilir: Mali ve ekonomik nedenler (enflasyon, gelir dağılımı, vergi adaleti) Hukuki nedenler (yasaların basit ve açık olmaması, sık değişikliğe uğraması, vergi oranlarının yüksekliği, istisna ve muafiyetler, üniter yapıdaki bozulma, defter tutma hadleri) İdari nedenler (vergi idaresinin organik yapısı, teknik yapı, personel yapısı ve denetim mekanizması) Sosyal nedenler (vergi ahlakı, mükellef psikolojisi ve tarihsel nedenler) Siyasal nedenler ve baskı gruplarından kaynaklanan nedenler. Yukarıda belirtilen sınıflandırmayı mali, siyasal ve ekonomik nedenler olmak üzere üç başlık altında toplayabiliriz

A- MALİ NEDENLER

Kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran en önemli nedenlerin başında vergilendirme ile ilgili nlar gelmektedir. Bunlar kendi içerisinde dört alt başlık altında incelenebilir.

1-Vergi Oranlarının Yüksekliği ve Vergiye Karşı Direnç Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Vergi oranlarının gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere nazaran yüksek olması kayıt dışı ekonominin boyutlarını genişletmiştir. Örneğin A.B.D'de para talebi yaklaşımına göre 1990 yılında kayıt dışı ekonominin oranı % 5.1- 8.0 arasında tahmin edilmektedir bu ülkenin vergi tarifesi ise artan oranlı olup %15'den başlayıp %28'de son bulmaktadır, gelişmekte olan bir ülke olan ülkemizde ise ilgili yılda vergi oranları %25'den başlayıp %55'de bitmekte idi ve kayıt dışı ekonominin de çeşitli hesaplamaların ortalaması olarak(Derdiyok, Özsoylu, Kasnakoğlu)* %14.8 olarak hesaplanmıştı. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin büyümesinde önemli bir role sahip olan yüksek vergi oranlarının düşürülmesinin, kayıt dışı ekonominin boyutunu önemli ölçüde düşürebileceğini ileri sürebiliriz. Giles ve Caragata'nın 1996 yılında Kanada için yaptıkları bir araştırmaya göre Kanada'nın efektif vergi oranlarının %36.1'den %30'a azaltılması durumunda bunun kayıt dışı ekonominin GSYİH'ya oranını %15'den %13'e düşüreceğini tahmin etmişlerdir. Ekonomik büyüme ve diğer dinamik etkiler bir tarafa bırakılırsa vergi açığı aynı zamanda %5.4'den %3.9'a veya diğer bir ifadeyle 35.5 milyar Kanada dolarından 25.5 milyar Kanada dolarına düşecektir. Onlara göre devletin ekonomideki rolü daha da küçültülürse kayıt dışı ekonominin GSYİH'ya oranı %10'lar ve vergi açığı da GSYİH'nın %2.1'ler seviyesine düşer diğer bir ifadeyle kayıt dışı ekonomi 13.8 milyar kanada dolarına geriler. Vergi oranlarının ekonomik faaliyetlere olan etkisi teorik çapta bir çok çalışmayla kanıtlanmıştır, ancak bunlar içerisinde en çok bilineni Arthur Laffer tarafından ortaya konulan ve arz yönlü iktisatın en önemli dayanağını oluşturan vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkidir. Bu analizde vergi oranlarının belli bir orandan sonra vergi gelirlerini düşüreceği belirtilir. Vergi oranları optimalin üzerine çıktığı zamanlarda vergi gelirleri azalmaya başlar, çünkü insanlar çalışmak yerine vergisiz para kazanma yollarını ararlar. Vergi oranları artmaya başladığında esasen ekonomik faaliyetlerde rakamlarla ifade edildiği şekilde azalma olmaz sadece yüksek vergi oranları sebebiyle kayıtlı ekonomiden kayıt dışılığa kayış söz konusu olur bu durumda da kayıtlı ekonominin boyutu küçülür. Hükümetler, yüksek vergi oranlarının etkisini hafifletmek için vergi muafiyet ve istisna uygulamasına giderler, bu durumda da vergi adaleti gittikçe bozulur, istisnalardan yararlanamayanlar kendilerinin de daha az vergi verebileceklerini düşünerek vergi kaçakçılığı yoluna gidebilirler. Ayrıca, istisna ve muafiyet uygulamaları rekabet eşitsizliğine de sebep olmaktadır. Kayıt dışı ekonominin en önemli nedenlerinden biri de katma değer vergisi oranlarının yüksekliğidir. Bu durum fatura-fiş pazarlığını hızlandırmakta ve belgesiz alış-verişi yaygınlaştırmaktadır. Dolayısıyla katma değer vergisi oranlarının düşürülmesi bu tür pazarlıkların azalmasına sebep olacaktır. Avrupa Birliği, katma değer vergisinde iki veya üç oranlılığa yönelik bir harmanizasyon arayışı içerisindedir. Ülkemizin de bu uyumlaştırmaya katılabilmesi içinde K.D.V oranları düşürülmesi gerekmektedir. Örneğin; normal oran %10, temel gıda maddeleri ile kültür ve eğitim amacı taşıyan mal ve hizmet teslimlerinde %3-5, lüks tüketim malları içinde %15 olarak düzenlenebilir. Ayrıca hangi malların lüks hangilerinin zorunlu olduğunun da baştan düzenlenmesi gerekmektedir 21. Yüzyıla girme arifesinde zorunlu bazı malların hala lüks kategorisinde vergiye tabi tutulması uygulamasından vazgeçilmesi gerekmektedir. Amerika'da da ulusal bir perakende satış vergisinin, ulusal gelir vergisinin yerine oranının artmasıyla, birincil endişe konusu olarak vergi erozyonunun liderliğinde yaygın bir vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınmanın ortaya çıkması söz konusudur. Daha açık bir ifadeyle vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının artış göstermesi ve dolaysız vergilerin payının azalması kayıt dışılığa sebebiyet verecek olumsuz bir gelişmedir. Bütün bunlara ilave olarak akademik çevrelerce ve diğer uzmanlarca, mükellefin vergiye

karşı tepkisinin, özellikle psikolojik kaynaklı yönünün, bilimsel ve teknik bir zeminde incelenmesi hususu ihmal edilmiş ve bu konuda genellikle vergi mevzuatı ile vergi idarelerinin eksikliklerinin ön plana çıkarılması ile yetinilmiştir. Ayrıca 7. Beş Yıllık Kalkınma Planında "Vergi ile İlgili Yapısal Düzenlemeler" sıralanmış ancak bu hususa değinilmemiştir. İlgili düzenlemeler çerçevesinde kurulması öngörülen "Vergi İstişare Konseyinde" mükelleflerin de katılımının sağlanması bu yöndeki çalışmalarda etkinlik oluşturabilecektir.
2-Vergilendirme Ortamının Belirsizliği Bundan tam 224 yıl önce, iktisadın babası sayılan Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının son cildinde vergileme ile ilgili prensipler açıklanmıştır. Bunlardan bir tanesi de vergide kesinlik ilkesidir. Bu ilkeye göre mükellef ödeyeceği verginin miktarını, zamanını ve ödeme şeklini daha önceden bilmesi gerektiği esası vardır. Yani vergilerin kesin olması için vergi kanunlarının geriye doğru yürütülmemesi gerekmektedir. Türk vergi mevzuatı, çok sayıda yasa hükmü, Bakanlar Kurulu kararı ve genel tebliğle uzmanların bile izlemekte zorluk çektiği bir görünüm içindedir. Mükerrer maddeler, geçici maddeler, değiştirilen maddeler vergilendirmede açıklık ilkesini de zedelemektedir. Bu nedenle vergi yasalarının yeniden redakte edilmesi gerekmektedir. Bu arada mevzuatın vergi idaresi ve mükelleflerce rahatça izlenebilmesi için vergi ile ilgili her türlü hükmün vergi yasalarında yer almasında yarar vardır. Vergi kanunları ile Türk Ticaret Kanunu ve Sermaye Piyasası Kanunu arasındaki uyumsuzluklar giderilmelidir. Vergi mevzuatının uluslararası ilişkilerde yeni durumlarla uyumlu hale getirilmesi gereklidir. Ülkede uygulanan vergi mevzuatı, ülkenin ekonomik, sosyal, mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, sade, kolay anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli değiştirme ihtiyacı gösteriyorsa ve istikrarlı bir yapı arz etmiyorsa vergi kaçağı artar. Dolayısıyla vergilendirmede basitlik ilkesi çok büyük önem taşımaktadır. Vergilerin basit olması, hem vergi idaresinin hem de vergi mükelleflerinin işini kolaylaştırmaktadır. Vergi yükümlülerinin rahatsızlığına yol açan ve çoğu zaman mağdur olmalarına sebebiyet veren bir başka husus, 1980 sonrası dönemde hükümetlerin anayasanın 73/4. Maddesi ile kendilerine tanınan kısmi düzenleme yetkisini aşırı kullanmalarıdır. Meclisi devre dışı bırakarak, Bakanlar Kurulu Kararları ile çok sık yapılan mevzuat değişiklikleriyle ortaya çıkan belirsizlik ortamında mükellefler ve doğal olarak vergi idaresi zor durumda kalmaktadır. Bu duruma verilebilecek son örnek 13.12.1999 tarihinden itibaren uygulanmasına geçilecek olan Katma değer vergisindeki oransal artışlardır. Buna göre %15'lik normal oran %17'ye, %23'lük oran ise %25'e çıkarılmıştır. Bu artışlar mali amaçlarla gerçekleştirilmiş fakat olayın kayıt dışılığı artıracağı gerçeği göz ardı edilmiştir.
3- Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği Mükellefle vergi idaresi arasında köprü vazifesi gören muhasebeci ve mali müşavirler vergi kaybının önlenmesinde çok önemli bir role sahiptirler. Vergi kaçakçılığının önlenmesinde; bilhassa sahte fatura temininde, mal bedeli yüksek gösterilerek maliyet ve giderler şişirilmektedir. Dolayısıyla, Muhasebeci ve müşavirlik hizmeti yapanlar, bu hususta çok hassas davranmalı, davranmayanlar hakkında da ağır müeyyideler getirilmelidir. Bu konuda en önemli problemlerden biri de bu mesleği icra edenlerin nitelikleridir. Vergi ve muhasebe ile çok fazla ilgisi olmayan çeşitli meslek mensuplarının, mesleğin çekiciliği noktasından hareketle yapmış oldukları baskılar sonucu, bir uzmanlık niteliği gerektiren Yeminli Mali Müşavirlik mesleğine kolayca geçebilmelerine olanak tanınmış olması, bu mesleği sıkıntıya düşürmeye başlamıştır. 3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'nun çıkışı sırasında ve daha sonradan, bu mesleklerin gelecekteki parlak yerini gören bazı kesimler ve meslek mensupları bu yasanın kapsamı içine girmeye çalışmışlardır.

4- Vergi İdaresi ve Denetimden Kaynaklanan Nedenler Kayıt dışı ekonominin önlenmesinde belki de en etkili olanı denetim mekanizmasıdır. Mükellefler kendilerinin ne kadar az denetleneceğini bilirlerse vergi kaçırma konusunda o oranda cesaretli olacaklardır. Fakat ülkemizde vergi inceleme oranları son derecede düşük orandadır(%3-5). Bunun temelinde de vergi inceleme elemanlarının sayıca yetersiz olması, vergide uzmanlaşan kişilere özel sektörden son derecede cazip tekliflerin gelmesi ve kamunun bu elemanları bünyede tutacak imkanlar sunamaması gelmektedir. İnceleme elemanlarının bir grubunun ayrıca idari teftişte görev almaları da vergisel incelemelerde yoğunluğu azaltmaktadır. Bu kişilere belli bir süre kamuda çalışma zorunluluğu getirilebilir. Mükellefin vergiye uyum gösterememesinde yönetimin de etkisi olabilmektedir. Dolayısıyla, vergi kaçakçılığı güdüsü, vergiye uyumsuzluktan kaynaklanabilmektedir; Denetimin ve cezaların düşüklüğü, risk alma eğiliminin güçlü oluşu, vergi oranlarının yüksekliği kaçakçılık davranışı için gerek şarttır, fakat yeter şart değildir. Ayrıca kaçakçılık fırsatlarının da varlığı gerekir. Bu fırsatların iyi bir vergi idaresi ile ortadan kaldırılması yani vergi mevzuatındaki boşlukların düzeltilmesi denetimlerde bir artış olmasa da kayıt dışılığı azaltacaktır. Uygulamaya bakıldığında mükellefler ödemeleri gereken vergiyi ödememeleri halinde kendilerine kesilecek ceza ile bu paranın repoya veya bonoya yatırılması halinde elde edilecek geliri hesaplamaktalar ve eğer faizden elde edecekleri gelir cezadan fazla ise vergilerini yatırmama yoluna gitmektedirler. Dolayısıyla vergi cezaları kaçakçılığı caydırıcı bir seviyeye getirilmeli, ancak vergi cezaları çok ta yüksek tutulmamalıdır çünkü bu seferde mükellef, vergi memurlarıyla uzlaşma yoluna giderek rüşvet ve yolsuzluklar artış gösterebilecektir. Vergi idarelerinin de bu bağlamda verimli çalışma koşullarına ulaştırılmaları şarttır. İlk olarak Türkiye çapında vergi daireleri arasında ve diğer devlet daireleri ile çok hızlı bir şekilde çalışacak bilgisayar ağının kurulabilmesi ve daireler arasında eş güdümün sağlanması gerekmektedir. Mükelleflerin bütün iktisadi işlemlerinin takip edilmesinde bilgisayar sistemine süratle geçilmeli ve çalışmalar hızlandırılmalıdır. Bunun yanında vergi kaçakçılığının en çok gerçekleşme imkanı bulduğu nakit paradan plastik para adı verilen kredi kartı, banka kartı ve çek gibi bankaların aracı olacağı bir ödeme sistemine geçilmelidir. Fatura verme sınırında olduğu gibi belli bir meblağı aşan ödemeler çek veya kredi kartı ile ödenmesi zorunluluğunda olmalıdır. Esasen yapılan analizler göstermiştir ki vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma, varlığı kabul edilen fakat hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırılamayan olgulardır. Vergi yapısında gerçekleştirilen değişiklikler de bunu tam önleyemez ve bu değişiklikler vergi idaresinin tecrübesini, başka bir deyişle uzmanlaşmasını engelleyerek vergi erezyonunun sürmesine katkı sağlar.

B) SİYASAL NEDENLER

Mükelleflerin kayıp ve kaçaklar konusunda davranışlarını etkileyen en önemli belirleyicilerden birisi de siyasal iktidarların tutumudur. Ülkemizde siyasal iktidarlar, genellikle baskı gruplarının istekleri doğrultusunda kararlar alarak oy uğruna vergilendirmeden vazgeçebilmekte ve vergi yükünü belirli kesimlere yükleyebilmektedirler. Bundan başka siyasal partilerin vergileme konusunda da değişik görüşleri, birbirinden zıt uygulama projeleri bulunduğundan, politik istikrarın bulunmadığı ülkemizde her seçim döneminde mükelleflerin beklentileri başlamaktadır. Her şeye yeniden başlanacak havası verilen "vergi paketi" projelerinin çokluğu, ciddi ve istikrarlı vergi politikası olmadığı izlenimini uyandırdığından, yükümlüler kendi kararlarıyla kişisel çıkarlarını korumaya yönelmektedirler. 1950 yılından günümüze kadar vergi kanunlarında yapılan değişiklikler, iktisadi kriz dönemlerinin hemen arkasından, kamu gelirlerini artırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Siyasi karar mekanizmalarına baskı imkanı olan grupların

faaliyetleri yasal olarak vergi dışı bırakılmıştır Aşarın kaldırılmasıyla çiftçi kesiminin rahatlatılarak geniş halk kesiminin desteği temin edilmiştir. Azalan aşar vergisi geliri istihlak vergisi ile telafi edilmiştir. Bir vergi yükü azalırken diğeri artırılmıştır. Ayrıca 1980 sonrasında verilen teşvikler, konulan istisna ve muafiyetler, dengesizliği büyüttüğü gibi, piyasa payı yüksek; her alanda faaliyet gösteren işletme türlerini - holdingleri - ortaya çıkarmıştır. Bu arada daha önce mevcut olan servet beyanı müessesesinin kaldırılmasının haklı sebepleri ortaya konabilmiş değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ile pek çok meslek sahiplerinin ve pek çok kurum yöneticileri ile üyelerinin mal beyanına tabi tutulduğu ülkemizde vergi mükelleflerinin mal beyanının dışında bırakılması haklı sebeplerle savunulamaz. Bu bakımdan gerek kara paranın aklanmasının önlenmesi gerekse kayıt dışı ekonomiden sağlanan kazançların vergilendirilmesi için servet beyanı müessesesinin yeniden yasallaştırılmasına ihtiyaç vardır. Kayıt dışı ekonomiye sebep olan siyasi nedenlerden bir tanesi de sık tekrarlanan vergi aflarıdır. Vergi aflarına mümkün olduğunca yer vermemeye çalışılmalıdır. Çünkü mükelleflerin ileride bir vergi affı olabileceği yönünde beklentisinin olması vergi ödeme konusunda esnek davranmalarına yol açacaktır. Vergi aflarının diğer olumsuz bir etkisi de vergilendirmede adalet ilkesinde görülmektedir. Vergisini zamanında ödeyen mükellefler, vergisini ödemeyip cezalı duruma düşen fakat sonrada bu cezaları affedilen mükellefleri gördüklerinde gelecek vergilendirme dönemlerinde ödemeleri gereken vergiyi ödememe yollarını aramaktadırlar.

C) EKONOMİK NEDENLER

Kayıt dışı ekonominin yoğun bir şekilde yaşandığı ülkelerde en önemli ekonomik nlardan birisi de enflasyondur çünkü enflasyon mükelleflerin fiktif karlarının da vergilendirilmesine neden olmaktadır. Özellikle artan oranlı gelir vergisi tarifesine sahip olan ülkelerde gelir dilimi kaymasıyla mükellefler, reel gelirleri artmasa da daha üst bir gelir dilimine kayarak vergi yükleri hızlı bir artış trendine girmektedir. Bu durum da mükelleflerin bazı kazançlarının vergi idaresinden gizlenmesi sonucunu doğurur. Bunun sonucu olarak da devlet yetersiz kalan vergiler sebebiyle sınırsız bir şekilde borçlanma ve para basımına gider ve faiz oranlarının yükselmesiyle enflasyon oranı artar ve akabinde de gelir dağılımındaki denge bozulur. İktisat teorisi, bireyi rasyonel davranan ve bunun sonucunda da refahını azamileştirme çabası içinde bir varlık olarak ele almaktadır. Vergi kaçakçılığı, mikro ekonomi çerçevesinde, rasyonel davranan bireylerin belirsizlik veya riziko şartlarında refahlarını artırma çabası içinde karar vermeleridir. Birey vergi kaçırarak- daha az gelir vergisi ödeyerek- daha az gelir kaybına uğrayacak ve faydasını artıracaktır. Kayıt dışılığın ekonomik sebeplerinden birisi de milli gelirin ülke içerisinde bireyler ve firmalar arasında adil dağılmamasıdır. Gelişme yolundaki ülkelerde özellikle orta sınıfın azlığı, alt ve üst tabakaların yoğunluğu; kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bu durum özellikle küçük aile şirketlerinde görülmektedir. Küçük şirketler, büyük firmalarla rekabet edebilmek için vergi kaçakçılığına imkan buldukları anda bu fırsatı değerlendirmektedirler. Bu firmalarda, denetim ve belge düzeni büyük ölçekli firmalara göre daha düşük seviyede bulunduğundan kaçakçılık eğilimi de artış göstermektedir. Bunun yanında gelir dağılımındaki bozukluk küçük yaştaki çocukların kayıtsız olarak çalışmalarına yol açtığı gibi marjinal kesimi (ayakkabı boyacılığı, jetonculuk, işportacılık v.b.) genişletmekte bu sektörde de işlemlerin kayıt dışı tutulması sebebiyle vergi kaçakları artmaktadır. Dolayısıyla istikrarlı bir istihdam politikasıyla yeni iş yerlerinin açılması marjinal kesimi azaltacağı gibi işgücünün kayıt altına alınmasında önemli bir politik araç vazifesi görecektir. Tabii

ki bu bağlamda nüfus politikasının da düzenlenmesi, aile planlamasına önem verilmesi gerekmektedir. Çünkü, nüfusun kontrolsüz bir şekilde artması kayıt dışı istihdamı, peşinen de kayıt dışı gelirleri artıracaktır. Bazen bazı firmalara tanınan istisnalar bunlardan yararlanamayanlar için geçerli bir vergi kaçakçılığı nedenini oluşturmaktadır. Örneğin yatırım indiriminden ancak belirli yatırım tutarlarını geçenler faydalanabilmektedir. Bu durum, bu tutarlara ulaşamayan kişi veya firmalara karşı haksız rekabeti oluşturabilecektir. Çünkü yatırım indiriminden istifade eden bir gerçek veya tüzel kişilik, maliyetlerini azalttığı için mallarını daha düşük fiyatlarla piyasaya sürebilecek bu durumda yatırım indiriminden yararlanamayan firma açısından haksız bir rekabeti doğuracaktır. Bu gibi istenmeyen sonuçların doğmasının önlenmesinde, kanuni düzenlemelerin çok titiz yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla Mükellefler arasında farklı vergisel yükümlülükler doğuracak kanuni düzenlemeler kayıt dışı ekonominin boyutlarını genişletecektir. Emek üzerindeki vergi baskısının azaltılması, sermaye ve ekonomik sistem açısından faydalı sonuçlar doğuracaktır. Şöyle ki; Brüt ücret- net ücret açıklığının daraltılması istihdamı artıracak, kayıt dışı istihdam yönündeki basınçları azaltacaktır. Bunun dolaylı bir sonucu ise gelir vergisi ve SSK primi tahsilat artışı olacaktır. Dolayısıyla bu kurumların borçlanma gereksinimleri azalacak ve enflasyonist baskılarda bir nebze de olsa azalış gösterecektir

IV- KAYIT DIŞI EKONOMİYİ TAHMİN YÖNTEMLERİ

Kayıt dışı ekonominin ölçülmesiyle ilgili gerek ülkemizde gerekse yurt dışında yapılmış bir çok araştırma bulunmaktadır. Esasen bu çalışmalardan hiç biri kayıt dışılığı tam olarak ölçme gücüne sahip değildir. Çünkü kayıt dışı ekonominin sürekli kontrol edilecek bir bölgesi yoktur. Her an ve her ortamda kayıt dışı faaliyetler gerçekleşebilmektedir. Kayıt dışı ekonomi konusunda 7 nci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporunda da " Komisyon öncelikle, kayıt dışı ekonominin boyutunu anlamlı ve inanılır bir yöntemle hesaplayamamış durumdadır" ifadesiyle kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde nlar olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir. Fakat bunlar bahane edilerek kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yanaşmamak da hata olacaktır. Bu durumda kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye gayret göstermeli fakat esas olarak mesaiyi kayıt dışı ekonomiyi azaltmak için önlemler geliştirmeye adamamız gerekmektedir. Bu bağlamda kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde genel olarak kullanılan iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; doğrudan ve dolaylı ölçme yöntemleridir.

A)Doğrudan Ölçme Yöntemleri

Mikro bazda yapılan bu tip ölçümlerde, rasgele seçimler sonucu yapılan tespitlerden genellemelere gidilir. Belli bir zaman kesitinde gizli ekonomik faaliyetlerin hacminin belirlendiği bu yöntemde anketler önemli bir rol oynar. Kayıt dışı ekonominin doğrudan ölçülebilmesi için gelir elde edenler arasında araştırma yapılabilir. İstatistik kuruluşları, vergi idaresi, bankalar ve özel araştırma ve anket kuruluşları bu yöntemi kullanırlar. Gelir elde edenlere, ne kadar gelir elde ettikleri ve bu gelirin ne kadarını kayıtlarına yansıttıkları larak yapılır. Anket ya da inceleme sonucunda elde edilen sonuçlar kendi aralarında belli kategorilere ayrılarak, kayıt dışı ekonominin tamamına ulaşılmaya çalışılır. Bu yöntemin çok sağlıklı sonuçlar verebilmesi mümkün görülmemektedir. Eğer, araştırmayı yapan kamu otoritesi ise, gelir elde edenlerin doğru yanıtlar vermesi beklenmemelidir. Bankaların araştırma yapması durumunda ise tam tersi bir sonuç elde edilebilir. Çünkü banka nezdinde kredibilitesini artırmak isteyenler, gelirlerini olduğundan daha yüksek gösterebilirler.

B) Dolaylı Yöntemler

1-Gayrisafi Milli Hasıla Yaklaşımı Bu yöntemde, GSMH hesaplamasında kullanılabilecek ve kayıt dışı ekonomi için gösterge olabilecek her türlü veriden yararlanılmaktadır. Üretime, gelire, harcamaya ve istihdama ilişkin veriler birlikte kullanılmaktadır. GSMH hesaplamasında üretim, gelir ve harcama yöntemlerinden birisinden yararlanıla bilindiği gibi, bazı ülkelerde birden fazla yöntem birlikte kullanılabilmektedir. Normal olarak bu üç yöntemin kullanılması durumunda, aynı sonuçlara ulaşılması gerekir. Ancak kayıt dışı ekonominin varlığı, farklı yöntemlerle ulaşılan sonuçların farklılaşmasına yol açmaktadır. Gelir yöntemiyle bulunacak büyüklükle, üretim yaklaşımıyla bulunan değer karşılaştırılabileceği gibi, harcamalar yaklaşımıyla da kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirin harcamaya dönüşme aşamasında tespiti mümkündür. Ancak, döviz ve altın gibi tasarruf araçlarına yatırım eğiliminin yüksek olduğu dönemlerde ve yurt dışına transferlerin varlığında bu yaklaşımda sağlıklı sonuç vermeyebilir.

2-İstihdam Yaklaşımı Bu yöntemde nüfusun, sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içindeki gelişimine bakılarak kayıt dışı ekonominin varlığı ve büyüklüğü konusunda tahminde bulunulmaya çalışılmaktadır. Sivil işgücü arzının toplam nüfusa oranı ile istihdamın toplam nüfus içindeki payında, zaman içinde benzer gelişmenin olması beklenmektedir. Eğer bu gelişim olmuyor ve zamanla istihdamın toplam nüfusa oranı, işgücü arzının toplam nüfusa oranının altında kalıyorsa, kayıt dışı istihdamın varlığından söz edilebilir. Resmi istatistiklere göre çalışan kişi sayısı ile, sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olarak çalışan kişi sayısı arasındaki fark da bir kısım istihdamın kayıt dışı olduğunun ciddi bir göstergesidir. "Türkiye'de kayıt dışı çalışanların, yaklaşık olarak resmi kayıtlı çalışanlar kadar olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye, GSMH'nın yaklaşık %50'si oranındaki boyutları ile dünyada Rusya ve Polonya'nın ardından kayıt dışının en yaygın olduğu üçüncü ülke konumundadır. Türkiye'de sayısı 4,5 milyona ulaşan kaçak işçilerin asgari ücretten sigortalanması durumunda tahmini açığı 535 trilyon TL olan SSK'nın 690 trilyon TL'lik ek kazanç elde edeceği hesaplanmıştır".

3- Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı Bu yöntemde vergi inceleme yetkisi olan görevlilerin yaptıkları incelemelerde tespit ettikleri matrah farkları ve kayıt dışı istihdam rakamlarından yola çıkılarak kayıt dışı ekonominin boyutlarının tespitine gidilir. Vergi Usul Kanunumuzun 127 ile 152. Maddeleri arasında sayılan yoklama, inceleme, arama ve bilgi toplama müesseseleri ile amaçlanan, mükelleflerin beyanları ile fiili durumları arasındaki farkın asgariye indirilmesidir.

4- Parasalcı Yaklaşım Bu yaklaşım kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır; Sabit oran(emisyon hacmi) yaklaşımı, İşlem hacmi yaklaşımı ve ekonometrik yaklaşımdır Parasalcı yaklaşımda, çek ve nakit para kullanımı kayıt dışı ekonomi hakkında ilgililere bilgi verebilir. Parasalcı yaklaşıma göre kayıt dışı ekonomide yapılan ödemelerin büyük çoğunluğu, bu konudaki denetimlere imkan vermemek bakımından nakit para ile yapılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin boyutlarını ölçmek için para piyasasındaki hareketler de izlenmektedir. Bu yaklaşımda dolaşımdaki paranın mevduata oranının zaman içinde artması, paraya olan talebin arttığını ve dolayısıyla kayıt dışı ekonominin genişlediğini göstermektedir.

V- KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ULUSLARARASI BOYUTU

Kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde, resmi ve resmi olmayan ekonomi üzerindeki etkilerin ölçülmesinde bir çok engellerin aşılması gerekmektedir, fakat bu konuda sınırlı ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Kayıt dışı ekonominin ölçülmesi imkansız denecek kadar zor olsa bile imkansız değildir. Para talebi yaklaşımı gibi metotlarla OECD ülkelerindeki kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında bazı gerçekler temin edilebilmiştir. Kayıt dışı ekonomi, resmi gayri safi milli hasıla içerisinde hesaplanmayan bütün üretimleri kapsar. Boyutu, %3 ile %40 arasında değişebilmektedir. Oranlar arasındaki bu genişliğin sebebi, kayıt dışı ekonomi ilgili değişik tanımların yapılmasıdır. Örnek vermek gerekirse, kayıt dışı ekonomi ile ilgili yapılan çalışmaların bir çoğunda ev işleri analize dahil edilmemiştir. Bir tahmine göre ödeme yapılmayan ev işlerinin ekonomik değeri Amerika'da 1981 yılının resmi rakamlarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın %31'i kadardır. Nakit işlemlerinin artmasıyla büyüyen yer altı ekonomisi hakkında Ergard L. Feige'nin yaptığı tahminde, Amerika'da kayıtlara girmeyen gelirlerin miktarının yıllık bazda 800 milyar dolar civarında olduğunu tespit etmiştir. Farklı yöntemlere göre birbirinden oldukça farklılık gösterebilen kayıt dışı ekonominin ölçümü oldukça zor bir işlem görünümündedir. Günümüzde dünyadaki kayıt dışı sektörün büyüklüğü 3 trilyon dolar olarak tahmin edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise kayıt dışı ekonomi, GSMH'nin %10-15'i civarındadır. Araştırılan 17 OECD ülkesinin 11'inde kayıt dışı ekonominin gayri safi milli hasıla içindeki payının %10'dan fazla olduğu kanıtlanmıştır. Kayıt dışı ekonominin boyutunun ölçülmesinde bir çok metot arasında herkes tarafından kabul edilen bir metot yoktur. Her yaklaşımın kendine göre zayıf noktaları ve kuvvetli noktaları vardır ve her bir metot, özel sonuçlar ortaya koymaktadır. Değişik metotlar kayıt dışı ekonomiyi oldukça geniş aralıklarla tahmin etseler de, üzerinde uzlaşılan genel kanı OECD ülkelerinde geçtiğimiz son on yılda kayıt dışı ekonominin büyüdüğü şeklindedir. Bu durum özellikle Avusturya'da ispatlanmıştır ki bu ülkede kayıt dışı ekonomi; 1975'de 12.02 milyar Avusturya Schillinginden (resmi GSMH'nın %1.73'ü) 1995 yılında 89.56 milyar schilling'e (resmi GSMH'nın %7.20'sine) çıkmıştır. Vergi geliri potansiyeli, ölçülemeyen gizli ekonomi sonucu azalır. Kayıt Dışı ekonominin büyüklüğü ülkeden ülkeye değişir. Bu farklılıklar ise vergi yükü, düzenleyici sistemin karmaşıklığı ve vergi ahlakı gibi değişkenlerin bir yansımasıdır. Aynı zamanda kayıt dışı ekonomi zaman içerisinde de değişir. Frey ve Weck-Hanneman (1984) yaptıkları bir çalışmada 1978 yılında 17 OECD ülkesinde kayıt dışı ekonominin resmi GSYİH'ya oranını Japonya için %4.1, ABD için %8.3, İsveç için %13.2 , Kanada için %8.8 olarak bulmuşlardır. Aigner'in yaptığı çalışmada ise A.B.D için oranlar GSMH'nın %4 ü ile %33 ü arasında değişmektedir. Buna karşılık aynı oranlar 1970 yılında %2.6 ile %11 arasında değişmekteydi. Kanada için yapılan araştırmalar ise farklı sonuçlar doğurmuştur. Örneğin Mirus ve Smith(1994) 1976 yılı için yaptıkları araştırmada oranı %5 ile %7 arasında bulmuşlardır. 1990 yılı için de Spiro(1993), ilgili oranı %15 olarak bulmuştur. Mirus ve Smith'in 1997 yılındaki çalışmasında Kanada için oran %15 olarak bulunmuştur. A.B.D için oranı (kayıt dışı ekonomi/GSYİH) 1970 yılı için Tanzi(1983) %2.6 , Schneider ve Pommerehne (1985) %11 oranında bulmuşlardır. Buna karşılık Bhattacharyya(1990) 1960 yılı için Birleşik Krallık'ta oranı %3.8, 1976 için %11.1 ve 1984 için ortalama %8 olarak bulmuşlardır. Chote(1995) ise bu oranın %6 ile %8 arasında değişebileceğini belirtmiştir. A.B.D için yapılmış başka bir çalışmada kayıtlara alınmamış gelirin izlenmesinde A.B.D'de Federal Hükümet yeni metotlara göre yazılmış raporları kullanmıştır ve kayıt dışı ekonomi sebebiyle yıllık 170 milyar$'lık vergi kaybı tespit etmiştir. A.B.D'de vergi yönetiminden mlu en üst düzeyde bir kuruluş olan Internal Revenue Service, yer altı ekonomisini engellemede, denetçilerine endüstrilerin harcamalarını kontrol ettirmiş ve bu yolla endüstrilerin gelirlerini doğru olarak tespite çalışmıştır. David Giles'in 1998

yılında Kanada ve Yeni Zelanda için yaptığı çalışmada şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Kayıt dışı ekonominin göreceli büyüklüğü son 20- 30 yıldır artmaktadır. - Vergi yükü, kayıt dışı ekonomiyi etkileyen temel itici güçlerden birisidir. Vergi bileşimi de kayıt dışı ekonomiyi etkileyen faktörlerden biridir (dolaysız vergilerin payının artışı kayıt dışı ekonomiyi artırabilir). Friedrich Schneider yapmış olduğu bir araştırma sonucunda Ülkeler açısından kayıt dışı ekonomiyi aşağıdaki şekilde tespit etmiştir

VI- KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TÜRKİYE'DEKİ BOYUTLARI

Kayıt dışı ekonomi bütün sektörleri içine almış, ölçümü oldukça güç ve karmaşık olan bir olgudur. Kayıt dışı ekonomi gerçeği, ekonomik göstergelerin hatalı sonuçlar doğurmasına sebep olmaktadır; GSMH rakamları, kayıt dışı ekonomi sebebiyle hatalı çıkmakta, bu sebeple büyüme rakamları da gerçeği yansıtmamaktadır. Bu rakamlara göre yapılan tahmin ve değerlendirmeler de dolayısıyla samimi olmamaktadır. Ülkemizde de bu konu üzerinde çalışan değerli araştırmacılarımız farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Tabii ki, ülkemizde ki veri yetersizlikleri ve olan verilere bazı durumlarda ulaşma zorlukları da kayıt dışı ekonominin ölçülmesinde güçlüklere sebep olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin boyutları çeşitli araştırmacılarca %1.50 ile %137.8 arasında tahmin edilmiştir.

VII- KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ

Literatürde kayıt dışı ekonominin etkileri bahsinde olumlu ve olumsuz etkiler üzerinde durulurken, bunlar içerisinde olumsuz etkilerin ağırlığı gün geçtikçe artış göstermektedir. Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkileri, ekonomi üzerinde, rekabet üzerinde ve sosyal güvenlik sisteminde olabilmektedir. Bunun yanında kayıt dışı ekonominin az da olsa olumlu yanları bulunmaktadır.

Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri Kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerinden ilki olarak kayıt dışı ekonomi ile GSMH seviyesi arasında gösterilen pozitif yönlü ilişki gösterilmektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutunun arttığı durumda GSMH seviyesinin daha yüksek olması başlıca iki sebebe dayandırılmıştır. Bunlardan ilki, kayıt dışılığın arttığı dönemlerde ücret ödemelerinden vergi kesilmeyeceği için emek talebinin emek fiyatına esnekliğinin yüksek olduğu varsayımı altında, emek talebinin artacağıdır. Yani kayıt dışı ekonomi istihdamı artıracaktır. Çünkü, işverenler daha düşük işçilik maliyetleriyle karşılaşacaklar, işçilerin ise reel ücretleri artacaktır. İkincisi ve daha da önemli olanı ise, GSMH' kendi başına tüketim düzeyinden etkilenecek ve tüketimin artmasıyla çarpanın etkisiyle GSMH seviyesi yükseltecektir. Kayıt dışı ekonomi, vergiye tabi geliri azaltmak suretiyle fiili vergi oranında düşüş meydana getirir. Bu düşüş, kullanılabilir geliri artırır. Bu durumda ekonomide kullanılmayan yani atıl kapasite varsa marjinal tüketim eğilimine de bağlı olarak tüketim mallarına talep artar, dolayısıyla yatırım mallarına olan talep seviyesi yükselir ve sonuçta yatırımların artmasıyla milli gelir seviyesi yükselişe geçer. Kişi ve kurumlar, vergiyi oto-finansman yöntemi olarak kullanarak büyümelerini sürdürebilmektedirler. Ekonomik büyümenin öncelikli tercih edildiği bir ülkede; eğer alınan vergilerle devlet tarafından gerçekleştirilen büyüme oranı, bu vergiler mükelleflerin elinde kalsaydı sağlanacak büyümeden daha düşük ise, kayıt dışı çalışmanın olumlu sonuçlar meydana getireceği ileri sürülebilir. Aynı zamanda, kayıt dışı çalışan ekonomik birimlerin kayıtlı ekonomik birimler karşısındaki rekabet avantajı ve hareket yeteneği dikkate alınırsa ekonomik büyüme ivme kazanabilir. Kayıt dışının yararları arasında sayılan bir diğer özellik de kayıt dışılığın toplumda sosyal patlamaları engelliyeceği yolundaki görüştür. Bu görüşe göre mükellefler ağır

bir vergi yükü altında ezilmektedirler, dolayısıyla hayatiyetlerinin devamı açısından vergi kaçırmak zorunda kalmaktadırlar. Böyle bir durumda devletin vergi gelirlerinde azalma olmakta fakat sosyal patlamalar da engellenmekte ve buna ilave olarak ekonomiye canlılık getirilmekte, resesyon ve depresyon görülmemektedir. Her ne kadar teoride kayıt dışı ekonominin olumlu yanlarına değinilse de kayıt dışı ekonominin özellikle uzun dönemde bir çok olumsuz etkiyi beraberinde getireceği açıktır. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerine bakarak kayıt dışı ekonomiyi önleme konusundaki mücadeleden vazgeçmemek gerekmektedir.

Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri Kayıt dışı ekonominin bir çok olumsuz etkisi vardır. Bunlardan birincisi ekonomi üzerindeki olumsuz etkisidir; Kayıt dışı ekonominin büyümesi kayıtlı ekonominin küçülmesi demektir. Kayıtlı ekonominin küçülmesi de devletin vergi gelirlerinin azalması anlamına gelir. Vergi gelirleri azalan devletin iki seçeneği vardır; bunlardan ilki borçlanmadır. Borçlanma sonucunda özel sektörün verimli yatırımlarını kendisine çeken devlet dışlama (crowding-out) etkisiyle özel sektörün yatırımlarını azaltır. Ayrıca borçlanma sonucu tahvillerin değerinin artmasıyla piyasada faiz oranları artar ve bu mekanizmanın sonucunda enflasyon oranının artışıyla ülke bir çok nla karşı karşıya gelir açıkları diğer bir kapatma yolu olan para basma politikasında da sonuç anlatılandan farklı olmayacaktır. Bankalar da topladıkları mevduatı, reel üretime yönelen yatırımcılara aktaramazlar. Çünkü reel yatırımların karlılık oranının, devletin verdiği faiz oranını yakalaması zordur. Diğer taraftan devlete kredi vermek bankalar içinde çok az bir risk taşımaktadır. Bu durumda daha riskli olan özel girişimcilere kredi verilmemesi doğaldır. Bu süreç devam ettikçe, daha önceleri reel üretime katkıda bulunan sermaye sahipleri, ellerindeki sermayeyi üretimden çekerek mali piyasalara, dolayısıyla devlete aktarırlar. Ellerinde fon bulunanlar devlete verdikleri borcu faiziyle birlikte geri aldıkça daha fazla fon sahibi olurlar. Aynı zamanda da devletin fona olan ihtiyacı hızla artar. İç borç stoku hızla büyür. Böylesi bir iç borç sarmalının yaşandığı ekonomilerde elde edilen faiz gelirleri üzerinden vergi almak da son derece zordur. Kayıt dışı ekonomi, istatistiki verilerin sağlıksız olmasına yol açar ve bu durum da alınacak ekonomik önlemlerin dozunun ayarlanamamasına sebebiyet verir. nların teşhis ve tedavisinde sağlıklı kararlar verilemez. Kayıt dışı ekonominin ekonomik manada sebep olduğu diğer önemli bir n da rekabet ile ilgilidir. Kayıt dışı ekonomi kapsamında faaliyet gösteren birimler diğerlerine oranla daha az veya hiç vergi vermedikleri için rekabet üstünlüğüne sahip olmaktalar ve işlerini büyütme imkanını bulmaktadırlar. Bu durum, rekabet eşitsizliğini doğurmaktadır. Daha da önemlisi vergilerini tam ödeyen mükellefler de rekabet edebilmek için diğerlerini takip etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da kayıt dışılığı gün geçtikçe artırmaktadır. Kayıt dışı ekonominin genişlemesiyle sigortasız çalışanların sayısı da hızla artış göstermekte böylece sosyal güvenlik sistemin gelişimi durmaktadır.

VIII- TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI EKONOMİNİN AZALTILMASI İÇİN ALINAN VE ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER

Temmuz 1998'de 4369 Sayılı Kanun ile gerçekleştirilen vergi kanunlarında yapılan köklü düzenlemeler içerisinde en önemlilerden birisi de Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan gelirin yeniden tanımlanmasıdır. GVK'nun yeniden düzenlenen 1 inci Maddesinde gerçek kişilerin bir takvim yılı içinde elde ettikleri gelirlerin gelir vergisine tabi olduğu belirtildikten sonra gelir; tasarruf ve harcamalara kaynak teşkil eden her türlü kazanç ve iradın safi tutarı olarak tanımlanmıştır. Bu düzenleme paralelinde, Kanunun 2 inci Maddesinin 7 numaralı bendi kaynağı ne olursa olsun her türlü kazanç ve iratlar olarak değiştirilmek suretiyle geniş bir gelir tanımı oluşturulmuştur. Maddedeki "kaynağına bakılmaksızın diğer her türlü kazanç ve iratlar" ifadesi ile kişinin satın alma gücünü artıran

(harcama) ya da tasarruf niteliğinde olabilecek her türlü değer vergiye tabi gelire dahil edilmiştir. Böylece vergiye tabi olmayan hiçbir unsur (istisnalar hariç) kalmamıştır. Bir gelir unsurunun vergilendirilebilmesi için kanunda açıkça sayılmış olması gerekliliği terkedilmiş, bunun yerine bir gelir unsurunun vergilendirilebilmesi için kanunda açıkça vergiden istisna edildiğine dair bir hükmün bulunmaması yeterli sayılmıştır. 4369 Sayılı Kanun öncesinde ortaya çıkan bir n da; vergiye tabi olması gerektiği halde, beyan dışı bırakılan kazanç ve iratların, vergiye tabi olmadığı ileri sürülen gelirlerden kaynaklandığı gerekçesiyle mükelleflerin Vergi Usul Kanunu'ndaki 30/7 nci maddeye göre yapılacak tarhiyatlardan kaçınabilmeleriydi. Uygulamadaki bu sıkıntılar ülkemizde geniş boyutlara ulaşan kayıt dışı ekonominin daha da yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Kayıt dışında faaliyet gösteren potansiyel yükümlüler, bu şekilde elde ettikleri gelirin tespit edilmesi durumunda dahi etkin bir şekilde vergilenemeyeceği düşüncesinden hareketle söz konusu faaliyetlerini güven içerisinde sürdürebilmektedirler. 4369 sayılı Kanunla gerçekleştirilen düzenlemelerin üzerinden henüz bir yıl geçmişken dünyada ve ülkemizdeki ekonomik durgunluk bahane edilerek 14 Ağustos 1999' da 4444 Sayılı Kanunla vergi kanunlarında yeniden düzenlemeler yapılmıştır. Esasen yapılan düzenlemeler 4369 Sayılı Kanun öncesindeki duruma bazı hususlarda geri dönülmesinden ibarettir. Örneğin, Gelir Vergisi Kanununun 1 inci Maddesi, 2002 yılı sonuna kadar 4369 Sayılı Kanun öncesi duruma getirilmiştir. Yani 1999-2002 döneminde gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği, tasarruf veya harcamasına kaynak teşkil eden her türlü kazanç ve iratların safi tutarı değil, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır. Bu düzenlemeyle esasen kanun koyucu kayıt dışı kalan alanları 2002 yılı sonuna kadar vergilendirmeyeceğini belirtir olmuştur. Bu duruma bir örnek verecek olursak; Kumar kazançları vergi kanunlarında herhangi bir maddeyle düzenlenmediği halde 4369 Sayılı Kanunla gelirin tanımının genişlemesiyle Gelir Vergisi Kanununun 2/7 inci bendine girip vergilendirme kapsamına alınmıştı. Ancak 2002 yılı sonuna kadar gelirin eski tanımına dönülmesiyle bu gelir türü vergilendirme dışında tutulmuştur. Bunun gibi vergi kanunlarında herhangi bir düzenleme olmayan gelir türleri 2002 yılı sonuna kadar vergilendirme dışında tutulma durumuna gelmiştir. Kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması, belge düzeninin yerleştirilmesi ve vergilendirmede gerçek kazancın tespitinin amaçlanması sebebiyle 4369 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikle götürü usulde ticari kazanç tespiti yöntemi tamamen kaldırılmış ve yerine belirli şartları taşıyan mükelleflerin ticari kazançlarının basit usulde tespit edilmesi yöntemi getirilmiştir. Zirai kazançlarda ise 4369 sayılı Kanun öncesinde çiftçilerin vergiye tabi olup olmayacaklarının, vergiye tabi olacaklarsa kazanç tespit yönteminin satış tutarı esas alınarak belirlenmesi, çiftçileri yaptıkları satışlar için belge talep etmemeye ve bu yolla hasılatlarını gizlemeye sevk etmiştir. Bu şekilde belgesiz olarak ticari ve sınai hayata intikal eden tarım ürünleri kayıt dışı ekonominin diğer önemli bir kaynağını oluşturmuştur. Bu sakıncaların giderilmesi amacıyla küçük çiftçi muaflığı kaldırılmış, zirai kazançların ya sadece stopaj yoluyla ya da gerçek usulde vergilendirilmesi sistemine geçilmiştir. Kayıt dışı çalışan işçilerin kayıt altına alınmaları amacıyla Gelir Vergisi Kanunu'nda Geçici 5. Madde düzenlenmiştir. Buna göre Gelir ve Kurumlar vergisi mükelleflerinin, 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 156. Maddesinde tanımı yapılan ve 1.1.1998 tarihi itibariyle faaliyette bulunan işyerlerinde, 1.6.1998 tarihinden önce ilgili idareye vermiş oldukları son 4 aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri işçi sayısına ilave olarak bu kanunun yayımını izleyen beşinci ayın sonuna kadar işe aldıkları ve fiilen çalıştırdıkları işçilerden sendika üyesi olanların ücretlerinden, bu suretle işe başlanılan aydan

itibaren 36 ay süre ile kesilen ve beyan edilerek tahakkuk ettirilen gelir ve damga vergileri, beyanname verme süresini izleyen ikinci yılın aynı döneminde ödenir. Gerekçede de belirtildiği şekilde bu düzenlemeyle daha büyük bir işçi kesimi sosyal güvenlik hakkına sahip olabilecek, ayrıca Sosyal Sigortalar Kurumu önemli ölçüde prim hasılatı sağlayabilecektir. Bu çerçevede işverenleri kayıt dışı işçi istihdam etmeye sevk eden faktörlerin geçiş dönemi içerisinde ortadan kaldırılması ve bordroya kayıtlı işçi çalıştırmanın teşvik edilmesi öngörülmektedir. 14/8/1999'da yürürlüğe giren 4444 Sayılı Kanunla yapılan değişikliklerle vergi mevzuatımızda özel gider indirimi dışında kayıt dışılığı önlemeye yönelik otokontrol sistemi kalmamıştır. Özel gider indirimi kapsamına da şu anda sadece 5 harcama kalemi dahildir; Bunlar sağlık, eğitim, kira, giyim ve gıda harcamalarıdır. Halbuki bunların dışındaki harcamalar da örneğin tüpgaz, su, beyaz eşya, temizlik malzemeleri ve bunun gibi daha bir çok harcama türü de zorunlu ihtiyaçlar içerisinde yer alır ve özel gider indiriminden yararlanması gerekir. Çünkü vatandaş kendince haklı olarak iade alamayacak harcamalarında belge almayarak daha düşük fiyat ödemiş olmaktadır. Bunun yanında bildirim yapma durumundan da kurtulmuş olmaktadır. Bildirimde bulunarak zahmet çekerek taksitle bir yıl içerisinde iade alacağına bunu alışveriş anında peşin olarak elde etmektedir. Bu durumda yapılması gereken özel gider indiriminin kapsamının yararlanan kişi ve harcama kalemleri açısından genişletilmesidir. Halbuki bütün bu düzenlemeler yapılması gerekirken bütçe açığını kapatmak amacıyla özel gider indiriminin kaldırılmasının düşünülmesi son derece yanlıştır. Özel gider indiriminin kaldırılmasıyla kayıt dışı ekonominin boyutunun büyümesi ve gelir ve katma değer vergisi gelirlerinde düşüş olması beklenir. 4369 sayılı Kanunla vergi oranlarının düşürülmesi kayıt dışı ekonomiyi önlemede oldukça önemli bir adımdı fakat 4444 Sayılı Kanunla ücret dışındaki gelir unsurlarında bu oran 5 puan artırılmıştır. Bu düzenlemeyle Gelir Vergisi Kanunu'nun 103. Maddesinde ilk oran %15'den %20'ye çıkartılmıştır. Yapılan bu değişiklik, kayıt dışılığın önlenmesine çalışılan günümüzde vergi gelirleri açısından uzun dönemde düşmeye yol açacaktır. Çünkü yüksek vergi oranları ikame etkisini ortaya çıkararak kayıt dışı kesimi büyütücü etki gösterecektir. Vergi oranlarının düşürülmesiyle hem kayıt dışı ekonominin boyutlarının küçüleceği hem de arz yönlü etkilerle büyümenin hızlanacağı savunulan bir gerçektir. Diğer bir düzenleme ise esnaf muaflığı ile ilgili olmuştur. 4369 Sayılı Kanun'un gerekçesinde de açıklanan bu husus da; Esnaf muaflığı müessesesinin kayıt dışı ekonomiyi beslemesinin engellenmesi ve belge düzeninin yerleştirilmesi amacına yönelik olarak getirilen değişiklik, esnaf muaflığından faydalananların faaliyetleri ile ilgili olarak satın aldıkları mal ve giderlere ilişkin aldıkları belgeleri saklama ve ibraz zorunluluğu getirmesi ve bu zorunluluğu yerine getirmeyenlerin esnaf muaflığından yararlanamayacaklarının belirtilmesidir. Böylece ekonomide malın üretiminden tüketimine kadar uzanan zincirde gerçek ve basit usulde vergilendirilen mükellefler yanında, vergiden muaf esnaf da belge alma ve saklamaya zorlanmakta ve böylece oto kontrol ile belge düzeninin yerleştirilmesi sağlanmaktadır. Ancak yine 4444 Sayılı Kanunla Gelir Vergisi Kanunu'nun 9. Maddesinin 1. Fıkrasının 7. Bendinde yapılan değişiklikle "...bir defa mal alış ve giderlerine ilişkin belgeleri yanında bulundurmadığının veya bulundurduğu belgenin satışını yaptığı mal ve hizmetle ilişkisinin olmadığının tespiti halinde 'Esnaf Muaflığı Belgesi' iptal edilir ..." hükmü kaldırılmıştır. Bu durumda esnaf muaflığından faydalanan kişilere kayıt dışı ekonomide kalma fırsatı tanınmıştır. Bu arada dört kişilik bir ailenin geçinebilmesi için gereken ve her yıl ilan edilen rakamlar(fakirlik sınırı) asgari ücretin oldukça altındadır. Bu durumda normal bir ailenin geçim seviyesi ilan edilen meblağ kadarsa aradaki fark nasıl kapatılmaktadır? su akla gelmektedir. Bu durumda kayıt dışılığa açıkça müsamaha gösterilmektedir sonucu ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi

önleme konusunda 4369 Sayılı Kanunla getirilen düzenlemelerin bir yıl sonra geri çekilmesi vergilendirmede kesinlik ilkesine tamamen zıt bir durum arz etmektedir. İstikrarlı uzun dönemli politikalar uygulamak gerekirken günlük kaygılarla değişikliklere gitmek vatandaşların ve diğer ülkelerin ülkemize olan güvenini sarsacaktır. Dolayısıyla getirilecek düzenlemeler üzerinde çok taraflı istişareler yapılmalıdır.

SONUÇ

Kayıt dışı ekonominin boyutunu dört değişken belirlemektedir. Bunlardan birincisi, vergi denetimi geçirme ihtimali, ikincisi beyan dışı kalan gelir sebebiyle ödenecek vergi cezasıdır. Üçüncü olarak mükelleflerin muhatap oldukları marjinal gelir vergisi oranıdır. Son sırada ise mükelleflerin risk alma eğilimi yatmaktadır. Mükellefler, yakalanma ihtimaline göre ödeyecekleri vergi cezası, tam beyan yapmaları halinde ödeyecekleri vergi miktarından daha düşükse, vergi kaçırma eğiliminde olacaklardır. Denetim geçirme ve ceza görme ihtimali yüksek ise kayıt dışı ekonominin boyutu daralacaktır. Gelir sahiplerinin hemen hemen tamamı çeşitli sebeplerle vergilerini ödemek istemezler. Onlara göre vergi vermesi gerekenler hep başka kişilerdir. Bu sebeple kamu harcamalarını karşılamak için gerekli olan vergiler ihtiyariliğe bırakılmamıştır. Ancak bu durum mükelleflerin rızasının aranmayacağı anlamına gelmemelidir. Çünkü mükellefin rızasına dayanmayan vergiler, mükelleflerin dirençleriyle karşılaşır. Vergi konusunda uzlaşmanın sağlanamamış olması durumunda vergiye karşı koymanın farklı biçimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar dört grupta toplanabilir. Bireysel olarak ya da topluca kamu gücüne karşı baskı yapılabilir. Örneğin bir verginin kabulü sırasında parlemento üzerinde veya vergilendirme işlemleri ile ilgili olarak mali idare üzerinde baskı yapılabilir ki, bu her zaman suç niteliğinde değildir, Hukuksal yollarla daha az vergi ödenmesi şeklinde olabilir, (vergiden kaçınma) Doğrudan doğruya vergi kanunlarına ve mali idarenin uygulamalarına karşı gelinebilir, (vergi kaçakçılığı) Ayaklanmaya yakın bir biçimde vergiye karşı koyma olabilir. Bütün bunların yanında vergiye karşı koyma yolları, zamana, ekonomik ve sosyal sınıflara göre değişik biçimlerde olabilir. Örneğin büyük sanayici ve iş adamları hukuksal yollardan yararlanarak vergiden kaçınma yolunu yeğledikleri halde, küçük ve orta ölçekli işletmeler doğrudan vergi kaçakçılığına başvururlar. Kayıt dışı ekonominin nedenleri, etkileri ve kayıt dışılığın önlenmesinde 4369 ve 4444 sayılı Kanun'la getirilen değişikliklerin incelendiği çalışmamızda, neticede kayıt dışı ekonominin tam olarak ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Ancak gerçekleştirilecek idari reorganizasyon ve vergi ahlakının tesis edilmesiyle kayıt dışı ekonominin boyutları en aza indirilebilir. Kayıt dışılığın boyutlarının azaltılmasında bazı önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz; Ödeme sistemimizde ciddi bir revizyona ihtiyaç vardır. Para ile ödeme yerine kredi kartı vb uygulamalarla belirli hadlerin üzerindeki alışverişler bankalar ve diğer finans kurumları vasıtasıyla kayıt içerisine çekilmeye çalışılmalıdır. Denetimler artırılmalıdır; Denetimlerin yetersiz olduğu bir ortamda gerçekleştirilecek vergisel düzenlemelerin fazla bir anlamı olmayacaktır. Mükellefler, denetimden geçme ihtimallerinin azaldığını anladıklarında vergi kanunlarında ne kadar ağır müeyyideler olursa olsun bunlara itibar göstermeyeceklerdir. Bu bağlamda esasen 4369 sayılı kanun, mükelleflerin kanunun çıkışıyla birlikte sihirli bir değnek değmişçesine birden bire vergi ahlakına sahip oldukları esasına dayanmaktadır. Hayat standardının kaldırılmasında bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Gerçek ödeme gücüne ulaşmaya çalışırken vergi gelirlerinde, 4369 sayılı Kanun sonrası önemli düşüşler yaşanmış, vergi gelirlerindeki düşüş ekonomik

durgunluğa bağlanarak 4444 sayılı Kanunla yukarıda açıklandığı şekilde geri adım atılmıştır. Esasen 4369 sayılı Kanunla getirilen kayıt dışılığı önlemeyle ilgili maddeler ekonomik durğunluğa sebebiyet vermesi bahanesiyle kaldırılmıştır. Ekonomide kayıt dışı sektörün genişlemesine imkan tanınmıştır. Bütün bu gelişmeler, uygulanan politikaların gerçekçilikten uzak ve uygulanabilirliği düşünülmeden hazırlanmasından kaynaklanmıştır. Belge düzeninin artırılmasında meslekle ilgili olan kişilere de fahri müfettişlik şeklinde sınırlı denetleme yetkisi verilebilir. Ayrıca ihbarlar sonucu tespit edilen vergi ziyaı sonucunda mükelleften kesilen cezadan pay verme sistemiyle ihbar sayısı artırılabilir ve bu şekilde belge düzeninin artırılması sağlanabilir. Servet beyanı müessesesi tekrar uygulamaya geçirilmelidir. - Mükelleflerden toplanan vergilerin onlara geri döneceği inandırılmalıdır. Bu şekilde mükelleflerin vergi ahlakı artacak ve vergi kaçakçılığı eğilimi azalacaktır. Vergi ceza sisteminde hapis cezaları artırılmalı ve kesilecek cezalar mümkün olduğunca paraya çevrilmemelidir. Vergi kaçakçılığında meslekten süresiz ve süreli men cezası uygulanmalıdır. Ayrıca vergi kaçakçılığında ısrar eden mükellefleri bulundukları şehirden uzaklaştırma cezası uygulanabilir. Özel gider indiriminin- halk tarafından vergi iadesi olarak bilinen sistem- kapsamı genişletilmeli, yani bu sistemden faydalanacak kişi sayısı ve özel gider indirimine giren mal ve hizmetlerin kapsamı da genişletilmelidir. Bu şekilde vatandaşlar fatura-fiş pazarlığına girmeyerek devletin hem gelir vergisi hasılasını hem de katma değer vergisi hasılasını artıracaklardır. Düz oranlı vergi sistemine geçilmelidir; tek bir vergi oranı tatbik edilerek artan oranlı vergilerin yol açtığı çok kazananı cezalandırma sisteminden vazgeçilmelidir. Düz oranlı vergiler, karışık olan tarife yapısını basitleştirerek mükellefin yatırıma gidebilecek fonlarını daha iyi değerlendirmelerine yol açacaktır. Bu anlatılanlar ışığında rasyonel bir vergi sistemine ulaşılmasında politikacılara da büyük işler düşmektedir. Her kanunda olması gerektiği gibi vergi ile ilgili kanunlarda da halkın ihtiyaçları göz önüne alınmalıdır. Dolayısıyla sağlam bir vergi sistemi kurulduktan sonra çok fazla değişikliğe gidilmemelidir. Ülkemiz açısından ciddi bir tehlike olan kayıt dışı ekonominin azaltılmasında Parlâmentodan başlamak üzere vatandaşlar ve mükelleflere önemli görevler düşmektedir. nlar sadece kendini düşünmekle değil fakat aynı zamanda toplumu ve geleceğimizi düşünmekle aşılabilecektir.

8 Enflasyon hedeflemesi kavramını açıklayınız? Enflasyon hedeflemesinin ön koşullarını, avantajlarını ve dezavantajlarını anlatınız?

ENFLASYONUN HEDEFLENMESİ

I. Giriş

Merkez bankalarının esas amacının fiyat istikrarının sağlanmasını olduğunu kabul eden merkez bankaları ve diğer para otoriteleri bu amacı gerçekleştirebilmek için farklı para politikası rejimleri benimsemekte ve uygulayabilmektedir.

Ekonomik birimlerin geleceğe yönelik olarak daha sağlıklı kararlar almalarını sağlamak, düşük ve sürdürülebilir bir enflasyon düzeyi yaratmak amacıyla aralarında Yeni Zelanda, Kanada, İngiltere, İsveç, Finlandiya, Avustralya ve İspanya'nın bulunduğu gelişmiş ülkeler 1990'lı yılların başından itibaren enflasyon hedeflemesi *(inflation targeting)* olarak adlandırılan yeni bir rejim uygulamaya başlamışlardır. Gelişmiş ülkelerdeki uygulamaları takiben Şili, Meksika, Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeler de parasal politikalarında enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçmiş ya da geçmeye çalışmaktadırlar.

Akademik çevrelerce, enflasyonun doğrudan hedeflenmesi rejimine dayalı bir para politikasının yapabilecekleri ve yapamayacakları konusunda farlıklı görüşler bulunmaktadır. Diğer yandan rejimin gelişmekte olan ülkelerdeki uygulanabilirliği de ayrı bir tartışma konusudur. Ancak aşağıda sunulan çalışmada enflasyon hedeflemesi rejiminin tanımı, ön koşulları, uygulanmasına yönelik stratejik ve teknik özellikleri, genel kabul gören avantaj ve dezavantajları ile bu rejimi uygulayan gelişmiş ve gelişmekte olan ülke deneyimleri hakkında genel bir bilgi verilmek suretiyle konunun ana hatları çizilmeye çalışılmış, söz konusu farklı görüşler tartışılmamıştır. Çalışmanın son bölümünde ise enflasyon hedeflemesi politikasının Türkiye'de uygulanabilirliği üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Tanım

Enflasyon hedeflemesi rejimi; merkez bankasının nihai hedefi olan fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi amacına yönelik olarak para politikasının makul bir dönem için belirlenen sayısal bir enflasyon hedefi ya da hedef aralığına dayandırılması ve bunun kamuoyuna açıklanması şeklinde tanımlanabilen para politikası uygulamasıdır.

Para politikasını, bir ara hedef ya da hedefler seçme zorunluluğu olmadan doğrudan nihai hedefe dayandıran enflasyon hedeflemesi rejiminin, enflasyonu kontrol eden diğer yöntemlerden temel farkı para politikası araçlarının geçmiş ya da cari enflasyon yerine gelecek enflasyona dayanması ve gelecekteki enflasyon hakkında rastlantısal varsayımların yapılmamasıdır. Merkez bankası enflasyon hedefini gerçekleştirmek için enflasyon tahminleri yaparak enflasyon hedefinden muhtemel sapmalara karşı parasal araçları nasıl kullanacağını ve politikasını belirler.

Uygulamada enflasyonun doğrudan hedeflenmesi rejimi genellikle merkez bankaları ile hükümetler arasındaki anlaşmalar çerçevesinde oluşturulmuştur. Söz konusu rejim ülke koşullarına bağlı olarak farklılıklar göstermektedir.

2. Enflasyon hedeflemesi Rejiminin Önkoşulları

Enflasyon hedeflemesi rejiminin üç temel önkoşulu bulunmaktadır. Bunlar; 1) Para politikasının fiyat istikrarı hedefine odaklanması, 2) Merkez bankasının bağımsız olması, 3) Gelişmiş mali piyasaların olmasıdır.

1) Para politikasının nihai hedefi fiyat istikrarı olmalıdır: Para otoritesi sadece belirlediği enflasyon hedefini gerçekleştirmeyi amaçlamalı, büyüme, istihdam seviyesi veya döviz kuru istikrarı gibi başka hedefler seçmemelidir. Örneğin, sabit kur sistemi altında enflasyon hedeflemesi sisteminin işlemesi mümkün değildir. Bu nedenle, doğrudan enflasyon hedeflemesi rejimini seçen ülkeler sabit kur sistemini terk etmek durumundadır.

Diğer yandan doğrudan enflasyon hedeflemesi rejimini başarıyla uygulayan ülkelerde fiyat istikrarıyla dolaylı ilişkisi bulunan başka hedeflere de ulaşıldığı görülmüştür. Ancak bu başarının sağlanmasındaki en önemli etken fiyat istikrarı hedeflerinin yeterli güvenirliliğinin (kredibilitesinin) olmasıdır.

Tam istihdam hedefinin enflasyon hedefi ile uyumsuz olması gerekli değildir. Uzun dönemde enflasyon hedefinin gerçekleştirilmesi, para politikasının tam istihdam amacının gerçekleştirmesinde en önemli katkıyı yapacaktır. Kısa dönemde ise iki amaç arasında bir ödünleşme mevcuttur. Para politikasının talep şoku karşısındaki tepkisi, tam istihdam ve enflasyon hedefleri bağlamında da aynıdır.

Merkez bankalarının hedeflerinden birisi de mali piyasalarda istikrarın sağlanmasıdır. Bu amacın enflasyon hedeflemesi ile uyumlu olması gerekmemektedir. Krizde olan bankacılık sektöründen gelen deflasyon baskıları uzun dönemde enflasyon hedefinden sapmaya yol açabilmektedir. Merkez bankası kısa dönemde enflasyon hedefinin gerçekleştirilmesi için kısıtlayıcı para politikasını uygulamak ile bu uygulamanın bazı mali kurumların varlığını tehlikeye sokması çelişkisiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

Enflasyon hedeflemesi rejimlerinde para ve mali politikalar arasında dolaylı da olsa bir etkileşim bulunmaktadır. Para politikası operasyonel olarak mali politikanın enflasyon üzerindeki etkilerini göz önünde bulundurmak durumundadır. Mali politika genel olarak enflasyon hedefini destekleyici niteliktedir. Örneğin büyük kamu borcu stoku, merkez bankasının en azından kısa dönemde enflasyon hedefini gerçekleştiremeyeceği beklentilerini güçlendirmektedir. Bunun sonucunda kamu borcu nedeniyle faizler yükselmekte ve hükümetin borç yükünün, dolayısıyla da borç stokunun artmasına neden olabilmektedir. Enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçen ülkelerin çoğunda hükümetin enflasyonu kamu borçlanmasının finansmanında bir araç olarak kullanma girişimlerinin önlenmesi amacıyla enflasyona endeksli borçlanma kağıtları ihraç edilmiştir.

2) Merkez bankası bağımsız olmalıdır: Merkez bankasının bağımsızlığı en temel anlamıyla fiyat istikrarını korurken uygulayacağı para politikası rejimini ve kullanacağı parasal araçları kendi kararları ile seçmesi ve uygulaması olarak tanımlanabilir. Kurumsal anlamda bağımsız bir merkez bankası politik müdahalelere maruz kalmaksızın para politikasını uygulayabilmelidir. Diğer yandan mali ve idari

özerkliğinin olması merkez bankası bağımsızlığının ölçüsü olan diğer önemli unsurlarıdır. Ayrıca, merkez bankası bağımsızlığının resmi olarak tanınması için nihai hedefi olan fiyat istikrarının sağlanmasından mlu tek otorite olarak yasal bir görevlendirmenin yapılmış olması gerekmektedir. Merkez bankasının asgari koşullarda bağımsız olması koşuluyla enflasyon hedeflemesi rejimini benimseyen bir ülkede mali politikaların para politikası uygulamaları karşısında bir üstünlüğü olmamalıdır. Bu durum hükümetin merkez bankasından borçlanmasının ya çok düşük bir düzeyde tutulması ya da hiç olmaması anlamına gelmektedir. Aksi hale merkez bankasının hükümetin taleplerini yerine getirmeye zorlanması nedeniyle ortaya çıkan enflasyonist baskılar para politikasının etkinliğini azaltmaktadır.

3) Gelişmiş mali piyasalar olmalıdır: Enflasyon hedeflemesi rejiminin başarıyla uygulanması ve enflasyonun hedeflenen düzeyde tutulması amacıyla para otoriteleri tarafından kullanılacak parasal araçların etkinliği gelişmiş para, sermaye ve döviz piyasalarının olmasına bağlıdır. Mali piyasaların kullanılan parasal araçlara yeterli çabuklukta tepki verememesi enflasyon hedeflerinden sapmalara yol açabilecektir. Ayrıca mali piyasaların devlet tahvili gibi enstrümanlarla kamu borçlanmasını karşılayacak derinlikte olması merkez bankasının kamu borçlanmasında taşıyacağı yükün azaltılması ya da hiç olmaması açısından da önem taşımaktadır.

Teorik olarak yukarıda bahsedilen önkoşulları sağlayan ülkeler enflasyon hedeflemesi rejimine dayalı bir para politikası uygulayabilmektedir. Pratikte ise otoritelerin belli ön hazırlıkları yapmaları gerekmektedir. Uygulamaya yönelik bu hazırlıklar stratejik özellikler ve uygulamaya yönelik teknik özellikler başlıkları altında ele alınmaktadır.
Enflasyon hedeflemesinin avantaj ve dezavantajları

Avantajları:

Enflasyon hedeflemesinin orta dönemli bir para politikası olarak sahip olduğu temel avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir: Enflasyon hedeflemesi rejimi;

Para politikasının uygulanmasında şeffaflığı artırmaktadır.

Alternatif politikalara göre daha anlaşılır bir politikadır.

Merkez bankalarının belirlenen enflasyon hedefine ulaşmaları için güvenirliliklerini ve hesap verilebilirliğini artırmaktadır.

Para otoritelerinin fiyat istikrarı hedefine ulaşmaları için gerekli tüm bilgiyi kullanmalarını sağlamaktadır.

Para politikasının ulusal ekonomideki şoklara ağırlık vermesini sağlamaktadır.

Merkez bankalarının para politikası araçlarını kullanmalarında ve kontrol etmelerinde bağımsız olmalarını sağlamaktadır.

Para politikasının operasyonel olarak uygulanmasına yardımcı olmaktadır.

Politika tartışmalarının merkez bankasının para politikası ile gerçekleştirebileceği hususlar üzerinde odaklanmasını sağlamaktadır.

Enflasyonun doğrudan hedeflendiği rejimlerde para politikasının şeffaf olması ve kamuoyuna düzenli olarak bilgilendirme yapılması esastır. Aslında söz konusu özellikler gelişmiş ülkelerde bu rejimin başarısı için çok önemlidir. Bu çerçevede enflasyonu doğrudan hedefleyen merkez bankaları enflasyon ve para politikasının geçmiş ve gelecek performansını açık bir şekilde ortaya koymak amacıyla "Enflasyon Raporu" yayımlamaktadır.

Dezavantajları:

Enflasyon hedeflemesi rejiminin avantajları yanında bir takım dezavantajları da bulunmaktadır. Enflasyon hedeflemesi rejimi,

Çok katı ve tavizsiz olarak uygulanması gerekli bir politikadır.

Diğer para politikası rejimleriyle karşılaştırıldığında etkin olmayan bir üretim dengesine (inefficient output stabilization) yol açmaktadır. Bu durum özellikle önemli arz şoklarında (petrol fiyatındaki ani değişiklikler gibi) kendini göstermektedir.

Kısa dönemde ekonomik büyümeyi sınırlandırabilir.

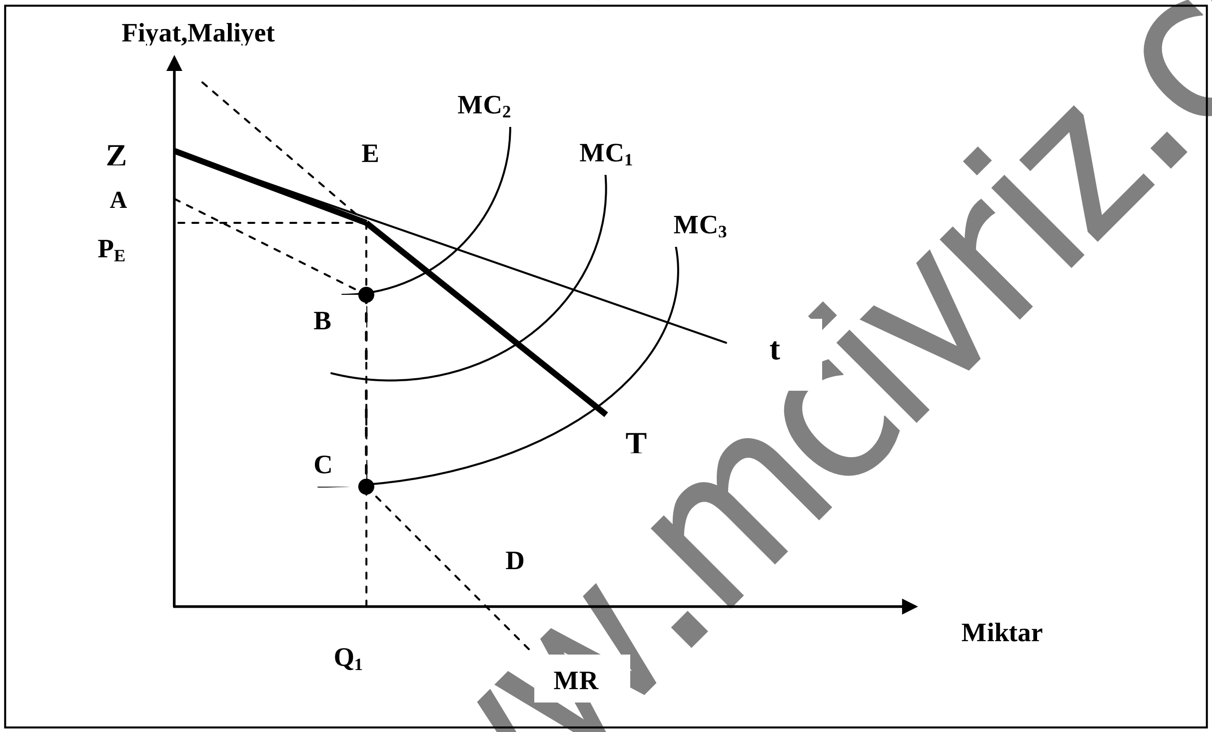
Mali politikalarının para politikalarına göre üstünlük sağlamasını engelleyemez.

Rejimin uygulanması için gerekli olan esnek döviz kuru rejimi mali istikrarsızlığa sebep olabilir.

9 Sweezy modelini (dirsekli talep eğrisi) şekil yardımıyla açıklayınız?

Dirsekli Talep Modeli ile Piyasa Dengesi: Sweezy tarafından geliştirilen bu model oligopol piyasasında oluşan fiyat ve bu fiyat seviyesine firmaların tepkisini dikkate alarak geliştirilmiştir. Buradan hareketle piyasada oluşan fiyatın üzerinde bir fiyatı uygulamak isteyen bir firma yalnız kalırken, başka bir firmanın fiyatını piyasada oluşmuş olan fiyatın altına çekmek istemesi ile diğer firmaların da onu izlediğini ortaya koymuştur.

Şekil 4.12. Dirsekli Talep Eğrisi ve Piyasa Dengesi

T; Endüstri Talebi, t ise oligopolcünün talebidir. Endüstri talebi ile firma talep eğrilerinin kesiştiği noktada (E Noktası) oluşan fiyat P_E dir. Firma fiyatını P_E nin üstünde bir fiyata ayarlamak ve dolayısı ile daha çok kazanmak isterse bu durumda firma bu fiyatta yalnız kalacaktır. Ancak firma P_E fiyatının altında bir fiyatı uygulamaya sokmak isterse bu durumda diğer firmalarda pazar paylarını kaybetmemek için fiyatlarını indireceklerdir. Bu nedenle artık oligopolcü firmaların talep eğrisi (t) değil (ZET) eğrisi gibi dirsekli olacaktır. Söz konusu oligopolcünün hasılat eğrisi de dirsekli talepten dolayı sürekli değildir. Bunun nedeni ise E noktasında talep

eğrisi şeklini değiştirmiş yeni bir eğim meydana getirmiştir. Bu durumda eski marjinal hasılat eğrisinin devam etmesi mümkün değildir. 2 tür marjinal hasılat eğrisi göze çarpmaktadır birincisi AB eğrisi ile gösterilmiştir ikincisi ise CD ile gösterilmiştir.

Maksimum kar elde etmek isteyen bir firma, marjinal maliyet ile marjinal maliyet ile marjinal hasılatın eşit olduğu üretim seviyesinde (Q_1) dengeye gelmelidir. Q_1 seviyesinde üretim yapıldığında marjinal maliyet eğrisi (MC) marjinal hasılat eğrisi (MR) içindeki kırık alan olarak ifade edilen BC boşluğu boyunca geçmektedir. Marjinal maliyet, tıpkı marjinal hasılat gibi, BC aralığında dalgalandığında firma ne fiyat değişikliği ne de üretim miktarı değişikliği gereksinimi duymayacaktır. Firmanın üretim ya da fiyat stratejisini yeniden gözden geçirmesi, marjinal maliyetin BC aralığında olmaması durumunda söz konusudur. Dirsekli talep modeline göre, firma üretim ve fiyat stratejilerini değiştirmek konusunda çok aceleci davranmaz. Firmanın marjinal maliyetlerini BC gibi geniş bir aralıkta dalgalanmasına göz yumması, bu eğilimin açık bir göstergesidir. Özetle, oligopol piyasasındaki firma, maliyetteki küçük değişikliklere karşı duyarsızdır.

10 Ekonomi bilginize dayanarak aşağıdaki kavramları açıklayınız :a- Okun yasası b- İktisadi hoşnutsuzluk endeksi c- Pareto optimumu d- Faiz arbitrajı e- Talebin çapraz esnekliği

a- Okun yasası: Amerikan ekonomisine ilişkin büyüme ile işsizlik rakamlarını inceleyen Arthur Okun, reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranının düştüğünü, aksine reel büyüme oranının düşük düzeyde kaldığı hatta negatif olduğu yıllarda, işsizlik oranının arttığını saptamıştır. Arthur Okun'un reel büyüme oranı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi, bir formülle ifade etmesi, bu görüşün daha sonra Okun Yasası diye ifade edilmesine neden olmuştur.Okun yasası, reel büyüme hızının %2,25'in üzerine çıktığı yıllarda, reel gelirin %2.25 oranının üzerindeki her %1'lik artışının, işsizlik oranında %0.5'lik bir azalma sağladığı şeklindedir.

Örneğin milli gelirde %5.25'lik bir artış olduğu bir yılda, işsizlik oranı %1.5 oranında azalmaktadır.(%5,25 - %2,25 = %3 ve %3/2 = %1,5) Okun yasası olarak ifade edilen bu ilişkinin, yıllık nüfus artış hızının %1 civarında olduğu ABD için geçerli olduğunu belirtmek gerekir.Gelişmekte olan ülkelerde de böyle bir oransal ilişkiyi saptamak mümkün olmakla birlikte, bu grup ilkelerde nüfus artış hızı fazla olduğundan, reel büyüme hızından çıkarılması gereken &2,25'lik oranın bu orandan daha yüksek ve her ilave %1'lik reel büyüme hızı nedeniyle işsizlik oranındaki azalma da %0,5'ten az olacaktır.Ülkemizde 1975-1995 yılları arasında büyümenin %4,3'ünü aşan her %1'lik puan için, işsizliğin %0,13 puan azaldığı saptanmıştır.

b- İktisadi hoşnutsuzluk endeksi: **********

c- Pareto optimumu: Toplumsal refah kriteri. Toplumdaki bireylerden en az birinin refahını azaltmadan diğer birinin refahını artırma imkanı yoksa o toplumun refahı optimumdur. Pareto optimumunun gerçekleşmesi için hem üretimde hem de tüketimde etkinlik

sağlanmalıdır. Kanun, İsviçre-İtalyan soyundan gelmiş bir iktisatçı ve sosyal bilimci olan Vilfredo Pareto'nun (1848-1923) adıyla anılır. Pareto'ya göre toplumun belli başlı sınıfları arasındaki gelir dağılımını saptayan iki unsur vardır. Biri toplumun kültürü, diğeri ekonomideki verimlilik düzeyidir. Ekonomi ne kadar verimli olursa gelirdeki eşitlik de o kadar iyi olur. Verim ne kadar azalırsa gelir eşitliği de o kadar düşer. Vergiler bunu değiştiremez. Mali devleti savunanlar, büyük ölçüde vergilerin gelir dağılımını etkin ve kalıcı biçimde değiştirebileceği iddiasına dayanmaktadırlar

d- Faiz arbitrajı: Faiz arbitrajı, farklı ulusal paraların kısa süreli yatırımlarının gelirleri arasındaki farklılıklardan yararlanmak amacıyla yapılan arbitraj işlemidir. Kısa vadeli mali araçlar arasında banka mevduat hesabı, mali fonlar, hazine bonosu ve ticari firmaların çıkardıkları finansman bonosu yer almaktadır. Bunlar çoğunlukla bir yıldan daha kısa vadeli olmakla birlikte, genellikle 30, 60, 90 gün biçimindedir.

Tasarrufçular, mali araçlara yatırım yaparak bu araçların sağladıkları faiz gelirlerinden yararlanma arzusundadırlar. Bu finansman araçlarını piyasaya süren kuruluşlar da fon ihtiyaçlarını en düşük faizle sağlamak isterler. ( )

Kısa vadeli yatırım yapmak isteyen kişiler veya kurumlar, ellerindeki sermaye fonlarını, yerli ve yabancı piyasaları gözden geçirip araştırdıktan sonra, yatırımlarını en fazla getirisi olan araçlara yaparlar. Yatırımcılar, kabul edilecek bir risk düzeyinde, portfolyolarında en yüksek faiz getirisi sağlayan yatırım araçlarına yer verirler. Ödünç almak isteyenler de, iç ve dış faiz oranlarını karşılaştırır ve en düşük faizle borçlanırlar.

e- Talebin çapraz esnekliği

İkame Etkisi

Bir malın ikame mallarının fiyatlarının değişmesi o mala olan talebin de değişmesine yol açar. ikame mallarının fiyat yükselirse o malın talep eğrisi sağa kayar, yani aynı fiyat düzeyinde iken daha çok talep edilir. Tersine, ikame mallarının fiyatı düştüğünde, malın fiyatı göreceli olarak yüksel-diğinden, aynı fiyat düzeyinde daha az talep edilir, talep eğrisi sola ka-yar. Bu duruma ikame etkisi denir. Ancak bu durum Giffen malları için geçerli değildir. Tüketim süre-cinde tüketim malları arasında, üre-tim sürecinde girdiler arasında ika-me etkisi söz konusudur.

İkame Malı

Bir malın karşıladığı ihtiyaçları ya da istekleri karşılaya-bilen diğer bir mal demektir. Bu durumdaki mallar birbirleri ile ika-me edilebilirler. Bazı mallar çok sa-yıda başka malla ikame edilebildiği gibi, bazı malların da ikame edil-mesi olanaksızdır. Başka mallarla ikame edilmesi kolay olan bir malın talebi fiyat değişikliklerine karşı du-yarlıdır yani talep esnekliği yüksek-tir. Oysa ikame edilmesi zor olan malın talep esnekliği düşüktür. İki mal arasındaki ikame edilebilirlik düzeyi çapraz esneklik ile açıkla-nır. Çapraz esnekliğin pozitif ol-ması söz konusu malların ikame malı olduklarını gösterir.

11 Gelirin yeniden dağılımı (ikincil dağıtım) nedir? Gelirin yeniden dağılımı için ne gibi politikalar izlenir?

GELİRİN YENİDEN DAĞILIMININ TANIMLANMASI

Gelir dağılımı, iktisadi bir kavram olarak milli gelirin yeniden dağılımı anlamında kullanılır. Yani, dağılımı incelenecek gelir milli gelirdir. Milli gelirin kimler, neler veya nereler arasında dağılımını ele alacağımızı da ortaya koymak lazımdır. Bu bakımdan, iktisaden önem taşıyan çeşitli gelir dağılımı kavramlarını açıklamak ve bu kavramlardan hangisinin tetkik edileceğinin bilmek gerekir. Şöyle ki:

a)Coğrafi gelir dağılımı: Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların milli gelirden ne oranda pay aldıklarını gösterir. Bu gelir dağılımı, bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farkları bulmada kullanılabilir. Gelişmiş ekonomilerde bölge geliri, kişi başına düşen milli gelirin 2/3'si ile karşılaştırılabilir. Bu karşılaştırma yapıldığında, gelişmiş ekonomilerde, geri bölgeler içindeki nüfusun çok az bir kısmının kişi başına düşen milli gelirin 2/3'sinden daha az bir gelire sahip olduğu görülür. İngiltere ve İsviçre'de böyledir. Bu oran Fransa ve Norveç'te %10, İtalya, İspanya ve Türkiye'de %30 civarındadır. Gelişmiş ülkelerde bölgeler arasındaki kişi başına düşen milli gelirler arasındaki fark gittikçe azalırken, az gelişmiş ülkelerde gittikçe artmaktadır.

b)Sektörlere göre gelir dağılımı: Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları, bunların uzun devredeki seyirleri, devletin hangi sektörler aleyhine hangi sektörler lehine gelir dağılımını etkilediğini, sektörlere göre gelir dağılımını kullanarak inceleriz. Gelişmiş ekonomilerde tarım sektörünün milli gelirdeki payı az, az gelişmiş ekonomilerde ise fazladır.

c)Fonksiyonel gelir dağılımı: Çeşitli üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payları inceleyen gelir dağılımı kavramıdır. Milli gelir içinde ücret, rant ve kârın paylarını saptarsak, milli gelirin fonksiyonel dağılımını elde etmiş oluruz. Milli gelirin sosyal sınıflar arasında nasıl dağıldığını araştırmak istiyorsak, bunun için en uygun olanı fonksiyonel gelir dağılımıdır. Ancak, fonksiyonel gelir dağılımı bunu kaba hatlarıyla gösterebilir. Çünkü, sosyal tabakalaşma, fonksiyonel dağılımın dörtlü sınıflandırmasının kapsamına giremeyecek kadar karmaşıktır. Zira bu sınıflandırmaya göre küçük çiftçi ile büyük çiftçi, küçük tüccar ile büyük tüccar, memurla sanayi ve tarım işçileri arasında hiçbir fark yoktur. Sosyolojik bakımdan sosyal gruplar, sadece elde edilen gelirin kaynağına göre tanımlanamaz. Mesela büyük bir şirketin yöneticisi emek gelirli olduğu için fonksiyonel dağılıma göre ücretli sınıftan olması gerektiği halde, sosyolojik bakımdan işçi sınıfından sayılmaz.

d)Kişisel gelir dağılımı: Bireylerin veya tüketici birimlerinin, belli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarlarını göz önünde tutar. Dolayısıyla bireyler arası gelir eşitsizlikleri araştırılmak isteniyorsa kişisel gelir dağılımı kavramına başvurulur. Ücret, faiz, rant ve kârların milli gelirden aldıkları payları söylediğimizde bu fonksiyonel gelir dağılımı olur. toplumda ne kadar rantçı, ne kadar ücretli

olduğunu bu dağılım biçimi belirtmez. Ayrıca bir ailenin yıllık gelirinde hem ücret, hem rant, hem faiz hem de kâr birarada bulunabileceği için fonksiyonel gelir dağılımı bireyler arası gelir farklılıklarını göstermez. Buna karşın, Türkiye'de yaşayan insanların şu kadarı şu kadar miktarda gelir elde ediyor veya bu kadarı milli gelirin yüzde şu kadarını ele geçiriyor dersek, bu dağılım şekli kişisel gelir dağılımıdır. Kişisel gelir dağılımı sayesinde tüketici grupları arasındaki dengesizlikler saptanabilir.
Ülkenin az gelişmiş bölgeleri bizi ilgilendiriyorsa coğrafi, farklı sektörlerin milli gelir içindeki yerini ve gelişmesini inceliyorsak sektörler arası, sosyal grupların payları hakkında fikir edinmek istiyorsak fonksiyonel, milli gelirin dağılımındaki eşitlik veya eşitsizlik derecesi bizi ilgilendiriyorsa kişisel gelir dağılımları önem kazanır. Bizim inceleyeceğimiz dağılım şekli kişisel gelir dağılımıdır.
KİŞİSEL GELİR DAĞILIMINI SAPTAMADA KULLANILAN METOT

Kişisel gelir dağılımı incelenirken, birim olarak tüketici birimleri kabul edilir. Uygulanacak yöntemde ise gelir elde etmeyen kişiler, yani işsizler de gösterilir. Onun için, kişisel gelir dağılımı ile ilgili etütlerde birim olarak aile saptanmaktadır. Bu hususlar göz önünde tutulunca, bir yandan kişisel gelir dağılımı zaman içerisinde değeri değişen bir para birimine bağlı kalmaksızın ve milli gelirin toplam değerini dikkate almaksızın ifade etmek mümkün olmalı, diğer yandan tüketici birimlerinin sayıları dikkate alınmaksızın gelir dağılımı gösterilebilmelidir.
Bunun için, gelir dağılımını incelemede en uygun metot Lorenz eğrisi metodudur. Bu metoda göre önce çeşitli gelir dilimlerinde ne kadar tüketici biriminin yaşadığını ve bunların elde ettikleri geliri öğreniriz. Sonra tüketici birimleri en az gelirliden en çok gelirliye doğru sıralanan yüzdelere ayırırız. Her yüzdenin karşısına bu grubun milli gelirden aldığı payı yüzde olarak gösteririz. Tüketici birimlerinin en az gelirli %20'si milli gelirin %5'ini elde ediyor gibi. Bu şekilde hem tüketici birimlerini hem de milli gelir yüzdelerle gösteren bir tablo düzenlendikten sonra, bu verileri bir diyagrama yerleştiririz. Bu yerleştirme sonucu ortaya çıkan diyagramatik ifadeye Lorenz eğrisi denir.
Lorenz eğrisinde yatay eksende en az gelirliden en çok gelirliye doğru dizilmiş tüketici birimlerinin yüzdesi kümülatif olarak gösterilir. Dikey eksende ise, toplam geliri kümülatif yüzdeler halinde ifade ederiz. Diyagramda 450'lik bir açı teşkil ederek çizilmiş OAD doğrusu gelir dağılımında mutlak eşitlik doğrusudur. Çünkü OAD'nin üzerindeki her noktada tüketicilerin yüzdesi, toplam gelirin yüzdesine eşittir. Mesela tüketici birimlerinin %25'i gelirlerin %25'ini, %50'si gelirlerin %50'sini elde eder. Gerçekte karşılaşılan gelir dağılımları OBD eğrisine benzer eğrilerle gösterilir. Tüketici birimlerin en az gelirli %25'i toplam gelirin %6'sını, onu takip eden %25'inin toplam gelirin %9'unu elde etmesi halinde, kümülatif olarak düşününce, en az gelirli %50 tüketici birimi milli gelirin %15'ini elde ediyor demektir. Müteakip grupların milli gelirden aldıkları yüzdeleri de diyagramda işaretler ve işaretli noktaları da birleştirirsek, ekonominin gelir dağılımını gösteren OBD eğrisi ortaya çıkar. Gelir dağılımı OAD'ye yaklaştıkça eşitsizlik azalmakta ODC'ye yaklaştıkça eşitsizlik artmaktadır.
Şekilde nüfusun %55'inin gelirin sadece %25'lik bir kısmını aldığını görülmektedir.

Lorenz eğrisi ile gösterilen gelir dağılımı dengesizliklerini İtalyan istatistikçi Gini bir katsayı ile ifade etmiştir. Buna Gini katsayısı denilmektedir. Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ile 900'lik açının açı ortayı arasındaki alanın dik üçgen alanına olan oranının rakamsal değerini gösterir. Sıfır ile bir arasında değişir ve gelir dağılımı dengesizliği azaldıkça katsayı sıfıra, arttıkça bir yaklaşır. Değişik zamanlarda yapılan gelir dağılımı araştırmalarında bulunan Gini katsayılarının karşılaştırılması bize gelir dağılımı eşitsizliklerinin düzelme veya bozulma yönünde değiştiğini açıkça göstermektedir. Katsayı küçüldükçe gelir dağılımı düzelmekte, büyüdükçe bozulmaktadır. **(Gini; küçük güzeldir ☺) (Lorenz; pelikanın sarkık olmayan gagası güzeldir)**

GELİR DAĞILIMINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Burada, ekonomide kendiliğinden gelir dağılımını belirleyen faktörler incelenecek, emeğin dışındaki üretim faktörlerine servet dersek, gelir dağılımını tayin eden asli faktörlerin şu noktalar etrafında toplandığını görürüz:

a)Emeğin Dağılımı: İnsanların sahip olduğu işgücü, vasıf bakımından farklılıklar gösterir. Ücretler arasındaki farklılığın başlıca sebebi budur ve kişisel kabiliyet farklılıkları ikinci derecede rol oynar. Vasıflı işgücü elde etmenin en önemli yolu eğitimdir. Onun için, yüksek ücretli iş kollarına ve mesleklere emek arzını artırmak ancak eğitim olanaklarını herkese eşit şekilde dağıtmakla mümkündür. Her ekonomik sistemde farklı iş güçlerine farklı talepler vardır. Ayrıca ücretin dışında, işi veya işin gerektirdiği beceriyi elde etmenin zahmetli oluşu gibi etkenlerde emek arzını etkiler. Onun için çeşitli vasıflardaki işleri, elde etme ile ilgili tüm engeller ortadan kalksa da emek gelirleri arasında farklar olabilir. emeğin vasfının dağılımındaki eşitsizlikler, emek gelirleri arasındaki eşitsizliğin en önemli sebebidir. Bu nedenin arkasında eğitim olanaklarının bireyler arasında eşitsiz dağılmış olması yatmaktadır.

b)Servet Dağılımı: Servet gelirleri, servet dağılımına göre, tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımının eşit veya eşitsiz olması sonucunu yaratır. Servet dağılımı, emek dağılımına göre daha eşitsizdir. Onun için servet gelirleri emek gelirlerine göre daha eşitsiz dağılmıştır. Gelişmiş batı ülkelerinde gelir getiren servetin çok büyük kısmı, az sayıda tüketici biriminin elindedir. Çünkü, herkesin emeğinin vasfını artırabilmesi, tüm imkânlar sağlansa bile sınırlıdır. Oysa servet edinmek sınırsızdır. Ayrıca gelirler eşitsizliğin bir üst sınırı vardır. Gelirsiz yaşamak mümkün olmadığına göre bu üst sınırı aşılamaz.

c)Faktör Fiyatları: Servet ve işgücünün dağılımını bir veri olarak sabit kabul edersek, faktör (emek, sermaye, doğa, müteşebbis) fiyatlarındaki değişmeler, tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımını fiyatı değişen faktörün lehine veya aleyhine değiştirir. Mesela, faiz, kâr ve rantın sıfıra düştüğü bir ekonomide servet temerküzü tek başına gelir eşitsizlikleri yaratmaz.

KİŞİSEL GELİR DAĞILIMININ ÖNEMİ

a)Kişisel gelir dağılımında adalet sosyal barışı sağlar, refah farkını kaldırır. Ayrıca adil gelir dağılımı, ekonomik güç birikimlerini önler, rantiye sınıfının büyümesine imkan vermez. İşte bu nedenle adil gelir dağılımı tüketici birimler arasında refah, ekonomik ve politik güç dengesi kurduğu ve çalışmadan yaşayan bir sosyal tabakanın oluşmasına meydan vermediği için sosyal barışı sağlayıcıdır.,

b)Kişisel gelir dağılımında adalet toplumsal refahı artırır. Gelir dağılımında adalet, büyük gelirli tabakalardan az gelirli tabakalara doğru gelir transferine neden olur. Marjinal fayda teorisine göre bu gelir transferi toplumsal fayda ve refahı artırır.

c)Kişisel gelir dağılımında adalet fırsat eşitliğini artırır. Bu sayede sosyal alandaki önemli bir amaca ulaşılmış olur. Yeteneklerle ilgili olmayan başlangıçtaki eşitsizliklerin olumsuz etkileri bertaraf edilmiş olur.

d)Kişisel gelir dağılımında adalet, ekonomik istikrarı sağlar. Gelişmiş ekonomilerde bazen görülen, tasarruf-yatırım dengesini tasarruf lehine bozan ve istikrarı bozan durumların meydana gelmesine imkan vermez. Adil gelir dağılımı sonucunda, harcama gelirin bir fonksiyonu olduğundan ekonomide efektif talep yükselir ve efektif talep düşüklüğünden kaynaklanan buhranlardan kurtulunur. Bu nedenle adil gelir dağılımı fiyat istikrarını korur, tam çalışmayı gerçekleştirir.

İLMİ YÖNDEN ADİL GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜSÜ BULUNABİLİR Mİ?

Teoride böyle bir ölçü ortaya atılabilir. Tüketici birimleri arasında gelir dağılımı öyle olmalı ki bu dağılım sonunda tüm tüketici birimlerin marjinal gelirlerinin faydaları birbirine eşit olsun. Fakat marjinal fayda ölçülemez ve bu ölçüde kullanılamaz. Bunun için pragmatik hareket etmek zorunluluğu vardır. Kullanılan bu pragmatik ölçü adil gelir dağılımından beklenen faydaların gerçekleştirilmesini mümkün kılan ölçüdür. O zaman, herhangi bir ekonomide gelir dağılımı sosyal barışı sağlıyor, toplumsal refahı artırıyor, herkese fırsat eşitliği sağlıyor ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler devri hareketlere sebep olmuyorsa o ekonomideki gelir dağılımını adil kabul etmek gerekir. Ancak, böyle bir gelir dağılımı mutlak anlamda tüm tüketici birimlerinin birbirlerine eşit gelir elde ettiği bir gelir dağılımı değildir. Böyle bir gelir dağılımı tüketici birimler arasında tüketim ve refah eşitsizliğini azaltan, sosyal yönden faydalı servet birikimine olanak veren, aşırı servet yığılmalarına engel olan bir gelir dağılımıdır. Bu dağılım uzunca sayılabilecek bir dönem içerisinde gelir ve servet dağılımı eşitsizliklerini de azaltıyorsa ekonomi tüketici birimler arasındaki gelir dağılımını arzulanan biçimde gerçekleştirmiş demektir. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ne dereceye kadar giderileceği konusunda bundan başka ölçü yoktur. Çünkü gelir dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesi geniş ölçüde iktisat ve maliye politikasını uygulayanların değer yargıları, o ülkedeki ekonomik sistem ve bu sistem içinde insanlara uygulanacak teşvik tedbirleriyle, özendiricilerle ilgili bir konudur.

DEVLETİN GELİR DAĞILIMINI DEĞİŞTİRMESİ

Bu iki şekilde olur. Milli gelirin tüketici birimleri arasındaki dağılımını belirleyen asli faktörleri değiştirerek ve milli geliri kamu gelirleri ve harcamaları yoluyla yeniden dağıtarak devlet gelir dağılımını değiştirebilir.

Birinci usulde servet ve eğitim imkanlarının dağılımı ile faktör fiyatları değiştirilir ve kendiliğinden oluşan gelir dağılımı değişir. İkinci usulde ise kamu gelirleri ve kamu harcaması kullanılır. Her gelir grubunun ödediği vergi ile yararlandığı kamu hizmetleri veya transfer ödemeleri aynı olmadığı için, vergi ve harcama sistemi milli geliri yeniden dağıtmış olur. Borçlanmada da durum aynıdır. Borç verenlerle, borçlanma ile finanse edilen devlet faaliyetlerinden yararlananlar birbirlerinden farklı sosyal tabakalardır. Şimdi her iki usuluün uygulanma şeklini ve kullandığı araçları inceleyeli:

a)Servet dağılımının değiştirilmesi: Servet dağılımındaki eşitsizlikleri gidermenin en kestirme yolu, gelir getiren serveti özel mülkiyete konu olmaktan çıkarıp devlet mülkiyetine geçirmektir, ancak bu demokratik toplum gereklerine aykırıdır. Özel mülkiyet kaldırılmadan, servet mülkiyeti sınırlandırılarak ve servetsizler servet sahibi haline getirilerek, servet dağılımı daha eşit hale getirilebilir. Bunun için toprak reformu yapılır. Toprak reformu bir yandan büyük toprak mülkiyetini tasfiye eder, diğer yandan da topraksız çiftçileri toprak

sahibi yaparak servet dağılımındaki eşitsizlikleri azaltır. Böylece milli gelirin tüketici birimler arasında dağılımındaki eşitsizlik hafifler. Servet dağılımındaki eşitsizliklerin giderilmesinde düşünülen bir başka tedbirde verasetin sınırlandırılması hatta kaldırılmasıdır. Çünkü, temerküz etmiş servet veraset yoluyla nesilden nesile belli kişilerin eline geçer ve böylece servet temerküzü devam etmekle de kalmayıp artma eğilimi gösterir. Servet tevarüs edenler servetsizlere göre yeniden servet edinmede ve servetlerini artırmada daha şanslıdırlar. Onun için bir çok düşünür, veraseti adaletsizlik kaynağı olarak görür ve sınırlandırılmasını ya da kaldırılmasını ister. J.S.Mill de, belli sınırları aşan servetin veraset yoluyla intikalini önlemek istemiştir.

Vergi politikasıyla da eşitsizlik giderilebilir. Zenginlerin artan oranlı şahsı gelir vergileriyle vergilendirilmesi servet yığılmalarını azaltabilir ve hatta eşitsizlikleri hafifletebilir. Çünkü servet biriktirmenin en önemli kaynağı tasarruflardır. Olağanüstü kazançlar vergisiyle, veraset vergisiyle ve hakiki servet vergileriyle servet dağılımındaki eşitsizlikler azaltılabilir.

b)Eğitim olanaklarının değiştirilmesi: Gelir dağılımındaki eşitsizliğin bir nedeni de, emeğin vasfının fertler arasında aynı dağılmayışıdır. Kişilere tanınacak eğitim olanaklarıyla bu eşitsizlik giderilebilir. Modern toplumlarda yüksek bir eğitimle vasıflı işgücü olabilir. Onun için, yüksek gelirli mesleklere girmeyi önleyen sebepleri ortadan kaldıran bir eğitim reformu ile emek gelirleri arasındaki eşitsizlik azaltılabilir. Eğitim temel bir kamu hizmeti haline gelmeli ve her isteyen ve yetenekli olan vatandaşın yüksek ücretli mesleklere girmesini mümkün kılan bir eğitim sistemi kurulmalıdır. Eğitim parasız olmalı ve az gelirli aile çocuklarına burs verilmelidir.

c)Faktör fiyatlarının değiştirilmesi: Devletin ekonomiye müdahale yollarından birisi de faktör fiyatlarını değiştirmesidir. Devlet bu amaçla faiz haddini saptar, işçiler en az ücret düzeyinin altında ücret almaz, bazen kiralar dondurulur, kârın azami tavanı belirtilir, belli ürün fiyatlarının destekleme alımlarıyla en az düzeyin altına düşmesi önlenmektedir.

Devlet müdahalesi piyasa ekonomisi ile bağdaşmaz ama bu müdahaleler de başarılı olmuştur. Faiz haddi başarılı bir şekilde tespit edilmekte ve ucuz para politikasıyla, tam istihdama yakın bir düzeyde ekonomik denge kurulabilmektedir. Asgari ücret ve toplu iş sözleşmesinin de bu konuda olumlu katkısı vardır. Kâr hadlerinin belirlenmesi ve kiraların kontrolü ise kamu idaresi iyi kurulmuş ülkelerde tatminkâr sonuçlar vermektedir. Tarım ürünlerinde uygulanan taban fiyat ise hemen her ülkede benimsenmiş ve tarım sektöründe önemli bir gelir politikası aracı olarak kullanılmaktadır.

MALİYE POLİTİKASIYLA MİLLİ GELİRİN YENİDEN DAĞITILMASI

Kamu maliyesi, milli gelirin dağılımını üç yönde değiştirebilir. Bunlardan birincisi, devletin piyasa ekonomisi kuralları içinde kullandığı üretim faktörlerinin fiyatlarını ödeyerek milli gelirin fonksiyonel dağılımını değiştirmesi idi.Milli gelirin tüketici birimler arasında dağılımının eşitsizlik sebepleri üzerinde dururken, devletin üretim faktörlerinin fiyatlarını değiştirerek milli gelirin fonksiyonel dağılımı kadar kişisel dağılımı üzerinde de eşitleyici yönde etkide bulunabileceğini gördük.

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliğin diğer iki asli sebebi emeğin vasfının dağılımındaki eşitsizlikle, servet dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi, nitelikleri itibariyle kamu maliyesinin kişisel gelir dağılımını nasıl değiştirdiğini açıkça ortaya konacaktır. Kamu maliyesi, yapısı itibariyle yeniden dağıtıcıdır. Çünkü en önemli kamu geliri olan vergiler, mükelleflerden karşılıksız olarak alınır. Vergi alınırken, vergi ödeme gücü göz önünde tutulur. Mükelleflerden karşılıksız, nihai ve cebre dayanılarak alınan vergiler, verginin mevzuu ne olursa olsun mükellefler bunları gelirlerinden ödediklerine göre, mükelleflerin vergileri ödemeden önceki sahip oldukları gelirle,

ödedikten sonra ellerinde kalan gelir birbirinden farklıdır. Vergiler; gelir, servet ve harcamalar gibi çok geniş konular üzerinden alınırlar. Onun için herkes vergi mükellefidir diyebiliriz ama varlıklı sosyal tabakalar, varlıksız sosyal tabakalara göre daha büyük vergi ödeme gücüne sahip olduklarından ve çağdaş vergilendirme tekniğinde en az geçim indirimi, artan oranlılık, ayırma nazariyeleri gibi nazariyeler mükelleflerden gerçek vergi ödeme güçleriyle orantılı olarak vergi almaya imkan verdiklerinden, zenginler fakirlerden daha fazla vergi öderler. Dolayısıyla çağdaş devletlerin vergi sistemleri ve bu sistemlerin kabul ettikleri vergilendirme teknikleri gelir dağılımındaki eşitsizlikleri törpüleyici yönde etkide bulunur. Kamu harcamaları ise toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere yapılır. Çağdaş ülkelerde bu ihtiyaçlar kamu hizmeti yoluyla karşılanır. Bu hizmetler ya parasız yapılır ya da bu hizmetlere saptanan fiyatlar maliyetlerinin altındadır. Bu hizmetlerden herkes faydalanır. Parasız ya da gerçek maliyetinin altında fiyatla sunulduğu için kamu harcamalarının yapısında gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderecek bir özellik vardır. Vergi ve kamu harcamalarının yansımaları göz önünde tutulursa, kamu maliyesinin kullandığı bu iki araçla kişisel gelir dağılımı eşitsizlikten eşitliğe doğru değişebileceği gibi aksi de olabilir.Bu nedenle bilinçli olarak vergilerin ve kamu harcamalarının gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermesi üzerinde durulmuş, şahsi gelir vergilerinde artan oranlılık, ayırma nazariyesi ve en az geçim indirimi kurumlarına yer verilmiş, harcama vergilerinin derecelendirilmeleri ve bazı harcamalar üzerinden vergi alınmaması kabul edilmiş, olağanüstü kazançların vergilendirilmesi yoluna gidilmiştir. Gün geçtikçe, devletçe geliştirilen ve parasız yürütülen kamu hizmetleri, fakir tabakalara yapılan sosyal yardımlar, devletin sosyal güvenliğin finansmanına katılması bilinçli olarak kişisel gelir dağılımını eşit hale getirme konusunda devletçe alınan ve uygulanan maliye politikası tedbirlerinin belli başlıcalarıdır.

Kamu maliyesinin milli gelirin yeniden dağıtılması ile ilgili bu genel bilgilerden sonra, vergilerin, borçlanmanın ve kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini inceleyelim.

VERGİLER VE TÜKETİCİ BİRİMLER ARASINDAKİ GELİR DAĞILIMI

Öncelikle bazı temel kavramlar üzerinde duralım ve bir takım genel açıklamalar yapalım. Daha sonra da tek tek vergi çeşitlerinin gelir dağılımına etkisini inceleyeceğiz.

Artan oranlı vergi: Mükelleflerin geliri arttıkça ödediği vergi ile elde ettiği gelir arasındaki oran (ödediği verginin gelire oranı) artmaktadır.

Azalan oranlı vergi: Mükellefin geliri arttıkça, ödediği verginin gelire oranı azalıyorsa bu vergi azalan oranlıdır.

Orantılı vergi: Mükellefin geliri arttıkça, ödenen verginin gelire oranı sabit kalıyorsa bu orantılı vergidir.

Dolaylı ve Dolaysız vergiler: Dolaysız vergilerin yansıma özelliği pek yoktur. Dolaylı vergiler ise hemen hemen tamamen fiyatlara yansır. Fiyatları yükseltir. Bu nedenle vergi yükü daha çok düşük ve orta gelirli ailelerin üzerine biner, bu da gelir dağılımını olumsuz yönde bozucu etki doğurur. Dolaylı vergiler, düşük ve orta gelirli ailelerin kullandığı mal ve hizmetler içinde, yüksek gelirli ailelerin kullandığı mal ve hizmetlere oranlara daha yüksek pay tutar. Bir ülkede, toplam vergiler içinde dolaylı vergilerin oranı çoksa, vergilerin çoğunlukla düşük gelirlilerden, dolaysız vergilerin oranı yük¤¤¤¤e, vergilerin daha çok yüksek gelirlilerden alındığı ve daha adil bir

gelir dağılımı olduğu söylenebilir. Gelişmiş ülkelerde dolaysız vergilerin oranı yüksektir ve daha adil gelir dağılımı vardır. Gelişmemiş ülkelerde ise dolaylı vergilerin oranı yüksektir ve daha düzensiz bir gelir dağılımı vardır. Dolaylı vergiler, yüksek gelirlilerin aldıkları lüks mallardan alınırlarsa gelir dağılımını düzeltici, zorunlu tüketim mallarından alınırlarsa gelir dağılımını bozucu etki gösterirler.
İstisna ve muafiyetler: İstisna ve muafiyetler, gelir dağılımını olumlu yönde etkileyebilir ama aşırı istisna ve muafiyetlerin etkisi olumsuz olacaktır. Ülkemizde ve diğer az gelişmiş ülkelerde bunun tipik örneği tarımsal kazançlardır. Bir de yatırım indirimi vardır. Bazen, teşvik olmasa bile o yatırım yapılabilecekken teşvik verilir. Bu da gelir dağılımını olumsuz yönde etkiler.
Özellikle gelir vergisinde ve servet vergisinde artan oranlılık uygulanırsa gelir dağılımını düzeltici etki gösterir. Ama az gelişmiş ülkelerde bu etkin bir şekilde yapılamamaktadır.
Vergi kaçakçılığı: Vergi kaçakçılığı, vergilerin düzeltici ve olumlu etkilerin baltalayıcı rol oynamaktadır. Bir vergi kanunu ne kadar modern olursa olsun, vergi kaçakçılığı varsa, bu vergi sistemi düzeltici değil tersine gelir dağılımını daha da bozucu etki gösterir. Vergi kaçakçılığının nedenlerinin başında denetim ve mevzuat yetersizliği vardır. Ülkemizdeki gelir dağılımı adaletsizliğinin en önemli nedenlerinden biri de vergi kaçakçılığının büyük oranda ve yaygın oluşudur.
Kullanılmayan vergi rezervleri de gelir dağılımını olumsuz etkiler. Ülkemizde özellikle, tarım kesimi iyi vergi potansiyeli olduğu halde gereği gibi vergilendirilmemektedir.
MUAYYEN VERGİLERİN GELİR DAĞILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
A)GELİR VERGİSİ: Üç tür gelir vergisi vardır:
a)Şahsi gelir vergisi: Mükelleflerin bir yıl içinde elde ettikleri gelir yani kazanç ve iratların safi tutarı (Gelir elde edilirken yapılan masraf düşülüp, kâr-zarar çıkarıldıktan sonra kalan tutar) üzerinden alınır. Genellikle yansımaz. Tarifeleri artan oranlıdır, bu yüzden gelir dağılımını düzeltici etkide bulunur. Ancak, düzeltici etkide bulunması için, gelir vergisinin genel olması gerekir. Gelir vergisi kanununun yapısında vergiden kaçınma kurumları olmamalıdır. Eğer kurumlar, aşırı istisna ve muaflıklar ve götürü usulle vergilendirmeler olursa, vergi karşısında eşitlik ilkesi bozar ve tüketiciler arasında milli gelirin dağılımı eşitsizlik lehine bozulur. Vergi tarhiyatı kaynakta kesme usulüne göre yapılırsa vergi kaçakçılığı olmaz. Beyana dayalı vergi tarhiyatı, vergi kaçakçılığına son derece müsaittir. Bu gelir dağılımı bozucu etki gösterir. Onun için iyi bir denetim olmalı ve beyannamelerin doğruluğu sağlanmalıdır. Mesela, Gelir vergisi kanununa göre, yıllık 10 milyon TL gelirin %30, 40 milyon TL gelirin % oranında vergilendirildiğini varsayalım. Burada vergi artan oranlıdır. 10 milyon TL geliri olan memur, kaynakta kesildiği için %30 vergi öder. 60 milyon TL gelirli bir tacir ise beyannamede kazancını 40 milyon TL gösterip %40 yani 16 milyon TL vergi öder. Gerçekte ise %26.6 oranında vergi ödemiş olur. böylece vergi azalan oranlı hale gelir. Ama günümüzde alınan tedbirlerle bu durum büyük oranda ortadan kalkmıştır.
Gelir vergisinde, en az geçim indiriminin yüksek düzeyde oluşu, artan oranlılık dilimlerinin adaletli dağılışı ve özellikle üst dilimlerde vergi oranı çok yüksek alt dilimlerde düşük olmalı ancak üst dilimlerde, yatırım hevesini baltalayacak kadar yüksek olmamalıdır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, gelir vergisinde vergi kaçırma olur. başta tarımsal kazançlar olmak üzere tüm kazanç ve iratları kapsamı içine alamaz. Ücret gelirlileri tam vergi öderken diğer gelirliler vergi kaçırabilir. Bu da gelir dağılımını olumsuz etkiler. Ticari kazançlardan gelir vergisi öderken yapılan masraf ve amortismanlar düşülür. Oysa memur ve işçilerin zamanla çalışma

kapasitelerindeki azalma yani çalışma gücü amortismanı ve bilgi, tecrübe edinmek için yapılan masraflar gelirden düşülmez. En az geçim indirimi, enflasyon nedeniyle anlamını yitirir ve düşük gelirliler oransal olarak yüksek vergi öderler. Yüksek gelirliler ise, yatırım indirimi, amortisman vs.den yararlanır. Bu da gelir dağılımını bozucu etki yapar.

b)Negatif gelir vergisi: Daha çok transfer niteliği taşır. Genellikle gelişmiş ekonomilerde vardır. Geliri, asgari ücretin altına düşen ailelere devlet yardım yapar. Ayrıca bunlardan vergi alınmaz. Bu fakirliği önler, gelir dağılımını düzeltici etki yapar ancak çalışma arzusunu azaltır, emeğin verim ve üretkenliliğini düşürür.

c)Kurumlar vergisi: Kurumlar vergisi kanunda gösterilen kurumların belli bir dönemdeki toplam safi kazançları üzerinden alınır. Bu kurumlar; sermaye şirketleri, kooperatif şirketler, iktisadi kamu müesseseleri, dernek, tesis ve vakıflara ait iktisadi işletmelerdir. Genel nitelikte ve dolaysız bir vergidir. Kârdan aldıkları pay azaldığı için ortaklar öder. Verginin, gelir dağılımına etkisini bulabilmek için hisse senetlerinin çeşitli gelir grupları arasındaki dağılımını bilmek gerekir. Yansıma yoksa yani şirket halka açık A.Ş. değilse, hisse senetleri yüksek gelir gruplarına dağıtılmıştır ve şahsi gelir vergisinin gelir dağılımı üzerindeki olumlu etkisine katkıda bulunur. Bazı memleketlerde artan oranlı tarife uygulanır. Bazılarında da halka açık A.Ş. ler lehine, açıklık durumuna göre değişik ve düşük oranlı vergiler uygulanır. Bu tip uygulama, hissedarların az gelirli olması halinde, gelir dağılımı üzerinde olumlu etki yapar. Kurumlar vergisi, sermaye üzerine ek vergi getirir, yüksek gelirleri vergilendirir ancak yatırımları baltalamayacak şekilde düzenlenmelidir.

B)LÜKS VERGİSİ: Bazı ülkelerde özel araba, radyo, televizyon ve videolar vergilendirilir. Buna özel harcama ya da lüks vergisi denir. Eğer bunlar yüksek gelir gruplarının elindeyse, lüks vergisi gelir dağılımını olumlu etkiler. Ülkemizde de bu mallara genellikle yüksek ve orta gelirliler sahiptir. Dolayısıyla gelir dağılımını olumlu etkilediğini söyleyebiliriz.

C)BİNA VERGİSİ: Binanın sağladığı irattan bakım masrafı ve amortisman düşülür, geriye kalan safi irat matrah kabul edilir. Bunun üzerinden vergi alınır. Türkiye'de bina vergisi, binanın mükellefince beyan edilen değeri üzerinden alınır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, binalar yüksek gelir gruplarının elindedir. Eğer muaflık ve istisna yoksa, bina vergisi, gelir dağılımını eşitleyici yönde etki yapar.

D)ARAZİ VERGİSİ: Burada matrah ya arazinin yüzölçümü ya da değeridir. Yüzölçümü her çeşit tarımsal faaliyette ve toprakta aynı geliri temsil etmez. Ayrıca bu verginin yüzölçümü üzerinden alındığı ülkelerde tarımsal işletmelerden pek büyük bir kısmını oluşturan küçük işletmeler rantabl işletmeye elverişli olmadıkları için, alınan vergi gelir dağılımını olumsuz yönde etkiler. Arazinin değeri üzerinden alınıyorsa, bu değer arazinin sağladığı gelirden türemiştir. Onun için, arazi tahrirlerinin güvenilir şekilde ve yakın tarihte yapılmış olması gerekir. O zaman arazi vergisi, dolaylı olarak gelir vergisi haline gelir. Küçük işletmeler vergilendirilirse, büyük işletmeler de artan oranlı vergilendirilirse, arazinin değerinin matrah alındığı arazi vergisi, gelir dağılımını olumlu etkiler. Az gelişmiş ülkelerde bu yapılırsa, hiç işletilmeyen veya verimli işletilmeyen topraklar, verimli işleteceklerin eline geçer ve bir anlamda toprak ve tarım reformu yapılmış olur. Yine az gelişmiş ülkelerde topraklar adaletsiz dağıtılmıştır. Arazi vergisi değer üzerinden alınır ve değer vergi tahririnde düşük tahmin edilirse, büyük işletmeler küçük işletmelerden daha az vergi öder ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkiler yani bozar.

E)SERVET VERGİLERİ: Servet, yükümlülerin sahip olduğu mal ve nakit değerlerdir. Bu vergiyle, gelir vergisiyle vergilendirilmeyen ama ödeme gücü açısından büyük önemi olan bazı iktisadi değerler vergi kapsamına alınır. Genellikle yansımazlar ve yansıtılamayan servet vergileri adil gelir dağılımının sağlanmasında önemli bir araçtır. İki türlüdür:
a)Servetten alınan vergiler: Gelişmiş ülkelerin çoğunda uygulanır. Ödeme gücünü esas alan, sübjektif ve dolaylı vergidir. Gerçek ve tüzel kişilerin sahip oldukları servetin tamamını vergilendirir. Servet sahipleri lehine bozulan gelir dağılımını eşitleyici etki gösterir. Küçük servetten az, büyük servetten çok vergi alınır. Servet vergilerinin bir türü de emlak vergisi yani bina ve arazi vergisidir. Emlak alınırken verilen emlak alım vergisi vardır. Motorlu kara taşıtları vergisi de taşıtın yaş, cins ve ağırlığına göre artan oranlı alınır ve gelir dağılımını eşitleyici etki yapar.

b)Servet transferinden alınan vergiler: Burada verginin konusu servetin mevcudiyeti değil, karşılıklı veya karşılıksız başkasının eline geçmesidir. Bu da üç türlüdür:
aa)Servetteki değer artışı üzerinden alınan vergiler: Servetteki değer artışı üzerinden alınır. Bu değer artışı mükellefin gayretiyle değil, konjonktür ve bazı tesadüflere bağlı olarak artmıştır. Onun için tepki görmez. Gelir dağılımını olumlu etkiler. Vergi alınmazsa tasarruf yoluyla servete eklenir ve servet dağılımındaki eşitsizlik büyür. Bu vergi ekonomik ve sosyal görüşe dayanır. Ekonomik görüş, büyük servet eşitsizliklerinin ekonomik kalkınmayı engellediği , sosyal görüş ise, servetteki değer artışının konjonktür, talih gibi nedenlerden ileri geldiğini, fırsat eşitliğini bozduğunu, onun için de vergilendirilmesi gerektiğini söyler. Servetteki değer artışı, harp, enflasyon ve hızlı kalkınma gibi olağanüstü nedenlerden ileri gelir. Bayındırlık hizmetleri sonucu servetin değerlenmesi ise şerefiye ile ilgilidir. Bayındırlık hizmeti (baraj vs.) sonucu değerlenen servet vergilendirilmelidir. Bu sayede bir ölçüde gelir dağılımı düzelebilir.
bb)Veraset ve intikal vergileri: Doğrudan servet üzerinden alınır. Servet bir nesilden öbür nesile geçerken törpülenir, budanır. Çalışmadan servet sahibi olmayı kısıtlar. Servetin değeri ve mirasçıların yakınlık derecelerine göre artan oranlı olarak uygulanır. Değerinin tapuda yazana göre değil o günkü piyasaya göre belirlenmesi gerekir. İstisna hadleri az, tarifesi yüksek olursa gelir dağılımına olumlu etkisi daha fazla olur. gelişmiş ülkelerde istisna haddi az, artan oranlı tarife uygulanır. Her 30-35 yılda bir servet törpülenir ve eşitsizlik artmaz.
cc)İstisnai (Ek) servet vergileri: Olağanüstü hallerde seferberlik, harp ve harbi izleyen imar döneminde alınır. Böyle dönemlerde devletin harcamaları, karşılayacağı ihtiyaçlar çok, geliri ise azdır. Bu vergi kaynak oluşturur. Ayrıca böyle dönemlerde insanların bir kısmı ölür, bir kısmı yaralanır, bir kısmı daha önce varlıklı iken varlıksız olur ve servet dengesizlikleri artar. Bu vergi, bunu düzeltici rol oynar. Klasik maliyeciler, verginin serveti kemirdiğini ve alınmaması gerektiğini söylerler. Oysa vergi ile milli ekonomide servet birikimi olur. Yatırımlar artar. Ayrıca kişiler ödediği vergiyi telafi edebilmek olumlu gayret gösterebilir. Büyük servette durum böyledir ancak küçük servetten alınan vergi, servet birikimini engeller. Birinci ve İkinci Dünya Savaşında Fransa'da uygulanan milli dayanışma vergisi bunun örneğidir.
Taşıt alım vergisi de servet transferi üzerinden alınır ve artan oranlıdır. Yüksek gelirlilerden çok vergi alınır ve gelir dağılımını olumlu etkiler.

F)OLAĞANÜSTÜ KAZANÇLAR VERGİSİ: Enflasyon, seferberlik gibi gelir dağılımında büyük eşitsizliklerin meydan geldiği durumlarda alınır. Hem enflasyonu önlemek hem de gelir dağılımını düzeltmek amacıyla alınır. İstisnai servet vergisinden farklı olarak, bir kez değil olağanüstü şartlar devam ettiği sürece alınır.
G)HARCAMA (GİDER) VERGİLERİ: Üretilen, satılan ve tüketilen mal ve hizmetlerden alınır. Gelir ve servet elde edilirken değil, harcanırken vergilendirilir. Vergi fiyatın içindedir. Kişi, maldan veya hizmetten ne kadar tüketirse o kadar vergi öder. İnsanların geliri arttıkça ödenen verginin gelire oranı düşer. Düşük gelirliler ise, gelirlerinin büyük oranıyla vergi öderler. Yani, oransal olarak düşük gelirliler daha çok öderler. Tersine artan oranlılık vardır. Bu da gelir dağılımını olumsuz etkiler. Dolayısıyla tersine artan oranlılığın etkisi düşürülmelidir. Mesela, bazı zorunlu ihtiyaç maddeleri KDV'den istisna edilmeli ya da daha düşük oranda vergilendirilmelidir.
Harcama vergiler üçe ayrılır:
a)Genel harcama vergileri:
aa)Toplu harcama vergisi: Üretim ve el değiştirme zincirinin bir aşamasında alınır. İleriye yansıyabilir. Yüksek oranlı olduğu için vergi kaçakçılığı yüksektir. Vergiyi doğuran olayın büyük kısmı vergi dairesinden gizlenir. Bu da mükellefler lehine gelir dağılımını bozar. Ayrıca yansıdığı için bu vergiyi tüketiciler öderler. Bundan dolayı da düşük gelirliler aleyhine gelir dağılımı bozulur. Bunu biraz azaltmak için zorunlu tüketim malları vergi dışı bırakılabilir. Lüks mallar artan oranlı tarifeye göre vergilendirilir. Mal perakendeciden tüketiciye geçerken alınırsa daha etkili olur ancak az gelişmiş ülkelerde, yapısal bozukluk, vergi idaresinin iyi örgütlenememesi gibi nedenlerle uygulanamaz.

bb)Yayılı muamele vergisi: Üretimin her aşamasında alınır. Vergi çok kademeli olduğu için aynı matrah birden çok defa vergilendirilir. Vergi, gerçek oranının üzerinde gerçekleşir. Sıkı denetim olursa vergi kaçakçılığı azalır. Aksi takdirde mükellefler aradaki vergilerden kurtulmak için işletmeleri monopol haline getirir ve rekabeti kaldırırlar. Bu da gelir dağılımını bozar. Uzun safhalı üretimi cezalandırdığı için imalatta dikey yığılmalar olur ve tekeller oluşur. Bu vergi ileriye yansır ve tüketicilere yüklenir. Adil gelir dağılımını sağlamada başarılı değildir.
cc)Katma değer vergisi: İlk ikisinin olumsuz etkilerini azaltmak için konur. Üretim ve dağıtımın her aşamasında alınır. İmalatçı kendi imalat safhasında, önceki ödenen vergiyi ödeyeceği vergiden düşer ve bunun için mükellefler birbirlerini kontrol ederler. Vergi kaçağı çok azdır. İleriye yansır ve sonuçta tüketiciler öder. Bu sebeple, vergi düşük gelirliler için artan oranlıdır. Bu, gelir dağılımını olumsuz etkiler ancak farklı grup mallara farklı oranda vergi konarak olumsuz etki azaltılabilir. Düşük gelirlilerin kullandığı mallarda oran düşülür.
b)Özel harcama vergisi: Belirli mallar üzerinden alınır. Kalkınmış ülkelerde araba, televizyon, radyo, kakao gibi lüks mallardan alındığı halde, az gelişmiş ülkelerde şeker, tuz, kahve gibi zorunlu ihtiyaç maddeleri de vergilendirilir. Onun için azalan oranlıdır ve gelir eşitsizliğini artırır. Oysa gelişmiş ülkelerde gelir dağılımını düzeltici yönde etki gösterir. Bu vergileri tüketici öder. Az gelişmiş ülkeler genel harcama vergilerini çeşitli nedenlerle uygulayamadıkları için bu vergiyi koyarlar. Tahsilatı kolaydır. Gelir dağılımını bozar.

c)Gümrük vergileri: Gümrük vergisi, devlete gelir sağlamak, bebek endüstrileri korumak, yerli-yabancı endüstriler arasında rekabet eşitliği sağlamak ve gelir dağılımını değiştirmek için alınır. Zorunlu ihtiyaç mallarından genellikle alınmazlar. Diğer mallar da sınıflandırılır ve farklı tarife uygulanır. Böylece vergi, azalan değil artan oranlı veya orantılı olur. Az gelişmiş ülkelerde, idaresi kolay hasılatı bol bir vergidir. Sanayileşme teşvik edilir. Türkiye'de beş yılda beş eşit taksitte alınır. Bu, bir yandan gelir dağılımını yüksek gelirliler lehine bozar, bir yandan da kaynaklar toplum yararına kullanılır, yatırım artar, işsizlik biraz önlenir ve hiç geliri olmayanlar gelir elde ederler. Gelir dağılımını düzeltici etkisi olur.

DEVLETİN BORÇLANMASI VE GELİR DAĞILIMI

Vergi mükelleften doğrudan doğruya, karşılıksız, cebre dayanarak ve kesin olarak alınır, gelir dağılımını etkiler. Vergi kanunlarının böyle bir amacı olmasa da vergi böyle bir sonuç ortaya çıkarır.

Borçlanma ise vergiden ayrılır; karşılıklıdır, rızaya dayanır ve kesin değildir. Bu itibarla devlet borçlandığı vakit, tasarruf erbabından borçlanır. Tasarruf erbabı devlete borç verirken, yani tahvil satın alırken, önceden biriktirilmiş servetlerinin bir kısmını, almaya karar verdikleri tahvillerle değiştirirler. Tüketim harcamalarını kısmazlar. Bu itibarla borçlanma, ilk bakışta gelir dağılımını etkilemez. Sadece servet dağılımının kullanım şekli değişir. Bu açıklamalar gönüllü borçlanmalar için söz konusudur.

Bir de cebri borçlanmalar vardır. Bu borçlanmalar şahısların tasarruflarından değil gelirlerinden alınır ve vergiye benzer sonuçlar doğurur. Bu borçlanmaya genellikle enflasyon dönemlerinde başvurulur. Bu yolla gelir dağılımı eşitlenebilir ancak bunun için cebri borçlanmanın, Türkiye'de tasarruf bonoları uygulamasında olduğu gibi, şahısların gelirleriyle orantılı değil artan oranlı olarak uygulanması gerekir.

Borçlanmada faiz haddi çok önemlidir. Cari faiz haddinden borçlanılıyorsa, borçlanma gelir dağılımını etkilemez. Çünkü bu hadden borç vermek isteyen çıkmaz. Sermaye piyasasında, cari faiz haddini yükselterek borçlanılıyorsa, şahıslar tüketim harcamalarını kısarak tasarruflarını artırırlar. Bu tür borçlanmaya enflasyon dönemlerinde başvurulur ve enflasyon nedeniyle gelir dağılımı dengesizliklerinin artması önlenir. Bu durum karşısında, sermaye piyasasındaki faiz haddini değiştirmeksizin yapılan gönüllü borçlanmaların şahısların gelirleri üzerinde herhangi bir kısıntı meydana getirmediği söylenebilir. İşte gönüllü borçlanmaların bu özelliklerinden faydalanarak iktisadi hayatın duraklama ve depresyon devrelerinde, devlet açık bütçe siyaseti takip ederek, kimsenin gelirlerini azaltmadan muayyen grupların gelirlerini artırabilir. Borçlanma, gelir dağılımını doğrudan doğruya değiştirmez. Fakat devletin bu borç dolayısıyla tahvil sahiplerine ödediği faizler bu kimselerin gelirlerini artırır. Bu ödemeler transfer ödemesi gibi etki yapar. Bu yüzden kişiler arası gelir dağılımı da değişir. Bu transfer ödemelerinin etkisi, devletin borçlandığı kaynağa göre değişir. Yani devlet kimlere veya hangi kurumlara borçlanmış? Mesela kamu kurumlarına ya da kamu bankalarına yapılan faiz ödemesi gelir dağılımını etkilemez. Özel banka veya şirketlere yapılan faiz ödemeleri ise gelir dağılımı etkiler. Çünkü, özel şirket ve bankaların sahipleri yüksek gelir grubuna mensuptular. Yapılan faiz ödemesi, bu kişilerin gelirini daha da artırırken gelir dağılımı eşitsizliği de artar. Kişiler yapılan faiz ödemeleri de aynı etkiyi doğurur. Çünkü bu kimseler de yüksek gelir grubun dahildirler. Kısa vadeli borçlanmalarda da faiz ödemesi aynı etkiyi gösterir.

KAMU HARCAMALARI VE GELİR DAĞILIMI

a)Reel harcamalar ve gelir dağılımı: Devlet yaptığı reel harcamalar karşılığında mal ve hizmet satın alır. Bu çeşit harcamalar efektif talep düzeyini doğrudan etkiler ve milli gelirle istihdam düzeyi yükselir. Bu anlamda reel harcamaların ilk etkilerinin, ekonomide durgunluk veya çöküntü dönemlerinde, az gelirli sosyal tabakaların gelirlerinin artırmak şeklinde ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü işsizlik zamanında, işçiler ücret geliri elde edemezler. İstikrar döneminde ise reel harcamalar kamu hizmetleri için yapılır. Kamu hizmetlerinden kişiler parasız veya maliyetin altında bir fiyatla yararlanıyorsa, bunların kişisel geliri, hizmetin karşılıksız intikal eden kısmı kadar artıyor demektir. Reel harcamaların gelir dağılımına etkisini ortaya koymak için iki konunun açıklanması gerekir:

aa)Kamu hizmetinde değer saptanması: Kamu hizmetlerinin değeri ya hatalı saptanır ya da fiyatı olmaz. Maliyetine göre saptanır. Bir kamu hizmetinin değeri, o hizmet için yapılan harcamaya eşittir.

bb)Kamu hizmetlerinin, çeşitli gelir gruplarının gelirlerini ne miktarda artırdığını bilmek gerekir. Bunun için kamu hizmetleri ikili sınıflandırmaya tabi tutulur. Bunlardan birincisi, yararlanan tabakalara, ölçülebilen ve bölünebilen fayda sağlayan kamu hizmetleridir. Belli gelir gruplarındaki kişiler, belli kamu hizmetlerinden, diğer gelir gruplarındaki kişilere göre daha fazla yararlanır. Eğitim, sağlık gibi. Hizmetten yararlanan gruba bakarak, gelir dağılımına etkisini bulabiliriz. Mesela üniversite öğretim hizmetinden yararlananlar, parasız veya hizmetin maliyetinin çok altında bir harç ödeyerek yüksek eğitim ve öğrenim imkanı bulan öğrenciler ve aileleridir. Bu ailelerin mensup oldukları gelir grubunu bilmek gerekir. Düşük gelir gruplarına mensup çocuklar üniversitede okuma fırsatı bulamıyorlarsa ve üniversitedeki eğitimden fiilen orta ve yüksek gelir gruplarındaki aileler yararlanıyorlarsa, devletin üniversite yaptığı harcamalar, gelir eşitsizliklerini artırıcı niteliktedir. Eğer üniversitede okuyanlar genellikle düşük gelirli ailelerin çocuklarıysa, reel harcamalar eşitsizliği azaltıyor demektir. İkincisi ise ölçülemez ve bölünemez fayda sağlayan kamu hizmetleridir. Bu tür kamu hizmetlerinin tüm topluma fayda sağladığı kabul edilir. Onun için gelir dağılımı üzerindeki etkisi de nötrdür.

b)Transfer harcamaları ve gelir dağılımı: Transfer harcamaları da gelir dağılımını olumlu veya olumsuz yönde değiştirebilmektedir. Devlet tahvillerine ödenen faizler, bu tahvilleri ellerinde bulunduranlar yüksek gelirli gruplar olduğu için gelir dağılımındaki eşitsizliği artırır. Devletin, sosyal güvenliğin finansmanına katılması, az gelirli grupların gelirlerini artırır ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltır. Tüketime verilen iktisadi gayeli mali yardımlar, az gelirli grupların gelirlerini artırır ve gelir eşitsizliklerini azaltır. Üretimde bulunan kişiler ve ihracatçılar, yüksek gelir gruplarındaki şahıslar olduğu için, üretim ve ihracata verilen primler gelir eşitsizliğini artırır.
Transfer harcamalarının gelir dağılımına etkisini saptamak için, bu harcamalardan yararlananların hangi gelir grupları içinde oldukları araştırılır ve transfer harcamaları bu gelir gruplarının gelirlerine eklenir. Örneğin, devletin sosyal güvenlikle ilgili ödemelere katkısı 50

milyon TL olsun. Bu ödemelerden yararlananların en az gelirli %25 grup içinde olduklarını bilirsek, transfer harcamalarının en az gelirli %25'lik grubun gelirine eklenmesi gerekir

13 Dış borçlanma ne zaman yapılır? Şekilleri nelerdir?

Tanım

1980'li yıllardan itibaren uluslararası borç nunun ve çok borçluluk kavramlarının giderek daha ağırlıklı olarak gündemi isgal etmesi, dıs borçların aynı bazda izlenmesi ve bunun standart hale getirilmesi gereğini ortaya çıkarmıstır. Bu çerçevede Dünya Bankası, BIS, IMF, OECD gibi
uluslararası kuruluslar dıs borç verilerinin standart hale getirilmesini sağlamak amacıyla, 1984 yılında ortak bir çalısma grubu kurmustur.Bu çalısma grubunun 1988 yılında önerdiği ve ülkemizde de Hazine Müstesarlığı tarafından kabul edilen dıs borç tanımı söyledir; Bir ülkenin
belirli bir zaman dilimi içindeki gayri safi dıs borçları, o ülkede yerlesik olmayan kisilerden bir sozlesmeye dayanarak sağlanmıs olan kısa, orta ve uzun vadeli yukumlulukler toplamıdır (Bal, 2001, s.14).

Dıs Borcların Cesitleri

Dıs borclar cesitli acılardan tasnif edilebilirler; Bunlar icinde en cok kullanılan tasnifler borcları vadelerine, borclulara ve alacaklılara gore yapan tasniflerdir. Bu tasnif Dunya Bankasının kullandığı standart tasnife de uygundur. Dıs borcun vadesi, kredinin anlasma tarihi ile son anapara geri odemesinin yapıldığı tarih arasındaki suredir. Bu sure bir yıla esit veya bundan az ise kısa vadeli bir krediden, bir ile bes yıl arasında ise orta vadeli bir krediden, bes yıldan fazla ise uzun vadeli bir krediden soz ediyoruz demektir.
Krediler borclularına gore ozel garantisiz borclar, kamu borcları ve kamu garantili borclar olarak sınıflandırılabilir. Ozellikle bir kamu kurulusunun borclu olduğu, ancak Hazine'nin garantor olduğu bu son durumda Hazine gizli bir yukumluluk altına sokulmaktadır. "Contingent Liabilities" olarak adlandırılan bu yukumluluklerin doğru ve tam olarak tespit edilebilmesi etkin
borc yonetimi uygulamaları acısından son derece onemlidir. Alacaklılara gore borc tasnifinde ise resmi kaynaklı borclar ve ozel kaynaklı borclar ayrımı on plana cıkmaktadır. Resmi kaynaklı borclar cok yanlı ve iki taraflı olabilir. Ozel kaynaklı borclar ise ticari bankalardan sağlanan borclar, tahvil ihracları ve diğer borclar seklinde ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu ayrımların dısında dıs borclar kullanım bicimine gore de proje ve program kredileri, serbest ve bağlı krediler, borc erteleme ve refinansman kredileri olarak sınıflandırılabilir. Ayrıca, para biriminin cinsine gore (Dolar,Euro, Yen vb.), borclanmanın hukuki statusune gore (askeri, siyasi,

ekonomik, mali, teknik vb.) ve ihtiva ettiği bağıs payına gore (iceriğinde bir bağıs oğesi bulunduran imtiyazlı krediler veya iceriğinde bu oğenin yer almadığı imtiyazsız krediler gibi) cesitli sınıflandırmalara da rastlanmaktadır.

Dıs Borclanma Nedenleri

Gelismekte olan ulkelerin dıs finansmana veya dıs borclara ihtiyac duymalarının ardında bir cok neden sayılmakla birlikte bunlar arasından en cok dile getirilenler asağıda sıralanmıstır; Yetersiz ic tasarruflar, sanayilesme ve kalkınma cabalarının buyuk miktarda finansmanı zorunlu kılması, sanayi uretiminin buyuk olcude ara malı ithalatına dayalı olmasından dolayı dısa olan bağımlılık, dıs ticaret ve odemeler dengesi acıkları ve bunları finanse edebilecek ulusal doviz miktarının yetersiz kalması, askeri harcamaların zaman zaman buyuk boyutlara ulasması, kamu acıkları, yurt ici finansmanın yurt dısı finansmana nazaran pahalı olması, ekonominin kısa vadeli sermaye akımlarına acık olması, vadesi gelen dıs borcların yine dıs borclanmayla cevrilme zorunluluğu (Lessard, 1986, s.3). Bu nedenlerin onemli kısmı ekonomik nedenler olmakla birlikte, etkileri bakımından sosyal problemlerle bağlantılıdır. Gercekten de baslı basına ekonomik bir olay gibi gorunen ekonomik kalkınmanın uzantısında ortaya cıkan sosyal nlar gormezlikten gelinemeyecek kadar onemlidir.Ote yandan dıs borcların dıs politikayla olan iliskisi, ozellikle resmi krediler bağlamında one cıkmaktadır. Kredi kullanıcıları bakımından daha cok ekonomik gerekcelere dayanan uluslararası finansman ve dıs kredi, kredi verenler bakımından bazen politik ve startejik amaclara hizmet edebilmektedir. Bu bakımdan dıs borclardaki politik unsur diğer butun ekonomik aktivitelerden daha belirgindir.

Dıs Borclanmanının Sınırı nu

Hangi gerekcelerle yapılırsa yapılsın her ulke icin dıs borclanma miktarının doğal ya da uygun bir sınırının olduğu ve bu sınırın asılması durumunda borclanmanın o ulke icin faydadan cok bir maliyet unsuru haline geldiği genel olarak kabul edilmektedir. Boyle bir durumda borcların surdurulebilirliği tartısmaları da alevlenmektedir. Fakat kritik bu doğal borc sınırının nerede basladığıdır. Ulkeden ulkeye değisen bu sınır konusunda kesin bir tanımlama yapmak soz konusu olmamakla beraber bu konuyla ilgili genel bazı acıklamalara rastlanmaktadır. En genel anlamda dısarıdan borclanmanın gerekliliği ya da gecerliliği bu borclanmanın toplumsal fayda ve toplumsal maliyetlerinin karsılastırılması sonucu ortaya cıkacaktır. Buna gore faydasını maksimize etmeye calısan bir tuketici gibi devlet de borc almayı ancak, borclanmanın marjinal faydasının sosyal maliyetine esit olduğu noktaya kadar kabullenebilecektir. Maliyetlerin faydaları gectiği yerde borclanma devletin yuklenebileceği bir durum olmaktan cıkmaktadır. Bu fayda ve maliyetler, borclanan ulkenin bu borcu almakla toplumsal refahı nasıl ilerletebileceğine dayanmaktadır. Buradaki maliyet kavramının nominal faizler ve finansman faizlerinden daha genel bir anlam icerdiğini, bu bağlamda parasal olmayan bazı unsurları da kapsadığını gozden uzak tutmamak gerekmektedir (Evgin, 1996, s.16). Gelismekte olan ulkelere sağlanan dıs kaynakların verimli sekilde kullanılabildiği bir ust sınırdan da sozedilmektedir. Buna gore, ekonominin verimliliğini arttırdığı surece dıs borclanmaya gidilmelidir. Fakat, dıs

borclanma yoluyla sağlanan yatırım artısları “Azalan Verimler Kanunu’na” tabi olabilir. Yani her yeni yatırımın uretim hacminde sağladığı artıslar giderek azalır ve bir noktada bu artıslar dıs borcun odenmesi icin gereken anapara ve faizlerin altına inebilir. Bu sınırın otesinde borclanmayı surdurmek ekonomik acıdan net bir kayıptır. Diğer bir deyisle, Masetme Kapasitesi2 sınırından sonra borc alınması, ulke ici kaynakların dıs ulkelere aktarılması anlamına gelmektedir.

14 Otomatik stabilizatörleri anlatınız.

Ekonomik dengenin sağlanması ve sürdürülmesinde kendiliğinden fonksiyon gören, denge sağlayıcı etkiler yaratan mali ya da sosyoekonomik kurumlara otomatik dengeleyiciler ya da stabilizatörler adı verilmektedir. Örneğin mali sistemde varolan artan oranlı vergiler, işsizlik sigortası ödemeleri, bütçe açık ve fazlaları, birey-aile ve kurum tasarrufları ile toprak mahsullerine ödenen mali yardımlar (sübvansiyon vs.)

Otomatik dengeleyicilerin devletin özel müdahalesi dışında planlı bir düzenleme yapılmaksızın ekonomik dengenin sağlanması ve korunmasında etkileri olmakla birlikte uygulama sonuçlarına bakıldığında dengesizlikleri tümüyle giderdikleri söylenemez. Otomatik dengeleyiciler ekonomideki dengesizliklerin tümünü gideremezken, bir kısmını azaltmada yani hafifletici olarak etkili olabilirler. İşte bu özellikleri ile otomatik dengeleyicileri maliye politikasına ve ekonomi politikasına yardımcı kurumlar olarak kabul edebiliriz.

Otomatik stabilizatör olarak nitelendirilen bu mekanizmanın iradi politikalara karşı üstünlüğü, ekonomik faaliyet düzeyi üzerinde hemen etki göstermesinden kaynaklanmaktadır. Yani otomatik stabilizatörlerde istikrar etkisi, yeni bir yasal işleme gerek göstermeksizin ve bu işleme duyulan gereksinme ile işlemin etkisi arasında herhangi bir gecikmeye neden olmaksızın ortaya çıkar. Ne var ki, eğer ekonomide genişleme veya daralma hareketleri çok kuvvetli ise otomatik stabilizatörlerin etkisi yetersiz kalacaktır. Bu nedenle ekonomik istikrarsızlığa karşı müdahale yalnızca bir yöntemin kullanılması ile sınırlandırılmamalıdır. Çeşitli koşullar altında hem otomatik stabilizatörlerin hem de iradi maliye politikasının kullanılması gerekmektedir.

15 Bütçe esnekliği nedir? Son yıllarda ülkemizin bütçe esnekliğinin azaldığı yönündeki görüşler neye dayanır?

MALİYE Bakanlığı’nın 2006 bütçesini kamuoyuna sunarken yapmadığını bir sivil toplum kuruluşu yaptı. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü (TEPAV) 2005 yılı bütçesiyle karşılaştırılabilecek bazda 2006 yılı bütçe tasarısını inceledi.

Enstitü ve çalışanları çok büyük bir boşluğu doldurdu. Kurumu da, çalışanlarını da kutlarım. Bazı eksiklikleri olabilse de, şimdi elimizde karşılaştırılabilir bir rakamlar manzumesi vardır.

2006 yılı bütçesinin yapısı 2005 yılı bütçesinden farklı değil. **Bütçe, maaş ve borç faizlerini ödeyecek, sosyal güvenlik sisteminin açıklarını kapayacak**. Bütçenin hükümetin tercihleri doğrultusunda ekonomiyi yönlendirebilme gücü 2006 yılında da yok. Çünkü, bütçede bu işleve yönelik bir esneklik yok. Esnekliğin olmadığı bir bütçe olmasına rağmen, **2006 yılı bütçesinin kamuda mali disiplini öne çıkaran bir bütçe olduğunu vurgulamak gerekiyor**.

BÜTÇEDE ESNEKLİK

TEPAV'ın hesaplamalarına göre, **esnekliği olmayan harcamalar toplam harcamaların yüzde 80'ine ulaşmış durumda**. Yani, bütçede yapılabilecek tasarruf toplam harcamaların ancak yüzde 20'sine yoğunlaşmak durumunda. 2006 yılı bütçesi de bu açıdan '**enkaz kaldırma**' bütçesi konumundadır. Bütçeye esneklik kazandırabilecek yapısal reformlar geciktirildiği ya da yapılmadığı taktirde, mali disiplinin korunması ön planda olduğu halde, '**enkaz kaldırma**' ve yeni '**enkaz yaratma**' ilerideki yıllarda da devam edecek gibi görünmektedir.

Tabloda 2005 ve 2006 yılı bütçeleri aynı bazda verilmektedir. **Bütçelenen toplam harcamalar bir önceki yılın bütçesine göre önemli bir artış göstermemektedir**. Çünkü, 2005 yılında faiz harcamaları bütçe ödeneklerinin altında kalmıştır. Tahminlere göre, 2005 yılında gerçekleşecek toplam bütçe harcamaları 145 milyar YTL civarında kalacaktır.

Faiz dışındaki harcama kalemleri hedeflenen enflasyonun neredeyse iki katı kadar artırılmaktadır. Enflasyon hedefi 2006 yıl sonu için yüzde 5 olarak alınmıştır. Ortalama enflasyon da, bugünkü gidişata göre, yıl sonu hedefi tuttuğu taktirde, yüzde 6 civarında olacaktır. **Reel olarak faiz dışı harcamaların bu boyutta artırılması mali disiplinden taviz verileceği değil, bütçede çok fazla esnekliğin kalmadığı yönünde değerlendirilmelidir**.

Sosyal güvenlik sistemine verilecek bütçe yardımları çok düşük tutulmuştur. Fazla gerçekçi değildir. 2005 yılı bütçesi büyük bir olasılıkla 1.5 milyar YTL kadar aşılacaktır. Geçekleşme tahminine göre, bu kalemde hiçbir artış öngörülmemektedir. Büyük bir olasılıkla, **bütçeden verilecek sosyal güvenlik yardımları 2006 yılında 26.5 milyar YTL'nin altında olmayacaktır**.

FAİZ DIŞI FAZLA

Tabloda verilen **faiz dışı fazla** rakamları **Maliye Bakanlığı**'nın kullandığı rakamlardır. IMF tanımına göre bu kalem 2005 yılı bütçesinde 24 milyar YTL, 2006 yılı bütçesinde ise 22.7 milyar YTL olmaktadır. Yani, **IMF tanımına göre** (özelleştirme gelirleri ve TMSF satışlarıyla temettü gelirleri hariç), **faiz dışı fazla nominal olarak 2006 yılında azalacaktır**.

Milli gelirin yüzdesi olarak da, faiz dışı fazla yüzde 5'den yüzde 4.2'ye inmektedir. **Toplam kamu kesimi için hedeflenen IMF tanımındaki yüzde 6.5'i tutturabilmek için bütçe dışındaki kamu kesiminin mluluğu artmaktadır**. Çünkü, bütçenin yapabilecekleri giderek azalmaktadır.

Faiz dışı harcamaların diğer bölümündeki artış bütçe kalemleri içindeki en yüksek artıştır. Bu artışın çoğu yatırım giderlerinden gelmektedir. O halde, **2006 yılında ek bir tasarruf söz konusu olacaksa, tasarrufların büyük bölümü, geçmişte olduğu gibi, yatırım harcamalarındaki kısıntılardan gelebilecektir**.

16 Aşağıdaki terimleri açıklayınız. Telafi edici bütçe Tahkim Vergi harcaması Ayırma kuramı

Telafi Edici Bütçe Teorisi

Telafi edici bütçe teorisi; ekonomide özel kesimin harcamalarının azalması sonucunda ortaya çıkan eksik istihdam durumunun giderilerek, ekonominin yeniden tam istihdamda dengeye kavuşması için, eksik olan özel kesim harcamalarının kamu harcamaları ile telafi edilmesidir(Pehlivan,2001,s.272).

Telafi edici bütçe teorisinin özelliklerini iki nokta etrafında toplamak mümkündür. Bunlar(Türk,2001,s.356):

a) Telafi edici bütçe ekonomiyi tam istihdam düzeyinde dengeye kavuşturmak için kullanılan bir mali araçtır,
b) Ekonomi tam istihdam seviyesinde dengeye kavuşunca telafi edici bütçe yeniden denk bir bütçe olacaktır.

Temelleri İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes tarafından atılan bu teoriye göre ekonomide denklik önemlidir. Gerek geleneksel bütçe teorisi gerekse devri bütçe teorisi ise bütçede denkliği savunmaktadırlar.

Keynes'in iktisadi hayatı depresyondan kurtarmak için ortaya attığı bu teori yine bir İngiliz iktisatçısı olan William Beveridge tarafından geliştirilmiştir. Teorinin esasını durgunluk içinde bulunan bir ekonomiyi genişleme aşamasına geçirebilmek ve tam

istihdamı sağlayabilmek için devletin özel sektör harcamalarındaki yetersizlikleri telafi etmek amacıyla kamu harcamalarını kullanarak ekonomiyi yeniden normal dengesine kavuşturması oluşturmaktadır(Tüğen,1999,s.29).

Telafi edici bütçe teorisinin başarılı olabilmesi için ekonominin bütünü içerisinde kamu sektörünün nispi ağırlığının düşük olmaması gerekmektedir. Örneğin devlet bütçesi milli gelirin %5 ile %10'unu oluşturuyorsa alınacak mali tedbirler ekonomik hayatta yeterince tesir göstermeyecektir. Ayrıca ekonomideki bir takım yapısal aksaklıklar mevcut olabilir. Örneğin ekonomideki mevcut işsizliğin nedeni yapısal bir takım nedenlerden dolayı olabilir. Bu gibi durumlarda uygulanacak açık bütçe politikaları nu gidermeyecektir. Bu gibi durumlarda devlet bir taraftan kredi yoluyla finanse edilen bir kamu yatırım harcamaları politikası ile diğer taraftan yeniden dağıtıcı bir vergi politikası yani marjinal tasarruf meyli yüksek olanlardan, düşük gelirlilere doğru bir satın alma gücü transferini sağlayarak mevcut durgunluğu giderebilir.

Sonuç olarak telafi edivi bütçe teorisi ekonomide tam istihdamın söz konusu olmadığı dönemlerde oluşabilecek bütçe açıklarına göz yummaktadır. Bununla birlikte, ekonomi yeniden tam istihdama geldiğinde bütçe denkliği sağlanmalıdır.

Tahkim

BORÇ SERVISI

Borç servisi, iç ve dış borçlanmadan doğan anapara, faiz ve komisyon gi¬bi giderlerin ödenmesi, mevcut bir borcun vadesinin uzatılması (erteleme, tahkim veya konsolidasyon), mevcut bir borcun faizinin değiştirilmesi (de¬ğiştirme, konversiyon), dış borçta anapara veya faizin döviz cinsinin bir baş¬ka döviz cinsiyle değiştirilmesi (Swap) gibi borç ödemeye ilişkin çeşitli kar¬maşık konuları içerir.

Genellikle borç servisini, borç yükünün, normal (vadesi geldiğinde mevcut faiziyle geri ödeme) ya da normal dışı yollara başvurarak hafifletilmesi ola¬rak tanımlamak mümkündür.

Borcun Anapara ve Faizlerinin Geri Ödenmesi

Borç servisinin normal yolu, alınan borcun anapara ve faizlerinin, vadele¬ri geldiği zaman geri ödenmesidir.

Borcun anapara ve faizlerinin zamanında geri ödenmemesi pek çok sıkın¬tıyı bir arada getirir. Böyle bir durumda ilk olarak borç verenler, bir daha borç verme konusunda daha çekingen davranmaya itilmiş olurlar. İkinci olarak özellikle dış borç ödemelerinde ortaya çıkan bir gecikme, piyasalarda derhal duyulur ve Hazineye daha önce borç vermiş olsun olmasın tüm kreditörler, yeni kredi açmak konusunda tereddüde düşerler. Bu tür bir gecikme¬nin art arda yaşanması, ülkeyi gerek içeriden gerekse dışarıdan borçlanma konusunda büyük sıkıntılara sokar. O nedenle borcun anapara ve faizlerinin zamanında ödenmesi büyük önem taşır.

Tahkim (Konsolidasyon)
Borç servisinin normal dışı yollardan birisi tahkim veya aynı anlamda kullanılan konsolidasyon'dur. Tahkimin kelime anlamı "sağlamlaştırma"dır. Tahkimi, basit olarak kısa vadeli borçların uzun vadeli veya süresiz borç ha¬line getirilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Bir borcun anapara ve/veya faizinin vadesi geldiğinde geri ödenemeyeceği anlaşılırsa ya borçlu tek taraflı olarak (zorunlu tahkim) ya da borçlu ile borç veren anlaşarak (İsteğe bağlı tahkim) vadeyi uzatmakta ve buna bağlı olarak faiz de yükselmektedir.
Değiştirme (Tahvil, Konversiyon)
Borçların değiştirilmesi, borç yükünün hafifletilmesi amacıyla, borçlunun ödeyeceği faiz oranında bir indirim yapılması işlemini ifade eder. Değiştirme işleminde asıl olarak borcun anapara tutarı ve vadesi değişmediği halde ödenecek faiz miktarı düşürülür. Eğer değiştirme işlemi borçlunun tek taraflı kararıyla yapılıyorsa zorunlu değiştirme, eğer borçlu ve alacaklının karşılıklı anlaşması sonucu yapılıyorsa isteğe bağlı değiştirme söz konusudur.
Değiştirme işleminin tahkimden en önemli farkı şöyle özetlenebilir; tahkimin asıl amacı borcun vadesini uzatmak olduğu halde, değiştirmeden güdülen amaç borç yükünün hafifletilmesidir. Bu çerçevede tahkimin enflas¬yonist ortamların, değiştirmenin ise durgunluk dönemlerinin uygulaması olduğunu belirtmek doğru olacaktır.
Erteleme
Tahkim ve değiştirme İşlemlerinin yanında borç ertelemesi deyimi de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Gerçekte bu deyim geniş ölçüde tahkim ile aynı anlama gelmekte ve fakat bazan değiştirmeyi de kapsayacak şekilde faiz indirimine de yol açabilecek şekilde uygulanmaktadır. Özellikle Güney Amerika ülkelerinin, borçlarını ödeyememek nuyla karşılaştıkları dönemlerde bu ikili yapıyı taşıyan erteleme uygulamaları yapılmıştır. Burada amaç, mevcut haliyle tahsili zorlaşan bir alacağı vade uzatımı ve faiz indirimi yaparak ödenebilir şekile getirmektir.
Yeniden Finansman (Re-financing)
Yeniden finansman borç ertelemesinin özel bir şekli olup, süresi dolan bir borcun bir başka kredi ile değiştirilmesidir. Genellikle, alınan yeni kredi daha düşük faizli olacağı ve borç yükünü hafifleteceği için bu işleme başvurulur.
- Erteleme ile yeniden finansman arasında az da olsa fark vardır. Erteleme¬de süresi gelen borcu vadesinin ileriye alınmasına yeniden finansmanda eski borcun tümüyle kapatılıp yeni bir krediyle değiştirilmesi söz konusudur.
Swap İşlemleri
Borç servisi açısından swap işlemi genellikle dış borçların anapara yükümlülüğünü ifade eden döviz cinsinin değiştirilerek, başka bir döviz cin¬sine dönüştürülmesi (anapara swap'ı), söz konusu borcun faizinin ifade edil¬diği döviz cinsinin değiştirilmesi (faiz swap'ı) veya mevcut borçların serma¬yeye katılım payı haline dönüştürülmesi (borç-sermaye swap'ı) şekillerinden birinde ortaya çıkar.
Örneğin dolar cinsinden borçlanan Hazine, zaman içinde ortaya çıkan ge¬lişmeler çerçevesinde mark cinsinden borçlanmış olmanın daha düşük maliyete yol açacağını görürse, dolar yükümlülüğünü marka çevirmek ve böylece uluslararası döviz piyasalarında ortaya çıkan değişimleri lehine döndürmek isteyebilir. Böyle bir işlemin gerçekleştirilebilmesi için dış borçlanma sırasında döviz swap'ı

yapılabileceğinin bir seçenek olarak borç anlaşmasına konulmuş olması gereklidir. Aynı durum faiz swap için de geçerlidir. Bura¬da da borç anlaşmasında ya genel bir swap yetkisi ya da yalnızca faiz ödemelerinin döviz cinsinin değiştirilebileceğine ilişkin bir hüküm bulunması gerekmektedir.

Vergi harcaması

Vergi harcaması kavramı, vergi toplanması için yapılan giderleri değil, belirli bir ülkenin vergi sistemi ile bütçe uygulamasında yeni bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bazen bu kavram yerine *vergi yardımı (tax subsidy)* kavramı da kullanılmaktadır.. Kavram, kendi içerisinde çelişkili olarak nitelendirilebilir. Bu çelişki, devletin ekonomiden çektiği paraların ifadesi olarak kullanılabilecek *vergi* ile ekonomiye yönelttiği paraları ifade eden *harcamanın* aynı kavramda, vergi harcamasında yer almasından ileri gelmektedir. Vergi harcaması, ekonomik etkileri bakımından devlet bütçesinde yer alan kamu harcamalarına benzetildiği için *harcama* kavramını da içermektedir. Vergi harcamalarını, özel girişimi belirli amaçlar doğrultusunda teşvik etmek için normatif vergi yapısı[7][1] dışında kalan önlemlere vergi sistemi içerisinde yer verilmesi şeklinde tanımlayabiliriz. Başka bir ifadeyle vergi harcamaları, vergi yükümlülüklerinin azaltılarak devlet yardımlarının doğrudan bütçe yerine vergi sistemine yönlendirilmesidir (Bird, Oldman, 1990, 203).

Bu anlamda vergi harcaması; teşvik[8][2] ve sosyal amaçlar nedeniyle vergi kanunlarında yer alan istisna, muafiyet, indirim, vergi ertelemesi gibi unsurların belli bir dönemdeki kamu gelirlerine olan net etkisidir (Kulu, 2000, 24).

Konuya kamu harcama programları açısından bakan görüşe göre ise, vergi harcamaları vergi düzenlemeleri içerisinde yer alan, toplam vergi yükümlülüğünü azaltan, ancak gerçekte vergi düzenlemesi niteliğinde olmayan, vergi dilinde kamu harcama programlarının gizlenmiş şeklini ifade eder (Thuronyi, 1988, 1155; Musgrave, Musgrave, 1989, 352).

Surrey'e göre, vergiye tabi net gelirin hesaplanmasında genel kabul görmüş kavramlardan ve uygulamalardan farklılaşan, kamu harcama programlarıyla da erişilebilecek sonuçlara ulaşmada kullanılan politika araçlarının vergi sistemi içerisindeki gizlenmiş şeklini oluşturan hükümlere vergi harcaması denilir (Surrey, Hellmuth, 1969, 528).

Vergi harcaması kavramının yer aldığı ilk resmi belge olarak kabul edilen ve vergi harcamasının Surrey tarafından ifade edildiği 1974 Yılı ABD Bütçe Yasası'nda ise "federal vergi yasalarında, gelir kaybına neden olan, özel nitelikteki indirim, istisna ve muafiyet şeklinde brüt vergi matrahının ya da mahsup, ayrıcalıklı oran ya da cazip vergi uygulamalarıyla vergi yükümlülüğünün azaltılması" şeklinde tanımlanmıştır (Benker 1986, 403; Thuronyi, 1988, 1164).

ABD ve Almanya, detaylı vergi harcaması bütçesi hazırlayan ilk ülkelerdir. ABD Hazine Bakanlığı'nın 1968 yıllık raporu, ABD'nin ilk vergi harcaması bütçesini içermiştir. Bu raporda 50 vergi harcaması kalemi yer almıştır. Toplam vergi harcaması tutarı 31,9 milyar dolar, bu harcamaların toplam kamu harcamaları içindeki payı ise %23 olarak tahmin edilmiştir. 1974 yılında da ABD Bütçe Yasası vergi harcaması kavramını olağan Kongre görüşmelerine tabi olan bütçenin bir parçası yapmıştır. Böylece her yıl, vergi harcamalarını ve tahmini maliyetlerini gösteren bir özel analiz genel bütçeye eklenmeye başlanmıştır (Bird, Oldman, 1990, 203). 1974 yılındaki vergi harcaması raporunda diğer federal vergilerde de vergi harcaması kalemlerinin olmasına rağmen sadece gelir ve kurumlar vergisindeki vergi harcaması tutarları hesaplanmıştır.

ABD'yi izleyen diğer gelişmiş ülkeler de vergi harcaması bütçelerini benimsemiştir. Nitekim; Kanada, Fransa, İngiltere ve İspanya kendi raporlarını geliştirmiştir. Bu ülkeleri İsveç, Belçika, Avusturya ve Hollanda izlemiştir.

Ayırma kuramı

<u>Ödeme Gücüne Ulaşmada Kullanılan Araçlar</u>

a) En Az Geçim İndirimi
   - Fizyolojik asgari
   - Kültürel asgari
   - Medeni asgari

b) Artan Oranlılık

c) Ayırma İlkesi

a) <u>En az Geçim İndirimi</u>: Mükelleflerin gelirlerinin belirli bir kısmı vergi dışı bırakıldıktan sonra, kalan kısım üzerinden vergi alınmasıdır.

- **Fizyolojik Asgari:** Bireyin fiziki varlığını sürdürebilmesi için gerekli miktarlara denir.

- **Kültürel Asgari:** Bireyin içinde bulunduğu toplumsal konumunu sürdürebilmesi için gerekli miktara denir.
- **Medeni Asgari:** Belirli bir toplumda ulaşılan toplumsal düzeyin gereklerine ve imkanlarına uygun miktardır.

b) **Artan oranlılık**: Artan oranlılık, vergi matrahı arttıkça uygulanan oranlarından artması demektir. Toplum tarafından kabul edilen adalet ölçülerine göre, kişiler arası aşırı bir gelir dengesizliği toplumsal dengesizliğe yol açabilir. Bu dengesizliklerin nispeten törpülenmesi ise ancak artan oranlı bir vergiyle mümkün olabilecektir. Artan oranlılık daha ziyade gelir vergilerinde uygulanmaktadır.

c) **Ayırma İlkesi**: Ayırma ilkesine göre gelir kaynakları niteliklerine ve iktisadi yapılarına göre ayrılır. Böylece sermaye gelirlerinden, emek gelirlerine oranla daha yüksek vergi alınır. Bu ilkenin yüksek vergi ödeme iktidarını yansıttığı görüşü vardır. Ayırma ilkesi, en az geçim indirimi ve artan oranlılık kadar yaygın bir kullanım alanı bulamamıştır.

17 Vergilenebilir kapasite nedir, nelerden etkilenir ?

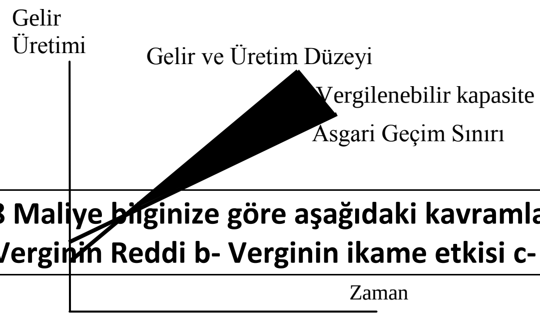
Bir ekonomide ulaşılabilecek azami vergi gelirinin GSMH'ya oranına vergilenebilir kapasite; bir dönemde toplanan vergi gelirinin GSMH içindeki oranına fiili vergi gayreti, fiili vergi gayretinin vergi kapasitesine oranına da vergi gayreti denir. Mevcut vergilenebilir kapasitenin hangi oranda değerlendirilebildiğinin ölçütü olan vergi gayreti, vergi idaresinin etkinliği, siyasi düzen, muhasebe sisteminin gelişmişliği gibi bir takım unsurlara bağlıdır.

Vergilenebilir Kapasite

Vergilenebilir Kapasite; bir ekonomide ulaşılabilecek azami vergi gelirlerinin milli gelire (GSMH'ya) oranı veya ekonominin taşıyabileceği azami vergi yükü olarak tanımlanabilir. Bir ekonomide vergilenebilir kapasiteyi belirleyen unsurlar şunlardır;

- Fert başına milli gelir seviyesi
- Nüfus artış hızı
- Nüfus yoğunluğu
- Gelir dağılımı
- Ekonominin sektörel yapısı
- Ekonominin dışa açıklığı
- İşletme büyüklüğü
- Ekonomideki parasallaşma oranı

Bunlardan en önemlisi kişi başına düşen gelirdir. Vergiler ancak insanların geçinebilecekleri miktarı aşan gelirlerin üzerinden alınabileceğine göre, vergi kapasitesi de gelir seviyesi ile birlikte artacaktır. Asgari geçim sınırında gelirle birlikte artmakla beraber artış hızı daha düşüktür.

18 Maliye bilginize göre aşağıdaki kavramları açıklayınız.
a- Verginin Reddi b- Verginin ikame etkisi c- Laffer eğrisi d- Varginin amortismanı e- Konsolide bütçe

a- Verginin Reddi

Verginin Reddi ve Vergi İsyanı

Vergiye karşı tepki türlerinden biri olan, ancak mahiyeti gereği daha etkili sonuçlar meydana getirebilen bir tepki türü de verginin reddidir. Verginin reddi, diğer tepki türleri ile karşılaştırıldığında kollektif ve organize bir tepki türü olarak dikkat çekmektedir. Verginin reddinin kollektif olma özelliği, vergi karşısında mükelleflerin bireysel tepkilerden çok topluca tepki göstermesini ifade etmektedir. Vergiler, devletin hakimiyet gücüne dayalı olarak belirlediği kurallara göre alınmaktadır. Verginin reddi ise, ortaya çıkışı ve izlediği süreç ile bu kuralların ihlali anlamına gelmektedir. Kuralların ihlali ise, genel olarak itaatsizlik sayılmakta ve girişilen direnişin türüne bağlı olarak vergi isyanlarını gündeme getirmektedir.

Verginin reddi, çeşitli iktisadi, mali ve siyasi nedenlerden dolayı, vergi mükelleflerinin vergi ödememelerine yönelik toplu ve yasadışı bir davranıştır. Vergiye karşı gösterilen bu olumsuz tepki, mahiyeti itibariyle vergiye karşı vergi mükelleflerinin gösterdiği diğer olumsuz tepkilerden farklıdır. Örneğin, vergiden kaçınma olayında verginin ödenmemesi söz konusudur. Ancak burada vergiye karşı gösterilen tepki yasadışı ve toplumsal değildir. Bu nedenledir ki, vergiden kaçınma olayı için kanunlarda bir ceza öngörülmemiştir. Diğer bir olumsuz tepki ise, yukarıda da belirtildiği üzere vergi kaçakçılığı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Burada ise verginin kanunsuz yollardan ödenmemesi söz konusudur. Vergi kaçakçılığı, çoğunlukla bireysel bir eylem olmakla birlikte, bazen grupsal bir eylem şeklinde ortaya çıkabilir. Örneğin, aynı şirkette pay sahibi olan kimseler, ortak amaçları için vergi kaçakçılığına girişebilirler. Bu durumda vergiye karşı gösterilen tepki bireysel değildir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu tepki tamamen toplumsal olarak da değerlendirilemez. Bu bakımdan verginin reddi olayı ile vergi kaçakçılığı birbirinden tamamen farklı olaylardır. Vergi kaçakçılığında vergilerin ödenmemesi hile ve gizli yollarla gerçekleştirilirken, verginin reddi olayında bu fiil açık bir şekilde yapılmaktadır. Hatta daha da ileri gidilerek, vergi toplamakla görevli idareye karşı eylemlerde bulunulmaktadır. Vergileme ile ilgili olarak ortaya çıkan tepkilerin ne türde olacağı genel olarak mükelleflerin

hislerine göre değişmektedir. Buna göre kollektif bir girişim olan vergi isyan hareketlerinde bu hislerin en yoğun şekilde yer aldığı ve gösterilen tepkinin bu tür olayların şiddetini belirlediği söylenebilir. Özetle verginin reddi, vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığından tamamen farklı bir sosyo-psikolojik olaydır. Bu olaylar genel olarak şiddet kullanımını içerdiğinden, vergi isyanları olarak incelenmektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde bir çok ülkede vergi isyanı niteliğinde toplumsal olayların yaşandığı ve bu olaylar sonucunda önemli değişimlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

b- Verginin ikame etkisi

Verginin Mikro Ekonomik Etkileri

Her vergi, vergi ödeyici üzerinde bir takım etkilerde bulunur. Bu etkiler ödenen verginin miktarı, gelirden, servetten veya harcamalardan alınması, alınma şekli, vergi ödeyicinin geliri, istihlâk temayülü, kendi ödediği ve diğerlerinin ödediği vergi hakkında bilgi derecesine göre değişir.

Vergi ferdin gelirinde veya sahip olduğu iktisadi değerlerde azalmaya sebep olarak, gelirin istihlâk ve tasarrufa ayrılan miktarlarını azaltır. Bu şekilde vergi ödeyici üzerinde hasıl ettiği gelir etkisi ile refahım etkiler.

V alınan vergi, ΔG gelirde azalma ΔS servette azalma

V= ΔG+ AS ΔS=0 ise V= ΔG ve

ΔG = Δİ + ΔT olur. Aİ istihlâkten gelen kısmı, AT tasarruftan gelen kısmı gösterir. Marjinal tasarruf temayülü sıfır ise ferdin istihlâki vergi miktarında azalır. V= ΔG= Aİ olur ΔT=0 dır.

Marjinal tasarruf temayülü sıfırdan büyükse, marjinal istihlâk ve tasarruf temayüllerine göre, vergi kısmen istihlâkte kısmen tasarrufta azalmaya sebep olur.

Vergi ödeyici üzerinde verginin diğer etkisi ikame etkisidir. Fert gelir vergisinde, vergi dolayısiyle çalışmasını azaltır, gelir yerine boş vakti tercih eder. Gider vergilerinde ise vergili malların istihlâki yerine vergisizler ikame edilir veya istihlâk harcamaları azaltılır, tasarruf artırılır. Verginin ikame etkisi şahsın gelirini veya istihlâkini azaltmasına sebep olur. Boş vaktini veya tasarrufunu artırır. Vergi genci olmadığı zaman işgücü vergili sahadan vergisiz sahaya kayabilir veya vergili mal yerine vergisiz mal istihlâk edilebilir.

Verginin ikame etkisi ile fert vergi ödemeden kurtulur ve vergi yükü de ortadan kalkar. Fakat fert, iş gücü arzını azaltmaktan veya vergili malı istihlâkten vazgeçmekten refah kaybına uğrarsa, vergi bu şekilde bir yüke sebep olur.

Yukarda belirttiğimiz gibi verginin vergi ödeyici üzerindeki hu etkileri verginin alınış tarzı, ödeyicinin vergi hakkında ve vergi yükünün dağılımı hakkında bilgi derecesi, vergi kanunlarının bünyesi, vergi oranları gibi faktörlere de dayanır.

Gelir vergisinde kaynakta kesme veya beyanname ile ödeme hallerinde verginin gelir etkisi değişmez. Fakat kaynakta kesme metodunda kazanıldığı zaman alındığı halde, beyanname ile muayyen devrelerde ödendiği için kısa sürelerle likidite etkisi olabilir. Verginin ikame etkisi ise vergi ödeyicinin ödediği vergi hakkında bilgi sahibi olmasına dayanır. Vergi kısmî olduğu zaman ferdin vergili sahadan

vergisiz sahaya kayması veya genel olduğu zaman gelir vergisinde çalışmaktan, istihlâk vergilerinde istihlâkten vazgeçmesi şeklinde ikame etkisi, ödediği vergiyi bilmesi durumunda söz konusudur. Fertlerin ödedikleri vergiler hakkında bilgi derecesi bilinmedikçe vergi bünyesindeki değişmelerin fertlerin davranışlarına etkileri üzerinde fikir yürütmek bir anlam taşımaz. Verginin alınma tarzına göre, meselâ kaynakta kesmeye nazaran beyanname ile ödenmesi halinde vergi ödeyicilerin ödedikleri vergiyi daha iyi bilebilecekleri düşünülebilir. Fakat yapılan bir anket sonucu, kaynakta kesmenin daha az rol oynadığı yüksek gelir seviyesinde, ödenen vergiyi az tahmin hatasının kaynakta kesme tatbik edilenlerden az olmadığını göstermiştir.

Bu ankete göre hem kaynakta kesme hem de diğer yollarda vergilemede vergi ödeyiciler ödedikleri vergiyi fiilen ödediklerinden daha az zannetmektedirler. Bu sonuçtan, kaynakta kesmenin açık bir farklı etkisi olduğu görülmemekte, vergi alınış tarzının ödenen vergi hakkında bilgi derecesine önemli etkisi olmadığı çıkmaktadır. Fakat yapılan başka bir araştırmaya göre vasıtasız vergilerin kaynakta kesilmesinin daha büyük yanıltıcı etkiye sahip olduğu söylenmektedir. Bizzat mükellefin kendisinin ödemesi halinde kaynakta kesmeye nazaran hiç olmazsa vergiyi ödediği anda vergi hakkında tam bilgisi olacaktır. Vasıtalı vergilerde de verginin perakende satış vergisi veya perakende seviyeye kadar genişletilen ilâve edilen değer vergisi şeklinde alınmasında fert, muamele vergisi veya imalat ve toptan satış safhalarında alınan satış vergilerinden daha iyi bilgi sahibi olabilir.

Eğer fertler ödedikleri vergileri noksan tahmin ediyorlarsa sübjektif olarak hissettikleri vergi yükleri daha az olacaktır. Aynı zamanda kaynak tahsisinde aşırı yük hasıl edici etkileri de az olur. Diğer taraftan fertlerin vergi yüklerine, vergi yükünün ve kamu hizmetlerinden sağlanan faydanın fertler arası dağılımı hakkında bilgi durumları da etki eder.

Verginin fert üzerinde diğer bir etkisi, vergi kanunları çerçevesi içinde verginin adil dağılmamasından hasıl olur. Vergi yükünün dağılımı bakımından vergi bünyesi, vergi oranları, muafiyet ve indirimler rol oynar. Vergi yükünün iyi dağılmamasına eşit olanlara eşit davranılmaması sebep olur. Eşit olanlara eşit davranılmaması, yani yatay eşitlik olmaması, kanunlardaki ayırma, bazı açık kapı veya tuzaklardan ileri gelir. Vergilemede açık kapılardan kanun yapıcının kanunu iyi hazırlayamaması sonucu vergi avukat veya muhasebecilerinin ustalığı ile faydalanılır. Kanun hükümlerinden faydalanılarak verginin önlenmesi, vergi ödeyenler üzerine menfi etki eder.

Vergi kanunlarının bazı boşluklarından faydalanarak vergiyi önleme veya kanuna aykırı olarak vergi ödememek, yani vergi kaçakçılığı ile, vergi ödemeyenler kendi vergi yüklerini azaltırken adaletsiz vergi dağılımı sebebiyle diğer fertlerin yüklerini artırırlar.

Görüyoruz ki, vergi mikro ekonomik olarak vergi ödeyiciye, gelir etkisi, ikame etkisi ve vergi yükünün eşitsiz dağılımı suretiyle eşitsizlik etkisi gibi etkilerde bulunur. Bu etkiler de verginin alınış tarzı, ödenen vergi hakkında bilgi derecesi ve vergi kanunlarının bünyesine göre ferdin vergi yükünü azaltıcı veya artırıcı etkiler.

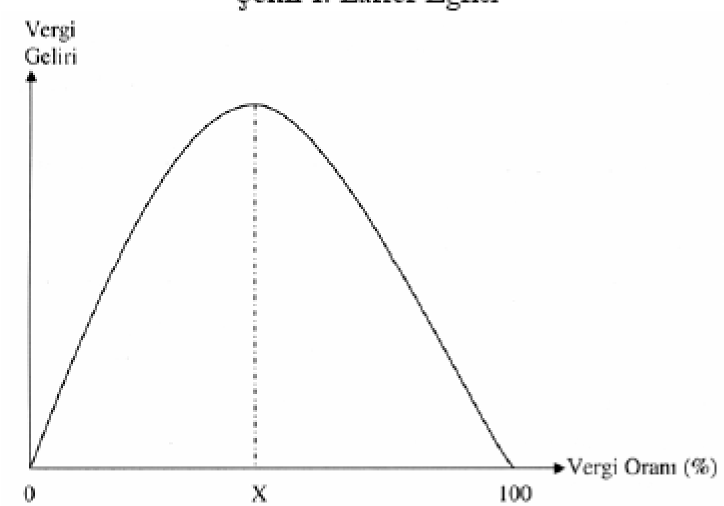
c- Laffer eğrisi

Laffer Etkisi ve Laffer Eğrisi

Arz-yönlü İktisatçıların üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi Laffer Etkisi ve bu etkiyi gösteren Laffer Eğrisidir. Vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Laffer Etkisi; vergi oranlarındaki bir artışın vergi gelirlerini düşürebileceği, vergi oranlarında bir azalmanın ise vergi gelirlerini arttırabileceği ihtimalini ortaya koymuştur. Laffer Etkisi, vergi oranlarında ki azalmanın bir sonucu olarak bireylerin harcanabilir gelirlerindeki bir artışın onları daha fazla yatırım yapmaya teşvik edeceğini, böylece gelir artışına bağlı olarak yatırımlarında artacağını varsaymaktadır. Arz-yanlı iktisatçılar, marjinal vergi oranlarını azaltmanın ekonomik büyümeyi ve vergi gelirlerini gerçekten artıracağı şeklindeki iddialarını desteklemek için Laffer eğrisine gönderme yaparlar. Laffer Eğrisi (bkz. Şekil 1) vergi düzeyi ile vergi gelirleri arasındaki teorik ilişkiyi gösterir. Eğri vergi indirimlerinin belli şartlar altında vergi gelirlerin artıracağı görüşünü ispatlamak amacıyla, 1970'lerin sonunda Washington'daki bir lokantada bir peçete üzerine meşhur eğrisini çizen, eski Chicago ve Güney Kaliforniya Üniversitelerinde ekonomi profesörü olan Arthur B. Laffer tarafından keşfedilmiştir. Ancak, grafiksel gösterimi Laffer'e ait olsa da, devletin vatandaşlardan gereğinden fazla vergi almasının sonuçta ilimler, sanatlar ve iktisadi faaliyetlerde bir gerilemeye yol açacağı fikrini ilk dile getiren kişi, 13. yüzyılda yaşamış Müslüman düşünür İbn Haldun'dur (M. Skousen,2003; 495-496). Laffer Eğrisinde, vergi oranının %0 ve %100 olması durumunda vergi gelirlerinin sıfır olduğu varsayımı geçerlidir.

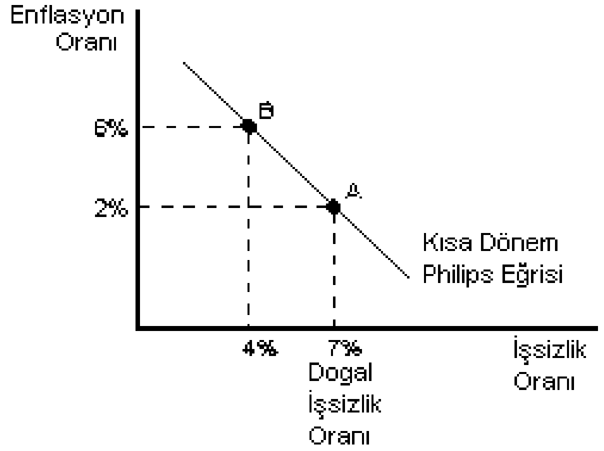
Vergi oranlarının sıfır olması durumunda gelir elde eden bireylerin vergi ödemesi söz konusu olmayacağı için devletin vergi gelirleri de sıfır olacaktır. Vergi oranlarının %100 olması durumunda ise, fertler gelirlerinin tamamını vergi olarak ödemek zorunda kalacakları için çalışma ve gelir elde etme isteği ortadan kalkacak ve böylece vergi gelirleri yine sıfır olacaktır. Bu iki uç durum haricinde uygulanacak olan herhangi bir vergi oranında vergi geliri elde edilmesi mümkün olacaktır.

Şekil 1: Laffer Eğrisi

Şekil 1'de görüldüğü gibi herhangi bir X vergi oranında vergi gelirleri maksimuma ulaşacaktır. Sıfır vergi oranlarından, (X) vergi oranlarına kadar vergi oranlarındaki yükselmeler vergi gelirlerini artıracaktır. Fakat (X) vergi oranlarından sonra vergi oranlarındaki bir artış vergi gelirlerinin azalmasına yol açacaktır.

d- Verginin amortismanı

Herhangi bir dayanıklı mal veya kıymetli evrakın sermaye değeri veya iradi üzerine konulan sürekli nitelikteki vergiler, sermaye değerinin düşmesine yol acarlar. Sermaye değeri üzerindeki bu azalışa verginin amortismanı denir. Verginin amortismanı, vergi konusu olan malin veya kıymetli evrakın değerinin azalmasıyla sonuçlanır.

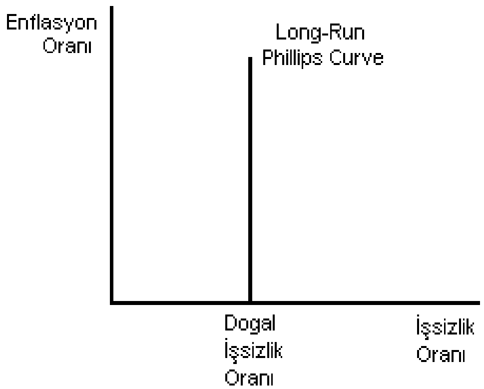
e-Konsolide bütçe

Kamu kesimi genel dengesini oluþturan unsurlardan birincisi konsolide bütçedir. Konsolide bütçe, genel ve katma bütçeden oluşmaktadır. Konsolide bütçe gelirleri, genel ve katma bütçe gelirleri toplamıdır.Konsolide bütçe giderleri ise, genel ve katma bütçe giderleri toplamından katma bütçeli kuruluþlara verilen Hazine yardımı düşülerek hesaplanmaktadır.
Konsolide bütçeye ilişkin veriler;
-Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından, aylık ve yıllık olarak yayınlanan Kamu Hesapları Bülteninde,
-Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü tarafından aylık olarak yayınlanan Devlet Bütçe Gelirleri Bülteninde,
-Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüðü tarafından yayınlanan Yıllık Ekonomik Raporda,
-Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araþtırmalar Genel Müdürlüğü tarafından aylık olarak yayınlanan Hazine Aylık istatistiklerinde,
-Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü tarafýndan aylık olarak yayınlanan Başlıca Ekonomik Göstergelerde yayınlanmaktadır. Genel bütçe ve katma bütçeden oluşan konsolide bütçeyi oluşturan kalemler aşağıda incelenmiştir.

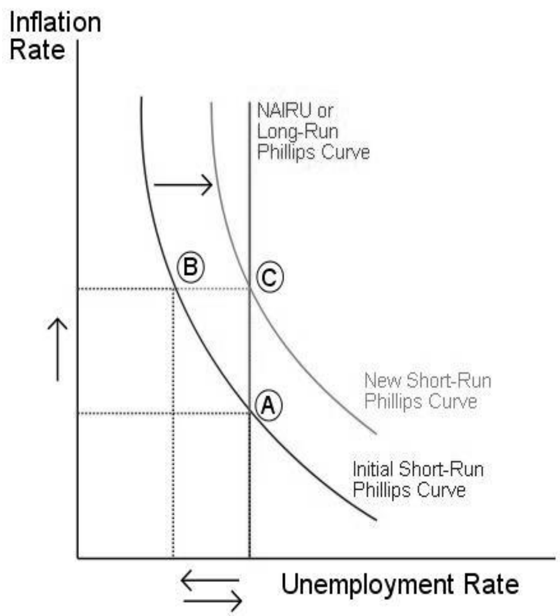
19 Philips eğrisini grafik yardımıyla açıklayınız?

Kısa Dönem Phillips Eğrisi; beklenen enflasyon ve doğal işsizlik oranı sabitken, enflasyon oranı ve işsizlik oranı arasındaki ters yönlü ilişkiyi göstermektedir.

Uzun Dönem Phillips Eğrisi; beklenen enflasyon ve gerçekleşen enflasyon oranları birbirine eşit olduğu zaman enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi gösteren bir eğridir. Uzun dönem phillips eğrisi doğal işsizlik oranı düzeyinde çizilecek dik bir doğru ile gösterilebilir

Doğal İşsizlik Oranındaki Değişme; birçok nedene bağlı olarak değişebilir. Örneğin ekonomideki yapısal değişiklikler, ülkenin demografik özelliklerindeki değişiklikler (Nüfus artık oranının düşmesi gibi) teknolojik yenilikler gibi faktörler arasında sayılabilir. Doğal işsizlik oranında ortaya çıkacak bir değişme is hem uzun dönem hem de kısa dönem Phillips eğrilerinin yer değiştirmesine sebep olur.

20 Currency board (para kurulu) ve Free floating (serbest fiyatlandırma) 'i açıklayınız?

Para Kurulu Nedir?

Para kurulu, döviz rezervi karşılığı sabit kur üzerinden ulusal para çıkaran bir kurumsal düzenlemedir. Para kurulu, sistemin parasal otoritenin para arzı üzerindeki kontrolünü tamamen kaldırır; bankalar dahil, hiçbir özel veya kamu kuruluşuna borç veremez. Sadece döviz ve döviz cinsi varlıklar karşılığında sabit kur üzerinden piyasaya para arz etmekle yükümlüdür. Bunun dışında hiçbir görevi yoktur. Sterilizasyon olarak tanımladığımız parasal tabanın dış varlıklardaki dalgalanmalara karşı iç varlıklardaki değişikliklerle kontrolü işlevi yapılamaz. Bunun nedeni, para kurulunun açık piyasa işlemi ve reeskont kredisi gibi araçlarla para arzını değiştirerek para politikası yürütme yetkisinin olmamasıdır. Para kurulu sisteminde para tabanı döviz rezervlerine bağlıdır. Parasal taban ancak özel ya da kamu sektörü ulusal para ihtiyacını karşılamak için para kuruluna sabit kurdan döviz sattığı zaman artar, dış ödemelerde

kullanmak ya da spekülasyon amacıyla döviz satın aldıkları zaman azalır.

Merkez bankasının para basmak, para politikasını yürütmek ve bankaların bankası olarak gerektiğinde mali sisteme müdahale etmek gibi geleneksel görevleri vardır. Merkez bankası parasal tabanı kendi inisiyatifi ile değiştirebilir; parasal tabanı sadece dış varlıkları satın alarak da artırabilir. Dövize talep arttığında Merkez Bankası bir taraftan döviz satarak, diğer taraftan açık piyasa işlemleriyle iç varlıkları artırarak parasal tabanın küçülmesini önleyebilir.

Son dönemde el konulan beş bankanın durumu incelendiğinde, sanki Merkez Bankası biraz daha bağımsız bir kurum özelliği gösteriyorsa da, geri planda yapılan şey Merkez Bankasına bir para kurulu görevi yüklenmiş gibi bir intiba uyandırmaktadır. Sabit kur sisteminin getirdiği bu ara rejim şimdilik uygulamada gibidir. Ancak bunu net olarak söyleyebilmek mümkün değildir. Çünkü, ekonomik sistemin süreç ve yapı politikalarının sınırlarının tam olarak belirlenemediği ve tanımlarının net olarak ortaya konulamadığı bir ekonomide, Merkez Bankasının işlevleriyle para kurulunun işlevlerini de net olarak tespit etmek mümkün olamayacaktır.

Hemen belirtelim ki, Merkez Bankası bünyesinde oluşturulsa bile, para kurulu için bir takım ön koşulların gerçekleştirilmesi gerekir. Bu koşullar sağlansa bile, adı konulmamış bir para kurulu enflasyonla mücadelede başvurulacak yapısal reformların bir parçası olabilir, ancak tek başına enflasyonun kontrol altına alınmasında yeterli olamayacaktır. Türkiye'nin bu günkü siyasal ve kurumsal koşulları içinde para kurulu uygulamasına geçilmesi, ülke ekonomisine yarardan çok zarar verecektir.

Türkiye'de para kuruluna geçiş sürecinde en önemli n döviz rejimiyle desteklenecek parasal büyüklüğün belirlenmesidir. Bu konuda Türkiye para kurulunun oluşması aşamasında bulundurması gereken döviz ve altın rezervlerine sahip bulunmaktadır. 15 Aralık 1999 tarihi itibariyle 24 milyar dolar döviz rezervi, 120 ton altın rezervi ile, yani yaklaşık 5 milyar dolar olar parasal tabanın neredeyse beş katına eşittir. Ancak, Merkez Bankasının döviz yükümlülüklerinin tamamına yakın bir kısmının kısa vadeli olması Türkiye'nin sürekli olarak dış ödemeler dengesi açığı vermesi ve ülke genelinde para ikamesinin yoğun olması, parasal taban olarak net döviz rezervlerine bakmayı gerektirir. Merkez Bankasının toplam döviz yükümlülükleri 20.6 milyar dolar olduğuna göre, yaklaşık 64 milyar dolar net döviz rezervleri ise sadece parasal tabanı karşılamaya yeter. Ancak, uluslararası sermaye hareketlerinin hızla yön değiştirmesi ve hükümetlerin olası yanlı politikalarıyla birleşmesi durumunda, döviz rezervlerinin hızla erimesi mümkün olabilir. Döviz rezervlerinde ciddi bir n bulunmaması, para kuruluna geçiş için tüm şartların tamam olduğu anlamına gelmez. Para kurulu uygulamasının gerçekleşebilmesi için biri siyasal ve diğeri kurumsal olmak üzere iki önkoşul şarttır ve bu iki önkoşul bugün ekonomide sağlanmış değildir. Bu koşullardan biri ve en önemlisi, para kuruluna geçiş öncesinde yapılması gereken makroekonomik reformların gerçekleştirilmesidir.

Enflasyonla mücadele programı çerçevesinde Merkez Bankası bünyesinde oluştuğu söylenen para kuruluyla, enflasyonun hemen kontrol altına alınacağı düşünülmemelidir. Para kurulunun, özellikle bütçe açıklarının kontrol altına alınmasından sonra yürürlüğe konulması uygun olacaktır. Bu konuda Türkiye'de acele edilmiştir. Bütçe açıklarını kontrol altına alabilmiş bir reform

hükümeti, para kuruluna geçmeyi tercih edebilir. Böyle bir karar reformların kalıcılığını garantilemek ve gelecek hükümetin bütçe açıklarının dolaylı ya da doğrudan monetize edilmeyeceği anlamındadır. Bir başka deyişle, hükümet hem kendisinin hem de kendisinden sonra gelecek hükümetlerin önünü kesmekte ve popülist politikalara yönelmenin maliyetini artırmaktadır. Yaklaşık 20 yıldır yüksek enflasyon yaşamış bir ülkede para kuruluna geçişin bu şekilde gerçekleşmesi, hükümetin politikalarına olan güveni sağlayacak ve istikrarın kalıcı olmasını mümkün kılacaktır.

Belirtmekte yara görüyoruz ki, bunca yıldır devam eden enflasyonu temelinde siyasi irade eksikliği yatmaktadır. Türkiye'nin siyasal ve kurumsal yapısı, kalıcı istikrar önlemlerini alıp uygulayabilecek hükümetlerin iş başına gelmesini mümkün kılmamaktadır.

Para kurulu sistemine geçiş için gerekli olan ikinci koşul, mali sektörün sağlamlığıdır. Bu da sektörü oluşturan kurumların özellikle de bankaların ekonomik kriz dönemlerinde Merkez Bankası ve devlet desteği olmaksızın ayakta kalabilecek sermaye yapısına kavuşturulmasıyla mümkündür. Ancak, tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bankacılık sektörünün önemli kesiminin yeterli sermayeye sahip olamadığı bilinmektedir. Bankalar Yasası'nın çıkmasından hemen sonra, beş bankanın Merkez Bankası Mevduat Fonu'na geçmesi, iş adamlarının bankaların içini boşaltarak devlete teslim etmesi anlamındadır ki, el konuluncaya kadar ve bankalar batıncaya kadar bu devlet neredeydi sunu da beraberinde getirir. Bu batık bankalar, tekrar vatandaştan alınan paralarla veya yeniden para basmak suretiyle islah edilme yoluna gidilecek, yani yükü yine vatandaş yani mevduat ve dar gelirli kesim çekecektir. Daralma dönemlerinde para basma, yani emisyon hacmini genişletme ise enflasyonla mücadelede zıt bir politika olacaktır. Bu yapı ile nereye kadar gidilebileceği bellidir.

Mevcut nları çözmenin ilk adımı, sektörler genelinde ciddi bir yeniden yapılanmayı beraberinde getirecek olan mali sektör reformudur. Bu reformun en önemli unsuru da sektörün tümünden mlu olacak bir denetim kurumunun hayata geçirilmesidir. Para kurulu sitemine geçmeden önce, bankaların ve mali sektörün denetim mluluğunun bu kuruma devredilmesiyle, ileride ortaya çıkması muhtemel krizlerin de önlenmesi mümkün olacaktır. Özellikle 1990'ların başından beri sürdürülen çabalar çeşitli çıkar gruplarının lobi faaliyetleri sayesinde engellenmektedir. Devlet, hala pek çok sektörü sübvanse etmeye devam etmektedir.

Kısacası mevcut yapı içinde, siyasal ve kurumsal koşulların yetersizliği nedeniyle para kurulu uygulamasına geçilmesi veya kısmen geçilmesi ülke ekonomisine yarar yerine zarar getirecektir. Öte yandan IMF ile yapılan Standby anlaşması da bu düşüncenin uygulanmasını engeller nitelikte öneriler sunmaktadır.

Serbest Dalgalanma (Free Float)

Serbest dalgalanan kur sisteminde ülke parasının değeri piyasa tarafından belirlenmektedir. Döviz piyasasına yapılan müdahaleler kurların istenilen düzeyde oluşmasını sağlamak yerine, bu piyasadaki gereksiz dalgalanmaları önlemek ve değişimleri daha ılımlı hale getirmek için yapılmaktadır. Bu sistemde para politikası daha etkin hale gelmekte ve ülkenin tutması gereken uluslararası rezerv miktarı azalmaktadır. Diğer bir avantaj ise dışsal şokların ilk etapta nominal kurlar tarafından emilmesi sonucu ülke içindeki istikrara olumlu katkıda bulunmasıdır. Serbest dalgalanan döviz kuru sisteminden kaynaklanan olumsuzluk ise dış ekonomik ilişkilerde

belirsizlikleri ve riskleri artırması nedeniyle kaynak dağılımını olumsuz etkilemesidir. Ayrıca para politikası için nominal çıpa özelliğini taşıyabilen döviz kuru bu özelliğini kaybettiğinden, serbest dalgalanan kur sistemi enflasyona elverişli bir sistem haline gelebilmektedir.

21 Consumption(Tüketimin) (C)'in Milli Gelir (Y) üzerindeki etkisini açıklayınız?

TÜKETİM

Tüketim, toplumdaki tüm bireylerin doğrudan doğruya ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetleri kullanma eylemidir. Tüketim harcamaları, bu eylemi gerçekleştirebilmek için yapılan parasal ödemelerin toplamından oluşmaktadır. Konuya makroekonomik açıdan yaklaşıldığı için burada göz önünde tutulması gereken tek birey değil ekonomideki tüm birimlerin tüketim faaliyetleri ve harcamalarıdır.

Bir harcamanın tüketim harcaması mı yoksa yatırım harcaması mı olduğu konusunda bazen tereddüde düşülebilir. Örneğin bir bilgisayarın veya otomobilin satın alınması evde kullanma amacı taşıyor, bunlardan piyasaya belli bir fiyatla mal üretip arz etmede yararlanma amacı söz konusu değilse dayanıklı tüketim malları satın alınmış demektir. Dolayısıyla tüketim harcaması yapılmıştır. Şüphesiz aynı mallar bir firma tarafından üretimde kullanılmak amacı ile satın alınmış olsaydı, yapılan harcama yatırım harcaması olarak değerlendirilecekti.

TÜKETİM FONKSİYONU

Tüketim Fonksiyonu, toplumdaki tüm bireylerin tüketim harcamaları ile harcanabilir gelir arasındaki ilişkiyi kuran noktaların birleştirilmesiyle elde edilir $C=f(Y_d)$ şeklinde ifade edilebilir. Gelir arttıkça tüketim de artar, ancak tüketimdeki artış hızı gelirdeki artış hızından daha yavaş olur. Bunu şöyle örneklendirebiliriz. Ayda 200 TL geliri olan kişi bunun tamamını tüketim harcamalarına yönlendirebilirken geliri 400 TL olan kişi 300 TL'sini, 600 TL geliri olan kişi 350 TL'sini tüketim harcamalarına ayırır. Kalan kısım ne olur? Tasarrufa yönelir. Çünkü gelirin tüketilmeyen kısmı tasarruftur.

Otonom Tüketim

Peki, bir kişinin hiç geliri olmasa hiç tüketimde bulunmayacak mıdır? Yemeden, içmeden, giyinmeden elektrik, su kullanmadan, doktora gitmeden, ulaşım araçlarına binmeden mi yaşayacaktır? Şüphesiz bu nun cevabı hayırdır.

22 Crowding Out'u açıklayınız?

Toplam tasarruflar veri iken, artan kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için devletin borçlanıcı olarak finans piyasasına girmesiyle faizlerin yükselmesi, bunun sonucunda da hem özel sektöre yatırım için kullanabileceği kaynak kalmaması ve hem de yükselen faizlerin yatırım maliyetlerini yükseltmesi nedeniyle özel yatırım harcamalarının düşmesine yol açması sonucu milli gelirde meydana gelen azalma.

23 Devlet borç stokunun sermaye piyasası üzerindeki etkilerini açıklayınız?

- Kamu Borçlarının İktisadî Etkileri

Kamu borcunun önemli pek çok etkisi vardır. Borcun etkileri öncelikle iktisadî alanda oluşur ve siyasal, sosyo-kültürel alana da yansır. Konu, iç borçlara ağırlık verilerek kısaca incelenmeye çalışılacaktır. Sonraki başlıkta borcun iktisadî etkilerine iktisat okulları bazında dikkat çekilmektedir. Üçüncü bölümde de Türkiye'de iç borçların iktisadî etkileri değerledirilmektedir.

Kamu borcunun iktisadî etkileri, hangi konjonktürel durumda, hangi kaynaklardan ve toplumsal gruplardan borçlanıldığına, borcun miktarına, borçlanma için tasarrufların mı yoksa tüketimin mi kısıldığına, borcun vadesine, faizine, geri ödeme periyotlarına, borcun ulusal para cinsinden mi döviz cinsinden mi alındığına ve geri ödendiğine, hangi amaçla borçlanıldığına ve borçlanmayla elde edilen kaynakların ne şekilde kullanıldığına vb. bağlı olarak değişir. Bütün bunların dışında örneğin, borcun alınması ve geri ödenmesi anında ortaya çıkabilen dışsal ve içsel şoklar, borcun iktisadî etkilerini değiştirebilir. İktisadî ve sosyal yapı, kamuoyunun siyasal iktidarlara güveni ya da güvensizliği, hükümet politikalarına desteği, borcun iktisadî etkilerini belirleyen çok önemli faktörlerdir. Kamuoyunda geleceğe ait beklentilerin iyi ya da kötü olması da çok önemlidir.

Borcun iktisadî etkilerinin ortaya çıkışında bu kadar fazla sayıda faktör etkili olunca, bu konuda net sonuçlara ulaşabilmek iyice zorlaşmaktadır. Tek tek ülke bazında ve her öznel duruma göre, ayrı ayrı analiz yapmak daha doğru olmaktadır. Öbür taraftan kamu borcunun etkilerini çok genel ve özet bir şekilde incelemek yine de mümkündür.

Enflasyonist bir ortamda iken devletin, finansal piyasalardan ve bireylerden uzun vadeyle ve belki biraz yüksek faizle borçlanması gerekir. İktisadî konjonktürel durum daralma yönünde değişiyorsa, bu kez devletin, muhtemel sürekli bir durgunluğu önlemek için borcunu ödemesi ve fazla borçlanmaması daha doğru olur. Stagflasyonist ortamda ise, borçlanma çok daha zordur ve devletin daha karmaşık bir politika izlemesini gerektirir. Stagflasyonun nedeni yapısal nlarsa, sadece borçlanma politikasıyla yetinilmemeli ve iktisadî alanda çok kapsamlı reformlar göze alınmalıdır.

Enflasyonist ortamda kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanma, enflasyonu artırabilir. Deflasyonda, aşırı borçlanma ve bu şekilde elde edilen fonların yeni gelir akımlarını yeterince oluşturmayacak şekilde kullanılması, daralmayı hızlandırabilir[9]. Stagflasyonda, devletin bir taraftan kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanmanın zararlarından korunması; öbür taraftan verimli yatırımları teşvik edecek bir borçlanma yöntemi izlemesi gereklidir.

Borçlanmanın sırf belli bir toplumsal gruptan, örneğin bankalardan yapılması, üst gelir gruplarından borç alınması, genel olarak uzun dönemde zararlı sonuçlara yol açabilir. Ama bu konu, ülkenin iktisadî ve sosyal yapısıyla yakından ilgilidir. Örneğin Güneydoğu Asya ülkeleri gibi, ülke üretiminin ve dolayısıyla finansal sermayenin belli büyük ailelerin elinde olması halinde, bu tür bir borçlanma kaçınılmazdır ve belki yeni başlamakta olan enflasyonist baskıları kontrol etmenin bir aracı bile sayılabilir. Devletin kimlerden borçlanacağı konusunda fazla bir seçim hakkı yoksa, bu durum borçlanma faizlerini artırabilir ve gelir dağılımının daha da bozulmasına yol açabilir. Aynı zamanda ekonomi, gittikçe daha az üretim yapan bir ekonomi haline dönüşebilir.

Borcun miktarı malî yapının büyüklüğüne göre oran olarak çok fazlaysa, malî piyasalar üzerinde finansal baskı oluşur. Finansal baskının şiddetine bağlı olarak borç faiz oranları artabilir. Kamu borçlanma senetlerinin faiz oranları, mevduat ve kredi faizlerini etkileyerek ekonomiyi deflasyona veya stagflasyona sürükleyebilir. Borçlanmada reel faiz döneminin uzun sürmesi, borç stokunu arttırabilir ve kamu borcunun sürdürülebilirliğini gelecekte yok edebilir. Aynı zamanda, finansal piyasalardan devletin aşırı borçlanması, kredi mekanizmasının işleyişini bozabilir ve üreten bir ekonomi yerine daha fazla parasal rant kollayan bir ekonomiye dönüşümü hızlandırabilir. Aşırı borçlanma, hem tasarrufların hem de tüketimin kısılmasına yol açabilir. Tüketimin kısılması, enflasyonist bir ortamda faydalıdır. Fakat aynı zamanda tasarrufların da gereği gibi artması engelleniyorsa o zaman bu tür bir kamu borçlanması, stagflasyonist eğilimleri kuvvetlendirecektir.

Borçlanmanın tasarrufları mı tüketimi mi kıstığı ve bunun ne gibi etkilerinin olacağı su, ekonominin içinde bulunduğu duruma göre farklı şekillerde cevaplanır. Bu yu cevaplamak için aynı zamanda, borçlanmanın miktarı, kimlerden yapıldığı gibi ları da öncelikle cevaplamak gerekir. Devlet bankalardan borçlanıyorsa, geniş ölçüde tasarruflar kısılabilir. Hanehalkından borçlanma, önce tüketimi kısar. Fakat bunların tersi de olabilir. Borçlanmanın tüketimi veya tasarrufları kısması, onun etkilerini değiştirebilir. Tüketimin kısılması enflasyonist ortamda iyidir. Fakat stagflasyonist ortamda, tüketim kısıcı etkilerin sınırlı kalması arzulanabilir. Borçlanma öncelikle tasarruflar üzerinden yapılmalıdır. Fakat tasarrufların fazla miktarda kısılması, tasarrufların yatırıma dönüşmemesine ve üretken sermayenin azalmasına neden olabilir.

Kısa vadeli borçlanma, devlet tarafından para politikası aracı olarak kullanılmak için daha uygun bir borçlanma yöntemidir. Fakat bu, uzun vadeli borçlanmanın bir maliye politikası aracı olarak etkin kullanılamayacağı anlamına gelmez. Devlet, kısa vadeli borçlanarak ekonomi üzerinde ani ve sürekli etkilere yol açabilir. Likiditeyi ayarlayabilir. Belirsizlik faktörünün etkisiyle uzun vadeli borçlanma kısa

[9] Macit İnce, **Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi),** 5. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 1996, ss 280-285.

vadeli borçlanmaya göre, genel olarak daha yüksek faizli olur. Ama ekonomide güvensizlik varsa, tasarrufçular devlete uzun vadeli borç vermek istemeyebilirler ve kısa vadeli borçlanma faizlerinin aşırı artması gibi bir durum ortaya çıkabilir.
Yüksek faizli ve kısa vadeli borçlanma, sert ekonomik etkilere yol açabilecek bir borçlanma çeşididir. Reel faiz varsa ve ekonominin büyüme oranını da aşıyorsa, borcun sürdürülebilirliği tehlikeye girebilir. Toplam tasarruflar hızla azalabilir, yatırıma ayrılan paylar gittikçe küçülür, ekonomide likidite yetersizliği nları başlayabilir. Bu ortamda borç, parasallaştırılmazsa, ekonomik krizler baş gösterebilir. Öbür taraftan kısa vadeli yüksek faizli borçlanmanın kendisi, emisyona benzer etkilere yol açabilir[10].
Uzun vadeli borçlanmanın nominal faizle ya da çok az bir reel faizle olması, reel faizin enflasyon oranını geçmemesi, olumsuz ekonomik etkileri azaltabilecektir.
Borcun ekonomik etkileri, borç geri ödemelerinin sıklığına da bağlıdır. Hükümetler değişen ekonomik şartlara göre, borç servisini olumsuz ekonomik etkileri en aza indirecek şekilde ayarlamaya çalışırlar. Borç anapara ve faizlerinin geri ödemeleri miktar ve vade açısından arttıkça, ekonomide genişletici etkiler de kuvvetlenir.
Borçlanma vadesinin kısaldığı ve faiz oranlarının arttığı bir dönemde, aynı zamanda ulusal paradan kaçış yüzünden dövizdeki fiyat artışları kontrol edilemiyorsa, dövizle borçlanma son geçici çarelerden biri olarak düşünülebilir. Dövizle borçlanma, döviz talebini kontrol altına alabilir. Bu tür bir borçlanma, ulusal paranın değer yitirmesinin ve ardından gelecek enflasyonist baskıların kısmen önüne geçilebilir. Fakat dövizle borçlanma, bir borç yönetimi stratejisi olarak, sürekli ve borçlanma miktarı arttırılarak kullanılmaya başlanırsa, bu yöndeki etkinliği azalabilir.
Ne tür bir borçlanma stratejisi izlenirse izlensin, elbette öncelikle devletin hangi amaçla borçlandığı önemlidir. Hükümetler bu konudaki inisiyatif alanlarını daraltmamalıdırlar. Borç geri ödemek amacıyla borçlanma, genel bir borçlanma nedeni haline gelmemelidir. Büyük yatırım harcamalarının finansmanı için yapılan borçlanmanın iktisadî etkilerinin, borç geri ödemesi için yapılan borçlanmanın iktisadî etkilerinden farklı olacağı açıktır. Devletin ilave üretim kapasitesi oluşturacak harcamalarını finanse etmek amacıyla borçlanma yoluna başvurması, üretim kapasitesinin bu harcamaların özel sektöre bırakılması durumunda daha az artması şartıyla, rasyonel olabilir.

24 Bütçede genellik ne demektir.? Bu konuda Türkiye'deki eksiklikleri belirtiniz?

yöntem 1
Genel Bütçe
Devletin bir yıl için-deki gelirlerini ve bu gelirlerin ba-kanlıklara tahsisini içeren bütçe. Genellik, birlik ve açıklık ilkeleri ile uygulanır. Belirli gelirler belirli har-camalara tahsis edilmez. Tüm ge-lirler toplanır ve kaynağına bakıl-maksızın, ihtiyaçlarına göre bakan-lıklara dağıtılır. TBMM tarafından onaylanır ve yayımlanır.Türkiye"deki uygulamada genel bütçe kamunun tüm gelir ve har-camalarını

[10] Açba, **a.g.e.,** ss 155-160.

kapsamamaktadır. Kat-ma bütçe, KİT bütçesi, döner ser-mayeler, fonlar ve mahalli idareler gibi bazı bütçeler genel bütçenin dışındadır. Bu durumun bütçe di-siplinini bozması nedeniyle yeni büt-çe uygulamasına geçerek nun giderilmesine çalışılmaktadır.

yöntem 2

GENELLİK İLKESİ

Devlet maliyesinin tek bir varlık olarak ele alınması, devletin bütün gelir ve giderlerinin, bütçede, birbirinin arkasına saklanmayacak şekilde, ayrı ayrı gösterilmesi ilkesidir. Genellik ilkesi ile varılmak istenen, devletin bütün gelir ve giderleri tek bir yerde görülmesi ve gösterilmesidir. Bunun için, genellik ilkesi içinde iki prensibe riayet edilmesi gereklidir. Bunlar;
a) Gelirlerin Gayri Safi Usule Göre Toplanması ve Bütçeye İşlenmesi Prensibi
b) Tahsis Yapılmaması Prensibidir.

a) Gayri Safi Usul:

Bütçede gelir ve giderlerin kaydedilişi, Gayri Safi Usul ve Safi Usul olmak üzere iki türlüdür. Bunlardan Gayri Safi Usule uyulur. Safi usulde herhangi bir kaynaktan elde edilen gelirden; o kaynak için yapılmış harcama düşülür ve kalan gelir bütçede gösterilir. Yine aynı şekilde herhangi bir harcama yeri tarafından yapılmış, bir giderden o harcama yeri tarafından sağlanmış bir gelir düşülür ve net gider bütçede gösterilir.(Akdoğan, 1993) İşte gayri safi usul buna izin vermez; elde edilen gelirler ve yapılan giderler, birbiriyle ne kadar ilişkili olurlarsa olsunlar —ister ikisini de tek bir kurum (harcama yeri) yapmış olsun, ister o geliri elde etmek için harcama yapılmış olsun— bütçede ayrı ayrı hepsi gösterilir. Gayri safi usul, bütçe rakamlarının kabarmasına neden olur ama, pek çok da faydaları vardır. Bunlar arasında en önemlisi, kamu yönetiminin ne yaptığının, bir geliri elde etmek için ne kadar harcamaya katlanıldığının rahatlıkla gözlenebilmesidir. Böylelikle kamuoyu ve parlamento bütçeyi daha etkin denetleyebilir, israf ve yolsuzluklar azaltılabilir.(Tügen, 1997)

b) Tahsis Yapılmaması Prensibi:

Tahsis Yapılmaması Prensibine “Hazine Birliği İlkesi” de denir. .(Akdoğan, 1993) Bazı maliye yazarları, Tahsis Yapılmaması Prensibini bu şekilde algılayıp, genellik ilkesini, birlik ilkesini safi usulü, Tahsis Yapılmaması İlkesinin (Hazine Birliği İlkesinin) bir sonucu olarak görmektedirler. (Açık Öğretim Fakültesi, 1994) Gerçekten de Tahsis yapılmaması ilkesi, devletin çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirlerin tamamının gelir bütçesinde, tüm giderlerin de gider bütçesinde yer alması ilkesidir. Bazı belli giderler veya gelirler, devletin belli bakanlık veya dairelerine tahsis edilmez. Başlangıçta onlara bağlanmaz. Tek bir hazinede toplandığı görülür ve ondan sonra, idarelerin kendisine değil, belli hizmetlere (kamu hizmetlerine) paylaştırılır. Tahsis Yapılmaması Prensibinin kaynağı, 26.5.1927 tarih ve 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunudur. MUK. 41. Maddesi, Tahsis Yapılmaması Prensibini ve gelirlerin gayri safi olmasını emreder. Hemen ardında 45 ve 50. Maddeleri, giderlerin de gayri safi olmasını hükme bağlar. MUK sadece 49, 55 ve 115. maddeleri ile, tahsis yapılmamasından ve gayri safi usulden ayrılır.(Methibay, 1997) 49. madde, Döner Sermaye kurulmasına izin verir. 55.

madde şartlı bağışlar hakkındadır. 115. madde ile, özel ve katma bütçeler düzenlenir. 115. madde sadece genellik değil, birlik ilkesinden de bir sapmadır.

2) BİRLİK İLKESİ

Bütçede birlik ilkesi, devletin bütün gelir ve giderlerinin tek bütçe içinde toplanmasıdır.

Amacı, devletin tüm gelir ve giderlerinin bir bütün olarak görülmesi ve böylece bütçe denetiminin en iyi biçimde yapılmasıdır.(Coşkun, 1991) Aksi halde, bütçenin bölünüp parçalanmasına ve sonunda bütçe yapma, uygulama ve denetleme usullerinin farklılaşmasına sebep olunur. Bunun sonucunda meclis denetimi zaafa uğrar, kaynak tahsisinde ve kullanımında rasyonellik kalmayabilir.(Eker, 1997) Kamu hizmetleri koordine edilemez; birbirlerini tamamlayıcı olamaz ve hizmet tekrarlanmaları görülebilir.(Akdoğan, 1993) Ancak, birlik ilkelerinin karşısında yer alan “sınai bütçeler teorisi” bu ilkeden sapmayı gerektiren önemli nedenlerin “sosyal refah devleti” ile ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Ona göre, “bütçenin birliği değil çokluğu kuralı” geçerli olmalıdır. Sosyal refah devleti için asıl elverişli olan budur.

Bir kısım kamu faaliyetleri, büyük sürat ve dinamizm gerektirmektedir. Bu faaliyetlerin etkinlik içinde sürdürülebilmesi daha bağımsız nitelikte, daha az bürokrasi ve sınırlamalar taşıyan bütçe uygulamalarına ihtiyaç göstermektedir. Günümüzde hem Türkiye’de hem de pek çok ülkede birlik ilkesi uygulanmaz. Bu ilke, kanunlarla konulan bir ilke değildir.(Gürsoy, 1980) Hatta ülkemizde, 1961 ve 1982 Anayasaların sırasıyla 126 ve 161. Maddelerinde, birden fazla bütçe olmasını kabul etmiştir.(Şakar, 1988) Bize göre, bütçeden birlik ilkesinden sapılması, bütçede giderlerin büyük toplama ulaştığının gösterilmemesi, bütçe açığının gizlenmesi sonucunu doğurmamalıdır. Bugün Türkiye’de ve Dünyada birlik ilkesinden sapmayı ifade eden uygulamalar olağanüstü bütçeler katma bütçe, özel bütçe, özerk bütçe, sosyal ve mesleki parafiksal gelir ve harcamalar, hazine özel hesapları ve fonlardan oluşur. Artık, bu kadar uzun bir listenin sonunda dünyada birlik ilkesinin var olduğu söylenemez. Bunlar istisna veya sapma değildir. Bugün, bütçenin birliği değil, bütçelerin çokluğu kuralı geçerlidir. Çalışmanın aslını oluşturan, şimdiki bölümde, genellik ve birlik ilkelerini zedeleyen ve ortadan kaldıran buraya kadar ifade edilmiş olan uygulamalar, çağdaş ve etkin devlet yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilecektir.

II) GENELLİK VE BİRLİK İLKELERİNİ ZEDELEYEN VE ORTADAN KALDIRAN UYGULAMALAR

Genellik ilkesini zedeleyen uygulamalar, “döner sermaye bütçeleri” ve “şartlı bağış” uygulamasıdır. Birlik ilkesini zedeleyen unsurlar ise katma, özel, özerk bütçeler, sosyal mesleki parafiksal gelirler, hazine özel hesapları ve fonlardır. (Açık Öğretim Fakültesi, 1994) Aslında, genellik ilkesi içindeki Tahsis Yapılmaması Prensibi —hatta bazı yazarlara göre Tahsis Yapılmaması İlkesi içinde genellik prensibi ve gayri safi usul— ile Birlik İlkesi bir bütündür. Yukarıda sayılan uygulamaların tamamı bu iki ilkeden aynı anda sapmayı ifade eder.

25 Vergiden kaçınma'yı açıklayınız?

a) **vergiden kaçınma.** Vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermemek suretiyle vergi borcundan kurtulmayı ifade eder. Vergi yasalarındaki istina ve muafiyetlerden yararlanmak örnek: yükümlülerin vergi konusuna girmeyen kaynaklardan kazanç ve irat sağlamak yada vergiye tabi olmayan mal ve hizmetleri satın almamak suretiyle verigiden kaçınmak mümkündür.

Vergiden Kaçınma

Vergiden kaçınma vergi yasalarına aykırı hareket etmeksizin (istisna ve muafiyetlerden yaralanması; vergi konusunun veya mükellefiyetin alanının dışına çıkmak gibi) bireyin vergi mükellefiyetinden kurtulması ve hazineyi vergi kaybına uğratmasıdır. Vergiden kaçınma genellikle 3 yoldan yapılmaktadır.

- Gelir aktarımı
- Vergilerin ertelenmesi
- Vergi arbitrajı

Gelir aktarımı:Yüksek oranda vergilenen mükellefler , düşük oranda vergilenen bireylere gelir aktarmak isteyeceklerdir. Özellikle anne babaların çocuklarına bazı varlıkları vererek gelir aktarmaları vergi avantajı sağlayabilmektedir.

Vergilerin Ertelenmesi: Bugünün 1 TL'si ertesi yılın 1 TL'sından daha değerlidir. Buna göre, vergi yasaları fırsat tanıdığı sürece, bir mükellefin vergilerini daha sonra ödemeye çalışması çıkarına olacaktır.

Vergi Arbitrajı: Vergi arbitrajı farklı gelir türleri ve farklı bireylerin vergilendiği değişik oranların avantajından faydalanmayı ifade etmektedir. Örneğin, iki mükellef ayrı ayrı vergilendiğinden ödedikleri vergi ortak mükellefiyette ödedikleri vergiden yüksek ise, doğal olarak ortak mükellefiyeti tercih ederek daha az vergi ödeyeceklerdir.

26 Aşağıdaki kavramları açıklayınız. a- Kara para b- Konsolide bütçe açığı c- Telafi edici bütçe d- Maliyet enflasyonu

a- Kara para

Kamuoyunda “karapara” kavramı, genel olarak kayıtdışı ekonomik değerleri tanımlamak amacıyla kullanılmakta ise de hukuki anlamda karapara, kayıtdışı ekonominin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır ve aklama kavramı da özü itibariyle karaparanın kayıtlı sisteme dahil edilme çabasıdır.

Türk Ceza Kanununun 1'inci maddesinde yer alan; "Kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez. Kanunda yazılı cezalardan başka bir ceza ile de kimse cezalandırılamaz." hükmünün doğal bir sonucu olarak, karapara aklama suçunda karapara ve karapara aklama kavramları yorumlanırken sosyal içeriği değil, kanun koyucunun bu kavramlara yüklediği anlamın ölçü olarak alınması gerekmektedir. Dolayısıyla kamu vicdanına göre karapara olarak adlandırılacak her iktisadi kıymet hukuken karapara tanımı içine girmeyecektir.

Karaparanın tanımı yapılırken dikkat edilmesi gereken noktalardan bir tanesi de karaparanın ekonomik, ahlaki, sosyal ve hukuki tanımlarının birbirinden farklı olduğudur. Karaparanın bu dört açıdan yapılması gereken tanımını tek ortak tanıma indirgemek karapara nunun analiz edilmesi, incelenmesi ve önlenmesi açısından yanılgılara yol açabilecektir.

Bir suç işlenmesi sonucunda elde edilen paranın ekonomik açıdan karapara olması ve ilgili yasalarında cezalandırılmasına karşılık hukuken adının karapara olmaması, gerek toplum gerekse devlet nazarında masum bir fiil olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak ekonomik, ahlaki, sosyal ve hukuki anlamda karapara birbirinden farklı kavramlar olduğundan ait oldukları çerçeve içinde değerlendirilmeleri gerekir.

- Sosyal anlamda karapara: Sosyal anlamda karaparayı, dolaylı olarak da olsa toplumsal hayata zarar veren faaliyetlerden elde edilen her türlü kazanç olarak tanımlamak mümkündür.
- Ahlaki anlamda karapara : Karapara, ahlaki anlamda, yasalarla yasaklanmış olsun veya olmasın, karapara olarak adlandırılsın veya adlandırılmasın toplum nazarında suç sayılan hareketler sonucunda elde edilen tüm kazançlar olarak tanımlanabilir. Bu itibarla karaparanın en geniş tanımının ahlaki anlamda karapara olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü toplum tarafından etik olmayan yollardan kazanıldığına inanılan her para ahlaki açıdan karapara kapsamına girecektir. Toplum nazarında karapara olarak değerlendirilen her kazancın hukuken de karapara olarak nitelendirilmesi ve kovuşturulması mümkün olmayabilir. Ancak, toplumun karapara konusundaki tavrının ve bilincinin bir ülkenin karapara ile mücadelesinde sonuç üzerinde birebir etkili olduğu da gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir.
- Ekonomik anlamda karapara: Ekonomik anlamda karapara, kanunlar tarafından suç sayılan fiillerin yanı sıra, ekonomik hayatı düzenleyen kural ve usuller ihlal edilerek elde edilen kazanç olarak nitelendirilebilir. Bu çerçevede ekonomi açısından, vergi kaçakçılığı suretiyle, yahut vergiden kaçma çabasıyla bazı ekonomik faaliyetlerin usulsüz, gizli yapılması yoluyla elde edilen kazançları karapara kapsamında değerlendirmek mümkündür.

- **Hukuki anlamda karapara:** Karapara, hukuki anlamda ülke mevzuatlarında öncül suç olarak belirlenmiş fiillerden elde edilen kazançlardır.

1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun "Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama" başlıklı 282'nci maddesine göre alt sınırı bir yıl veya daha fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerinin, yurt dışına çıkarılması veya bunların gayrimeşru kaynağının gizlenmesi ve meşru bir yolla elde edildiği konusunda kanaat uyandırmak maksadıyla, çeşitli işlemlere tabi tutulması aklama suçunu oluşturmaktadır. Buna göre öncül suçlar mer'i mevzuatımızda alt sınırı bir yıl veya daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlar olmaktadır.

b- Konsolide bütçe açığı

<u>TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIKLARI ve FİNANSMAN YÖNTEMLERİ</u>

Bütçe Açıklarının Farklı Tanımları

Bütçe açıklarının nedenlerini tartışmadan önce ''bütçe açığı'' kavramının tanımlanmasında kullanılan çeşitli yöntemleri inceleyeceğiz.

a. Geleneksel açık tanımı:

Bir kamu açığı tanımını en genel olarak şu şekilde gösterebiliriz :

Harcamalar

<u>-Gelirler</u>

Finansman

Burada çizginin üstü ile altını ayıran iki kriter vardır :

1. Devlet borcu kriteri: Bu kritere göre , bütçe açığını etkileyen ve yükümlülüklerde herhangi bir değişme meydana getirmeyen harcamalar çizginin üstüne , yükümlülükleri değiştiren (pozitif veya negatif finansman) harcamalar çizginin altına yazılır.Buna örnek olarak borç faiz ödemelerinin üst kısma , anapara ödemelerinin ise alt kısma yazılmasını gösterebiliriz. 2. Maliye politikası kriteri : Bu kritere göre hükümet sadece finansman amacı ile değil maliye politikası amaçlı olarak da borçlanabilir. Bunların geri ödenmesi söz konusu olmayacaksa bu kalemler üst kısma yazılmalıdır , çünkü geri ödenmeyen kamu borçları Merkez Bankasından kaynaklanan gelirdir(enflasyon vergisi).

Tabi ki hükümetler bu kalemleri yukarıya yada aşağıya yazarak görünürdeki bütçe dengesini değiştirebilir. Bu nedenle kamu açıklarının ülkeler arasında karşılaştırılabilir. Bu tanım ''Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'' olarak adlandırılan tanımdır. Bu tanım borç ödemelerini hariç tuttuğu için devletin taze mali kaynak kullanımını gösterir.

Türkiye de bütçe açıkları , diğer bir değişle kamu kesimi borçlanma gereği başlıca altı kamu biriminin açık ya da fazlalarının toplamından oluşmaktadır. Bunlar : Merkezi Hükümet, KİT' ler , Yerel Yönetimler , Döner Sermayeli Kuruluşlar , Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve Fonlardır.

Vergiler + Vergidışı Gelirler + Faktör Gelirleri + Sosyal Fonlar – Cari Transferler = Kamu Tasarrufları

Kamu Tasarrufları – Yatırımlar = Tasarruf Yatırım Farkı

Tas. Yatırım farkı +(-) sermaye transferleri = Kasa Banka / Borçlanma

K.B / Borç. +(-) stok değişimi fonu = Kamu Borçlanma Gereği olarak tanımlanabilir.

b. Cari Açık - Sermaye Açığı Ayırımı :

Cari bütçe tanımında yatırım harcamaları ile sermaye gelirleri hesaba katılmaz.Yatırım harcamaları gelecekte değer getirileri olan harcamalardır , dolayısıyla borçlanma ile finanse edilmeleri durumunda , reel borç faizleri reel getiriden düşük ya da eşit olduğu koşulda , bu tür harcamaların kendi kendilerine finanse etmesi beklenir. Ancak , cari bütçenin de açık vermesi kamu maliyesi için ciddi bir n olarak görülmelidir.

Bu tanımlamada cari gelirler vergiler + vergidışı gelirler + sosyal fonlar olarak cari harcamalar ise cari giderler + cari transferler olarak gösterilmiştir. (1)

c. Birincil Açık :

Bütçe harcamaları içine faiz ödemeleri de dahil edildiği zaman ortaya çıkan bütçe açıkları kamu otoritesini takdirine bağlı olan açıklar değil , daha önceki bütçe açıkları tarafından belirlenen açıklardır. Bu nedenle bütçe açıklarından faiz ödemeleri çıkartıldıktan sonra kalan ''Birincil Açık'' hükümetin bütçenin kontrol edebileceği kısmını gösterir.

d. İşlemsel Açık :

İşlemsel açık , bütçe açığından , birincil açıkta olduğu gibi faiz ödemelerinin çıkartılması ile değil , sadece enflasyon etkisi ile aşınmaya uğrayan kısmının çıkartılması ile bulunur.Diğer bir değişle , işlemsel açık , birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamı olarak tanımlanabilir. İşlemsel açık , borcun amortizasyonu ödemesini hesaba katmamakla faiz ödemelerini sadece bir gelir aktarımı olarak yani yeni talep yaratıcı bir unsur olarak ele almaktadır. ''Birincil açık'' yerine '' işlemsel açık'' ölçümü kullanılırsa kamu açıklarının oranı daha yüksek olarak bulunacaktır.

TÜRKİYE'DE BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ

a)Türkiye'de Bütçe Açıkları : Bütçe açığı kısaca ; kamu harcamalarının , kamu gelirlerinden fazla olması durumudur. Bir ekonomide kamu kesimi çeşitli birimlerle temsil edilir. En geniş tanımı ile kamu kesimi : Konsolide bütçe , yerel yönetimler bütçeleri , KİT bütçeleri , sosyal sigortalar bütçeleri ve fonlardan oluşur. Devlet bu beş birimden gelir toplar ve harcama yapar. Bu beş birimde gelir-gider dengesi , kamu kesimi dengesini verir. Oluşan bu kamu kesimi dengesinin açık vermesi ''Kamu Kesimi Finansman Gereği'' ya da bütçe açığı olarak bilinir

Genel anlamda kamu kesimi borçlanma gereği ; konsolide bütçe , yerel idareler , fonlar , KİT ler ve döner sermayeli kuruluşların açıkları toplamından oluşmaktadır. Kamu kesimi açıklarının dağılımı ekteki tabloda görülmektedir.

Tablodan çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Kamu açıklarında en önemli pay konsolide bütçeye aittir.

Dönem içersinde azalma trendi göstermekle beraber KİT açıkları 1980'li yıllarda da önemlidir. Ancak 1995 sonrası KİT'ler açık veren kurum olma özelliği göstermemektedir.

Sosyal güvenlik açıkları 1990 sonrası artış göstermektedir.

Yerel idarelerin açıkları zaman içerisinde artış göstermiştir.

Önceleri fazla vererek kamu açıklarının payını küçülten fonlar 1989 yılından sonra açık vermeye başlamış ve bütçe açıkları üzerinde olumsuz baskı oluşturmaktadır.

Kamu harcamaları kamunun normal gelirleri ile sınırlı değildir. Bu yüzden bütçe açıkları ortaya çıkar. Ülkemizde bütçe açıklarını iktisatçılar genellikle yüksek büyüme hızına ve / veya vergi sistemimizin yetersizliğine bağlamaktadırlar. Aslında Türkiye'de bütçe açığını doğuran nedenler olarak ;

Kamusal Hizmetlere olan talep

hızlı nüfus artışını

tasarrufları yüksek tutulan büyüme hızını finansmandan yetersiz kalışını

mali disiplinin bulunmayışını

kamu kesiminin büyüklüğünü , aşırı istihdam ve sübvansiyonları

KİT lerin Politize oluşunu gösterebiliriz.

Bunun yanında özellikle 1980'lerde başlatılan ve kısmen bitirilen alt yapı yatırımları kamu kesimi açıklarında önemli bir rol oynamıştır. Yine 1990 – 1991 yıllarında yaşanan körfez krizide kamu açıklarının artışındaki dış etkenlerden biri olarak sayılabilir. Ayrıca terör o-

laylarını önlemeye yönelik harcamalarında payı küçümsenmemelidir. Ancak bütün bu sebeplerin varlığı ; iradi bir maliye politikası sonucunda olan bütçe açığını : bir sosyal tercih sonucu ortaya çıktığını unutturmamalıdır.

<u>BÜTÇE AÇIKLARININ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ</u>

Bütçe açıklarının finansmanında üç temel fon kullanılır.
Merkez Bankası kaynakları,
İç Borçlar
Dış Borçlar

Bu üç fondan Merkez Bankası Kaynakları emisyon hacminin arttırılması şeklinde gerçekleşir. Para basma yetkisi , hemen tüm ülkelerde Merkez Bankasına devredildiği için , kamu kesiminin bu kaynaktan faydalanması da artık borçlanma (avans) şeklinde olmaktadır. Ancak Merkez Bankası Kaynaklarının genellikle faizsiz olması , çoğunluklada karşılıksız gerçekleşebilmesi , bu kaynağı iç borçlardan ayıran özelliklerdir. Diğer bir fon olan iç borçlanma , kamu kesiminin tahvil ve bono gibi araçlarla iç piyasadan borçlanmasıdır. Bütçe açıklarını gidermede üçüncü fon ise dış borçlanmadır. Dış borçlanma , gerekli kaynakların dış alemden belli bir faiz karşılığı elde edilmesidir. Bu üç fonun yanısıra , ülkemizde son dönemde bir dördüncü fondan bahsetmekte mümkündür. 1989 sonrası sermaye hareketlerini serbestlik getirilmesi ve TL nin konvertibel olması ile gündeme gelen bu çok riskli fon ‘‘Sıcak para’’ olarak adlandırılmaktadır.

Merkez Bankası Kaynakları

Bir ülkedeki mali sistem , kredi ekonomisi ve mali piyasalardan oluşur. Kredi ekonomisinde Merkez Bankası kaynakları kullanılırken , mali piyasalar sisteminde çeşitli mali kurumlardan kaynak temini mümkündür. Bir ülkede mali piyasalar yeterince gelişmemiş ise , kaynakların temini zorunlu olarak kredi ekonomisi , yani Merkez Bankası kaynaklarından gerçekleşecektir. Böyle bir yapı ; Merkez Bankasının özerkliğine gölge düşürmekte ve siyasi iktidara bağımlı olduğunu göstermektedir.

Hazinenin Merkez Bankasından borçlanması iki şekilde olur : Doğrudan borçlanma ve dolaylı borçlanma. Doğrudan borçlanma , Hazinenin Merkez Bankasından doğrudan doğruya nakit borçlanmasıdır. Dolaylı borçlanma ise Hazinenin borçlanmak amacıyla çıkardığı Hazine kağıtlarının Merkez Bankası tarafından açık piyasa işlemleri ile satın alınması suretiyle gerçekleştirilir.

Hazinenin Merkez Bankasından doğrudan borçlanmasında en yaygın yön tem kısa vadeli avanslardır. Kısa vadeli avanslar esas olarak , Hazinenin yıl içerisindeki gelir ve gider denkleştirmelerini sağlamak için kullandığı kaynaklardır. 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunun 50. maddesi uyarınca T.C. Merkez Banksı miktarı cari yıl ödenekleri toplamının % 15’ini geçmemek üzere Hazine’ye kısa vadeli bir avans hesabı açar.

Ayrıca , enflasyonist ortamlarda Merkez Bankası kaynakları ile mali açığın giderilmesi yani parasallaştırılması yoluyla hükümetler iki tür gelir elde ederler

seignorage ve enflasyon vergisi.

Parasallıştırma kanalıyla devletin elde ettiği ilk gelir türü seignorage'dır. Eğer para stoğundaki artış reel büyüme sonucu halkın reel para talebinde görülecek artıştan büyük değilse , hükümet enflasyonisyonist baskı yaratmaksızın , para basmak suretiyle reel gelir elde edilebilir. Hükümetin para basabilme hakkı sayesinde elde edeceği gelire **seignorage** denir. Seignoragenin mali yönü para yaratılması yoluyla elde edilen kamu gelirine tekabul ederken parasal yönü , elde para tutmanın özel kesime maliyetini ifade eder.

Seignorage gelirine başvurmanın arkasında yatan neden , vergi tabanındaki düşüklüktür. Söz konusu yönteme sık sık başvurarak gelir elde etmek , zaten zayıf olan vergi tabanını ileride daha da zayıflatmak anlamına gelmektedir (TÜGİAD 1996).

Parasallaşma yoluyla elde edilecek ikinci tür gelir enflasyon vergisidir. Parasal getirisi olmayan veya düşük olan vadesiz mevduatın enflasyon vergisine tabi tutulması sonucunda , Hazine'ye ve de bankalara kaynak aktarılması söz konusudur. Hükümetin enflasyon vergisi kanalı ile elde edeceği gelir , enflasyon oranı ile reel para talebinin çarpımına eşittir.

Bütçe açıklarının emisyonla finansmanı sonucunda toplam gelirde gözlenen artışın vergi hasılatını da arttırması ve bir süre sonra bütçenin dengeye gelmesi beklenebilir. Ancak , Türkiye'de durum böyle değildir. Nitekim 1980 öncesinde aşırı parasal finansmana rağmen bütçe açıklarında bu mekanizma nedeniyle bir azalma çıkmamakta tersine açığı arttırıcı etkiler doğurmaktadır. Bu durum vergi sistemleri ile ilgili yapısal nlardan kaynaklanmaktadır. Vergi gelirleri milli gelire göre fazla esnek değildir. Ayrıca vergiyi doğuran olayla verginin tahsili arasında oldukça uzun bir süre bulunmaktadır.

Dolayısıyla gelişmekte olan bir çok ülkede ve Türkiye'de kamu harcamalarının fiyat artışlarından doğan nominal milli gelire uyumu kısa bir zamanda gerçekleşmekte , vergi gelirinin nominal gelire uyumu ise daha uzun bir süreye yayılmaktadır. Uyum sürelerindeki farklılık giderek kamu açıklarının artmasına neden olmaktadır.

Merkez Bankası ile Hazine arasındaki finansman ilişkisinin bir diğer boyutu da tahkim borçlarıyla gerçekleşir. Tahkim borçları , kamu kuruluşlarının bazılarını bir kısım kısa vadeli borçlarını konsolide edilerek Hazine tarafından üstlenilmesinden kaynaklanmaktadır.

İç Borçlar

İç borçlar , devletin itibarına dayanılarak , belirli bir vade sonunda ödenmek üzere , bazı çıkarlar karşılığında ve borç verenlerin rızası ile milli para cinsinden ödünç alınan paralar olarak tanımlanabilir.

İç borçlar 1989 yılından sonra sürekli artış göstermiştir. Bunun önemli bir nedeni 1980'li yıllarda uygulanan görece sıkı para politikaları , yani Merkez Bankası kaynaklarından asgari ölçüde yaralanılmış olmasıdır. Bu dönemde kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanma sonucu , borçlar borç ile karşılanmaya başlanmıştır. Neticede iç borçlar kendi kendini besleyen bir süreç sonunda 1993 yılında tıkanmıştır.

Vadeleri Açısından İç Borçlar

Kamu borçları vade bakımından kısa ve uzun vadeli borçlar olarak iki kısımda incelenmektedir. Bir yıl içersinde ödenmesi gereken borçlar kısa vadeli, daha uzun süreli borçlar ise uzun vadeli borçlardır. Türkiye'de bir yıl ve daha uzun süreli kağıtlar ''tahvil'' , bir yıldan kısa süreli kağıtlar ise ''bono'' olarak tanımlanmaktadır. Kısa vadeli borçlara , bütçe dönemi içinde ortaya çıkan geçici açıkların kapatılması için başvurulurken ; uzun vadeli borçlarda amaç yürürlükteki bütçenin gelir bakımından yetersizliğini borçlanma yoluyla gidermektir.

1990 ve 1997 yılı dışında son dönemde iç borçların en az % 70'i kısa vadelidir. Kısa vadeli borçlar ; devletin uzun süreli borçlanamadığını göstermektedir. Bu ise devlete güvenin azaldığının göstergesidir. Kısa vadeli borçlanmanın neden olduğu en önemli olumsuzluk faiz oranlarının yükselmesine yol açmasıdır

Türkiye'de iç borç senetlerinin en büyük alıcıları bankacılık kesimidir.

Dış Borçlanma

Dünaya ekonomisinde finansman kaynaklarının dengesiz dağılmış olması yeterli finansman kaynaklarına sahip olamayan gelişmekte olan ülkelerin ek kaynaklar sağlamasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenledir ki , gelişmekte olan ülkeleri dış finansmana iten başlıca iki önemli etken vardır.

Bunlardan ilki tasarrufların yetersizliğidir. Gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelir düşük olduğundan hedeflenen ekonomik büyüme hızını finanse edebilecek tasarruflar oluşturulamaz ve gerekli finansman için dış borçlanmaya gidilir. Dış finansmanı gerekli kılan ikinci etken ise dış ödemeler bilançosu açıklarıdır.

Gelişmekte olan ülkeler için dış finansman kaynakları geleneksel ve alternatif dış finansman kaynakları olarak sınıflandırılabilir. Geleneksel dış finansman kaynakları artık pek yaygın olmayan devletten devlete yardım , uluslararası çok taraflı mali kurumlar finansmanları ve uluslararası ticari banka kredilerini kapsarken , alternatif dış finansmanlar doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uluslararası portföy yatırımları olmak üzere tüm diğer özel kaynaklı finansman yöntemlerini içerir. Kamu kesiminin yatırımlarını finanse edebilmek için dış borç kullanılması olağan ve yaygın bir uygulamadır.Genellikle uzun vadeli nispeten düşük faizli program ve proje kredileri , yatırımlar amacına ulaşıp dış borç kullanımı ile dış borç servisi arasındaki denge sağlandığında amaç gerçekleşmiş olur.

Türkiye'nin dış borçları , vade yapısı açısından incelendiğinde dış borç stoğunun artışına bağlı olarak , kısa vadeli borçlarında artmakta olduğu görülmektedir. Genel olarak kısa vadeli borçlar daha çok dış ticaretin finansmanında kullanılmakta ve ticari banka kredileri ile özel sektörün aldığı kredilerden oluşmaktadır.

SONUÇ

Türkiye Ekonomisi uzunca bir süreden beri temel dengelerini kaybetmiş ve gittikçe artan bir ekonomik bunalım içerisindedir. Ekonomik bunalım nedeniyle uzun vadeli ve ekonomiyi canlandırıcı nitelikteki yatırımlar yapılmamakta, iktisadi istikrarsızlık giderek artmaktadır. Bu iç karartıcı tablo, insanların üretim ve yatırım isteğini azaltmakta, gelir dağılımını artan oranda bozmaktadır. Bütçenin sürekli olarak açık vermesi insanların siyasetçilere olan güvenini azaltmakta ve beklentiler de bütçenin açık vermesi yönünde

olmaktadır. Bütçenin açık vermesinde bireylerin beklentilerinin de rolü vardır. Bunun yanında hızlı nüfus artışı, ortanca seçmenin bedavacılığı, mali disiplinin bulunmayışı, tasarrrufların yüksek tutulan büyüme hızının finansmanında yetersiz kalışı, KİT'lerin varlığı, toplumsal bir ahlak kodunun bulunmayışı, devletin piyasaya sürekli müdahalesi ve kamu kesiminin sürekli büyümesi bütçe açıklarının nedenlerindendir. Sürekli olarak artış gösteren enflasyon oranı, devalüasyon ve gelir dağılımı da bütçe açıklarını beslemektedir. Enflasyonist bir ortamda aynı dönemde devletin satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatı artarken bu artış vergi gelirlerine aynı oranda ve zamanda yansıtılamaz. Devalüasyon ise dış borçların ülke parası cinsinden değerini artırır. Dış borçların büyük bir kısmı kamu kesiminin borcu olduğu için devalüasyon karşısında kamunun borç yükümlülüğü önemli oranda artar. Gelir dağılımında ise ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay azaldıkça vergi gelirinin payı azalır. Bunun sonucu olarak kamu harcamaları sabit kalsa bile bütçe açığı artar.

Türkiye Ekonomisi içinden çıkılması son derece güç bir konuma sürüklenmektedir. Türkiye'de mevcut siyasal yapılanma kamu otoritesine çok geniş hareket alanı sağlamaktadır. Merkeziyetçi bir yapının olması ve siyasal iktidarı sınırlayıcı bir gücün olmaması kaynakların keyfi kullanımını artırmaktadır. Ülkemizde sürekli siyasal ve ekonomik krizlerin yaşanmasının bir nedeni de sivil toplum örgütlenmelerinin yetersizliği ve ahlak bunalımıdır. Nitekim, Türkiye'de çek-senet mafyasının ortaya çıkışı hukuk sisteminin zaafa uğradığına ve ahlak sisteminin de yetersizliğine dikkat çekmektedir. Ekonominin istikrara kavuşturulması gerekmektedir. Bunu da ancak kapsamlı bir kamu kesimi reformu ile gerçekleştirebiliriz.

Kamu harcamaları dikkatle incelendiğinde aşırı israfın olduğu görülür. Özellikle populist yaklaşımların sonucu olan sübvansiyonların ve seçim ekonomisi uygulamalarının önüne geçilmeli ve transfer harcamaları disiplin altına alınmalıdır.

Ülkemizdeki vergi sistemi, rasyonel bir vergi sistemi önerilerine uyum sağlayamamaktadır. Bu nedenle vergi sisteminin etkinliğini artıracak,gerekiyorsa vergi oranlarını düşürerek vergi tabanını yaygınlaştıracak, vergi kaçakçılığını önleyip kayıt dışı ekonomiyi mümkün olduğunca azaltacak bir dizi yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, vergi idaresinde modernizasyon sağlayarak etkinliği artıracak, cezaların caydırıcı düzeylere getirilmesi ile vergi toplamayı sağlıklı hale getirecek ve vergi sisteminin basitleştirilerek vergi vermeyi teşvik edecek köklü bir vergi reformu kaçınılmazdır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri siyasi otoritenin kontrolünden çıkarılmalıdır. Bu denetimin yolu özelleştirmedir. Sosyal güvenlik kurumları, kamu sektöründe önemli yük kaynağı olmaktan çıkarılmalıdır. Türkiye'de yerel yönetimler, yönetim sistemi içinde nları en belirgin ve yeniden düzenlenmesi gereği sürekli gündeme getirilen kesimi oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin düzeltilmesi temelde merkezi yönetimin yeniden yapılanması ile mümkündür. Kamu açıklarının finansmanında son dönemde önemli araç haline gelen iç borçların vadesinin uzatılması şarttır. Güçlü siyasi iktidarlar, sürdürülebilir büyümeyi sağlamaya yönelik olarak köklü bir istikrar programı uygulamadırlar.

Kamu açıkları vermek çok kolay olduğu halde bunları kapatmak hatta olduğu düzeyde kontrol etmek güçtür. Gerek politik gerekse ekonomik nedenlerle kamu gelirlerinin artırılması ve kamu giderlerinin kısılmasına ilişkin sınırlar son derece daralmıştır. Bundan dolayı açıkların finansmanının nasıl yapılacağını iyi belirlenmesi gerekmektedir. Hükümet kamu açıklarının ne kadarının iç borçlarla ne kadarının dış borçlarla ya da merkez bankası kaynaklarıyla karşılanabileceği çok iyi belirlenmelidir. Türkiye'de borç faizleri

tekrar borçlanmayla ödenmektedir. Vergi veya harcama yoluyla kamu açıklarına katkıda bulunan kesimlerin bundan kendilerinin sağladığı net faydanın topluma ödettikleri net zarar ile karşılaştırılıp, toplumsal uzlaşma içinde optimal bir nokta bulunmalıdır. Bütçe açıklarının kapatılmasının en önemli nedenlerinden biri seçmenlerin çoğunun vergi mükellefi olmaması, siyasi iktidarların ise oy kaygısı nedeniyle bu kesimleri vergilendirmemesi ve harcamalarını kısmaması gelmektedir. Oysa bu durumda herkes kendi çıkarını maximize ederken pareto anlamında daha kötü bir duruma düşmekte ve toplumsal refah düzeyi azalmaktadır.

İşte toplumda bu durumu kavrayacak bir ortalama bilinç düzeyi oluşturulmalı ve böylece kamu açıkları nu toplumsal uzlaşma ile çözülmeye çalışılmalıdır.

c- Telafi edici bütçe

<u>Telafi Edici Bütçe Teorisi</u>

Telafi edici bütçe teorisi; ekonomide özel kesimin harcamalarının azalması sonucunda ortaya çıkan eksik istihdam durumunun giderilerek, ekonominin yeniden tam istihdamda dengeye kavuşması için, eksik olan özel kesim harcamalarının kamu harcamaları ile telafi edilmesidir(Pehlivan,2001,s.272).

Telafi edici bütçe teorisinin özelliklerini iki nokta etrafında toplamak mümkündür. Bunlar(Türk,2001,s.356):

c) Telafi edici bütçe ekonomiyi tam istihdam düzeyinde dengeye kavuşturmak için kullanılan bir mali araçtır,

d) Ekonomi tam istihdam seviyesinde dengeye kavuşunca telafi edici bütçe yeniden denk bir bütçe olacaktır.

Temelleri İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes tarafından atılan bu teoriye göre ekonomide denklik önemlidir. Gerek geleneksel bütçe teorisi gerekse devri bütçe teorisi ise bütçede denkliği savunmaktadırlar.

Keynes'in iktisadi hayatı depresyondan kurtarmak için ortaya attığı bu teori yine bir İngiliz iktisatçısı olan William Beveridge tarafından geliştirilmiştir. Teorinin esasını durgunluk içinde bulunan bir ekonomiyi genişleme aşamasına geçirebilmek ve tam istihdamı sağlayabilmek için devletin özel sektör harcamalarındaki yetersizlikleri telafi etmek amacıyla kamu harcamalarını kullanarak ekonomiyi yeniden normal dengesine kavuşturması oluşturmaktadır(Tüğen,1999,s.29).

Telafi edici bütçe teorisinin başarılı olabilmesi için ekonominin bütünü içerisinde kamu sektörünün nispi ağırlığının düşük olmaması gerekmektedir. Örneğin devlet bütçesi milli gelirin %5 ile %10'unu oluşturuyorsa alınacak mali tedbirler ekonomik hayatta yeterince tesir göstermeyecektir. Ayrıca ekonomideki bir takım yapısal aksaklıklar mevcut olabilir. Örneğin ekonomideki mevcut

işsizliğin nedeni yapısal bir takım nedenlerden dolayı olabilir. Bu gibi durumlarda uygulanacak açık bütçe politikaları nu gidermeyecektir. Bu gibi durumlarda devlet bir taraftan kredi yoluyla finanse edilen bir kamu yatırım harcamaları politikası ile diğer taraftan yeniden dağıtıcı bir vergi politikası yani marjinal tasarruf meyli yüksek olanlardan, düşük gelirlilere doğru bir satın alma gücü transferini sağlayarak mevcut durgunluğu giderebilir.

Sonuç olarak telafi edivi bütçe teorisi ekonomide tam istihdamın söz konusu olmadığı dönemlerde oluşabilecek bütçe açıklarına göz yummaktadır. Bununla birlikte, ekonomi yeniden tam istihdama geldiğinde bütçe denkliği sağlanmalıdır

d- Maliyet enflasyonu

Talep ve Maliyet enflasyonu

Enflasyon, genellikle talep şişkinIiğinden ve maliyet masraflarının kabarmasından ileri gelebilir. Maliyet enflasyonu ile talep enflasyonu, tavukla yumurta gibi, biri diğerinin sebebidir. Her ikisinin sebebi de ekonomide dengelerin bozulmasıdır.

Talep enflasyonu: (En çok rastlanan) Talep enflasyonu, para bolluğundan dolayı daha fazla mal ve hizmet talep edilmesine ve fiyatların artmasına yol açan olaydır. Harcamalar ve ihracat toplamının üretim ve ithalat tutarını aşması, talep enflasyonu meydana getirir. Bu çeşit enflasyon moneter (parasal) karakterli olabilir veya olmayabilir. Para ve kredi hacminin genişlemesi harcamalarda artışa ve fiyatlarda pahalılığa sebep olmuşsa, talep enflasyonu moneter karekterlidir.

Maliyet enflasyonu: Maliyet enflasyonu, üretilen mal ve hizmetlerin maliyetinin sürekli artmasıdır. Emek, sermaye ve tabii kaynaklar gibi üretim faktörleri, üretilen mal ve hizmetlerin gerçek maliyetini oluşturur. Dolayısıyla bunların piyasa fiyatlarının artması, kaçınılmaz olarak maliyetlerin artmasını gerektirir. Başlıca şu sebeplerle ilgilidir:

Dış ticaretin kısıtlanmış bir rejime bağlı bulunması ve gümrük vergilerinin aşırı derecede yüksek olması,

Gider - istihlak - istihsal vergllerinin ağırlığı,

Mali tekeller ve eksik rekabet koşulları,

Faiz haddinin yüksekliği,

Toplu sözleşmelerle ücretlere yapılan zamlar,

Devalüasyon.

27 Bütçenin denetlenmesini açıklayın?

Bir bütçenin denetlenebilmesi için öncelikle uygulanması gereklidir. Bu yüzden öncelikle bütçenin uygulanması evresine kısaca değinmekte fayda vardır.

Bütçenin uygulanması hükümete verilen bir görevdir yasama organı bütçeyi onaylamakla, hükümete ödenek bölüm ve maddelerinde belirtilen hizmetler için karşılarında yazılı miktarlar kadar harcama yapmaya yetki vermektedir. Yapılan harcamaların bütçe ile verilen yetkiye ve kamu harcamalarının yapılmasını düzenleyen kanunlara uygun olması gerekir. Bu uygunluk gerek uygulama sırasında gerek uygulamadan sonra yapılan denetim ile sağlanır.

Bütçenin denetimi, yasama organınca yürütme organına verilen harcama yapma ve gelir toplama yetkisinin, alınan yetkinin içeriğine uygun şekilde kullanılıp kullanılmayacağını araştırmaktır.

Bütçenin denetlenmesi idari, yasama ve yargı olmak üzere üç türlüdür. İdari denetleme Maliye Bakanlığı tarafından yürütme adına yapılır. Yargı denetimi TBMM adına, hem uygulama sırasında hem de uygulamadan sonra bir hesap mahkemesi olan Sayıştay tarafından yapılır. Yasama denetimi ise TBMM'nin kendisi tarafından uygulama sırasında , genel görüşme, meclis şturması, meclis araştırması ve gen yolları ile ve uygulamadan sonra Kesin Hesap Kanun Tasarısının müzakere edilip onaylanması ile yapılır.

Bütçe üzerindeki denetim çeşitli safhalar gösterir. Bir kere, daha bütçe yapılırken denetime yarayacak bir takım esaslar ortaya konur. Ardından Meclis bütçeyi inceler ve onar. Ona bütçe kanunun alacağı teşrii, yasal biçimi kazandırır. Sonra, bütçe kanunun içinde yer alan yetki devri maddeleri ile bütçenin idarece uygulanmasına geçilir. Bir denetim de bu safhada yapılır. Çağdaş ülkelerin hepsinde meclisler hükümete devrettikleri yetkileri kendilerine bağlı olarak kurdukları bir tarafsız hesap mahkemesine inceletirler. Buna bütçenin yargısal "kazai" denetimi denir. Nihayet bütçe uygulamasına ilişkin hesaplar bütçe kanununa çok benzeyen bir yasa içinde toplanarak meclislerin incelemesine sunulur. Adına kesin hesap kanunları denilen bu yasalar meclislerdeki incelemeleri, yeni bir denetime daha olanak sağlar. Mali yıla ait hesaplar bu son denetimle kesin olarak kapanır. Bütçe hesaplarını kapatan bu nihai denetime teşrii denetim denir.

Yukarıdaki açıklamalardan şu sonuçlar çıkartılabilir: Bütçe denetiminin etkili olabilmesi, önce bütçenin yapısına ve içinde taşıdığı bölüntülere bağlıdır. İkincisi bütçe uygulamaları bir safhada tek düze olarak değil, çok yönlü olarak denetlenmektedir. Biz bütçe denetiminin bu farkı yönlerini yönetsel denetim, yargısal denetim ve meclis denetimi diye üçe ayırarak inceleyeceğiz. Üçüncü bir nokta şudur: Bütçe denetiminde etkinlik devlet muhasebesinin iyi tutulmasıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Devlet muhasebesi hem iyi örgütlenmiş olmalı hem de bütçe uygulamalarını birkaç yerden izleyebilmelidir. Türkiye'deki uygulamalarda bütçeye ait hesaplar bir kere yönetim dönemi –jestiyon- hesabı tutan saymanlarca, sonra bakan kesin hesabı tutan bakanlık saymanlarınca, en sonunda hazine hesabı tutan Muhasebat Genel Müdürlüğü'nce izlenir. Bir dördüncü nokta: Bütçe denetiminin meclis üstünlüğünü ortaya koyan ve belgeleyen bir sistem olmasıdır. Bütçe denetiminde meclis üstünlüğü, bütçe kanunuyla meclisin yürütme erkine devrettiği yetkinin çeşitli süzgeçlerden geçirilerek kayıtlara intikal ettirilmesi, ve en sonunda kesin kararı vermek üzere meclisin bilgisine sunulması biçiminde gelişir.

I-İDARİ DENETİM

Bütçenin idari denetimine bütçenin hazırlanması safhasında başlanır. Bir idari birimin yasalarla kendine yüklenmiş görevleri en iyi biçimde nasıl yapabileceğini araştırması, bütçe hazırlığındaki hareket noktasıdır. Her işlevin en iyi biçimde yerine getirilmesini, yol ve yöntemlerini araştırmak bir çeşit planlama faaliyetidir. Bu niteliğiyle bütçe yapımının kendisi de idari bir işlem sayılır. Her idari işlem gibi, bütçe yapımı da idarenin kendi faaliyetlerini düzenlemede başvurduğu denetim yöntemlerine tabi olur. Nitekim bakanlıklarda görevli olan saymanlar bütçe hazırlığı sırasında tasarının Maliye Bakanlığı'nca saptanmış yöntemlere uygun olarak hazırlanmasına yardımcı olmaya çalışırlar. Her bakanlık , bütçesinde yer alacak gelir ve giderlerin saptanmasında, Maliye Bakanlığı'yla sıkı bir işbirliği yapar. İki bakanlık arasındaki ilişkileri saymanlar düzenler ve sürdürürler. Bütün sayılan çabalar bütçenin daha hazırlık döneminde uygulanmaya başlanan idari denetiminin varlığını ortaya koyar.

Bütçenin idari denetimi denildiğinde vurgulanmak istenen nokta, hazırlık safhasındaki faaliyetler, bu dönemde idarenin kendi kendini düzenlemesi, ya da , maliye ile işbirliği yapması değildir. Bütçenin idari denetimi ile, bütçe meclisten çıkıp uygulanmaya başladıktan sonra idarenin düzenleyici, faaliyetlerle ya da başka yollarla yaptığı denetim kastedilir.

Bütçenin içinde gelir ve gider tahminleri bulunur. Öyleyse idari denetimde, bir yandan gelirlerin toplanması, diğer yandan masrafların yapılması idarenin düzenleyici yetkisi içinde incelenecek demektir. Bilindiği gibi ,devlet gelirleri çeşitlidir. O halde idarenin bu alandaki denetimi, her gelir türünün taşıdığı özelliğe göre geliştirmek ve uygulamaktır. Sözgelimi devletin iktisadi ya da tarımsal bir işletmesinden ede edeceği gelirlerin denetimi söz konusu olduğu zaman, idari denetim işletmede verimliliği artırıcı çabaların neler olabileceğini araştırmak, ortaya koymak, uygulayıp iyi sonuçlar almak gibi amaçlar güder. İyi bir işletmeci gibi hareket ederek karı yükseltebilmek, sözü edilen devlet gelirlerinde idari denetimin başlıca amacıdır. Vergi gelirleri için yapılacak idari denetim, işletme denetiminden çok farklıdır. Vergi gelirlerinde randımanın yüksekliği önce iyi vergi kanunu yapmakla sağlanabilir. O halde idari denetimin ilk amacı daha iyi vergi yasaları yapabilmek için sürekli bir çaba göstermek gerekir. Bir kere iyi vergi kanunları yapıldıktan sonra bunları en iyi biçimde uygulamak, vergi konusunda karşı karşıya gelen vatandaşla devlet arasında iyi ilişkiler kurmak, vergileri vergi barışı içinde toplayabilmek vergi ve benzeri konularda idari denetimin sağlamaya çalıştığı diğer amaçlardır.

Masraflara gelince; bu alanda idari denetimin amacı önce masraf yapmak konusunda çıkabilecek yasaların mükemmelliğini, sonra eksiksiz uygulanmasını sağlamaktır. Bu yasalar arasında Genel Muhasebe Kanunu, Bütçe Kanunu, Arttırma Eksiltme Kanunu, Personel Kanunu, Harcirah Kanunu ve benzeri yasalar bulunur. İdari denetimin kamu harcamalarıyla ilişkili başka amaçları da vardır. Kamu yönetiminin amaca uygun olarak çalışması, kaynakların mümkün olan en rasyonel biçimde kullanılması, harcamalardan elde edilen sonuçların değerlendirilmesi, bütçedeki ödeneklerin gereklilik ve yararlılık bakımından incelenmesi gibi.

YASAMA DENETİMİ

Meclis çıkardığı yasalarla kamu hizmetlerini yapar ve örgütler. Bütçeyi, örgütlediği kamu hizmetlerini çalıştıracak biçimde icra organına hazırlatıp sonra kendisi inceler ve onar. Bu onama ile birlikte yürütme erkine bazı yetkiler devreder. Meclis denetimi işte meclisle arasındaki işbirliği ve uzlaşmanın yeni bir halkasıdır. Bu halkada meclis kendisinin çıkardığı yasalara ve devrettiği yetkilere

uygun olarak işlerin yürütülüp yürütülmediğini incelemeye çalışır. Bu incelemede, idari denetimin yaptığı iyileştirmelerden, yargı denetiminin uyarılarından, yararlanır.
Meclisin bütçe üzerindeki incelemeleri ve bir anlamı ile denetimin bütçe tasarısının meclise sunuluşu ve komisyona havalesi ile başlar. Komisyon çalışmaları sonunda, meclis adına inceleme yapan bu kurum, bütçeye yeni bir biçim kazandırır. Hazırlık safhasında hükümete tanınmış yetkinin hükümet tarafından kullanılmasıyla ortaya çıkmış bütçe tasarısına meclisin damgası basılmış olur. Bu bir tür denetimdir. Dilenirse, komisyonun bütçe tasarısı üzerinde yaptığı tasarrufa Meclis üstünlüğünün bir uygulaması olarak da bakılabilir. Komisyondan çıkan bütçe meclislerde incelenerek gerektiğinde değiştirilerek onanır. Genel kurullardaki incelemeler de bütçe üzerindeki parlamento tasarrufunun ve parlamento üstünlüğünün bir ifadesidir. Meclisin kabul ettiği bütçeyi cumhurbaşkanı yeniden görüşülmek üzere iade edemez. Bu da bütçe hakkı üstünde meclis üstünlüğünün bir başka görünümünü ortaya koyar. Meclis mali yıl süresince her kanun üzerinde yaptığı gibi, bütçe kanunun uygulanışını da denetleyebilir. Meclislerin bütçe kanununun uygulanışını denetlemede kullandığı normal yöntemler diğer yasaların uygulanışını denetlemede kullanılanların aynısıdır. Yazılı , sözlü , gen ve parlamento araştırması
Mali yıl içinde bütçe kanununa getirilen değişiklikler, ek ödenekler, olağanüstü ödenekler, borçlanma yasaları; hatta vergi yasalarını değiştirici yasalar, mali nların ve bütçe uygulamalarının meclis tarafından denetlenmesine vesile olur. Lakin meclis denetiminin en yaygın ve en etkin biçimi kesin hesap tasarıları üzerinde yapılan denetimdir.
Yasama organının bütçe uygulamasından sonra yatığı denetim Anayasa gereğince Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulan kesin hesap kanunu tasarılarının görülmesi ve onaylanması ile gerçekleştirilir. Kesin hesap kanunu tasarısı ilgili olduğu yıl bütçesinin hesap dönemi içinde elde edilen gelirlerle, yine o yılki ödemelerin gerçekleşmiş tutarını gösterir. Tasarı metninde ayrıca, kesin bütçe açığının nasıl kapatıldığı, tamamlayıcı ödenek mahsubu, gelecek yıllarda avans ve ödenek iptaline ilişkin maddeler yer alır.

TBMM kesin hesap kanunu tasarılarını onaylamak suretiyle yürütme organını aklamış olur. Tasarının reddi halinde bütçe tasarısında olduğu gibi hükümetin düşmesi sonucu doğabilir.

28 Vergi borcunu sona erdiren nedenler nelerdir açıklayınız?

VERGİ BORCUNU SONA ERDİREN NEDENLER

ÖDEME

Ödeme, vergi borcunun yükümlü tarafından yasalara uygun biçimde yerine getirilmesidir (VUK. m.23). İşlemin vergi idaresi yönünden ifadesine tahsil denilir. Tahsil vergilendirme aşamalarının sonuncusudur.Tarh,tebliğ ve tahakkuktan sonra gelir.Genel olarak tahakkuk eden bir vergi borcu ödenmek suretiyle sona erer. Tahakkuk etmemiş vergiler kural olarak ödenmeyecegi gibi alacaklı vergi idaresi

tarafından da istenemez .Bir verginin tahsil edilebilmesi için tahakkuk etmiş olması gerekmekle birlikte bazı vergilerde bu iki aşama çakışmakta, vergi, tahsil edildiği anda tahakkuk etmiş olmaktadır. Örneğin pul yapıştırmak suretiyle alınan damga vergisinde tahakkuk ve tahsil pulun kullanıldığı anda gerçekleşir. Tahakkuku tahsile bağlı vergiler denilen bu gibi vergilerde, verginin tahsili tahakkuku da içine alır (VUK. m.24).

Ödeme Zamanı : Vergi borçları kendi kanunlarında gösterilen süreler içinde ödenir. Ödeme süresinin son günü verginin vade tarihidir. Örneğin gelir vergisi mart ve temmuz olmak üzere iki eşit taksitte ödenir.

Özel ödeme zamanları:Ödeme zamanları yasalarla belirtilmekle birlikte, bazen yasalar koydukları genel kuralın dışında özel ödeme zamanları öngörürler; bazen da yasalarda yazılı ödeme zamanları uzatılır.

Özel ödeme zamanlarına ilişkin hükümler hem Vergi Usul Kanununda, hem de tek tek vergi yasalarında yer almaktadır. Vergi Usul Kanununa göre (m.112):

— Resen veya ikmalen tarh edilen vergiler taksit zamanlarından önce tahakkuk etmişse taksit süresi içinde, taksit süreleri kısmen veya tamamen geçtikten sonra tahakkuk etmişse, geçmiş taksitler tahakkuk tarihinden başlayarak bir ay içinde ödenir. (m.112/1). Resen veya ikmalen tarh edilen vergilere karşı yükümlü vergi mahkemesine başvurabileceğinden bu vergiler ancak 30 günlük dava açma süresinin geçirilmesinden sonra tahakkuk ederler. Tahakkuk tarihinden itibaren de bir aylık ödeme süresi tanındığına göre, taksit süreleri geçtikten sonra tahakkuk eden resen veya ikmalen tarh edilen vergiler tebliğ tarihinden itibaren iki ay içinde ödenmiş olurlar.

— Ülkeyi terk ve ölüm gibi yükümlülüğü kaldıran durumlarda beyan üzerine tarh edilen vergiler beyanname verme süreleri içinde ödenir. Yükümlünün, vadesi bu süreden sonra gelen vergileri de bu sürede alınır (VUK.m.112/2).

— Vergi mahkemesinde dava açıldığı için tahsili durdurulan vergilerden taksit süresi geçmiş olanlar mahkemenin kararına göre hesaplanan vergi ihbarnamesinin tebliği tarihinden itibaren bir ay içinde ödenir. (m.112/3); taksit süreleri henüz geçmemiş olanlar ise taksit zamanlarında ödenir.

Vergi Usul Kanununun 112 nci maddesinin öngördüğü yukarıdaki hükümler dışında vergi yasalarında da özel ödeme zamanları da mevcuttur.Vergi yasalarında belirlenen ödeme süreleri bazı durumlarda Vergi Usul Kanununun veya diğer yasaların emredici hükmü gereğince uzamakta, bazı durumlarda ise yasanın verdiği yetkiye dayanarak Maliye Bakanlığınca uzatılmaktadır. Vergi Usul

Kanununda (m.13) sayılan mücbir sebeplerden birinin bulunması halinde bu sebep ortadan kalkıncaya kadar süreler işlemez (VUK. m.15). Bu durumda ödeme süreleri uzar; vade uzayan sürenin bittiği gündür (VUK. m.111/3). Yine veraset intikal vergisinde, emlak vergisinde ve zor durumda bulunmaları nedeniyle vergiye ilişkin ödevleri süresi içinde yerine getiremeyecek olanlar bakımından belirli koşullara uyulması kaydıyla süreler uzayabilir.

Vergi Borcunun Ödenmemesinin Hukukî Sonuçları :Yasaların belirlediği süreler içinde borcunu ödemeyen vergi yükümlüsü, idarenin herhangi bir işlemine gerek olmadan mütemerrit duruma düşer. Vergilendirmeden doğan alacak ve borç ilişkisi kamusal nitelikte olduğundan ödeme süresinin son bulması ile birlikte, vergi yasalarının öngördüğü yaptırımlar yükümlü hakkında kendiliğinden işlerlik kazanır. Vergi sistemimizde yükümlünün temerrüdü başlıca şu sonuçlar doğar.

Vadesinde Ödenmeyen Alacağa Gecikme Zammı Uygulanması .Vergi borcunun zamanında ödenmemesinin doğurduğu hukukî sonuçlardan biri ödenmesi geciken alacağa gecikme zammı uygulanmasıdır. . Alacağın süresi içinde ödenmeyen kısmına vade gününü izleyen günden itibaren her aylık süre için ayrı ayrı olarak % 3 (2005/8551Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulu Hakkında Kanunun 51 inci Maddesine İlişkin B.K.K). gereğince 02/03/2005 Tarihinden İtibaren Her Ay İçin%3gecikme zammı uygulanır; ay kesirleri tam ay olarak alınır. Vergi ziyaı cezası hariç olmak üzere ceza niteliğindeki kamu alacaklarına ayrıca gecikme zammı uygulanmaz.

Gecikme zammının ceza niteliğinde olup olmadığı tartışmalıdır. Devlete, il özel idarelerine, belediyelere ait vergi, resim, harç... gibi aslî ve gecikme zammı, faiz gibi fer'i kamu alacaklarından söz eden yasa maddesinden (AATUHK.m.1), zammın ceza niteliği taşımadığı, yasa koyucunun gecikme zammına asıl borca bağlı bir fer'i borç niteliği tanıdığı sonucu çıkarılabilir. Gecikme zammının cezai nitelik taşımaması ölüm halinde cezalarla birlikte gecikme zammının da düşmesine engel olur.

Gecikme Zammı- Gecikme Faizi: Vergi Usul Kanununun 112 nci maddesi, re'sen ikmalen veya idarece yapılan tarhiyatlarda dava konusu yapılmadan kesinleşen vergilere, kendi vergi kanunlarında belirtilen ve tarhiyatın ilgili bulunduğu döneme ilişkin normal vade tarihinden itibaren son yapılan tarhiyatın tahakkuk tarihine kadar, dava konusu yapılan vergilerde ise yargı organı kararının tebliğ tarihine kadar geçen süreler için, 6183 sayılı yasada belirtilen gecikme zammı oranında gecikme faizi uygulanacağını belirtmektedir. Bu ifadelerle 1986 yılından itibaren vergi uygulamamıza gecikme zammının yanında bir de gecikme faizi girmiştir. Bu iki kavramı karıştırmamak gerekir. Gecikme zammı muaccel hale gelmiş her çeşit kamu alacağına vade tarihini izleyen günden itibaren uygulandığı halde, gecikme faizi sadece re'sen, ikmalen ve idarece tarh edilen vergilerde uygulama alanı bulmaktadır; yani tarh edilmiş ve tahakkuk etmiş, ancak vadesinde ödenmemiş vergilere değil, hiç tarh edilmemiş veya eksik tarh edilmiş vergilere uygulanır.

Cebri İcra Yoluyla Tahsil :Vergi borcunun vadesinde ödenmemesinden doğan bir diğer hukukî sonuç ta bu alacağı cebrî icra yoluyla tahsil edebilme olanağının doğmasıdır. Kamu alacağını vadesinde ödemeyenlere 7 gün içinde borçlarını ödemeleri veya mal

bildiriminde bulunmaları gereği "ödeme emri" ile tebliğ olunur. Ödeme emrine borcun asıl ve ferilerinin mahiyet ve miktarı, nereye ödeneceği, süresinde ödenmediği veya mal bildiriminde bulunulmadığı takdirde borcun cebren tahsil edileceği ve borçlunun mal bildiriminde bulununcaya kadar üç ayı geçmemek üzere hapis ile tazyik olunacağı yazılır (AATUHK.m.55). Cebren tahsil şu yollardan birinin uygulanması suretiyle yapılır: Vergi borçlusu teminat göstermiş ise teminat paraya çevrilir veya kefile başvurulur; borçlunun borcuna yetecek miktardaki malları haczedilerek paraya çevrilir.

Ödeme Yeri :Vergi borcu, yükümlünün bağlı olduğu vergi dairesine ödenir. (VUK.m.110/1). Vergi dairesi yükümlüyü tespit eden, vergi tarh eden, tahakkuk ettiren ve tahsil eden kamu idaresidir. (VUK.m.4/1).Yükümlülerin vergi uygulaması bakımından hangi vergi dairesine bağlı oldukları vergi yasalarıyla, bu yasalarda açıkça yazılı olmayan hallerde Maliye Bakanlığınca belirlenir (VUK.m.4/2).

Verginin Tahsil Şekilleri :Vergilerin toplanmasında başvurulan usuller çeşitli evrelerden geçmiştir. Bir zamanlar halkın temsilcileri eliyle veya iltizam usulü ile toplanan vergiler günümüzde devlet tarafından alınmaktadır. Günümüzde yükümlüler vergilerini doğrudan doğruya vergi dairelerine yatırmakta , dairelerin yetkili ve mlu memurları tarafından verilecek makbuz karşılığı yapılmaktadır. Vergiler doğrudan doğruya tahsil dairelerine yatırılabileceği gibi Maliye Bakanlığının belirleyeceği bankalar aracılığı ile de ödenebilir. Başka bir tahsil şekli de verginin kaynakta kesilmesidir. En geniş biçimde gelir vergisinde uygulanan bu tahsil şeklinde, ödeme konusu para hak sahiplerine verilmeden önce vergi ödemeyi yapanlarca kesilerek yatırılır. Bu usulün hem vergi kaçırılmasını önlemek, hem de yükümlü sayısını en aza indirmek gibi yararları vardır.

ZAMANAŞIMI

Ödeme dışında vergi borcunu sona erdiren en önemli nedenlerden biri zamanaşımıdır. Bu nedenle alacaklı kamu idaresi yasaların belirlediği süreler içinde vergiyi tahakkuk ettirmediği ya da tahsil etmediği takdirde artık bu işlemleri yapma olanağını kaybeder. Devletin vergi alma yetkisinin zamanaşımı süreleri ile sınırlandırılması vergiden doğan hukukî ilişkinin uzun zaman askıda kalmasını önler;

Vergi Usul Kanunu zamanaşımının yükümlünün bu hususta bir müracaatı olup olmadığına bakılmaksızın hüküm ifade edeceğini öngörmektedir (m.113/2). Belirtilen yararlarına karşılık zamanaşımı, borcunu düzenli biçimde ödeyen yükümlüler aleyhine adalet ve eşitlik ilkelerini zedeler.

Vergi hukukunda vergi idaresinin vergiyi isteme yetkisini sınırlandıran iki tür zamanaşımı vardır: Bunlar tahakkuk ve tahsil zamanaşımıdır.

Tahakkuk Zamanaşımı :Tahakkuk zamanaşımına ilişkin hükümler Vergi Usul Kanununda düzenlenmiştir. Vergi Usul Kanunu, vergi alacağının doğduğu takvim yılını izleyen yılın başından başlayarak beş yıl içinde tarh ve yükümlüye tebliğ edilmeyen vergilerin zamanaşımına uğrayacağını öngörmektedir (m.114/2). Beş yıllık süre, aksine hüküm bulunmadıkça, Vergi Usul Kanununa giren bütün vergiler için geçerlidir. Bununla birlikte Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu ile Emlâk Vergisi Kanunu koydukları istisnai hükümlerle (zamanaşımının başlangıcını idarenin öğrendiği tarihe bağlamak suretiyle) bu süreyi uzatmışlardır.

Vergi cezalarında ise vergi ziyaı suçu için 5 yıl olan zamanaşımı süresi usulsüzlük suçları için iki yıl olarak saptanmıştır. (VUK.m.374). Vergi ziyaı suçu ile usulsüzlük suçunun birleşmesi halinde ceza, vergi ziyaı cezası için belli edilen zamanaşımı süresi içinde kesilir. Tahakkuk zamanaşımı süresinin dolmasıyla alacaklı vergi dairesinin vergiyi tarh ve tebliğ etme yetkisi sona erer.

Zamanaşımı kurumu alacak-borç ilişkisinde yükümlünün çıkarlarına hizmet ettiği için, alacaklının da çıkarını korumak üzere zamanaşımı süresinin işlemesini durduran ve kesen nedenler kabul edilmiştir. Alacaklının alacağını izleme olanağının kalmaması veya bunun çok zor olması halinde zamanaşımı süresi durur; zamanaşımı, sürenin işlemesine engel durumun kalkmasıyla kaldığı yerden işlemeğe başlar. Zamanaşımının durması fiilî veya hukukî zorunluluklar gereği kabul edilmiştir. Ancak zamanaşımının durması alacaklı lehine tanınmış bir olanaktır. Buna rağmen alacaklı yükümlüyü izleyebilir. Yükümlü zamanaşımının durduğunu öne sürerek bu takibi geciktiremez. Vergi Usul Kanununa göre (m.114/2) matrah takdiri için vergi dairesince takdir komisyonuna başvurulması zamanaşımını durdurur. Duran zamanaşımı, takdir komisyonu kararının vergi idaresine gelmesini izleyen günden itibaren yeniden işlemeğe başlar. Takdir komisyonu kararının zamanaşımı süresinin dolmasından önce veya bu süre dolduktan sonra vergi dairesine gelmesi arasında fark yoktur; iki durumda da zamanaşımı takdir komisyonunda geçen süre kadar durur.

Tahakkuk zamanaşımını durduran başka bir neden de mücbir sebeplerdir (VUK. m.15/1). Vergi Usul Kanunu mücbir sebeplerin meydana gelmesi halinde sürelerin, bu sebeplerin kalkmasına kadar işlemeyeceğini, tahakkuk zamanaşımının da işlemeyen süreler kadar uzayacağını öngörmektedir.

Tahsil Zamanaşımı :Tahsil zamanaşımı vergiler ve diğer bütün kamu alacakları için geçerli olarak Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda düzenlenmiştir. Bu kanuna göre kamu alacağı, vadesinin rastladığı yılı izleyen takvim yılı başından itibaren beş yıl içinde tahsil edilmezse zamanaşımına uğrar (m.102/1). Aynı maddede para cezalarına ait özel kanunlardaki zamanaşımı hükümlerinin saklı olduğu belirtildiğinden, Türk Ceza Kanununda ve diğer para cezası hükmü taşıyan kanunlarda yer alan para cezalarına zamanaşımı bakımından bu hükmün uygulanmayacağı açıktır.

Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun tahsil zamanaşımının başlangıcını, alacağın vadesinin rastladığı takvim yılını izleyen takvim yılı olarak belirlemiştir. Verginin vadesi, o verginin ödeme süresinin son gününü ifade eder (AATUHK.m.37/3, VUK.m.111/2). Vergilerin ödeme süreleri tek tek vergi yasalarında belirlenmiş ve özel durumlar için de ayrı süreler saptanmıştır. Tahsil zamanaşımının işlemeğe başlaması bakımından vade tarihinin değil de vadeyi izleyen takvim yılının esas alınmasının nedeni, bütün yükümlülerin tabi oldukları zamanaşımını ayrı ayrı incelemekten idareyi kurtararak daha kolay çalışmasını sağlayabilmek düşüncesidir.

Tahsil zamanaşımı süresi dolduktan sonra alacaklı kamu idaresinin vergiyi tahsil edebilme yetkisi kalkar; ancak zamanaşımı süresinin dolmasından sonra yükümlünün rızası ile yapacağı ödemeler kabul edilir (m. 102/2).

Tahsil zamanaşımı süresinin işlemesine engel olan nedenler :

Tahsil zamanaşımı süresini durduran ve kesen nedenler Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun 103 ve 104 üncü maddelerinde gösterilmiştir. 104 üncü maddede tahsil zamanaşımı süresini durduran nedenler üç grupta toplanmıştır. Bunlar:

- Vergi yükümlüsünün yabancı ülkede bulunması,

- Hileli iflas etmesi,

- Terekesinin tasfiyesi dolayısıyla hakkında takibat yapılmasına olanak bulunmamasıdır.

Tahsil zamanaşımını kesen nedenler ise yasanın 103 üncü maddesinde on bent halinde gösterilmiştir.

- Ödeme, Haciz uygulaması, Cebren tahsil ve takip işlemleri sonunda yapılan her çeşit tahsilat, Ödeme emri tebliği, Mal bildirimi, mal edinme ve artmalarının bildirilmesi, ödeme, haciz vb işlemlerden herhangi birinin kefile veya yabancı kişi ve kurumlar mümessillerine uygulanması veya bunlar tarafından yapılması, Uyuşmazlık konusu kamu alacaklarında yargı organlarınca bozma kararı verilmesi, Kamu alacağının teminata bağlanması, Yargı organlarında yürütmenin durdurulmasına karar verilmesi, İki kamu idaresi arasında mevcut bir borç için alacaklı kamu idaresi tarafından borçlu kamu idaresine borcun ödenmesi için yazı ile başvurulması.

Zamanaşımı süresi kesilmenin rastladığı takvim yılını izleyen takvim yılı başından itibaren yeniden işlemeğe başlar. Ancak zamanaşımının bir bozma kararı ile kesilmesi halinde, sürenin başlangıcı yeni vade gününün rastladığı yılı izleyen takvim yılının ilk günü olmaktadır. Kamu alacağının teminata bağlanması veya yürütmenin yargı organlarınca durdurulması hallerinde zamanaşımı

süresi teminatın kalktığı, yürütmenin durma süresinin sona erdiği tarihin rastladığı takvim yılını izleyen takvim yılının ilk günü işlemeğe başlar.

TAKAS

Takas (ödeşme) vergi borcunu sona erdiren bir neden olup, ayni cinsten olan karşılıklı ve muaccel iki borcu, daha küçük olanı oranında sona erdiren bir hukukî işlemdir. Borçlar Kanununa göre takas beyan edebilmek için "ayni cinsten" ve "muaccel"karşılıklı iki alacağın varlığı gereklidir (BK: m. 118). Bu durumda bulunan karşılıklı iki alacağın sahibi, birbirlerine olan borçlarını ayrı ayrı ifa etmek yerine, bir beyanla alacaklarını hesaben tahsil eder ve borç ilişkilerini sona erdirirler.

Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (m. 23), kamu idarelerince yükümlüden tahsil edilmiş olup, yasal nedenlerle iadesi gereken kamu alacaklarının, yükümlünün reddiyatı yapacak kamu idaresine olan muaccel borçlarına mahsup edilmek suretiyle reddolunacağını öngörmektedir. Bu hükümde mahsup deyimi ile ifade edilmek istenilen şey aslında takas işlemidir. İki farklı deyimin birbirinin yerine kullanılması doğru değildir; çünkü takas ve mahsup hukukî nitelikleri itibariyle birbirlerinden farklıdırlar. Örneğin yurt dışında edinilen kazançlar üzerinden mahallinde ödenmiş bulunan gelir vergisi yıllık beyannamede gösterilen toplam vergiden indirilir; bu, takas değil mahsup işlemidir.

Vergi hukukunda tarafların takas isteminde bulunabilmesi için yükümlünün alacağının kesinlik kazanmış bulunması ve borcunun da muaccel olması gerekir. Bu nedenle örneğin idare, yükümlünün kendisinden olan muaccel alacağını onun halen vergi mahkemesinde bakılmakta olan ve dolayısıyla henüz tahakkuk etmemiş bulunan borcu ile takas edemez. Ayni nedenle yükümlü de hataen fazla ödeyip düzeltme dilekçesiyle idareden iadesini istemiş bulunduğu, fakat iadesine henüz karar verilmemiş bir alacağının muaccel bulunan bir vergi borcuna takas edilmesini isteyemez. Fakat yükümlünün idareden olan alacağı kesinlik kazanmış, başka deyimle kamu alacağı tahsil edilipte yasal nedenlerle iadesine karar verilip kendisine tebliğ edilmiş ve borcu da muaccel ise, verginin vadesi gelmeden önce yaptığı takas isteminin kabulü gerekir. Hatta yükümlü böyle bir istemde bulunmasa bile idarenin, muaccel olan vergi taksidini ödemediği için yükümlüye ödeme emri düzenlemeden önce, onun iadesine karar verilmiş olan muaccel alacağını vergi taksidine mahsup etmesi gerektiği içtihatlarca kabul edilmektedir.

Takası istenebilen borçlar, tahsil edilip de yasal nedenlerle yükümlüye iadesi gereken kamu alacakları ile, yükümlünün reddiyatı yapacak idareye olan muaccel borcudur; bunlar iki taraf için de kamu hukuku ilişkisinden doğar.

Kamu alacağı, devlet, il özel idareleri ve belediyelere ait vergi, resim, harç, ceza tahkik ve takiplerine ait yargılama masrafı, vergi cezası, para cezası gibi asli, gecikme zammı, faiz gibi fer'i alacaklar ile bu idarelerin sözleşme, haksız fiil ve haksız iktisaptan doğanlar

dışında kalan ve kamu hizmetleri uygulamasından doğan diğer alacakları ile bunların takip masraflarıdır (AATUHK. m. 1), Alacaklılık-borçluluk sıfatlarının birleşmesi sonucu yükümlünün takas isteminde bulunması ödemenin hukukî sonuçlarını doğurur; borç ortadan kalkar.

TERKİN

Terkin, bazı koşulların varlığı halinde vergi alacağını bütün hukukî sonuçları ile birlikte ortadan kaldıran bir idari işlemdir. Hernekadar bir verginin terkin edilebilmesi için şeklî olarak yükümlünün başvurusu gerekirse de bu, terkinin tek taraflı bir işlem olma niteliğini etkilemez. Terkin özel hukuktaki ibra, alacaktan feragat, alacaklının borçlusuna karşı alacak hakkını kullanmayacağını taahhüt etmesi, borcun bulunmadığının kabulü, hatta konkordato müesseselerine benzetilebilir. Ancak, terkin tek taraflı bir işlem olması bakımından özel hukuktaki alacaklının alacağından feragatına benzemektedir.

Terkin Nedenleri

Vergi hataları dolayısıyla yapılan terkinler, Yükümlü aleyhine doğmuş olan vergi hatalarının düzeltilmesi halinde vergi henüz tahakkuk etmemişse hatalı işlem düzeltilir; tahakkuk etmiş vergiler ise terkin edilir. Vergi ayni zamanda tahsil edilmiş ise terkin edilen vergi, yükümlüye iade edilir.

Yargı organlarının kararına dayanan terkinlerVergi yargı organlarının kararları uyarınca da tarh olunmuş veya tahakkuk etmiş vergiler terkin olunur. Bu yolla verginin terkin edilebilmesi için yargı organının verdiği kararın kesin nitelikte olması yahut süresi içinde üst mercie başvurulmadığı için kararın kesinleşmiş bulunması veya süresi içinde üst yargı organına başvurulmuş ise vergi mahkemesi kararının onaylanmış bulunması gerekir.

Vergi Usul Kanununun öngördüğü terkin nedenleri Yangın, yer sarsıntısı, su basması, don, kuraklık... ve benzeri doğal afetler sonucu malvarlıklarının en az üçte birini kaybeden yükümlülerin bu afetlerin zarar verdiği gelir kaynaklarıyla ilgili bulunan vergi borçları ve vergi cezaları zararla orantılı olmak üzere Maliye Bakanlığınca kısmen veya tamamen terkin olunur (VUK.m.115). Terkin edilecek vergiler, doğal afetlerin vuku bulduğu tarihten önce kapanmış olan vergi dönemine ait ve henüz ödenmemiş bulunan vergilerdir; çünkü afetin doğduğu dönem içinde zaten zarar nedeniyle vergi matrahı ve vergi borcu doğmaz. Kapanmış döneme ait olsa bile doğal afetin vukuundan önce ödenmek suretiyle ortadan kalkmış olan vergi de terkin edilemez. Ancak yükümlü kapanmış döneme ait vergiyi afetin vukuundan sonra ödemiş ise bunun terkinini isteyebilmelidir. Doğal afetler sonucu mahsullerinin en az üçte birini

kaybetmiş yükümlüler için de, zararın doğduğu hasat ve devşirme zamanına rastlayan yıla ait olmak üzere afete uğrayan arazi için tahakkuk ettirilen arazi vergisi borçları ve vergi cezaları zararla orantılı olarak terkin olunur (VUK. m.115).

Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun öngördüğü terkin nedenleri

Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda da (m.105) doğal afetler nedeniyle yapılacak terkine ilişkin bir hüküm bulunmaktadır. Bu maddenin son fıkrasında Vergi Usul Kanunu kapsamına giren kamu alacakları hakkında anılan yasa hükümlerinin uygulanacağı belirtilmektedir. Bu nedenle Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun hükmü Vergi Usul Kanununun kapsamına girmeyen kamu alacakları için düzenlenmiştir; terkin yetkisi Maliye Bakanlığına değil, Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Yine Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna göre, yapılan takip sonunda tahsili imkânsız veya tahsili için yapılacak giderlerin alacaktan fazla bulunduğu anlaşılan 5 Ytl.(dahil) (5035 Sayılı Kanunun 48/2 maddesiyle değişen ibare. Geçerlilik:01.01.2004; Yürürlük:02.01.2004)kadar kamu alacakları kamu idarelerinde terkin yetkisini haiz olanlar tarafından terkin edilir (m.106) Ayni düzenleme Vergi Usul Kanununda (354 Sıra No.lu V.U.K Genel Tebliği ile 1.1.2006'dan itibaren 14, - YTL)14 ytl. lira sınırı ile "tahakkuktan vazgeçme" adı altında yer almaktadır (VUK. mük. m. 115).

Vergi Borcunu Sona Erdiren Diğer Nedenler

Hata Düzeltme, Vergi hatası, vergiye ilişkin hesaplarda veya vergilendirmede yapılan hatalar yüzünden haksız yere fazla veya eksik vergi istenmesi veya alınmasıdır (VUK. m. 116) Yükümlü aleyhine yapılmış olan hesap ve vergilendirme hatalarının düzeltilmesi halinde düzeltilen miktar kadar vergi borcu sona erer.

Mahsup , Herhangi bir nedenden dolayı iadesi gereken verginin idare tarafından alacaklının tahakkuk etmiş diğer borçlarına mahsup edilmesi vergi borcunu ortadan kaldırır.

Uzlaşma, Resen, ikmalen ve idarece tarh edilen vergilerde idare ile yükümlüler karşı karşıya gelerek anlaşabilirler (VUK.3 üncü Bölüm, Ek. m.1). Uzlaşma gerçekleştiği takdirde idarenin vazgeçtiği miktardaki vergi borcu ve vergi borcu aslına bağlı olarak vergi cezası belli miktar itibariyle sona ermiş olur. Uzlaşma talebinin vergi mahkemesinde dava açma süresi içinde yapılması gerektiğinden (Ek m.1), uzlaşma sonucunda , henüz tahakkuk etmemiş, yani tarh edilmekle birlikte ödenmesi gerekli duruma gelmemiş borç son bulur.

Yargı Kararları, Yükümlüler tarh edilen vergi ve cezalara karşı süresi içinde vergi yargısı organlarına başvurabilirler. Yargı organlarının kararı vergi borcunun ve cezasının kısmen ya da tamamen kaldırılması yönünde olduğu takdirde yapılan idari işlem geri alınacağından vergi veya ceza o oranda sona erer.

Vergi Cezasını Sona Erdiren Nedenler

Ölüm, vergi cezalarının sona erme nedenidir (VUK. m.372). Ölümle vergi cezalarının son bulması cezaların şahsiliği ilkesinin sonucudur; buna karşılık ölenin vergi borçları devam eder, mirası reddetmemiş yasal veya mansup mirasçılara geçer. Sermaye şirketlerinin vergisiz birleşmesinde (KVK.m.37), birleşme nedeniyle kişiliği son bulan kurumun vergi borçları da, gerçek kişilerin ölümünde olduğu gibi, külli halefiyet nedeniyle birleşen kuruma geçer. Burada da vergi borcunun son bulması söz konusu değildir.

Ceza İndirimi, Vergi cezalarına özgü sona erme nedenlerinden biri de cezalarda indirimdir. Resen, ikmalen veya idarece tarh edilen vergilerde yükümlü veya mlu vergi mahkemesinde dava açma süresi içinde ilgili vergi dairesine başvurarak tarh edilen vergi veya vergi farkını ve yasada belirtilen indirimlerden arta kalan vergi ziyaı, usulsüzlük ve özel usulsüzlük cezalarını vadesinde veya teminat göstererek vadenin bitiminden itibaren üç ay içinde ödeyeceğini bildirirse vergi ziyaında kesilen cezanın birinci defada yarısı, daha sonra kesilen cezaların üçte biri, usulsüzlük cezalarının üçte biri indirilir (VUK. m.376). Yükümlü veya mlu cezada indirimden yararlandığı ölçüde vergi cezası sona erer.

Af, Devletin tek taraflı olarak alacağından vazgeçmesi demek olan af vergi cezalarının sona erme nedenlerindendir. Tarh edilmiş vergilerin belli süreler içinde ödenmesi kaydıyla bunlara ilişkin cezaların veya gecikme zamlarının affedileceği öngörülür. Af esas itibariyle vergi cezalarını sona erdiren bir neden olmakla birlikte bazen cezanın yanında vergi aslının bir kısmı da affedilmektedir

12 Depresyonla mücadelede kamu harcamaları ve vergi politikalarını karşılaştırmalı olarak anlatınız?

Durgunluğu Giderici Bütçe Politikası

Burada, ekonomide durgunluğu yaratan nedenler üzerinde durmayacağız. Ekonomide herhangi bir nedenle durgunluk ortaya çıktıktan sonra bunu gidermeye yönelik bütçe politikası üzerinde duracağız. Ekonomide deflasyonun olması basit bir ifadeyle toplam talep düzeyinin toplam arz düzeyinden az olması demektir. Bu durumda durgunluğu giderici bütçe politikası, toplam talebi arttırıcı önlemleri kullanacak ve kamu harcamaları-nın-reel ve transfer-arttırılması, vergilerin ise azaltılması yoluna gidilecektir. Yani bütçenin giderlerinin arttırılması yada gelirlerinin Azaltılması şeklinde bir bütçe politikası uygulanacaktır.

Kamu Harcamaları

Durgunluk döneminde toplam talebi arttırmak ve ekonomide bir canlanma başlatmak için kamu harcamalarının arttırılması yoluna gidilir. Ancak talep üzerinde etkili olmak amaçlandığı için kamu harcamasının finansmanında vergiler kullanılmaz. Bu durumda

genellikle borçlanma yoluyla harcamalar karşılanır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta borçlanmanın kaynağıdır. Talep üzerine kısıtlayıcı etki yaratmayacak bir 'borçlanma şekli tercih edilmelidir. Ve bu genellikle Merkez Bankası yoluyla borçlanma olmaktadır. Kamu harcamasının niteliğini, yaşanan durgunluğun boyutları belirler. Reel kamu harcamasının çoğaltan katsayısı, transfer niteliğindeki kamu harcamasınınkinden daha büyük olduğu için ekonomide önemli derecede durgunluk yaşanıyorsa reel kamu harcamalarının arttırılması tercih edilecektir. Reel kamu harcamaları içersinde yatırım harcamalarının arttırılması, eğer ekonomide yoğun bir işsizlik yaşanmıyorsa, işsizliğin giderilmesinde de bir dereceye kadar olumlu etki gösterebilecektir. Yatırım harcamaları üretim kapasitesini genişleteceği için ekonomik büyüme yönünde de etkili olacaktır. Cari harcamaların esnekliği küçük olduğu için durgunluğu gidermede pek kullanılmazlar. Ancak kamu kesimindeki tesisler tam kapasitede kullanılmıyorsa, cari harcamaların arttırılması hem bu tesislerin daha etkin kullanımını sağlar, hem de talep üzerinde etkili olur. Transfer harcamalarının çoğaltan etkisi, diğer kamu harcamalarından daha az olduğu için ekonomide büyük boyutlarda bir durgunluk yaşanmıyorsa, bu tür harcamaların arttırılması yoluna gidilebilir. Eğer durgunluğun giderilmesinin yanı sıra, gelir dağılımında kısmi bir iyileşme sağlanması da amaçlanır ve gelir düzeyi düşük olan gruplara transfer ödemesi yapılırsa, bu grubun tüketim eğilimi yüksek olduğu için talep üzerinde de etkili olunur. Ancak durgunluk döneminde asıl n talep eksikliği olduğu için firmalara transfer ödemesi yapılmasının durgunluk üzerinde bir etkisi olmayacaktır.

Vergiler

Durgunluğu gidermek için başvurulacak yollardan biri de vergilerin azaltılmasıdır.Burada, vergilerin çoğaltan katsayısının reel kamu harcamaları katsayısından küçük olduğunu anımsatalım. Bu durumda ekonomide şiddetli bir dur-günlüğün olması halinde vergilerin pek tercih edilmeyeceği sonucuna varılabilir. Dolaylı vergilerde yapılacak bir indirim dolaysız vergilere oranla daha etkili olabilir, örneğin dolaylı vergilerin başlıcalarından olan tüketim vergisinde indirim yapılması, verginin alındığı tüketim mallarının fiyatlarında düşmeye neden olacağı için kişilerin reel gelirlerinin ve taleplerinin artmasına neden olur. özellikle, genel tüketim vergilerinde yapılacak indirim daha etkili olacaktır. Dolaysız vergilerin başlıcalarından olan gelir vergisinde yapılacak bir indirim ise öncelikle kişilerin kullanılabilir gelirlerini arttırır. Gelir düzeyi düşük olan gruplardan alınan gelir vergisinin oranında yapılacak bir indirim talep üzerinde oldukça etkili olacaktır. Yüksek gelir düzeylerinden alınan gelir vergisi oranının indirilmesi ise bu gruptakilerin tasarruflarının artmasına ve yatırıma yönelmelerine neden olabilir. Ancak belirttiğimiz gibi durgunluk döneminde asıl n talebin yetersizliğidir. Talep yetersizliğinin giderilmesi öncelik taşıyacak ve talep artışı üretimin artmasına da yol açacaktır. Kurumlar vergisinde yapılacak indirim de benzer sonuçlara yol açacaktır. Ayrıca bu dönemde girişimcilerin geleceğe ilişkin beklentilerini etkilemesi bakımından çeşitli indirim yada istisnalarla teşvik edici bir bütçe politikası uygulanabilir.Durgunluk döneminde, yaşanan durgunluğun boyutuna ve kamu harcamaları ile vergilerin toplam talep üzerindeki etkilerine bağlı olarak uygulanacak bütçe politikası belirlenir.Ancak siyasal iktidarın tercihlerinin de politika seçiminde önemli bir rol oynadığı unutulmamalıdır. Önemli bir diğer husus da kamu harcamalarının arttırılmasının ve vergilerdeki indirimlerin sınırsız olmayacağıdır.

29 Stagflasyonla mücadelede maliye politikasının rolünü açıklayın?

STAGFLASYON VE MALİYE POLİTİKASI

Stagflasyon kavramı bir ekonominin aynı anda hem işsizlik hem de enflasyon içinde bulunması durumunu ifade eder.
Yüksek bir enflasyon oranının, kullanılmayan üretim kapasitelerinin, işsizliğin ve yetersiz bir büyüme hızının birlikte yaşandığı bir ekonomik olayı ifade etmek için kullanılan stagflasyon ciddi bir ikilemi ortaya koymaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi, daraltıcı para ve maliye politikaları bir ekonomide talep enflasyonu için çözüm olurken, yüksek işsizlik oranlarının azaltılması için genişletici politikalar izlenmesi gerekmektedir.
Stagflasyon durumunda başlıca makro düzeyde n istihdam konusunda ortaya çıkmaktadır. Özellikle enflasyon oranlarının yüksek olduğu dönemlerde ortaya çıkan işsizliğe rağmen ücret baskıları tercih edilmektedir. Yine artan işsizlik, çalışanların hayat standardını korumaya yöneliktir.

Stagflasyon sürecinin 4 özelliği bulunmaktadır.
1-Devletin maliye ve para politikası aracılığıyla enflasyonu kontrol altına almak istemesi nedeniyle ekonomik faaliyetler belli ölçüde daralır.
2-Enflasyon oranının yüksek olduğu dönemlerde artan işsizliğe rağmen ücret baskıları ve artan işsizlik çalışanların hayat standartlarını muhafaza etmeye yeğlenir. Bu durum ise sendikaların pazarlık güçlerini artırır.
3-Bu dönemde kârlar azalır. Bu durum ise özellikler rekabetçi serbest piyasa ekonomisinin uzun dönemde temelini sarsan ciddi bir olgu haline gelmektedir.
4-Daha yüksek ücretler için konan baskılar toplumda artan işsizlikle birlikte firmaları işçi grevleri nedeniyle zarar ve kârların azalması tercihiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

STAGFLASYONLA MÜCADELE POLİTİKASINDA MALİYE POLİTİKASI TEDBİRLERİ

Stagflasyon olgusu bir ekonomide karar birimlerini enflasyonla mücadele ederken işsizliği kötüleştirmeme ya da işsizlikle mücadele ederken enflasyonu kötüleştirmeme arasında ciddi önlemler almalarını gerektiren bir ikilemle karşı karşıya getirmektedir. Bir yandan işsizliği gidermek için genişletici maliye politikası tedbirleri uygulanması diğer yandan fiyat artışların engellemek için daraltıcı bir politikanın uygulanması gerekir ki karar vericiler (siyasal iktidarlar) için bu gerçekten zor bir seçenektir ve bir tercih nudur. Hangi

politika seçilirse seçilsin bir amacın gerçekleştirilmesi sırasında diğer amaçtan uzaklaşılacaktır. Bu nedenle devlet politikasınca izlenilecek yol bu iki amacın optimal bir bileşimini gerçekleştirmeye çalışmaktır.
1970'li yılların başından beri stagflasyon olgusuna çözüm arayan gerek keynesyen iktisatçılar gerekse monetaristler ekonominin mikro yapısını daha iyi anlamız gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle yeni bir takım ekonomik gelişmeler gündeme gelmiş ve Keynes devriminden bu yana ilk kez mikro temelli ekonomi politikalarının birçok iktisatçının dikkatini çekmeye başladığı görülmüştür. Bundan böyle hem keynesyenler hem de monetaristler stagflasyon olayının çözümü için ekonominin mikro yapısını daha iyi anlamamız gerektiğini ortaya koymuşlardır.
İşte günümüz ekonomik olaylarının çözümü için hem makro hem de mikro ekonomi araçlarını kullanma zorunluluğu böyle bir anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Stagflasyonla mücadelede geleneksel maliye politikası araçlarının kullanılması, olayın ortaya çıkış kaynak ve türlerinin ve de bunların ekonomideki etkinlik derecelerinin belirlenmesi kaçınılmazdır. Bu belirleme yapıldıktan sonra mevcut araçlarla istikrarsızlığın kaynağına inilebilecektir. Bu araçlar bilindiği gibi vergi, harcama, borçlanma ve bütçe politikası araçlarıdır. Ayrıca stagflasyon olayı işsizlik nunu da kapsamında bulundurduğu için stagflasyonla mücadele programları içinde ücret ve fiyat kontrolleri, sektörel ve bölgesel farklılıkların giderilmesi benzeri önlemler alınabilir
.
Stagflasyonla mücadele etmek için önerilen seçenek politikalarından bazıları

1-GELİRLER POLİTİKASI

Bir ekonomideki fiyat ve ücret artışlarına karşı uygulanması düşünülebilecek politikalardan biri ücret ve fiyatların oluşum sürecine doğrudan doğruya müdahale etmektir. Gelirler politikası geniş kapsamlı bir kavramdır ve kamu harcamalarıyla vergileri değiştirmeksizin, toplam talebi azaltmaksızın ekonomideki enflasyonist baskıları önlemek amacıyla alınan birçok önlemi tanımlamak için kullanılmaktadır. Gerçekten gelirler politikası, artan fiyat ve ücretleri azaltmak için firma ve sendikaları ikna etmeye çalışmaktan, kabul edilebilir çeşitli fiyat ve ücret artışları için çeşitli göstergeler geliştirmeye ve sonuçta fiyat ve ücretlerin genel olarak dondurulmasına kadar çeşitli önlemleri kapsamaktadır.
Gelirler politikası içinde, yasal olarak fiyat tavanları belirlemek ve bunlara uymayanları cezalandırmak şeklinde uygulanan fiyat ve ücretlerin dondurulması önlemi diğerlerine kıyasla en kısıtlayıcı olanıdır ve enflasyonu kesin olarak aşağıya çekebilmektedir. O zaman niçin bu yolla enflasyondan kurtulunamamaktadır? Bunun nedeni, eğer ekonomide kaynakların optimum dağılımı isteniyorsa, ücret ve fiyatların değişmesi gerektiği düşüncesidir. Bir enflasyonla mücadele politikasının amacı, ortalama fiyat artış oranını, fiyatların kaynak dağılımındaki rolüne müdahale etmeden azaltmaya çalışmak olmalıdır. Kısa bir dönem için fiyat ve ücretlerin dondurulması nedeniyle bozulan kaynak dağılımın çok küçük olabilir ve fazla maliyetli de değildir. Ancak ücret ve fiyatların uzun süre sabit tutulması durumunda emek ve mal piyasalarında anormallikler (bozukluklar) ortaya çıkacaktır.

2-VERGİ TEMELLİ GELİR POLİTİKASI

Vergi temelli gelir politikaları, daha düşük parasal ücret artışlarını öneren ve kabullenen firmalarla işçileri mükafatlandıran; aşırı ücret artışlarını öneren ve kabullenen firmalarla işçileri cezalandıran bir vergi sisteminin kullanımıdır.
Bu sistemde ücretleri belli bir sınırda tutan firmalara ve işçileri vergi azaltılması yoluyla mükafatlandırılmakta aksine aşırı ücret artışları öneren ve alan firmalarla işçiler yüksek vergiler yoluyla cezalandırılmaktadır. Böylece vergi temelli gelir politikaları, düşük parasal ücret ve fiyat artışlarını daha cazip, aşırı parasal ücret ve fiyat artışların daha az cazip kılarak nispi fiyatları değiştirmeyi planlamaktadır.
(Vergi temelli gelir politikası ile parasal ücret artışlarını sınırlandırmak ve böylece dolaylı olarak fiyat artışlarını önlemek için vergi sistemini kullanmak fikri hakim)

3-İNDEKSLEME

Gelir vergisinin, özel ücret sözleşmelerinin, işsizlik tazminatlarının ve sosyal güvenlik yardımlarının cari enflasyon oranına göre indekslenmesinin, enflasyon oranında beklenmeyen bir azalmanın maliyeti olarak gösterilen işsizlik oranını düşüreceği ileri sürülmektedir. Çünkü enflasyon oranında beklenilmeyen bir azalmanın ekonomide işsizliği artırmasının bir nedeni, ücret sözleşmelerinin parasal olarak sabit olmasıdır. Üç yıllık bir ücret sözleşmesi beklenen bir enflasyon oranını kapsamaktadır. Bu durumda, eğer, cari enflasyon oranı beklenen enflasyon oranının altında ise, ücret maliyetleri mal ve hizmet fiyatlarından daha hızlı artacak ve daha az emek gücü istihdam edecektir. Ancak, parasal ücretler enflasyon oranına indekslenirse, parasal ücretlerdeki artış oranı enflasyon oranındaki azalmaya otomatik olarak karşılık verecektir.

4-ÜRETIM TEŞVIKLERI POLITIKASI VE TOPLAM ARZ

Bazı ekonomistler özellikle arz yönlü ekonomistler, üretken faaliyetler üzerinden alınan yüksek oranlı vergilerin toplam arzı ciddi bir biçimde etkilediğine inanmaktadırlar. Onlara göre, uygulanacak bir vergi azaltılması programı ekonomide çalışmayı, tasarrufu, yatırımı, üretkenliği ve toplam arzı teşvik edecek ve böylece stagflasyon olayının çözümüne yardımcı olabilecektir.
Kamu harcamalarının toplam arz üzerindeki etkisi ise, teşvikler üzerinde ters yönlü bir etkiye sahip olduğu için daha farklı olacaktır. çünkü, artan kamu harcamaları borçlanma ile finanse edildiği takdirde, ödünç verilebilir fonlar piyasasından fon çekildiği için, faiz oranları yükselmekte ve özel yatırım harcamaları azalabilmektedir. Bu durumda zamanla, ekonominin sermaye birikim oranının azalacağı ve bu nedenle ekonomik büyümenin gecikebileceği açıktır. Borçlanmaya seçenek olarak, kamu harcamalarının üreticilerin gelirleri üzerinden alınan vergilerle finanse edildiği durumda ise, teşvikler ortadan kalkacak, (yatırıma oranla cari tüketim fiyatı,

çalışmaya oranla boş zaman fiyatı gibi) nispi fiyatlar değişecektir. Ekonomistler nispi fiyatların önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Çünkü vergilenmeyen faaliyetlere oranla (örneğin aylaklık, boş zaman gibi) vergilenebilir üretken faaliyetlerin fırsat maliyeti artarsa, karar vericiler daha çok birinciyi tercih edeceklerdir. Burada önemli olan , bu ikâme etkisinin ne kadar önemli olduğudur.

30 Aşağıdaki kavramları açıklayın?a- Konversiyon b- Katma bütçe c- Verile emri d- Tersine artan oranlılık e- İstisna

a- Konversiyon

HASTALIĞIN ADI: KONVERSİYON

Hastalığın tanımı

Göreceli olarak yüksek faizle ihraç edilmiş bir devlet borç senedinin (hazine tahvili ve bonosu) daha sonra daha düşük bir devlet borç senedi ile değiştirilmesi işlemine "konversiyon" adı verilir. Bu tanım çerçevesinde düşünüldüğünde konversiyon işleminin vatandaşların kendi özgür iradelerinin dışında devlet tarafından zorlama ile uygulanabilecek bir borç yönetimi politikası olduğu anlaşılabilir.

Hastalığın ortaya çıktığı alanlar

Konversiyon, konsolidasyon gibi kamu borç yönetimi politikası araçlarından birisidir. Devletin borçlanma şekil ve şartlarında değişiklik yapmak istemesi durumunda "konversiyon" adı verilen işlem gündeme gelmiş olur.

Hastalığın nedenleri

Devletin mali disiplinden uzaklaşmış olması,

Kamu borçlanmasına ilişkin anayasal ve yasal sınırların tespit edilmemiş olması,

Hukuk devleti anlayışının ülkede yerleşmemiş olması; siyasal iktidarların hukuka uygun olmayan eylem ve davranışlarını denetleyecek bağımsız yargı ve etkin sivil toplum mevcut olmaması vs.

Hastalığın tedavisi

Kamu borçlanmasına mutlaka disiplin getirilmelidir. Bu çerçevede "sürdürülebilir iç ve dış borçlanma"nın uluslararası standartlara uygun bir tanımı yapılmalıdır.

İç ve dış borçlanmaya mutlaka anayasal sınırlar getirilmelidir.

Devletin konversiyona gitmesi anayasada yasaklanmalıdır.

b- Katma bütçe

Katma Bütçeler: Katma bütçeler, bütçenin temel ilkelerinden olan "genellik" ve "birlik(teklik)" ilkelerinin istisnasıdır. Katma bütçe, giderlerini özel gelirleri ile karşılayan ve genel bütçe dışında yönetilen kuruluşların bütçesidir. Örneğin üniversiteler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü gibi.

Katma bütçeli kuruluşların bütçeleri devletin genel bütçesinin bir eki şeklinde olduğundan ve onunla konsolide edildiğinden, "katma bütçe" adını alırlar. Katma bütçeli idarelerin büyük bir bölümü hazineden yardım alan kuruluşlardır. Bu bütçeler genel bütçenin kurallarına tabi olup; yasama organında ilgili bakanlık bütçesiyle birlikte görüşülür. Örneğin, üniversitelerin bütçeleri Milli Eğitim Bakanlığı bütçesiyle birlikte görüşülüp karara bağlanır

c- Verile emri

Bir giderin hak sahibine ödenmesi için 4 aşamadan geçmesi gerekir bunlar:

a. Giderlerin taahhüdü: Taahhüt kamu giderlerinin yapılabilmesi için ilgili Bakanın yada yetkili kıldığı kişinin veya 2 dereceden ita amirinin kabul ve imza ettiği karar ve sözleşmelerdir. Bütçede yer almayan giderler için ita amirleri taahhüt işlemi yapamazlar. Bu tür giderlere Donmuş Giderler adı verilir. Örneğin: ek ders ücretleri ,okul, yol yapımı tamir ve tadilat işlemleri.

b. Giderlerin tahakkuku: Borç miktarının saptanması ve devletin borçlu olduğunun kabulü aşamasıdır. Burada devlete karşı yapılan taahhütler yerine getirilmiş ancak devlet borcunu ödememiştir.

c. Giderlerin verile emrine bağlanması: Borcun hak sahibine ödenmesi amacıyla tahakkuk memuru tarafından hazırlanan ve ita amirince onaylanan yazılı emirdir.

d. Giderlerin Ödenmesi: Verilen emrine bağlanmış olan giderler saymanlıklar tarafından ödenir. Ancak yasal yönden incelenir. Eksik, usulsüz ve yanlış ödemelerde saymanlar ve ita amirleri mlu tutarlar.

d- Tersine artan oranlılık

Ödenen Verginin sabit kalması dolasıyla verginin matraha oranının düşmesidir.

e- İstisna,

vergi istisnası, Belli mallardan veya verginin konusuna giren kazanç veya iradın **vergi** alınmaması veya belirli sınırların altında **vergi** kesilmemesidir.

31 Tarife dışı araçlar nelerdir? Açıklayın. İthalat kotaları ile gümrük tarifelerini karşılaştırınız.

GÜMRÜK TARİFELERİ

- "Gümrük vergileri", ithal mallarının ülke sınırlarından girişi sırasında devlet tarafından, önceden tesbit edilmiş oranlarda alınan vergilerdir.
- "Gümrük Tarifeleri" , ithal mallara uygulanacak vergi oranlarını gösteren listelere denir.
- Gümrük Tarifeleri 'ad valorem', 'spesifik' ve 'karma' tarifeler olmak üzere üç çeşittir.Ad valorem mal değerinin üzerinden (oran esasına göre), spesifik ise malın fiziki birimi üzerinden vergi tarif eden tarifelere verilen isimdir

TARİFE DIŞI TİCARET POLİTİKASI ARAÇLARI

1. İthal Kotaları

- Kota, hükümetlerin ithal edilecek mal hacmi üzerine koyduğu fiziki miktar veya değer sınırlamalarına denir. Kotalar, belirli sürelere göre düzenlenirler. (bir yıl içinde ithal edilecek yabancı otomobillerin sayısını bin adet veya değerini bir milyon dolar olarak belirlemek gibi)

2. İthal Yasakları:

- Ekonomi için önemsiz veya lüks sayılan malların ithaline izin verilmeyerek, kıt döviz kaynaklarından tasarruf sağlamak, yerli sanayii dış rekabetten tam olarak koruyabilmek için ve dış açıkların kapatılabilmesi gibi ekonomik nedenlerle, ithalat yasaklanmaktadır.

- Halk sağlığına, genel ahlaka ve kamu düzenine zararlı maddelerin ülkeye girişini önlenmek amacıyla da yasaklar konabilir.

3. Döviz Kontrolü:

- İthalatı kısıtlamanın bir diğer yolu da, döviz kontrolu veya kambiyo denetimidir. Döviz kontrolü, dövizle ilgili işlemler üzerine hükümetin koyduğu kısıtlamalara denilmektedir. Bu sistem genellikle, ithalat kotaları ile birlikte uygulanır. Kotalar mal akımlarını, döviz kontrolü ise, döviz işlemlerini sınırlandırır.
- Katı olarak uygulanan döviz kontrollerinde, her türlü döviz işlemi, hükümet tekeli altındadır. Döviz alımı ve satım işlemlerini Merkez Bankarı yürütülür. Döviz geliri elde edenler bu gelirlerini belirli süreler içerisinde, Merkez Bankası'na satmak zorundadır

4. Çoklu Kur Sistemi

- Çoklu kur sistemi, çeşitli mal ve hizmetlerin ticaretine farklı döviz kurlarının uygulanmasına dayanan bir sistemdir. Bu sistemde, bazı mallara yüksek kur uygulanarak, bunların ithalatı engellenir ve ihracatı özendirilir.

5. Fark Giderici Vergiler:

- Fark giderici vergiler, ithal ürünleriyle rekabet eden, yerli endüstrileri korumak için, uygulanmaktadır. Hükümetler, korumak istedikleri sektördeki ürünler için yüksek iç fiyat belirler ve piyasada bu yüksek fiyatları geçerli kılmak için, o ürünlerin ithalatından fark giderici vergi alırlar.

6. Damping:

- Büyük bir ihracatçı firmanın, malını dış piyasada, iç piyasadan daha düşük bir fiyattan satmasına damping denir. Hükümetler dampinge karşı anti-damping vergileri veya telafi edici vergiler koymaktadırlar.

7. Karteller:

- Karteller, benzer mal veya hizmetleri üreten firmaların fiyatlarını belirlemek, üretimi kısmak, piyasaları bölüşmek veya yeni teknolojilerinin uygulanmasını sınırlandırmak v.b. amaçlarla aralarında yaptıkları anlaşmalardır.

8. İç Piyasaya Dönük Endüstri Sübvansiyonları

- Yerli endüstrileri rekabetten koruma yollarından biri, hükümetlerin bu endüstrilere sübvansiyon ödemesi yapmasıdır.

9. İhracat Sübvansiyonları:

- İhracatçının kârlılığını artırarak, ihraç mallarının üretimini özendirmek için, ihracatçıya vergi iadesini, dolaysız ödeme, düşük faizli kredi, ucuz girdi sağlanması, gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti v.b. yardımlar yapılarak, ihraç ettiği mal birimleri karşılığı olarak ulusal para cinsinden daha fazla ödeme yapılmasına veya ihraç malının birim üretim maliyetinin düşürülmesine ihracat sübvansiyonu denir.

10. İhracat Vergileri:

- Malların ihracatından alınan ve ihracatı sınırlamaya yönelik olan vergilere denir. Ham maddelerin yurt içinde işlenmelerini özendirmek, doğal hammaddelerin ihracatını kısıtlamak, ve ticaret hadlerini ülke lehine değiştirmek amaçlarıyla uygulanır.

11. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları:

- Genellikle, ithalatçı durumundaki gelişmiş ülke ile, ihracatçı durumundaki az gelişmiş ülkeler arasında yapılan iki veya çok yanlı anlaşmalara dayanır. Az gelişmiş ülke ihracatına bir nevi kota koyar, böylece gelişmiş ülke kota uygulamıyor gibi görülür.

12. Yurt İçi Katkı Zorunluluğu:

- Bir malın yurtiçinde üretilmiş sayılması için, bu mala yapılan yurt içi katkı payının belli bir oranının altına inmemesi zorunluluğuna denir. Daha çok, az gelişmiş ülkelerdeki dolaysız yabancı sermaye yatırımlarında uygulanırlar.

13. Sağlık, Güvenlik ve Çevre Standartları (görünmez engeller)**:**

- Bütün ülkelerde, insanların sağlık ve güvenliğini ya da çevreyi korumak için, hükümetlerin çıkardıkları, çok sayıda idari yönerge ve kural vardır. Ve yönerge ve kurallar, ilgili oldukları ürünlerin dış ticaretini engelleyebilirler.

14. Sınai, Ticari ve Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması:

- Yaratıcı özelliğe sahip insanların, sanatçı veya yazarların ortaya koydukları bir yenilik, buluş veya benzeri eserler fikir ürünü veya fikri mülkiyet olarak kabul edilirler. Ve bu eserlerin sahiplerine, bunları, bir süre, tek başına kullanma hakkı verilir. (Telif hakkı, patent, ticaret ünvanı)

15. Kamu Kurumlarının Satın Alma Politikaları:

- Genellikle, kamu politikaları tüm ihtiyaçlarını yerli piyasadan satın alma ilkesini benimsemişlerdir

TARİFE VE KOTALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Kotaların devlet geliri etkisi açısından tarifelerden farklı olduğunu gördük. Kota ve tarifeler piyasa mekanizmasındaki etkinlikleri bakımından da farklıdırlar. Tarife piyasa mekanizmasının işleyişi açısından kotalara göre daha esnektir. Kotalar piyasa mekanizmasını tamamıyla tıkarlar. Bu nedenle eşdeğer tarife ve kotaların uygulanması durumunda kotaların ticarete etkisi daha kısıtlayıcı olur.

Tarife ile kotalar arasında hükümete gelir sağlamanın dışında da bazı önemli farklar vardır. Kotalar tarifelerden farklı olarak ithalatı kısıtlar. Tarife ise ithalatı aynı oranda sınırlamaz. Tarife uygulayan ülkeye ihracat yapan üreticiler,ihraç fiyatlarını düşürüp verginin bir kısmını kendi üzerlerine alarak ithalatın azalmasına engel olabilirler.

Kotaların tarifelere oranla üstün olduğu durumlar şunlardır:

- Kotalar, tarifelere göre daha fazla esnekliğe sahiptir. Hükümetler, ekonominin içinde bulunduğu duruma göre süratle kota uygulamasına gidebilirler. Kotalar geçici nitelikte olduklarından ihracat ortadan kalktıktan sonra kolaylıkla ortadan kaldırılabilirler. Gümrük tarifelerinin konulması ve kaldırılması süre alır. Çünkü tarifeler yasalarla konulur ve kaldırılır.
- Kotaların ithalatı sınırlandırma etkisi kesinder. Kota miktarının dışında ülkeye mal girişi olmaz.
- Kotalar ithalatı istenen ölçüde daralttığı için ticaret bilançosunu düzeltme , ithalat ikamesi sanayi dallarında üretimi artırma ve işsizliği gidermede tarifelere göre daha üstün ve etkindir.

32 Bilanço açığı nedir? Ödemeler bilançosunu bir tablo halinde yazınız Otonom ve denkleştirici politikaları açıklayın?

Ödemeler bilançosu ana ülkede yerleşik gerçek kişi, işletme veya kurumların yabancı ülkelerle yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistematik olarak tutulan kayıtlarıdır. Başka bir ifadeyle bir ülkenin belirli bir dönemde dış alemden sağladığı gelirlerle, dış aleme yaptığı ödemelerin (kaçakçılık niteliğinde olmayan döviz gelirlerinin ve döviz harcamalarının) yer aldığı bir tablodur.

Uluslararası ekonomik işlemlerin içine mal ve hizmetlerle birlikte üretim faktörleri üzerindeki işlemler de girer. Buna göre, sınır ötesi mal ve hizmet ticareti veya üretimi, ülkeler arası kısa ve uzun süreli mali sermaye ve dolaysız sermaye yatırımları, uluslar arası işgücü hareketleri ile teknoloji transferleri de bu tanımın kapsamına girer.

Uluslararası işlemlerin sonucunda ülkeye ya da ülkeden dışarıya ödeme akımları gerçekleşir. Ancak bazı ekonomik işlemler ödemeler bilançosuna kaydedilmekle birlikte herhangi bir ödeme akımı doğurmazlar. Örnek olarak malın mal ile değişimine dayalı ticaret (takas veya kliring); yatırım malı, teknoloji yönetim bilgisi şeklindeki yabancı sermaye, bağış veya hibe şeklindeki karşılıksız transferler verilebilir.

Ödemeler bilançosunun ana kalemleri

Temel hesap grupları Cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve resmi rezervler hesabıdır.

1- Cari işlemler hesabı: Ülkenin uluslar arası ekonomik işlemlerinden çok önemli bir grubu cari işlemler hesabına kaydedilir. Bir ülkenin ihraç ettiği ve ithal ettiği mal ve hizmet miktarını gösterir. Alt kalemleri şunlardır:

a) Mal ticareti: Dış ekonomik ilişkilerde en önemli yeri tutan işlemler mal ithalat ve ihracatıdır. Mal ihracatı ile mal ithalatı arasındaki farka dış ticaret dengesi denir. Dış ticaret dengesi öneminden dolayı ödemeler dengesi ile karıştırılabilmektedir. Ödemeler dengesi ülkenin dış alemle olan gelir - gider ilişkisini gösterirken dış ticaret dengesi ihracat ile ithalat arasındaki farkı ifade eder.

b) Hizmet ticareti: Görünmeyen ticaret de denilir. Ülkenin hizmet alım - satımını gösterir. Bu tip ödemelere örnek olarak dış turizm, uluslar arası banka ve sigortaların komisyon veya primleri, yabancı yatırımları kar ve faiz transferleri royaltyler, leasing bedelleri, yabancı danışmanlık ve mühendislik hizmetleri verilebilir. Yabancı yatırım kar ve faiz transferleri hizmet niteliğinde olmamasına rağmen sermaye hizmetlerini kullanmanın bedeli olarak düşünülmüştür ve hizmet ticareti kısmında incelenmektedir.

c) Karşılıksız transferler: Bağış niteliğindeki işlemlerdir, bir ödeme gerektirmezler. Türkiye için bu gruptaki en önemli kalemlerden biri yurtdışında çalışan işçi gelirleridir (workers' remittances). Bunlar önceleri ihraç edilen emek karşılığı olarak düşünülerek hizmetler bilançosuna kaydediliyordu. Ancak daha sonraları bu uygulama değiştirilmiş tek yanlı transferler içine alınmışlardır. Bunun nedeni yurtdışındaki işçilerimizin uzun yıllardan beri o ülkelerde bulunmaları dolayısıyla o ülkelerde yerleşik kişiler gibi düşünülmeye başlanmıştır.

Cari işlemler bilançosuna kaydedilen alacaklar ve borçlar toplamı birbirine eşit değilse cari işlemler açığı ya da fazlasından söz edilir.

2- Sermaye hesabı: Ülkenin dış alemle yaptığı her türlü mali sermaye ve dolaysız sermaye yatırımları, ödemeler bilançosunun sermaye hesabı bölümüne kaydedilir. Alt bölümleri aşağıdadır:

a) Uzun vadeli sermaye hareketleri: Dolaysız yabancı sermaye yatırımları (başka bir ülkede fabrika kurulması, ortak firma tesisi gibi) ile sınır ötesi tahvil ve hisse senedi alım satımları (portfolyo yatırımları) uzun vadeli sermaye işlemleri arasında yer alır. Resmi kuruluşlarca yabancı ülkelerden veya uluslar arası finansman kuruluşlarından sağlanan proje ve program kredileri de bu gruba girer.

b) Kısa vadeli sermaye hareketleri: Süresi genellikle 1 yıldan az olan sermaye giriş - çıkışlarıdır. Dış ticaretin finansmanına yönelik krediler ile ülkeler arasında faiz farklılıklarından ve döviz kuru değişmelerinden yararlanmak (arbitraj yapmak) amacına yönelik sermaye hareketleridir. Söz konusu sermaye kur ve faiz değişmelerine karşı çok duyarlı olup kolayca bir ülkeden diğerine hareket edebilmektedir. O yüzden bunlara sıcak para (hot money) fonları da denir.

Tekrar hatırlatmak gerekir ki sermaye hareketleri sonucunda oluşan faiz ve kar payları sermaye hesabında değil cari işlemler hesabında hizmet ticaretinin altındaki faiz kaleminde incelenir. Sermaye hareketleri ile cari işlemler hesabı arasındaki diğer ilişki ise sermaye hareketleri ile cari işlemler dengesi arasındadır. Bir ülkenin cari işlemler dengesi açık veriyorsa, bu açık genellikle sermaye girişleriyle kapatılır. Yabancı ülkelerden kredi alınmaya çalışıldığı gibi yabancı sermaye de teşvik edilir. Cari işlemler bilançosu ile sermaye hesabı birbirini dengeleyemez ise bir açık veya fazla ortaya çıkar.

Ödemeler bilançosundaki cari işlemler ile sermaye hareketleri dengeleri birlikte göz önüne alındığında, bunlar ekonominin genel dengesini oluşturur. Eğer ekonominin genel dengesinde bir açık ya da fazla söz konusu ise bu fark rezerv hareketleri hesabıyla denkleştirilir.

3- Rezerv hareketleri (Resmi rezerv değişmeleri) hesabı: Resmi rezervler gerektiğinde kullanılmak üzere merkez bankası tarafından tutulan uluslar arası ödeme araçlarıdır. Merkez bankası bu araçları döviz piyasasına müdahale etme amacıyla kullanır. Merkez bankasının müdahale nedeni ekonomide cari işlemler ile sermaye işlemlerinin sonucunda ortaya çıkan dengesizlikleri düzeltmektir. Bir ülkenin uluslar arası rezervleri altın, döviz ve özel çekme haklarıdır (SDR).

Resmi rezervlerin değişimini şöyle açıklayabiliriz: Eğer ülkenin döviz gelirleri döviz giderlerini karşılayamıyorsa o takdirde döviz kurları yükselmeye başlar. Çünkü ödeme yapabilmek için döviz talebi artmıştır. Tersine döviz arzının döviz talebini aştığı durumda ise kurlarda düşme eğilimi görülür. Eğer merkez bankası kur istikrarını sağlamak istiyorsa döviz piyasasına müdahale etmek zorunda kalır. Döviz talep fazlası durumunda piyasaya döviz satar, arz fazlası durumunda da piyasadan döviz satın alır. Bunlar resmi rezervlerin değişmesine neden olur. Piyasaya döviz satıldığında rezervler azalır, piyasadan döviz aldığında ise rezervleri artar.

Ödemeler bilançosundaki işlemlerden bir kısmı otonom nitelikte, diğer bir kısmı ise denkleştirici niteliktedir. Ödemeler dengesinde bir açık veya fazla doğuran işlemler otonom niteliktedir. Bunlar cari işlemler hesabı ile sermaye hareketleri hesabıdır. Denkleştirici işlemler ise otonom işlemlerden kaynaklanan dengesizlikleri telafi eder. Bu itibar ile resmi rezerv değişmeleri denkleştirici işlem niteliğindedir.

4- Net hata ve noksan (istatistiksel farklar) hesabı: Bu hesap tek bir kalemdir ve denge sağlamak için kullanılır. Dengenin gerçekleştirilememe nedenleri arasında ithalat ve ihracat ile ilgili yanlış bilgiler, kaçakçılık, eksik bilgiler, unutmalar, malların ülkeye giriş çıkışının farklı bilanço dönemlerine rastlaması vb sayılabilir.

37 Ödemeler Bilançosunu oluşturan kalemleri alt alta sıralayınız.

A-) Cari İşlemler
I - Dış Ticaret
-İhracat
-İthalat
II - Görünmeyen İşlemler
-Dış Turizm
-Yabancı Sermaye Gelir ve Giderleri
-Uluslararası Bankacılık ve Sigortacılık Hizmetleri
-Uluslararası Ulaşım Hizmetleri
-İşçi Gelirleri

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

-Özel Hizmetler
III - Tek Yanlı Transfer Hesabı
Cari İşlemler Dengesi
B-) Sermaye Hesabı
-Uzun Vadeli Sermaye İthali
-Uzun Vadeli Sermaye İhracı
-Kısa Vadeli Sermaye İthali
-Kısa Vadeli Sermaye İhracı
C-) Resmi Rezerv Hesabı
-Döviz Hareketleri
-Altın Hareketleri
-IMF Rezerv Pozisyonu
D-) Net Hata ve Noksan

33 Aşağıdaki kavramları açıklayın? a- Pareto optimumu b- Ödemeler bilançosu c- Likidite tuzağı d- Talebin gelir esnekliği

a- Pareto optimumu
PARETO OPTİMUMU
Yeni refah teorisinin yaratıcısı V.Pareto değer yargılarına yer vermeyen bir refah analizi ortaya koymak amacıyla , ölçülebilir fayda analizi yerine optimalite endeksi, veya istenirlik endeksi kavramını geliştirmiştir. Optimalite kavramı fayda veya "utility" kavramıyla aynı anlamda değildir. Utility kavramı bir anlamda objektif bir istenirlik anlayışına dayandığı halde optimalite kavramı daha subjektif bir istenilirliğe yani kişiye bağlı olan bir değer yargısına dayanmaktadır. Böylece optimum kavramı çerçevesinde bireysel tatminlerin karşılaştırılması ve toplanması olanağı ortadan kaldırılarak, toplumun ve bireylerin ulaştıkları tatmin düzeyi konusunda değer yargıları kullanma zorunluluğu aşılmak istenmiştir. (Türkkan,1984:20).
Pareto "ekonomik dengeyi belirlemek için zevkin ölçüsünü bilmeye kesinlikle gerek yoktur. Bir zevk endeksi bizim için yeterlidir" derken bu endeksin sadece bir sıra ifade ettiğini vurgular. Pareto tatmin düzeyinin sırasal bir sınıflandırılması esasına dayanarak, her ekonomik karar birimi için maksimum tatmin düzeyini ve olası ekonomik değişmelerin kişilerin tatmin düzeyi üzerinde nasıl bir etki yarattığını araştırmıştır. Bu çerçevede,

1. herkesin durumunu daha iyi yapan veya kimsenin durumu değiştirmediği halde en az bir kişinin durumunu daha iyi hale getiren,

2. herkesin durumunu daha kötü yapan veya kimsenin durumunu değiştirmediği halde en az bir kişinin durumunu daha kötü yapan değişmelerin değerlendirilmesini yaparak şu sonuçlara varmıştır:
bazılarının durumunu daha iyi hale getirip bazılarının durumunu daha kötü hale getiren değişmelerin refahı ne yönde etkilediği söylenemez. Refah, ancak hiç kimsenin durumunu kötüleştirmeden bazı kişilerin durumunu iyileştirebiliyorsak artmış sayılır ve şayet kimsenin durumunu kötüleştirmeden bir kişinin dahi durumunu iyileştirme olanağı yoksa refah maksimuma ulaşmış sayılır (Pareto,1909:354; Türkkan,1984:21).
b- Ödemeler bilançosu

Ödemeler bilançosu ana ülkede yerleşik gerçek kişi, işletme veya kurumların yabancı ülkelerle yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistematik olarak tutulan kayıtlarıdır. Başka bir ifadeyle bir ülkenin belirli bir dönemde dış alemden sağladığı gelirlerle, dış aleme yaptığı ödemelerin (kaçakçılık niteliğinde olmayan döviz gelirlerinin ve döviz harcamalarının) yer aldığı bir tablodur

c- Likidite tuzağı

Akışkanlık tuzağı; ekonomide faiz oranlarının en düşük seviyeye inmiş olduğu ve para arzını artırarak faiz oranlarını daha fazla düşürmenin mümkün olmadığı durum. Para arzının azami noktaya çıkışı, faizin en düşük noktaya inişi ve bunun sonucu olarak tahvil ve senetlerin satışının durduğu ölü noktadır. Faiz oranı yüksek, tahvil fiyatları düşük iken spekülasyon güdüsüyle para talebi azalır. Faiz oranı düştükçe ve tahvil fiyatları yükseldikçe servetin tahvil yerine para olarak da tutulma arzusu doğar.

d- Talebin gelir esnekliği

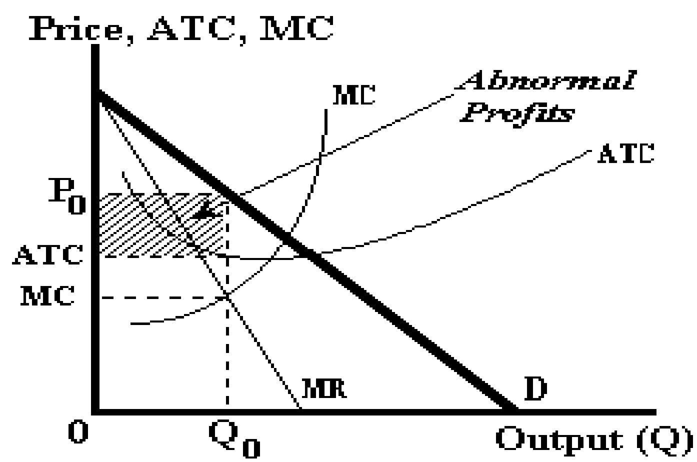
Talebin gelir esnekliği; talep miktarındaki nisbi değişmenin, gelirdeki nisbi değişmeye oranı olarak ifade edilmektedir. Talebin gelir esnekliği genellikle pozitif bir değer almaktadır.

$$Gẹ = \frac{\Delta Q}{\Delta G} \times \frac{G}{Q}$$

Talebin gelir esnekliği katsayısı pozitifdir. Özel durumlarda negatif de olabilmektedir (1).
Gẹ>1 ise; talebin gelir esnekliği yüksektir. Gelirde oluşacak yüzde artış oranı, talep edilen miktarda daha yüksek oranda yüzde artışa neden olacaktır. Bu mallarda milli gelir arttıkça talepte artmaktadır. Bunlar yüksek kaliteli mallardır.

Gę<1 ise; talebin gelir esnekliği düşüktür.Talep miktarında oluşacak artış oranı gelir miktarında oluşacak artış oranından az olacaktır. Gelir arttıkça bu mallara olan talepte oransal olarak azalma olmaktadır ve bu mallar düşük kaliteli mallardır .
Gę=0 olduğunda; gelir artışları talepte herhangi bir artışa yol açmamaktadır.

34 Monopollerin sakıncalarını, şekil yardımı ile açıklayınız.

Tekel piyasasının tanımını, işleyişini ve tekelci bir firmanın olası davranışlarını, bunların sonuçlarını açıklayabilmek

• Tekel, bir endüstride tek bir firmanın faaliyette bulundu¤u piyasa biçimidir. Tekel piyasası üç temel varsayıma dayanır. Bu varsayımlar, tek satıcının olması, tek bir satıcının yakın ikamesi olmayan bir malı satması ve başka firmaların piyasaya girişini engelleyen oldukça etkili engellerin olmasıdır.

• Tekelci, marjinal maliyetin marjinal gelire eşit oldu¤u noktada üretim yapıp ve bunu da mümkün olan en yüksek fiyattan satarak kârını maksimize eder. Tekelcinin sattı¤ı ürünün fiyatı marjinal gelirinden büyük oldu¤u için tekelcinin talep eğrisi marjinal gelir eğrisinin üzerinde yer alır ve denge üretim düzeyi için ürünün fiyatı marjinal maliyetinden büyüktür.

• Tekelci firma kısa dönemde olduğu gibi uzun dönemde de, piyasaya girişin engellenmesi nedeniyle ekonomik kâr elde eder. Piyasaya başka firmaların girmesi, yasal, ekonomik ve teknolojik bazı engellerle kısıtlanır.

• Tekelci farklı müşterilerine aynı ürünü farklı fiyatlarda satarak fiyatını farklılaştırabilir. Tekelci fiyat farklılaştırmasını, birinci, ikinci ve üçüncü derece fiyat farklılaştırması şeklinde gerçekleştirir. Tekelci fiyat farklılaştırması yaparak kârını artırır. Tam rekabet piyasasının aksine tekel piyasasında kaynaklar etkin olarak kullanılmaz. Tekelci rekabet piyasasının tanımını, işleyişini ve tekelci rekabet koşullarında faaliyet gösteren bir firmanın olası davranışlarını, bunların sonuçlarını açıklayabilmek

35 Tam rekabet ve monopollü rekabet piyasalarının özellikleri nelerdir. Uzun dönemde tam rekabet ile monopollü rekabet arasındaki farklar nelerdir?

Tekelci rekabet piyasası" ve "monopollü rekabet piyasası" da denilen monopollü rekabet piyasası çok sayıda firma tarafından üretilen ve birbirleri yerine rahatlıkla ikâme edilebilen bir grup malın, birbirinden farklı imiş gibi gösterilmesinin başarılması sonucu, her firmanın belirli bir alıcı kitlesine sahip olmayı başardığı bir piyasa olarak tanımlanabilir.
(Bakkal, manav, çiçekçi, eczane...)

Monopollü rekabet piyasasının özellikleri

Monopollü rekabette tam rekabet piyasasından farklı olarak firmaların sattıkları mallar homojen değildir. Homojen mallar, reklam ya da başka yollarla heterojen hale getirilmiştir.
Satılan malın homojenliği alıcı malın farklı olduğuna inanmışsa ortadan kalkar.
Piyasaya giriş-çıkış herhangi bir yolla sınırlanmamıştır. Belli bir ürün grubunda aşırı kârın varlığı gruba yeni firmaların katılmasına yol açar.
Piyasa giriş çıkış engellenmediği için çok sayıda satıcı firma vardır. Firma sayısının çokluğu sayısal olarak ifade edilemez. Piyasayı monopollü rekabet olarak niteleyebilmemiz için firmaların asgari sayısı yoktur. Eğer piyasadaki bir firma başka firmaların davranışlarını hesaba katmak gereği duymuyorsa veya firmalar birbirlerinin kararlarından etkilenmediklerine inanıyorlarsa o piyasada çok sayıda firma vardır. Monopollü rekabet piyasası bu yönü ile tam rekabet piyasasına benzer. İki piyasa arasındaki fark malın homojen oluşu veya olmayışıdır.
Monopollü rekabet piyasasında, tam rekabette olduğu gibi, alıcı sayısı da çoktur.
Mallar farklılaştırılmış olmalarına rağmen, aynı gereksinmeye cevap verebildiklerinden yakın ikâme mallardır. Her firmanın karşı karşıya olduğu talep eğrisi çok esnektir, fakat negatif eğimlidir. Çok esnektir çünkü ikâme kolaydır. Firmaların sattıkları mallar birbirlerinin yerini kolayca alabilecek mallardır.
Monopollü rekabet piyasasında firmanın hasılat eğrileri monopolcünün hasılat eğrileri ile aynıdır. Ayrıca firmanın girdileri tam rekabet şartlarında aldığını varsayıyoruz.
Monopollü rekabet piyasasında alıcı zihninde malı farklılaştırarak, kendine has bir alıcı kitlesi oluşturan bir firmanın karşı karşıya olduğu talep eğrisi, monopolcününki gibi sol yukarıdan sağ aşağıya seyreden bir eğri şeklindedir.

Monopol piyasasından farklı olarak, bu piyasadaki farklılaştırılmış mallar birbirleri yerine kolayca ikâme edilebildiğinden, tek firmanın karşılaştığı talep eğrisi genel olarak monopolcününkinden daha esnektir. Firma malının ikâmesinin güç olduğuna alıcıları inandırdıkça, karşılılaştığı talep eğrisinin esnekliği azalır.
Firma üretim miktarını, marjinal hasılatını marjinal maliyetine eşit kılan bir düzeyde saptayarak, piyasa koşullarına göre bunu en yüksek fiyattan satmaya yönelir. Firma marjinal maliyetini marjinal hasılatına eşitleyecek ve bu eşitliğin gerçekleştiği bölgede ya marjinal maliyet artıyor olacak ya da eğer marjinal maliyet eğrisi negatif eğimli ise marjinal eğrisinin eğimi daha büyük olacaktır.
Monopollü rekabetteki firmanın karşılaştığı talep eğrisi, monopolcününkinden daha esnektir.
Monopollü rekabet piyasasındaki firma, malını farklılaştırmak için monopolcününkinden daha fazla tanıtma masrafına katlanmak zorundadır.

Tam rekabet
1-Alıcı ve satıcılar piyasa fiyatını etkileyemeyecek kadar çok sayıdadır.
Her satıcının sattığı ve her alıcının satın aldığı miktarlar piyasanın toplam hacmine kıyasla o kadar küçüktür ki bunlardaki herhangi bir değişme piyasayı etkilemez. (n sayıda alıcı, n sayıda satıcı)
2-Homojenlik koşulu: alıcılar, satıcılar ve özellikle alışverişe konu olan mallar birbirinin aynıdır.
3-Piyasaya giriş-çıkış serbestisi vardır. Alıcı ve satıcıların piyasaya giriş çıkışlarını engelleyen hiçbir şey yoktur.
4-Tam bilgi koşulu: Piyasada olup bitenlerden tüm karar birimleri haberdardır.
5-Fiyat veridir: Tam rekabet piyasasında her malın tek fiyatı vardır ve piyasadaki alıcı ve satıcılar karar alırken piyasadaki bu fiyatı veri kabul ederler.

TAM REKABETTE FİRMA VE ENDÜSTRİ DENGESİ

Firma bir malın üreticisi veya satıcısıdır. Tam rekabette aynı malı üreten firmaların çok sayıda, dolayısıyla tek başına piyasayı etkileyemeyecek kadar küçük olduğu kabul edilir.
Aynı malı üreten firmalar topluluğuna endüstri denir.

36 GSMH'yi oluşturan kalemleri açıklayınız.

MİLLİ GELİR KAVRAMLARI

Milli gelir bir ülkede belli bir dönemde mal ve hizmet üretiminden doğan üretim faktörleri gelirlerinin toplam parasal değerini, diğer bir deyişle, milli ekonominin bir yıl içinde yarattığı toplam net hasılayı ifade eder. Milli gelir ekonomi bütününde para akımını değil, reel olarak mal ve hizmet akımını belirtir, ama bu akım sadece fiyatlarla ifade edilebilir.
Ekonominin zaman içindeki durumunu gösteren milli gelirin altı ölçüsü vardır;
l- Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
2- Gayri Safi Milli Hasıla
3- Safi Milli Hasıla
4- Milli Gelir veya Faktör Fiyatlarıyla Safi Milli Hasıla
5- Kişisel Gelir
6- Harcanabilir Gelir

l- Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GSYİH, bir ekonomide yerleşik olan üretici birimlerin belli bir dönemde, yurtiçi faaliyetleri sonucu yaratmış oldukları tüm mal ve hizmetlerin üretim değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan girdiler toplamının düşülmesi sonucu elde edilen değerdir.

2- Gayri Safi Milli Hasıla

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya Dış Alem Net Faktör Gelirleri değerinin eklenmesiyle Gayri Safi Milli Hasıla elde edilir.

GSMH= GSYİH + Dış Alem Net Faktör Gelirleri

3- Safi Milli Hasıla

Safi Milli Hasılaya, Gayri Safi Milli Hasıla'dan üretim sırasında kullanılan sabit sermaye unsurlarında o yıl içinde meydana gelen aşınma ve eskime payları yani amortismanlar çıkarıldıktan sonra ulaşılır.

Safi Milli Hasıla = GSMH - Amortismanlar

4- Milli Gelir veya Faktör Fiyatlarıyla Safi Milli Hasıla

Gayri safi milli hasıla ve safi milli hasıla piyasa fiyatlarıyla ölçülen büyüklüklerdir.Ama piyasa fiyatları faktör ödemesi olmayan dolaylı vergileri de içerir. Safi milli hasıladan sektörlerin o yıl içinde ödedikleri dolaylı vergilerin düşülmesi, devletin görev zararı karşılığı olarak üreticilere verdiği sübvansiyonların eklenmesiyle milli gelir değerine diğer bir tanımlamayla faktör fiyatlarıyla net milli hasılaya varılmaktadır.

Milli Gelir = Faktör Fiyatlarıyla Safi Milli Hasıla

Milli Gelir = Safi Milli Hasıla - Dolaylı Vergiler + Sübvansiyonlar

5- Kişisel Gelir

Kişisel gelir, vergilerden önce kişilerin eline geçen harcanabilir gelirdir. Başka bir tanıma göre kişisel gelir üretim faktörü sahiplerinin bir dönem içinde fiilen elde ettikleri gelirlerin toplamıdır.

Kişisel gelire milli gelirden kurumlar vergisi, dağıtılmamış firma kârları, sosyal güvenlik paylarının çıkarılması ve elde edilen değere transfer ödemeleri, devlet borçları üzerinden ödenen faizler ve tüketicilerin ödediği faizlerin eklenmesi ile ulaşılır.

Kişisel Gelir = Milli Gelir - (Kurumlar Vergisi+Dağıtılmamış Firma Kârları+Sosyal Güvenlik Payları) + Transfer Ödemeleri+Faiz Ödemeleri

Kişisel gelir, transfer ya da faiz ödemelerinin arttığı dönemlerde milli geliri aşabilir.

6- Harcanabilir Gelir

Harcanabilir gelir, bireylerin serbestçe kullanabilecekleri gelirdir. Kişisel gelirden dolaysız vergilerin çıkarılmasıyla elde edilen harcanabilir gelir en küçük milli gelir büyüklüğüdür. Bu tanıma göre harcanabilir gelir, bütün kişisel harcamaların ve tasarrufların toplamı olarak da belirtilebilir.

Bu ölçütlerden; Gayri Safi Milli Hasıla ekonominin toplam üretim kuvvetini, net milli hasıla net ekonomik başarıyı, milli gelir ise ülke sakinlerinin ortalama gelir ve satın alma gücünün seviyesini açıklar. Bundan ötürü milli gelir ekonomik refah ölçüsü olarak kullanılmaktadır.

38 Kasım ve Şubat Krizlerinin çıkış sebeplerini sıralayınız .

Türkiye ekonomisi 2000 yılına karamsar bir görüntü içinde giriyordu. Bunun en büyük nedeni kamu borçlarının çevirilebilirliğine ilişkin tereddütlerdi.

Ekonomi yönetiminin 1997 yılının ortasında farkettiği bu gerçeği yatırımcılar yeni ,yeni hissetmeye başlamışlardı.

1998 yılında kamunun toplam borçlarının GSMH'ya oranı %44 iken bu Oran 1999 yılı sonunda %58.5'e ulaşmış. Reel faizler korkunç bir şekilde artmaya başlamıştı.

Türkiye 2000 yılına imf ile yapılan 17. Stand_by anlaşması ile girdi. Anlaşmada bazı eksiklikler vardı ancak program genel anlamda uygulanabilirlik arz ediyordu.

Program açıklandıktan itibaren programın sahibinin olmadığı farkedilmeye başlandı. Siyasetçiler bu programı sahiplenmiyorlardı.

Ortalıkta sadece merkez bankası ve hazine müsteşarlığı programı uyguluyor izlenimi vardı.

Eylül ayıyla birlikte faizler kıpırdanmaya başlamıştı ; bunun en büyük nedeni Yeni kurulan Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumunun uygulamalarıydı.

Demirbank programa güvenerek yüklü miktarlarda hazine bonosu alarak programı desteklemişti. Faizlerin yükselmesiyle Birlikte başta Demirbank olmak üzere portföylerinde yüklü miktarda hazine bonosu olan bankalar zor duruma düştü.

Merkez bankası olayların farkındaydı ve NİV hedefini aşarak piyasayı pompolamaya başladı. Ancak imf'den gelen uyarıyla bu işlemden vazgeçti ve kriz daha da derinleşti.

Kasım krizi programın sahipsizliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Eğer programın başında güçlü bir siyasi iktidar olsaydı Merkez bankası doğru teşhis ettiği kriz tezini imf'ye kabul ettirebilirdi.

Kasım kriziyle birlikte program uzatmalarını oynamaya başladı ve 21 şubat kriziyle birlikte çöpe gitti.

Kasım krizinin temelinde yatan nedenlerin belirlenmesi konusunda iktisatçılar arasında bir anlaşma yok. Ercan Kumcu, Asaf Savaş Akat, Fatih Özatay, Taner Berksoy ve Mahfi Eğilmez bu krizin bir likidite krizi olduğunu ileri sürüyorlar. Bu grupta yer alanlardan Mahfi Eğilmez, Asaf Savaş Akat ve Ercan Kumcu likidite krizinin altında yatan temel nedenin, bankaların yeni kurallara uymaya hızla zorlanmasından kaynaklandığı görüşünde birleşiyorlar. Ercan Kumcu ve Asaf Savaş Akat, Merkez Bankası'nın krize yanlış teşhis koyduğu ve dolayısıyla krizi önleme olanağı olduğu halde bunu teşhis hatası nedeniyle yapmadığı tezinde buluşuyorlar. Mahfi Eğilmez, bu krizin çıkışında teşhis hatasını IMF'nin yaptığını ve Merkez Bankası'nın geç de olsa başladığı tedaviyi durdurduğunu ileri sürerek mluluğun daha çok IMF'de olduğunu vurguluyor. Bu grubun ortak kanısı, Merkez Bankası'nın ilk gün yaptığı işleme devam edip piyasaya likidite vermeyi sürdürmesi gerçekleşseydi krizin bu boyuta tırmanmayacağı biçiminde oluşuyor.

Buna karşılık Deniz Gökçe, krizin bir likidite krizine dönüşmeden önce hükümetin yapısal reformlarda geç kalmaya başlamasının piyasalarda yarattığı olumsuz beklentiler üzerinde duruyor ve krizin buradan kaynaklandığını ileri sürüyor.

Korkut Boratav, krizin, döviz kuru çıpasına dayalı IMF programının kaçınılmaz sonucu olduğunu öne sürüyor. Türkiye'nin ödemeler dengesi nu yokken böyle bir IMF programı içine girmesinin temel hata olduğu görüşünü savunuyor. Süleyman Yaşar, krizin bankalar arası kanlı rekabetten kaynaklandığını açıkladıktan sonra Merkez Bankası'nın bu rekabette taraflardan bir bölümünün peşinden sürüklendiğini ve aldığı tutumla krizi çözmek yerine büyüttüğünü ileri sürüyor.

IMF'nin Birinci Başkan Yardımcısı Stanley Fischer, bu krizin, döviz kuru çıpası uygulamasının yarattığı cari açık büyümesinden kaynaklanan panik sonucu bir dövize hücum krizi olduğunu vurguluyor ve piyasalara ek likidite vermenin krizi çözmek yerine büyüteceğini ileri sürüyor. Rudiger Dornbusch, krizin altında yatan temel nedenin kötü bankalar olduğunu iddia ediyor. Dünya Bankası Türkiye Temsilcisi Ajay Chhibber bu krizin tohumlarının 1990'ların başında, finansal - yapısal değişimlerin tamamlanmadan, sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla atıldığını savunuyor ve krizi çıkaran nedenlerin tek bir nedene indirilemeyeceğini, sayılan nedenlerin hepsinin krizde etkin olduğunu açıklıyor.

Bu tartışmalardan, çoğunluğun çevresinde buluştuğu görüşleri alarak bazı ortak noktalara ulaşmak mümkün:

1. Bu bir likidite krizidir. Likiditeyi bulan dövize hücum etmemiştir. Tam tersine her yıl sonunda oluşan döviz talebinin yarattığı bir likidite sıkışıklığı sonuçta döviz talebinde sıçrama yaratmıştır. Nitekim krizin en yüksek düzeye çıktığı bir noktada bile gerçek kişilerin dövize talebinde herhangi bir artış olmamıştır.

2. Likidite krizinin çıkışına neden olan temel konu bankalarla ilgili düzenlemelerin çok kısa sürede yapılacağına ilişkin beklentiden kaynaklanmıştır.

3. Kriz, kamu otoritesince (ister IMF'nin etkisiyle ister herhangi bir etki olmaksızın) yanlış teşhis edilmiş ve dolayısıyla yanlış tedaviye tabi tutulmuştur.

4. Yanlış tedavi sonucunda faizler, daha makul bir düzeyde dengelenebilecekken çok yükseklere çıkmıştır.

39 Aşağıdakileri kısaca tanımlayınız a) Piyasa Fiyatı – Faktör Fiyatı b) Gelir-harcama gecikmesi(Robertson gecikmesi) c) Sendikasyon Kredisi d) Milli Hasıla – Sosyal Hasıla

a) Piyasa Fiyatı – Faktör Fiyatı

Faktör piyasası, üretim faktörlerinin (işgücü, sermaye ve toprak) alınıp satıldığı piyasalardır. Bu genel gruplama içinde, tüm girdilerin de temsil edildiğini hatırlamanız gerekir. Faktör fiyatları, faktör piyasasında belirlenir. Aslında, tüm piyasa gelirleri, faktör piyasalarından türetilir.

Faktör piyasaları ile tüketim mallan piyasaları bazı benzerlikler gösterir. Ancak, aralarında temel bir farklılık da vardır. Bilindiği gibi, çoğu kaynaklar insanların istek¬lerini karşılamaya yönelik mal ve hizmetlerin üretiminde gerekli oldukları için üretim faktörleri, insanların isteklerini dolaylı olarak tatmin ederler. Ekonomik birimlerin mallara olan doğrudan talepleri, bu malların üretiminde kullanılacak kaynaklara do¬laylı veya türev talep yaratır. Özetle faktör piyasasında faktör talebi bir türev talep¬tir ve mal piyasasındaki talep tarafından önemli ölçüde etkilenir.

Bir toplumda yaşayan bireylerin çoğunun gelirlerini, ücret ve maaş gelirleri oluştururken, geri kalanların gelirleri rant, faiz veya kârdan oluşur. Kitabımızın ikinci ünitesinde belirttiğimiz gibi, bazı iktisatçılar üretim faktörlerini bir araya ge¬tirerek üretimi organize eden girişimciyi de bir üretim faktörü olarak kabul eder¬ler. Ancak, biz bu kitapta girişimciyi emek faktörü içinde değerlendiriyoruz. Söz konusu üretim faktörlerinin gelirleri veya bu üretim faktörlerini kullanmanın be¬deli, bir toplumun tüm piyasa gelirlerini oluşturur. Hükümetlerin verdikleri çeşitli transfer ödemeleri ise sadece bu faktör gelirlerini destekleyici nitelik taşır.

Faktör fiyatları, tıpkı ürün fiyatlarında olduğu gibi faktör arz ve talebi tarafın¬dan belirlenir. Bu nedenle, faktör fiyatlarını (gelirlerini) incelemeye geçmeden önce, faktör talep ve arzını incelemek, konunun daha iyi anlaşılmasına yardım¬cı olacaktır.

b) Gelir-harcama gecikmesi(Robertson gecikmesi)

Ekonomik birimlerin gelirlerini elde ettikleri an ile harcadıkları an arasındaki belli bir gecikmedir.

c) Sendikasyon Kredisi

İki ya da daha fazla kredi veren kuruluşun bir araya gelmesiyle benzer hüküm ve koşullarla, ortak dökümantasyon ve ortak bir ajan kullanılarak büyük miktarda fon ihtiyacında olan borçluya sağlanan kredidir.

Eğer bir borçlunun kredi ihtiyacı, kredi veren kuruluşun tek başına sağlayabileceği limitlerin üzerindeyse ve kredi talebinde bulunan kuruluş kaybedilmek istenmeyen bir müşteriyse, banka bu krediye katılmaları için başka kredi veren kuruluşları arayabilir. Az sayıda banka bu krediyi sağlayabiliyorsa bu bir Kulüp Kredisi olur. Ancak az sayıdaki bankanın sağlayamayacağı kadar yüksek bir kredi tutarı söz konusu ise ve çok sayıda kredi sağlayıcı bir araya geliyorsa, bu Sendikasyon Kredisi olur. Sendikasyon kredilerinde vade genelde orta ve uzun vadedir.

40 Dolaylı vergilerin gelir ve kaynak dağılımı üzerindeki etkileri nelerdir?

Dolaysız vergiler dolaylı vergilere göre daha adaletlidir. Çünkü, dolaysız vergiler genellikle kişiselleştirilebilen (subjektif) niteliktedir. Kişiselleştirilebilen vergiler kişilerin ödeme güçlerine göre ayarlanabilmekte ve uyumlaştırılabilmektedir. Özellikle en az geçim indirimi, artan oranlılık (matrah arttıkça vergi oranının artması) ve ayırma ilkesinin (gelirin elde edildiği kaynağa göre farklı vergilendirme rejimine tabi tutma) bu kişiselleştirmede payı büyüktür. Dolaylı vergilerde nihai yükümlünün yani vergiyi fiilen yüklenenin kim olduğu bilinmemektedir. Sonuçta bu vergilerin yükümlüleri anonim olmak durumundadır. Bu nedenle verginin yükümlüsünün ekonomik ve sosyal duruma uyumlaştırılması düşünülemez. O halde, dolaylı vergiler kişiler arasında ayırım yapmayan objektif karakterli vergiler olmaktadır. Dolaysız vergilerde çok geliri olan yükümlüden çok vergi almak ya da gelirin kaynağı farklı olan yükümlülerden farklı vergi almak olanaklı olduğu halde, dolaylı vergilerde aynı malı tüketen yükümlülerden gelir seviyesi ne olursa olsun (farklı bile olsa) aynı vergiyi almak gerekmektedir. Bu konuyu bir örnekle açıklayalım. Yoksul olan (A) ve varlıklı olan (B) nin markaları (örneğin, Maltepe sigarası) aynı olan ve üzerinden aynı vergi alınan sigaradan birer paket aldığını düşünelim. Her iki kişi sigarayı aynı fiyatla (sigara satış fiyatı = sigaranın maliyeti + vergi) satın alarak sonuçta aynı vergiyi ödemiş olurlar. Oysa (A) ve (B) nin gelir ve servet düzeyleri itibariyle mali güçleri dikkate alındığında (A) nın daha az (B) nin daha fazla vergi ödemesi gerekmektedir. Örneğimizde (A) nın (B) den daha fazla çocuk sahibi olması ve/veya gelirini çalışarak elde etmesi sigara üzerinden ödenen vergiyi değiştirmez. Oysa, söz konusu vergi tüketim vergisi yerine gelir vergisi olsaydı (A), (B) ye göre gelirinin az olması gelirini emekten elde etmesi durumuna göre daha az vergi ödeyebilirdi. Ödeme gücüne uydurulması güç olan dolaylı vergilerde hiçbir ayırım yapmadan her yükümlünün aynı vergiyi ödemesi şüphesiz büyük bir adaletsizliktir. Ödenen verginin aynı olması, ödeme gücü arttıkça vergi oranını düşürecektir. Bu durum vergi terminolojisinde tersine artan oranlılık kavramı ile ifade edilmektedir (Erdem- Şenyüz- Tatlıoğlu, 2003, s. 93). Bir başka bakış açısına göre de dolaylı vergileri nihai tüketiciler beyanname vererek ödemezler; alış veriş eylemi sırasında öderler. Dolaylı vergiler bu nedenle, vergi ödeyenin ödeme gücüne karşı kayıtsızdır. Hangi gelir düzeyinde, hangi sosyal konumda olursanız olun, aynı mal veya hizmet üzerindeki vergileri aynı miktar veya oranda ödersiniz. Bu nedenle de dolaylı vergiler gayri adil vergi grubunda sayılır.[5] Her koşulda, dolaylı vergilerin adaletsiz olduğunu ileri sürmek elbette mümkün değildir. Meselâ, dışsallık yaratan üretim ya da lüks mallar üzerine salınan dolaylı vergiler

"düzeltici" nitelikte ve bozuk olan bireysel gelir dağılımını kısmen dengeleyen vergilerdir. Türkiye'de bazı ithalât kalemleri üzerine uygulanan yüksek fonlar, dolaylı vergi oranlarını yükselterek, gelir dağılımını bozmamakta, "aksi düzeltici" bir işlev görmektedir. Bununla beraber unutulmamalıdır ki, bu tür vergilerin, benzer iç üretim kalemleri üzerindeki koruyucu etkileri hasebiyle, tekelci piyasa oluşmasına ve tüketici rantlarının aşırı kâr olarak üreticiler tarafından sömürülmesine neden olmaları gündeme getirilebilir. Böylece, bu vergiler, en direkt yoldan bozucu etkide oluşturabilmektedirler. Dolaylı-dolaysız vergilerde dikkat edilmesi gereken bir nokta da, dolaysız vergilerin her koşulda yatay ve dikey vergi adaletini sağlayamayacağı ve bu yüzden gelir dağılımını düzeltici sonuç oluşturmaktan uzak olabileceğidir (Kazgan-Önder, 1992, s.118).

41 Bütçesi sürekli açık veren, enflasyon ve işsizlik oranı yüksek olan bir ülkede bütçe açığını kapatmak için başvurulabilecek kaynaklar nelerdir?

Stagflasyon kavramı, bir ekonominin, aynı anda hem işsizlik hem de enflasyon içinde bulunması durumunu ifade eder. Yüksek bir enflasyon oranının, kullanılmayan üretim kapasitelerinin, işsizliğin ve yetersiz bir büyüme hızının birlikte yaşandığı bir ekonomik olayı ifade etmek için kullanılan stagflasyon, ciddi bir ikilemi ortaya koymaktadır.
Daraltıcı para ve maliye politikaları, bir ekonomide talep enflasyonu için çözüm olurken, yüksek işsizlik oranlarının azaltılması için genişletici politikalar izlenmesi gerekmektedir. Stagflasyon durumunda, makro düzeyde başlıca n, istihdam konusunda ortaya çıkmaktadır.
Özellikle enflasyon oranlarının yüksek olduğu dönemlerde ortaya çıkan işsizliğe rağmen, ücret baskıları tercih edilmektedir. Yine artan işsizlik, çalışanların hayat standardını korumaya yöneliktir.
Özellikleri
Devletin, maliye ve para politikası aracılığıyla enflasyonu kontrol altına almak istemesi nedeniyle, ekonomik faaliyetler belli ölçüde daralır.
Enflasyon oranının yüksek olduğu dönemlerde, artan işsizliğe rağmen ücret baskıları ve artan işsizlik, çalışanların hayat standartlarını muhafaza etmeye yeğlenir. Bu durum ise sendikaların pazarlık güçlerini artırır.
Bu dönemde kârlar azalır. Bu durum ise özellikle rekabetçi serbest piyasa ekonomisinin, uzun dönemde temelini sarsan ciddi bir olgu haline gelmektedir.

Daha yüksek ücretler için konan baskılar, toplumda artan işsizlikle birlikte firmaları, işçi grevleri nedeniyle zarar ve kârların azalması tercihiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Mücadele Tedbirleri

Stagflasyon olgusu, bir ekonomide, karar birimlerini enflasyonla mücadele ederken işsizliği kötüleştirmeme ya da işsizlikle mücadele ederke,n enflasyonu kötüleştirmeme arasında ciddi önlemler almalarını gerektiren bir ikilemle karşı karşıya getirmektedir.

Bir yandan işsizliği gidermek için genişletici maliye politikası tedbirleri uygulanması, diğer yandan fiyat artışlarını engellemek için daraltıcı bir politikanın uygulanması gerekir ki karar vericiler (siyasal iktidarlar) için bu gerçekten zor bir seçenektir ve bir tercih nudur.

Hangi politika seçilirse seçilsin, bir amacın gerçekleştirilmesi sırasında diğer amaçtan uzaklaşılacaktır. Bu nedenle devlet politikasınca izlenilecek yol, bu iki amacın optimal bir bileşimini gerçekleştirmeye çalışmaktır.

1970'li yılların başından beri stagflasyon olgusuna çözüm arayan gerek Keynesyen iktisatçılar, gerekse Monetaristler, ekonominin mikro yapısını daha iyi anlamamız gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle, yeni bir takım ekonomik gelişmeler gündeme gelmiş ve Keynes Devrimi'nden bu yana ilk kez mikro temelli ekonomi politikalarının, birçok iktisatçının dikkatini çekmeye başladığı görülmüştür.

Bundan böyle hem Keynesyenler hem de Monetaristler, stagflasyon olayının çözümü için ekonominin mikro yapısını daha iyi anlamamız gerektiğini ortaya koymuşlardır. İşte günümüz ekonomik olaylarının çözümü için hem makro hem de mikro ekonomi araçlarını kullanma zorunluluğu, böyle bir anlayışın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Stagflasyonla mücadelede, geleneksel maliye politikası araçlarının kullanılması, olayın ortaya çıkış kaynak ve türlerinin ve de bunların ekonomideki etkinlik derecelerinin belirlenmesi kaçınılmazdır. Bu belirleme yapıldıktan sonra, mevcut araçlarla istikrarsızlığın kaynağına inilebilecektir. Bu araçlar bilindiği gibi vergi, harcama, borçlanma ve bütçe politikası araçlarıdır.

Ayrıca stagflasyon olayı, işsizlik nunu da kapsamında bulundurduğu için, stagflasyonla mücadele programları içinde ücret ve fiyat kontrolleri, sektörel ve bölgesel farklılıkların giderilmesi benzeri önlemler alınabilir.

Gelirler Politikası

Bir ekonomideki fiyat ve ücret artışlarına karşı uygulanması düşünülebilecek politikalardan biri, ücret ve fiyatların oluşum sürecine doğrudan doğruya müdahale etmektir.

Gelirler politikası, geniş kapsamlı bir kavramdır ve kamu harcamalarıyla vergileri değiştirmeksizin, toplam talebi azaltmaksızın ekonomideki enflasyonist baskıları önlemek amacıyla alınan birçok önlemi tanımlamak için kullanılmaktadır. Gerçekten gelirler politikası, artan fiyat ve ücretleri azaltmak için firma ve sendikaları ikna etmeye çalışmaktan, kabul edilebilir çeşitli fiyat ve ücret artışları için çeşitli göstergeler geliştirmeye ve sonuçta fiyat ve ücretlerin genel olarak dondurulmasına kadar çeşitli önlemleri kapsamaktadır.

Gelirler politikası içinde, yasal olarak fiyat tavanları belirlemek ve bunlara uymayanları cezalandırmak şeklinde uygulanan fiyat ve ücretlerin dondurulması önlemi, diğerlerine kıyasla en kısıtlayıcı olanıdır ve enflasyonu kesin olarak aşağıya çekebilmektedir. O zaman niçin bu yolla enflasyondan kurtulunamamaktadır? Bunun nedeni, eğer ekonomide kaynakların optimum dağılımı isteniyorsa, ücret ve fiyatların değişmesi gerektiği düşüncesidir.

Bir enflasyonla mücadele politikasının amacı, ortalama fiyat artış oranını, fiyatların kaynak dağılımındaki rolüne müdahale etmeden azaltmaya çalışmak olmalıdır. Kısa bir dönem için fiyat ve ücretlerin dondurulması nedeniyle bozulan kaynak dağılımı çok küçük olabilir ve fazla maliyetli de değildir. Ancak ücret ve fiyatların uzun süre sabit tutulması durumunda, emek ve mal piyasalarında anormallikler (bozukluklar) ortaya çıkacaktır.

Vergi Temelli Gelir Politikası

Vergi temelli gelir politikaları, daha düşük parasal ücret artışlarını öneren ve kabullenen firmalarla, işçileri mükafatlandıran; aşırı ücret artışlarını öneren ve kabullenen firmalarla, işçileri cezalandıran bir vergi sisteminin kullanımıdır.

Bu sistemde ücretleri belli bir sınırda tutan firmalara ve işçileri vergi azaltılması yoluyla mükafatlandırılmakta, aksine aşırı ücret artışları öneren ve alan firmalarla işçiler, yüksek vergiler yoluyla cezalandırılmaktadır. Böylece vergi temelli gelir politikaları, düşük parasal ücret ve fiyat artışlarını daha cazip, aşırı parasal ücret ve fiyat artışların daha az cazip kılarak nispi fiyatları değiştirmeyi planlamaktadır.

İndeksleme

Gelir vergisinin, özel ücret sözleşmelerinin, işsizlik tazminatlarının ve sosyal güvenlik yardımlarının cari enflasyon oranına göre indekslenmesinin, enflasyon oranında beklenmeyen bir azalmanın maliyeti olarak gösterilen işsizlik oranını düşüreceği ileri

sürülmektedir. Çünkü enflasyon oranında beklenilmeyen bir azalmanın, ekonomide işsizliği artırmasının bir nedeni, ücret sözleşmelerinin parasal olarak sabit olmasıdır.

Üç yıllık bir ücret sözleşmesi, beklenen bir enflasyon oranını kapsamaktadır. Bu durumda, eğer cari enflasyon oranı beklenen enflasyon oranının altında ise, ücret maliyetleri, mal ve hizmet fiyatlarından daha hızlı artacak ve daha az emek gücü istihdam edecektir. Ancak, parasal ücretler, enflasyon oranına indekslenirse, parasal ücretlerdeki artış oranı, enflasyon oranındaki azalmaya otomatik olarak karşılık verecektir.

Üretim Teşvikleri Politikası

Bazı ekonomistler, özellikle arz yönlü ekonomistler, üretken faaliyetler üzerinden alınan yüksek oranlı vergilerin, toplam arzı ciddi bir biçimde etkilediğine inanmaktadırlar. Onlara göre, uygulanacak bir vergi azaltılması programı, ekonomide çalışmayı, tasarrufu, yatırımı, üretkenliği ve toplam arzı teşvik edecek ve böylece stagflasyon olayının çözümüne yardımcı olabilecektir.

Kamu harcamalarının toplam arz üzerindeki etkisi ise, teşvikler üzerinde ters yönlü bir etkiye sahip olduğu için daha farklı olacaktır. Çünkü, artan kamu harcamaları, borçlanma ile finanse edildiği takdirde, ödünç verilebilir fonlar piyasasından fon çekildiği için, faiz oranları yükselmekte ve özel yatırım harcamaları azalabilmektedir. Bu durumda, zamanla, ekonominin sermaye birikim oranının azalacağı ve bu nedenle ekonomik büyümenin gecikebileceği açıktır.

Borçlanmaya seçenek olarak, kamu harcamalarının, üreticilerin gelirleri üzerinden alınan vergilerle finanse edildiği durumda ise, teşvikler ortadan kalkacak, vergilenebilir üretken faaliyetlerin fırsat maliyeti artarsa, karar vericiler daha çok birinciyi tercih edeceklerdir. Burada önemli olan , bu ikâme etkisinin ne kadar önemli olduğudur.

42	**a)Verginin gelir ve ikame etkileri? b)Denk bütçe? c)Faiz dışı fazla? d)Yatırım carileri**

a)Verginin gelir ve ikame etkileri?

Verginin Mikro Ekonomik Etkileri

Vergilemenin kaynak dağılımında etkinlik ve gelir dağılımında adalet amaçları yönündeki etkileri vergi teorisinin mikro-ekonomik

yönü, istikrar ve büyüme yönünde etkilerinin ortaya konulması makro-ekonomik yönüdür.
Vergi mükellefinin verginin giderilmesi amacıyla aldığı ekonomik önemler şunlardır;
(i) Gelir Etkisi, verginin olmadığı bir duruma kıyasla, yeni bir vergi getirildiğinde veya mevcut vergiler arttırıldığında toplam reel geliri azalan mükelleflerin gayretini arttırarak kamu gelirlerinde artış sağlandığı durumlardır. Verginin gelir etkisinde temel esas, mükellefin daha fazla alışarak daha fazla gelir elde edip vergi yükünü gidermesidir.
(ii) İkame Etkisi, verginin gelir etkisinin aksine, vergi artışının, fiyatı düşen boş zamanı, pahalıya gelen çalışma süresi ile değiştirme eğilimine neden olmasıdır. Mükellef, ödediği verginin üzerinde bıraktığı etkiyi dikkate almaksızın yeni durumu kabullenebiliyorsa "vergiye pasif uyum", verginin etkilerini arzuladığı yönde değiştirmek için çaba gösteriyorsa "vergiye aktif uyum" söz konusudur.
a) Vergilerin Mikro-Ekonomik Etkileri
Vergilemenin mikro-ekonomik etkileri "kaynak dağılımı" ve "gelir dağılımı" üzerinde etkilerdir.
aa) Vergilerin Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkisi:
Vergiler, üretici ve tüketicilerin rasyonel davranışlarını etkiler. Üretici ve tüketiciler vergi yükünü azaltmak amacıyla denge düzeylerini, üreticiler faktör bileşimini, tüketiciler mal bileşimini değiştirirler.
Pareto optimumu gereği, "vergileme sonucu bir etkinlik kaybı oluyor ve bu vergi gelirlerinin kullanıldığı kamu harcamalarının oluşturduğu etkinlik kazancını (kaynak dağılımı iyileştirmesi) aşıyorsa, bu durumda devletin vergi alıp bunları kamu harcamalarında kullanılması, kaynak dağılımı yönünden olumsuzdur. Vergilerin ürün ve faktör fiyatları ve denge üretim düzeyi üzerinde yaptığı etkiye "kaynak dağılımı etkisi" denilmektedir. Kaynak dağılımı etkisi olmayan vergiler tarafsız vergilerdir. Gelir vergisi, çalışma ile boş zaman arasındaki tercihleri özel tüketim vergileri, vergilenen malların fiyatını arttırarak tüketicinin vergilenen malla, vergisiz mal arasındaki tercihlerini etkileyebilmektedir. Bu olumsuz etkilere "sapma" denilmektedir.
ab) Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi:
Tüketicilerin vergi nedeniyle kullanılabilir geliri azaltacağından tüketicilerin özel tüketime ayıracakları gelirleri azalır. Kişinin ödediği vergi dolayısıyla kaybı kamu hizmetleri dolayısıyla sağladığı faydadan fazla ise, "mali sömürü", tersi bir durumda "mali rabt" elde edilebilmesi mümkündür. Verginin kimin reel gelirini azalttığını yansıma belirlemektedir

b)Denk bütçe

Bütçenin gelir ve giderinin birbirine denk olması. Buna denk bütçe de denir. Muhafazakar iktisatçılar ve maliyeciler denk bütçeyi savunurlar. Enflasyonun bütçe denkliği ilkesine uyulmamasından ileri geldiğini söylerler. Öteki iktisatçılar ise milli gelir sürekli dalgalandığı için, vergiler de gelire bağlı olduğundan, denk bütçenin yıllık olarak uygulanması halinde devlet harcamalarının da devamlı dalgalanacağını söylerler. Oysa ekonominin daralma dönemlerinde harcamaların istikrarlı olması, ekonomide bu daralmaya karşı bir set Oluşturur. O nedenle ikinci gruptaki iktisatçılar bütçe denkliğinin dalgalanma Süresi bakımından sağlanması gerektiğini

savunurlar. Yani, ekonomi daralırken bütçe açık vermeli, genişlerken ise fazla vermeli ve bunların sonucu olarak denklik sağlanmalıdır. Böylece hem para basımının nedenleri ortadan kalkar, hem de bütçe ekonomideki dalgalanmalara karşı bir kalkan gibi kullanılmış olur.

c)Faiz dışı fazla

Türkiye ekonomisini yakından ilgilendiren bu kavramı yazımızda elimizden geldiğince ekonomik terimlerden uzak tutup, sokaktaki insanların anlayacağı sade bir anlatım ile ne olduğu hususunu dile getirip açıklamaya çalışacağım.
Türkiye'de, hükümetlerle IMF heyeti arasındaki Bütçe Tasarısı hakkındaki görüşmelerde en tartışmalı konuların başında; Faiz Dışı Fazla hedefinin ne olması ve bu hedefin yerine getirilmesi için ne gibi önlemler alınması gerektiği gelmektedir. Hükümetler, bu önlemler için bütçe çalışması ve bütçe disiplini ortaya koymak zorundadırlar. Devletin gelir ve giderlerini gösteren tabloya bütçe denir. Bütçenin bir tarafını gelirler oluştururken, diğer tarafını ise giderler başka bir deyişle harcamalar oluşturmaktadır. Faiz dışı fazla kavramı; bütçenin toplam gelirleriyle, bütçeden yapılan harcamalardan faiz ödemelerinin yok sayıldığında geriye kalan harcamalar arasındaki farktır. Daha basit bir anlatımla faiz dışı fazla; Türkiye'nin hiç faiz gideri olmaması durumunda, bütçenin gelir-gider durumunun ne olacağını açıklayan bir kavramdır.
Faiz dışı fazla; kısaca toplam harcamalardan faiz harcamaları çıkarıldığı zaman, gelirin gideri karşılayıp karşılayamadığını gösterir.
Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalara sayısal bir örnek vermemiz gerekirse şöyle bir örnek verebiliriz. Örneğimizde Devletin 2007 yılı için bütçe rakamları şöyledir:100 YTL geliri, 120 YTL gideri olsun. Bu giderler ise maaş ödemeleri, genel giderler ve yatırım giderleri toplamından oluşsun ve bu kalemlerin toplamı da 80 YTL olsun. Faiz giderlerinin ise 40 YTL olduğunu kabul edelim. Böylece giderlerimizin toplamı 120 YTL olmuş oldu. Gelirlerimiz ise 100 YTL idi. Gelirlerimiz, toplam giderlerimiz olan 120 YTL yi karşılayamamakta,20 YTL açık vermektedir. Şimdi gelelim Faiz dışı fazla rakamını bulmaya: Toplam giderlerimiz 120 YTL idi. Toplam giderlerimizin içinde 40 YTL faiz giderleri vardı. Şimdi 40 YTL faiz giderini toplam giderlerimizden çıkaralım. Bu durumda giderlerimiz 80 YTL oldu. Gelirlerimizin toplamı 100 YTL olduğu için faiz giderleri hariç 20 YTL fazla verdik.(1) Bu 20 YTL fazlada toplam faiz giderimiz olan 40 TL'nin 20 YTL'si kadarını ödeme gücümüz olduğunu gösterir. Eğer açık vermeyeceksek yani denk bir bütçe yapacaksak Faiz dışı fazla hedefine ulaşmak için yapılması gereken iki yöntemden birini uygulayacağız. Birinci yöntem gelirlerimizi artırmaktır. İkinci yöntem ise giderlerimizi yani harcamalarımızı azaltmaktır. Birinci yöntemi yani gelirlerimizi arttırmayı tercih ettiğimizi varsayarsak; ya yeni vergiler koyacağız ya mevcut vergi oranlarını artıracağız yâda vergi dışı gelirlerin (özelleştirme gelirleri, 2-B diye tabir edilen orman vasfını yitirmiş arsa ve arazilerin satışı, lojman satışı gibi) arttırılmasıyla Faiz dışı fazla vermeye çalışacaksınız. Eğer siz zaten ekonomi çevrelerince çok büyük tepki toplayan yüksek vergi oranlarını arttırmaya kalkarsanız hem daha büyük tepkilerle karşılaşacak hem de artan vergi oranları negatif etki yaparak vergi gelirlerini beklenen oranda artmasını sağlayamayacak vergi gelirlerinin daha da azalmasına neden olacaksınız. İkinci yöntemi seçerseniz; Faiz giderlerini baştan

kabullendiğimiz için faiz giderlerimizin haricindeki giderlerimiz olan maaş ödemeleri, genel giderler ve yatırım giderlerini düşürmek zorundayız. Bu sefer harcama kalemlerinden tasarruf etmemiz gerekecektir. Bu da halkın refah seviyesinin ve yatırımların daha da azalması demek olacağı için hükümetlerin halkın nezdindeki başarılı olma durumu zarar görecektir. Yıllardır bekletilen yatırımları kısmanız, sosyal transferleri azaltmanız, personel giderlerini yani memur ve işçiye verilen zamları azaltmanız, devletin adalet, güvenlik, sağlık gibi zorunlu hizmetlerinde tasarrufa gitmeniz zor olacaktır.

Sonuç itibariyle, devletler sağlam bir borçlanma politikaları yürütmeli ve bu politikalarda popülist yaklaşımlardan uzak durmalı, izlenecek olan yatırım politikaları reel ekonomiye dönük olmalı üretim ve istihdam artırıcı alanlara harcamalar yapılarak toplumun refah seviyesini yükseltecek bütçe politikaları ve disiplini uygulanmalıdır.

(1) FAİZ DIŞI FAZLA = Toplam Gelirler-(Toplam Harcamalar-Faiz Harcamaları)
= 100 YTL-(120 YTL–40 YTL)
= 100 YTL–80 YTL
= 20 YTL

d)Yatırım carileri

Üretime doğrudan katkısı olmamakla birlikte üretim faktörlerinin verimini artıran harcamlardır. Eğitim ve sağlık beşeri sermayenin üretim sürecinde verimini arttırır. Bunlar doğrudan katkıda bulunmaz daha doğrusu bu tür harcamalar kısa vadede yatırım olarak algılanmaz, cari harcamalar olarak bilinir ama uzun vadede yatırımın en önemli öğesidir.

43 Katma Bütçe, özerk ve özel bütçeyi ana hatlarıyla anlatınız?

Katma Bütçeler: Katma bütçeler, bütçenin temel ilkelerinden olan "genellik" ve "birlik(teklik)" ilkelerinin istisnasıdır. Katma bütçe, giderlerini özel gelirleri ile karşılayan ve genel bütçe dışında yönetilen kuruluşların bütçesidir. Örneğin üniversiteler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü gibi.
Katma bütçeli kuruluşların bütçeleri devletin genel bütçesinin bir eki şeklinde olduğundan ve onunla konsolide edildiğinden, "katma bütçe" adını alırlar. Katma bütçeli idarelerin büyük bir bölümü hazineden yardım alan kuruluşlardır. Bu bütçeler genel bütçenin kurallarına tabi olup; yasama organında ilgili bakanlık bütçesiyle birlikte görüşülür. Örneğin, üniversitelerin bütçeleri Milli Eğitim Bakanlığı bütçesiyle birlikte görüşülüp karara bağlanır.

Özerk bütçe

Genel ve katma bütçelerden bağımsız olarak hazırlanan ve parlamentonun onayından geçmeden uygulanan bütçelerdir. Özerk bütçeler kendilerine ait özel hukuk ve kuruluş kanunlarına göre düzenlenip, uygulanırlar.
Devletin gelir toplamak ve gider yapmak için geliştirdiği mali araçlardan yararlanmayan gelirini iktisadi ve ticari faaliyetlerden sağlayan kamuya ait devlet kuruluşlarının bütçelerine özerk bütçe denir.

<u>Özerk bütçelere örnek veriniz?</u>

- Devlet malzeme ofisi
- Devler demir yolları
- Merkez bankası
- Sosyal güvenlik kurulu
- Radyo televizyon kurulu

<u>Özerk bütçelerin özellikleri nelerdir?</u>

- Genel ve katma bütçeden ayrı düzenlenir
- Ülkemizde çoğunlukla kamu iktisadi teşekkülleri (KİT) şeklinde görülür
- Özerk bütçeler meclis onayına tabi değildir
- Bakanlar kurulu kararı ile yürürlüğe girerler
- Denetimlerini başbakanlık yüksek denetleme kurumu ve KİT kamuoyu yapar

Özel bütçe

Yerel giderleri yerel gelirleri ile karşılanan bütçenin. Yerel idarelerin bütçelerine verilen addır.

44 Vergi idaresince verilen vergi ceza çeşitlerini anlatın ve ceza tutarlarını belirtiniz?

I. VERG_ SUÇ VE CEZALARI KAVRAMI
A. Vergi Suçu Kavramı ve Çesitleri
1. Vergi Suçu Kavramı ve Özellikleri

Genel olarak suç kavramı, kanunların cezalandırdıgı fiilleri ifade eder. Bir fiilin, suç sayılıp, bu fiili isleyene ceza verilebilmesi için, islenen fiilin kanunlarda yer alan suç kapsamına açıkça girmesi gerekir. Ceza hukukunda buna "kanunsuz suç ve ceza olamaz" ilkesi denir. Vergi suçu kavramını, kısaca, vergi kanunlarına aykırı davranmak biçiminde tanımlamak mümkündür. Genis tanımına göre vergi suçu, yasalarla ödevli bulunan vergi yükümlüsü veya vergi
mlusu tarafından ya da vergilendirme islemlerinde görevliler tarafından, vergi kanunlarında gösterilen maddi ve biçimsel yükümlülüklere aykırı olarak islenen fiillerdir. Bu tanımdan hareketle vergi suçlarının özelliklerini su sekilde belirtmek gerekir: • Vergi suçu, vergi yükümlüsü, vergi mlusu ve vergilendirme veya yargılama faaliyetlerinde bulunanlar tarafından islenebilir. • Vergi suçu, vergi kanunlarında gösterilen maddi veya biçimsel, ya da hem maddi hem de biçimsel yükümlülüklere aykırı olarak islenir. • Vergi suçları sonucu devlet, vergi kaybına ugratabilecegi gibi, vergi kaybı ihtimali ile birlikte kamu düzeni de bozulabilir. • Vergi suçları, kanunlardaki tanıma uygun fiillerle islenir. • Bir fiilin vergi suçu olarak kabul edilmesi için, kanunda o fiil için ceza öngörülmüs olmalıdır.

2. Vergi Suçlarında Ceza Ehliyeti

Ceza ehliyeti, bir suç fiilinin, suç failine (suç isleyene) yüklenebilmesi için, failde (suçu isleyende) bulunması gereken özelliklerin tümüdür.

3. Vergi Suçlarında Kusurlulugu Kaldıran Nedenler

Vergi hukukunda islenmis olan bir suç fiilini, hukuka aykırı olmaktan çıkaran nedenleri iki baslık altında incelemek mümkündür.

a) Mücbir Sebepler

Mücbir sebep, kisinin iradesi dısındaki sebepler yüzünden kanuni ödevlerini yerine getirmemesi seklinde tanımlanabilir.

- Agır kaza, agır hastalık ve tutukluluk.
- Yangın, yer sarsıntısı ve su basması gibi afetler
- Kisinin iradesi dısında meydana gelen ortadan kaybolma
- Sahibinin iradesi dısındaki sebepler dolayısıyla defter ve vesikaların elinden çıkmıs bulunması halleri.

b) Yanılma

Ceza hukukunda, kisinin, kanunu yanlıs yorumlaması veya bilmemesi mazeret olarak kabul edilemez. Ancak, vergi kanunlarının sıkça degismesi ve karmasık olması, yanılma müessesini düzenlenmesi geregini ortaya çıkarmıstır. Vergi hukukunda yanılma, baslıca iki sekilde ortaya çıkmaktadır.

1. Vergi idaresinin vergi mükellefini yanlıs bilgilendirmesi sonucu ortaya çıkan yanılma seklidir.
2. Bir hükmün uygulama tarzının ya da o hükmün hakkındaki içtihatların degismesi sonucu ortaya çıkan yanılmadır.

B. Türk Vergi Sisteminde Yer Alan Baslıca Vergi Suçları ve Cezaları 1. Vergi Ziyaı (Kaybı) Suçu ve Cezası

a. Vergi Ziyaı

Mükellefin veya mlunun vergilendirme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden, verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesi veya eksik tahakkuk ettirilmesini ifade eder.
Vergi Ziyaı suçunun unsurlarını su sekilde belirtmek mümkündür;
• Vergilendirmeyle ilgili ödevleri zamanında yerine getirmemek,
• Vergilendirmeyle ilgili ödevleri eksik yerine getirmek
• Gerçege aykırı beyanlarla verginin eksik tahakkuk ettirilmesine neden olmak
• Haksız yere veri iadesine neden olmak
b. Vergi Ziyaı Suçunun Cezası
Vergi Ziyaı suçu isleyenlere vergi Ziyaı cezası kesilir. Vergi Ziyaı cezası, ziyaa ugratılan verginin bir katıdır. Baska bir ifadeyle vergi ziyaına neden olanlara, ziyaa (kayba) ugrattıkları vergi miktarı kadar ceza kesilir.
2. Kaçakçılık Suçları ve Cezaları
3. Usulsüzlük Suçları ve Cezaları
4. Özel Usulsüzlük Suçları ve Cezaları
a) Fatura ve benzeri belgelerin verilmemesi ve alınmaması ile diger sekil ve usul hükümlerine uyulmaması. Bu baslık altına giren suç ve cezalar sunlardır:
1. Fatura, gider pusulası, müstahsil makbuzu ve serbest meslek makbuzlarının verilmemesi, alınmaması veya düzenlenen bu belgelerde gerçek tutarların gösterilmemesi.
2. Perakende satıs fisi, giris ve yolcu tasıma bileti, sevk irsaliyesi, yolcu listesi, günlük müsteri listesi gibi belgelerin düzenlenmemesi veya gerçege aykırı miktarlar üzerinde düzenlenmesi.
3. Tüketicilerin fatura ve benzeri belge almamaları
4. _slemlerin zamanında defterlere kaydedilmemesi, defterlerin isyerinde
bulundurulmaması ve vergi levhası asılmaması
5. Muhasebe standartlarına ve tek düzen hesap planına uymayanlara 2.900 YTL özel
usulsüzlük cezası kesilir.
6. Vergi kimlik numarası kullanmadan islem yapmak.
7. Belge basımı ile ilgili bildirim görevini yerine getirmeyen matbaa isletmelerine 460
YTL özel usulsüzlük cezası kesilir.
8. Vergi kimlik numarası kullanma mecburiyeti islemlerin bildirilmemesi.
9. Vergi yoklaması yapan memurların dur ikazına uymayanlara 460 YTL özel usulsüzlük
cezası kesilir.
b) Damga Vergisinde Özel Usulsüzlük Suçu ve Cezası

c) Bilgi vermekten çekinenlere, defter ve belgelerle diger kayıtlarına ibraz etmeyenlere, inceleme elemanlarına yardım etmeyenlere ve VUK' un Maliye Bakanlıgı'na verdigi yetki çerçevesinde öngörülen diger ödevleri yerine getirmeyenlere (kamu idare ve müesseselerinde bilgi verme görevini yerine getirmeyenler dâhil) uygulanacak özel usulsüzlük cezaları

5. Vergi Mahremiyetinin (Gizliliginin) _hlali Suçu ve Cezası

Vergi mahremiyetinin ihlali, görevden dogan bir vergi suçudur. VUK' un 362. maddesine göre, "Bu kanunda yazılı vergi mahremiyetine uymaya mecbur olanlardan, bu mahremiyeti ihlal edenlere TCK'nin 198. maddesinde yazılı hapis cezasının iki katı hükmolunur. Bu ceza iki aydan az olamaz. Suçları tekerrür edenler, bir daha devlet hizmetinde kullanılmazlar." Buna göre, asagıda yazılı kimseler görevleri dolayısıyla, mükellefin ve mükellefle ilgili
kimselerin sahıslarına, muamele ve hesap durumlarına, islerine, isletmelerine, servetlerine veya mesleklerine iliskin olarak, ögrendikleri sırları veya gizli kalması gereken diger hususları ifsa (sırrı açıklamak) edemez ve kendilerinin veya üçüncü sahısların yararına kullanamaz.

Vergi mahremiyetine uymak zorunda olanlar sunlardır:

_ Vergi muameleleri ve incelemeleri ile ugrasan memurlar
_ Vergi mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıstay'da görevli olanlar
_ Vergi kanunlarına göre kurulan komisyonlara istirak edenler
_ Vergi islerinde görev alan bilirkisiler.

6. Mükelleflerin Özel _slerini Yapma Suçu ve Cezası

Vergi hukukunda görevden dogan suçların bir digeri, mükellefin özel isini yapma suçudur. Vergi idaresinde görev yapan memurlar ile vergi yargısında görevli olanlar, mükelleflerin, vergi kanunlarının uygulanması ile ilgili hesap, yazı ve sair özel islerini ücretsiz de olsa yapamazlar.

7. Vergi Borcunu Ödemeyen ve Cezası Olan Mükelleflerin _simlerinin Kamuoyuna
Açıklanması Cezası

Vergi borcu ya da vergi cezansın zamanında ödenmesini saglamak amacıyla getirilen yaptırımlardan biri de vergi borcunu ya da cezasını zamanında ödemeyenlerin kimliklerinin kamuoyuna açıklanmasıdır.

45 Para politikası nedir? Araçları nelerdir? Enflasyonla ve deflasyonla mücadelede para politikasının etkinliği nasıldır?

PARA POLİTİKASI VE ARAÇLARI

Para politikası ekonomik konjonktüre göre, para arzına müdahale ile uygulanabileceği gibi paranın tedavül hızının denetimiyle de uygulanabilir. Para politikası yardımı ile milli gelir, fiyatlar genel düzeyi ve istihdam hacminin olumlu yönde etkilenmesi amaçlanır.

Esas amaç milli geliri arttırmak, işsizliği azaltmak ve fiyat istikrarını sağlamaktır. Ama bu ana amaçlar yanında ara amaçlar da mevcuttur. Araç olarak faiz oranı üzerinde de durulur. Ekonominin bütünü yanında, selektif önlemlerle, kimi bölge ya da sektörlere yönelik amaçlar da saptanabilir.

Gelişim ülkelerde para politikasını, para iktidarına sahip olan kurum yürütür.

Para Politikası Araçları

Ana ilke olarak, para politikası para arzını, ekonomik ihtiyacına göre belirlemeye yöneliktir. Gerek kağıt para ve gerekse ticari bankaların yarattığı kaydi para miktarı aşağıda açıklayacağımız araçlar yardımı ile düzenlenir.

a.Açık Piyasa İşlemleri

Para arzını istediği düzeyde tutabilmek için, Merkez Bankasının kullandığı en önemli vasıta açık piyasa işlemleridir. Bu amaçla Merkez Bankası devlet tahvillerinin alım ve satımını yapar. Merkez Bankası bankalardan tahvil satın alırsa, banka rezervleri yükselir ve onlar da kredileri artıracaklarından, para arzı yükselir. Bu araçla Merkez Bankası, ticari bankaların kaynaklarını denetim altında tutar.

b.Döviz İşlemleri

Merkez Bankası ulusal para ile yabancı paralar arasındaki oranı yani pariteyi belirler. Bu amaçla Merkez Bankası esnek kur sisteminde zaman zaman serbest piyasaya müdahale ederek döviz alır ve döviz satar. Merkez Bankası döviz sattığında döviz kuru düşerken, piyasadaki para miktarı azalır. Döviz satın aldığında ise, para arzı artarken döviz kuru yükselir.

c.Reeskont Oranlarının Tesbiti

Gerçek ve tüzel kişiler alacak senetlerini ticari bankalara iskonto ettirerek, kredi alırlar. Bankalar da bu alacaklarını Merkez Bankası nezdinde yeniden iskonto ettirerek verdikleri kredilere kaynak bulurlar. Bu işlem, para arzının yükselmesine neden olur. Böyle bir uygulamanın ilk etkisi para miktarı üzerindedir.

Merkez Bankası ticari bankalara bu yolla açtığı kredilerin faizini kendisi belirlediğinden, piyasa faiz oranını da büyük ölçüde belirlemiş olur. Özellikle reeskont oranları, kısa vadeli faiz oranlarını belirlemede başarılıdır. Ticari bankalar Merkez Bankasına ödedikleri faiz

oranına, çeşitli komisyon, risk ve kar payını ilave ederek bulduğu meblağı müşterisine yansıtır. Reeskont politikasıyla Merkez Bankası hem para arzı hem de faiz oranını etkiler.

d. Kredi Tavanı

Ekonomik kredi miktarı sınırlandırılmak istendiğinde, bankaların belli düzeyin üstünde kredi açmaları yasaklayabilir. Böyle bir uygulama, kaydi para arzını sınırlamada etkin bir yöntemdir.

e. Rezerv Oranını Tespiti

Mevduat sahiplerine güvence sağlam ve mali kesimde panikleri önlemek amacıyla, Merkez Bankası ticari bankalara mevduatlarının belli oranında bir rezerv tutmalarını zorunlu kılar. Bu oranlar banka kesiminde likidite durumlarının yükselmesini veya düşmesini belirler. Rezerv oranları düşerse likidite azalır, aksi durumda likidite artar. Kaydi parayı incelerken gördüğümüz gibi, bu rezerv oranları kaydi para miktarını belirleyen faktörlerden biridir. Rezerv oranı düştükçe kaydi para üretimi artacaktır.

f.Selektif Kredi Denetimleri

Özel denetim ya da selektif kredi politikası, belli mali kuruluşlarca uygulanırlar ve belli amaçlara yöneliktir. Seçici olan bu uygulama, belli kuruluşların belli kredileri yönlendirmesini amaçlar. Selektif kredi uygulaması ile kimi faaliyetler özendirilir ve kimi faaliyetler frenlenmek istenir. Örneğin Türkiye'de turizm sektörünün gelişmesine katkı sağlam için bu sektöre uzun vadeli ve ucuz kredi sağlanabilir.

HASTALIĞIN ADI: ENFLASYON
Hastalığın tanımı

Enflasyon, genel fiyatlar seviyesindeki sürekli artışları ifade eder.

Hastalığın ortaya çıktığı alanlar

Enflasyon genel olarak mal piyasalarında fiyat artışları şeklinde ortaya çıkan bir ekonomik hastalık türüdür.

Hastalığın nedenleri

Enflasyonun ortaya çıkmasının bir değil, birden çok nedeni bulunmaktadır. Enflasyonun başlıca nedenleri arasında şunlar sayılabilir:

Açık finansman (sürekli artan kamu harcamalarının bütçe açıklarına neden olması ve sözkonusu açıkların vergileme dışında para basma ile karşılanması),

Verimliliğin üzerinde sürekli ücret artışları,

İthal malların fiyatlarındaki sürekli artışlar,

İklim şartları dolayısıyla özellikle tarım ürünler arzının talebi karşılayamaması,

Kamu kesimindeki israf ve savurganlıklar,

KİT'lerde yüksek maliyet ile üretim yapılması sonucunda KİT ürünlerine yapılan zamlar,

Seçim ekonomisi politikaları vs.

Hastalığın tedavisi

Mali disiplin tesis edilmelidir. Kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki dengesizlik ortadan kaldırılmalıdır. Açık finansman yöntemine son verilmelidir. Bu çerçevede anayasal düzeyde denk bütçe kuralı oluşturulmalı ya da sürdürülebilir bütçe açıkları tespit edilerek anayasal kural haline getirilmelidir.

Parasal disiplin tesis edilmelidir. Bu çerçevede para arzındaki artışlar belirli kurallara bağlanmalıdır. Parasal disiplinin tesis edilmesi için merkez bankasının özerkleştirilmesi, para kurulu oluşturulması, parasal anayasa oluşturulması vb. alternatif öneriler dikkatle incelenerek ülke açısından en uygun olan politika uygulanmalıdır.

Özelleştirme politikası uygulanarak devletin ekonomideki payı azaltılmalı; bu suretle kamudan kaynaklanan ekonomik hastalıklar ortadan kaldırılmalıdır.

Enflasyonla mücadelede samimi olunmalı ve halkın enflasyonla mücadele programına destek ve güveni tesis edilmelidir.

HASTALIĞIN ADI: DEFLASYON

Hastalığın tanımı

Deflasyon, genel fiyatlar seviyesindeki sürekli bir düşüştür.

Hastalığın ortaya çıktığı alanlar

Deflasyon, ekonomide toplam arzın toplam talepten fazla olduğu durumlarda ortaya çıkan bir ekonomik hastalıktır. Deflasyonist eğilimler konjonktürün depresyon döneminde ortaya çıkar.

Hastalığın nedenleri

Ekonominin daralma (resesyon ya da stagnasyon) sürecinden hızla depresyon sürecine girmesi,
Yüksek faiz politikasının toplam yatırımlar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuş olması,
Para ve kredi darlığı,
İhracat tıkanıklığı,
Psikolojik,sosyal ve siyasi olayların piyasada kötümserliğe yol açması vs.

Hastalığın tedavisi

Bu konuda Keynezyen iktisatçılar “telafi edici maliye politikası”nın uygulanmasını savunmaktadırlar. Keynezyen iktisatçılara göre fiyat düşüşlerinin ciddi boyutlara ulaşması ekonomiyi “depresyon” sürecine sokar. Deflasyonla mücadelede kamu politikası araçları ile bireylerin satın alma güçlerini artıracak transfer harcamaları yapılmalı, kamu yatırım harcamalarına ağırlık verilmeli ve vergi indirimlerine gidilmelidir. Liberal iktisatçılar ise genel olarak “müdahaleci” kamu politikalarını desteklememekte, ekonomik olayların kendi doğal akışına bırakılmasını savunmaktadırlar.

46 Ödeme gücüne gore vergilendirme araçları nelerdir? Türkiyede uygulanışını anlatınız?

Vergilemede ödeme gücüne ulaşmak üzere geliştirilmiş üç klasik teknik; "En Az Geçim İndirimi", "Ayırma Kuramı" ve "Artan Oranlılık"tır. Bu tekniklerin ortak amacı, mükelleflerin ödeme güçlerine olanak ölçüsünde ulaşarak, yapılacak vergilendirmenin adaletli bir yapı içerisinde biçimlendirilmesi ve uygulamasını sağlamaktır. Bu nedenle ödeme gücünün saptanmasında, önemli rol oynayan söz konusu üç aracın kendi içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmesi ve belirtilen ortak amaca hizmet edecek bir yapıya kavuşturulması zorunludur. Bu yapılırken de; aynı durumdaki mükelleflerin aynı, farklı durumda olanların ise aralarındaki durum farklılığını değerlendiren bir sistem içinde işleme tabi tutulmaları gereğinin, vergi adaletinin başlıca koşulu olduğunun gözden uzak tutulmaması gerekmektedir (Akdoğan,1990:103).

a)Asgari geçim indirimi

Asgari geçim indirimi, bireyin veya ailenin asgari geçim düzeyini sağlayacak bölümünün toplam gelirden düşülerek vergi dışı bırakılmasıdır. Asgari geçim indirimi, bir kimsenin vergi ödeme gücünün ancak, o kimsenin fizyolojik varlığını sürdürebilecek gerekli vasıtalar sağlandıktan sonra söz konusu olabileceği noktasından hareket ederek vergilendirmede sosyal adaleti sağlama amacına yönelik olarak ortaya çıkmıştır.

b)Ayırma Kuramı

Vergi ödeme gücüne ulaşmanın araçlarından biri olarak gösterilen '' Ayırma Kuramı '', kısaca, emek gelirleri (ücretler) üzerindeki vergi yükünün sermaye gelirleri üzerindeki vergi yüküne göre daha düşük tutulması gerektiği yaklaşımına dayanır. Kuram, tüm Dünyada, emek gelirleri için farklı ve düşük oran uygulanması, ücret matrahının bir kısmının vergi dışı bırakılması, ücret matrahı üzerinden hesaplanan vergiden indirim yapılması gibi çeşitli biçimlerde uygulanmaktadır. Söz konusu yaklaşımın temelinde, emek gelirinin sermaye gelirlerine göre daha korumasız olduğu anlayışı yatar. Daha sonraları, bu anlayışa karşı, sendikal hareketlerin gelişmesi, iş mevzuatında çalışanı koruyan hükümlerin daha bir fazla yer alması, sermayenin karşı karşıya olduğu risklerin artması gibi gerekçelerle çeşitli eleştiriler ortaya çıksa da, uygulamaya günümüzde de devam edilmektedir

c)Artan Oranlılık

Verginin matrahının artması ile birlikte vergi oranının da arttığı bir vergileme ilkesidir. Daha çok kazanandan daha fazla vergi alınması şeklinde ifade edilebilir. Vergilemede adaletin sağlanması amaçlanır ama bu yanında bir takım olumsuzlukları da tartışma konusu yapmıştır. Bu vergi verginin ikame ve gelir etkisine neden olur şeklinde olumsuz eleştiriler vardır.

47 Maliye politika araclarını anlatınız? Uygulamadaki engellerden ve de aksaklıklardan bahsediniz?

Maliye Politikası

Maliye Politikası, devletin vergi almak, harcama yapmak, borçlanmak ve bütçe yapmak gibi hak ve yetkilerinden yararlanarak kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayan bir politikadır. Maliye politikasının başlıca araçları şunlardır:

- Kamu Gelirleri Politikası (Vergi Politikası)
- Kamu Harcamaları Politikası,
- Borçlanma ve Borç İdaresi Politikası,
- Bütçe Politikası,

MALİYE POLİTİKASINDA GECİKMELER

Maliye politikasının gecikmesi sonucunda nlar çözümlenemediği gibi beraberinde bir çok nda getirir. Bunun yanında politikanın doğuracağı olumlu sonuçları görebilmek içinde belli bir süreye ihtiyaç duyulur. Bunları üç grupta toplayabiliriz.

5.1.1 İÇ GECİKMELER

İç gecikme, ekonomik nun ortaya çıkış dönemiyle bu na uygulanabilecek maliye politikasının uygulanmaya konması arasında geçen süreye denir. Bunu iki ayrı gecikme aşamasıyla inceleyebiliriz. Tanıma gecikmesi ve yönetim gecikmesi

a)Tanıma Gecikmesi: Ekonomide beliren nun ortaya çıkmasıyla bu nun çözümü için gerekli olan mali politikanın uygulanması gerekliliğinin anlaşılması arasında geçen süredir. (SAVAŞ, 1994 s.36)

b)Yönetim Gecikmesi: Var olan ekonomik na çözüm amacıyla uygulanacak maliye politikası aracının uygulanması gerekliliğinin kavranması ile, bu politikanın hayata geçirilmesi arasında geçen süreyi ifade eder. (SAVAŞ, 1994 s.36)

5.1.2.ARA GECİKME

"Uygulamaya konan maliye politikası aracının etkisini göstermesi geçmesi gereken süreye ara gecikme denir." (SAVAŞ, 1994 s.36) Burada karşımıza iki temel kavram çıkar. Bunlar; Gerçek Araç ve Normal Araçtır. Bunları bir örnekle açıklayalım. Enflasyona karşı izlenecek mücadelelerden biri faiz oranlarının yükseltilmesidir. Bunun sonuçlarının görülebilmesi için belli bir zamanın geçmesi gerekir. Öncelikle faiz oranlarının yükselmesi ile tasarruflarda bir artış beklenir ve bu artış toplam talebi düşürür. Toplam talebin düşmesi ile oluşacak yeni fiyatlar genel seviyesi, eskiye oranla daha düşük olacaktır. Bu enflasyonda düşüşün gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Bu örnekte gerçek araç, faiz oranlarını yükseltmektir. Nominal araç ise, gerçek aracın kullanılması ile ortaya çıkan ve olumlu olmasını umduğumuz sonuçtur.
Özetleyecek olursak, gerçek aracın kullanımı dolayısı ile nominal araca ulaşılması arasında geçen süreye ara gecikme denir.

5.1.3.DIŞ GECİKME

Uygulanan maliye politikasının ortaya koyduğu nominal aracın, bu araçla ilgili kişi ve kuruluşları belirlenen yönde etkilemesi için geçmesi gereken süreye denir. Dış gecikmede de iki kavram ile karşılaşıyoruz. Bunlar; Karar Gecikmesi ve Uygulama Gecikmesidir. Nominal aracın işlemeye başlaması üzerine kişi ve kurumların bu duruma göre karar alması için geçen süreye "Karar Gecikmesi" denir. Yukardaki örneğe göre tasarruf artışı durumunda üretim veya istihdam kararlarının yeniden gözden geçirilmesi karar gecikmesi olduğunu gösterir. Alınan karar üretim veya tüketim kısılması yönünde ise bu kararın uygulamaya yansıması tüketim veya üretimin özelliğine göre belli bir süre alacaktır. İşte bu arada geçen süreye de "Uygulama Gecikmesi" denilmektedir. (PARASIZ, 1996 s.366)

48 Aşağıdaki kavramları açıklayınız? a-Düşük mal b-Ölçeğe göre azalan getiri c-Üretimde dışsallık d-Okun yasası e-Beklentilere gore genişletilmis Phillips eğrisi

a-Düşük mal

İktisatta genel kural gelirin artışı ile birlikte o maldan daha fazla talep etmesidir ama düşük mallarda kişinin geliri arttıkça o mala olan talebi ve tüketimi azalır

b-Ölçeğe göre azalan getiri

Ölçeğe Göre Azalan Getiri:

Üretimde kullanılan bütün üretim faktörleri birlikte ve aynı oranda değiştirildiğinde üretim miktarındaki değişme oranı daha az olursa, üretim fonksiyonunun ölçeğe göre azalan getiri gösterdiği söylenir. Bu şartlar altındaki üretim fonksiyonu $Q = ƒ(K, L)$ ise, faktör

değişikliğinden sonra üretim fonksiyonu, $dQ < f(cK, cL)$; $(d<c)$ şekline dönüşür. Mesela, üretim faktörleri 2 katına çıkarıldığında, üretim miktarı 2 katından az olur.

Üretim ölçeği arttıkça, işletmeleri etkili bir şekilde yönetmek güçleşir. Haberleşme kanalları daha karmaşık hale gelmekte, toplantılar artmakta, kırtasiyecilik ve telefon faturaları gerekenden daha fazla artmaktadır. Bütün bu olumsuzlukların sonucunda etkinlik azalır ve ölçeğe göre azalan getiri ortaya çıkar.

Özetlediğimizde, gerçek yaşamda ölçeğe göre artan ve azalan getiriye sebep olan unsurlar çoğu kez birlikte ortaya çıkmaktadırlar. Ölçeğe göre artan getiri genellikle küçük ölçekli işletmelerde görülmektedir. Orta ölçekli işletmelerde ölçeğe göre artan getiriyi ortaya koyan etkenler ölçeğe göre azalan getiriye sebep olan etkenlerce dengelenebilir. Büyük ölçekli işletmelerde ise, ölçeğe göre azalan getiriyi ortaya çıkaran unsurlar, ölçeğe göre artan getiriye sebep olan unsurların üstesinden gelirler.

Ölçeğe Göre Getiri ve Eşürün Eğrileri:

K K K

30 Birim K

9 F

C E H

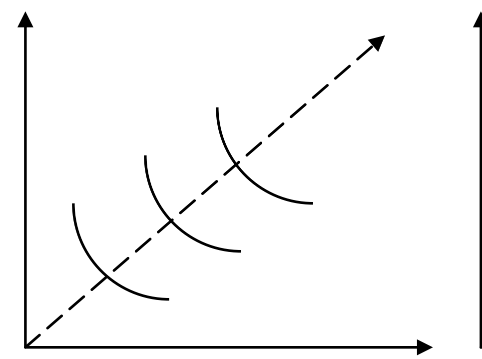
6 B

20 Birim

3 A *10 Birim* D G

0 3 6 9 L 0 3 6 9 L 0 3 6 9 L

a. Ölçeğe Göre Sabit Getiri – *b. Ölçeğe Göre Artan Getiri –* *c. Ölçeğe Göre Azalan Getiri –*

Soldaki panel, ölçeğe göre sabit getiriyi göstermektedir. Burada, başlangıçta 3 birim sermaye ve 3 birim işgücü kullanılarak 10 birimlik ürün elde edilmektedir. Üretim faktörleri iki misline çıkarıldığında (6 birim sermaye ve 6 birim işgücü) ürün miktarı da 2 misline (20 birim) çıkmaktadır (OC doğrusu boyunca A noktasından B noktasına geçiş). Başlangıçtaki üretim faktörleri 3 misline çıkarıldığında (9 birim sermaye ve 9 birim işgücü) başlangıçtaki üretim miktarı da, 3 misline (10 birimden 30 birime) çıkmaktadır (OC boyunca A noktasından C noktasına geçiş). Böylece 0C boyunca 0A = AB = BC.
Ortadaki panel, ölçeğe göre artan getiriyi göstermektedir. Burada, üretim faktörleri başlangıçtaki kullanımlarına göre 2 veya 3 mislinden daha az arttırılmalarına rağmen ürün miktarları 2 veya 3 misli artmaktadır. Böylece, 0F doğrusu boyunca 0D>DE>EF.
Sağdaki panel ise, ölçeğe göre azalan getiriyi göstermektedir. Burada başlangıç bileşimine göre üretim miktarlarındaki artış nispi olarak faktör miktarlarındaki artıştan daha azdır. Böylece 0K doğrusu boyunca 0G <GH<HK.

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

– Ölçeğe Göre Sabit. Artan ve Azalan Getiri –

c-Üretimde dışsallık

Ekonomi Yazınında Dışsallıkların Kısa Teorik Çerçevesi:

Marshall, dışsallıklar konusunda teoriyi ilk olarak oluşturan ekonomisttir. Marshall, çalışmalarında dışsal ekonomileri endüstri içindeki gelişme koşullarına bağlı olarak firmaların elde ettikleri fayda olarak ele alırken, dışsal ekonomilere de firmalar arasındaki rekabet koşullarını bozup bozmamaları açısından yaklaşmıştır (Manisalıoğlu,1971:5). Marshal dışsal faydayı ise "Herhangi bir mal veya hizmet piyasasında endüstri yoğunlaşması sonucunda endüstriye giren firma önceki firmaların ortalama üretim maliyetlerinin de azalmasına neden olması" durumunda ortaya çıkan fayda olarak tanımlamaktadır.

Marshall'ın sadece dışsal ekonomileri ele alarak dışsal maliyetleri göz ardı etmiştir. Bunun nedeni, Marshall'ın ekonomik büyüme, sanayileşme ve azalan maliyetleri açıklama çabasıdır. Marshall çalışmalarında; endüstri içinde meydana gelen dışsal ekonomilerin, firmalara farklı derecelerde fayda sağladığı durumda rekabet koşullarının bozulabileceğini belirtirken, böylesi bir durumun gerçekleşmeyerek ortaya çıkan faydaların eşit dağıldığı ve bu nedenle de rekabet koşullarını bozmadığı sonucuna varmıştır.Marshall dışsallıkları kısmi denge analizi çerçevesinde ele alırken daha sonraki ekonomistler statik denge analizi çerçevesinde ve firmaların üretim fonksiyonlarının, piyasa dışı bağlantılarını göz önüne alarak oluşan bu durumun tam rekabet koşullarında ekonominin optimizasyonu üzerindeki etkisini tartışmışlardır (Mutlu, 1989:12-13).

Marshall'ın ortaya koyduğu dışsallık kavramını Pigou yeniden ele almıştır. Pigou (1962), refah ekonomisi ile dışsal ekonomi arasındaki bağı kurmuştur. Pigou'nun en önemli vurgusu, eksik rekabet piyasasının hüküm sürdüğü durumda refah artışı için devlet müdahalesinin gerekliliğidir.

Pigou , Marshall'dan farklı olarak sadece olumlu dışsallıkları ele almamış, bunun yanında negatif dışsal ekonomiler (external diseconomies) üzerinde de durmuştur. Bu anlamda Pigou'nun dışsallıklar teorisine asıl katkısı, dışsallıkları toplumsal refah ve etkinlik açısından ortaya koymasıdır (Sonat, 1988:125).

Pareto'nun ünlü optimum kavramı, dışsallığı ve dolayısıyla toplumsal fayda/maliyet unsurlarını içermez. Oysa Pigou'ya göre etkinlik; toplumsal marjinal fayda ve toplumsal marjinal maliyet eşitlenmesi sonucunda gerçekleşebilmektedir (Özgan 1992:64). Pigou, dışsallıkların olması durumunda ya da kendi terimleri ile sosyal marjinal maliyet ile özel marjinal maliyet (sosyal marjinal fayda/özel marjinal fayda) arasında fark bulunması durumunda refahın maksimize edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Şu ana kadar ele alınan Marshall ve Pigou yaklaşımlarında fark burada ortaya çıkmaktadır: Marshall dışsallık kavramını yalnızca ölçek ekonomileri ve firma teorisi ile ilgili olarak ele alırken Pigou piyasa mekanizmasının etkinliğini sağlamadaki başarısızlık (market failure) bağlamında incelemektedir.
Pigou yaklaşımını açıklayabilmek için öncelikle marjinal sosyal hasıla ve marjinal özel hasıla kavramlarını açıklama gereksinimi vardır. Pigou'ya göre marjinal sosyal hasıla (MSH) herhangi bir kullanım alanına tahsis edilmiş kaynaklarda marjinal bir artış sonrası ortaya çıkan bütün fiziki mal ve hizmetlerin safi bir toplamıdır. Üretim maliyetlerinin bir kısmı doğrudan doğruya onunla ilgili olmayan kimselere yüklenmiş olabilir. Bu durumda marjinal sosyal hasılanın negatif kısmı söz konusu olabilmektedir. Bütün dış etkiler, ister pozitif ister negatif olsun, sosyal marjinal hasıla hesabına dahil edilmelidir. Marjinal özel hasıla (MÖH) bir kullanım alanına tahsis edilen kaynaklarda meydana gelen artış sonucu o artışı yapan kimseye düşen marjinal hasıla kısmıdır. Gerçekte bu kişi kullandığı kaynakları, bu hasılayı elde edebilmek amacıyla artırmıştır. (Mutlu,1989:13).

MSH<MÖH olması durumunda optimum düzeydeki miktardan daha fazla üretim yapılmaktadır. Bu durumda MSH=MÖH eşitliğini sağlamak için Pigou devletin vergi yoluyla müdahalesini öngörmektedir. MSH>MÖH durumunda ise üretilen miktar optimum miktarın altındadır. Etkinliğin sağlanabilmesi için Pigou sübvansiyona başvurulmasını önermiştir.

Viner teknolojik ve parasal dışsallıkları ortaya koymuştur. Bazı ekonomik faaliyetler diğer karar birimleri üzerinde fayda ya da kayıplara yol açtıkları ve bu nedenlerle dışsallık kavramı içinde yer aldıkları halde kaynak dağılımı ve etkinliği üzerinde etki yapmazlar. Konu etkinlik açısından ele alındığında bu ayırım önem kazanmaktadır. Viner bu noktadan hareketle dışsallıkları parasal ve teknolojik olarak ikiye ayırmıştır.

Parasal dışsallıklar, diğer ekonomik birimler üzerindeki etkilerini piyasa mekanizmasından geçerek gösteririler. Teknolojik dışsallıklar ise üretim ya da fayda fonksiyonlarında kaymalara yol açarak, reel etkiler meydana getirirler. Aralarındaki temel farklılık budur. Sanıldığı gibi parasal ve teknolojik dışsallıklar arasındaki fark; birinin fiyat sisteminden geçmesi, diğerinin ise doğrudan etkili olması

değildir. Çünkü teknolojik dışsallığın ortaya çıkması durumunda da tüketiciler ya da firmalar maksimizasyon davranışlarında yeni ayarlamalar yapacaklardır ve sonuçta fiyatlarda değişiklik ortaya çıkacaktır (Sonat,1998:127-128).

Meade ve Scitovsky parasal ve teknolojik dışsallık kategorisine açıklık getirmişlerdir ve dışsallık türüne göre sonuçlarının farklı olacağını belirtmişlerdir. Buna göre parasal dışsallıklar Pigou yaklaşımına uygun olarak yorumlandığında tüm piyasa faaliyetlerinin sistematik olarak vergilendirilmesi veya sübvansiyonlarla desteklenmesi gerekmektedir. Zira tüm faaliyetler parasal dışsallık olarak yorumlanabilmektedir (Meade 1962 54-67, Scitovsky 1954:143-151 aktaran Sönmez 1989, 124).
Nath'a "mevcut sosyal ve ekonomik kurumların niteliği nedeniyle, karşılığı ödenmeden başkalarına maliyet yüklendiğinde ya da karşılığı alınmadan başkalarına fayda sağlandığında bir dışsallık olayı ile karşı karşıyayız" demektedir. (Victor,1978:26). Nath, dışsallıkların iki temel özelliğinden hareketle bu tanımı yapmaktadır. Nath'a göre ;

a) herhangi bir karar birimi tarafından bir diğerine faydanın veya maliyetin yüklenmesi gerekir,

b) oluşan bu fayda veya maliyet karşılığında bedelin alınabileceği ya da tazminatın ödeneceği piyasa bulunmamalı ve bir müdahale olmaksızın ödemede bulunulmamalıdır (Nath,1981:43).

Bir başka deyimle, "dışsallık; üretici ya da tüketiciler, davranışlarının bütün sonuçlarına katlanmadıkları ve ne üreteceklerine ya da tüketeceklerine karar verirken, başkaları üzerindeki etkileri hesaba katmadıkları zaman ortaya çıkar" bu noktada Mishan'ın bu konuyu tamamlayıcı görüşüne göre ise; dışsallığın bir başka özelliği de, bir bireyin davranışının diğer birey üzerindeki etkisinin "meşru bir faaliyetin" daha önceden düşünülmeyen ya da olağanüstü bir yan ürünü olmasıdır.

Meade'in dışsallıkları tanımı ise şu şekildedir; Bir firmanın ürünü yalnızca bu firmanın kullandığı üretim girdilerine değil, bir diğer firma ya da grubun ürününe ve üretim faktörü kullanımına da bağlı ise dışsallıklar vardır. Meade, marjinal maliyet ve fiyat arasındaki farklılıkların yanı sıra tekelci öğelerin ve vergilerin de dışsallığın kaynağı olabileceğini öne sürmüştür. Meade "marjinal maliyetler ve marjinal faydalar arasında büyük sapmaların olması durumunda, "tüm diğer değişkenler sabitken, bu sapmalardan birinin azaltılması, ekonomik refahı artırmaz, hatta azaltabilir"; sonucuna varmaktadır.

Negatif dışsal ekonomi durumunda tarafların bir araya gelerek optimum fayda düzeyini anlaşma yoluyla belirlemeleri gerektiği yönündeki düşüncelerden hareketle Coase geleneksel yaklaşımlara eleştiriler yöneltmiştir. "Coase Teoremi" olarak ifade edilen görüşe göre; iktisadi veya serbest mala ödeme yapılmadan sahip olunması durumunda dışsallık mutlaka olacaktır. Ancak ortaya çıkan her dışsallık bir bireye/gruba fayda sağlarken başka birey/grup aleyhine işlemeyebilir. Yaygın kanaatin aksine Coase Teoremi, piyasa düzeninin üretici ile tüketici arasında veya dışsallığa neden olanla maruz kalan arasında uzlaşmanın sağlanabileceğini ifade eder. Bu

uzlaşmayı sağlayacak araç ise teşviklerdir. Teşvik sistemi yoluyla dışsallıklar kirliliğe neden olanlar için içselleştirilmiş olmaktadır. Ancak serbest piyasa mekanizması çoğu kez dışsallık nunu kendiliğinden çözecek mekanizmayı oluşturamamaktadır.

Bator dışsallıkların, kurumsal nedenler, teknik nedenler ve ortak malların varlığı nedeniyle ortaya çıktığını öne sürerken dışsallıkların tazminindeki nları araştırır. Fiyat sisteminin otomatik olarak tazmin edemediği dışsallıklar fiyat sisteminin işleyişindeki aksaklıklar nedeniyle ortaya çıkmaktadır sonucuna varır.

Dışsallıklar literatürünün incelenmesi sonucunda görünen odur ki tartışmanın odağını dışsallıkların nasıl içselleştirileceği oluşturmaktadır. Üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda kaçınılmaz olarak dışsal maliyetler veya faydalar ortaya çıkmaktadır. Bunun aksinin olabilmesi için üretim ve tüketim sürecinde kullanılan maddelerin hiçbirinin türev ürünlerinin olmaması gerekirdi. Olası olmayan bu durum nedeniyle kaçınılmaz olarak dışsallık nu ile karşı karşıyayız. Pozitif dışsallıkların varlığı durumunda çok fazla n ortaya çıkmamaktadır. Tartışmaların büyük bir kısmı negatif dışsallıkların nedenleri ve tazmin edilme yöntemlerine yöneliktir. Bu noktadaki yapılan tartışmanın özünü, kamusal düzenleyici politikalar ya da piyasa ekonomisi çözümlemelerinden hangisinin uygulanmasının daha uygun olacağı oluşturmaktadır. Bu nedenle konu ile ilgili önermelerde ideolojik yaklaşımların hakim olduğu gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

2. Dışsallık Türleri

Dışsallıklar konusunda çok değişik sınıflamalar yapılmaktadır. Genel kabul görmüş bir tek sınıflamadan bahsetmek mümkün değildir. Çünkü yapılan tüm sınıflamalar birbirinin alternatifini oluşturmamaktadır. Çözümlemenin amacına göre birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Bu nedenle çalışmamız kapsamında dışsallıklar iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

a) Pozitif ve Negatif Dışsallıklar,

b) Üretim ve Tüketim Dışsallıkları,

2.1. Pozitif ve Negatif Dışsallıklar

Pozitif dışsal ekonomiler, ekonomik karar vericilerin eylemlerinin diğer birimlere fayda sağlaması ve bu faydayı elde edenlerin eylemi gerçekleştirene ödemede bulunmaması durumunda ortaya çıkar. Gerek üretim gerekse tüketimde pozitif dışsal ekonomiler söz konusu olduğu durumlarda ekonomide oluşan sosyal fayda fonksiyonu piyasada oluşan özel fayda fonksiyonundan yüksektir. Bu durumda mal/hizmet için oluşan piyasa fiyatı üreticiler için sosyal optimum düzeyindeki fiyatın altında oluşurken tüketiciler için bu fiyatın üstünde olacaktır (Mutlu,1989:20-21).

Futbol açısından pozitif dışsallıklara verilebilecek pek çok sayıda örnek bulunmaktadır. Stadyum yakınlarında bulunan bir lokanta sahibini düşünelim. Normalde haftanın 6 günü açık olan bu lokanta Pazar günleri isteğe bağlı olarak çalışmamayı tercih etmektedir. Lokantanın bulunduğu kentin Futbol takımının birinci Lige çıkması sonucunda lokanta sahibi Pazar günleri oynanacak olan futbol karşılaşması nedeniyle yılın 17 haftasında önemli ölçüde gelir elde etme olanağına kavuşmuştur. Buradan kazançlı çıkacağını düşünen Lokanta sahibi maç günleri Lokantasında hizmet vermeye başlamıştır.

Futbol takımı birinci lige çıkması sonucunda stadyuma yakın bir yerde bulunan bu lokanta sahibine bir dışsallık aktarmış olur. Seyirci sayısı ne kadar çok olursa Lokantanın daha çok gelir elde etme olanağı artacaktır. Daha fazla kazanç elde etmesi durumunda tatil günü çalıştırdığı elemanlarına da normal işgününün üzerinde bir ödeme yapmaktadır. Lokanta sahibi futbol takımının başarısından dolayı sağladığı faydanın bedelini ödememektedir.

Negatif dışsallık firma/bireylerin aktiviteleri ve ekonomik faaliyetleri sonucunda zararlı etkilerin bir kısmının ya da tamamının üçüncü kişilerin fayda ve maliyet fonksiyonunda yer alması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bir başka tanımlamaya göre ise negatif dışsallıklar, ekonomik karar vericilerin eylemlerinin diğer birimler için zarara neden olduğu, ancak eylemi gerçekleştiren birimin bu zararı karşılamak için ödeme yapmadığı durumlarda oluşur (Koutsoyianis,1987:594).

Bu durumu yine Stadyum yakınındaki bir Apartman Dairesi örneğiyle açıklayalım. Stadyumu rahatlıkla gören bir noktada ev sahibi olan Ayşe Hanım sessizlikten hoşlanan birisidir. Takımın birinci Lige çıkışıyla beraber 17 hafta sonu oturduğu apartman dairesi çevresinde yoğun bir insan kalabalığı görülecektir. Bunun yansıra stadyumda takımlarını desteklemek üzere g elen taraftar maç günü saatler önceden stadı doldurmakta ve takımlarını desteklemektedirler. Gürültüden ve çevrede oluşan kalabalık nedeni ile Ayşe hanım durumdan çok rahatsızdır.

Bu olayda Futbol takımın lige çıkması sonucunda ortaya çıkan aktiviteden Ayşe hanım zarar görmekte ve rahatsızlık duymaktadır. Ancak aktivitenin sonucunda ortaya çıkan zararlı veya rahatsız edici etkilerin bir kısmı üçüncü kişi olarak Ayşe hanımın fayda ve maliyet fonksiyonunda yer almasına karşın ortaya çıkan bu negatif dışsallıktan ötürü eylemi gerçekleştiren birimler bu zararı karşılamak için ödeme yapmazlar.

Pozitif dışsallığın varlığı durumunda optimal sosyal çözüm, marjinal sosyal faydanın marjinal maliyete eşit olduğu noktada ortaya çıkmaktadır. Buna karşın piyasa koşullarında oluşan denge, marjinal özel faydanın marjinal maliyete eşit olduğu noktada gerçekleşir. Piyasa koşullarında ortaya çıkan denge optimal düzeyin altında gerçekleşebilir. Pigou önermelerine uygun olarak pozitif dışsallığın varlığı durumunda uygulanacak bir sübvansiyon sonucu sosyal optimum düzeye ulaşılmaya çalışılır.

Negatif dışsallıkların varlığı altında piyasa koşullarında bu maldan aşırı üretilmekte ve bu da sosyal etkinlik kaybına neden olmaktadır. Ekonomik olarak etkin noktada negatif dışsallık tamamı ile ortadan kalkmaz, sosyal marjinal fayda ve sosyal marjinal maliyetin eşitlendiği noktada etkin üretim yapılmaya başlanmıştır. Negatif dışsallığın içselleştirildiği durumda marjinal özel maliyet eğrisi, marjinal sosyal maliyet eğrisine benzer (Stockma, 1997:1-2).

2.2. Üretim ve Tüketim Dışsallıkları

2.2.1.Üretim Dışsallıkları: Bir üreticinin üretiminin, diğer üreticinin üretim fonksiyonuna veya bir tüketicinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. Başka bir deyişle üretim dışsallıkları, üretim faaliyetinin herhangi bir kişi, firma veya grubun üretim faaliyetinin diğer kişi, firma veya grubun üretim faaliyetini etkilemesi durumunda ortaya çıkar ve bu etkiler piyasada dikkate alınmazlar.

Üretim dışsallıklarını kendi içerisinde 4 ana grup içersinde inceleyebiliriz. Bunlar;

1- Pozitif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri,

2- Negatif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri,

3- Pozitif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri,

4- Negatif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleridir.

1. Pozitif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri:

Bir üreticinin üretiminin diğer üreticinin üretim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumlu etki yaratması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. Herhangi bir üretim süreci içerisinde üretime etkide bulunan dışsal faktörlerden herhangi birisinin, bu üretim sürecine yaptığı olumlu yöndeki katkıdır.

Buna örnek olarak İstanbul'da yapılan Şampiyonlar Ligi Finali verilebilir. Bu karşılaşma için gelen İngiliz ve İtalyan taraftarlar İstanbul'da konaklamışlardır. Bu durumda yapılan temel eylem veya ekonomik aktivite bir final maçının oynanmadır. Bu üretim faaliyeti sonucunda, İstanbul'daki Otellerin hemen hemen tamamı dolmuş ve tam kapasite çalışmıştır. Dolayısıyla bir ekonomik faaliyet üretim dışsallığı yaratarak başka bir üretim faaliyetini olumlu etkilemiştir.

2. Negatif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri:

Bir üreticinin üretiminin diğer üreticinin üretim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumsuz etki yaratması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. En fazla karşılaşılan dışsallık türüdür. Negatif dışsallık kapsamında yer alan pek çok olay aslında ekonomik bir üretim faaliyetinin sonucunda ortaya çıkmaktadır." Dışsallıkların çoğu kez faydalı bir faaliyet olan üretim sürecinde ortaya çıkan, ancak arzu edilmeyen yan ürünler" olarak da değerlendirilebilir (Dura,1991:74). Örnek olarak Ali Sami yen Stadında oynanan bir Galatasaray-Fenerbahçe maçını düşünelim. Mecidiyeköy ve çevresindeki trafik yoğunluğunun artması ve bu yoğunluğun yaratacağı trafik nunun ya da güvenlik nun çözülebilmesi için normal zamanın çok daha üzerinde polisin görevlendirilmek zorunda olması ve Polisin aşırı şekilde bir bölgede yoğunlaşması ile başka bölgelerde oluşabilecek zafiyetler negatif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyeti olarak düşünülebilir.

3. Pozitif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri:

Bir üreticinin üretiminin bir tüketicinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumlu etki yaratması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. Üretici firmaların yeni teknoloji kullanarak üretim faaliyetleri yapmaları sonucunda ürün fiyatlarının düşmesi ile üreticilerin dış fayda sağlaması bu tür dışsallıklara örnek olarak verilebilir. Örneğimizi futbola uyarlarsak geçmişte maç günü stadyumlarda satılan maç biletleri veya maçtan birkaç gün önce kulüplerde satılan biletler için uzun kuyruklar oluşabilmekteydi. Teknolojideki gelişmeler sonucunda günümüzde değişik dağıtım kanalları daha hızlı ve etkin olarak bu işlevi yerine getirebilmektedir. İnternet üzerinden maç biletinin alınabilmesi buna örnek olarak verilebilir. Burada teknoloji alanındaki pozitif ilerlemeler tüketim üzerinde de pozitif dışsal faydalar yaratmıştır.

4. Negatif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyeti:

Bir üreticinin üretiminin bir tüketicinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumsuz etki yaratması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. Üretime konu olan pek çok üründe gerekli standartlara uyulmaması durumunda, standartların tam olarak belirlenemediği hallerde ise kalitesiz üretimin söz konusu olduğu pek çok ürünün tüketimi, bu tür dışsallıkları yaratabilir. Bu nedenle oldukça yaygın olan bir dışsallık türüdür.

Örnek olarak, futboldaki gelişmeler ve teknolojideki gelişmeleri verebiliriz. Maçların şifreli kanallarda yayınlanması sonucunda takımlar gelirlerini artırmakta ve ücretini ödemeyenler tüketimden mahrum kılınmaktadır. Yayıncı kuruluşun belirli bir sayıda aboneye ulaşması ile ancak giderlerini karşılaması mümkündür. Geçmişte Maçların Cine -5 de yayınlandığı dönemde özellikle Cine-5'in kullandığı şifreleme sisteminin bilgisayar ortamında çok kolay biçimde çözülebilmesi nedeniyle korsan kullanımın arttığı görülmüştür. Burada teknolojik üretim korsan kullanımı kolaylaştırarak negatif bir tüketim etkisini meydana getirmiş bundan da takımlar ve yayıncı kuruluş olumsuz etkilenmiştir.

2.2.2.Tüketim Dışsallıkları: Bir kişinin tüketiminin diğer bir kişinin tüketim fonksiyonuna ya da bir üreticinin üretim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. Sanayileşme sürecinde tüketim, üretime paralel olarak üretimin yapısı ve karakteristiklerine benzer bir gelişme göstermiştir. Dışsallıklar ve çevre bozulması açısından tüketimin birinci önemli yönü bu noktada kendini gösterir. Şöyle ki; çağdaş ekonomik düzen "tüketim amacıyla üretim" yerine "üretim amacıyla tüketim" biçimini benimsemiştir. Diğer bir söylemle üretim sadece zorunlu olan gereksinimler için yapılmamakta, lüks sayılabilecek gereksinimlerin de tatminine yönelmiş bulunmaktadır. Tüketim faaliyetlerinin dışsallıklar ile ilgili ikinci yönü topluca yapılan bir faaliyet olmasıdır. (Dura, 1991:76).
Tüketim dışsallıklarına verilebilecek klasik örnek sigara içenlerin yarattığı negatif tüketim dışsallığıdır. Sigara içen bir kişinin yarattığı maliyetler sadece kendisini ilgilendirmemekte aynı zamanda yakın çevresi ve toplum tarafından da paylaşılmaktadır. Tüketim dışsallıklarını kendi içerisinde 4 ana grup içersinde inceleyebiliriz. Bunlar;

1- tüketim sonucu doğan pozitif tüketim dışsallığı,

2- tüketim sonucu doğan negatif tüketim dışsallığı,

3- tüketim sonucu doğan pozitif üretim dışsallığı,

4- tüketim sonucu doğan negatif tüketim dışsallığıdır.

1-Tüketim sonucu doğan pozitif tüketim dışsallığı:
Bir kişinin tüketiminin diğer bir kişinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumlu etkilerde bulunması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür.

Milyonlarca insanın kullanıcı olduğu internette aranılan bilgilere tam olarak ulaşmak çok fazla zaman gerektirmektedir ve çoğunlukla tam olarak ulaşmak mümkün olamamaktadır. Kendi mesleği ile ilgili teknik bilgiler üzerine sanal ortamda yoğun çalışmalar yapan ve taramalarda bulunan bir kişinin bulduğu sonuçları, konuyla ilgili diğer siteleri, kişileri belirleyerek kendi web sitesinde kullanıma açması konuyla ilgilenen insanların bu bilgiye daha kolay erişimini sağlayacağından üçüncü kişilere pozitif dışsallık sağlayacaktır. Bu anlamda FESAM sitesinde değişik konulardaki uzmanların bir araya gelerek futbol ekonomisi üzerine değişik boyutlarda yayınlanan yazıların derlenmesi konuyla ilgili üçüncü kişilerinde bu bilgilere kolayca erişerek zaman tasarrufu sağlaması örnek olarak verilebilir.

2-Tüketim sonucu doğan negatif tüketim dışsallığı

Bir kişinin tüketiminin diğer bir kişinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumsuz etkilerde bulunması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür

Örneğin Futbol maçlarında ortaya çıkan şiddet görüntülerinin maça gelen veya bunları televizyon ekranlarından izleyen genç ve çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimi üzerinde ortaya çıkabilecek olumsuzluklar buna örnek verilebilir.

3-Tüketim sonucu doğan pozitif üretim dışsallığı

Bir kişinin tüketiminin diğer bir kişinin üretim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumlu etkilerde bulunması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür

Bilgi toplumunun gerektirdiği bilgi ve teknolojik donanıma sahip olmak ve kullanmak bir yandan bu ürünlerin kullanımını yaygınlaştırırken diğer yandan bu teknolojilerin kullanımı sonucunda edinilen birikim iş yaşamında daha verimli ve etkin sonuçlarında alınmasını sağlayabilir. Bir teknik direktörün bu teknolojileri kullanarak futbol dünyasında olup biten gelişmeleri takip ve analiz edebilmesi buna örnek verilebilir. Geçmişte Dünyanın değişik yerlerinde yayınlanan konuyla ilgili yayın ve dergilere erişim için klasik sipariş ve posta hizmetiyle ürünün temini ve tüketimi süreci günümüzde çevrimiçi üyelik veya ücretsiz şekillerde hızlı bir şekilde temin edilerek tüketime konu olabilmektedir. Bu gelişmeleri takip eden ve yeniliklerden haberdar olan bir teknik direktörün bunu işine yansıtması sonucunda yapılan tüketim eylemi sonucunda pozitif bir üretim dışsallığı ortaya çıkmaktadır.

4-Tüketim sonucu doğan negatif üretim dışsallığı:

Bir kişinin tüketiminin diğer bir kişinin üretim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumsuz etkilerde bulunması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür

Zaman zaman derby olarak nitelenen ya da önemli maçlar öncesi sahte bilet basıp satanlar ya da karaborsa bilet satışları görülebilmektedir. Bu tip faaliyetler sonucu takımlar aleyhine bir durum oluşmakta ve takımın kasasına girmesi gereken bir ücret 3.şahısların cebine girmektedir. Bu durumun yaygın olması durumunda ise faaliyet gösteren üreticiler/ takımlar bundan zarar görmektedir.

SONUÇ :

Buraya kadar yaptığımız tanımlamalar ve örneklerde göstermektedir ki bütün ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi Futbol sektöründe de taraf olan kesimlerin yaptıkları edimler ya da alına kararlar olumlu ya da olumsuz bir şekilde sonuçlar doğurmaktadır.

Bir sektörde dışsallıkların yoğun bir şekilde varlığı o sektörde en uygun düzeyin ne olduğunun tespitini zorlaştırır. Zira hesap edilmeyen/edilemeyen bazı faktörlerin üretim ve tüketim sürecinde yer alan kişi ve kurumların üretim ve tüketim fonksiyonunda yer alması nedeniyle etkinlikten uzaklaşmalar olabilir. Bu nedenle "regülasyon" adı verdiğimiz düzenlemelerin etkin bir şekilde yapılması futbol sektörünün sağlıklı yapıya ulaşmasında önemlidir. Futbol sektörünü oluşturan bütün unsurlar pozitif dışsal fayda yaratabilecek faaliyetleri teşvik ederken, negatif dışsallık yaratabilecek eylem ve davranış şekillerinden kaçınmalıdırlar. Önemli olan bireysel çıkarlardan çok sektörün çıkarlarıdır. Sektörün güçlü ve etkin olmasından tüm tarafların dışsal faydası olacaktır. Arzu edilmeyen, istenmeyen durumlarda bazen taraflardan birisinin kısa vadede kazançlı çıkması mümkün olsa da olumsuz dışsal etmenlerin ortaya çıkışında duyarlı olunmaması durumunda sektörün kendisi ve dolayısıyla uzun dönemde sektörü oluşturan tüm taraflar bundan zarar görecektir. Bu bilinç ve hassasiyetle hareket edilmesini diliyorum.

d-Okun yasası

Amerikan ekonomisine ilişkin büyüme ile işsizlik rakamlarını inceleyen Arthur Okun, reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranının düştüğünü, aksine reel büyüme oranının düşük düzeyde kaldığı hatta negatif olduğu yıllarda, işsizlik oranının arttığını saptamıştır. Arthur Okun'un reel büyüme oranı ile işsizlik arasındaki ilişkiyi, bir formülle ifade etmesi, bu görüşün daha sonra Okun Yasası diye ifade edilmesine neden olmuştur.Okun yasası, reel büyüme hızının %2,25'in üzerine çıktığı yıllarda, reel gelirin %2.25 oranının üzerindeki her %1'lik artışının, işsizlik oranında %0.5'lik bir azalma sağladığı şeklindedir.

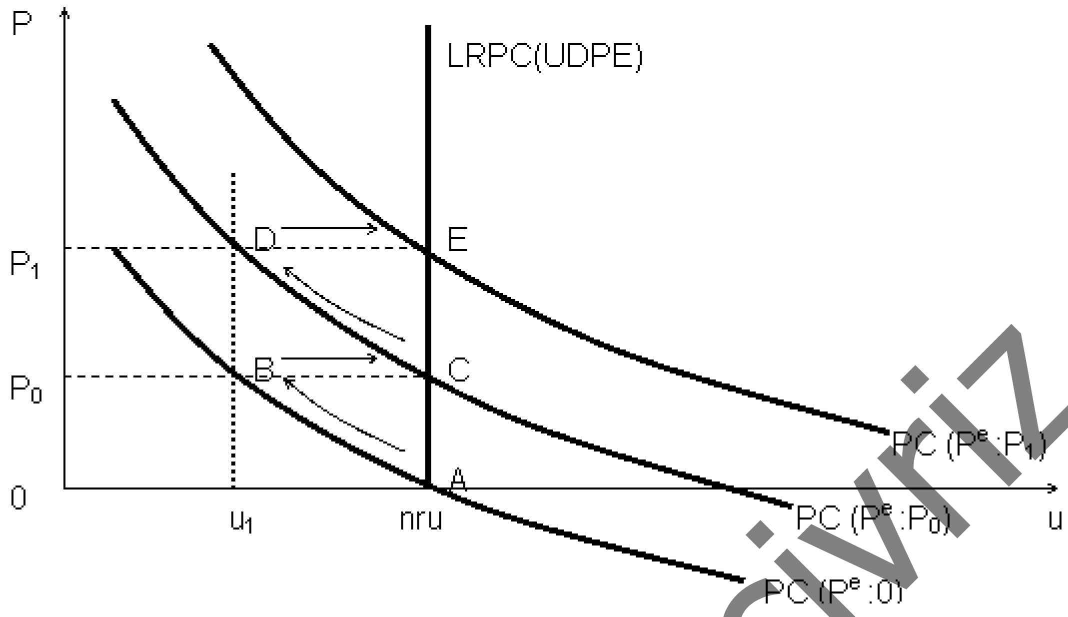
Örneğin milli gelirde %5.25'lik bir artış olduğu bir yılda, işsizlik oranı %1.5 oranında azalmaktadır.(%5,25 - %2,25 = %3 ve %3/2 = %1,5) Okun yasası olarak ifade edilen bu ilişkinin, yıllık nüfus artış hızının %1 civarında olduğu ABD için geçerli olduğunu belirtmek gerekir.Gelişmekte olan ülkelerde de böyle bir oransal ilişkiyi saptamak mümkün olmakla birlikte, bu grup ilkelerde nüfus artış hızı fazla olduğundan, reel büyüme hızından çıkarılması gereken &2,25'lik oranın bu orandan daha yüksek ve her ilave %1'lik reel büyüme hızı nedeniyle işsizlik oranındaki azalma da %0,5'ten az olacaktır.Ülkemizde 1975-1995 yılları arasında büyümenin %4,3'ünü aşan her %1'lik puan için, işsizliğin %0,13 puan azaldığı saptanmıştır.

e-Beklentilere gore genişletilmis Phillips eğrisi

Milton Friedman'ın 1977'de Nobel ödülü kazandığı makalesinde, toplam talepte meydana gelen tahmin edilmemiş değişikliklerin kısa ve uzun dönemli etkileri arasındaki farka dayanarak Phillips eğrisine getirdiği alternatif yorum, uyarlanabilir beklentiler kavramına dayanmaktadır[3].

Uyarlanabilir beklentiler varsayımına göre, işçiler ve işverenler fiili fiyat artışlarına farklı sürelerde tepki gösterirler. İşverenler için önemli olan ürettikleri malların nispi fiyatlarındaki değişmedir. Satılan malların ve üretimde kullanılan girdilerin fiyatlarının, işçi maliyetlerinin izlenmesiyle bu nispi fiyat değişiklikleri kısa sürede algılanabilir. Buna karşılık işçiler için önemli olan satın alma gücündeki değişmedir. Fiyat artışları karşısında satın alma gücünde meydana gelen değişmenin algılanabilmesi için çok sayıda fiyatın izlenmesi gerekir. Fiili fiyat artışları karşısında fiyat artış beklentilerini işverenlerin derhal, buna karşılık işçilerin işverenlerden daha geç düzenlemeleri, Friedman tarafından ‘uyarlanabilir beklentiler’ kavramıyla açıklanır. Uyarlanabilir beklentiler kavramına göre, işçiler kısa dönemde fiyat beklentilerinde yanılmakta, işverenler içinse böyle bir yanılgı söz konusu olmamaktadır.

Uyarlanabilir beklentiler kavramı Phillips eğrisine yeni bir yorum getirdi. Bu yoruma göre, işçilerin fiili fiyat artışları karşısında alım güçlerinde meydana gelen azalmayı henüz algılayamadıkları kısa dönemde enflasyonla işsizlik arasında bir trade-off mevcuttur ve Phillips eğrisi orijine dış bükeydir. Ancak, işçilerin beklentilerindeki yanılgının farkına vardıkları uzun dönemde söz konusu trade-off ortadan kalkar ve beklentilerin etkisiyle Phillips eğrisi yatay eksene dik bir hal alır.

Şekil 1:Uyarlanabilir Beklentiler ve Phillips Eğrisi

Şekildeki her bir negatif eğimli eğri, farklı bir fiyat artış beklentisine karşılık gelen kısa dönemli Phillips eğrisidir. Uzun dönemli Phillips eğrisi ise tabii işsizlik oranında(nru) yatay eksene diktir ve değişik fiyat artış beklentilerine göre oluşan kısa dönemli Phillips eğrilerini tabii işsizlik oranında kesmektedir.

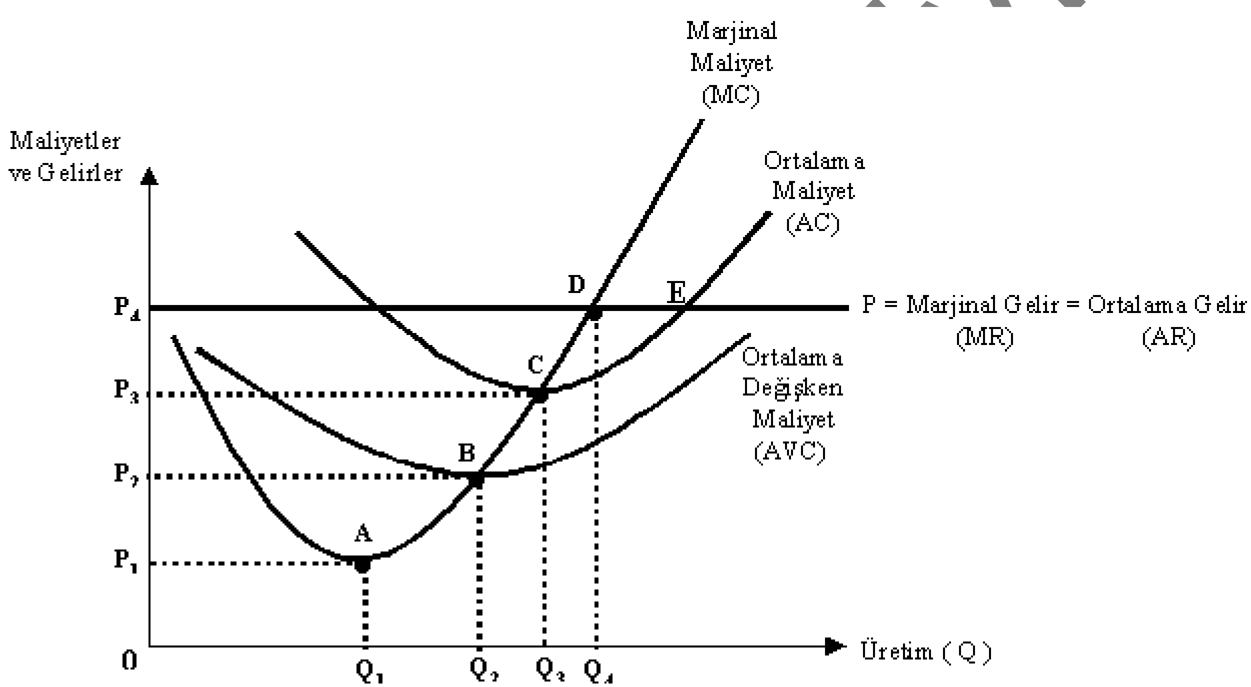
Ekonomi, başlangıçta A noktasında iken toplam talep arttırıldığında işçilerin fiyat artış beklentilerinin henüz değişmediği, fiyat artış beklentilerinin fiili fiyat artışlarının gerisinde kaldığı kısa dönemde, reel ücretlerin azalmasının etkisiyle B noktasına hareket eder, işsizlik oranı nru'dan u_1'e düşer, enflasyon 0'dan P_0'a yükselir. Ancak uzun dönemde işçiler fiyat artış beklentilerini değiştirirler ve nominal ücretlerde fiili fiyat artışı olan P_0 oranında artış talep ederler. Reel ücretlerin tekrar eski seviyesine dönmesiyle Phillips eğrisi sağa kayar, yeni fiyat artış beklentisine göre farklı bir kısa dönemli Phillips eğrisi oluşur. Ekonomi artık B noktasında değil, P_0 enflasyon

oranı ve nru işsizlik oranına karşılık gelen C noktasında dengededir. Eğer hükümet işsizlik oranını düşürmekte ısrar eder ve genişletici politikaları sürdürürse, ekonominin yeni denge noktası kısa dönemde D'ye, uzun dönemde E'ye kayar. Dolayısıyla Monetarist görüşün uyarlanabilir beklentiler varsayımına dayanan Phillips eğrisi yorumunda, kısa dönemde fiyat artış oranının yükselmesine katlanmak koşuluyla daha düşük bir işsizlik oranına ulaşılabilir. Ancak uzun dönemde beklentilerin yeniden uyarlanmasıyla tekrar nru'ya dönülür[4]. Sonuçta istihdam düzeyi değişmez, sadece fiyatlar genel seviyesi artmış olur.

49 Yatırım faiz esnekliği sıfır, para talebi faiz esnekliği sonsuz iken kamu harcamalrdaki artışın etkisini IS-LM modelinde inceleyiniz?

Likidite Tuzağı

Ekonomi likidite tuzağındadır. Faizler düşebileceği en alt sınırdadır. Para arzının arttırılması faizleri düşürmez , halk tüm parayı talep eder yani para talebi sonsuzdur. Maliye politikası tam etkindir.

ği noktadır. Firma ancak bu noktanın

51 Bütçe açığının azalmasının toplam talep-arza etkisin şekil yardımıyla açıklayın.

Bütçe Açıklarının Azaltılması

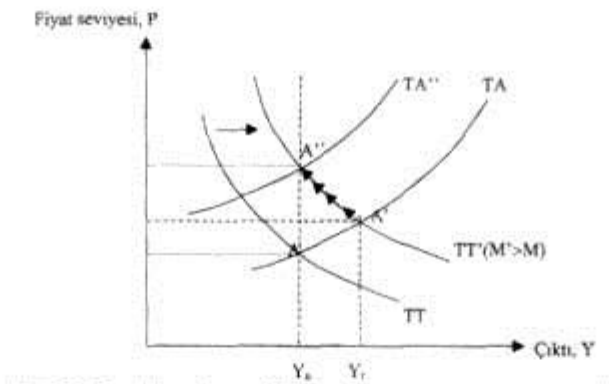
İncelediğimiz politika, yani parasal genişleme, LM eğrisinin kayması sonucunda toplam talebin artmasına yol açmıştı. Şimdi ele alacağımız politika, IS eğrisindeki kaymanın etkilerini gösterecektir.

Hükümetin bütçe açıklarını azaltmaya karar verdiğini düşünelim. Bunun için hükümet harcamalarının (G) azaltılıp, vergilerin sabit tutulduğunu varsayalım. Bunun kısa ve orta dönem etkileri ne olacaktır ?

Başlangıç olarak çıktı miktarının doğal seviyesinde (Yn) ve ekonominin Şekil 7.7 deki A noktasında olduğunu düşünelim. Hükümet harcamalarının azalması, toplam talep eğrisini sola, 'ÎT den TT ne, kaydıracaktır. Belli bir fiyat seviyesinde çıktı talebi daha az olacaktır.

Bundan dolayı ekonomi A noktasından A' noktasına kayar, çıktı miktarı ve fiyat seviyesi düşer. Bütçe açıklarını azaltmanın ilk etkisi, ekonomide durgunluk yaratmasıdır. Bu sonucu ilk olarak üçüncü bölümde belirtmiştik, beşinci bölümde ispatladık, şimdi ise uygulamasını görüyoruz.

Zamanla durum ne olur? Çıktı miktarı, doğal seviyesinin altında olduğu sürece toplam arz eğrisi aşağı kaymaya devam eder. Ekonomi, toplam talep eğrisi (TT) üzerinde A" noktasına kadar kayar. Bu nokta, toplam talep eğrisinin, toplam arz eğrisini kestiği, doğal çıktı seviyesine (Yn) ulaşılan noktadır ve durgunluk sona ermiştir.

Yt Yn

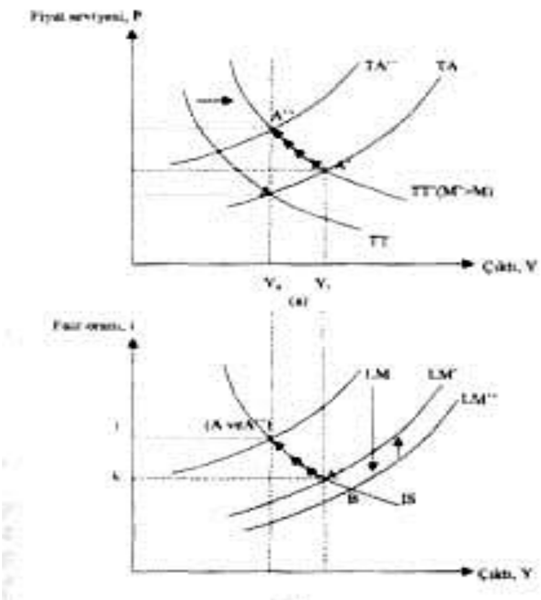
Şekil 7.7. Bütçe Açığındaki Azalmanın Etkisi

Netice olarak, nominal para miktarının artırılmasında olduğu gibi, bütçe açığının azaltılmasında da, çıktı miktarı üzerindeki etki devamlı değildir. Eninde sonunda çıktı miktarı başlangıç seviyesine, işsizlik te doğal seviyesine dönecektir. Fakat para miktarı ile bütçe açığındaki değişme politikaları arasında önemli bir fark vardır. A" noktasında her şey başlangıçtaki gibi olmaz, çıktı doğal seviyesine ulaşmakla birlikte fiyat seviyesi ve faiz oranı başlangıçtakinden düşüktür . Bunun sebebini daha iyi anlayabilmek için olaya bir kere de IS-LM modeli çerçevesinde bakmalıyız.

7.5.1. Bütçe Açığı, Çıktı ve Faiz Oranı

Şekil 7.8 de çıktı ve faiz oranı çerçevesinde uyum süreci görülmektedir. Şekil 7.8 a Şekil 7.7 nin aynısıdır. Şekil 7.8 b, IS-LM modeli çerçevesinde uyum sürecini göstermektedir.

Şekil 7.8 b de ekonomi başlangıçta A noktasındadır. Üstteki şekilde de bu nokta aynıdır. Çıktı miktarı doğal seviyesinde (Yn) ve faiz oranı i dir. Hükümet bütçe açığını azaltmaya başlayınca , IS eğrisi, sola doğru IS' pozisyonuna hareket eder. Fiyat seviyesi

Şekil 7.8. Bütçe Açığındaki Azalmanın Çıktı Miktarı ve Faiz Oranı Üzerine Etkisi

değişmemiş olsaydı, ekonomi A noktasından B noktasına gelecekti. Fakat çıktı miktarı azalınca fiyatlar düşeceğinden reel para stoku artar, LM eğrisinin LM' ye doğru telafi edici yönde bir hareketi olur. Bütçe açığını azaltma politikasının ilk etkisi, ekonominin A dan A' ne gelmesidir. A' noktası, üstteki şekilde de aynı noktadır. Çıktı miktarı ve faiz oranı, bütçe harcamalarının kısılmaya başladığı başlangıç noktasından azdır. Düşünülmesi gereken bir nokta, kısa dönemde yatırımların ne olacağıdır; çıktı seviyesinin azalması yatırımları olumsuz yönde ama faiz oranının azalması olumlu yönde etkileyecektir.

Zamanla, çıktı miktarının doğal seviyesinin altında ve buna bağlı olarak, işsizliğin doğal seviyesinin üzerinde olması fiyatların daha da düşmesine yol açar. Çıktı miktarı, doğal seviyesinin altında olduğu sürece fiyatlar düşer, LM eğrisi aşağıya doğru kayar. Ekonomi, A' noktasından, IS' eğrisi boyunca aşağıya doğru hareket eder ve sonunda A" noktasına ulaşır (üstteki şekilde A"). A" noktasından geçen LM eğrisi LM" ile gösterilmiştir. Çıktı doğal seviyesindedir. Faiz oranı ise i" dür ve bütçe harcamalarının azaltılmaya başladığı konumundan daha azdır. Çıktı kompozisyonu başlangıçtan farklıdır. Yeni çıktı bileşimini ve değişmesinin sebebini anlayabilmek için IS eşitliğini yeniden yazarak inceleyelim. A" noktasında çıktı, doğal seviyesindedir, yani Y=Yn dir.

Yn=C(Yn-V)+I(Yn,i)+G

Gelir ve vergiler değişmediğinden tüketimin bileşimi, bütçe açıklarının azaltılması programı öncesinde nasılsa öyledir. Yapılan varsayıma göre hükümet harcamaları (G) daha azdır. Bundan dolayı yatırımın, bütçe açığının azaltılması programı öncesi seviyesinden daha fazla olması gerekir. Bu fazlalık, azalan bütçe açığına denktir. Başka bir ifade ile, orta dönemde bütçe açığının azaltılması, faiz oranının düşmesine ve yatırımların artmasına yol açar.

7.5.2. Bütçe Açığı, Çıktı Miktarı ve Yatırımlar

Yukarıdaki analizler neticesinde öğrendiğimiz mali politikanın sonuçlarını özetleyelim:

1- Kısa dönemde, bütçe açığının azaltılması, tek başına (yani para politikası değişmeksizin), çıktı miktarının azalmasına sebep olur, yatırımlar da azalabilir. Bunun, para politikasına ilişkin tedbirler alınmadığı taktirde ortaya çıkacağına dikkat ediniz. Para ve maliye politikalarının uygun bileşimi ile çıktı üzerinde kısa dönemdeki olumsuz etki ortadan kaldırılabilir. Yapılması gereken şey, merkez bankasının faiz oranını, hükümet harcamalarındaki azalmanın talep üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmaya yetecek kadar düşürmesidir.

2- Orta dönemde, çıktı miktarı, doğal seviyesine döner, faiz oranı düşer. Orta dönemde bütçe açığını azaltma politikası, yatırımları artırır. Buraya kadar yapılan analizlerde yatırımın sermaye birikimi üzerine ve bunun da çıktı üzerine etkisi üzerinde durmadık. Ancak bu taktirde ne olacağını tahmin etmek zor değildir. Uzun dönemde bütçe açıklarının azalması, yatırımları teşvik eder. Daha fazla yatırım, daha fazla sermaye birikimine, bu ise çıktı miktarının artmasına yol açar.

Bütçe açığının azaltılması politikası hakkında ileri sürülen sonuçlar, özel tasarrufların artırılması politikaları için de aynı derecede geçerlidir. Tasarruf oranlarındaki artış, orta ve uzun dönemde çıktı miktarını ve yatırımları artırır. Ama aynı politikalar, kısa dönemde, ekonomide durgunluğa ve yatırımlarda azalmaya da yol açabilir.

Ekonomistler arasında, kamu tasarruflarının veya özel tasarrufların artırılmasının sonuçları üzerindeki fikir ayrılıklarının sebebi zaman faktörüdür. Kısa dönem etkileri ön plana alanlar, bu tip tedbirlerin durgunluğa yol açacağı, bir süre için tasarruf ve yatırımları azaltacağı endişesi ile buna karşı çıkmaktadırlar. Kısa dönemin ötesine bakanlar ise tasarruf ve yatırımlardaki artışları görmekte ve çıktı üzerindeki olumlu etkileri dikkate almaktadırlar.

58 Para politikasının araçları ve amaçlarını açıklayınız.

Para Politikası (Monetary Policy):
Bir ekonomide toplam faaliyet hacmini amaçlanan yönde etkilemek için merkez bankası tarafından para ve kredi hacmini değiştirici politikalar izlenmesidir. Bir ülkede para politikasını yürütmekle görevli kuruluş Merkez Bankasıdır. Para politikası genellikle hükümetin belirlediği bazı makroekonomik amaçlara ulaşacak yönde uygulanır. Bu amaçlar arasında örneğin, işsizlik veya enflasyonun önlenerek iç ekonomik istikrarın sağlanması, dış ödeme açık veya fazlası şeklindeki dış denge-sizliklerin giderilmesi, yabancı sermaye girişlerinin özendirilmesi, ulusal paranın dış değerinin korunması, v.s. gibi hususlar yer alır. Söz konusu amaçlara ulaşı-labilmesi için para politikasının. elinde bazı araçlar vardır. Bu araçlar şöyle belirtilebilir: (a) Kanuni karşılık oranları: Ticari bankalar, topladıklar; mevduata dayanarak kredi açarlar. Ancak, tasarruf sahiplerine karşı bir güvence unsuru olarak, kendilerine yatırılan mevduatın merkez bankası tarafından belirlenen bir oranım bu bankada ihtiyat şeklinde tutar-lar. Merkez bankası bu oranları değiş-tirerek açacakları kredi hasmini etkiler. Şöyle ki kanuni karşılık oranının yük-seltilmesi kredi hacmini daraltıcı, bu oranın düşürülmesi ise yükseltici yönde etkide bulunur. (b) Reeskont oranları: Ticari bankaların iskonto ettikleri senetleri, likidite sağlamak üzere merkez bankasında yeniden iskonto ettirdiklerinde uygulanan faiz oranlarının değiştirilmesidir. Reeskont oranlarının merkez bankası tarafından yükseltilmesi daha az senedin reeskonta sokulmasına, dolayısıyla para arzının daralmasına yol açar. Aksine reeskont oranlarının düşürülmesi, ticari bankalarca likidite sağlamanın maliyetini azaltarak para arzını artırıcı etki yapar, (c) Açık piyasa işlemleri: Merkez bankasının doğrudan doğruya sermaye piyasasında devlet tahvili alım satımları yaparak para arzını etkilemesidir. Açık piyasada merkez bankasının tahvil satışları para arzını daraltıcı, tahvil satın alımları ise para arzını genişletici etki yapar, (d) Selektif kredi uygulamaları:" Merkez bankası, bankaların açtığı kredilerin faiz oranlarını sektörlere göre farklılaştırabilir. Böylece, örneğin, özendirilmek istenen bir sektöre diğer-lerinden daha düşük faiz oranı uygu-lanabilir. Belirli makroekonomik amaçlara ulaşmak için genellikle para politikası Maliye Politikası ile birlikte uygulanır. Enflasyonist dönemlerde daraltıcı bir para ve maliye politikası izlenir, diğer bir deyişle, bir yandan toplam kamu harca-maları kısılıp vergiler artırılırken, diğer yandan da para politikası araçları kulla-nılarak toplam para arzı daraltılır. Böylece de faiz

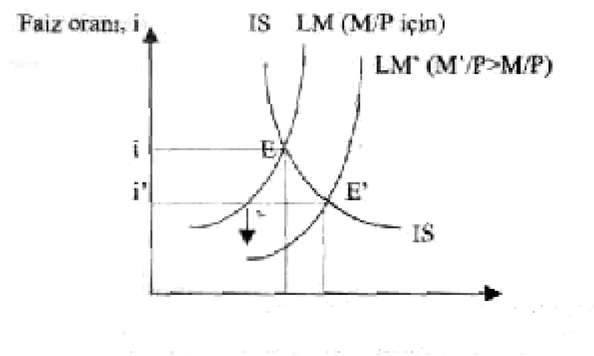
oranları yükseltilmiş ve kredi hacmi kısıtlanmış olur. Yüksek faiz oranları ve kredi sağlamanın güçleşmesi yatırımları daraltır, bu da toplam talebi düşürerek enflasyonu önleyici etki yapar. Bir işsizlik durumunda bu politikalar ters yönde uygulanır. Genellikle toplam talebi değiştirme açısından maliye politikasının para politikasından daha etkili olduğu kabul edilmektedir. Çünkü para politika-sının toplam harcamaları etkilemesi, ancak yatırımlar yoluyla, diğer bir deyişle, dolaylı biçimde olmaktadır. Oysa maliye politikasında bu etkiler dolaysızdır. O bakımdan bazı durumlarda para politika-sının dış denge, maliye politika-sının da iç denge amacıyla kullanılması daha uygun olabilir. Bu durum özellikle kısa-süreli uluslararası sermaye akımlarının faiz oranlarına yüksek derecede tepkide bulun-duğu ülkelerde söz konusudur. Böyle bir durumda ülke, faiz oranlarını yükselterek yabancı sermaye fonlarının girişini özen-dirir ve dış açıkları bu şekilde finanse etmiş olur. Yüksek faiz oranlarının iç yatırımları kısıcı etkisi ise kamu harca-maları artırılarak önlenmeye çalışılır. Belirtmek gerekir ki geleneksel olarak para politikası dış ödeme açıklarını önlemek için kullanılmıştır. Maliye politikasıyla birlikte para politikasının iç ekonomik denge için kullanılmaya başlanması 1936 da Keynes`in Paranın, Genel Teorisi adlı ünlü eserinin yayınlanmasından sonra orta-ya çıkmıştır.

52 Para arzındaki artışın faizler üzerinde etkisini, beklenen enflasyon ve gelir etkisinin (likidite) ikame etkisini bastırdığı durumu tartışınız?

Para Politikası, Ekonomik Faaliyet ve Faiz Oranı

Para arzının artmasına **parasal genişleme**, azalmasına ise **parasal daralma** denir. Parasal genişlemeyi ele alalım. Merkez bankasının açık piyasa işlemleri ile nominal para miktarını (M) artırdığını varsayalım. Fiyatlar sabitse, nominal para miktarındaki artış, reel paranın (M/P) aynı miktarda artması demektir. Başlangıçtaki para arzını (M/P), artan para arzını (M'/P) ile gösterelim. Para arzındaki artışın, üretim ve faiz oranı üzerindeki etkisini inceleyelim.

İlk aşama yine, IS ve LM eğrilerinden hangisinin ve ne yöne kayacağıdır. Önce IS eğrisine bakalım. Para arzının mal talebine ve arzına direkt etkisi yoktur. Bir başka ifadeyle IS bağıntısında, para arzı rol almamaktadır. Netice olarak para arzının değişmesinin, IS eğrisine etkisi yoktur.

Para arzı, LM ilişkisinde rol almaktadır, dolayısı ile para arzı değişince LM eğrisi hareket eder. 5.2. bölümde gördüğümüz gibi, paranın artması LM eğrisini aşağıya kaydırır: belirli bir gelir seviyesinde, para miktarındaki artış, faiz oranının düşmesini sağlar.

Buraya kadar yapılan açıklamaları bir araya getirelim; parasal genişleme LM eğrisini kaydırırken IS eğrisini etkilemez. Böylece Şekil 5.9'da görüldüğü gibi, ekonomi IS eğrisi boyunca hareket eder, denge noktası E den E' ne kayar. Çıktı miktarı Y den Y' ne çıkarken, faiz oranı i den i' ne geriler. Yani, para miktarının artması faiz oranlarını düşürür. Düşük faiz oranı yatırımların, çoğaltan etkisiyle birlikte de talep ve üretimin artmasını sağlar.

Malî daralmanın (konsolidasyonun) aksine, parasal genişlemeden sonra talebin bileşenlerinde ne gibi değişiklikler olacağını tam olarak açıklayabiliyoruz. Daha fazla gelir ve sabit vergilerle, tüketim artar. Satışların artması ve faiz oranlarının azalması sonucunda yatırımlar da artacaktır. Parasal genişlemenin yatırımlara etkisi, parasal daralmadan daha olumludur.

Özetleyelim:

- Bu bölümde geliştirilen ve politika değişikliklerinin ekonomik faaliyete ve faiz oranlarına etkilerini inceleme yöntemini hatırda tutunuz. Notlarımız boyunca bu yöntem kullanılacaktır.
- Yöntemi, para ve malîye politikalarının, faiz oranı ve üretim seviyesine etkilerini incelemede uyguladık. Yöntemi, diğer değişiklikler karşısında da uygulayabilirsiniz. Örneğin, tüketicilerin gelecekle ilgili beklentilerinin olumsuz olmasının, tüketim taleplerine ve bunun da ekonomik faaliyete etkisini test edebilirsiniz. Veya kredi kartlarının kullanımının artmasının para talebini, dolayısıyla ekonomiyi nasıl etkilediğini inceleyebilirsiniz.

Y Y' Çıktı,Y Şekil 5.9. Parasal Genişlemenin Etkileri

53 Heteredoks ve Ortodoks poltikaları anlatınız.

Ortodoks Programlar ve Araçları

İstikrar programları içsel ya da dışsal sebeplerle ekonomide bozulan arz-talep dengesini yeniden kurmayı ve bunun yansıması olarak ortaya çıkan ekonomik problemleri (yüksek enflasyon, cari açık gibi) çözmeyi hedeflediği için, programların içerdiği politikalar talep yönlü ve arz yönlü politikalar olmak üzere iki grup altında incelenmektedir. Bu politikalar arasındaki fark, iyileşmenin talebi kısıtlayarak mı arzı genişleterek mi sağlanacağıdır. Talep yönlü politikalar fazla talep baskısını nihai talebi azaltarak düşürmeye çalışırlar. Bu politikalar geleneksel makroekonomik politikalar sayılan sıkı maliye, para ve kredi politikalarından oluşmaktadır. Ana hedef nihai talep düzeyini kontrol altına almaktır.

Arz yönlü politikalar ise reel mal ve hizmet hacmini artırmayı hedeflemektedir. Bu politikalar çok çeşitli olmakla birlikte genel olarak iki grupta incelenebilir:

1 - Üretim araçlarını (sermaye, emek vb.) daha etkin bir biçimde kullanıp kapasite kullanımını
arttırarak üretim seviyesini artırmayı amaçlayan politikalar; uygulanan fiyat ve kur politikalarının, monopollerin, vergi ve sübvansiyon politikalarının, ticaret kısıtlarının ekonomide yarattığı bozulmayı (distortion) düzeltmeyi amaçlarlar.
2- Yeni kapasite oluşturarak ve uzun dönem tam kapasite-üretim dengesini, toplam talep
genişlemesini de kontrol ederek kurmayı amaçlayan politikalar ise yatırım-tasarruf teşviklerini, eğitim ve teknolojik gelişmeyi içermektedirler.

Kesin bir çizgiyle asla ayrılmamakla birlikte, arz ve talep yönlü politikalar arasındaki en önemli fark, arz yönlü politikaların ço unlukla mikroekonomik özellikler taşıması ve sektörel öncelikleri dikkate alması, talep yönlü politikaların ise makroekonomik karaktere sahip olmasıdır. Ayrıca arz yönlü politikaların talep yönlü politikalara göre daha uzun uygulama sürecine ihtiyacı vardır. Bu politikalar birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Bir politika demetinin yarattığı olumsuz etkiler diğer bir politika demeti ile azaltılabilmektedir. Örneğin, talep politikalarının üretim ve işsizlik üzerinde yarattığı deflasyonist etkiler, arz yönlü politikalar ile azaltılıp desteklenebilir. (Khan ve Knight, 982, s.7 3). Ortodoks programlar yukarıda sıralanan politika kombinasyonlarından oluşan ve temelinde makro denge hedeflerinin yattığı programlardır. (Beckerman, 992). Makro dengenin kurulması reel ve parasal dengenin sağlanması ile gerçekleşir. Parasal denge genel fiyat istikrarını (mal ve hizmet fiyatları,ücret,kur vs.) içerdiği için, reel dengenin dışında fiyat dengesinin de kurulması çok önemlidir. Böylece konu iki noktada düğümlenmektedir: Ekonomideki temel (reel) değişkenlerin dengelenmesive fiyatların (kur, ücret, faiz vb.) dengelenmesi.

.

Fiyat dengesinin sağlanması, yani enflasyonun düşürülmesi konusunda ortodoks programlar, sıkı maliye, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur politikasından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar ortodoks politikalardır. Sıkı maliye ve para politikalarının ekonomide daralma yaratmasıyla fazla talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenir.
Ortodoks politikalar uluslararası kuruluşlar tarafından genel kabul gören ve istikrarı sağlamanın olmazsa olmaz koşulu sayılan politikalardır. Bu politikalar reel dengenin kurulmasında ve bütçe açığının kapatılmasında başarılı olmakta, fakat fiyatlar arasındaki (ücret, fiyat, kur, faiz) dengenin kurulmasında başarıları tartışılmaktadır. Bu noktada fiyat ve ücret politikaları gündeme gelmekte ve Ortodoks programların göreli fiyat dengesinin kurulmasıyla ilgili eksik yönleri kapatılmaya
çalışılmaktadır.

1.2 Heterodoks Programlar ve Araçları

Heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşmaktadır. Heterodoks programları ortodoks programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır. Heterodoks programların amacı, enflasyonu hızla ve kalıcı bir ekilde dü ürmektir. Bu programlar genellikle yüksek kronik enflasyonun ya andı ı ekonomilerde tercih edilmektedir . (Kiguel ve Liviatan, 99). Bazı durumlarda ortodoks programların uygulanması ile kamu açı ının kapatılması ve mali dengenin kurulması enflasyonun dü ürülmesi için gerekli olmakla birlikte yeterli olamamaktadır . (Kiguel ve Liviatan, 992a). Ortodoks uygulamalara ra men enflasyonun dü memesinin çe itli nedenleri vardır. Ekonomide geriye yönelik endeksleme mekanizmasının çalı ması (backward indexation) ve ileriye dönük enflasyonist beklentiler nedeniyle, bir dönem önceki enflasyonun ileriye ta ınması (inertia), ve/veya daha önceki istikrar giri imlerinin ba arısız olması ya da alınan önlemlerin uzun dönemde sürdürülemeyece i inancıyla ortaya çıkan güven eksikli i, enflasyonun dü mesini engellemektedir. Bu noktada, süregelen enflasyonu (inertia) kırmak için heterodoks politikalardan yararlanılmaktadır. Programın ba ında fiyat ve ücretlerin bir anda dondurulması (ok tedbirler) ile enflasyon kısa sürede kontrol altına alınabilmektedir. Heterodoks programlar enflasyonun dü ürülmesinde ortodoks programlara göre daha etkilidir. Enflasyon, heterodoks uygulamanın ba ında hızla dü erken, ortodoks uygulamada yava yava dü mektedir. Fakat tek ba ına uygulandıklarında programların ba arılı olma ansı oldukça dü üktür. Heterodoks programların uzun dönemdeki ba arısı mali dengenin sa lanmasına (ortodoks kısma) ba lıdır. Uygulama örnekleri, tek ba ına uygulanan heterodoks programların ba arısızlıkla sonuçlandı ını göstermektedir. (Kiguel ve Liviatan, 992c, s.38). Heterodoks programlar 980'li yılların ortalarına kadar tek ba larına uygulanmı , fakat kalıcı ba arı sa lanamadı ı için, daha sonraki uygulamalarda ortodoks programlarla birlikte uygulanmı lardır. Reel dengelerin kurulması ve mali disiplinin sa lanması ortodoks, fiyatlararasındaki dengesizlik ise heterodoks politikalar ile sa lanabilmektedir. Heterodoks programlarda fiyatlar sabit tutuldu u için, programın ba ında enflasyon hızla dü mektedir. Fakat önemli ve zor olan, kontroller kaldırıldı ında fiyat seviyesini kalıcı bir ekilde dü ük tutmaktır. Ayrıca fiyatlar ilk anda hemen dü tü ü için istikrar maliyetinin dü ük oldu u, konomide dengenin hızla kuruldu u ve fiyat kontrollerinin mali

politikaları ikame edebilece i izlenimi yaratılabilir. Ancak, temel nlar çözülmeden enflasyon dü ürüldüyse, fiyat kontrolleri kaldırıldı ında enflasyon tekrar yükselecek ve ileriki dönemlerde istikrarı sa lamak daha da zorla acaktır. Kiguel ve Liviatan (992c)'a göre, ücret ve fiyat kontrolleri yoluyla programın hemen ba ında enflasyonun hızla dü mesi, programa olan güveni artıraca ından programın ileriki a amalarında daha kolay uygulanmasını sa lar. Yüksek enflasyon ortamına göre dü ük enflasyon ortamında bütçe açı ı daha kolay hesaplanaca ından, bütçe açık ve effaf hale gelir. Böylece istikrar ivme kazanır ve programa ek önlemlerin getirilmesi kolayla ır. lk dönemde sıkı kontroller yapılırken enflasyonu dü ürmenin maliyeti dü üktür. Bu dönem, i sizlik ve ekonomik daralma anlamında maliyeti hemen hemen olmayan bir dönemdir. Heterodoks programlarda enflasyonu durdurmanın maliyeti fiyat kontrolleri gev edi inde ba lar. Kur ile birlikte fiyat ve ücretler sabit tutuldu u için, kontroller kaldırıldı ında kur de erlenmi ve reel ücretler dü mü tür. Ekonomik daralma (recession) ba lar, de erli kur nedeniyle rekabet kaybı ihracatı azaltır ve cari i lemler dengesi bozulur. Yüksek oranlı bir devalüasyon dı açı ı düzeltebilir; ancak devalüasyon enflasyonu artıraca ından, devalüasyonun yapılması, hükümetin istikrar politikalarına olan üvenin sarsılmasına neden olur.

Enflasyonun ilk anda dü mesiyle ters "Olivera-Tanzi etkisi" olarak bilinen etki sonucu kamu gelirlerinde suni bir artı ya anır. Bu artı ın etkisiyle mali dengenin kuruldu u izlenimi ortaya çıkabilir. Ancak, bu iyile me etkisine bakıp yanılmamak gerekir. Mali dengenin sürdürülebilirli i sıkı mali önlemlerin uygulanmasına ba lı oldu undan, ilk anda gelir artı ından sa lanan faydanın, mali dengenin devam ettirilmesi için gerekli yapısal düzenlemelere aktarılması daha yararlı olacaktır.
Heterodoks programlara yapılan ele tirilerden biri, fiyat kontrollerinin kaynak da ılımını olumsuz yönde etkilemesiyle ilgilidir. (Blejer ve Cheasty, 988). Kontroller serbest piyasa i leyi ini aksataca ı için, piyasalar arasındaki denge bozulacaktır. Fiyat kontrolleri nedeniyle piyasalar arasındaki göreli fiyat yapısı bozulaca ından dengeleri tekrar in a etmek, istikrar programının ekonomik maliyetini artıracaktır. Bu ele tiri, kontrollerin uzun dönemli uygulandı ı ülkeler için geçerli olmakla birlikte, geçici ve kısa dönemli kontrollerin bu tür bir etkisi çok önemli görülmemektedir. Heterodoks programların bir dezavantajı, politikaların süreklili ini (progress)
sa lama zorlu udur. Ba langıçta programın ba arılı olup olmayaca ını tahmin etmek oldukça zordur. Piyasa fiyatları dı ında belirlenen fiyat yapısının oldu u bir ortamda programın do ru yolda olup olmadı ını ölçmek güçtür. Ayrıca, fiyat ve ücret kontrollerinin bir kez uygulanması, kaldırılmasını zorla tırır. Bruno (99)'ya göre, tam fiyat kontrolü ancak totaliter rejimlerin (dikta)
ekonomilerinde mal sepetinin tüm bile enlerinin kontrol edilmesiyle mümkün olabilir. Genel fiyat seviyesinin dondurulmasıyla enflasyon hemen dü mesine ra men, bastırılmı enflasyon olu maktadır. Benzer ekilde, i gücü piyasalarını dengeye getirmeye yönelik olarak ücretlerin dondurulması durumunda da gizli i sizlik olu maktadır. Bu nedenle, fiyat ve ücret kontrollerinin ekonomiyi bozucu etkileri vardır. Sürdürülebilir ve ülke geneline yayılmı kontroller piyasa ekonomisinde pek gerçekçi görünmemektedir. Öte yandan, istikrar sürecindeki bir ekonomide
beklentileri yönlendirmek amacıyla kısmi fiyat ve ücret kontrollerine ba vurulabilir. (Örne in, kamu ücretleri ve K T ürün fiyatlarının kontrol edilmesi gibi). Heterodoks programlar enflasyonun hemen ve hızla dü ürülmesi a amasında önemlidir. Fiyat ve ücret

kontrollerinden enflasyonun geçmi dönemlerle olan ba larını koparmak, geriye dönük endeksleme mekanizmasından ileriye dönük endeksleme mekanizmasına geçmek için yararlanılmalıdır. Dü ük enflasyonun kalıcı olması ise, gerekli mali tedbirlerin alınmasıyla ilgilidir. Ayrıca, dü ük nflasyonun devam ettirilmesi için seçilen nominal çıpaya tam güvenin sa lanmı olması gerekir.
Heterodoks yakla ım tek kerelik anstır. E er do ru ve ısrarla uygulanırsa ba arılı olur. Kontrollerin hatalı yapılması enflasyon nunu daha da büyütecektir. (Blejer ve Cheasty, 988).
Heterodoks programların uygulanması ancak sınırlı durumlarda tavsiye edilmektedir. (Kiguel ve Liviatan, 992c, s.53). Örne in, Costa Rica ve Filipinler'de oldu u gibi enflasyonun herhangi bir ok sonrası aniden yükseldi i hiperenflasyon ülkelerinde ok politikalar iyi fikir de ildir. Çünkü enflasyona geçici gözüyle bakılır. Enflasyonist beklentiler yoktur. Heterodoks programlar ancak “inertia”nın ya andı ı yüksek kronik enflasyon ülkelerinde uygulanabilir ve yararlı olabilirler.
Heterodoks ok programları, hiperenflasyonu dü ürmede genellikle daha ba arılıdır. iperenflasyon durumunda ok programları en iyi ve tek çözüm olarak görülebilir. Kademeli (gradual) politikalar enflasyonun geni leyerek arttı ı ve reel para arzını kontrol etmenin mümkün olmadı ı bir ortamda, genellikle etkili de ildirler. Do al olarak tüm hiperenflasyon durumları, fiyat ve ücretlerin dondurulması, sabit kur, radikal mali reform ve Hazine’nin Merkez Bankası finansmanına müdahalesini engelleyen önlemleri içeren ok programları ile son bulmaktadır. Yüksek fakat göreli olarak sabit enflasyon durumunda da ok programlarının ba arılı olabilece i ispatlanmı tır. (IMF, 994b). Enflasyonun ardındaki rasyonel, enflasyonist sürecin kırılması için ekonomik rejim de i ikli inin gereklili idir. ok programları ücret ve fiyat kontrollerini içerir. ok programları e er kamu sektörünün büyüklü ünü azaltmayı amaçlayan yapısal reformlar ve Merkez Bankası finansmanını azaltacak düzenlemeler ile desteklenirse ba arılı olabilmektedir. E er yapısal reformların olmadı ı bir ok programı uygulanırsa, sonuç ba arısız olmaktadır. Yapısal reformları uygulamanın zor oldu u durumlarda kademeli politikalar tek seçenek olabilmektedir.

54 Cournot dengesini açıklayınız.

Oligopolistik piyasalara ilişkin geliştirilen en önemli teori Augustin Cournot teorisidir. Cournot, oligopolistik piyasalarda teşebbüslerin karar değişkeni olarak fiyat yerine üretim miktarını aldıklarını varsaymıştır. Ayrıca, her bir satıcı rakiplerinin üretim miktarlarını sabit tutacakları varsayımıyla kendi üretim miktarını belirlemektedir. Cournot modelini iki teşebbüsün olduğu bir düopol piyasadan yola çıkarak açıklamak mümkündür (Howenkamp 1999, 159). İlk olarak teşebbüslerden birinin üretim miktarını 0 olarak varsayalım. Diğer teşebbüs monopolcü gibi davranarak marjinal maliyetini marjinal gelirine eşit olduğu noktada üretim miktarını belirler. İkinci teşebbüs daha sonra artık talebi (piyasa talebinin birinci teşebbüs tarafından karşılanmayan kısmını) dikkate alarak kendi marjinal maliyetini marjinal gelirine eşitler ve üretim miktarını belirler. Bu durumda satış fiyatı ikinci teşebbüsün satış fiyatından büyük olduğu için pazar kaybetmek istemeyen birinci teşebbüs, artık talebi (piyasa talebinin ikinci teşebbüs tarafından karşılanmayan kısmı) gözönünde bulundurarak üretim miktarını tekrar ayarlar, ilk duruma göre azaltır. İkinci teşebbüs buna yine cevap verir ve böylece her

iki teşebbüs de marjinal maliyetlerini marjinal gelirlerine eşitledikleri bir noktada denge kurarlar. Böylece herbir teşebbüs, monopolcünün üretim miktarının üçte ikisini üretecektir ve toplam üretim miktarı monopol miktarının 1.33 katı olacaktır. Cournot oligopolündeki teşebbüs sayısı artıkça pazardaki toplam üretim miktarı da artar ve dolayısıyla fiyat düşer.

Oligopolistik piyasadaki teşebbüs sayısı arttıkça Cournot dengesindeki toplam üretim miktarı tam rekabet piyasasındaki üretim miktarına yaklaşmaktadır. Benzer şekilde, teşebbüs sayısındaki artışla birlikte Cournot denge fiyatı da tam rekabet piyasasındaki fiyata, yani marjinal maliyete yaklaşmaktadır.

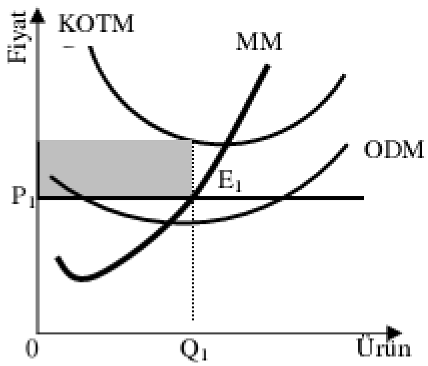
55 Helsinki sürecinden sonra Türkiye – AB ilişkileri.

Türkiye

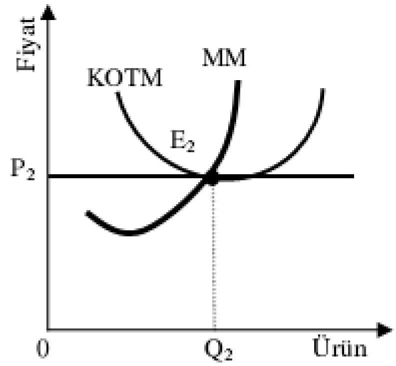
- Avrupa Konseyi, Helsinki'de, Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan aynı kriterler temelinde, Birliğe katılması mukadder bir aday ülke olduğu üzerinde mutabık kaldığını ve bilahare Aralık 2004'teki toplantısında, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğinin Komisyon'un hazırladığı bir rapor ve tavsiyeye dayanarak kararlaştırması halinde, Avrupa Birliği'nin Türkiye'yle katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağına ilişkin olarak Türkiye hakkında kabul ettiği geçmiş sonuç bildirilerini göz önünde bulundurdu.
- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin geniş kapsamlı reform sürecinde kaydettiği kararlı ilerlemeyi memnuniyetle karşıladı ve Türkiye'nin reform sürecini sürdüreceğine olan güvenini ifade etti. Konsey ayrıca, Türkiye'nin Komisyon tarafından belirlenen altı yasal düzenlemeyi yürürlüğe koyma yolundaki çabalarını etkin bir şekilde sürdürmesini bekler. Siyasi reform sürecini geriye dönülmez kılmayı ve özellikle temel özgürlükler ve insan haklarına tam saygı açısından reformların tam, etkin ve kapsamlı olarak uygulanmasını teminat almak amacıyla, bu süreç, işkence ve kötü muameleye karşı sıfır tolerans politikasının uygulanması da dahil, Komisyon'un 2004 rapor ve tavsiyesinde endişe kaynağı olarak belirlenen tüm noktaları ele alarak Konsey'e düzenli olarak rapor sunmayı sürdürmeye çağrılan Komisyon tarafından yakından izlenmeye devam edilecek. Avrupa Birliği, reform sürecindeki öncelikleri ortaya koyan Katılım Ortaklığı temelinde siyasi reformlardaki ilerlemeyi yakından izlemeyi sürdürecek.
- Avrupa Konseyi, Birliğe on yeni üye devletin katılmış olduğunu göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin, Ankara Antlaşması'nın uyarlanmasına yönelik Protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladı. AB Konseyi bu bağlamda, 'Türk Hükümeti, müzakerelerin fiilen başlamasından önce ve Avrupa Birliği'nin mevcut üyeliğine dair uyarlamalar üzerinde anlaşmaya varılarak sonuçlandırıldıktan sonra, Ankara Anlaşması'nın uyarlanmasına ilişkin Protokolü imzalamaya hazırdır' şeklinde Türkiye tarafından yapılan beyandan da memnuniyet duyar.

- Avrupa Konseyi, iyi komşuluk ilişkilerine koşulsuz bağlılık ihtiyacını vurgulayarak, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde kaydedilen iyileşmeyi ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak, sınır anlaşmazlıklarının çözümlenmesine yönelik olarak ilgili üye ülkelerle çalışmaya devam etmeye hazır olmasını memnuniyetle karşıladı. AB Konseyi, önceki sonuçlara, özellikle bu konudaki Helsinki Sonuçlarına uygun olarak, henüz çözümlenmemiş nlara ilişkin durumu gözden geçirdi ve bu amaca yönelik araştırmacı görüşmeleri memnuniyetle karşıladı. Konsey, bununla bağlantılı olarak, katılım süreci üzerinde yansımaları olan çözülmemiş anlaşmazlıkların, gerektiği takdirde çözüm bulunması amacıyla Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi gerektiğine dair görüşünü teyit etti. AB Konseyi, uygun gördüğü şekilde gözden geçirmek üzere, kaydedilen gelişmelerden haberdar edilecek.
- AB Konseyi, Avrupa Parlamentosu'nun 15 Aralık 2004 tarihinde kabul edilen kararını not eder.
  AB Konseyi, Komisyon tarafından belirlenen altı başlık altındaki hukuksal düzenlemenin kabul edilmesinden memnuniyet duyar. Yukarıda yazılanlar ile, Komisyon raporu ve tavsiyesi ışığında, Komisyon tarafından belirlenen altı başlık altındaki hukuksal düzenlemeyi yürürlüğe koyması şartıyla Türkiye'nin, Kopenhag siyasi kriterlerini katılım müzakerelerine başlamak açısından yeterli ölçüde karşıladığına karar verdi. AB Konseyi, Komisyon'u, 23. paragraf temelinde Türkiye'yle müzakerelerin çerçevesi hakkında bir öneri sunmaya davet etti. 3 Ekim 2005 tarihinde müzakereleri açmak üzere, Konsey'i bu müzakere çerçevesi üzerinde anlaşma sağlamaya çağırdı. Türkiye 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren AB ile katılım müzakerelerine devam etmektedir.

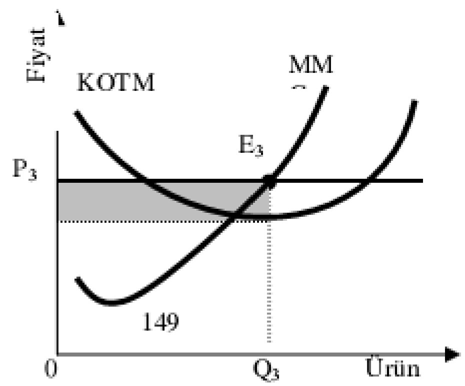
56 Tam Rekabette zarar ve aşırı kar elde eden firmanın durumunu şekille açıklayınız.

(i) Zarar Durumu

(ii) Başabaş Durumu

(iii) Kâr Durumu

57 Keynesyen modelde çoğaltan mekanizmasının anafikrini sayısal bir öernekle açıklayınız.

Çarpan etkisi (multipleir effect) : Çarpan etkisi harcamalardaki bir değişimin toplam ta¬lepte bu değişiklikle orantılı olmayan bir değişiklik yaratması halidir. Ekonomideki tüketim harcamaları ile yatırım harcamalarının kendilerinin birkaç katı oranında gelir ve istihdam hacmi yaratması çarpan yâda çoğaltan etkisi olarak adlandırılmaktadır. Bu kavram özellikle keynesyen ekonomide geçerlidir. Diğer bazı ekonomi okullarında çarpan etkisinin önemi, özellikle uzun vadede reddedilmekte veya küçümsenmektedir. Çarpan etkisinin temel varsayımı, ekonominin öncelikle, konjonktürsel olarak işsiz olan işgücü gibi, kapasitenin altında çalışan sanayi gibi kullanılmayan kaynakların devreye sokularak canlanacağıdır. Eğer ekonomi tam istihdam düzeyinde ve yapısal yâda geçici işsizlik gibi arz yönlü bir işsizlik söz konusuysa talebi canlandırmaya yönelik herhangi bir tedbir sadece enflasyona yol açacaktır. Çeşitli iktisadi doktrinler, kaynakların verimlilik ve tam istihdam dışı kullanım olasılığını da mümkün gören Keynesçi iktisat kuramını reddettikleri için, çarpan kavramını yanlış bulmaktadırlar.

Örnek olarak hükümetin karayolları artışı herhangi bir vergi artışına gitmeksizin 100 mil¬yon ytl arttığını düşünelim. Bu para müteahhit¬lere gidecek, onlar da bu parayı daha fazla işçi çalıştırmak için ücret olarak dağıtacak¬tır. Bu pa¬rayı ücret olarak alanlar paranın bir bölümünü tasarruf edecek, bir bölümünü tüketime yönelik harcayacaktır. Bu harcamalar da yeni iş, ücret ve kara dönüşecek, dolayısıyla bu şekilde oluşan gelir ve harcama zinciri tüm ekonomiye yayılacaktır.

Çarpan etkisi, artan gelirler dolayısıyla tüketim harcamalarında meydana gelen uyarılmış artışlar ve bu artışların geri beslenmesiyle yükselen ti¬cari kazançlar, artan işler ve gelirler nedeniyle oluşmaktadır

59 İşsizlik çeşitleri nelerdir? Ekonmide tam istihdam hedefine ulaşmak niçin önemlidir?

İşsizlik (Unemployment) : İşgücü seviyesi ile istihdam seviyesi arasındaki farktır.

İçinde yaşadığımız sanayi çağında işsizliğin fertlerin kabiliyetsizliğinden veya geçimsizliğinden ve haylazlığından değil, toplumların iktisadi bünyesinden doğduğu anlaşılmış bulunmaktadır. Nitekim milyonlarca insan, çalışma arzusu ve iktidarında oluğu halde işsiz kalabilmektedir.

İşsizlik emek, arz ve talebi arasındaki intibaksızlıktan doğar. Bu intibaksızlığın sebepleri gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ekonominin bünyesinde, özellikle sermayenin yetersizliğinden ileri gelen bir

işsizlik söz konusu olduğu halde, gelişmiş ülkelerde emeğin talebinde meydana gelen değişmeler işsizliğe sebebiyet vermektedir. Çünkü bu ülkelerde teknik ilerlemeler işçilerde aranan vasıflarda sürekli değişikliklere lüzum ve ihtiyaç göstermektedir.

Verili koşullar altında çalışmak iş aranmasına rağmen bulunamadığı durum. Çalışamayacak durumda olanlar ile iş aramayanlar işsizlik kapsamına giremezler. İşsizlik türlerinden başlıcaları şunlardır.

Mevsimlik işsizlik (tarım ve bazı sanayi dallarında üretim faaliyetinin dönemlere, mevsimlere bağlı olması durumunda ortaya çıkan işsizlik), Yapısal işsizlik (ekonomideki sektörel yapı değişiklikleri nedeniyle belirli alanlarda meydana gelen talep değişikliklerine uyum gösterilememesi nedeniyle ortaya çıkan işsizlik), Teknolojik işsizlik (teknik uygulamalar ve üretim yöntemi değişiklikleri nedeniyle ortaya çıkan işsizlik), Konjonktürel işsizlik (ekonomik bunalım dönemlerinden toplam talebin, buna bağlı olarak da üretimin düşmesiyle ortaya çıkan işsizlik.)
(Erhan Arda)

İşsizlik Oranı (Unemployment Rate) : Bir ekonomide belirli bir anda, çalışma yetenek ve arzusunda oldukları halde işsiz durumdaki insanların toplam işgücüne oranını ifade eder. Toplam iş gücü ile bir ekonomideki aktif nüfus veya Faal Nüfus ifade olunur. Bu ise çalışma yaşları arasında (genellikle 14–65) bulunup çalışmaya engel bir sakatlığı olmayan, iş bulabilen veya bulamayan tüm insanları kapsar.

Bir ülkedeki işsiz miktarının o ülkedeki işgücü miktarına oranını verir. Bir ülkede işgücü miktarının istihdam seviyesine eşit olduğu hale tam istihdam denilmektedir. Bu durumda işsizlik oranı sıfır olmaktadır. Ancak işsizlik oranının sıfır olduğu bir tam istihdam seviyesine ulaşmak mümkün değildir. İşgücünün bir kısmı iş ve yer değiştirmek amacıyla kısa süreli de olsa işsiz kalabilmektedir. İşgücünün üretim üniteleri arasında optimal dağılımını sağlayan ideal işsizlik oranlarına sahip olan bir ülke de, tam istihdamda kabul edilmektedir. İdeal işsizlik oranları konusundaki görüşler oldukça farklıdır. İşgücü içinde işsizlik oranının %3'ü bulması genellikle iktisatçılar tarafından normal karşılanırken, sendikal çevreler işsizlik oranının %1, en fazla %2 olmasını tam istihdam hali olarak kabul etmektedir. İşveren çevrelerine göre işsizlik oranının %3 ile %5 arasında değişmesi dahi ekonominin tam istihdamda olduğunu göstermektedir. (Erhan Arda, Halil Seyidoğlu)

Tam İstihdam: (Full Employment)
Bir ekonomide çalışma istek ve yeterliğinde olup da geçerli ücret düzeyinden çalışmayı kabul eden herkesin iş bulabildiği durum diyebiliriz. Dar anlamdaki bu tanımda yalnızca işgücü faktörünün çalışma koşulları dikkate alınmaktadır. Bu tanımlama açısından ekonomide mevsimlik nitelikte veya piyasada yeni iş buluncaya kadar bir kısım insanların işsiz durumda kalmaları tam çalışma özelliğine ters düşmez. Ancak bu tür işsizlerin oranının minimum bir düzeyde bulunması gerekir. Geniş anlamda tam istihdam emekle

birlikte, ekonomide sermaye ve doğal kaynakların da tam kapasite ile çalıştırılmalarını, diğer bir deyişle ekonomide boş kaynak bulunmamasını ifade eder. Gerek Klasik Makro Ekonomi teorisinde gerekse Keynes modelinde tam istihdam kavramı önemli bir yer tutar. Klasik iktisatçılar, faizin yatırım arz ve talebine bağlı olduğu biçimindeki faiz teorisi ve Mahreçler Kanunu dolayısıyla, ekonominin sürekli olarak tam çalışma düzeyinde bulunduğunu kabul etmişlerdi: Oysa Keynes buna karşılık, ekonominin eksik çalışma düzeyinde de dengeye gelebileceğini ortaya koymuş, buna neden olarak da talep yetersizliğini göstermiştir. Ekonomide tüm kaynakların tam kapasite ile çalıştırılmaları durumundaki toplam üretime "tam istihdam üretimi" adı verilir (Seyidoğlu, 2002, s.600).

60 Kamu borçlarının sürdürülebilirliğini tartışınız.

Devletin borcu artarken, borçların sürdürülebilirliği nasıl iyileşiyor?

İç ve dış borçların artmasına karşılık devlet borçlanmasının sürdürülebilirliği giderek iyileşiyor. Hazine'nin yeni açıkladığı verilere göre, kamu kesiminin net borç stokunun milli gelire oranı yüzde 79'dan 9 puanlık azalmayla yüzde 70'e indi. Bu sevindirici bir gelişme. Yüzde 70'lik düzey, daha iki yıl önce yüzde 91 idi.
Dış borçlar geçen yıl 130.9 milyar dolardan 147.3 milyar dolara, iç borçlar 91.7 milyar dolardan 139.3 milyar dolara yükseldi. Sadece iç borçta 50 milyar dolarlık artış var. O zaman nasıl oluyor da borçların sürdürülebilirliği iyileşiyor? Bunun yanıtı bitişikteki tabloda yer alan dört ayrı değişkenin seyrinde yatıyor. Borçların sürdürülebilirliği şu dört değişkene bağlı.
1- Milli gelirin büyümesi:
1994'ten 1998'e kadar kamu net borcunun milli gelire oranı yüzde 45 düzeyinde stabil kalmış. Yani diğer yılların tersine bir kötüleşme olmamış. Bunu aynı yıllarda sağlayan tek değişken var, milli gelirdeki büyüme. 1994'te 130.9 milyar dolar olan GSMH her yıl yükselerek 1998 yılında 205.8 milyar dolara çıktı.
2- Faiz dışı fazla: 2001 krizi sonrasında milli gelirde artış yanında yüzde 6.5 faiz dışı fazla verilmesi hedeflendi. Gerçekleşme de bu orana yakın düzeylerde olunca borçların çevrilmesi biraz daha kolaylaştı.
Bütçede faiz dışında verilen fazla kadar borç yükünde azalma oluyor.
3-Reel faizin düşmesi:
Borçların milli gelire oranını düşüren başka bir değişken reel faizler. 2001 sonrasında Hazine ihalelerinde gerçekleşen ağırlıklı ortalama faizler yüzde 20'li rakamlardan yüzde 10'lu rakamlara indi.
4- Döviz kurunun düzeyi:

Kamu borçlarını etkileyen başka bir değişken de döviz kuru. Çünkü dış borçlar döviz üzerinden, iç borçların da yaklaşık yarısı dövize endeksli. 2001 sonrasında kurların artış hızı kesildi ve hatta 2003 yılında şimdiye kadar görülmediği şekilde eksiye döndü. İşte 2003'te kamu borcu üzerinde asıl iyileşmeyi yapan da, kurlardaki bu düşüş oldu.
Zamana ihtiyaç var
Milli gelirde 60 milyar dolarlık artış, kur ve faizde gerileme, faiz dışı fazla verilmesi gibi dört faktörün dördünün de olumlu olması, iç borcun 50 milyar dolar artışını karşıladığı gibi, borç sürdürülebilirliğini iyileştiriyor. Henüz iyi noktada değiliz. Ama ilk kez üç yıl üst üste borç yükü azalıyor. İyiye doğru gidiyoruz. Borçlar mutlak olarak düşmese de olur. Büyümeyi sürdürür, reel faizleri düşürür, kurlar istikrarlı gider, bütçede faiz dışı fazla verirsek ve bunu üç-dört yıl sürdürürsek, kamu borçları büyük bir n olmaktan çıkabilir. Net kamu borcunun milli gelire oranı da, AB standardı olan yüzde 60'ın altına inebilir.

Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği ve Türkiye

Emre Alpan İnan*

1. Giriş

Bilindiği üzere Türk ekonomisi, son 12-13 yılını, giderek ağırlaşan bir kamu borç nunun etkisinde kalarak geçirmiştir. Kamu borç stoku nunun, özel sektör kredilerinin ötelenmesi (crowding-out), enflasyon, yüksek reel faiz ve gelir dağılımında dengesizlik başta olmak üzere, pek çok ekonomik nun oluşumu üzerinde dolaylı yada dolaysız bir etkisi olduğunu gösteren çok sayıda araştırma vardır.

Bununla beraber kısa vadede, kamu borç stokunun azaltılması, faiz yükünün hafifletilmesi, ortalama vadesinin uzatılması ve kısaca kamu maliyesi alanında bütçeyi hazırlayanlara bir manevra kabiliyeti sağlayacak şekilde 'terbiye edilmesi' pek olası gözükmemektedir. Özellikle 2001 yılındaki finansal krizden sonra, kamu borç stokunun 'sürdürülebilir' olup olmadığı daha önceki yıllara göre daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Borç nunun tartışılma süreci, bir kaç faktörün biraraya gelmesiyle hız kazanmıştır. Bu faktörler, gerek finansal krizin ekonomik aktivitenin daralmasına neden olarak vergi gelirlerini düşürmesi ve reel faiz hadlerini yükselterek kamu harcamalarında dramatik bir artışa yol açması gibi doğrudan krizle ilgili, gerekse kamu bankalarındaki görev zararı ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) geçen özel bankalardaki zararların karşılanması gibi, krizle doğrudan ilgili olmayan faktörlerdir.

İlk grup faktörler, yani vergi gelirlerinin düşmesi ve faiz harcamalarının yükselmesi, faiz harcamalarının toplam vergi gelirlerine oranlandığında ne kadar büyük bir yekun tutabileceğini ve faiz harcamaları/vergi gelirleri gibi bir oranın faiz hadleri ve milli gelir büyümesine ne kadar kritik bir şekilde bağlı olduğunun fark edilmesini sağlamıştır. Bu fark ediş, beraberinde piyasa unsurlarındaki risk algısının artışı ve kamu borç stokunun sürdürülebilirliği gibi kavramları beraberinde getirmiştir.

İkinci grup faktörler, yani kamu bankalarındaki görev zararı ve TMSF'na geçen özel bankalardaki zararların karşılanması için borçlanma kağıdı çıkarılması gibi uygulamalar ise kamu borç stokunun gerçek boyutlarının anlaşılmasını sağlamıştır. Bu durum da, risk algısının yükselmesinde etkili olmuştur.

Kamu borç stokunun sürdürülebilirliği, Türkiye ekonomisindeki gelişmelerden bağımsız bir şekilde, yaklaşık olarak son on yıldır dünya iktisat literatürünün gündemindedir. Özellikle son bir kaç yıldır, bu konunun önemi yeniden artmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda, borç stokunun sürdürülebilirliği konusuna ilgiyi artıran iki önemli gelişme olmuştur. Birincisi, büyük miktarda (dış) borcu olan bazı çok düşük gelirli ülkelerin (highly indebted poor countries-HIPC), bu borcu çeviremeyecekleri endişesi, sürdürülebilirlik kavramının HIPC çerçevesi içinde yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu çalışmalar, Dünya Bankası'nın yoksulluğun azaltılması projesi ile ilişkili bir şekilde 1996'dan bu yana devam etmektedir.
İkinci gelişme, bazı gelişmekte olan ülkelerin de çeşitli nedenlerden dolayı (mali sistemlerinin küçüklüğü, kamu maliyesindeki yapısal nlar, likidite zaafları v.b) büyük miktardaki (iç ve dış) kamu borçlarını sürdüremeyecekleri endişesidir. Hatta IMF içinde, eğer borç sürdürülemezse kamu kesiminin iflasının nasıl düzenleneceğini araştıran ve Anne Krueger'in ön ayak olduğu bir tartışma da mevcuttur.

Türkiye özeline dönersek, kamu borç stokunun sürdürülebilirliği tartışması, Şubat 2001 krizinden sonra ön plana çıkmış ve bir kaç ay öncesine kadar, gündemdeki en önemli n olarak kalmıştır. Bu nun, önümüzdeki dönemlerde yeniden gündeme gelme ihtimali azalmış olsa da devam etmektedir.

Bu yazının amacı, kamu borç stokunun sürdürülebilirliği konusunda genel bir çerçeve çizmek ve Türkiye'ye özel bazı koşulları netleştirmektir. Bu amaçla, öncelikle ikinci bölümde sürdürülebilirlik konusunda yapılmış olan tartışmaların ve kullanılan kriterlerin gelişimini de içeren bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise, çizilen bu kitabi ve genel çerçevenin basitleştirici varsayımlarının incelenerek, daha uygulamaya dönük bir yapıya dönüştürülüp dönüştürülmeyeceği incelenmektedir. Dördüncü bölümde, bu çerçeve baz alınarak Türkiye kamu borç stoku için bir sürdürülebilirlik koşulu türetilmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde, Hazine Müsteşarlığı tarafından Türkiye'de kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini analiz etmek amacıyla kullanılan koşul ele alınmıştır. Altıncı bölüm ise, genel bir değerlendirmeye ayrılmıştır.

2. Sürdürülebilirlik Koşulları

Bu bölümde, kamu borç stokunun sürdürülebilmesi için gerekli olduğu düşünülen koşullar ve bu koşulların türetilişi teorik bir bazda ele alınmaya çalışılmıştır. Uygulamada, bu koşullar önemli yer tuttuğu ve pek çok ülkede kamu maliyesi bu koşullar göz önünde tutularak hazırlandığı için, bu bölüm özellikle önemlidir ve görünüşünün tersine oldukça uygulamaya dönük bir bölümdür.

Öncelikle, 'sürdürülebilirlik' kavramı açıklanmalıdır. En basit haliyle kamu borç stokunun sürdürülebilirliğinin tanımı üzerinde, literatürde bir anlaşma vardır. Buna göre, kamu borç stokunun milli gelire oranının uzun dönemde sabit kalması, o kamu borç stokunun sürdürülebilir olduğunu gösterir. (Geithner, 2002)

Tanımı biraz daha açarsak, kamu borç stokunun milli gelire oranının makul olduğunu kabul ettiğimiz bir dönemi baz alarak, kamu borç stoku/milli gelir oranının bu düzeyde kalması gerektiği ve uzun dönemde bu düzeyi korumamızı sağlayacak şekilde, kamu borçlanma senetlerine arz ve talebin eşit olması gerektiğini söyleyebiliriz. (Edwards, 2002)

O halde, sürdürülebilirlik için gerekli koşulları ararken, kısa vadede kamu borcunun milli gelire oranını sabit tutacak bir bütçe kısıtı ile işe başlamak gerekmektedir. Uzun vadede ise, kısa dönem koşulumuzun uzun vadede geçerli olacağı şartlar araştırılmalıdır. Aşağıda bu çerçevede, gerekli koşulu oluşturmaya çalışan bir kaç bakış açısı ele alınmıştır.

2.1. Bugünkü Değer Yaklaşımı

Kamu borç dinamiğini teorik bazda inceleyen ve bugünkü değer yaklaşımını benimseyen çalışmalar genellikle 'cari değer bütçe kısıtı'(PVCB- Present Value Budget Constraint) koşulu ile başlar. Bu koşul, dışa kapalı, küçük bir ekonomide, kamu borcunun sürdürülebilir olabilmesi için gerekli şartların içerisinden türetilebileceği bir baz oluşturur. (Chalk ve Hemming, 2000)

Koşul, iki aşamalıdır. Buna göre, kamu borcunun sürdürülebilirliğinin sağlanması için hem kısa vadede (bir dönem içinde), hem de uzun dönemde (birden fazla dönemde) koşulun sağlanması gerekir. Uzun vadede, koşulun sağlanması içinse, gelecekteki nakit akımlarının bu günkü değerleri dikkate alınır. Buna göre,

KBSt+1 = t+1 dönemindeki kamu borç stoku
KBSt = cari t dönemindeki kamu borç stoku
Rt = (1+r) = t ve t+1 dönemleri arasında ödenen faiz (iskonto miktarı)
FDDt = cari t dönemindeki faiz dışı denge

olmak üzere, kısa vade (bir dönem için) koşul aşağıdaki şekildedir:

$KBS_{t+1} = R_t KBS_t + FDD_t$

Bu koşul bize basit bir şekilde kamu borç stokunu etkileyen üç unsur olduğunu söyler. Faiz oranı, kamu borç stokunun kendi büyüklüğü ve faiz dışı denge. Ödenen faiz miktarı yeni finansman ihtiyacı yaratırken, gerçekleştirilen faiz dışı fazla, aynı miktarda kamu borcunun silinmesini mümkün kılar. Eğer faiz dışı denge, faiz oranının meydana getirdiği finansman açığını karşılıyorsa, borç stoku büyümez. Eğer karşılayamazsa, aynı miktarda yeni borçlanmaya gidilir.

Eğer bu koşul, dönemler arası dinamik bir koşul haline getirilmek üzere çözülürse, dönemler arası bütçe koşuluna döner. Böylece, koşulun, uzun vadede (birden çok dönemde) sağlanabilmesi için gerekli şartlar ortaya çıkar.

$KBS_t = -$ ⍰ $R(t,t+j)^{-1} FDD_{t+j} + \lim R(t,t+T)^{-1} KBS_{t+1}$

Bu koşul da basitçe şunu söylemektedir: t ve t+j dönemleri arasında verilen faiz dışı fazlalardan, aynı dönemde verilen faiz dışı açıkların çıkarılması sonucu elde edilen miktar; şu an mevcut kamu borç stokunun değeri ile gelecekteki kamu borç stokunun (faiz oranları kullanılarak hesaplanmıştır) arasındaki farka eşit olmalıdır. Bu sayede kamu borç dinamiğinin sürdürülebilirliği sağlanabilir.

Bir başka deyişle, kamu borç stokunun bugünkü ve gelecek dönemlerdeki değeri arasındaki fark, faiz ödemelerinin yol açtığı bir farktır ve bu fark, faiz dışı fazla vererek dengelenmelidir. Fakat, koşulun kısa vadeli halinden farklı olarak bu koşul, uzun vadede de sağlanmalıdır.

Bu koşulun ima ettiği ve dikkat edilmesi gereken nokta, her dönem için düzenli bir şekilde kamu borç stokunun anaparasının yeniden borçlanılması ve borcun faizinin ödenebilmesi için düzenli bir şekilde faiz dışı fazla verilmesi gerektiğidir.

Bununla beraber, bu koşula getirilen en büyük eleştiri, bu koşulun devamlı olarak sağlandığı durumlarda bile, uzun vadede bekleyişlerin kötüleştiği herhangi bir dönemde, faiz oranları yükseleceği için, koşulu sağlamak için gereken faiz dışı fazla miktarının da artacağıdır. Bu durum ise, özellikle vergi gelirlerinin de azalmasının beklenebileceği bir konjonktürde mümkün olmayabilir. Bu nedenle, bu koşulu uzun vadede gerçekleştirmek kamu borç dinamiğinin sürdürülebilir olduğunu göstermeyebilir.

Bu yaklaşıma getirilen diğer bir önemli bir eleştiri ise, reel faiz hadlerinin uzun dönemler boyunca milli gelir artışından daha yüksek seyretmesi sonucu kamu borç stokunun milli gelirden daha hızlı büyüyebileceği ve bunun da borç stokunu sürdürülemez hale

getireceğidir. McCallum (1984) Gerçekten de, bu yaklaşımda kamu borç stokunun büyüklüğünü etkileyen üç faktör, sırasıyla faiz dışı denge, faiz oranı ve borç stokunun bir önceki dönemde büyüklüğüdür. Böyle bir yaklaşımda, stokun nominal büyüklüğü tespit edilmekle beraber; borç stokunun milli gelire, finansal sisteme ya da vergi gelirlerine oranını belirlemek mümkün değildir.

Barro (1989) ve Kremers (1989) McCallum'un eleştirisine; vergi gelirlerinin, ekonominin boyutundan bağımsız olamayacağı, onu aşamayacağı fikrini eklediler. Bu fikir aynı zamanda kamu gelirlerini ekonomik faaliyet hacmine, faiz dışı fazlayı da kamu gelirlerine endekslediği için; verilebilecek faiz dışı fazlanın miktarı konusunda bir üst sınır belirlenmesini mümkün kılmıştır. Buna göre, reel faiz hadlerinin milli gelir reel artışından daha hızlı olduğu bir ortamda, kamu borç stoku, faiz dışı fazladan daha hızlı büyüyeceği için, borç sürdürülemez hale gelebilir.

Böylece,

KBSt = t dönemindeki kamu borç stoku

Yt,t+j = t ve t+j dönemleri arasındaki milli gelir değişimi

R(t, t+j) = Reel faiz haddi

<1

olmak üzere, aşağıdaki koşul biçimlendirilmiştir:

KBSt < R(t, t+j)^-1Yt+j

Bu koşul da kısaca reel faiz oranının milli gelirden daha hızlı büyümesi durumunda kamu borç stokunun milli gelire oranının, yani sürdürülebilirlik şartının yerine getirilemeyeceğini söylemektedir.

2.1.1. Cari Değer Bütçe Kısıtına Dayanan Politikalar

Yukarıda incelenen cari değer bütçe kısıtı, görülebileceği gibi, en önemli, hatta tek politika aracı olarak faiz dışı fazlanın kullanılmasını gerektiren bir koşuldur. Böyle bir koşula uygun maliye politikalarının üretilebilmesi ve kamu borcunun sürdürülebilirliğinin sağlanması için, en önemli şartlar arasında faiz dışı açık verilmemesi gelmektedir. Aynı şekilde, uzun süreler

boyunca yüksek reel faiz ödenmesi ve zayıf bir ekonomik performans da bu kısıta dayanan maliye politikalarını sekteye uğratabilir. Aşağıya cari değer bütçe kısıtı ile uyumlu iki 'durum', iki politika örneği alınmıştır.

a. Küçük Faiz Dışı Fazla- Küçük Bütçe Açığı: Bu yaklaşımda, yüksek ve istikrarlı bir faiz dışı fazla çok temel bir politika unsuru olarak kabul edilmesine rağmen; düşük ve yetersiz kabul edilebilecek miktarlarda faiz dışı fazla vermesine karşın, bütçe açığını düşük düzeyde tutmayı başarabilen bir maliye politikası başarılı olabilir. Eğer, kamu borç stokunun faiz yükü düşükse, yani faiz hadleri ve borcun vade yapısı borcun faiz ödemelerini düşük tutuyorsa, bütçe açığı da düşük düzeyde kalacaktır ve kamu borcu sürdürülebilir olacaktır. Bu mekanizmayı, bir başka deyişle şöyle de ifade edebiliriz: Verilen düşük miktardaki faiz dışı fazla kamu borcunun faizinin bir kısmının ödenmesine yardımcı olacaktır. Buna karşın faiz oranları düşük olmakla beraber pozitif olacağı için, faiz dışı fazlaya rağmen yine bir miktar borç faizi kalacak ve genel bütçe bu miktarda açık verecektir. Bu açık kamu tarafından borçlanılacak ve kamu borç stokuna eklenecektir. Böylece kamu borç stoku faiz hadlerinden daha düşük bir oranda büyüyeceği için kamu borç stoku 'sürdürülebilir' olacaktır.

b. Küçük Faiz Dışı Fazla/Açık- Orta Düzeyde Faiz ve Bütçe Açığı: Bir başka ekonomi düşünelim. Bu ekonomide de yine az miktarda bir faiz dışı fazla olsun. Buna karşın, faiz düzeyinin düşük değil, 'normal' ya da en azından ilk örneğimizden bir parça daha yüksek olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda, faiz dışı fazla borç faizinin bir kısmının ödenmesini mümkün kılacak, fakat artan faiz ödemeleri yine kamu borç stokunu artıracaktır. Eğer, gelecek dönemde kamu bütçesi az miktarda faiz dışı açık verirse ve tüm dönemler itibariyle toplam (net) faiz dışı fazla, kamu borç stokunun milli gelire oranını sabit tutacak/azaltacak düzeyde olsa dahi; böyle bir sistem sürdürülemez olarak kabul edilmelidir. Çünkü, bu istikrarsız politika hem kamuya borç verenlerin risk algıları üzerinde olumsuz bir etki yapacak, hem de faizlerin ilk örneğimize göre yüksek düzeyde seyretmesi ekonomik faaliyet, dolayısıyla vergi gelirleri, dolayısıyla uzun vadeli faiz dışı fazla ihtiyacı üzerinde olumsuz etkide bulunacaktır.

2.2. Sürdürülebilirlik Göstergeleri (Muhasebe) Yaklaşımı

Yukarıda özetlenmeye çalışılan yaklaşım, genel olarak tek başına bir sürdürülebilirlik koşulu, matematiksel soyutlamalar ve terimlerle ifade edilebilecek bir 'kitabi' denge noktasını tanımlamaya çalışmıştır. Buna karşın, literatürde sürdürülebilirliğin göstergeleri diye çevrilebilecek (sustainability indicators) bir yaklaşım daha söz konusudur. Bu yaklaşım, genellikle aynı temel koşuldan hareket etmekle beraber, bu koşula uygun maliye politikasının nasıl düzenlenebileceği üzerinde durmuştur. Sürdürülebilirlik amacıyla koşula eklenen değişkenler genellikle oransal olarak ele alınır. Yani kamu borç stokunun milli gelire oranını sabit tutmak gibi bir amaç konduysa, bütün nominal büyüklükler milli gelire oran olarak ele alınır ve hedef değişken de milli gelire oranla bulunur. (Milli gelirin yüzde 6,5'i oranında faiz dışı fazla verme hedefi gibi)

'İki yaklaşım arasındaki temel fark nedir' suna yukarıda yazılan cümleden daha tatminkar bir cevap sunma mecburiyeti vardır. Çünkü, okuyucu yaklaşımın kullandığı formüller ve hesaplama yöntemleri arasında ilk bakışta ciddi bir fark görmeyecektir. İki yaklaşım arasındaki farkı açıklamaya, cari değer bütçe kısıtı yaklaşımındaki örtük, zımni bir varsayımı açarak başlamak uygun olacaktır. Bu yaklaşımın kullandığı değişkenler, bir 'dönem' için tanımlanmıştır. Bu dönemin, iktisatçılar arasında genel kabul görmüş bir kural gereği bir yıl olduğunu düşünelim. Örnek olarak bir yıldan daha kısa vadeli kamu borcunun bulunması durumunda borcun anaparası, cari değer bütçe kısıtı yaklaşımındaki temel terimlerle ifade edilemeyecek bir şekilde, yıl içinde artacaktır. Bu durumun doğal sonucu olarak, koşul, mesela her bütçe dönemi sonunda çekilen basitleştirilmiş bir resim olma ve borç stokundaki değişimlerin en azından bir kısmını açıklamada başarısız olmak durumundadır. Bu koşul 'zamansız' bir koşuldur. Gerçekte ise, kamu borcunun yönetimi ve bunun gerektirdiği maliye politikaları kesintisiz bir şekilde devam etmek mecburiyetindedir. Bu nedenle, koşulu ifade ederken kullanılan matematiksel terimlerin 'zamansızlığını' aşmak ve daha dinamik, daha uygulamaya dönük bir yaklaşıma yönelme ihtiyacı vardır.

Bu yaklaşıma örnek olarak, Buiter (1985), içinde milli gelir, reel faiz ve büyüme oranı da bulunan bir koşul önermiştir. Buna göre,

fddt = Kamu borç stokunun milli gelire olan oranını sabit tutacak olan ideal faiz dışı fazla/ milli gelir oranı, (FDD/GSMH)

fddt = Cari t döneminde gerçekleşen faiz dışı fazla/milli gelir oranı

rt = Faiz oranı

gt = Milli gelir reel büyüme hızı (GSMH/GSMH)

kbst = kamu borcunun net değerinin milli gelire oranı (KBS/GSMH)

olmak üzere, borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlayan koşul aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

fddt = (rt – gt) kbst

Yukarıda eşitlikte ifade edilen (fddt) gerçek değil, ideal bir terimdir. Politika hedefimizi gerçekleştirmemizi sağlayacak olan denge (fddt) terimidir. Eğer cari dönemde gerçekleşen faiz dışı fazlanın/açığın bu ideal terimle farkına bakarsak; kamu borç stokunun sürdürülebilir olup olmadığını anlayabiliriz.

Buna göre, her iki taraftan da cari yıl içinde gerçekleşen faiz dışı fazla/açığın milli gelire oranını çıkarırsak, koşul aşağıdaki hale gelir.

fddt - fddt = (rt – gt) kbst- fddt

Her iki taraftan da cari dönem faiz dışı fazlası/açığı çıkarılırsa, denge koşuluna ulaşılır. Eğer (fddt - fddt) terimi pozitifse, yani ulaşmamız gereken –ideal- faiz dışı fazlanın altında kalınmışsa, borç stokunun milli gelire oranı artacak ve sürdürülemez olarak tanımlanacaktır. Bu terim sıfır veya eksi değerler alıyorsa, o zaman da kamu borç stokunun sürdürülebilir olduğunu söyleyebiliriz.

Bu yaklaşımda önemli olan bir diğer nokta, cari değer bütçe kısıtından farklı olarak milli gelir büyümesini de analize dahil etmesidir. Hatırlanacağı gibi, milli gelirin eksikliği cari değer bütçe kısıtı yaklaşımına getirilen en önemli eleştirilerden bir tanesiydi.

2.3. Vergi Boşluğu Yaklaşımı

Bir diğer yaklaşım da Blanchard'ın (1990) ortaya attığı vergi boşluğu (tax gap indicator) yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, aslında temel olarak sürdürülebilirlik göstergeleri yaklaşımına benzer. Farkı ise, hedef değişken olarak faiz dışı fazlayı değil, kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlayacak olan ideal bir vergi geliri/milli gelir oranını tespit etmesidir.
İlk aşamada bu oranı tespit ettikten sonra, ikinci aşamada , -mesela belli bir t döneminde- gerçekleşen oranın bu ideal orandan farklılaşmasını inceler. Dolayısıyla dengeden farklılaşmayı inceleyerek, uygulanacak maliye politikası için bir yol belirlemeye çalışır. Buna göre,

tt = kamu borç stokunun milli gelire oranını sabit tutacak olan ideal vergi geliri/gayri safi milli hasıla oranı

tt = Cari t dönemindeki vergi gelirleri/milli gelir oranı

fdht = Cari t dönemindeki faiz hariç kamu harcamalarının milli gelire oranı

gt = Cari t dönemindeki milli gelir büyüme oranı

rt = Cari t dönemindeki faiz oranı

kbst = Cari t dönemindeki kamu borç stokunun net değerinin milli gelire oranı

olmak üzere, kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlayan vergi gelirleri/gsmh oranı şu şekilde hesaplanır:

tt = fdht – (gt-rt)kbst

Koşul basitçe şunu söylemektedir. Topladığınız vergi gelirleri, hem kamu kesiminin faiz hariç harcamalarını, hem de kamu borç stokunun meydana getirdiği faiz harcamalarının, milli gelir artışıyla iskonto edilmiş kısmını karşılamalıdır. Ancak, bunu karşılayan vergi geliri oranı 'ideal', kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini mümkün kılan bir orandır. Milli gelir artış oranının aynı oranda bir vergi geliri artışı sağlayacağı varsayıldığı için, milli gelir artışı reel faiz düzeyinden düşülür.

Bu koşuldaki ideal vergi oranı ile cari vergi oranı arasındaki farklılaşmayı bulabilmek için, cari vergi gelirlerinin milli gelire oranını, ideal vergi gelirlerinin milli gelire oranından çıkarırız. Böylece, ideal vergi oranından sapmayı ve maliye politikamızın ne yönde bir düzeltmeye ihtiyacı olduğunu anlayabiliriz.

tt –tt = tt + (gt-rt)kbst – fdht

Burada (tt –tt) terimi pozitifse, yani cari t döneminde kamunun topladığı vergi gelirlerinin milli gelire oranı, -faiz dışı harcama düzeyi ve faiz oranı sabit ve veri iken- kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlayan ideal vergi gelirleri/milli gelir oranından fazla ise, o zaman borç stokunun sürdürülebilir olduğu söylenir. Eğer, bu terim negatifse, borç stoku sürdürülemez durumdadır.

2.4. Kamu Borç Stokunu Analiz Etmek

Bu bölümde son olarak Edwards'ın (2002) Nikaragua'nın kamu borç stokunu analiz ederken kullandığı sürdürülebilirlik koşulu ele alınacaktır. Aşağıda sunulan koşul, ayrı bir yaklaşım olarak kabul edilemez. Bununla birlikte buraya alınmasının nedeni daha önce incelenen teorik yaklaşımların aksine, kamu borç stokunu homojen, tekil bir varlık olarak görmeyip onu belli başlı parçalara ayırmasıdır. Daha önce de değinildiği gibi, bu çalışmanın amacı Türkiye'de kamu borç stokunun sürdürülebilirliğinin sınanacağı bir koşul üretmeye çalışmaktır. Dolayısıyla, Türkiye'deki kamu borcu gibi, çok parçalı, heterojen bir yapıyı incelemeye geçmeden önce Edwards'ın örneğine bir göz atmak aydınlatıcı olabilir.

Edwards, çok borçlu fakir ülkeler (Nikaragua) için kurduğu modelde, kamu borcunu ikiye ayırmıştır. Çok taraflı kuruluşlar tarafından sağlanan fonların oluşturduğu ve yardım amacıyla sağlanmış, sübvanse edilen borç (DC) ve normal ticari kurallar çerçevesinde oluşmuş olan borç (DD) Her iki borcun da dövize (dolara) endeksli olduğunu varsaymıştır. Böylece, kamu borç stokundaki artışı,

Dt = Cari t döneminde kamu borç stoku

DCt = Cari t döneminde kamu borç stokunun sübvanse edilen kısmı

DDt = Cari t döneminde kamu borç stokunun ticari saiklerle oluşturulmuş kısmı

Bt = Senyoraj geliri

FDDt = Cari t döneminde faiz dışı fazla

rtd = DD faiz haddi

rtc = DC faiz haddi olmak üzere

⍰D = (rtcDCt-1 + rtdDDt-1) + (FDDt) + ⍰Bt

olarak tarif etmiştir.

Buna göre, kamu borç stokundaki değişim, -borç stokunun her iki parçası için ayrı ayrı hesaplanan- faiz oranına, faiz dışı fazlaya ve devletin senyoraj gelirine bağlıdır. Bir önceki dönemde kamu borç stoku için ödenen faizler, cari dönem borç stokunu artırırken, faiz dışı fazla ve senyoraj geliri ise, düşürmektedir. Tabii son iki terimin pozitif olduğu varsayılmaktadır.

Borcun sürdürülebilirliği ise, 'borcun her iki parçasının büyüme hızının, borç verenlerin kamu borçlanma kağıdı tutma istek ve eğilimleriyle uyumlu olması' şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım hemen borç verenlerin 'uygun' borç verme miktarını nasıl bilebilecekleri sunu akla getirmektedir.

Edwards borç verenlerin, sübvanse edilen borç için ⍰ ve ticari saiklerle oluşturulan borç için ⍰ gibi bir artış oranı öngördüklerini varsayar. Her iki artış oranının, ülkenin büyüme hızı ve ABD enflasyonunun toplamından küçük olduğunu varsaymıştır. Yani,

?* = ABD enflasyonu olmak üzere,

?, ? <= (gt + ?*)

koşulu geçerlidir. Bu varsayım, aynı zamanda borç verenlerin uygun borç verme düzeyini nereden bildiklerini de cevaplar. Borç verenler, esas olarak milli gelir artışını baz alırlar.
Bu varsayımı yaptıktan sonra, Edwards kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlayacak olan faiz dışı fazla miktarını belirleyecek şekilde, koşulun nihai halini oluşturmaktadır. Buna göre,

? = Borç sahibi ülkenin kendi enflasyon oranı

B0 = Para Arzı

Dco, Ddo = Borç stokunun iki parçası

olmak üzere, sürdürülebilirlik koşulunun son hali aşağıdaki şekilde oluşturulmaktadır.

FDDt/Yt = [(?-rtc) DC0/D0] + [(?-rtd) DD0/D0] [1/(1+g + ?*) - (g + ?)(B0/Y0)

Koşulun son hali, kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini sağlayacak olan faiz dışı fazla miktarının her iki borç stokunun faiz hadlerine, yurt içi ve yurt dışı enflasyonlara, ekonominin büyüme oranına ve devletin senyoraj gelirine bağlı olduğunu söylemektedir.

Değinilmesi gereken önemli bir nokta da, koşulun daha önceki yaklaşımlardan farklı olarak faiz dışı fazla miktarını tespit etmeye yönelik bir şekilde formüle edilmiş olmasıdır. Koşul, faiz dışı fazlaya odaklanmıştır, çünkü günümüzde sürdürülebilirlik tartışmalarının ulaştığı nokta da, faiz dışı fazla sadece sürdürülebilirliğin sağlanacağı en önemli araç olarak değil, aynı zamanda tek kontrol değişkeni olarak görülmektedir. Dolayısıyla, Edwards'ın 2002 yılında hazırlanan çalışması, çok daha önce hazırlanan diğer yaklaşımlardan farklı olarak faiz dışı fazlaya odaklanmış durumdadır.

3. Türkiye'de Kamu Borç Stokunun Özellikleri

Bu bölümde, yukarıda ele alınan ve sürdürülebilirlik konusunda belli başlı yaklaşımları özetleyen görüşler, Türkiye'deki kamu borç stokunun özellikleri doğrultusunda 'özelleştirilmeye' çalışılacaktır.

Ekonomi disiplininde, davranışları açıklanmaya çalışılan 'nesneler', yani toplumlar, fizik veya kimya bilimlerinin nesnelerinin aksine etkiler karşısında homojen bir tepki göstermediği gibi, kendileri de homojen değildir. Yani, aynı olay karşısında herhangi iki toplumun tepkisi aynı değildir. Bu nedenle, ekonomide kullanılan 'genel' kurallar, çoğunlukla orijinal halleriyle çok açıklayıcı olamazlar. Genel kurallar sadece teorik düşünce araçlarıdır; yani sadece fikir verirler. Bu nedenle, mesela kamu borç stokunun sürdürülebilirliğini inceleyen genel, teorik ve kitabi bir kural, mesela Türkiye kamu borç stokunu inceleyen bir özel ve uygulama değeri olan kurala dönüştürülmeden önce ciddi ölçüde olguları açıklama yeteneği kazanamayacaktır.

Yukarıdaki paragraftan hareketle, bu bölümde Türkiye kamu borç stokunun karakteristik özellikleri ele alınıp, izleyen bölümde Türkiye'de kamu borç stokunun sürdürülebilirliği için bir koşul geliştirilmeye çalışılırken, bu özelliklerden faydalanmaya çalışılacaktır.

Son olarak kamu borç stokundan ne kastedildiğinin de belirtilmesi gerekiyor. Türkiye'nin kamu borç stoku denilen kavram, kamu kesimine ait iç borç ve dış borcun kamu kesimine ait olan kısmının toplamı olarak anlaşılmalıdır. Bu meblağa Hazine Müsteşarlığının garanti ve kefaletinde olan miktarlar ile yine Hazine Müsteşarlığının alacakları dahil değildir.
3.1. Kamu borcu birden fazla para birimi cinsinden düzenlenmiştir.

Türkiye'de kamu borç stoku sadece yerel parayla değil, aynı zamanda bazı döviz cinsleriyle de düzenlenmiştir. Bu durum, Türkiye kamu borcu için bir sürdürülebilirlik koşulu üretmeye çalışırken, son derece önemli olacaktır.

Tablo 1: 2002 Aralık-2003 Temmuz Döneminde Kamu Borç Stoku ve Döviz-TL Kompozisyonu (Milyon dolar)

	Toplam Kamu Borcu	TL Cinsi	Döviz	Toplam Döv.Cinsi	Döv. Endeksli	Yüzde Pay TL	Yüzde Pay Döviz
2002	148.477	62.217	86.260	74.163	12.097	41,9	58,1
2003/1	153.243	64.638	88.605	76.561	12.044	42,2	57,8
2003/2	157.398	68.744	88.654	76.248	12.406	43,7	56,3
2003/3	152.304	65.953	86.351	74.705	11.646	43,3	56,7
2003/4	165.628	76.176	89.452	76.879	12.573	46,0	54,0
2003/5	182.769	88.170	94.599	80.911	13.688	48,2	51,8
2003/6	183.317	90.353	92.964	79.308	13.656	49,3	50,7

2003/7	185.395	93.171	92.224	78.599	13.625	50,3	49,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 1'de gösterildiği gibi kamu borcu içinde döviz cinsinden ya da dövize endeksli olan kısmın payı hayli yüksektir. Bu durum, kamu borcunu kur hareketlerine son derece hassas bir hale getirmektedir.

Kamu borcunun yaklaşık yarısının döviz cinsinden olması, daha önce de değinildiği gibi, borç stokunu kur hareketlerine karşı hassas hale getirmektedir. Bu hassasiyetin boyutları konusunda, borç stokundaki aylık değişimle, bu değişim içinde kur hareketlerinden kaynaklanan kısmını ayrıştırmak fikir verici olacaktır.

Tablo 2: Kamu Dış Borç Stoku Değişimleri ve Kur Etkisi (Milyon dolar)

	Kamu dış borç stoku değişimi	Kur hareketleri	Kur haretleri/kbs değişimi(%)
1998	5.013	3.662	73,1
1999	12.175	-4.692	-38,5
2000	6.562	-3.965	-60,4
2001	15.705	-2.966	-18,9
2002	-4.879	8.298	-170,1
Ort.(Mutlak Değer)	6.915	4.717	68,2
Ort.(Aritm. Değer)	6.915	67	1,0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 2'de 1998-2002 dönemi için kamu dış borç stokundaki değişim, bu değişimin kur hareketlerinden kaynaklanan kısmı ve toplam değişimdeki oranı sunulmuştur. İç borç stokunun kamu borç stokuna dahil edilmemesinin nedeni, 2001 yılında kamu bankalarının görev zararlarının iç borç stokuna eklenmesiyle ortaya çıkan ani artışın yanıltıcı olmasını engellemektir. Tablo, özünde kur hareketlerinin kamu borç stoku üzerindeki etkisini yansıtacak bir gösterge gibi düşünülmelidir.
Buna göre, 1998-2002 dönemi için kur farklarını mutlak değer kabul ederek beş yılın ortalama değerlerine baktığımızda, kamu dış borç stokundaki değişimin yüzde 68'inin, yani üçte ikisinden fazlasının sadece kur farklarından kaynaklandığı görülmektedir. Bu, çok yüksek bir orandır. Buna karşın, kur farklarını aritmetik değerleri ile toplayıp, ortalamasını aldığımızda, kur farklarının kamu dış borç stoku üzerindeki etkisi sadece yüzde 1'e inmektedir. Bu durum ise, ele alınan dönem itibariyle uzun vadede kur hareketlerinin önemli

bir etki yapmamış olduğunu, buna karşın kısa vadede (bir yıllık dönemlerde) ise kur hareketlerinin, kamu borç stokunun değerini son derecede oynak hale getirdiğini göstermektedir.

3.2. Piyasaya ve kamu kuruluşlarına olan borçlar farklı kategoriler olarak düşünülmektedir.

Tablo 3'de 2002 sonu ve 2003 yılının ilk yedi ayı itibariyle kamu borç stokunun alacaklılara göre gelişimi sunulmuştur. Hazine Müsteşarlığı tarafından hazırlanan sınıflandırmaya göre, kamu borç stoku alacaklılarına göre, beş ana gruba ayrılmıştır. Bu gruplar sırasıyla iç piyasa, kamu kesimi, dış piyasa, yabancı resmi kuruluşlar ve ayrıca Uluslararası Para Fonu (IMF) dir.

Acaba bu sınıflandırma neye göre yapılmıştır yada neden alıcılar bu şekilde gruplandırılmıştır ? Alıcıları, mesela iç piyasayı ve kamu kesimini aynı ana gruba koyup, iç alacaklılar diye sınıflandırmak mümkündü, ya da madem ki dış piyasa ana grubunun alt kalemleri ihraç edilen menkul kıymetin türüne göre bir alt ayırım taşıyor, aynı şey iç alacaklılara da uygulanabilirdi. Yada nasıl yabancı resmi kuruluşlar ayrı bir grup oluşturuyor; benzer şekilde bütün borçlar alacaklılarına göre bankacılık kesimi (iç ve/veya dış), hanehalkı, firmalar kesimi ve resmi kuruluşlar şeklinde sınıflandırılabilirdi.

İlk bakışta, anlamsız görünse bile aslında hali hazırda kullanılan sınıflandırma en az yukarıda önerilenler kadar işlevsel bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma alacaklıları, borçlarını tahsil etme amacıyla Hazine Müsteşarlığını 'sıkıştırma' yetenek ve arzusuna göre yapılmış bir sınıflandırmadır.

Tablo 3: 2002 Aralık-2003 Temmuz Döneminde Kamu Borç Stokunun Alacaklılara Göre Dağılımı (Milyon dolar)

2002	2003							
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran		Temmuz
Konsolide Bütçe								
Alacak. göre	148.5	153.2	157.4	152.3	165.6	182.8	183.3	185.4
-İç piyasa	43.3	45.3	48.4	46.4	52.9	62.2	62.6	65.4
-Kamu kes.	42.5	43.4	45.0	43.0	48.4	53.7	54.1	54.1
-Dış piyasa	29.4	31.0	30.3	29.8	30.0	31.4	31.6	31.0
Tahvil	23.1	24.7	24.2	23.7	24.0	25.3	25.7	25.1
Diğer	6.3	6.3	6.2	6.1	6.0	6.1	5.9	5.9
-Yabancı								

resmi kur.	13.4	13.6	13.5	13.4	13.4	13.6	13.4	13.4
-IMF	19.9	20.0	20.2	19.7	20.9	21.8	21.6	21.5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Buna göre, iç piyasaya borçlar, kamu kesimine olan borçlardan daha hassastır ya da bir başka ifadeyle; iç piyasadaki alacaklıların kamu kesiminden borçlarını tahsil etme imkan ve arzuları kamu kuruluşlarından daha yüksektir. Bir sıkışıklık anında iç piyasanın borcunun ihmal edilmesi, kamu kuruluşlarına olan borçların ihmalinden daha büyük sıkıntı doğuracaktır. Benzer şekilde, dış piyasaya olan borçlar resmi yabancı kuruluşlara olan borçlardan, resmi yabancı kuruluşlara olan borçlar ise Uluslararası Para Fonu'na olan borçlardan daha hassastır.

Borcun hassasiyeti derken kastedilen şey, alacaklısının o borcu çevirmek, yenilemek ya da tahsil etmek istemesi durumunda, kamu kesimine ne ölçüde müsamaha gösterebileceğidir. Hassasiyet arttıkça, müsamaha azalacaktır. İç ve dış piyasaya olan borçların tamamen hassas olduğunu ve bu borçların 'aksatılmaması' gerektiğini kabul edelim. Buna karşın, kamu kesimine, Uluslararası Para Fonuna ve yabancı resmi kuruluşlara olan borçlar daha az hassastır. Mesela Uluslararası Para Fonuna olan borçlarınızı ödeyecek durumda olmayabilirsiniz; buna karşın, eğer uyguladığınız genel makroekonomik politikanın olumlu olduğu konusunda Fonu ikna edebilirseniz, borcunuzu yenilemek veya konsolide etmek konusunda mesela piyasaya olan borçlarınıza göre, daha az sıkıntı çıkacaktır.

Bu durum, bölüm 2.4'de ele alınan ve Edwards'ın Nikaragua'nın borç stokunu analiz etmek için yaptığı ayrıştırmaya benzemektedir. Orada da Edwards kamu borç stokunu 'tamamen ticari kurallarla oluşmuş' ve 'yabancı resmi kuruluşlarla sağlanan ve sübvanse edilen' diye iki gruba ayırmıştı.

Türkiye'deki kamu borç stoku için Edwards'ın yaptığı sınıflamaya benzer bir sınıflandırma yapalım ve kamu borç stokunun alıcılara göre ayrılan beş ana kalemini kendi aralarında 'tam hassas' ve 'daha az hassas' borçlar diye iki gruba ayıralım.

Tablo 4 : 2002 Aralık-2003 Temmuz Döneminde Kamu Borç Stokunun Hassasiyetine Göre Dağılımı (Milyon dolar)

Konsolide bütçe	2002 Aralık	2003 Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Piyasaya borçlar	72,7	76,3	78,7	76,2	82,9	93,6	94,2	96,4
-İç piyasa	43,3	45,3	48,4	46,4	52,9	62,2	62,6	65,4
-Dış piyasa	29,4	31,0	30,3	29,8	30,0	31,4	31,6	31,0
Diğer borç.	75,8	77,0	78,7	76,1	82,7	89,1	89,1	89,0

-Kamu kes.	42,5	43,4	45,0	43,0	48,4	53,7	54,1	54,1
-Dış resmi kuruluşlara	13,4	13,6	13,5	13,4	13,4	13,6	13,4	13,4
-IMF'ye	19,9	20,0	20,2	19,7	20,9	21,8	21,6	21,5
Toplam	148,5	153,3	157,4	152,3	165,6	182,7	183,3	185,4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Burada piyasaya olan borçlar 'hassas borçlar', dış resmi kuruluşlar, Uluslararası Para Fonu ve kamu kesimine olan borçlar ise 'daha az hassas' borçlar olarak sınıflandırılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu ayrımı yaparken kullanılan kriter bu borçların yenilenme ve/veya tahsilatlarında alacaklılarının alması beklenen tavırla ilgilidir. İç veya dış piyasaya olan borçların alacaklılarının ticari kurallara – yada piyasa kurallarına- daha uygun bir tavır gösterecekleri; buna karşın diğer üç grup borcun alacaklılarının bir sıkıntı durumunda daha 'anlayışlı' davranabilecekleri varsayılmıştır.
Burada yaptığımız ayrıştırma önemlidir, çünkü hassas olmayan borç stoku, hassas borç stokuna kıyasla farklı koşullara sahiptir. Özellikle, faiz ve vade gibi koşullar açısından durum farklıdır. Resmi yabancı kuruluşlardan temin edilmiş veya kamu kesimine verilmiş olan ve 'nakit-dışı' tabir edilen borçların genellikle vadesi daha uzundur ve bu tür borçların vadesinin belirlenmesinde borçlu kamu kesiminin, diğer borçlarına göre daha fazla inisiyatifi vardır.

Tablo 4'de 'piyasaya borçlar' başlığı altında geçen kısım, yukarıda sözü edilen 'hassas' borçlardır. 'Diğer borçlar' tabir edilen kısım ise, 'daha az hassas' borçları ifade etmektedir. 2003 Temmuz itibariyle piyasaya borçlar toplam borç stokunun yüzde 52'sini; diğer borçlar ise yüzde 48'ini oluşturmaktadır. O halde toplam kamu borç stokunun kabaca yarısı ticari koşullara ve piyasa eğilimlerine tamamen uygun bir şekilde; diğer yarısı ise daha kontrollü koşullar sonucu oluşmuştur.

Türkiye'de kamu borç stokunun bu iki özelliğinin, yani yarısından fazlasının döviz cinsinden olması yüzünden kur hareketlerinden ciddi ölçüde etkilenmesi ve yine yaklaşık yarısının daha 'kontrollü' koşullarda oluşmuş olmasının, kamu borç stoku hakkında değerlendirme yaparken mutlaka göz önüne alınması gereken iki unsur olduğu düşünülmektedir.

3.3. Kamu borç stokunun ana bileşenlerinin reel faizleri farklıdır.

Kamu borç stokunun TL ve döviz bileşenlerinin reel faizi birbirlerinden farklıdır. Bunun nedeni döviz cinsi borçlanma senetlerinin (kurun yükselmesi durumunda ortaya çıkan cinsten) kur riski taşımamasıdır. Yine bir önceki bölümde ele alınan piyasaya ve kamuya yönelik borç ayrımı, yani farklı hassasiyetlerdeki borç stokları, reel faizleri itibariyle de birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Tablo 5: 2003 Yılında Kamu Borç Stokunun Reel Faizleri (%, Yıllık Bileşik)

	Nisan	Mayıs	Haziran		Temmuz
Kamu	9,41	10,78	10,4	8,73	
-TL	15,17	13,83	16,91	17,06	
-Döviz		-10,48	-0,14	-13,24	-21,77
Piyasa	12,59	11,96	15,75	16,71	
-TL	27,91	26,69	26,93	28,00	
-Döviz		-14,59	-16,55	-8,37	-9,17
Toplam		10,97	11,38	13,12	12,87

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo 5'de 2003 yılı Nisan-Temmuz dönemleri içinde gerçekleşen kamu borç stoku reel faiz düzeyleri sunulmuştur. Verisi sunulan dönem, TL'sının diğer para birimleri karşısında çok ciddi ölçüde değer kazandığı bir dönem olduğu için ve bu değerlenme özellikle döviz cinsi borçlanmanın reel faizine yansıdığı için döviz cinsinden borcun reel faiz rakamları ihtiyatla okunmalıdır. Buna karşın kamuya ve piyasaya dönük borçların reel faizlerindeki farklılık aşikardır. Ele alınan dönem itibariyle kamuya olan TL cinsi borçların ortalaması yüzde 15,7 olurken, piyasaya dönük TL cinsi borçların ortalaması yüzde 27,4 olarak gerçekleşmiştir. Döviz cinsi borçlarda TL'nin değer kazancının etkisini ayıkladıktan sonra da döviz cinsi borçlanmanın TL cinsi borçlanmadan daha düşük maliyetli olduğu görülmektedir.

Kamu borç stokunun bu parçalı yapısı ve dolayısıyla parçalı reel maliyeti Türkiye'de yanlış anlaşılmalara sebep olabilmekte ve henüz birkaç yıl öncesine kadar kamu borcunun en önemli kısmını oluşturan ve kamu borcunun en pahalı kısmı olan piyasaya TL borçların reel faizi tüm borç stokunun reel faizi gibi algılanmaktadır.

4. Türkiye İçin Bir Koşul Önerisi

Bu bölümde, Türkiye'de kamu borç stokunun sürdürülebilirliğinin incelenmesi için bir koşul önerilmektedir. Bu koşul, mümkün olduğu kadar, kamu borç stokunun Türkiye'ye özgü özelliklerini dikkate alarak hazırlanmaya çalışılmıştır. Bununla beraber, borç stokunun bazı özelliklerinin –mesela alıcıların farklı hassasiyetlere sahip olması gibi- koşula ilave edilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Daha doğrusu bu mümkündür, fakat pratik gözükmemektedir. Türkiye'de, kamunun toplam borç stokunu etkileyen sürekli faktörleri şöyle sıralayabiliriz.

i) Faiz Dışı Denge: Faiz dışı denge yada birincil denge dediğimiz zaman konsolide bütçenin faiz dışındaki gelir ve giderleri kastedilmektedir. Türkiye bütçesinden örneklemek gerekirse, kamu iç ve dış borcundan kaynaklanan faiz giderleri dışında; sosyal sigorta kurumlarına yapılan transferler gibi faiz ödemeleri dışında kalan transfer harcamaları, yatırım harcamaları, memur ücretleri gibi bütün harcama kalemleri faiz dışı dengeye dahildir. Ayrıca, -her ne kadar gelirler içindeki payı ihmal edilebilecek kadar küçük olsa da- faiz gelirleri dışında kamunun bütün gelirleri de faiz dışı dengeye dahildir. Faiz dışı dengede verilen pozitif bir bakiye, aynı miktarda kamu borcunun ödenmesini mümkün kılacağı için kamu borç stoku üzerinde azaltıcı bir etki yapacaktır.

ii) Borç Stoku İçin Ödenen Faiz ve Verilmiş Borçlardan Alınan Faiz: Kamu kesiminin mevcut borç stoku için ödenen bir faiz miktarı vardır. Bu miktar, konsolide bütçe için bir gider niteliğinde olduğundan, aynı miktarda yeni borçlanma ihtiyacı yaratacaktır. Dolayısıyla, her bütçe döneminde, bir önceki dönem ödenen faiz miktarı kadar kamu borç stokuna yeni bir anapara ilavesi yapılacaktır. Aynı şekilde alınan faiz de toplam kamu borç stoku üzerinde azaltıcı bir etki yapacaktır. Bu iki unsurun toplamına kısaca faiz dengesi diyebiliriz.

iii) Kur Farkları: Eğer kamu borç stoku –Türkiye'de olduğu gibi- birden fazla para birimi cinsinden oluşturulmuşsa ya da birden fazla para birimine endeksli ise o zaman bütçe dönemi içinde bu para birimlerinin birbirlerine karşı olan değerlerindeki değişmeler kamu borç stokunu etkileyecektir. Bu etki, borç stokunun kompozisyonuna ve kur hareketlerinin yönüne bağlı olarak olumlu yada olumsuz olabilir.

Yukarıda yazılan unsurları, daha rahat anlaşılabilmesi için iktisat notasyonuyla ifade edersek, şöyle bir denkliğe ulaşırız:

KBSt = Cari t dönemindeki kamu borç stoku,

ΔKBSt = Cari t döneminde kamu borç stokundaki değişim,

FDDt = Cari t dönemindeki faiz dışı denge,

FDt = Cari t dönemindeki faiz dengesi,

Et = Cari t dönemindeki kur farkları,

olmak üzere; cari t döneminde kamu borç stokundaki toplam değişim,

(1) ⍰KBSt = FDDt + FDt +Et

şeklinde ifade edilebilir. Burada faiz dışı denge (FDDt) kaleminin konsolide bütçedeki faiz dışındaki bütün gelir ve giderleri kapsadığını, buna karşın faiz dengesi (FDt) kaleminin de bütün faiz gelir ve giderlerini içerdiğini hatırlarsak; bu iki kalemin beraberce konsolide bütçenin bütün gelir ve giderlerini içerdiğini, dolayısıyla bu iki kalemin toplamının konsolide bütçe dengesine eşit olduğunu söyleyebiliriz. Böylece

(G-T)t = Cari t dönemindeki konsolide bütçe dengesi olmak üzere,

(2) (G-T)t = FDDt + FDt

eşitliğini yazabiliriz.

(2) numaralı eşitliği (1) numaralı eşitlikte yerine koyduğumuzda,

(1.2) ⍰KBSt = (G-T)t +⍰Et

denklemini elde ederiz. Bu denklem bize şunu söylemektedir. Belli bir t döneminde kamu borç stokundaki değişme konsolide bütçe açığına ve kur farklarına eşittir. Şimdi bu denklemden faydalanarak, kamu borç stokunun sürdürülebilirliğinin korunması için gerekli koşulu üretebiliriz.

4.1. Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği

Yukarıda ele alınan hemen hemen bütün yaklaşımlarda, sürdürülebilirlik koşulu borç stokunun milli gelire oranını sabit tutmak olarak tanımlanmıştır. Türkiye, söz konusu olduğunda böyle bir tanımın eksik kalacağı düşünülmektedir. Kamu borç stokunun milli gelire oranının bir kriter olarak kabul edilmesinde iki tane varsayım rol oynar.

Birinci varsayım bu kriterin, borç stokunun ne büyüklükte bir ekonomi tarafından çevrileceği ve dolayısıyla borç verenlerin rahatsız olup olmamaya karar verecekleri bir gösterge olduğudur. Bu konuda Edwards'ın (2002) borç stoku artış oranı ile ilgili borç verenlerin davranışlarını oluşturmalarıyla ilgili varsayımı hatırlanabilir. İkinci varsayım ise, kamu gelirlerinin, yani borç stokunun idamesinde kullanılan ana unsurun milli gelirin bir fonksiyonu olduğudur. Öyle ki, milli gelir artış oranı aynı zamanda vergi gelirleri reel artış oranı olarak okunmalıdır.

Buna karşın, Türkiye söz konusu olduğunda bu alışılmış ve yaygın kullanılan kriter yerine, başka bir kriter önerebiliriz. Türkiye'de kamu borç stokunun büyüklüğünden ziyade faiz yükü sürdürülebilirlik açısından bir problem oluşturmaktadır. Faiz yükünün yüksekliğinin sebebi ise arz edilen fonların önemli bir kısmının kamu kesimi tarafından talep edilmesi sonucu ortaya çıkan yüksek reel faizdir. Kamu borç stokunun milli gelire oranı bize borcun finanse edilmesi için arz ve talep edilen fonların dengesi hakkında hiç bir şey söylemez. Kamu borç stoku/milli gelir oranı aynı olan iki ekonomi düşünelim. Eğer, bunlardan birinin kamu borç stokunun finans sistemine oranı diğerinden daha düşükse, diğer koşullar aynı olmak şartıyla reel faizi de daha düşük olacaktır. Bu nedenle Türkiye için hedef olarak kabul ettiğimiz kriterin, kamu borç stokunun finans sistemine oranı olması daha makul gözükmektedir.

Kamu borç stokunun milli gelire değil de finans sistemine oranlanmasının daha anlamlı olduğunun düşünülmesinin nedeni, toplam arz edilebilir fonların büyük kısmının kamu kesimi tarafından talep edilmesi olduğuna göre; finansal sistemi arz edilen toplam fon miktarı şeklinde tanımlamamız gerekmektedir. O halde finansal sistem dendiğinde, M2Y, repo miktarı (bankaların müşterileriyle yaptıkları), yatırım fonları, kamu borçlanma senetlerinin doğrudan doğruya özel kesim elinde bulunan kısmı ve İMKB hisse senedi piyasasının birinci el işlem hacmi anlaşılmalıdır. 2

Varsayalım ki, kamu borç stokunun finans sistemine oranını sabit tutmak gibi bir politika hedefimiz olsun. Bu hedefi gerçekleştirmek için kriter olarak kullanacağımız, nümerik olarak ifade edebileceğimiz bir koşula ihtiyacımız vardır. Bu bölümde, bu koşul (1.2) numaralı denklemden de faydalanılarak üretilmeye çalışılacaktır.

Eğer, kamu borç stokunun finans sistemine oranını sabit tutmak istiyorsak cari t döneminde kamu borç stokundaki yüzde artışın, finans sistemindeki yüzde artışa eşit olması gerekir. (Basitleştirici bir varsayım olarak enflasyon oranının sıfır olduğunu düşünelim.) Böylece,

□t = Cari t dönemindeki fiyat artış oranı = 0 ise ve

(□KBSt/KBSt)*100 = Cari t döneminde kamu borç stokundaki yüzde değişme,

□Ft = Cari t döneminde finans sistemindeki yüzde değişme,
olarak ifade edilirse, o zaman kamu borç stokunun finans sistemine oranının sabit kalması için kullanacağımız koşul şöyle ifade edilebilir:

(3) (□KBSt/KBSt)*100 = □Ft

Eğer □KBSt terimi yerine (1.2) numaralı denklemdeki (G-T)t +Et terimini koyarsak koşulumuz şu hale gelir.

(3.2) ((G-T) +Et)/KBSt*100 = □Ft

Bu noktada basitleştirici bir varsayım daha yapalım ve elde ettiğimiz sonucu daha rahat ifade edebilmek için kur farklarının kamu borç stoku üzerinde ciddi bir etki yapmadığını varsayalım. Dolayısıyla

Et = 0 olsun.

Böylece denge koşulumuz şu hale gelecektir:

(3.3) ((G-T)/(KBSt))*100 = □Ft

(3.3) numaralı koşulun bize söylediği şudur. Konsolide bütçe açığının kamu borç stokuna yüzde cinsinden ifade edilmiş olan oranı finans sistemindeki yüzde artışla aynı olduğu sürece, kamu borç stokunun finans sistemine olan oranı korunur. Bu artış/azalış, finans kesimi artışından/azalışından yüksek olursa kamu borç stokunun finans sistemine olan oranı artar, düşük olursa da azalır.

Faiz Dışı Denge Ne Olmalıdır: Yukarıda oluşturduğumuz (3.2) numaralı koşulu kullanarak faiz dışı denge rakamının nasıl hesaplanması gerektiğini çıkarabiliriz. Eğer, faiz dışı denge bir kontrol değişkeni ise ve maliye politikamızı düzenlemek için kullandığımız önemli bir araç ise, bu aracın büyüklüğünün nasıl hesaplanması gerektiğinin iyi anlaşılması önem taşır.

Şimdi (3.2) numaralı koşulda, (2) numaralı eşitlikten hareketle (G-T) terimi yerine (FDDt + FDt) terimini koyarak; faiz dışı denge kavramını yeniden koşula dahil edersek; koşulumuz,

(3.3) [(FDDt + FDt) / (KBSt)]*100 = Ft

haline gelir. Buradan faiz dışı dengeyi çekerek, kamu borç stokunun finans sistemine olan oranını değiştirmeyecek olan faiz dışı denge miktarını bulabiliriz. Böylece koşulumuzun son hali aşağıdaki şekle dönüşür.

(3.4) FDDt = [(KBSt . Ft)/100] – FDt

Son haliyle koşul bize, kamu borç stokundaki finans sistemi büyümesi nispetindeki bir artışın ve net faiz ödemelerinin (faiz dengesinin) sebep olacağı harcamaların karşılanacağı miktarda verilen faiz dışı dengenin, kamu borç stokunun finans sistemine olan oranının korunmasını sağlayacağını söylemektedir.

Burada özellikle Türkiye ekonomisinin dinamikleriyle düşünme alışkanlığı kazanmış olanların dikkat etmesi gereken bir nokta vardır. Fark edileceği üzere, faiz dengesi teriminin işareti negatiftir. Bu da ilk bakışta faiz harcamaları arttıkça, faiz dışı fazla ihtiyacının azalması gerektiği gibi algılanabilir. Eğer, faiz dengesi (Türkiye'de olduğu gibi) açık veriyorsa, iki negatif işaret çarpılacağı için faiz dengesinin işareti pozitif olacaktır. Bu da (Türkiye'de olduğu gibi) faiz dışı dengenin verdiği pozitif bakiyeyi büyütücü bir etki yapar. Dolayısıyla faiz harcamalarınız arttıkça, ihtiyacınız olan faiz dışı fazla miktarı da artacaktır.

4.2. Varsayımların Kaldırılması

Yukarıda kamu borç stokunun finans sistemine oranını sabit tutacak olan koşulu ve bu koşulun işaret ettiği faiz dışı fazla miktarını hesaplamak için akıl yürütürken bir dizi basitleştirme ve varsayım yapılmıştır.

Bu varsayımlardan bir kısmı enflasyon oranının ve kur farklarının sıfır olması gibi açık, bir kısmı da kullanılan bütün değişkenlerin vadelerinin bir dönem (alışıldığı şekliyle bir yıl) olduğu gibi zımni varsayımlardır. Bu varsayımların kaldırılması, elimizdeki koşulu gerçek hayata yaklaştıracak ve açıklama gücünü artıracaktır. Bu bölümde, bu varsayımlardan bazılarını kaldırmaya çalışacağız.

Kur Farklarının Eklenmesi: Hatırlanacağı üzere, daha önce basitlik sağlamak amacıyla kur farkları çıkarılmıştı. Yukarıda oluşturulan koşul nihai olarak Türkiye ekonomisini incelemek için kullanılacağından dolayı kur farkları terimi mutlaka koşula eklenmelidir. 2002

sonu itibariyle kamu borç stokunun yaklaşık yüzde 40'ı döviz cinsinden olan kamu dış borç stokundan oluşmaktadır. Yine aynı tarih itibariyle kamu iç borç stokunun da yaklaşık yüzde 30'u döviz cinsindendir. Dolayısıyla kamu borç stokunun yaklaşık yarısı döviz, yarısı ise TL cinsi borçlardan oluşmuştur. Böyle bir kompozisyon içinde kur farklarının dışlanması anlamlı olmayacaktır.

Kur farklarını da içeren (3.2) numaralı denklemi tekrar aşağıya alıp, (1.2) numaralı eşitlikten hareketle (G-T) terimi yerine (FDDt + FDt) terimini koyup; FDDt terimini çekersek, nihai koşul denklemi aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmiş olacaktır.

(3.5) ((G-T) +Et)/KBSt)*100 = ?Ft

? {[(FDDt + FDt) + ?Et]/ (KBSt)*100}= ?Ft

? (3.5) FDDt = [(KBSt. ?Ft)]/100 – FDt - Et

(3.5) numaralı denklem, koşulun kur farklarının da eklenmiş olduğu son halini göstermektedir. Burada kur farkları terimi aynı faiz dengesi gibi hareket etmektedir. Yani kur farklarının kamu borç stoku üzerinde artırıcı bir etki yapması aynı miktarda faiz dışı fazlayı gerektirmekte; kamu borç stoku üzerinde azaltıcı bir etki yaratması durumunda ise faiz dışı fazlanın aynı miktarda azaltılmasına imkan sağlamaktadır.

Senyoraj Gelirlerinin Eklenmesi: Kaldıracağımız diğer bir varsayım ise senyoraj gelirleri olmalıdır. Türkiye'de düşmeye başlamış olmakla beraber halen yüksek düzeyde bir enflasyon oranı mevcuttur ve kamu kesiminin de belli bir senyoraj geliri söz konusudur. Bu terimin de eklenmesi ile,

Mt = Senyoraj gelirleri   olmak üzere koşul,

(3.6) FDDt = [(KBSt. ?Ft)]/100 – FDt – Et –Mt

haline gelir. Senyoraj gelirleri de faiz dışı fazlayı olumlu etkileyecek bir etkide bulunurlar.

Vade ve Enflasyon: Daha önce değinildiği gibi, enflasyon oranının sıfır olduğu şeklinde bir açık varsayımımız ve kamu borcunun vadesinin bir yıl olduğu şeklinde örtük bir varsayımımız vardır. Bununla beraber, bu koşulda doğrudan nominal büyüklükler ve reel faiz oranı yerine toplam faiz ödemeleri kullanıldığı için bu varsayımlar n yaratmamaktadır. Bu nedenle, bu iki varsayım için koşulda ek bir düzenlemeye gerek yoktur.

Konsolide Bütçe Dışındaki Kalemler: Analizin buraya kadar olan bölümünde sadece konsolide bütçe gelir ve giderleri ele alınmıştır. Türkiye'de konsolide bütçe dışında ayrıca hesaplanması gereken bir bütçe dışı kamu kesimi açık/fazlası söz konusudur.

Bütçe dışı kamu kesimi derken kastedilen kuruluşlar, IMF'ye verilen 5. Gözden geçirmeye ilişkin niyet mektubunda, konsolide kamu kesimi olarak tanımlanan gruba ilişkin gelir-giderlerden, konsolide bütçe gelir-giderlerinin çıkarılması sonucu ortaya çıkanlardır. Bunlar da büyük ölçüde bazı bütçe dışı fonlar ve kamu iktisadi teşekküllerinden oluşmaktadır. Bütçe dışı kamu kesiminin eklenmesinin nedeni, burada oluşan açığın veya fazlanın da nihai olarak kamu gelir/giderine yansımasıdır. O halde bütçe dışı kamu kesimi açık/fazlası da eklendiğinde koşul şu hale gelecektir.

DKt = Bütçe dışı kamu kesimi açık/fazlası olmak üzere,
(3.7) FDDt = [(KBSt. Ft)]/100 – FDt – Et –Mt – DKt

Burada, bütçe dışı kamu kesiminin açığı/fazlası da tıpkı kur farkları ya da senyoraj gelirleri gibi faiz dışı denge üzerinde otonom bir etki yaratacaktır.

5. Hazine Müsteşarlığı Tarafından Kullanılan Sürdürülebilirlik Koşulunun İncelenmesi

Hazine Müsteşarlığının yayınladığı Ağustos 2003 tarihli 'Kamu Borç Yönetim Raporu'nda Türkiye'de kamu borcunun sürdürülebilirliği için kullanılan koşul açıklanmıştır. Bu koşulun incelenmesi ve daha önceki bölümlerde teorik olarak ele alınan durumların, uygulamada nasıl gerçekleştirildiğini görmenin aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir. O nedenle bu bölümde Hazine Müsteşarlığınca açıklanan ve Türkiye'de kamu borç stokuna uygulanan koşul ele alınacaktır.

Raporun Ek 5, 'borcun sürdürülebilirliği analizine ilişkin metodoloji' başlıklı bölümünde Müsteşarlığın kullandığı analizin temelini muhasebe yaklaşımının oluşturduğu; bu analizin reel faiz, büyüme oranı ve borç stoku arasındaki oransal bir analiz olduğu belirtildikten sonra borç stokunun GSMH'ya oranının baz alındığını söylenmektedir.

O halde, aşağıda sunulan koşul, şu şekilde okunmalıdır: Reel faiz, faiz dışı fazla, milli gelir reel büyüme hızı, senyoraj geliri v.s gibi değişkenler arasında öyle bir kombinasyon sağlanmalıdır ki, kamu borç stokunun milli gelire oranı sabit kalsın; ya da tercihen iyileşsin. Buradaki değişkenlerden bir kısmı dışsal, yani para ya da maliye politikalarıyla ya müdahale edemediğimiz; ya da müdahale etmeyi

tercih etmediğimiz değişkenlerdir. Örneğin reel kurdaki değişim, uygulanan kur politikası çerçevesinde piyasada belirlenen ve düzeyine müdahale edilmeyen bir değişkendir. Benzer şekilde büyüme oranını artırmak ve reel faiz oranlarını düşürmek için özel bir politika uygulanmamaktadır. (Enflasyonu kontrol altına almak gibi uzun vadede büyüme oranını yükseltecek ve kısa vadede reel faiz oranlarını düşüreceği varsayılan 'dolaylı' politikaları hariç tutarsak)

Özelleştirme gelirleri ve faiz dışı fazla gibi bazı değişkenler ise müdahale edebileceğimiz değişkenlerdir. O halde, kamu borcunun sürdürülebilirliğine ilişkin politikamız bu müdahale edilebilir değişkenlere dayanacaktır. Bu genel bilgiden sonra; aşağıda Müsteşarlığın kullandığı sürdürülebilirlikle ilgili koşul sunulmuştur:

bt = -pst– mt – prit + [(1+rtd)/(1+gt)]bt-1d + [(1+rtf)/(1+gt)](1/1+Δrer)bt-1f

bt = Toplam Net Borç Stoku/GSMH

bt-1d = Bir önceki dönemin TL cinsinden borç stoku/GSMH

bt-1f = Bir önceki dönemin döviz cinsinden borç stoku/GSMH

pst = Faiz dışı fazla/GSMH

rtd = TL cinsinden reel faiz oranı

rtf = Döviz cinsinden reel faiz oranı

gt = Büyüme oranı

Δrer = Reel kurdaki değişim (TL/dolar)

mt = Senyoraj gelirleri/GSMH

prit = Özelleştirme gelirleri/GSMH

Koşul incelendiğinde; kamu borç stokunu artıran faktörlerin TL ve döviz cinsi borç stoklarına uygulanan faiz oranları ve borç stokunun kendi büyüklüğü olduğu görülmektedir. Buna karşın; büyüme oranı, faiz dışı fazla, senyoraj ve özelleştirme gelirleri kamu borç stokunu düşürecek şekilde etkide bulunmaktadırlar. (Faiz dışı fazla verildiği varsayılmaktadır.) Reel kurdaki değişimin etkisi belirsizdir. Kamu borç stokunun milli gelire oranı, eğer TL değer kazanırsa olumlu; değer kaybederse olumsuz etkilenecektir.

Koşul daha önce de belirtildiği gibi oransal bir analizdir. Yani reel faiz ve kur düzeyleri hariç bütün değişkenlerin milli gelire oranları üzerinden işlemektedir. Böylece, kamu borç stokunun milli gelire oranını sabit tutacak olan hedef değişkenin/değişkenlerin milli gelire olan oranları tespit edilip, politikalar bu oranı sağlayacak şekilde oluşturulmaktadır. Kamu borç yönetimi raporunda, sadece faiz dışı fazla hedef olarak belirlenmiştir. Reel büyüme, reel faiz, senyoraj ve özelleştirme gelirleri sabit ve veri kabul edilmiştir.

Bu koşulun ve koşul tarafından kullanılan verilerin incelenmesinde dikkat edilmesi gereken iki nokta vardır. Bunlar aşağıda ele alınmıştır.

Kur Etkisi: Kamu borç stokunun birden fazla para cinsinden oluşması, yani stokun bir kısmının döviz cinsinden olması, kur farkları dışında önemli bir sakınca daha yaratır. Borç stokunun yerel para (TL) ve döviz (ABD Doları) cinsinden oluşturulduğunu varsayalım. Stokun yarısı TL, yarısı da ABD Doları cinsinden olsun. Böyle bir durumda, mesela TL'sının ABD doları karşısında reel bazda (satınalma gücü paritesine göre) değer kazandığını düşünelim.

Bu değerlenme, TL bazında yaptığımız bir hesapta, kamu borç stokunun TL cinsinden olan yarısını etkileyecektir; buna karşın gayri safi milli hasılanın tamamını etkileyecektir. Ya da tersine, ABD doları bazında yaptığımız hesapta ise, kamu borç stokunun ABD doları cinsinden olan yarısını etkilerken; milli geliri hiç etkilemeyecektir. Böyle bir durumda, kur etkisi nedeniyle, kamu borç stoku daha yavaş artarken; milli gelir daha hızlı artacaktır. Böylece, kamu borç stokunun milli gelire oranı, reel faiz, faiz dışı fazla ya da senyoraj geliri gibi değişkenlerde bir değişiklik olmamasına karşın, bir önceki yıla göre yaptığımız bir kıyaslamada daha düşük gözükecektir. Daha doğru bir ifadeyle üst üste iki yıl için kamu borç stokunun milli gelire oranını yan yana koyduğunuzda; bu iki rakam farklı bazlarda hesaplanmış gibi olacak ve bir seri oluşturmayacaktır.

Sürdürülebilirlik analizi, özünde sürekli gelir ve giderlerin birbirlerini dengeleyip, dengelemediğini araştıran bir yöntemdir. Böyle bir yöntemde, yerel paranın değerlenmesinden yada değer kaybetmesinden dolayı meydana gelen bu etkiyi dikkate alarak değerlendirme yapmalıyız. Kur etkisinin sürdürülebilirlik koşuluna bu şekilde yansıması matematiksel açıdan veya muhasebe ilkeleri açısından yanlış değildir. Bununla beraber, bir iktisatçı gözüyle bakıldığında kur etkisi, 'arızi' bir gelir yada gider yaratmış gibi bir etkide bulunur ve kamu borç stokunun milli gelire oranını incelerken, bu nokta akılda tutulmalıdır. Gelecek dönemde bu etki tersine

dönebilir veya daha da şiddetlenebilir. Dolayısıyla, temel kamu maliyesi politikalarında veya reel faizlerde anlamlı bir değişiklik olmadığı halde, kamu borç stokunun milli gelire oranı oynaklık gösterebilir. Bu orandaki gelişmeleri, Türkiye açısından da çok önemli olan bu kur faktörünün farkında olarak incelemek gerekir.

Bu etkinin ne kadar önemli olabileceğini sayısal bir örnekle vurgulamak gerekirse, cari t döneminde kamu borç stokunuzun 150 milyar dolar ve milli gelirinizin 200 milyar dolar olduğunu varsayalım. Kamu borç stokunuzun yarısının TL, yarısının da dolar cinsinden olduğunu varsayalım. TL/dolar paritesi ise 1 olsun. Yani bir dolar bir TL'ye eşit olsun.

Böyle bir durumda, cari t dönemi için, kamu borç stokunun milli gelire oranı yüzde 75 olur. İzleyen yılda, yani t+1 döneminde –basitlik sağlamak için- reel faiz, faiz dışı fazla ve senyoraj geliri gibi hedeflerinizin bir önceki yılla aynı gerçekleştiğini ve ekonomide büyüme ve enflasyon gerçekleşmediğini varsayalım. Benzer şekilde ABD ekonomisinde de enflasyonun sıfır olduğunu varsayalım. İki yıl arasındaki tek fark, TL'nin dolar karşısında reel (ve enflasyon olmadığına göre nominal) bazda yüzde 20 oranında değer kazanması olsun.

Tablo 6 : Kur Etkisi Hakkında Bir Örnek

	T dolar	T+1 dolar	T TL	T+1 TL
KBS	150	137,5	150	165
GSMH	200	200	200	240
TL/dolar	1	1,2	1	1,2
KBS/GSMH(%)	75	69	75	69

Tablodaki ilk sütun cari t dönemini, ikinci sütun ise t+1 döneminde dolar bazında hesaplanan kamu borç stoku/milli gelir oranını göstermektedir. Benzer şekilde dördüncü sütun da aynı oranın TL bazında hesaplanışını göstermektedir. Kamu borç stokunun yarısının dolar, yarısının TL olduğu ve TL'nin dolar karşısında yüzde 20 değerlendiği bir dönemde, diğer koşullar eşit kalmak üzere, kamu borç stokunun milli gelire oranı 6,2 puan azalacaktır. Tabii tersi durumda da 6,2 puan artacaktır. Bu oran neredeyse faiz dışı fazla için belirlediğimiz hedefe eşittir. Kamu borç stoku/milli gelir oranındaki gelişmeleri bu derece önemli bir etkiyi göz ardı etmeden okumalıyız.

Arızi Gelir/Giderler: Sürdürülebilirlik analizleri, hangi yaklaşımı kullanırlarsa kullansınlar; kamu borç stokunu artıran ve azaltan düzenli değişkenleri ele alırlar. Bir başka deyişle kamunun 'sürekli' gelir ve giderleri eğer uzun vadede arzulanan bir denge içinde olurlarsa; yani kamu borç stokunun milli gelire oranını en azından sabit tutabilirlerse; kamu borç stoku sürdürülebilir olarak kabul edilir.

Şüphesiz ki, kamu borç stokunun milli gelire oranını sabit tutmak ele alınacak hedeflerden sadece bir tanesidir. Borç stokunun finans sistemine büyüklüğüne bakmak; ya da faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranına bakmak gibi yaklaşımlar da kullanılabilir. Bununla beraber, yaklaşım ve yöntem ne olursa olsun, analiz sürekli gelir ve giderler üzerinden yapılmalıdır. Faiz ve faiz dışı normal giderler (personel, yatırım, cari harcamalar v.b) benzer şekilde vergi gelirleri,senyoraj gelirleri ve vergi dışı normal gelirler (patrimuan gelirleri v.s) de sürekli gelirlerdir. Fakat özelleştirme gelirleri sürekli gelir olarak kabul edilemez.

Özelleştirme, kamu mülkiyetindeki ekonomik varlıkların bir kısmının özel sektöre devredilerek rekabet ve verimliliğin artırılması için gerçekleştirilen bir süreçtir. Bu süreç sınırlı olduğu için, özelleştirilecek varlıklar sınırlı olduğu için özelleştirme gelirleri de süreklilik arz etmez. Nasıl ki, bir bankanın TMSF'ye –kamu için bir gider yaratacak şekilde- alınması, yurt dışına asker gönderilmesi, ya da 2001 yılında olduğu gibi, kamu borç stokunun tanımının değiştirilmesi suretiyle kamu borç stokunu artıran 'arızi, geçici' giderler sürdürülebilirlik analizine dahil edilemezse, özelleştirme gelirleri de dahil edilemez.

Özelleştirmenin belli bir plan dahilinde yapılacağı ve –mesela beş yıllık bir süre için- özelleştirme gelirlerinin beklenen bir gelir olduğu ve bu nedenle analize katıldığı söylenebilir. Fakat gerçekte, yukarıda sayılan ve beklenmeyen giderler, kamu borç stokunu, beklenen özelleştirme gelirlerinden daha fazla etkilemektedir ve her hal ve karda geçici oldukları için yine de kabul edilemezler. Özelleştirme gelirleri mutlaka dahil edilmek isteniyorsa, bu gelirler de dahil arızi gelirlerin ve diğer arızi giderlerin de temsil edilmesi için analize iki değişken eklenebilir. Bu durumda da, sadece özelleştirme gelirleri gibi geçici gelirleri değil, daha önce belirtildiği gibi geçici giderleri de eklemek gerekir. Fakat bu terimler, yine de sürdürülebilirlik analizine eklenmemeli ve sürekli gelir/giderlerden oluşan bir yapı göz önüne alınmalıdır.

6. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma, kamu borç stokunun sürdürülebilirliği ile ilgili teorik bazda bilgi vermek ve Türkiye'ye özgü koşulları vurgulamak amacını gütmektedir. Bu amaçla, literatürdeki belli başlı teorik yaklaşımlardan örnekler verilmiş ve Türkiye'de kamu borç stokunun özellikleri incelenmiştir. Daha sonra Türkiye için bir koşul önerisi getirilmeye çalışılmıştır. Son olarak da halen Hazine Müsteşarlığı tarafından kamu borç stokunun sürdürülebilirliği analizinde kullanılan formül incelenmiştir. Türk kamu borç stokunun temel ve ayırdedici özellikleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Borç stokunun yaklaşık yarısı döviz veya dövize endeksli değerlerden oluşmaktadır.

- Borç stokunun yine yaklaşık yarısı tamamen ticari koşullarda verilmiş borçlardan, diğer yarısı ise daha 'kontrollü' koşullarda verilmiş borçlardan oluşmaktadır.
- Borç stokunun faiz yükü görece yüksektir. Bunun nedeni reel faizlerin yüksekliği, reel faizlerin yüksekliğinin nedeni ise finans sisteminin nispeten küçük olması, yani arz edilebilir fonların önemli bir kısmının kamu tarafından talep edilmesidir.

Yukarıda sayılan özellikler, kamu borç stokunun sürdürülebilirlik analizinde dikkate alınmalıdır. Faiz yükü ve finans sisteminin boyutuyla ilgili n, kamu borç stokunun milli gelire oranını çok anlamlı bir kriter olmaktan çıkarmaktadır. Kamu borç stokunun finans sistemine oranı bir kriter olarak daha anlamlı gözükmektedir.

Kur farklarını analize katmak çok önemlidir. Aynı ölçüde önemli bir nokta, kur değişimlerinin rakamları nasıl etkilediğini gözden uzak tutmamaktır. Kur farkları analize katılsa dahi, kamu borç stokunun milli gelire oranının nasıl önemli ölçüde etkilendiği, ilgili bölümde gösterilmiştir.

Özelleştirme gelirleri gibi arızi gelirler, özellikle de arızi giderlerin ihmal edildiği bir ortamda sürdürülebilirlik analizinde kullanılmamalıdır. Sürdürülebilirlik analizi kısa vadede bütçe dengesi ile ilgilenmemektedir. Analiz, uzun vadede kamunun sürekli ve düzenli gelir ve giderleri arasında bir ilişki tanımlayıp, bunun kamu borç stokunu nasıl etkilediğini incelemektedir. Bu incelemenin sonucu olarak, borcun sürdürülebilir olup olmadığına karar verir ve politika önerisinde bulunabilir.

Ele alınması gereken son bir nokta, faiz dışı fazlanın tek kontrol edilebilir değişken olduğunun düşünülmesidir. Aslında Türkiye'de faiz dışı fazla, bütçenin faiz giderlerinin (faiz gelirleri ihmal edilebilir düzeydedir.) dışında kalan kısmıdır. Faiz giderleri gibi kontrol edilemeyen bir kısmın toplam giderler içindeki payı büyüdükçe, faiz dışı fazla giderek daha çok yeni vergi gelirleri yaratılması ve diğer giderlerdeki tasarrufların artırılması yoluyla sağlanır. Toplanacak verginin ve gerçekleştirilecek tasarrufun sınırına yaklaşıldığında faiz dışı fazla üzerinde manevra alanı daralır ve mecburi giderlerin ve elde edilebilecek maksimum gelirin birbirinden çıkarılmasıyla elde edilen bir bakiyeye dönüşür. Tamamen kontrol edilemeyen değişkenlerin bakiyesi durumuna gelen bir değişken tek ve en önemli kontrol değişkeni olarak kabul edilemez. Böyle bir konuma gelinir veya yaklaşılırsa, hedef değişken reel faiz hadleri yoluyla faiz harcamaları olmalıdır.

Aslında, faiz dışı fazla rakamının mesela hedeflendiği gibi, milli gelirin yüzde 6,5'i olarak gerçekleştiği bir durumda dahi, eğer faiz harcamalarından dolayı toplam bütçe açığı milli gelirin yüzde 10'undan fazla açık veriyorsa, kamu kesimi borçlanma gereği milli gelirin yüzde 12-13'üne ve dolayısıyla finansal sistemin yüzde 20'sine ulaşıyorsa ve kamu borç stoku bu açık nispetinde büyüyorsa, sağlanan faiz dışı fazlanın çok bir anlamı olmayacaktır.

Dönem sonunda kamu borç stoku üzerindeki net etki –arızi gelir ve giderlerle kur farkı, senyoraj gelirleri gibi unsurlar hariç tutulmak üzere- faiz dışı fazladan değil, konsolide bütçe açığından gelecektir. Yani kamu kesimi borç stoku her sene bütçe açığı kadar büyüyecektir. Dolayısıyla bütçe açığının kamu borç stokuna olan yüzde cinsinden oranı (yani kamu borç stokunun büyüme hızı) eğer finansal sistemin büyüme hızından daha yüksek bir rakamsa, izleyen dönemde muhtemelen kamu kesimi daha yüksek bir maliyetle borçlanacaktır.

61 IMF'nin amaçları nelerdir?

IMF'nin amaçları
IMF milleti borclandiran ondan sonra ürkiye gibi
Milletlerarası ticaretin dengeli şekilde gelişmesini üye devletlerin tam istihdama ve yüksek büyüme hızına ulaşmasına imkan hazırlamak;
Ödemeler dengesi güçlüklerinin çözümünde yardımcı olmak;
Kambiyo istikrarını kurmak ve tek taraflı develüasyonlara mani olmak;
Çok taraflı dış ödemeler sisteminin kurulmasını sağlamak.
Bu gayeleri sağlamak için fona üye ülkelerin girmiş olduğu bazı taahhütler de şunlardır:

Dı turizm de dahil olmak üzere dış ticaret muamelelerinde döviz kontrol ve tahditlerini önlemek;
Milli para biriminin altın veya dolar olarak paritesini tespit ve fona tescil ettirmek;
Fona tescil edilen pariteyi değiştirmemek ve ancak tediye bilançolarındaki bünyevi değişikliklerde, çok zaruri hallerde develüasyona gitmek (% 10'a kadarki develüasyonlar da muhtar kılınmış, aşan miktarlardaki develüasyonlar için izin alma keyfiyeti getirilmiştir.);
Üye ülkelerin altın mukabilinde döviz alıp satabilmeleri, müstahsil ülkelerin altın satmaları serbest bırakılmıştır.
IMF'nin, tediye bilançoları açık veya fazlalık veren ülkelere düzenleyici müdahale yapma imkanı vardır. Fonun en yetkili organı, üye ülkelerin mümessillerinden teşekkül eden Güvernörler Heyeti dir. Yılda bir toplanır. Bu heyet kendi arasından 12 kişilik bir Müdürler Meclisi seçerek yetkisini bunlara devreder. Güvernörler Heyetinde her üye ülke, sabit bir oy sayısı yanında fona iştirak hissesiyle oranlı bir oy sayısına da sahiptir. Buna göre en fazla oy hakkına sahip ülke, en fazla sermayeyle iştirak eden ABD'dir.

Herhangi bir ülke mutlaka hem Milletlerarası Para Fonuna (IMF) ve hem de Dünya Bankasına (IBRD) bir arada üye olmak durumundadır. Fona üye devletlerin hisselerine kota denmektedir. Kotaların % 25'i altın ile, kalan% 75'i milli para ile ödenmiş veya taahhüt edilmiştir. Başlangıçta 8 milyar dolar olan sermayesi diğer yıllarda çok artmıştır. Bunun yanında serbest dövizli ülkelerde

tahvil satmak suretiyle fon ve kaynaklarını artırma imkanı da mevcuttur. Fon, her üyeye kotasının % 25'i tutarında krediyi talep vukuunda, otomatik olarak vermekle mükelleftir. Fonun verdiği kredilerde vade 5 yılı geçemez.

Dünya Bankasının teşkilatı, IMF'nin teşkilatı gibidir. Başlangıçta 8 milyar dolar sermaye ile kurulan banka 1959 yılında bu sermayesini 20 milyar dolara yükseltmiş, daha sonraki senelerde bu miktar çok artmıştır.

Banka, kredi açarken aşağıdaki şartları gözönünde bulundurmaktadır:

Borç almak isteyen ülkenin, özel piyasadan ve makul şartlarla kredi alamayacağı belli olmalıdır.
Banka tarafından verilen kredinin kullanılacağı projenin bankaya sunulması ve kabul edilmesi gerekmektedir.
Banka; üye ülkelerle sadece hazine, merkez bankası, istikrar fonu idaresi ve diğer resmi veya yarı resmi müesseselerle temas eder ve üye devletlere kamu yatırımları için bu kanallardan kredi sağlar.
Borçlanan doğrudan üye devlet değil de, üye ülkedeki özel teşebbüs ise, Banka projeleri tetkik etmekle beraber krediyi doğrudan teşebbüse açmaz; mutlaka üye devletin kefaleti ile merkez bankası veya başka bir resmi yahut yarı resmi teşekkülün tavassutunu alır. Mesela Türkiye'de özel teşebbüse Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kanalıyla ikrazda bulunmaktadır.
IMF verilerine göre (2006) fonun borç verme kaynağı 174 milyar dolar. Alacakları ise 75 ülkeden 34 milyar dolardır. Türkiye, 13.1 milyar dolarla IMF'ye en borçlu ülke konumundadır ve bu borçları 2010 yılında bitirip gelişecek bir ülkedir.

62 Verimli-Verimsiz giderler ayrımı yapıp, kamu gelirleri açısından önemini açıklayınız.

VERİMLİ GİDERLER - VERİMSİZ GİDERLER AYRIMI: ekonominin üretim kapasitesini arttıran veya kamu gelirlerinde artış sağlayan giderler verimli diğer ise verimsiz gider olarak kabul edilmektedir.

63 Bütçenin açıklığı ve anlaşılırlığı ilkesini açıklayınız.

Bütçe ile ilgili belgelerin (bütçe tahminlerinin, sonuçlarının, gelir ve gider kalemlerini gösteren cetvellerin) herkes tarafından anlaşılabilecek bir şekilde düzenlenmesidir.

Bütçenin alenilik (açıklık) ilkesi: Tüm bilgiler kamuoyunun kullanımına ve bilgisine hiçbir kısıtlama olmaksızın sunulması gerekir. Halkın kendisi için yapılan harcamalardan bütçe aracılığı ile bilgi sahibi olmasına yarar.

BÜTÇENİN TEMEL İLKELERİ

A- Genellik İlkesi:
Türkiye uygulamasında sapmalar
a-Döner sermayeli işletme bütçeleri
b-Katma bütçeler
c-Fon uygulamaları

B- Birlik İlkesi:
Türkiye uygulamasında sapmalar
a-Döner sermayeli işletme bütçeleri
b-Katma bütçeler
c-Özerk bütçeler

1-Kamu iktisadi teşebbüs bütçeleri
• Teşebbüsler
• Müesseseler
• Bağlı ortaklıklar
• İştirakler

d-Mahalli idare bütçeleri
• İl özel idare bütçeleri
• Belediye bütçeleri
• Köy bütçeleri

C- Açıklık Prensibi:

D- Doğruluk Prensibi:

E- Önceden İzin Prensibi:

F- Tahsis Prensibi:
• Kalitatif tahsis prensibi
• Kantitatif tahsis prensibi
• Zamanında tahsis prensibi

G- Alenilik Prensibi:

H- Bütçenin Denkliği Prensibi:

İ- Bütçenin Yıllık Olma Prensibi:

İ- Tasarruf Prensibi:

64 Enflasyonunu gelir dağılımı üzerindeki etkileri nelerdir.

Kamu Harcamaları Ve Enflasyonist Ekonomi Politikası
Ülkemizde halen kamunun ekonomi içindeki nisbeti yüksek düzeydedir. Nitekim konsolide bütçe, KİT, mahalli idareler, sosyal güvenlik ve fonlar toplandığında kamunun ekonomi içindeki nisbeti %40'lar düzeyindedir. Dolayısıyla kamu kesiminin harcamaları ve transferleri ülkedeki gelir dağılımını etkileyecektir. Bütçenin bu üç temel kaleminin özelliklerine göz atıldığında, ifade edilen kalemlerin toplam bütçe harcamaları içindeki paylarının değişiminin gelir dağılımı açısından önemi daha iyi anlaşılacaktır. Cari harcamalar kalemi büyük ölçüde personel harcamalarını içerir. Yatırım harcamaları ise isminden de anlaşıldığı gibi daha çok kamu tarafından yapılacak sabit sermaye yatırımları, alt yapı yatırımları vd. bu kalemde değerlendirilir. Transfer harcamaları bünyesinde faiz ödemeleri, KİT'lere transferler, vergi iadeleri ve sosyal amaçlı transferler yer almaktadır. Bu izahtan sonra tekrar yukarıda verilen oranlara bakıldığında kamunun yatırımlara tahsis ettiği kaynaklar önemli ölçüde daralmıştır. Bu durum yeni istihdam imkanlarını daraltmakta, dolayısıyla zaten yüksek olan işsizlik oranını yükseltmektedir. Aynı şeklide transfer harcamalarının artan nisbeti dikkati çekmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi transfer harcamalarının önemli kısmı faiz ödemelerini içermektedir. Nitekim faiz

ödemelerinin transfer harcamaların içindeki nisbeti 1993 yılında %67 düzeyindedir.Transfer harcamaların yıllar boyunca yükselmesinin en önemli sebebi kamu kesiminin borçlanma gereksinimidir.

Yani bütçe gelir ve giderleri arasındaki açıktır. Bütçe açığının son yıllarda yüksek düzeyde olması, kaçınılmaz olarak kamuyu büyük ölçüde borçlanmaya itmiştir. Artan borçlanma gereksinimi, faiz oranlarının artmasını kaçınılmaz kılmıştır. Hem kısa vadeli hem de yüksek düzeydeki faiz oranıyla, özellikle iç borçlanma öyle bir hale gelmiştir ki kamu, borçlarının faizini ödemek için borçlanma kısır döngüsüne girmiştir. Kamunun yüksek faiz politikası, yüksek gelir sahibi kesimlerin paralarını, yüksek faizle değerlendirerek büyük gelirler elde etmelerine

imkan sağlamıştır. Aynı şekilde yüksek faiz politikası, kredi faiz oranlarını kaçınılmaz olarak yükseltilmiş, yükselen kredi faiz oranları yatırımların azalmasına sebep olmuştur. Daha öncede ifade edildiği gibi, faaliyette bulunan işletmeler, ellerindeki geliri, yatırımlara yöneltmek yerine, yüksek faizle kamuya borç vererek yüksek kazançlar sağlamışlardır. Bu durum ise yatırımların daralmasına böylece istihdam imkanlarının azalmasına yol açmıştır. Kamunun yüksek faiz politikasıyla borçlanması, ülkedeki tasarruf potansiyelini kamuya kaydırmış, bu durum sonuçta özel kesimin dışlanmasına sebep olmuştur. Yüksek faiz geliri elde eden yüksek gelir grupları gelirlerini daha da arttırarak gelir dağılımın daha da bozulmasına sebep olmuştur. Artan gelir dağılımındaki bozulma sebebiyle geliri yükselen yüksek gelir grupları lüks tüketime yönelirken düşük gelir gruplarının içerde temel mal ve hizmet talebi daralmıştır. Yüksek gelir gruplarının lüks tüketim talebi daha çok ithal mal ve hizmetlere yönelmiştir. Nitekim Tablo 10'dan da görüleceği gibi 1975'te ithal edilen mallar içinde tüketim mallarının payı %4,3 iken, bu oran 1993'de %14,3'e yükselmiştir. Bu yükselişe paralel olarak yatırım ve hammadde ithalatı azalmıştır. Daha öncede ifade edildiği gibi kamunun vergi gelirlerinin düşük düzeyde olması veya kamu harcamalarının kaynağını vergi gelirleri yerine iç borçlanmayı telafi edilmesi, kamusal bir tercihtir. Yüksek düzeydeki kamu açıklarının finansmanında kullanılan araçlar borçlanma ve yüksek enflasyon düzeyidir. Yüksek enflasyon düzeyi, hem kamu açıklarının sonucu hem de açığın finansmanında kullanılan bir aracı olduğu vurgulanmaktadır.

Bilindiği gibi kamu tarafından enflasyona neden olabilecek en önemli araç her

yıl yüksek düzeyde yapılan emisyondur. Devlet emisyonu reel milli gelir artışları oranında arttırırsa reel bir gelir elde eder. Bu gelire senyoraj geliri denilmektedir. Nominal senyoraj geliri (SM) SM=m

- m , Reel senyoraj

t t-1

geliri = sm: m

- m /pt dir. Ülkemizde reel senyoraj geliri GSMH'ya oranı alındığında, Tablo 11'de görüldüğü

t t-1

gibi bu oranın 1981-1994 yılları arasında %3 ile %5 arasında değiştiği görülmektedir.

"Ayrıca belirli bir enflasyon düzeyi sabit bir para talebi düzeyinde hükümet para basmak yoluyla gelir elde etme imkanı sağlanmaktadır. Bu yolla halk paralarını gelire denk düşecek düzeyin altına indirmek zorunda bırakıldığı için bu olay enflasyon vergisi olarak ifade edilmektedir. Gelirin bir bölümünü nominal para stoğunu arttırmak amacıyla kullanmak zorunda olduğu için, halk gelirinden az harcamak ve aradaki farkı devlete aktarmak zorunda bırakılmaktadır."

Bir vergi gibi ifade edilen enflasyonu vergiden ayıran temel özellik elde edilen gelirin yalnızca devlete gitmemesi özel kesimle devlet arasında paylaşılmasıdır. Geliri fiyat artışlarından daha yavaş artan kişilerin reel gelirlerinin azalmasına ve ifade edilen kişilerden geliri fiyat artışlarından daha hızlı artanlara doğru gelir aktarılmasına neden olmaktadır. Bu durum gelir dağılımının daha hızlı ve daha büyük ölçüde bozulmasına neden olmaktadır. Bilindiği gibi, modern kamu maliyesi teorisinde bir ekonomide vergi kayıp ve kaçakları büyük boyutlarda

ise aynı şekilde vergi tahsil masrafları çok yüksek ise kamu açısından enflasyon vergisine başvurmak optimal olacağına dair görüşler ifade edilmektedir. Bu kayıp ve kaçağın ülkemiz için yüksekliği hep tartışıla gelmiştir. Enflasyonun bilinen bir çok büyük olumsuzluğuna rağmen neden bir finansman aracı olarak kullanılmaktadır? Bunun nedeni, hükümetlerin gelir elde etme düşüncelerinde yatmaktadır. Nitekim ülkemizde enflasyonun nedenleri ve nasıl önleneceği konusunda uygulanacak politikalar bilinmektedir. Bu konuda ayrıntılı çalışmalar yapılmasına rağmen enflasyon oranı bir türlü düşürülememektedir. Tüm bunlardan haraketle hükümetlerin

enflasyon oranını düşürmemesinin altındaki nedenin ekonomik olmaktan çok siyasi olduğu iddiasını kuvvetlendirmektedir.

Enflasyon geliri nominal ve reel olarak hesaplanabilir. Nominal enflasyon vergisi geliri : m

(Enflasyon t-1 * Oranı)t, Reel Enflasyon Vergisi Geliri = m/pt * (Enflasyon oranı)t dir. Ülkemiz için reel enflasyon vergisi geliri t-1 (IT) nin GSMH'ya oranı Tablo 11'de görülmektedir. Bu oran 1981-1994 dönemi arasında %3-4 arasında değişmektedir. Toplam vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı ülkemiz için %16 olduğu hatırlanacak olur ise, bu oranın küçümsenmiyecek bir düzeyde olduğu görülecektir. Sonuç olarak, devlet enflasyondan hem bir vergi olarak hem de borçlarının reel değerini azaltmak suretiyle önemli miktarda gelir sağlamaktadır. Buna rağmen devletin enflasyonu kullanarak gelir sağlanması hem toplumun refahı açısından hem de gelir dağılımı açısından son derece sakıncalıdır. Toplumsal patlamanın eşiğine gelmiş yoksul kitlelerin, bu yolla kamunun gelir sağlamasına nereye kadar tahammül edecekleri gözden geçirilmelidir. Asıl görevi toplumsal adaleti sağlamak olan devletin, her ne şekilde olursa olsun, adaletsiz uygulamalara yönelmesi kendi varlığını inkar etmesi anlamına gelmektedir.

65 Muhasebenin temel kavramlarını yazınız. Dönemsellik kavramını açıklayınız.

Muhasebenin amacı ve yararları [değiştir]Muhasebede amaç, işletme veya kuruluşun finansal (veya para ile ifade edilebilen)faaliyetlerine esas olan bilgi ve belgelerin girilmesi, düzenlenmesi, raporlanması ve kullanışlı şekilde bilgi kullanıcılarına aktarılmasıdır. Muhasebenin birçok yararı olmakla birlikte en önde gelenleri şunlardır:

İşletmenin sahip olduğu kıymetlerin tespitini sağlar.
İşletmede meydana gelen dönem içi faaliyetlerle dönem sonunda ulaşılan sonuçların anlaşılmasını kolaylaştırır.
İşletme ile iş yapan üçüncü şahısların ekonomik ve sosyal durumlarının bilinmesini sağlar.
Üçüncü şahıslarla işletme arasında meydana gelen hukuki anlaşmazlıklarda devir teşkil eder.
İşletmede çalışan personel ve görevlilerin su istimaline karşı işletme varlığını korur.
İşletme sahibinin vergi karşısındaki durumunu hesap üzerinden kontrol edilip incelenmesini sağlar.

I – MUHASEBENİN TEMEL KAVRAMLARI : Muhasebenin temel kavramları şunlardır : 1. Sosyal mluluk Kavramı, 2. Kişilik Kavramı, 3. İşletmenin Sürekliliği Kavramı, 4. Dönemsellik Kavramı, 5. Parayla Ölçülme Kavramı, 6. Maliyet Esası Kavramı, 7. Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramı, 8. Tutarlılık Kavramı, 9. Tam Açıklama Kavramı, 10. İhtiyatlılık Kavramı, 11. Önemlilik Kavramı, 12. Özün Önceliği Kavramı.

1. Sosyal mluluk Kavramı : Bu kavram, muhasebenin işlevini yerine getirme hususundaki mluluğunu belirtmekte ve muhasebenin kapsamını, anlamını, yerini ve amacını göstermektedir. Sosyal mluluk kavramı; muhasebenin organizasyonunda, muhasebe uygulamalarının yürütülmesinde ve mali tabloların düzenlenmesi ve sunulmasında; belli kişi veya grupların değil, tüm toplumun çıkarlarının gözetilmesi ve dolayısıyla bilgi üretiminde gerçeğe uygun, tarafsız ve dürüst davranılması gereğini ifade eder.

2. Kişilik Kavramı : Bu kavram; işletmenin sahip veya sahiplerinden, yöneticilerinden, personelinden ve diğer ilgililerden ayrı bir kişiliğe sahip olduğunu ve o işletmenin muhasebe işlemlerinin sadece bu kişilik adına yürütülmesi gerektiğini öngörür.

3. İşletmenin Sürekliliği Kavramı: Bu kavram, işletmelerin faaliyetlerini bir süreye bağlı olmaksızın sürdüreceğini ifade eder. Bu nedenle işletme sahiplerinin ya da hissedarlarının yaşam süreleriyle bağlı değildir. İşletmenin sürekliliği kavramı maliyet esasının temelini oluşturur. Bu kavramın, işletmeler açısından geçerliliğinin bulunmadığı veya ortadan kalktığı durumlarda ise, bu husus mali tabloların dipnotlarında açıklanır.

4. Dönemsellik Kavramı : Dönemsellik kavramı; işletmenin sürekliliği kavramı uyarınca sınırsız kabul edilen ömrünün, belli dönemlere bölünmesi ve her dönemin faaliyet sonuçlarının diğer dönemlerden bağımsız olarak saptanmasıdır. Gelir ve giderlerin tahakkuk

esasına göre muhasebeleştirilmesi, hasılat, gelir ve kârların aynı döneme ait maliyet, gider ve zararlarla karşılaştırılması bu kavramın gereğidir. Bu kavramın, işletmeler açısından geçerliliğinin bulunmadığı veya ortadan kalktığı durumlarda ise, bu husus mali tabloların dipnotlarında açıklanır.

5. Parayla Ölçülme Kavramı : Parayla ölçülme kavramı, parayla ölçülebilen iktisadi olay ve işlemlerin muhasebeye ortak bir ölçü olarak para birimiyle yansıtılmasını ifade eder. Muhasebe işlemleri ulusal para birimine göre yapılır.

6. Maliyet Esası Kavramı : Maliyet esası kavramı; para mevcudu, alacaklar ve maliyetinin belirlenmesi mümkün veya uygun olmayan diğer kalemler hariç, işletme tarafından edinilen varlık ve hizmetlerin muhasebeleştirilmesinde, bunların elde edilme maliyetlerinin esas alınması gereğini ifade eder.

7. Tarafsızlık ve Belgelendirme Kavramı : Bu kavram, muhasebe kayıtlarının gerçek durumu yansıtan ve usulüne uygun olarak düzenlenmiş objektif belgelere dayandırılması ve muhasebe kayıtlarına esas alınacak yöntemlerin seçilmesinde tarafsız ve ön yargısız davranılması gereğini ifade eder.

8. Tutarlılık Kavramı : Tutarlılık kavramı; muhasebe uygulamaları için seçilen muhasebe politikalarının, birbirini izleyen dönemlerde değiştirilmeden uygulanması gereğini ifade eder. İşletmelerin mali durumunun, faaliyet sonuçlarının ve bunlara ilişkin yorumların karşılaştırılabilir olması bu kavramın amacını oluşturur. Tutarlılık kavramı, benzer olay ve işlemlerde, kayıt düzenleri ile değerleme ölçülerinin değişmezliğini ve mali tablolarda biçim ve içerik yönünden tek düzeni öngörür. Geçerli nedenlerin bulunduğu durumlarda, işletmeler, uyguladıkları muhasebe politikalarını değiştirebilirler. Ancak bu değişikliklerin ve bunların parasal etkilerinin mali tabloların dipnotlarında açıklanması zorunludur.

9. Tam Açıklama Kavramı : Tam açıklama kavramı; mali tabloların bu tablolardan yararlanacak kişi ve kuruluşların doğru karar vermelerine yardımcı olacak ölçüde yeterli, açık ve anlaşılır olmasını ifade eder. Mali tablolarda finansal bilgilerin tam olarak açıklanması yanında, mali tablo kalemleri kapsamında yer almayan ancak alınacak kararları etkileyebilecek, gerçekleşmesi muhtemel olaylara da yer verilmesi bu kavramın gereğidir.

10. İhtiyatlılık Kavramı Bu kavram, muhasebe olaylarında temkinli davranılması ve işletmenin karşılaşabileceği risklerin gözönüne alınması gereğini ifade eder. Bu kavramın sonucu olarak, işletmeler, muhtemel giderleri ve zararları için karşılık ayırırlar, muhtemel gelir ve kârlar için ise gerçekleşme dönemlerine kadar herhangi bir muhasebe işlemi yapmazlar. Ancak bu kavram gizli yedekler veya gereğinden fazla karşılıklar ayrılmasına gerekçe oluşturamaz.

11. Önemlilik Kavramı : Önemlilik kavramı, bir hesap kalemi veya mâli bir olayın nispî ağırlık ve değerinin mali tablolara dayanılarak yapılacak değerlemeleri veya alınacak kararları etkileyebilecek düzeyde olmasını ifade eder. Önemli hesap kalemleri, finansal olaylar ve diğer hususların mali tablolarda yer alması zorunludur.

12. Özün Önceliği Kavramı : Özün Önceliği kavramı, işlemlerin muhasebeye yansıtılması ve değerlendirmelerinin yapılmasında biçimlerinden çok özlerinin dikkate alınması gerektiğini belirtir. İşlemlerin biçimleri ile özleri paraleldir, bazı durumlarda farklılıklar ortaya çıkabilir. Bu durumda, özün biçime önceliği esastır.

66 Envanter kavramını açıklayınız.

Bir ticari kuruluşun (işletmelerin) belirli bir dönemin başında veya sonunda para, mal ve diğer varlıklarıyla genel olarak borçlu ve alacaklı durumlarını, nicelikleri ve değerleriyle ayrıntılı olarak gösterme şeklindedir.

Bana göre envanter, enva-i Ter sonucu belirlenen bir tarihte kişi kazanımlarının çizelgesidir. Aslında kişi, en küçük işletmedir. Yaşamı boyunca, fiziki (yiyecek, içecek, giyecek v.s.) ve fikri (bilgi, görgü, kuram ve kurallar) gereksinimlerinin ithalatını yapar. Bunları bedensel ve zihinsel potasında yoğurarak bireysel imalatının ürünlerini ihraç ederek toplum değerlendirilmesiyle değerler ve değerlendirilir. Her yeni yıl çizgisinde geriye dönüp baktığında, nereden nereye gelindiğinin ve bu kaçınılmaz döngü içinde neleri elde ettiğinin hesaplaşması, onun kişisel envanteri olur. Ve bu envanterin içinde; elde edebilmişse evi, evlenebilmişse eşi, Tanrı vermişse çocukları, onları yetiştirebilmişse onuru, başarılı olmuşlarsa gururu, en güzide varlıkları olarak içeriğinden bir tutamı oluşturur.

Normal bir işletme için ise envanteri, 213 sayılı Vergi Usul Yasamız 186'ncı maddesinde; "Envanter Çıkarmak" başlığı altında;

"Bilanço günündeki mevcutları, alacakları ve borçları saymak, ölçmek, tartmak ve değerlemek suretiyle kesin bir şekilde ve müfredatlı olarak tesbit etmektir.

Şu kadar ki, ticari teamüle göre tartılması, sayılması ve ölçülmesi mutat olmayan malların değerleri tahminen tesbit olunur.

Mevcutlar, alacaklar ve borçlar işletmeye dahil iktisadi kıymetleri ifade eder." şeklinde açıklamıştır.

Görüleceği üzere envanter ki unsurdan oluşmaktadır. Birinci unsur; saymak, ölçmek ve tartmak şeklinde ifadesini bulan tesbit etmek, saptama fiilidir. Ancak bu tesbit tek başına bir şey ifade etmemektedir. Şöyle ki bu tesbit eğer değerlendirilmezse envanter olgusu yarım kalmaktadır. İşte o zaman bu saptanan durumun, değerlenmek suretiyle karşımıza adedi veriler yerine parasal da denilebilecek bir biçimde çıkarılması gerekli olmaktadır ki envanterden bahsedebilelim. Değerlemenin de yapılması sonucu ortaya çıkacak kesin ve müferdatlı (ayrıntılı) tablo, işletme açısından olduğu gibi, bu konuya eğilecek diğer kişiler açısından da bir anlam ve değer kazanmış olacaktır.

Envanter yapmak, iki şekilde olabilmektedir. Bunlardan biri fiili envanter, diğeri ise kaydi envanterdir.

Fiili envanter, bir işletmenin mevcutlarının, alacaklarının ve borçlarının fiilen yani sayılacak olanlarının tek tek sayılarak, ölçülecek olanlarının tek tek ölçülerek, tartılacak olanlarının tek tek tartılarak saptanmasıdır.

Ancak Yasa, ticari teamüle göre tartılması, sayılması ve ölçülmesi mutat (devamlı) olmayan malların değerlerinin tahminen tesbit edileceğini kabul etmiştir. Bir bakıma alışmış bir göz kararı ile miktar ve dolayısıyla değer tahmini yeterli görülmüştür. Şüphesiz burada iyi niyet! var sayılmıştır.

Bu durumda işletmece, tahmini kabul edilenlerin dışındaki iktisadi varlıklar tektek sayılacak ve yine Yasanın "Değerleme" için kabul ettiği -ki Yasanın "değerlemeye" ait üçüncü kitabında yazılı- bilançoda böylece yer alacaktır. Dolayısıyla da emtia (mal) alım ve satımı faaliyeti olan işletmelerde (Dönem başı mevcudu dönem içi alımlar - dönem sonu mevcudu -) dönem içi satışlarına ait maliyetin saptanmasını ve buna göre dönem gayrisafi kârının da belirlenmesini mümkün kılacaktır.

Kaydi envanter, adından da anlaşılacağı gibi işletme kayıtlarına (stok kartları, stok kayıtları nazara alınarak) dayanılarak yapılan envanterdir. Çoğunlukla, denetimlerde, başvurulan bir usül olmakla beraber, 213 sayılı Yasamızın 190'ıncı maddesinde:

"Büyük Mağazalarda Envanter " başlığı altında:

"Büyük mağazalar ve eczaneler emtia mevcutlarının envanterlerini üç yılda bir çıkarabilirler. Bu takdirde envanter çıkarılmayan yıllarda hesaben mevcut iktisadi kıymetleri envanter defterlerine kaydederler.

Büyük mağazalardan maksat, çeşitli mal üzerine geniş ölçüde ve perakende iş yapan ticarethanelerdir.

Maliye Bakanlığı büyük sınai işletmelerin, icabına göre, iki veya üç yılda bir envanter çıkarmalarına müsaade edebilir. Bu takdirde yukarıda ki hüküm uygulanır." hükmüne yer verilmiştir.

Bilindiği üzere yurdumuzda da büyük mağazacılık, zincirleme işletmeler olarak bir hayli gelişme kaydetmiştir. Dolayısıyla perakende iş yapan bu işletmelerde yüzlerce ve hatta binlerce mal çeşidi bulunmaktadır. İşte bu tür mağazalar yukarıya alınan 190'ıncı madde hükmünden yararlanarak-hesaben, yani işletme kayıtlarına göre, yani fiili sayım ve tespit yapmadan mevcut iktisadi kıymetlerini envanter defterine kaydedebilirler. Ancak bu kabul iki yıl üst üste geçerli olup, üçüncü yıl sonunda fiili durum saptanması zorunludur.

Diğer yandan, büyük sınai işletme niteliğinde olan kuruluşlar için de Yasa, Maliye Bakanlığı'ndan izin alınmak şartıyla, envanterlerini fiilen iki veya üç yılda bir yapmayı mümkün kılmıştır. Bu iznin alınması halinde fiilen saptama yapılmayan yıl veya dönem sonlarında hesaben, yani kayıtlara göre saptanan iktisadi kıymetleri envanter defterlerine kaydetmeleri yasal bir kabul olmaktadır.

Envanter normal olarak, kullanımı öngörülen ve noter onayı gerektiren yasal defterlerden "Envanter Defteri" üzerine çıkarılır. Yani kaydolunur. Ancak yukarda da ifade edildiği üzere, işlerinde geniş ölçü de ve çeşitli mal kullanan büyük müesseseler için Yasanın 188'inci maddesi, "envanterlerini listeler halinde tanzim edebilir." kolaylığını getirmiş, fakat listeler muhteviyatının icmalen (toplam olarak) evnanter defterine kaydı gerekliliğine yer vermiştir.

Bilindiği üzere normal hesap dönemi 31 Aralık akşamı sona ermektedir. Ancak işletmelerin, aynen canlılar gibi bir yaşam süreci içinde varlıklarını sürdürmeleri nedeniyle, 31 Aralık'ta işlemler bıçakla kesilmişçesine sona erip veya erdirilip de diğer döneme geçilmesi olayın doğasına aykırıdır. Dolayısıyla hesap kesimi 31 Aralık denilse, çıkarılan mali tablolarda yeralan veriler ve hesaplar sonu bu tarihi gösterse bile, aslında fiili durum en az takip eden yılın ilk ayı (Ocak) sonuna kadar sürmektedir. Nitekim Türk Ticaret Yasası bu bilinç altında 70'inci maddesi son paragrafında:

"Yevmiye defteri yeni senenin en geç Ocak ayı sonuna kadar notere ibraz edilip son kaydın altına noterce (görülmüştür) sözü yazılarak mühür ve imza ile tasdik ettirmek şarttır" hükmünü getirmiştir.

Aynı Yasanın 72'nci maddesinde ise; "Envanter Defteri" başlığı altında:

"Kanunda aksine hüküm (yargı, karar) olmadıkça, iş yılı için çıkarılacak envanter ve bilançoların gelecek iş yılının ilk üç ayı içinde tamamlanmış olması lazımdır." denilmekte ve son paragrafta; envanter ve bilançonun şirket yetkililerince imzalanmasını takiben notere ibrazı ve:

"Noterin yapacağı muamele hakkında 70'inci maddenin son fıkrası uygulanır" denilerek, aynen yevmiye defterinde olduğu gibi, onaylanması gereğine yer verilmiştir.

Aynı Yasanın 82'nci maddesi ise, böylesi onaylanmış defterlerin ticari işlere ilişkin ihtilaflarda "Kat'i delil" olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir.

5- Bina ve Arazi:

Ferdi teşebbüslerde, mükellefin sahip olduğu gayrimenkuller, işletmede ister kısmen, ister tamamen kullanılsın, fabrika, ambar, atölye, dükkan, mağaza ve arazi değerlerinin tamamıyla envantere alınır.

Ticaret hanları gibi oda oda veya kısım kısım kullanılabilen binalarla evlerin ve apartmanların yarısından fazlası kullanıldığı takdirde envantere dahil edilir.

67 İşsizlik çeşitlerini yazınız.

İstihdam Kavramı
Bir ekonomik kavram olarak istihdamı(employment) üretim faktörlerinin gelir sağlamak amacıyla çalışması ya da çalıştırılması olarak özlü bir şekilde tanımlayabiliriz.Biliyoruz ki bir ülkenin ürettiği toplam mal ve hizmet miktarı yani milli geliri ile o ülkenin işe koşup çalıştırabildiği üretim faktörleri sayısı arasında aynı yönlü bir ilişki vardır.
Klasik ve neo klasik iktisatçılara göre eknomide kendiliğinden işleyen otomatik bir mekanizma vardır.Bu mekanizma ile tüm üretim faktörlerinin kullanıldığı br düzeyde ekonomi dengeye gelecektir.
Eğer bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa biz bu ekonominin tam istidam durumunda olduğunu ya da tam istihdama ulaştığını söylüyoruz.Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır.Böylece ekonominin mevcut üretim potansiyelinden tamamen yaralanılmakta ve atıl(boşta,çalışmayan) kapasite bulunmamaktadır.Bu teorik bir durumdur.

Eksik istihdamda ise üretim faktörlerinin bir kısmı üretime katılmamaktadır.Bunun nedeni talep yetersizliğidir.Malların bir kısmı satılamıyor stoklar artıyorsa ekonomide talep azlığından söz edilir.Bu durumda müteşebbisler talep üretildiği kadar mal üretecek , üretim hacmini daraltacaklardır. Mal üretiminin azallması bir kısım işügücünün işsiz kalması demektir.Bu da bildiğimiz gibi eksik istihdamdır.

Aslında insanların ihtiyaçları sonsuz olduğu için atıl(çalışmayan) faktörlerin de üretecekleri mal ve hizmetlere istek vardır.Fakat her istek talep değildir.İsteklerin talep halini alabilmesi için satın alma gücü ile desteklenmesi gerekir.Toplumda fertlerin gelirleri artınca istekler satın alma gücü ile desteklendiğinden talep artacaktır.Bu da daha çok mal ve hizmet satılmasına stokların erimesine imkan verecektir.Stokların azaldığını gören müteşebbisler üretim hacmini genişletecekler ve bunun için işsiz ve boşta kalan faktörleri istihdam edeceklerdir.Bu da ekonomiyi tam istihdama doğru geçirmiş olacaktır.

Üretim Kapasitesi ve Milli Gelirle İstihdam Arasındaki İlişki

Her milli ekonominin üretebileceği mal ve hizmet miktarının bir üst sınırı vardır.Buna ekonominin üretim potansiyeli ya da daha sık kulanılan deyimi ile Üretim Kapasitesi denmektedir.Bu kapasite reel milli gelirin üst sınırını gösterir.Bir milli ekonominin üretim kapasitesi ekonominin sahip olduğu iş gücüne(N), bilinen doğal kaynaklarına(R), sermaye stokuna(K) ve üretimde kullanılan bilgi ve teknoloji düzeyi(T)ne bağlıdır.

Q(üretim kapasitesi) = f (N , R , K , T)

Kısa dönemde üretim kapasitesinin artması ancak işgücü miktarının(N) artrılması ile mümkündür. Yani "Bir mili ekonomide kısa dönemde istihdam edilen işgücü miktarı milli gelir düzeyini belirlemektedir."

İşsizlik Çeşitleri

İRADİ İŞSİZLİK: Cari(piyasadaki) ücret düzeyinde e mevcut çalışma koşullarında çalışmak istemeyenlerin meydana getirdiği işsizliktir.Bir kimse bir haftalık çalışmayla daha uzun süre geçinebiliyorsa kalan günleri boş geçirecektir.Ayrıca ailede birden çok ferdin çalışması geçinmeye yettiğinden kimi fertler çalışmamayı yeğleyecektir.

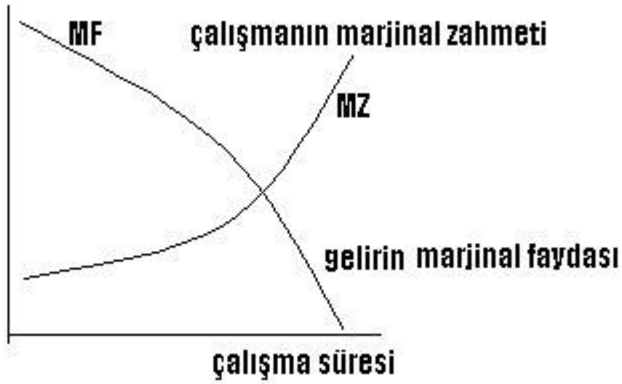
GAYRİ İRADİ İŞSİZLİK: Mevcut çalışma koşularında iş bulunmaması durumudur.Keynes'e göre gayri iradi işsizlik talep yatersizliğinden ileri gelir.Eğer ibir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin tamamının satılması mümkün olmuyorsa bu durum o piyasadaki toplam talebin üretim faktörlerinin tamamının istihdamına yetmediğini ortaya koymaktadır.

FRİKSİYONEL İŞSİZLİK: Bu tür işsizlik daha iyi çalışma imkanları ve daha yüksek ücret elde etmek amacıyla işçilerin yer ve meslek değiştirmelerinden doğabilir.Emek arz ve talebi arasındaki kısa süreli dengesizlikler, emek sahipleri ile müteşebbislerin emek piyasası hakkındaki bilgisizlikleri, işgücünün mobilite noksanlığı friksiyonel(arizi) işsizliğin temel nedenleri arasındadırlar.

KONJONKTÜREL İŞSİZLİK: Ekonomide refah ve buhran dönemleri birbirini izler.İşte bu dalgalanmalara konjonktür hareketleri denir.Alçak konjonktür(depresyon) dönemlerinde iş gücü tam istihdam edilemez ve işsizlik ortaya çıkar.

MEVSİMLİK İŞSİZLİK: Turizm, tarım, inşaat gibi mevsime bağlı işlerde görülen dönemlik işsizliktir.

YAPISAL İŞSİZLİK: Strüktürel işsizlik de denir. Bir ülkenin ekonomik yapısında ve toplam talebin bünyesinde meydana gelen değişmelerden kaynaklanır.Gözde iş kollarında istihdam artarken önemini yitiren alanlarda bu tür işsizlik görülür.
TEKNOLOJİK İŞSİZLİK: Üretimde emeğin yerine makina ikame edilmesiyle ortaya çıkan işsiliktir.Uzun dönemde yeni iş kolları yaratan teknoloji kısa dönemde istihdam azaltıcı etki yapar.
GİZLİ İŞSİZLİK: Herhangi bir üretim dalında gereğinden fazla kişinin çalışması yani bir kısım çalışanın üretime katkıda bulunmaması halinde ortaya çıkar.
İstihdam Teorileri
MAHREÇLER KANUNU: Mahreç satış sürüm sürüm yerleri anlamına gelir.Bu kanuna göre ekonominin tamamında talep yetersizliğinden veya diğer deyimle aşırı üretimden kaynaklanan gayri iradi işsizliğin ortaya çıkması mümkün değildir.bu kanuna göre arzda meydana gelen her artış kendisi kadar bir talep artışına yol açmakta yani "her arz kendi talebini yaratmaktadır" Her arz kendi talebini yaratacağından toplam talep toplam arza eşit olacaktır.
İnsanlar ihtiyacı olan mallardan almak için kendi ürettiğini satar yoksa amaç para almak değildir;para yalnızca kendi ihtiyaçlarını temin etmek için kullandığı bir araçtır.İnsan ihtiyacı olan mallardan daha çok almak için daha çok üretecek böylce boşta üretim faktörü kalmayacak ekonomi tam istihdama kavuşacaktır.Mahreçler kanunu'nun geçerlilik koşulu herşeyden evvel kazanılan gelirlerin tümünün çok kısa zamanda harcandığı varsayımıdır.Fakat insanlar gelirlerinin bir kısmını tasarruf eder.Bu durumda ekonomide toplam talep arz edilen mallardan daha az olur.Böylece talep yetersizliği ve buna bağlı işsizlik hali ortaya çıkar.Bu da ekonominin tam istihdamda olmadığını gösterir.Tasarruflar nedeniyle ekonomide ortaya çıkabilecek bu aksaklığın geçerli olmayacağını da Klasik iktisatçılar faiz teorisi ile ortaya koymaya çalışmışlardır.
FAİZ TEORİSİ: Klasik iktisatçılara göre faiz sermayenin fiyatıdır.Bu fiyat ya da bedel tasarruf edene tüketimden feragat ettiği için ödenmekte ve tasarruflar ekonomiye kazandırılmaktadır. Böylece gelirlerin tümü harcandığından toplam arz toplam talebe eşit olacaktır.
Tasarrufu müteşebbisler talep eder. Amaçları yatırım yapmaktır.Faiz yükseldikçe yatırımlar azalır çünkü girişimcilerin karı azalır.
ÜCRET TEORİSİ: Klasik iktisatçılara göre emek arz ve talebinin kesiştiği yer ücret miktarı ve istihdam düzeyini belirler.Kaldı ki teori gereği emek arzı ve talebinin kesiştiği yerde ekonomi tam istihdamdadır.
emek arzını çalışmanın marjinal zahmeti(çalışılan sonuncu saatin verdiği zahmet) ve çalışma ile elde edilen gelirin marjinal faydası belirler.Buna göre emek arzı doğrudan doğruya ücretin fonksiyonudur.Fakat bu nominal değil reel ücrettir.Reel ücret nominal ücreti fiyatlar genel düzeyine(P) bölerek bulunur.

Biraz da emek talebinden söz edelim. Emek talebini işçinin marjinal fiziki verimliliği(son işçinin üretime yaptığı katkı) belirler.İşçi sayısı arttıkça azalan verim kanunu gereğince her yeni işçinin(marjinal işçi) üretime yaptığı katkı belli bir üdzeyden sonra gittikçe azalmaya başlar.Son işçinin üretime yaptığı katkıya marjinal fiziki ürün diyoruz ve MP ile gösteriyoruz.Para cinsinden ifade etmek için onu fiyatı ile çarpmak gerekecektir.Bu çarpım(MP * P) bize marjinal ürün geliri(hasılatı)nı verir.Girişimci MP*P ile işçinin ücretini(W) karşılaştırır. W > MP * P ise zarardan kurtulmak için işçi çıkaracaktır.Tersi durumda karlılık devam ettiği müddetçe işçi sayısını artıracaktır ve eşitlik W=MP*P noktasında kurulacaktır.Son katılan işçiyi ekonominin tümü için deltaN , bunun milli gelire yaptığı katkıyı deltaY ile gosterirsek

deltaY * P = deltaN * W

olduğu noktada denge kurulacaktır.Bu eşitlikten:

deltaY / deltaN = W / P

eşitliği elde edilirse sağ taraf reel ücret sol taraf marjinal fiziki verimi ifade eder.İşte ücret teorisinin özü ekonomide emek talebinin reel ücretlerin bir fonksiyonu olduğudur.

KLASİK FİYAT TEORİSİ: Para teorisinde gördüğümüz miktar teorisinin benzeridir.Bu teoriye ekonomide para arzında bir artış olduğunda daha fazla harcama olacak daha fazla üretmek mümkün olmadığından(ekonomi tam istihdamda) bu harcama fazlası fiyatlar genel düzeyinde bir artışa yol açacaktır.

Modern İstihdam Teorisi

Ekonominin kendiliğinden dengeye gelmediğini devletin ekonomiye müdahale edecek bir iktisat politikası olması gerektiğini söyler. Ekonominin eksik istihdamda da dengeye gelebileceğini iddia eder. Bu teoriye göre toplam arzın toplam talebe, gelirlerin harcamalara, tasarrufların yatırımlara, emek arzının emek talebine eşit olması geçici bir tesadüftür.Tasarrufların faizin değil gelirin bir fonksiyonu olduğu kabul edilir.Ayrıca faizin sermaye arz ve talebine göre değil para arz ve talebine göre teşekkül ettiği ileri

sürülmüştür. Tüm bu görüşlerin fikir babası Keynes'dir.Keynes'in damgasını vurduğu modern istihdam teorisine göre bir ekonomide milli gelirin hangi düzeyde olacağını o ülkenin ship olduğu üretim kapasitesi belirler.İstihdam arttıkça üretim kapasitesi daha çok kullanılacak böylece daha fazla mal ve hizmet üretilecek yani milli gelir artacaktır.İstihdam düzeyini ise girişimcilerin piyasa hakkındaki beklentileri belirler.

Denge Geliri ve İstihdam Düzeyi

Keynes klasik iktisatçıların Mahreçler kanunu yerine efektif talep teorisini getirmiştir. Efektif talep toplam arzın toplam talebe eşit olduğu yerdeki talep hacmidir. Keynes'e göre efektif talep girişimcilerin üretecekleri mallara gelecekte yapılacak tüketim ve yatırım harcamaları toplamıdır. Bu bakımdan Keynes geleceğe dönük tahminlere büyük değer vermiştir. Keynes'e göre ekonomi eksik istihdamda da dengeye gelebilir tam istihdamda da. Her iki halde de ekonominin ulaştığı gelir düzeyine denge geliri ya da denge milli geliri denir. Denge noktasını toplam talep etkiler.Denge gelirinin hangi düzeyde olacağını belirlemenin iki yolu vardır:

Toplam talebin toplam arza eşit olduğu noktada.

Tasarrufların yatırımlara eşit olduğu noktada

İstihdam Hacmini ve Milli Geliri Belirleyen Faktörler

Dışa kapalı bir ekonomide toplam talebin gerek özel kesimin gerekse devletin yaptığı ütketim ve yatırım harcamalarından oluştuğunu, toplam arz ve toplam talebin kesiştiği noktadaki talebin de gerçekleşen talep olduğunu ve fiilen yapılan harcamalrı gösterdiğini ve bu talebe Keynes'in efektif talep dediğini ve aslında efektif talebin belli bir dönemde o ekonomide yapılmış tüktetim(C) ve yatırım(I) harcamalarının toplamına eşit olduğunu belirtmiştik.Zaten belli bir dönemde bi ekonomide gerçekleşen ya da fiilen yapılmış bulunan bu harcamalırn da milli gelir oluşturduğuna dikkati çekmiştik.Tüm bunlardan çıkan sonuç belli bir dönemde dışa kapalı bir ekonomide milli geliri belirleyen değişkenin o ekonomide fiilen yapılmış bulunan(efektif talep) tüketim ve yatırım harcamaları olduğudur.Dışa kapalılık varsayımını kaldırırsak ithalat ve ihracat farkını(X - M) da hesaplara katmak gerekecektir. Şimdi makro analizin temel büyüklükleri olan bu harcama kalemlerini ayrı ayrı ele alarak inceleyelim.

Tüketim Harcamaları

Tüketim harcamaları ve tasarruflar gelire bağlı(induced) ve gelirden bağımsız(autonomous) iki kısımdan kısımdan oluşur. Bu nedenle 0 gelirde dahi bir miktar tüketim harcaması olur.Bir kişi gelirini ya tüketecek ya da tasarruf edecetir bu nedenle tüketim ve tasarruf harcamaları toplamı bize toplam geliri verir. Geliri (Y) tasarrufları (S) tüketim harcamalarını (C) ile gösterirsek tasarruf ve tüketim denklemlerinin:

C = Co + c * Y

S = - So + s * Y

Şeklinde olduğu görülür.Tasarruflar ve tüketim harcamalrı toplamı bize geliri vereceğinden Y = C + S olduğu unutulmamalıdır.

Ortalama tüketim eğilimi(APC) = C / Y dir.

Marjinal tüketim eğilimi(MPC) = deltaC / deltaY dir. Gelirde meydana gelen bir artışın ne kadarının tüketime gideceği anlatılmaktadır.Yani gelir 10 lira artınca 7 lirasını harcıyor 3 lirayı tasarruf ediyorsak MPC 0,7 dir.

Ortalama tasarruf eğilimi(APS) = S / Y dir.
Marjinal tasarruf eğilimi(MPS) = deltaS / deltaY dir. Gelirde meydana gelen bir artışın ne kadarının tasarrufa gideceği anlatılmaktadır.
Formüldeki çarpım durumundaki küçük "c" marjinal tüketim eğilimi küçük "s" ise marjinal tasarruf eğilimidir."c" ve "s" sayıları toplamı 1'dir."c" tüketim fonksiyonun eğimi, "s" tasarruf fonksiyonunun eğimidir.
APC + APS = 1 (C/Y + S/Y =[C+S]/Y ve C+S=Y olduğundan Y/Y=1)
MPC + MPS = 1
Yatırım Teorisi
Kapalı bir ekonomide milli gelir ve istihdam düzeyini belirleyen iki harcama kalemi vardır: Yatırım(I) ve Tüketim harcamaları(C). Yatırım harcamaları tüketim harcamalarına nazaran daha çok dalgalanmalar gösterir ve çarpan etkisi (multiplier effect) ile milli gelir ve istihdam üzerinde daha geniş etkiler yapar.Böylece yatırım yoluyla yaratılan gelir bu amaçla yapılan harcamalardan birkaç daha fazla olmaktadır.
Yatırım: Belli bir dönemde bir ekonomide mevcut sermaye malları ve teçhizat stokuna yapılan net ilavedir.Eskime ve aşınma bedeli(depreciation) kadar yatırıma telafi edici(ikame) yatırım denir.Menkul değerlerin(hisse senedi,tahvil..) satın alınması yatırım değildir;çünkü yeni üretim kapasitesi yaratmamıştır.
Hangi Harcamalar Yatırım Harcamalarıdır?
Alet, makina, teçhizatgibi sermaye mallarına
Bina, yol, köprü, baraj ve benzeri inşaatlara
Firmalarca depolarında bulundurdukları ham, yarı ham ve mamul mallara (bu üçüne envanter ya da stok da denir) yapılan harcamalar yatırım harcamalarıdır.

Otonom (autonomous) yatırımlar milli gelirdeki değişimlerden etkilenmezken uyarılmış (induced) yatırımlar etkilenir.
Sermayenin Marjinal Etkinliği(marjinal efficiency of capital):
Bir firmanın yatırım konusunda vereceği karar şu üç değişkene bağlıdır:
Yatırım için gerekli bina, makina teçhizatın arz fiyatı
Yatırımdan ömrü boyu getirmesi beklenen hasılat,
Cari faiz oranı
NOT: Bizim kitapta yatırımı real interest rate, sales, business confidence etkiler deniyor.
İleriki bir dönemde elde edilecek hasılatın bugünkü değerini hesaplamak için
K = R / (I + i)t
formülü kullanılır.K bugünkü değeri R ileride elde edilecek geliri, i faiz oranını, t de dönemi göstermektedir.
İşte yatırımın ömrü boyu getireceği hasılat tahmin edilip onun bugünkü değeri hesap edilir ve buna R denirse, R'nin şu an yatırım

mallarına yapılan harcamalardan fazla olması gerekir ki girişimci yatırım yapsın. Sermayenin marjinal etkinliği sermaye malından ömrü boyu getirmesi beklenen hasılat dizisinin bugünkü değerinin söz konusu sermaye malının arz fiyatına eşitleyen iskonto oranıdır, r ile gösterilir.Yatırım yaparken r ile cari faiz oranı(i) karşılaştırılır. r > i olduğu sürece yatırım yapılır.

Sermayenin Marjinal Etkinliği Eğrisi

Yatırım arttıkça r azalır çünkü:

Yatırımlar arttıkça üretimde sermayenin payı artacak ve azalan verimler kanunu harekete geçecektir.

Eğer yatırımlar belli bir kesime yapılıyorsa diğer koşullar sabitken arzın artması o kesimde üretilen malların fiyatlarını düşürecektir.

Yatırımlar arttıkça yatırım mallarının fiyatları yükselecektir.

Tasarruf - Yatırım Eşitliği

Keynes S = I eşitliğini gelir ve harcamalarda meydana gelen değişmelerle açıklar (Klasik iktisatçılar faiz ile açıklıyordu). Yatırımı üretim kapasitesi ve sermaye mallarını yaratmak için yapılan harcamalar olarak düşündüğümüzde yatırım olayının harcamalar ile başladığını anlarız.Örneğin 10 milyar liralık yatırım yapacak kişi bu 10 milyarı çeşitli yerlere(arsa, demir, çimento) harcar. İşte bu harcama girişimciye gerekli mal ve hizmeti verenlerin geliri olacaktır.Fakat bu kişiler elde ettikleri gelirin tamamını harcamayacak bir kısmını tasarruf edecekitir. Tasarruf etmeyip harcadıkları kısım bir üçüncü kişi ya da kişilerin geliri olacakonlar da bir kısmını harcayıp bir kısmını tasarruf edecektir.Sonuçta yatırım harcamaları kendisi kadar bir tasarruf artışı sağlayacak S=I eşitliği kurulacaktır. Diğer bir ifade ile tasarruflar yatırımın bir fonksiyonudur ve yatırımın artması tasarrufları artırırken azalması tasarrufların da azalmasına neden olur.

Tasarruf Paradoksu

Yatırım harcamaları milli geliri artırıcı istihdam hacmini yükseltici bir etki yapar.Tasarrufların böyle bir etkisi yoktur.Kısa dönemde milli geliri azaltıcı etki yaparlar. Ancak yatırımlara gerekli fonu hazırlayan tasarrufların yatırımlara dönüşerek uzun vadede gelir ve istihdam artırıcı unsur oldukları açıktır.

Yatırım Çarpanı(çoğaltanı)

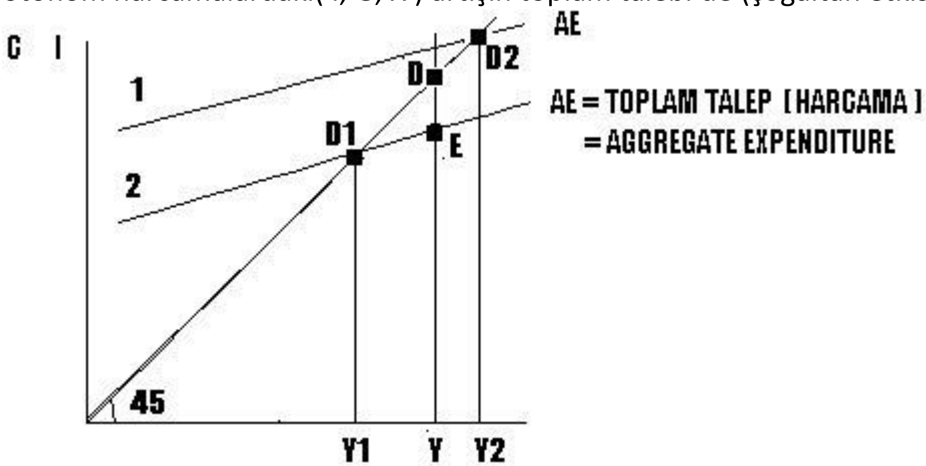
İlke olarak bir ekonomideki bağımsız tüketim harcamaları ile otonom yatırım harcamaları kendilerinin birkaç katı oranında gelir ve istihdam hacmi yaratmaktadır.Buna çarpan ya da çoğaltan etkisi (multiplier effect) denir.Tüketim harcamalarını bir yana bırakırsak yatırım harcamaları ile ilgili iki ütür çarpan vardır:

Basit Çarpan : Yatırım çarpanı formülü:

k = 1 / (1 - deltaC / deltaY)

deltaC / deltaY hatırlayacağınız gibi marjinal tüketim eğilimi(MPC)dir ve yatırım çarpanı ile doğru orantılıdır. Ancak yatırım çarpanının milli gelirde artış sağlayabilmesi için ekonominin eksik istihdamda olması gerekir (bak Eksik İstihdam)

Süper Çarpan: Yatırım gelirleri birkaç kat artırdığında bu artışın mal ve hizmetlere olan talebi de artırır. Bu artış yeni yatırımlara yol açar.Bu yeni yatırımların(ki bunlar uyarılmış yatırımlarıdır) da tekrar milli geliri birkaç kez artıracağı kolayca anlaşılır.Süper yatırım çoğaltanı formülü:
ks = 1 / (1 - deltaC / deltaY - deltaI / deltaY) olur.
Burada I uyarılmış yatırımlardır.
Hızlandıran Prensibi:
Bir ekonomide belli bir dönemde bir önceki döneme nazaran nihai tüketim mallarına olan talepte meydana gelen artış yatırım mallarına olan talepte çok daha fazla bir artışa yol açmaktadır. İşte bu etkiye hızlandıran prensibi(acceleration prenciple) denmektedir.
Denge Geliri, Deflasyonist Açık ve Enflasyonist Açık
Kapalı bir ekonomide(ithalat ve ihracat yok) toplam talebin tüketim ve yatırım harcamalarından (C +I) oluştuğunu söylemiştik. Ayrıca otonom harcamalardaki(I, G, X) artışın toplam talebi de (çoğaltan etkisiyle) artıracağını belirttik.

Toplam talep 45'lik doğruyu D noktasında keserse ekonomi dengededir.(Y = C + I) yani toplam harcama toplam gelire eşittir.Eğer D1 noktasında keserse DE farkı kadar bir harcama açığı oluşur buna deflasyonist açık denir. Bu durumda insanlar kazandığı gelirin tamamını harcamıyor demektir. Mal ve hizmetler alıcı bulamayınca stoklar artacak üretim düşecek ve gelir azalarak (C + I) doğrusu 45 derecelik doğruyu D1 noktasında kesince denge geliri Y1'de tekrar kurulacaktır. D2 noktasında olan ekonomide enflasyonist açık var demektir ve az önce anlatılanların tam tersi etki yapar. Y gelir düzeyi tam istihdam duvarıdır ve üretim faktörlerinin miktarı, üretim yöntemleri, ve kullanılan teknoloji değişmedikçe reel gelirin Y'nin ötesine geçme imkanı yoktur. Enflasyonist açık durumunda gelir Y'nin ötesine(sağına) geçer fakat bu nominal gelirdir ve üretilen mal ve hizmetlerin miktarında(reel gelir) bir değişiklik olmamıştır.

68 Üretim faktörlerini yazınız.

ÜRETİM FAKTÖRLERİ

İnsan ihtiyaçlarını tatmin etmeyi sağla-yarak iktisadî faydayı artıran her türlü faa-liyete üretim denir. Diğer bir deyişle üretim fayda yaratmak şeklinde de tanımlanabilir. Fayda kavramının içerisine hizmet ve mal faydası da girmektedir. İktisat ilmi, kıt kay-naklarla sınırsız ihtiyaçlar arasında denge kurmaya çalışır. Bu açıdan mal ve hizmet-lerin üretilmesi için üretim faktörlerine de ihtiyaç bulunmaktadır. O halde üretim fak-törleri, üretimin meydana gelmesi için ge-rekli unsurlardır. Dolayısıyla üretim bu fak-törlerin mal ve hizmet haline dönüşümünü ifade eder. Klasik ekonomide üretim fak-törleri üç başlık altında sınıflandırılmakta-dır. Bunlar: Emek, sermaye ve doğal kay-naklar (toprak)dır.

a) Emek

Emek, üretimin temel öğesi olup, insan faaliyetinin üretime katılmasıdır. Çalışanın yaptığı hizmetler karşılığı elde ettiği kazan-ca ise "ücret" denir. İnsanın fiziki gücü veya zihinsel yeteneği ile yapılan işlere göre emeğin üretkenliği değişiklik gösterir. Buna göre emek ilk olarak ikiye ayrılın

1- Fiziki güç,

2- Zihni güç.

Aynca emek öyle bir üretim faktörüdür ki, diğer üretim faktörlerinin bir araya geti-rilerek (yeterli miktar ve kalitede) üretime sevkedilmesi de doğrudan doğruya kendisi-ne bağlıdır. Ve bütün ekonomik faaliyetle-rin (üretim, dağıtım, tüketim, yatırım vb.) tek amacı emek faktörünün muhatabı olan insanın refah ve mutluluğunun sağlanması-dır.

İşgücünün uzmanlaşması ise, üretimde işbölümü ve teknolojinin gelişmesi ile meydana gelmiştir. Değişik mal ve hizmet-lerin üretilmesi, çeşitli yetenekleri ve bilgi-nin kazanılmasını gerekli kılmıştır. Oto-masyon ile sermaye-yoğun üretim mallan daha fazla üretilmiştir. Bunun neticesinde de işgücü uzmanlaşma alanlarına itilmiş-tir.

b) Doğal Kaynaklar (Toprak)

Yeraltı ve yerüstü kaynaklarla, tabiatın sahip olduğu her türlü unsur doğal kaynak-lar tanımının içine girer.

Bir üretim faktörü olan toprağın Önemli bir özelliği, arzının sabit olmasıdır. Böyle-ce toprak üzerinde yapılan işlemler ile ve-rimliliği değiştirilebilir. Ancak doğal kay-nakların arzının sabit olmasına rağmen za-man içinde bazı değişmeler ortaya çıkabilir, örneğin, ormanların azalması, yeraltı zen-ginliklerinin yok olması gibi. Bunun yanın-da insanoğlu bu azalmalar karşısında tekni-ğin ilerlemesi ile doğal kaynakları arttırıcı değişmeler yapabilmiştir. Örneğin kurak toprakları sulama, gübreleme ve diğer iş-lemler ile doğal kaynakların verimliliğine katkı yapılmıştır.

Doğal kaynaklara sahip olanların elde et-tikleri gelire "rant" adı verilir. Toprağın kullanılması veya hammaddenin elde edil-mesi, üretim faktörlerinin ortak faaliyetleri neticesinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin petrolü yeryüzüne çıkarma faaliyeti sırasın-da çok işçi istihdamı ile birlikte deniz taşı-macılığı önemli yer tutmaktadır.

c) Sermaye

Ekonomide her türlü üretilmiş üretim aracı, sermaye olup üretimi gerçekleştiren bir faktördür. Sermaye faktörü üretim faali-yetinde insana yardımcı olur ve verimliliği arttırır. Örneğin kumaş üreten fabrika, tar-lada kullanılan traktör ve enerji sağlayan barajlar sermaye niteliğindeki üretim fak-törleridir. Üretim faktörü olarak sermaye, fiziki sermaye mallarını kapsar. Bunun ya-nında var olan parasal sermaye fiziki üreti-me katılmaz, ancak fizikî sermayenin elde edilmesi için kullanılır. Fizikî sermayenin en önemli özelliği, doğada bulunmayıp in-san güç ve zekâsından meydana gelen bir üretim faktörü oluşudur.

Bir işletmenin gereçlerini yenilemeye veya arttırmaya yönelik faaliyetlerine "ya-tırım" denir. Bu faaliyetlerinin gerçekleş-mesi için sağlanan finansman karşılığında kuruluşlara veya kişilere yapılan ödemelere "faiz" denir. Bu da faizin sermayenin fiyatı olduğunu göstermektedir.

Buna göre ekonomideki yatırımlar veya yatırım mallan iki gruba aynlır

1- Sosyal sermaye veya enfrastrüktür.

2- Doğrudan verimli olan sermaye. Birinci grupta yer alan yatırımlar baraj,

yol, konut, liman vs.dir. İkinci gruba ise

fabrikalar gibi yatırımlar girer. Ancak eko-nomide verimliliğin oluşması için -bu iki grup arasında denge olması gerekir.

Teşebbüs

Modern ekonomilerde, klasik üç üretim faktörlerine bir faktör daha eklenir. Ekle-nen bu üretim faktörü teşebbüs faktörü-dür.

Bu faktörün görevleri yukarıda açıkla-nan üretim faktörlerinin organize edilmesi ve yönetilmesidir.

Üretim faktörlerinin sayı olarak dörde çıkması ekonomide meydana gelen genel gelişmenin neticesidir. Önceleri teşebbüs sahibi olanların (müteşebbis veya girişim-cinin) üretim faaliyetlerine katılmak için yeterli sermayeye sahip olmaları gerekli idi. Ancak bugünkü modern ekonomilerde sermaye ve teşebbüs faktörleri arasındaki farklar açıklık kazanmıştır.

Müteşebbis (girişimci) kavramından fir-manın sahibi ve sahipleri anlaşılır. Firma-nın müdürü müteşebbis değildir, sadece is-tihdam edilmiş bir yöneticidir. Müteşebbis, kâr amacı için sermaye koyarak, faaliyetin riskini (kâr ve zararı) yüklenen kimsedir. Müteşebbis doğrudan kendi sermayesini koyabildiği gibi, bankalardan ödünç alınan krediyi de sermaye olarak kullanabilir.

Teşebbüs (girişim) kavramı, geniş an-lamda, Özel kâr amacına yönelik Tırmalan kapsadığı gibi, kamu yararına yönelik ka-mu iktisadi kuruluşlarını da içerirler. Kamu ve özel sektörün bir arada bulunduğu "kar-ma ekonomiler "de kamu iktisadi kuruluşla-rı üretici konumunda olup devlet müteşeb-bis durumundadır. Burada meydana gelen kâr ve zararı devlet üstlenir.

Üretimin meydana gelmesi için kullanı-lan üretim faktörlerle içinde temel faktörler görevini emek ve doğal kaynaklar almakta-dır. Çünkü bu gibi faktörle verimlilik düşük olsa bile üretim gerçekleştirilebilmekte-dir.

69 Para politikası araçlarını yazınız.

Para PolitikasI ve araçlarI

Para politikası ekonomik konjonktüre göre, para arzına müdahale ile uygulanabileceği gibi paranın tedavül hızının denetimiyle de uygulanabilir. Para politikası yardımı ile milli gelir, fiyatlar genel düzeyi ve istihdam hacminin olumlu yönde etkilenmesi amaçlanır. Esas amaç milli geliri arttırmak, işsizliği azaltmak ve fiyat istikrarını sağlamaktır. Ama bu ana amaçlar yanında ara amaçlar da mevcuttur. Araç olarak faiz oranı üzerinde de durulur. Ekonominin bütünü yanında, selektif önlemlerle, kimi bölge ya da sektörlere yönelik amaçlar da saptanabilir.

Gelişim ülkelerde para politikasını, para iktidarına sahip olan kurum yürütür.

Para Politikası Araçları

Ana ilke olarak, para politikası para arzını, ekonomik ihtiyacına göre belirlemeye yöneliktir. Gerek kağıt para ve gerekse ticari bankaların yarattığı kaydi para miktarı aşağıda açıklayacağımız araçlar yardımı ile düzenlenir.

a.Açık Piyasa İşlemleri

Para arzını istediği düzeyde tutabilmek için, Merkez Bankasının kullandığı en önemli vasıta açık piyasa işlemleridir. Bu amaçla Merkez Bankası devlet tahvillerinin alım ve satımını yapar. Merkez Bankası bankalardan tahvil satın alırsa, banka rezervleri yükselir ve onlar da kredileri artıracaklarından, para arzı yükselir. Bu araçla Merkez Bankası, ticari bankaların kaynaklarını denetim altında tutar.

b.Döviz İşlemleri

Merkez Bankası ulusal para ile yabancı paralar arasındaki oranı yani pariteyi belirler. Bu amaçla Merkez Bankası esnek kur sisteminde zaman zaman serbest piyasaya müdahale ederek döviz alır ve döviz satar. Merkez Bankası döviz sattığında döviz kuru düşerken, piyasadaki para miktarı azalır. Döviz satın aldığında ise, para arzı artarken döviz kuru yükselir.

c.Reeskont Oranlarının Tesbiti

Gerçek ve tüzel kişiler alacak senetlerini ticari bankalara iskonto ettirerek, kredi alırlar. Bankalar da bu alacaklarını Merkez Bankası nezdinde yeniden iskonto ettirerek verdikleri kredilere kaynak bulurlar. Bu işlem, para arzının yükselmesine neden olur. Böyle bir uygulamanın ilk etkisi para miktarı üzerindedir.

Merkez Bankası ticari bankalara bu yolla açtığı kredilerin faizini kendisi belirlediğinden, piyasa faiz oranını da büyük ölçüde belirlemiş olur. Özellikle reeskont oranları, kısa vadeli faiz oranlarını belirlemede başarılıdır. Ticari bankalar Merkez Bankasına ödedikleri faiz oranına, çeşitli komisyon, risk ve kar payını ilave ederek bulduğu meblağı müşterisine yansıtır. Reeskont politikasıyla Merkez Bankası hem para arzı hem de faiz oranını etkiler.

d. Kredi Tavanı

Ekonomik kredi miktarı sınırlandırılmak istendiğinde, bankaların belli düzeyin üstünde kredi açmaları yasaklayabilir. Böyle bir uygulama, kaydi para arzını sınırlamada etkin bir yöntemdir.

e. Rezerv Oranını Tespiti

Mevduat sahiplerine güvence sağlam ve mali kesimde panikleri önlemek amacıyla, Merkez Bankası ticari bankalara mevduatlarının belli oranında bir rezerv tutmalarını zorunlu kılar. Bu oranlar banka kesiminde likidite durumlarının yükselmesini veya düşmesini belirler. Rezerv oranları düşerse likidite azalır, aksi durumda likidite artar. Kaydi parayı incelerken gördüğümüz gibi, bu rezerv oranları kaydi para miktarını belirleyen faktörlerden biridir. Rezerv oranı düştükçe kaydi para üretimi artacaktır.

f.Selektif Kredi Denetimleri

Özel denetim ya da selektif kredi politikası, belli mali kuruluşlarca uygulanırlar ve belli amaçlara yöneliktir. Seçici olan bu uygulama, belli kuruluşların belli kredileri yönlendirmesini amaçlar. Selektif kredi uygulaması ile kimi faaliyetler özendirilir ve kimi faaliyetler

frenlenmek istenir. Örneğin Türkiye'de turizm sektörünün gelişmesine katkı sağlam için bu sektöre uzun vadeli ve ucuz kredi sağlanabilir.

70 Azgelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınma hızını sınırlayan konuları yazınız.

Azgelişmiş ülkelerin ekonomik ve yapısal özelliklerini, ilk olarak kişi başına düşük gelir, dengesiz gelir dağılımı, tüketim bileşiminde zorunlu ihtiyaçları gideren malların yüksek payı, tasarruf ve yatırımların düşüklüğü ile sermaye birikiminin yetersizliği gibi makroekonomik büyüklüklerden giderek gösterebiliriz.Bu başlık altındaki ikinci grup özellikler, bu ülkelerin tarım, sanayi ve hizmet kesimlerinin (sektörlerinin), gelişmiş ülkelerinkinden olan önemli farklarıyla ortaya konulabilir: Düşük verimlilikle çalışan tarım kesiminin nüfusta, istihdamda, milli hasılada ve nihayet ihracattaki önemli payı; sanayi kesiminin yeterince ve dengeli bir biçimde gelişememiş olması ve son olarak tarım kesiminin ittiği ve ancak sanayinin ememediği işsiz kitleyi de yapısında barındıran "aşırı" büyümüş hizmet kesimi.

Ekonomik ve yapısal özelliklerin son ikisi, pazar yapısı ve ikili yapılarla ilgilidir. Bu ülkelerde mevcut pazar yapısının fiyatların serbestçe oluşmasına, etkin bir rekabetin işlemesine ve sonuç olarak kıt kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasına olanak vermediği belirgin bir özelliktir. Öte yandan bu ülkeler ekonomik, sosyal, bölgesel ve teknolojik açılardan da ikili bir yapı sergilerler. İkilik olgusunun temelinde yapısal değişim sürecinin yattığı söylenebilir.Azgelişmiş ülkelerin demografik, sosyal, siyasal ve yönetsel özelliklerini de aşağıdaki gibi özetleyebiliriz: Bu ülkelerdeki yüksek nüfus artışı, gerek kısa gerek uzun dönemde ekonomik ve sosyoekonomik açıdan büyük olumsuzluklar doğuran temel bir özelliktir. Bu ülkelerde beslenme ve sağlık koşulları yetersiz; kentleşme ve barınma koşulları önemli ölçüde elverişsiz ve çarpıktır.

Azgelişmiş ülkelerde toplumun geleneklerine çok sıkı bağlı olması, sosyal bütünleşmeyi engellerken modern tekniklerin kullanımını, özel girişimcilik yeteneğinin öne çıkmasını ve modern işletme organizasyonlarının kurulmasını önemli ölçüde engellemektedir.Azgelişmiş ülkelerde kadının toplumda geri planda kalması, geçim derdinden dolayı eğitim çağındaki çocukların çalıştırılması sıkça görülen durumlardır.Toplumdaki ekonomik ve sosyal dengenin en önemli unsuru olan orta sınıfın bu ülkelerde yeterince ortaya çıkamamış olması kalkınma üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Azgelişmiş ülkeler sadece okur-yazarlık açısından değil, genel ve teknik eğitim açısından da, gelişmiş ülkelere göre belirgin olumsuz göstergelere sahiptir.Son olarak siyasal ortamın halâ istikrara kavuşmamış olması, sosyal ve ekonomik olumsuzlukların siyasal düzene

de yansıması ve aşırı bürokrasiye boğulmuş, yavaş ve aksak işleyen bir kamu yönetim mekanizması azgelişmiş ülkelerin tipik özelliklerindendir.

71 Enflasyonla mücadele stratejilerini yazınız.

Enflasyon, bir ekonomide, belli bir dönemde, fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesidir. Enflasyon, cari fiyat düzeyinde toplam talebin, toplam arzdan fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Bir ekonomide enflasyon, kısa dönemde kaynak ve gelir dağılımını bozduğu, uzun dönemde ise büyümeyi engellediği için mücadele edilmesi gereken önemli bir istikrarsızlık kaynağıdır.

Kamu Harcamaları Politikası

Enflasyonla mücadelede, kısa dönemde alınacak maliye politikası önlemlerinden birisi, ekonomide arza göre fazla olan talep fazlasını çekebilmek amacıyla, gelirleri eski düzeyinde bırakarak harcamaları azaltmak olacaktır. Çünkü kamu harcamalarının kendisi talep niteliğinde olan talep yaratan işlemlerdir.

Mal ve Hizmet Alımına Yönelen Kamu Harcamaları

Yatırım Harcamaları: Kısa dönemde, kamu yatırım harcamalarında yapılacak kısıntı, toplam talebi daraltacağından antienflasyonist etki yaratır. Kısa dönemde enflasyonla mücadele için yatırım harcamalarında yapılacak bir kısıntı, uzun dönemde ekonominin kapasitesini daraltıcı bir etki yaratacaktır. Yatırım harcamalarının etkileri uzun dönemde görüleceği için yatırım harcamalarındaki kısmalar dirençle karşılaşmaz.

Cari Harcamalar: Personel harcamalarında yapılacak kısmalar, dirençle karşılanırken; eğitim, sağlık gibi beşeri sermaye harcamaları, cari harcamalarda yapılacak bir kısıntı sonucu hem kalite hem de miktar açısından etkilenir ve bu durum uzun dönemde ekonominin gelişimi üzerinde çeşitli nlar yaratır. Cari harcamalar, bir ekonomide üretim kapasitesinin işlerlik kazanması için yapılan harcamalardır. Buna göre, mevcut kapasite ile bu harcamalar arasında optimum bir bileşim gerçekleşmişse yani mevcut kapasite cari harcamaların düzeyi ve bileşimi ile uyumlu ise, cari harcamalarda bir kısıntıya gidilmesi bu üretim kapasitesinden tam olarak yararlanılamaması sonucunu doğuracaktır.

Kamu Transfer Harcamaları: Mesela sosyal yardımlarda bir kısıntıya başvurmak arzulanmayacak, mali ve ekonomik transfer harcamalarının azaltılması ise, baskı grupları aracılığıyla politik dirençle karşılaşacaktır.

Kamu Gelirleri Politikası

Enflasyonist bir ekonomide, toplam arza göre fazla olan toplam talebi azaltabilmenin bir diğer yolu da, kamu harcamalarını aynı düzeyde bırakarak kamu gelirlerini artırmaktır.

Vergi Gelirleri Politikası

Enflasyonun hüküm sürdüğü bir ekonomide, vergileri artırmak, diğer bir deyişle vergi yükünü yükseltmek, kısa dönemde vergi yükümlülerini likiditeden mahrum etmek, bütçe fazlasını meydana getirmek ve ekonomideki satın alma gücü fazlasını emmek bakımından gerekli olmaktadır.

Vergiler, kişilerin kullanılabilir gelirlerinde, bu yolla özel tüketim ve yatırım harcamalarında bir azalmaya neden olarak ekonomi üzerinde daraltıcı etkiye sahiptirler. Bu nedenle kısa dönemde enflasyonla mücadelede, maliye politikalarından birisi de yeni vergiler koyarak ya da mevcut vergi oranlarını yükselterek vergi gelirlerini artırmak olacaktır.

Vergilerin artırılmasının toplam talep üzerinde olduğu kadar, toplam arz üzerinde de etkisi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle enflasyonla mücadele programında, farklı vergilerin ekonomi üzerinde farklı etkilerinin gözönünde bulundurulması ve amaca en uygun bileşimin seçilmesi gerekmektedir.

Gelir Vergileri

Enflasyonist bir ekonomide, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi olduğu kadar, toplam talebi kısmak açısından da güvenilir bir vergidir. Artan oranlı yapısı nedeniyle çok önemlidir. Ancak yüksek gelir gruplarına ilişkin marjinal vergi oranlarında gerçekleştirilecek şiddetli artışlar, tasarruf gücü yüksek bu kişilerin tasarrufta bulunma ve yatırım yapma isteklerini kısabilir.

Buna karşılık düşük gelir gruplarındaki artışlar, bu gruba dahil kişilerin tüketim eğilimleri yüksek olduğu için ekonominin toplam talep düzeyi üzerinde kısıtlayıcı etkisi daha fazla olacaktır.

Bir ekonomide enflasyonla mücadele için, gelir vergilerinde değişiklik yapılması politikasının tüketim harcamaları üzerindeki azaltıcı etkisi, harcamalar üzerinden alınan vergilere göre daha azdır. Çünkü gelir vergisinin bir kısmı tasarruflardan ödenmektedir.

Gider Vergileri

Gelir vergilerine göre, toplam talebi kısmada daha etkili olan gider vergilerinin tümü, tüketicilerin harcamalarını kısmaktadır. Gider vergilerinin varlığının ve yükünün. kişiler tarafından daha az hissedilir olması nedeniyle, gelir vergilerinde olduğu kadar kesin ve çabuk baskı gruplarının dirençleri ile karşılaşılmadan değiştirilmeleri mümkündür.

Düşük gelir grupları üzerinde daha ağır bir yük meydana getirmesi ve özellikle enflasyonist ekonomide, bu vergilerin başlangıçta vergilenir mallar üzerinde meydana getirdiği fiyatları yükseltici etkisinin; ücret-fiyat etkilenimini hızlandıracağı konusu, olumsuz yönlerindendir.

Servet Vergileri

Enflasyonla mücadele amacıyla kullanılma olasılığı, gelir ve gider vergilerine göre çok azdır. Çünkü servet vergileri, ekonomik dalgalanmalar yönünden hiç de duyarlı olmayan vergilerdir.

Vergi politikası yoluyla, uzun dönemde toplam arzı toplam talep düzeyine çıkarmak için, vergi sisteminin yapısına hızlandırılmış amortisman, vergi ayrıcalık ve bağışıklıkları gibi teşvik kurumları sokulacak, yani teşvik edici vergi politikası uygulanacaktır.

Borçlanma Politikası

Borçlanmanın kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi, borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanmanın, toplam talebi azaltıcı bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisi, vergilere göre daha azdır.

Borçlanma kişilerden ve firmalardan yapılırsa: Kısa dönemde özel harcamaların azalarak ekonomiyi daraltıcı bir etkinin yaratılacağı, bu daraltıcı etkinin diğer borçlanma kaynaklarıyla karşılaştırıldığında en çok olacağı açıktır. Çünkü kişiler ve firmalar, devlet tahvili alımlarını, ya tasarruflarını ya da tüketimlerini kısarak karşılayacak, her iki durumda da özel kesimin toplam talebi azalmış olacaktır. Eğer kişiler tüketimlerini kısarak tahvil alıyorlarsa özel tüketim harcamaları azalacak, tasarrufları kısarak tahvil alıyorlarsa, bu tasarrufların yöneleceği özel yatırım harcamaları azalacaktır.

Borçlanmanın ticari bankalardan yapılması durumunda: Ekonomide daraltıcı etki yaratılıp yaratılamayacağı, bankaların borç verecekleri parayı nereden karşılayacaklarına bağlıdır. Eğer ticari bankalar, devlete borç verdikleri parayı, kredi talebinin yeterince yüksek olmadığı bir durumda, kullanılmayarak atıl olarak portföylerinde tuttukları miktarlardan karşılıyorlarsa, kısa dönemde, ekonomide daraltıcı etki, özel kesimin talebinde bir azalma meydana gelmeyeceği için gerçekleşmeyecektir. Bankaların atıl tuttukları fonları devlete borç vermeleri durumunda, devletçe elde edilen fonların harcanması, ekonomi üzerinde genişletici etki yaratacaktır. Ancak bankalar, özel kredi talebinin yüksek olduğu, bu nedenle kullanılmayarak atıl tutulan miktarların olmadığı bir durumda, bu fonları devlet tahvili alımında kullanırlarsa, özel kesimin kredi talebi kısılacağından, ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki meydana gelecektir.

Merkez Bankası'ndan borçlanılması: Merkez Bankası'nın devlet tahvili satın alması, para basımı yoluyla gerçekleştirildiğinden ekonomi üzerinde hiçbir daraltıcı etki meydana gelmeyecek, hatta bu fonların harcanması durumunda genişletici etki yaratılmış olacaktır. Çünkü, ilk olarak ekonomide para arzı borçlanılan miktar kadar artmakta, ayrıca buna ek olarak, banka sisteminin nakit dengesinin artması ve böylece bankaların özel sektöre daha fazla borç verme imkanının yaratılması sonucu kaydi para miktarı da yükselmektedir.

Bir ekonomide borç miktarındaki değişikliklerin, kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi, borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanma, bu açıdan diğer bir kamu geliri olan vergiler ile karşılaştırıldığında, borçlanmanın genel olarak, toplam talebi azaltıcı ve bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisinin daha az olduğu görülmektedir. Yani, vergi, aynı miktardaki borçlanmaya oranla, bir ekonomideki toplam harcama miktarını daha fazla azaltacak ve daha fazla antienflasyonist etki yaratacaktır.

Ayrıca, bir ekonomide, borçlanma sonucu ortaya çıkacak talep azalması etkisinin, tüketim harcamalarından çok yatırım harcamalarında görüleceği açıktır.

72 Maliye politikasının amaçlarını yazınız.

MALİYE POLİTİKASI NEDİR ?

Maliye politikası ekonomi içinde, Kamu Maliyesine bağlı bir disiplindir. Bir bilim dalı olarak kamu maliyesinin konusunu mali olaylar

oluşturur. Bunlar kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için devletin vergi koyması ve vergileri toplaması, topladığı paraları harcaması, borçlanmaya girişmesi, kamu mülk ve teşebbüslerinin yerine getirilmesi gibi işlemlerdir. Buna karşılık kamu maliyesine bağlı bir disiplin olan maliye politikası aynı zamanda ekonomi politikasını bir parçasıdır. Modern devlet anlayışı içerisinde belirlenen amaçların gerçekleşebilmesi için devletçe izlenen ekonomi politikasının araçlarından biriside maliye politikasıdır. Maliye politikasının çok çeşitli tanımları vardır.
SAMUELSON "Olumlu bir maliye politikası, vergilerin ve kamu harcamalarının konjenktör dalgalanmalarının azaltılmasına ve aşırı enflasyon ve deflasyon durumlarından uzak gelişen bir tam istihdam ekonominin devamına yardım edecek şekilde tespitidir"(AKDOĞAN, 1993 s.389) derken, MUSGRAVE saf bir maliye politikası, kamu harcamalarındaki değişmelerin, vergi hasılatındaki değişmelerle karşılandığı bir politikadır, şeklinde maliye politikasını tanımlamıştır. (AKDOĞAN, 1993 s.390) KEYNES ise maliye politikasını "kamu ve özel sektör faaliyetleri arasındaki fon akımları ile ilgili olup ekonomik istikrarı (**fiyat istikrarı** ile tam istihdam) sağlama amacıyla toplam talepteki düzenlemeler" olarak tanımlamıştır. (EKER, 1996 s.280)
Bu yerel tanımları, çağdaş ekonomi ve aliye politikası amaçlarıyla geliştirdiğimizde, genel olarak üzerinde birleşilen ve günümüzde geçerli olan bir tanıma varabiliriz. Buna göre; devletin sahip olduğu mali araçları, fiyat istikrarını, tam istihdam, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi, adil gelir ve servet dağılımını sağlamak ve konjonktürel dalgalanmalardan arınmış istikrarlı bir ekonomik yapıyı korumak amacıyla kullanılmasına maliye politikası diyebiliriz.

MALİYE POLİTİKASI KONUSU VE KAPSAMI

Günümüz maliye politikasının, sınırları genişlemiş ve bu anlamı ile maliye politikası kamu ve özel sektör faaliyetleri ve hatta uluslar arası mali faaliyetlerin ekonomide meydana getirdiği etkileri inceleyen önemli bir iktisat politikası aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Maliye politikası devletin kamu giderleri, vergiler ve borçlanmalar şeklindeki mali araçlarıyla yaptığı tüm müdahaleleri de kapsamaktadır. Kamu harcamalarının zamanlanması, yapılması ve kompozisyonun belirlenmesi ile kamu gelirlerinin yapısı ve zamanlaması gibi konular maliye politikasının kapsamı içerisindedir. Bu bağlamda maliye politikası, temel iktisadi amaçlara ulaşmada kamu harcamaları ve gelirleri gibi kamu ekonomisi değişkenlerinde yapılması gerekli olan değişiklikleri belirlemektedir. Öyle ki maliye politikasının zaman içinde gelişerek önem kazanması, kamu sektörünce kullanılan kaynakların nispi miktarını ve önemini artırırken aynı zamanda kamu gelir ve giderlerinin birer maliye politikası aracı olarak etkinlikleride artırılmıştır.
Ekonomik gelişme ve büyümede ulaşılmak istenen temel hedefler olduğu göz önüne alınacak olursa, bu temel hedeflere ulaşılmada kullanılacak maliye politikası araçlarınında önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. "Maliye politikası gerçeği uzlaşma yolu ile varılan çözüm şekillerinden meydana gelir. Başka bir şekilde söyleyecek olursak, ekonomik hedeflere ulaşmada kullanılacak maliye politikası araçlarının seçimi ve uygulaması siyasi bir karar gerektirir. Demokrasi ile yönetilen bu ülkelerde bu kararlar parlamento tarafından alınır. Parlamentoyu oluşturan seçilmiş politikacılar ise çoğu zaman nları etraflıca düşünecek zaman ve ortamdan yoksundurlar. İşte burada bilimsel bulgular ve teoriler devreye girerek politikacıların düşünme sistemlerini etkiler. Zira demokratik ülkelerde gerek yasama gerekse yürütme organı çıkar gruplarının değil tüm toplumun amaçlarına hizmet eden ve çareler üreten organlardır." (EKER, 1996 s.281)

MALİYE POLİTİKASI AMAÇLARI

EKONOMİK İSTİKRARI SAĞLAMAK

Bir ekonomide istikrarın sağlanabilmesi öncelikle fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanması ve tam istihdam seviyesinin sağlanmasına bağlıdır. Ekonomik istikrar amaçlarının aynı zaman da gerçekleştirilmesi pek mümkün olmamaktadır. Çünkü, bu iki amaç arasında sürekli bir çelişki vardır. Ekonomi eğer büyük çapta işsiz kitlesine sahip ise ve bunu yanında haksız kazançlara, kamu gelir kayıplarına, yatırım ve ödemeler dengesinin olumsuz etkilemesine ve daha pek çok na yol açan enflasyon olgusu yaşanıyorsa, ekonominin bu nlarından kurtarılarak istikrara kavuşturulması gerekmektedir. (EKER, 1996 s.283)

<u>Fiyat İstikrarı</u> : Dengeli ve istikrarlı bir fiyat düzeyi, fiyatlardaki inişler veya çıkışlar şeklinde ortaya çıkan dalgalanmaların önlenmesi ile sağlanabilmektedir. Fiyatlar genel düzeyindeki yükselmeler, enflasyonu meydana getirir. Aslında bir ekonomide fiyat istikrarının korunması enflasyon ve deflasyonla mücadele anlamına gelmektedir. Ayrıca bu tür eğilimler iktisadi faaliyetlerde konjonktürel dalgalanmaları ifade etmektedir. (ATAÇ, 1991 s.29)

<u>Tam İstihdam</u> : Tam istihdam, geniş anlamda ekonomide mevcut bütün faktörlerin tam olarak kullanılması anlamını taşımakla beraber ekonomide n yaratan asıl konu çoğunlukla işgücü istihdamı olduğundan, istihdam denildiğinde genelde işgücü istihdamı anlaşılmaktadır. Günümüzde bir ekonomide tam istihdamın sağlanması demek, kişilerin verimli alanlarda istihdam edilerek, milli gelir düzeyinin yükseltilmesi ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasıdır. (ATAÇ, 1991 s.30)

KAYNAK TAHSİSİ SAĞLAMAK VE YENİDEN GELİR DAĞILIMINI DÜZENLEMEK

Bu amaç, "piyasa ekonomisine bırakılmayacak kadar önemli sosyal adaleti içeren ve direkt bir kamu müdahalesi gerektiren bir amaçtır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde mevcut olan yapısal bozuklukların sonucunda kaynak ve gelirlerin dağılımında büyük bir adaletsizlik söz konusudur." (EKER, 1996 s.286) Kamusal hizmetlerin belirlenmesindeki özellik, kamusal gelirlerde ve bilhassa vergilerde yer alan zorlayıcı unsur, kaynak kullanımı ve gelir dağılımında önemli bir, yeniden dağıtım sonucunda ortaya çıkmaktadır. Genel olarak farklı gelir düzeylerine yönelik vergiler, kişisel harcamalar-tasarruflar üzerinde değişik şekilde etkili olurlar. Gelir vergileri artan oranlı vergiler olduğundan kaynak ve gelir dağılımında adaletsizlik ve dengesiz dağılımı engelleyebilir. Çünkü yüksek gelir grubuna dahil kişilerin marjinal tüketim eğilimleri düşük gelirlere göre azdır. Bu nedenle vergiler düşük gelirlere yöneldiği ölçüde tüketim harcamalarının kısıtlayıcı etkide bulunacak ve refah seviyelerinde azalma olacaktır. Ancak artan oranlı vergilerin uygulanması ile geliri yükselen kişilerden alınan verginin oranı artacağı için sosyal adalet ve dengeleme prensibi yerine getirilmiş olacaktır. Bunun yanında kişiler arasındaki farklı gelir ve kaynak seviyeleri göz önünde mağdur olarak gözüken kesimlere yapılacak transfer harcamaları ile sosyal dengeleme sağlanmaya çalışılacaktır. Transfer harcamalarında amaç, farklı sosyal tabakaların satın alma güçlerinin tanınması ve belli bir düzeye kavuşturulmasıdır.

MALİYE POLİTİKASI UYGULANMASI VE UYGULANMA GÜÇLÜKLERİ MALİYE POLİTİKASINDA GECİKMELER

Maliye politikasının gecikmesi sonucunda nlar çözümlenemediği gibi beraberinde bir çok nda getirir. Bunun yanında politikanın doğuracağı olumlu sonuçları görebilmek içinde belli bir süreye ihtiyaç duyulur. Bunları üç grupta toplayabiliriz.

İÇ GECİKMELER

İç gecikme, ekonomik nun ortaya çıkış dönemiyle bu na uygulanabilecek maliye politikasının uygulanmaya konması arasında geçen süreye denir. Bunu iki ayrı gecikme aşamasıyla inceleyebiliriz. Tanıma gecikmesi ve yönetim gecikmesi

a)Tanıma Gecikmesi: Ekonomide beliren nun ortaya çıkmasıyla bu nun çözümü için gerekli olan mali politikanın uygulanması gerekliliğinin anlaşılması arasında geçen süredir. (SAVAŞ, 1994 s.36)

b)Yönetim Gecikmesi: Var olan ekonomik na çözüm amacıyla uygulanacak maliye politikası aracının uygulanması gerekliliğinin kavranması ile, bu politikanın hayata geçirilmesi arasında geçen süreyi ifade eder. (SAVAŞ, 1994 s.36)

ARA GECİKME

"Uygulamaya konan maliye politikası aracının etkisini göstermesi geçmesi gereken süreye ara gecikme denir." (SAVAŞ, 1994 s.36) Burada karşımıza iki temel kavram çıkar. Bunlar; Gerçek Araç ve Normal Araçtır. Bunları bir örnekle açıklayalım. Enflasyona karşı izlenecek mücadelelerden biri faiz oranlarının yükseltilmesidir. Bunun sonuçlarının görülebilmesi için belli bir zamanın geçmesi gerekir. Öncelikle faiz oranlarının yükselmesi ile tasarruflarda bir artış beklenir ve bu artış toplam talebi düşürür. Toplam talebin düşmesi ile oluşacak yeni fiyatlar genel seviyesi, eskiye oranla daha düşük olacaktır. Bu enflasyonda düşüşün gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Bu örnekte gerçek araç, faiz oranlarını yükseltmektir. Nominal araç ise, gerçek aracın kullanılması ile ortaya çıkan ve olumlu olmasını umduğumuz sonuçtur.

Özetleyecek olursak, gerçek aracın kullanımı dolayısı ile nominal araca ulaşılması arasında geçen süreye ara gecikme denir.

DIŞ GECİKME

Uygulanan maliye politikasının ortaya koyduğu nominal aracın, bu araçla ilgili kişi ve kuruluşları belirlenen yönde etkilemesi için geçmesi gereken süreye denir. Dış gecikmede de iki kavram ile karşılaşıyoruz. Bunlar; Karar Gecikmesi ve Uygulama Gecikmesidir. Nominal aracın işlemeye başlaması üzerine kişi ve kurumların bu duruma göre karar alması için geçen süreye "Karar Gecikmesi" denir. Yukardaki örneğe göre tasarruf artışı durumunda üretim veya istihdam kararlarının yeniden gözden geçirilmesi karar gecikmesi olduğunu gösterir. Alınan karar üretim veya tüketim kısılması yönünde ise bu kararın uygulamaya yansıması tüketim veya üretimin özelliğine göre belli bir süre alacaktır. İşte bu arada geçen süreye de "Uygulama Gecikmesi" denilmektedir. (PARASIZ, 1996 s.366)

SONUÇ

Hızla gelişen ve değişen ekonomik hayatın içinde devletin topluma karşı yükümlülükleri artmaktadır. Artan bu yükümlülükler karşısında devletin topluma sunduğu hizmetlerde de olumlu gelişmeler görülmektedir. Bununla birlikte 21.yy' a girerken devletin

yapısı, büyüklüğü ve görevleri konusunda oldukça önemli tartışmalar yapılmaktadır. Devleti giderek küçülmesi, müdahalelerini azaltması ve görevlerini en az seviyeye indirmesi gereği toplumu oluşturan tüm kesimlerde ele alınarak değerlendirilmektedir. Devlet büyüklüğünün ve olması gerektiği fonksiyonlarının giderek azaltılması ve özelleştirme faaliyetlerinin arttırılması bu günün en önemli konusu haline gelmiştir. Milli ekonomi içinde kamu kesiminin payının azaltılması ekonomik ve sosyal açıdan önemli sonuçlar ortaya koyacaktır. Devlet, ekonomik ve sosyal hayata müdahaleden kendisini çekerse kısa ve uzun dönemde ortaya çıkacak nların şimdiden tartışılması gerekmektedir.

Modern iktisatçılara göre bir ekonomide denk bütçenin sağlanması zorunlu değildir. Onlara göre maliye politikasında makro ekonomik şartların gözetilmesi gerekir. Enflasyon döneminde talebin sınırlandırılması için bütçe açıklarının kapatılması ve bütçe fazlasının yaratılması gerektiği gibi, ekonomik durgunluk döneminde yetersiz olan talebin teşviki için bütçe açıklarının programlanması ve bütçe açıklarının devlet borçları ile kapatılması gerekmektedir.

İKTİSAT POLİTİKASI ARACI OLARAK REGÜLASYON POLİTİKASI

Prof.Dr.C.Can Aktan

Geniş anlamda devletin ekonomiye müdahale araçlarının tamamı "iktisat politikası" olarak adlandırılabilir. Devlet başlıca aşağıdaki araçları kullanarak sosyal ve ekonomik amaçları gerçekleştirmeye çalışabilir. Regülasyon politikası da iktisat politikasının bir parçasıdır.

- Para ve kredi politikası
- Maliye politikası
- Dış ticaret politikası
- Regulasyon ve kontroller politikası
- KİT politikası.

Para ve Kredi Politikası

Para ve kredi politikası, para hacminin daraltılması veya genişletilmesi suretiyle para arzı ve para talebi arasında denge kurmaya çalışan bir politikadır. Para politikası ekonominin bütününe yönelen önlemlerden oluşmaktadır. Para ve kredi politikasının, kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmede kullandığı araçların başlıcaları şunlardır:

- Açık piyasa işlemleri politikası,
- Iskonto ve reeskont politikası,
- Munzam karşılıklar politikası,
- Kantitatif ve kalitatif kredi politikası,

Maliye Politikası

Maliye Politikası, devletin vergi almak, harcama yapmak, borçlanmak ve bütçe yapmak gibi hak ve yetkilerinden yararlanarak kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayan bir politikadır. Maliye politikasının başlıca araçları şunlardır:

- Kamu Gelirleri Politikası (Vergi Politikası)
- Kamu Harcamaları Politikası,
- Borçlanma ve Borç İdaresi Politikası,
- Bütçe Politikası,

Dış Ticaret Politikası

Daha önceki açıklamalarımızdan anlaşıldığı üzere kamu ekonomisinin amaçlarından birisi ödemeler bilançosunda denkliğin sağlanmasıdır. Ödemeler bilançosunda meydana gelebilecek açığı kapatmak ve ödeme güçlüklerini gidermek için alınan önlemlerin ve yapılan müdahalelerin bütününe Dış ticaret politikası veya uluslararası iktisat politikası adı verilmektedir. Dış ticaret politikasının başlıca araçları şunlardır:

- Tarifeler
- Miktar kısıtlamaları
- Kambiyo rejimi ve kambiyo denetimi
- Anlaşmalı ticaret
- İhracatın teşviki vb.

Regülasyon ve Kontroller Politikası

Devlet, çeşitli iktisat politikası araçları yardımıyla ekonomiye müdahale edebilir. Devletin ekonomiye müdahalesi bazen belirli ekonomik faaliyetleri direkt olarak düzenlemeye tabi tutması (regulasyon) ve/veya mal ve faktör piyasalarında serbestçe oluşabilecek fiyatlara müdahale etmesi şeklinde olabilir. Birinci türde devlet müdahalesine "ekonomik regulasyon", ikincisine ise "ekonomik kontrol" adı verilir. Örneğin, devletin piyasaya giriş ve çıkışı düzenlemeye tabi tutması, bazı alanlarda yasal tekeller oluşturması, uluslararası ticareti bazı yasal engeller vasıtasıyla, (tarifeler, miktar kısıtlamaları vb.), düzenlemeye tabi tutması, kamu iktisadi teşebbüslerinin görev zararlarının hazineden karşılanması, bu teşebbüslere hazineden yardim yapılması, bazı özel sektör yatırımlarına sübvansiyonlar sağlanması vb. uygulamalar ekonomik regulasyonlara örnek teşkil etmektedir. Ekonomik kontroller, diğer bir ifadeyle "dolaysız kontroller politikası" ile de devlet üretim faktörlerinin, piyasada serbestçe oluşabilecek fiyatlarına müdahalede bulunur. Mal ve hizmetler satış fiyatlarının kontrolü, ücret kontrolü, kira kontrolü, faiz oranı kontrolü, döviz kuru kontrolü vb. uygulamalar dolaysız kontroller politikasının başlıca uygulama araçlarını oluşturmaktadır.

KİT Politikası

Kamu ekonomisinin amaçları olarak belirttiğimiz makro ekonomik hedeflere ulaşmada kamu iktisadi teşebbüsleri politikası da önem arz etmektedir. Devlet çeşitli amaçlarla kamu iktisadi teşebbüsleri oluşturarak kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalar ile varmak istediğimiz noktaya ulaşmış bulunuyoruz. Özetle, ifade etmek gerekirse, milli ekonomi içerisinde piyasa ekonomisi dışında bir de kamu ekonomisine ihtiyaç vardır.

73 Vergi İlkelerini yazınız.

Adam Smith'in Vergileme İlkeleri

Adalet İlkesi

A. Smith kamu harcamalarını bir çok hissedarı bulunan büyük bir mülkün giderlerine benzetme ve hissedarların bu mülkten sağladıkları menfaatle orantılı olarak harcamalar katılmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Smith'e göre, adalet ilkesi ile gerçekte verginin yükünün dengeli dağılımı anlamında adalet değil; ekonomik anlamda bir eşitliğin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Smith, bu konudaki görüşünü daha belirgin bir hale getirmek için adalet ilkesini "ödeme gücü" veya "mali güç (iktidar)" ile izah etmeye çalışmaktadır. Klasik iktisadi düşünce liberal doktrine bağlı bir düşünce sistemi olduğu için, burada devletin rolü asgariye indirilmiş ve bu asgari sınırlar içinde devletin gördüğü kamusal hizmetlerin ekonomi dışı prensipler içinde cereyan etmesine büyük özen gösterilmiştir. İşte bu düşünce içindeki temel bazı varsayımlara bağlı olarak iyi ve âdil bir vergi de kişilerden ekonomik kriterlere göre alınan bir vergidir.

Ekonomik anlamda bir eşitliği ifade eden bu adalet anlayışı, o dönemin iktisadi düşünce tarzına tamamen uygundur. Çünkü o dönemin devleti; ekonomik yönü olmayan, yani üretim-tüketim, yatırım-tasarruf gibi ekonomik faaliyetlere bulaşmayan veya bulaşmadığı sanılan pür kamusal faaliyetleri gerçekleştiren ve kamu hizmeti sunan bir devlettir. Bu kapsamda sunulan faaliyetler sonucu oluşan kamu giderleri ve kamu gelirleri şeklindeki mali olaylar da, ekonomi ile ilgili olmayan veya olmaması gereken bir takım olaylardır. Bunun için bu tür mali olaylarda "tarafsızlık ilkesi" temel bir ilke olarak öne sürülmüştür. Vergi bakımından bu ilke "vergide tarafsızlık" şeklinde ifade edilmiştir. İşte, temelde vergide tarafsızlık ilkesine bağlanmış adalet ilkesi de, sadece kaba ve somut bir ödeme gücü veya mali güç ilkesi ile izah edilmeye çalışılmıştır. Günümüzde toplumların ulaştığı sosyal anlayış ve sosyal hedefler karşısında bu anlam ve kapsamdaki bir adalet anlayışı artık geçersiz kalmaktadır. Ancak her şeye rağmen A. Smith' in bir vergileme ilkesi olarak ortaya koyduğu ve savunduğu adalet ilkesinin bugün için bile belli ölçüde bir değeri vardır.

Kesinlik ve Belirlilik İlkesi

Klasik iktisadi düşüncede kamu maliyesinin ve bu arada verginin, etkin ve otoriter devlet anlayışına bağlanmış, "hukuki (veya mevzuat)" yönü ağır bastığından, mükelleflere konan ve onlardan tahsil edilen verginin, konulmuş veya alınmış amacına göre çok katı mevzuat hükümleri içinde bulunması, bu hükümlerin tatbikinde çok titiz ve hassas davranılması önemli bir ilke olmaktadır. İşte bu yaklaşıma uygun olarak A. Smith de, vergide kesinlik veya belirlilik ilkesini ortaya koymuştur. Bu ilkeye göre her mükellefin ödeyeceği

vergi kesinlik ifade etmeli; mükellefler keyfi uygulamalarla karşılaşmamalıdırlar. Verginin ödeme zamanı, şekli, ödenecek miktar vb. vergilendirme ile ilgili şekli ve madde ödevler, mükellef için olduğu kadar diğer kişiler için de açık ve belli olmalıdır. Bu kesin ve belirli olma özelliği, vergi ile ilgili mevzuatın açık, sade, kolay anlaşılır bir dille yazılması ve farklı yorumlara fırsat vermemesinden; devlet için keyfi uygulamalara imkan ve fırsat vermeyecek bir vergi düzenlemesine kadar uzanan bir ilke olarak anlaşılmalıdır.

Uygunluk İlkesi

Bu ilke de, devletin vergilemeden en yüksek hasılat veya randımanı sağlaması amacıyla düşünülmüş bir ilkedir. Buradaki uygunluk, mükellef yönünden; onlardan en uygun şartlarda ve en uygun zamanlarda vergi almayı; vergi idaresi veya devlet yönünden ise iyi ve uyumlu bir idare-mükellef ilişkisini, nicelik ve nitelik yönünden etkin bir vergi idaresini ifade etmektedir.

iktisadilik ve Tasarruf İlkesi

Bu ilkeye göre, mükellefin cebinden çıkan para ile hazineye intikal eden para mümkün olduğu kadar birbirine yakın olmalıdır. Başka bir ifadeyle, mükelleflerden alınan vergiler en az kayıpla hazineye girebilmelidir. Bu sonucun elde edilebilmesi için vergi tarh ve tahsil masraflarının mümkün olduğu kadar az olması gerekmektedir. Vergi tekniğine ilişkin işlemlerin yol açtığı giderler sadece devlet için değil; aynı zamanda mükellefler için de düşünülmesi gereken giderlerdir. İki kesimin vergilendirme işlemleri sırasında yaptıkları giderler toplam vergi giderlerini meydana getirmektedir. Her iki kesimin vergilendirme işlemleri sırasında (verginin doğuşundan sona erdirilmesine kadar geçen süreç içinde) yaptıkları masrafların asgariye indirilmesi için yapılacak pek çok şey vardır. Bu giderlerin azaltılması yönünden etkili olabilecek tedbir ve düzenlemeler zaman içinde değişebilmektedir. Ancak, vergide tasarruf veya iktisadilik ilkesi yönünden her zaman için geçerli olabilecek bazı hususlara işaret edilebilir.

Bu ilkeler arasında idare-mükellef ilişkilerinin iyileştirilmesi ve uyumu, idarenin ve mükelleflerin giderlerini azaltacak pratik, kolay, anlaşılır ve sade belge ve düzenlemelere yer verilmesi, iyi bir vergi sisteminin kurulması ve vergi yükünün âdil dağlımı gibi ilkeler düşünülebilir. Görüldüğü gibi verginin iktisadilik ilkesi diğer vergilendirme ilkeleri ile de yakından ilgilidir. Toplam vergi bilincinin kazandırılması, vergilendirme işlemlerinde ileri teknolojik imkanlardan yararlanılması ve etkili bir denetim sisteminin kurulması gibi tedbir ve düzenlemeler de tasarruf ilkesi yönünden yararlı sonuçlar verebilir. Bazı maliye yazarları bu ilkenin daha geniş yorumlanması ile, bu ilke ile vergilerin iktisadi hayatın işleyişi üzerinde olumsuz etkilerinin olmamasının hedef alındığını savunmaktadırlar.

74 Aşağıdaki kavramları açıklayınız.
a) Verginin kanuniliği b) Program bütçe c) Vergiden kaçınma

a) Verginin kanuniliği

VERGİLEMEDE KANUNİLİK İLKESİNİN ANLAMI

Günümüzde, verginin en önemli niteliklerinden birisi de kanuni olmasıdır[1]. Verginin kanuniliği ilkesinin anlamı, çağdaş demokratik ülkelerde güçler ayrılığı ilkesi çerçevesinde, vergilendirme yetkisinin yasama organına ait olmasıdır. 'Bir başka deyişle, verginin kanuniliği ilkesi, devletin vergilendirme yetkisinin genel, soyut, kişisel olmayan, vergiye ilişkin esaslı unsurları içeren ve yasama organı tarafından anayasal usullere uygun olarak çıkartılan kanunlarla kullanılması anlamını taşımaktadır'[2]. Dolayısıyla, vergi ve benzeri mali yükümlülükler sadece TBMM tarafından konulur, değiştirilir ve kaldırılır. Yasama organı bu üç yetkiden hiçbirini yürütme veya yargı organına devredemez. 1982 Anayasası'nın benimsediği bu kuralın iki istisnası var olup, bunlar 73. maddesinin 4. fıkrasında ve 167. maddesinin 2. fıkrasında açıkça düzenlenmiştir.

Vergilemede kanunilik ilkesinin benimsenmesi, hem birey hem de devlet yönünden önemli sonuçlar yaratmaktadır. Birey yönünden sonuçlar; verginin ancak halkın temsilcilerinden oluşan parlamento tarafından (temsilsiz vergi olmaz ilkesi) şekli ve maddi anlamda kanun çıkartılarak alınabilmesi (kanunsuz vergi olmaz ilkesi) ve vergi kanunlarının vergiye ilişkin tüm özellikleri kapsaması (verginin belirgin olması ilkesi) şeklinde belirtilebilir. Devlet yönünden sonuçlar ise; devletin vergiyi almak zorunda olması (verginin alınması zorunluluğu ilkesi) ve ödenmeyen vergilerin zorla alınabilmesi (verginin cebir yoluyla alınması ilkesi) seklinde sayılabilir[3].

Verginin kanuniliği ilkesi, vergilendirme yetkisini kullanan organları bağlayıcı bir sınır çizerek; verginin konusu, matrahı, yükümlüsü, vergiyi doğuran olay ve ödeme zamanı gibi verginin temel unsurlarının kanunla belirlenmesinin yanı sıra, verginin tarh ve tahsil işlemlerinin de kanunlara uygun olarak yürütülmesini gerekli kılmaktadır[4]. Dolayısıyla bu ilke, aynı zamanda, idare tarafından kanunların tam ve doğru olarak uygulanmasını ifade eden "kanuni idare ilkesi"ne de açık bir anlam kazandırmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin yerleşmiş içtihatlarına göre[5], Anayasanın her türlü mali yükümlülüğün kanunla konulması gerektiği kuralını düzenlerken güttüğü amaç, keyfi, takdiri ve sınırsız ölçülere dayalı bir uygulamaya yer verilmemesi ilkesinin korunmasıdır[6]. Buna

göre, verginin kanuniliği ilkesinin bir sonucu da, prensip olarak yürütme organına vergileme alanında takdir yetkisinin tanınmamasıdır[7].

Buraya kadar yapılan açıklamalara göre, verginin kanuniliği ilkesi vergi hukuku alanında temel sınırlayıcı bir etkendir. Bu nedenle vergilendirme yetkisi ancak yasama organı tarafından kanun çıkartılarak kullanılabilir. Kanuna dayanmayan veya kanunla öngörülmeyen bir konu ve kapsamda vergilemeye ile ilgili idarece bir işlem ve düzenleme yapılması mümkün değildir. Bu kanuni zorunluluğun çerçevesi, ancak istisnai durumlarda ve kanunlarda belirtilen "ölçü ve esaslara" bağlı kalınarak yürütme organına bırakılabilir[8].

PROGRAM BÜTÇE

Klasik maliye, bütçe işlemlerinin daha çok yöntem ve yasalar çerçevesinde yürüyüp yürümediğini araştırmakla yetinmiştir. İşlemlerin sevk ve idare ihtiyaçlarına ve ekonomik etkinliğe elverişliliği açısından ilgisiz kalmıştır. Bu ihtiyacı gidermek amacıyla yeni bir teknik geliştirilmiştir. Bu tekniğe program bütçe sistemi denir. York Üniversitesi Profesörlerinden A. Williams program bütçenin aslında performans bütçenin bir gelişmesi sonucu erişilen bir sistem olduğunu ifade etmektedir.

Program bütçe sistemi, kamu yönetiminde belirtilen amaçlara ulaşmak için var olan sınırlı kaynakların ayrılmasında yöneticiler ve siyasal organ tarafından rasyonel kararların alınmasını sağlayan bir bütçeleme ve yönetim tekniğidir. Gerçekten, program bütçe, devlet ve hükümet dairelerinin her düzeyinde ekonomik düşünceyi ve ekonomik mluluğu arttıran bir yönetim sistemi yaratarak kamu harcamalarının etkinliğini arttırmak amacını güder. Bu konudaki ilk etütler, kamu yönetiminde etkinliği arttırmaya yönelen bir seri değişik teknikleri toplamış ve bu teknikleri bütçenin etrafında yer alan planlama v e yönetim sistemi içinde bir düzene sokmuştur. Bu toplama ve düzen içinde sistemin bütününü ifade etmek üzere "Program Bütçe" denilmiştir.

Program bütçenin, bilimsel kavram olarak bugün maliye literatüründe henüz sınır ve kapsamı kesin olarak belirlenmemiştir. Performans bütçenin gelişmiş bir aşaması olarak edilebilecek bu bütçe sisteminde de devletin yürüttüğü işlevler belirtilecektir. Bu işlevlerin yerine getirilmesi bir plana bağlanacaktır. Planın uygulanması da yeni sistemdeki bütçede yer alacak programlar aracılığı ile gerçekleşecektir. Program bütçe, böylece düzenlendikten sonra, o bütçede yer verilen programların, alt programlara ayrılması ve alt programların da faaliyet şeklinde asıl hizmetlere bölünerek ödenekler verilmesi, sistemin uygulamaya konulmasının gerektirdiği tamamlayıcı koşullar olacaktır.

Program bütçe uygulaması, fayda-maliyet analizlerine büyük önem vermekte, bütçe imkanlarının en etkin düzeyde kullanımı bakımından mevcut alternatifler arasından en uygununun seçimini zorunlu kılmaktadır. Program bütçe sisteminin amacına uygun bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli verilerin sağlıklı bir şekilde toplanması ve değerlendirilmesi yanında iyi çalışan bir muhasebe düzenine ihtiyaç vardır.

Klasik bütçenin sırf harcama kalemleri sınıflandırmasına dayanan sistemine göre PBS'de mümkün olduğu kadar az harcama kalemi ile belirli bir standart saptanarak ve bütün hizmetlerde kendileri için gereken harcama kalemlerine göre ödenek ayırmak olanağı doğar.
Program bütçe her bir daire ve kamu kuruluşunu, yapmış olduğu hizmetlerin gerekçelerini araştırmaya zorlar. Hizmetlerin amaçlarının daha ayrıntılı ve açık bir biçimde ortaya konulmasını sağlar. Dolayısıyla kuruluşları kendilerine verilen ödenekleri en etkin ve verimli bir biçimde kamu hizmetleri için kullanmaları yönünde teşvik eder. Böylelikle programlar, alt programlar, faaliyet ve projeler arasında bir koordinasyon kurularak hem hizmetlerin kalitesi arttırılmış hem de daha az kaynakla daha çok hizmet sunulmuş olur. Bu uygulama ile birlikte aynı zamanda mali denetim konusunda etkinlik sağlanabilmektedir.
Program bütçede göz önüne alınacak noktalar başlıca:

a. Her kamu giderinin belirli bir hedefin gerçekleşmesine göre değerlendirilmesi.
b. Hizmet-maliyet ilişkisi bakımından hizmetlerin programlara bağlanması, giderlerinin sınıflandırılması ve en az kaynak sarfını sağlayacak usullerin bulunmasıdır.

Bu kısa açıklama program bütçenin, devlet idaresi hedeflerinin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak üzere tüm maliyet unsurlarının bütçe tekniği ile düzenlenmesine dayandığını gösterir. Diğer bir deyişle amaç devlet idaresinin her kademesinde ekonomik düşünce ve mluluğun göz önüne alınarak, kamu harcamalarının etkinliğini, önceden saptanan hedeflere göre sağlamaktır. Bunun için her bakanlık ve kamu kuruluşunun hizmetleri programa bağlanır.
Program bütçe modellerinin hazırlanması hakkında her yıl yayınlanan "Program Bütçe Hazırlama Rehberi" ile bu çalışmalara yön verip yenilikler geliştirilmiştir. Her yıl yeni bir rehberle modelin geliştirilmesine çalışılmıştır. Uygulamaya geçildikten sonra da sistemin yerleşmesi ve gelişmesi için bu çalışmaların devamı gerekir. Rehber ile daireler için mümkün olduğu kadar standart bir uygulama sağlanmaya çalışılmıştır.
Türkiye'de bütçe sistemi 1973 yılından bu yana PPBS çerçevesinde program bütçe esaslarına göre düzenlenmeye çalışılmaktadır.
Türkiye'de program bütçe çalışmalarına, bir bakıma, 1955 yılında Milli Savunma Bakanlığı'nda komptrolörlük örgütünün kurulmasıyla başlandığı söylenebilir.
Bir bütün olarak program bütçe sistemine geçiş için yapılan hazırlık çalışmaları ise 1965 yılına kadar gitmektedir. Nihayet program bütçe çalışmalarına 1968 yılında 1969 bütçesi için yardımcı bir çalışma olarak başlanmıştır 1970 yılında bütün genel ve katma bütçeli daireler, program bütçe model çalışmaları kapsamına alınmıştır. 1970 yılında bakanlıkların amaçlarına göre programları saptanmış programlara ilişkin faaliyetler sıralanmış v ebu programların gerekçeleri gösterilmiştir. Fakat 1971 ve 1972 yıllarında program bütçe hukuksal niteliğine kavuşamamış ve uygulama 1973 mali yılına ertelenmiştir. 1973 mali yılı bütçesi kuruluşlar tarafından program bütçe esasına göre hazırlanarak meclislerden geçmiş, 1 mart 1973 tarihinden itibaren de uygulamaya başlanmıştır.

b) Program bütçe

I. PROGRAM BÜTÇE UYGULAMASININ TEORİK TEMELLERİ VE UYGULAMASI

A. KAMU HİZMETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Kamu hizmetlerinin sınıflandırılması modelin temel bir unsurudur. Sınıflandırma; hizmetlerin amaç, kapsam ve çıktı (son ürün) açısından sistematize edilmesidir. Sınıflandırma aynı zamanda karar verme organlarına çeşitli hizmetler arasıda en uygununu seçme imkanı sağlamaktadır.

1. Fonksiyonel Sınıflandırma

Fonksiyonel sınıflandırma topluma sağlanan belli hizmetleri içine alan ana gruplardan oluşur. Çeşitli dairelerce yapılan tek bir hizmete (örneğin eğitim, sağlık, milli güvenlik vb. gibi) ait toplam harcamaları gösterir. Böylece harcamayı yapan teşkilata bakmaksızın bütçe harcamalarının hangi amaçlara yöneldiği ortaya konulmaya çalışılır.

2. Program Sınıflandırması

Program sınıflandırmasında genel ve katma bütçeli dairelerin topluma sağladığı hizmetler ana gruplara ayrılır.

Program sınıflandırmasında, bir bakanlık veya kamu kuruluşunun yürütmekte görevli olduğu hizmetler programlara bölünür. Sonra belirli bir program kapsamına giren hizmetler daha dar kapsamlı bölümlere, "alt programlara" dağıtılır.

Bir program içinde en küçük seviyedeki iş grupların a"faaliyet yada proje" denilir. Proje,faaliyetin yatırım hizmetleri içindeki adıdır. Faaliyet yada projelerin ayrıntılı kısımları "harcama kalemlerini" meydana getirmektedir. Bütçedeki her bir harcama kalemi, faaliyet, alt-program ve programa bir kod numarası verilir.

Hizmet Alımına Yönelen Harcama Kalemleri:
100 – Personel Giderleri
200 Yolluklar
300 Hizmet Alımları
Mal ve Hizmet Alımına Yön. Harc. Kalemleri
400 Tüketim Malları ve Malz. Alımları
500 Demirbaş Alımları
600 Makine, Teçhizat ve Taşıt Alımları
700 Yapı, Tesis ve Büyük On. Gid.leri
800 Diğer Ödemeler
Transfer Harcama Kalemleri
900 Transferler

B. PROGRAM GEREKÇELERİ

Her programın bir gerekçesi bulunmaktadır. Burada her hizmet grubunun özelliği ve önemi, kalkınma planı ile ilişkisi tespit edilir.bir ödeneğin tahsis edildiği hizmetin niteliğinin ve amacının açık bir şekilde belirtilmesi için hazırlanan metinler, "program gerekçesi" olarak ifade edilir.

C. ÖDENEKLERİN TESPİTİ

Her bakanlık yada bağımsız kuruluş yürüttüğü hizmetleri program, alt-program, faaliyet ve projelere ayırdıktan sonra gerekli ödenek miktarını tespit eder.

D. PROGRAM ANALİZİ

Program analizi; gerçekleştirilmesi planlanan hizmetlerin, ülkenin ekonomik ve sosyal amaçlarına uygun olup olmadığının, şayet uygun ise bunların asgari kaynak tahsisi ile gerçekleştirilmesi için gerekenlerin yapılıp yapılmadığının analizi ile ilgilidir. Program analizinin, bütçe hazırlanırken sadece dairelerce değil, Maliye Bakanlığı uzmanlarınca ve Meclisin çeşitli organlarınca da gerçekleştirilmesi sistemin başarısı için gerekli olmaktadır.

II. PROGRAM BÜTÇE SİSTEMİNİN UYGULAMA SONUÇLARI

Bağlanan büyük ümitlere ve çeşitli ülkelerde uzunca bir deneysel dönemin aşılmış olmasına rağmen, program bütçe tekniklerinin uygulanması Türkiye'de ve başka ülkelerde pek inandırıcı sonuçlar sağlayamamıştır. Türkiye'deki başarısızlık, yeni bir ad altında eski bütçe anlayışının sürdürülmesi formülü diye özetlenebilir. Bu başarısızlığın başlıca sebepleri şunlardır:

1. Önce program bütçenin ne olduğu anlaşılmamıştır. Anlaşılmama masrafçı dairelerin personelinin yeterince eğitilmemesinden de doğmuş değildir. Eğitecek olanlar da, program bütçenin ne olduğu hakkında yeterince kesin fikirlere ve uygulama reçetelerine sahip olamamıştır. Amerikalı bütçe uzmanı A. Wildawsky bu kavram kargaşasını Amerikan Kongresi önünde şu abartılı cümleyle ifade etmiştir: "Program bütçenin nasıl yapılacağını hiç kimse bilmiyor."
2. Üst düzeydeki kavram kargaşasına ilaveten bütçeyi uygulamakla görevli olan devlet memurlarının da yeterince eğitilmemiş olmasıdır. Program bütçe tekniği, sadece Maliye Bakanlığı'ndan değil, bütün masrafçı dairelerde yerleştirilmiş personel bulunmasını gerektirmektedir. Ülkelerin çoğunda yeter sayıda personel eğitmek mümkün olmamıştır.
3. Program bütçenin tekniklerinin geleneksel bütçe usulü içinde oturtmakla karşılaşılan güçlüklerdir. İki bütçe tekniğini bir arada ve her birini kendi amaçlarına göre yürütmek ve birinden diğerine geçiş anahtarını (cross walking) geliştirmek yerine, bir çok ülkede program bütçe doğrudan doğruya geleneksel bütçenin yerine konmuştur. Böylece, geleneksel bütçenin harcama denetimi amaçlarının program bütçe içine yerleştirilmesi, ikincideki etkin seçiş ve etkin üretim tekniği amaçlarına yeterince ağırlık verilememesine sebep olmuştur.
4. Devlet dairelerinin hareketsizliği ve geleneklere bağlılığı da başarısızlıkta büyük rol oynamıştır. Program bütçeye geçme kararı yılların biriktirdiği adaleti ve alışkanlıkları silip götürememektedir. Çoğu hallerde program bütçe yapılacak işleri ön plana almakta başarısız kalınmış ve Maliye Bakanlığı ile masrafçı daireler, ödeneklerinin saptanması görüşmelerinde, gene eski usul pazarlık ve siyasal baskı yöntemi ile hareket etmişlerdir.

5. Konuya yaklaşım hatasından doğmuştur. Hükümetler program bütçeye bir sihirli değnek gibi, derhal yapalım heyecanı ile sarılmışlardır. Bunun yerine, bazı uygun bakanlıkları seçip, uzun bir süre içinde yöntemleri geliştirmek, özümlemek ve sonra diğer bakanlıklara yaymaya çalışmak daha başarılı sonuçlar verebilirdi. Siyasal ve idare görevler arasındaki sınırın kesin bir biçimde çizilemeyişi de bir başarısızlık etkeni olmuştur. Nihayet, program bütçe tekniğinin bir kamu yönetimi reformu olduğu, bununla ilgili başka kurumsal ve yönetsel önlemlerin de birlikte alınması gerektiği gözden kaçmıştır. Özellikle, devlet dairelerinin yasal denetim yanında verim denetimi yapacak bir kurulun bazı dairelerden başlayarak denetim yöntemleri geliştirmesi konusuna önem verilmemiştir. Program bütçenin uygulanıp uygulanmadığı araştıracak eylemli, yani masa başında değil de, devlet dairelerinde inceleme yapan bir denetleme kurulu devreye sokulmamıştır.

Bütçe Sistemleri

Klasik Bütçe Sistemi (Geleneksel Örgüt Bütçesi)

Klasik devlet ve maliye fonksiyonlarına bağlı olarak ortaya çıkan bu bütçe sisteminde bütçe ödenekleri daha ziyade hizmeti yapacak olan kurum veya örgütlerin ihtiyaçlarına göre ayarlanır. Diğer bir ifadeyle verilen bütçe ödenekleri ile, kamu birimlerinin bir yıllık süre içinde cari veya rutin işlerinin karşılanması amaçlanmaktadır.

Bu bütçe sisteminde bütçe amaçlarının belirlenip gerçekleştirilmesine gereken önem verilmez. Bütçede fonksiyonel olarak hizmetler değil, sadece harcama kalemleri ve bu kalemlerden ne kadar harcama yapılabileceği görülür; bütçe ile bütçe-plan ilişkisi kurulmaz. Geleneksel bütçe sisteminin aksaklıklarını gidermek için "performans bütçe", "program bütçe" ve "Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi PBS)" gibi yeni bütçe sistem ve teknikleri geliştirilmiştir.

Performans Bütçe Sistemi

Kamu yönetimince, mali yıl için kendilerine ayrılan ödeneklerle amaçlarını gerçekleştirme derecelerini ortaya koyan; bu amaçla hizmet etkinliğini ve fayda-maliyet analizlerini esas alan bir bütçeleme sistemidir. Bu sayede eldeki kaynaklarla en çok hizmet çıktısı elde edilmeye çalışılmaktadır.

Performans bütçe sisteminde, çeşitli kamu birimlerine ihtiyaç duydukları ödeneklerin tahsis edilmesinden çok; hedeflenen amaçların belirlenip bu hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını gösterme çabası vardır. Bu sistemin temel özelliği, giderlerin kategorik olarak değil;

fonksiyon, program, iş veya proje şekliyle sınıflandırılmasıdır. Örneğin, fonksiyon: eğitim, programlar; ilk, orta ve yüksek öğretim; işler: öğretim, araştırma-inceleme ve yayın şeklinde düşünülür.

Program Bütçe Sistemi

Kamu yönetimi veya birimlerince yapılması gereken hizmetlerin fonksiyonel bir sınıflandırmaya tabi tutulmasıdır. Devletin yürüttüğü hizmetlerin plan-programa bağlanıp o şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Bu bütçe sisteminde hedeflere ulaşılmasını sağlamak üzere, her program için hedefe yönelik ödenek tahsis edilir. Ülkemizde program bütçe uygulamasına 1973 yılında başlanmıştır.

Performans bütçe bir hizmetin nasıl yapılacağı üzerinde yoğunlaşırken: program bütçe belirli kaynaklarla en yüksek sosyal faydanın hangi hizmetlerle sağlanabileceği üzerinde durmaktadır. Yani bu sistem, ne satın alındığı değil; ne yapıldığı ve bunun nasıl başarıldığı veya başarılacağı üzerinde durur.

Planlama-Programlama-Bütçeleme Sistemi (PPBS)

Bir mali plan niteliğindeki bütçeyle kamu hizmeti etkinliğinin sağlanabilmesi için, belirlenen amaçları gerçekleştirebilecek hizmet programları ve bunların alt-program, faaliyet/proje sınıflaması ile; faaliyet/proje aşamasından başlayarak hizmetlerin maliyet-fayda analizleri yapılır. Alternatif programlardan en uygun olanı seçilerek, bütçeyle kaynak-hizmet ilişkisi kurulur ve böylece ödeneklerin hizmetlere tahsisi sağlanır. PPBS planlama-programlama- bütçeleme- sistem analizi ve kamu yönetiminden oluşur. Klasik bütçede ödenekler satın alınan şeylere tahsis edildiği halde. PPBS'de Ödenekler hizmetlere tahsis edilerek, yapılan harcamaların sebebi, niçin yapıldığı ları cevaplanır.

Sıfır Tabanlı Bütçeleme Sistemi (STBS)

Yeni bir bütçe tasarısı hazırlanırken, cari yıl bütçesinde çeşitli kuruluş ve hizmetler için ayrılan ödenekler hiç yokmuş (yada sıfırmış)gibi hareket edilerek, her hangi bir daire veya hizmete daha önceki yıllar bütçelerinde yer verildiği için değil de sanki yeni, sıfırdan başlıyormuş gibi, değerlendirilerek ödenek tahsis edilecek veya edilmeyecektir.

Genel Bütçe-Katma Bütçe-Konsolide Bütçe

Genel Bütçe: Devletin genel hizmetlerini yürüten kuruluşların bütçelerine genel bütçe denir. Örneğin Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Bakanlıklar, Yargıtay, Danıştay, vb. kurumların bütçeleri.

Katma Bütçeler: Katma bütçeler, bütçenin temel ilkelerinden olan "genellik" ve "birlik(teklik)" ilkelerinin istisnasıdır. Katma bütçe, giderlerini özel gelirleri ile karşılayan ve genel bütçe dışında yönetilen kuruluşların bütçesidir. Örneğin üniversiteler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü gibi.

Katma bütçeli kuruluşların bütçeleri devletin genel bütçesinin bir eki şeklinde olduğundan ve onunla konsolide edildiğinden, "katma bütçe" adını alırlar. Katma bütçeli idarelerin büyük bir bölümü hazineden yardım alan kuruluşlardır. Bu bütçeler genel bütçenin kurallarına tabi olup; yasama organında ilgili bakanlık bütçesiyle birlikte görüşülür. Örneğin, üniversitelerin bütçeleri Milli Eğitim Bakanlığı bütçesiyle birlikte görüşülüp karara bağlanır

Konsolide Bütçe: Genel ve katma bütçe toplamından, katma bütçeli kuruluşlara yapılan hazine yardımının düşülmesi sonucu elde edilen bütçe rakamıdır.

c) Vergiden kaçınma

A. VERGİDEN KAÇINMA

Vergiden kaçınma, vergi yasalarına aykırı hareket etmeksizin kişilerin vergi yükümlülüğünden kurtulması ve hazineyi vergi kaybına uğratmasıdır. Vergiden kaçınma, vergi ödemekten ekonomik ve hukuki olarak kaçınma şeklinde iki başlık altında incelenebilir. Ekonomik anlamda vergiden kaçınma daha çok vergilerin beyan tesirleri sonucunda oluşmaktadır. Bu tür kaçınma, yükümlünün sözgelimi tükettiği bir mal yada elde ettiği gelir unsuru üzerinden vergi alınması halinde tüketici ve faktör sahibi olarak, bu vergiyi ödemekten kaçınmak amacıyla tüketim ya da faktör kullanım yönünün değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Ekonomik ajanların mutlaka vergi ödemek için özel bir çaba sarf etmeleri beklenemeyeceğine göre, ekonomik anlamda vergiden kaçınmada yanlış ve yasa dışı bir durum söz konusu değildir.

“Hukuki anlamda vergiden kaçınma ise vergi yükümlülüğüne ilişkin bütün bilgi ve gerçeklerin vergi idaresine aktarılmasına rağmen, bunların mükellefiyet ve vergi yükümlülüğüne yol açmaması olarak tanımlanmaktadır”

Hukuki anlamda vergiden kaçınma temelde vergi yasalarının yapısından ortaya çıkmaktadır. Yükümlüler, vergi yasalarındaki “boşluklar”, “bağışıklıktır” ve “ayrıcalıklardan” yararlanarak vergi ödememeyi başarabilmektedirler.” Bu tür vergiden kaçınmanın hemen hemen tüm aşamalarında, ticari ve ekonomik amaçları olmayan yapay metotlar kullanılmaktadır .

Bütün bunların sonucunda kamu vergi gelirlerinden mahrum kalacaktır. Ancak, ekonomik ajan, yasal zeminde hareket eder görünmesinden dolayı, herhangi bir yasal yaptırıma (vergi cezası) tabi tutulmayacaktır.

Vergiden kaçınma vergi gelirleri, verginin temel işlevleri, vergi adaleti, vergi sistemi vb. bir çok alanda tıpkı vergi kaçakçılığı gibi olumsuz etkilere sahiptir. Bununla beraber, "vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı birbirinden bağımsız değildir ve aralarında potansiyel ikame edici ve/veya tamamlayıcı bağlantı vardır". Örneğin, başarılı bir şekilde vergiden kaçınabilen bir yükümlü, hiç riske (vergi cezası gibi) girmeden, vergi kaçakçısı durumuna düşmeden, vergi ödemekten kurtulabilecektir. Bu durumda kaçınma vergi kaçakçılığını ikame etmektedir. Diğer yandan, bir başka yükümlü, risk durumunu parçalara ayırarak, hem kaçınma hem de kaçakçılığı birlikte uygulayarak, daha az riskle, vergi ödememeyi başarabilecektir. Böylece kaçınma vergi kaçakçılığı eylemini tamamlayıcı bir işlev taşımaktadır. Ayrıca vergiden kaçınma yolları arayan yükümlü vergi kaçakçılığı için yeni olanaklarda keşfedebilecektir .

Vergiden kaçınmanın bu iki türünün vergi kaçakçılığıyla ilişkisi farklı düzeydedir. Ekonomik anlamda vergiden kaçınma ile vergi kaçakçılığı arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Çünkü, ekonomik ajan vergi unsurunu dikkâte alarak ekonomik tercihlerini değiştirebilir. Böylece vergiyi doğuran olay gerçekleşmediğinden, vergi kaçakçılığı da oluşmayacaktır. Ancak hukuki anlamda vergiden kaçınma ile vergi kaçakçılığının doğurduğu ekonomik sonuçlar açısından ayırmak çok güçtür.

B. VERGİ KAÇAKÇILIĞI

Vergi kaçakçılığı evrensel bir olgudur. Bununla beraber, teoride vergi kaçakçılığının genel kabul gören standart bir tanımı yoktur. Bunun çeşitli nedenleri olmakla birlikte, en önemlileri şöyle sıralanabilir: Vergi kaçakçılığının sosyo-ekonomik yapıya bağlı bir olgu olmasından dolayı kapsadığı unsurların sürekli değişmesine koşut olarak anlamı da değişmektedir. Bunun yanı sıra, ülkelerin vergi yapılarının farklılığı, vergi kaçakçılığının, özellikle hukuki tanımlarını farklılaştırabilmektedir. Ayrıca vergi kaçakçılığını inceleyen bilim adamlarının, bu olgunun değişik yönlerine önem vermeleri de, yapılan çalışmalarda çeşitli tanımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Geniş anlamıyla düşünülecek olursa vergi kaçakçılığı vergiye başkaldırı olarak nitelendirilebilir.

Böyle bir tanım, yukarıda değinilen vergiden kaçınmayı kapsadığı gibi, yükümlülerin bireysel olarak veya topluca, demokratik yollarla siyasi otoritelere yaptıkları baskıları ve belirli bir yükümlü grubunun veya tüm toplumun vergi ödememek için ayaklanmaları gibi tepkileri de kapsamaktadır.

Buradaki "baskı grubu faaliyetleri" ve "vergiye toplu direniş" olguları vergi' * kaçakçılığıyla yer yer benzer mali ve ekonomik sonuçları olmasına karşın siyasal nitelikli tepkilerdir. Dolayısıyla maliye yazınında artık bu iki olgu vergi kaçakçılığının kapsamı dışında incelemelere konu edilmektedir. Dar anlamda vergi kaçakçılığı ise, "vergi kanunlarına aykırı davranmak ve kanunları uygulamakla görevli bulunan idarenin aldığı tedbirlere karşı gelmek suretiyle vergi ödememek veya az ödemek şeklinde olabilmektedir"

Özetlenecek olursa, vergi kaçakçılığı mutlaka vergi yasalarının ihlali sonucu gerçekleşen bir vergi kaybı durumunda söz konusudur. Bu nedenle yasaların ihlaline rağmen vergi kaybı oluşmamışsa (biçimsel uyumsuzluklar) ve yasalar ihlal edilmeden vergi kaybı oluşmuşsa (vergiden kaçınma) bu iki durumda da vergi kaçakçılığı söz konusu olmayacaktır.

C. KAYITDIŞI EKONOMİ

1960'lardan itibaren başta Batılı gelişmiş ekonomiler olmak üzere, hemen tüm dünyada "kayıtdışı ekonomi" kavramı, çok çeşitli adlar altında ve çok değişik yapılar içinde gündemin üst sıralarına yerleşmiş bulunmaktadır. Kayıtdışı ekonomi farklı ekonomilerde farklı biçimlerde ortaya çıkmakta ve bu niteliklerine göre de farklı adlarla anılmaktadır. Ancak, kayıtdışı ekonomi, dokusu itibariyle içiçe geçmiş bir yapı sergilediği için, bazen farklı yapılanmaları açıkça yansıtan, bazen de, anlam olarak iç içe geçmiş çeşitli kavramlarla adlandırılırlar.

Kayıtdışı ekonomi için, gizli ekonomi , elaltı ekonomisi paralel ekonomi ya da görünmez ekonomi gibi çok çeşitli kavramlar kullanılmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi üçlü bir tasnife tabi tutulmaktadır. Bu tasnif, beyandışı ekonomik faaliyetler, enformel ekonomik faaliyetler ve yasadışı ekonomik faaliyetlerden oluşmaktadır.

Beyandışı ekonomik faaliyetler, bir ülkede "milli gelir" olarak tanımlanan kavram ile fiilen beyan edilen gelir arasındaki alanı kapsar. Bu alan, dar anlamda, yasal ekonomik faaliyetler alanında yürütülen, fakat vergi idaresine beyan edilmeyen gelir kalemlerinden oluşmaktadır. İdareye bildirilmeyen gelirler ya da gerçek değerlerinin altında beyan edilen gelirler, dar anlamdaki kayıtdışı ekonomik faaliyetleri oluşturur.

Yasadışı ekonomik faaliyetler de, çoğu ülke mali mevzuatı açısından vergi kapsamına alınmaktadır. Böylece, yasadışı olmakla beraber, idareye bildirilmemiş olan bu tür ekonomik faaliyetler de, kayıtdışı alana dahil olurlar.

Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin ikinci grubunu oluşturan enformel faaliyetler, formel olarak kayda geçmeyen ve formel ekonomik üretim ve değişim süreçlerine sahne olmayan faaliyetlerdir. Bu alanda, piyasa ortamı kullanılmaz ve para mübadelesi hakim değildir. Enformel ekonomik faaliyetler alanında yoğun olarak sermaye kullanılmaz ve genelde prekapitalist dokular hakimdir. Öztüketim, seyyar satıcılık vb. gibi faaliyetler kadar, yasadışı diğer bazı faaliyetler de enformel ekonomik faaliyetler alanı içinde yer alır.

Genelde enformel ekonomi olarak adlandırılan bu kesim faaliyetleri, zaman zaman sosyal ekonomi , hanehalkı ekonomisi yerel ekonomi ya da ikinci ekonomi gibi kavramlarla da adlandırılmaktadır.

Kayıtdışı ekonominin üçüncü grubunu oluşturan ve milli gelir hesaplarına yansımayan ve yasak faaliyetleri kapsayan bölümü ise yeraltı ekonomisi veya yasadışı ekonomi olarak adlandırılmaktadır.

Yasadışı ekonomik faaliyetler, adından da anlaşıldığı gibi, yasaların engellediği ve bu nedenle de milli gelir hesaplarına dahil olmayan faaliyetleri kapsamaktadır.

Yasadışı ekonomik faaliyetlerin vergi açısından ağırlıklı bölümünü gelir yaratıcı faaliyetler oluşturmaktadır. Uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi, milli gelir hesaplarına alınmadığı halde, formel olarak gelir yaratan yasadışı faaliyetler ilk grubu oluşturur ve reel olduklarından dolayı da vergi açısından önemlidir.

İkinci grup yasadışı ekonomik faaliyetler, hırsızlık ve rüşvet gibi, gelir yaratıcı olmayan, fakat transfer niteliğindeki faaliyetlerden oluşur. Bu grup faaliyetler vergileme açısından fazla önemli değildir.

Kayıtdışı ekonomi iki açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bir defa, toplam ekonominin bir bölümü resmi kayıtlara girmediği sürece, ekonominin gerçek boyutunu ve ekonomik büyüklüklerin göreli ağırlığını saptamak olası değildir. Örneğin; kayıtdışı ekonominin gerçek boyutu bilinmeden işsizlik oranı, kamu kesiminin büyüklüğü gibi oranların doğru olarak saptanması olası değildir. Buna bağlı olarak, ekonomik nlara doğru tanı koymak ve geliştirilen politikaların uygulanışında da etkinliğin sağlanması olası değildir.

Kayıtdışı ekonominin varlığı mali açıdan da önemlidir. Zira, kayıtdışı kesim, aynı zamanda vergi-dışıdır da. Başka bir ifade ile, kayıtdışı ekonominin varlığı, kamu kesimi açısından, aynı boyutta olmamakla beraber, vergi kaybı anlamına da gelmektedir.

Kayıtdışı ekonominin aynı anda vergi-dışı olma özelliği, ekonomik dengeler açısından ikili bir yapıyı gündeme getirir. İkili yapının varlığının ekonomik ve mali dengeler açısından önemli bir sakınca oluşturması, sadece böyle bir yapının varoluş dönemlerinde ortaya çıkan yanlış kaynak dağılımına bağlı bulunmamaktadır. Fakat böyle bir yapılanma ve bu yapılanmanın oluşturduğu statik denge durumu, enformel ekonomi ile mücadeleyi de güçleştirmektedir. Zira, kayıtdışı ekonomi ile mücadele, kurulu ekonomik dengeleri bozacağından dolayı, sadece bozulan çıkarlar nedeni ile güçlükle karşılaşmaz, fakat aynı zamanda, yeniden oluşacak kaynak dağılımı açısından da dikkatle izlenmesi gereken bir politikayı gerektirir .

D. VERGİDEN KAÇINMA, VERGİ KAÇAKÇILIĞI VE KAYITDIŞI EKONOMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE FARKLAR

Vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığı ve kayıtdışı ekonomi birbirinden farklı kavramlar olmakla beraber her üçü de birbiriyle paralel olarak bağlantılı kavramlardır.

Vergiden kaçınma yasalardaki açıklardan faydalanarak vergi vermeme anlamına gelirken, vergi kaçırma da verilmesi gereken vergileri vermemek ya da yine yasalardaki açıklardan faydalanarak vergi ödememek olarak vergi kaçınmayla bu durumda aynı anlama da gelmektedir.

Vergi kaçakçılığı yasaların doğrudan ihlaline, hukuki anlamda vergiden kaçınma ise aynı yasaların özünün ve amacının ihlaline dayanmaktadır. Dolayısıyla vergi kaçakçılığının kapsamını belirlemede hukuki anlamda vergiden kaçınma önemli bir sınırlayıcı olmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi ise beyana tabi tutulmayan gelirler anlamında vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığıyla aynı anlamda kullanılırken, yasadışı faaliyetler bölümünde bu iki kavramdan ayrılmaktadır.

Sonuç olarak bu üç kavram birbiriyle devletin elde etmesi gelirleri edememesi itibariyle aynı sonuca çıkmaktadır. Devletlerin gelişmiş düzeylerini verdikleri hizmetler göstermektedir. Bu hizmetlerin temeli de alınan vergilere dayanmaktadır. Vergiden kaçınma , vergi kaçırma ve gerekse kayıtdışı ekonomi devletin elde etmesi gelirleri etkileyerek, sunulacak hizmetleri kısıtlarken, ülkenin ekonomik seviyesinin düzeyleri hesaplanırken, hem matematiksel anlamda hem de gerçek değerler göz önüne alındığında yanıltıcı bilgiler vermeye neden olmaktadır.

75 Veraset ve intikal vergisinin lehinde ve aleyhindeki görüşler nelerdir?

Veraset ve intikal vergisini haklı görenlerin düşünceleri:
Bilindiği gibi bireyin şahsi çabaları neticesinde bir servet oluşturması, onun fikren ve bedenen çalışmasına veya şahsi yeteneklerini kullanmasına bağlıdır. Miras veya bağış yoluyla servet edinilmesi halinde herhangi bir başarı veya çabadan söz etmek mümkün değildir. Bu verginin kapitalist sistemde diğer vergilere nazaran daha kolay kabul edilebilmesinin başlıca sebebinin de bu olduğu söylenebilir.
Miras, eşit kabiliyetlilerin eşit şartlarda işe başlamalarını engelleyerek kişinin diğerlerine üstünlük kurmasını sağlamaktadır. Kişinin sahip olduğu varlıkları (üretim faktörlerini) üretim sürecine sokmakta ve salt emeğin getirisine nazaran yüksek gelir düzeyine ulaşabilmektedir. Varlıkların bir kısmı ise miras veya ivazsız intikaller yoluyla elde edilmektedir. Servetlerin vergilenmeksizin yeni nesillere intikali bu servetlerin aynı aileye mensup kişilerin kontrolünde kalmaya devam etmesi kısman dahi olsa topluma mal olmaması sonucunu yaratmaktadır. Bu sebepledir ki servet üzerindeki toplumun hakkı olduğu varsayılan pey yerini bulmamaktadır.
Halbuki kişilerin sahip oldukları servetlerin içinde bulunulan sosyal şartların toplumun ve devletin varlığı sayesinde gerçekleşmekte ve dolayısıyla toplumun ve devletin bu servete dolaylı bir katkısı bulunmaktadır. Kişinin hür iradesiyle servetine sağken istediği şekilde tasarruf etmesi mümkündür. Ancak ölümle birlikte toplumun ve devletin bu servet üzerinde hakkı doğmaktadır.
Sınırlı sayıda kişiler hayatları boyunca önemli miktarlarda miras veya hibe almakta ve bu durum sebebiyle bu kişileri vergilemek için haklı bir sebep doğmaktadır. Makul bir fırsat eşitliği fertlerin miras yoluyla iktisap edebilecekleri miktarlara tahdit konmasını gerektirecek ve büyük servetlerin parçalanması monopolleşmeyi de önleyebilecektir.
Karşılıksız servet intikalinin vergilenmesinin kolay oluşu, verimli bir vergi potansiyeli oluşturması, kişilerin vergiye gösterdiği tepkinin azlığı, ölenin serveti üzerinden sağlığında alınamayan vergilerin ölümünden sonra alınmasına imkan vermesi ve nihayet verginin yansımasının olmaması verginin varlığını haklı kılan diğer iktisadi ve sosyal sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.
Gelir, üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmasıyla elde edilmekte, servet ise, üretim faktörlerine düşen payın tüketimden alıkonularak tasarruf edilen bölümüyle, geçmiş dönemlerden gelen tasarruflardan oluşmaktadır. Bu şekilde gelir ve servet kavramları arasında yakın ve iki taraflı dinamik bir ilişki söz konusudur. Veraset ve intikal vergisi, gelir ve kurumlar vergileri gibi kazanç vergilerinden kaçabilen ve servete dönüşmüş gelir unsurlarını kavramakta bir anlamda bu vergileri tamamlamaktadır. Keza mükelleflerin, (zaruri harcamalar dışındaki tüketim harcamalarından kaçınmak suretiyle) harcama vergilerinin de dışında kalabilmesi mümkündür. Bu durumda servet vergilerinin, gelir ve harcama vergileri dışında bırakılan vergi potansiyelini kavraması, kazanç ve harcama vergilerini tamamlayıcı özelliğini ortaya koymaktadır.

Veraset ve intikal vergisi haklı bulmayanların görüşleri:

Öncelikle servet, vergilendirilmiş gelirden arta kalan kısım olduğuna göre, serveti oluşturan kişi öldüğünde veya malları bir başkasına verildiğinde servet transferi üzerinden alınan bir vergi ile daha önce üzerinden gelir vergisi ödenmiş servet unsurları yeniden vergilenmekte ve teorik olarak çifte vergilendirme ortaya çıkmaktadır.
Diğer taraftan mirasın dul eşe veya ufak çocuklara geçmesi genellik arz eder ve miras olarak kalan menkul veya gayrimenkulün bu şahıslar tarafından öteden beri kullanılıyor olması sebebiyle mirasçıların iktisadi refahında net bir artış olmaz. Hatta, aile gelirini sağlayan kaynak veya kaynaklardan birinin hayatta olmaması sebebiyle refahta bir gerileme de olabilir. Bu şekilde kalan sınırlı mallar üzerinden alınan veraset ve intikal vergisinin, sosyal bir izahı yoktur.
Hukuki yapısı, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan piyasa ekonomisi düzenindeki ülkelerde bu vergilerin varlığı büyük tartışmalara yol açmaktadır. Çünkü miras müessesi, mülkiyet müessesinin varlığının ve devamlılığının vazgeçilmez bir şartı olarak görülmektedir. Verginin miras müessesini ve mülkiyeti zedelemek anlamına geldiği kabul edilmektedir. Sonuçta özel mülkiyet müessesi yara almakta ve tam aksi istikametteki bir ekonomik düzene yaklaşma anlamına da gelmektedir.
Veraset ve intikal vergileri, gelir vergisi yapısından ve uygulamasından doğan gelir kayıplarını telafi edecek nitelikte de görülmemektedir. Verginin karakteristik özelliği gelir vergisi kayıplarını tümüyle telafi edememesidir. Hasılatı diğer vergilere nazaran az olan veraset ve intikal vergisinin milli gelirdeki artışı izleyemediği düşünülecek olursa servet vergilerinin tümünün kaldırılarak diğer vergi oranlarının arttırılması akla gelebilir. Ancak veraset ve intikal vergisinin sadece mali amaçlara hizmet etmemesi, sosyal amaçlarının ağırlıklı olması buna izin vermemektedir.
Nihayet servet vergisi gelirlerinin (özellikle veraset ve intikal vergisinin) devlet için kuvvetli bir kaynak olmadığı , çünkü servetin el değiştirmesinin uzun bir süreye tekabül etmesi nedeniyle, bu tür vergilerin belirli ve uzun periyotlar halinde ve düzensiz bir gelir sağladığı görüşü de mevcuttur.
Veraset ve intikal vergisine lehte ve aleyhte olan tüm düşüncelere burada yer vermek konumuz ve amacımız itibariyle uygun değildir. Ancak veraset ve intikal vergisinin mali amaçlı olmadığını sosyal nitelikli bir vergi olduğunu ifade etmek gerekir. Ülkemizdeki uygulamada orta gelir düzeyinde olan insanların vefatı ile birlikte mirasçılarına kalan servet unsurları istisnaların yüksekliği sebebiyle vergiye tabi olmamaktadır. (bu vergisizlik çok çocuklu ailelerde kendisini daha fazla gösterir. Çünkü miras bölünmektedir.) Bu servet intikalleri ise vergiye tabi olmakla beraber vergi oranlarının düşüklüğü sebebiyle vergi çok büyük bir yük teşkil etmemektedir.

76 Enflasyonla mücadelede güdülen amaçlar nelerdir, bu amaçların gerçekleştirilmesinde vergi politikasından nasıl yararlanılır?

Enflasyonla Mücadele

Enflasyon, bir ekonomide, belli bir dönemde, fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesidir. Enflasyon, cari fiyat düzeyinde toplam talebin, toplam arzdan fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Bir ekonomide enflasyon, kısa dönemde kaynak ve gelir dağılımını bozduğu, uzun dönemde ise büyümeyi engellediği için mücadele edilmesi gereken önemli bir istikrarsızlık kaynağıdır.

Kamu Harcamaları Politikası

Enflasyonla mücadelede, kısa dönemde alınacak maliye politikası önlemlerinden birisi, ekonomide arza göre fazla olan talep fazlasını çekebilmek amacıyla, gelirleri eski düzeyinde bırakarak harcamaları azaltmak olacaktır. Çünkü kamu harcamalarının kendisi talep niteliğinde olan talep yaratan işlemlerdir.

Mal ve Hizmet Alımına Yönelen Kamu Harcamaları

Yatırım Harcamaları: Kısa dönemde, kamu yatırım harcamalarında yapılacak kısıntı, toplam talebi daraltacağından antienflasyonist etki yaratır. Kısa dönemde enflasyonla mücadele için yatırım harcamalarında yapılacak bir kısıntı, uzun dönemde ekonominin kapasitesini daraltıcı bir etki yaratacaktır. Yatırım harcamalarının etkileri uzun dönemde görüleceği için yatırım harcamalarındaki kısmalar dirençle karşılaşmaz.

Cari Harcamalar: Personel harcamalarında yapılacak kısmalar, dirençle karşılanırken; eğitim, sağlık gibi beşeri sermaye harcamaları, cari harcamalarda yapılacak bir kısıntı sonucu hem kalite hem de miktar açısından etkilenir ve bu durum uzun dönemde ekonominin gelişimi üzerinde çeşitli nlar yaratır. Cari harcamalar, bir ekonomide üretim kapasitesinin işlerlik kazanması için yapılan harcamalardır. Buna göre, mevcut kapasite ile bu harcamalar arasında optimum bir bileşim gerçekleşmişse yani mevcut kapasite cari harcamaların düzeyi ve bileşimi ile uyumlu ise, cari harcamalarda bir kısıntıya gidilmesi bu üretim kapasitesinden tam olarak yararlanılamaması sonucunu doğuracaktır.

Kamu Transfer Harcamaları: Mesela sosyal yardımlarda bir kısıntıya başvurmak arzulanmayacak, mali ve ekonomik transfer harcamalarının azaltılması ise, baskı grupları aracılığıyla politik dirençle karşılaşacaktır.

Kamu Gelirleri Politikası

Enflasyonist bir ekonomide, toplam arza göre fazla olan toplam talebi azaltabilmenin bir diğer yolu da, kamu harcamalarını aynı düzeyde bırakarak kamu gelirlerini artırmaktır.

Vergi Gelirleri Politikası

Enflasyonun hüküm sürdüğü bir ekonomide, vergileri artırmak, diğer bir deyişle vergi yükünü yükseltmek, kısa dönemde vergi yükümlülerini likiditeden mahrum etmek, bütçe fazlasını meydana getirmek ve ekonomideki satın alma gücü fazlasını emmek bakımından gerekli olmaktadır.

Vergiler, kişilerin kullanılabilir gelirlerinde, bu yolla özel tüketim ve yatırım harcamalarında bir azalmaya neden olarak ekonomi üzerinde daraltıcı etkiye sahiptirler. Bu nedenle kısa dönemde enflasyonla mücadelede, maliye politikalarından birisi de yeni vergiler koyarak ya da mevcut vergi oranlarını yükselterek vergi gelirlerini artırmak olacaktır.

Vergilerin artırılmasının toplam talep üzerinde olduğu kadar, toplam arz üzerinde de etkisi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle enflasyonla mücadele programında, farklı vergilerin ekonomi üzerinde farklı etkilerinin gözönünde bulundurulması ve amaca en uygun bileşimin seçilmesi gerekmektedir.

Gelir Vergileri

Enflasyonist bir ekonomide, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi olduğu kadar, toplam talebi kısmak açısından da güvenilir bir vergidir. Artan oranlı yapısı nedeniyle çok önemlidir. Ancak yüksek gelir gruplarına ilişkin marjinal vergi oranlarında gerçekleştirilecek şiddetli artışlar, tasarruf gücü yüksek bu kişilerin tasarrufta bulunma ve yatırım yapma isteklerini kısabilir.

Buna karşılık düşük gelir gruplarındaki artışlar, bu gruba dahil kişilerin tüketim eğilimleri yüksek olduğu için ekonominin toplam talep düzeyi üzerinde kısıtlayıcı etkisi daha fazla olacaktır.

Bir ekonomide enflasyonla mücadele için, gelir vergilerinde değişiklik yapılması politikasının tüketim harcamaları üzerindeki azaltıcı etkisi, harcamalar üzerinden alınan vergilere göre daha azdır. Çünkü gelir vergisinin bir kısmı tasarruflardan ödenmektedir.

Gider Vergileri

Gelir vergilerine göre, toplam talebi kısmada daha etkili olan gider vergilerinin tümü, tüketicilerin harcamalarını kısmaktadır. Gider vergilerinin varlığının ve yükünün. kişiler tarafından daha az hissedilir olması nedeniyle, gelir vergilerinde olduğu kadar kesin ve çabuk baskı gruplarının dirençleri ile karşılaşılmadan değiştirilmeleri mümkündür.

Düşük gelir grupları üzerinde daha ağır bir yük meydana getirmesi ve özellikle enflasyonist ekonomide, bu vergilerin başlangıçta vergilenir mallar üzerinde meydana getirdiği fiyatları yükseltici etkisinin; ücret-fiyat etkilenimini hızlandıracağı konusu, olumsuz yönlerindendir.

Servet Vergileri

Enflasyonla mücadele amacıyla kullanılma olasılığı, gelir ve gider vergilerine göre çok azdır. Çünkü servet vergileri, ekonomik dalgalanmalar yönünden hiç de duyarlı olmayan vergilerdir.

Vergi politikası yoluyla, uzun dönemde toplam arzı toplam talep düzeyine çıkarmak için, vergi sisteminin yapısına hızlandırılmış amortisman, vergi ayrıcalık ve bağışıklıkları gibi teşvik kurumları sokulacak, yani teşvik edici vergi politikası uygulanacaktır.

Borçlanma Politikası

Borçlanmanın kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi, borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanmanın, toplam talebi azaltıcı bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisi, vergilere göre daha azdır.

Borçlanma kişilerden ve firmalardan yapılırsa: Kısa dönemde özel harcamaların azalarak ekonomiyi daraltıcı bir etkinin yaratılacağı, bu daraltıcı etkinin diğer borçlanma kaynaklarıyla karşılaştırıldığında en çok olacağı açıktır. Çünkü kişiler ve firmalar, devlet tahvili alımlarını, ya tasarruflarını ya da tüketimlerini kısarak karşılayacak, her iki durumda da özel kesimin toplam talebi azalmış olacaktır. Eğer kişiler tüketimlerini kısarak tahvil alıyorlarsa özel tüketim harcamaları azalacak, tasarrufları kısarak tahvil alıyorlarsa, bu tasarrufların yöneleceği özel yatırım harcamaları azalacaktır.

Borçlanmanın ticari bankalardan yapılması durumunda: Ekonomide daraltıcı etki yaratılıp yaratılamayacağı, bankaların borç verecekleri parayı nereden karşılayacaklarına bağlıdır. Eğer ticari bankalar, devlete borç verdikleri parayı, kredi talebinin yeterince yüksek olmadığı bir durumda, kullanılmayarak atıl olarak portföylerinde tuttukları miktarlardan karşılıyorlarsa, kısa dönemde, ekonomide daraltıcı etki, özel kesimin talebinde bir azalma meydana gelmeyeceği için gerçekleşmeyecektir. Bankaların atıl tuttukları

fonları devlete borç vermeleri durumunda, devletçe elde edilen fonların harcanması, ekonomi üzerinde genişletici etki yaratacaktır. Ancak bankalar, özel kredi talebinin yüksek olduğu, bu nedenle kullanılmayarak atıl tutulan miktarların olmadığı bir durumda, bu fonları devlet tahvili alımında kullanırlarsa, özel kesimin kredi talebi kısılacağından, ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki meydana gelecektir.

Merkez Bankası'ndan borçlanılması: Merkez Bankası'nın devlet tahvili satın alması, para basımı yoluyla gerçekleştirildiğinden ekonomi üzerinde hiçbir daraltıcı etki meydana gelmeyecek, hatta bu fonların harcanması durumunda genişletici etki yaratılmış olacaktır. Çünkü, ilk olarak ekonomide para arzı borçlanılan miktar kadar artmakta, ayrıca buna ek olarak, banka sisteminin nakit dengesinin artması ve böylece bankaların özel sektöre daha fazla borç verme imkanının yaratılması sonucu kaydi para miktarı da yükselmektedir.

Bir ekonomide borç miktarındaki değişikliklerin, kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi, borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanma, bu açıdan diğer bir kamu geliri olan vergiler ile karşılaştırıldığında, borçlanmanın genel olarak, toplam talebi azaltıcı ve bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisinin daha az olduğu görülmektedir. Yani, vergi, aynı miktardaki borçlanmaya oranla, bir ekonomideki toplam harcama miktarını daha fazla azaltacak ve daha fazla antienflasyonist etki yaratacaktır.

Ayrıca, bir ekonomide, borçlanma sonucu ortaya çıkacak talep azalması etkisinin, tüketim harcamalarından çok yatırım harcamalarında görüleceği açıktır.

77 KDV'nin konusunu ve mükellefini belirterek, söz konusu vergiyi, vergide adalet ilkesi yönünden değerlendiriniz.

Vergilendirmede adaletin sağlanması bakımından ödeme gücünün kavranması önem taşımakta, bu gücün göstergeleri ise gelir, servet ve harcamalar olarak sıralanmaktadır.
Katma değer vergisi harcamalar üzerinden alınan çok aşamalı ve yayılı satış vergisi niteliğinde olup; mal veya hizmetin her el değiştirilmesinde eklenen değer üzerinden tarh edilen bir satış vergisidir.
Üretimde kullanılan bütün girdilere ilişkin vergilerin indirim özelliği nedeniyle, vergi tüketim amacıyla yapılan alışlar üzerinde kalmakta; hiçbir istisnanın bulunmaması halinde, toplam matrah, aynı dönemdeki toplam tüketim harcamalarına eşit olmaktadır. Dolayısıyla katma değer vergisi tüketim üzerinde etkili olmaktadır.
Ayrıca bütün üretim ve hizmet birimlerinin yarattığı değerleri konu alan katma değer vergisinin tarafsız olması, harcamaları vergilendirmesi, tasarruflar üzerinde de etkili olmakta

ve tasarrufları teşvik edici yönde etken olmasını sağlamaktadır.
Bu çalışmada katma değer vergisi ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra oransal yapı sergilenecek ve daha sonra vergi oranlarındaki değişikliklerin tüketim ve tasarruflar üzerindeki etkileri incelenecektir.

II. KATMA DEĞER VERGİSİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Vergilendirmede ilke olarak «vergi ödeme gücü» esas alınmakta olup, bunun göstergelerinden biri elde edilen «gelir» iken, diğer bir göstergesi, bu gelirin harcanmasıdır. Dolayısıyla doğrudan doğruya kişilerin elde ettikleri gelirlerin vergilendirilmesi yanında, harcamaların da vergilendirilmesi yoluna gidilmektedir. Harcamaların vergilendirilmesi ise ya üretim veya üretimin her safhası ya da tek tek belirtilmiş mal ve hizmetler vergi kapsamına alınmak suretiyle gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır

Katma değer vergisi konusu ve kapsamı itibariyle muamele vergilerinden olup, teorik ve teknik üstünlükleri ile bu vergilerin en gelişmiş olanıdır. Çok aşamalı ve yayılı satış vergisi niteliğinde olup; mal veya hizmetin her el değiştirilmesinde eklenen değer üzerinden tarh edilen bir satış vergisidir2. Katma değer vergisi, genel bir vergidir ve malların tümü bu vergi kapsamına dahildir; üretim ve dağıtımın perakende satış dahil her aşamasına uygulanmaktadır.
Bir ülkede, bir dönemde yaratılan gelir, katma değerler toplamına eşit olacağından, çok genel bir ifade ile verginin en geniş matrahı toplam gelir olmaktadır. Ancak, vergiyi geliri elde eden değil, gelirin elde edilmesine yol açan, yani harcamayı yapan ödemektedir. Teknik olarak geliri elde eden kişi vergi taşıyıcısı; harcamayı yapan kişi ise vergi yükümlüsü durumundadır3.
Basit biçimde tanımlanırsa; katma değer vergisi, bir işletmenin diğer firmalardan aldığı mal ve hizmetlere eklediği değer üzerinden alınan bir vergidir4. Katma değer vergisi, tek bir aşamada alınmakta olan muamele vergilerine (istihsal vergisi, satın alma vergisi vs.) göre çok aşamalı bir vergi ve tek aşamalı vergilere göre geniş kapsamlı bir vergidir5.
Katma değer vergisi ilk olarak 1954 yılında Fransa'da yürürlüğe konulmuş olup, maliye tarihinin en hızlı yayılan vergisi olmaya aday olacak biçimde uygulamaya konulmuş, özellikle 1968 yılından itibaren tüm Avrupa Birliği ekonomisini kapsamıştır.

78 Makro ekonomik amaç ve araçlar nelerdir ve aralarındaki çelişkileri anlatınız.

MAKROEKONOMİK AMAÇLAR, ARAÇLAR, ÇELİŞKİLER

Uygulanacak ekonomik istikrar politikasının secimi sanıldı-ğı kadar kolay bir iş değildir. Bunun temel nedeni makroekono-mik amaçlar arasında çelişkiler bulunmasıdır. Çoğu makroekono-mik konuda karşımıza ekonominin temel nu olan kıtlık nu çıkar. Kıtlık nunun ortaya çıktığı her konuda olduğu gibi makroekonomik hedeflerde de tercih yapmak, bir başka deyişle bir hedefi seçerken diğerini feda etmek kaçınılmaz hale gelir. Bu ne-denle iktisatçının görevi, siyasetçiye ulaşılabilecek hedefleri, bun-lara ulaşmak için gerekli politika araçlarını ve bu araçların uygu-lanması sırasında veya sonucunda diğer hedeflerden nasıl sapma-lar olacağını açıklamaktan ibarettir. Bundan sonrası, bir başka de-yişle tercihin ortaya konması siyasal bir ndur.

Aşağıdaki şemada makroekonomik amaçlar ve bunlara ulaşmak için kullanılabilecek makroekonomik politika araçlarına yer verilmektedir.

Tablo 32: Makroekonomik Amaçlar ve Araçlar

MAKROEKONOMİK AMAÇLAR MAKROEKONOMİK ARAÇLAR
1. Üretimin Artırılması Yüksek ve sürekli bir GSMH büyümesi 1. Maliye Politikası Araçları

Kamu giderleri ve vergi araçları
2. İşsizliğin Azaltılması Yüksek ve sürekli bir istihdam 2. Para Politikası Araçları

Para arzı ve faiz oranının denetimi
3. Enflasyonun Giderilmesi 3. Gelirler Politikası Araçları Heterodoks şok önlemler

Fiyatlar genel düzeyinin istikrarının sağlanması
4. ödemeler Dengesinin İstikrarı Dış ticaret ve cari işlemler dengelerinin Ve döviz kuru istikrarının sağlanması 4. Uluslararası Ekonomi Politikası Araçları Tarifeler, kotalar v.b. ile dış ticaretin caydırılması veya özendirilmesi, döviz kuru yönetimi

Yukarıdaki tabloda özetlenen makroekonomik amaçların birbirleriyle olan çelişkilerini genel olarak şöylece özetleyebiliriz

Tablo 33: Ekonomi Politikasının Amaç ve Araçları Arasındaki Çelişkiler

AMAÇ	OLASI SONUÇLAR
Yüksek GSMH büyümesi	Enflasyonda yükselme, istihdam artışı
Enflasyonun düşürülmesi	GSMH gerilemesi, yüksek oranlı işsizlik
İşsizliğin azaltılması	GSMH büyümesi, enflasyonda yükselme
Dış ticaret açığının düşürülmesi	İç tüketimde, yatırımda (GSMH'de) düşme

Bu sonuçların her zaman aynı şekilde ortaya çıkmayacağı açık-tır. Bununla birlikte Türkiye uygulaması bu şemada yer verilen olası sonuçlara büyük ölçüde uygundur. Görülen odur ki makro-ekonomik amaçlar arasında çok önemli çelişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle bu hedeflerin hepsini aynı anda gerçekleştirmek müm-kün değildir. Mümkün olan, ekonominin birincil öncelikli -nunu belirleyip bunu önlemeye yönelik istikrar önlemlerini alabil-mektir. Aslında bu da yeterli değildir. Çünkü birincil öncelik ola-rak belirlenen nun çözümü için alınacak önlemler başka so-runları beraberinde getirecektir. Örneğin yüksek enflasyonla mü-cadele önlemleri bir süre sonra ekonominin durgunluk ya da stagflasyon içine girmesine yol açabilir. Bu nedenle uygulanacak istik-rar politikası bir nu çözerken başka bir n yaratmamaya göre şekillendirilmek zorundadır.

Makroekonomik amaçlar arasındaki bu çelişkiler genellikle kı-sa dönemde çok daha açık bir şekilde ortaya çıkar. Zaman geçtik-çe, bir başka deyişle kısa dönemden uzun döneme geçilmeye baş-landıkça çelişkiler yumuşamaya başlar. Bunun en tipik örneği enf-lasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya Rü-yan A.W. Phillips'in İngiltere ekonomisi üzerine yaptığı bir araştır-ma sonucunda ortaya koyduğu düşünceler çerçevesinde geliştiri-len Phillips Eğrisi analizinde görülebilir. Uzun yıllar enflasyon art-tıkça işsizliğin azalacağı yada işsizlik arttıkça enflasyonun düşece-ği şeklindeki Phillips Eğrisi analizi ekonomik istikrar politikaları-nın önündeki en önemli engeli oluşturmuştur. Daha sonra yapılan araştırma ve katkılar söz konusu ilişkinin uzun dönemde bu kadar tersine bir görünüm içinde olmadığını ortaya koyunca enflasyonla mücadelede daha kararlı önlemler alınmasına yol açmıştır.

Son yıllarda ekonomi biliminde kısa dönem-uzun dönem fark-lılıklarının daha belirgin bir teorik yapıya ulaşması ve özellikle do-ğal işsizlik oranı teorisinin getirdiği katkılar sonucunda, bekleyiş-lerin ekonomik karar ve uygulamaların sonuçlarını sanıldığından daha fazla etkilediği görüşünün de yaygınlık kazanmasıyla Phillips Eğrisi analizi yeniden ele alınarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu yeni yaklaşım kısa dönemde ortaya çıkan enflasyon ile işsizlik arasındaki çelişkili ilişkinin (trade-off) uzun dönemde ortaya çıkmayacağını, doğal işsizlik oranı teorisi çerçevesinde uzun dönem-de bu ilişkinin yalnızca enflasyonda artışa yol açacağı ve işsizliği doğal işsizlik

oranının altına çekemeyeceğini göstermektedir. O halde bunun tersi olan talep daraltıcı politikaların sonucunda enf-lasyonda ortaya çıkacak gerilemelerin kısa dönemde neden olaca-ğı geçici istihdam azalmalarının uzun dönemde yine doğal işsizlik oranı etrafında dengeye kavuşacağını söylemek mümkündür.

Bütün n burada konu edilen uzun dönemin ne kadar uzun bir dönem olduğu konusunda düğümlenmektedir. Siyasal iktidar kısa dönemde kendisi açısından negatif puan getirecek olan bir uy-gulamanın olumlu sonuçlarını alabilecek kadar iktidarda kalacak mıdır? Uzun dönemin süresini tam olarak vermek mümkün ol-mamakla birlikte iktisatçıların kabulünün en az 5-10 yıl arasında bir süre olduğunu vurgulayabiliriz. Uzun dönem böyle ortaya ko-nunca bu sürenin demokrasiyle yönetilen ülkelerde siyasal iktidar süresiyle bağdaşmadığı anlaşılmaktadır. O nedenledir ki Phillips Eğrisi analizi enflasyonla işsizlik arasındaki çelişkiden çok, siyasal iktidarın kendi oy oranı ile ülkenin çıkarları arasındaki çelişkinin açıklanmasına yarayan bir alet halini almaktadır.

79 Vergilemede beyan esasının önemi nedir?

Beyanname, yazı ile yapılan bildirim. Beyanname, genellikle vergi borçlarının miktarını hesaplamak için mükellef veya vergi mluları tarafından, vergi kanunlarında belirtilen dönemlerde vergi dairelerine verilir. Vergi beyannamelerinde başlıca mükellefin adı, adresi, ailevi durumu ile vergi matrahına ve hesabına ilişkin bilgiler yer alır.

Günümüzde vergi tarhı konusunda en yaygın usul "beyan" usulüdür. Çünkü çağdaş vergiciliğin temel ilkelerinden birisi, verginin, mükellefin vereceği bilgilere göre belirlenmesi ve alınmasıdır. Beyan veya beyanname usulünde, vergi tarhına esas teşkil edecek bütün bilgiler mükellef tarafından yazılı olarak vergi idaresine verilmekte; idare de bu bilgileri esas alarak vergi borcunu hesaplamaktadır. Beyanın doğruluğu esas olmakla beraber, yanlış beyanda bulunanların tespiti ve cezalandırılması bakımından sıkı bir denetim uygulanmaktadır.

Beyan esasında vergi tarh, tahakkuk ve tebliğ aşamaları beyannamenin verilmesiyle olur.

Günümüzde, gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınan vergilerde büyük ölçüde beyanname usulüne başvurulmaktadır. Beyan sisteminin başlıca faydası; vergi idaresi ile mükellef arasında işbirliğini ve verginin ödeme gücüne uygun alınmasını sağlamasıdır. Beyannamelerin doğruluğunun vergi idaresince kontrol güçlüğü, bu sistemin en önemli mahzurudur.

Vergi beyannamelerinden başka, maliye dışındaki kamu idarelerine verilmesi gereken bildirimlerden de (beyannamelerden) söz edilebilir (sicilli ticaret, mühür ve imza beyannameleri gibi). Bu bildirimlerde imza sahibinin imzasının noterce tasdiki de gerekebilir.

80 Devlet Borçlarının konsolidasyonunu açıklayınız.

TAHKİM (KONSOLİDASYON)

1 – Tahkimin Tanımı

Borçların konsolidasyonu deyince "kısa vadeli borçların , uzun vadeli yada süresiz bir borç haline getirilmesi anlaşılır." Böyle olunca , kısa vadeli olarak verilmiş olan ödünçler , zamanında ödenemezse "donmakta" ve ekonomi üzerinde bir çeşit uzun vadeli borç ortaya çıkmış olmaktadır . Bu durumun saptanması anlamında zaman zaman kısa vadeli borçların "birikmiş ve donmuş" bakiyeleri uzun vadeli hale getirilmektedir .
Bunun sonucu da herşeyden önce , kısa vadeli ödenememiş bu borçların ödenememesi sonucunun verdiği borçluluk durumu ortadan kalkmakta ve bu durumun yarattığı sakıncalar ve mali sıkıntı giderilmiş olmaktadır ; görüldüğü gibi , daha çok dalgalı borçlar için uygulanmaktadır .

Bu şekilde süresi dolmuş yada kısalmış olan devlet tahvilleri , daha uzun vadeli tahvillerle değiştirilmektedir . Bunda yeni bir borç söz konusu olmamakta , fakat eski borç miktarı değişmeksizin bu borcun , vadesi yönünden yeni bir düzenleme yapılmaktadır . Ancak , çok kez alacaklıya yeni bazı çıkarlar da (genellikle daha yüksek faiz oranı gibi) tanınmaktadır . Devlet , konsolidasyon yoluyla süresi gelen borçların ödenmesini geri bırakmak suretiyle içinde bulunduğu sıkışık durumdan hiç olmazsa bir süre için kurtulmuş olmaktadır .

Bu açıklamamıza göre tahkimi , "kamu borçlarının süreler yönünden yeniden düzenlenmesidir" diye de tanımlayabiliriz . (1)

Tahkim konusunda , genelde özel tahkim yasaları çıkarılmaktadır ; ancak , bazen bütçe yasalarına konulan özel hükümlerle de tahkimlerin gerçekleştirildiği görülür .

Tahkim TC Merkez Bankası bilançosunun aktif toplamı içinde yer alan "İtfaya Tabi Hesaplar" grubunun tali hesabı olarak "Tahkim Olunan Alacaklar" içinde yer almaktadır . Hazine de ise , "Konsolide Borçlar" grubunun tali hesabı olan "Tahkimler" içinde yer alır . (2)

Özellikle , uluslar arası ticari sözleşmelerde bir anlaşmazlık çıktığı zaman , anlaşmazlığı yargı yoluyla çözümlenmesi yerine üç kişilik bir hakem heyeti yoluyla çözümüne gidilmektedir (taraflar birer hakem tayin eder ; üçüncü hake konusunda anlaşamazlarsa , "Uluslararası Ticaret Odası" ndan bu kişini tayini istenir .) Kuşkusuz bu uygulama olağan yargı yoluna kıyasla , daha çabuk sonuç alıcıdır .

Devlet konsolidasyona başlıca şu iki nedenle başvurur :

- Süresi gelen borçların ödenmesinde mali güçlükler olabilir . Devlet süresi olan uzun vadeli borçları ile biriken dalgalı borçları ödemede sıkışırsa konsolidasyona giderek bu güç durumdan kurtulmaya çalışır . Borçların ödenmesi böylece ileri bir tarihe bırakılmış olur .
- Piyasa koşullarının , borçların ödenmesi ile olumsuz bir yönde etkilenmesi , söz konusu olabilir . Özellikle , büyük miktardaki borç ödemeleri piyasada önemli dalgalanmalara yol açar ; Piyasaya birdenbire büyük bir satın alma gücünün akışı ekonomik dengeyi sarsabilir . Bu nedenle , devlet ekonomik dengeyi korumak zorunda olduğundan tahkim yoluyla borçların ödenmesini belirli bir süre için geciktirebilir .

Yine denilebilir ki konsolide bütçe içinde uzun süreli borçların gerek GSMH ve gerek konsolide bütçe içindeki payı düşüktür . Buna karşılık kısa vadeli borçlar zamanla önemle tutarlara ulaştığından ve genellikle de zaman içinde ödenebilirliği olanaksız hale geldiğinden konsolidasyon zorunlu olmaktadır ve tıkanıklık giderilerek rahatlama sağlanır .(3)

2 – Tahkimin Çeşitleri
Tahkim başlıca iki şekilde görülür :

a) Zorunlu Tahkim (Mecburi Tahkim ; Consolidation Forcée)

Devlet bu tahkim işine tek yanlı bir kararla gitmekte ve alacaklıların rızasını aramamaktadır . Zorunlu tahkimde , devlet , tahvil sahiplerinden tahvillerini daha uzun süreli tahvillerle değiştirmelerini ister ; yada değiştirmeye gerek göstermeksizin süresi gelen tahvillerin sürelerinin belirli bir süre için uzatılmış olduğunu ilan eder . Alacaklılara herhangi bir seçim hakkı verilmediği gibi , çok kez yeni bir çıkar tanınması da söz konusu olmaz . Bununla birlikte , devletin çoğunlukla ve tek yanlı bir kararla az bir faiz artışı kabul ederek daha önce borç veren kişi ve kuruluşları , yeni koşulları kabule zorunlu tuttuğu daha çok görülmektedir .

Pek çok kimse bu tür tahkim şeklinin hukuk ilkelerine aykırı olduğunu ve devletin borçlanma koşullarını bu şekilde bozmuş olmasının doğru olmayacağını ileri sürürler . Bunlara göre , geçici bile olsa devletin taahhütleri dışına çıkmamamsı gerekir . Birinci dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli ekonomik bunalımlarla karşılaşan Belçika , İtalya , Çekoslovakya gibi ülkelerde zorunlu tahkimlere başvurulmuştur . Açıklanan nedenlerden dolayı bu çeşit tahkim işlemleri büyük tepkilerle karşılaştığından , Devletler büyük ölçüde kaçınmaya çalışırlar. Ancak , uygulamada tam zorunlu olmasa da bu tahkim şekline Devletlerin zaman zaman başvurma zorunda kaldıkları görülmektedir. Biraz sonra da anlaşılacağı gibi ülkemizde de genel uygulamanın bu şekilde olduğu söylenebilir.

b) İsteğe Bağlı Tahkim , (İhtiyari tahkim ; Consolidation Volontaire) :

Üzerinde daha fazla durulması gereken ve uygulamada çok sık görülen konsolidasyon şekli budur . İsteğe bağlı tahkim şeklinde , alacaklıya tercih hakkı verilir . Alacaklı elindeki kısa vadeli senetler karşılığında yeni çıkan uzun vadeli senet almak yada parasını geri istemek şıklarından birini seçebilir . Çok kez , kısa vadeli borç verenlerle uzun vadeli borç verenler aynı kimseler olmayacağından tahkim işlemi alacaklıların da değişmesine yol açabilir . Bu tercihi kullanmayanlar için tahkim yapılmamış olur . İhtiyari tahkim iki şekilde görülür :

- Ya dolaylı bir yol olarak , devlet uzun vadeli yeni bir borçlanmaya girer ve burdan sağladığı paranın bir kısmı yada tamamı ile eski kısa vadeli borçları öder . Bu şekilde eski borçla yeni borcun alacakları genellikle değişir .
- Yada dolaysız bir yol olarak , devlet yeni uzun süreli borçlanmaya giderken bir kısım vadesi gelmiş (yada kısa vadeli) borç senetlerinin para karşılığı olarak yeni senetlerin satın alınmasında kabul edilebileceğini duyurur . Ancak , tahvil sahipleri bu olanağı

kullanıp kullanmamakta tamamen serbesttir . Kabul etmedikleri takdirde tahkim yapılmamış olur . Uygulamada daha çok görülen isteğe bağlı tahkim şekli budur .

3 – Tahkimin Etki ve Sonuçları :

Tahkim işlemi "olağanüstü bir yönetimi" işlemi olarak ekonomide bazı etkilere yol açar . Ancak , bu borçların uzun dönemde ödenmesindeki yararlar açısından bazı kuşkular ve tartışmalar ileri sürülebilir . Çünkü geriye ödenemeyen kısa süreli borç , ödenmesi gerektiği andan başlayarak , ekonomide mal ve hizmet akımları ile nakit alımları dengesini nakit alımları yönünden mal ve hizmet akımları aleyhinde bozmuş ve enflasyonist etkisini (çarpan ve hızlandıranın karşılıklı işlemleri ile) ortaya koymuş olmaktadır . Bu durumda , örneğin , yüzyıl süreyle bu borcun ödenmesi bütçede her yıl belli bir miktar fazlalık için çabayı zorunlu kılmaktadır . Buna karşılık enflasyonist finansmana , çeşitli yollardan başvurulmaktan kaçınılmamaktadır .

Bu gibi nedenlerle tahkim edilmiş borçların sürelerinde ödenmesinde pekçok ülkeler gerekli şekilde uymamaktadırlar . Ülkemiz için de bu durumun büyük ölçüde geçerli olduğu söylenebilir . Bir tahkim işleminin etki ve sonuçlarını alacaklılar açısından ayrı , devlet (genel ekonomi ve toplum) açısından ayrı düşünmek gerekir .

a) Alacaklılar Açısından :

Daha çok zorunlu tahkimde alacaklılar açısından bir olumsuz etki söz konusudur . Bu şekilde , alacaklılarda , kamu kredisine karşı güvensizlik doğabilir ve yeni borçlanmalar güçleşebilir . Çünkü , parasını almayı ve bir işte kullanmayı tasarlayana tahvil sahipleri beklemedikleri bu durum karşısında hayal kırıklığına uğrayacak yada en azından üzüleceklerdir .

b) Devlet ve Ülke Ekonomisi Açısından :

Tahkimin devlet açısından etkileri üç grupta toplanabilir

- Tahkim sonucu devlet , borçlarını uzun süreli bir ödeme planına bağlamak olanağını kazanır . Özellikle birikmiş ve süresi gelmiş borçlarını devletin ödeme gücüne göre yeniden düzenlemesi ve bir plan ve program çerçevesi içine alması , ekonomik düzende

doğabilecek olumsuz etkileri önlemek açısından da iyi bir şeydir . Devlet bu şekilde içinde bulunduğu sıkışık durumdan kurtularak borçlarını zamanla daha kolay bir şekilde ve yeni ödeme olanakları yaratarak itfa edebilecektir .

- Tahkim , devletin borç yükünü arttırır . Bu , faiz yükünün artması sonucudur . Kısa vadelilere kıyasla uzun vadelilerin faiz oranı yüksek olduğundan tahkim sonucu hem faiz oranı yükselmekte hem de vade uzamaktadır . Bunun sonucu , devletin faiz yükü artacaktır . Ancak , çok kez uygulamada kısa vadeli borçlar için Merkez Bankası alacaklı olduğundan devlet faiz oranını fazla yükselmek ihtiyacı duymadan yada aynı faiz oranıyla gidebilir . Ülkemizde yapılan büyük tahkim işlemlerinde bu niteliklerin ağır bastığı görülmektedir .

- Tahkimin belki de en önemli sonucu , bunun ekonomik düzende deflasyonist bir etki yapmasıdır . Piyasada talep eksikliği hissolunuyorsa , tahkim yoluyla fertlerin eline yeni satın alma gücü ve olanaklarının geçmesinin önlenmesi , deflasyonist eğilimleri daha da şiddetlendirir . Bu nedenle , tahkime deflasyon dönemlerinde başvurmamak gerekir . Buna karşılık enflasyon dönemlerinde devletin borç gelirine ihtiyacı olmasa bile , kısa vadeli borçların tahkimi bu enflasyonist baskılara karşı en etkili araçlardan bir olmaktadır . Süresi dolan büyük miktardaki borcun ödenerek piyasaya büyük miktarda likit atılması enflasyonist etki demektir. Tahkim bunu önlemektedir.

81 Bütçenin yasama organınca denetimini açıklayınız.

Meclis çıkardığı yasalarla kamu hizmetlerini yapar ve örgütler. Bütçeyi, örgütlediği kamu hizmetlerini çalıştıracak biçimde icra organına hazırlatıp sonra kendisi inceler ve onar. Bu onama ile birlikte yürütme erkine bazı yetkiler devreder. Meclis denetimi işte meclisle arasındaki işbirliği ve uzlaşmanın yeni bir halkasıdır. Bu halkada meclis kendisinin çıkardığı yasalara ve devrettiği yetkilere uygun olarak işlerin yürütülüp yürütülmediğini incelemeye çalışır. Bu incelemede, idari denetimin yaptığı iyileştirmelerden, yargı denetiminin uyarılarından, yararlanır.
Meclisin bütçe üzerindeki incelemeleri ve bir anlamı ile denetimin bütçe tasarısının meclise sunuluşu ve komisyona havalesi ile başlar. Komisyon çalışmaları sonunda, meclis adına inceleme yapan bu kurum, bütçeye yeni bir biçim kazandırır. Hazırlık safhasında hükümete tanınmış yetkinin hükümet tarafından kullanılmasıyla ortaya çıkmış bütçe tasarısına meclisin damgası basılmış olur. Bu bir tür denetimdir. Dilenirse, komisyonun bütçe tasarısı üzerinde yaptığı tasarrufa Meclis üstünlüğünün bir uygulaması olarak da bakılabilir. Komisyondan çıkan bütçe meclislerde incelenerek gerektiğinde değiştirilerek onanır. Genel kurullardaki incelemeler de

bütçe üzerindeki parlamento tasarrufunun ve parlamento üstünlüğünün bir ifadesidir. Meclisin kabul ettiği bütçeyi cumhurbaşkanı yeniden görüşülmek üzere iade edemez. Bu da bütçe hakkı üstünde meclis üstünlüğünün bir başka görünümünü ortaya koyar. Meclis mali yıl süresince her kanun üzerinde yaptığı gibi, bütçe kanunun uygulanışını da denetleyebilir. Meclislerin bütçe kanununun uygulanışını denetlemede kullandığı normal yöntemler diğer yasaların uygulanışını denetlemede kullanılanların aynısıdır. Yazılı , sözlü , gen ve parlamento araştırması

Mali yıl içinde bütçe kanununa getirilen değişiklikler, ek ödenekler, olağanüstü ödenekler, borçlanma yasaları; hatta vergi yasalarını değiştirici yasalar, mali nların ve bütçe uygulamalarının meclis tarafından denetlenmesine vesile olur. Lakin meclis denetiminin en yaygın ve en etkin biçimi kesin hesap tasarıları üzerinde yapılan denetimdir.

Yasama organının bütçe uygulamasından sonra yatığı denetim Anayasa gereğince Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulan kesin hesap kanunu tasarılarının görülmesi ve onaylanması ile gerçekleştirilir. Kesin hesap kanunu tasarısı ilgili olduğu yıl bütçesinin hesap dönemi içinde elde edilen gelirlerle, yine o yılki ödemelerin gerçekleşmiş tutarını gösterir. Tasarı metninde ayrıca, kesin bütçe açığının nasıl kapatıldığı, tamamlayıcı ödenek mahsubu, gelecek yıllarda avans ve ödenek iptaline ilişkin maddeler yer alır

82 Devlet borçlanmasının gelir dağılımı üzerindeki etkilerini çeşitli yönlerden inceleyiniz.

Yöntem 1

Borçlanma ihtiyaçlarının gelir azaltıcı bir etki doğurması paradoksal bir gelişmedir. Gerçekten de gelir azlığı sebebiyle borçlanmaya başvuran devlet, bu ihtiyacını karşılayan kurum ve kişilere sağladığı vergi v.b. avantajlarla gelir azlığına da uğramaktadır. Bu ise yeniden, gelir azlığı-borçlanma-gelir azlığı kısır döngüsünü doğurmaktadır (Akdiş,1995; 208).

Devletin borçlanma ihtiyacının devletin gelirlerini azaltıcı etkisi yanında, gelir dağılımını bozucu sosyal sonuçları da söz konusudur. Türkiye'de gelir dağılımı çok bozuk bir yapı göstermektedir. Özellikle mali piyasalar açısından duruma baktığımızda görünen tablo şudur: Türkiye'de ailelerin yüzde 1'ini oluşturan süper zengin bir grup gelirin yüzde 17'sini elde etmekte, ikinci sıradaki yüzde 9'luk kısım da bu gruba ilave edildiğinde toplam gelirlerin yüzde 41'inin nüfusun yüzde 10'u tarafından kontrol edildiği görülmektedir. İMKB'deki 11 milyar doların 8 milyar dolarının, borsadaki 150 bin portföy sahibinin yüzde 1'i tarafından kontrol edildiğinden; hatta borsada 10 kişinin, toplam portföyün yüzde 35'ine hükmettiğinden bahsedilebilmektedir (Sönmez-2003a).

Gelir dağılımındaki bozulmaya borçlanmanın yaptığı etki ise çok açıktır: Çünkü borç için ödenecek faizin bu borçtan elde edilecek hasıla artışını aştığı her durum sermayeden yemek, ülke milli hasılasını dengesiz bir şekilde dağıtmak veya dışarıya transfer etmek demektir. Çünkü devlete borç verme imkanına sahip olan kesim %15-25 aralığında bir reel gelir elde ederken, GSMH büyümesi %5'ler düzeyinde bulunmaktadır. Bu da çalışan ve üreten kesimden faiz rantı elde edenlere reel anlamda yaklaşık %10'luk bir gelir transferi yapılması anlamına gelmektedir. Tablo.5 ve Tablo.8 birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin bugüne kadar yaklaşık 82,1 milyar dolar dış ve 213.2 milyar dolar iç borç faiz ödemesinde bulunduğu görülmekte ve aktarılan rantın büyüklüğü anlaşılmaktadır. Zaten bu durum gelir dağılımı tablolarına da yansımakta ve Türkiye'de "faiz, rant, kâr" gelir grubunun milli gelirden aldığı pay, 1963 yılında % 37,3 düzeyinde iken, hızlı bir artış ile 1980 'de % 49,4'lara, 1994'te ise %59 seviyelerine yükselmiş bulunmaktadır (Tablo.6). Bu yüzden de halen "ülkenin kaymağını yiyen ve sayıları bini bulan rantiye aileler"in durumuna dikkat çekilmektedir (Işıklı,2000).

Yöntem 2

İç Borçlanmanın Ekonomi Üzerine Etkileri

Kamu açıklarının finansmanında yoğun bir şekilde iç borçlanmaya gidilmesi makro dengelerin bozulmasına neden olmaktadır. İç borçların miktarı, faiz oranı, borçlanmanın kaynağı, vadesi, geri ödemede kullanılan finansman yöntemleri ve iç borç anapara ve faiz ödemelerinin borç verenler tarafından kullanımı ekonomi üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir.

İç borçların ekonomik etkileri, fonların yaratılması ve nakli bakımından farklı ekonomik etkiler yaratmaktadır. Borç kaynakları, hem borçlanılan dönemde üretim faktörlerinin tahsisi ve ekonomik faaliyetler etkileri hem de faiz ve anapara ödemelerinin yapıldığı dönemlerde gelir dağılımı ve ekonomik faaliyetler etkileri bakımından önem taşımaktadır(Saraçoğlu:2002,57).

Kamu finansmanında artan bir şekilde iç borçlanmaya başvurması belirli kesimlere kaynak transferini gündeme getirmektedir. Hükümet açısından vergiye göre daha kolay ve ucuz bir maliyet olan borçlanma toplum açısından çok ağır bir yük meydana getirmektedir. Çok yüksek reel faizlerin ödendiği iç borçlanma, borç verenler lehine reel nakdi bir kaynak transferi meydana getirirken, iç borçların en büyük alıcısı durumundaki bankaların toplamış oldukları mevduatı hem krediye dönüştürme eğilimini düşürmekte hem de çok yüksek kredi faizlerinin oluşması nedeniyle yatırımlar üzerinde caydırıcı bir etki meydana getirmektedir. Dolayısıyla, esas fonksiyonu küçük tasarrufları birleştirerek büyük fonlar oluşturmak ve bunu müteşebbislere kredi olarak kullandırmak olan banka sisteminin, bu asli fonksiyonunu terk etmesine ve dolayısıyla, yatırımların finansmanına, işsizliğin çözümüne,

ekonominin büyümesine ve üretimin artışına gerekli katkıyı sağlayamamasına yol açmaktadır(Kır:1997,5). Bankaların ellerindeki fonları, daha yüksek reel getiriye sahip, riski düşük ve vergiden muaf olan devlet iç borçlanma araçlarına yönlendirmelerine neden olmaktadır.

Bu durum bankaların, özel sektöre kullandıracağı ticari kredilerde, hem yüksek faiz nedeniyle hem de sermaye yapılarını devlete borç vermeye yöneltmeleri nedeniyle bir azalma meydana getirmiştir. Böylece özel kesimin yüksek faiz oranlarında kredi alıp üretim yapmasının yolu kapatılarak, özel kesimin piyasadan dışlanmasına neden olmaktadır. Farklı bir ifadeyle, özel kesimin fon kaynakları azaltılıp faiz oranları yükseltilerek yatırım ve üretim imkanları daraltılmış olmaktadır. İç borç faiz oranları sürekli olarak mevduat faiz oranları ve enflasyon oranının üzerinde gerçekleşmiştir. Ayrıca devlet iç borçlanma senetlerine sağlanan vergi istisnaları nedeniyle de reel getirileri daha da yükselmektedir. Yüksek faiz oranları, özel sektörü yatırım yapmak yerine, kamuya borç vererek risksiz ve yüksek getiri sağlamaya yönlendirmektedir. Dolayısıyla, özel sektör reel ekonomiden rant ekonomisine yönelmiştir (Orhan: 1996,76). Kısa vadede daha yüksek getiri sağlayan devlet borçlanma senetlerine yönelinmesi, yatırım yapmaktan daha çekici gelmektedir. Kamu kesimi finansman ihtiyacının borçlanma yoluyla karşılanması, bu yolla elde edilen fonların da borç ödemelerinde kullanılması sonucunda kamu kesimi yeni yatırımlar yapamaz duruma gelmiştir(Kızılyallı:1999,11). Kamu yatırımlarının azalması, tamamlayıcılık ilişkisinde olan özel sektör yatırımlarını da olumsuz etkilemektedir. Bu durum özel kesim sermaye yatırımlarının doğrudan yatırımlar yerine, faiz yatırımlarına yönelerek üretimin azalması ile sonuçlanmıştır. Özel kesimin devlete borç vermesi, yatırım ve üretimin azalmasına, işsizliğin artmasına, sanayide kapasite kullanım oranının düşmesine ve büyüme hızının gerilemesine neden olmuştur.

Yatırımların azalmasına bağlı olarak, yeni istihdam olanakları yaratılamamakta, personel alımının durdurulması söz konusu olmakta ve sonuçta işsizlerin sayısında artış görülmektedir. İşsizlerin önemli boyutlarda artması ise, ekonomik alanda olduğu kadar sosyal alanda da ciddi nların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kamu gelirlerinin borç ödemelerinde kullanılmasının sonucunda ücret artışları da olumsuz etkilenmekte, ücret artışları enflasyonun altında gerçekleşmektedir. Ayrıca bu şekilde sıkı ücretler politikası izlenmesinin sonucunda ücretli kesimin milli gelirden aldığı pay azalmaktadır.

Üretimin azalması beraberinde karı azaltmakta, ekonominin durgunluk içine girmesine yol açmakta ve buna paralel olarak da vergi gelirlerinde azalma meydan getirmektedir. Rant kesiminin vergi dışı tutulmuş olması, vergi veren diğer kesimler üzerinde vergi vermeme eğilimini güçlendirmiştir. Üretim yapıp vergi vermek bu kesimleri desteklemek gibi algılandığından kayıt dışına çıkışların artmasında etkisi olmuştur. Diğer yandan kayıt dışılığın artması vergi gelirlerinde azalma meydana getirmiş, bu azalışı telafi etmek için vergi yükleri arttırılmıştır. Vergi yükündeki artış vergi vermeme eğilimini daha da güçlendirmiştir(Meriç:25)

Bu çerçevede, ülkemizdeki borçlanma politikasının iktisadi kalkınmayı sağlamak amacına yönelik olduğunu belirtme olanağı bulunmamaktadır. Zira, borçlanma yoluyla atıl fonlar harekete geçirilmekle birlikte, bu fonlar, yatırım hacminin artırılmasında

kullanılmamaktadır. Dolayısıyla istihdam artışı olmadığı gibi, milli gelir de yükselmemektedir. Bu durum borçlanmanın iktisadi kalkınmayı sağlayıcı amaca yönelik olmadığını göstermektedir. Borçlanmada mali amaçların ön plana geçmesi kalkınmanın sağlanmasını engellemektedir.

Devletin borçlanma yoluyla elde ettiği fonların harcanıp harcanmaması durumunda değişik etkiler ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde borçlanma yoluyla sağlanan kaynakların elde tutulması söz konusu olmamaktadır. Bu kaynaklarından daha önceden alınmış borçların ödenmesinde kullanıldığından daraltıcı etki yaratmamaktadır. Ancak, enflasyonist dönemlerde satın alma gücünü daraltmak amacıyla vergi ve para politikası ile birlikte uygulanan borçlanma politikası daraltıcı etkiler gösterecektir(Bülbül:1988,57). Ortaya çıkabilecek daraltıcı etkiler, borcun geri ödenmesinde genişletici etkiye dönüşmektedir. Ülkemizde borçlanmada kısa vadeciliğe yönelinmesi sonucunda, genişletici etkilerle karşılaşılmaktadır.

Borçlanmadaki bu olumsuz gelişmeler sonucunda rant ekonomisi teşvik edilirken, yüksek enflasyonla bozulan gelir dağılımı daha da bozulmaktadır. Belirli kesimler daha çok zenginleşirken, belirli kesimlerin de daha da fakirleşmesine neden olmaktadır. Çünkü borçların ödenebilmesi için vergi gelirlerinin arttırılması gerekmekte, vergiler ise genellikle dar gelirli gruplar olan ücretlilerin sırtına yüklenmektedir. Bunun sonucunda, sosyal huzursuzluklarla karşı karşıya kalan bir ülke görüntüsü de ortaya çıkmaktadır. Borçlanmanın gelir dağılımında bozucu bir etki meydana getirmemesi için reel faiz oranının büyüme hızının üzerine çıkmaması gerekir. Ancak ülkemizde bunun tam tersi olduğu için ellerinde iç borçlanma senetleri olanlar, milli gelirden aldıkları paylarını arttırarak gelir dağılımındaki bozulmayı artırmışlardır. Borç anapara ve faiz ödemeleri yüksek gelirli kesimlere yönelik vergi düzenlemeleri ile karşılanırsa gelir dağılımı üzerinde herhangi olumsuz bir etki meydana getirmemektedir. Vergi ödeyenlerle devlete borç verenlerin aynı kişi veya kuruluşlar olması durumunda diğer kesimlere yönelik herhangi bir yük veya gelir dağılımı adaletsizliğinden söz etmek mümkün değildir(Uluatam:1988,319).

İç borçlanmanın ekonomideki talep miktarını arttırıcı, arz miktarını ise kısıcı etkileri dolayısıyla toplam talep ve toplam arz arasındaki dengeyi bozarak fiyatlar genel seviyesinin sürekli yükselmesine neden olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile iç borçlanma talep enflasyonunun doğmasına neden olan faktörlerden biridir diyebiliriz(Nadaroğlu:1992,190). Devlet, tahvil yada bono satışı karşılığı topladığı kaynakları, mal ve hizmet satın almakta kullanır ve bu yolla söz konusu fonların ekonomiye dönmesini sağlarsa, fiyatlar genel seviyesini yani enflasyonu arttırıcı bir etki meydana getirir. Ayrıca, tahvil ve bono alımı için kullanılan fonların, piyasaya bu tahviller sürülmeseydi, nasıl ve ne şekilde kullanılmış olacağı da enflasyonist eğilime yol açıp açmayacağı konusunda önem taşımaktadır. İç borçlanmanın Türkiye'de banka kaynaklarından ve özellikle Merkez Bankası kaynaklarından yapılmasıyla birlikte para arzını arttırıcı etkileri olmaktadır. İşte buradan hareketle para arzı artışlarının ekonomide satın alma gücü yaratarak toplam talebi arttırdığı göz

önüne alınırsa, Türkiye'de kamu iç borçlanmasının ekonomide fazla talebin oluşumuna katkı sağlayan unsurlardan biri olduğu ortaya çıkar

Yöntem 3

Borçlanma genel olarak; yapıldığı dönemde bir gelir teşkil etmesine karşılık, gelecek yıllarda ekonomi için bir yük oluşturmaktadır. Borçlanmayla finanse edilen harcamalardan borçlanmanın yapıldığı dönemde yararlanıldığı halde, bu borçların servisi gelecek yıllara bırakılmakta böylece gelecekte, vergilerle borçların faiz ve anaparasını ödeyebilmek için harcama olanaklarında kısıntı yapmak zorunda kalmaktadırlar.
Bir başka görüşe göre; borçlanmanın servisinin vergilerle yapıldığı kabul edilmekle birlikte, belli bir satınalma gücünün toplumdaki bir grup insandan alınıp başka bir gruba verilmesi şeklinde yorumlanmaktadır (Ferguson, 1964:23).

Borç uygulaması nedeniyle, bazı kimselere yapılan faiz ödemeleri ve bunun için herkesten alınan vergiler sonucu yaratılan fayda ya da maliyet, toplumun gelir dengesi üzerinde etkili olmaktadır. Faizi elde edenler, vergiyi ödeyenlerden farklı olduğu ve faizi sağlayanlardan daha varlıklı ve gelire daha az muhtaç oldukları oranda, gelirin yeniden bölümü ile ilgili olarak önemli etkiler ortaya çıkar. Kamu borçları, geleceğe daha az sermaye malı bırakan, sınırlanmış bir sermaye birikimi politikası güdüldüğünde, geleceğin üretim olanakları doğrudan etkilenir (Samuelson, 1990:404).

Devlet borçlanması; nesiller itibariyle de geliri yeniden dağıtıcı etki yaratabilmektedir. Borçlanma sonucu yaratılan fonlarla gerçekleştirilen hizmetlerin katkıları, gelecek nesilleri de ilgilendirmekle birlikte daha çok bugünkü nesile yöneliktir.

83 GSMH'dan harcanabilir gelire ulaşmak amacıyla indirilecek kalemler nelerdir, açıklayınız ?

Bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH), ekonomik büyüklüğünün birkaç ölçütünden biridir. GSYİH, GSMH'den farklı olarak, bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir.

Bu tanımda belli bir zaman, bir ay, üç ay ya da bir yıl olabilir. GSYİH genellikle bir yıl için ele alınır. Nihai mal ve hizmetler ise, üretilen toplam mal ve hizmetlerden üretim için kullanılan ara mallar düşüldükten sonra geriye kalan değerdir.

GSYİH = tüketim + yatırım + devlet harcamaları + (ihracat - ithalat)

GSYİH'dan amortismanlar (sermayenin aşınma ve eskime payı) çıkarıldığı zaman safi yurt içi hasıla elde edilir. "Gayri safi", sermaye stoğuna amortismanın eklenmiş olduğunu ifade eder.

Safi yurt içi hasıladan dolaylı vergiler çıkıp, sübvansiyonlar eklendiği zaman yurt içi gelir elde edilir.

Yurt içi gelire, net dış dünya faktör gelirleri eklendiği zaman milli gelir elde edilir.

Milli gelire, transfer ödemeleri eklenip, kurumlar vergisi, dağıtılmayan kurum karları ve sosyal sigortalar kesenekleri çıkarıldığı zaman kişisel gelir elde edilir.

Kişisel gelirden, kişisel gelir vergisi çıkarıldığında da harcanabilir kişisel gelir elde edilir.

Yukarıdaki eşitlikte, tüketim ve yatırım, nihai mal ve hizmetler için yapılan harcamalardır. Eşitliğin ihracat eksi ithalat kısmı ise harcamaların yurt içinde üretilmemiş kısmını (ithalat) düşüp, yurt içi üretimin içeride tüketilmemiş kısmını(ihracat) eklemek suretiyle dengeler. İktisatçılar, (Keynes'ten bu yana), genel tüketim kavramını, özel tüketim ve kamu sektörü tüketimi olmak üzere ikiye bölmeyi tercih etmişlerdir.

Bu nedenle GSYİH şu şekilde ifade edilir.

GSYİH= özel tüketim + yatırım + devlet harcamaları + net ihracat Ya da basitçe GSYİH=T+D+Y+X-M (X-M, ihracat eksi ithalatı ifade eder).

GSMH 'dan Harcanabilir Gelire adım adım ilerleyiş
GSMH - Amortismanlar= SMH - Dolaylı Vergiler = Milli Gelir
+ (Transfer harcamaları+Sübvansiyonlar) - (Kurumlar vergisi+Dağıtılmayan karlar+Sosyal kesenekler) = Kişisel gelir - Dolaysız vergiler

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

= Harcanabilir Gelir

84 Aşagıdaki kavramları açıklayınız
a)Nominal döviz kuru, reel döviz kuru b)Hızlandıran c)Senyoraj karı, enflasyon vergisi

Nominal döviz kuru parasal bir kavram olarak iki para biriminin göreli fiyatını göstermektedir. Buna karşılık, reel döviz kuru (RDK) ise yabancı ülkelerde üretilen malların yurtiçinde üretilen mallar cinsinden göreli fiyatını yansıtan ve uluslararası rekabeti ölçmek için yaygın bir şekilde kullanılan göstergelerden birisidir. RDK, ekonomik birimlerin üretim ve tüketim kararlarının yurtiçinde ve yurtdışında üretilen mallar arasında dağılımını etkileyerek, cari işlemler dengesi üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Teorik çalışmaların büyük bir çoğunluğunda RDK, ticarete konu olmayan ve olan malların göreli fiyatı olarak tanımlanmaktadır (Edwards, 1988):

$$RDK = \frac{Ticarete\ konu\ olmayan\ mal\ fiyatları}{Ticarete\ konu\ olan\ mal\ fiyatları}$$

Yukarıdaki gibi tanımlanan RDK, ticarete konu olan malların yurtiçinde üretilme maliyetini göstermektedir. RDK'nin artması yani reel kurda görülen bir değerlenme, ticarete konu olan malların yurtiçi üretim maliyetinin göreli olarak arttığını göstermektedir. Diğer koşulların değişmediği varsayımı altında, RDK'nin değerlenmesi, ülkenin uluslararası rekabet gücünün azaldığını göstermektedir: Ülke ticarete konu olan malları önceye kıyasla daha düşük bir etkinlik seviyesi ile üretmektedir. Buna karşılık, RDK'nın azalması ülkenin rekabet gücünde bir artışı göstermektedir.

Denklem (1)'e dayalı RDK tanımının ana avantajı kaynakların ticarete konu olan ve olmayan sektörler arasında dağılımını yansıtmasıdır. RDK'nın azalması, ticarete konu olan malların üretimindeki kârlılığın göreli olarak artmasına yol açarak, kaynakları ticarete konu

olmayan sektörlerden ticarete konu olan sektörlere kaydıracaktır. Bu tanım analitik olarak cazip olmakla beraber, pratikte doğrudan bir karşılığı olmaması nedeniyle yaygın bir şekilde kullanılamamaktadır.

Yaygın olarak kullanılan alternatif yaklaşım ise RDK'yı yurtiçi fiyat endeksinin yabancı fiyat endeksine oranı olarak tanımlamaktadır. Aslında bahsedilen bu iki tanım kavramsal olarak farklı olsa bile, bazı varsayımlar altında, birbirine çok yaklaşırlar. Örneğin, satın alma gücü paritesi varsayımı altında, ticarete konu olan ve olmayan malların göreli fiyatı olarak belirlenen RDK tanımı, yurtiçi fiyat endeksinin yabancı fiyat endeksine oranı

olarak belirlenen RDK tanımına oldukça yakındır. Aralarındaki temel fark, yurtiçi fiyat endeksinin yabancı fiyat endeksine oranı olarak belirlenen RDK tanımının sadece ticarete konu olan ve olmayan malların yurtiçi göreli fiyatını değil, yurtdışı göreli fiyatını da yansıtmasıdır. Bu nedenle, yurtiçi fiyat endeksinin yabancı fiyat endeksine oranı olarak belirlenen RDK tanımının daha kapsamlı bir RDK tanımı olduğu öne sürülmektedir (Williamson, 1994).

Bir ülke genellikle uluslararası piyasalarda birden fazla ülke ile hem rekabet hem de ticaret ilişkisi içinde olduğu için, yukarıda alternatif tanımları verilen RDK'nın bu gerçeği yansıtan efektif endeks olarak hesaplanması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda hesaplanan gösterge, reel efektif döviz kuru (REDK) olarak tanımlanmaktadır. REDK'nın hesaplanmasında, hangi ülkelerin dahil edileceği, bu ülkelerin endeks içindeki göreli ağırlıklarının nasıl tespit edileceği ve hangi endekslerin kullanılacağı, aydınlatılması gerekli temel konular olarak ortaya çıkmaktadır.

b)Hızlandıran

HIZLANDIRAN

Hızlandıran prensibi, tüketim harcamalarının, müteşebbislerin yatırım kârları ve buna bağlı olarak milli gelir üzerindeki etkilerini

açıklamaktadır. Bu kavram tarihi gelişim içerisinde "çarpan"dan çok daha eskilere uzanmaktadır. 1913' de Aftalion (Les Crises Penodiaues de Surprodacti-on), 1917'deJ.M. Clark (Bussiness Acce-leraüon and the Law ofDemand, Journal ofPoliücalEconomy), 1936'daR.F. Har-rod (Trade Cycle) konuyu esas hatlarıyla ortaya koyarak, tartışmışlardır. Son zamanlarda ise Hİcks (A Contribution to the VıeoryofTlte Trade Cycle, Oxford, 1950) adlı eserinde, dinamik bir modelin motoru olarak hızlandıran prensibini almaktadır. Hızlandıran prensibi, gelişmiş ülkelerdeki iktisadi dalgalanmaları izah etmektedir. Keynes sonrası analizler ve büyüme modelleri için de önem taşımaktadır.

Tam kapasite ile çalışan bir ülkede tüketim malları talebinin artması, bu artan talebin karşılanması için yeni kapasitelerin yaratılmasını gerekli kılacaktır. Örneğin, gelirlerin artışı ile birlikte halkın kumaş talebinin arttığını düşünelim. Tekstil sektöründe şayet atıl kapasite yoksa, bu durumda, makine, hammadde, yarı-mamul madde siparişine yeniden İhtiyaç duyulacaktır. Böylece yatırımlar uyarılmış olacaktır. Hızlandıran prensibi, otonom yatırımı bir tarafa bırakarak, tüketim değişikliği ile uyarılmış yatırım arasındaki İlişkiyi incelemekte ve bu ilişkinin milli gelire etkisini açıklamaktadır. Burada zaman unsuru sözkonusudur. Başka bir deyişle (+-1) devresinde tüketim miktarında meydana gelen değişmenin + zamanındaki yatırım harcamasına etkisi sözkonusu-dur.

Hızlandıran prensibi gerçek hayatta bazı temel varsayımlara dayanarak çalışmaktadır: Bu varsayımlar şöyle sıralanabilir

: 1- Ekonomide atıl kapasite yoktur üretim tam kapasite ile çalışmaktadır;

2- Mevcut kapitalin her yıl belli bir oram amortismanlara ayrılmaktadır. Bu nedenle amortismanı hızlandırmak mümkün değildir. Örneğin makine 15 yıl kullanılacaksa her yıl değerinin 1/15'i amortismanlara ayrılacaktır;

3- İstihdam seviyesini yükselte-reküretimi artırma ihtimali bulunmamaktadır, tek yol yatırım artışıdır;

4- Talep artışının sürekli olacağı kanaati bulunmaktadır, bu durumda geleceğe dönük tahminler dikkate alınmaz; **5-** Tamamlanmış malların üretimini belli bir oranda artırmak için yatırımların da aynı oranda artması gerekmektedir. Üretim faktörleria-rasında değişmeyen bir katsayı vardır.

Hızlandıran katsayısı (a), tüketimdeki değişikliğin kendisinin kaç katı uyarılmış yatırım harcamasına sebep olduğunu göstermektedir. Hızlandıran katsayısı = 1 olan bir ekonomide birim tüketim malı elde etmek için 1080 birim yatırım malına İhtiyaç duyulsun. Dönem başına amortisman oranı da başlangıç teçhizatının % 10'u olsun. Bu durumda her dönem yatırım mallarından 10 biriminin yenilenmesi gerekecektir. İlk dönem, tüketim malları talebinde % 10 artış meydana gelsin. Bu durumda 10 birimlik ikame yatırımının yanında 10 birimlik de uyarılmış yatırım yer alacak, yani toplam yatırım harcamaları 10'dan 20'ye çıkacak veya başka bir ifadeyle % 100 artacaktır.

İkinci dönemde, tüketim malları talebinde yaklaşık olarak % 5 bir artış olsun. Bu takdirde tüketim malları talebi 1150 uyarılmış yatırım malları talebi 5 birim olacaktır. Bu dönemde toplam yatırım (ikame yatırımı İle uyarılmış yatırımın toplamı) 15'dir. Tüketim mallan talebi, % 5 arttığı halde yatırım malları talebi % 25 daralmıştır.

Üçüncü dönemde, tüketim malları tale-S. binde bir değişiklik olmadığı varsayılsın. Bu sefer toplam yatırım sadece ikame yatırımından (10 birim) ibaret kalacak ve sonuç olarak yatırım malları talebi % 33,3 azalacaktır.

Dördüncü dönemde tüketim malları talebinde azalma vardır, bu durumda teşebbüsler ihtiyaca nazaran geniş bir kapasite fazlası ile

karşılaştıklarından ikame yatırımları durdurulabilir. Bununla uyarılmış yatırım sıfıra inmiş olmaktadır. Bu durum aşağıdaki tabloda daha açıkça görülmektedir:
içinde bir seviyeden diğerine büyüme had-didir, (AC/AT) dir. Nitekim tabloda açıklanan örnekte, tüketimin önce yükselen bir büyüme haddi ile çoğalması ikame yatırımı yüksek bir oranda arttırırken, ertesi dönem, tüketim mutlak olarak arttığı halde, büyüme haddinin yavaşlaması ikame yatırımı sıfıra indirmiştir. O halde; a) Tüketim yükselen bir büyüme haddi ile çoğaldıkça uyarılmış yatırım artar; b) Tüketim, alçalan bir büyüme haddi ile çoğaldığı andan itibaren uyarılmış safi yatırım azalır; c) Tüketimin belli bir seviyede istikrar göstermesi uyarılmış yatırımı sıfıra indirir; d) Tüketim azalışı uyarılmış yatırımı, ikame yatırımı ve toplam yatırım malları talebini sıfıra düşürür.
Hızlandıran prensibi, artırıcı yönde işleyeceği gibi, eksiltici yönde de işleyebilir. Yatırım malları talebi her iki yönde de tü-

Dönemler	Tüketim	Tüketimdeki Değişme(%)	Sermaye Teçhizatı	Uyarılmış Yatırım	İkame Yatınm	Toplam Yatınm	Toplam Yatırımdaki Degişme(%)
0	1000	_	100	_	10	10	_
1	1100	10 artış	110	10	10	20	100.0
2	1150	5 artış	115	5	10	15	-25.0
3	1150	artma yok	115	00	10	10	-33.3
4	750	azalma	00	00	00	00	

Tabloda görüldüğü gibi, tüketim harcamalarındaki küçük bir artış toplam yatırım harcamalarını hızla yükseltmektedir. Tüketim harcamalarındaki hızın düşmesi ise, yatınm harcamalannm mutlak rakam ve yüzde olarak süratle azalmasına yol açmaktadır.
Hızlandıran prensibini G.Haberler, tüketici talebindeki değişikliği, üretimin daha yüksek kademelerine artan bir şiddetle intikal ettiren mekanizma olarak tanımlamaktadır. Hızlandıran prensibinde önemli olan tüketimin herhangi bir seviyede verilmiş miktarı değil, zaman akımı
ketim değişikliğim hassas bir şekilde takip etmektedir. Burada asıl dikkat edilmesi gereken nokta, tüketim harcamalarında artış yavaşlayarak devam ettiğinde uyarılmış yatırımın süratle azalması ve tüketim belli bir seviyede karar kıldıktan sonra ikame yatırımın sıfıra düşmesidir. Tüketici talebinin bir süre arttırıldıktan sonra belli bir seviyede istikrarı ilk bakışta deneye ulaşıldığı intibaını uyandırırsa da, işin aslında şiddetli bir dengesizlikle karşılaşılmaktadır.
Hızlandıran katsayısı, teçhizatın dayanıklılığına ve ortalama ömrüne göre değişir. Ağır ve dayanıklı teçhizatın hakim olduğu endüstrilerde tüketim artışına karşı yatırım faaliyetlerinde şiddetli dalgalanmalar görülür. Buna karşılık, teçhizatı nis-beten dayanıksız ve ilkel olan ekonomilerde, o kadar tesirli değildir. Bu sebeble hızlandıran, gelişmiş ülkelerdeki iktisadi dalgalanmaları açıklamada kullanılmaktadır. Satışların büyümesinde herhangi bir yavaşlama ortaya çıktığı zaman, bu durum refah döneminin sonunun gelmeye başladığını göstermektedir. Yatırım hacmindeki dalgalanmanın şiddeti şu faktörlere bağlı olmaktadır:

a) Ta-lepdeki dalgalanmanın şiddeti;
b) Sermaye/hasıla oranı, bu oran büyüdükçe dalgalanma şiddetlenmektedir;
c) Sermayenin ömrü uzadıkça dalgalanma hızlanmaktadır.
Bu model birçok bakımlardan eleştirilmektedir. Çünkü bazı İktisatçılara göre yatırımları kârlar belirlemektedir. Bir başka eleştiri konusu bu prensibin hizmet ve yatırım faaliyetlerine uygulanamaz oluşudur. Ayrıca bu prensibin dayandığı varsayımların çoğu zaman gerçeklere uymadığı ileri sürülmektedir. Bundan başka bu prensip otonom yatırımları dikkate almamaktadır. Talep tarafından uyarılan yatırımlar azalırken, faiz, kâr tarafından uyarılan yatınmlar ve otonom yatırımlar artarsa, toplam yatırım seviyesi değişmeyecektir. Bu prensib, sadece toplam yatırımların dalgalanmasını değil, bütüne katılan türden yatırımların dalgalanmasını açıkla* yarak özelden genele ulaşmak ister.

c)Senyoraj karı, enflasyon vergisi

Senyoraj karı
Senyoraj, en basit anlamda paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değer arasındaki farktır. Bu fark devletin kasasına gelir olarak girmektedir. Böylece devlet vergi toplamadan ya da borçlanmadan harcamalarının bir kısmını karşılayabilmektedir. Kaynağı devletin para basımı üzerindeki monopolcü gücü, mali sistem ve maliye politikası üzerindeki kontrolüdür. Altın para sisteminde de söz konusu olmakla birlikte kağıt para sistemini uygulanmasıyla devlet için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Devlet tarafından basılan kağıt paranın maliyetinin çok düşük olması nedeniyle, maliyet ile yazılı değer arasındaki fark çok daha yüksek olmaktadır. Devlet paranın üzerinde yazılı değeri kullanarak mal ya da hizmet alabilmektedir. Günümüzde özellikle de azgelişmiş ülkeler için en önemli ve zorunlu gelir kaynaklarından birisi haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar Türkiye'de de senyorajın önemli bir kamusal gelir kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır (Akyüz-1977; Eroğlu-1982; Black-1989; Küçüker, Kazdağlı, Erdemir-1994; Soylu-1997; Bilgili-1997). Yaşanan enflasyonist sürecin bir kısmının hükümetin senyoraj geliri elde etme çabasından kaynaklandığı vurgulanmaktadır. Senyoraj geliri, ekonominin kapalılık derecesine, döviz kuru rejimine, para ikamesine, enflasyon oranına, reel büyüme oranına, reel faiz oranına, GSMH'nin sektörel dağılımına, politik faktörlere, teknolojik ilerlemelere, vergi sistemine vs. bir dizi faktöre bağlıdır.

enflasyon vergisi
HASTALIĞIN ADI: ENFLASYON VERGİSİ

Hastalığın tanımı

Kamu harcamalarının vergilerin yanısıra para basma yoluyla finanse edilmesi durumunda ortaya çıkan bir ekonomik hastalık türüdür. Devletin para basması neticesinde tedavüldeki para hacmi genişleyerek enflasyona neden olur. Enflasyon ise mal ve hizmetlerin

fiyatını artırdığından halkın satın alma gücünü azaltır. Bir başka ifadeyle enflasyon sonrasında enflasyon öncesine göre paranın satın alma gücü azalmış olur. Enflasyonun reel gelirler üzerindeki bu olumsuz etkisine "enflasyon vergisi" adı verilmektedir. Gerçekten de senyoraj yoluyla devlet bir tür gizli vergi uygulamış olmaktadır.

Hastalığın ortaya çıktığı alanlar

Merkez bankası bağımsızlığının tam olarak sağlanamamış olduğu tüm ülkelerde devlet senyoraj yetkisini keyfi olarak kullanarak enflasyon vergisi adı verilen hastalığın ortaya çıkmasına neden olabilir.

Hastalığın nedenleri

Hükümetlerin para basma yetkisini elinde bulunduran merkez bankası üzerinde baskı ve müdahalelerinin sözkonusu olması,
Merkez bankalarının para arzını ne şekilde ve hangi kurallar çerçevesinde artıracaklarına ilişkin anayasal ve yasal düzenlemelerin mevcut olmaması vs.
Hastalığın tedavisi

Merkez Bankalarının bağımsızlığını sağlayacak anayasal/yasal kural ve kurumlar oluşturulmalıdır.

Parasal anayasa , Para Kurulu (Currency Board) ya da başka formülasyonlar ciddi bir şekilde gözden geçirilerek parasal disiplin tesis edilmelidir.

85 Serbest piyasa ekonomisinde,
a)Üretim faktörleri fiyatları nasıl oluşur ?b)Üretim faktörlerine yönelik talep artışının ve üretim faktörleri talep eğrisinin negatif eğimli olmasının nedenleri nelerdir ? c)Üretim faktörleri arzının artması nasıl olur, faktör arz eğrisinin pozitif eğimli olmasının nedenleri nelerdir ?

FAKTÖR PİYASALARI

Faktör piyasası, üretim faktörlerinin (işgücü, sermaye ve toprak) alınıp satıldığı piyasalardır. Bu genel gruplama içinde, tüm girdilerin de temsil edildiğini hatırlamanız gerekir. Faktör fiyatları, faktör piyasasında belirlenir. Aslında, tüm piyasa gelirleri, faktör piyasalarından türetilir.

Faktör piyasaları ile tüketim mallan piyasaları bazı benzerlikler gösterir. Ancak, aralarında temel bir farklılık da vardır. Bilindiği gibi, çoğu kaynaklar insanların istek-lerini karşılamaya yönelik mal ve hizmetlerin üretiminde gerekli oldukları için üretim faktörleri, insanların isteklerini dolaylı olarak tatmin ederler. Ekonomik birimlerin mallara olan doğrudan talepleri, bu malların üretiminde kullanılacak kaynaklara do-laylı veya türev talep yaratır. Özetle faktör piyasasında faktör talebi bir türev talep-tir ve mal piyasasındaki talep tarafından önemli ölçüde etkilenir.

Bir toplumda yaşayan bireylerin çoğunun gelirlerini, ücret ve maaş gelirleri oluştururken, geri kalanların gelirleri rant, faiz veya kârdan oluşur. Kitabımızın ikinci ünitesinde belirttiğimiz gibi, bazı iktisatçılar üretim faktörlerini bir araya ge-tirerek üretimi organize eden girişimciyi de bir üretim faktörü olarak kabul eder-ler. Ancak, biz bu kitapta girişimciyi emek faktörü içinde değerlendiriyoruz. Söz konusu üretim faktörlerinin gelirleri veya bu üretim faktörlerini kullanmanın be-deli, bir toplumun tüm piyasa gelirlerini oluşturur. Hükümetlerin verdikleri çeşitli transfer ödemeleri ise sadece bu faktör gelirlerini destekleyici nitelik taşır.

Faktör fiyatları, tıpkı ürün fiyatlarında olduğu gibi faktör arz ve talebi tarafın-dan belirlenir. Bu nedenle, faktör fiyatlarını (gelirlerini) incelemeye geçmeden önce, faktör talep ve arzını incelemek, konunun daha iyi anlaşılmasına yardım-cı olacaktır.

Faktör Talebi

Bir mal veya hizmete olan talep, ekonomik birimlerin o mal veya hizmetten elde etmeyi umdukları faydaya bağlıdır. Herhangi bir faktöre olan talep ise bir türev ta-leptir. Daha önce de değindiğimiz gibi, üretim faktörleri, insan ihtiyaçlarını doğ-rudan tatmin etmezler. Onun yerine insan ihtiyaçlarının tatmininde kullanılan mal ve hizmetlerin üretilmelerinde ve sunulmalarında kullanılırlar. Dolayısıyla faktör-lere olan talep, üretimlerinde kullanıldıkları mallara olan talep ile doğrudan ilişki-lidir. Bir başka deyişle, faktörlere olan talep, faktörlerin üretimlerinde kullanıldık-ları mallara olan talebin bir sonucudur.

Faktör talebini, faktörün kendi fiyatı dışında, talep edilen mal miktarı, faktör-lerin (kaynakların) verimliliği ve diğer üretim faktörlerinin fiyatları etkiler. Şimdi faktör talebini etkileyen bu değişkenleri kısaca inceleyelim.

Talep Edilen Mal Miktarı: Mal ve hizmetlere olan talep ile faktör talebi ara-sında doğrudan bir ilişki vardır. Eğer bir mala olan talep artarsa, bu malı üretmek için kullanılan kaynaklara olan talep de artar. Buna karşılık, eğer mala olan talep azalırsa, malın üretiminde

kullanılan kaynaklara olan talep de azalır. Örneğin, buzdolabı talebi arttığında, çelik ve işgücüne olan talep de artar. Benzer şekilde bilgisayar talebi arttığında vasıflı bilgisayar işçisine olan talep de artacaktır.

Faktörlerin (Kaynakların) Verimliliği: Faktörleri talep eden kişiler, doğal olarak en verimli faktörleri kiralamak isterler. Genellikle en verimli kaynaklar ilk olarak kiralanan kaynaklar, en verimsiz kaynaklar ise son olarak kiralanan kay-naklardır. Kaynakların verimliliği arttıkça kaynak talebi de artar. Herhangi bir kay-nağın verimliliğini etkileyen birçok etmen vardır.

' Herhangi bir kaynağın verimliliği, diğer kaynakların miktarı ile çok yakından iliş-kilidir. Örneğin, işgücünün verimliliği, işgücü ile birlikte kullanılan diğer kaynakların miktarına bağlıdır. işgücüyle birlikte kullanılabilecek sermaye ve toprak miktarı arttıkça, işgücünün verimliliği de ve dolayısıyla işgücüne olan talep de artar.

Teknolojik gelişmeler de bir faktörün verimliliğini arttırabilir. Yani, teknolojiyi temsil eden sermayenin ve iş organizasyonunun kalitesi arttıkça üretim faktörü-nün de verimliliği artar. Örneğin, yeni satın alınan bir makinenin eskisinden daha hızlı olması, sermayenin kalitesinde bir artışı ifade ettiğinden, yeni makineyi kul-lanan işçilerin verimlilikleri de artacaktır. Bu durumda artan kârlılık işgücü talebi-ni de arttıracaktır. Ancak bazı durumlarda, teknolojik gelişme işgücünün yerine makine kullanımını arttırdığından işgücünün talebini azaltabilir, işgücünün yerine makinenin kullanılmasına otomasyon denir ve otomasyon sonucu, işgücü talebi azalır. Özellikle 80'li yıllarda bankacılık kesiminde başlayan otomasyon sonucu, bu sektördeki gelişmeye karşılık işgücü talebi önemli ölçüde azalmıştır.

Diğer faktörlerin fiyatlan da verimlilik üzerinde etkili olur. Diğer malların (ta-mamlayıcı ve ikame malların) fiyatlarındaki değişme, nasıl ilgili mal talebini etkili-yorsa, diğer faktörlerin fiyatlarındaki değişme de belli bir faktöre olan talebi etki-ler. Örneğin, sermayenin faizi değiştiğinde bu değişim, işgücünün talebini etkiler. Faktör fiyatlarındaki bir değişimin diğer bir faktör talebi üzerindeki etkisi, iki fak-törün birbirinin tamamlayıcı veya ikamesi olması durumuna bağlı olarak değişir.

Kârını maksimize etmek isteyen firmalar, üretimlerini mümkün olan en düşük maliyetle gerçekleştirmek isterler. Bu nedenle, kullandıkları üretim faktörlerinin sadece nispi etkinliğini değil, aynı zamanda nispi fiyatlarını da dikkate alırlar. Bu bağlamda, eğer iki faktör birbirinin ikamesi durumunda ise, örneğin sermaye ile işgücünde olduğu gibi, ücretlerdeki bir artış, firmanın işgücünün yerine sermaye-yi ikame etmesine neden olabilir. Bu nedenle işgücünün talebi azalır. Öte yandan, faktörler arasındaki ilişki kimi zaman birbirini tamamlama şeklinde de ortaya çı-kabilir. Eğer tamamlayıcı faktörün fiyatı düşerse, tamamlayıcı faktörün fiyatındaki bu düşüş, ilgili faktörün talebini de arttırır. Örneğin, düşük sermaye maliyetleri nedeniyle maden ocaklarında yeni makineler satın alınırsa, bu yeni makinelerin satın alınması, maden işçilerinin verimliliklerini ve dolayısıyla maden işçilerine olan talebi de artırabilir.

Faktör Arzı

Faktör fiyatlarının belirlenmesinde, genel bir kural geliştirmek için faktörleri etki-leyen etmenlerdeki farklılıklar nedeniyle, faktör arzı konusunda bazı genelleme-lere gereksinim vardır. Ancak, yapılacak bu genellemelerin çok geniş kapsamlı ol-ması gerekir. Bu nedenle, üretim faktörleri ile ilgili özel durumlan tek tek ortaya koymak gerekir. Bunun için önce açıklamalara sermaye ile başlayalım. Sermaye faktörünün arzı incelenirken, bir taraftan sermaye malları ile diğer üretken girdiler arasında bir ayırım yapılması gerekirken, diğer taraftan parasal sermaye ile di-ğer faktörler arasında bir ayırım yapmak gerekir. Sermaye malları, firmalar tarafın-dan üretildiğinden, sermaye mallarının arz ve talebi tüketim malları arz ve talebi gibidir. Bu nedenle, sermaye mallarında üretim maliyetleri oldukça önemlidir. Di-ğer faktörler ise işletmeler tarafından kâr amacıyla üretilmedikleri için üretim ma-liyetleri, onların arzı ile ilgili değildir. Faktör arzı, faktörün miktarı ile o faktörün sahibinin sahip olduğu faktörü, üretimde kullanılma amacıyla kiraya verip verme-yeceğine bağlıdır.

Faktörlerin arzı ile ilgili kararlar, bu faktörlerin sahiplerince verilir. Örneğin bir işçi, zamanını dinlenerek veya çalışarak değerlendirebilir. Parasal sermaye sahibi, parasını nakit olarak tutabilir veya borç olarak verebilir. Bütün bu örnekler, geri-ye dönük faktör arz eğrisinin geçerli olma olasılığını artınr. Yani, faktör fiyatı belli bir yüksekliğe ulaştıktan sonra faktör sahibi, sahibi olduğu üretim faktörünü kişisel tercihlerini karşılamak amacıyla kullanır, yani faktör arzını durdurabilir. Bir başka deyişle, faktör sahipleri belli bir gelir düzeyine ulaşıncaya kadar faktör arz ederler. Ancak bu gelir düzeyinden sonra, faktör fiyatları artsa da faktör arzını ar-tırmazlar. Bu nedenle düşük faktör fiyatlarında faktör arz eğrisi pozitif eğime sa-hipken, yüksek faktör fiyatlarında negatif eğime sahip olur.

FAKTÖR GELİRLERİ

Piyasa ekonomilerinde, faktörlere yapılan ödemeler, faktör sahibi bireylerin baş-lıca gelir kaynağını oluşturur. Bu nedenle piyasa ekonomilerinde, faktör gelirleri-nin açıklanması ile hem fiyat sisteminin işleyişi analiz edilmiş, hem de kaynak da-ğılım mekanizması anlaşılmış olur. Örneğin ücret, üreticiler açısından bir maliyet iken işçiler için bir gelirdir. Bu gelir sayesinde işçiler mal ve hizmet satın alabilir-ler. Dolayısıyla ücretler, sadece farklı malların üretim miktarını, fiyatlarını ve ma-liyetlerini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda işçilerin ulusal gelirden ne kadar pay aldıklarını da belirler. Şimdi faktör gelirlerini ayrı ayrı inceleyelim.

Ücret

Ücret veya ücret oranı, işgücünün kullanımı karşılığında ödenen bedeldir. Ger-çek yaşamda, yapılan birçok ödeme, ücret olarak adlandırılır. Örneğin, alınan pi-rimler, komisyonlar ve aylık maaşlar hep ücret olarak nitelendirilirler. Ancak ikti-satçıların analizlerinde kullanmayı tercih ettikleri ücret oranı, saat başına, günlük, haftalık veya aylık ücretlerdir. Bu kapsamda iktisatta tanımlanan iki farklı ücret kavramı vardır. Bunlar, parasal ve reel ücretlerdir. Parasal ücret, işçilerin çalış-maları karşılığı, saat başına, günlük, haftalık veya aylık olarak aldıkları para mik-tarını gösterir. Örneğin saat başına 200.000 TL olarak işçiye yapılan ödeme, para-sal ücrettir. Buna karşılık reel ücret, bir kişinin parasal ücreti ile satın alabileceği mal ve hizmet miktarını gösterir. Yani reel ücret, parasal ücretin satın alma gücü-nün bir göstergesidir. Dolayısıyla bir kişinin reel ücreti, elde ettiği parasal ücreti ile satın alabileceği mal ve hizmet fiyatlarına bağlıdır. Eğer bir kişinin parasal üc-reti sabitken, kişinin satın alabileceği mal ve hizmet fiyatları artarsa, o kişinin re-el geliri düşer. Ayrıca bir kişinin parasal geliri artsa da, eğer kişinin satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatları kişinin parasal gelirinden daha fazla artarsa, o kişinin reel geliri yine düşer.

Faiz

Birçok insan faizi, sadece bankaların vadeli ve vadesiz mevduatlara ödediği bir bedel olarak düşünür. Bu da faiz türlerinden birini oluşturur. Ancak faiz kavramı, bu anlamından daha geniş ve genel bir kavramdır. Faiz sözcüğü, iktisatta iki an-lamda kullanılır. Birinci anlamında faiz, bir borç anlaşması ve onun satışı ile ilgili getiriyi nitelemek için kullanılır. Örneğin tasarruf sahipleri bankaya gidip vadeli tasarruf mevduat hesabı açtıklarında, banka tasarruf sahibi ile yaptığı anlaşmaya göre tasarruf sahibine belirli zamanlarda, belirli bir oran (faiz oranı) üzerinden pa-ra öder. Aynı şekilde herhangi bir kişi bir başkasına 1000 TL verip, bir yıl sonra 1100 TL aldığında, faiz oranı %10 olur. Faizin ikinci anlamı ise, üretimde girdi ola-rak kullanılan sermayenin getiri oranı olmasıdır. Faizin iki farklı anlamı olmasına rağmen, iktisatçılar genelde sanki tek bir faiz oranı varmış gibi konuşurlar. İki farklı anlamdaki faiz oranlarının birlikte hareket etme eğilimlerinden dolayı, ger-çekte de tek bir faiz oranından söz etmek mümkündür.

Faiz oranını, nominal ve reel faiz oranı olarak ikiye ayırabiliriz. Nominal faiz oranı, bir tasarrufçunun bankadan sağladığı veya gazete, televizyon ve dergilerde açıklanan faiz oranıdır. Nominal faiz oranı, cari TL cinsinden belirlenen faiz oranıdır. Nominal faiz oranı, ödünç verilebilir fonlann arz ve talebince belirlenir. Öte yandan reel faiz oranı, beklenen enflasyon oranına göre düzeltilmiş faiz oranıdır ve nomi-nal faiz oranından beklenen enflasyon oranının çıkarılması ile bulunur. Örneğin no-minal faiz oranı % 100 ve beklenen enflasyon oranı % 95 ise reel faiz oranı % 5'dir.

Faiz Oranının Belirlenmesi: Nominal faiz oranı (r), ödünç verilebilir fonlar piyasasında, ödünç verilebilir fonlann arz ve talebince belirlenir. Ödünç verilebi-lir fonlar talebi, tüketici kredileri, ticari krediler, yatırım kredileri ve devletin borç-lanma talebinden oluşur. Ödünç verilebilir fonlar talebi, faiz oranı ile ters yönde değişir, Ödünç verilebilir fonlar arzı ise, tasarruf sahiplerinin tasarrufları ile yeni

yaratılan paradan oluşur. Ödünç verilebilir fonlar arzı eğrisi, artan eğime sahip bir eğridir. Faiz oranları yükseldikçe ödünç verilebilir fonlar arzı da artar, faiz oranla-rı azaldıkça ödünç verilebilir fonlar arzı düşer

Rant

Optimum faktör bileşimini elde etme çabası, çoğu durumlarda emek ve sermaye yanında doğal kaynaklar (veya toprak) gibi arzı sabit olan faktörlerin kullanımını da gerektirir. Doğal kaynakların var olması, insan çabalarına bağlı olmadığı için sermayeden farklıdır. Arzı artırılamayan toprağı, üretim amacıyla kullanmak için, işgücü ve sermaye kullanarak temizleme, kazma veya sulama gibi çeşitli iyileştir-melerle verimliliği artırılabilir. Bununla birlikte, toprak arzı (miktarı) toprak talebi-ne göre sınırlı olduğu için, kullanımı karşılığı belirli bir bedel ödenmesi gerekir, işte bu bedele genel olarak rant (kira) denir. Ancak iktisatçıların üzerinde durduğu rant kavramı ekonomik ranttır.

86 .Keynesci ve Monetarist görüşlere göre;
a)Para arzındaki değişikliklerin nominal gelir üzerindeki etkisini,
b)Para arzı ve talebindeki değişikliklerin öngörülebilirliğini,
c)İktisadi politikanın oluşturulmasını karşılaştırmalı olarak açıklayınız.

EVDE BAK

87 Depresyon dönemlerinde olması gereken kamu harcama politikası nedir?

Durgunluğu Giderici Bütçe Politikası

Burada, ekonomide durgunluğu yaratan nedenler üzerinde durmayacağız. Ekonomide herhangi bir nedenle durgunluk ortaya çıktıktan sonra bunu gidermeye yönelik bütçe politikası üzerinde duracağız. Ekonomide deflasyonun olması basit bir ifadeyle toplam talep düzeyinin toplam arz düzeyinden az olması demektir. Bu durumda durgunluğu giderici bütçe politikası, toplam talebi arttırıcı önlemleri kullanacak ve kamu harcamaları-nın-reel ve transfer-arttırılması, vergilerin ise azaltılması yoluna gidilecektir. Yani bütçenin giderlerinin arttırılması yada gelirlerinin Azaltılması şeklinde bir bütçe politikası uygulanacaktır.

Kamu Harcamaları

Durgunluk döneminde toplam talebi arttırmak ve ekonomide bir canlanma başlatmak için kamu harcamalarının arttırılması yoluna gidilir. Ancak talep üzerinde etkili olmak amaçlandığı için kamu harcamasının finansmanında vergiler kullanılmaz. Bu durumda

genellikle borçlanma yoluyla harcamalar karşılanır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta borçlanmanın kaynağıdır. Talep üzerine kısıtlayıcı etki yaratmayacak bir 'borçlanma şekli tercih edilmelidir. Ve bu genellikle Merkez Bankası yoluyla borçlanma olmaktadır. Kamu harcamasının niteliğini, yaşanan durgunluğun boyutları belirler. Reel kamu harcamasının çoğaltan katsayısı, transfer niteliğindeki kamu harcamasınınkinden daha büyük olduğu için ekonomide önemli derecede durgunluk yaşanıyorsa reel kamu harcamalarının arttırılması tercih edilecektir. Reel kamu harcamaları içersinde yatırım harcamalarının arttırılması, eğer ekonomide yoğun bir işsizlik yaşanmıyorsa, işsizliğin giderilmesinde de bir dereceye kadar olumlu etki gösterebilecektir. Yatırım harcamaları üretim kapasitesini genişleteceği için ekonomik büyüme yönünde de etkili olacaktır. Cari harcamaların esnekliği küçük olduğu için durgunluğu gidermede pek kullanılmazlar. Ancak kamu kesimindeki tesisler tam kapasitede kullanılmıyorsa, cari harcamaların arttırılması hem bu tesislerin daha etkin kullanımını sağlar, hem de talep üzerinde etkili olur. Transfer harcamalarının çoğaltan etkisi, diğer kamu harcamalarından daha az olduğu için ekonomide büyük boyutlarda bir durgunluk yaşanmıyorsa, bu tür harcamaların arttırılması yoluna gidilebilir. Eğer durgunluğun giderilmesinin yanı sıra, gelir dağılımında kısmi bir iyileşme sağlanması da amaçlanır ve gelir düzeyi düşük olan gruplara transfer ödemesi yapılırsa, bu grubun tüketim eğilimi yüksek olduğu için talep üzerinde de etkili olunur. Ancak durgunluk döneminde asıl n talep eksikliği olduğu için firmalara transfer ödemesi yapılmasının durgunluk üzerinde bir etkisi olmayacaktır.

Vergiler

Durgunluğu gidermek için başvurulacak yollardan biri de vergilerin azaltılmasıdır.Burada, vergilerin çoğaltan katsayısının reel kamu harcamaları katsayısından küçük olduğunu anımsatalım. Bu durumda ekonomide şiddetli bir dur-günlüğün olması halinde vergilerin pek tercih edilmeyeceği sonucuna varılabilir. Dolaylı vergilerde yapılacak bir indirim dolaysız vergilere oranla daha etkili olabilir, örneğin dolaylı vergilerin başlıcalarından olan tüketim vergisinde indirim yapılması, verginin alındığı tüketim mallarının fiyatlarında düşmeye neden olacağı için kişilerin reel gelirlerinin ve taleplerinin artmasına neden olur. özellikle, genel tüketim vergilerinde yapılacak indirim daha etkili olacaktır. Dolaysız vergilerin başlıcalarından olan gelir vergisinde yapılacak bir indirim ise öncelikle kişilerin kullanılabilir gelirlerini arttırır. Gelir düzeyi düşük olan gruplardan alınan gelir vergisinin oranında yapılacak bir indirim talep üzerinde oldukça etkili olacaktır. Yüksek gelir düzeylerinden alınan gelir vergisi oranının indirilmesi ise bu gruptakilerin tasarruflarının artmasına ve yatırıma yönelmelerine neden olabilir. Ancak belirttiğimiz gibi durgunluk döneminde asıl n talebin yetersizliğidir. Talep yetersizliğinin giderilmesi öncelik taşıyacak ve talep artışı üretimin artmasına da yol açacaktır. Kurumlar vergisinde yapılacak indirim de benzer sonuçlara yol açacaktır. Ayrıca bu dönemde girişimcilerin geleceğe ilişkin beklentilerini etkilemesi bakımından çeşitli indirim yada istisnalarla teşvik edici bir bütçe politikası uygulanabilir.Durgunluk döneminde, yaşanan durgunluğun boyutuna ve kamu harcamaları ile vergilerin toplam talep üzerindeki etkilerine bağlı olarak uygulanacak bütçe politikası belirlenir.Ancak siyasal iktidarın tercihlerinin de politika seçiminde önemli bir rol oynadığı unutulmamalıdır. Önemli bir diğer husus da kamu harcamalarının arttırılmasının ve vergilerdeki indirimlerin sınırsız olmayacağıdır.

88 Az gelişmiş ülkelerde dış ticaretin iktisadi kalkınmanın finansmanındaki rolünü açıklayınız.

DIŞ TİCARET VE KALKINMA

Giriş

Ekonomi teorisinde, kalkınma, gelişmekte olan ülkelerde milli gelir artışları sonucunda üretim tekniklerinde, sosyal ve kurumsal yapıda meydana gelen yapısal değişikleri kapsamaktadır. Dış ticarette, kalkınma süreci içeri-sinde çok önemli bir yere sahiptir. Hatta küreselleşmenin yaşandığı günü-müzde, dış ticaretin katkısı olmadan kalkınmanın sağlanamayacağı yaygın bir görüştür. Bu yüzden, ekonomi teorilerinde, dış ticaret ve ekonomik kal-kınma en çok incelenen konular arasında yer almaktadır. Bu incelemeler ışığında, dış ticaretin ekonomik kalkınmaya etkileri konusunda birçok farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu konuda ki tartışmaların bir kısmı dış ticareti açıklamak için öne sürülen Ricardo'nun geliştirdiği Karşılaştırmalı Üstün-lük Teorisinin az gelişmiş ülkeler üzerindeki geçerliliği konusunda olmuştur.

Bugün Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya dışında ülkelerin az gelişmiş ülkeler kategorisinde olduğu görülmektedir. Yeni dünyanın büyük bir bölümü az gelişmiş ülkelerden oluşmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin genel karakteristik özelliklerine bakıldığında, kişi başına düşen ortalama reel milli gelirin düşük olduğu, nüfusun büyük bir kesiminin tarım sektöründe ve ilkel aktivitelerde (maden ve tarım sektöründe) çalıştığı, yaşam süresinin kısa ve nüfus artış hızının yüksek olduğu, okur-yazar oranının düşük olduğu görül-mektedir. Dış ticaret açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekono-mik ilişkilerinin temel karakteristik özelliği ise, az gelişmiş ülkelerin gıda ve hammadde ihracatı karşılığında sanayileşmiş ülkelerin sanayi malları ihraç etmesidir. Fakat, bu ayrım zaman içerisinde değişim göstermiştir. Şöyle ki, sanayileşme sürecinde olan bazı az gelişmiş ülkeler sanayi malları üretimin-de ve ihracatında önemli ilerlemeler sağlamış, özellikle bu ülkelerin ihraç etmekte oldukları ürünler arasında elektronik aletler, demir-çelik, tekstil vs. ürünler ön plana çıkmıştır. Zaten, kalkınmanın amacı da az gelişmiş ülkele-rin tarıma dayalı ekonomik yapısını ileri teknolojiye dayalı ve sanayi malları üreten bir ekonomik yapıya dönüştürmektir.

Ekonomik kalkınma, ülkelerin iç dinamiklerine bağlı bir olgudur. Dış ticaret bu dinamiklerin çalışmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu-nunla birlikte dış ticaretin ve mevcut uluslararası para sisteminin ekonomik kalkınmaya engel teşkil ettiğini savunan bazı iktisatçılarda bulunmaktadır. Bu iktisatçılar, özellikle, az gelişmiş ülkelerde dış ticaret hadlerinin ülke aleyhine işlediğini ve ihracat kazançlarının çok dalgalandığını, gerçekte kar-şılaştırmalı üstünlüklere dayalı klasik dış ticaret teorilerinin kalkınmakta olan ülkeleri ve kalkınma metotlarını açıklamadığını ifade etmişlerdir. Aynı iktisatçılar, az gelişmiş ülkelerin sanayileşmesinde dış ticarete

bel bağlanma-sı yerine ithal ikameciliğini savunmuşlar ve aynı zamanda mevcut uygulanan uluslararası parasal sisteminin az gelişmiş ülkelerin özel ihtiyaçlarına daha duyarlı bir şekilde değiştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu çerçeve ile, bu bölüm içerisinde, öncelikli olarak ekonomik kal-kınma ve dış ticaret arasındaki ilişki incelenecek, daha sonra dış ticaret had-leri ve dış ticaret hadlerinin ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri ele alına-caktır. Bölümün son kısmında, kalkınma politikası olarak ithal ikameciliğine ve ihracata dayalı sanayileşme konuları incelenecektir.

EKONOMİK KALKINMADA DIŞ TİCARETİN ROLÜ

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi, uzun dönemde sürekli ve yüksek bir milli gelir artış hızı yakalamakla mümkün olabilir. Bu süreçte, diğer faktörler arasında özellikle dış ticaretin önemli roller üstlendiği aka-demik çevrelerde genel kabul gören bir görüştür. B u açıdan bakıldığında, iktisadi kalkınmanın temel dinamiklerinin anlaşılabilmesi için, dış ticaret ve milli gelir artışları arasındaki ilişkinin açıklığa kavuşturulması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, konu ile ilgili teorik literatür incelendiğinde bahsedi-len bu ilişkinin genellikle dolaylı bir ilişki olduğunun gözlendiğini belirt-mekte yarar vardır. Bu nedenlerden dolayı, bu bölümde, dış ticaretin milli gelir düzeyini ve artış hızını etkileme kanallarının neler olduğu incelenecek-tir. Böylelikle, azgelişmiş ülkelerin özel durumları göz önüne alındığında bu mekanizmaların hangilerinin ve hangi şartlar altında kalkınma sürecine o-lumlu katkılar sağlayacağını ve her bir kanalın kalkınma açısından ne anla-ma geldiğini değerlendirme imkanı bulacağız.

Konuya başlamadan önce, milli gelir artışı veya ekonomik büyüme kavramlarından ne anladığımızı açıklığa kavuşturmakta yarar vardır. Üretim fonksiyonu dikkate alındığında, milli gelir artışının, faktör girdileri (kapital, emek, toprak gibi) ve/veya toplam faktör verimliliği (TFV) artışlarının sonu-cu olduğu görülecektir. TFV' de, teknolojik ilerlemenin uzun dönem büyüme etkilerini ve kaynakların etkin dağılımından, teknik ve ölçek etkinliğinden kaynaklanan kısa dönem etkinlik artışlarını içermektedir. Diğer bir deyişle, dış ticaret sonucu ortaya çıkan teknolojik değişim milli gelir artış hızını etki-lerken, kısa dönem etkinlik artışları yalnızca milli gelir düzeyini etkileyecek-tir. Konuya bu açıdan bakıldığında, dış ticareti milli gelire bağlayan meka-nizmanın, dış ticaretin TFV'yi ve TFV'nin de milli geliri etkilemesi şeklinde dolaylı bir mekanizma olduğu görülmektedir. Bu bilgiler ışığında, dış ticaret ve milli gelir artışları arasındaki ilişkinin incelenmesinde geçebiliriz.

Dış ticaret-milli gelir konusunda ortaya atılan farklı görüşleri beş ana başlık altında toplamak mümkündür. Şayet dış ticaret milli geliri etkiliyorsa, aşağıda belirtilen etkilerden en az birine yol açıyor demektir: (i) dış ticaret, üretim faktörlerinin sektörler arası dağılımını yeniden düzenleyerek etkinlik kazançları sağlar- kaynak dağılımı etkisi; (ii) dış ticaret yurtiçi rekabeti arttı-rarak verimlilik artışına yol açacaktır- disipline edici ithalat hipoteıi; (iii) dışticaret piyasa hacmini arttırarak yerli üreticilerin ölçek ekonomilerinden

yararlanmalarını sağlayacaktır- ölçek ekonomileri etkisi; (iv) dış ticaret yur-tiçi ikamesi olmayan yatırım ve ara mallarının temin edilmesini sağlayarak kapasite kullanım oranlarının artmasına ve böylelikle verimlilik artışına yol açacaktır- girdi sağlama etkisi; (v) dış ticaret ülkeler arası ve sektörler arası bilgi akışını kolaylaştırarak teknolojik ilerlemeye katkıda bulunur- teknoloji yayma etkisi. Bölümün geri kalan kısmında, bu etkiler sırasıyla açıklanacak-tır.

(i) Dış ticaret ve Kaynak Dağılımı Etkisi

Dışa açılmanın doğrudan etkilerinden birisi, kaynak dağılımı üzerin-deki etkisidir. Dış ticaret kaynakların ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerine göre tekrar dağıtımına yol açarak milli gelire etki eder. Fakat bu etkinin gelir seviyesi mi yoksa büyüme hızı üzerinde mi olacağı, büyüme modelinde yer alan teknolojik değişme varsayımına bağlıdır. Şayet teknoloji, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde (KÜT) olduğu gibi, sabit kabul edilirse, dış ticaret, kaynakların etkin kullanımından doğan kısa dönemli kazançlar sağlayarak yalnızca gelir düzeyini etkiler. Bununla birlikte, kaynak dağılımı etkisini yalnızca statik KÜT çerçevesinde değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Dinamik karşılaştırmalı üstünlükleri de dikkate almak gerekir. Zira, teknolojinin sabit olduğu varsayımına dayanan statik KÜT' si, gerçek hayatta gözlenen, bazı ülkelerin belirli mallardaki teknolojik üstünlüklerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Grossman and Helpman, 1992: 177). Teknolojinin içsel kabul edildiği dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, dış ticaretten do-ğan kaynak kullanım etkisi uzun dönem büyüme hızını etkileyebilmektedir.

Geleneksel dış ticaret teori (KÜT)' sinde, dış ticaret önündeki engel-ler kaldırıldığında kaynaklar ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerine göre dağı-tılacağından statik etkinlik kazançları sağlanacaktır ve böylece gelir düzeyi artacaktır. Diğer taraftan, gelir, tasarruf kapasitesinin en önemli belirleyenle-rinden birisi olduğundan kaynak dağılımı etkisi yüksek yatırım miktarı sağ-layacaktır. Adam Smith' in uzmanlaşma teziyle birlikte düşünüldüğünde, bu mekanizma, literatürde yer alan "dış ticaret kalkınmanın motorudur" tezinin dayanak noktasıdır. Fakat, yukarıda da belirtildiği gibi, kaynak kullanım etkisi yalnızca gelir düzeyini arttırıcı rol oynamakta, kalkınma için ön şart olan uzun dönem büyüme oranı üzerinde bir etkisi yoktur. Buna ek olarak, bahsedilen etkinin pozitif katkı sağlaması aynı zamanda üretim faktörlerinin sektörler arası geçişinin her hangi bir şekilde engellenmediği ve tam istih-damın geçerli olduğu varsayımlarına dayanır. Aksi takdirde, dış ticaret, ülke ekonomisinin üretim transformasyon eğrisi içerisinde bir noktaya gerileme-sine ve kısa dönem büyüme hızının azalmasına yol açabilir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, statik KÜT'si, dış ticaret-büyüme ara-sındaki ilişkide kaynak dağılımı etkisinin önemini tam olarak yansıtamaz. Grossman and Helpman (1992: 144-152), dinamik karşılaştırmalı üstünlükle-rin geçerli olduğu (modelde teknoloji içselolarak belirlenir) durumda, dış ticaretin büyümeyi olumlu veya olumsuz etkilemesinin, dışa açılma ile bir-likte kaynakların aktarılacağı sektörlerin özellikleriyle yakından ilişkili ol-duğunu belirtmişlerdir. Kısaca belirtmek gerekirse, Grossman ve Helpman' a göre, şayet dış ticaret sonucu kaynaklar düşük teknoloji sektöründen ileri teknoloji sektörüne kayarsa (ki bu sektör, modelde ölçeğe göre artan getiriyi oluşturan sektördür) uzun dönem büyüme artacak aksi takdirde yavaşlaya-caktır. Her ne kadar konuyu farklı

modeller çerçevesinde incelemişlerse de, Young (1991) ve Redding (1997)' de benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Özetle, dış ticaretin statik kaynak kullanım etkisi pozitif olsa dahi, şayet ülkeler dü-şük teknoloji, kalifiye olmayan emek gerektiren sektörlerde yoğunlaşmışlar-sa, bu ülkelerin gelirleri dış ticaret sonucu ortaya çıkacak olan büyüme hızla-rındaki azalma ile birlikte azalacaktır.

Gelişmekte olan ülke (GOÜ)'lerin iktisadi yapılarından kaynaklanan kendilerine has özelliklerini, dış ticaretin kaynak dağılımı etkisi ile ekono-mik büyüme arasındaki ilişki incelenirken dikkate almak gerekir. Zira, teorik literatürde dış ticaret-gelir arasında kurulan mekanizmanın, GOÜ'ler için her zaman geçerli olamayacağını ve hatta olumsuz sonuçlar doğuracağını ileri süren görüşler vardır. Bu görüşler temelde, üç farklı nedenden dolayı, dış ticaret kazançlarının ticarete katılan ülkeler arasında eşit dağıtılmadığı tezine dayanmaktadır (Subasat, 2004). Bunlardan birincisi "Singer-Prebisch tezi" olarak bilinir. Kısaca belirtmek gerekirse, bu teze göre, dış ticaret hadleri uzun dönemde az gelişmiş ülkelerin aleyhine işlemekte olduğundan, karşı-laştırmalı üstünlüklere göre uzmanlaşmadan elde edilen kazançlar teoride öngörüldüğü gibi eşit dağıtılmamaktadır. Haliyle, dışa açılma, GOÜ'lerin uzun dönem kalkınma çabalarını olumsuz etkileyecektir. GOÜ'lerin ekono-milerin! neden korumaları gerektiğini izah eden bu görüş, önemi dolayısıyla detaylı bir şekilde üçüncü bölümde incelenecektir.

Üçüncü neden olarak, dinamik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre uzmanlaşmadan elde edilecek kazançların teknolojik üstünlüğe bağlı olmasıdır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, KÜT'sine göre uzmanlaşmadan do-ğan kazançlar kısa dönem etkinlik kazançlarıdır ve yalnızca gelir düzeyini etkiler. Ayrıca, ampirik literatür bu kazançların çok düşük olduğunu göster-mektedir (Havrylyshyn, 1990:2).

Yeni büyüme teorileri, dış ticaretin kaynak dağılımı etkisinin, eko-nomik büyümeyi arttıracağından dolayı, çok büyük kazançlara yol açabile-ceğini göstermektedir. Ancak, yukarıda bahsettiğimiz gibi, uzmanlaşma, teknoloji yoğun malları üreten sektörlerde olursa bu kazançlar sağlanabilir. Bu açıdan bakıldığında, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin dışa açılmadan olumsuz etkileneceği söylenebilir. Şöyle ki, GOÜ' ler teknoloji üretiminde yetersiz olduklarından dolayı, dışa açılma ile birlikte, düşük kalifiye emek isteyen, düşük gelir ve düşük teknoloji mallarında uzmanlaşacaklar ve haliy-le büyüme hızlan yavaşlayacaktır.

(ii) Disipline Edici İthalat Hipotezi

Sıkça ifade edildiği üzere, dışa açılma yurtiçi piyasalardaki rekabeti arttıracağından ekonominin verimliliğini arttırır ve bunun sonucu olarak gelir artışlarına neden olur. Bu görüş, Levinsohn (1993) tarafından 'disipline edici ithalat /zipoteıı' olarak adlandırılmıştır. Bu hipoteze göre, yerli piyasa-lar uluslar arası rekabete açıldığında, oligopolistik yapıya sahip olan yerli endüstriler rekabete zorlanacak ve böylelikle yerli firmalar oligopol karlarını azaltırken üretim miktarını arttıracaklardır. Bununla birlikte, rekabet ve bü-yüme arasında her zaman pozitif bir ilişkinin var olduğunu söyleyemeyiz.

Literatürde yer alan ve serbest ticareti savunan iktisatçılar tarafından sıkça tekrar edilen yaklaşıma göre, dışa açılma ile birlikte artan rekabet, X-etkinliği (X-efficiency) kazanımlarına yol açacak ve milli geliri arttıracaktır. Şöyle ki, korunan endüstrilerde, firmaların maliyetlerini en aza indirebilmek için gayret göstermelerini gerektirecek çok fazla neden yoktur. Piyasalar uluslar arası rekabete açıldığında, yerli firmalar piyasada kalabilmek için yönetim şekillerinde, istihdam ettikleri kapital ve emeğin kalitelerinde iyileş-tirmeye gitmeye zorlanacaklardır (Greenaway and Miliner, 1993). Dışa a-çılmayla ortaya çıkan bu kazanımlar X-etkinliği kazanımları olarak adlandı-rılırlar. Kalitede sağlanacak olan bu iyileştirmeler ancak araştırma geliştirme (Ar-Ge) ve eğitime yapılacak yatırımlarla başarılabileceğinden, X-etkinliği kazanımları dinamik kazanımlardır. Bunun sonucu olarak ekonomide verim-lilik ve haliyle uzun dönem büyüme hızı artacaktır. Her ne kadar bu görüşler teorik bir model çerçevesinde sunulmamış olsalar dahi, dış ticaretin uzun dönem büyüme hızını arttıracağına dair ileri sürülen en önemli görüşlerden-dir. Yeni büyüme teorilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, bu görüşlere bekle-nen teorik bir çerçeve de kazandırılmıştır.

Yeni büyüme literatüründe, artan rekabetin ekonomik büyümeyi hızlandıracağı ve bu etkinin rekabet sonucu benzer araştırma sayısının azal-masından kaynaklandığı gösterilmiştir. Dış ticaretin olmadığı durumda, monopolistik ve oligopolistik karların yüksek olmasından dolayı, araştırma-cıların farklı dizaynlar üzerinde çalışmaları için bir sebep olmayacak ve araş-tırma fonları aynı dizaynların üretimi için kullanılacaktır. Dışa açılma ile birlikte artan rekabet karşısında, araştırma fonları farklı dizaynlara yönelecek ve büyüme artacaktır (Romer, 1990, Rivera-Batiz ve Romer 1991, ve Grossman ve Helpman, 1992). Bununla birlikte, Rodrik (1991), artan reka-betin firmaları Ar-Ge harcamalarını azaltmaya iteceğini ve büyümenin o-lumsuz etkileneceğini öne sürmüştür. Şöyle ki, korunan endüstrilerde firma-ların piyasa paylan nispi olarak yüksek olacağından dolayı, firmalar Ar-Ge'ye yatırım yaparak maliyetlerini düşürme imkanı bulacaklardır. Diğer bir deyişle, koruma, firmaların piyasa paylarını arttırdığı ölçüde verimlilik artı-şına yol açacaktır. Bununla birlikte, bazı yazarlar rekabetin Ar-Ge'ye yatırım yapma isteğini azaltacağı ve büyümeyi olumsuz etkileyeceği görüşüne ka-tılmamaktadır. Aghion, Dewatripont ve Rey (1997), Aghion, Harris ve Vickers (1997), ve Aghion ve Howitt (1996), teorik modellerinde, rekabetin Ar-Ge'ye yatırım yapma istekliliği üzerindeki etkisinin belirsiz olduğu var-sayımı altında, mal piyasasındaki rekabetin büyümeyi olumlu olarak etkile-yeceğini göstermişlerdir.

Disipline edici ithalat hipotezi GOÜ'ler açısından değerlendirebil-mek için birkaç konuya açıklık getirmek gerekir. Birincisi, gelişmekte olan ülkenin asgari düzeyde de olsa kalkınmayı başarmış olması gerekir, aksi takdirde rekabetin olumsuz etki doğuracağı açıktır. Bu seviyeyi yakalamış olan GOÜ'lerde, oligopolistik piyasa yapısının ve aşırı etkin kayıplarının olduğu literatürde yer alan ve genel kabul gören görüşlerdendir (Lee, 1992). Bu açıdan bakıldığında, dış ticaretle gelen X-etkinliği kazançları GOÜ'lerin kalkınmalarına önemli katkılar sağlayabilir. Fakat, burada dikkat edilmesi gereken husus, GOÜ'lerin nispi olarak az da olsa teknoloji üretebilir seviye-ye gelmiş olmalarının gerekliliğidir. Yeni büyüme teorilerinde gösterildiği gibi, rekabet artışının olumlu büyüme etkileri, rekabetin yerli

ekonomide teknoloji üretimini arttırıyor olmasına bağlıdır. Kısaca belirtmek gerekirse, aşırı olmamak kaydıyla, rekabet kalkınma da olumlu etkiler yapabilir.

(iii) Ölçek Ekonomileri Etkisi

Dış ticareti ekonomik büyümeye bağlayan üçüncü kanal ölçek eko-nomilerinden geçmektedir. Bu görüşe göre, dış ticaret yerli piyasaların tica-ret hacmini genişletir ve üretim maliyetlerinin düşmesini sağlar. Koruma karlılığı arttıracağından, piyasaya çok sayıda firma girecektir ve bu durumda her bir firma, optimum ölçeğin altında üretim yapmak zorunda kalacaktır. Bunun yanında, kapalı ekonomilerde piyasanın küçük olması bir çok endüst-ride optimum ölçekte üretim yapmaya ih1kan vermemektedir. Bu nedenler-den dolayı, kapalı ekonomiler çok sınırlı bir mal grubu üzerinde yoğunlaş-mak zorunda kalacaklardır. Dış ticaret piyasa hacmini genişlettiği takdirde, firmalar üretim ölçeklerini ve ürün çeşidini arttırabileceklerinden ekonomide verimlilik kazançları sağlanacaktır.

Buna karşın, Tybout (1992, 2000) ve Rodrik (1992) ölçek ekonomi-leri etkisinin analitik olarak çok zayıf olduğunu ileri sürmüşlerdir. Zira, bah-sedilen etki, üretimde artan verimlerin ve piyasaya giriş çıkışın serbest oldu-ğu varsayımına dayanmaktadır. Korunan sektörler genellikle imalat sanayii sektörleridir ve artan verimlerde imalat sanayiinde gözlenir. Böyle olunca, dışa açılmayla birlikte bu sektörlerde genişleme olması beklenemez. Daha da önemlisi, ölçek ekonomileri etkisi, firmalar optimum ölçeğe ulaştığında or-tadan kalkacaktır. Diğer bir deyişle, ölçek artışından kaynaklanan teknik etkinlik kazançlarının uzun dönem büyümeyi arttıracağı iddia edilemez. Bununla birlikte, yeni büyüme teorileri, ölçek ekonomileri etkisinin uzun dönem büyümeyi etkileyeceğini göstermişlerdir.

Taylor (1994), Grossman ve Helpman (1991) ve Rivera-Batiz ve Romer (1991), dış ticaretin başlamasıyla birlikte piyasa hacminin artması sonucu, Ar-Ge yatırımlarının artacağını ve haliyle büyüme oranının yüksele-ceğini göstermişlerdir. Rivera-Batiz ve Romer (1991)'in lab-equipment mo-delinde, ticaretle birlikte ara girdilere olan talep iki katına çıkmakta ve bu Ar-Ge sektörünün karlılığını arttırmaktadır, Bunun sonucu olarak, Ar-Ge sektörü daha çok yeni dizaynlar üretecektir. Kısaca belirtmek gerekirse, pi-yasa genişlemesiyle ile birlikte artan Ar-Ge sektöründeki üretim, uzun dö-nem büyümeye yol açacaktır.

Her ne kadar literatürde dışa açılma ile birlikte ölçek ekonomilerin-den faydalanılacağı ve bunun da büyümeye katkı sağlayacağı (yeni büyüme teorilerinde) gösterilmişse de, ölçek ekonomilerinin varlığı aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde koruma politikalarının uygulanmasının en önemli gerekçeleri arasında yer almaktadır. "Bebek endüstriler" tezi olarak bilinen görüşe göre, GOÜ'ler endüstri yapılarını yeni oluşturmaya başladıklarından dolayı, firmalar optimum ölçeğe ulaşıncaya kadar korunmalıdırlar ki mali-yetlerini azaltma imkanı bulsunlar. Aksi takdirde, dış rekabet bu endüstrile-rin gelişimi engeller. Bu görüşün geçerliliği, farklı açıdan da olsa yeni bü-yüme teorileri tarafından da doğrulanmıştır. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin bu konudaki tecrübeleri göstermektedir ki, bebek endüstriler tezi uygulama da zorluklarla karşılaşmaktadır. Şöyle ki, bu endüstrilerin ne zaman optimum

ölçeğe ulaşacağı, bunun için ne kadar korunması gerektiği ve bu endüstrilerin olgunlaştıklarında karlı olup olamayacağı belirsizdir. Kısaca, ölçek ekonomilerinin varlığı dışa açılmanın GOÜ'ler için olumsuz sonuçlar doğurabileceğini gösteriyorsa da, koruma, ölçek ekonomilerinin kalkınmayı olumlu etkilemesini garanti edemez,

(iv) Girdi Sağlama Etkisi

Dış ticaretin gelir üzerindeki bir diğer önemli etkisi yerli ikamesi olmayan ve üretim için zaruri olan kapital ve ara mallarının elde edilmesini mümkün kılmasından kaynaklanmaktadır. Nishimizu ve Robinson (1986)'un belirttiği gibi, döviz sıkıntısı, bir çok kapital ve ara mallarının yerli ikamesi-nin olmayışı ve bu malların ancak ithalatla elde edilebilir olması, koruma politikaları uygulayan gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliklerindendir. Bu açıdan bakıld1ğında, koruma politikaları bu girdilerin miktarını sınırlandıra-cak veya onları daha pahalı hale getireceğinden milli gelir düzeyini etkileye-cektir. Dış ticaret bu engelleri ortadan kaldırma vasıtası olarak ara mallarının maliyetini düşürecek ve verimlilik artışı sağlayacaktır. Quah ve Rauch (1990) bu görüşleri teorik bir model çerçevesinde sunmuşlar ve dışa açılma sonucu ara mallarının sayısındaki artışın uzun dönem büyümeyi arttıracağını göstermişlerdir. Şöyle ki, kapalı ekonomi üretim için gerekli çok sayıda ara mallarını üretmek zorunda olduğundan darboğaza girecektir. Dış ticaretin serbestleşmesi, bu ülkenin darboğazdan çıkmasına ve haliyle dış ticaretin olmadığı duruma göre daha hızlı büyümesine yardımcı olacaktır.

Rivera-Batiz ve Romer (1991), dışa açılmayla birlikte ortaya çıkan girdi artışının milli gelir düzeyini mi yoksa büyüme hızını mı etkileyeceği-nin, bu ara ve kapital mallarının bilgi içerikli (knowledge-embodied) olup olmamasına ve bu malların hangi sektörlerde kullanılacağına bağlı olarak değişeceğini göstermişlerdir. Şayet girdiler Ar-Ge sektöründe kullanılıyorlarsa, ülkelerarası bilgi akışının olup olmamasına bakmaksızın, dış ticaret uzun dönem büyümeyi arttıracaktır. Fakat bu girdiler nihai mal üretiminde kullanılıyorlarsa yalnızca gelir düzeyini arttıracaklardır. Ancak şunu da be-lirtmekte yarar var ki, bu girdilerle birlikte aynı zamanda know-how akışı da sağlanıyorsa ve ülkeler arasındaki benzer araştırma sayısı fazla ise, ticaretin girdi sağlama etkisi uzun dönem büyümeyi arttıracaktır.

Kısaca özetlemek gerekirse, dış ticaretin girdi sağlama etkisinin uzun dönem büyüme hızını arttırabilmesi, girdilerin teknolojik bilgi içeriyor olması ve ekonominin bilgi stokuna katkı sağlamasıyla mümkün olur. Aksi takdirde, bu etki, kısa dönem gelir artışı sağlarken uzun dönemde kaybola-caktır. GOÜ'lerin kalkınma çabalarında dış ticaretin bu etkisinin rolü çok büyüktür. Aynı zamanda bu etki, GOÜ endüstrilerini teknoloji yoğun yaban-cı kapital ve ara mallarına bağımlı hale getirmek gibi bir tehlikeyi de içer-sinde barındırmaktadır. Bu durum montaj sanayi olarak adlandırılır. Bu açıdan, dış ticaretin girdi sağlama etkisi kısa dönemde büyümeye önemli katkılar sağlamakla birlikte, uzun dönemde bu etkiden maksimum kazanç sağlamak bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz öğrenme etkisine bağlıdır.

89 a) enflasyonist ortamda boçlanma politikasının başarısı neye bağlı ve nasıl olmalı?
b) gelir dağılımını belirleyen unsurları sırala ve kısaca açıklayınız.

a) enflasyonist ortamda boçlanma politikasının başarısı neye bağlı ve nasıl olmalı?
Borçlanma yönetimi politikasıyla enflasyonla mücadele

Borçlanmanın kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanmanın toplam talebi azaltıcı bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisi vergilere göre daha azdır.

a-Borçlanma kişilerden ve firmalardan yapılırsa: Borçlanma kişilerden ve firmalardan yapılırsa, kısa dönemde özel harcamaların azalarak ekonomiyi daraltıcı bir etkinin yaratılacağı, bu daraltıcı etkinin diğer borçlanma kaynaklarıyla karşılaştırıldığında en çok olacağı açıktır. Çünkü kişiler ve firmalar devlet tahvili alımlarını ya tasarruflarını ya da tüketimlerini kısarak karşılayacak, her iki durumda da özel kesimin toplam talebi azalmış olacaktır. Eğer kişiler tüketimlerini kısarak tahvil alıyorlarsa özel tüketim harcamaları azalacak, tasarrufları kısarak tahvil alıyorlarsa bu tasarrufların yöneleceği özel yatırım harcamaları azalacaktır.

b-Borçlanmanın ticari bankalardan yapılması durumunda: Ekonomide daraltıcı etki yaratılıp yaratılamayacağı, bankaların borç verecekleri parayı nereden karşılayacaklarına bağlıdır.
Eğer ticari bankalar, devlete borç verdikleri parayı, kredi talebinin yeterince yüksek olmadığı bir durumda, kullanılmayarak atıl olarak portföylerinde tuttukları miktarlardan karşılıyorlarsa, kısa dönemde, ekonomide daraltıcı etki, özel kesimin talebinde bir azalma meydana gelmeyeceği için gerçekleşmeyecektir. Bankaların atıl tuttukları fonları devlete borç vermeleri durumunda, devletçe elde edilen fonların harcanması ekonomi üzerinde genişletici etki yaratacaktır.
Ancak bankalar, özel kredi talebinin yüksek olduğu, bu nedenle kullanılmayarak atıl tutulan miktarların olmadığı bir durumda, bu fonları devlet tahvili alımında kullanırlarsa, özel kesimin kredi talebi kısılacağından, ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki meydana gelecektir.

c-Merkez Bankasından borçlanılması: Merkez Bankasının devlet tahvili satın alması, para basımı yoluyla gerçekleştirildiğinden ekonomi üzerinde hiçbir daraltıcı etki meydana gelmeyecek, hatta bu fonların harcanması durumunda genişletici etki yaratılmış olacaktır. Çünkü, ilk olarak ekonomide para arzı borçlanılan miktar kadar artmakta, ayrıca buna ek olarak, banka sisteminin nakit dengesinin artması ve böylece bankaların özel sektöre daha fazla borç verme imkanının yaratılması sonucu kaydi para miktarı da yükselmektedir.

Bir ekonomide borç miktarındaki değişikliklerin, kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanma, bu açıdan diğer bir kamu geliri olan vergiler ile karşılaştırıldığında, borçlanmanın genel olarak, toplam talebi azaltıcı ve bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisinin daha az olduğu görülmektedir. Yani, vergi, aynı miktardaki borçlanmaya oranla, bir ekonomideki toplam harcama miktarını daha fazla azaltacak ve daha fazla antienflasyonist etki yaratacaktır.
Ayrıca, bir ekonomide, borçlanma sonucu ortaya çıkacak talep azalması etkisinin, tüketim harcamalarından çok yatırım harcamalarında görüleceği açıktır.

b) gelir dağılımını belirleyen unsurları sırala ve kısaca açıklayınız.

Tanım
Gelir dağılımı, basit bir ifadeyle bir ekonomide belirli bir dönemde yaratılan gelirin kişiler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşülmesini ifade etmektedir

2. Gelir Dağılımı Çeşitleri

1. Gelir dağılımı ile ilgili yaklaşımlar şu ana gruplarda incelenmektedir.
2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı
3. Kişisel Gelir Dağılımı
4. Sektörel Gelir Dağılımı
5. Bölgesel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel Gelir Dağılımı

- Fonksiyonel gelir dağılımı, bir ekonomide, üretim faktörleri fiyatları cinsinden milli gelirin paylaşımını ifade eder. Böylece, ülke içinde yaratılan gelirin üç temel üretim faktörü olan; işgücü, sermaye ve toprak sahipleri arasında bölüşümü; başka bir deyişle, GSYİH içerisinde ücretin ve ücret dışı gelirlerin payı belirlenmiş olmaktadır.

Kişisel Gelir Dağılımı
Kişisel gelir dağılımı, toplam gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını ifade eder. .Ekonomik eşitsizliklerin oldukça iyi bir göstergesi olan kişisel gelir dağılımından beklenen ilk hedef; hane halkları arasındaki gelir eşitsizliklerinin belirlenmesidir.

Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı, bir ekonomide yaratılan toplam hasılanın, iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımını ifade eder. Diğer bir deyişle; çeşitli üretim sektörlerinin sosyal hasıladan aldıkları payları gösterir.

Bölgesel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan kişilerin ulusal gelirden ne oranda pay aldıklarını gösterir. Bu tür gelir dağılımı bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları tespit etmeye yarar.

Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçütleri

- Çeşitli sosyal sınıfların yaşam koşulları ve hayat standartları arasındaki fark eşitsizlik olarak tanımlanabilir. Gelir eşitsizliği ise belirli bir orandaki nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay ile aynı orandaki bir başka nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay arasındaki farklılığı göstermektedir.

Lorenz Eğrisi

- Lorenz eğrisi, yüzde olarak ülkedeki toplam gelirin ne kadarını kaç kişinin aldığını, diğer bir deyişle; gelirin paylaşım şeklini göstermektedir.

Gini Katsayısı

- Gelir eşitsizliğini tek bir değerde özetleyen Gini katsayısı, kişisel gelir dağılımını ölçmede en çok kullanılan ölçülerden biridir. Gini katsayısı '0' ile '1' arasında değişen bir katsayı olma özelliğine sahiptir. Bir toplumda gelir adaletli olarak paylaşılmışsa (herkes eşit gelir elde ediyorsa) Gini katsayısı '0' değerini almakta, toplumdaki gelirler yalnız bir kişi tarafından alınmışsa Gini katsayısı '1'e eşit olmaktadır. Gini katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır.

Yüzde Paylar Analizi

- Yüzde payları, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ve eşitsizlik ölçüleri içinde en açık olanıdır. Kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan yüzde paylar analizinde, haneler %1'lik 100, %5'lik 20, %10'luk 10, %20'lik 5 gruba ayrılarak her grubun toplam gelirden aldığı paylar karşılaştırılabilmektedir.

Pareto Katsayısı

- Pareto katsayısı, belirli bir gelir düzeyiyle bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu katsayı, gelir düzeyi yükseldikçe kişilerin üst gelir grubuna yükselme olasılığının nasıl arttığını yaklaşık olarak gösteren bir ölçü olarak da yorumlanabilir.

Değişim Aralığı

- Değişim aralığı, bir serideki maksimum gelir ve minimum gelir arasındaki farkı ifade eden bir ölçüdür.

Ters U Hipotez

Kuznets'in 1955 yılında geliştirdiği hipoteze göre, gelir düzeyi arttıkça eşitsizlik önce artmakta sonra ise azalmaktadır. . Bu ilişki ters U hipotezi olarak ifade edilmekte ve gelir dağılımını ve gelir düzeyini gösteren eğri, Kuznets eğrisi olarak ifade edilmektedir. Kuznets,

adı geçen ilişkiyi tarımda tarım dışı sektörlere olan istihdam akışıyla izah etmektedir. Bilindiği gibi tarım dışı sektörlerdeki verimlilik tarım sektöründen daha yüksektir. Meydana gelen göç nedeniyle ilk etapta üretim artacak ve gelir dağılımı bozulacaktır. Fakat elde edilen üretim artışının ilerleyen aşamaları, gelir dağılımının düzelmesini veya iyileşmesini beraberinde getirecektir.

Satın Alma Gücü Paritesi

- Satın alma gücü paritesi belirli mal ve hizmet miktarlarının değişik ülkelerde satın alınması için gereken ulusal para tutarlarının birbirine oranıdır.

Gelir Dağılımını Belirleyen Yapısal Faktörler

- **Nüfus Yapısı:** Düşük gelirlilerin artan gelirden daha fazla pay alamamalarının nedenlerinden birisi nüfus artış hızının yüksek seviyelerde olmasıdır.
- **İşgücü Yapısı**
  Yaratılan gelirden pay alınabilmesi, her şeyden önce bir işte çalışır olmakla mümkündür.
  Kayıtdışı Ekonomi
- Kayıtdışı ekonomi, genellikle ekonomik verimliliğin düşmesine neden olmakta, yarattığı sosyal nların yanında vergilendirilmeyen bir alan olması sebebiyle de kamu gelirlerine bir katkı sağlamamaktadır.
- **Enflasyon**
  İstikrarsız bir ekonominin göstergesi olan enflasyon gelir dağılımında eşitsizliğe yol açan temel unsurlardan biridir. Sermaye gelirleriyle emek gelirleri arasında emek aleyhine dengesizliğe yol açan en önemli araçlardan biri enflasyondur.
  Servet Dağılımı
- Kişisel gelir bölüşümün de ortaya çıkan dengesizliklerin önemli nedenlerinden biri, servet dağılımının dengesiz olmasıdır. Bu nedenle, gelir bölüşümün de servete bağlı olarak ortaya çıkan dengesizliğin giderilmesinde arazi, bina gibi belirli bir servet üzerinden alınan ve dolaysız olan servet vergileri önem kazanmaktadır.
- **Eğitim Durumu**
  Gelir dağılımı konusunun en önemli faktörlerinden biri, toplumda bireyin küresel planda geçerli bilgi, beceri ve kalifikasyon ile donatılmış olup olmadığıdır.

Gelir Dağılımını Bozan Faktörler

Gelir dağılımını bozan faktörler genel olarak şöyle özetlenebilir:

- Kredi politikası uygulamalarında gelir dağılımına yönelik hedeflerin yeterince dikkate alınmaması, sektörel ve bölgesel gelir dağılımını daha da bozmaktadır.

- Sermaye piyasasında yaşanan gelişmeler ve özelleştirme de kullanılan yöntemler, sermayenin tabana yayılmasından çok, kamuya ve özel girişimcilere kaynak aktarımında kullanılmaktadır.
- Miras hukuku ve küçük çiftçilerde hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan arazi parçalanması, daha sonra mülksüzleşme sürecine dönüşmekte ve bu süreç, gelir bölüşümünü düşük gelirli gruplar aleyhine bozmaktadır.
- Piyasa yapıları girişimcilerin aşırı kar elde edebilecek düzeyde tekelci ve oligopolistik bir yapı göstermektedir. Ayrıca, kamu kesiminin yaptığı zamlar, mevcut piyasa yapısı içinde, girişimcilerin, gösteriş etkisiyle ek kar etmelerine ortam hazırlamaktadır.
- Eğitim politikasında, özellikle 1980 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler, gelir dağılımındaki dengesizliği artırmıştır.

- Teknolojik gelişmeler, emeğin sermaye ile ikame olanağını artırmaktadır. Böylece, işsizlik yanında ikame olanakları da işgücü üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Bu nedenle ücretler artsa bile, istihdam azalışı veya yetersiz artışı nedeniyle ücret payı düşmektedir.

90 Aşağıdakileri tanımlayınız.

a)Tam mükellef-dar mükellef b)Fonsiyonel gelir dağılımı c)Egzersiz-jestiyon usulü d)Milli bütçe kuramı e)Vergi tarifesi-vergi matrahı f)Resen tarh

a)Tam mükellef-dar mükellef

Kanuni veya iş merkezleri Türkiye'de bulunan mükellefler tam mükelleftir ve gerek Türkiye'de gerekse yabancı ülkelerde elde ettikleri kurum kazançları üzerinden vergilendirilirler.

Kanuni merkez, vergiye tabi kurumların esas sözleşmelerinde veya teşkilat kanunlarında gösterilen yerdir. İş merkezi ise iş bakımından işlemlerin fiilen toplandığı ve idare edildiği merkezdir.

Dar mükellef, kanuni ve iş merkezleri Türkiye dışında bulunan mükelleflerdir. Bu mükellefler yalnız Türkiye'de elde ettikleri kazançlardan dolayı vergilendirilirler.

Yabancı bir şirketin Türkiye'de bir şube açmış olması halinde, kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve geçici vergi yönünden mükellef olması gerekir. Ayrıca bu mükellefin muhtasar beyanname vermesini gerektiren bir durum var ise gelir muhtasar yönünden de mükellefiyet tesis edilir.

Yabancı bir şirket Türkiye'de sadece irtibat bürosu şeklinde faaliyet gösterecek ise yalnız gelir muhtasar yönünden mükellefiyet açılır.

b)Fonsiyonel gelir dağılımı

Makro ekonomik literatürde gelir dağılımı, genellikle milli gelirden emek ve emek dışı gelirlerin aldığı paylar veya faktör payları (fonksiyonel gelir dağılımı) olarak ifade edilir11. Bir başka ifadeyle, fonksiyonel gelir dağılımı, üretim süreci sonucunda meydana gelen hasılanın faktörler arasında paylaşılmasıdır. Yani, hasılanın ne kadarının ücret-maaş geliri, ne kadarının tarım geliri ve ne kadarının faiz geliri şeklinde dağılmasıyla ilgilidir. Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgi verebilir. Nitekim, gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi, milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmiştir. Gelişmiş ülkelerde emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı %70'e kadar çıkarken, gelişmekte olan ülkelerde %30 gibi düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Örneğin ABD'de kişisel gelirlerin içindeki ücret ve maaş gelirlerinin payı %75'in üzerindedir12.Uzun dönemde de bu oran değişiklik göstermeme eğilimindedir13. Mankiw'e göre, gelişmiş ülkelerde uzun dönemde emek gelirlerinin payı %70 civarındadır. Örneğin İngiltere, Kanada, İtalya, Fransa ve Almanya ve ABD'nde emek dışı gelirlerin payı, 1966 ve 1994 yılları arasında %29-39 arasında kalmış, nispeten istikrarlı bir
trend izlemiştir14. Gelişmekte olan ülkelerde ise tarım kesiminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri, nispî olarak daha düşüktür.

c)Egzersiz-jestiyon usulü

BÜTÇE HESAPLARININ KAPATILMASINDA KULLANILAN YÖNTEMLER: EGZERSİZ VE JESTİYON YÖNTEMİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

Egzersiz Yöntemi: Egzersiz; bir mali yılı ilişkin, gelirlerden doğan alacakların, harcamalardan doğan borçların, alınan, ödenen ve alınmayan, ödenmeyen bölümlerinin tümüne verilen addır. Bir başka deyimle, mali yıl sonunda, bütçedeki ödeneklerden kullanılmayan bölümünün gelirlerden tahsil edilemeyen kısmının, yıl içinde kullanılan ve tahsil edilen bölümleri ile birlikte bir bütün oluşturduğu ve ayrılmayacağı kabul edilir. Bu nedenle, mali yılın bitmesine rağmen, hesaplar, ödeneklerin tümü kullanılıncaya,

gelirlerin tümü toplanıncaya dek kapatılmaz. Hesabın kapatılması, bütçenin tümüyle uygulanmasına (gelirlerin toplanması, harcamaların yapılmasına)
bağlıdır.Egzersiz yöntemi, hesapların mali yılın bitiminden sonra kapatılması için bir süre öngörülüp, öngörülmemesine göre **sınırlı** ve **sınırsız** bir şekilde uygulanabilir. Sınırlı egzersiz yönteminde, hesapların kapatılmasının belirli bir süre sonunda gerçekleştirilmesi gereklidir. Sınırsız egzersiz yönteminde, süre öngörülmeden, hesapların sonuçlandırılması işlemi ön sürdürülür. Egzersiz yönteminin en önemli sakıncası, bütçe denetimini kapatma süresi ölçüsünde geciktirmesidir. Bunun dışında, yürürlüğe giren mali yılın bütçe ödenekleri, hesabı kapatılmamış yılın hizmetleri karşılığı olarak kullanılarak, kapatma süresi sürekli uzatılabilir ve ödenekler
karışabilir. Bu nedenlerle, egzersiz yönteminden çoğunlukla vazgeçilmiş ve aşağıda belirtilen jestiyon sistemi tercih edilmiştir.

Jestiyon Yöntemi: Jestiyon, bir devlet saymanın yönetim zamanını ifade eden bir kavramdır. Bu yöntemde saymanın yönetim zamanı en çok bir yıl, en az mali yıl içinde görevde kaldığı süre olarak kabul edilmiştir. Bir başka deyimle, bütçe hesabı saymanın yönetim zamanının sonunda kapatılır. Bu yönetim zamanı olağan olarak bir bütçe yılıdır. Sayman, bütçe yılı içinde daha az bir süre yönetim yapmışsa hesaplar, saymanın görevde olduğu süre sonunda kapatılır ve yeni saymana devredilir. Türk bütçe uygulamasında kabul edilen hesapları kapatma sistemi bazı istisnalarla, jestiyon sistemidir. Hesaplar, bütçe yılı sonunda kesin kapatılır. Yürürlüğe giren yeni yılda, uygulaması biten bütçe yılına ilişkin gelirlerin toplanmasına ve harcamaların yapılmasına olanak verilmez. Sayman, bütçe yılı bitmeden görevden ayrılmışsa, hesapları kapatır ve yeni saymana devreder, ancak, yeni saymanda mali yıl sonunda hesapları kesmek zorundadır.
Türk bütçe yılı uygulamasında, jestiyon sistemi katı uygulamasına gidilmemiş ve bazı istisnalarla sistem yumuşatılmıştır. Daha açık bir anlatımla, mali yıl sona erdikten sonrada bazı harcamaların belirli koşullarla uygulaması bitmiş yıl bütçesindeki ödeneklerden indirilmesi (mahsubu) olanağı tanınmıştır.

EGZERSİZ ve JESTİYON YÖNTEMİNİN KARŞILAŞTIRMASI
Bütçe Hesaplarını tutmadaki bu iki sistemi kıyaslayacak, değerlendirecek olursak şunları söyleyebiliriz: Yönetim dönemi (jestiyon) sistemi şu özellikleri taşır:

1) Bu hesap usulü yıllık ilkesiyle tam bir bağdaşma durumu gösterir. Yıllık ilkesi bütçenin uygulama süresini 12 ay olarak saptamıştır. Jestiyon usulünde de hesaplar mali yıl esasına göre tutulur. Yıl sonunda kullanılmayan ödenekler iptal edilir. Tahsil edilemeyen gelirler gelecek yıllar bütçelerine devredilir.

2) Hesaplar sadeleşir. Bir bütçe yılı içinde geçmiş yıllar bütçeleriyle ilgili türlü çeşitli hesap tutmaya gerek yoktur. 1999 bütçesi yürürlükte iken olan hesabı tutulur. Geçmiş yıllar bütçelerinin hesapları kapanmış olur.

3) Yıl hesapları tutan saymanlar her bütçenin girdi çıktılarını ayrı ayrı koğuşturacak yerde sadece uygulanmakta olan yılın bütçesinin hesaplarını gerçekleştirmeye çalışırlar. Kasa durumu tek hesap içinde toplanır.

4) Jestiyon usulü çabuk sonuç verir. Yıl bitince hesaplar kapatılır. Bir yıl bütçesinin hesaplarının gelecek yıllara uzaması söz konusu değildir.

5) Mali yıl hesabı çabuk alınınca kesin hesap kanununu hazırlamak kolaylaşır.

6) geçmiş yılara ait uygulamalar kesinlik kazanınca bütçe hazırlıkları sırasında gelir gider tahminlerinin yapılmasında bunlardan yararlanılabilir. Jestiyon sisteminde hesap tutmada sağlanan açıklık, sürat, bu bakımdan da ayrı bir değer taşır.

7) Hesaplar bir tek yıla ait olunca, bunlar üzerinde yapılacak denetim daha etkin bir niteliğe kavuşur.

Hesap dönemi (egzersiz) usulü ise;
1) Daha mantıkidir.
2) herhangi bir bütçe yılına ait gelir ve gider hesaplarını bütünüyle kapsamaya çalışır. O sebepten herhangi bir yıl bütçesinin gerçek durumunu kesinlikle ortaya koyar. Bir bütçe içerisinde başka mali yıllardan kalma gelirler - Bakaya- ve geçmiş yılların masraf hesaplarından kalma borçlar - geçmiş yıllar borçları - bulunmaz.

3) Bu sistemde (mali yıl bitiyor, kullanılmayan ödenekler iptal edilecek öyle ise ne yapıp yapıp elimizdekini harcayalım) düşüncesiyle davranmaya gerek kalmaz.
Çünkü her yıl bütçesi ayrı bir bütündür. Ertelenmiş gelirler de harcamalar da ait olduğu yıl bütçe hesabına girecektir.

4) Yönetimden bu düşünceyi söküp atabilirsek sosyal yararı düşük işlere harcanacak paralar azalır. Kaynak kullanımında kötü kullanmalar, savurganlıklar önlenir.

Buna karşın hesap dönemi sisteminde;

1) İşler uzar.

2) Hesaplar karışır, bir bütçe yılına ait hesaplar on yıl süre ile açık bulundurulursa muhasipler her sene on ayrı bütçenin hesabını tutmak zorunda kalırlar.
3) Bu yöntemin israfları önleyeceği de şüphelidir. Zira yöneticiler herhangi bir yıl bütçesinde tahsil edilememiş gelirler gelecek yıllarda nasıl olsa toplanacaktır diye bütçe olanaklarını aşan harcamalar yapma eğilimi gösterirler.
4) Egzersiz sisteminde bütçenin uygulandığı yıl ile hesapların kapandığı sene arasında uzun süreler geçer. Denetim, hesaplar kapatıldıktan sonra yapılacaktır. Eski yıllar hesaplarına karşı ilgi azalır. Dolayısıyla denetim etkinliğini yitirir. Bütçe hesaplarını mali yıl sonunda kesen yönetim dönemi "jestiyon" sistemi şimdi hemen her yerde uygulanmaktadır. Hesap dönemi sistemine uzun yıllar bağlı kalmış Fransa gibi ülkeler bile bu uygulamayı bırakmışlardır. Hesap sistemlerindeki makineleşme yönetim dönemi usulüne yönelimi daha da hızlandırır. Ancak sistemin uygulanışı ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. İngiltere'de daha sert ve kesin bir uygulama varken, İtalya, Türkiye, Belçika gibi ülkelerde uygulama yumuşatılmıştır.

d)Milli bütçe kuramı

Milli bütçe Bir ekonominin gelecek dönemdeki toplam kaynak ve harcamalarıyla ilgili tahmini denge. Gelecek belirli bir dönemde, ekonominin toplam kaynakları sayılan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve unsurları tahmin edilir. GSMH'ya yönelen, yatırım ve tüketim harcamaları olarak ifade edilen toplam talep veya toplam harcama tahminleriyle kurulacak denge, ekonominin genel dengesi veya milli bütçedir. Aşağıda bir milli bütçe örneği verilmiştir:

Milli Bütçe (Genel Denge Tahminleri)

A) Harcama tahminleri:

1. Tüketim harcamaları:

a. Kamu tüketimi

b. Özel tüketim

2. Yatırım harcamaları:

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

a. Kamu yatırımlar

b. Özel yatırımlar

3. Toplam harcamalar

B) Kaynak tahminleri:

1. Gayri safi yurtiçi hasıla:

Net dış alem faktör geliri

2. Gayri safi milli hasıla:

Dış tasarruflar

3. Toplam kaynaklar

Yukarıda, Türkiye'de olduğu gibi, toplam kaynakları, toplam harcamalarına yeterli olmayan, bu yüzden dış tasarrufa (dış kaynağa) ihtiyaç duyan bir ekonomi örneği alınmıştır. Tersi durum düşünülürse, toplam kaynaklar için de dış tasarruf yer alamayacak, harcamalar içinde, kaynaklar, harcamaları aştığından harcamalar tarafında dış yatırım ve krediler yer alacaktır.

Görüldüğü gibi, kamu bütçesinde, vergi gelirlerinin yeterli olmaması halinde, nasıl borçlanmaya başvuruluyorsa, milli bütçede de, dış kaynaklara yönelinmektedir.

Milli bütçedeki dengesizlik bulunması halinde, bir başka deyimle, toplam kaynakların para bakımından değeri ile, toplam harcamaların para bakımından değeri arasında fark olması halinde, enflasyon (toplam harcama – toplam kaynak) veya işsizlik ve durgunluk (toplam kaynak – toplam harcama) durumları ortaya çıkabilecektir.

Devletin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır. Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir. Bütçe kanununa, bütçeyle ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

Bakanlar Kurulu, genel ve katma bütçe tasarıları ile milli bütçe tahminlerini gösteren raporu, mali yılbaşından en az yetmiş beş gün önce, TBMM'ye sunar. Bütçe tasarıları kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna veya gruplara en az yirmi beş üye verilmek şartıyle, siyasi parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur. Bütçe Komisyonunun elli beş gün içinde kabul edeceği metin TBMM'de görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır. TBMM üyeleri bütçe kanunu tasarılarının Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar. Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararnameyle bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez

e)Vergi tarifesi-vergi matrahı
Verginin Oranı ve Tarifesi

Verginin oranı, matrah üzerine tatbik edilecek bir yüzde nispettir. Vergi tarifesi ise, vergi tutarının hesaplanabilmesi için matraha uygulanması gereken ölçü veya ölçüler bütünüdür. Vergi tarifesinin en önemli unsuru da yine oran veya oranlar olmaktadır. Çeşitli vergi tarifesi şekilleri vardır.

Vergi tutarını hesaplayabilmek için matraha uygulanması gereken ölçülere vergi tarifesi (the tariff) adı verilir. Her vergi tarifesinin en önemli öğesi vergi oranlarıdır. Vergi tarifesi, vergi oranları ve vergi miktarının yer aldığı bir çizelge niteliğindedir

Vergi tarifeleri ortalama vergi oranına bağlı olarak tek (düz, müterakki), tersine artan oranlı (ric'i gerileyici) olarak sınıflandırılabilir.

Vergi tarifesinde "ortalama vergi oranı" ile "marjinal vergi oranı" arasındaki ayırım önemlidir. Vergi miktarının (T), matraha (X) oranı, ortalama vergi oranını vermektedir. (T/X). Buna karşılık vergi miktarındaki değişmenin (AT), matrahtaki değişmeye (AX) oranı ise, marjinal vergi oranını göstermektedir (AT/AX).

vergi matrahı

Matrah, vergi borcunu hesaplamak için kullanılan, vergi yasalarına göre belirlenen miktardır.

İkiye ayrılır:

Advolerem matrah: Belirli bir rakamdır. (.....YTL)
Spesifik matrah: Vergiye sebep olan şeyin cinsi, özelliğine göre belirlenen matrahtır (m2, kwat, motor gücü 1500 gibi)

Matrah Belirleme Usülleri

Beyan Usulü: Vergi mükellefinin kendi matrahını beyan etmesidir.

Karine usulü: Vergi mükellefinin gelir veya servetinin ölçüsü olduğu kabul edilen çeşitli dış göstergelerden yararlanmak suretiyle vergi matrahının hesaplanmasıdır.

Götürü Usul: Vergilendirmeye esas olacak değer veya miktarın tek tek belirlenmesi yerine aynı durumdaki tüm vergi mükellefleri için genel olarak belirlenmesidir.

İdarece Takdir Usulü: Matrahın belirlenmesi konusunda idarenin takdir hakkını kullanmasıdır.

f)Resen tarh

Vergi hukukumuzda tarhiyat yöntemi olarak beyana dayalı tarh, birçok vergi için asli tarh usulüdür. Ancak beyana dayalı tarh yöntemi, doğal olarak beyanın kontrolünü ve yoklama, inceleme ve bezeri şekillerle yapılan bu kontrolün sonuçlarına dayalı diğer tarh yöntemlerini de gerekli kılar. Bu sebeple Vergi Usul Kanunumuz'un kabul ettiği tarh yöntemlerinden birisi de, re'sen tarh yöntemidir.
Re'sen tarh müessesesi, Vergi Usul Kanunumuz'un 30. maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre re'sen vergi tarhı, "vergi matrahının tamamen veya kısmen defter, kayıt ve belgelere veya kanuni ölçülere dayanılarak tespitine imkân bulunmayan hallerde takdir komisyonları tarafından takdir edilen veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlarca düzenlenmiş vergi inceleme raporlarında belirtilen matrah veya matrah kısmı üzerinden vergi tarh olunması"dır.
Kanun anılan maddesinde hangi hallerde re'sen tarhiyat yoluna gidilebileceğini sayma yöntemi ile tahdidi olarak belirlemiştir. Bu belirlemeye göre re'sen tarh halleri şunlardır:
- Vergi beyannamelerinin kanuni süresi içerisinde verilmemesi
- Vergi beyannameleri kanuni veya ek süreleri içerisinde verilmekle birlikte beyannamede matraha ilişkin bilgilere yer verilmemişse

- Kanunen tutulması zorunlu defterlerin hepsi veya bir kısmı tutulmamış veya tasdik ettirilmemiş olursa veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlara her hangi bir sebeple ibraz edilmezse
- Defter kayıtları ve bunlarla ilgili vesikalar vergi matrahının doğru ve kesin olarak tespitine yer vermeyecek derecede noksan, usulsüz ve karışık olması dolayısıyla ihticaca salih bulunmazsa
- Tutulması zorunlu defterlerin veya verilen beyannamelerin gerçek durumu yansıtmadığına ilişkin delil bulunursa
- 3568 sayılı kanuna göre yetki almış meslek mensuplarına imzalattırılması zorunluluğu getirilen beyanname ve ekleri imzalattırılmazsa veya tasdik kapsamına alınan konularda yeminli mali müşavir raporu zamanında ibraz edilmezse.

91 Tam rekabetten monopole geçmenin sakıncalarını açıklayınız.

TAM REKABET VE TEKEL PİYASALARININ KARŞILAŞTIRILMASI “

Her iki piyasa türünün birbirinden ayırt edici nitelikleri şöyle sıralanabilir:

1. Tam rekabette firmalar daha düşük fiyatlarda satış yaparlar. Çünkü tekel piyasasının denge fiyatı uzun dönemde maliyet eğrisinin minimum noktasında olmadığı için daha yüksek düzeydedir.
2. Tam rekabette firmalar daha düşük maliyetlerde üretimde bulunmalarına karşın tekelde üretim maliyeti daha yüksektir.
3. Tam rekabette firmaların üretim miktarı tekelci firmanınkini geçer. Böylece tam rekabette firmalar daha düşük maliyetlerle daha fazla üretimde bulunurlar. Tekelci firmada atıl kapasite büyük bir n olabilir.
4. Tekelci firmada atıl kapasite sonucu, toplum açısından üretim kaynakları savurganlığı söz konusudur.
5. Tekelci firmalar tam rekabete kıyasla aşırı karlar elde ederler. Bunun sonucu gelir dağılımında eşitsizliklere yol açar. Tekellerin büyük karlar sağlamaları genellikle yoksul halkın veya düşük gelirli grupların gelirlerinin daha da azalmasına yol açtığı için toplum açısından “sosyal adalet” ilkesi ile bağdaşmayan sonuçlar doğurur.
6. Tam rekabette talep eğrisi tam esnek yani yatay bir doğru olmasına karşın, tekelde negatif eğimli piyasa talep eğrisinin aynısıdır.
7. Tam rekabette talep marjinal ve ortalama gelir eğrileri aynı eğri ile temsil edildiği halde, tekelde marjinal gelir eğrisi birbirinin aynısı olan talep ve ortalama gelir eğrilerinin altındadır.
8. Tam rekabet piyasasında denge marjinal maliyetin fiyata eşit olduğu noktada, tekelde ise marjinal maliyetin marjinal gelire eşit olduğu yerde sağlanır.

92 Dış ticare politikası nedir?araçları ve amaçlarını yazınız.Amaçlarından hangisi az gelişmiş ülkelerde önemildir.

DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE AMAÇLARI

Küreselleşen dünya içerisinde teknoloji hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Gün geçtikçe küçülen bir dünya içerisinde yaşamaya mahkumuz. Baş döndürücü bir hızla ilerleyen teknoloji ve onun ürünü olan ulaşım ve iletişim, yeryüzünde bulunan yaklaşık iki yüz ülke arasındaki her türlü ilişkiyi inanılmaz ölçülerde arttırmıştır. Bu ilişkiler arasında ekonomik nitelikte olanlar , hem bu gün eriştikleri büyüklükler , hem de diğer siyasal , toplumsal, kültürel, asker ve benzeri nitelikli ilişki türleri üzerindeki etkileri açısından büyük önem taşımaktadır.

Uluslararası ticari ilişkilerin çok eskilere kadar indiği bilinmektedir. Bugünkü iktisadın kurucuları olarak nitelendirilen Adam Smith ve David Ricordo'nun çalışmaları içinde ülkeler arasında ticaretin avantajları, önemli bir yer tutmaktadır.

Bununla birlikte , serbest ticaret görüşü teoride ne kadar güçlü olursa olsun, uygulamada hiçbir sınıflandırmaya tabi olmayan uluslararası mal ve hizmet ticaretine rastlanmaz. Hükümetler , çeşitli amaçları gerçekleştirmek için uluslararası ticarete müdahalelerde bulunurlar. Bu müdahalelerin altında ekonomik olduğu kadar , sosyal ve siyasal amaçlar yatabilir.

Dış ticaret politikası genel ekonomi politikasının önemli bir aracıdır. Genel ekonomi politikası, ulusal ekonomilerin düzenlenmesi ve yönetimi amacıyla alınan çeşitli önlemleri kapsar.

Dünya ekonomisinin istikrarlı biçimde gelişebilmesi , büyük ülkelerin uyguladıkları içi ve dış ekonomik politikalarla yakından ilgilidir.

Az gelişmiş ülkelerde uluslararası ticaret politikası adeta ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak kullanılmıştır.

1. DIŞ TİCARET KAVRAMI

Dış ticaret politikasına girmeden önce , dış ticaret nedir ve ülkeler neden dış ticarete gereksinme duymaktadırlar gibi ların cevabını vermek gerekmektedir. Bunun için öncelikle dış ticaretin tanımından yola çıkmamız gerekmektedir.

Kısaca dış ticaret; mal, sermaye ve hizmet ihraç ve ithalini ifade eder. Başka bir ifadeyle dış ticaret ; ülkeler arası ihracat ve ithalatın sebep ve faydalarını emek ve sermaye hareketlerini açıklar.

Dış ticaret; bir ülkenin yabancı ülkelerle gerçekleştirdiği mal, hizmet ve faktör ticaretini ve sermaye hareketlerini kapsamaktadır.Dış ticaretin bir ülke ekonomisindeki yerini değerlendirmek için başvurulacak birkaç ölçüt bulunmaktadır. Bunlar ihracat ve ithalatın veya bunların toplamı olan dış ticaret hacminin GSMH'ya oranlarıdır.

Dış ticaretin çok önemli bir konu olduğunu ilk kez dikkati çeken iktisatçı Mil'dir . Ona göre dış ticaret; çok karışık ve güç bir işlemdir. Aynı zamanda çok dikkat ve sabır gerektiren bir faaliyet alanıdır.Bir ülkenin üretim faktörleri farklı ve farklı etkenler altındadır.

Ülkelerin birbirleri ile ticaret yapmasının bir çok nedenleri vardır. Fakat bu nedenlerden ikisi , diğerlerinden daha önemlidir. Bunlar ülkelerin üretimlerinin kendilerine yeterli olmaması ve bazı malların sadece bazı ülkelerde üretilmesidir.

Kısaca bu açıklamalar ışığı altında ülkelerin dış ticarette bulunmalarını şu noktalarda toplayabiliriz.

1) Ülkelerdeki üretim faktörleri farklı niteliktedir ve bu yüzden farklı maliyetlerle üretime gidilmektedir.

2) Ülkeden ülkeye üretim faktörleri miktarının farklı olması. Bunun sonucu olarak bazı ülkelerde bolluk , (örneğin tarım ürünleri) bazılarında kıtlık,(az gelişmiş ülkelerde sermaye malları azdır) görülmektedir.

3) İklim koşullarının farklı oluşu ve her ürünün her ülkede yetiştirilmemesi. Örneğin Türkiye'de kahve yetişmemektedir ve Türkiye kahveyi ithal etmektedir. Böyle bir durumda ithal edilen ürünün iç ürünle rekabet etmesi söz konusu değildir. Eğer ithal edilen ürün içerde de varsa o zaman rekabet olabilir üstelik ithalat ihracatla ödenebilir ve dövize gerek kalmayabilir . Şayet kahve ithal edilmezse ikame yolları araştırılacak veya kaçak olarak ülkeye kahve sokulacaktır.

4) Bazı ülkelerde , iş bölümü ve ihtisaslaşma sonucu verim arttığı için bazı ürünlerin daha ucuza elde edilmesi. Ricardo'nun Mukayeseli Maliyetler veya Mukayeseli Üstünlükler Teorisi buna dayanmaktadır. Ucuz olan bir ürün talep edileceğinden iş bölümü ülkeler arasındaki ticareti kaçınılmaz hale getirmiştir. Ancak bu demek değirdir ki, bir ülke daha yüksek maliyetlerle üretimde bulunmaz.

5) İç üretimin, kıt ve yetersiz kaynaklardan ötürü arttırılamaması ve tüketime yetmemesi .Örneğin; İngiltere'nin büyük ölçüde tarım ürünlerini ithal etmesi.

6) Hammadde, teknik bilgi ve teknoloji ihtiyacı.Örneğin ; Türkiye'nin büyük ölçüde petrole ihtiyacı vardır.

7) Makinenin üretime katılması ile kitle halinde üretime geçilmesi ve bu fazla ürünlere alıcı bulma zorunluluğu.

8) Her iki ülkenin de dış ticaretten yararlanacağı inancı. Bundan dolayı daha çok ticaret yapmayı istemektedirler.

9) Harp ekonomisinin önem kazanması.

10)Herkesin istediği ülke malını serbestçe tüketebilmesi.

11) Büyük maliyetlere dayanan ve ortak işbirliğini zorunlu kılan üretim mekanizması. Örneğin; Fransız ve İngiliz işbirliğine dayanan Concorde uçakları .

12)Uluslararası ulaşım imkanlarının gelişmesi ve taşımacılığın kolaylaşması.

Her ülke ihtiyaç duyduğu her malı üretemediğinden dış ülkelerle mübadeleye girişecek ve verdiği mal karşılığında daha fazla mal almak , yani en düşük fiyatla , daha kaliteli ve daha çok mala sahip olmak isteyecektir.

2. DIŞ TİCARET POLİTİKASI

Dış ticaret politikası , ekonomik literatüründe farklı şekilde tanımlanmaktadır. Dış ticaret politikası; bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerini düzenleyen bütün önlemlerdir. Meade konuyu , ödemeler dengesindeki özel kalemleri dolaysız olarak kontrol etmeye yönelik

politikalar olarak ele almaktadır. Böylece Meade , ticaret politikası ile ticarete konu olmayan mallar ve hizmetler üzerindeki dahili vergiler ve sübvansiyonlar uluslararası işlemlerdeki etkilerini tanım dışı bırakmaktadır. Balassa ise; ticaret politikasının kapsamını sadece ithalat ve ihracat üzerindeki tarifeler , kotalar ve mali yardımlarla sınırlandırmaktadır. Aslında dış ticaret politikası; ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabındaki ihracat ve ithalat kalemleri üzerindeki tüm hükümet faaliyetlerini kapsayan bir çeşit dış ekonomi politikasıdır.
Diğer bir ifadeyle, ödemeler dengesi açığını kapatmak ve ödeme güçlüklerini gidermek için alınan önlemlerin ve yapılan müdahalelerin tümüne dış ticaret politikası adı verilir.
Daha başka bir ifadeyle; dış ticaret politikası; ülkenin dış ticaretinin yapısına ve miktarına yön verilmek için alınan tüm tedbirleri kapsar.
Dış ticaret politikasının tanımlarını yaptıktan sonra hükümetlerin dış ticarete müdahalelerini değinmek istiyorum . Hükümetler çeşitli amaçlarını gerçekleştirebilmek için uluslararası ticarete müdahalelerde bulunurlar. Bu müdahalelerin altında ekonomik olduğu kadar , sosyal ve siyasi amaçlarda yatabilir. İç üretici grupların baskıları sonucunda hükümetler koruyucu önlemler almak zorunda kalabilir.
Devletin dış ekonomik ilişkilere müdahaleleri genellikle bu faaliyetlerin engellenmesi veya sınırlandırılması amacına yöneliktir. Örneğin , gümrük tarifeleri, kotalar, kambiyo denetimi ve benzeri bu türdendir. Ancak bazen hükümet müdahaleleri ile güdülen amaç , belirli ekonomik işlemlerin özendirilmesi de olabilir. İhracat veya genel olarak döviz kazandırıcı işlemler.
Hükümetlerin dış ticarete müdahaleleri dolaysız veya dolaylı bir nitelik taşıyabilir. Doğrudan dış ticarete yönelik alınan önlemlere dolaysız; gümrük vergileri veya tarifeler gibi. Başka amaçlar için alınmış olmakla birlikte dış ekonomik ilişkileri etkileyenler ise dolaylıdır. Örneğin, ülkede enflasyonu önlemek için uygulana politikalar aynı zamanda ithalat ve ihracatı da etkiler.
O halde dolaysız anlamda dış ticaret politikası (trade policy) , hükümetlerin doğrudan doğruya ülkenin dış ticaret akımlarını sınırlandırmak, özendirmek veya bu işlemlerin yapılış şekillerini düzenlemek için almış oldukları önlemlerin oluşturduğu sistematik bir bütündür.
Dış ticaret politikası genel ekonomi politikasının bir aracıdır. İç ekonomi ile ilgili politikalar dış ticareti etkileyebildiği gibi , dış ticaret politikaları da iç ekonomiyi etkiler. O bakımdan çeşitli politikalar arasındaki ilişkiler genel ekonomi politikası çerçevesi içerisinde birbiriyle uyumlu olacak biçimde düzenlenmeye çalışılır.
Dünya ekonomisinde büyük yeri olan ülkelerin dış ekonomik politikaları diğer ülkeleri de derinden etkileyebilir. Bu, özellikle koruyuculuk yönünden geçerlidir. Örneğin , ABD'nin koymuş olduğu bir gümrük vergisi , bu piyasaya mal ihraç eden ülkeleri güç durumda bırakarak onları da benzer önlemler almaya zorlayabilir. Böylece, büyük ülkelerin başlattıkları dış ticaret sınırlandırıcı politikalar hızla çevreye ve dünya ekonomisini bir daralma sürecine sokabilir. Bu ülkeler de dış ticareti dolaylı bir biçimde etkileyen işsizlik, enflasyonla mücadele, gibi yurt içi ekonomi politikaları da aynı sonucu doğurabilir. O yüzden dünya ekonomisinin istikrarlı biçimde gelişebilmesi , büyük ülkelerin uyguladıkları iç ve dış ekonomik politikalarla yakından ilgilidir.

Şunu belirtmek gerekir ki, hükümetin dış ekonomik ilişkilere müdahaleleri yalnızca ithalat ve ihracat gibi mal ve hizmet akımlarını kapsamaz. Bunların yanında sermaye ve teknoloji gibi faktör hareketleri de müdahalelere konu olmaktadır. O bakımdan dış ticaret politikası deyimi yerine , daha geniş kapsamlı olan uluslararası iktisat politikası kavramının kullanılması da düşünülebilir.

3. DIŞ TİCARET POLİTİKASININ AMAÇLARI

Hükümetlerin ülkenin dış ticaret ilişkilerine müdahalelerde bulunmamasına yol açan bazı önemli nedenleri şu şekilde belirtebiliriz.

DIŞ ÖDEMELER DENGESİZLİKLERİNİN GİDERİLMESİ

Ödemeler bilançosu açıkları, ulusal ekonomi üzerinde bazı önemli olumsuz sonuçlar doğurur.Dış açık veren ülkeler bu konuda büyük baskı altındadır. Çünkü döviz rezervlerinin tükenme olasılığı vardır. Dolayısıyla bu ülkelerde dış ticaret politikasının amacı döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesi veya ithalat ve öteki döviz gideri doğuran işlemlerin kısıtlanması ile açıkların giderilmesine yöneliktir

DIŞ REKABETTEN KORUNMA

Ülkeler dış piyasanın rekabetine dayanamayan yerli endüstrileri korumak için ithalat sınırlandırma yoluna gidebilir. Azgelişmiş ülkelerde yeni kurulan veya ileride kurulacak endüstriler , belirli bir olgunluk aşamasına ulaşıncaya kadar böyle bir korumaya ihtiyaç duyarlar. Sanayileşmiş ülke hükümetleri de özellikle azgelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri tekstil gibi emek yoğun bir kısım sanayi mallarıyla rekabet edemeyen bazı yurt içi endüstri dallarını koruyucu politikalar izlenmektedir.

EKONOMİK KALKINMA

Kalkınmakta olan ülkeler dış ticaret politikasını sanayileşme stratejilerinin bir aracı olarak kullanmaya çalışırlar . İthal ikamesi gibi içe dönük bir sanayileşme stratejisi izleyen ülkelerde, dış ticaret politikasının ana amacı yerli endüstrilerin korunması iken, dışa açık politika uygulayanlarda amaç ihracatın özendirilmesidir. İlkel tarım ürünlerini dış piyasadaki istikrarsızlıklardan korumak için ekonomik yapının çeşitlendirilmesi , kıt döviz kaynaklarının ticaret politikasının geleneksel fonksiyonları arasında yer almıştır.

PİYASA AKSAKLIKLARININ GİDERİLMESİ

İç ekonomide tekelci kuruluşların yaygınlaşması, üretimde kaynak etkinliğini bozar ve tüketicileri kalitesiz yerli mallara yüksek fiyat ödemek zorunluluğu ile karşı karşıya bırakabilir. Bu durumda hükümetler, gümrük tarifelerini veya öteki kısıtlamaları azaltarak iç piyasada rekabeti geliştirme yoluna gidebilir. Böylece monopoller kırılır, piyasa aksaklıkları ortadan kalkar ve dolayısıyla kaynak dağılımında etkinlik artar.

EKONOMİNİN LİBERALLEŞTİRİLMESİ

Günümüzde çoğu ülkelerde ekonomik politikanın ana amacı serbest piyasa ekonomisini bütün kurum ve kuralları ile uygulamaktır. Bu ülkeler liberal bir dış ticaret politikası izleyerek ulusal ekonominin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlamaya çalışırlar.

İÇ EKONOMİK İSTİKRARIN SAĞLANMASI

İç ekonomik istikrarın bozulması , işsizlik veya enflasyon şeklinde olur. İşsizlik içindeki ülkeler çalışma düzeyinin yükseltilmesi için dış ticaret politikasından yararlanmayı deneyebilirler . Şöyle ki , gümrük tarifeleri ve kotalar koyarak toplam talebi yabancı mallardan yerli mallara doğru kaydırırlar. Ancak bu durumda karşı ülkenin ihracatı azalacağı için bu ülkeye adeta işsizlik ihraç etmiş olur.

Bunun gibi içerde bazı malların arzının daralmış olması , iç fiyat artışına yol açarak bir enflasyon nedeni oluşturabilir. Böyle bir durumda ise hükümetler söz konusu malların ithalatını kolaylaştırarak arz kıtlıklarını giderir ve fiyat istikrarını sağlamaya çalışırlar.

HAZİNEYE GELİR SAĞLAMA

İthalat ve ihracat üzerine konulan bir takım vergiler özellikle az gelişmiş ülkelerde devlet hazinesi için önemli bir gelir kaynağı oluşturur.

DIŞ PİYASALARDA MONOPOL GÜCÜNDEN YARARLANMA

Bazen dış ticaret politikasının amacı , ihraç edilen mallarla ilgili olarak uluslararası piyasalarda monopolcü duruma geçmek düşüncesi olabilir. Bunun için ülke tek üretici olduğu ürünlerin dışarıya satışlarını sınırlandırmalar koyar veya benzer malı üreten az sayıdaki ülkelerle anlaşarak birlikte kartel kurma yoluna gidebilir. Böylece uygulanacak aşırı yüksek fiyatlarla ticaret hadleri lehte değiştirmeye çalışılır.

OTARŞİ

Bir kısım ülkeler geçmiş dönemde ekonomik ve siyasal rejimlerin bir gereği olarak otarşi adı verilen politikaları uygulamaya çalışmışlardır. Otarşi, ekonomik bakımından kendi kendine yeterlilik demektir. Dolayısıyla bu politikayı benimseyen ülkelerde ticaret politikasının amacı dış dünya ile ekonomik bağları en düşük düzeye indirilmesidir.

Şurası bir gerçektir ki, ne kadar zengin olursa olsun bir ülkenin uzun dönemde tam bir otarşik politika uygulaması olanak dışıdır. Çünkü uzun dönemli olarak ülkenin her türlü kaynağı ve olanağa sahip olması gerçeklerle bağdaşamaz. Geçmişte Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu ülkeleri Batılı Kapitalist ülkelere karşı bu tür otarşik politikalar izlemişlerdir. Ancak Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra bağımsızlığa kavuşan ülkeler yeniden dünya ekonomisiyle bütünleşme çabası içine girmişlerdir.

SOSYAL VE SİYASAL NEDENLER

Hükümetler bazen sosyal ve siyasal düşüncelerle bir üretici grubunu kayırmak istediklerinde o sektörle ilgili malların ithalinden gümrük vergilerini yükseltirler. Tersine eğer gelir dağılımının aleyhine değişmesi arzu ediliyorsa o endüstriler korunmaktan vazgeçilebilir.

Bunun gibi ülke güvenliği , halk sağlığı , çevre kirlenmesini önleme, doğal kaynak rezervlerinin korunması gibi nedenlerle belirli malların ithal veya ihracı da kısıtlanmış veya yasaklanmış olabilir.

DIŞ POLİTİKA AMAÇLARI

Dış ticaret politikası izlenen dış politika ile yakından ilgilidir. Örneğin, dost ülkelere gümrük indirimleri şeklinde ticari indirimler verilirken diğerleri bu olanaktan yararlandırılmaz. Askeri bakımdan kritik kabul edilen bazı mamul, yarı mamul, hammadde veya teknolojilerin düşman ülkelere satışı yasaklanır veya askeri açıdan kritik önem taşıyan bazı endüstriler yoğun koruma önlemleri altına alınarak geliştirilmeye çalışılır.

DIŞ TİCARET POLİTİKASININ ARAÇLARI

1. GÜMRÜK TARİFELERİ
2. TARİFE DIŞI ARAÇLAR

MİKTAR KISITLAMALARI

İTHALAT KOTALARI

İTHAL YASAKLARI

DÖVİZ KONTROLÜ

ÇOKLU KUR SİSTEMİ

TARİFE BENZERİ FAKTÖRLER

GÖRÜNMEZ ENGELLER

GÖNÜLLÜ İHRACAT KISITLAMALARI

İHRACATIN ÖZENDİRİLMESİ

DIŞ TİCARET POLİTİKASININ ARAÇLARI

Devletin dış ticarete müdahale için kullandığı geleneksel araç gümrük tarifeleridir. Ancak zamanla gümrük tarifelerinin etkisi azalmış bunun yerine çok sayıda araç ve düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Bunları aşağıda değinmeye çalışacağım.

1. GÜMRÜK TARİFELERİ

Dış ticaret politikasının en eski ve en yaygın araçlarından birisi kuşkusuz gümrük vergileridir. Malların ülke sınırlarından geçişi sırasında alınan vergilerdir. Tarifelerin ekonomi üzerindeki etkileri fiyat mekanizmasının işleyişine dayanır. Tarife deyimi çeşitli mallara uygulanacak vergi oranlarını gösteren listeleri ifade eder.
Gümrük vergilerinin genellikle iki fonksiyonu vardır: Gümrük vergileri her devletin bütçesinde önemlidir. Yani gümrüklerden alınan vergiler, devletler için bir gelir kaynağıdır. İç üretimi yabancı rekabetine karşı korumaktır.Yani himaye tarifeleri ve gelir tarifeleridir.
Gümrük tarife argümanları iktisadi ve iktisadi olmayan argümanlar diye ikiye ayrılır. İktisadi argümanlar, tarife koymak suretiyle ulusal refahı arttırılabileceğini ileri süren argümanlardır. Halbuki iktisadi olmayan argümanlar ise, diğer bazı nedenler ileri sürülmek suretiyle savunulan tarife argümanlardır.Örneğin, harp sanayiini himaye amacıyla koyulan tarifeleri savunan bir argüman. İktisadi olmayan bir argümandır. Fakat, dolaylı yollarla bu sanayiinin ulusal refaha arttırabileceği ileri sürülürse bu argümanın iktisadi bir argüman olabileceği de düşünülür.
Gümrük vergileri çeşitli ülkelerin bütçe gelirleri içinde farklı oranlarda yer tutmakla birlikte , özellikle az gelişmiş ülkelerde devlet hazinesinin önemli bir gelir kaynağını oluştururlar. Tarifelerin, dış ticaret politikasının en eski bir aracı olması bu nedene dayanır.
Gümrük vergileri spesifik veya ad valorem temel üzerinden alınabilirler. Birde bunların ikisini birleştiren karma vergiler vardır.
Spesifik vergiler birim ve ağırlık gibi malların fiziki birimleri üzerinden alınırlar. Örneğin otomobil başına 1.000$ veya petrolün variline 20$ vergi konması gibi. Ad varolem vergiler ise malın değerinin belirli bir yüzde oranı şeklindedirler. Otomobil ithalatından , söz gelişi C.I.F. değerinin yüzde 80'i oranında vergi alınması.
Tanzimat hükümetleri, dış ticaret dengesinin memleket aleyhine gelişmesi ve yerli sanayiin dış rekabete karşı korumasız kalması karşısında, ithalata uygulanan gümrük resmi oranlarının yükseltilmesi yönünde, uzun uğraşılardan sonra ancak 1862 yılında değer üzerinden alınmakta olan %5'lik gümrük resmi oranını %8'e yükseltebilmiş ve ihracattan alınmakta olan %12'lik gümrük resmi oranını da %8'e düşürebilmiştir (ihracattaki bu %8'lik oranın her sene %1 oranında indirilmesi de kararlaştırılmıştır). İthalattan alınan bu advalorem %8'lik gümrük vergisi 1907 yılında %11'e, Eylül 1914'de %15'e yükseltilmiş, Mayıs 1915'de ise %30'a çıkarılmıştır. Sanayi kollarını dış rekabete karşı korumak amacıyla ithal edilecek her mal grubu için spesifik bir gümrük tarifesi Mart 1916'da yürürlüğe konulmuş ve böylece advalorem gümrük tarifesi terk edilerek spesifik gümrük tarifesine geçilmiştir.
Simdi spesifik vergiler ile ad valorem vergiler arasındaki artıları ve eksileri sunmaya çalışacağım. İlk olarak spesifik vergiler, malın fiziki birimi gibi objektif kıstaslara dayandığından uygulamaları kolaydır. Ancak bunlar vergide adalet ilkesiyle bağdaşmazlar. Çünkü malın

farklı değerdeki kaliteleri arasında bir ayırım yapılmaz.Ucuz kalitede mal ithal edenlerle pahalı kalitede mal ithal edenler hep aynı vergiyi öderler . Örneğin , Mercedes veya VW ithalinde aynı miktar vergi alınması. Bu nedenledir ki spesifik vergiler ithalatı, kalitesi düşük ucuz mallardan pahalı mallara doğru kaydırabilirler.
Spesifik vergiler enflasyonda ad valorem vergiler kadar dış koruma sağlamazlar. Bunlar , birim başına sabit bir miktar oldukları için fiyatlar yükseldikçe verginin fiyata oranı da düşer. Oysa ad valorem vergiler değer üzerinden alındıklarından artan fiyatlarla aynı oranda uygulanırlar, verginin koruma gücü değişmez.
Ad valorem vergilerin bu üstünlüklerine karşın bazı güçlükleri de vardır. Bu vergilerin uygulanabilmesi için , her şeyden önce malların değerinin belirlenmesi gerekir. İthal malların üretildiği fabrikada, satış yerlerinde, taşıma aracında veya sınırdan girdiği andaki fiyatları birbirinden farklılık gösterir.
Son olarak da karma gümrük vergileri üzerinde duracağım. Genellikle hammaddesi gümrük vergisine tabi olan mallara uygulanır. Bu durumda verginin spesifik kısmı hammadde üzerine konulan gümrük vergisine eşittir. Ek olarak alınan ad valorem vergi ise iç ekonomide o sanayii dalına sağlanan koruma oranını yansıtır.

2. TARİFE DIŞI ARAÇLAR

Gümrük tarifeleri dışında genellikle döviz çıkışına yol açan işlemleri kısıtlamak için hükümetin tek taraflı kararı ile konulan müdahale önlemleridir.
Tarife dışı araçların bir bölümü özellikle 1973'lerden sonra sanayileşmiş ülkelerde yaygınlık kazanan yeni koruyuculuk akımları çerçevesinde yoğun olarak uygulanır. Bunlar arasında örneğin, gönüllü ihracat kısıtlamaları, teknik, güvenlik, sağlık standartları, idari düzenlemeler, sübvansiyonlar , vs. yer alır.

MİKTAR KISITLAMALARI

Geleneksel olarak tarife dışı araçların ağırlıklı bir bölümü miktar kısıtlamalarını oluşturur. Devletin ithalatı doğrudan doğruya belirli miktarlarda sınırlandırmasına dayanan uygulamaları kapsar. Bunlar ithalat kotaları , ithalat yasakları , döviz kontrolü ve çoklu kur uygulamaları gibi önlemleri kapsar.

İTHALAT KOTALARI

Hükümetlerin ithal edilecek mal hacmi üzerine fiziki miktar veya değer olarak koyduğu sınırlandırmalara kota adı verilir. Kotalar belirli sürelere göre düzenlenirler. İthalat kotaları yurt içi sanayii veya tarım kesimini korumak ya da ödemeler bilançosu açıklarını önlemek gibi nedenlerle kullanılırlar.

Kotaların türlerine bakıldığında , bazılarında ilgili hükümet kuruluşu mal hacmini belirlemekle yetinir, ayrıca ithalatın hangi ülkeden ve kimler tarafından yapılacağına müdahalede bulunmaz. Bunlara global kota adı verilir. Sakıncaları önlemek için kotalar özel ithalatçılar arasında belirli kıstaslara göre dağıtılabilir . Bu tip kotalara tahsisli ithal kotası denir. Diğer bir kota türü de gümrük tarife kotalarıdır.

İTHAL YASAKLARI

İthalat yasakları , ithalatı kotalarla kısıtlamanın en son şeklidir. Burada yasaklanan malın ülkeye girişi tamamen önlenmektedir.İthalat yasaklarına şu gibi nedenlerle başvurulabilir. Ekonomi için önemsiz veya lüks sayılan malların ithaline izin verilmeyerek kıt döviz kaynaklarından tasarruf sağlanır. Yerli sanayi dış rekabetten tam olarak korunur. Dış açıkların kapatılmasına katkı sağlar.
İthalat yasaklarının konulmasında ekonomi dışı faktörlerde etken olabilir. Örneğin halk sağlığına , genel ahlaka ve kamu düzenine zararlı maddelerin ülkeye girişinin önlenmesi veya hasım ülkeye ambargo konulup bu ülkeden ne mal alınması, nede ona mal satılması gibi. Yasaklamalar aşırı koruma duvarları oluşturarak ulusal ekonomiyi dış dünyadan soyutlarlar. Böylece iç fiyatların dünya fiyatlarıyla bağlantısı kalmaz, kaynak dağılımında etkinlik bozulur ve ihracat geriler.

DÖVİZ KONTROLÜ

Miktar kısıtlamalarının bir diğer aracıda döviz kontrolü veya kambiyo denetimidir. Döviz kontrolü döviz işlemlerini sınırlandırır. Döviz piyasasına yapılan hükümet müdahalelerine döviz kontrolü adı verilir. Hükümetler döviz alım ve satım işlemlerini yürütmek üzere genellikle merkez bankasını görevlendirirler.

ÇOKLU KUR SİSTEMİ

Çoklu kur sistemleri çeşitli mal ve hizmetler ticaretine farklı döviz kurlarının uygulanması biçimindedir. Örneğin bazı mallara yüksek kur uygulamakla bunların ithali engellenmiş, ihracı ise özendirilmiş olunur. Kurları düşük tutulan mallarda ise bu etkilerin tersi ortaya çıkar. Kuşkusuz çoklu kurlarda da sabit kur sistemlerine özgü uygulamalardır. Çoklu kur uygulamalarının en basit şekli, ikili kur sistemidir. Burada biri, düşük düzeyde tutulan resmi kur, diğeri serbest piyasada oluşan ve değeri yüksek serbest piyasa kuru olmak üzere iki farklı kur bulunur. Çoklu kur sistemleri de genellikle kambiyo denetimi denetimi ,kotalar, ithal yasakları ve benzeri kısıtlama araçlarıyla bir arada uygulanır.

TARİFE BENZERİ FAKTÖRLER

Bunlar gümrük tarifeleri gibi ithalatı pahalaştırıp yerli üretimin karlılığını arttıran , yani fiyat mekanizması yoluyla serbest ticarete müdahale niteliğinde olan önlemlerdir. Yerli katkı oranları, ithal ikamesi endüstrilerine verilen sübvansiyonlar vs. bu grupta yer alır.

GÖRÜNMEZ ENGELLER

Bu önlemler devletin halk sağlığı veya kamu güvenliği gibi nedenlerle çıkartmış olduğu idari, teknik düzenleme veya standartları kapsar. Her ne kadar konuluş amaçları farklı olsa da , dış ticareti sınırlandırdıkları ölçüde bir tür dış ticaret engeli niteliği taşırlar. Günümüzde bu tür engellerin sayısında hızlı bir artış ortaya çıkmıştır.

GÖNÜLLÜ İHRACAT KISITLAMALARI

Bunlar ihracatçı ülkenin piyasasını bozduğu gerekçesiyle , üretici ülkenin mal ihracını sınırlandırmaya yönelik bir tür kotalardır. İthalat kotalarından farkları ithalatçı ve ihracatçı ülkeler arasında bir anlaşmaya dayanması ve karşı tarafın ihracatı üzerine konulmuş olmalarıdır. Bunlara aynı zamanda ihracat kotaları da denir.

İHRACATIN ÖZENDİRİLMESİ

Dış ticaret politikası araçları her zaman ithalatın sınırlandırılmasına yönelik olmaz. Amaç , bazen ihracatın yada genel olarak döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesi olabilir.

Günümüzdeki ülkelerde ihracatın özendirilmesi için hükümetlerin almış oldukları bir dizi önlem vardır. Özellikle dış piyasalara yeni açılmakta olan azgelişmiş ülkeler bu önlemlere yoğun olarak baş vururlar. Bunlar çoğunlukla ihracatçıya, ülkeye kazandırdığı dövizler karşılığında daha fazla ulusal para ödenmesi veya ihraç malları üretiminde maliyetlerin düşürülmesine yönelik uygulamalarla bürokrasinin azaltılmasından oluşur.

1. BAĞLI TİCARET
TAKAS
KLİRİNG
KARŞI SATINALIM
GERİ SATINALIM
DENGELEME
BAĞLI TİCARETİN SAKINCALARI
2. ÖZEL DIŞ TİCARET REJİMLERİ
GEÇİCİ İTHAL VE GEÇİCİ İHRAÇ
SERBEST BÖLGELER
ANTREPOLAR
TRANSİT TAŞIMACILIK
SINIR VE KIYI TİCARETİ

BEDELSİZ İTHALAT

1. BAĞLI TİCARET

Bazen döviz tasarrufu sağlamak serbest dövizle satılamayan düşük kaliteli üretimin ihracını gerçekleştirebilmek , yabancı sermaye yoluyla büyük sanayi tesisleri kurmak gibi nedenlerle bağlı ticarete başvurabilir. Bu tür ticaret çoğunlukla ülkelerarası anlaşmalara dayanır ve taraflardan birisi devlet kuruluşu niteliğindedir. Eskiden sadece takas ve kliringden oluşan bağlı ticaret günümüzde, karşı satın alım, geri satın alım, dengeleme gibi değişik yöntemleri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.
Ana özellik olarak , uygulamada ticaret tek bir işlemle sonlandırılmıyor. Bunun yerine, bir ihracat işlemini, ikinci aşamada yapılan diğer bir ithalat işlemi izliyor. Bu şekilde iki ticari işlemin birbiriyle ilişkilendirilmesine dayanan ticarete bağlı ticaret denmektedir.

TAKAS
Ödemeler dengesi açıklarını hafifletecek ödemelerden biri de takastır. Takas ihracat veya ithalatın azaldığı dönemlerde uygulanan ve döviz ödemelerini gerek kalmadan malın malla mübadelesidir. İhracatçı , ihraç ettiği mallar kadar ithal hakkını kazandığı gibi , ihracatçıda ithal ettiği malın değeri kadar mal ihraç etmek zorundadır.
Takas sisteminin gerçekleşmesi için iki ülke, iki ihracatçı ve iki ithalatçı gerekmektedir. Çünkü , ihracatçı ithalatçı ile ithalatçıda ihracatçıyla karşı karşıya geleceklerdir.
Örneğin, iki ülke ele alalım ülkeler Fransa ve Türkiye olsun. Türkiye'nin tütün ihracına karşılık Fransa'dan makine ithal edeceğini varsayalım. Türk ihracatçısı, Fransa'ya 100.000.000 TL'lik tütün satmaktadır. Bu durumda , Fransız tütün ithalatçısı borçlu, Türk ihracatçısı alacaklıdır. Türk ihracatçısı ise demir istemektedir. Fransız ithalatçısı tütünün bedelini Frank olarak demir ihracatçısına , Türkiye'deki demir ithalatçısı da borcunu TL olarak tütün ihracatçısına ödeyecektir. Bu parite ayarları kendi ülkelerinde yapılacaktır. Böylece, döviz ödemeleri yapılmadan aynı değerde tütün ile demir takas edilmiş olacaktır.
Takas sistemi genellikle iki ülke arsındaki anlaşmaya göre yapılır. Bu durumda ya genel takas veya özel takas karşımıza çıkacaktır.
Diğer yandan özellikle azgelişmiş ülkelerde ihracat imkanları daraldığında ithalatçının bir ihracatçı bulması gerekecektir. Bu bakımdan, çok defa ithalatçı ihracatçıya bir pirim ödemektedir. İhracatçının ithalatçıya pirim ödemesinin en önemli sebebi, ihraç malları fiyatlarının dünya piyasası fiyatlarına oranla yüksek olmasıdır.
Takas sistemi günümüzde uygulanmamaktadır.
Takasın faydaları;
1) Döviz talebini sınırlandırılması yüzünden daralan dış ticaret ilişkilerini genişletir ve döviz sıkıntısının doğurduğu ithal güçlüklerini azaltır.
2) Satılması güç ve fiyatları yüksek olan malların ihraç imkanlarını kolaylaştırır.
3) İhracatçı , uzun süre beklemeden parasını hemen alabilir.

Takasın sakıncaları;
1) Ödenen takas primleri yüzünden ithal malların fiyatları yükselir ve ülkede pahalılık artar.
2) Fiyat artışlarından yararlanan bir spekülatörler sınıfı ortaya çıkabilir.
3) Dış ticaret sıkıcı formalitelere bağlanabilir.
4) Malın malla mübadelesindeki güçlükler belirir.

KLİRİNG

Kliring, takas sisteminin daha geniş bir alanda uygulanmasıdır. Kliringde ülkelerarasındaki anlaşmalara dayanır ve dövizle ödemelere gerek kalmadan , mallar malla mübadele edilir. Ancak takas sisteminde olduğu gibi ödemeler doğrudan doğruya ihracatçıya değil kliring ofisine yapılır. İhracatçıda alacağını kliring ofisinden alır. Kliringde görülen bir özellikte, ihracatçının mutlaka mal ithal etmek zorunluluğunun olmamasıdır. Oysa, takasta böyle bir zorunluluk vardır. Önceden belli bir süre için belirlenen kambiyo kuru üzerinden ithalatçı borcunu milli para olarak kliring ofisine öder. İhracatçıda aynı kambiyo kuru üzerinden milli para üzerinden alacağını alır.
Kliringin faydaları;
1) Ödemeler bilançosu açık veren ülkeler, mallarla mübadele edildiğinde dövizden tasarruf sağlanmış olurlar.
2) İthalatın artması ihracatı özendirebilir.
3) Döviz fiyatları değişmediğinden milli para değerini kaybetmez.
4) Gelişmiş ülkeler ihracat imkanları bulur.
5) Ödemelerin garanti olması ihracatçıyı uyarır harekete geçirir.
Kliringin sakıncaları;
1) İthalatçılar borçlarını ödemezlerse donmuş alacaklar meydana gelir ki buna blokaj denir. Böyle bir durum takas durumu için söz konusu değildir. Blokaj yüzünden alacaklar hemen ödenmemektedir.
2) İç fiyatlar yükselir pahalılık başlar.
3) İthalat ve ihracat tek piyasaya bağladığı için serbest piyasadan daha ucuza mal alma imkanı ortadan kalkar.

KARŞI SATINALIM

Karşı satınalım yoluyla ticarette özel bir firmanın yabancı bir devlete mal satması ve belirli bir süre sonrada o ülkeden mal satın alması söz konusudur.
Özel firmanın mal sattığı ülkelerden mal alma zorunluluğu , ihracatçı ülke isteklerinden kaynaklanır. Satılan mallarla daha sonra satın alınması kabul edilen malların türleri arasında genellikle bir ilişki yoktur. Karşı satınalım için tanınan süreler üç veya beş yıl arasında değişebilir.

İhracatçı malını sattığında, satış bedeli nakit para, yani serbest döviz olarak tahsil etmekte ve ithalatı gerçekleştirdiğinde de ödemeyi yine serbest dövizle yapmaktadır. Karşı satınalım uygulamalarına bir örnek Türkiye ile Eski Rusya arasında 1984 yılında imzalanan doğal gaz anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre Türkiye Rusya'dan alacağı doğal gaz bedelini serbest dövizle ödeyecek, ancak Rusya da bu dövizlerin % 35'i kadar Türkiye'den ihraç malı satın alacak ve diğer %35'i ile de ülkesinde iş yapan Türk müteahhitlerine ödemede bulunacaktır.

GERİ SATINALIM

Bağlı ticaret şekilleri içinde en çok rastlananlardan birisi geri satınalımdır. Burada, batılı özel firma bir azgelişmiş ülkeye makine donatım, üretim teknolojisi veya anahtar teslimi fabrika satar fakat kurulacak tesislerde üretilecek mallarında bir bölümünü geri satın almayı kabul eder.

Rusya'nın ülkemizde kurduğu İskenderun Demir Çelik Fabrikaları, Seydişehir Alüminyum Tesisi ve Orhaneli Termik santrali gibi tesisler geri satınalım modeline dayanır. Bundan başka yabancı şirketlerin Türkiye'deki petrol arama faaliyetlerinde de geri satın alım yöntemi uygulanır.

DENGELEME

Bağlı işlemler grubunda düşünülebilecek anlaşmalı ticaret şekillerinden biriside dengeleme anlaşmalarıdır. Burada da serbest döviz karşılığı yapılan bir ilk satış işlemi vardır. Genellikle bu ilk satış işlemi, alıcı ülkenin döviz rezerv durumunu önemli ölçüde sarsacak kadar büyük bir ödemeyi gerektirir. O nedenle ikinci aşamada satıcı ülkenin, alıcı ülke üzerindeki bu döviz baskısını hafifletmek için ona döviz kazandırıcı veya döviz tasarrufu sağlayıcı hizmetlerde bulunması söz konusudur.

Dengeleme anlaşmaları , genellikle sanayileşmiş ülkelerin, uçak, askeri malzeme, nükleer santral ve elektronik tesisler gibi ileri teknoloji ve büyük yatırım gerektiren alanlarda satışlarını gerçekleştirmek için başvurdukları yollar arasındadır. Böylece, alıcı ülkeler açısından birtakım sanayilerin kurulması veya savunma gücünün arttırılması sağlanmış olur. Dengeleme anlaşmalarının ortaya çıkış nedeni satıcı firmalar arasındaki rekabettir.

Dengeleme anlaşmalarının, azgelişmiş ülkelerde bazı büyük sanayii tesislerinin kurulması istihdamın arttırılması ve modern teknoloji ithali gibi yararları vardır. Örneğin Türkiye'nin 1997 yılı içinde açtığı yolcu uçakları ihalesinde Boeing firmasına karar verilmesinde firmanın sağladığı taahhüt ettiği dengeleme kolaylıklarının önemli etkisi olmuştur.

BAĞLI TİCARETİN SAKINCALARI

Bağlı ticaretin sakıncalarını şu şekilde sıralayabiliriz;

1) Çok yanlı denkleştirmeye olanak vermemek. Bağlı ticaretin geleneksel şekilleri olan takas ve kliring , ödemelerin çok yanlı denkleştirmesine olanak tanımaz. Buda ticaretin normal gelişmesini engeller.

2) Karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı bir uluslararası iş bölümüne aykırılık. Çok yanlı denkleştirmenin bulunmaması ve karşılaştırmalı üstünlük teorisinin gösterdiği yönde uzmanlaşmanın engellenmesi dünya kaynaklarının verimliliğini düşürür.
3) Düşük kaliteli ve pahalı mallar. Bireysel ülkeler açısından bağlı ticarete konu olan mallar genellikle düşük kaliteli ve göreceli olarak pahalıdır. Çünkü , dünya piyasalarında talebi yüksek olanlar zaten serbest döviz karşılığında satılırlar.
4) Dış piyasalarda ülkenin kendi mallarıyla rekabet. Takas yoluyla ticaret yapılabilmesi için ülkelerin karşılıklı olarak birbirlerine mal satıp, mal satın almaları gerekir. Bir taraf öbürünün malına ihtiyacı bulunmasa da sırf kendi malını satmak için onun mallarını kabul edebilir. Bu mallar daha sonra bir aracı firma yoluyla düşük fiyatlardan üçüncü ülkelerde pazarlanır. Bu durumda, söz konusu üçüncü ülkelere mal ihraç eden asıl ülke, oralarda daha düşük fiyatlardan satılan kendi mallarının rekabeti ile karşı karşıya gelmiş olabilir. Örneğin, Türkiye ihraç ettiği fındık karşılığında Rusya'dan motor satın almaktadır. Rusya'da Türk fındığını konvertibil dövizler elde etmek için Almanya'da düşük fiyatlardan yeniden pazarlamış olsun. Bu durumda Almanya'ya doğrudan fındık satmak isteyen Türkiye bu piyasada kendi malının rekabeti ile karşılaşmış olur.
5) Yoğun bürokrasi. Bağlı ticaret, sözleşme için yapılan görüşmelerden işlemlerin gerçekleştirilmesine kadar geçen tüm aşamalarda önemli bir bürokratik faaliyet doğurur. Bu ise kaynak israfıdır.

2. ÖZEL DIŞ TİCARET REJİMLERİ

Ulusal sınırları aşarak ülkeye giren mallar kural olarak o ülkenin normal gümrük rejimine tabidir ve bu mallardan tarife cetvellerinde öngörülen oranlarda vergi alınır. Gümrük tarifeleriyle zaman zaman karıştırılan gümrük rejimlerine de deyinmekte yarar vardır. Başlıca özel gümrük rejimleri, geçici kabul, serbest bölgeler , antrepo, transit taşımacılık ile sınır ve kıyı ticaretinden oluşur.

GEÇİCİ İTHAL VE GEÇİCİ İHRAÇ

İleride tekrar yurtdışına çıkartılmak üzere ülkeye giren mallara uygulanabilen bir rejim, Geçici ithal ve geçici ihraç rejimidir. Bu rejim altında mallardan bir gümrük vergisi de alınmaz. Adı geçen rejimin tersi ise geçici ihraç rejimidir. Burada da dışarıya ihraç olan malların bir süre sonra tekrar ülkeye getirilmesi söz konusudur.
Genellikle şu gibi mallar geçici ithal rejiminden yararlanabilir, onarılacak veya değerlendirilecek yabancı mallar , büyük inşaatta kullanılmak üzere kiralanan yabancı alet ve makineler , sergi ve fuarlarda gösterilecek eşyalar, sirk ve tiyatro ekiplerinin beraberinde getirdikleri araçlar , ticari örnekler, ambalajlar, yabancı video kasetleri ve filmler.
Geçici ihraç rejimine de söz gelişi, eritilmek üzere ülkeden çıkartılan madenlerin dışarıda külçe haline dönüştürülüp tekrar ana ülkeye getirilmesi örnek gösterilebilir.

Geçici kabul rejiminin bir benzeri ise geri ödeme sistemidir. Burada tekrar yurt dışına çıkartılmak kaydıyla ithal olan mallara ülkeye girişleri sırasında normal gümrük tarifeleri uygulanır, daha sonra bu vergi ve resimler söz konusu malların ihracı sırasında geri ödenir. Alınan vergiler bir süre sonra iade edileceğinden sistem bütçe gelirlerinde istikrarsızlığa yol açabilir. Ayrıca , ticari sermayenin geçici bir sürede olsa gümrük idarelerine yatırılması, işletmeler bakımından finansman güçlükleri doğurabilir. Bundan başka , girişte ve çıkışta hesaplanan vergi miktarlarının farklı olabilmesi de bu güçlükleri arttırır.

SERBEST BÖLGELER

Serbest bölgeler ülke içinde yer alan , sınırları kesin şekilde belirlenmiş alanlardır. Bu bölgeye giren çıkan mallardan bir gümrük vergisi alınmaz. Ev sahibi ülkeler serbest bölgeler sayesinde dış ticareti ve sanayii bu bölgede yoğunlaştırarak büyüme hızlarını arttırmaya ve yeni iş olanakları yaratmaya çalışırlar.
Türkiye'de bu güne kadar kurulan serbest bölgelerin tamamı genel amaçlı serbest bölgeler şeklinde kurulmuş fakat zaman içinde faaliyet alanları genişlemiştir. Başlangıçta genel amaçlı kurulup zaman içinde bulundukları coğrafi bölgelere ve yerel ekonomik ihtiyaçlara göre uzmanlaşmaya yönelmişlerdir.
Serbest bölgeleri, bölgede yer alan ticari ve sanayi faaliyetlerin özellikleri göre birkaç grup içinde toplayabiliriz. Serbest ticaret bölgesi, serbest üretim bölgesi veya ihracat işlem bölgesi, ikiz fabrikalar, serbest limanlar, yatırım bölgeleri, serbest bankacılık veya kıyı bankacılık.

ANTREPOLAR
Antrepolar, yabancı malların tarife ödemeden gümrük makamlarının denetimleri altında uzunca bir süre muhafaza edilmesine yarayan kapalı alanlardır. Doğrudan gümrük idareleri tarafından işletilirse gerçek antrepo , özel kişiler tarafından işletilirse de fiktif antrepo adını alırlar. Antrepoda saklamak üzere ülkeye giren mallardan da bir gümrük vergisi alınmaz. Ancak söz konusu mallar daha sonra ev sahibi ülke tarafından ithal edilirlerse doğal olarak normal gümrük rejimi uygulanır.
Serbest bölgeler deniz ticareti, antrepolar ise karayolu ticareti bakımından önem taşıyan uygulanmalardır.

TRANSİT TAŞIMACILIK
Transit taşıma, bir ülkede diğerine gönderilen malların yol üzerinde üçüncü ülke sınırları arasında geçmesidir. Günümüzde transit taşımacılıkta ana ilke geçiş serbestisidir. Transit mallar hiçbir vergi, resim ve haraç ödemede üçüncü ülke sınırları arasında taşınırlar.

SINIR VE KIYI TİCARETİ

Ülkenin ortak kara ve deniz sınırı olan ülkelerle yaptığı, genellikle özel bir rejime tabi olan bir ticaret şeklidir. Komşu ülkeler arasında varılan karşılıklı anlaşmalarla düzenlenir. Sınır ve kıyı ticareti öncelikle, sınırın iki yakasındaki bölge halkının ihtiyaçlarını karşılama amacına yöneliktir.

BEDELSİZ İTHALAT

Bedelsiz ithal rejimi, ticari bir nitelik taşımaz. Örneğin, yurt dışında çalışan Türk işçilerinin veya kamu görevlilerinin buradaki kazançlarıyla satın aldıkları mesleki araç, gereç veya kişisel malların gümrüklü veya gümrüksüz olarak ülkeye ithaline izin bir ithal rejimidir. Bu rejimden ülkeye giren mallar arasında otomobil geleneksel olarak önemli bir yer tutar.

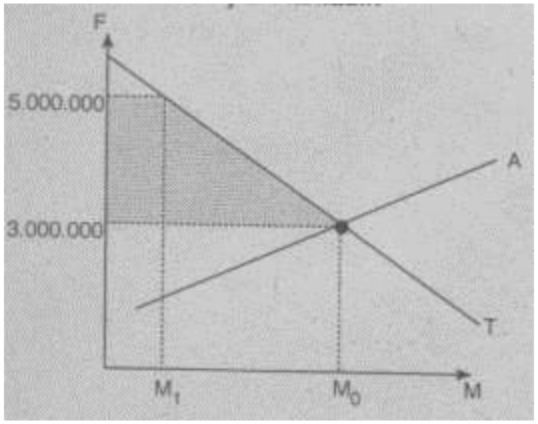
93 Tam rekabet piyasasında tek fiyatın sonuçları nelerdir?

TAM REKABET PİYASASINDA TEK FİYATIN SONUÇLARI

Tüketici Rantı: (Tüketici Artığı)

Denge fiyatının üzerindeki fiyatlardan, söz konusu malı satın almaya razı olan alıcıların, bu malı denge fiyatından alabilmeleri, bunlar için bir tür kazançtır. İşte bu kazanca tüketici rantı adını veriyoruz.

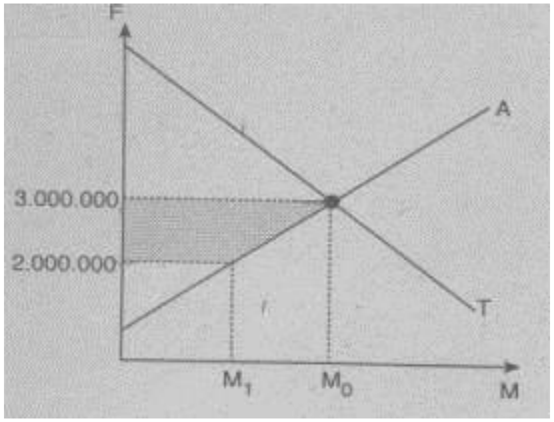
Bu açıklamaya bağlı olarak tüketici rantının, bir tüketicinin belirli bir malı satın alabilmek için ödemeye razı olduğu fiyat ile piyasada oluşan ve ödediği denge fiyatı arasındaki fark olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bir tüketici bir kilo beyaz peynir için 5 Milyon TL. ödemeye razı iken, peyniri piyasada 3 milyona bulabiliyorsa, aradaki 2 milyon TL'Lık fark kg başına düşen tüketici rantını oluşturmaktadır.

Yukarıdaki örneği grafik üzerinde incelediğimizde tüketici 5 milyon TL bedelle almaya razı olduğu peyniri 3 milyon TL denge fiyatından alma şansına sahip olması 5 milyon TL- 3 milyon TL= 2 milyon TL kazanca eşit olacaktır. Yani 2 milyon TL'lik tüketici rantı elde edilecektir.

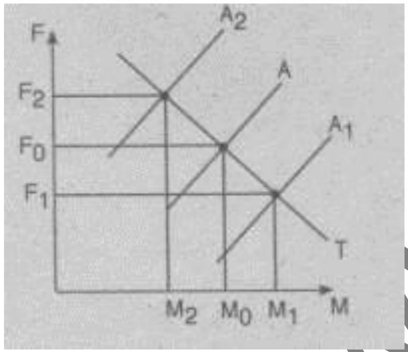
Üretici Rantı; (Üretici Artığı)

Üreticilerde tam rekabet piyasasındaki tek fiyat oluşumundan kazanç elde ederler. Bu kazanç; üreticinin denge fiyatının altında bir malı satmak istemeleri ancak bu malı denge fiyatında satmaları sonucu oluşurlar aradaki farka da üretici rantı adı verilir.

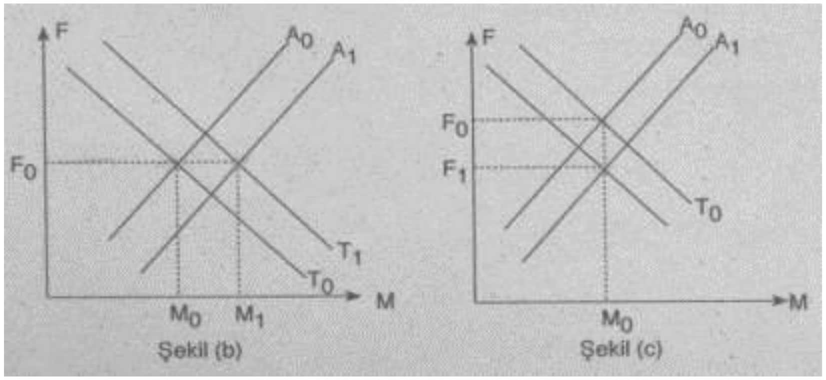

Üstteki grafikte 2.000.000 TL'ye peynir satmak isteyen üreticinin, denge fiyatı 3.000.000 TL olması sonucunda 1 milyon TL'lik (3.000.000-2.000.000) üretici rantı elde ettiği gösterilmiştir.
TAM REKABET PİYASASINDA DENGE FİYATININ DEĞİŞMESİ

Hatırlanacağı üzere arz ve talepte meydana gelen artış eğrilerin sağa doğru hareketine, azalış ise sola doğru hareket etmelerine neden olmaktaydı. Bu mantıkla hareket edersek piyasa dengesinin değişmesinin çeşitli durumları aşağıda özetlenmiştir.

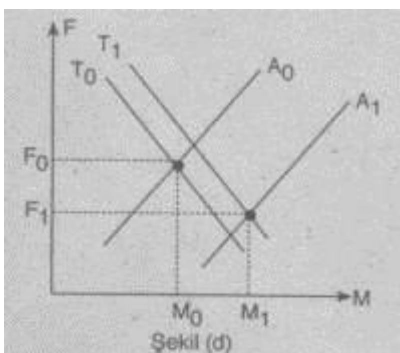

Şekil (a)'de talep sabitken arzın artması (arz eğrisinin sağa kayması) sonucu denge fiyatı F0'dan F,'e düşmüş alışveriş hacmi M0M1 kadar artmıştır. Arzın azalması durumunda ise denge fiyatı F2 seviyesine yükselirken alışveriş hacmi M0M2 kadar gerilemiştir.

Şekil (b) de arz ve talebin birlikte ve aynı miktarda artması, fiyat düşüşü ve yükselişi yönünde birbirine zıt iki etki meydana getirmiş bu etkilerin birbirini dengelemesi sonucu fiyat düzeyi değişmemiş ancak alışveriş hacmi M0M, kadar artmıştır.

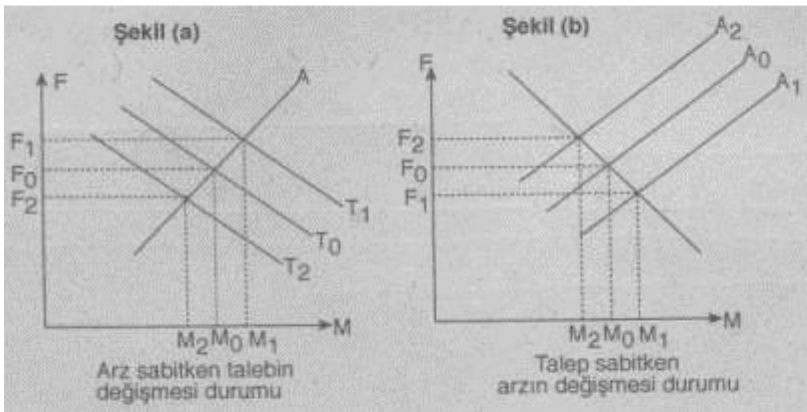
Şekil (c) de arz artarken talep aynı miktarda azalmış sonuçta alışveriş hacmi değişmemiş ancak her iki etkinin de fiyat düşüşü yönündeki baskısı nedeniyle fiyat düzeyi F0'dan F, 'e düşmüştür.

Şekil (d) de ise talep artmış ancak arz ondan daha fazla artmıştır. Yani fiyat düşüşü yönündeki baskı çok daha fazla olmuş ve nitekim

denge fiyatı F0'dan F1'e düşerken alışveriş hacmi M0M1 kadar artmıştır.

Örneğin arz artarken (fiyat düşüşü yönünde bir baskı) talep aynı miktarda artıyorsa (fiyat yükselişi bir baskı) denge fiyatının değişmeyeceğini söyleyebiliriz. Çünkü birbirine eşit iki zıt etki birbirini yok etmektedir. Eğer talep arz artışından daha fazla artsaydı o zaman fiyat yükselişi yönündeki baskı daha fazla olurdu ve fiyat düzeyi yükselirdi. Şimdi çeşitli durumları grafikler yardımıyla inceleyelim.

Şekil (a)'da görüldüğü gibi arz sabitken talebin artması (talep eğrisinin sağa kayması) sonucu denge fiyatı F1e yükselmiş alışveriş hacmi M0M1 kadar artmıştır. Talebin sola kayması durumunda ise denge fiyatı F2 seviyesine düşmüş alışveriş hacmi M0M2 kadar azalmıştım

Şekil (b)'de talep sabit iken, arz artarsa (sağa A,), azalırsa sola (A2)olur
İPUÇLARI

- Piyasa arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada denge fiyatı oluşur.
- Tüketicinin bir mala ödemeye razı olduğu maksimum fiyat ile malın piyasa fiyatı arasındaki farka tüketici rantı denir.
- Üreticinin malını satmaya razı olduğu minimum fiyat düzeyi ile piyasa denge fiyatı arasındaki farka üretici rantı denir.
- Atomize olma, mobilite, homojenlik, şeffaflık kavramları tam rekabet piyasasının özellikleridir.
- Tam rekabet piyasasının özelliklerinden birinin aksaması eksik rekabet piyasasına yol açar.

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

94 Devalüasyonun dış ödemeler dengesi dışındaki ekonomik etkileri nelerdir?

GİRİŞ

Ülkeler Ödemeler Dengesi'nin ve bunun bir parçası olan Dış Ticaret Bilançosu'nun döviz rezervlerini tüketmesi ve dış itibarı düşürmesi bakımından dengede olmasını arzularlar. Bu dengenin sağlanması için de ülkeler genellikle "harcama değiştirici" ve "harcama kaydırıcı" politikalara başvururlar. Harcama kaydırıcı politikalardan biri olan devalüasyon ile ödemeler dengesi açık veren ülkeler, harcamalarını yurtdışından yurtiçine kaydırarak dış dengeyi sağlamaya çalışırlar.

Çalışmanın birinci bölümünde devalüasyonla ilgili olan teorik çerçeve ele alınırken ikinci bölümde ise Türkiye uygulamalarına yer verilmiştir. Teorik çerçeve anlatılanlarla bağlantılı olarak Türkiye ekonomisinde yaşanan devalüasyonların incelendiği bu çalışmanın sonuç kısmında da konunun bir değerlendirmesi yapılmıştır.

A. DEVALÜASYONUN TANIMI, ÖNEMİ VE YAPILIŞ NEDENLERİ

Sözlük manası kıymetten düşme anlamında olan devalüasyonun iktisadi manası ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değerinin düşürülmesi veya aynı anlama gelmek üzere döviz kurunun yükseltilmesidir . Devalüasyon özellikle sabit kur sistemi için geçerlidir. Bu sistemde yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri hükümet tarafından belirlenir ve devalüasyonda hükümet kararıyla ve aniden yapılır. Esnek kur sisteminde ise döviz kur sisteminde ise döviz piyasası üzerinde hükümet müdahalesi ya yoktur ya da en aza indirilmiş olup kurlar arz ve talebe göre kendiliğinden değişir. Sabit kur sistemi için kullanılan Devalüasyon terimine esnek kur sisteminde, piyasa güçlerinin işleyişi ile döviz kurundaki işleyişi ile döviz kurundaki yükselmeyle ulusal paranın değer kaybetmesi (depreciation) denir (2). Bununla birlikte her iki sistemde de kurlardaki değişmelerin etkileri aynıdır.

Devalüasyon, dış ticaret politikasının bir aracı olarak ihracat arttırmak ve ithalatı kısmak için uygulanacağı gibi enflasyon nedeniyle oluşan iç ve dış fiyat seviyesi farkını ve dolaysıyla ödemeler dengesi açığını kapatmakta da kullanılır (3). Devalüasyon sonucu yerli paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşmesi ithal mallarının fiyatını arttırır ve talep azalması yoluyla ithalatı kısar. Bu sırada ihraç mallarının fiyatı ise düşer ve yurtdışı talebin de artmasıyla ihracat artar. Böylece ithal giderlerinin azalıp ihraç gelirlerinin artması ile dış açı kapanır.

Hükümetleri devalüasyon yapmaya iten diğer önemli bir neden ise enflasyondur. Enflasyon sonucu fiyatların artması yerli ürünlerin pahalanması demektir. Eğer döviz kuru sabit tutulursa ihraç malları pahalanacak ve ihracat azalacak bunun yanında ithal malları ise ucuzlayacak ve ithalat artacaktır. Bu durumda ödemeler dengesi açığı da büyüyecektir. İşte devalüasyon yoluyla buna

engel olunmaya çalışılır. Kısaca Devalüasyonun iki önemli özelliği vardır. Birincisi ödemeler dengesini kapatmak için başvurulabilecek en genel uygulamadır. İkincisi ise fiyat mekanizmasına en az müdahaleyi gerektiren bir uygulamadır (4).

B. GELENEKSEL DEVALÜASYON ANALİZİ

1. Esneklik Yaklaşımı

Esneklik yaklaşımına göre devalüasyonun dış denge üzerindeki olumlu etkileri , ihracat gelirlerini arttırıp, ithalat giderlerini azaltması yani dış ticaret dengesinin iyileştirmesiyle ortaya çıkar. Esneklik yaklaşımı, Marshall-Lerner Koşuluna bağlıdır. Bu da ihraç mallarının dış talep esnekliği ile ithal mallarının iç talep esneklikleri toplamının birden büyük olmasını gerektirir. Söz konusu esneklikler ne kadar yüksekse devalüasyonun ithalat dövizlerinden tasarruf sağlama ve ihracat dövizlerini arttırma etkileri de o kadar büyük olur (5). Fiyat etkilerini esas alması ve bunların da talep esnekliklerine bağlı olmasından dolayı devalüasyon konusundaki bu geleneksel yaklaşıma "Esneklik Yaklaşımı" denir.

2. Toplam Harcama Yaklaşımı

"Toplam Harcama" veya "Massetme Yaklaşımı"' dış açık nunu ülkenin toplam gelir ve toplam harcamaları ile ilişkilendirerek devalüasyonun dış dengeyi sağlayıcı etkisini milli gelir üzerinde yaptığı değişmeler yoluyla açıklamaktadır (6). Dışa açık bir ekonomik milli gelir denklemi şöyledir :

$Y= C+I+G+(X-M)$

Burada Y aynı zamanda yurtiçi üretimi, C+I+G yurtiçi harcamaları, X-M ise ödemeler dengesini gösterir. Yurtiçi harcamaları A, ödemeler dengesini B ile gösterirsek denklem şu hale gelir;

$Y=A+B$ veya $B=Y-A$

Böylece yurtiçi üretim, yurtiçi harcamalardan küçükse yani bir dış ticaret açığı varsa bunun sebebi ülkenin kaynaklarından fazlasını tüketmesidir ki bu durumda ödemeler dengesi açık verecek, (Y>A) ise fazla verecektir. Y=A olursa ödemeler dengesi dengede olacaktır. Ayrıca devalüasyon sonucu yurtiçi harcamalar arttığı halde üretim arttırılamazsa dış açık da artacaktır.

3. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcılara göre devalüasyon , ülke içinde malların fiyatını yükselterek para talebini arttırır. Bu talep iç emisyonla karşılanmazsa bireyler yurt dışına mal ve hizmet ihraç edip ya da ellerindeki yabancı tahvilleri satarak döviz etmekle beraber yurtdışından ülkeye döviz fonlarının girmesi ve Merkez Bankasının bunlara dayanarak emisyon hacmini arttırmasıyla para talebi karşılanmış (para arz ve talep dengesi eşitlenmiş) ve ödemeler dengesi sağlanmış olur (7). Kısaca paracı görüşe göre dış dengenin sağlanması para arz ve talebi arasındaki dengesizliğin giderilmesinin bir sonucudur.

C. DEVALÜASYONUN BAŞARISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1. Arz ve Talep Esnekliklerinin Yüksekliği

Marshall-Lerner Koşulu olarak adlandırılan bu koşula göre ; ihraç mallarına olan yurtdışı talep esnekliği ile ithal mallarına olan yurtiçi talep esnekliğinin toplamı 1'den büyük ($e_x + e_m \geq 1$) olmalıdır. Çünkü devalüasyon sonrasında ihraç malları talebindeki artışın karşılanabilmesi için ihraç malları arzının da talebe paralel olarak artması gerekmektedir. Bunun için ise boş kapasite ya da hazır mal stoku bulunmalıdır. Aksi halde talep artışı enflasyona sebep olur.

2. İç Fiyatların Sabit Tutulması

Devalüasyonun başarıya ulaşması için en önemli koşullardan birisi, devalüasyonun arkasından gelecek fiyat artışlarının önlenmesidir. Devalüasyonun temel amacı ulusal fiyatların aşırı değerlenmesini önlemek ve ülkenin dış rekabet gücünü yükseltmektir. Fakat devalüasyon sonrasında fiyatlardaki artış sürerse bu amaç gerçekleştirilemez. En aşırı bir durum olarak eğer

iç fiyatlar devalüasyon oranında artarsa devalüasyonun fiyatları ayarlama etkisi tamamen giderilmiş olur. Kısaca devalüasyon döviz kuru ile iç fiyatlar arasında sabit kur nedeniyle bozulan dengeyi düzeltmek için yapıldığına göre dengenin sürekliliğinin sağlanması için devalüasyon sonrası muhtemel fiyat artışları engellenmelidir (8).

3. Tüketici Alışkanlıkları ve Uluslar arası Misilleme Eğilimi

Ülke içerisinde olduğu gibi uluslar arası ticarette de alışkanlıkların ve geleneklerin etkileri görülmektedir. Örneğin bazı ülkelerin mallarının kalitesizliğine inanılması gibi durumlarda o ülke mallarının talep esneklikleri düşük olacağından , devalüasyon ihraç mallarını ucuzlatsa bile , talep edilen miktarların arttırılması kolay olmamaktadır. Ayrıca devalüasyon yapan bir ülkenin ithalatının azalması diğer ülkelerin de ihracatını azaltır. Dolaysıyla böyle durumlarda devalüasyon yapan ülkeye karşı bu ülkelerde misilleme olarak devalüasyon yaparlar ve bu da ilk başta devalüasyon yapan ülkenin devalüasyondan sağlayacağı faydaları azaltır.

4. Spekülasyon ve Gizlilik

Devalüasyonun etkili olabilmesi için hükümet tarafından gizlice ve ani olarak yapılması gerekir. Aksi taktirde spekülasyona yol açar. Bir devalüasyon söylentisi çıkarsa ithalatçılar şimdi ucuzken ithal malları alıp stoklayarak devalüasyon sonrası pahalıya satmak isteyecekler ve bu da ithalatın artmasına neden olacaktır. İhracatçılar ise ihraç bağlantılarını devalüasyon sonrasına erteleyecekler ve yurtdışından olan alacaklarını da devalüasyondan sonra getirmek isteyeceklerdir. Bu ihracatın düşmesine ve yurda giren döviz miktarının azalmasına neden olacaktır. Ayrıca spekülatörler ise devalüasyondan önce ucuzken döviz alıp, devalüasyondan sonra pahalıya satmak için çaba göstereceklerdir ki bu da ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyecektir.

D. DEVALÜASYONUN ETKİLERİ

Devalüasyonun etkilerini incelediğimizde genellikle devalüasyonun yerli malların yabancı mallar karşısındaki rekabet gücünü arttırdığını, resmi ve serbest kur arasındaki farkı ve yurtdışına sermaye çıkışını azalttığını görüyoruz. Ancak devalüasyon sabit kur rejimlerinde dış açıkları gidermede uygulanan bir araç olmakla beraber, devalüasyonun ekonomi üzerinde diğer bir takım etkileri de bulunmaktadır. Şimdi devalüasyonun tüm bu etkilerini sırasıyla inceleyelim.

1. DEVALÜASYONUN İTHALATA ETKİSİ

Devalüasyonun ulusal para cinsinden ülkeye ithal edilen malların fiyatlarının yükselterek yurtiçi taleplerini azaltması neticesinde ülkenin döviz giderleri azalır. “Döviz tasarrufu sağlayıcı etki” olarak adlandırılan bu durumda belli bir orandaki devalüasyonun ne ölçüde döviz tasarrufu sağlayacağı ithal mallarında meydana gelen fiyat artışlarının halkın bu malların talebini oranda kısacağına yani ithal mallarının yurtiçi talep elastikiyetine bağlıdır (9). Durumu bir örnekle anlatacak olursak, yurtdışından 10.000 dolara ithal edilen bir otomobili örnek alabiliriz. Başlangıçta 1$=600.000 TL. iken , hükümet %50 devalüasyon yapıyor ve böylece döviz kuru 1$=900.000 TL. oluyor. Devalüasyon sonucu ithal edilen otomobilin yurtiçi fiyatı 6 milyardan 900 milyar liraya çıkınca ithal edilen otomobilin talebi düşecek ve kısılan ithalatı ile döviz tasarrufu sağlanacaktır. Ancak burada önemli olan esnekliklerdir. İthal malının yurtiçi talep elastikiyeti yani insanların ithal mallarının fiyatlarındaki artışa duyarlılığı ne kadar yüksekse devalüasyonun ithalatı kısıcı etkisi de o kadar yüksek olacaktır. Tabii ki burada ithal mallarının arz elastikiyetinin sonsuz olduğu kabul edilmiştir.

2. DEVALÜASYONUN İHRACATA ETKİSİ

Devalüasyonun ihraç edilen malların fiyatlarını yabancı para cinsinden ucuzlatarak ihraç mallarının yurtdışı talebini arttırması sonucunda ülkenin döviz gelirleri artar. “Döviz kazandırıcı etki” olarak adlandırılan bu durumda belli bir oranda devalüasyonun ne ölçüde döviz kazandıracağı ihraç edilen malların yurtdışı talep elastikiyetine bağlıdır (10). Durumu yine bir örnekle anlatacak olursak, yurtdışına ihraç ettiğimiz X malının iç piyasa fiyatı 36 milyon olsun. Yine hükümetin %50 devalüasyon yaptığını ve 1$= 600.000 TL’den 1$=900.000 TL olduğunu kabul edelim. Devalüasyondan önce bu malın yurtdışı fiyatı 60 dolar olup , devalüasyon sonucu bu 40 dolara iner ve bu malın ihracatı artar. Tabii ki burada ihracatın artması sonucu elde edilen döviz kazancının devalüasyonun olumlu sonuç vermesi için fiyatının düşmesinden dolayı uğranılan döviz kaybından büyük olması gerekir. Burada da elastikiyetler önemli olup ,ihraç malının yurtdışı talep elastikiyeti ne kadar yüksekse devalüasyonun ihracatı arttırıcı etkisi o kadar yüksek olacaktır. Tabii ki bu yorumda da ihraç malının arz elastikiyeti sonsuz kabul edilmiştir.

3. DEVALÜASYONUN DİĞER ETKİLERİ

a. Maliyetler, Fiyatlar Ve Üretim Üzerindeki Etkisi

Devalüasyon sonucu ihracatın artması ve ithalatın azalması ülkenin ihracat ve ithalata rakip alanlarda üretimin yükselmesine neden olur. Bu durum ise çarpan mekanizmasıyla tüm ekonomiye yayılarak eğer atıl kapasite varsa tam kapasiteye ulaşıncaya kadar milli geliri bu sınır aşıldıktan sonra ise fiyatlar genel düzeyini yani enflasyonu yükseltir. Devalüasyon sonrası fiyatlar genel düzeyindeki artışın sebebi maliyetlerdeki yükselme de olabilir. Eğer ülkenin ithal ettiği malların büyük bir kısmı yatırım malları ve üretimde kullanılan girdilerden oluşuyorsa, devalüasyon yatırım karlılığını azaltarak üretim maliyetlerini yükseltir (11). Diğer taraftan devalüasyon sonrasında ithal mal fiyatlarındaki artış, hammadde ithal ediliyorsa üretim maliyetlerine anında yansırken , aramal, makine, teçhizat ithal ediliyorsa fiyat artışları amortisman yoluyla ve yıllara bölünerek yansıyacağından maliyetleri hemen etkilemez. Yani hammadde ithal eden ülkelerin yaptığı devalüasyonun maliyetleri arttırıcı etkisinin daha hızlı gözleneceği söylenebilir. Ayrıca devalüasyon sonucu ortaya çıkan fiyat artışları ücretlerin arttırılması yönünden bir baskı unsuru oluşturarak da maliyetleri yükseltebilir. Bu nedenlerden dolayı devalüasyonun başarılı olabilmesi için ardından hemen para ve maliye politikalarından oluşan anti-enflasyonist politikaların uygulanması gerekir.

b. Bütçe Ve Dış Borçlara Etkisi

Devalüasyonun ithalatın yerli para cinsinden değerini arttırması, toplanan gümrük vergisi gelirinin de artmasına neden olur. Devalüasyonun bütçe üzerindeki bu olumlu olan etkisinin yanında dış borçlar yoluyla olumsuz bir etkisi de vardır. Bütçede dış borçlar yerli para cinsinden gösterilir. Devalüasyon olduğunda dış borçların yerli para karşılığının artması ile o yıl ödenecek dış borçlar nedeniyle bütçenin gider kısmı da artar, bu da bütçe açığının büyümesine neden olur. Bu açık vergilerle karşılanırsa n çıkmaz ama para basılması yoluyla karşılanırsa sonuç enflasyondur (12).

c. Resmi -Karaborsa Döviz Kurları İle Yabancı Sermaye Girişi Ve İşçi Dövizlerine Etkisi

Devalüasyon öncesinde döviz kurlarının artacağı beklentisi varsa insanlar resmi piyasada döviz bozdurmaz ve bir karaborsa piyasası oluşur. Beklenti derecesinde dövizin karaborsa fiyatı ile resmi kur fiyatı arasında oluşan fark, devalüasyon yapılınca kapanır. Böylece resmi piyasaya akan döviz miktarı artarken, ödemeler dengesi açığı kapanır.

Ayrıca aşırı değerlenmiş bir resmi kur yabancı dövizlerin iç ekonomide satın alma gücünü düşürüp , ülkeye döviz getirerek yatırım yapma isteklerini olumsuz etkilediği için, devalüasyon sonucunda işçi dövizlerinin de resmi kanallara dönmesiyle birlikte ülkeye giren yabancı sermaye ve işçi dövizi miktarında da artış olurken dış denge de sağlanmış olur.

d. Dış Ticaret Hadlerine Ve Dış ticaret Ortaklarına Etkisi

Ticaret hadleri, ihracat fiyatının ithalat fiyatına oranıdır. Devalüasyon sonucu ihraç edilen malların döviz cinsinden değeri düşünce dış ticaret haddi ülke aleyhine değişir. Ülke artık aynı miktarda döviz elde etmek için daha fazla mal satmak zorundadır. Dünya ticaretinde payları fazla olmayan küçük ülkeler bu durumdan yararlanarak ihracatlarını arttırabilirler. Bunların ihracatlarını arttırması diğer ülkeleri etkilemezken dünya ticaretinde önemli bir paya sahip olan büyük ülkenin devalüasyon yaparak ithalatını azaltması, diğer ülkelerin ihracatını azaltır. Bu da diğer ülkelerin devalüasyon yapmasına neden olur ve zincirleme devalüasyonlar neticesinde dış ticaret hadleri yine başlangıç seviyesine geri döner (13). Bu yüzden devalüasyon büyük ülkelere pek faydalı olmaz.

II. TÜRKİYE'DE DEVALÜASYONLAR

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'de yapılan ilk devalüasyonla 1943 yılında 1$=126 kuruştan 131 kuruşa çıkarılırken prim uygulamasıyla da doların gerçek değeri 193 kuruşa yükselmiştir. Türk Ekonomisi tarihine baktığımızda yapılan devalüasyonların 1943, 1946, 1958, 1970, 1978, 1979, 1980, 1994 ve son olarak 2001 yıllarında olduğunu görüyoruz. Ancak bunlar arasında öncekilere benzerliği yönünden devalüasyon zincirinin son halkasını 24 Ocak 1980 kararlarıyla yapılan devalüasyon teşkil eder. Bu tarihten itibaren Türk parasını yabancı paralar karşısındaki değeri Merkez Bankası tarafından günden güne yapılan mini devalüasyonlarla belirlenmektedir. Şimdi bu devalüasyonları kısaca görelim.

II. Dünya Savaşı'nın ardından, yüksek hızdaki enflasyonu frenlemek, iç ve dış fiyatlar arasında oluşan farkı gidermek amacıyla, 7 Eylül 1946 Kararları çerçevesinde TL.'nin dolar karşısındaki değer %116 oranında düşürülerek 1$=1,30 TL. iken 1$=2,80 TL.'ye yükseltilmiştir. Dış ticarette liberalizasyonu hedefleyen bu kararlar kapsamında yapılan 1946 devalüasyonuyla daha fazla ihracat yaparak daha fazla döviz elde etmek ve böylece ithalatı da arttırmak hedeflenmiş ancak ihraç malları arzının ve ithal malları talebinin esnek olmaması nedeniyle başarısız olmuştur (14).

1958 Devalüasyonu ise döviz darboğazı ve biriken dış borçlar yüzünden ortaya çıkan dış ödeme güçlükleri neticesinde Türkiye'nin tarihinde yer alan yüksek oranlı bir devalüasyondur. Yaklaşık olarak %320 oranında olan devalüasyon ile 1$=280 kuruştan 9 liraya

çıkarılmıştır. 1950'li yıllardaki olumlu konjonktür (Kore Savaşı nedeniyle hammadde fiyatlarındaki yükseliş, olumlu hava şartları, Marshall Yardımı) liberal politikaların uygulanmasını kolaylaştırmış, ithalatta liberalizasyon %65 olurken ihracattaki bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır. 1950-1953 yılları arasında uygulanan politikalar olumlu sonuç vermişse de genişleyen para kredi politikasına bağlı olarak 1954-1958 yılları arasında iç piyasada şiddetlenen enflasyon baskısı, 4 Ağustos 1958 devalüasyonu ile sonuçlanmış ve fiyatların yükselmesi ile tıkanan ihracatın arttırılarak dış açığın kapatılması hedeflenmiştir (15). Sonuç olarak, iç ve dış dengenin hedeflendiği 1958 devalüasyonunun beraberinde getirdiği maliyet enflasyonu nedeniyle pek başarılı olmadığını söylemek mümkündür.

1960 yılından itibaren planlı bir şekilde uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisinin bir bileşeni olarak kullanılan kur politikası beraberinde 10 Ağustos 1970 tarihindeki kararları ve devalüasyonu getirmiştir. 1970 Devalüasyonu iç harcamaların ödemeler dengesine yaptığı baskıdan dolayı ortaya çıkan bir devalüasyondur. Enflasyon hızının artmış olması ile bir taraftan ihracatın engellenmiş, diğer taraftan da ithalat teşvik edilmiştir. Neticede dış açık daha da artmıştır. İşte dış dengede görülen bu olumsuz gelişmeler ve uluslar arası finans kurumlarının öneri ve baskıları ile Türkiye 10 Ağustos 1970'de ulusal paranın değerini %66.6 oranında devalüe ederek 1$ 9 liradan, 14,85 liraya yükseltilmiştir.1970 devalüasyonu ile ilk aşamada ihracat ve döviz gelirleri ancak enflasyonun düşürülememesi ve 1973'de 1. Petrol Krizi'nin yaşanmasıyla dış açıklar yeniden n olmaya başlamıştır. Bütün bunlar 1978 yılında 1$=25 TL. ve 1979 1$=47 TL. olarak yapılan devalüasyonlarla aşılmaya çalışılmışsa da yine de n çözülememiştir (16).

24 Ocak 1980 kararları ile döviz darboğazını önlemek için ihracatı teşvik politikasıyla birlikte ulusal paranın değeri yabancı paralar karşısında %48.6 devalüe edilmiştir. Buna göre 1$= 47 TL. olan döviz kuru 1$ = 70 TL. olacak şekilde yükseltilmiştir. Diğer devalüasyonların aksine 24 Ocak Kararları çerçevesinde uygulanan devalüasyon, ihracat teşvikleri ve diğer iktisat politikaları ihracatı arttırıcı yönde etkili olmuştur. Ayrıca bu tarihten itibaren yaklaşık on yılda bir yapılmak zorunda kalınan yüksek düzeyde devalüasyonlar artık tarihe karışmıştır. Çünkü 1 Mayıs 1981 yılından itibaren döviz kurları Merkez Bankası tarafından günlük olarak belirlenmeye başlamış ve uygulanan esnek ve gerçekçi kur politikası ihracatın artmasına neden olmuştur.

Türkiye'de 1989 yılında başlayan döviz kuru artışının enflasyon oranının altında tutulması yoluyla enflasyonu düşürme politikası (TL.'nin aşırı değerlenmesi) sermaye hareketlerinin serbestleşmesine ilişkin 32 sayılı kararnamenin yürürlüğe girmesi ile hız kazanmıştır. Ancak 1992 yılından itibaren TL.'nin aşırı değerlendirilmesi politikasından geçici olarak vazgeçilerek sıcak paranın ülkeye girişinin devamı için faiz oranları yükseltilmiştir. Ancak 1993 yılı ortalarından itibaren faiz oranlarını düşürme girişimi 1994 yılı Ocak ayında yaşanan döviz krizinin başlıca sebebi olmuştur (17). Yani ülke iç tasarruf yetersizliğinin aşırı değerlendirilmiş TL politikası yoluyla kapatılmaya çalışılması, ithalatı arttırarak yüksek dış ticaret açıklarına neden olmuştur. Bu gelişmeler karşısında 26 Ocak 1994 gecesi gelen %13.6'lık devalüasyon ile 14 yıl aradan sonra ilk kez bir gecede bu kadar yüksek bir devalüasyon yapılmış, daha sonra ise 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri çerçevesinde 1$= 32.053 TL. olmuştur. Kısaca %30 oranında bir devalüasyon iç piyasadaki daralan talep ile birlikte ihracatı teşvik etmiş, ancak istenilen düzeyde bir gelişme yaratamamıştır.

1999 yılında IMF ile dövizde çapa modeline geçilmesi konusunda anlaşma yapan Merkez Bankası Temmuz 1998 ve Aralık 1999 yıllarında da istikrar programı hazırlamış ancak reel kur değişmelerindeki istikrar 2000 Kasım ayı ve 2001 yılı Şubat aylarında sarsılmıştır. Özellikle 2001 yılı Şubat ayında Dalgalı Kur Sistemine geçerek %50 civarında bir devalüasyon yapan hükümet 2000 yılında 9,7 milyar dolar olan cari açıkla 26,6 milyar olan dış ticaret açığına bir çözüm getirmeyi de hedeflemiştir.

SONUÇ

Dış dengeyi sağlamak için ulusal paranın dış değerinin düşürülmesi olan Devalüasyon ile ithalatı pahalandırıp, ihracatı ucuzlatmak ve böylece artan döviz girişi ile dış açık kapatılmak istenmektedir. Devalüasyon genellikle az gelişmiş ülkeler için pek faydalı olmamaktadır. Çünkü azgelişmiş ülkelerin ihraç malları çeşidi oldukça sınırlı ve büyük bir kısmı da tarım ürünüdür dış fiyatların ucuzlaması ile tabii koşullara bağlılık derecesi yüksek olan tarım ürünlerinin satışını arttırmak pek mümkün olmadığı gibi bu ürünlerin arzını kısa zamanda arttırmakta güçtür. Diğer taraftan azgelişmiş ülkelerin hemen hepsi kişi başına MG'i arttırarak daha yüksek refah seviyesine ulaşmak isterler ve bunun için de ithalattan vazgeçemezler. Çünkü hammadde, aramalı ve yatırım malı ağırlıklı ithalatı kısmak iktisadi büyümeye ters yönde etki eder.

Kısaca azgelişmiş ülkelerin devalüasyona başvurması varmak istenilen amacı gerçekleştiremediği gibi devalüasyonun yarattığı fiyat yükselmeleri enflasyona yol açmakta ve dış ticaretin tıkanması, dış borçların artması ile tekrar devalüasyon-enflasyon kısır döngüsü içine girilerek ülkenin iktisadi kalkınması durmaktadır. Eğer yine de devalüasyon yapılmak isteniyorsa bunun içinde devalüasyondan sonra yurtiçi fiyatlarının artmasını önleyecek sıkı para politikası ve daraltıcı maliye politikası araçlarına başvurulmalıdır.

Azgelişmiş ülkeler için anlattıklarımızın Türkiye için de geçerli olduğunu yapılan devalüasyonlardan görüyoruz. 1946, 1958, ve 1970'de yapılan devalüasyonlarla, yurtdışı talep ve yurtiçi arz esnekliklerinin 1'den küçük olan ihraç ürünlerinin arttırılamadığı görülmüştür. 1980 devalüasyonu ise ihracat yönelik sanayileşme stratejisine geçiş ile uygulanan ihracat teşvikleri ve diğer iktisat politikaları sonucunda ihracatı arttırmıştır. 1981'den itibaren küçük çaplı devalüasyonlar ile birlikte 5 Nisan 1994'de yapılan devalüasyonla dış ticarette bazı gelişmeler sağlanmakla birlikte enflasyon düşürülemezken 2001 yılı Şubat ayında geçilen dalgalı kur sistemi ile döviz çapası terk edilirken ciddi boyutlara varan ödemeler dengesi açığı kapatılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, ihracatı arttırmanın ve dış dengeyi sağlamanın bir yolu olan devalüasyon gerek şart olabilir ama yeter şartın ihracata yönelik üretimi arttırmak olduğu unutulmamalıdır.

95 Aşağıdaki kavramları açıklayınız.
a) Risk sermayesi b) Forward piyasası c) Talebin gelir esnekiliği d) Açık piyasa işlemleri e) Çoklu kur sistemini .

a) Risk sermayesi

Sermaye ve yatırım oluşturmak ciddi maddi külfet gerektirmektedir. Bu işe, yaratıcı fikirleri olan ama bunu yatırıma dönüştürecek finansal gücü olmayan girişimciler için büyük bir handikaptır. Teknolojik gelişmelerin hızlanması ve bu nedenle modern iş yaşamında ihtiyaç olarak ortaya çıkan, hızlı çözümler, buluşlar, yaratıcı fikirler, klasik sermaye-üretim ilişkisinden ayrı bir tür sermaye çeşidini doğurmuştur: Girişim sermayesi (**Venture Capital**- vençır kapital) denilen bu tür, özellikle küçük-orta işletmeler ile, yaratıcı fikirleri ve buluşları olan ama sermaye bulma sıkıntısı çeken küçük girişimciler için ideal bir çözüm olarak iş yaşamına girmiştir.

Girişim sermayesinde temel süreç, piyasa içinde boşluğu ve ihtiyacı hissedilen parlak bir fikir ya da buluşun araştırma geliştirme (**ar-ge**) aşamalarından başlayarak, pazarlama ve satışına kadar geçen dönemdeki sermaye ihtiyacının karşılanmasıdır. Sistemin işlerliği ise bu sermaye ihtiyacını karşılamak üzere, fon fazlası olan yatırımcıları ya da nakdini değerlendirme peşindeki girişimcilere bu süreci finansal olarak karşılama görevi veriyor. Buna **risk sermayesi** de deniyor. Risk sermayesi (Ya da girişim sermayesi) bu anlamda değerlendirilirse, kısa bir ifadeyle, kendilerine sermaye arayan firma veya yeni fikirleri olan girişimcilerin, kendilerine sermaye yatırımı yapabilecekleri yeni fikirleri olan girişimciler ve firmaları arayan "risk almaya hazır" sermayedarlar ile buluşması olarak tanımlanabilir.

Dinamik bir sermaye akışının olduğu günümüz ekonomisi ve iş dünyasında bu tür bir sermaye oluşumu, ihtiyaçlar nedeniyle ortaya çıkmıştır. Örneğin kimi küçük ev eşyaları, yedek parçalar ya da teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan kimi maddeleri işleyerek yapılan yeni buluşlar vb. gibi ürünleri önce icat edip sonrada piyasaya sunmak isteyen firmaların finansman ihtiyaçları girişim veya risk sermayesinin ilgi alanındadır. Küçük-orta ölçekli işletmeler ve yaratıcı fikirleri olan girişimciler bu tür dinamik gelişim içinde hep buluşları ve yaratıcı ürünleri ile ortaya çıkabilmektedirler. Söz konusu ürünlerin tasarımı, geliştirilmesi ve üretilmesi için ciddi bir ar-ge ve pazarlama finansmanı enstrümanlarına ihtiyaç vardır. Bu tür yaratıcı fikir ve buluşlara dayalı ürünleri araştırma-geliştirme aşamasından, pazarlamaya kadar olan tüm süreç için kullanılmaktadır bu sermaye. Eğer bu ürünlerin piyasada başarılı olması, tutulması halinde ise yüksek kar marjları ve o ürüne ait oldukça büyük piyasa payları yaratılabilmektedir. Bu da, risk sermayesi ile bu işletmelerin ya da girişimcilerin ürünlerini finanse etmiş sermayedarlara ciddi karlar olarak dönebilmektedir.

Girişim sermayesi yatırımında söz konusu olan risk durumu, yeni bir ürün yaratılması ve piyasada tutulup tutulmaması riskidir. Elbette ne kadar yüksek risk olursa o oranda yüksek kar ya da verim getireceği iş yaşamının bilinen bir gerçeğidir. Alınan riskin başarıya dönüşmesi durumunda sağlanacak yüksek kar marjı ve satış hacminden kaynaklanan verimlilik artışı bu tür sermayeler ile çalışan ve üreten küçük girişimcilere ortak olan ve girişim sermayesi sunan yatırımcılar için çok önemli bir yatırım ve kar alanını oluşturmaktadır.

Bu yazıda kısaca girişim sermayesinin tanıtımını yaptık. Bu tanıtımı kısaca fon ve nakit fazlasına sahip yatırımcıların, gelişme potansiyeli yüksek olan küçük ve orta boy işletmelerin üretim ve yenilik faaliyetleri için yaptıkları uzun vadeli bir yatırım olarak da özetleyebiliriz. İleri ki yazılarımızda girişim sermayesi ile ilgili yönetmelik ve uygulamalar hakkında da bilgiler vereceğiz.

b) Forward piyasası

Forward Nedir ?

Forward temel olarak bugünden gelecekteki kuru sabitlemek demektir. Taraflar anlaşma tarihinde miktar,fiyat ve para değişimi tarihi konusunda mutabık kalırlar, fakat para değişimi yapmazlar. Belirledikleri tarih geldiğinde her iki tarafta önceden anlaşma sağladıkları kur üzerinden yükümlülüklerini yerine getiriler.

Kimlere uygundur ?

Forward işlemler ileri vadelerde döviz riski taşıyanlar (ithalatçılar, ihracatçılar, dövize endeksli kredi kullananlar vs…) tarafından bu risklerden korunma amacıyla kullanılabilir. Ayrıca döviz piyasalarında spekülatif işlem yapmak isteyenler için de uygundur.

Özellikleri :

- Forward işlemler tezgahüstü piyasalarda yapılır.
- Forward fiyat spot kur ve faiz farkındaki hareketlerden etkilenir.

c) Talebin gelir esnekiliği

Gelir esnekliği, parasal gelirde yüzde bir oranındaki bir değişiklik sonucu talep miktarında meydana gelen yüzde değişmedir. Gelir arttığı zaman talep artıyorsa, gelir esnekliği pozitif bir sayı olarak elde edilecektir. Bu tür mallar normal mal olarak nitelendirilir ve

malların çoğunluğu bu tanımlamaya uymaktadır. Ancak bazı mallar vardır ki, gelir arttığı zaman bunların talebinde azalma olur. Bu durumda gelir esnekliği negatiftir. Negatif gelir esnekliği olan mallar düşük mal olarak tanımlanır.

d) Açık piyasa işlemleri

Açık Piyasa İşlemleri Merkez Bankası'nın dolaşımdaki para miktarını kontrol edebilmek amacıyla hazine bonosu, tahvil ve hisse senedi alım satımına gitmesidir. Piyasada miktar ve fiyat olmak üzere iki etki meydana getirir. Merkez Bankası piyasadaki likidite fazlasını emmek için senet satar. Para darlığı çekildiğinde ise bu senetleri piyasadan satın alarak piyasadaki parayı bollaştırır.

e) Çoklu kur sistemi

Çoklu Kur Sistemi

- Çoklu kur sistemleri çeşitli mal ve hizmetlerin ticaretine farklı kurların uygulanması biçimindedir.
- Bazı malların ticaretine yüksek döviz kuru uygulanarak ithalatı engellenmiş, ihracatı yasaklanmış olur.
- En basit şekli ikili kur sistemidir.
  - Biri düşük düzeyde tutulan resmi kur (ithalatta zorunlu tüketim maddeleri, hammaddeler, ara ve yatırım malları, ihracatta dış piyasaya sürümünde nla karşılaşılmayan tarım ürünleri için)
  - Diğeri serbest piyasada oluşan ve değeri yüksek tutulan serbest piyasa kuru (lüks mallar ve ihracı özendirilmek istenen sanayi ürünleri için)
- Bazı ülkeler, üretiminde tekelci oldukları veya yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ihraç mallarını da düşük resmi kur listesine koyarlar. Böylece yabancı para cinsinden bu malların fiyatı yükselir ve değişen ticaret hadlerinden ülke yararlanır

96 Keynezyen ve Monetarist görüşlere göre toplam talebi etkileyen faktörler nelerdir? Her iki görüşün ortak ve farklı yanlarını açıklayınız.

TALEP – YÖNLÜ İKTİSAT TEORİSİ
Prof.Dr.Coşkun Can Aktan

I- GİRİŞ

Talep-yönlü iktisat (Keynesyen İktisat), 1929 Büyük Depresyonunun ortaya çıkardığı işsizlik ve toplam talepteki yetersizlikleri gidermek amacıyla geliştirilmiş bir iktisadi düşüncedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında toplam arzdaki düşüş, belirli ölçülerde giderilmeye çalışılmış olmasına rağmen toplam talepteki azalmayı giderici önlemler yeterince alınamamıştır. Bu nedenle etkileri hemen bütün dünyada hissedilen 1929 Büyük Depresyonu yaşanmıştır. Bu araştırmada klasik liberal düşüncenin aksine devletin düzenleyici ve müdahaleci fonksiyonlar üstlenmesini savunan talep-yönlü iktisadın teorik ve analitik çerçevesi incelenmektedir.

II- TALEP – YÖNLÜ İKTİSADIN TEORİK VE ANALİTİK ÇERÇEVESİ

Talep-yönlü iktisadı, ekonomide etkin kaynak kullanımının sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi, adil bir gelir ve servet dağılımının temini ve ekonomik istikrarın sağlanması için devletin "toplam talep" üzerinde yönlendirici kararlar almasını öneren bir iktisadi düşünce olarak tanımlamak mümkündür. Talep-yönlü iktisadın teorik temelleri J.M. Keynes tarafından 1936 yılında yayınlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın GenelTeorisi" adlı eserde yer almıştır. Keynes, kısaca "Genel Teori" olarak anılan eserinde klasik iktisadi düşünceyi başlıca şu açılardan eleştirmiştir:

1. Klasik iktisatçılardan Jean Baptiste Say tarafından "arz kendi talebini yaratır" (supply creates its own demand) şeklinde ifade dilen Piyasalar Kanunu (The Law of Markets) gerçek iktisadi yaşama uygun değildir. 1929 Büyük Depresyonu açık bir şekilde toplam talep yetersizliğinden
kaynaklanmıştır. Toplam talep, klasik iktisatçıların iddia ettikleri gibi arzın bir fonksiyonu değildir. Aksine toplam arz, toplam talebin bir fonksiyonudur ve toplam talep tarafından yönlendirilir. Keynes'e göre ancak "üretim ve istihdamın bütün düzeyinde toplam talep fiyatının toplam arza eşit olduğu noktada arz kendi talebini yaratır" (Keynes, 1967; 21). Keynes'in Genel
Teorisi, 1929 Büyük Depresyonunun ortaya çıkardığı işsizlik ve yetersiz üretimin sebebi olarak "efektif talep" teki yetersizlikleri görmekte ve Say'ın Piyasalar Kanunu'na karşılık olarak "talep kendi arzını yaratır" (Demand creates ıts own supply) görüşünü savunmaktadır. Bu görüşün gerisinde, talep yükseldiğinde bunun üreticilerin yatırım arzlarını da artıracağı görüşü yatmaktadır (Cowen, 1982; 178-182, Evans, 1982; 33-34). Keynesyen İktisat, özel tüketim ve yatırım harcamalarının yetersizliği durumunda, yani depresyon dönemlerinde, devletin "telafi edici maliye politikası" (compensatory fiscal policy) uygulayarak özel tüketim ve yatırım harcamalarını uyarmasını önermektedir.

2. Klasik iktisat teorisinde savunulduğu gibi ekonomi her zaman tam istihdam denge düzeyinde bulunmaz. "Görünmez el" in ekonomiyi "kendiliğinden" ve "daima" tam istihdam denge düzeyinde koruması mümkün değildir. Tam istihdam denge düzeyinden sapmalar, devletin düzenleyici ve müdahaleci önlemler almasını gerektirir. Keynes'e göre, laissez-faire politikası
tutarsızdır. Toplam arz ve toplam talep arasındaki dengesizlikleri devletin mali ve parasal araçlarla gidermesi gerekir.

3. Tasarruf ve tüketim fonksiyonlarını faiz oranı değil, gelir belirler. Diğer bir deyişle, tasarruf, klasik iktisatçıların savundukları gibi faizin değil, gelirin bir fonksiyonudur. Faiz hadleri para arzı ve talebi arasındaki ilişkilere göre belirlenir.

4. Klasik Miktar Teorisi geçersizdir. Para arzında meydana gelen artışların tamamı enflasyonist değildir. Para arzındaki artışların bir kısmı muamele motifi (transactions motive) dışında, spekülasyon motifi (speculative motive) ve ihtiyat motifi (precautionary motive); ile belirli bir süre harcanmadan elde tutulmaktadır (Keynes, 1967; 170).

5. Ücret düzeyinin düşmesi ile istihdam hacminin her zaman genişlemesi beklenemez. Zira, üretim tekniği veri iken istihdam düzeyini, emeğin marjinal verimini ve reel ücreti belirleyen etken efektif taleptir. Bu açıklamalardan sonra şimdi Genel Teori' nin analitik yapısını incelemeye çalışalım: Bilindiği üzere Keynes, Genel Teorisi ile 1950'li yılların başlarından
1970' li yılların sonlarına değin geçen dönemde iktisat politikasına hakim olan makro iktisat teorisinin temellerini ortaya koymuştur. Keynes, bu ünlü eserinde makro ekonomik denge oluşumunu "efektif talep" ilkesinden hareketle tüketim, yatırım ve tasarruf fonksiyonları vasıtasıyla incelemeye çalışmıştır. Keynes'e göre, bir ekonomide üretim faktörlerinin kullanıldığı
sınıra kadar toplam arz elastikliği sonsuz varsayılabilir. Diğer bir deyişle, tam istihdam denge düzeyine kadar toplam talepteki her artış arzı da peşinden sürükler. Bu bakımdan denge gelir düzeyini belirleyen etken efektif taleptir. Keynes, efektif talebi bir toplumda müteşebbislerin mevcut istihdam seviyesinde sahip oldukları üretim faktörlerinden elde etmeyi umdukları
gelirin toplamı olarak ele almaktadır. Keynes Genel Teori' de şu tanımı yapmaktadır: "Efektif talep, müteşebbislerin elde etmeyi umdukları toplam gelir (ya da hasıla) dir ve bu kavram cari istihdam düzeyinde diğer üretim faktörlerinin gelirlerini de kapsar. Toplam talep fonksiyonu, çeşitli hipotetik istihdam hacimleriyle üretimden elde edileceği umulan hasılat arasında ilişki
kurar; efektif talep, toplam talep fonksiyonunun etkin olduğu noktadır. Arz koşulları ile birlikte ele alındığında, efektif talep müteşebbislerin kar beklentisini maksimize eden istihdam düzeyine uygun düşer." (Keynes, 1967; 55). Efektif talep, Keynes'in modelinde tüketim ve yatırım harcamalarının toplamından oluşur. Keynes'e göre ekonomi, klasik iktisatçıların ifade ettiği
gibi her zaman tam istihdam denge düzeyinde bulunmayacağından, ekonominin içinde bulunduğu konjonktüre göre devletin tüketim ve yatırım harcamalarını artırması (azaltması), yani efektif talebi bir araç olarak kullanması gerekmektedir.
Keynes'e göre makro ekonomik denge açısından efektif talep stratejik bir role sahiptir. Keynes, efektif talebi yaratan başlıca üç fonksiyondan söz etmektedir: Tüketim fonksiyonu, tasarruf fonksiyonu, yatırım fonksiyonu. Keynes Genel Teorisi'nde tüketime özel bir ağırlık vermiştir. Keynes'e göre, "tüketim bütün ekonomik faaliyetlerin tek amacıdır. İstihdam imkanları
zorunlu olarak bir dereceye kadar toplam talep ile sınırlıdır" (Keynes, 1967; 104). Tüketim fonksiyonu, tüketicilerin harcama eğilimlerini gösterir. Tüketim harcamaları milli gelirlerin artan bir fonksiyonudur. Keynes'e göre efektif talebin diğer bir unsuru tasarruf fonksiyonudur. Tasarruflar da milli gelirlerin artan bir fonksiyonudur. Genel Teori' de yatırım fonksiyonu ise milli gelir değişmelerinden bağımsız (otonom yatırımlar) ve milli gelirin artan bir fonksiyonu (uyarılmış yatırımlar) olarak ele alınmıştır. Bağımsız

yatırım fonksiyonunda; girişimcilerin, yatırım kararlarını milli gelir düzeyinde belirlemediği varsayılmaktadır. Girişimciler yatırım kararlarını verirken, kullandıkları sermayeye ödedikleri faiz ile yatırım sonunda elde edeceği yararı karşılaştırır. Yatırımın belli dönemler sonunda girişimciye sağladığı yarar yani sermayenin marjinal etkinliği faiz haddinden büyük ise girişimci yatırımı karlı bulur, aksi durumda ise girişimci yatırım yapmaktan vazgeçer. Keynes, Genel Teori' de şu görüşlerini belirtmektedir: "Yatırım oranındaki bir artış (azalış) tüketim oranında da bir artış (azalış) doğuracaktır. Çünkü toplumun davranışı genellikle, gelirlerinin yükselmesi (azalması) halinde, gelirleri ve tüketimleri arasındaki açığı genişletmeleri(daraltmaları) temayülündedir. Yani tüketim oranındaki değişiklikler, genel olarak gelir oranındaki değişiklikler ile aynı oranda ve ancak miktar olarak azdır" (Keynes, 1967; 248). Genel Teori' de makro ekonomik dengenin; toplam arz ile toplam talebin eşitlendiği noktada veya toplam yatırımlar ile toplam tasarrufların eşitlendiği noktada gerçekleşeceği belirtilmektedir. Toplam talebin arzdan fazla olması (veya yatırımların tasarruflardan fazla olması) durumunda, ekonomide bir enflasyonist açık ortaya çıkar. Toplam talebin toplam arzdan az olması (yatırımların tasarruflardan az olması) durumunda ise bir deflasyonist açık söz konusu olur. Keynes'e göre enflasyonist ve deflasyonist açığın giderilmesi, devletin efektif talebi yönlendirmesi ile mümkün olur. Örneğin; devletin depresyon dönemlerinde kamu harcamalarını artırması ve vergi oranlarını indirmesi gerekir. Enflasyon dönemlerinde ise bunun tersini yapması gerekmektedir. Keynes'e göre, devletin efektif talebi yönlendirmesi

otonom yatırımları artırması ile söz konusu olur. Keynes, otonom yatırımlardaki artışın milli gelirde meydana getirdiği artışı veya azalışları "çarpan" kavramıyla açıklamaktadır. Devletin kamu harcamalarını artırması, sonuçta ekonomide milli gelirde ve dolayısıyla tüketim harcamalarında artışlar doğurur. Keynes, tüketim malları talebindeki değişmelerin ise bu kez

yatırım harcamalarını uyaracağını belirtmektedir. Bu şekilde uyarılmış yatırımlar da"hızlandıran" katsayısı kadar milli geliri artıracaktır (Keynes, 1967; 135-146). Keynes, Genel Teorisi ile klasik iktisatçıların işsizlik nuna ilişkin yaklaşımlarını da eleştirerek bu konuda farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere; klasik iktisat teorisi, işsizliğin nedeni olarak, işçilerin tam istihdam denge düzeyindeki marjinal verime eşit ücrete razı olmamalarını, daha yüksek ücret talep etmelerini göstermektedir. Klasik iktisat teorisinde, emek arzı reel ücretin bir fonksiyonu olarak kabul edilmiştir. Keynes, klasik iktisatçılardan farklı olarak iradi işsizlik dışında gayri

iradi işsizlik üzerinde de durmuştur (Keynes, 1967; 15). Keynes' e göre, gayri iradi işsizlik nunun çözümü için devletin yatırımları artırarak emek talebini genişletmesi gerekmektedir.

Monetarizm

" 1. Para arzındaki büyüme oranı ile nominal gelirin büyüme oranı arasında çok kesin olmamakla birlikte bir ilişki bulunmaktadır.

2. Bu ilişki çok kesin değildir. Çünkü para arzındaki artışların geliri etkilemesi zaman alır. Ayrıca, bunun ne kadar süreceği de belli değildir.

3. Ortalama olarak para arzındaki artış, nominal gelirleri yaklaşık 6 ve 9 ay arasında geçecek bir süre sonunda etkiler.

4. Nominal gelirin büyüme oranındaki artış etkisi ilk olarak üretim üzerinde görülür. Bu daha sonra fiyatlara yansır.

5. Ortalama olarak, fiyat etkisi yaklaşık olarak 6 ve 9 ay arasında değişen zaman boyutu içerisinde ortaya çıkar. Para arzındaki artış ile enflasyon arasındaki toplam gecikme ortalama 12-18 ay arasındadır.

6. Para arzındaki artış ile bunun nominal gelirlere ve daha sonra fiyatlara yansıma ilişkisi ‘çok kesin ve belirli’ değildir. Bu ilişkide bir kayma söz konusudur.

7. Kısa dönemde (5 veya 10 ay kadar bir sürede) para arzındaki değişmeler öncelikle üretimi etkiler. 10 ayı aşan bir sürede para arzının büyümesi fiyatları etkiler” (Macesich, 1983: 3-4).

Monetarizm, esasen bu ilkeleri ile klasik iktisatçıların açıkladıkları Miktar Teorisini yeniden ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte monetaristler Klasik Miktar Teorisi'ni bazı yönlerden eleştirmişler ve bu teorinin enflasyonu açıklamak için yeterli olmadığını öne sürmüşlerdir. Monetaristlere göre, MV=PT şeklinde ifade edilen klasik miktar teorisi formülünde yer alan paranın dolaşım hızı (V) sabit değil, aksine bazı değişkenlerin istikrarlı bir fonksiyonudur. Friedman’ ın analizleri ile geliştirilen monetarizme aynı zamanda “Modern Miktar teorisi” adı da verilmektedir (Bkz. Vane ve Tompson, 1979; Greenhut ve Stewart, 1983; Savaş, 1984).

Monetaristler, serbest piyasa ekonomisinin kendi iç dinamiği sayesinde istikrarlı bir model olduğunu savunmakla birlikte, klasik iktisatçılardan farklı olarak ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde olmayacağını kabul etmektedirler. Monetaristler, insanların daha iyi bir iş arama veya işsizlik yardımından yararlanmaları neticesinde belirli bir süre işsiz kalabileceklerini, böylece ekonomide her an bir “doğal işsizlik” olabileceğini öne sürmüşlerdir. Monetarizm, esasen klasik iktisadın temel ilkelerini aynen kabul etmekle birlikte, ondan başlıca iki noktada ayrılmaktadır:

Klasik miktar teorisi açıklaması yetersizdir.

Ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinde dengede değildir; doğal işsizlik hipotezi.

Klasik iktisat ve monetarizm arasındaki bu iki temel farklılığa rağmen her iki teori de enflasyonun en önemli kaynağının para arzındaki artışlar olduğunu kabul etmektedir. Monetaristlere göre enflasyonu kontrol altına almak için en etkin araç para politikasıdır. Para arzındaki değişmeler, para talebinden bağımsız bir şekilde para otoritesince bağımsız olarak belirlenir. Ancak para otoritesinin bu gücünün sık sık değişen para artış hızları şeklinde uygulanması istikrar değil istikrarsızlık getirir. Monetaristler, bu istikrarsızlıkları önlemek için para arzının belirli bir oranda ve ekonomideki gelişmelerle orantılı olarak kademeli bir şekilde artırılmasını önermektedir.

97 Keynezyen ve Monetarist görüşlere göre, kamu harcamalarındaki bir artışın ekonomik etkileri nelrdir?

KEYNESYEN TEORİ

Keynesyen Teori'ye, bu akımın felsefesini benimsemiş iktisatçılarca önemli teorik katkılar yapılmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Keynesyen iktisatçıların ortak özelliği, iktisadi ve toplumsal alanda, "devlet müdahaleciliği"nin yararlı sonuçlar doğuracağı inancını taşımalarıdır. [4]

Eski ya da yeni bütün keynesyen iktisatçıların bu inancı benimsemeleri, aşağıdaki üç önerme üzerinde uzlaşmalarına dayanmaktadır.[5]

i) Ekonomide özellikle genişleme dönemlerinde, cari ücret düzeyinde emek arzı fazlalılığı (işsizlik) nu gözlenebilir.

ii) Toplam ekonomik faaliyet düzeyinde zaman zaman bariz dalgalanmalar gözlenebilir.

iii) Para çoğu zaman önemlidir. Buna karşın para politikası, bazı dönemlerde (Büyük Bunalım gibi) etkisiz olabilir.

Keynesyenler, esas olarak piyasa mekanizmasının ve özel mülkiyetin hakim olduğu ekonomilerde, devletin mülkiyete sahip olmadan, ekonomiye müdahale yolu ile iktisadi ve toplumsal alanda ortaya çıkabilecek nların bertaraf edilebileceğine inanırlar.[6] Bu anlayış, Keynesyen paradigmanın rekabetçi piyasa ekonomisinin ancak ideal şartlarda etkin kaynak dağılımını sağlayabileceği, gerçek hayatta ise piyasanın etkin kaynak dağılımını sağlayacak güçlere sahip olmadığı ve dolayısı ile, devletin ekonomiye iradi politikalarla müdahale ederek; yönlendiricilik fonksiyonunu üstlenmesinin zorunluluğu fikrini benimsedikleri sonucunu çıkarmamıza neden olmaktadır.[7]

Keynesyen Teori'de devlet müdahaleciliğinin benimsenmesi, Keynesyen Makro Teori'nin, devleti, genellikle ekonomik sistemin dışında "dışsal" (egzojen) bir faktör olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir yaklaşım, devletin, iktisadi ve toplumsal hayatı düzenlemek amacıyla, birtakım iktisat politikası araçlarını kullanması için önerilerde bulunma imkanını

doğurmaktadır. Ancak devlet, ekonomik sistem içerisinde ve onun unsurlarından biri olarak; yani "içsel" (endojen) bir faktör şeklinde değerlendirilirse, Keynesyen İktisat Politikası Teorisi geçerliliğini yitirir. Devletle ilgili bu modern bakış açısı ile birlikte geleneksel pozitif ve normatif makro teoride de önemli yenilikler gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, devletin bazı davranışlarının ekonomik ve toplumsal yaşamda "politik konjonktür" olarak adlandırılan enflasyon, deflasyon ve işsizlik gibi nlara neden olduğu gerçeğini kabul etmek gerekir.[8] Keynesyen Teori'nin kamu harcamalarında savurganlık nu ile ilişkisi başlıca varsayımları göz önüne alınmak suretiyle anlatılmaya çalışılacaktır. Burada önemle belirtilmesi gereken husus, Keynesyen Yaklaşım'ın devletin ekonomik yaşama müdahalesine izin vermesi ile birlikte, kamu harcamalarında savurganlık eğiliminin tırmandığıdır. Ancak tek suçlu, Keynesyen Teori değildir. Müdahaleyi ekonomik koşullar paralelinden saptırıp; siyasi kaygıları ön plana çıkaran siyasal iktidarların mlulukları da oldukça büyüktür.

Keynesyen Teori'ye göre siyasal iktidarlar, tam istihdamı sağlamak istiyorlarsa iş adamlarını yatırım yapmaya teşvik etmeli, vergileri azaltarak tüketim artışını sağlamalı ve bayındırlık işlerine girişmelidirler. Başka bir ifade ile siyasal iktidarlar, talep düzeyi üzerinde istihdamı sağlayacak biçimde manipülasyon yapma mluluğunu üstlenmelidir. Bu politika neticesinde bütçe açıklarının ortaya çıkması önemli değildir.[9] Dolayısıyla, Klasik Teori'nin denk bütçe ilkesi, yani bütçenin her yıl denk olması yönündeki önerileri yerine, fonksiyonel maliye olarak ifade edilen yeni bir uygulamaya geçilmiştir. Bu uygulamaya göre, bütçenin yıllık olarak denk bağlanması önemli olmayıp, ekonomik koşullar doğrultusunda açık ya da fazla verebilecek bir esnekliğe sahip olması önemlidir.

Bütçe açıklarının ekonomik koşulların zorlaması sonucu ortaya çıkabileceğinin kabulü, Keynes'in, maliye politikası önlemlerinin depresyon dönemlerinde öncelikli olarak uygulanması gerçeğine inanmasından kaynaklanmaktadır. Ona göre para politikası, pek etkili bir araç değildir. Çünkü, para politikasının etkinliğini sınırlayan durumlar vardır. Birincisi, likidite tuzağı sınırı durumudur. Buna göre, para arzı büyük miktarda artırılsa bile, faiz oranı, belirli bir orandan sonra daha aşağılara düşürülemez. İkincisi, özellikle resesyon dönemlerinde, yatırımların faiz oranına karşı duyarsızlığı durumudur. Resesyon dönemlerinde para arzının artırılması ile birlikte, faiz oranı bir noktaya kadar düşürülebilse de, yatırımların faiz esnekliği düşük olduğundan, para politikası etkin olmayacaktır. Buna karşın maliye politikasının devreye sokulması ile birlikte artırılan devlet harcamaları, çarpan katsayısının etkisi ile, özel kesimin harcama ve yatırımlarını da hareketlendirerek efektif talebi ve dolayısıyla istihdamı artıracaktır.

Keynesyen Yaklaşım'ın açık finansman politikalarını benimsemesinin, vergileme ve bütçe teknikleri üzerinde meydana getirdiği en belirgin değişiklik, vergilemede "yararlanma ilkesi" yerine, "ödeme gücü ilkesi" nin yaygınlaştırılmasıdır. Bu uygulama ile birlikte, kamusal talepler ile özel talepler ayrıştırılarak bedelsiz bir statüye kavuşturulmuş olup kamu hizmetlerinin kapsamı da, yarı-kamusal ve hatta özel sayılabilecek hizmetleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Oysa Buchanan'a göre, yarı kamusal ve/veya özel nitelikteki hizmetlerin bütçe finansmanı ile topluma sunulması, bu hizmetlerin elastik katsayılarına bağlı olarak, aşırı talebine neden olabilir. Bireylere bedelsiz olarak sunulan hizmetler, rasyonel tüketici tarafından marjinal yararın sıfır olacağı noktaya kadar talep edilir.[10] Artan talep, devlete daha yüksek düzeylerde harcama yapma imkanı sağlar. Temelde yeniden seçilebilme kaygısı ile

hareket eden siyasal iktidarlar, harcama taleplerine olumlu karşılık verirler. Artan harcamalar vergi gelirlerinin artışını zorunlu kılmakta ise de, oy kaybı endişesi, vergi gelirleri artışı yerine, açık bütçe politikalarını daha cazip yapmaktadır.

MONETARİST TEORİ

Friedman ve Monetarist Yaklaşım'ı savunan diğer iktisatçılara göre, genelde para talebi ile faiz oranları arasındaki ilişki zayıf olmasına karşın, faiz oranları ile yatırımlar arasında güçlü bir ilişki vardır. Dolayısıyla, kamu harcamaları yolu ile faiz oranlarının artması, özel sektör yatırımlarını ve neticede, toplam talep ve geliri olumsuz yönde etkileyecektir.[11] Bu varsayımdan hareket eden Monetaristler, kamu harcamalarının artırılması ile birlikte iktisadi hayatta önemli nların ortaya çıkacağını iddia etmişlerdir.

Friedman'a göre enflasyon, devlet müdahalelerinde gözlenen artış neticesinde genişleyen devlet harcamaları ve bütçe açıkları ile birlikte para arzının hükümetlerce kontrolsüz bir şekilde değiştirilmesinden kaynaklanmaktadır.[12] Örneğin, Birleşik Devletler'deki büyük kriz, bir kaç kişinin bir ülkenin para sistemi üzerinde "sınırsız güç" sahibi olmaları sonucu ortaya çıkan olumsuz bir durumdur.[13] Friedman, para arzı artışlarının çok iyi ayarlanması gerektiği konusuna dikkatleri çekerek para arzı artışlarının enflasyona sebep olmayacak şekilde sınırlandırılmasını istemiştir. Ancak, para arzı konusunda sert ve ani ayarlamalardan kaçınılması gerektiği konusunda da önemle durmaktadır. Çünkü bu tip uygulamalar, "money crunch" denilen para çöküntüsü olayına neden olmaktadır. Bu durum ekonomik daralmaya, işsizliğe ve yatırım kısıtlamalarına yol açarak, politik baskıların artmasına, seçim kaygıları ile enflasyonist eğilimlerin tırmandırılmasına ve açık finansman uygulamalarının gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bu yüzden, ekonomide yürü-dur-yürü (go-to-go) kısır döngüsü kalıcı olmaktadır. [14]

Friedman ile birlikte diğer Monetarist iktisatçılar, iktisadi hayatta devletin sınırsız yetkileri nedeniyle ortaya çıkabilecek kalıcı nların çözümü için, serbest piyasadan yana olduklarını belirttikten sonra, devletin mluluk alanının çok iyi saptanmasının gerekliliğini gündeme getirmişlerdir. Onlara göre, devletin asıl mluluğu, tam istihdamı sağlamaktan ziyade, serbest mübadeleyi kolaylaştırmaktır.[15] Friedman'a göre, devlet, bu mluluğunu yerine getirebilmek için, iç ve dış ulusal güvenliğin sağlanması ve etkin bir adalet mekanizmasının oluşturulması önlemleri ile birlikte mülkiyet haklarının tanımı, korunması ve bireysel insiyatiflere dayanan sözleşmelerin kolaylıkla yürütümünün sağlanması gibi önlemleri de almalıdır.

Monetaristler, serbest mübadelenin sağlanması amacıyla devlet müdahalesinin sınırlandırılmasını savunmalarına karşın, tamamen de ortadan kaldırılmasını istememişlerdir. Friedman, belirli bir gelir düzeyinin altında bulunan ve yoksul olarak kabul edilen kesimlere, piyasa sisteminin işleyişini bozmadan yardım edilmesi gerekliliğini kabul etmiştir. Bu amaçla da, *Negatif Gelir Vergisi* [16] sisteminin uygulamaya geçirilmesini önermiştir. Bu sisteme göre, yoksul kimselerden vergi alınmayacağı gibi, kendilerine devlet tarafından yardım yapılacağı ve söz konusu yardımların, özel hayır derneklerine ve özel aileye ek olarak gerçekleştirileceği kabul edilmiştir.

98 Türk genel bütçe sistemiyle ilgili olarak;
a) Bütçe giderlerinin tahmin edilmesi ve yapılması sürecini kısaca açıklayınız.
b) Bütçe ile verilen ödeneklerin yetmemesi halinde bütçenin uygulanması aşamasında yapılan işlemleri kısaca belirtiniz.
c) Türkiyede gider bütçelerinin sürekli olarak aşılmasının (başlangıç ödenekleri ile gerçekleşmeler arasındaki sapmaların) nedenleri konusundaki görünüşünüzü açıklayınız
a) Bütçe giderlerinin tahmin edilmesi ve yapılması sürecini kısaca açıklayınız.

Bütçe Nedir?
"Devlet daire ve kuruluşlarının bir yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren ve bunların uygulanmasına izin veren bir yasadır "
Daha sonra bu madde
"Devletin bir yıllık süre içindeki gelir tahminleri ile giderlerini gösteren ve bunların uygulanması ve yürütülmesine izin veren bir kanundur" şeklinde değiştirilmiştir.

Bütçenin Temel Özellikleri

1.Devletin geleceğe ait gelir ve gider tahminlerini gösterir
Geleceğe ait mali plan ve programdır
Kesin hesabı göstermez bu nedenle kesin hesap cetveli ve bilançodan farklıdır
Uygulamadan sonra kesin hesaplar ortaya çıkar ve onaylandıktan sonra ilan olunur

2. Giderler İçin yapılan tahminler bir üst sınırı gösterir
Gider bütçesi aynı zamanda ödenek niteliği taşıdığından yapılacak harcamanın üst sınırını gösterir. Yasam organının Yürütme organına verdiği bu harcama yetkisinin üstünde bir harcama yapılamaz.

3. Gider Tahminleri sadece bütçede açıkça gösterilmiş olan yere ve konuya harcanabilir

4. Giderler hakkındaki bütçede verilen tahminler uygulamada gelir konuları bakımından bir sınırlama niteliğindedir.

5. Bütçede gösterilmiş kaynaklar dışında hiçbir kaynaktan gelir toplanamaz.

6. Gelir Tahminleri alt ve üst sınır niteliği taşımazlar

7. Bütçe Gelirlerin toplanmasına ve giderlerin yapılmasına önceden izin verir

8. Bütçede yer alan kamu gelir ve gider tahminleri denk olmalıdır.

b) Bütçe ile verilen ödeneklerin yetmemesi halinde bütçenin uygulanması aşamasında yapılan işlemleri kısaca belirtiniz.

Bütçelerde belirtilen ödeneklerin aşılmasına yine çeşitli kanunlarda yer verilmektedir. MUK'un 48'inci maddesine göre bazı hizmetler için yılı bütçesine konulan ödeneklerin yetmemesi durumunda ilave harcama yapılmasına Maliye Bakanı yetkili kılınmıştır. Bu harcamalar; belirli satış aidatı, oranı kanunla saptanmış ödenti ve ikramiyeler, geri verilecek paralar ve mahkeme harçlarıdır. Bu ödemeler için yeterli ödeme emrinin mevcut olup olmadığına bakılmaksızın ödenmesi ve gerekli ödeme emrinin sonradan istenilmesi gerekmektedir (Tosun, 2001: 92). Yine çeşitli kanunlarda ödenek üstü harcamaya yetki verilmektedir (Bkz. Tosun, 2001: 92-93). Kanunlarla verilen ödenek üstü harcama yapma yetkisi dışında gider karşılığı olarak ödeme yaparken sayman giderin kendisine verilen yetki içinde olup olmadığını, giderin bütçedeki tertibine uygunluğunu, giderin kanunlar, tüzükler ve kararlar hükümlerine uygunluğunu kontrol etmek zorundadır (MUK m:81).
KMYK'nun 20'nci maddesinde kamu idarelerinin bütçelerinde yer alan ödeneklerin üzerinde harcama yapamayacakları hükmü yer almaktadır. 32'inci maddeye göre bütçeden ödeme yapılabilmesi için harcama yetkilisininiçerisinde hizmet gerekçesi, yapılacak işin konusu ve tutarı, süresi, kullanılabilir ödeneği gibi hususlar olan harcama talimatı vermesi gereklidir.
Ödeneğin aşılması durumunda, 70'inci maddede "kamu zararı oluşturmamakla birlikte bütçelere, ayrıntılı harcama programlarına, serbest bırakma oranlarına aykırı olarak veya ödenek gönderme belgelerindeki ödenek miktarını aşan harcama talimatı veren harcama yetkililerine, her türlü aylık, ödenek, zam ve tazminat dahil yapılan bir aylık net ödemeler toplamının iki katı tutarına kadar para cezası verilir" denilmektedir.
ABD, Almanya ve Fransız sistemlerinde toplam bütçe üzerinde harcama yapılmasına izin verilmez. İngiliz sisteminde fazla harcamalar cezalandırılmakla birlikte sonradan yasama tarafından onaylanarak yasallaştırılır (Gedikli, 2001: 97).

c) Türkiyede gider bütçelerinin sürekli olarak aşılmasının (başlangıç ödenekleri ile gerçekleşmeler arasındaki sapmaların) nedenleri konusundaki görünüşünüzü açıklayınız.

Bütçe Tahminlerinin Aşılması
Bütçe hedeflerinin aşılması ve ilave ödeneğe ihtiyaç duyulmasının sebepleri olarak aşağıdakiler gösterilebilir;

• **Başlangıç Ödeneklerinin yetersizliği:** Devlet hizmetlerinin karşılığı olarak bütçede öngörülen ödenekler, başlangıçta bütçeye yetersiz olarak konulmuştur. Bütçe gelirleri yüksek gösterilirken,
bütçe giderleri de özellikle düşük tutulmuş olabilir.

• **Yıl İçerisinde Ortaya Çıkan İhtiyaçlar:** Bütçenin uygulandığı yıl içerisinde ortaya çıkan deprem, su baskını gibi olağanüstü haller, kamu personelinin maaş ve göstergelerinde yapılan ek düzenlemeler, ilave yatırım ihtiyacı gibi nedenlerle ek ödenek ihtiyacı doğmuş olabilir.

• **Ekonomik Hedeflere Ulaşılamaması:** Bütçeyle birlikte öngörülen temel ekonomik hedeflere ulaşılamaması ve bu hedeflerdeki sapmalar nedeniyle de ek ödenek ihtiyacı doğmuş olabilir (Darıcı).

Yukarıdaki üç durumda bütçe hazırlanmasındaki risklerdir. Bu riskleri karşılamak üzere Maliye Bakanlığı bütçesine Düşünülmeyen Giderler Ödeneği konulmaktadır. Bu ödenek bütçeye bütçenin hazırlanması sırasında öngörülemeyen ve tahmin edilemeyen ve bütçelerde tertipleri bulunmayan hizmetlerin karşılığı olarak konulmaktadır (Tosun, 2001: 117). Teorik olarak bakıldığında bu ödeneğin yukarda belirtilen durumlar için yeterli olması veya yıl içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçların büyük bir kısmını karşılaması gerekmektedir. Bu ödeneğin varlığı durumunda başlangıç ödeneklerinin yetmediğinden ve yıl içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçların
karşılanması için ek ödenek alımından söz etmek pek doğru olmasa gerekir. Ancak, yıl içerisinde maliyeti yüksek bir gelişme veya doğal afet olması durumu kabul edilebilir; örneğin 1999 Gölcük depremi ve 2001 ekonomik krizi. Başlangıç ödenekleri yüksek belirlendiğinde bütçe açığı da yüksek olmakta ve bu durum siyasi olarak iyi değerlendirilmemektedir. Kamu harcamalarının kısılması düşüncesinin bir uzantısı olan daha küçük bütçe hazırlamaya yönelik politikalar 1990'lı yıllarda uygulanmaya çalışılmış ancak başarı sağlanamamış ve ekonomik nlar büyüyerek artmaya devam etmiştir (Saka, 2003:70). 1992 yılında önceki yıla göre başlangıç ödeneği %116
artırılmıştır, ancak buna rağmen hedeflenen bütçe açığı yinede (15.3 trilyon TL) aşılmıştır. Bu yılda ilave ödeneğin başlangıç ödeneğe oranı %3,7 olmuştur. Gider bütçe tahmini tutturulmuş denilebilir. Büyük açık veren bir bütçe hazırlanmak istenmediği için bütçe açığının gerçek boyutu Meclis ve kamuoyundan gizlenmektedir. Ancak, başlangıçta düşük gösterilen bütçe açıkları yıl içinde çeşitli yöntemlerle ödenek aşıldığından gerçek büyüklüğüne ulaşmaktadır (Gedikli, 2001:174). 1996 yılında başlangıç ödeneği önceki yıla göre %163,8 oranında artırılmıştır. Ancak hedeflenen bütçe açığı yine yakalanamamış ve gerçekleşen açık başlangıç bütçe açığından %43,2 fazla olmuştur. Dolayısıyla bu açığı karşılamak için ilave ödenek alınmıştır.

Buradan şu sonuçlar elde edilmektedir:

• **Bütçe hazırlanması sürecinde kamu ihtiyaçları doğru tespit edilememekte;** bütçe ödenekleri doğru tahsis edilmemektedir. Bütçe uygulamasında ilave ödenek kullanılmaktadır. 1997 yılında alınan ilave ödeneğin başlangıç ödeneğe oranı %31,4'tür. 2001 yılında bu oran %68,9'dur.

• **İhtiyaçlar doğru tespit edilse bile yeterli ödenek verilmemekte;** ödeneklerin yıllara göre değişimi çok farklılıklar göstermekte ve yılı içerisinde ilave veya yıl sonunda tamamlayıcı ödenek alınmaktadır.
• **Temel bütçe ilkelerinden doğruluk, dürüstlük ilkelerine uyulmadan bütçe hazırlanmaktadır.** Konsolide bütçe başlangıç ödeneği ile yıl sonu ödeneği arasında sürekli farklılıklar oluşmuştur. İki büyüklük arasındaki sapma bazı yıllar, örneğin 1991'de ve 1997'de olduğu gibi %30'a ulaşmıştır. Bu durum bütçenin hazırlanmasında ve uygulanmasında açıklık ve dürüstlük ilkesine uyulmadığının açık bir göstergesidir. Hükümet kendisine verilen yetkiyi aşmaktadır. Meclis'te bütçenin uygulanışını ciddi biçimde denetlememektedir (Şahin, 2000: 419).

99 Mali, iktisadi,sosyal ve idari vergileme ilkelerini sayınız. Küreselleşmenin, devletlerin vergileme kapasitesinde yarattığı nlar ile vergileme ilkelerine etkisini açıklayınız.

VERGİLEME İLKELERİ VE KÜRESELLEŞME*
Ali Rıza GÖKBUNAR(*)
I-GİRİŞ
Devlet toplum halinde yaşayan insanların, ortak ihtiyaçlarını karşılamak için meydana gelmiş bir organizasyondur. Devlet yüklendiği kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için finansal kaynaklara gereksinim duymaktadır. Bu finansal kaynakların başında vergiler gelmektedir. Devletin varlığının temel koşulu olan vergi, milletlerin varlıklarını bağımsız ve güçlü olarak sürdürmelerini sağlayan en önemli araçlardan birisidir. Tarihsel süreç içinde teknik ve ekonomik gelişmelere paralel olarak devletin üstlendiği görevler, nitelik ve nicelik olarak değişmiştir. Devlet geleneksel kamu hizmetlerinin yanısıra sosyoekonomik görevler de üstlenmiştir. Devletin yükümlülüklerindeki sürekli artış kaçınılmaz olarak vergilerin yükseltilmesini gerektirmiştir. Maliye teorisyenleri ve uygulamacıları hem vergi gelirlerini artırmak, hem de mükelleflerin tepkilerini engellemek için sürekli yeni arayışlar içinde olmuşlardır. Devlet anlayışındaki gelişmelere paralel olarak verginin sosyo-ekonomik fonksiyonları önem kazanmıştır. Böylelikle "sadece kamu harcamalarının yapılabilmesi için belli bir satın alma gücünün özel sektörden kamu sektörüne aktarılması" gibi dar bir vergi anlayışı yerine "kamusal ihtiyaçların karşılanması ve makro-ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi için ekonomik birimlere yüklenen ödemeler" anlayışı egemen olmuştur. Vergiler, bir ülkede tüm kesimlerin ekonomik, sosyo-politik faaliyet ve hareketlerinin odak noktasıdır. Günümüzde kamu harcamalarının finansmanının sağlanması yanında kıt kaynakların etkin ve verimli dağılımında, farklı toplumsal gruplar ve sektörler arasında vergi yükü dengelerinin gerçekleştirilmesinde, hızlı ve istikrarlı ekonomik büyümeyle birlikte milli gelirin artırılmasında, bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde ve temel makro-ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde rasyonel bir vergi sisteminin önemi büyüktür. Kamu harcamalarının sürekli artması, belirli gelir kaynaklarının önemini kaybetmesi, sürekli yeni vergi olanaklarının aranmasına yol açmakta olup sonuçta eski vergiler ile yeni vergiler arasında tamamlayıcı ya da tahrip

edici yönde çelişkili etkilere neden olabilmektedir. Vergilemede bu şekilde oluşan karışıklığa zaman zaman vergi yükünü azaltmaya yönelik olan ve daha ziyade basit bir vergilendirme yapısına dönme amacını hedefleyen "vergi reformları" ile karşı çıkılmaktadır. Vergileme ilkelerine uygun olarak hazırlanmayan vergi düzenlemeleri, gerek mükellefler, gerekse vergi idaresi tarafından tepkiyle karşılanabilmekte ve istenmeyen mali, iktisadi ve sosyal yönden olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Ekonomik, mali ve sosyal nitelikler taşıyan vergileme ilkeleri zaman içinde değişikliklere uğramıştır. Vergiciliğin anayasası olarak kabul edilen vergileme ilkeleri devletin fonksiyonlarındaki değişikliklere paralel olarak dinamik bir biçimde sürekli olarak değişmektedir.

II-VERGİLEME İLKELERİNİN NİTELİĞİ VE GELİŞİMİ

Vergileme ilkeleri, çeşitli vergilerin gerek kapsamı, gerekse yapılarının belirlenmesi bakımından uyulması gereken normlardır. Vergileme ilkeleri, bir yandan ekonomik, sosyal düzen ve ideolojideki gelişmelere, diğer yandan vergi kurumunun nitelik ve amaçlarında meydana gelen gelişmelere paralel olarak zamanın akışı içinde önemli değişimlere uğramıştır. Vergileme ilkeleri, ayrı ayrı vergilerden veya bir vergi sisteminden beklenen ekonomik, sosyal ve mali fonksiyonların gerçekleştirilmesi için vergi bileşiminin oluşturulmasında, tekniğinde ve uygulamasında dikkat edilmesi gereken, uzun yılların deneyimi sonucu ortaya çıkmış ve/veya iktisadi mali düşünce sistemi içinde önerilmiş temel unsurlar ve kurallardır (Devrim, 1996:181).

Bir vergi sisteminin tamamının gözden geçirildiği, diğer bir ifade ile, büyük bir vergi reformunun yapıldığı sırada, vergi kanunlarını yeniden düzenleyenler, bunların vergi adaletine, verimliliğine ve ekonomik gelişmeye engel olmaması gibi başlıca vergileme ilkeleri esaslarına uygunluğunu da dikkate almak zorundadırlar (Özer,1972:58).Bir vergi sisteminin başarısı veya başarısızlığı, vergileme sırasında uyulan vergileme ilkelerine göre ölçülmektedir (Özer,1972:39). Vergileme ilkeleri iktisadi, sosyal ve ahlaki vb. yönlerden etkin olmayan vergi şekilleri ve tekniklerini ortadan kaldırmak ve bunların yerine daha etkinlerinin vergi sisteminde yer almasını sağlamak arzusu ile ortaya çıkmıştır(Neumark, 1975:19). Vergi sistemleri, vergileme ilkeleriyle değerlendirilmekte ve bu ilkeler optimal vergileme teorisini oluşturmaktadır (Rosen, 1995:356). Değişmez karakterli olmayıp zamana ve şartlara göre yeniden formüle edilebilen vergileme ilkelerinin temel özellikleri (Aksoy,1991:181);

− Vergileme ilkeleri, uyulması gerekli, normatif ilkeler niteliğindedir. Bu nedenle bu ilkeler "olanı" değil, "olması" gerekeni ifade ederler.

− Vergilemenin normatif yönü olarak kabul edilen vergileme ilkeleri her çağa ve her ülkeye göre değişebilmektedir. Vergileme ilkeleri ülkelerin ekonomik ve sosyal şartları, teknolojik imkanları, toplumun dünya görüşü ve zihniyeti, hukuk bilincinin oluşum seviyesi ve kamu hukukunun durumu ile yakından ilgilidir.

− Verginin niteliği, tekniği zaman ve mekana göre değiştiği gibi, "olması gerekeni" ifade eden vergileme ilkeleri de değişebilmektedir. Bu nedenle vergileme ilkeleri belirli ekonomilere ya da belirli dönemlere göre farklı olabilmektedir.

− Vergileme ilkelerinin nispi bir önemi vardır. Her bir ilkenin önemi ve değeri, diğerlerinin önem ve değerlerleri ile çok sıkı bir ilişki içindedir. Dolayısıyla vergileme ilkelerinin her biri tek tek değil, birlikte ele alınır ve değerlendirilir.

Vergilemede belirli bir amaç için geçerli olabilecek bir ilke, başka bir amaç için geçerli olmayabilmektedir. Dolayısıyla, farklı amaçların gözetilmesi halinde farklı vergileme ilkelerinin hakim kılınması nedeniyle "ilkeler arası çatışma"ya yol açılabilmektedir. Ancak uygulamada hiçbir vergi sisteminde bütün ilkelere aynı anda tam olarak uyulması beklenmemektedir. Bütün bunlara rağmen, günümüzde aşırılıklara kaçmayı engelleyen ilkeler vergilemenin anayasal normları haline gelmiştir. Bu normlara uygun hareket edilmesi gerek mevzuat, gerekse uygulama açısından başarılı sonuçların alınmasına yardımcı olmaktadır (Şenyüz, 1993:208). Devletin varlığının temel koşulu olan vergi, milletlerin varlıklarını bağımsız ve güçlü olarak sürdürmelerini sağlayan en önemli araçlardan birisidir. Devletin yükümlülüklerindeki sürekli artış kaçınılmaz olarak vergilerin yükseltilmesini gerektirmiştir. Yönetimler hem vergi gelirlerini artırmak, hem de mükelleflerin tepkilerini engellemek için sürekli yeni arayışlar içinde olmuşlardır (Muter, 1988:36). Vergileme ilkeleri, konusunda yapılan çalışmalar maliye ilminin doğuşuna kadar uzanmaktadır (Eker, 1996:141). Objektif bir olay sayılan vergi nasıl gerek niceliği ve gerekse fonksiyonları bakımından zorunlu bazı değişikliklere uğramışsa, ekonomik,

mali ve sosyal nitelikler taşıyan vergileme ilkeleri de zaman içinde değişikliklere uğramıştır (Tekin, 1978:5). Orta Çağ'dan günümüze kadar vergileme ilkelerine ilişkin esas görüşler -felsefeci, ekonomist ve siyasal teorisyen- birçok yazarın eserinde rastlanmaktadır. Bu görüşlerde, bağımsızlık ve egemenlik ya da vatandaş ve toplum arasındaki bütün ilişkiler yönünden, vergi ödeme görevi veya ödeme gücünün belirlenmesi en somut bir biçimde yer almıştır (Musgrave, 1959:61). Modern vergi teorisinin eşitlik ve genellik ilkeleri bu dönemin din bilginleri (Konanistler) tarafından geliştirilen Hıristiyanlık felsefesi ve ortaçağın sonlarında ilkel teoride yer almıştır (Herekman, 1988:5). Verginin özgürlüğün ve vatandaşlığın bir simgesi olarak kabul edilmesi vergi kültürünün önemli bir aşaması olmuştur. Verginin yardım görünümünden "zorunlu" niteliğe dönüşmesi ve devletin egemenlik hakkına dayanarak kişilerin gelirlerine

paydaş olma durumuna gelmesi sonucunda, devletin vergilendirme yetkisinin sınırlandırılması nu önem kazanmıştır. Hükümdarlara karşı ilk ayaklanmalar, kralın keyfi davranışlarını önleme ve vergileme yetkisini hukuksal sınırlar içinde tutma amacıyla başlamıştır. Yüz Yıl Savaşları'ndan sonra vergilerin artması, rahip ve asiller sınıfının toplumdaki eğitici ve askerlik görevleri dolayısıyla vergiden muaf tutulmaları, burjuva ve köylü sınıfının üzerinde büyük baskılara yol açmıştır. İngiltere'de Büyük Özgürlük Fermanı'ndan (1215) başlayarak, Haklar Bildirgesi (1688) biçiminde devam eden gelişmeler, kralın bazı vergileme yetkilerinin parlamentoya devredilmesiyle sonuçlanmıştır. Böylece vergilemenin ulusal istence ve gereklere dayandırılması ilkesi yerleşmeye başlamıştır. İngiltere'de siyasal iktidarın vergilendirme gücünün sınırlandırılması onyedinci yüzyılda, Kara Avrupa'sında ise onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda gerçekleşebilmiştir. 1789 Fransız Devrimi'nin önemli nedenlerinden birisi keyfi

vergiler konulmasıdır. Devrimden sonra ilan edilen İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci'nde vergilemede eşitlik ve genellik ilkeleri ile vergilerin yasallığı ilkesi hükme bağlanmıştır (Öncel, Kumrulu, Çağan, 1992:54). Amerikan ayaklanmasının nedenleri arasında ağır ve adil olmayan vergiler ilk sırada yer almıştır. 26 Ağustos 1789 günü İnsan Hakları Bildirgesi'nin 13. Maddesi'nde "Kamusal gereksinme ve yönetim giderleri için vergi ödeme zorunluluğu olduğu ve

verginin bütün yurttaşlar arasında eşit olarak dağıtılması gerektiği"; 14. Maddesi'nde ise; "Yurttaşların kamu giderlerine katılmanın zorunluluğunu saptamak ve katılmayı özgür iradeleriyle rıza göstermek, toplanan vergilerin nasıl kullanıldıklarını izlemek ... haklarıdır" denilmektedir (Aliefendioğlu, 1991:12). 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 17'inci maddesinde "Hiç

kimsenin keyfi olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılamayacağı hükme bağlanmış, 20 Mart 1952 tarihinde İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmeye Ek Protokol'ün 1'inci maddesinde de "Devletin vergi ve diğer mali yükümlülük koyma yetkilerine saygı gösterilmekle birlikte bu yetkilerin insan haklarına aykırı olarak keyfi kullanılamayacağı" belirtilmiştir (Öncel vdg.,1992:8). Batıda parlamenter demokrasinin gelişmesi, sanayi devrimi, sosyal devlet, eşitlik ve adalet ilkelerinin eriştiği yeni anlayış vergilemede keyfiliğin yerine hukuksal kuralların almasını sağlamıştır. İbni Haldun 1377 yılında yazmış olduğu Mukaddime adlı eserinde vergilemenin temel kurallarından söz etmiştir. İbni Haldun vergilerin, devletin harcamalarını karşılamak için, bireylerden bütünüyle politik güce dayalı olarak aldığını, vergilerin devletin en önemli geliri olduğunu ve vergi gelirlerinin devletin yaşamına paralel bir gelişim gösterdiğini belirtmiştir. İbni Haldun bir hükümdara yazdığı mektupta "Toplanan malları hak edenler arasında doğruluk ve eşitlikle böl, şerefinden dolayı şeref sahibine ve zenginliğinden dolayı zengine aynı muamelede bulunma, hizmetinde bulunanları vergi ödemekten muaf tutma, kudret ve takatleri dışında ödenekler ödemeğe kimseyi zorlama, adalet haricinde tekliflerde bulunma...." şeklinde önerilerde bulunmuştur. İbni Haldun'a göre; vergi bütün mükellefler arasında, dürüstlük, adillik ve eşitlik kurallarına göre, hiç kimseyi asil ve zengin olduğu veya yönetici yakınlığı nedeniyle vergi dışı bırakmadan ve en önemlisi herkesin ödeme güçlerini aşmayacak şekilde alınmalıdır. Burada vergilemenin adalet ve eşitlik, genellik ve ödeme iktidarı gibi temel ilkeleri ile karşılaşılmaktadır (Falay, 1987:55). 15. yüzyılın vergileme politikası anlayışı içinde "Vergi mükellefin rızası ile alınmalıdır; alınmadığı takdirde esasını tabi hukuktan alan mülkiyet hakkına aykırı düşer" düşüncesi egemen olmuştur. Bu temel fikir üzerinde ilk vergi teorisini kuran Bodin, verginin kanuni ve adil olması ilkelerini ilk olarak bilimsel açıdan belirlemiştir (Herekman, 1988:5). 17 yüzyıldan itibaren bir çok iktisatçı tarafından vergileme ilkeleri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Fakat, mali literatürde vergileme ilkelerinin tartışılması, özellikle A. Smith ve A.Wagner tarafından ileri sürülen kuralların açıklanması ile başlamış ve yoğunlaşmıştır. Adam Smith'in 1776 yılında yayımlanan "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinde önemle üzerinde durduğu "adalet", "belirlilik", "uygunluk" ve "iktisadilik" ilkeleri halen bütün maliye otoriteleri tarafından benimsenmekte gerek mükellef, gerekse hazinenin çıkarlarını gözeten bu ana ilkeler "Vergilemenin Dört Temel Direği" ve "Mükelleflerin Hukuk Beyannamesi" mahiyetinde olduğu kabul edilmektedir (Sayar, 1975:99).

David Ricordo'nun 1817 yılında yayınladığı "Siyasi İktisat ve Vergilendirmelerin İlkeleri" adlı kitabında vergilendirme ilkelerinden söz edilmektedir (Ricardo, 1997:33). Mc. Cullock, J. Bay Say ve J. S. Milll, Edgewort, H. Dolton ve P.C. Pigou gibi iktisatçılar da vergileme ilkelerine ilişkin yeni sınıflamalarda bulunmuşlardır (Dikmen, 1964:216).Vergi politikasının ve tekniğinin kısmen temelini oluşturan bu ilkeler, modern mali literatürde F. Neumark ve H. Haller tarafından geliştirilmiş ve bilimsel açıdan gerekçelendirilmiştir (Turhan, 1993:190-1991). Vergiler uzunca bir dönem sadece kamu hizmetlerinin finansmanı nedeni ile alınmış devletin fonksiyonlarının artmasıyla birlikte vergilerin toplumsal yükü giderek artmıştır. Vergi yükünün kişiler üzerinde eşit ve adaletli bir biçimde dağıtılması, kamu maliyesi üzerinde önemli bir n haline gelmiştir. Bu nedenle, vergi yükünün kişiler arasında dağılımında eşitliğin sağlanması amacı ile fayda ve ödeme gücü ilkeleri öne sürülmüştür. Daha sonraları ise vergi, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin, adaletsizliklerin azaltılması için sosyal bir amaç ile alınırken, eşit fedakarlık için

ödeme gücü, ekonomik politika aracı olarak ekonomik amaç ile alınırken de, ekonomik etkinlik ilkesi üzerinde durulmuştur (Dikmen, 1964:225).

III-MALİ, İKTİSADİ, SOSYAL VE İDARİ VERGİLEME İLKELERİ

Vergilendirme ilkeleri sözedildiği zaman, Adam Smith'in "Vergilemede Adalet", "Vergilemede Belirlilik", "Vergilemede Uygunluk" ve "Vergilemede İktisadilik" ilkelerini düşünülmektedir. Ekonomik düşünce ve öğretide bu ilkelerin önemli bir yeri vardır. Günümüzde maliye teorisyenlerinin etkin bir vergi sistemine ilişkin, vergileme ilkelerini çoğaltma eğilimi içinde oldukları görülmektedir. Temel anlamda, etkin bir vergi veya vergi sisteminde öncelikle üç genel ilkenin göz önüne alınması gerekir. Bunlar; (i) verimlilik, (ii) vergi yüklerinin dağıtılmasında adalet ve (iii) vergi programlarının bir bütün olarak ekonominin acil ve uzun vadeli ihtiyaçlarına uygulanabilmesidir.Bu ilkelerin her biri çeşitli ilkeleri kapsamaktadır (Plank,1953:168).

Bu bölümde vergilemenin amaçlarına ve vergi yönetimine yönelik vergileme ilkeleri incelenmiştir.

A-MALİ VERGİLEME İLKELERİ

Vergilemenin esas amacı kamu hizmetlerinin finansmanını karşılamak üzere hazineye gelir temin etmektir. Vergilemenin mali amacı, vergiden, optimal hasılanın sağlanmasıdır. Nitekim Adolph Wagner "Devletin varlığı ve hayatiyeti bireylerinkinden daha önemlidir. Bireylerin hakları ancak, devletin varlığı ile korunabilir" diyerek vergilemenin mali amacının önemine değinmiştir. Dolayısıyla etkin bir vergi sistemi, verimli ve esnek yapıya sahip olmalıdır Nadaroğlu,1992:310) .Mali vergileme ilkeleri "yeterlilik (verimlilik), "esneklik" ilkeleridir.

1-Vergilemede Yeterlilik (Verimlilik) İlkesi

Vergilemenin temel amacı, devletin yeterli gelir sağlayarak kamu harcamalarını finanse etmesidir. Kamu hizmetlerinin sürekli artışı sonucunda devlet vergisel açıdan yeni vergiler ihdas etmekte ya da uygulanan vergilerde gelirleri artırıcı yönde düzenlemeler yapmaktadır (Plank, 1953:183). Bu bakımdan, verginin kamu harcamalarını karşılaması için başvurulan bir araç oluşu, onun ilk ve önemli amacı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle vergiye ilişkin tarh ve tahsil giderleri çıktıktan sonra geri kalan kısmın kamu harcamalarını karşılayacak ölçüde olması

gerekmektedir (İlkmen, 1970:131). Vergilemede yeterlilik ilkesine ne derecede ulaşılabildiği, vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama oranı ile ölçülmektedir. Verginin amaçlarından ilki mali amaç olduğundan, kamu harcamalarının vergi gelirleriyle karşılanma oranı yükseldikçe,

yeterlilik ilkesine uygun bir durum için aşama kaydedilmiş olmaktadır. Verginin mali amacı ve dolayısıyla yeterlilik ilkesi mutlak olmayıp, belirlenmiş olan kamu harcaması hedefine göre nispi olarak belirlenmektedir (Önder, Türel vdg., 1993:30). Vergilemede yeterlilik ilkesi gereği, vergi muafiyet, istisna ve indirimlerinin çok düşük tutulması gerekir. Dolayısıyla, bir vergi kanunda vergi ayrıcalıkları adalet ve ekonomik teşvikler düşüncesiyle geniş tutulmuşsa, o verginin uygulanmasından önemli bir hasılat beklenemez, o vergi verimli olamaz (Özer, 1993:8-9). Vergilemede yeterlilik ilkesiyle ilgili olarak diğer vergileme ilkeleri; "Vergilemede Genellik İlkesi", "Vergilemede Tasarruf İlkesi", "Vergilemeden Kaçınılmazlık İlkesi","Vergilemede Görünmezlik İlkesi", "Vergileme Nispetlerinde İtidal (Optimumluk)İlkesi"dir (Türk, 1992:144-145).Vergilemede genellik ilkesine göre bir vergi sistemi, bütün gelirleri,

harcamaları ve her çeşit serveti vergilendirdiği ölçüde verimli olmaktadır. Vergilemede iktisadilik ilkesi göre, bir vergi sisteminin meydana getirilişi ve unsurlarının teknik biçimlendirilmesinde, vergi idaresinin ve bütün mükelleflerin tarh, tahsil ve kontrolden doğan giderleri, mümkün olduğu ölçüde düşük düzeyde ayarlanmalıdır (Neumark,1975:404). Vergilemede kaçınılmazlık ilkesine göre, vergi mükelleflerinin vergi kaçırmalarını, vergiden kaçınmalarını, ödedikleri vergileri fiyat mekanizması ile üçüncü şahıslara yansıtmaları mümkün olduğu ölçüde azaltılmalıdır (Türk,1992:146). Vergilemede görünmezlik ilkesine göre vergi, mükellefin gelirini, harcamasını azaltır. Bu nedenle vergi mükellefinin ödediği vergiyi psikolojik olarak hissetmemesi veya
daha az hissetmesi gerekir. Bu ilkeye göre, vergi oranlarının çok yüksek olmamasına dikkat edilmesi gerekir.Vergi nispetlerinde optimumluk ilkesine göre ise, vergi tarifesi nispetinde vergi
hasılatını en çoğa çıkaracak bir nispetin bulunması ve seçilmesi gereklidir. Bu nispet genellikle en yüksek vergi nispeti değil, vergi hasılatını en yüksek düzeye çıkaran en uygun vergi nispetidir.

2-Vergilemede Esneklik İlkesi

A. Wagner, vergilemede esneklik ilkesini "Vergileme, mali ihtiyaçlardaki değişmelere uyabilecek ve diğer finansman kaynaklarından... karşılanamayan masraf açığını kapatabilecek unsurları kapsamalıdır" şeklinde açıklamıştır. Bu ilkenin varlığını haklı kılan nedenler; uzun süreli yapısal etkenler ve kısa süreli konjonktürel etkendir. Bu etkenler dolayısıyla kamusal ihtiyaçlarda meydana gelen artışların vergilerle otomatik olarak karşılanması gerekir (Turhan,1993:202).

Neumark, vergilemede esneklik ilkesini "Vergilemenin Bütçe Giderlerini Karşılama
Politikası ile İlgili Uyum Kabiliyeti İlkesi" şeklinde ele almış ve bu ilkeyi, “Vergi sitemi, ihtiyaç halinde kısa bir süre içinde vergi hukukuna uygun tedbirler aracılığıyla iktisadi açıdan rasyonel yollarla karşılanamayan normal ölçüyü fazlasıyla geçen, devamlı olarak yeniden veya bir defaya mahsus olağanüstü giderler neticesinde meydana gelen bir fazla ihtiyaç için gerekli ilave gelirleri sağlamaya elverişli olmalıdır” şeklinde açıklamıştır (Neumark,1975:63).

Vergilemede esneklik ilkesine göre, belirli vergilerin veya bir bütün olarak vergi sisteminin büyüyen kamu harcamalarının finansmanını karşılamaya yetecek kadar esnek olması gerekir (Plank,1953:63). Ayrıca vergi gelirlerinin ekonomik şartlardaki değişiklikleri yani gerek reel üretim de, gerekse fiyat seviyesinde meydana gelen değişiklikleri yakından izleyebilmesi gerekir. Dolayısıyla uzun süreli yapısal nedenler veya kısa süreli konjonktürel etkenler dolayısıyla meydana gelen kamusal harcamalarındaki artışların, vergiler tarafından otomatik olarak karşılanabilmesi - verginin otomatik esnekliği- önemlidir. Artan kamu harcamalarının mevcut
vergilerdeki artışlarla karşılanamaması halinde, vergi oranlarında yapılacak artışlarla hasılatın belli bir düzeye kadar artırılmasının mümkün olduğu durumlarda "müdahaleli esneklik" ortaya çıkmaktadır (Tekir,1987:56).

B-İKTİSADİ VERGİLEME İLKELERİ

Vergi yapısı gereği ekonomik bir olaydır. Verginin ekonomideki sermaye birikimi, kaynak dağılımı, ekonomik gelişme ve gelir bölüşümü üzerinde çeşitli etkiler oluşturmaması mümkün değildir. Bu etkiler, verginin yapısal özelliği gereği az ya da çok

kendiliğinden oluşabilmekte ve vergi politikası bu etkilerin öncelikle oluşturulması amacına göre de düzenlenmektedir (Nadaroğlu,1992:313).

1-Vergilemede Tarafsızlık İlkesi

Vergileme ilkeleri konusunda yapılan tartışmalarda "Vergilemede Tarafsızlık İlkesi" yüzyıllardan beri çok önemli rol oynamıştır. Bu ilke temel ifadesini "Onları Bulduğun Gibi Bırak" olarak kabul edilen Edinburg Kuralı'ndan almıştır (Neumark,1975:37).Vergilemede tarafsızlık ilkesi, vergi yoluyla rekabete verilebilecek zararların istenmeyen sonuçlarından kaçınma olarak ele alınabilir. Vergilemede tarafsızlık ilkesine uyum sonucunda, vergileme ile mükellefin nispi

iktisadi-mali durumlarında hiç bir değişiklik olmamalıdır. Vergi sistemi ile ulaşılmak istenen amacın dışında, kaynakların ekonomide daha verimli kullanılması ve yönlendirilmesine müdahale edilmemelidir. Bu ilkeyle verginin, mükellefler üzerinde aşırı bir yük oluşturmaması, sadece ekonomiden soyutlanarak kendi politikası ve amacı doğrultusunda kullanılması öngörülmektedir.

2-Vergilemede İktisadi Etkinlik İlkesi

Vergilemede iktisadi etkinlik ilkesine göre, reel ulusal gelirin artmasını en fazla teşvik eden veya en az engelleyen vergi yapısına sahip vergi sistemlerinin etkin olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla vergi sisteminin, yüksek ekonomik faaliyet seviyesini desteklemenin ve teşvik etmenin yanısıra kaynakların en üstün tahsisini de sağlaması gerekir (Sharp,Sliger,1970:209).

Vergi sisteminin günün ekonomik koşullarına ve gereksinimlerine uygun bir biçimde düzenlenmesi ekonomik etkinlik görüşünün ortaya koyduğu bir ilkedir. Bu ilkeye göre vergi sistemleri, içinde bulunulan ekonomik duruma, gerekli etkiyi sağlayacak biçimde yapılandırılmalıdır. Vergi, kamu ekonomisinin finansmanında kullanılan en önemli bir araç niteliğinin ötesinde, konjonktür ve istihdam politikası amaçlarına olanak verdiği ölçüde etki edebilecek bir biçimde düzenlenmelidir (Herekman, 1988:32). Vergilemede ekonomik etkinlik ilkesi ile bir vergi sisteminin, kişi başına üretimin azamileştirilmesi ve mümkün olan en yüksek kalkınma hızının sağlanmasını kolaylaştırmak için, bir taraftan aşırı vergi yükünü önleyecek diğer taraftan reel gelir artışına yararlı ekonomik davranışları teşvik edecek bir niteliğe sahip olması hedeflenmektedir (Özer, 1993:74). Bu ilkeye göre vergilerle iktisadi kalkınmaya elverişli faaliyetler teşvik edilip, verimli olmayan faaliyetler caydırılmalıdır. Vergi programlarının belli bir bütün olarak ekonominin temel ihtiyaçlarına veya amaçlarına uygulanması vergi politikasının yeni bir ölçütü değildir, fakat ulusal ekonomiler geliştikçe belirli nlar veya hedefler önem değişmektedir. Son yıllarda ekonomik dalgalanmaların kontrol edilmesi, seküler durgunluğu yönelik eğilimlerle mücadele edilmesi ve acil savaş veya savunma durumları sırasında enflasyonun önlenmesi nlarına özel dikkat çekilmiştir. Bu nlar ileri bir sanayi evrimi

aşamasına ulaşmış olan kapitalist sistemlerin özelliği iken, son yıllarda tam istihdam ve ekonomik istikrar gibi amaçlar, kamu politikalarının formülasyonunda önemli rol üstlenmiştir (Plank,1953:184).

C-SOSYAL VERGİLEME İLKELERİ

Sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde bir sosyal politika aracı olarak vergiler önemlidir. Çağdaş devletlerin vergi sistemleri ve bu sistemlerin vergilemede sosyal amaçlı vergileme ilkelerine dayalı olarak kabul ettikleri vergilendirme teknikleri gelir dağılımında eşitsizlikleri törpüleyici yönde etkide bulunmaktadır.

1-Vergilemede Adalet İlkesi

Vergilemede adalet kavramı, normatif bir kavram olup; zamana, mekana, ideolojilere ve kurumlara göre değişmektedir. Vergilemede adalet, tarihsel süreç içinde değişik şekillerde değerlendirilmiş, ancak herkes tarafından kabul edilebilir bir şekildesınırlarını çizme olanağı hala bulunamamıştır (Sheffrin, 1993:301). Vergilemede adaletin sağlanabilmesi büyük ölçüde, eşit durumdakilerin eşit muameleye tabi tutulmalarına ve verginin ödeme gücü ile orantılı olmasına, gelir ve servetlerin belli bir düzen içinde yeniden dağılımının gerçekleştirilmesine bağlıdır (Neumark,1970.21).Vergi adaleti, ister kişilerin ödeme güçlerine göre vergilendirilmesi gibi pasif, isterse kişiler arasında var olan servet farklarını gidermeye yönelmiş bir vergi sistemi gibi aktif bir kavram olarak değerlendirilsin, gerek vergi alacaklısı olarak devlet ve gerekse vergi mükellefleri vergilemede adalet koşullarının sağlanması bakımından, söz konusu kavramı değerlendiriş açılarına göre sürekli girişimler yapmışlar ve yapmaktadırlar. Bu girişimler devlet açısından, gerektikçe vergi reformlarının yapılmasını, bireyler ve sosyal gruplar açısında da kendi lehlerine olanaklar sağlayacak veya var olan durumlarını korumaya olanak verecek içerikte isteklerde bulunma yönünde olmaktadır (Akdoğan,1990:5). Vergilemede adalet ilkesine göre, vergilerin mükellefler arasında adil ölçülere göre dağılımı gerçekleştirilmelidir. Vergi yükünün adaletli bir biçimde dağıtılmasını amaçlayan adaletli bir vergi sisteminde; kimden ne kadar vergi alınacağının, yükümlülerin kişisel durumlarına göre ölçüsünün ne olacağının belirlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bununla birlikte vergi adaletinin kişiye, topluma, yere ve zamana göre değişebilir nitelikte olması, herkes için geçerli olabilecek ölçülerin belirlenmesini olanaksız kılmaktadır. Bu durum, bazı teknik esaslardan yararlanarak vergi adaletine ulaşmaya çalışma düşüncesinin ilke olarak kabul edilmesine neden olmuştur (Akdoğan,1990:6-7). Vergilemede adalet duygusunu sarsabilecek şiddetli ve taraflı muamelelerden kaçınılması ve sermaye birikimine veya reel gelirin artmasına engel olunmaması gerekmektedir. Bu anlamda zengin ve fakirden aynı miktarda vergi alınmaması, bir insanı ancak yaşatabilecek gelirin vergi dışı bırakılması, bir bekarla çocuklu veya çocuksuz bir aile reisinin aynı yük altında tutulmaması, emek ve sermaye gelirinin vergilendirilmesinde farklı muamele yapılması vb. gibi esaslar, vergi adaletine belli ölçülerde ulaşılmasını sağlayabilmektedir(Erginay,1995:35).

2-Vergilemede Genellik İlkesi

Vergilemede genellik ilkesine göre, bir ülkede yaşayan herkes, sosyal sınıf farkı gözetilmeksizin, kendi gelir ve mallarından vergi vermek zorundadır (Öner, 1986:77). Bu nedenle bir ülkede oturan vatandaş ve yabancılarla dışarıda oturmakta beraber ülke içinde iktisadi faaliyette bulunan veya malı olan herkes vergi ödemek zorundadır. Bu ilkeyle ülke sınırları içinde yaşayan herkesin vergi yüküne katılması öngörülmektedir. Çünkü devletin gerçekleştirdiği kamu hizmetlerinin yararları topluma yönelik olup, hiç bir sınırlama olmaksızın bütün topluma sunulmaktadır. Günümüzde devlet, topladığı kamu gelirleriyle ile topluma yönelik faydalar sağladığı için, yerli ve yabancı herkesin ödeme gücüne göre kamu harcamalarının finansmanına katılması gerekir (Aksoy,1991:247). Vatandaşlar arasında dil, ırk, cinsiyet, siyasi ve düşünce vb. iktisat dışı ayırımlara dayanılarak vergilendirilmeye gidilmesi vergilemede genellik ilkesi açısından uygun

değildir (Çağan,1982:147). Herkesin vergi ödemek zorunda olması ilkesine rağmen, hiç bir ülkede bunun tam olarak gerçekleştirilebilme olanağı yoktur. Çünkü herhangi bir kazanç veya serveti olmayan veya başkasının yardımıyla geçinen kişilerden vergi alınabilmesi mümkün değildir. Yardım dernekleri, siyasi partiler ve kamu hizmeti gören kuruluşlar vb. bazı nedenler yüzünden genellikle vergilemeye tabi tutulmazlar. Ayrıca ekonomik amaçlarla da yatırımları teşvik için vergi ayrıcalıkları kabul edilir (Erginay,1995:35). Gerek ekonomik, sosyal, politik ve gerekse vergi adaleti ile ilgili nedenlerle mükelleflere vergi indirimleri, muafiyetlikler ve istisnalar tanınmakta ve böylece bir kısım mükellefler ya da vergi konuları vergi dışında tutulmuş olmaktadır. Koyuldukları amaçlara bağlı olarak yararlı sonuçlar oluşturabilen söz konusu uygulamalar, niteliklerine göre zaman zaman vergi adaletini bozucu etkilere de yol açabilmektedir (İrtenk, 1971:122).

3-Vergilemede Eşitlik İlkesi

Vergilemede eşitlik ilkesine göre, bireyler genel vergi yüküne, kendi ödeme güçlerine göre katılmalıdırlar. Diğer bir ifade ile vergilemede eşitlik ilkesi, mükelleflerin vergi ödeme güçlerini dikkate almak suretiyle vergilendirilmesidir. Bu ilkenin vergilemede adaleti sağlama açısından çok büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu ilke, genel vergi yükünün toplumu oluşturan kişiler arasında mükelleflerin kişisel, ailevi ve ekonomik durumlarına göre dengeli bir şekilde dağıtılmasını gerekli kılmaktadır. Burada bireylerin hangi ölçülerde vergi ödeyecekleri nu önem kazanmaktadır. Vergi sistemlerinde adalet konusunda iki temel ölçüt; "Dikey Eşitlik" ve "Yatay Eşitlik"tir. Vergilemede eşitlik, eşit durumda bulunan kimselerin aynı (yatay eşitlik)

farklı durumlarda bulunan kimselerin ise değişik (dikey eşitlik) vergilendirilmesidir (Hancock,1996:49). Marjinal fayda kuramına dayanan vergilemede eşitlik ilkesine göre, bireylerin, her ilave gelir ve servetten sağlayacağı faydanın giderek azalacağı düşüncesinden hareketle "Eşit Mutlak Fedakarlık", "Eşit Oranlı Fedakarlık" ve "En Az Toplam Fedakarlık" formülleri geliştirilmiştir (Şenyüz,1993:120). Eşit mutlak fedakarlık yaklaşımına göre; matrahın büyüklüğüne bakılmaksızın, farklı gelire sahip olan yükümlülerin vergi olarak ödedikleri gelirin faydasındaki azalış birbirlerine eşit olmalıdır. Eşit oranlı fedakarlık yaklaşıma göre, mükelleflerden varlıkları (veya gelirleri) yüksek olanların, düşük olanlara oranla toplumdan daha fazla fayda sağladıkları düşüncesiyle, birincilerin gelirlerinin, düşük olanlara oranla daha fazla vergilendirilmesi gerekmektedir. En az toplam fedakarlık yaklaşımına göre; toplumu oluşturan kişiler vergilendirilirken, bir bütün olarak toplumun katlandığı toplam fedakarlık mümkün olan en düşük düzeyde olmalıdır. Bu yaklaşımda, mükellefler arasında vergi dolayısıyla bir eşitlik söz konusu olmamakta, verginin toplum açısından toplam bir yük olarak, en az fedakarlıkla nasıl sağlanabileceği düşünülmektedir (Eker,1987:147-148). Fedakarlıkta eşitlik görüşü, uygulama bakımından bir çok güçlüğe sahiptir. Bir taraftan her bireyin duyduğu faydanın saptanmasındaki olanaksızlık, diğer taraftan vergiye tabi tüm unsurların belirli bir ölçüye göre değerlendirilmesindeki güçlük ve bireylerin ellerindeki ekonomik unsurlara atfettikleri önemdeki farklılık söz konusu güçlüklerin başlıcalarını oluşturmaktadır. Bu durum, ödeme gücünün fedakarlık yaklaşımı ile saptanması çalışmaları yerine (en az geçim düzeyi, indirim ve oran

uygulamalarında farklılaştırma gibi) daha objektif ölçülerin esas alınması gereğini ortaya çıkarmıştır. Kuşkusuz esas alınan ölçüler ne kadar etkin olurlarsa olsun, mutlak anlamda bir vergi eşitsizliğinin sağlanması beklenemez (Akdoğan, 1990:11). Mükelleflerin yaşam düzeyleri, ekonomik durumları ve duygusal niteliklerinin farklı yapılarda olması yanında, yapılan kamusal hizmetler sonucu bir kısım

vergi mükelleflerinin, ötekilerine kıyasla ek olanaklar elde etmeleri burada etkili olan nedenler arasında belirtilebilir. Ayrıca, vergi mükelleflerinin vergi ödemesi yaptıkları ülkede, yönetimin demokratik ya da totaliter olması, ülkenin savaş veya barış döneminde bulunması mükelleflerin vergi kanunlarına duydukları saygı, mali yönetim etkinliği, uygulanan oranların yapıları, parlamentonun oluşum biçimi, vergi kanunlarının alanı, vergi ve ceza uygulamalarının alanı, vergi ve ceza afları, vergi hataları, vergi kaybı, vergi yargısının etkinliği ve benzeri faktörler vergi eşitliğinin olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesine neden olmaktadır (Akdoğan, 1990:12). F. A. Hayek "Özgürlük Anayasası" adlı kitabında, gelir vergisinin artan oranlı uygulanması yerine tek oranlı uygulanmasını savunmaktadır. Hayek'in bu önerisi "vatandaşların kanun önünde eşit olması" gerektiğini savunan temel bir hukuk devleti ilkesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre kanunlar "genel" olmalı ve toplumu oluşturan bütün bireylere eşit şekilde uygulanmalıdır. Hayek'e göre gelir vergisi kanunları da bu nedenle "genel" dolayısıyla "tek oranlı" olmalıdır (Savaş, 1993:147).

4-Vergilemede Ödeme Gücü (İktidar) İlkesi

19. ve 20. yüzyılda kamu maliyesi teorisyenleri tarafından vergi sistemlerinin ödeme gücü ilkesine göre yapılandırılması gerektiği önerilmiş ve bu ilkeyle kamu harcamalarında bireysel fedakarlıkların minimize edilebileceği savunulmuştur (Brown-Jackson:1990:300). Vergilemede ödeme gücüne göre vergilendirme, belirli bir karşılık veya fayda göz önüne alınmaksızın, kamu hizmetleri için her ferdin kendisini ve ailesini geçindirecek miktarın üstünde sahip olduğu servet ve gelire göre vergi yüküne katılmasını ifade eder (Turhan, 1993:329). Kısaca, bu ilkeye göre vergi yükü vergi mükellefinin ödeme kapasitelerine uygun olarak dağıtılmalıdır (Musgrave, Musgrave,1984:232). Günümüzde vergi yükünün dağılımında daha çok ödeme gücü ilkesinden yararlanılmaktadır. Aynı ödeme gücüne sahip olanların aynı miktarda vergi vermeleri, ödeme gücü yüksek olanların daha fazla vergi vermeleri şeklinde açıklanabilecek olan bu ilke, vergi sistemlerinin kurulmasında genel kabul görmüştür. Bu ilkeye göre vergilemede esas, kamusal faaliyetlerinden sağlanan fayda değil, mükelleflerin vergi verme gücüdür (Tekir,1987:66). Kişilerin vergi ödeme gücünü, yaşama seviyesini gösteren ödeme iktidarının ölçülmesinde üç kriterden yararlanılmaktadır. Bunlar, sırasıyla gelir, servet ve tüketim harcamalarıdır. Bu kriterler, vergi yükünün arzu edilen biçimdeki dağıtımı ile toplumsal maliyetleri dengeli olarak dağıtmak için seçilmişlerdir. Vergi yükünün dağılımında dikkate alınan üç ödeme gücü göstergesi olmakla beraber, ödeme gücünü temsil etmesi açısından gelirin özel bir yeri vardır. Nitekim, batı toplumlarında ödeme gücünün birincil göstergesi olarak gelir düzeyindeki farklılıklar kabul edilmektedir. Belirli bir servete sahip olunması ve harcanabilmesi, ancak yeterli gelirle mümkün olmaktadır. Çünkü belirli bir servete sahip olunması ve harcamalar yapılabilmesi ancak gelirle mümkündür. Bu nedenle vergiler ister harcamalar, ister servet üzerinden alınsın sonuçta yükümlülerin gelirleri üzerinden alınır (Şenyüz,1995:27). Vergilemede ödeme gücüne ulaşmak üzere geliştirilmiş üç klasik teknik; "En Az Geçim İndirimi", "Ayırma Kuramı" ve "Artan Oranlılık"tır. Bu tekniklerin ortak amacı, mükelleflerin ödeme güçlerine olanak ölçüsünde ulaşarak, yapılacak vergilendirmenin adaletli bir yapı içerisinde biçimlendirilmesi ve uygulamasını sağlamaktır. Bu nedenle ödeme gücünün saptanmasında, önemli rol oynayan söz konusu üç aracın kendi içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmesi ve belirtilen ortak amaca hizmet edecek bir yapıya kavuşturulması zorunludur. Bu yapılırken de; aynı durumdaki mükelleflerin aynı, farklı durumda olanların ise aralarındaki durum farklılığını

değerlendiren bir sistem içinde işleme tabi tutulmaları gereğinin, vergi adaletinin başlıca koşulu olduğunun gözden uzak tutulmaması gerekmektedir (Akdoğan,1990:103).

5-Vergilemede Fayda (İstifade) İlkesi

Vergilemede fayda ilkesi Adam Smith ve daha önceki kamu maliyesi teorisyenleri tarafından vergi sistemlerinin yapılandırılmasında önerilmiş ve kamu maliyesinin ilkel bir yapıda olduğu dönemlerde kısmen uygulanmış fakat günümüzde uygulama olanı aşırı derecede sınırlandırılmıştır (Musgrave, Musgrave,1959:147). Vergilemede fayda ilkesine göre, kişilerin devlet hizmetlerine katılmaları, kamu hizmetlerinden yararlanmaları ile orantılı olmalıdır (Bulutoğlu, 1988:417). Bu ilkeye göre vergiler insanlar arasında herkese açık şekilde sağlanan mal ve hizmetlerden elde ettikleri faydalar ile ilişkili olarak paylaştırılmalıdır. Fayda ilkesi, aynı seviyeden kamu hizmetlerinden yararlanan insanların aynı miktarda vergi ödemesi (Yatay

Eşitlik), farklı düzeylerde hizmetten yararlananların daha fazla düzeyde vergi ödemesi (Dikey Eşitlik) halinde gerçekleşebilir. Bu kurama göre, hizmetten hiç yararlanmayanlar, söz konusu hizmetin sağlanması için ihtiyaç duyulan vergiden muaf olmalıdırlar (Arronson, 1995:306). Verginin günümüzdeki bazı niteliklerine aykırı bir görünüm taşıyan bu yaklaşıma göre, kişilerin kamu hizmetlerinden yararlanma seviyesi dikkate alınarak vergi uygulaması veya bedel alınması yoluna gidilecektir. Fayda ilkesinde, kamu malları ve hizmetlerinin, özel mal ve hizmetlerdeki koşullara benzer şekilde piyasa talebi tarafından belirleneceği ve tüm maliyetinin, kullanıcılar veya yararlanıcılar üzerine yükleneceği ileri sürülmektedir (Akdoğan,1993:173). Vergilerle finanse edilen kamu hizmetlerinden faydalanan kişiler, bu faydalanma oranında vergi ödemek durumundadırlar. Bu ilkeye göre, piyasada fiyatlar, mal ve hizmetleri kullananların elde ettikleri faydayı ölçüyorsa, vergiler de kamu hizmetlerinden faydalananların elde ettikleri faydayı ölçer. Dolayısıyla vergiler, bireylerin elde ettikleri faydaların karşılığıdır. Vergilemede fayda ilkesi vergi gelirlerini artırma açısından büyük bir çekiciliğe sahiptir. Vergiler ayrı ayrı değil, finanse ettikleri kamu hizmetlerinin miktarı ile ilişkili olarak göz önünde bulundurulur. Vatandaşların vergi ödemelerinin yararlandıkları hizmetlere bağlanması, kamu mallarının sağlanmasında etkinlik şansını artırır. Devlet, vatandaşlardan yararlandıkları hizmettin bedelini alırsa hizmetin bedeli konusunda vatandaşlar bir fikir sahibi olurlar ve hükümetin hizmetinin değerini diğer

mal ve hizmetin değeri ile karşılaştırabilecekleri bir duruma gelecektir. Bu da kamu mallarına olan aşırı talebi azaltır(Arronson, 1995:305). Vergilemede fayda ilkesi, gelir dağılımı, ekonomik istikrarı sağlamada etkisizdir. Ancak toplum bireylerinin tercihlerine uygun kamusal mal ve hizmetlerin seçimi ile ilgili olarak ortaya çıkan kaynak dağılımı nunun çözümlenmesinde başarılı bir şekilde kullanılabilinir (Musgrave, Musgrave,1959:83). Vergilemede fayda ilkesi

hükümetler tarafından sağlanan çeşitli ekonomik malların bir birey tarafından edinimine yönelik olarak etkili bir talep sağlayan mevcut gelir ve servet dağılımı durumunu üstü kapalı olarak benimser. Daha yüksek gelirli birey, bu ekonomik mallar üzerinde daha düşük gelirli bireyden daha büyük etkili talep oluşturur (Herper,1979:112). Vergilemede fayda ilkesi, kamu faaliyetlerinde çok kısıtlı bir uygulamaya sahip olup; harçlar, şerefiyeler, resimler gibi kamu gelirlerinde belirli ölçülerde uygulanabilmektedir. Devlet tarafından üretilen mal ve hizmetlerin bazılarının faydası, toplumdaki bütün bireyleri ilgilendirirken bazılarının faydası daha sınırlı sayıdaki kişiyi ilgilendirmektedir. Faydalanana ödetme ilkesinin hayata geçirilmesi; toplumun

bütününe fayda sağlayan ortak nitelikteki kamu hizmetlerinin üretimi ve bunların finansmanının merkezi idare tarafından karşılanması, yerel düzeyde kalan kamu hizmetlerinin üretimi ve bunların finansmanının da yerel idareler tarafından yapılmasıyla gerçekleştirilebilinir. Çünkü, idare hizmeti pahalı üretirse bu pahalılığın bedelini ilgili hizmetten fayda sağlayan o yöredeki kişiler ödeyeceğinden vergilemede adalet sağlanabilecektir (Şenyüz, 1994:84). Günümüzde özellikle bazı yerel nitelikteki kamusal hizmetler bakımından (çevre temizliği, çöp toplama vb.)
vergilemede fayda ilkesinden yararlanarak kamusal finansman sağlanmaktadır. Günümüzde vergi türleri ile hizmet türleri arasında sıkı ve simetrik ilişki olması yönünde eğilimler vardır. Bu eğilimlere göre; sosyal güvenlik vergileri, sosyal güvenlik hizmetlerine, genel tüketim vergileri (KDV) yarı kamusal hizmetlere, gelir üzerinden alınan vergilerin de klasik kamu malları konusuna harcanması gerektiği ileri sürülmektedir.

D-İDARİ VERGİLEME İLKELERİ

İdari amaçlı vergileme ilkeleri, vergi yasalarında yükümlüye sağlanması gerekli kolaylıklar ve vergisinin tahsilini kolaylaştırıcı nitelikteki ilkelerden oluşmaktadır.

1-Vergilemede Belirlilik İlkesi

Vergilemede belirlilik ilkesi, ödenmesi gereken vergi miktarının, zamanının ve ödeme biçiminin kesin ve açık olarak yükümlü tarafından bilinmesi gerektiğini belirtir. Vergi yasalarında verginin matrahının, tarifesinin, ödeme zamanlarının ve ödeme biçimlerinin en uyun biçimde belirlenmesi yoluyla bu ilkeye uyulmuş olur. Ödenmesi gereken verginin özellikle miktarının belirli olmaması, vergi yükümlülerini sürekli bir belirsizlik içinde bırakarak ekonomik koşullarını düzenleyememeleri sonucunu doğurabilecektir. Böyle bir durum, vergi yükümlülerinin vergiye karşı tepki duymalarını ve dolayısıyla kamu otoritesine olan güvenlerinin sarsılması sonucunu
da doğuracaktır (Herekman, 1988:25). Vergilemenin yasallığı ilkesi ve idarenin vergiyi doğuran olayla bağlılığı belirlilik ilkesinin ön koşuludur. Bu ilkeye göre vergi kanunları çıkartılırken belirsiz, çift anlamlı ve içerikten yoksun kavramlar kullanılmamalıdır. Vergi yükümlülerinin hukuki güvenliklerinin sağlanabilmesi için kişisel vergi yükünün açık olarak önceden hesaplanabilmesi ve tahmin edilebilmesi gerekir (Öncel vdg.,1992:47). Vergilemede belirlilik ilkesine göre, yasama organının yürütme organına devrettiği vergilendirme yetkisinin çerçevesinin, anayasal kurallar doğrultusunda çizilmiş olması gerekir. Vergiyi doğuran olay konusunda idareye takdir yetkisi bırakılmamalıdır. Vergilemede belirsizlik, çeşitli vergi yükümlülerini değişik ölçülerde etkileyeceği için, eşitlik ilkesi açısında da sakıncalar oluşturur. İdarenin vergilendirme alanındaki bireysel, sübjektif işlemlerinde takdir yetkisine sahip olduğu hallerde, bu durum söz konusu olabilmektedir (Çağan,1982:174).

2-Vergilemede Tasarruf İlkesi

Vergilemede tasarruf ilkesine göre, verginin devlete olan maliyeti mümkün olabildiğince düşük olmalıdır. Verginin devlete olan maliyeti deyimi ile, sadece verginin tarh ve tahsil giderleri anlaşılmamalı buna vergilerle ilgili uyuşmazlıkların giderleri de eklenmelidir. Hatta, yükümlülerin vergileme dolayısıyla katlandıkları defter tutma, müşavirlik hizmetleri vb. giderlerinin de bu bağlamda ele alınması gerekmektedir.

3-Vergilemede Kolaylık İlkesi

Vergilemede kolaylık ilkesi diğer vergileme ilkelerini de kapsayan daha geniş ve gerçekten de önemli bir vergileme ilkesidir. Bu ilkeye göre, vergilemede ödeme zamanları, ödeme yeri, ödeme şekli ve ödenecek tutar kesin ve belirli olmalıdır. Ayrıca düzenlemeleri mükellefler tarafından kolayca anlaşılabilecek ve uygulanabilecek biçimde hazırlanmalıdır. Vergilerini ödemede maddi zorluklarla karşılaşan bazı mükelleflerin vergi borçlarının tecili, hatta bazı nedenlerden dolayı
vergi borçlarını ödeyemeyecek duruma düşenlerin vergi borçlarının terkin edilmesi de bu ilke gereğidir (Aktan,1990:45).

4-Vergilemede Açıklık İlkesi

Vergi yasaları açık bir dille ve herkesçe anlaşılabilecek bir biçimde düzenlenmelidir. Vergi yasalarını bir yerde diğer yasalardan farklılaştıran nedenlerden biri de genellikle her vatandaşın doğumundan ölümüne kadar bu yasalardan bir veya birkaçının yükümlülük alanına girmesidir. Bunun için, vergi yasalarının sade vatandaşın anlayabileceği bir dille yazılması önemlidir. Vergi yasalarının anlaşılması güç ve belirsiz bir biçimde düzenlenmesi sadece vatandaşı zor durumda bırakması yönünden ele alınmamalıdır. Vatandaşın böyle bir yasaya karşı göstereceği tepki onu
vergi kaçırmaya veya vergiden kaçınmaya itecek, vergi yönetimini ile vatandaş arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar vergi yargı organlarını yıllarca oyalayacak, devlet vergi alacağını zamanında tahsil edemeyecek dolayısıyla da verginin maliyeti yükselecektir (Herekman,1988:28).

Vergilemede açıklılık ilkesi gereği, vergi yasalarının uygulanması ile ilgili çıkarılacak, yönetmelik ve genelgeler de açık, anlaşılır olmalıdır. Bu ilkeye göre, "vergi konusu" nun yani verginin "nereden" veya "neden" alınacağı açık ve net biçimde belirlenmelidir (Savaş,1993:147).

5-Vergilemede Kanunilik İlkesi

Vergilemede kanunilik ilkesine göre, çağdaş demokratik ülkelerde güçler ayrılığı ilkesi çerçevesinde vergilemede yetki yasama organına aittir. Bu ilkeye göre "temelsiz vergi olmaz" anlayışı benimsenmekte ve ilkenin özünde de vergi yükümlülerinin yasama organında temsil edildikleri düşünce bulunmaktadır (Tosuner, Yereli,1997:327). Vergilemede kanunilik ilkesi, vergilere ilişkin düzenlemelerin gerek şekli gerek maddi anlamda kanunla yapılmasını gerektirmektedir. Şekli anlamda kanun, Anayasalarda belirlenen usule uygun olarak yasama organı tarafından kabul edilerek yayımlanan hukuki düzenlemelerdir. Maddi anlamda kanun ise, genel, soyut, kişisel olmayan hukuk kurallarını içeren düzenleyici işlemlerdir. Yasama organı biçimsel anlamda kanun ile belli kişi ve gruplara vergi yükleyemez. Bir başka deyişle, vergilerin
kanuniliği ilkesi, devletin vergilendirme yetkisinin genel, soyut, kişisel olmayan, vergiye ilişkin esaslı unsurları içeren ve yasama organı tarafından anayasal usullere uygun olarak çıkartılan kanunlarla kullanılması anlamını taşımaktadır (Doğrusöz, 1998:4). Vergilemede kanunilik ilkesine göre vergi, mevzuata uygun ve doğru olarak alınmalıdır. Kanuna aykırı olarak alınan bir vergi bir yandan vergilerin kanuniliği ilkesini ihlal ederken aynı zamanda, özdeş veya benzer durumda olanlara farklı işlem sonucu farklı vergi alınmasını sonucunu oluşturduğundan vergilemede eşitlik ilkesi zedelenmiş olmaktadır (Kumrulu, 1979:145).

6-Vergilemede İstikrarlılık İlkesi

Vergilemede istikrarlılık ilkesine göre, vergi kanunlarının tarh ve tahsil işlemlerini ilgilendiren hükümleri ile vergi nispetleri mümkün olduğu ölçüde az değiştirilmelidir. Bu ilkeye göre, vergi kanunları ve vergi yönetmeliklerinde yer alan hükümler ile tarifeyle ilişkili olmayan bütün vergi hukuku normlarının sadece, büyük zaman aralıkları ve mümkün olduğu kadar genel nitelikteki sistemli vergi reformları çerçevesinde değiştirilmesi gerekir. Bu ilke, vergi kanun ve düzenleyici işlemlerin çıkarıldıktan sonra bir daha hiç değiştirilmemesi olmayıp, aksine yeri geldiğinde belirli
bir program çerçevesinde değişiklikler yapılabilmesini öngörmektedir (Şenyüz,1993:209). Mükellefler ve vergi uygulayıcıları vergi kanunlarının hükümlerine genellikle belli bir
zaman süreci içinde uyum sağlayabildiklerinden vergi düzenlemelerindeki istikrarsızlıklar vergiye uyum maliyetini artırmaktadır. Ayrıca vergilerde gerçekleştirilen sık değişmeler mükellefler açısından olduğu kadar maliye idaresini de yeni bir uygulama ile karşı karşıya bırakmaktadır. Vergilemede sürekli yeni uygulamaların getirilmesi vergi idaresinde bıkkınlığa yol açabileceği gibi vergi idaresinin mükelleflerin nlarını çözmede bazı sıkıntılara düşmesine de yol açabilecektir. Vergi kanunlarında yapılan değişiklikler az veya çok mali ve finansal
planlar üzerinde sapmalar meydana getirmekte, bireyler yatırımlarını planlandığı şekilde uygulamaya aktaramayabilmektedirler.

7-Vergi Tedbirlerinin Tutarlılığı ve Sistematik Bütünlüğü İlkesi

Vergi sistemlerindeki tutarsızlıklar, sistemin rasyonalitesini ve hakkaniyete uygun oluşunu tehlikeye düşürebilmektedir. Vergi sistematiği, bir verginin konulması sırasında vergi konusunda mevcut hükümlerin birbirleriyle uyum halinde bulunmasını, kanun maddeleri arasında çelişkilerin bulunmamasını ifade eder (Tekir,1987:57). Vergilerin birbirleriyle uyumlu olması ve birbirlerini tamamlaması, bir vergi kanununun konusuna giren bir işlemin, başka bir vergi kanunu ile vergi dışında tutulmaması, yani bir bütünlük oluşturması öngörülür. Aksi halde, vergiden kaçınma ve benzeri yollarla vergide etkinliği azaltan durumlar ortaya çıkmaktadır (Söyler, 1997:66). Bu nedenle vergilerin bileşimi çeşitli hedeflere göre düzenlenmiş bir bütün oluşturmalı, çeşitli vergi tedbirleri arasında çelişkiler ortaya çıkmamalıdır. Ayrıca vergilere belirli bir biçim
vermede bir yandan matrahın seçimi, diğer yandan da vergi tarifesinin yapısı ve yüksekliği, objektif ve/veya sübjektif vergi mükellefiyetindeki istisnalar vb. üzerinde durulması gerekmektedir (Eker,1987:151).

8-Vergi Tedbirlerinin Uygulanabilirliği İlkesi

Bu ilkeye göre, vergi sistemi bir bütünlük içinde şekillendirilmeli, alınan vergi tedbirleri ve bunların amaçları normal bir vatandaşın anlayışına ve politik eğilimlerine, aynı zamanda verginin uygulanmasında tarh, tahsil ve kontrol görevini yapacak kurumların kapasitelerine uygun olmalıdır. Vergilemenin yapısında var olan, zorlama unsuru, fiili bir zorlayıcılık olarak değil, görevlerini yerine getirmedikleri takdirde mükelleflerin cezaya çarptırılabilecekleri anlayışının toplumda yerleşmesi için gereklidir. Günümüzde mükelleflerin büyük bir çoğunluğunun bilerek ve serbestçe iştirak ettikleri vergiler en iyi ve en verimli vergiler olarak bilinmektedir. Vergilerin uygulanabilmesi için maliye idaresinin yapısı da en az vatandaşların vergi adaletine karşı tutumu ve kamu harcamaları

katılma bilinci kadar önemlidir. Bu ilkenin etkinliğini gösterebilmesi için, vergilemede açıklık ve adalet ilkelerine uyulması, mükelleflerin ekonomik yönden aydınlatılması ve maliye idaresinin güçlendirilmesi gerekmektedir (The World Bank, 1997:2-12).

IV-KÜRESEL GELİŞMELER ÇERCEVESİNDE VERGİLEME İLKELERİNDE ÖN PLANA ÇIKAN UNSURLAR

Günümüzde vergiler küreselleşmiş bir dünya ekonomisindeki değişimlerine her zamankinden daha fazla yanıt vermek durumundadır. Küresel ekonomiye katılma, keyfi devlet davranışları üzerindeki kısıtlamaları daha da sıkılaştırmakta, devletin sermayeyi vergilendirme yeteneğini azaltmakta ve mali piyasaların parasal ve mali politikalar üzerindeki denetimini artırmaktadır (The Economist, 1997:11-19). Küreselleşme ve yeni teknoloji hükümetlerin vatandaşlarından vergi alabilme gücünün azalması yolunda bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehditler (Koyutürk,
1997:45);

(i) Dünya üzerinde entegre oldukça, sermaye ve işgücü, vergi oranı düşük olan ülkelere daha serbest hareket ettikçe, ülkelerin diğer ülkelere daha yüksek oranda vergi oranı koyma imkanı sınırlandırılmaktadır. Çünkü; firmalar için küreselleşme ve teknolojik gelişmelere paralel olarak (telefon-faz-modem vb.) iş faaliyetleri için iş merkezlerinin kuruluş yeri önemli olmamaktadır. Küreselleşme ile meydana gelen bu gelişme nedeniyle, şirketlerin nerede vergi ödeyecekleri konusunda karar almaları zorlaşmakta ve vergilemenin en az olduğu ülkelere yönelinmektedir. Ayrıca küreselleşme ile işgücünün vergilendirilmesinde çeşitli güçlükler ortaya çıkabilecektir.

Küreselleşme ile kaliteli işgücü vergileme açısından en az vergilendirilen ülkelere doğru yönelme tehlikesi vardır. Özellikle serbest meslek faaliyetleri ve kaliteli işgücü açısından böyle bir tehlike işletmelerin kuruluş yerlerinde işgücüne en az vergi olan ülkeleri seçmelerine neden olacaktır.

(ii) İnternet üzerinden yapılan ticaretin sürekli olarak artması sonucu bu işlemlerin izlenmesi ve vergilendirilmesi daha güç olmaktadır. Teoride, elektronik araçlar aracılığıyla satış yapanlar diğer işlemlere olduğu gibi vergiye tabidirler. Fakat, vergi kanunlarında elektronik araçlar aracılığıyla yapılan ticaret nasıl uygulanacağı belirli değildir. İnternetin belli bir yerleşim yeri olmadığı için, hangi devletin vergi hakkına sahip olduğu belirlemek güç olacaktır. İnternet aracılığıyla ticaretin 2000 yıllarda 7 milyar dolar olacağı gelecek 30 yıl içinde ticaretin yüzde 30'unun elektronik araçlar aracılığıyla yapılacağı tahmin edilmektedir. Bu tahminlerin gerçekleşmesi halinde vergi egemenliği nu çözülmezse internet aracılığıyla vergi kaçakçılığı büyük boyutlara ulaşacaktır. Örneğin, küçük işletmelerin müşterilerinden Katma Değer Vergisi toplayıp bunları ilgili ülkelerin vergi dairlerine göndermeleri ya da internet üzerinden alış-veriş yapan tüketicilerin Katma Değer Vergisini kendilerinin hesaplayıp vergi dairlerine yatırmaları beklenemez. Ekonomik küreselleşmeye paralel olarak, ticari ve sınai kârlar üzerinden alınan vergilerin öneminin kaybolabileceği ve bunun yerine muamele, tüketim ve ücretlerin üzerinden alınan vergilerin alabileceği, tüketim vergilerinde ise gayrimaddi malların vergilendirilmesinin zor olacağı konusu uluslararası toplantıların gündemine gelmeye başlamıştır (Benlikol,Mütfüoğlu,1995:19). Ekonomik bütünleşme vergi oranlarını yeknesaklaştırmakla birlikte, bazı vergileri yaklaştırmayı teşvik etmektedir. Modern vergicilikte adalet, verimlilik, etkinlik gibi klasik ilkeler yetersiz kalmaktadır. Çağımızın karmaşıklaşan ve globalleşen dünyasında vergi sisteminde yer alması

gereken öğelerle sisteminin tamamlanması gerekmektedir. Günümüzde küreselleşme ile birlikte "Vergilemede Uluslararası Uyum", "Vergilemede Uluslar arası Rekabete Dayanıklılık", Vergilemede Saydamlık" ve "Vergilemenin Kamu Borçları İçin Güvenilir Bir Teminat Teşkil Etme" ön plana çıkmıştır.

A-Vergilemede Uluslararası Uyum

Sermayenin tam anlamıyla mobiliteye gittiği uluslararası sermaye hareketlerinin tamamen liberalleştiği bir ortamda uluslarası işletmelerin çifte vergileme yoluyla engellenmemesi, vergi sistemlerinin birbirini bütünler tarzda geliştirilmesi gereği vardır. Son yıllarda artan ülkeler arası entegrasyon süreci ile ortaya çıkan Avrupa Birliği, NAFTA gibi ekonomik bloklar, ayrıca GATT anlaşmaları çerçevesinde ülkeler vergi sistemlerini diğer ülkelerle ve ekonomik entegrasyona dahil olduğu ülkelerle uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlemek zorundadırlar. Örneğin Avrupa Birliği'nde, Roma Antlaşması'nın 25'inci maddesi gereğince "Hiçbir üye devlet, diğer üye devletlerin benzer ürünlerine, kendi ürünlerine uyguladığı dolaylı veya dolaysız vergi
dışında fazladan vergi uygulamaz" denilmektedir. Anlaşmanın 220'inci maddesinde ise, "Birlik içinde çifte vergilendirme kaldırılmıştır" hükmü yer almaktadır (Arıcan, 1987:19).

B-Vergilemede Uluslararası Rekabete Dayanıklılık

Çağımızda üretimin büyük bir kısmı çok uluslu şirketler tarafından sağlanmaktadır. Üretimin elde edilme araçları uluslararası bir önem kazanmıştır. Bir ürünün imal edilmesi esnasında, dünyanın değişik bölgelerinden gelen hammadde, sermaye, iş gücü, ihtira beratı ve enerjinin bir araya toplanmasıyla üretim evrenselleşmiştir. Ekonominin bu evrenselleşme olgusu vergilendirme alanında çok önemli sonuçlar doğurmaktadır. Vergicilik açısından bakıldığında, halihazırda dünyanın, ülkelerin vergi özerkliklerinin birbirleriyle çatıştığı bir ortamda bulunduğu görülmektedir. Bu durum, vergi politikaları ve yasaları arasında zorunlu olarak, farklılıklar meydana getirmektedir. Böylece serbest uluslararası ekonomik müesseselerin ve tamamıyla özerk milli vergilendirmelerin çatışmasından uluslararası vergi nları doğmaktadır (Arıcan,
1987:19). Vergilemede uluslarası rekabete dayanıklılık ilkesi gereği, vergi sistemleri sermaye,
emek ve bir bütün olarak ekonomik aktiviteyi cezbedici olmalı, caydırıcı ve kaçındırıcı olmaktan uzaklaşmalıdır. Özellikle son yıllardaki gelişmeler sonucunda iki ülkede iki defa vergi alınması
ülkelerarası sermaye hareketlerini engelleyici rol oynamaktadır. Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıyla sermaye hareketlerinin önündeki vergisel engeller kaldırılmaya çalışılmaktadır. Ancak daha çok sermaye çekmek isteyen ya da ülkelerinin finans merkezi olmasını isteyen bir kısım ülkeler, düşük oranlarda vergilemeye ya da hiç vergi almama yolunu benimsemektedirler (Bermuda, Cayman Adaları, Hong Kong, İrlanda, Panama, İsviçre, Malta, Lüksemburg...). Vergilendirmede sağlanan bu avantajlar nedeniyle sermaye bu ülkelere doğru yönelmektedir. Özellikle birden çok ülkede faaliyet gösteren işletmeler, vergisel yükümlülüklerini en aza indirmek için, ülkelerin vergi mevzuatlarını iyi incelemeleri gerekmektedir(Coşkun, 1997:27-41).

C-Vergilemede Saydamlık

Günümüzde kamu sektöründe yaşanan kriz sonucu kişiler ve vergi demekten kaçarak etkinsizleşen ve kalitesizleşen kamu hizmetlerine tepki göstermekte bu da hizmetlerde daha fazla bozulmaya neden olmaktadır. Vergilemede saydamlık gereği vergilerin kimin tarafından ve ne kadar ödendiği mükellefler tarafından görünebilmelidir. Vergilerin kamu harcamalarına uygun bir demokratik denetimi ve yönetimi için saydamlık ön koşul haline gelmiştir (The World Bank, 1997:23). Vergi mükellefleri kamunun ne kadar gelir elde edip, ne kadar harcama yaptığını, sonuç olarak devlete ödediği paraların nerelere harcandığını bilmek istemektedirler. Vergilerin kimlerden ve nasıl alınacağı ayrıntılı biçimde düzenlendiği halde, kamu harcamalarının kimler için ve nasıl yapılacağına dair düzenlemeler yoktur. Vergi mükellefinde, toplanan vergilerin "hastane, okul, köprü v.s" olarak geri dönmediği ve israf edildiği izlenimi uyandığında, vergi ödeme fedakarlığının siyasal ve kamusal ilişkilerdeki karşılığının alınamaması sonucu, mükellef vergi ödemede titizleşerek, vergi kaçırmaya çalışabilmektedirler. Verginin amacı bilindiğinde ve bu amaç toplum tarafından benimsendiğinde vergiye karşı direnç azalmaktadır. Günümüzde etkin bir vergilemede, verginin toplanmasından ziyade vergilerin harcanması konusu ön plana çıkmaktadır. Artık kamu harcamalarının nedeni olan kamu hizmetlerinden yararlanma talepleri giderek artmakta, bu talebin etkin bir şekilde karşılanmaması durumunda vergi ödemenin gerekçesi sorgulanmaktadır. Birçok kamu hizmetinin özelleştirilmesiyle özellikle dolaysız vergilerdeki sorgulama derinleşmektedir. Son zamanlarda, vergi mükelleflerinin kamu harcamalarını denetlemek üzere örgütlenme eğilimleri gözlenmektedir. İsveç'te başlayan Batı'daki pek çok ülkeye de yansıyan bu hareketle kamu harcamalarında şeffaflık, bilgilendirme, tasarruf ve etkinlik yönünde talepte bulunulmakta ve bu amaçla politik ve bürokratik mekanizmalar üzerinde kamuoyu baskısı kurularak kamuoyunun mali bilincinin geliştirilmesi, devlete de maliyet bilinci kazandırılarak mali kültürün gelişmesi amaçlanmaktadır.

D-Vergilemenin Kamu Borçları İçin Güvenilir Bir Teminat Teşkil Etmesi Devletlerin özellikle uluslararası piyasalardan borçlanmalarında vergi sisteminin teminat işlevi vardır. Vergi toplama erkinin kullanımında başarı, yedek vergi kapasiteleri devletlerin mali itibarlarının önemli göstergelerden biridir. Çağımızda devletin kamu harcamaları ve bunların finansmanı konusunda stratejileri ve stratejiyle uyumlu orta ve uzun vadeli planlarının olması gereği kabul edilmektedir.

Aksi halde, kararları olaylar belirlemekte, çözümler kısa vadeli olmakta ve uyum ve tutarlılık kaybolabilmektedir.

V-SONUÇ

Toplumun artan ihtiyaçlarına bağlı olarak ekonomik ve sosyal olayların gittikçe önem kazanması ve ekonominin kendiliğinden, karşılaşılan nları çözümleme yeteneğine sahip bulunmaması, devletin klasik görevler yanında sosyo-ekonomik nitelikte başka görevler yüklenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Yüklendiği görevleri etkin bir biçimde yerine getirebilmek amacıyla devletin yararlandığı en önemli araçlardan birisi olan vergiler; her ülkenin politik ve sosyo-ekonomik yapısına göre farklılık gösteren bir yapıya sahiptir. Vergileme ilkeleri, bir vergi sisteminden beklenen mali, ekonomik ve sosyal fonksiyonların etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi için dikkat edilmesi gereken temel unsur ve kurallar bütünüdür. Vergileme ilkeleri tarihi gelişim itibariyle iktisadi, sosyal ve ahlaki vb. yönlerden etkin olmayan vergi şekilleri ve teknikleri yerine daha etkinlerinin yer almasını sağlamak arzusu ile ortaya çıkmıştır. Vergileme ilkelerinden söz edildiğinde ilk önce Adam Smith'in "Eşitlik ve Ödeme Gücü", "Belirlilik", "Uygunluk" ve "İktisadilik" ilkeleri düşünülmektedir. Bu ilkeler ekonomik düşünce ve öğretide önemli bir yere sahiptir. Çağdaş maliye anlayışında Adam Smith'in bu

temel ilkeleri öz olarak yer almaktadır. Bu ilkeler ”Vergilemenin Dört Temel Direği" ve "Mükelleflerin Hukuk Beyannamesi" mahiyetinde olduğu kabul edilmektedir. Günümüzde vergiler küreselleşmiş bir dünya ekonomisindeki değişiklere her zamankinden daha fazla cevap vermek durumundadır. Küresel ekonomiye katılma, keyfi devlet davranışları üzerindeki kısıtlamaları daha da sıkılaştırmakta, devletin
sermayeyi vergilendirme yeteneğini azaltmakta, mali piyasaların parasal ve mali politikalar üzerindeki denetimlerini artırmaktadır. Vergi sistemlerinin yeniden yapılandırılması konusundaki çalışmalar sırasında ilgi, mevcut vergi yapısının toplum üzerinde meydana getirdiği yükün ağırlığından ziyade, vergilerin ekonomik kararlar üzerindeki bozucu etkileri, adaletsizliği, gereksiz ölçüde karmaşıklığı, büyük vergi kayıp ve kaçakları konuları üzerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Günümüzde maliye teorisyenlerinin etkin bir vergi sistemine ilişkin ilkeleri çoğaltma eğilimi içinde oldukları gözlenmektedir. Çağdaş vergicilikte adalet, yeterlilik, etkinlik
gibi klasik vergileme ilkeleri yetersiz kalmaktadır. Karmaşıklaşan ve küreselleşen dünyada vergi sisteminin “Vergilemede Saydamlık”, “Vergilemede Uluslar arası Uyum”, “Vergilemede Uluslararası Rekabet Gücü”ve “Vergilemenin Kamu Borçları İçin Güvenilir Bir Güvence Oluşturması” gibi unsurlarla tamamlanması gereği ortaya çıkmıştır. Uluslararası sermaye akımlarının tamamen liberalleştiği bir ortamda uluslar arası işlemlerin çifte vergileme yoluyla engellenmemesi vergi sistemlerinin birbirini bütünler şekilde geliştirilmesinin önemi giderek artmaktadır. Ayrıca devletlerin özellikle uluslararası piyasalardan borçlanmalarında vergi sistemlerinin güvence işlevi önem kazanmaktadır. Artık vergi toplama gücünün kullanımında performans, ek vergi kapasiteleri devletlerin mali itibarlarının önemli göstergelerinden birisi haline gelmiştir. Günümüzde kamu harcamalarının demokratik denetimi ve yönetimi için vergilerin kim tarafından ve ne kadar ödendiğinin bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Vergi mükellefleri kamunun ne kadar gelir elde edip, ne kadar harcama yaptığını; sonuç olarak devlete ödedikleri paraların nerelere harcandığını bilmek istemektedirler. Kamu harcamalarının sürekli artması, belirli gelir kaynaklarının önemini kaybetmesi, sürekli yeni vergi olanaklarının aranmasına ve sonuçta eski vergiler ile yeni vergiler arasında tamamlayıcı ya da tahrip edici yönde çelişkili etkilere neden olabilmektedir. Dolayısıyla ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerine göre vergi sistemlerinin, zaman zaman reforma tabi tutulması kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Her ülkede vergi sistemlerinin ekonomik, sosyal, teknik ve siyasal yapıdaki değişimleri izleyebilecek bir biçimde yapılandırılmasının önemi ve boyutları farklı olmakla birlikte günün şartlarına göre; rasyonel bir vergi sisteminin oluşturulması amacıyla vergi
sistemleri sürekli olarak reforma tabi tutulmaktadır. Vergi sisteminde yapılacak değişikliklerin, ekonomik gelişmeyi engellemeyecek ve mükellefler tarafından olumsuz bir tepkiyle karşılanmayacak şekilde düzenlenmesinin önemi büyüktür. Bu nedenle, bir vergi sisteminin tamamının gözden geçirildiği ya da büyük bir vergi reformu yapıldığı sırada, vergi kanunlarını yeniden düzenleyecek olanlar, yaptıkları düzenlemelerin vergileme ilkelerine uygunluğunu dikkate almak zorundadırlar. Vergileme ilkelerine uygun olarak hazırlanmayan vergi düzenlemeleri, gerek mükellefler, gerekse vergi idaresi tarafından tepkiyle karşılanabilmekte ve
istenmeyen mali, iktisadi ve sosyal etkilere neden olabilmektedir.

100.Maliye politikasının amaçları arasındaki uyumsuzlukları kısaca açıklayınız.

MAKROEKONOMİK AMAÇLAR, ARAÇLAR, ÇELİŞKİLER

Uygulanacak ekonomik istikrar politikasının secimi sanıldı-ğı kadar kolay bir iş değildir. Bunun temel nedeni makroekono-mik amaçlar arasında çelişkiler bulunmasıdır. Çoğu makroekono-mik konuda karşımıza ekonominin temel nu olan kıtlık nu çıkar. Kıtlık nunun ortaya çıktığı her konuda olduğu gibi makroekonomik hedeflerde de tercih yapmak, bir başka deyişle bir hedefi seçerken diğerini feda etmek kaçınılmaz hale gelir. Bu ne-denle iktisatçının görevi, siyasetçiye ulaşılabilecek hedefleri, bun-lara ulaşmak için gerekli politika araçlarını ve bu araçların uygu-lanması sırasında veya sonucunda diğer hedeflerden nasıl sapma-lar olacağını açıklamaktan ibarettir. Bundan sonrası, bir başka de-yişle tercihin ortaya konması siyasal bir ndur.

Aşağıdaki şemada makroekonomik amaçlar ve bunlara ulaşmak için kullanılabilecek makroekonomik politika araçlarına yer verilmektedir.

Tablo 32: Makroekonomik Amaçlar ve Araçlar

MAKROEKONOMİK AMAÇLAR MAKROEKONOMİK ARAÇLAR

1. Üretimin Artırılması Yüksek ve sürekli bir GSMH büyümesi 1. Maliye Politikası Araçları

Kamu giderleri ve vergi araçları

2. İşsizliğin Azaltılması Yüksek ve sürekli bir istihdam 2. Para Politikası Araçları

Para arzı ve faiz oranunın denetimi

3. Enflasyonun Giderilmesi 3. Gelirler Politikası Araçları Heterodoks şok önlemler

Fiyatlar genel düzeyinin istikrarının sağlanması

4. ödemeler Dengesinin İstikran Dış ticaret ve cari işlemler dengelerinin Ve döviz kuru istikrarının sağlanması 4. Uluslararası Ekonomi Politikası Araçları Tarifeler, kotalar v.b. ile dış ticaretin caydırılması veya özendirilmesi, döviz kuru yönetimi

Kaynak: Paul A. Samuelson ve William D. Nordhaus, Economics, 1992, s. 397'deki tablodan yararlanılarak hazırlandı.

Yukarıdaki tabloda özetlenen makroekonomik amaçların birbirleriyle olan çelişkilerini genel olarak şöylece özetleyebiliriz

Tablo 33: Ekonomi Politikasının Amaç ve Araçları Arasındaki Çelişkiler

AMAÇ	OLASI SONUÇLAR
Yüksek GSMH büyümesi	Enflasyonda yükselme, istihdam artışı
Enflasyonun düşürülmesi	GSMH gerilemesi, yüksek oranlı işsizlik
İşsizliğin azaltılması	GSMH büyümesi, enflasyonda yükselme
Dış ticaret açığının düşürülmesi	İç tüketimde, yatırımda (GSMH'de) düşme

Bu sonuçların her zaman aynı şekilde ortaya çıkmayacağı açık-tır. Bununla birlikte Türkiye uygulaması bu şemada yer verilen olası sonuçlara büyük ölçüde uygundur. Görülen odur ki makro-ekonomik amaçlar arasında çok önemli çelişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle bu hedeflerin hepsini aynı anda gerçekleştirmek müm-kün değildir. Mümkün olan, ekonominin birincil öncelikli -nunu belirleyip bunu önlemeye yönelik istikrar önlemlerini alabil-mektir. Aslında bu da yeterli değildir. Çünkü birincil öncelik ola-rak belirlenen nun çözümü için alınacak önlemler başka so-runları beraberinde getirecektir. Örneğin yüksek enflasyonla mü-cadele önlemleri bir süre sonra ekonominin durgunluk ya da stagflasyon içine girmesine yol açabilir. Bu nedenle uygulanacak istik-rar politikası bir nu çözerken başka bir n yaratmamaya göre şekillendirilmek zorundadır.

Makroekonomik amaçlar arasındaki bu çelişkiler genellikle kı-sa dönemde çok daha açık bir şekilde ortaya çıkar. Zaman geçtik-çe, bir başka deyişle kısa dönemden uzun döneme geçilmeye baş-landıkça çelişkiler yumuşamaya başlar. Bunun en tipik örneği enf-lasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya Rü-yan A.W. Phillips'in İngiltere ekonomisi üzerine yaptığı bir araştır-ma sonucunda ortaya koyduğu düşünceler çerçevesinde geliştiri-len Phillips Eğrisi analizinde görülebilir. Uzun yıllar enflasyon art-tıkça işsizliğin azalacağı yada işsizlik arttıkça enflasyonun düşece-ği şeklindeki Phillips Eğrisi analizi ekonomik istikrar politikaları-nın önündeki en önemli engeli oluşturmuştur. Daha sonra yapılan araştırma ve katkılar söz konusu ilişkinin uzun dönemde bu kadar tersine bir görünüm içinde olmadığını ortaya koyunca enflasyonla mücadelede daha kararlı önlemler alınmasına yol açmıştır.

Son yıllarda ekonomi biliminde kısa dönem-uzun dönem fark-lılıklarının daha belirgin bir teorik yapıya ulaşması ve özellikle do-ğal işsizlik oranı teorisinin getirdiği katkılar sonucunda, bekleyiş-lerin ekonomik karar ve uygulamaların sonuçlarını sanıldığından daha fazla etkilediği görüşünün de yaygınlık kazanmasıyla Phillips Eğrisi analizi yeniden ele alınarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu yeni yaklaşım kısa dönemde ortaya çıkan enflasyon ile işsizlik arasındaki çelişkili ilişkinin (trade-off) uzun dönemde ortaya

çıkmayacağını, doğal işsizlik oranı teorisi çerçevesinde uzun dönem-de bu ilişkinin yalnızca enflasyonda artışa yol açacağı ve işsizliği doğal işsizlik oranının altına çekemeyeceğini göstermektedir. O halde bunun tersi olan talep daraltıcı politikaların sonucunda enf-lasyonda ortaya çıkacak gerilemelerin kısa dönemde neden olaca-ğı geçici istihdam azalmalarının uzun dönemde yine doğal işsizlik oranı etrafında dengeye kavuşacağını söylemek mümkündür.

Bütün n burada konu edilen uzun dönemin ne kadar uzun bir dönem olduğu konusunda düğümlenmektedir. Siyasal iktidar kısa dönemde kendisi açısından negatif puan getirecek olan bir uy-gulamanın olumlu sonuçlarını alabilecek kadar iktidarda kalacak mıdır? Uzun dönemin süresini tam olarak vermek mümkün ol-mamakla birlikte iktisatçıların kabulünün en az 5-10 yıl arasında bir süre olduğunu vurgulayabiliriz. Uzun dönem böyle ortaya ko-nunca bu sürenin demokrasiyle yönetilen ülkelerde siyasal iktidar süresiyle bağdaşmadığı anlaşılmaktadır. O nedenledir ki Phillips Eğrisi analizi enflasyonla işsizlik arasındaki çelişkiden çok, siyasal iktidarın kendi oy oranı ile ülkenin çıkarları arasındaki çelişkinin açıklanmasına yarayan bir alet halini almaktadır.

101 Maliye politikası aracı olarak; a) Borçlanmanın fonksiyonunu belirtiniz. b) Borçlanma stratejisini etkileyen unsurları (vade, faiz oranı, iç-dış borç tercihi, tercihte rol oynayan unsurlar açısından) Türkiye'nin izlediği borçlanma politikasını da göz önüne alarak belirtiniz.

BORÇ YÖNETİMİ

Bütçe açığını kapatılarak, bütçe dengesinin kurulmasını sağlayan yöntemlerden biri de açığın borçlanma yoluyla finansmandır. İç ve dış borç ayrımı milli ekonomi üzerindeki etkileri yönünden önem taşır. Bunların milli gelir üzerindeki etkileri de farklıdır. Dış borçlar alındıkları zaman milli geliri artırıcı etki yaparken, iç borçlar milli gelirin miktarı yönünden bir değişiklik yaratmazlar. İç borçlar, devletin siyasi sınırları içinde, vatandaşlara veya çeşitli kuruluşlara başvurarak sağladığı kaynaklardır.

Bütçe açığı, kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bütçe açığı, parasal ve / veya borçlanma yoluyla finanse edilmektedir. Parasal finansman merkez bankasının parasal tabanı artırılması yoluyla sağlanırken, özellikle gelişmekte olan ülkelerde borçlanma yoluyla finansman iç veya dış borçlanma şeklinde ortaya çıkmaktadır.(Çolak, Atan, www.idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil4.htm). Bütçe açığının borçla finanse edilmesi tercihi nedeniyle borçlanmaları idare edecek, yönetecek kurumlara ve stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede:

1) Borç yönetimi, devlet borçlarının etkin bir şekilde yönetilmesi için bir strateji geliştirilmesi ve yürütülmesi sürecidir. En basit tanımı ile etkin borç yönetimi, düşük maliyet ve asgari risk ile piyasalardan fon sağlanmasıdır. Etkin borç yönetimi genelde gelişmiş ülkelerde bağımsız bir bünyede veya Hazine ya da Maliye Bakanlığı gibi bir kurum bünyesinde kurulan borç ofisleri ile yürütülmektedir. Ülkelerin şartlarına göre ister bağımsız ister bir kurum bünyesi altında kurulsun, borç yönetiminin borç ofisleri aracılığı ile risk yönetiminde tam olarak uzmanlaşabileceği ve bu sayede verimli olarak çalışabileceği ortaya atılmaktadır. Çünkü risk yönetiminin farklı bir uzmanlık gerektirdiği ve bu birimlerde çalışan kişilerin tek bir konuda yoğunlaşmasının uygun olacağı savunulmaktadırlar. Borç yönetimi konusunda bir çok OECD ülkesi ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan reformlar sonucunda temel olarak üç önemli husus ortaya çıkmıştır. Bunlar borç yönetiminin politik baskılara maruz kalmaması, borç yönetimde çalışan kişilerin teknik bakımından yeterli olması ve teknik alt yapının sağlanmasıdır. (Ateş, http://www.hazine.gov.tr/arastirma_inceleme/ar_inc31.pdf)

Kamu borç yönetimi, temel olarak devletin gerek duyduğu finansmanın sağlanması amacıyla borç yönetim stratejilerinin oluşturulması ve uygulanması, maliyet ve risk hedeflerini yerine getirilmesinin yanısıra, etkin ve likit tahvil piyasaların oluşturulması ve geliştirilmesi gibi diğer borç yönetim hedeflerinin de karşılanması olarak tanımlanmaktadır. (Pehlivan, http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebligler/5-2.doc)

Borç yönetimi, Hazine'nin toplam nakit ihtiyacını maliyet unsurunu göz önüne alarak yönetme sürecidir. Bu süreçte, devletin finansman maliyetinin uzun vadede minimize edilmesi amaçlanır. İyi bir borç yönetiminin temel amaçları, kamu dışı sektörlerden kamu kesiminin borçlanma gereği kadar finansman sağlama, uzun vadede risk primini ve dolayısıyla maliyeti minimize etme ve para politikasıyla eşgüdümlü bir borçlanma programı yürütme olmalıdır (DPT,2001:122).

Devletin kamu sektörü borçlarını bir iktisat ve maliye politikası aracı olarak kullanması şeklinde de tanımlanan borç yönetimi, sonuçları yönünden para politikasını desteklemek amacıyla da kullanılan bir yöntemdir. Borç yönetimi, borç miktarında ve borçların bileşiminde yani vade ve alacaklılar itibariyle dağılımında ayarlama yapmak şeklinde gerçekleşir. Devlet borçları bir iktisat politikası aracı olarak da değerlendirildiğinde, bunların bütçe ile olan sıkı ilişkisi biraz gevşemektedir. Çünkü artık sadece bütçedeki gelir eksikliğinin kapatılması nedeniyle borçlanılmamakta, bunun yanında, sırf ekonomiyi etkilemek ve yönlendirmek amacıyla da borç alınmaktadır (DPT,2001; Emil ve Gelberi,1996).

Birçok gelişmiş ülkede Hazine içinde örgütlenmiş Borç Yönetimi Bölümleri vardır. Borç

yönetimi ile ilgilenen bu bölümlerin temel fonksiyonları şunlardır;

• Bütçenin açık veya fazla vermesi durumlarına göre borçlanmak ya da borcu eksiltmek,

• Bütçe denkliğinden bağımsız olarak, nakit giriş ve çıkışının uyumsuz olması (nakit açığı oluşması) durumunda günlük açıkları ortadan kaldıracak şekilde nakit hareketlerini uyumlaştırmak,

• Vadesi gelmiş borçları tekrar borçlanma yoluyla kapatmak.

Borçların vade ve getiri kriterlerinin değiştirilmesi bakımından oldukça önemli olan borç yönetimi, istikrar kazanmak isteyen ekonomiler için ciddi bir strateji geliştirme aracıdır. Ancak, bu aracın iyi kullanılamamasının sonuçları ağır olacaktır. Özellikle kısa vadeli borçların ödenmesi sırasında yeni kısa vadeli borçlanma araçlarının kullanılması, gelişmekte olan ve yüksek reel faize katlanan ülkelerin bütçelerinde faiz şokları yaratabilecektir.

A) Borç Yönetiminin Amaçları

Kamuoyunun güvenini kazanmış iyi bir borç yönetimi, ülkenin içinde bulunduğu yüksek reel

faiz ve kısa vade sarmalından kurtulmasını sağlayabilecek önemli anahtarlardan biridir. Borç yönetimi, bu hedeflere ulaşmak amacıyla yapılandırılmalı, kanuni desteğe kavuşturulmalıdır;

• Hükümetin finansal pazarlara girişini sağlamak,

• Borçlanma maliyetini minimize etmek,

• Hükümetin borçlanması sırasında pazar etkilerini minimize etmek,

• Borçlanma araçlarının çeşitliliğini sağlamak,

• Devlet kağıtlarının ikinci el piyasalarda etkin kullanımını sağlamak,

• Dengeli bir vade yapısı oluşturmak,

• Bono piyasalarının sağlıklı gelişimine destek vermek,

• Hane halklarını tasarrufa teşvik etmek

• Para programı ve borçlanma programının koordinasyonunu sağlamak.

Devletin borçlanma ihtiyacının karşılanması: Kamu kesimi dengesinin açık vermesi

durumunda, bu açığın kapatılması borç yönetiminin temel amacıdır. İyi bir borç yönetimi, ülke koşullarına ve piyasa durumuna göre açığın kapatılmasında uygulanabilecek alternatiflerden en etkin ve verimli olanını seçmeyi ve sağlıklı bir şekilde uygulamayı gerektirir.

Hükümetin finansal pazarlara girişinin sağlanması: Borç yönetiminin amaçlarından biri de,

devletin borçlanma gereğinin oluştuğu dönemde finansal pazarlara girişin sağlanmasıdır. Bu amaca ulaşmak, devletin finansal piyasalarda kaliteli ve güvenilir. bir müşteri olarak kabul görmesi ile mümkün olabilir. Bu nedenle, alıcı durumundaki bütün müşterilerde, elinde devlet kağıdı tutma isteğinin uyandırılması başarılı bir borç yönetiminin anahtarlarındandır. Bu güvenin oluşturulmasının birinci şartı, devletin teklif ettiği faiz oranının piyasa koşullarında olması, ikinci şartı ise ödemelerin zamanında yapılıyor olmasıdır.

Borçlanma maliyetinin minimize edilmesi: Borçlanma maliyetinin düşürülmesinde dikkat

edilmesi gereken unsurlar şunlardır;

• Her borçlanma sırasında piyasa koşulları çerçevesinde en iyi şartlarda borçlanmaya

çalışılmalıdır.

• Faiz ödemelerinin bütçe içindeki payının arttığı ülkelerde maliyet unsuru çok önemli

hale gelmiştir. Bu ülkelerde maliyetin yanında borçlanma türleri ve araçları da ciddi bir çeşitlenme göstermelidir.

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

• Devletin borçlanma sırasında daha geniş bir alıcı kesimine ulaşmak için kullandığı

aracılara ödeyeceği komisyonlar maliyetin minimize edilmesi sırasında göz önünde bulundurulmalıdır.

Hükümetin borçlanması sırasında pazar etkilerinin minimize edilmesi: Devletin borçlanma

işlemi sırasında ya da ikincil piyasalarda faizler ve kıymet fiyatlarında yaşanabilecek kararsızlık ve belirsizliklerin önüne geçmek borç yönetiminin görevleri arasındadır. Bu belirsizliğin önüne geçmenin en uygun yolu, devletin borçlanma miktarlarını ve günlerini bir program dahilinde piyasalara duyurmasıdır.

Borçlanma araçlarının çeşitliliğinin sağlanması: Kamu açıklarının, dolayısıyla borçlanma ihtiyacının artarak devam ettiği durumlarda borç yönetiminin iki önemli misyonu ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan biri, yeni finansal ürünler ortaya çıkarmak suretiyle borçlanma araçlarının çeşitlenmesini sağlamak, diğeri de yeni müºteri potansiyeli yaratmaya çalışmaktır. Farklı özelliklere sahip borçlanma araçlarına sahip olmanın borç yönetimi bakımından iki önemli avantajı vardır. İlk olarak pazar şartlarının çok ani ve önemli değişiklikler göstermesi durumunda farklı borçlanma araçları kullanılması borçlanma işlemini kolaylaştırabilecektir. İkinci olarak ise borçlanma maliyetinin minimize edilmesi ve vade uyumsuzluklarının giderilmesi gibi amaçlar, farklı borçlanma araçları kullanılarak daha kolay gerçekleştirilebilecektir.

Devlet kağıtlarının ikinci el piyasalarının etkin işlemesinin sağlanması: Devlet kağıtları için,

geniş, derin, likit ve iyi işleyen bir ikincil piyasasının oluşturulması borç yönetiminin önemli

amaçlarından biridir. Etkin bir ikincil piyasa, yapılacak borçlanmalarda önem taşıyan fiyat ve risk unsurları için göstergeler sağlayacağından, borç yönetimi için önem taşıyacaktır. Ayrıca, iyi işleyen bir ikincil piyasa, yeni borçlanmalara olan talebi artıracaktır.

Dengeli bir vade yapısının oluşturulması: Vade farklılıklarının giderilmesi kamu borç stokunun idare edilmesinde önemli bir unsurdur. Aynı tarihlere gelen toplu ödemeler veya yakın tarihlerde olan toplu girişler nakit dengesini bozacağından iyi bir borç yönetiminin vade ile ilgili değişkenleri iyi kontrol etmesi gereklidir. Borç yönetimi planlanırken, uzun vadeli borçlanma yanında, vadesi gelmiş borçların yeni ihalelerle karşılanması gereği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bono piyasalarının sağlıklı gelişimine destek verilmesi: Mali politikaların önceliği, derin ve

etkin bir finansal yapılanmanın sağlanmasıdır. İyi bir borç yönetimi, piyasalara derinlik ve çeşitlilik kazandırarak bu etkinliği artırmada önemli rol oynar. Bunu başarmak için ise, hem finansal örgütlerin geliştirilmesi, hem de ilgili nüfusun borçlanma araçları hakkında bilgi sahibi yapılması gereklidir.

Hane halklarının tasarrufa teşvik edilmesi: Genel ekonomik politikalar açısından hane halklarının uzun vadeli tasarrufa teşvik edilmesi önem taşımaktadır. Özellikle enflasyonla

mücadelenin ön plana çıktığı ve uzun vadeli yatırımları artırma ihtiyacının doğduğu hallerde bu önem artmaktadır. Borç yönetimi, hane halklarına yönelik borçlanma araçları çıkarmak suretiyle bu yönde bir tasarruf eğilimi doğurabilir.

Para programı ile borçlanma programının koordinasyonunun sağlanması: Devletin borçlanma işlemleri piyasalardan yüklü miktarlarda para çekilmesine, borç ödemeleri ise bir likidite fazlasına yol açmakta, bu gelişmeler de piyasa faiz oranlarını etkilemektedir. Bu nedenle iyi bir borç yönetiminin para programı ile uyumlu bir şekilde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

2000 yılında yapılan bir ankete göre OECD ülkeleri arasında borç yöneticilerinin politika hedeflerine ilişkin olarak borç yönetimi hedefleri dört ana başlık altında toplanmaktadır:

1. Devletin ihtiyaç duyduğu finansmanı karşılamak,

2. Borçlanma maliyetlerini en aza indirgemek,

3. Riskleri kabul edilebilir bir düzeyde tutmak,

4. Sermaye piyasalarını desteklemek,

Bu çerçevede, kamu borç yönetimi ilkelerinin kapsamı;

1. Kamu borç yönetim ilke ve hedeflerinin açık bir şekilde belirlenmesi,

2. Maliyetlerin yanısıra kamu borç portföyünün taşıdığı mali risklerin analizi,

3. Borç yönetimi hedefleri ile para politikası hedeflerinin ve mluluklarının birbirinden ayrıştırılması ve koordinasyonunun sağlanması,

4. Borç düzeyinin artışına limit getirilmesi,

5. Operasyonel riskin en aza indirgenmesi amacıyla borç yönetimi ile ilgili kurumsal yapılanmanın iyileştirilmesi ve etkinleştirilmesi,

6. Kamu borç yönetimi ile ilgili kuruluşların mluluk ve yükümlülüklerinin açıkça tanımlanması,

hususlarını da içerek şekilde geliştirilmiştir.

(Pehlivan, http://www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebligler/5-2.doc)

Türkiye'de borçlanma politikasında en önemli değişiklik 1986 yılında yapılmıştır. Bu yılda (3274 sayılı Kanunla) yapılan değişiklik ile borç yönetimi, hazinenin Maliye Bakanlığından ayrılması ile birlikte ayrı bir yapıya kavuşturulmuştur. 1980 li yılların ikinci yarısından itibaren, bütçe dışında (1050, 832, 2886 sayılı Kanunlar gibi temel mali mevzuata tabi olmayan) Devletin mali disiplininden kopuk, bir çok fon oluşturulmuştur. Bu fonlar sayesinde bütçenin kapsamı daraltılmış ve hükümet üzerindeki Parlamentonun bütçe yapma hakkı dolayısı ile Parlamentoya hesap verme sistemi de büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. (SOLAK, www.marmara.edu.tr/maliyesempozyumu/tebligler/1-3.doc)

Ülkemizde borç yönetimine ilişkin işlemler 2003 yılına kadar değişik kanunlara konulan hükümlerle yürütülmeye çalışılmıştır. Borç yönetimi ve borçlanma işlemlerinden mlu kurum görünürde Hazine Müsteşarlığı olmasına rağmen, yapılan düzenlemelerle borç yönetimini ilgilendiren hususlarda farklı kanunlar çıkartılmış, borçlanma yetkisi ise büyükşehir belediyeleri, belediyeler gibi farklı otoritelere de bırakılmıştır. Bu durum, borçlanmaya ilişkin hukuki yapıyı karmaşık ve çok başlı bir hale getirmiştir.

B) Devleti İç Borçlanmaya İten Sebepler:

Devletin gelir ve giderleri arasında yer ve zaman bakımından uyumsuzluk olması,
Yeni vergi koymanın veya mevcut vergileri arttırmanın siyasi, ekonomik ve sosyal sebeplerle sınırlandırılması,
Normal gelir kaynakları ile ödenemeyen iç borçların ödenmesi için yeniden borçlanmaya ihtiyaç duyulması,
KİT'lerin ağırlıklı bir yapıya sahip olduğu ekonomilerde bunların açıklarının karşılanabilmesi,

5. Beklenmeyen durumların ortaya çıkmasında doğan finansman ihtiyaçlarının karşılanabilmesi,

İç borçlanmanın kamu finansmanında kullanılması, Yeni Klasik Makro İktisat okulundan R. Barro'ya göre uzun dönemde tıpkı vergi artışı gibi etki yaratacaktır. (Barro,1974). R. Barro tarafından ileri sürülen bundan dolayı da Ricardo – Barro Denkliği (kimi çalışmalarda sadece Ricardo Denkliği olarak adlandırılmaktadır) bireylerin cari dönemde borçlanmada ortaya çıkan bir artışın, uzun dönemde borcun geri ödenmesinde vergilerin artırılması ile kendisinin servet stokunun düşeceğini düşünerek, iç borçlanma döneminde elde ettiği faiz geliri nedeniyle tüketimini değil, tasarrufunu artıracağı şeklinde açıklanabilir. Ricardo – Barro Denkliğine karşı geliştirilen görüşlerde ise bireylerin borç yükünün gelecek kuşaklarca aktarması nedeni ile gelişimin bu yönlü olmadığı savunulmaktadır. Ricardo denkliği üzerine yapılan ampirik çalışmalarda, farklı ülkeler için değişik sonuçlar elde edilmiştir. Kimi ülkelerde Barro'yu doğrulayan sonuçlar elde edilirken bazı ülkelerde iç borçlanma tasarrufu artırmamakta tam aksine tüketimi artırmaktadır. .(Çolak, Atan, www.idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil4.htm)

Bütçe açığının borçlanma ile finansmanında, Türkiye'de iç borçlanma öne çıkmaktadır. Türkiye'de uygulanan istikrar programının başarılı olmasında, bütçe açığının hangi yöntemle ve hangi maliyet ile finanse edildiği anahtar rol oynayacaktır. İç borçlanma, bütçe açıklarını finanse edilmesinde tek başına kullanılmamakta, çoğu zaman parasal finansmanla desteklenmektedir. Özellikle ihale yöntemiyle bankacılık sektöründe yapılan borçlanmalarda likidite sıkışıklığı çekilmesi durumunda, TCMB , piyasayı fonlayarak bu sıkışıklığın aşılmasında aracı olmaktadır. Türkiye Ekonomisinde 1995 sonrası ortaya çıkan kronik bütçe açığı nu , bütçe açığının finansmanında iç borçlanma ve para arzındaki artış arasındaki ikameyi ortadan kaldırmış ve iç borçlar ile bütçe açığı, birbirlerini destekleyen bir paradoks şekline dönüşmüştür. .(Çolak, Atan, www.idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil4.htm)

Vade ve Faiz Oranları 2002 yılında satılan bono ve tahvillerde yıllık ortalama vade 210 gün iken 2003 yılında 277 güne yükselmiş, yıllık ortalama bileşik faiz oranı ise yüzde 63.7'den yüzde 44.37'ye düşmüştür. 2003 yıllık aralık ayında yüzde 28.04'e kadar gerileyen ortalama bileşik faiz oranı 2004 yılında 23.12 - 28.93 bandında dalgalanarak Eylül ayında yüzde 25.59

olmuştur.

C) Devletin Dış Borçlanmaya Gitmesinin Sebepleri:

Devletin kendi sermaye piyasasından borçlanma imkanının olmaması,
Devletin döviz ihtiyacı içinde olması,
Devletin milli paranın değerini korumak için gerekli rezerv ihtiyacı içinde olması,

Gelişmiş ülkelerden borçlanmanın faiz yüklerinin daha düşük olabilmesi,
Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeleri borçlanmaya zorlamaları, olarak sıralanmaktadır. (Akdiş, www.ceterisparibus.net/turkiye/guncel.htm)
Mali yıl bütçe kanununda belirtilen başlangıç ödenekleri toplamı ile tahmin edilen gelirler arasındaki fark, net borçlanma limitidir. Bütçe finansmanında dış borçlanmanın payı yüzde 3,3.ten yüzde 10,1.e yükselmiş ve yüzde 101,1.lik pay ile iç borçlanma 2004 yılında da ana finansman kaynağı olmuştur

Net borçlanma limiti mali yıl bütçe kanununda belirtilen başlangıç ödenekleri toplamı ile tahmin edilen gelirler arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle, 2005 yılı için net borçlanma limiti 29,1 milyar YTL olarak belirlenmiştir . Ayrıca, borçlanma limitinin mali yıl içerisinde, Bakanlar Kurulu kararıyla yüzde 5 oranında artırılması mümkün olup borçlanma limiti 30,6 milyar YTL'ye yükselmektedir. (Hazine Müsteşarlığı: Kamu Borç Yönetimi Raporu, Mayıs 2005)

Etkin borç ve risk yönetimi ile "Stratejik Ölçüt" uygulamasına 2004 yılında başlanmış olup bu kapsamda; toplam borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılması; nakit iç borçlanmanın TL cinsi sabit faizli enstrumanlarla yapılması; piyasa koşulları çerçevesinde, toplam iç borçlanma vadesinin bir yılın üzerine çıkartılması; − likidite riskinin azaltılması amacıyla yeterli miktarda rezerv tutulması hedeflenmiştir.

2004 yılında, İhale ve Doğrudan Satış yöntemleriyle Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) ihraç edilmiştir. Daha önceki yıllarda olduğu gibi ağırlıklı olarak ihale yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda toplam borçlanmanın yüzde 98'i ihale yöntemiyle, yüzde 2'si ise doğrudan satış yöntemiyle yapılmıştır. Borçlanmaların yüzde 84'ü sabit faizli, yüzde 16'sı ise değişken faizli enstrümanlarla gerçekleştirilmiştir. Para birimine göre dağılımı ise yüzde 9,7 döviz cinsi ve yüzde 90,3 oranında TL cinsi DİBS'lerden oluşmuştur.

Kamu Borç Yönetiminin etkinleştirilmesi ve kamu borçlanmasında istikrarın sağlanması, DİBS ikincil piyasasının derinleştirilmesi ve finansal sistemin geliştirilmesi amacıyla, piyasa yapıcılığı sistemi 2004 Eylül – 2005 Ağustos dönemini kapsayacak şekilde uygulamaya konmuştur. Bu çerçevede 12 adet banka ile sözleşme imzalanmıştır. (Hazine Müsteşarlığı, 2004 faaliyet raporu, http://www.hazine.gov.tr/duyuru/rapor/faaliyet_raporu_2004.pdf)

Dış borçlanma, fon fazlası bulunan ekonomilerden fon açığı bulunan ülkelere yönelik akımlardır. Kaynaklarına göre dış borçlanma şöylece sınıflandırılabilir:

A. Devletler arası dış borçlanmalar

B. Uluslararası kuruluşlardan (IMF, Dünya Bankası gibi) dış borçlanma

C. Piyasalardan tahvil ihracı karşılığı dış borçlanma

D. Yabancı bankalardan borçlanma

Dış borçlanma bu borçlanmayı yapan ülkeler açısından da iki başlıkta toplanabilir:

(a) Kendi parası cinsinden dış borçlanma yapanlar (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya gibi gelişmiş ülkeler)

(b) Yabancı paralar cinsinden dış borçlanma yapan ülkeler (Türkiye, Arjantin, Brezilya, Macaristan, Rusya gibi ülkeler) (Eğilmez, www.mahfiegilmez.nom.tr)

V- SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

"Türkiye'de Hazine ve Borç Yönetimi"ni konu alan bu çalışmamızda, birinci bölümde hazinenin tarihçesine yer verilmiş, ikinci bölümde ise hazinenin tanımı ve işlevleri konu edilmiştir. Üçüncü bölümde ülkemizde para akım yönetimi, dördüncü bölümde de borç yönetimi irdelenmiştir. Sonuç olarak vurgulamak gerekirse; Osmanlı döneminden bu yana çeşitli aşamalardan geçen Hazine, 1994 yılında bu günkü modern şeklini alarak, kamu finansmanı, mali piyasalar, ve dış ekonomik ilişkiler konularında ekonomi politikalarının belirlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Türkiye'de gelir ve giderlerin zaman ve yer bakımından uyumlaştırılması Tek Hazine Hesabı yöntemiyle yürütülmektedir. Kavram ve kurum olarak farklı anlamlar içeren Hazine; kişi, kurum veya devletlerin sahip oldukları taşınır ve taşınmaz değerli mallar ile çeşitli hakları gösteren belgeler ile devletlere ait değerlerin saklandığı yerler ve bunların yönetiminden mlu kurumları ifade etmektedir. Hazinenin işlevi ise, kamu kesiminin elinde bulunan para ve parayı temsil eden belgelerin saklanması, değerlendirilmesi, kullanımının planlanması ve yürütülmesi faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır.

Bütçe açığının kapatılarak, bütçe dengesinin kurulmasını sağlayan yöntemlerden biri de açığın borçlanma yoluyla finansmandır. Ülkeler çeşitli nedenlerle borçlanmaya giderlerken, kamu borç yönetimi maliyet ve risk hedeflerine ulaşmak amacıyla stratejiler belirlemektedir. Ülkemizde borç yönetimi ve borçlanma işlemlerinden mlu kurum Hazine olmasına rağmen, çeşitli kanunlarla belediyelere de borçlanma yetkisi verilmiştir. Bütçe açığının borçlanma ile finansmanında, Türkiye'de iç borçlanma öne çıkmaktadır.

Türkiye'de uygulanan istikrar programının başarılı olmasında, bütçe açığının hangi yöntemle ve hangi maliyet ile finanse edildiği anahtar rol oynamaktadır.

2004 yılında uygulanmaya başlanan Etkin Borç ve Risk Yönetimi ile "Stratejik Ölçüt" kapsamında; toplam borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılması, toplam iç borçlanma vadesinin bir yılın üzerine çıkartılması ve likidite riskinin azaltılması amacıyla yeterli miktarda rezerv tutulması hedeflenmiştir.

Mali yıl bütçe kanununda belirtilen başlangıç ödenekleri toplamı ile tahmin edilen gelirler arasındaki fark olarak tanımlanan net borçlanma limitine göre ise 2005 yılı içinde 29,1 milyar YTL borçlanma öngörülmüştür.

Türkiye, istikrarlı mali politikalar ve yapısal reformlar uygulanmak suretiyle, kamu borçlarının Maastricht kriterleri çerçevesinde azaltılması., dalgalı kur rejimi kapsamında kesin bir enflasyon hedefi politikası yürütülerek, enflasyonun yüzde onlar seviyesine düşürülmesi, özel sektörün öncülük ettiği, sürdürülebilir nitelikli ve kalkınmaya imkan sağlayan istikrarlı bir ekonomik ortam oluşturulması konusunda oldukça önemli başarılar sağlamıştır.

Türk Lirası güçlenerek reel faiz oranlarında düşüş sağlanmış, net kamu borcu önceki yıllara oranla azalma göstermiştir. Borç yükü ile finansman hususunda etkin hazine yönetimi sayesinde olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Pozitif makro ekonomik dengelerle birlikte, başarılı ekonomik program, muhtemel riskleri azaltmış, dolayısıyla kamu borcu hakkındaki endişeleri hafifletmiştir. Güçlü Türk Lirası ve sıkı para politikalarının desteğiyle enflasyonun program hedefleriyle bir noktada kesişmesi, Merkez Bankası faiz oranlarında düşüşlere zemin hazırlamış, bunun sonrasında da Hazinenin borçlanma maliyeti aşağıya çekilmiştir. Uygulanan politikalarla borç stokunun milli gelire oranı azalmış, Hazine uzun vadelerle borçlanma imkanına kavuşmuştur.

Bugüne kadar Hazine, düşük borçlanma maliyetleri ve geniş yatırımcı tabanıyla, ters para ikamesi ve düşük enflasyondan en çok faydalanan kurum olmuştur. Kronik enflasyonun dizginlenmesi ve borç dinamiklerindeki gelişmeyle, Türkiye ekonomisi elverişli bir ekonomik aşamaya girmiştir. Özel sektörün öncülük ettiği ekonomik kalkınmaya olanak sağlayan istikrarlı bir ekonomik çevre oluşturulmuştur. 2003 yılından itibaren Türkiye'de enflasyon düşerken yüksek büyüme hızları yakalanmıştır.

102 Vergi istisnası, kamu iktisadi kuruluşu, hazine açığı, vergi mlusu, Tobin vergisi, para kurulu (currency board), sürünen pariteler (crawling peg), konsolide bütçe, dalgalı borçlar ve Marshall' ın gelir dağılımı kuramı kavramlarını kısaca açıklayınız.

Vergi istisnası: Vergi konusunun, kısmen veya tamamen, sürekli veya geçici olmak suretiyle vergilendirilebilir gelir kapsamı dışında bırakılmasını ifade etmektedir. Vergi harcaması kavramı; devletin, ekonomik, mali ve sosyal amaçlarla tahsil edeceği vergilerden kısmen veya tamamen; geçici veya süresiz feragat etmesi demektir. Bu kavram anahatlarıyla vergi muafiyetlerini, istisnalarını, indirimlerini ve teşviklerini içermektedir. Vergi harcaması devlet açısından bir vergi kaybı anlamına gelmektedir. Bu çalışma, Gelir Vergisi Kanununda yer alan bazı vergi harcamalarını optimal vergileme ilkeleri açısından değerlendirmektedir

Kamu İktisadi Kuruluşu: Sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi kuruluşudur.

Hazine açığı : Hazine, devletin harcama ve gelirlerinin gerçekleştiği soyut bir kasa olan kurumdur. Belli bir dönemde Hazine'nin kamusal giderlerinin finansmanı için yapılan ödemeler, toplanan kamu gelirlerini aşması durumunda Hazine açığı ortaya çıkar.

vergi mlusu: Vergi hukuku alanında "mluluk" kavramı, kendisi mükellef olmadığı halde, onunla olan ilişkisi nedeniyle vergilendirme ile ilgili maddi ve/veya şekli ödevlerin yerine getirilmesinden üçüncü kişileri de mlu tutmak için kullanılmaktadır. Nitekim, VUK'un 8/2. maddesinde "Vergi mlusu, verginin ödenmesi bakımından, alacaklı vergi dairesine karşı muhatap olan kişidir" şeklinde tanımlanmıştır. Burada vergi mlusunun tanımı genel olarak yapılmış olup, bazı hallerde mükellef adına kesilen verginin vergi dairesine yatırılmasından mlu tutulan kişiyi, bazı hallerde asıl vergi borçlusu ile birlikte veya onun yerine geçerek vergiyi kendi malvarlığından ödemek durumundan olan kişiyi, bazı hallerde ise vergileme ile ilgili ödevlerin doğru bir şekilde yerine getirilmesinden mlu tutulan kişiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla, vergi mlusu kavramını 1) başkasının vergisini keserek ödemekten mlu olanları ifade eden vergi kesen durumundaki vergi mlusu, 2) başkasının vergisini kendi malvarlığından ödemekten mlu olanları ifade eden fer'i vergi borçlusu durumundaki vergi mlusu ve 3) başkasının şekli vergi ödevlerini doğru yapmaktan mlu olanları ifade eden vergi ödevlisi durumundaki vergi mlusu şeklinde üç başlık altında incelemekte yarar vardır.

Tobin vergisi: ulkelerin uretkenliligine hemen hic katkisi olmayan, ama belirsizliklerin yogun oldugu durumlarda riskleri ve kirilganliklari arttirip yeri geldiginde ekonomileri krize surukleyen son darbeyi vuran, cok kisa vadeli sermaye hareketlerini azaltmak icin onerilmis bir vergidir.

burada onemli bir husus, verginin kisa vadeli sermaye hareketlerini tumden ortadan kaldirmaya yonelik olmamasi, sadece ufak bir maliyet ortaya cikartarak cok kisa sureli ve ani hareketlerin onune gecmesidir. verginin ana fikri "carklarin arasina bir miktar kum atarak surtunmeyi arttirmak"tir. boylece sermayenin oynakligi azalir.

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

bir baska onemli husus da verginin ise yarayabilmesi icin kuresel olarak uygulanmasinin gerekmesidir. aksi takdirde pek cok ulke tarafindan gecmiste uygulanmis ve halen uygulanmakta olan sermaye kontrollerinden bir farki kalmaz. sermaye kontrolleri yatirimcilarinin soz konusu ulkede yatirim yapma isteklerini azaltip onlari sermaye giris cikislarinin serbest oldugu ulkelere yoneltir. bu durum (faizler dahil) fiyatlari ve sermayenin dagilimini degistireceginden kacinilmaz olarak verimsizlik yaratir. oysa tobin vergisinin mantigi vergi tum ulkelerde uygulandiginda yatirimci davranislarini etkilememesi, dolayisiyla verimsizlik yaratmamasidir. lakin ulkeler arasinda bu konuda baglayici bir isbirligine gitmek pek mumkun olmadigi icin uygulamada isler hic de kolay degildir.

para kurulu (currency board): Döviz kuru rejimlerinden biridir. Bu tür bir uygulamada, ulusal paranın değeri yabancı bir para birimine veya yabancı para birimlerinden oluşan bir sepete karşı sabitlenir. Para politikası uygulaması açısından bakıldığında parasal tabanın sadece yabancı para karşılığında yapılan işlemlerle değişmesine izin verir. Diğer bir deyişle, merkez bankasına önceden belirlenmiş sabit bir kurdan döviz satıldığı zaman para miktarı artar, merkez bankasından döviz alındığı zaman azalır.

sürünen pariteler (crawling peg): Merkezi kurun otomatik biçimde , ufak ölçülerde ve sürekli olarak değiştirilmesine dayanan bir sistemdir.Döviz kurlarının parite etrafında yine belirli sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilir.Bu sistemde döviz kurlarının objektif göstergelere göre yapılacak ayarlamalar daha önceden belli olur. Dolayısıyla spekülatif sermaye akımlarının özendirilmemesi için , bununla uyumlu bir faiz politikası izlemek gerekir

konsolide bütçe: Konsolide Bütçe, Konsolide Bütçe İdareleri olarak adlandırılan genel ve katma bütçeli idarelerin alt bütçelerinin toplamından oluşur. Genel Bütçeli İdareler Cumhurbaşkanlığı seviyesinden başlayarak TBMM, Yüksek Yargı organları, Başbakanlık, Genel Kurmay Başkanlığı ve tüm bakanlıklarından oluşur. Ayrıca, Hazine Müsteşarlığı, DPT, DİE, DTM gibi diğer ekonomik kuruluşlar da bu kategori içerisinde yer alır.

İç ve dış borç faiz ödemeleri nedeniyle bugün genel bütçeli idareler içerisinde en büyük ödenek Hazine Müsteşarlığı'ndadır. Müsteşarlığı Maliye Bakanlığı takip eder. Genel bütçeli idareler gelirleri arasında vergi gelirleri (dolaysız ve dolaylı vergiler), vergi dışı normal gelirler (kurumlar hasılatı ve devlet payları, devler mülklerinin gelirleri, v.s.), özel gelir ve fonlar ile iç borç gelirleri yer alır. Katma bütçeli idarelerin gelirleri ise faaliyet konusu işlemlerinden elde edilir.

Konsolide bütçe giderleri ise; cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları diye üç gruba ayrılabilir. Cari harcamalar personel harcamaları; yani maaş ve ücret ödemeleri ile diğer cari harcamalardan oluşur. Diğer caru harcamalar içerisinde kırtasiye, akaryakıt ve demirbaş masraflarının yanısıra, Türkiye'nin iç ve dış güvenliğine yönelik harcamalar da diğer cari harcamalar alt kategorisi içerisinde görülür.

Yatırım harcamaları, devletin okul, hastahane, otoyol anlamında alt ve üst yapı yatırımlarını temsil ederken, transfer harcamaları içerisinde KİT'lere yapılan transferler, Sosyal Güvenlik Sistemi'ni yapılan transferler, tarım desteklemesi ve hepsinden önemlisi iç ve dış borç faiz ödemeleri yer alır.

Konsolide Bütçe, Yüksek Planlama Kurulu'nda son halini aldıktan ve Bakanlar Kurulu tarafından incelenip onaylandıktan sonra, bir sonraki yıl uygulanmak üzere, bir önceki yılın en geç 17 Ekim akşamına kadar TBMM'ne bir yasa tasarısı olarak sevk edilir. Konsolide Bütçe bir yasa tasarısı olarak önce Meclis Bütçe ve Plan Komisyonu'nda görüşülür ve onaylandıktan sonra, Genel Kurul'a iner.

Genel Kurul'da da kabul görmesi halinde yasalaşır ve yürürlüğe girer. Konsolide Bütçe yasa tasarısı içerisinde yer alan ödenekler, Meclis'te onaylanması halinde ilgili hükümete bütçe idareleri için yapabilecekleri harcamalar için verilen yetkiyi temsil eder. Yani, hükümet Meclis tarafından onaylanmadığı müddetçe ödeneklere bağlı harcamaları yapamaz ve bütçede yer alan gelirleri toplayamaz.

dalgalı borçlar: Borçlar vadeleri bakımından kısa ve uzun vadeli olarak ikiye bölümlenebilir. Kısa vadeli borçlara dalgalı borçlar da denir. Çünkü bu borçlar miktar olarak sürekli azalış ve yükselişler gösterir ve genel olarak kaynakları yönünden de büyük değişikliğe uğrar. Dalgalı borçlara daha çok gelir zamanları ile harcama sürekliliği arasındaki dengesizliği gidermek amacıyla başvurulur. Vadesi kısa olduğu için düşük faizli olan bu borçlanmaya önceleri sadece iç piyasada başvurulurken, finans piyasalarının gelişmesi dış dalgalı borçları da ortaya çıkarmıştır. Vadesi bir yıldan daha uzun olan borçların (uzun vadeli borçlar) faizi daha yüksek olmakla birlikte, likidite sıkışıklığı gibi durumlarda, dalgalı borçların faizlerinin, uzun vadeli borç faizlerini geçtiği görülmektedir.(İnce, 2001).

Marshall'ın Gelir Dağılımı Kuramı (Marshall's Theory Of Distribution): Marshall'ın analizinde faktör fiyatlarını tayin eden müteşebbislerin faktör talepleridir. Kısa dönemli bir niteliğe sahiptir. Marshall'a göre müteşebbis karını maksimize etmek adına sürekli olarak faktör fiyatlarını takip ederek taleplerini sürekli olarak bir faktörden diğerine kaydırır. Bu şekilde üretim faktörlerinin gelirlerini belirlemiş olur

103 Özelleştirmelerin iktisadi ve mali amaçlarını sayınız. Türkiye'deki özelleştirme girişimlerinin etkinliğini bu amaçlar doğrultusunda değerlendirerek mevcut nları belirtiniz.

Özelleştirmenin Amaçları

1-Ekonomik Amaçlar

1.1-Serbest Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırmak

Özelleştirme politikasının temel amacı serbest piyasa ekonomisini güçlendirme, ona işlerlik kazandırmaktır. Özelleştirme ile serbest piyasa ekonomisinin en önemli unsuru olan rekabet kurumunun işlerlik kazanacağı, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanacağı ve sonuç olarak ekonomik verimliliğin artacağı kabul edilmektedir. KİT'lerin tekelci statüde bulunmaları ve iflas tehlikesinin olmaması nedeniyle fiyat ve kalite bakımında piyasa taleplerine karşı duyarsız olmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle KİT ler Pazar paylarını kaybetmemek için yeni teknolojiyi takip etmek, verimliliği arttırmak, kaliteyi iyileştirmek, maliyeti ve fiyatı düşürmek gibi tedbirler alma ihtiyacını duymamaktadırlar.

Özeleştirme ile tekel statüsündeki teşebbüslerin faaliyet alanlarını özel teşebbüslerin girmesi ve KİT'lerin mülkiyet veya yönetimlerinin özel kesime devredilmesiyle, KİT'lerin bu özeliklerini ortadan kaldıracaktır .Ayrıca KİT'lere fiyat, istihdam, yatırım vb. konularda serbestlik tanınması, sübvansiyon ve ayrıcalıkların kaldırılması rekabeti yaygınlaştıracaktır.Ancak bu amacın gerçekleştirilmesi, kamu tekellerinin özel sektör tekelleri haline gelmesini önleyecek tedbirleri almaya ve piyasa ekonomisine geçişin hukuki ve ekonomik kurumlarını oluşturmaya yakından bağlıdır.

1.2-Serbest Piyasasını Geliştirmek

Sermaye piyasası daha geniş bir kavram olan mali piyasasının orta ve uzun dönemli fon arz ve talebinin bazı özellikle sahip belgeler vasıtasıyla karşılaştığı bir piyasadır.

Özeleştirmenin amaçlarından birisi de gelişmekte olan ülkelerde uzun dönenli ve geniş boyutlu sermaye piyasasını geliştirmektir.Ayni zamanda sermaye piyasasının gelişmiş olması da özelleştirmenin başarısı için bir ön şarttır.Ülkemizde henüz gelişme safhasında bulunan sermaye piyasasının eksikliğini duyduğu en önemli şey yeterli menkul kıymet arzıdır.Gelişme yolundaki ülkelerde kurumsal değerlerin sermaye piyasasına akıtılması ile hem özelleştirmenin ilk adımları atılır, hem de sermaye piyasası arz ve talep dengesinin geliştirmesi sağlanır.Bunu sağlamak büyük nlar yaratabilir. Bu nların çözümü sermaye piyasası kültürünün oluşturulması ile mümkündür.

Az gelişmiş ülkelerde tasarrufların hisse senetlerine yatırılması bilinci ve alışkanlığı yerleşmemiştir. Bunun nedeni, sermaye piyasasının gelişmemiş olması, piyasada güven ve istikrarın bulunmaması, hisse senedinin istendiği anda paraya çevrilememesi, devletin fon politikası ile yüksek enflasyonu gösterebiliriz.

1.3-Verimliliği Arttırmak

Kamu sektöründe ortalama verimlilik çoğu zaman özel sektörün-kinden düşüktür .Bunun nedeni, kamu sektöründe amacın sadece karlılık ol-maması, bürokrasinin yoğunluğu, çağdaş teknolojik gelişmeleri yakından incelenmemesi, işgücü maliyetini yükselten siyasal tercihli istihdam politikası uygulanması, kalifiye eleman yetersizliği ve rasyonel yatırım programlarının uygulanmaması gibi nedenlerdir.

Devletin mülkiyetindeki KİT'lerin düşük verimlilikle çalışmaları ekonomide genel verimlilik düzeyini de olumsuz etkilemektedir. Kamu iktisadi teşebbüslerin özeleştirilmesiyle, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması, verimliliğin arttırılması ve ekonomide hüküm süren enflasyonist baskıların azaltılması amaçlanmaktadır. Verimliliği arttırıcı genel politikaların yani sıra kamu sektörünün sınırlandırılması da ekonomide verimliliğin artışına katkıda bulunmaktadır.

1.4-Gelir Dağılımını Düzeltmek

Gelir dağılımında değişiklik yaparak servetin geniş kitlelere yayıl-masını sağlamak mümkündür. Mevcut ulusal servet, kamu kesimindeki mevcut servetin yeniden dağıtılması suretiyle geniş halk kitlelerine yayılabilmektedir.

Karlılık oranı yüksek olan KİT'lerin hisse senetlerin çalışanlara, yönetici ve küçük tasarruf sahiplerine belli avantajlarla satılması bu kesimlere bir gelir transferi anlamına gelir.

Böylece bir taraftan mülkiyetin tabana yayılması gerçekleştirilirken diğer taraftan kamu işletmelerinin çalışanlara ve yöre halkına satılması iş verimliliğinin artmasına ve bölge kalkınmasına katkıda bulunacaktır.
Ancak bunun gerçekleşmesi için özelleştirmenin hisse senedi satışı gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, KIT hisse senetlerinin düşük gelirli kişilerce satın alınamayacağı, yüksek gelirli kişilerin ve büyük özel kuruluşların hisselerinin çoğunu toplayacakları, böylece özelleştirmeyle mülkiye-tin yaygınlaştırılması, gelir ve servet dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi bir yana, uzun dönemde düşük gelir gruplarından yüksek gelirlere doğru bir gelir ve servet transferi olacağından söz edilmektedir.

Buna karşılık, KIT hisse senetlerinin değişik yöntemlerle düşük gelirli kişilere avantajlı olarak satılabileceğini, ellerinde uzun süre kalmasını sağlamak içinde yeni bir hisse senetlerinin verilebileceğini veya nama yazılı hisse senetlerinin çıkarılabileceğini belirtmektedir.

1.5-Yabancı Sermaye Girişini Sağlamak

Özeleştirmenin önemli, amaçlarından birisi de yabancı sermaye girişini sağlamaktır. Yabancı sermaye bir ülkeye doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları olmak üzere iki şekilde olur. Doğrudan yatırımlar bir firmanın yabancı ülkede yaptığı komple yatırımlardır.Portföy yatırımlar ise, tasarruf sahibi yabancıların faiz ve temettü geliri elde etmek için uluslar arası borsalarda menkul kıymet satın almalarıdır.

Böylece özelleştirme yoluyla ülkede yabancı sermaye girişi sağlanacak, ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yapacak, transfer edilecek yeni teknoloji ile KİT'lerin verimlilik düzeyi yükselecek ve uluslararası piyasalarla entegre olunacaktır. Piyasa mekanizmasının daha sonraki dönemlerde gelişmesi ve ekonomide artan potansiyel sonucu yabancı sermaye yeni yatırımlara girişecektir.

1.6-KİT'lerdeki Gizli İşsizliğin Ortadan Kaldırılması

KİT'lerin zarar etmelerinde, üretim maliyetlerinin artmasında en büyük pay personel giderlerine aittir. Fazla istihdam, politik yandaşlık üst düzey yöneticilerin seçiminde ve işçi alımında etkili olmaktadır. Bu yüzden KİT'lerde gizli işsizlik mevcuttur. KİT'lerin özelleştirilememesi sonucunda bu durum giderek artmaktadır. Gizli işsiz sayısı artmakta ve bu da KİT zararlarını büyütmektedir. Özelleştirmenin ülkemiz açısından en önemli nedenlerinden biriside bu durumun ortadan kaldırılması amacıdır.

2-Mali Amaçlar

2.1-Enflasyonla Mücadele

Kamu teşebbüslerinin gelirleri giderlerini karşılayamamakta ve bütçeleri açık vermektedir. Bu açıklar sübvansiyonlarla ve borçlanmalarla giderildiğinden hazine ve genel bütçe üzerindeki yükleri artmaktadır. Ayrıca bu durum ürettikleri mal ve hizmet fiyatlarını sik yükseltmelerine neden olmakta, dolayısıyla KIT zamları enflasyonun bizatihi kaynağı haline gelmektedir.

24 Ocak kararları ile kamu iktisadi teşebbüslerine mal ve hizmetlerin fiyatlarını maliyetlerine göre belirleme serbestisi tanınmıştır.Buna karşılık KİT'lerin ek finansman ihtiyaçları devamlılık göstermiş, bu da enflasyonun artışı ve KİT'lerin ürettikleri mal ve hizmetlerin fiyatlarında sık yükseltmeler sebebiyle enflasyonu körüklemiştir.

Bu noktada özelleştirme, kamu kesimi açıklarının gidilerek enflasyonun düşürülmesinde önemli bir politika karşımıza çıkmaktadır.

Başka bir deyişle, piyasaya rakip firmaların girmesi ve KİT'lerin hazine üzerindeki baskısının azaltılması ile devamlı fiyat artışlarının önlenmesi amaçlanmaktadır.

2.2-Devlete Gelir Sağlamak

Sermaye Piyasası Kanalıyla Hisse Senedi Satışı

Kamu teşebbüslerinin geniş bir kitleye arz edilmesinin başlıca faydası devlete gelir sağlamaktır. "Elde edilen gelir ile vergi yükünün büyümesine yol açamadan kamu hizmetlerinin yerine getirilmesine ve yeni yatırımları finansmanına imkan bulunacaktır. "

Devletin gelir kaynakları vergi gelirleri ve borçlanmadan oluşmak-tadır. Vergi oranlarının arttırılması veya yeni vergiler konması kamuoyunun tepkisine neden olduğu için zorlaşmaktadır.Borçlanma imkanı ise borcun vadesine, verilecek faize, geri ödeme planına ve borçlanabilecek kaynaklara bağlıdır. Az gelişmiş ülkelerde bir yandan bütçe açıkları, diğer yandan dış ticaret açıkları ve aşırı borç yükü altında bulunmaları borçlanma imkanında fazla zorlanmamasını gerekmektedir. Bu noktada KİT'lerin özelleştirilmesiyle devlet yeni bir gelir kaynağına kavuşmuş bulunmaktadır.

Ancak iç ve dış kaynak açıklarının "Bir ülkenin evdeki gümüş eşyaları satması " şeklinde de yorumlanmaktadır. Böyle bir özelleştirmenin kısa vadede geçici bir rahatlama yaratacağı, buna karşılık uzun vadede ise kamu gelirlerinin azalmasına, kamu harcamalarının artmasına yol açacağı belirtmektedir.

Ayrıca özelleştirmenin daha çok karlı kuruluşlardan başlanması, devlet mülkiyetinde bırakılan verimsiz ve karsız kuruluşların satışının kolay olmaması gibi nedenlerden dolayı da eleştirmektedir.

Bununla beraber özelleştirme süreci iyi bir biçimde yönetilebilirse kamu açıklarının giderilmesinde önemli rol oynayabilecektir. Ancak iş gücü-nün yeniden düzenlenmesine dönük önlemlerin maliyeti göz ardı edilmemeliden. elde edilen gelirler öncelikle özelleştirme sürecinde doğacak istihdam fazlasına belli bir süre mali destek ve erken emeklilik gibi güvenceler sağlanmasında, bu kişilerin yeni alanlara yönlendirilmesi için yeniden eğitiminde, yeni iş alanları yaratılmasında ve rehabilitasyonunda kullanmalıdır.

Fonların Etkin Kullanımı

Özelleştirmenin, ulusal fonların tüm ekonomik kurumlarca kurallarına göre kullanılmasındaki bozuklukları gidereceği

düşünülmektedir.KIT açıklarını kapamak için bütçeden ayrılan payın yanında, bu kuruluşlar bankalardan borçlanmak ve tahvil çıkarmak yolu ile ülkede gerçekleşen tasarrufların önemli bir kısmini kullanmaktadır.Bu şekilde kredi imkanlarının tüketilmesi özel sektöründe borçlanmasını zorlaştırmakta ve bir maliyet enflasyonu söz konusu olmaktadır.Bunun yanında KİT'lerin piyasa ekonomisinin kuralla-rina bağlı olmaktan çok sırtını devlete dayanarak, kaynakları tüketmesi eko-komiyi de olumsuz etkilemektedir.

Denk Bütçenin Sağlanması

Kamu iktisadi teşebbüslerinin sürekli olarak zarar ettiği ve ayakta durabilmesi için bu zararların devlet tarafından kapatıldığı bilinmektedir.Bu durumda ekonomik yapıda ve mali yapıda bir takım tahribatlara neden olmaktadır. Özelleştirmenin, bu durumu büyük ölçüde düzelteceği ve denk bütçe uygulamasını ve bunun sonuçlarında büyüyerek ekonomi üzerinde yapacağı iyileştirmeyi de saptayacağı düşünülmektedir.

3-Sosyal ve Siyasi Amaçlar

3.1-Servetin Tabana Yayılmasını Sağlamak

Gelişmiş toplumlarda görülen servet dağılımındaki dengesizlik, genişlemekte olan ülkelerde daha belirgin durumdadır. Servet dağılımındaki dengesizliğin ana nedeni, gelir dağılımdaki adaletsizlik ve bu gelirin kullanımı gelmektedir. Toplumda bu dengesizliği gidermek için atılacak ilk adım yüksek oranda kar eden KİT'lerin pay senedi yoluyla halka açılmasıdır. Bu pay senetlerinin, öncelikli olarak KIT çalışanlarına ve küçük birikim sahiplerine belirli özendiricilerle satılması, toplumun bu kesimine gelir transferi niteliğindedir.Bu yöntem bir taraftan işletme verimliliğinin yükseltilmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan verimlilik artışının düşük gelir gruplarına aktarılmasını ifade eder. Bu amaç "sermaye mülkiyetini tabana yayma "anlamına gelir.

Özellikle düşük gelir gruplarına hisse senetleri satmak ve bunların büyük sermayenin elinde toplanmasını engellemek yolu ile servetin tabana yayılmasını bir "sosyal özelleştirme kavramı" içindedir. Toplum yararının gözetildiği bu tür özelleştirme politikası Almanya da 1950 yılında başlayarak başarıyla uygulanmıştır.

3.2-Siyasi Felsefeyi Uygulamaya Koymak

Özeleştirmenin iktisadi, mali ve sosyal amaçları dışında siyasal amaçları da vardır. Günümüz toplumlarında, bireylerin ekonomik özgürlü-güne önem vermektedir. Liberal doktrinin "ekonomik bireysellik" inancı gereğince, devletin çağdaş ekonomik yapı içinde piyasaya müdahalesinin azaltılmasını amaçlamaktadır. Liberal siyasal felsefenin savunucusu hükümetler, devletin işlevini rekabet

piyasası içinde ekonomik değerleri özel sektörle paylaşmak olduğu görüşünü paylaşmışlardır.

Liberal felsefe devletin ekonomiye karışmasını bireylerin ekonomik özgürlüğünün kısıtlanacağı görüşünü savunmaktadır.Neoklasik ekonomistler özelleştirmenin de sosyal refahın optimizasyonu için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Bunlara göre özelleştirme, ekonomik bireysellik için bir araçtır.

Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları ve Sonuçları

Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kamu işletmelerinin özelleştirilmeleri üzerinde yoğun bir tartışma yaşanmaktadır. Özelleştirme konusu son yirmi yıldır ülkemiz gündemindeki yerini ve önemini korumaktadır.
Özelleştirme uygulamalarını aksatan/yavaşlatan bir takım faktörler söz konusudur. Bunlardan; Türkiye'nin ve dünyanın içinde bulunduğu ekonomik/mali belirsizlik ortamı, bu ortamın özelleştirilen kuruluşların yatırımcılar açısından çekiciliğini azaltıcı etkileri, alıcı durumunda olan kişi ya da kurumların bu tip ortamda fiyat konusundaki hassasiyetlerinin artmasını makro etkenler olarak, özelleştirilecek işletmelerin içinde bulundukları yapısal nlar ve bunların giderilmesinde karşılaşılan aksaklıklar ve yaşadıkları mali zorluklar da mikro etkenler (A. SARISU, Dünyada 1996 Yılı Özelleştirmelerine Genel Bir Bakış, YAKLAŞIM Dergisi, Mart 1998, Sayı: 63, Sayfa : 14-23) olarak sıralanabilir.
Özelleştirme; iktisadi faaliyette bulunan kamu teşebbüslerinin idaresi ve mülkiyetinin özel işletmelere/teşebbüslere devredilmesi veya kısaca devletin mal ve hizmet üretimi şeklindeki iktisadi faaliyetlerinin tamamen ortadan kaldırılması demek olup, çağın değişim ve gelişmelerini izleyecek/uyarlayacak esneklik ve dinamizmden yoksun kamu işletmelerinin, artan rekabetçi piyasa koşullarında varlıklarını sürdürebilmeleri ve özel sektör elinde faaliyet gösteren şirketlerle olan haksız rekabetin ortadan kaldırılması için önemli ve gereklidir.

Özelleştirme çalışmalarına diğer ülkelerden daha önce başlanılmasına rağmen tüm ülkelerin gerisinde kalınmıştır. Bu gecikmenin ardında yatan nedenler,

- Toplumsal uzlaşma ve diyalog eksikliği,
- Sosyal güvenlik, iş kaybı ve istihdam konularında gerekli hukuki ve teknik altyapı düzenlemelerinin yapılmasında geç kalınması,
- Siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar,
- Aşırı istihdamla çalıştırılan Kamu İktisadi Kuruluşları'nın özelleştirilmesi sonucunda zaman zaman işsizlik nu ile karşılaşılması,
- Ülkemizde özelleştirme uygulamaları Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (4046 sayılı Kanun çerçevesinde; KİT, KİT statüsünde olmayan ve hisselerinin çoğunluğu Devlete ait kuruluşlar, Devlete ait iştirakler, Hazine'ye ait paylar, Genel ve Katma Bütçeli idarelerin

doğrudan hizmeti ile ilgili olmayan varlıklarının özelleştirilmesi), Enerji Bakanlığı (3096 sayılı Kanun çerçevesinde; Elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımının özelleştirilmesi) ve Ulaştırma Bakanlığı (4161 sayılı Kanun çerçevesinde; Türk Telekomünikasyon A.Ş. ve Katma Değerli Telekomünikasyon Hizmetleri ki bunlar; Mobil telefon, çağrı, data şebekeleri, akıllı şebeke, kablo televizyon, ankesörlü telefon, uydu sistemleri vb vasıtasıyla verilen telekomünikasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi) olarak üç ayrı kurum tarafından yapılmakta olması nedeniyle uygulamada bir mevzuat birliğinin sağlanamamış olması,

- Kamu Kurum ve Kuruluşları arası işbirliği ve koordinasyonda karşılaşılan nların varlığı (özellikle özelleştirme kapsamındaki kuruluşların gayrimenkul nları Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Maliye Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, ilgili Belediyeler ve bu kuruluşların yerel birimleri arasındaki bürokrasi nedeniyle yıllarca çözümsüz kalabilmektedir. Bunu aşacak yasal düzenlemelerin ivedilikle sağlanması ile özelleştirme süreci önemli ölçüde kısaltılabilecektir.),
- Özelleştirme İdaresinin, özelleştirilecek şirketler için danışmanlık hizmeti alımı ihalelerinde 4734 sayılı Kamu İhale Yasasına tabi olması nedeniyle yaşanan gecikmeler, ve
- Özelleştirmenin kamuoyuna mal edilmesinde yaşanan gecikmeler, olarak sayılabilir.

104 Aşağıdaki kavramları açıklayınız: a)King Kanunu b)Çarpan-Hızlandıran c)Değer Paradoksu d)Likidite Tuzağı e)Tunç Kanunu

a)King Kanunu Talep elastikiyeti zayıf tarımsal malların arzındaki değişmelerin, bu malların fiyatlarının ters yönde etkilenmesi. Tarımsal malların üretimi, üreticilerin iradelerine tam olarak bağlı değildir. Hava şartları tarım üretiminde en büyük rolü oynar. G. King buğday arzındaki %10 bir azalmanın buğday fiyatını %30 oranında yükselttiğini gözlemiş ve tarımsal malların arzındaki azalmanın, üreticinin toplam gelirini arttırdığnı, buna karşılık arzdaki bir artışın fiyatları düşürerek üreticinin gelirini de azalttığını ileri sürmüştür. Yaptığı gözlemlerle miktar artışları ile fiyat azalışları arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışan King, bu bakımdan ekonometrinin ilk öncülerinden biri olarak kabul edilir.

b)Çarpan-Hızlandıran Çarpan ve Hızlandıran Etkisi

Çarpan etkisi, otonom (bağımsız) yatırımlardaki bir değişikliğin milli gelirde meydana getireceği artışlar veya azalışlardır. Bu kavramın özünde, her otonom yatırımın bir harcama ve gelir akımına yol açması olayı vardır. Gelirin, bilindiği gibi tüketim ve tasarruf gibi iki fonksiyonu vardır. Buna göre, gelir elde edenlerin yapacakları tüketim harcamaları, yine başkalarının gelirini oluşturacağından, harcama ve gelir akımı ikinci, üçüncü, dördüncü vb. biçiminde sürüp gidecektir. Bu şekildeki bir gelir ve harcama akımı sonuçta, yatırım amacıyla harcanan miktarı aşmış olacaktır. Şu halde çarpan, yatırımdaki bir çoğalışın meydana getireceği gelir artışını (veya tersi) ifade eden miktarsal bir katsayıdır.

O zaman burada önem kazanan, çarpan katsayısının neye göre ve nasıl tayin edileceğidir. Gelir ve harcama akımı içinde bunun seviyesini tayin eden husus marjinal tüketim eğilimi ile marjinal tasarruf eğilimidir. Çünkü bir kişinin geliri harcama yönünden tüketim harcaması ile tasarruftan (yatırım harcaması) ibarettir. Tüketim ve tasarruf fonksiyonundan hatırlanacağı gibi, bunların aralarında ters bir ilişki mevcuttur. Yani, tüketimdeki bir azalma tasarruftaki bir artışla; tüketimdeki bir artış ise tasarruftaki bir azalma ile karşılanmaktadır. Görüldüğü gibi, özellikle marjinal tüketim ve tasarruf eğilimleri, gelir seviyesini tayin yada çarpan katsayının belirleme yönünden büyük önem taşımaktadırlar.

Elde edilen bu çarpan katsayısı statik karakterlidir ve özel bir kavramı ifade etmektedir. Dinamik çarpan katsayısı için zaman faktörünü de dikkate alan bir yaklaşım gereklidir Ancak konuyu daha fazla dağıtmamak için burada statik çarpan ile ilgili açıklamalarla yetinilmiştir. Burada konumuz yönünden açıklanması gereken bir durum daha vardır:

Özel anlamı yanında çarpan katsayısının genel bir ifadesi de vardır Genel ifadesi ile çarpan katsayısı, geliri tayin eden değişkenlerden herhangi birinde meydana gelen bir değişikliğin, reel milli gelir üzerindeki etkisini belirleyen bir kavram olmaktadır. Gerçekten geliri belirleyen değişkenler içinde yatırım harcamaları yanında, özel tüketim harcamaları ile devletin cari ve transfer harcamaları, vergi gelirleri ve dış ticarete ilişkin değerler de yer almaktadır. Bu tanıma uygun olarak, çarpan katsayısı denildiğinde bütün bu değişkenlerdeki değişmelerin milli gelir üzerindeki etkileri anlaşılmaktadır. Buna göre de, daha doğru bir ifade içinde, çarpan katsayısını yarının çarpanı, kamu harcamaları çarpanı, transfer çarpanı, vergi çarpanı, dış ticaret çarpanı, denk bütçe çarpanı gibi şekillerde düşünmek mümkündür. Daha sonraki açıklamalarımızda bu kavramlar hakkında bilgi verilmeğe çalışılacaktır

Hızlandıran ise, uyarılmış yatırımlardaki bir artışın mili gelir üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Başka bir deyişle hızlandıran, tüketim malları global talebindeki değişikliğin yatırımlar üzerinde meydana getirdiği değişikliktir. Görüldüğü gibi burada tüketim harcamaları ile yatırım harcamaları ilişkisi önem kazanmaktadır. Gerçekten bazı tür yatırım harcamaları (uyarılmış yatırımlar) tüketim harcamaları değişmelerine bağlı olarak değişme göstermekte; yani bu tür yatırımlar tüketim harcamaları veya talep ile uyarılarak gerçekleşmektedir. İşte bu uyarılma etkisine "hızlandırma" ve uyarılma seviyesini belirleyen katsayıya da "hızlandıran" adı verilir. Bu katsayıya uyarılmış çarpan katsayısı da denilmektedir.

c)Değer Paradoksu Yaşamsal değeri düşük, marjinal faydası yüksek malların, yaşamsal değeri yüksek marjinal faydası düşük mallara olan avantajı. Doğada nadir bulunan elmasın, çok bulunan suya oranla değerli olması gibi. Ancak çölde suyun değeri elmastan çok daha fazladır.

d)Likidite Tuzağı Keynes e göre para talebi teorisinde para yalnızca mübadele amaçlı değil aynı zamanda ihtiyat ve daha önemlisi spekülasyon amaçlıda talep edilir ama bu teori sıfır opsiyonludur yani insanlar ya para ile tamamen nakitte kalırlar ya da mübadele dışındaki kısımıyla tamamen tahvil alırlar.

bilindiği gibi faizlerin beklenen düzeyden düşük olması kişiler tarafında faizlerin bir süre sonra yükseleceği ve bu nendenle tahvil fiyatlarının düşeceği beklentisi oluşturur ve bireyler tahvilden kaçar, para talebi artar tersi durumda ise yani faizler yükseldiyse düşeceği umulur ve para talebi azalır.bu durumda keynesin likidite tercihi fonksiyonuna göre düşük faizde spekülasyon nedeniyle para talebi artar yüksek faizde azalır.ama faizlerin düşebileceği minimum bir nokta vardır ve bu alt limitin altında kimse tahvil almaya yeltenmez.bu en alt noktaya likidite tuzağı denir

e)Tunç Kanunu

Ücretin Tunç Kanunu (Doğal ücret)Ücretlerin asgari geçim seviyesine göre belirlendiğini ileri süren bu teori ilk defa David Ricardo tarafından 1817 yılında yaz-dığı "İktisat Politikası ve Vergileme Pren-sipleri" isimli eserinde ortaya konulmuştur. Daha sonra Alman iktisatçısı Ferdinand La-selle bunu "Ücretin Tunç Kanunu" olarak ifade etmiştir. Ona göre, emeğin fiyatı (üc-ret)nı belirleyen emek arz ve talebidir. Emek arz ve talebine göre belirlenen fiyat piyasa fiyatıdır. Emeğin tabii fiyatı ise işçi-lerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamasına ve varlığını sürdürmesine irokân veren ücret-tir. Malthus'un nüfus teorisinin etkisinde kalan bu teori, ücretlerin asgari geçimi sağ-lamaya yetecek seviyenin altına düşmeye-ceğini iddia etmiştir. Ücretler bu seviyenin altına düşerse, işçiler zorunlu fizyolojik ih-tiyaçlarını karşılayacak maddi imkânlara sahip olamayacaktan ve hastalıklara karşı korunup evlilikler ve nüfus artmayacağı için emek arzı azalacaktır. Bu durumda emek talebi emek arzını aşacak ve işveren-ler emek talebinde rekabete girişerek ücret-leri yükselteceklerdir. Bu ise emeğin piyasa fiyatını tabii fiyata eşitlemiş olacaktır. Emeğin piyasa fiyatı tabii fiyatının üstüne çıkarsa, işçiler zorunlu ihtiyaçlarıyla birlik-te sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını tatmin edebilecekleri seviyede maddi imkânlara sahip olacaklardır. Bu da işçilerin sağlıkla rını daha iyi korumalarını ve daha kalabalık aile hayatı kurarak emek arzının artmasını mümkün kılar. Nüfus artışından dolayı emek arzında meydana gelen artış, işsizlik-le beraber ücretleri yeniden tabii fiyat sevi-yesine düşürür. Böylece ekonomide otoma-tik bir mekanizma emeğin tabii fiyatı ile pi-yasa fiyatı arasında devamlı dengeyi sağla-mış olur.

Uzun dönemde emek arzının tam elastik olduğunu kabul eden ve emek talebini dik-kate almayı gerekli görmeyen bu teori, as-gari geçim seviyesinin işçinin zorunlu fiz-yolojik ihtiyaçlarından ibaret olmadığını da kabul etmiştir. Emeğin tabii ücreti fizyolo-jik ihtiyaçlarla birlikte bazı sosyal ve kültü-rel ihtiyaçları karşılamaya imkân verecek-tir. Asgari geçim seviyesini âdet ve alışkan-lıklar belirler. Bir dönemde işçiler sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını belli bir seviyede tat-min etmeye alışırlarsa, bundan sonra da bu seviyeyi korumak isterler. Bunun için gere-kirse evlilikleri tehir ederek nüfus artışı sı-nırlandırılmış ve ücretler sefalete yol aça-cak seviyeye düşmemiş olur. Lasalle, ücret-lerin daima asgari geçim seviyesinde kala-cağını kesin olarak kabul ettiğinden bu se-viyenin sertliğini

(değişmezliğini) "Ücretin Tunç Kanunu" kavramı ile ifade etmiştir. Eğer böyle ise doğal ücret; çalışanların sadece bedeni ihtiyaçlarım karşılayacaktır ve nüfus Özellikle düşük gelirli kesimlerde hızla arttığından yükselmeyecektir. Bu teo-ri, nüfus artışının gıda maddeleri artışından çok yüksek olduğunu ve sonunda artan nü-fusun açlık problemiyle karşılaşmasının kaçınılmaz olduğunu ileri süren Malthus'un görüşlerine dayandırılmıştır. Bu teoriyi sa-vunanlar, teknolojik ilerlemelerin sanayi ülkelerinde bu kötümser tahminin gerçek leşmesine engel olduğunu görünce, görüş-lerinin azgelişmiş ülkeler için geçerli olaca-ğını savunmaya başlamışlardır.

Bu ücret teorisinin hatalarından biri, Malthus'un nüfus teorisine dayandırılması-dır. Zira Malthus'un nüfus teorisinin ger-çekleşmediği görülmüştür. İkinci olarak sa-nayi devriminin gerçekleştiği yıllarda ve sonrasında ücretler, çalışanların sadece be-densel fiziki ihtiyaçlarım karşılayacak sevi-yenin üstünde kalmıştır. Sosyal siyaset ted-birleri geliştirilip çalışanların sendikacılık ve toplu pazarlık haklarına kavuşması ve devletin ekonomik ve sosyal gerçeklere uy-madığı tamamen ortaya çıkmış bulunmak-tadır. Üçüncü olarak, doğal ücret teorisinin ileri sürdüğü gibi, eğer ücretler daima işçi-nin bedensel fiziki ihtiyaçlarını karşılaya-cak düzeyde kalsa idi doğal ücretin de ülke-den ülkeye, çağdan çağa, meslekten mesle-ğe ve sektörden sektöre değişmemesi gere-kirdi. Dördüncü olarak da evlenme ve do-ğumların ücret seviyesine göre artıp azala-cağı varsayımı da gerçekleşmemiştir. Çün-kü yüksek ücretler ve refah artışının, do-ğum oranlarını azaltıcı yönde etkilediği gö-rülmüştür.

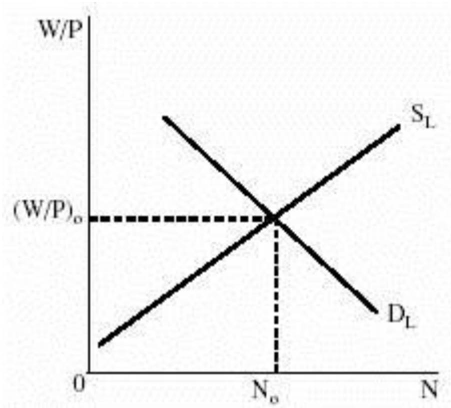
105 Klasiklerin emek piyasası ve istihdam hakkında görüşlerini anlatın.

Klasik İstihdam Teorisi

Klasik iktisatçılar ekonominin tam rekabet koşulları altında otomatik olarak tam istihdam düzeyinde dengeye geleceğini savunmuşlardır. Bu görüşe göre, denge reel milli gelir düzeyini tam istihdam sınırındaki üretim hacmi belirlemektedir. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, özellikle 1929'da başlayan Büyük Dünya Bunalı mı sırasında, gelişmiş Batı ülkelerinde işsizliğin sürekli ve yaygın bir hal alması klasik tam istihdam dengesi görüşüne karşı fikirlerin belirmesine yol açtı. Bu arada tanınmış İngiliz iktisatçısı J.M. Keynes (1883-1946), ekonominin eksik istihdamda da dengede olabileceğini ileri sürdü.

Keynes'e göre ekonominin eksik istihdamda dengede bulunmasının nedeni talep yetersizliğidir. Ekonomiyi bu noktadan çekip çıkarmak için, kamu harcamalarını artırarak efektif talebi genişletmek gerekebilir. Şimdi Keynes'in karşı çıktığı klasik analizin dayandığı noktaları gözden geçirelim:

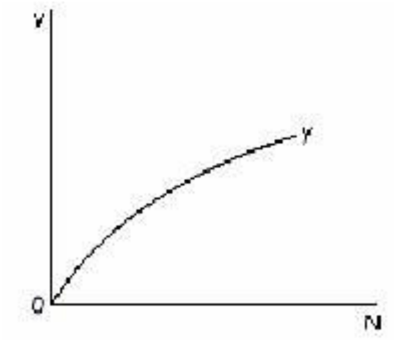
Klasik iktisatçılara göre, emek, arz ve talebi reel ücrete bağlı olarak değişir. Emek talebi reel ücretin azalan, emek arzı ise artan bir fonksiyonudur.

Şekil 1 Klasik Tam İstihdam Dengesi

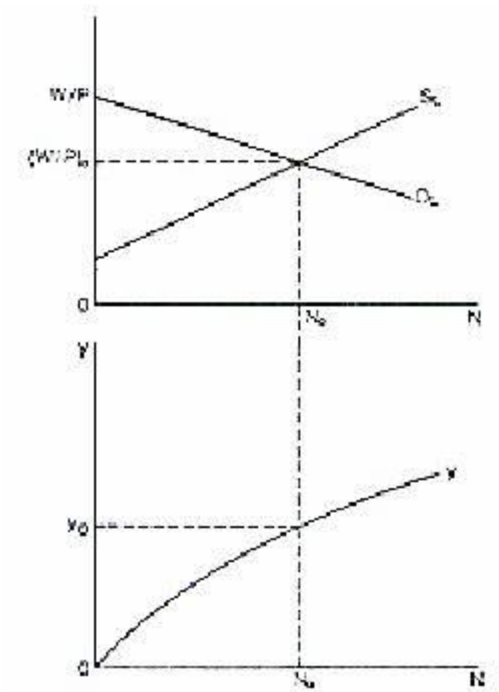
Şekil 1'de yatay eksende istihdam, dik eksende reel ücretler gösterilmektedir. Reel ücret, nominal ücreti (W) fiyatlar genel düzeyine (P) bölme yoluyla (W/P) elde edilir. Emek arz eğrisi SL, reel ücretle emek arzı arasında doğrusuna ilişkiyi belirtmek için, sol aşağıdan sağ yukarıya doğru çizilmiştir. Emek talebi eğrisi DL ise, reel ücretle emek talebi arasındaki tersine ilişkiyi gösterir şekilde sol yukarıdan sağ aşağıya doğru inmektedir. İki eğrinin kesiştiği noktada, denge reel ücret haddi ile denge istihdam düzeyi belirlenmektedir. Denge istihdam düzeyi No aynı zamanda tam istihdam düzeyidir. Çünkü klasik istihdam tanımına göre, cari ücret haddinde (yani denge reel ücret düzeyinde) çalışmak isteyen herkes iş bulmuştur. Bu ücret düzeyinin üstünde ücret isteyerek iş arayıp bulamayanlar ise işsiz değildir.

Denge istihdam düzeyinde üretim hacminin ne olacağını üretim fonksiyonu belirler. Kısa dönemde sermaye miktarı ve üretim tekniği değişmez varsayıldığında, üretim fonksiyonu istihdam edilen emeğin fonksiyonu olacaktır. İstihdam genişledikçe -"azalan verim kanunu"na göre- emeğin marjinal fizik verimliliği gitgide azalacağından, üretim fonksiyonu hızı azalarak yükselen bir eğri ile gösterilebilir (Şekil 2):

Şekil 2 Klasik Sistemde Üretim Fonksiyonu

Ekonominin tam istihdam denge hali yukarıdaki iki şekil kombine edilerek Şekil 3'te gösterilmiştir.

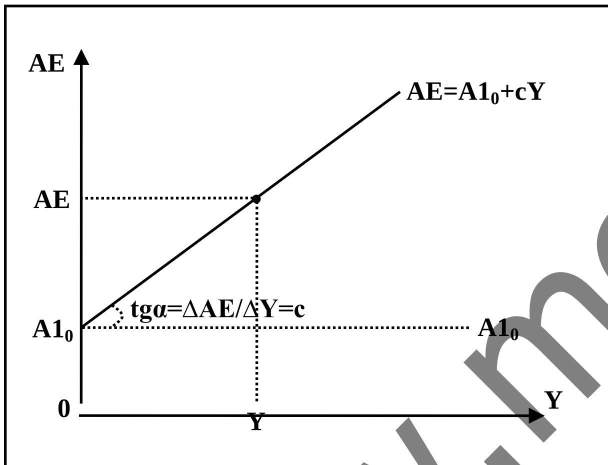

Şekil 3 Klasik Sistemde Makro-Ekonomik Denge

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

Şekil 3'te emek piyasası ve üretim fonksiyonu alt alta çizilmiştir. Emek arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada, (No) tam istihdam denge düzeyi belirir. Bu (No) istihdam düzeyi de, üretim fonksiyonuna göre (yo) denge reel gelir düzeyini verecektir.

106 Otonom ve uyarılmış tüketimi şekil yardımı ile anlatınız.

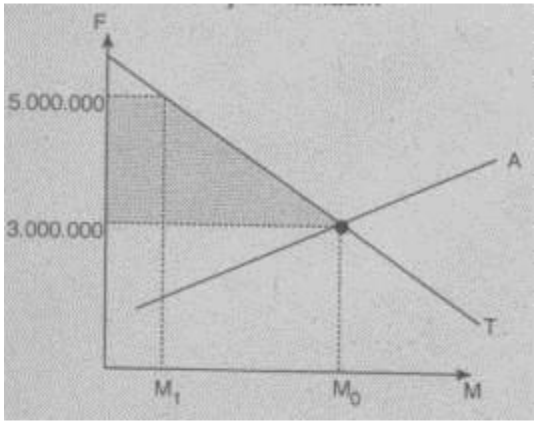
106 Tüketici ve üretici rantını grafik çizerek anlatın.

Tüketici Rantı: (Tüketici Artığı)

Denge fiyatının üzerindeki fiyatlardan, söz konusu malı satın almaya razı olan alıcıların, bu malı denge fiyatından alabilmeleri, bunlar için bir tür kazançtır. İşte bu kazanca tüketici rantı adını veriyoruz.

Bu açıklamaya bağlı olarak tüketici rantının, bir tüketicinin belirli bir malı satın alabilmek için ödemeye razı olduğu fiyat ile piyasada

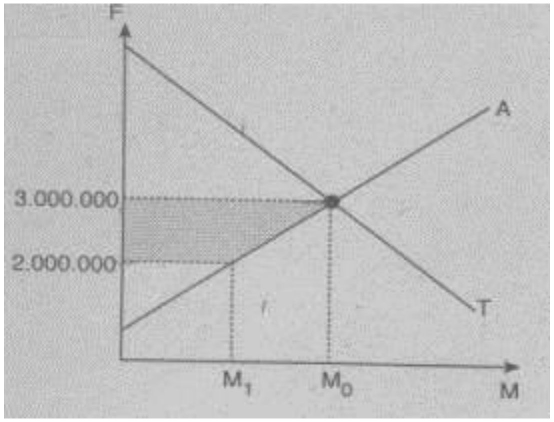
oluşan ve ödediği denge fiyatı arasındaki fark olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bir tüketici bir kilo beyaz peynir için 5 Milyon TL. ödemeye razı iken, peyniri piyasada 3 milyona bulabiliyorsa, aradaki 2 milyon TL'Lık fark kg başına düşen tüketici rantını oluşturmaktadır.

Yukarıdaki örneği grafik üzerinde incelediğimizde tüketici 5 milyon TL. bedelle almaya razı olduğu peyniri 3 milyon TL denge fiyatından alma şansına sahip olması 5 milyon TL- 3 milyon TL= 2 milyon TL kazanca eşit olacaktır. Yani 2 milyon TL'lik tüketici rantı elde edilecektir.

Üretici Rantı; (Üretici Artığı)

Üreticilerde tam rekabet piyasasındaki tek fiyat oluşumundan kazanç elde ederler. Bu kazanç; üreticinin denge fiyatının altında bir malı satmak istemeleri ancak bu malı denge fiyatında satmaları sonucu oluşurlar aradaki farka da üretici rantı adı verilir.

Üstteki grafikte 2.000.000 TL'ye peynir satmak isteyen üreticinin, denge fiyatı 3.000.000 TL olması sonucunda 1 milyon TL'lik (3.000.000-2.000.000) üretici rantı elde ettiği gösterilmiştir.

107 Monopolün etkinlik ve kaynak dağılımı üzerindeki etkileri nelerdir?

1.eleştiri : Monopolcünün tam rekabet piyasasına göre daha az üretim yaparak , tam rekabet piyasa fiyatından daha yüksek fiyattan satış yapmasıdır.
2.eleştiri : Monopolcünün kısa dönemde sağladığı anormal kârı uzun dönemde sürdürmesidir.
3.eleştiri : Kaynak israfı olan reklamlara yer verilmesidir.Monopolcü kendi talebini arttırmak ve talebin fiyat esnekliğini azaltmak için reklam yapabilir.

108 Aşağıdaki kavramları açıklayınız.a)Vergi Amortismanı b)Vergi muafiyeti c)Konsolide Bütçe d)Konversiyon e)Bütçe çarpanı f)Katma bütçe g)Mücbir sebepler nelerdir?

a)Vergi Amortismanı Herhangi bir dayanikli mal veya kiymetli evrakin sermaye degeri veya iradi uzerine konulan surekli nitelikteki vergiler, sermaye degerinin dusmesine yol acarlar. Sermaye degeri uzerindeki bu azalisa verginin amortismani denir.

b)Vergi muafiyeti: Vergiyi ödeyen kişi veya kurumların kısmen, tamamen veya geçici olarak sübjektif vergi yükümlüsü olmanın dışında bırakılmasıdır**.**

c)Konsolide Bütçe : Konsolide bütçe, Genel bütçe ve katma bütçelerin toplamına eşittir; ancak katma bütçeler, genel bütçeden katma bütçelere hazine yardımlarını da içerdiğinden, bu toplamdan hazine yardımları düşülür

d)Konversiyon

HASTALIĞIN ADI: KONVERSİYON
Hastalığın tanımı
Göreceli olarak yüksek faizle ihraç edilmiş bir devlet borç senedinin (hazine tahvili ve bonosu) daha sonra daha düşük bir devlet borç senedi ile değiştirilmesi işlemine "konversiyon" adı verilir. Bu tanım çerçevesinde düşünüldüğünde konversiyon işleminin vatandaşların kendi özgür iradelerinin dışında devlet tarafından zorlama ile uygulanabilecek bir borç yönetimi politikası olduğu anlaşılabilir.
Hastalığın ortaya çıktığı alanlar
Konversiyon, konsolidasyon gibi kamu borç yönetimi politikası araçlarından birisidir. Devletin borçlanma şekil ve şartlarında değişiklik yapmak istemesi durumunda "konversiyon" adı verilen işlem gündeme gelmiş olur.
Hastalığın nedenleri
Devletin mali disiplinden uzaklaşmış olması,
Kamu borçlanmasına ilişkin anayasal ve yasal sınırların tespit edilmemiş olması,
Hukuk devleti anlayışının ülkede yerleşmemiş olması; siyasal iktidarların hukuka uygun olmayan eylem ve davranışlarını denetleyecek bağımsız yargı ve etkin sivil toplum mevcut olmaması vs.
Hastalığın tedavisi
Kamu borçlanmasına mutlaka disiplin getirilmelidir. Bu çerçevede "sürdürülebilir iç ve dış borçlanma"nın uluslararası standartlara uygun bir tanımı yapılmalıdır.
İç ve dış borçlanmaya mutlaka anayasal sınırlar getirilmelidir.
Devletin konversiyona gitmesi anayasada yasaklanmalıdır.

e)Bütçe çarpanı Denk bütçe çarpanı, devlet harcamaları ve vergilerde oluşan eşit değişmelerin, gelir dengesi düzeyini bütçedeki denk değişikliğin miktarı kadar değiştirmesi ilkesine denir. Denk bütçe çarpanteoreminde, kamu giderle-rindeki değişikliklerin dolaysız vergi tedbirle-riyle karşılanmasında, milli gelirde oluşabile-cek nominal fark belirtilemktedir. Marjinal tü-ketim eğilimi (c) ve kamu giderleriAG mikta-rında arttırıldığı takdirde çarpan etkisiyle mil-li gelirde meydana gelecek yükseliş şu formül-le ifade edilir:

AY =AG/1-C

Devlet harcamalarında AG miktarındaki bir artış dolaysız vergilerle karşılanırsa, yani do-laysız vergilerin hasılatındaAT =AG kadar bir gelişme sağlandığı takdirde, halk tüketimlerin-den ve tasarruflarından kısıntı yaparak vergiyi ödeyecektir. Vergilerin teorik deflatör etkisi cAT miktarında olacaktır. Aynı zamanda gi-der artışının nominal gelirleri ve vergilerin deflatör etkileri birbirinden çıkarıldığında: AY -AG/1-C-ÛT/l-C =AG

sonucu ortaya çıkmaktadır.

Milli gelirde meydana gelen nominal artış, gider artışına denk olacaktır. Bunun yanında giderlerdcki artışın vergilerle karşılanması ekonomide enflasyonist baskının oluşmasına sebebiyet verecektir.

Milton Friedman, gerçek hayatta durumun denk bütçe çarpanı teorisinden farklı oluştu-ğunu 1970 yılında belirtmiştir. Çünkü teoride amrjinal tüketim eğilimi sabit varsayılmışken, gerçek hayatta gelin sahipleri tasarruflarını azaltırken tüketim harcamalarında bir kısıntı yapmamaktadırlar. Dolayısıyla marjinal tüke-tim eğiliminin tahmin edilen ve gerçekleşen değerleri birbirinden farklı olmaktadır. Buna bağlı olarak, gelirlerde oluşan nominal şişkin-lik o yılın bütçesinde devlet harcamalarından (\G) daha büyük bir rakam halinde görülmek-tedir.

f)Katma bütçe

Katma Bütçeler: Katma bütçeler, bütçenin temel ilkelerinden olan "genellik" ve "birlik(teklik)" ilkelerinin istisnasıdır. Katma bütçe, giderlerini özel gelirleri ile karşılayan ve genel bütçe dışında yönetilen kuruluşların bütçesidir. Örneğin üniversiteler, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü gibi.

Katma bütçeli kuruluşların bütçeleri devletin genel bütçesinin bir eki şeklinde olduğundan ve onunla konsolide edildiğinden, "katma bütçe" adını alırlar. Katma bütçeli idarelerin büyük bir bölümü hazineden yardım alan kuruluşlardır. Bu bütçeler genel bütçenin kurallarına tabi olup; yasama organında ilgili bakanlık bütçesiyle birlikte görüşülür. Örneğin, üniversitelerin bütçeleri Milli Eğitim Bakanlığı bütçesiyle birlikte görüşülüp karara bağlanır

g)Mücbir sebepler nelerdir?

Mücbir sebep, hukukta görevin, taahhüdün ve mluluğun yerine getirilmesine engel teşkil edebilecek nitelikte bulunan ölüm, iflas, hastalık, tutukluluk ve buna benzer hallerdir.

'Mücbir sebep' kavramı hukukun temel kavramlarından biridir ve hukukun hemen hemen bütün dallarında uygulaması görülmektedir.'Mücbir sebep' hukukta, bir mluluğun yerine getirilmesini kısmen veya tamamen, geçici veya daimi surette engelleyen,bu niteliği dolayısıyla mluluğu kaldıran veya yerine getirilmesini ve vadesini geciktiren veya mluluğun niteliğini değiştiren kişinin önceden beklemediği ve tahmin edemeyeceği, beklese ve tahmin etse bile engelleyemeyeceği dıştan gelen olağanüstü nitelikte bir olay, olgu veya durumdur.Bu engel,doğal afetler (deprem, sel, seylap, kasırga vb.),sosyal patlamalar (büyük çaplı isyan çıkması, genel grev vb.), hastalık, tutukluluk, mevzuat tarafından getirilen yasaklamalar, büyük ekonomik krizler gibi değişik şekillerde ortaya çıkabilmektedir.

Mücbir sebep halinde, kişi ile meydana gelen sonuç arasındaki nedensellik bağının kalktığından ve iradesi dışında meydana gelen sonuç sebebiyle kişiye yüklenebilecek hiçbir kusurun bulunmadığından söz edilir.

Türkçe'de mücbir sebep deyimi, Fransızca'daki "force majeure" deyiminin karşılığıdır. İngilizce'deki "act of God" deyiminin karşılığı olarak ta kullanılır ve bu kullanım Türkçe'de daha çok mücbir sebep olarak ortaya çıkan doğal olayları ifade eder.

Mücbir sebep aynı zamanda bir hakkın kullanılmasına da engel teşkil edebilir veya hukuktaki sürelerin kaçırılmasına da neden olabilir.İster hukuki mluluk ,isterse hakkın kullanılması bakımından olsun, bütün bu hallerde, mücbir sebep, mluluğu kaldırıcı, mluluğu ileri bir tarihe atıcı sonuçlar doğuracağı gibi, çeşitli hallerde sürelerin durmasının kabulü, yeni ek süreler tanınması veya başlangıçtaki sürenin hiç işlemediğinin kabulü, eski hale iade gibi hukuki çözümler de üretilmiştir.

Mücbir sebebin hukuk dallarının ve mluluklar ile hakların özelliğine, hukuk kişilerinin standartlarına, değişen ve gelişen şartlara göre farklı değerlendirmelere tabi tutulduğu bir vakıadır.İmkanları düşünüldüğünde bir gerçek kişi için mücbir sebep teşkil eden bir olayın, yüksek olanaklarına göre bir Devlet tüzel kişiliğinin mlulukları bakımından mücbir sebep olarak değerlendirilmemesi son derece normaldir.

Vergi hukukunda mücbir sebep

Mücbir Sebepler

Mücbir sebep mükellefiyet ile ilgili ödevlerin yerine getirilmesine engel teşkil eden hallerdir. Vergi Usul Kanununda yer alan mücbir sebeplerden herhangi birinin bulunması halinde bu sebep ortadan kalkıncaya kadar süreler işlemez.

Bu takdirde tarh zamanaşımı işlemiyen süreler kadar uzar. Bu hükmün uygulanması için mücbir sebebin malûm olması veya ilgililer tarafından ispat veya tevsik edilmesi lâzımdır.

Mücbir sebepler genel olarak iki başlık altında toplanabilir:

Doğal Afetlere Dayalı Mücbir Sebepler

Vergi ödevlerinin yerine getirilmesine engel olacak yangın, yer sarsıntısı ve su basması gibi afetler sayılmıştır.

Diğer Mücbir Sebepler

- Vergi ödevlerinden herhangi birinin yerine getirilmesine engel olacak derecede ağır kaza, ağır hastalık ve tutukluluk;

- Kişinin idaresi dışında vukua gelen mecburi gaybubetler;

- Sahibinin iradesi dışındaki sebepler dolayısiyle defter ve vesikalarının elinden çıkmış bulunması.

109 Kamu harcamalarındaki artışla ilgili olarak Wagner ve Peacock-Wiseman'ın görüşlerini açıklayınız.

İktisat literatüründe kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin niteliği ilk olarak, Alman iktisatçı Adolph Wagner tarafından ortaya atılan ve "**Wagner Yasası"** olarak ifade edilen yaklaşımla ortaya konmuştur. "Kamu harcamaları artış kanunu" (Sachs and Larrain, 1993: 192) olarak nitelendirilen ve literatürde Wagner Yasası olarak bilinen bu yasaya göre, kamu harcamalarının milli gelirden daha hızlı artış gösterdiğini ve bundan dolayı kamu harcamalarının GSMH içindeki payının zamanla arttığı ortaya konulmaktadır. Başka bir ifade ile Wagner yasası, ekonomide kişi başına gelir arttıkça, kamu sektörünün nispi hacminin büyüyeceği görüşünü kabul etmektedir. Wagner (1883), kamu harcamalarındaki bu artışı; özellikle sanayileşme ile birlikte devletin idari ve koruyucu fonksiyonlarının artmasına, eğitim ve gelir dağılımında devletin fonksiyonlarının genişlemesine ve teknolojik gelişmeler ile

sanayinin artan sermaye ihtiyacı sonucunda kamunun ekonomiye doğrudan yatırımlar yapmasının kaçınılmaz olmasına bağlamaktadır. Wagner, toplumların yapılarında ortaya çıkan sosyal gelişme arzusunun, bir başka ifadeyle, toplumların zamanla daha çeşitli, daha çok ve daha kaliteli kamu hizmeti istemelerinin kamu harcamalarındaki artışı zorunlu kılacağını ve devletin de artan bu talebi karşılamak için daha çok harcama yapmak zorunda kalacağını vurgulamaktadır (Demir, 2001: 22). Wagner'den sonra yapılan bazı çalışmalar da kamu harcamalarının zaman içinde sürekli arttığını ortaya koymaktadır. Örneğin, İngiltere'de 1890-1960 yıllarıarasında kamu harcamalarındaki artışın basamaklı bir gelişme kaydettiğini ileri süren Peacock ve Wiseman isimli İngiliz maliyeciler, "sıçrama etkisi" tezini ortaya atmışlardır (Cullis and Jones, 1992: 385). Bu tez, kamu harcamalarının savaş vb. olağanüstü dönemlerde sıçrama etkisi yaparak arttığını, olağanüstü dönem geçtikten sonra ise bu harcamaların azalmayıp aynı seviyede kaldığını, böylece ülkelerin harcama grafiklerine bakıldığında devamlı fakat düzenli olmayan artışların görüldüğünü ortaya koymaktadır. Yine bu tez, kamu harcamalarının giderek merkezileştiği görüşünü kabul etmektedir.

Peacock-Wiseman'ın İngiltere ekonomisinin 1890-1955 yılları arasınıkapsayan araştırması Wagner Yasası ile test edilmiş ve yasanın geçerliliği ispatlanmıştır. Ancak Peacock-Wiseman kamu harcamalarındaki artış eğiliminin nedenlerini, Wagner'in gösterdiklerinden daha farklı faktörlerle açıklamışlardır. Bu analize göre, savaş veya depresyon dönemlerinde kamu harcamaları artarken, siyasal iktidarlar artan kamu harcamalarını karşılayabilmek için, vergi oranlarınıçok yüksek miktarlarda arttırmış, ancak olağanüstü durumlar ortadan kalktığında toplum bu vergi yüküne alışmış olduğundan, vergiler eski seviyesine indirilmemişve dolayısıyla kamu harcamaları da azaltılamamıştır (Musgrave and Musgrave, 1976: 7). Bundan dolayı, kamu harcamalarının gelişme trendi Wagner'in dediği gibi düz bir çizgi şeklinde değil, kesikli sıçramalar şeklinde yükselme göstermiş ve bu eğilime sıçrama etkisi denilmiştir (Bilen ve Şanver, 2005: 1). Kısaca, Peacock ve Wiseman'a göre, ekonomik gelişme dönemlerinde kamu gelirlerinin artmasıkamu giderlerinin artmasına neden olmakta, fakat ekonomik daralma dönemlerinde kamu giderleri eski seviyesine inmediği için kamu giderleri sürekli olarak artmaktadır

110 Parafiskal geliri tanımlayınız.

Kamu hizmetlerinin genişlemesi ve sosyal refah devleti kavramıyla birlikte, geleneksel vergilerin yanı sıra, yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç duyulmuştur. Parafiskal (vergi benzeri) gelirler, belirli amaçların gerçekleştirilmesi için kurulmuş sosyal güvenlik kuruluşları ile mesleki kamu kurumlarına, bu amaçlarında kullanılmak üzere gelir toplama yetkisinin verilmesiyle ortaya çıkan bütçe dışı bir kamu geliridir.

Ülkemizde, sosyal güvenlik kuruluşlarından T.C. Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur ile, Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları, Ziraat Odaları, Ziraat Odaları, Barolar, Tabipler birliği ve diğer kamu meslek kurumları kendi mensuplarından kanunla belirtilen miktarlarda kesinti, prim, aidat gibi adlarla gelir elde ederler. Söz konusu kuruluşlara mensup olan memur, işçi, esnaf ve meslek erbabı kanunla öngörülen bu gelirleri ödemek zorundadır. Bir kişi devlet memuru olduğunda rızasına bakılmaksızın Emekli

Sandığı ile irtibatlandırılır. Her ay vergiler gibi, emekli kesintileri ile aylığından kesilerek dairesince Emekli Sandığına gönderilir. Aynı şekilde bir tüccar da mensup olduğu ticaret ve sanayi odasına her yıl aidatını ödemek zorundadır.

Parafiskal Gelirler, kanunla alınmaları ve zorunlu olmaları nedeniyle vergiye benzerler. Harçtaki ihtiyarilik bu gelirlerde söz konusu değildir. Ancak, vergide karşılık olmadığı halde, harç gibi parafiskal gelirlerde de bir karşılık vardır. Gerçekten yukarıda anılan kamu kurumları, kendi mensuplarından sağladıkları gelirlerini yine kendi mensuplarına harcarlar. Parafiskal gelirler devlet bütçesi ile ilgilendirilmez, hangi kurum tarafından tahsil ediliyorsa o kurumun bütçesinde yer alırlar. Kurumun hizmetlerinden de (emeklilik, sağlık yardımı vb.) yalnız kendi mensupları yararlanır.

Günümüzde Parafiskal Gelirler büyük bir önem kazanmıştır. Özellikle, devletlerin memurlar ve işverenlerin işçiler için ilgili sosyal güvenlik kuruluşlarına yatırdıkları paralar GSMH'nın %10'unu aşan miktarlara ulaşmıştır. Ülkeler iç,in yapılan vergi yükü hesaplarında da vergiler ile vergi benzerleri birlikte dikkate alınmaktadır.Topluma, sosyal güvenliğin götürülmesi, sosyo-ekonomik yaşamın kişi refahını maksimize edecek şekilde düzenlemesi, devletlerin anayasalarında belirlenmiş görevlerindendir. Tüm toplumu ilgilendiren yani, kamu yararına yönelik hizmetlerin vergi ve benzeri mali yükümlülük uygulamaları yoluyla gerçekleştirilmesi söz konusudur. Sosyal, mali ve ekonomik nedenlerle devlet, piyasa konusu olabilecek bir kısım mal ve hizmetin üretimi bakımından da fonksiyon görebilmektedir. Ancak, bazı hizmetler vardır ki, esas yapısı itibariyle devletin anayasal görevleri arasında yer almakla birlikte, bu hizmetlerin bütçe içerisinde finansmanının sağlanmasının doğru olmayacağı düşüncesinden hareketle, özel finansman yöntemlerinin uygulanması yoluna gidilmektedir. Söz konusu hizmetlere örnek olarak, sosyal güvenlik kuruluşları, mesleki kuruluşlar ve bazı ekonomik nitelikteki kuruluşların gerçekleştirdiği hizmetler gösterilebilir. Genel anlamda kamu yararı fonksiyonu bulunan bu kuruluşların yarattığı faydalar, ilk planda kendi üye ve mensuplarına yöneliktir. Hizmetlerin bütçe içerisinde finansmanının gerçekleştirilmesi, vergi ödeme gücü farklı düzeylerde bulunan mükelleflerden sağlanan kamu fonlarının, söz konusu hizmetlerden yararlananlara dolaylı bir şekilde aktarılması sonucunu yaratır. Keza, bu faaliyetler nedeniyle yapılması gereken giderlerin, bütçe içerisinde düşünülmesi de, devletin finansal ihtiyaçlarının düzeyini yükseltici etki yaratır. Bir taraftan; üretilen hizmetlerden direkt olarak yararlananların bu hizmetlerin finansmanında katlanmasının sağlanması, bir taraftan devletin finanse etmek durumunda bulunduğu kamu giderlerinin, bu hizmetler nedeniyle yükselmesinin engellenmesi amacıyla, finansmanını kendi gelirleriyle sağlayan kuruluşlar oluşturmuştur. Kamu kuruluşu niteliğindeki bu örgütler, yüklendikleri görevleri gerçekleştirmek üzere prim, aidat gibi adlarla gelir elde etmektedirler. Ödenen prim ya da aidat ve üyelik dolayısıyla, kuruluşların hizmetlerinden yararlanılmaktadır ve prim ve aidatın ödenmesi bakımından zorunluluk vardır. Başka bir deyişle; vergiye benzer şekilde cebrilik ve yapılan ödeme dolayısıyla da bir karşılık vardır. Literatürde, söz konusu ödemeleri; vergi benzeri harç, harç benzeri, harç benzeri ödemeler, vergiye benzer harçlar olarak adlandıran yazarlar bulunmakla birlikte , günümüzde; "Parafiskal gelirler" deyiminin genelleştiği görülmektedir. Parafiskal gelir;"sosyo-ekonomik alanda devlet müdahaleciliğinin genişlemesi dolayısıyla artan kamu harcamalarının bir bölümünü karşılamak suretiyle, belirli amaçların gerçekleştirilmesi için kurulan, kamu veya yarı-kamu niteliğinde olan ekonomik, sosyal veya mesleki kuruluşlara; bu amaçlarının finansmanına tahsis edilmek üzere, kamu otoritesince gelir toplama yetkisinin verilmesiyle ortaya çıkan ve bütçe dışı bir kamu geliridir" şeklinde tanımlanabilir. 1950'lerden itibaren hemen hemen bütün ülkelerde, kendini önemi artan bir

şekilde hissettiren parafiskalite; esas itibariyle sosyal güvenliğin devlet görevi olması ve sosyal güvenlikle ilgili harcamaların, kamu harcaması düşüncesinden kaynaklanmakta olup, söz konusu harcamaların finansmanı; devlet bütçesi dışında ve cebre dayanan kaynaklardan sağlanmaktadır.

111 "Piyasa Aksaklığı" ve Hükümet Aksaklığı" nedir? Karşılaştırınız.

Piyasa Başarısızlıkları ve Devletin Ekonomik Rasyoneli

Burada iki temel görüşü yani minimal devlet (A.Smith) ile piyasa ekonomisinin toptan ortadan kaldırılmasını isteyen sosyalistlerin (V.Lenin) ya da maksimum devlet arasında yer alan çeşitli düzeylerdeki müdahaleci görüşleri de gözden geçireceğiz. Bir başka deyişle, piyasa ve devlet ilişkisini ortaya koymaya çalışacağız. Ancak önce piyasa başarısızlıkları denilince; İktisat Teorisi'nde ne anlaşıldığını ifade ederek, işe başlayalım. Hemen belirtelim, bu piyasa başarısızlıklarının aşağıda bir envanterini sunmakla birlikte; bunların bazılarının abartılı olduklarını önceden söylemekte yarar vardır.

Piyasa Başarısızlıkları

Bu terimle kastedilen istenen anlam şudur: *Piyasa başarısızlığı demek piyasanın, Pareto optimal ya da 'birinci en iyi' kaynak tahsisini başaramaması yani israfa yol açmasıdır* [60]. Pareto optimalinin tanımı ise; herhangi bir kaynak tahsisinde bir kişinin refahı, ancak bir başka kişinin refahı azaltılarak artırılabiliyorsa, bu duruma 'Pareto optimal'i denir. Pareto optimalinin, İktisat'taki bir başka adı ise 'birinci en iyi durumudur'. *Dolayısıyla piyasa başarısızlıklarının varlığı, kaynak tahsisinin optimal olmadığını, 'ikinci en iyi bulunduğunu' veya kısacası israfın mevcudiyetini dile getirir.* Bir başka deyişle piyasa başarısızlıklarını gidermezseniz, kaynakları israf ediyor ve halkın ulaşabileceği maksimum refah düzeyinden vaz geçiyorsunuz demektir. Bu nedenle, piyasa başarısızlıklarının bedeli israf ve sosyal refah düzeyinin düşmesidir. Piyasa başarısızlıklarını statik ve dinamik piyasa başarısızlıkları olarak ikiye ayırarak incelemek, konuyu basitleştirmek açısından yararlı olabilir [61]

Statik Piyasa Başarısızlıkları

Bu terimle anlatılmak istenen husus; durağan bir ekonomide yani büyüme ve kalkınmanın bulunmadığı bir ekonomide dahi ortaya çıkabilen piyasa başarısızlıkları yani kaynak israfıdır. Bu statik piyasa başarısızlıklarını sekiz noktada toplayabiliriz.

1. Piyasa aksaklıkları [62] : Tam rekabet piyasasından ayrılarak; aşırı kâr amacıyla, monopol veya oligopol piyasalarıma geçilmesiyle arzın kısılması ve kaynak tahsislerinin optimumdan sapması sonucunda israfın ortaya çıkmasıdır. Monopol kârlarının gerçekleştirilebilmesi, fiyatların marjinal maliyetleri aşmasına bağlıdır.

2. Sosyal Mallar: Sosyal malların/kamu hizmetlerinin tüketimlerinin rakip olmaması ve dışlanamaması nedeniyle tayınlanamaz bulunmaları ve tayınlanmalarının arzu edilmemeleri ile dahası bedavacılık olgusunun, israfa yol açmasıdır. Bir başka deyişle, sosyal malları yani kamu hizmetlerini bedelleri olan vergileri ödeyen mükellefler de ödemeyen bedavacılar da tüketir.

3. Dışsallıklar: Dışsallıklar, tanım icabı, bir tüketici veya üreticinin fiyat mekanizmasının dışındaki yollardan diğerinin fayda veya üretim düzeylerini etkilemesidir. Eğer negatif dışsallıklar varsa aşırı üretim ve fayda düzeyi; eğer pozitif dışsallıklar varsa düşük üretim ve fayda düzeyi mevcuttur. Negatif dışsallıkları ve pozitif dışsallıkları örneklersek; sırasıyla, çevre kirlenmesi veya araştırma/ geliştirme faaliyetlerini sayabiliriz.

4. Doğal Tekeller: Azalan maliyetler endüstrilerinin varlığı halinde, marjinal maliyet fiyatlandırması zarara yol açmaktadır. Azalan maliyetler endüstrileri ölçek ekonomileri ile ilgilidir. Azalan maliyet endüstrilerinde: firmaların ölçeği arttıkça maliyetler düşer ve tek firma, rekabet eden çok sayıdaki firmadan, daha düşük ortalama maliyetle üretim yapar. İşte doğal tekel, bu bir firmanın, tam rekabete bakışla daha etkin çalışması halidir. Ancak Pareto-etkin marjinal maliyet fiyatlandırması zarara yol açar.

5. Ortak Mülkiyet Konusu Olan Kaynakların Varlığı [63]: Meralar, ormanlar, balık yatakları, göller, akarsular gibi ortak mülkiyet konusu kaynakların mevcudiyeti halinde optimal kaynak dağılımı başarılamaz. Örneğin meralar aşırı otlatmadan dolayı çoraklaşır ve ormanlar ise aşırı kesimden tükenir. Zira bu alanda özel mülkiyet tesis edilemediği için fiyatlandırma yapılamaz.

6. Bilgi Edinmenin Maliyetinin Yüksek Olması ve Asimetrikliği: Bazı piyasalarda bilgi edinmenin maliyeti o kadar yüksek olur ki; fiyatlar ortalama maliyetlerin altında kaldığından, piyasa mekanizması işletilemez. Örneğin işsizlerin iş bulmaları için gerekli olan bilginin maliyeti ücreti aştığından, bu alan kamu hizmetine açılmış İş ve İşçi Bulma Kurumu kurulmuştur. Bilginin asimetrikliği ile kastolunan mübadeleye taraf olanların eşit bilgi düzeyinde bulunmamalarıdır: Doktor ile hastası gibi.

7. Gelir Dağılımı Eşitsizliklerinin ve Yoksulluğun Yok Edilememesi: Özellikle sosyalistlerin ve sosyal demokratların piyasa ekonomisini, gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluğun kaynağı olarak görmeleri; bu akımların varlık nedeni sayılmıştır. Eğer iyi bir gelir dağılımını, sosyal devletin görevi kabul edersek, bir piyasa başarısızlığı ve yeni bir kamu hizmeti yaratmışız demektir.

8. Bazı Piyasaların Varolmaması: Örneğin Türkiye'de gelecek piyasalarının bulunmaması, piyasa ekonomisinin başarısızlığına yol açmaktadır. Eğer üç yıl sonrasının buğdayı veya yünü piyasada alınıp satılamaz ise; uzun vadeli kontratlar nasıl yapılıp, uygulanabilir?

Dinamik Piyasa Başarısızlıkları

Dinamik piyasa başarısızlıkları ile kastolunan husus, kalkınma ve büyüme boyutunun ekonomiye eklenmesinin getirdiği varsayılan; ek piyasa yetersizlikleridir. Bu piyasa başarısızlıkları genelde durağan değil, dinamik ekonomilere ait piyasa başarısızlıklarıdır. Bu dinamik piyasa başarısızlıklarını beş noktada toplamak mümkündür:

1. Makul Bir Büyüme Hızına Ulaşılamaması: Burada makul bir büyüme hızı ile anlatılmak istenen, gelişmiş ülkeler ile arayı kapatabilmek için yeterli olan büyüme haddidir. Harrod-Domar Modeli'nin [64] takdiminden, hatta 1927'deki ilk Sovyet planının sonuçlarının ilanından beri, piyasa güçlerini zorlayarak büyümeyi hızlandırmak fikri, İktisat Teorisi'nde taraftar bulmuştur. Türkiye'nin 1960'lı yıllarda, planlı ekonomiye geçişinin temelinde yatan teknik düşünce, bu kaygıydı.

2. Makro İşsizlik ve Enflasyon yani Dengesizlikler/Konjonktür Hareketleri: Keynes'ten [65] itibaren piyasa ekonomisinin kendi kendisinin makro dengesizlikleri çözemeyeceği, yani otomatik olarak kendisini yeniden düzenleyen bir mekanizmadan yoksun bulunduğu görüşü egemendir. Bu işsizlik ve enflasyon dönemlerine konjonktürel hareketler de denir.

3. Ekonominin Faktör Donanımındaki Çarpıklık ve Faktör Piyasasının Çalıştırılamaması: Özellikle kalkınmak isteyen, sömürgelikten kurtulmuş veya modernleşme hamlesine girişen müslüman ülkelerin ya da sosyalizmden piyasa ekonomisine geçen ulusların karşılaştığı bir durum; müteşebbis ve sermaye faktörlerinin arzının son derece kısıtlı olmasının, mevcut üretimi bile örgütlemeye yetmemesidir. Örneğin Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye'nin [66] veya günümüzde Azerbeycan'nın durumu gibi.

4. İnsanların Zamanı İskonto Edebilme Yeteneğinin Yetersizliği: Pigou'nun deyişi ile insanların, teleskopik fakülteleri bozuk olup; zaman miyopisinden muzdariptirler. Bir başka deyişle, ölümlü oldukları ve zaman içerisinde gelirlerinin artmasıyla marjinal faydası düştüğü için günümüzü geleceğe tercih ederler. Dolayısıyla bireyler geleceği optimalin üzerindeki bir had ile iskonto ederler.

5. Özellikle Az Gelişmiş Ülkelerde Mali Piyasaların Varolmayışı: Burada mali piyasalar ile kastolunan, özellikle sanayi yani kalkınmayı finanse edecek sermaye ve para piyasalarının bulunmamasıdır. Mali piyasaların varolmayışları, sermaye birikiminin yetersizliğinden olabileceği gibi dini inançlardan veya ideolojiden de kaynaklanabilir.

İşte bir ekonomide yukarıda sayılan olguların varlığı halinde, piyasa mekanizmasının başarısızlığa uğradığı iddia edilmekte, Pareto etkin yani birinci en iyi kaynak tahsisini sağlayamayacağı; dolayısıyla israfın bulunduğu ileri sürülmektedir. Böylece burada israf ile kastedilen de, birinci en iyi durumunda (Pareto Optimumu) ulaşılabilen sosyal yarar düzeyi ile, bu piyasa başarısızlıklarının neden oldukları ikinci en iyi durumunun sağlayabildiği, sosyal yarar düzeyleri arasındaki negatif farktır.

Piyasa başarısızlıkları aşağıda bir çizelge halinde sunulmuş olmakla birlikte, bunların tam bir envanter olduğu iddiasında bulunmak zordur. Ancak, oldukça detaylı bir sayımın yapıldığı da ortadadır. Piyasa başarısızlıklarının sayılarının fazla oluşu veya artabileceği ihtimali, piyasanın zaaflarının abartılmasına yol açmamalıdır. Zira serbest piyasa son derece yaratıcı ve kendisini yeniden düzenleme kabiliyeti olan bir organizma olduğu gibi, iki yüzyıllık yakın tarih de rakiplerinden üstünlüğünü ortaya koyan tecrübeler ile doludur.

Piyasa Başarısızlıkları Çizelgesi

Statik Piyasa Başarısızlıkları	Dinamik Piyasa Başarısızlıkları
1. Piyasa aksaklıkları: Monopol ve oligopol	1. Makul bir büyüme hızına ulaşılamaması
2. Sosyal malların (kamu hizmetlerinin) varlığı	2. Makro dengesizlikler ya da konjonktür hareketleri: İşsizlik ve enflasyon
3. Dışsallıklar (pozitif veya negatif)	3. Ekonominin faktör donanımındaki çarpıklık ve bazı faktör arzlarının yetersiz kalmasının üretimi durdurması: Müteşebbis azlığı ve sermaye kıtlığı
4. Ortak mülkiyet konusu kaynakların varlığı: Meralar, balık yatakları, göller v.s.	4. İnsanların teleskopik fakültelerinin (zamanı iskonto edebilme kabiliyetlerinin) bozuk olması: Zaman miyopisi veya geleceği
5. Doğal tekellerin mevcudiyeti: Azalan maliyet endüstrileri (sürekli ölçekten getiri)	
6. Bazı mal piyasalarının (gelecek) bulunmaması	

7. Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ve yoksulluğun düzeltilememesi
8. Bilgi edinmenin maliyetinin çok yüksek olması (iş bulma, deprem sigortası v.s.) veya bilginin asimetrikliği

yüksek bir oranla iskonto etme eğiliminin varlığı
5. Mali piyasaların yani para ve sermaye piyasalarının yokluğunun sanayileşmenin finansmanın engellelesi

Piyasa Başarısızlıklarının Degerlendirilmesi
Yukarıda sayılan piyasa başarısızlıklarının zaman içerisinde abartılmış olduğu, ya piyasanın örgütlenmesinin değişmesi ile veya teknolojik ilerleme, ya da tüketicilerin zevk ve tercihlerinin kayması veya kalkınma sonucunda ortadan kalktığını söylemek de mümkündür. Örneğin, bir doğal tekel olan demiryolları bugün için karayollarının (otobanların), havayollarının ve hatta deniz yollarının rekabetine açılmış olup, ona olan talep düşmektedir. Dışsallıkların ortadan kaldırılması için mülkiyet haklarının tesisinin yeterli olacağı anlaşılmaktadır. Ya da müşterek kaynakların istismarının önlenmesi için üreticiler kooperatifler kurabilirler. Örneğin Türkiye'de oligopole örnek gösterilebilecek otomotiv ve beyaz eşya endüstrileri AB ile gümrük birliği sonunda tam rekabet piyasasına doğru yaklaşmışlardır. Ayrıca kalkınma, yoksulluğu tasfiye eder ve eşitsizlikleri yok etmese dahi azaltır. Bu örnekleri artırılabilmek imkan dahilinde bulunduğundan, piyasa ekonomisinin başarısızlıklarının, devletin müdahalesi olmaksızın da piyasa güçlerince çözülebileceği tezi de mevcuttur.

112 Kamusal malların genel denge modeli içinde optimal miktarları Samuelson'ın çözümüne göre nasıl belirlenir?

SAMUELSON KOŞULU: Kamu malını üretmenin marjinal maliyetinin, bireylerin kamu malından sağladığı faydaların toplamına eşit olmasıdır.

Kamu mallarının özel mallardan farkı, iki birey aynı kamusal malı aynı miktarda tüketilmesine rağmen ondan elde ettikleri faydaların farklı olmasıdır. Bu yüzden bireyler elde ettikleri faydalar kadar fiyat ödemek isterler. Bu koşula Samuelson koşulu denir. Samuelson'a göre devlet sadece piyasada üretilmesi mümkün olmayan malları üretmelidir.Bireyler ise, kamu mallarından elde ettiği marjinal faydalar kadar kamu malı finansmanına katılırsa, kamu malı üretmenin toplam maliyeti , kamu malı için ödemeler toplamına eşit olacaktırKamu mallarının finansmanı fayda ilkesine göre yapılır. Bireylerin kamu malları için ödeme istekleri (Fiyat), vergidir. Bireyler kamu mallarından elde ettikleri faydalar kadar vergi ödemesi yapmaktadırlar. Bireylerin ödedikleri bu vergi fiyatına Lindahl fiyatı yâda fayda fiyatı denir.Fayda fiyatı, bedavacıların faydalarını bilmenin çok zor olmasından dolayı işlevsel değildir. Yani kimin ne kadar kamu malından faydalandığını bilip ona göre her kişiyi ayrı ayrı vergilendirmek mümkün değildir. Her ne kadar fayda fiyatlarının günümüzde kullanılması pratikte zor olsa da, belediyelerin hizmetleri karşılığında aldığı şerefiyeler fayda fiyatına iyi bir örnektir.

113 Hazinenin Merkez Bankası'ndan borçlanmasını kısaca açıklayınız. Bu tür bir borçlanma ne tür nlar yaratır? Son yapılan düzenlemeler hangi yöndedir?

Hazine kendi kaynakları yoluyla para bulmak zorunda kalabilir. Bu kaynaklar şunlardır:
1-Adi emanetler, bütçe emanetleri, hazine özel hesapları
2-Merkez Bankası avansları
a-Kısa vadeli avanslar
b-Altın karşılığı avanslar
3-Hazine bonoları
4-Altın ve döviz stokunun yeniden değerlendirilmesi
5-Aracı kuruluşlar vasıtasıyla borçlanması

1-Hazinenin geleneksel fonksiyonu (Hazine işlemleri) a-Hazinenin fonları mekan itibariyle denkleştirmesi: Hazine gelirlerinin toplandığı kasalardan bazılarının yapacakları ödemelere göre fazlaları, bazılarının açıkları vardır. Bütün n fazlalarla açıklar arasında bir denge kurabilme nudur.
Vaktiyle bütün ödemeler nakit olarak yapılırken, defterdar ili içindeki mahalli idari birimlerin açıklarını, kasaları fazla gösteren idari birimlerin fazlaları ile telafi eder ve sonra başkente vilayetin genel durumu hakkında bilgi verirdi. Eğer vilayetin genel durumu açık gösteriyorsa merkezdeki kasadan vilayetin açığının kapatılması yoluna gidilirdi. Böylece vilayet ile başkent arasında çıkınlar içinde nakit hareketleri cereyan ederdi. Bu hareketler ulaştırma hizmetlerinin günümüzdeki kadar gelişmemiş olduğu devirlerde fazla zaman alırdı. Üstelik masraflı ve tehlikeli idiler. Masraflı idiler çünkü çıkınları ulaştırma araçları ile muhafız polis gözetiminde, devlet memurları eliyle götürür, getirirlerdi. Tehlikeli idiler, çünkü taşınan devlet paraları büyük olduğu için, her zaman bu paralara tamah edenlerle karşılaşılabilirdi.

Bugün mekan itibariyle denkleştirme işlemleri hayli kolaylaşmıştır. Merkez Bankasının kuruluş kanununa göre Hazine işlemleri Merkez Bankasına bırakılmıştır. Merkez Bankasının memleketin çeşitli yerlerinde şubeleri vardır. Merkez Bankasının şubesi olan yerlerde nakit hareketleri Merkez Bankası tarafından yapılmaktadır. Diğer yerlerde bu işlemi Ziraat Bankası yapmaktadır. Her iki bankanın şube veya ajansının bulunmadığı yerlerde ise tediyat ve para getirip göndermek işlerini postaneler yürütmektedirler.

b-Zaman itibariyle denkleştirme:

Devlet gelirlerinin tahsilatı ile devlet giderlerinin ödenmesi arasında zaman itibariyle tam bir ahenk, paralellik yoktur. Devletin bazı giderleri istikrara kavuşmuştur, devamlılık ve kararlılık arzederler. Devletin memurlarına ödediği maaşlar, tahvil sahiplerine ödedikleri faizler, binalara ödedikleri faizler gibi. Buna karşın, devlet gelirlerinin en önemlisi olan vergiler her gün veya her ay eşit miktarlarda tahsil edilmezler. Özellikle gelir, kurumlar ve servet vergileri belirli zamanlarda ve taksitlerle tahsil edilir. Dolaylı vergiler ise, ithalata, ihracata, üretime, tüketime, ekonominin genel seyrine ve mevsimlik hareketlere göre, sağladıkları hasılat yönünden iniş ve çıkışlar kaydederler. İşte burada, Hazinenin fonksiyonu, devlet gelir ve giderlerini zaman itibariyle denkleştirmektir. Hazine bu denkleştirmeyi aşağıdaki kaynakların birine, birkaçına ve hepsine başvurmak suretiyle sağlar. Bu kaynaklar; devletin borçlanması yani tahvil satması, Hazine özel hesaplarına, bütçe emanetlerine, adi emanetlere başvurması, mahalli idare gelirlerindeki giderlere göre fazlaları kullanması, Hazinenin altın ve döviz stokunu yeniden değerlemesi, aracı kuruluşlar vasıtasıyla borçlanması, Hazinenin kısa vadeli borçlanması, yani, bono ihraç etmesi ve Merkez Bankasından bütçe giderlerinin belli bir yüzdesi oranında (%3) avans alması şeklinde kendilerini gösterirler.

1-YER BAKIMINDAN HAZİNE İŞLEMLERİ: Bir ülkede her bölgede, her yörede aynı miktarda gelir elde edilememektedir. Bazı yerlerde gelirler giderlerden fazlayken bazı yerlerde de giderler gelirlerden fazladır. Ancak kamu hizmeti yapanlara yaptıkları hizmetin, kamu giderlerinin karşılığının ödeyebilmek lazımdır. Ancak bölgede yapılan giderler elde edilen gelirlerden fazlaysa bir problemle karşılaşılmaktadır. Devlet giderlerinin yapılmaması gibi bir durum söz konusu olamayacağından, kamu fonlarında denkleştirmeye gidilmesi, yeterli gelir elde edilemeyen giderlerin gelirlerden fazla olduğu bölgelere, gelirlerin giderlerden fazla olduğu bölgelerden para nakledilmesi gerekmektedir. İşte bu denkleştirme, (ahenkleştirme-uyumlaştırma) işlemine (bu para nakline) “yer bakımından hazine işlemleri” denilmektedir.
Hazine, paralarının nakli görevini 1930 yılında TC Merkez Bankasının kurulmasıyla, Merkez Bankasına vermiştir. Kuruluş kanununda TC Merkez Bankasının hükümetin haznedarı olduğu belirtilmiştir. TCMB’ nin şubelerinin olmadığı yerlerde Ziraat Bankası bu görevi üstlenir.

2-ZAMAN BAKIMINDAN HAZİNE İŞLEMLERİ: Devlet gelirlerinin mali yıl sonunda bütün giderleri karşılayacağı kabul edilse bile, yıl içinde bazı aylarda gelirler giderlere göre yetersiz olabilir. Devlet gelirlerinin tahsilatı ile devlet giderlerinin ödenmesi arasında zaman itibariyle tam bir ahenk, paralellik yoktur. Fakat devlet borçlarının ödenmesi durdurulamayacağı için zaman zaman hazinenin kendi kaynakları yoluyla para bulması gerekir. İşte buna “hazinenin gelir ve giderlerini zaman itibariyle denkleştirmesi (zaman bakımından hazine işlemleri)” denir.

Hazine kendi kaynakları yoluyla para bulmak zorunda kalabilir. Bu kaynaklar şunlardır:
1-Adi emanetler, bütçe emanetleri, hazine özel hesapları

2-Merkez Bankası avansları
a-Kısa vadeli avanslar
b-Altın karşılığı avanslar
3-Hazine bonoları
4-Altın ve döviz stokunun yeniden değerlendirilmesi
5-Aracı kuruluşlar vasıtasıyla borçlanması

(Merkez Bankası cari yıl genel bütçe ödeneklerinin %3'ünü geçmemek üzere hazineye kısa vadeli avans hesabı açabilir.)
(Kanunlardaki özel hükümler dolayısıyla gerçek ve tüzel kişilerin, depozito olarak hazineye yatırmak zorunda oldukları paralar adi emanetlerdir.)

2-Bütçe açığı ve hazine açığı; bütçe fazlası ve hazine fazlası

Denk bir bütçe normal gelirleriyle, yani vergi ve patrimuan gelirleri ile giderlerini karşılayabilen bir bütçedir. Bütçe hazırlanırken tahminlere göre denk bağlanmış olabilir. Buna rağmen bütçe uygulaması sonunda gerçekleşmiş bütçe gelirleri ile gerçekleşmiş bütçe giderleri arasındaki fark ( ) ya da (+) olabilir. gerçekleşmiş bütçe gelirleri ile gerçekleşmiş bütçe giderleri arasındaki farkın ( ) olması halinde bütçe açığından, (+) olması halinde ise bütçe fazlasından bahsolunur. Açık bütçeler mahiyeti itibariyle ekonomide genişlik doğurucu, fazla bütçeler ise ekonomide daralma meydana getirici bir etkiye sahiptirler.
Hazine açığı veya fazlası dediğimiz şey gerçekleşmiş bütçe gelirleri ile giderleri arasındaki farkın, bütçe dışı hesapların gelirleri ile giderleri arasındaki farkla bir arada karşılaştırılması demektir.

3-Hazinenin para istikrarını sağlama ve koruma fonksiyonu:

Çağdaş iktisat ve maliye ilmi iyice incelediği incelendiği zaman, paranın istikrarının sağlanmasının yani uzunca denilebilecek bir süre satın alma gücünü koruyabilmesinin bazı dengelerin kurulmasına ve bu dengelerin bozulmamasına bağlı olduğu görülür. Bahis konusu olan bu dengeler kredi arzı-kredi talebi dengesi, döviz arzı-döviz talebi dengesi, sermaye arzı-sermaye talebi dengesi gibi dengelerdir.

a-Kredi arzı-kredi talebi dengesi: Ekonomide milli gelir düzeyinin yükseltilmesi, iktisadi faaliyetlerin kredi ihtiyaçlarını iyi bir şekilde karşılayacak kredi mekanizmasının varlığına bağlıdır. Ekonomide fiyat istikrarının sağlanması ancak rasyonel esaslara göre yürütülen

bir kredi politikasıyla olur. kredi hacminin ihtiyaçtan daha fazla gelişmesi ekonominin makro dengelerini bozarak enflasyonun doğumuna sebep olabileceği gibi, kredi hacminin lüzumsuz yere daraltılması veya yeter derecede genişlememesi ekonomide daralma ve duraklamalara da sebep olabilir.

b-Kredi kontrolünün şekilleri: Toplam kredi, hacmi, miktarı yönünden ve kredinin dağıldığı sektörler ve ekonomik faaliyetler yönünden kontrole tabi tutulabilir.

c-Kantitatif kredi kontrolü: Kantitatif kredi kontrolünün amacı bankaların ödünç verebilecekleri fonları ve ellerinde tuttukları likitleri ekonomik durum ve şartlara göre kontrol etmektir. Bu kontrol dolaylı bir şekilde olur ve bazı aletleri kullanmak suretiyle yapılabilir.

aa-İskonto politikası: İskonto politikası ile bankaların açacakları kredilere karşılık, faiz düşük tespit edildiği vakit, ekonomide toplam kredi talebinde bir artış olur. Buna ucuz para politikası denir. Buna karşılık, açılan kredilere karşılık bankaların yüksek bir faiz almaları toplam kredi talebini daraltır, buna da sıkı veya pahalı para politikası denir.

bb-Reeskont oranı: Ticaret bankalarının iskonto ettikleri ticari senetlerin, Merkez Bankasınca da iskonto edilmesi söz konusu olduğu zaman, Merkez Bankası diğer bankaların getirdikleri ticari senetlerin ikinci defa iskontoya tabi tutulup tutulmayacağını bir araştırma ve inceleme konusu yapabilir. Yapılan bu araştırma sonunda, reeskont edilecek senetlerin çeşitlerinin artırılması veya reeskonta karşılık Merkez Bankasınca ödenecek miktarların artırılması ve reeskont haddi, ekonomide toplam kredi hacmini artırabilir, Merkez Bankasının aksi yönde alacağı kararlar toplam kredi hacmini daraltabilir.

cc-Açık piyasa işlemleri: Devletin, Merkez Bankası aracılığıyla ekonomideki likidite durumuna göre menkul kıymet, tahvil ve hazine bonosu alımı veya satımı yapması demektir.

Merkez Bankasının devlet tahvili satması, bir borç senedi karşılığında ekonomiden likit kıymet çekmesi anlamına gelir. Bu yüzden ekonomide daralma başgösterir. Buna karşın, Merkez Bankasının devlet tahvilleri satın alması ekonomiye para zerketmenin bir yoludur. Açık piyasa işlemleri yoluyla devlet, ekonomide ödünç verilebilecek fonları bir yandan azaltabilmekte, diğer yandan artırabilmekte ve toplam kredi hacmi üzerinde etkide bulunabilmektedir.

dd-Kanuni karşılık ve disponibilite: Bankalar kendilerine yatırılan paraların tamamını borç vermede kullanamazlar. Bankalar kendilerine yatırılan mevduatın bir kısmını, kasa mevcudu olarak kasalarında tutarlar. Bankaların kasalarında tuttukları bu paralar,

bankaların disponibiliteleridir. Bankalar disponibilitelerini bankalardan beklenmedik para çekilişlerinde kullanırlar veya her an nakde tahvil edilebilecek nakit değerler halinde muhafaza ederler.

Bankalar mevduatlarının belli bir kısmını da Merkez Bankasına yatırmak zorundadırlar. Bunlar da kanuni karşılıklardır.

ee-Zorunlu döviz devir oranları:

d-Kalititatif kredi kontrolü: Bu çeşit kredi kontrolü, kredi kontrolünden beklenen ekonomik, mali ve sosyal sonuçları daha bir biçimde meydana getirir. Milli ekonomi bakımından gelişmesi arzulanan ve gelişme potansiyeli olan sektörlere kolaylıkla kredi açılır. Milli ekonomi bakımından gelişmesi, ekonomik kaynakların israfa yol açacak sektör ve faaliyetlere kredi dağılımında önem verilmez ve hatta bu sektör ve faaliyetlere cephe alınır, kredi tavanı uygulanır. Kalititatif kredi kontrolü etkin bir kredi kontrol şekli olmakla beraber, uygulaması ve idaresi zordur.

c-Sermaye arzı ve sermaye talebi dengesi: Bir ekonomide paranın uzunca denebilecek bir süre satın alma gücünü koruyabilmesi yani mali istikrarın sağlanabilmesi için sadece kısa vadeli fon arz ve talebinin yani para ve kredi politikalarının makro dengeleri bozmadan uygulanmaları yeterli değildir. Paranın iç satın alma gücünü koruyabilmesi için aynı zamanda sermaye piyasasında da sermaye arzı ile sermaye talebi yani orta ve uzun vadeli fon arzı ve fon talebi arasında bir denge kurulması gerekir.

d-Döviz arzı ve döviz talebi dengesi: Bir ekonominin altın ve döviz stokunu gözönünde tutmazsak, milli paranın dış satın alma gücünü sürdürebilmesinin ödemeler dengesinin sağlanmasına bağlı olduğunu görürüz. Ödemeler dengesi, hatırlanacağı üzere üç dengeden meydana gelir: Ticaret dengesi, hizmetler dengesi ve sermaye hareketleri dengesi. Ödemeler dengesinde denge kurulabilmesi için bu üç dengeden herbirinin sağlanmış olması zorunlu değildir. Fakat ödemeler dengesinde denge sağlanabilmesi için bu üç dengenin bir arada incelenmesi sonunda, milli ekonomiye giren yabancı paralarla, milli ekonomiden dışarıya çıkan milli paranın birbirini karşılaması, dengeli olması lazımdır. Eğer bir memleketin ödemeler dengesi fazla gösteriyorsa bunun mali yönden ifade ettiği anlam o memlekette yabancı memleket paralarının fazla olduğu fakat dış alemin elinde ödemeler dengesi fazla gösteren memleketin milli parasından az miktarda bulunduğudur. Böyle bir durum ortaya çıkınca ödemeler dengesi fazla gösteren memleketin milli parasından az miktarda bulunduğudur. Böyle bir durum ortaya çıkınca ödemeler dengesi fazla gösteren memleketin milli parası yabancı memleket paralarına prim yapmaya başlar. Bu mali istikrarın bozulması demektir. Buna karşılık, ödemeler dengesi açık gösteriyorsa yabancı paralar milli paraya prim yapmaya başlarlar. Bu da yine milli paranın istikrarsızlığıdır.

aa-Kambiyo kontrol rejimi: Kambiyo kontrol rejiminde memlekete her çeşit döviz girişi ve memleketten her çeşit döviz çıkışı kambiyo istikrar fonu adını taşıyan bir fonun tekeli altındadır. Fon milli ekonomiye giren ve milli ekonomiden dışarı çıkan her çeşit dövizi kontrol ettiği için, yaptığı kontrolle ekonomide döviz arzı ve talebi dengesini korumaya çalışır ve etkinliği ölçüsünde başarı gösterir.
bb-Serbest kambiyo rejimi: Serbest kambiyo rejimini kabul etmiş memleketlerde döviz arzı ve talebi dengesi bozulduğu zaman bu denge Merkez Bankasında kurulan kambiyo denkleştirme fonu aracılığıyla kurulmaya çalışılır. Eğer döviz arzı döviz talebinden fazlaysa, milli para yabancı memleket paraları karşılığında satılır. Eğer döviz arzı az, buna karşın, yabancı memleket paralarına karşı talep fazlaysa milli para karşılığında yabancı memleket paraları satılır ve böylece döviz arz ve talebi dengesi sağlanmaya çalışılır.

4-Hazinenin ekonomiyi düzenleme fonksiyonu

Devlet piyasa ekonomisinin aksayan yönlerini gidermek, piyasa kuvvetlerinin yetersizliklerini telafi etmek zorundadır. Piyasa ekonomisinin aksaklıklarının giderilmesi ve normal işler hale getirilmesi özel sektörün belli hallerde desteklenmesi ve teşvik edilmesi, özel sektörden toplum yararına yararlanılması suretiyle olur.

a-Devletin mali kurumlar vasıtasıyla ekonomiyi düzenlemesi: Devletin ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmesi arzulanan sektörlerin kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere mali kurumlar kurabilir. Bu kurumlar sayesinde belirli sektörlerin faaliyetleri geliştirilir.

b-Devletin kamu iktisadi teşebbüsleri ve devletleştirme ile ekonomiyi düzenlemesi: Kamu iktisadi teşebbüslerinin biricik amacı devlete teşebbüs geliri temin etmek değildir. Devlet bazen ekonominin uzun dönemli kalkınmasını hızlandırmak üzere, kimi ekonomik faaliyetleri üzerine alır. Bu faaliyetler sayesinde bir yandan özel sektöre öncülük edilirken diğer yandan iktisadi kaynakların iktisadi kalkınma ve toplum yararına kullanılması sağlanır.

c-Devletin karma teşebbüsler aracılığıyla ekonomiyi düzenlemesi: Devlet bazen doğrudan doğruya teşebbüs kurmak yerine, özel teşebbüsle ortaklık halinde teşebbüsler kurabilir.

d-Devletin teşvik tedbirleriyle ekonomiyi düzenlemesi:

e-Devletin özelleştirme yoluyla ekonomiyi düzenlemesi: Özelleştirme bir maliye politikası aracıdır; kamu mülkiyetinde, yönetiminde ve denetiminde olan ticari ve sinai nitelikteki teşebbüslerin mülkiyetinin, yönetim ve denetiminin tamamen veya kısmen özel kişi ve kuruluşlara devri anlamı taşır.

Özelleştirme ile güdülen amaç, kamu kuruluşları yoluyla ekonomiye yapılan devlet müdahalesini azaltmak ticari ve sınai mahiyetteki kuruluşları piyasa ekonomisinin kurallarına göre çalışır hale getirmektir. Bu sayede ekonomiye kaynak tahsisi piyasa kuvvetlerine göre yapılacak bu kuruluşlara yapılan hazine yardımları azaltılacak, işletmeler siyasi müdahalelerden uzaklaştırılarak işletme ekonomisinin kurallarına göre çalışır hale geleceklerdir. Böylece Pazar ekonomisi güçlenecek, sınai mülkiyet tabana yayılacak, ekonomide kaynak israfı önlenecek, ekonomik tercihler siyasi tercihlerin önüne geçecek, gayrisafi vergi yükündeki artışlar önlenebilecektir.

5-Emisyon yoluyla Hazinenin gelir yaratması:

Hazine yalnız hazine bonosu ihraç ederek değil, Merkez Bankasından avans alarak da gelir yaratabilir. Memleketimizde 1211 sayılı kanun gereğince Merkez Bankası cari yıl genel bütçe ödenekleri toplamının %3'ünü geçmemek üzere Hazineye kısa vadeli avans hesabı açar. Bu avans hesabına uygulanacak faiz haddi ile genel ekonomik durum gözönünde tutularak kullanılacak avans oranı Maliye Bakanlığı ile Banka arasında kararlaştırılabilir.

6-Emisyon hangi ölçüler içinde güvenilir bir kamu geliridir?

Ekonomi tam çalışma düzeyinde parasal akımlar reel akımlar dengesini kuruncaya kadar, emisyon mali bakımdan sağlıklı ve güvenilir bir kamu geliridir.

a-Milli ekonomideki artışlar: Bu konuda Arthur Levis Gana üzerinde yaptığı bazı incelemelerde milli gelirde 2 ünitelik bir artışa karşılık, emisyon hacminde bir ünitelik bir artış meydana getirmenin mali bakımdan sakıncalı olmadığı sonucuna varmıştır. Paranın dolaşım hızı hesaplanınca ve milli gelirdeki artış hızı da bilinince emisyon yoluyla toplam para arzının ne miktarda artırılacağı kolayca hesaplanabilir. Türkiye'de gayrisafi kalkınma hızının iki katını aşmayan yıllık emisyon miktarlarının mali istikrarı bozmadığı anlaşılmaktadır.

b-Monetizasyon: Az gelişmiş ekonomiler de dahil olmak üzere çağdaş ekonomiler gün geçtikçe daha çok para ekonomisi içine girmektedirler. Bu olaya ekonominin monetizasyonu denilmektedir. Bu olay hesaplanabilirse, bu olaya dayanarak ekonomide ne miktarda ilave emisyona gidilmesi gerektiği tahmin edilebilir. Böylece, bir yanda para ekonomisine geçişler hızlandırılırken, diğer yandan ekonomilerde işbölümü ve ihtisaslaşma geliştirilerek üretim artırılır. Bu durum, yeni tasarruf ve yatırımlara imkan hazırlar, milli gelir ve istihdam düzeyi yükselir.
Ekonomilerin para ekonomisine geçişleri fiyat istikrarı içinde gerçekleştirildiği zaman Hazinenin gelir yaratma fonksiyonundan yararlanılmış olur.

c-Stok hareketleri: Ekonomiler kalkındıkça stoklar gayrisafi milli hasılaya oranla artmaktadır. İşletmelerin ellerinde stok bulundurmaları bu işletmelerin döner sermayeye olan ihtiyaçlarını artırır. Bu itibarla, ekonomide toplam para arzını emisyon yoluyla ayarlarken stok seviyesindeki iniş ve çıkışları da gözönünde tutmak ve stokların arttığı zamanlarda emisyon miktarını artırmak gerekir.

d-Dış borçların ödemesi: Bugün az gelişmiş ülkeler ekonomilerin büyük bir kısmı iki trilyon dolarlık ağır bir dış borç yükü altındadır. Buna karşılık, bu ekonomilerin ödemeler dengesi devamlı olarak açık göstermektedir. İşte bu gibi ekonomilerde dış borçların yıllık faizleri ve anaparaları ödenirken, dış borç servisi kadar milli paranın toplam para arzından çekilmesine engel olmak lazımdır. Zira, bu ekonomilerde ödemeler dengesi açık gösterdiği ve ödemeler dengesindeki açıklık dış ticaret dengesinden ileri geldiği için dış borç ödemeleri dolayısıyla emisyon miktarını azaltmak ekonomide deflasyonist bir etki meydana getirebilir. Bunu önlemek üzere, ekonomide toplam mal ve hizmet arzı ile parasal akımlar arasında denge sağlayacak miktarda emisyona gidilmesi gerekir.

e-Karşılık paralarının debloke edilmesi: Dış yardım bilindiği üzere karşılık para yaratmakta ve Türkiye'de genel bütçe içinde yer almaktadır. Dış yardım genellikle mal ve hizmet şeklinde milli ekonomiye girdiğinden karşılık paralar teşekkül ettikleri zamanda debloke edilmezse ekonomide deflasyonist etki meydana getirebilirler. Bu itibarla dış yardımdan doğan bloke fonların debloke fonlar haline getirilmesi zaman ve miktar itibariyle iyice ayarlanmalı, ekonomide mal ve hizmet akımları ile parasal akımlar arasındaki denge bozulmamalıdır.

f-Yurtdışındaki işçilerden sağlanan dövizlere göre emisyon hacmi ayarlanmalıdır: Türkiye son yirmi beş yıldan beri yurtdışında çalışan işçilerden önemli miktarlarda döviz elde eder duruma gelmiştir. Yurtdışındaki işçilerden sağlanan dövizler bir çeşit ihracat geliri olarak düşünceli ve emisyon hacmi dışarıdan sağlanan döviz akımına göre ayarlanmalıdır.

g-Fiyatlar genel düzeyindeki yükselmeler: Fiyatlar genel düzeyindeki yükselmeler emisyon hacminin düzenlemesinde gözönünde tutulması gereken bir husustur. Zira işletmelerde stokların finansmanı, girdilerin satın alınmasında, işçi ücretlerinin ödenmesi, kredili satışların finansmanı, hep yeni fiyatlar üzerinden sağlanacaktır. Bu nedenle, ekonomide emisyon miktarı saptanırken bir önceki yıla göre fiyatlar genel düzeyindeki yükselmeler iyici değerlendirilmeli ve yıl içinde gerçekleşecek enflasyon hızı gözönünde tutulmalıdır.

7-Merkez Bankasının temel görev ve yetkileri

TCMB kanununda 3291 sayılı kanunla yapılan değişiklikle bu bankaya verilen temel görevler şu noktalar etrafında toplanmaktadır.

Para ve kredi politikasını kalkınma planları ve yıllık programlar gözönünde bulundurularak, ekonominin gereklerine göre ve fiyat istikrarını sağlayacak bir tarzda yürütmek
Hükümetle müştereken milli paranın iç ve dış değerini korumak amacıyla gerekli tedbirler almak
Milli paranın hacim ve tedavülünü, bu kanun gereğince düzenlemek
Bankalar kredi verme işlemlerini bu kanunda belirtilen esas ve sınırlar içinde yürütmek
Para arzını ve ekonominin likiditesini düzenlemek amacıyla açık piyasa işlemleri yapmak
Mevduat ve vade türleri ile mevduatla vade müddetleri ve bunların yürürlülük zamanlarını tayin etmek
Milli para ile altın ve yabancı paralar arasındaki muadeti Hükümetçe belirlenecek esaslar dairesinde tayin etmek
İlgili mevzuat ve Hükümetçe alınacak kararlar çerçevesinde altın ve döviz rezervlerini ülke ekonomik menfaatlerine uygun şekilde yönetmek
Hükümetçe alınan kararlar çerçevesinde borsada döviz ve kıymetli madenler üzerinde işlem yapmak
Tasarruf mevduatı ve sigorta fonunu idare ve temsil etmek

Bankanın temel yetkileri:

Türkiye'de banknot ihraç ve imtiyazı tek elden bankaya aittir.
Banka para-kredi konularında karar alma ve bu kanunla kendisine verilen yetkiler çerçevesinde hükümete önerilerde bulunma yetkisine sahiptir.
Banka kredi işlemlerinde uygulayacağı reeskont, iskonto ve faiz oranlarını hükümetçe izlenen ekonomik politikaları da gözönünde bulundurarak tespit eder.
Banka, merî mevzuatla kendisine verilen yetki ve görev alanına giren hususlara ilişkin yapmış olduğu her türlü düzenlemeye bankaların uygun hareket edip etmediğini denetleme yetkisine sahiptir.

114 Devlet bütçesinin denetim türlerini ve bütçe sürecinin değişik aşamalarında ortaya çıkan denetim faaliyetlerini yazınız.

TÜRKİYEDE BÜTÇE DENETİMİ

Bir bütçenin denetlenebilmesi için öncelikle uygulanması gereklidir. Bu yüzden öncelikle bütçenin uygulanması evresine kısaca değinmekte fayda vardır.

Bütçenin uygulanması hükümete verilen bir görevdir yasama organı bütçeyi onaylamakla, hükümete ödenek bölüm ve maddelerinde belirtilen hizmetler için karşılarında yazılı miktarlar kadar harcama yapmaya yetki vermektedir. Yapılan harcamaların bütçe ile verilen yetkiye ve kamu harcamalarının yapılmasını düzenleyen kanunlara uygun olması gerekir. Bu uygunluk gerek uygulama sırasında gerek uygulamadan sonra yapılan denetim ile sağlanır.
Bütçenin denetimi, yasama organınca yürütme organına verilen harcama yapma ve gelir toplama yetkisinin, alınan yetkinin içeriğine uygun şekilde kullanılıp kullanılmayacağını araştırmaktır.
Bütçenin denetlenmesi idari, yasama ve yargı olmak üzere üç türlüdür. İdari denetleme Maliye Bakanlığı tarafından yürütme adına yapılır. Yargı denetimi TBMM adına, hem uygulama sırasında hem de uygulamadan sonra bir hesap mahkemesi olan Sayıştay tarafından yapılır. Yasama denetimi ise TBMM'nin kendisi tarafından uygulama sırasında , genel görüşme, meclis şturması, meclis araştırması ve gen yolları ile ve uygulamadan sonra Kesin Hesap Kanun Tasarısının müzakere edilip onaylanması ile yapılır.
Bütçe üzerindeki denetim çeşitli safhalar gösterir. Bir kere, daha bütçe yapılırken denetime yarayacak bir takım esaslar ortaya konur. Ardından Meclis bütçeyi inceler ve onar. Ona bütçe kanunun alacağı teşrii, yasal biçimi kazandırır. Sonra, bütçe kanunun içinde yer alan yetki devri maddeleri ile bütçenin idarece uygulanmasına geçilir. Bir denetim de bu safhada yapılır. Çağdaş ülkelerin hepsinde meclisler hükümete devrettikleri yetkileri kendilerine bağlı olarak kurdukları bir tarafsız hesap mahkemesine inceletirler. Buna bütçenin yargısal "kazai" denetimi denir. Nihayet bütçe uygulamasına ilişkin hesaplar bütçe kanununa çok benzeyen bir yasa içinde toplanarak meclislerin incelemesine sunulur. Adına kesin hesap kanunları denilen bu yasalar meclislerdeki incelemeleri, yeni bir denetime daha olanak sağlar. Mali yıla ait hesaplar bu son denetimle kesin olarak kapanır. Bütçe hesaplarını kapatan bu nihai denetime teşrii denetim denir.
Yukarıdaki açıklamalardan şu sonuçlar çıkartılabilir: Bütçe denetiminin etkili olabilmesi, önce bütçenin yapısına ve içinde taşıdığı bölüntülere bağlıdır. İkincisi bütçe uygulamaları bir safhada tek düze olarak değil, çok yönlü olarak denetlenmektedir. Biz bütçe denetiminin bu farkı yönlerini yönetsel denetim, yargısal denetim ve meclis denetimi diye üçe ayırarak inceleyeceğiz. Üçüncü bir nokta şudur: Bütçe denetiminde etkinlik devlet muhasebesinin iyi tutulmasıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Devlet muhasebesi hem iyi örgütlenmiş olmalı hem de bütçe uygulamalarını birkaç yerden izleyebilmelidir. Türkiye'deki uygulamalarda bütçeye ait hesaplar bir kere yönetim dönemi –jestiyon- hesabı tutan saymanlarca, sonra bakan kesin hesabı tutan bakanlık saymanlarınca, en sonunda hazine hesabı tutan Muhasebat Genel Müdürlüğü'nce izlenir. Bir dördüncü nokta: Bütçe denetiminin meclis üstünlüğünü ortaya koyan ve belgeleyen bir sistem olmasıdır. Bütçe denetiminde meclis üstünlüğü, bütçe kanunuyla meclisin yürütme erkine devrettiği yetkinin çeşitli süzgeçlerden geçirilerek kayıtlara intikal ettirilmesi, ve en sonunda kesin kararı vermek üzere meclisin bilgisine sunulması biçiminde gelişir.

I-İDARİ DENETİM

Bütçenin idari denetimine bütçenin hazırlanması safhasında başlanır. Bir idari birimin yasalarla kendine yüklenmiş görevleri en iyi biçimde nasıl yapabileceğini araştırması, bütçe hazırlığındaki hareket noktasıdır. Her işlevin en iyi biçimde yerine getirilmesini, yol ve yöntemlerini araştırmak bir çeşit planlama faaliyetidir. Bu niteliğiyle bütçe yapımının kendisi de idari bir işlem sayılır. Her idari işlem gibi, bütçe yapımı da idarenin kendi faaliyetlerini düzenlemede başvurduğu denetim yöntemlerine tabi olur. Nitekim bakanlıklarda görevli olan saymanlar bütçe hazırlığı sırasında tasarının Maliye Bakanlığı'nca saptanmış yöntemlere uygun olarak hazırlanmasına yardımcı olmaya çalışırlar. Her bakanlık , bütçesinde yer alacak gelir ve giderlerin saptanmasında, Maliye Bakanlığı'yla sıkı bir işbirliği yapar. İki bakanlık arasındaki ilişkileri saymanlar düzenler ve sürdürürler. Bütün sayılan çabalar bütçenin daha hazırlık döneminde uygulanmaya başlanan idari denetiminin varlığını ortaya koyar.

Bütçenin idari denetimi denildiğinde vurgulanmak istenen nokta, hazırlık safhasındaki faaliyetler, bu dönemde idarenin kendi kendini düzenlemesi, ya da , maliye ile işbirliği yapması değildir. Bütçenin idari denetimi ile, bütçe meclisten çıkıp uygulanmaya başladıktan sonra idarenin düzenleyici, faaliyetlerle ya da başka yollarla yaptığı denetim kastedilir.

Bütçenin içinde gelir ve gider tahminleri bulunur. Öyleyse idari denetimde, bir yandan gelirlerin toplanması, diğer yandan masrafların yapılması idarenin düzenleyici yetkisi içinde incelenecek demektir. Bilindiği gibi ,devlet gelirleri çeşitlidir. O halde idarenin bu alandaki denetimi, her gelir türünün taşıdığı özelliğe göre geliştirmek ve uygulamaktır. Sözgelimi devletin iktisadi ya da tarımsal bir işletmesinden ede edeceği gelirlerin denetimi söz konusu olduğu zaman, idari denetim işletmede verimliliği artırıcı çabaların neler olabileceğini araştırmak, ortaya koymak, uygulayıp iyi sonuçlar almak gibi amaçlar güder. İyi bir işletmeci gibi hareket ederek karı yükseltebilmek, sözü edilen devlet gelirlerinde idari denetimin başlıca amacıdır. Vergi gelirleri için yapılacak idari denetim, işletme denetiminden çok farklıdır. Vergi gelirlerinde randımanın yüksekliği önce iyi vergi kanunu yapmakla sağlanabilir. O halde idari denetimin ilk amacı daha iyi vergi yasaları yapabilmek için sürekli bir çaba göstermek gerekir. Bir kere iyi vergi kanunları yapıldıktan sonra bunları en iyi biçimde uygulamak, vergi konusunda karşı karşıya gelen vatandaşla devlet arasında iyi ilişkiler kurmak, vergileri vergi barışı içinde toplayabilmek vergi ve benzeri konularda idari denetimin sağlamaya çalıştığı diğer amaçlardır.

Masraflara gelince; bu alanda idari denetimin amacı önce masraf yapmak konusunda çıkabilecek yasaların mükemmelliğini, sonra eksiksiz uygulanmasını sağlamaktır. Bu yasalar arasında Genel Muhasebe Kanunu, Bütçe Kanunu, Arttırma Eksiltme Kanunu, Personel Kanunu, Harcirah Kanunu ve benzeri yasalar bulunur. İdari denetimin kamu harcamalarıyla ilişkili başka amaçları da vardır. Kamu yönetiminin amaca uygun olarak çalışması, kaynakların mümkün olan en rasyonel biçimde kullanılması, harcamalardan elde edilen sonuçların değerlendirilmesi, bütçedeki ödeneklerin gereklilik ve yararlılık bakımından incelenmesi gibi.

1.1 Taahhüt İşlemi ve bu sırada sürdürülen İdari Denetim:

Yönetici tarafından alınan ve devleti borçlu duruma sokan idari işleme taahhüt denir. Bütçelerin, daireler ve bakanlıklar itibariyle yapıldıklarına daha önce değinmiştik. Bakan kendi bütçesinin sahibidir. Yürütme erkinin bir dalının başındaki kişidir. Meclisin bütçe konusunda hükümete devrettiği yetkileri diğer kabine üyeleriyle birlikte ortak kullanır. Kullandığı yetki hükümetin ortak siyasi gücünün bir parçasıdır. Bu sebepten dolayı bakanlar hükümetin ortak siyasi mluluğunu paylaşırlar. Her bakan kendi dairesine ait

işlerin düzenli yürütülmesinden kişisel olarak mludur. İşte, “Bakanlar bütçelerinin sahibidirler” denildiği zaman bununla anlatılmak istenen şey budur. Bakan işlerin yürütülmesi için karar aldığı veya girişimde bulunduğu zaman bu işlem bütçedeki ödeneklerin kullanılması sonucunu doğurur. Zira yönetmek harcamakla mümkündür.

Taahhüt işlemleri saymanlarca Maliye Bakanlığı’nca ve Sayıştay’ca idari açıdan denetlenir. Demek ki taahhüt işlemindeki idari denetim üç yönlü ve üç kademelidir.

1.1.1 Saymanların Taahhüt İşlemleri Üzerindeki İdari Denetimi:

Bütçenin sahibi bakandır. Ona birinci derece yönetici de denir. İkinci derece yöneticileri, bakanların kendilerine devrettikleri yetkiyi kullanırlar. Merkez daireleri Saymanlık Müdürlükleri bakanların giriştikleri taahhüt işlemlerini idari bakımdan denetlerler. Bakan idari hiyerarşinin başıdır. Sayman, onun dairesinde çalışan, mali nlarla uğraşan dairenin başıdır. Daha önce de belirtildiği gibi saymanlar çalıştıkları bakanlıkların değil, Maliye Bakanlığı’nın mensubudurlar.

1.1.2 Maliye Bakanlığı Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’ne bağlı Taahhütler Şubesinin Taahhüt İşlemleri üzerindeki İdari Denetimi:

Bütçe tahsisat kayıtlarını tutmak, fiili gider hareketlerini izlemek, ek ve olağanüstü ödenek isteklerini incelemek, masraflara ilişkin yasa tasarılarını gözden geçirmek, masraf kanunlarının uygulanışını düzenlemek ve sıralamak, masraf taahhütlerini düzenlemek ve sağlamak, masraf taahhütlerini kontrol etmek.ve giderlere ilişkin mukaveleleri inceleyerek tescil etmek, taahhüt hesaplarını tutmak Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğüne verilmiş görevlerdendir.

Masraf kanunlarının uygulanışını düzenlemek çok geniş kapsamlı bir yetkidir. İdarenin kendi uygulamalarını kendi yapacağı çabalarla bir düzenlemeye tabi tutacağını belirtmektedir. Bu düzenlemenin amacı bir kere kaynak kullanımında etkinlik sağlamak, bu amaçla usuller ve yöntemler geliştirmek, işlerin bu biçimde yürütüldüğünü denetleme olanağı sağlamaktır. Mali yıl süresince bütçe uygulamaları yapılırken tereddüte düşen saymanlar Bütçe Mali Kontrol Umum Müdürlüğüne danışarak doğru işlemin ne olacağını öğrenirler. Uygulamaları mevcut yasalara ve onlarla kurulmuş yöntemlere uydururlar.

1.1.3 Taahhüt İşlemlerinin İdari Denetiminde Sayıştay’ın Rolü ve Görevi:

Sayıştay’ın bir masrafın taahhüdünü vize etmesinden, sözleşmeleri tescil etmesinden amaç devleti borçlu duruma sokan işlemlerin bütçe kanunu başta olmak üzere çeşitli masraf kanunlarına ve bu alanda konulmuş çeşitli yöntemlere uygunluğunu sağlamaktır. İdari işlemlerin yasalara uygunluğunu, idarenin çalışmalarını kanunlara göre düzenlediğini gözetleyen bu denetim, niteliği bakımından idari bir denetim sayılır. Çünkü işlemlerin yasalara uygunluğunun gözetimi, idarenin düzenleyici eyleminin bir parçasıdır. Yargı niteliği taşımaz. Bu sebepten kendisi bir yüksek hesap mahkemesi olan Sayıştay’ın sözünü ettiğimiz alandaki denetimlerini biz idari denetimin bir parçası saymaktayız.

1.2 Gider Tahakkuklarının Denetlenmesi :

Tahakkuk işlemi ile devlet adına doğan borç kesinleşir. Tahakkuk taahhütten sonra gerçekleşen bir safhadır. Bu safhada önce borcun varlığı saptanır daha sonra varlığı saptanan borç idarece kabul edilir.

1.2.1 Borcun tespiti safhasındaki idari denetim

Sözgelimi devlet kanun çıkararak borçlanırsa, İstikraz kanunu borcun miktarını,
faizini, vadesini ve ödenme biçimini tespit eder. Devlet aleyhine doğan borç ve miktarı bu kanunla ortaya konmuştur. Ama devlet tarafından yapılan harcamaların çoğunda durum farklıdır. Borcun varlığını saptamak için birtakım idari işlemler yapmak gerekir. İşte sözünü ettiğimiz idari denetim borcun varlığını saptamak amacıyla :

1.2.2 Borcun Kabulü Safhasındaki İdari Denetim :

Devlet aleyhine doğmuş ve usulüne uygun olduğu saptanmış olan borç tahakkuk
müzekkeresine bağlanır. Tahakkuk müzekkeresi yöneticiye imzalattırılır. Bu işlemle birlikte, tespit safhasında miktarı, usullere uygunluğu, alacaklısı belirlenmiş olan borç devlet adına kabul edilmiş olur.''Devlet hazinesi hesabına bir masrafın tahakkuku ancak bir bakanın tasdikiyle gerçekleşir.'

1.3 Verile Emrine Bağlama Safhasında İdari Denetim :

Verile emirlerini saymanlar hazırlar. Yöneticiler onların hazırladığı emirleri imzalarlar. Bakanların kendi bütçelerinden yapacakları harcamalara ilişkin verile emirlerini merkez saymanları hazırlar ve imzalatırlar.

Devlet bütçesinden harcama yapılırken başvurulan idari işlemler dizisini hatırlayacak olursak ilk işlem taahhüttür. Taahhütte bulunma yetkisi yöneticiye aittir. İkinci işlem tahakkuktur. Bu işlemleri masraf tahakkuk memurları yapar. Ve ilgili saymana gönderir. Tamamlanan dosya verile emrine bağlanmak üzere yöneticinin emrine sunulur. Bu aşamada da yönetici ile sayman işbirliği yaparlar. O halde verile emrine bağlanma işlemi üzerinde yapılacak idari denetimin 1) Birinci ve ikinci derece yöneticiler, 2) Bakanlık saymanları, 3) Merkez muhasebe müdürleri, 4) Taşrada sayman mluluğu taşıyan kimseler, yürütür ve uygularlar.

Yöneticilerin denetimi, hiyerarşik denetimin bir parçasıdır. Zira masrafların ödeme emrinde sağlanmasında asıl mluluk saymanlara aittir. Bakanlık saymanları, ödenek dağıtım belgelerini düzenlerken bakanlığın taşrada yapılacak işlerinin aksamaması ve tahakkuk etmiş masrafları verile emrine bağlarken göz önünde bulundurulması gerekli yukarıda ayrıntılarıyla belirtilmiş durumlara dikkat ederler.

1.4 Ödeme Safhasında Giderler Üzerindeki İdari Denetim :

Ödeme ile taahhüt edilmiş, tahakkuk etmiş, varlığı saptanmış,alacaklısı belirlenmiş, devlet adına kabullenilmiş, verile emrinde ödenir hale getirilmiş Devlet zimmetindeki bir borç, alacaklısına – hak sahibine – ödenecektir. Ödemeyi yapan kamu görevlileri şu hususlara dikkat ederler: 1) giderin kendisine verilen yetki içine girmesi yani yapılacak harcamanın ödeneğine mahsuben verilmiş tediye emirlerini – Bakanlık saymanlarınca tertiplenip taşra teşkilatı saymanlarına yollanan ödenek dağıtım belgesi – içinde olması. 2) giderin bütçe tertiplerine uygunluğu. 3)verile emirlerini ihtiva eden dosyada bulunması gereken, taahhütten başlayarak bütün safhaları kapsayan işlemleri belgeleyen resmi evrakın noksansız olması, 4) giderlerle ilişkili kanun ve tüzük hükümlerine ters düşen bir durumun olmaması, 5) maddi hata bulunmaması, 6) alacaklının hüviyetinin tespiti.

Gelir gider tahakkuk memurları ile saymanlar bütçe uygulamaları dolayısıyla düzenledikleri evrakın doğruluğundan yasalara uygunluğundan bizzat mludurlar. Sözü edilen kamu personelinin genel olarak yasalara aykırılıktan ötürü ödemeyi reddetmeleri

halinde yönetici – ‘’ mluluk bana ait olmak üzere ödemeyi yapınız’’ diye yazılı emir verebilir. Bu gibi hallerde işlemden çıkacak mali mluluk, yazılı emri veren yöneticiye ait olur. –GMK. mad. 13-

II YARGI DENETİMİ

Yargı erki kişilerin kendi aralarındaki ya da kişilerle devlet arasındaki ihtilaflara bakmak üzere kurulmuştur. Bu ihtilafların anayasa başta olmak üzere mevcut yasalar çerçevesi içinde bir çözüme ulaştırılabilmeleri için bağımsız kurumlar olarak mahkemeler geliştirilmiştir. Sayıştay da diğer yargı organları gibi bir yüksek mahkemedir. Görevi bütçe hesaplarını incelemektir. Ancak Sayıştay saymanları değil, hesapları muhakeme eder. Sayıştay da yapılan inceleme sırasında hesaptaki usulsüzlüklerin bir uyarı ile düzeltilebileceği kanısına varılırsa bu yolda hareket edilir. İdarenin kendi uygulamalarını kendi içindeki denetim yollarıyla ya da dışarıdan gelecek bir gözetimle düzeltilmesi her zaman caizdir.

Meclisin hükümete devrettiği yetki bütçeye konulan ödeneklerle sınırlıdır. Bütün bunlar parlamento üstünlüğünü belgeleyen öğelerdir. Burada sözünü ettiğimiz yargı denetimi parlamentonun hükümete devrettiği yetkileri hükümetler kullandıktan sonra bunların hesap kayıtlarına geçen izdüşümlerini bir bağımsız yargı organının incelemesidir. O halde yargı denetiminin amacı parlamentoya ait yetkilerin onları kullanmak üzere hükümete devredilmesi dolayısıyla ortaya çıkan durumun parlamento adına hesaplar ve kayıtlar üzerinde incelenmesidir.

Yürütme erki takdir hakkıyla teçhiz edilmiştir. Takdir hakkı yönetimin vazgeçemeyeceği bir şeydir. İdareye esneklik sağlar. Bütçe uygulaması açısından takdir hakkı önemli bazı sonuçlar doğurur.

İşte Sayıştay’ca yapılan yargı denetiminin takdir hakkı kullanılırken yasalara uygun biçimde hareket edilip edilmediğinin, kamu yararının korunması için gerekli önlemlerin alınıp alınmadığının, kaynak kullanımında etkinlik ve rasyonellik sağlanıp sağlanmadığının açıklığa kavuşturulmasıdır. Demek ki yargı denetiminin yüce amacı kamu yararını gözetmek harcamalarda etkinlik ve verimlilik sağlamaktır.

Bütçe denetiminde ;

Sayıştay hesaplar üzerine yaptığı yargı denetimini TBMM adına yapar. İncelenmek üzere Sayıştay’a gönderilen bütçe uygulamalarına ilişkin hesaplar genellik ilkesi gereği bütün girdi çıktıları kapsar.

Sayıştay, incelemelerini hesaplar üzerinde ve onları gösteren evrak üzerinde yapar.

İncelemeler esas itibariyle Bütçe Kanunuyla Meclisin yürütme erkini devrettiği yetkinin yasalara uygun, amaca yararlı biçimde kullanılıp kullanılmadığını ortaya koyacak niteliktedir.

Yapılan inceleme sonunda hesaplarda göze çarpan biçimsel nitelikteki noksanlıklar, yapılacak uyarılarla giderilmeye çalışılır.

Bütçede gelir ve gider tahminleri vardır. Bütçe uygulamasına ilişkin hesaplar bir yandan gelirlere diğer yandan masraflara aittir.

Sayıştay Bakanlar hakkında karar alamaz. Bakan kesin hesaplarını inceler fakat bunları muhakeme edemez.

Sayıştay'daki denetim – yargılama, hesaplar ve onlara dayanak teşkil eden resmi evrak üzerinde yapılır. Bu durum Sayıştay'ın yargı yöntemine, örgüt biçimine, kararlarına etki yapar.
Sayıştay'daki yargılama yöntemi kamu hukukunun uygulama alanına girer. Hükümet, işleri yürütürken devlet mal varlığı üzerinde tasarruflarda bulunur. Bu tasarruflar kayıtlara geçer. Bunlara jestiyon hesapları diyoruz. Her muhasip jestiyon hesabını Sayıştay'a sunmakla görevlidir. Jestiyon hesapları uygulanmış bütçenin sonuçlarını ortaya koyar. İncelemeler bu sonuçlar üzerinde yapılır. İlgili dairenin verdiği ilam bu hesapların yasal durumunu ortaya koyar.

III. YASAMA DENETİMİ

Meclis çıkardığı yasalarla kamu hizmetlerini yapar ve örgütler. Bütçeyi, örgütlediği kamu hizmetlerini çalıştıracak biçimde icra organına hazırlatıp sonra kendisi inceler ve onar. Bu onama ile birlikte yürütme erkine bazı yetkiler devreder. Meclis denetimi işte meclisle arasındaki işbirliği ve uzlaşmanın yeni bir halkasıdır. Bu halkada meclis kendisinin çıkardığı yasalara ve devrettiği yetkilere uygun olarak işlerin yürütülüp yürütülmediğini incelemeye çalışır. Bu incelemede, idari denetimin yaptığı iyileştirmelerden, yargı denetiminin uyarılarından, yararlanır.
Meclisin bütçe üzerindeki incelemeleri ve bir anlamı ile denetimin bütçe tasarısının meclise sunuluşu ve komisyona havalesi ile başlar. Komisyon çalışmaları sonunda, meclis adına inceleme yapan bu kurum, bütçeye yeni bir biçim kazandırır. Hazırlık safhasında hükümete tanınmış yetkinin hükümet tarafından kullanılmasıyla ortaya çıkmış bütçe tasarısına meclisin damgası basılmış olur. Bu bir tür denetimdir. Dilenirse, komisyonun bütçe tasarısı üzerinde yaptığı tasarrufa Meclis üstünlüğünün bir uygulaması olarak da bakılabilir. Komisyondan çıkan bütçe meclislerde incelenerek gerektiğinde değiştirilerek onanır. Genel kurullardaki incelemeler de bütçe üzerindeki parlamento tasarrufunun ve parlamento üstünlüğünün bir ifadesidir. Meclisin kabul ettiği bütçeyi cumhurbaşkanı yeniden görüşülmek üzere iade edemez. Bu da bütçe hakkı üstünde meclis üstünlüğünün bir başka görünümünü ortaya koyar. Meclis mali yıl süresince her kanun üzerinde yaptığı gibi, bütçe kanunun uygulanışını da denetleyebilir. Meclislerin bütçe kanununun uygulanışını denetlemede kullandığı normal yöntemler diğer yasaların uygulanışını denetlemede kullanılanların aynısıdır. Yazılı , sözlü , gen ve parlamento araştırması
Mali yıl içinde bütçe kanununa getirilen değişiklikler, ek ödenekler, olağanüstü ödenekler, borçlanma yasaları; hatta vergi yasalarını değiştirici yasalar, mali nların ve bütçe uygulamalarının meclis tarafından denetlenmesine vesile olur. Lakin meclis denetiminin en yaygın ve en etkin biçimi kesin hesap tasarıları üzerinde yapılan denetimdir.
Yasama organının bütçe uygulamasından sonra yatığı denetim Anayasa gereğince Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulan kesin hesap kanunu tasarılarının görülmesi ve onaylanması ile gerçekleştirilir. Kesin hesap kanunu tasarısı ilgili olduğu yıl bütçesinin hesap dönemi içinde elde edilen gelirlerle, yine o yılki ödemelerin gerçekleşmiş tutarını gösterir. Tasarı metninde ayrıca, kesin bütçe açığının nasıl kapatıldığı, tamamlayıcı ödenek mahsubu, gelecek yıllarda avans ve ödenek iptaline ilişkin maddeler yer alır.

TBMM kesin hesap kanunu tasarılarını onaylamak suretiyle yürütme organını aklamış olur. Tasarının reddi halinde bütçe tasarısında olduğu gibi hükümetin düşmesi sonucu doğabilir.

115 Dolaylı ve dolaysız vergileri ekonomik etkinlik açısından değerlendiriniz. Türkiye'deki uygulama hangi yöndedir?

Dolaysız Vergilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Dolaysız vergilerin vergi adaletine daha uygun olması yanında, artan oranlı vergi tarifelerinin, ayırma ilkesinin, indirimlerin, muaflık ve istisnalrın uygulanmasına elverişli olması, bu vergileri ekonomik ve sosyal etkileri itibariyle daha çekici hale getirmektedir. Özellikle gelir vergilerinde uygulanan artan oranlı vergi tarifelerinin, ekonomi üzerinde otomatik denge faktörü niteliğinde olması yani gelirdeki değişime bağlı olarak gelirden alınan vergi kısımlarının da kendiliğinden azalıp yükselmesi sonucu satın alma gücünü etkilemesi, bu açıdan örnek olarak gösterilebilir. Ayırma ilkesi, indirimler ve muaflık ve istisnalarda ayarlamalar yapmak suretiyle hem ekonomik hem sosyal ve mali etkiler yaratabilmesi bakımından dolaysız vergiler büyük önem taşımaktadır. Dolaysız nitelikteki özellikle değer esasına göre işleyen vergiler ekonomik dengeyi bozucu baskılarla mücadelede daha verimlidirler. Özendirici uygulamalara yer verilemesi suretiyle hem kaynak dağılımının etkinleştirilmesi hem de toplam arz düzeyinin yükseltilmesi açısından etkiler yaratılabilir.

Dolaylı Vergilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Dolaylı vergilerin gerek tüketim gerekse yatırımdüzeyi ve ekonomik denge bakımından çeşitli etkileri vardır. her şeyden önce, uygulamaya konulan dolaylı vergiler hemen fiyatlara yansıyacak ve tüketicelierin bu malı almamaları ya da daha az almalrı sonucu taleplerini kısıcı etki yaratacaktır. Toplam talebi azaltıcı yöndeki bu etki, anti enflasyonist bir etki yaratacaktır. Tüketimin istenilen doğrultuda vergilendirilmesi tasarruf sermaye birikimi ve yatırım zinciri üzerinde etkili olabilir.
Dolaylı vergilere ymnelik olarak izlenecek politika aracılığıyla vergi ödeme gücü-vergilendirilecek maddeler ilişkisi içerisinde, sosyal etkiler yaratılabilir. Vergi ödeme gücünün yeterince dikkate alınmasına olanak vermemesi mükelleflerin ağır veya farklı vergi yükü altında kalmalarına tersine artan oranlı bir şekilde vergi ödemelerine neden olabilir.
Dolaylı vergilerin en önemlilerinden biri olan, ekonomik ve teknik özellikler taşıyan gümrük vergileri, genel olarak fiskal amaçları yanında sosyal ve ekonomik amaç ile konulmuş vergilerdir. Özellikle gümrüklerle ilgili olarak yapılan dolaylı vergileme ödemeler bilançosunda itahalatın faturasını azaltmak için kullanılabilir. Gümrük vergileri gümrüğe tabi olmuş eşyanın sınırlardan girişi çıkışı ya da geçişi dolayısıyla miktarı veya değeri üzerinden alınan vergilerdir, şeklinde tanımlanabilir. Günümüzde gümrük vergisi uygulamasında gümrüğe tabi eşyanın sınırdan girişi sırasında değri üzerinden vergi alınması en sık uygulanan şekli oluşturmaktadır.

DOLAYLI VERGİLER

Vergi, devletin veya vergilendirme yetkisi verilen kamu kuruluşları tarafından kamu gücüne dayanılarak, kişilerden karşılıksız olarak alınan iktisadi değerlerdir .Vergi denince iki türlü vergi aklımıza gelir:

a) dolaysız vergiler (gelir vergisi ve kurumlar vergisi gibi)

b) dolaylı vergiler(KDV, ATV gibi)

Dolaysız Vergiler, önce beyan edilip sonra ödenen servet ve gelir üzerinden, yönetimin belirlediği oranlarda alınan vergilerdir. Dolaylı Vergiler ise, yasama organı tarafından fiyatlara eklenmesi istenerek, tüketicilerden alınan vergidir . Satış vergileri, bu tip vergilere bir örnektir. Akaryakıt ürünlerinden başlayarak vatandaşın kullandığı pek çok üründen alınan vergilere bilindiği gibi dolaylı vergiler denmektedir. Dolaylı vergiler, zengin ya da fakir olsun, yaşamak zorunda olduğu için temel malları tüketen insanların üstüne aynı yükü getirir. Dolaylı vergiler, vergi yükümlüsünün şahsi durumlarını dikkate almaksızın üretim, tüketim, değişim gibi olaylara dayanırlar. Gelir ve serveti elde edildikleri zaman değil, harcandıkları zaman mal ve hizmetlerin fiyatları içine gizlenmiş olarak vergilendirirler. Bu nedenle vergilendirilmiş malları daha çok kullananlar diğerlerine göre daha fazla vergi öderler. Bu nedenle adaletsiz bir vergi olduğu herkesçe kabul edilir. Çünkü, kazanandan kazancı oranında değil, zorunlu harcama yapan herkesten eşit alınan vergilerdir.

Vergi sistemimizin sağlıklı olup olmadığının kriteri olarak genellikle dolaylı ve dolaysız vergilerin vergi gelirleri toplamı içindeki payı kullanılmaktadır. Dolaylı vergilerin payının artması sistemin sağlıklı olmadığının bir işareti olarak değerlendirilmekte ve vergi sistemimiz bu açıdan eleştirilmektedir Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'nın 73. Maddesi gereği; "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikalarının sosyal amacıdır". Vergi gelirlerinin bu maddeye dayanılarak dolaysız vergiler yoluyla toplanması, Anayasa'nın ruhuna uygun düşer. Ancak Türkiye'nin sıkıntısı, önce beyan edilip sonra da ödenen dolaysız vergilerde istenen düzeye ulaşılamamasıdır. Bunun nedeni Türk halkının vergi vermek istememesi ve mümkün olduğu kadar vergi kaçırmaya çalışmasıdır. Bu durumda Devlet gelir ihtiyacını dolaylı vergileri arttırarak karşılamaya çalışır. Bu ihtiyacın yansıması olarak 2002 bütçesinde 57,9 katrilyon lira olarak öngörülen tüm vergi gelirlerinin üçte biri KDV'den oluşmaktadır. Dolaylı vergiler ise gerçekte, Anayasa'nın 73. Maddesine tezat oluşturacak şekilde, yurttaşların mali gücünü dikkate almadan, herkese aynı düzeyde uygulanan vergilerdir. Toplam vergiler içinde "dolaylı vergilerin" oranı arttıkça, vergi düzeni daha adaletsiz bir yapıya dönüşür.

.Ülkemizde Vergi Yükü, Batılı ekonomiler normlarına göre düşüktür; dağılımı adaletsizdir. Vergi sistemi ağırlıklı olarak dolaylı vergi görüntüsündedir. 1990 yılında %43 olan "dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı" 2000 yılında %59'a çıkmış, 2001 yılında %60 civarında gerçekleşmiştir. 2002 yılında ise %66 civarında gerçekleşmesi beklenmektedir . Özellikle KDV ve Akaryakıt Tüketim Vergisi (ATV)'ne getirilmekte olan artışlar ile, dolaylı vergi yükü adaletsizce tırmandırılmaktadır. "KDV ve ATV toplamının

Gayrı Safi Milli Hasıla'ya oranı", 1995 yılında % 4,01 iken; bu oran, 1998 de % 5,02'ye, 1999'da % 5,6'ya, 2000 yılı bütçesinde ise % 6,91'e tırmanmıştır. Konsolide Bütçe toplam vergi gelirleri içinde ATV'nin payı 1994'de %7,9 iken, 2000 yılında % 16,7 olması öngörülmüştür.

2000 yılında öngörülen 24 katrilyon TL. lık toplam vergi gelirinin 9,8 katrilyon TL.sı (%41) ağırlıklı olarak "ücret vergisi" niteliğinde olan dolaysız vergilerden, 14,2 katrilyon TL.sı (% 59'u) ise dolaylı vergilerden oluşmaktadır. Dolaylı vergilerin bu çapta yaygınlaşması, ulusal gelirden sadece %46 düzeyinde pay alan toplumun alt % 80'lik kesimi, yani "işçiler- emekliler- üreticiler- esnaf- sanatkarlar- aydınlar- işsizler- bakıma muhtaçlar" dan oluşan kesimi, yani toplumun belkemiğini ezmekte; toplumda eşitsizliklerin daha da tırmanmasına neden olmaktadır. Dolaylı ve dolaysız vergilerin 1993-2002 yılları arasında, toplam vergi geliri içindeki oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Yıllar	Dolaysız			Dolaylı			Vergi Gelirleri/ GSMH
	Gelir	Servet	Toplam	Mal ve Hiz.	DışTic.	Toplam	
1993	47.6	1.0	48.6	34.0	17.5	51.4	13.2
1994	42.0	6.3	48.3	36.5	15.3	51.7	15.1
1995	39.9	0.8	40.7	41.3	18.0	59.3	13.8
1996	38.6	0.8	39.7	43.4	17.3	60.6	15.0
1997	40.0	0.7	41.9	41.9	17.4	59.3	16.1
1998	45.8	0.8	46.6	39.1	14.3	53.4	17.2
1999	44.2	1.2	45.4	41.3	13.4	54.6	18.9
2000	38.6	1.3	40.9	42.9	16.2	59.1	21.0
2001	38.6	1.0	39.6	45.4	14.9	60.3	20.7
2002*	32.9	1.2	34.1	49.4	16.5	65.9	20.6

VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI

*Tahmini gerçekleşme oranı

Vergi sisteminin gelir dağılımı üzerindeki etkisi, dolaylı-dolaysız vergi oranları yardımıyla incelenebilir. Vergiler içinde dolaylı vergilerin payının artması, gelir dağılımını ücretliler aleyhine değiştirmektedir. Ülkemizde dolaylı vergi oranları, tabloda görüldüğü gibi, 1993 yılından itibaren, bazı arızi dalgalanmalar olmakla birlikte, dolaysız vergi oranlarının üzerinde gerçekleşmiştir. Dolaylı vergi oranlarının vergi gelirleri içinde ağırlıkta olması, emek gelirinin kaybını arttırmaktadır. Ayrıca mal ve hizmetlerden alınan vergilerdeki artışlar da, emek geliri üzerindeki baskıyı arttırmaktadır. Katma değer vergisi ve fon uygulamaları, düşük gelirlilerin vergi payını arttıran önemli faktörlerdir.

Devletin vergi toplamak için kullandığı en önemli dolaylı vergi türü KDV'dir. Ancak KDV uygulamaları nedeni ile mal ve hizmetlerin fiyatı arttığı için, bunun sonucunda talep iyice daralır, ekonomi durgunluğa doğru sürüklenir. Bu durumda uygun olan politika, KDV

oranlarının indirilerek fiyatlarda düşüşün sağlanması ve akabinde gelecek talep artışı ile derin bir durgunlukta olan ekonominin canlandırılmaya çalışılmasıdır. Ancak Türkiye'de, ekonominin durumu pek göz önüne alınmaksızın, gelir elde etmek amacıyla, KDV oranları yüksek tutulmuştur. Örnek vermek gerekirse, KDV dahil genel tüketim vergilerinden sağlanan gelirin vergi gelirleri toplamı içindeki payı Türkiye'de yüzde 31.4'tür (1997).
Aynı yıl AB'de en yüksek oran Yunanistan'da olup yüzde 22.9'dur. Bu oranlar Türkiye'de vergi sisteminin gözden geçirilmesinin gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.
Ekonominin canlanması için kimi zaman KDV indirimine gidilmektedir; yakın tarihte otomotiv sektöründe yapılan %6'lık KDV indirimi gibi. Fakat bu uygulama, gerçekçi ölçülerde yapılmadığı için, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. KDV indiriminde arzu edilen şey tüketimin artışını sağlamak, bunun ek üretimi teşvik etmesi, üretim esnasında geliri harcama çarkının işlemesi olduğundan, uygulanacak politikanın da bunu gerçekleştirecek düzeyde olması gerekir. Ancak Türkiye'deki uygulamalar bunun çok uzağındadır.
Öte yandan, ülkemizde, dolaylı vergilerin birleştirilme çalışmaları başlamıştır. 18 Ocak 2002 tarihinde IMF'ye sunulan Niyet Mektubu çerçevesinde ÖTV ile ilgili düzenlemelerin yapılacağı öngörülmüştür. Maliye Bakanlığı bünyesinde yürütülen bu çalışmalarda, ÖTV Yasa Tasarısı'nın getirilmesiyle birlikte, hemen tespit edilen 3 konu vardır. Bunlardan birincisine göre, bu tasarı, mevcut vergi yükünde hiçbir değişiklik meydana getirmiyor. Ayrıca bu tasarıyla ne bir vergi kaybımız söz konusu, ne de yeni bir vergi ihdası söz konusu. Herhangi bir ilave yük getirmemekte ve herhangi bir şekilde de vergi kaybına sebebiyet vermemektedir. Özel Tüketim Vergisi'nin (ÖTV) esas itibarıyla ''sadece belirli mal gruplarının vergilendirildiği, tek aşamalı, az sayıda yükümlüsü olan, yönetimi kolay yapıda'' bir vergidir. Türkiye'de, ÖTV'nin temel amaçlarından bir tanesi dolaylı vergilerde sadeleştirme, diğeri de AB'ye uyumdur. Hazırlanan bu tasarıyla, 16 dolaylı vergi, ÖTV adı altında yeniden düzenleniyor. Mevcut beş kademeli KDV'nin son iki kademesi ÖTV kapsamına alınıyor. 57 katrilyon liralık vergi tahminimizin yaklaşık yüzde 22'sine eşdeğer vergi hasılatını ilgilendiren bu vergi tasarısıyla, 14 katrilyon liralık vergi hacmi üzerinde düzenlemeler getiriliyor . Maliye Bakanı Sümer Oral, ÖTV'nin tek safhada uygulanacağını, imalat veya ithalat safhasında bir kez alınacağını vurgularken, ''kapsama giren mallar sınırlıdır, mükellefi az bir vergidir ve etkin bir vergi sistemidir'' diyerek konuya açıklık getirmiştir. Bakan Oral, bu düzenlemeyle, kesinlikle ilave bir vergi yükü getirilmediğini de ifade etmiştir . Bu konudaki düzenlemelerin etkinliği zamanla görülecektir.

Tüm dünyada uygulanan vergi sistemlerine göz attığımızda, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan vergi sistemlerinde farklılıklar olmakla birlikte, temel olarak gelir üzerinden alınan vergilerin hakim olduğunu, aynı vergi sistemi içinde hem gelirin, hem de harcama ve servetin vergilendirildiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde dolaysız vergiler hakim iken, gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergiler ağırlık kazanmaktadır. Vergi sistemlerinde önemli ölçüde artan oranlı vergi tarifesi uygulanmaktadır. Devletler bir çok nedenle vergi sistemlerine çok sayıda vergi istisna, muafiyet ve indirimleri dahil etmektedirler. Öte yandan tüm dünyada vergi kanunlarının yapısı birbirine benzer özellikler taşımaktadır. Vergi kanunları sık sık değiştirilmekte ve bu değişiklikler vergi kanunlarını karmaşık ve anlaşılmaz bir hale getirmektedir. Gerek kanunların gerekse vergi sisteminin karmaşık bir hal alması,

hem vergi idaresinin hem de vergi mükelleflerinin bu konudaki maliyetlerini artırmaktadır. Bu durumda ilk yapılması gereken adil ve dengeli bir vergi kanununun yürürlüğe konmasıdır. Vergilendirmenin daha adil bir hal alabilmesi için, dolaylı vergiler yerine dolaysız vergilerin tercih edilmesi daha adilane görünmektedir. Çünkü adil bir vergi politikası ile vatandaşlar vergi kaçırma isteğini daha az duyacaklar, böylece devletin vergi gelirleri artacağından dolaylı vergi koyma yoluna daha az başvuracak, bu vergi türünün toplum üzerinde sebep olduğu olumsuz etkiler azalacaktır.

116 a) Fiyat değişikliklerinde (artış / eksiliş) genellikle neden gelir etkisi ikame etkisinden daha küçük olur?
b) Teknolojik olanaklar ile üretim olanakları eğrisi sınırı nasıl çizilebilir.Bu eğri neden negatiftir ve içbükeydir açıklayınız.

Normal(üstün) mallarda ;

-gelir etkisi negatiftir : malın fiyatı düşünce gelirin satın alma gücü artar ve maldan tüketilen miktar artar

-ikame etkisi negatiftir : bir malın fiyatı düşünce negatif ikame etkisi nedeniyle diğer malın kullanımı azalır.

Düşük mallarda ise

-gelir etkisi pozitif : çünkü malın fiyatı düşünce yine gelirin satın alma gücü artar ama maldan satın alınan miktar düşer adı üstünde düşük maldır...

-ikame etkisi negatiftir: (açıklaması normal maldaki gibi)

İkame etkisi hiçbir zaman pozitif olamaz. Ancak düşük mallardaki pozitif olan gelir etkisi negatif ikame etkisinden büyük olursa toplam etki pozitif olabilir, böyle bir mal da hem düşük hem de giffen bir maldır.giffen mal düşük olmaya inat adeta kendini kanıtlarcasına toplam etkiyi pozitif yapmayı becerebilmiştir (bunun da şöyle bir geyiği mevcuttu, her giffen mal bir düşük maldır ama her düşük mal bir giffen mal değildir:)

2. telafi edilmiş talep eğrisi ; hicks ve slutsky yaklaşımlarındaki çizimlerle anlaşılabilir. Bu yaklaşımlarda ;aynı fayda doğrusu üzerinde ya da aynı bütçe doğrusu üzerinde bırakılan tüketicinin içler acısı durumu anlatılır.

yani bir malın fiyatındaki düşme nedeniyle reel geliri artan tüketici bunun sevincini yaşarken bir talep eğrisi üzerinde ordan oraya hareket eder ki bu talep eğrisine alışılmış talep eğrisi denir.. Ama birden bu artış, tüketicinin nasıl üzüleceği bir an olsun düşünülmeden elinden alınır. Sonra ne mi olur? “Alışılmış talep eğrisi” üzerinde sevinçten zıplayan tüketici kendini birden “telafi edilmiş” talep eğrisinde buluverir. Aslında fiyatı düştüğü için X malından tükettiği miktarı alışılmış talep eğrisi üzerinde daha çok arttırdığını gören tüketici; telafi edilmişin üzerindeyken bunun hiç de o kadar artmadığını sadece ikame etkisi kadar arttığını görür ve kaderine ağlar..

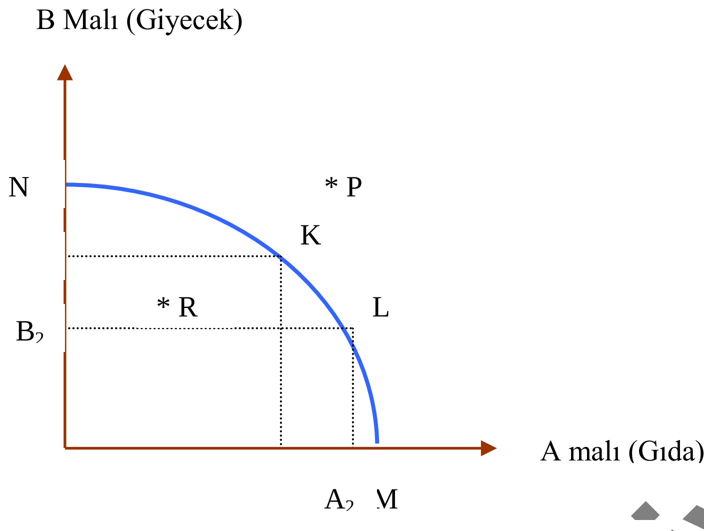
b) Teknolojik olanaklar ile üretim olanakları eğrisi sınırı nasıl çizilebilir.Bu eğri neden negatiftir ve içbükeydir açıklayınız

HANGİ MALLAR NE MİKTARLARDA ÜRETİLMELİDİR

Bu n, ekonominin ürettiği her bir mal ve hizmetin miktarı ile ilgilidir. Kaynaklar kıt ve sınırlı olduğundan Hiçbir ekonomi, toplumdaki tüm bireylerin sayılamayacak kadar çok ve çeşitli olan gereksinimlerini karşılayacak mal ve hizmetleri üretemez, işte üretilmesi olası, mal ve hizmetlerden hangilerinin ve ne miktarlarda üretileceğinin saptanması, en önemli nlardan biridir. Çünkü bir mal ve hizmetten daha fazla üretmek, diğerinden daha az üretmek anlamına gelir. Bu nedenle, her toplum hangi mal ve hizmetleri ne kadar üretmesi gerektiğini belirlenmelidir. Örneğin, gıda maddeleri mi, giyecekler mi, Eldeki kaynaklarla bayındırlık ve konut yapımına mı önem verilmeli, yoksa eğitim kurumlarına mı öncelik tanınmalı yoksa sağlık hizmetlerine mi Bu dizin genişletilebileceği gibi, toplumdan topluma olduğu gibi zaman ve mekan içinde de değişir.

Eldeki kaynaklarla hangi mal ve hizmetlerin üretileceğinin belirlenmesinden sonra; ikinci n, bunlardan ne miktarda üretileceğidir. Bu nu olumlu çözümlere bağlama yolunun, üretilmesine karar verilen hizmetlerin toplum gereksinimlerine en uygun bileşimde olması gerektiği diyebiliriz. Diğer bir deyişle, üretim olanakları eğrisi üzerinde, hangi üretim bileşiminin seçimine karar verileceği ile ilgilidir. Daha fazla gıda maddeleri, daha az giyecekler mi yoksa bunun tersi mi? Eğer seçim, bulunduğu toplumun talep kalıplarına (tercihlerine) uygun yapılmamışsa, bazı gereksinimleri karşılayacak mal ve hizmetlerin bulunmasında güçlük çekilirken, bazı mallar alıcı bulamayacak ve zaten kıt olan kaynaklar israf edilmiş olacaktır. Özel mülkiyet ve girişim özgürlüğüne dayanan piyasa ekonomilerinde, hangi malların, ne miktarda üretileceği konusunda; **fiyat mekanizması** yol gösterici olmakta ve hatta nun çözümünü kendisi gerçekleştirmektedir. Başka bir deyişle, **piyasa fiyatları** hangi malların, ne miktarda üretileceğini düzenleyen bir rol oynar.

Kaynak kullanımı nunu üretim olanakları ve dönüşüm (transformasyon) eğrisi yardımıyla açıklayabiliriz. Şekil 1'de ülkenin sahip olduğu kıt kaynaklarla yalnızca A (Gıda maddeleri) ve B (Giyecek) malları üretilebileceği kabul edilmiştir. Bütün kaynaklar B malı üretmek için kullanılırsa, belli bir zaman içinde, ON kadar giyecek üretilecek buna karşılık hiç gıda üretilmeyecektir. Eğer bütün kaynaklar yalnızca gıda maddeleri üretimi için kullanılırsa üretim toplamı OM'dir; buna karşılık giyecek üretimi sıfır olacaktır. Toplum bir miktar giyecek bir miktar da gıda üretme kararı vermiş olabilir. Bu takdirde, MN üretim olanakları eğrisi üzerinde her noktadaki A ve B malı bileşimini üretebilir. Bu durum, örneğin K noktası ile belirtilebilir. K noktası üretim olanakları eğrisi üzerindedir. Toplumun elindeki tüm olanakları kullanarak OB_1 kadar giyecek ve OA_1 kadar gıda üretilebileceğini gösterir. Toplumun başlangıçta N noktasında olduğunu, sonradan K noktasına geçtiğini varsayalım. Bu ne demektir ki Başlangıçta ON kadar giyecek üretilirken gıda üretimi sıfır idi. K noktasına geçmekle giyecek üretimi OB_1'e inmiş, yani NB_1 azalmıştır. NB_1 kadar giyeceği üretmek için kullanılan kaynaklar gıda maddeleri üretimine ayrılmış ve böylece OA1 kadar gıda üretilmiştir. Demek ki, OA_1 kadar gıdanın alternatif maliyeti NB_1 kadar giyecektir. K noktasından yine eğri üzerindeki L noktasına geçiş de aynı şekilde yorumlanmalıdır. Böylece giyecek üretiminde B_1 B_2 kadar azalma olacağı, gıda üretiminin de A_1 A_2 kadar artacağı görülmektedir. MN noktalarını birleştirdiğimizde bir eğri ve ONM gibi bir alan elde ederiz. Dikkat ederseniz toplum o dönemde, elindeki üretim faktörlerinin tümünü veri teknoloji altında, üretime yönlendirdiği için elde edebileceği (etmek istediği değil) maksimum miktarlar bu kadar olmaktadır. Yani, o dönemde toplumun üretim olanakları ONM alanı içinde NM eğrisi üzerindedir (K ve L noktaları). **işte *ONM alanı toplumun (söz konusu bu mal için) üretim olanakları alanını NM eğrisi de üretim olanakları eğrisini gösterir.***

Şekil.1 Üretim Olanakları Eğrisi

Görüldüğü gibi, üretim olanakları eğrisi orijine göre içbükey şeklindedir. Üretim olanakları eğrisinin içbükey şeklini almasının altında **artan maliyetler varsayımı** yatmaktadır. Üretim olanakları eğrisinin şekli doğru olsaydı, sabit maliyetleri; orijine göre dışbükey olsaydı; azalan maliyetlerden söz edilecekti.

Dönüşüm eğrisi ile orijin arasında kalan **R** noktası, ekonomi için bir seçim noktası olamaz. Çünkü, dönüşüm eğrisi içinde kalan bütün mal üretim bileşimlerinin üzerine çıkacak MN yayı üzerinde, daha fazla A ve B malları üretmek olanakları varken bu olanakları kullanmamak, ekonomik değildir. Ne var ki alan içindeki herhangi bir noktada üretimde bulunmak üretim faktörlerinden bir kısmının üretime sokulmadığı anlamına gelecektir. Daha fazla üretme potansiyeli varken fiilen daha az üretmiş olacaktır. Kısacası bu tür noktalarda bir kısım üretim faktörleri ''istihdam''dışı kalacaktır. Kullanım dışı kalan üretim faktörü işgücü ise, bu işsizlik olduğu
Anlamına gelecektir. Eldeki üretim olanaklarının tam olarak kullanıldığı durumda MN yayına ulaşılmakta, dolayısıyla en yüksek A ve B malı üretim bileşimleri elde edilmektedir. MN yayının dışındaki noktalar da, eldeki üretim olanakları ile ulaşılmayacak olanı oluştururlar. Bu nedenle **P** noktasında üretim bileşiminin seçilmesi mümkün değildir.

117 Fiyat farlılaştırması yapılabilen bir monopolün iki piyasa için üretim denklemi: Q1 = 500 – 5P1 Q2 = 300 – 2P2

Monopol için maliyet denklemi : C = 2980 + 14Q + 0,05Q ve Q = Q1 + Q2 Monopol için i)Optimal arz miktarı ii)Her iki piyasa için fiyatlar iii)Toplam üretim miktarı, toplam maliyet (TC) ve toplam kârı bulunuz.

118 Paranın miktar teoremine göre; para arzı %8 arttırılırsa,a.Fiyatlar genel düzeyi hangi yönde, nasıl değişir, neden? b.Aynı anda paranın dolaşım hızı da %24 düşürülürse ne olur, neden? c.İstihdam düzeyi artarsa nasıl bir etki ortaya çıkar

Monetarizm büyük ölçüde, 1976 Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan Amerikalı iktisatçı Milton Friedman tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Friedman, 1976 yılında "Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar" başlığı altında, editörlüğünü yaptığı bir kitap yayınladı (Friedman: 1956). Bu çalışma ile Friedman esasen monetarizmin temel ilkelerini ortaya koymuş oldu. İleriki yıllarda Chicago Üniversitesi'ndeki meslekdaşları ve öğrencileri ile birlikte, teorik görüşlerini daha da geliştirdi ve bazı ampirik çalışmalarla bu görüşlerini doğruladı.

Monetarizm, esasen çağdaş iktisadi nlardan biri olan enflasyon konusu üzerinde durmuştur. Bu politika enflasyonun temel nedeni olarak para arzının hükümetlerce gereksiz yere ve aşırı ölçüde artırılmasını görmektedir. Monetaristlere göre, ekonomideki istikrarsızlıkların bir çoğu parasal kökenlidir. Bu nedenle para politikası iktisadi nlara karşı diğer iktisat politikası araçlarından daha etkilidir. Monetarizmin temel ilkelerini Friedman' ın kendi ifadeleriyle aktarmaya çalışalım:

" 1. Para arzındaki büyüme oranı ile nominal gelirin büyüme oranı arasında çok kesin olmamakla birlikte bir ilişki bulunmaktadır.

2. Bu ilişki çok kesin değildir. Çünkü para arzındaki artışların geliri etkilemesi zaman alır. Ayrıca, bunun ne kadar süreceği de belli değildir.

3. Ortalama olarak para arzındaki artış, nominal gelirleri yaklaşık 6 ve 9 ay arasında geçecek bir süre sonunda etkiler.

4. Nominal gelirin büyüme oranındaki artış etkisi ilk olarak üretim üzerinde görülür. Bu daha sonra fiyatlara yansır.

5. Ortalama olarak, fiyat etkisi yaklaşık olarak 6 ve 9 ay arasında değişen zaman boyutu içerisinde ortaya çıkar. Para arzındaki artış ile enflasyon arasındaki toplam gecikme ortalama 12-18 ay arasındadır.

6. Para arzındaki artış ile bunun nominal gelirlere ve daha sonra fiyatlara yansıma ilişkisi 'çok kesin ve belirli' değildir. Bu ilişkide bir kayma söz konusudur.

7. Kısa dönemde (5 veya 10 ay kadar bir sürede) para arzındaki değişmeler öncelikle üretimi etkiler. 10 ayı aşan bir sürede para arzının büyümesi fiyatları etkiler" (Macesich, 1983: 3-4).

Monetarizm, esasen bu ilkeleri ile klasik iktisatçıların açıkladıkları Miktar Teorisini yeniden ön plana çıkarmıştır. Bununla birlikte monetaristler Klasik Miktar Teorisi'ni bazı yönlerden eleştirmişler ve bu teorinin enflasyonu açıklamak için yeterli olmadığını öne sürmüşlerdir. Monetaristlere göre, MV=PT şeklinde ifade edilen klasik miktar teorisi formülünde yer alan paranın dolaşım hızı (V) sabit değil, aksine bazı değişkenlerin istikrarlı bir fonksiyonudur. Friedman' ın analizleri ile geliştirilen monetarizme aynı zamanda "Modern Miktar teorisi" adı da verilmektedir (Bkz. Vane ve Tompson, 1979; Greenhut ve Stewart, 1983; Savaş, 1984).

Monetaristler, serbest piyasa ekonomisinin kendi iç dinamiği sayesinde istikrarlı bir model olduğunu savunmakla birlikte, klasik iktisatçılardan farklı olarak ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde olmayacağını kabul etmektedirler. Monetaristler, insanların daha iyi bir iş arama veya işsizlik yardımından yararlanmaları neticesinde belirli bir süre işsiz kalabileceklerini, böylece ekonomide her an bir "doğal işsizlik" olabileceğini öne sürmüşlerdir. Monetarizm, esasen klasik iktisadın temel ilkelerini aynen kabul etmekle birlikte, ondan başlıca iki noktada ayrılmaktadır:

- Klasik miktar teorisi açıklaması yetersizdir.

- Ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinde dengede değildir; doğal işsizlik hipotezi.

Klasik iktisat ve monetarizm arasındaki bu iki temel farklılığa rağmen her iki teori de enflasyonun en önemli kaynağının para arzındaki artışlar olduğunu kabul etmektedir. Monetaristlere göre enflasyonu kontrol altına almak için en etkin araç para politikasıdır. Para arzındaki değişmeler, para talebinden bağımsız bir şekilde para otoritesince bağımsız olarak belirlenir. Ancak para otoritesinin bu gücünün sık sık değişen para artış hızları şeklinde uygulanması istikrar değil istikrarsızlık getirir. Monetaristler, bu istikrarsızlıkları önlemek için para arzının belirli bir oranda ve ekonomideki gelişmelerle orantılı olarak kademeli bir şekilde artırılmasını önermektedir.

Bu kısa açıklamalardan sonra şimdi monetarizmin temelini oluşturan parasal genişleme konusunu kısaca ele almakta yarar bulunmaktadır

119 Şubat 2001'e kadar olan ekonomik program ile Şubat 2001'den sonraki ekonomik programı araçları, amaçları ve işleyişi bakımından mukayese ediniz.

KASIM 2000, ŞUBAT 2001 KRİZLERİ
14.6.2003

Bir geminin dümeni ne ise para politikaları da ekonomi için odur. Para politikaları ve uygulamaları ekonominin rotasını belirler; bazan açık denizlerde yol alır gibi ülkenin ekonomik olarak hızla büyümesini sağlar bazan da ekonomiyi karaya oturtarak ülkenin ekonomik buhrana girmesine yol açar. Bundan dolayı ülkemizin hâlâ etkilerini üzerinden atamadığı Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerini anlamak için krizler öncesi ve krizler sonrası para politikalarını incelemek gerekir.

Kasım ve Şubat Krizleri'nin sebepleri bazı siyasi olaylar gibi görünse de bunlar sadece krizler için bahane olmuştur. Krizlerin asıl sebebi yanlış para politikaları ya da para politikalarının yanlış uygulanması olmuştur. Krizleri daha iyi analiz edebilmek için para politikalarını üç aşamada gözden geçirelim.

Krizler Öncesi Para Politikaları
2000 ve 2001 yıllarında uygulanan para politikaları geçmiş yıllardan büyük ölçüde farklılık göstermiştir. 1999 yılının Aralık ayında uygulamaya konulan "Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonu Düşürme Programı" 2000 yılında uygulanacak olan para politikasını ve ekonomik gelişmeleri şekillendiren temel unsur olmuştur. Program sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın arttırılmasını, yapısal reformların gerçekleştirilmesini,özelleştirmenin hızlandırılmasını ve enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikasını benimsemiştir.

Ancak programın temel politika aracı kur ve para politikası olmuştur. Bu politika yarı para kurulu gibi işlev görmüş ve Merkez Bankası'nın kısa vadeli faizler üzerindeki etkisini sınırlandırmıştır. Program tamamen olmasa da büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve enflasyonla mücadelede önemli bir aşama kaydedilmiştir. Sonuç olarak kur riskinin azalması ve ekonomik birimlerin öngörü imkanlarının artması sonucunda faiz dışı kamu dengesinde önemli ölçüde iyileşme sağlanmıştır. Böylece, Hazine'nin iç borçlanma maliyeti azalmış ve iç borç stokunda artış kontrol altına alınmıştır. Neticede krizler öncesi uygulanan para politikaları ekonomik

göstergeyi pozitife çevirmiştir.

Kriz Dönemi Para Politikaları

Kasım 2000 Krizi

Kriz öncesi para politkalarının sonucu olarak meydana gelen iç talepteki canlanma, Türk Lirası'nın reel olarak değer kazanması ve bunun sonucu ithalâtın hızlı bir şekilde artması câri işlemler dengesini bozmuştur. Câri işlemlerdeki açığa ek olarak 2000 yılının ikinci yarısında özelleştirme ve yapısal reformlara ilişkin gecikmeler iç ve dış piyasalarda tedirginliğe yol açmış, sermaye girişlerini dolayısıyla likiditeyi olumsuz etkilemiş ve kısa vadeli faizleri yükseltmiştir. Bu durum IMF'nin Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutum takınmasına sebep olmuş ve piyasalarda beklentileri negatif yönde etkilemiştir.Faizlerdeki artış, portföylerinde yoğun miktarda Devlet İç Borçlanma Senedi tutan ve bunları kısa vadeli kaynaklara yatıran bazı bankaların mali durumlarını bozmuş ve Kasım ayının ikinci yarısında mali piyasalara güvensizliği arttırmıştır.Vade uyumsuzluğunun yoğun olduğu bu bankalara yönelik piyasada güvenin zayıflaması, bunların likidite ihtiyacının hızla artmasına ve kısa vadeli faizlerin 17-22 Kasım döneminde yüzde yüzlerin üzerine çıkmasına neden olmuştur.

Bu durum Kamu Menkul Kıymetleri ve hisse senetlerinin değerini düşürmüş ve yabancı sermayenin Türkiye'den kaçışına sebep olmuştur.Ortaya çıkan likidite ihtiyacı Merkez Bankası tarafından karşılanmış fakat piyasaya sağlanan likidite Net İç Varlıklar hedefinin aşılmasına sebep olmuştur. Ek olarak, Kasım krizinde yerli ve yabancı yatırımcılar aşırı miktarda döviz talep etmiştir.Likidite fonlanması ve döviz satışı sonucu Merkez Bankası'nın kasasından 3,9 katrilyon Türk Lirası ve 6 milyar Dolar civarında para çıkışı olmuştur. Sonuçta Net İç Varlıklar tekrar gözden geçirilmiş ve yeni hedefler konulmuştur. Merkez Bankası sabit kura devam edileceğini halka duyurmuş ve revize edilen hedefler gerçekleştirilmiştir. Kasım Krizi'nin savuşturulmasının ardından Ocak ayında Merkez Bankası rezervlerinde hızlı bir artış gözlenmiş ve Net İç Varlıklar azalarak tekrar negatif değerler almıştır, ayrıca para piyasası faiz oranları da gerilemiştir. Bu gelişmeler üzerine Merkez Bankası Net İç Varlıklar hedefini aşağı, Net Uluslarası Rezervler hedefini yukarı çekmiştir.

Şubat 2001 Krizi

Kasım ayından sonra sermaye girişlerinde nisbî bir canlanma gözlenmesine karşın, Kasım Krizi'nin başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin mali yapısında oluşturduğu hasar sistemin kırılganlığını arttırmıştır.

Şubat Krizi öncesinde yurtdışı ve yurt içinden sağlanan fonların vadelerinin kısalması ve faizlerin döviz sepetindeki artışa göre yüksek kalması mevcut kur rejiminin sürdürülebilirliği konusundaki kuşkuları arttırmıştır. Şubat ayı sonlarında meydana gelen siyasi olaylar

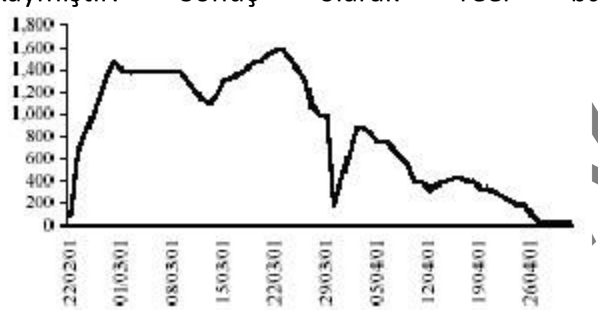
piyasalarda panik havası yaratmış ve sisteme olan güveni tamamen ortadan kaldırmıştır. 19 Şubatta Türk Lirası ciddi bir atakla karşılaşmış buna karşın 22 Şubat'ta mevcut döviz kuru sürdürülebilirliğine ilişkin güven azalmasının ekonomiye getireceği zararlar gözönüne alınarak Türk Lirası yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakılmıştır.

Yaşanan buhranlardan sonra, Merkez Bankası mali piyasalarda istikrarı hedef alan politikalar izlemek zorunda kalmıştır ayrıca Merkez Bankası piyasaların nakit sıkıntısını gidererek ekonomi çarkının dönmesini sağlamıştır. 22Şubat ile 28 Mart tarihleri arasında piyasaya yaklaşık 2 milyar dolarlık döviz ve efektif satışı yapılmış ve bankalara yaklaşık 1 milyar dolarlık döviz depo imkanı sağlanmıştır. Kriz sonrasında aşırı dalgalanmalar haricinde Merkez Bankası piyasalara müdahalede bulunmamıştır.

Krizler Sonrası Para Politikaları

Kriz sonrasında "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" benimsenmiş; özellikle kamu maliyesi , gelirler politikası, özelleştirme, yapısal reformlar ve bankacılık alanında yapılacak düzenlemeler belirlenmiştir. Ayrıca 15 Mayıs tarihinde açıklanan 2001 yılı para politikasında , enflasyonla mücadelede para tabanı büyüklüğünün nominal çıpa olarak kullanılacağı belirtilmiştir. Kur politikası ise piyasadaki arz ve talep tarafından belirlenecek ancak ani ve geçici dalgalanmalarda döviz kurlarına müdahale edileceği açıklanmıştır.

Bu dönemde parasal büyüklüklerde de çok önemli değişmeler olmuştur. Örneğin Ekim ayı sonunda dar ve geniş tanımlı para arzları yıl sonuna göre reel olarak sırasıyla yüzde 23.1 ve yüzde 17.2 oranında daralmıştır. Bu durumun asıl kaynağı ise sisteme duyulan güvenin azalması ve kur hareketlerindeki dalgalanmalar Türk Lirasına olan güveni azaltmış ve TL cinsinden hesaplar Döviz Tevdiat hesaplarına kaymıştır. Sonuç olarak reel bazda dövize olan talep artmış ve TL arzını düşürmüştür.

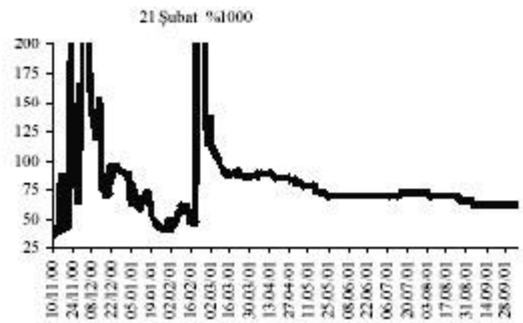
Merkez Bankası tarafından verilen döviz depoları (milyon $)

Bu durumu önlemek için döviz tevdiat hesaplarına uygulanan gelir vergisi stopaj kesintisi, TL cinsinden mevduatlara uygulanana göre daha yüksek belirlenmiş ve TL mevduat zorunlu karşılıklarına faiz verilmesi uygulaması başlatılmıştır. Ayrıca piyasalara oluşan güvensizlik, Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki gerileme ve bankacılık sistemindeki nlar paranın dolaşım hızını önemli ölçüde düşürmüştür.

Diğer bir deyişle ekonomi çarkını döndüren para piyasalardan yastık altına doğru kaymıştır.

Bu gelişmelere karşılık döviz piyasaları da farklı tepkiler göstermiştir. Şubat Krizi'nden sonra döviz piyasalarında önemli bir hareketlilik söz konusudur; bunun sebebi ise bankacılık sisteminin kriz öncesinde önemli ölçüde açık pozisyonda olmasıdır.2001 yılında reel ekonomideki daralma, bankacılık sisteminin zayıflaması gibi sebepler de döviz kurları üzerinde fazladan bir baskı meydana getirmiştir.Ödemeler dengesinde de daha önce bahsedildiği üzere önemli bir bozulma göze çarpmaktadır.2000 yılı Ocak-Eylül döneminde 10.936 milyon dolar sermaye girişi gerçekleşirken 2001 yılının aynı döneminde ise 10.636 milyon dolar sermaye çıkışı yaşanmıştır.Dengedeki bu bozulma döviz kurlarındaki kararsızlığın ana sebeplerinden biri olmuştur. Ek olarak bu sermaye kaçışında siyasi çalkantılar, piyasalardaki ekonomik belirsizlik ve iç borçların sürdürülebilirliğine ilişkin kaygılar çok büyük rol oynamıştır. Merkez Bankası, piyasalara döviz satışı ihaleleriyle, piyasaları rahatlatmış ve kurdaki aşırı dalgalanmaların önüne geçmiştir.Uygulanan politikalar sonucunda, kurlarda oluşan dalgalanmalar Nisan 2001 itibariyle büyük ölçüde azalmıştır. Fakat, Arjantin ekonomisinin olumsuz gidişatı , Telekom krizi dolayısıyla ertelenme olasılığı güçlenen IMF kredileri ve 11 Eylül terör saldırısı kurdaki dalgalanmaların artışına sebep olmuştur.

Kriz sonrasında Merkez Bankası'nın ekonomiyi düzlüğe çıkarmak için kullandığı bir diğer para politika aracı ise kısa vadeli faiz oranları olmuştur. Faiz oranları özellikle fiyat istikrarını sağlamaya yönelik olarak kullanılmıştır. İkinci el Devlet İç Borçlanma Senetleri piyasasındaki gelişmeler kısa vadeli faizlere paralel bir şekilde meydana geldiğinden kriz ve sonrasında kısa vadeli faiz oranlarında meydana gelen değişimleri incelemek için bu piyasaya bakmak yeterli olacaktır. Şubat kriziyle birlikte DİBS piyasasında faiz oranları yüzde 250'lere kadar çıkarken senet işlem hacimleri krizden önceki seviyelerin çok altına inmiştir. Ancak Mart ayı ve sonrasında faiz oranlarında düzenli bir düşüş görülmüş ve mayıs ayı ortalarında açıklanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile azalan belirsizlik ve ekonomi yönetimine artan güven faizleri büyük miktarda azaltarak faiz oranlarını yüzde 70 'lere kadar indirmiştir. Bu olumlu gelişmelere rağmen, Mayıs ayından sonra gerçekleşen siyasi ve ekonomik gelişmeler bu faiz oranlarının önemli ölçüde dalgalanmasına sebep olmuştur.

Açık Piyasa İşlemleri Faizi (basit-yüzde)

Son olarak krizler sonrası para politikalarının Merkez Bankası bilançosu üzerinde etkilerine bakalım. Şubat Krizinin ardından Merkez Bankası bilançosundaki değişiklikler iki olgu tarafından benimsenmiştir. Bunlardan ilki, Kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankalara ilişkin operasyonlardır ki bunlar Merkez Bankası'nın sırtında büyük bir kambur oluşturmuştur. İkinci faktör ise IMF tarafından verilen kredilerin Merkez Bankası aracılığıyla Hazine'ye kullandırılmasıdır. Kredilerin kullanımı ve zamanlaması Merkez Bankası bilançosunu şekillendiren ikinci önemli etken olmuştur.

Merkez Bankası'nın kriz döneminde bankaların yabancı para cinsinden yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için bankalarla yapmış olduğu döviz depo işlemleri Net İç Varlıkların şekillenmesinde çok büyük rol oynamıştır. Merkez Bankası döviz kurlarındaki aşırı yükselme eğilimlerine karşı piyasalara döviz satarak müdahalede bulunmuş; bu durum ise Net Dış Varlıkları ve Net Uluslararası Rezervleri azaltıcı bir etken olmuştur. Bu dönemde Merkez Bankası'nın döviz piyasasındaki işlemlerinin önemli bir kısmı da IMF kredilerinin Hazine'ye iç borç ödemeleri amacıyla kullandırılmasının yarattığı fazla likiditeyi çekmek amacıyla yapılmıştır. IMF kredilerinden elde edilen dövizin bu amaçla kullanılması da Net Dış Varlıkları ve Net Uluslarası Rezervleri azaltan bir diğer etken olmuştur. Sonuçta bu faktörler Merkez Bankası bilançosunun yapısında Net Dış Varlıklar hesabının payının azalması ve Net İç Varlıklar hesabının payının artması şeklinde bir değişime neden olmuştur.

	26.12.2000	28.02.2001	30.10.2001
	CARİ	CARİ	CARİ
PARA TABANI	5.788	5.071	7179
A- Emisyon	3.772	3.586	4628
B. TL Zorunlu Karşılıklar	1.404	977	1469
C- Serbest Tevdiat	611	508	1082
NET DIŞ VARLIKLAR	3.310	2.915	-10574
A- Net Uluslararası Rezervler (1-2+3)	7.672	7.935	-1734
1- Brüt Uluslararası Rezervler	13.601	19.975	30681
2- Brüt Uluslararası Yükümlülükler	-290	-11.838	-32415
3- Vadeli İşlemler (Net)	0	-202	0
B- Orta Vadeli Dış Krediler (Net)	-5	1.263	2255
C- Diğer	-4.917	-6.283	-11095
NET İÇ VARLIKLAR	2.477	2.156	17753
A- Kamu Sek. Aç.Nak. Kre. (Net)	43	777	25342
1- Kamu'ya Açılan Nakit Krediler	1.499	2.623	29057
-Devlet İç Borçlanma Senetleri	1.515	2.642	18770
Kendi Portföyümüzdekiler	6.489	7.653	21756
2- Kamu'nun TL Mevduatı	-249	-416	-669
3- Döviz Ola. Tak. Edi. Mevduat	-1.208	-1.430	-3045
B- Fonlar	-116	-120	-102
C- Banka Dışı Kesimin Mevduatı	-45	-34	-41
D- Bankacılık Sek. Açılan Nak. Kre.	500	750	750
E- Açık Piyasa İşlemleri (net)	5.219	4.109	-201
F- Diğer Kalemler	-2.445	-3.110	-8411
G- Değerleme Hesabı	-869	-1.741	226
H- IMF Acil Yar. Takip Hes. (Hazine)	191	191	191
I- Bankalara Verilen Depolar (TCMB)	0	1.335	0
NET İÇ VARLIKLAR (1)		2.156	17753
Değerleme Hesabı (2)		-1.741	226
2000 Yılı Değ. Hes. Hazi. Öde. (3)			-275
NET İÇ VAR. (Prog. tanımı) (1-2-3)		3.897	17803

Kriz öncesi, kriz dönemi ve kriz sonrası Merkez Bankası bilançosu (trilyon,TL)

Şubat 2001 krizinde Merkez Bankası Türkiye ekonomi tarihinin en büyük buhranlarından biriyle karşılaşmış ve her şeye rağmen bu sıkıntılı günleri atlatabilmiştir. Bunda en büyük etken çıkarılan Yeni TCMB Kanunu ve uygulanan para politikaları olmuştur. Bu yeni kanunun en önemli özelliği ise Merkez Bankasının istismarını dolayısıyla para politikalarının yanlış uygulanma riskini önemli ölçüde azaltmıştır. Bu kanunla birlikte Merkez Bankası biraz daha özerkleşerek para politikalarının uygulamasında tek yetkili ve mlu kuruluş haline gelmiş ayrıca fiyat istikrarını sağlamaya yönelik olarak uygun bulacağı para politikası araçlarını doğrudan belirlemeye ve uygulamaya yetkili kılınmıştır. Verilen yeni yetkiler para politikalarının uygulanabilirliğini ve başarılı olma şansını arttırmıştır.Sonuç olarak 15 Mayıs 2001 de IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasındaki hedefler Ekim ayı sonu itibariyle gerçekleştirilmiştir ve kriz sonrasında uygulana para politikaları ülke ekonomisi üzerindeki kara bulutların dağılmasına ve ekonominin yeniden büyüme trendine girmesine sebep olmuştur.

120 Otomatik stabilizatörler nelerdir?

Otomatik Stabilizatörler

Ekonomik dengenin sağlanması ve sürdürülmesinde kendiliğinden fonksiyon gören, denge sağlayıcı etkiler yaratan mali ya da sosyoekonomik kurumlara otomatik dengeleyiciler ya da stabilizatörler adı verilmektedir. Örneğin mali sistemde varolan artan oranlı vergiler, işsizlik sigortası ödemeleri, bütçe açık ve fazlaları, birey-aile ve kurum tasarrufları ile toprak mahsullerine ödenen mali yardımlar (sübvansiyon vs.)
Otomatik dengeleyicilerin devletin özel müdahalesi dışında planlı bir düzenleme yapılmaksızın ekonomik dengenin sağlanması ve korunmasında etkileri olmakla birlikte uygulama sonuçlarına bakıldığında dengesizlikleri tümüyle giderdikleri söylenemez. Otomatik dengeleyiciler ekonomideki dengesizliklerin tümünü gideremezken, bir kısmını azaltmada yani hafifletici olarak etkili olabilirler. İşte bu özellikleri ile otomatik dengeleyicileri maliye politikasına ve ekonomi politikasına yardımcı kurumlar olarak kabul edebiliriz.
Otomatik stabilizatör olarak nitelendirilen bu mekanizmanın iradi politikalara karşı üstünlüğü, ekonomik faaliyet düzeyi üzerinde hemen etki göstermesinden kaynaklanmaktadır. Yani otomatik stabilizatörlerde istikrar etkisi, yeni bir yasal işleme gerek göstermeksizin ve bu işleme duyulan gereksinme ile işlemin etkisi arasında herhangi bir gecikmeye neden olmaksızın ortaya çıkar. Ne var ki, eğer ekonomide genişleme veya daralma hareketleri çok kuvvetli ise otomatik stabilizatörlerin etkisi yetersiz kalacaktır. Bu nedenle ekonomik istikrarsızlığa karşı müdahale yalnızca bir yöntemin kullanılması ile sınırlandırılmamalıdır. Çeşitli koşullar altında hem otomatik stabilizatörlerin hem de iradi maliye politikasının kullanılması gerekmektedir.

1-Otomatik stabilizatör olarak vergiler

Bir ekonomide vergilerin otomatik stabilizatörlüğü, gelir düzeyindeki değişikliklere karşı vergi miktarındaki değişikliklerin ne olduğuna diğer bir deyişle, GSMH' deki değişikliklere vergi hasılatının esnekliğine bağlıdır.
Artan oranlı vergilerde, otomatik stabilizatör etkisi daha belirgin hale gelmektedir. Geliri artan kişiler daha yüksek oranda vergilendirileceklerinden, yalnızca ödedikleri vergi mutlak olarak artmakla kalmayacak, verginin gelir düzeyine oranı da büyüyecektir.
Ekonominin genişleme dönemlerinde artan oranlılık dolayısıyla vergi hasılatı da artmaktadır. Dolaysız vergilerin en önemlisi gelir vergisidir. Kişiler gelirleri arttıkça artan oranlılık dolayısıyla daha fazla oranda vergi öderler. Vergi hasılatı, matrahtaki artıştan daha hızlı arttığı için kişiler harcamalarını kısma yoluna giderler. (Gelirleri artmasına rağmen) Tüketim ve yatırım harcamalarını artırmazlar.

Böylece devletin vergi hasılatı artışı yanında kişilerin harcamaları düşeceğinden artan oranlı vergi tarifesi enflasyonu düşürücü etki yaratacaktır.
Ekonominin daralma dönemlerinde ise, vergi yükümlüleri, gelirlerin azalmasına karşın, ortalama vergi oranı düştüğü için, ödedikleri vergiler, gelirlerindeki düşmeden daha büyük bir oranda düştüğü için (artan oranlı tarife dolayısıyla) tüketim ve yatırım harcamalarını azaltmamakta, büyük ölçüde devam ettirebilmektedirler. Bunun bir diğer nedeni de marjinal tüketim eğiliminin kısa dönemde değişmemiş olmasındandır.
Enflasyonist koşullardaki, satın alma gücündeki yükselmelerin bir bölümü; matrah arttıkça vergi oranının da yükselmesini öngören artan oranlı vergi tarifeleri aracılığıyla emilmiş olmaktadır. Satın alma gücündeki artış karşısında vergi oranı da aynı kalmamakta ve yükselmektedir. Tersine deflasyonist koşullarda, satın alma gücündeki düşmeler karşısında vergi oranı da önceki düzeyine kıyasla düştüğünden, mükelleflerin satın alma güçlerinin, bir ölçüde de olsa korunması sonucu doğurmaktadır.
Artan oranlı vergiler açısından otomatik dengeleyici niteliği en fazla olan vergi gelir vergisidir. Gelir düzeyi düştüğü zaman daha önce yüksek vergi oranlarının kapsamına giren mükellefler, düşük vergileme dilimlerine ve oranlarına girerler. Tersine gelir yükseldiği takdirde; daha önce vergilendirilmeyen mükellefler vergi kapsamına girerler ve vergilendirilenler de daha yüksek vergi oranlarına tabi dilimlere dahil olurlar.
Kurumlar vergisi de gelir vergisi gibi uygun bir vergidir. Ancak tek oranlı olması bu verginin esnekliğini azaltır.
Tüketimden alınan vergiler, eğer, genel bir muamele vergisi veya genel bir kişisel harcama vergisi niteliğinde değillerse, gelir düzeyindeki değişmeleri daha uzak bir düzeyden izlerler.
Servet vergilerinin ise otomatik stabilizatör etkisi hemen hemen hiç yoktur.
Şahsi gelir vergisinin otomatik stabilizatörlük fonksiyonunu yerine getirebilmesi için taşıması gereken özellikler:
Genel bir vergi olmalı, her çeşit gelir ve kazancı vergilendirmelidir.
Artan oranlı tarifeye sahip olmalıdır.
Gelir vergisinde fazla kaçakçılık olmamalı, vergi geniş ölçüde kaynakta kesme usulüne göre tahsil edilmelidir.
Şahsi gelir vergisi mükelleflerinin önemli bir kısmı gelir vergisinin en düşük dilimlerinde bulunmamalıdır.
Vergi götürü usulde tahsil edilmemelidir.

2-İşsizlik sigortası primleri ve işsizlik yardımları

Ekonominin genişleme dönemlerinde ekonomideki canlılık nedeniyle istihdam düzeyi genelde yükselmektedir. İşte bu dönemlerde çalışan işçi sayısı arttığı gibi işsizlik sigortası için sosyal güvenlik kuruluşlarına ödenen primler de artış göstermekte, bu primler sosyal güvenlik kuruluşlarında büyük bir fon oluşturmaktadır. Genişleme dönemlerinde ekonomi canlı, istihdam düzeyi de yüksek olduğu için işsiz sayısı az olmakta dolayısıyla işsizlere yapılan sigorta ödemeleri de düşmektedir. Bir başka ifadeyle ekonominin canlanma

dönemlerinde işsizlik sigortasından yararlanma hakkına sahip kişiler sosyal güvenlik kuruluşlarına fon aktarmaktadırlar. İşçilerin işsizlik sigortası primleri nedeniyle harcamaları ve tasarrufları prim tutarı kadar azalmaktadır.
Diğer taraftan ekonominin daralma dönemlerinde ise sigortalanmış işçiler işsiz duruma düştüğünde ülkedeki sosyal güvenlik kuruluşları işsiz aylığı vermektedirler. Bu aylık nedeniyle, işsiz duruma düşenlerin öncekiyle tamamen aynı düzeyde olmasa bile, tüketim kalıplarını sürdürmelerine fırsat verilmektedir. Böylece sosyal güvenlik kuruluşları ekonomiye fon aktarmış olmaktadır.
Kısaca işsizlik sigortası primleri ve işsizlik yardımları tüketimi, üretimi ve istihdamı destekleyici etki yaratmakta dolayısıyla ekonomik krizlerin şiddetini azaltmaktadır.
İşsizlik sigortası primler ve işsizlik yardımlarının ekonominin istikrarı üzerinde meydana getirdiği bu etki bütün sosyal sigorta primleri ve yardımlar için geçerlidir.

3-Bütçe açıkları ve fazlaları

Bütçe devletin gelir ve gider tahminlerini göstermektedir. Bütçe gelirlerinden en önemlisi de vergilerdir. Ekonomik refah (genişleme) dönemlerinde üretim, tüketim, istihdam ve milli gelir düzeyleri yükseleceğinden vergi gelirleri de artmaktadır. Ancak genişleme dönemlerinde devlet giderleri vergilerde olduğu gibi bir artış göstermez. Mesela genişleme dönemlerinde vergi gelirleri artmasına rağmen transfer harcamaları artış göstermez. İşte bu tür nedenlerle ekonominin genişleme dönemlerinde, bütçe kendiliğinden fazlalık vermektedir. Sonuçta bütçe fazlası kadar para ekonomiden çekildiği (para arzı daraldığı) için ekonomide daraltıcı etki meydana gelmektedir.
Diğer taraftan ekonominin daralma dönemlerinde ise vergi hasılatı düşer, bütçeye konan ödeneklerin tamamı harcanır ve dolayısıyla bütçe açıkları ortaya çıkar. Bu dönemlerde bütçe açıklarının kapatılması için başvurulan finansman kaynakları ekonomiye yeni parasal kaynakların girmesi demektir. Sonuçta para arzı artacağından ekonomide enflasyonist baskılar ortaya çıkacak ve ekonomi genişleme dönemine girecektir.

4-Birey-aile ve kurum tasarrufları

Ekonominin duraklama hatta gerileme devrelerinde, kurum kazançları azalmasına rağmen dağıtılan kâr payları azalmaz, eski seviyesini korur. Şirketlerin takip ettikleri bu politika sonucunda hisse senetleri sahiplerinin satın alma güçlerinin düşmesi önlenir.
Ekonominin genişleme dönemlerinde ise kurum kazançları artmasına rağmen dağıtılan kâr artırılmaz, otofinansmana gidilir. Bu şekilde bir yandan özel harcamaların artırılmasına izin verilmez diğer yandan da kurumlar daha çok yatırım yaparak toplam arzı artırırlar.

Aile tasarruflarında da buna benzer bir durumla karşılaşılır. Gerçekten de ekonominin daralma dönemlerinde, şahıslar eski yaşam seviyelerini, gelirlerinin azalmasına rağmen iddihar çözülmesi vb. yollarla devam ettirmeye çalışırlar. Şahıslar eski yaşam seviyelerini ne derecede korurlarsa, o derece otomatik stabilizatör vazifesi görürler.
Ekonominin genişleme dönemlerinde ise şahısların artan gelirlerine rağmen eski yaşam düzeylerini değiştirmemeleri, yalnız iktisadi istikrarı koruyucu bir etki meydana getirmez, aynı zamanda toplam arzı artırıcı yatırımların sağlam finansman kaynaklarına kavuşmasını sağlar.

5-Ekonomide stoklardaki artış ve azalış

Rekabetçi piyasa ekonomisinde imalatçı ve üreticiler belirsiz alıcılar için üretim yaparlar. Bu nedenle en az düzeyde de olsa stok halinde mal bulundurulmaktadır. Dolayısıyla piyasada söz konusun mala talep fazla artış gösterirse artan talep stoklardan karşılanır. Böyle bir durumda üretici daha fazla mal üretme çabasında olmadığı gibi mevcut stoklar artan talebi karşıladığından bu sırada malın fiyatında da yükselme gözlenmez.
Diğer yandan söz konusu malın talebi piyasada düştüğünde üretici üretimi kısmaz ya da kesmez,normal üretimine devam eder. Sadece stoklarda bir yükselme gözlenir. Mevcut stok düzeyindeki artış ve azalışlar kendiliğinden istikrarı koruyucu ve ekonomik dengeyi sağlayıcı bir etki yaratmaktadır.

Tarım ürünlerinin mevsimlik oluşu, başka bir deyişle ürünün genellikle ancak bir kez elde edilmesi nedeniyle ortaya çıkan dalgalanmalar, üretimin mevsimlere göre azalıp çoğalmasına ve buna bağlı olarak fiyat değişmelerine yol açmaktadır.
Devlet, ürünün bol olduğu yıllarda ürün fazlasını, kuruluşları aracılığıyla üreticilerin satın alma güçlerini koruyacakları bir fiyattan satın almakta ve stoklar oluşturmaktadır. Üretimin az olduğu yıllarda, tarım ürünlerinin fiyatları yükseleceğinden,sözü edilen kuruluşlar; ellerindeki stokları piyasaya sürmekte ve fiyatların yükselmesine arz ve talebi dengeleyerek engel olmaktadır. Böylece efektif talep düzeyinin düşmesi veya yükselmesi (dalgalanması) önlenerek, ekonominin dengede kalmasına katkıda bulunulmaktadır.

121 Tam rekabet piyasasının özellikleri nelerdir?

TAM REKABET PİYASASI

Tam rekabet piyasasını tanıyabilmek, bu piyasanın özellikleri ve sonuçları:

• Tam rekabet, hiçbir firmanın sattığı ürünün fiyatı üzerinde tek başına kontrol gücünün olmadığı özel bir piyasa yapısıdır. Tam rekabetçi firma fiyat belirleyici değil, fiyat kabullenicidir.

• Tam rekabet piyasasının dört adet varsayımı şunlardır: Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı vardır, mallar homojendir, piyasaya giriş ve çıkışlar serbesttir, alıcı ve satıcılar tam bilgiye sahiptirler.

• Tam rekabet koşullarında faaliyet gösteren bir firma, piyasada oluşan fiyatı esas alarak, bu geçerli piyasa fiyatından istediği kadar mal satabilir. Bu nedenle, tek bir firmanın ürününe olan talep eğrisi, geçerli piyasa fiyatında tam esnektir (sonsuz esnektir) ve eğri yatay eksene paralel bir doğru biçimdedir.

Kısa dönemde firmanın kârını maksimize eden üretim düzeyinin nasıl belirlendiğini farklı yöntemlerle açıklayabilmek

• Tam rekabet piyasasında faaliyette bulunan bir firmanı n marjinal geliri ve ortalama geliri malın piyasadaki satış fiyatına eşittir. Kârını maksimize etmek isteyen firma, toplam geliri ile toplam maliyeti arasındaki farkı en yükseğe çıkarmayı amaçlar.

• Firma, marjinal maliyetin marjinal gelire eşit olduğu üretim düzeyinde ve marjinal maliyetin arttığı üretim düzeyinde kârını maksimum düzeye çıkartır.

• Firmanın kârını maksimize eden çıktıyı üretmesi, firmanın mutlaka ekonomik kâr elde edeceği anlamına gelmez. Eğer satış fiyatı ortalama toplam maliyete eşitse firma ancak normal kârla çalışıyor demektir.

• Piyasada gerçekleşen fiyat, firmanın ortalama değişken maliyetini karşılama konusunda yetersiz kalıyorsa, firma üretimini durdurmalıdır. Bu nedenle, firmanın kısa dönem arz eğrisi, marjinal maliyet eğrisinin ortalama değişken maliyet eğrisinin üzerinde kalan kısmıdır.

Uzun dönemde kâr maksimizasyonu sağlayan üretim düzeyinin nasıl belirlendiğini açıklayabilmek

• Uzun dönem piyasa (endüstri) dengesinde ekonomik kâr söz konusu olmaz ve ürünün fiyatı minimum ortalama maliyet düzeyine kadar iner .

• Firmalar minimum ortalama maliyette üretimde bulundukları için toplumun bütün kaynakları tam olarak kullanılır. Yani tam rekabet piyasasında, uzun dönemde atıl kapasite oluşmaz.

EKSİK REKABET PİYASALARI

Tekel piyasasının tanımını, işleyişini ve tekelci bir firmanın olası davranışlarını, bunların sonuçlarını açıklayabilme:

• Tekel, bir endüstride tek bir firmanın faaliyette bulundu ¤u piyasa biçimidir. Tekel piyasası üç temel varsayıma dayanır. Bu varsayımlar, tek satıcının olması, tek bir satıcının yakın ikamesi olmayan bir malı satması ve başka firmaların piyasaya girişini engelleyen oldukça etkili engellerin olmasıdır.

• Tekelci, marjinal maliyetin marjinal gelire eşit oldu¤u noktada üretim yapıp ve bunu da mümkün olan en yüksek fiyattan satarak kârını maksimize eder. Tekelcinin sattı¤ı ürünün fiyatı marjinal gelirinden büyük oldu¤u için tekelcinin talep eğrisi marjinal gelir eğrisinin üzerinde yer alır ve denge üretim düzeyi için ürünün fiyatı marjinal maliyetinden büyüktür.

• Tekelci firma kısa dönemde olduğu gibi uzun dönemde de, piyasaya girişin engellenmesi nedeniyle ekonomik kâr elde eder. Piyasaya başka firmaların girmesi, yasal, ekonomik ve teknolojik bazı engellerle kısıtlanır.

• Tekelci farklı müşterilerine aynı ürünü farklı fiyatlarda satarak fiyatını farklılaştırabilir. Tekelci fiyat farklılaştırmasını, birinci, ikinci ve üçüncü derece fiyat farklılaştırması şeklinde gerçekleştirir. Tekelci fiyat farklılaştırması yaparak kârını artırır. Tam rekabet piyasasının aksine tekel piyasasında kaynaklar etkin olarak kullanılmaz. Tekelci rekabet piyasasının tanımını, işleyişini ve tekelci rekabet koşullarında faaliyet gösteren bir firmanın olası davranışlarını, bunların sonuçlarını açıklayabilmek

• Tekelci rekabet piyasasının varsayımları, birbirinden bağımsız olarak hareket eden çok sayıda alıcı ve satıcının olması, her firmanın farklılaştırılmış ürün satması ve piyasaya giriş ve çıkışın kolay olmasıdır.

• Tekelci rekabetçi bir firma için de, fiyat marjinal gelirden büyüktür ve marjinal gelir eğrisi, talep eğrisinin altında yer alır. Tekelci rekabetçi firma da, marjinal gelirin marjinal maliyete eşit olduğu noktada üretimde bulunarak kârını maksimize eder. Ancak kısa dönemde elde edilen ekonomik kâr, tekelci rekabet piyasasında piyasaya girişin serbest olması nedeniyle, uzun dönemde yok olur. Tekelci rekabet piyasasında da kaynaklar etkin olarak dağıtılmaz.

Oligopol piyasasını tanımlamak ve oligopol teorilerinin ana hatları:

• Oligopol, birbiri ile rekabet eden az sayıda büyük firmanın, her birinin üretimindeki değişmelerin, piyasa fiyatını etkileyecek durumda olduğu piyasa yapısıdır. Oligopol piyasasında, faaliyette bulunan az sayıda büyük firmanın, karşılıklı olarak birbirleriyle bağımlılık içerisinde oldukları varsayılır.

• Oligopolleri ürün farklılaştırılmasının olup olmamasına bağlı olarak saf ve farklılaştırılmış oligopol şeklinde, firmalar arasındaki bağımlılığın derecesine göre tam veya kısmi oligopol şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

FAKTÖR PİYASALARI VE FAKTÖR GELİRLERİ

Faktör piyasalarının işleyişini faktör arzı ve faktör talebi kavramlarını kullanarak açıklamak;

• Faktör piyasası üretim faktörlerinin alınıp satıldığı piyasadır. Faktör talebi bir türev taleptir ve üretiminde bu faktörlerin kullanıldığı malın talebiyle doğrudan ilişkilidir. Faktör talebini, talep edilen mal miktarı, faktörlerin verimliliği ve diğer faktör fiyatları etkiler.

• Bir firma marjinal ürün geliri, marjinal faktör maliyetine eşit oluncaya kadar faktör istihdam eder. Marjinal ürün geliri, ek bir faktörün istihdam edilmesi sonucu ortaya çıkan gelir artışıdır. Marjinal faktör maliyeti ise ek bir birim faktör kullanmanın maliyetidir. Marjinal ürün geliri aynı zamanda firmanı n faktör talep eğrisidir.

Faktör arzı ile ilgili kararlar faktör sahiplerince verilir. Bu nedenle geriye dönük faktör arz eğrisi ortaya çıkabilir. Yani faktör arz eğrisi, düşük faktör fiyatlarında pozitif eğime sahipken, yüksek faktör fiyatlarında negatif eğime sahip olabilir. Faktör gelirlerinin nasıl belirlendiğive neden farklılaştığı;

• Faktör gelirleri ücret, faiz, rant ve kârdan oluşur. Ücretler nominal ve reel ücretler olmak üzere ikiye ayrılır. Nominal ücretler, ücretlerin parasal değerini; reel ücretler ise ücretin satın alma gücünü gösterir. İktisatçılar faizi de nominal ve reel faiz olarak ikiye ayırırlar. Reel faiz beklenen enflasyon oranına göre düzeltilmiş faiz oranı iken, nominal faiz oranı piyasada geçerli olan oranı gösterir. İktisatçılar ekonomik rant kavramını geliştirmişlerdir. Bu kavram kira kavramından farklıdır. Kâr ise bir işletmenin toplam gelirlerinden ücret, faiz ve rant ödendikten sonra kalan artığı temsil eder, kâr girişimcinin üretimi organize etmesi ve belli bir risk üstlenmesinin karşılığını oluşturur.

122 Milli gelir nedir? Hesaplama yöntemlerini yazınız?

Milli Gelir

Bir ekonomide belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetler toplamıdır. toplumun refah derecesini gösteren tatminkar bir ölçüttür.

MİLLİ GELİRLE İLGİLİ KAVRAMLAR :

GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA: Öncelikle gayrisafi milli üretimi açıklayalım.Gayrisafi milli üretim, ekonominin tüm sektörlerinde (tarım, sanayi, hizmet) bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetler toplamıdır."Gayrisafidir" yani net değildir.Çünkü üretim faaliyetlerine katılan sermaye bir miktar eskimiş yıpranmıştır. Bu eskiyen miktar değer olarak yeni üretilen malların içerisine girmiştir.Safi milli üretim, bu aşınmayı o yılki gayrisafi milli üretim değerinden düşerek bulunur. Bir ekonomide (genellikle) bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin(gayrisafi milli üretim) her birinin piyasa fiyatları ile çarpılması sonucu elde edilecek değerler toplamına "Gayrisafi milli hasıla(gelir)" denir.

SAFİ MİLLİ HASILA(SMH): Safi milli hasılayı bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin net değerlerinin toplamı olarak tanımlamamız mümkün. O halde;

SMH(Piyasa fiyatları ile) = GSMH(Piyasa fiyatları ile) -Amortisman(Eskime payı)

Diğer denklikleri de formüle edersek :

MG(Mili Gelir) = SMH(Piyasa fiyatlarıyla) - vasıtalı(dolaylı) vergiler

MG = SMH(faktör fiyatlarıyla) yani;

SMH(Piyasa fiyatlarıyla) - Dolaylı vergiler = SMH(faktör fiyatlarıyla)

KİŞİSEL GELİR:

Kişisel gelir = Milli Gelir + (Transfer Harcamaları+Sübvansiyonlar) - (Kurumlar Vergisi, Şirketlerin Dağıtılmayan Karı, Sosyal Kesenekler)

Milli geliri bir milli ekonomideki üretime katılan üretim faktörlerinin elde ettikleri gelirlerin toplamı olarak ifade ettik.Ancak bu gelirden bir kısım kesintiler ve bu gelire bir kısım eklemeler bize sonuç olarak yukarıda formüle edildiği üzere kişisel geliri verir.

Eklemeler:

Transfer harcamaları: Devletin emeklilere kimsesizlere, yoksul ve işsizlere üretim karşılığı olmadan yaptığı karşılıksız ödemelerdir.

Sübvansiyonlar: devlet tarafından üreticiye teşvik amacıyla verilen karşılıksız mali yardımlardır.

Kesintiler:

Kurumlar vergisi: Firmaların karlarından ödedikleri bir vergidir.

Şirketlerin dağıtılmayan karı: Şirketler yıl sonunda o yıl içinda elde ettikleri gelirleri hissedarlara dağıtırlar.Ancak uygulamada karın tümü değil bir kısımı dağıtılır, geri kalanı yeni yatırımlara finansman olarak kullanılır.Bu olaya "Oto finansman" denir.

Sosyal Kesenekler: Sosyal sigortalar emekli sandığı, bağkur gibi kuruluşlara belli aralıklarla belli ödemeleridir.

KULLANILABİLİR GELİR: Kişisel gelire bağlı bir gelirdir.
Kulanılabilir gelir = Kişisel gelir - vasıtasız(dolaysız) vergiler

KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR(KMG): Ekonominin net büyüme hızını gösterir.
KMG= MG / Nüfus

Gelirin bu geliri yaratan kişiler arasında nasıl pay edildiği ile ilgili iki araç "Pareto Pramidi" ve "Lorenz Eğrisi" dir. Pareto Pramidi'nde tepede yüksek gelirlilerden tabanda düşük gelirlilere doğru genişleyen ve şekli ülkelere göre değişen bir pramit kullanılır.

Lorenz Eğrisi'nde "x" ekseninde nüfus "y" ekseninde gelir %20'lik kısımlara ayrılır. Eğer ekonomide herkes eşit gelir sahibi olsaydıeğri köşegen olarak uzanacaktı. Eğri köşegenden uzaklaştıkça gelir dağılımı bozuluyor demektir.
NOMİNAL MİLLİ GELİR &REEL MİLLİ GELİR
Üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile çarpılması oluşan toplama milli gelir dedik.Fiyatların artması ile oluşacak milli gelir artışı gerçeği yansıtmaz; reel bir artış değildir, ekonomi büyümemiş, satın alma gücü artmamıştır.Çünkü bahsedilen artış reel değil nominal(parasal) bir artıştır.Ekonomik büyümenin göstergesi olan büyüklük reel milli gelirdir. Reel ve nominal değişimleri ayırt etmenin iki yolu vardır:

Diyelim 1980 ve 1988 yıllarını karşılaştırıyoruz. 1988 yılı GSMH'sini hesaplarken 1988 yılı fiyatlarını değil karşılaştırma yapacağımız 1980 yılının fiyatlarını kullanırız. Bu şekilde 1980 ile 1988 yılları arasındaki dönemde fiyat artışları nedeniyle ortaya çıkan aldatıcı GSMH(ya da milli gelir) artışı giderilmiş ve geriye gerçek artış kalmış olacaktır.

Fiyat endeksi kullanılır.
Fiyat Endeksi = Nominal GSMH / Reel GSMH
DIŞ TİCARETİN VE DEVLET HARCAMALARININ MİLLİ GELİR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
İthalat(dışarıdan mal alınması) ve devlet tarafından toplanan vergiler milli geliri azaltıcı etki yaparken ihracat(dışarıya mal satılması) ve devlet harcaması milli geliri artırıcı etki yapar.
İhracat(X) ve İthalat(M) olmak üzere
X>M ise dış ticaret fazlası vardır. Tersi durum ise dış ticaret açığıdır.Milli geliri(Y) iki şekilde ifade edebiliriz;
Y = C + S
Y = C + I
I yatırım harcamalarını C tüketim harcamalarını S ise toplam tasarrufları göstermektedir.İki formülü birbirine eşitlersek tasarruflar yatırımlara denk olacaktır.ikinci formülde yatırım ve tüketim harcamalrının yanına devlet harcamaları ve ihracatı ekleyip ithalatı çıkarırsak formül son şeklini alacaktır
Y= C + I + G + (X - M)
MİLLİ GELİRİ HESAPLAMA YÖNTEMLERİ
ÜRETİM YÖNÜNDEN HESAPLAMA: Üretilen tüm mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile çarpılarak toplanması ile GSMH rakamlarına ulaşılır. Yalnız dikkat edilmesi gereken bir husus aynı malın hesaba birden çok kez katılmasıdır. Yani hem ekmek hem onu üretirken kullanılan un , unun elde edildiği buğday hesaba dahil edilmemelidir. Bunu sağlamanın iki yolu vardır:
-Yalnızca nihai(son) ürünün hesaplanması(ekmek)
-Katma değer yöntemi.Girdi ve çıktı arasında ürüne eklenen değerdir.100 liraya alınan mal işlendikten sonra 150 lira olmuşsa katma değer 50 liradır.
PAYLAŞIM YÖNÜNDEN HESAPLAMA: Bir ülkedeki fertlerin ücret, rant, faiz ve kar şeklinde elde ettikleri gelirler toplamı milli geliri verir.
HARCAMA YÖNÜNDEN HESAPLAMA:

Y = C + I + G + X - M formülü ülkedeki tüm harcamaları ifade etmektedir.
Bir ekonomik gösterge olarak milli gelirin önemi:
Ülke ekonommisinin büyüyüp büyümediğini gösterir.

Ülke refah düzeyinde bir değişiklik olup olmadığını gösterir.
O ülkedeki yapısal değişiklikler hakkında bilgi verir.Böylece herhengi bir ülkenin tarıma dayalı mı yoksa sanayi ağırlıklı mı bir ekonomiye sahip olduğu anlaşılır.
Ülkeler arası ekonomik karşılaştırmada kullanılır
Üretim, Gelir ve Harcamalar Yöntemleri ile GSMH; SMH ve MG'in

Hesaplanması

ÜRETİM YÖNTEMİ	**GELİR YÖNTEMİ**	**HARCAMALAR YÖNTEMİ**
1. TARIM 1.1. Çiftçilik ve Hayvancılık 1.2. Ormancılık 1.3. Balıkçılık **2.SANAYİ** 2.1.Madencilik ve Taşocakçılık 2.2. İmalat Sanayii 2.3. Elektrik, Gaz, su **3. İNŞAAT** **4. TİCARET** 4.1.Topt. ve Perakende Ticaret 4.2.Otel, Lokanta Hizmetleri **5.ULAŞTIRMA VE HABER-LEŞME** **6.MALİ KURULUŞLAR** **7.KONUT SAHİPLİĞİ** **8.SERBEST MESLEK**	1. ÜCRET VE MAAŞ GELİRLERİ 2. TEŞEBBÜS VE SERBEST MESLEK GELİRLERİ (KÂRLAR) 3. ŞİRKET GELİRLERİ (DAĞITILMIŞ VE DAĞITILMAMIŞ KÂRLAR) 4. KİRA GELİRLERİ (RANT) 5. FAİZ GELİRLERİ 6. (-) DEVLET TAHVİL FAİZLERİ VE TÜKETİCİ BORÇ FAİZLERİ	1. **C** (TÜKETİM HARCAMA LARI) 2. **GSI** (GAYRİSAFİ YATIRIM HARCAMALARI) 3. **G** (KAMU HARCAMALARI)

HİZMETLERİ 9.(-)İZAFİ BANKA HİZMETLERİ 10.KAMU HİZMETLERİ 11.KÂR AMACI GÜTME-YEN ÖZEL HİZMET KURULUŞLARI 12.İTHALAT VERGİSİ		
(1+2+3+4+5+6+7+8+10+11+12)-9= GSYİH (AF) $\pm$ F (DIŞ ALEM GELİRLERİ)	(1+2+3+4+5) - 6 = TOPLAM YURT İÇİ GELİR $\pm$ F (DIŞ ALEM GELİRLERİ)	(1+2+3)=TOPLAM YURT İÇİ HARCAMALAR + (E-M) $\pm$ F
GSMH (AF) - IA (AMORTİSMANLAR)	MG (FF) + (T_1 - SUB)	GSMH (AF) - IA (AMORTİSMANLAR
SMH (AF) - (T_1 - SUB)	SMH (AF) + IA (AMORTİSMANLAR)	SMH (AF) - (T_1 - SUB)
MG (FF)	GSMH (AF)	MG (FF)

123 Kronik enflasyonun geçerli olduğu ve sermaye hareketliliğinin tam olduğu bir ekonomide, kamu harcamalarının iç borçlanma ve para arz ederek finans etme olasalığı da var ise,a)Kamu harcamalarının borçlanma yoluyla finanse edildiği durumu,b) Kamu harcamalarının para arz ederek finanse edildiği durumunu,finansal piyasalar üzerindeki etkisini açıklayınız

Borçlanmanın kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanmanın toplam talebi azaltıcı bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisi vergilere göre daha azdır.

a-Borçlanma kişilerden ve firmalardan yapılırsa: Borçlanma kişilerden ve firmalardan yapılırsa, kısa dönemde özel harcamaların azalarak ekonomiyi daraltıcı bir etkinin yaratılacağı, bu daraltıcı etkinin diğer borçlanma kaynaklarıyla karşılaştırıldığında en çok olacağı açıktır. Çünkü kişiler ve firmalar devlet tahvili alımlarını ya tasarruflarını ya da tüketimlerini kısarak karşılayacak, her iki

durumda da özel kesimin toplam talebi azalmış olacaktır. Eğer kişiler tüketimlerini kısarak tahvil alıyorlarsa özel tüketim harcamaları azalacak, tasarrufları kısarak tahvil alıyorlarsa bu tasarrufların yöneleceği özel yatırım harcamaları azalacaktır.

b-Borçlanmanın ticari bankalardan yapılması durumunda: Ekonomide daraltıcı etki yaratılıp yaratılamayacağı, bankaların borç verecekleri parayı nereden karşılayacaklarına bağlıdır.
Eğer ticari bankalar, devlete borç verdikleri parayı, kredi talebinin yeterince yüksek olmadığı bir durumda, kullanılmayarak atıl olarak portföylerinde tuttukları miktarlardan karşılıyorlarsa, kısa dönemde, ekonomide daraltıcı etki, özel kesimin talebinde bir azalma meydana gelmeyeceği için gerçekleşmeyecektir. Bankaların atıl tuttukları fonları devlete borç vermeleri durumunda, devletçe elde edilen fonların harcanması ekonomi üzerinde genişletici etki yaratacaktır.
Ancak bankalar, özel kredi talebinin yüksek olduğu, bu nedenle kullanılmayarak atıl tutulan miktarların olmadığı bir durumda, bu fonları devlet tahvili alımında kullanırlarsa, özel kesimin kredi talebi kısılacağından, ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki meydana gelecektir.

c-Merkez Bankasından borçlanılması: Merkez Bankasının devlet tahvili satın alması, para basımı yoluyla gerçekleştirildiğinden ekonomi üzerinde hiçbir daraltıcı etki meydana gelmeyecek, hatta bu fonların harcanması durumunda genişletici etki yaratılmış olacaktır. Çünkü, ilk olarak ekonomide para arzı borçlanılan miktar kadar artmakta, ayrıca buna ek olarak, banka sisteminin nakit dengesinin artması ve böylece bankaların özel sektöre daha fazla borç verme imkanının yaratılması sonucu kaydi para miktarı da yükselmektedir.
Bir ekonomide borç miktarındaki değişikliklerin, kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanma, bu açıdan diğer bir kamu geliri olan vergiler ile karşılaştırıldığında, borçlanmanın genel olarak, toplam talebi azaltıcı ve bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisinin daha az olduğu görülmektedir. Yani, vergi, aynı miktardaki borçlanmaya oranla, bir ekonomideki toplam harcama miktarını daha fazla azaltacak ve daha fazla antienflasyonist etki yaratacaktır.
Ayrıca, bir ekonomide, borçlanma sonucu ortaya çıkacak talep azalması etkisinin, tüketim harcamalarından çok yatırım harcamalarında görüleceği açıktır.

124 Neo-klasik analizde enflasyon oranı ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi değerlendiriniz.

GİRİŞ

Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de en önemli ekonomik n kronik hale gelmiş bulunan enflasyondur. Enflasyonu önlemek amacıyla uygulanan politikalar bu nun gündemden kalkmasını sağlayamamıştır. Enflasyon nu ile başedebilmek

için geliştirilmiş bulunan teorik yaklaşımlardan birisi olan *Rasyonel Beklentiler Okulu* (Rational Expectations School), enflasyonu önleyici politikaların başarılı olamaması konusundaki açıklamaları ile son yıllarda büyük ilgi toplamış bulunmaktadır.
Rasyonel beklentiler teorisinin özünü oluşturan ve fertlerin politika beklentilerinin tersine bir davranış içinde bulunabildiğini savunan düşünceler, yüksek faiz oranlarının talebi kısarak enflasyonu frenleyebilmesi politikalarını da başlangıçta başarısız kılmaktadır. Bu durumda, özellikle ülkemizde 1980'den beri uygulanmakta olan ve günümüzde de başvurulan talep kısıcı yüksek faiz oranlarının, enflasyonu önlemedeki başarısızlığı, fertlerin rasyonel beklentiler içinde olmaları ile açıklanabilmektedir.

II-Rasyonel Beklentiler Teorisi'nin Temel Açıklamaları

1961 yılının başlarında John F. Muth, bekleyişlerin varsayılmasından yola çıkarak ve uyarlanmış bekleyiş teorilerine bir alternatif olarak rasyonel beklentiler teorisini sunmuştur. Rasyonel beklentiler, gelecek olayların önceden bilinebilmesini sağladığından, uygun ekonomik teorinin bulunabilmesinde de aynı etkiye sahip olmaktadır.
Muth'un çalışmasından 12 yıl sonra Thomas J. Sargent, O'nun cümlelerini yeniden tekrarlamıştır. *Rasyonel beklentiler, halkın beklentilerinin, ekonomi teorisinin yapılmasını istediklerine uygun olarak gerçekleşmesidir* (Frisch, s.27). Fertler, ekonomi politikalarının hedefine ulaşmasını güçleştirmektedirler.
Rasyonel beklentiler teorisi, monetaristlerden bir adım daha ileri giderek fertlerin uyumcu değil, rasyonel beklentiler içinde olduğunu ve bu nedenle iktisat politikaları karşısında hemen aktif bir tavır takınıp iktisat politikasını tamamen etkisiz hale getirebildiğini ileri sürmektedir (Savaş,s.226). Çünkü;

- Bütün ekonomik birimler doğru modeli ve onun parametrelerini bilirler.
- Fertler politika yapımcılarının bütün reaksiyonlarını hesaba katarlar.
- Bir tahmine varabilmek için de ekonomik model çerçevesi içindeki bütün bilgileri elde eder ve kullanırlar. (Frisch, s. 28).

Bu özelliklere ve bilgilenmeye sahip olan fertler, politika tedbirlerinin etkilerini önceden kestirecekler ve ona göre davranışlarını şekillendirerek politika uygulamalarını boşa çıkarabileceklerdir. Bu durumda da, para arzı ve maliye politikası değişkenleri ile üretim hacmi üzerinde bir etkide bulunabilmek, para arzı ile faiz oranını değiştirebilmek, faiz oranını belli bir seviyede tutmak için sistematik politikalar tatbik etmek, teoriye göre mümkün bulunmamaktadır. Böyle bir politika enflasyonist veya deflasyonist olabileceği gibi, fiyatlar genel seviyesi dengesinin oluşmasını da engelleyebilecektir.(Sargent, s. 188).

III-Rasyonel Beklentiler Teorisi'nin Enflasyon Konusundaki Açıklamaları

Fertlerin tüm bilgilenmeye önceden sahip oldukları ve sistematik hata yapmadıkları, hata yapsalar bile bunu tekrarlamadıkları ve rasyonel davrandıkları varsayımlarını kabul eden rasyonel beklentiler teorisinde enflasyon oluşturan mekanizma aşağıda görüldüğü şekilde açıklanmaktadır.(Frisch, s. 23).

Yani, fertler mevcut bilgileri ile uygulanan politika sonuçlarını değerlendirecekler, beklentilerini de katarak kesin bir şekilde formüle ettikleri davranışlarını ileriye dönük uygulamalarına yansıtacaklardır. Bu durumda, önceden enflasyona yol açmış bulunan tüm uygulamalar ile, iktisadi olarak bu gelişmeye yol açması beklenen tüm politika tedbirleri, aksi amaçlarla yürürlüğe konulsa bile, enflasyonist sonuçlar doğuracaklardır.

Hükümetin herhangi bir nedenle emisyonu artırıcı bir uygulamaya girmesi durumunda; örneğin, kaynağı belirlenmemiş ücret artışları, transfer ödemeleri, sosyal yatırımlar v.b.; eğer herkes daha hızlı parasal büyümenin daha yüksek enflasyona sebep olacağına inanırsa şu gelişmeler birbirini takip edecektir: Merkez bankası parasal büyümeyi hızlandırınca, tasarrufçular hemen daha yüksek faiz oranları talep edecek ve borçlular onu vermek zorunda kalacaktır; çünkü, onlar reel anlamda parasal genişlemeden önceki faiz oranlarına göre ödeme yapmak durumundadırlar. Döviz piyasası, ülkenin parasının değerini düşürücü bir şekilde döviz kurunu değiştirecektir. İşçiler daha fazla ücret talep edecekler ve işverenler onlara bu ödemeyi yapacaktır; çünkü, onlar da aynı anda kendi ürünlerinin fiyatlarını yükseltmektedirler. Böylece bütün gruplar hep birlikte bekledikleri daha hızlı enflasyonu getirmek için hareket edeceklerdir.(İyıbozkurt.s. 191). Yani, fertler, hükümetin enflasyona yol açabilecek uygulamalarına hemen tepki göstererek enflasyonist gelişmeyi beklenenden daha erken bir şekilde başlatacaklardır.

Elde Edilebilir
(Mevcut Bilgiler)
↓

Fertler Tarafından Bilgilerin Değiştirilmesi ve Değerlendirilmesi

↓
Beklentiler

İleriye Dönük Planlar Önceden Haber Alma

Kesin Formülasyon

IV-Türkiye'de Uygulanan Faiz Oranları ve Enflasyon

Ülkemizde, özellikle 1980 yılından sonra, serbest faiz rejimi uygulanmaya çalışılmıştır. Bu da temelde talep baskısından kaynaklanan enflasyonu önleme amacını taşımaktadır. Ancak, yüksek faiz oranları yüksek enflasyonla birlikte varlığını sürdürmüş, bugüne kadar yüksek faiz oranlarının enflasyonu önleyici etkilerine rastlanılamamıştır.

Türkiye'de 1980-1990 döneminde uygulanan faiz oranları ile bu dönemde gerçekleşen enflasyonist gelişme aşağıdaki tabloda görülmektedir.

TABLO 1

Türkiye'de Uygulanan Faiz Oranları ve Enflasyon(1980-1990)

Yıllar	Kredi Faiz Oranı (%) (1)	Vadeli Tas. Mev. Faiz Oranı (%) (2)	T.E.F. Artış Oranı(%) (3)
1980	32	33	90.3
1981	38	50	34
1982	38	60	27
1983	54	45	28
1984	79	45	46
1985	77	55	41
1986	63	48	27
1987	63	58	39
1988	90	84	60
1989	84	58	65
1990	80	59	49

Kaynak: (1) Kredi faiz oranaları, orta vadeli genel kredi faiz oranları olup, bize bilgi veren Akbank, Yapı Kredi, İş Bankası ve Vakıflar Bankası uygulamalarının ortalaması alınarak tarafımızdan hesaplanmıştır. (2) Vadeli tasarruf mevduat faiz oranları, bir yıl vadeli vadeli mevduat faiz oranı olup TC Merkez Bankası Üç Aylık Bülten 1991-I, s. 65'den alınmıştır. (3) TEF artış oranları İTO'nun 1968=100 bazlı endeksi esas alınarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo.1' den de görüldüğü gibi, 1980 yılında düşük gerçekleşen kredi ve vadeli tasarruf mevduatı faiz oranları 1984 ve 1987 yıllarında düşme göstermekle birlikte sürekli bir yükselme grafiği çizmiştir, T.E.F. ise % 27 ile % 65 arasında gerçekleşerek güncelliğini ve önemini sürekli olarak korumuştur. Dolayısı ile, bu dönemde fertler, yüksek faiz oranlarının cazibesine kapılarak taleplerinde bir kısıntıya gitmemiş ve talepten kaynaklandığı belirtilen enflasyon, yüksek faiz oranları kanalıyla azaltılamamıştır. Aksine, yüksek faiz oranları, zaten yetersiz bir durumda bulunan üretim ve yatırım üzerinde caydırıcı etkiler yaparak, talep açığının kronikleşmesine sebep olmuştur.

V-Türkiye'deki Faiz – Enflasyon İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Rasyonel beklentiler teorisinin enflasyon mekanizmasını faiz oranları ile ilgilendirerek açıklamak da mümkün bulunmaktadır. Geçmişle ilgili tüm bilgileri kullanan ve ilerideki gelişmeleri görebilen fertler, faiz oranlarının yükselmesi ile yatırımların ve üretimin duracağını veya pahalanacağını tahmin edeceklerdir. Üretici ve satıcılar, kar oranlarını faiz oranları ile kıyaslayacaklar; sermayelerinin alternatif getiri imkanlarını düşünerek mal fiyatlarını faiz oranları düzeyine yükselteceklerdir. Tasarrufçular, diğer şekillerde tuttukları varlıklarını paraya çevirerek faiz gelirine yatıracaklar ve faiz gelirlerinin artacağını düşünerek bu fiyat yükselmelerine tepki göstermeyeceklerdir. Hatta, yüksek gelir düşüncesiyle tüketim harcamalarını arttırıp toplam talep düzeyini şişireceklerdir.
Piyasanın tüm fiyatlarını faiz oranı düzeyinde belirlemesi, işçilerin daha yüksek ücret taleplerine yol açacaktır. Sendikalar, ürün fiyatlarındaki yükselmeleri göstererek ücret artışlarında ısrar edeceklerdir. İşverenler, maliyetlerinden kaynaklanan fiyat yükselmelerinin karşısında işçilerini mağdur etmemek için ücret artışlarını kabul edecekler, ama bunu da fiyatlarına yansıtacaklardır. Tüm tasarrufunu faize yatırmış bulunan ve faiz geliri elde eden rantiye sınıf ile ücretlerinde nominal artışlar sağlanmış bulunan ücretli kesimin harcamalarını arttırmış olmaları nedeniyle, fiyat yükselmelerini frenleyici bir talep baskısı da oluşmayacaktır. Böylece, yüksek faiz oranları, enflasyonun başlamasına ve devamına sebep olacaktır.
Ülkemizde 1980 sonrası görülen gelişmeler rasyonel beklentiler teorisinin açıklamalarını doğrular özellikler göstermiştir. Gerçekten de, fertler, yüksek faiz oranlarını gelir getirici bir unsur olarak görmüşler ve yatırım tasarrufundan çok tüketim tasarrufuna yönelmişlerdir.(Aydın, s. 21). Faiz gelirlerinin en az % 50'lik bölümü tüketim harcamalarına intikal ederek (Ataç, s. 73-87), talebi şişirici bir unsur olmuştur. Tasarruflar, faiz cazibesi ile artmamış, geçici ve gelir amacı taşıyan tasarruflar, belirli bir dönem sonunda harcamaya dönüşmüştür.(**Öztekin**, s. 11). Yatırım harcamaları, yüksek faiz oranlarından olumsuz bir şekilde etkilenmiş (Türkan, s. 57-59) ve yeni yatırım yapılamaması, arz ile talep arasındaki açığın büyümesine ve enflasyonun hızlanmasına hizmet etmiştir. Firma giderleri içinde maaş ve ücretleri de geride bırakan yüksek faiz ödeme payları, üreticilerin ürün maliyetlerini yüksek belirlemesine yol açarak enflasyonu beslemiştir. Faiz giderlerinin firmalarca masraf yazılması ve bunun sonucunda devlet gelirlerinin yetersizliğinin zorunlu hale getirdiği iç borçlanma senetlerinin vergiden muaf tutulması da büyük karlar sağlayan bankaların vergiden kaçınmasını kolaylaştırarak (İç borç...s.28), vergi yetersizliği kısır döngüsüne yol açmış ve devleti emisyona gitme mecburiyetinde bırakmakla enflasyonun hızlanmasında büyük rol oynamıştır.

Görüldüğü gibi talebi kısarak enflasyonu dizginlemek amacıyla uygulanmakta olan serbest ve yüksek faiz politikası, fertlerin beklentilerini olumsuz yönde ve istenmeyen davranışlara yönelterek enflasyonun devamını sağlamıştır. Rasyonel beklentiler teorisinin savunduğu ve fertlerin doğabilecek gelişmeleri önceden bildiği ve rasyonel hareket ettiği düşüncelerinin kabulü halinde, yüksek faiz oranları politikası ile enflasyonu dizginlemek mümkün olmamaktadır. Çünkü, fertler, yüksek faiz oranlarının talep baskısını kırmasına imkan tanımayarak , davranışlarını enflasyonu hızlandıracak şekilde değiştirmektedirler.

VI-SONUÇ

Görüldüğü gibi, rasyonel beklentiler teorisi, fertlerin tüm bilgi ve değerlendirme imkan ve özelliklerine sahip bulunduğu varsayımı altında ekonomik nları açıklamaktadır. Bu açıklama tarzı içerisinde, faiz oranlarındaki yükselmelerin fertlerin davranışlarını, ekonomi teorisinde açıklanan konular ile önceden edindikleri tecrübeler istikametinde yönlendirerek, enflasyonist gelişmeyi hızlandırdığı söylenebilmektedir.
Ülkemizde uygulanan ve talebi kısacağı beklenen yüksek faiz oranlarının, fertlerin rasyonel beklentiler içinde bulunmaları nedeniyle istenilen sonuçları vermediği de savunulabilmektedir. Rasyonel beklentiler teorisinin açıklamalarına göre, fertlerin fiyat yükselmesi beklentisi içine girmeyecekleri düşük faiz oranları uygulama imkanlarını zorlamak, enflasyonun tedavisinde önemli mesafeler alınmasını sağlayacaktır. Özellikle, ülkemiz gibi çeşitli politika tedbirlerine rağmen önlenemeyen enflasyon nu ile karşı karşıya bulunan ülkelerde, halkın karamsarlaşmış beklentilerini olumluya çevirebilmenin yolu da, enflasyonist etki doğurmayacağı kabul edilen bu tarz tedbirlerden **geçmektedir**.

125 Döviz kuru sistemleri nelerdir. Sermaye hareketliğinin tam olduğu bir ülkede döviz kurunun bir çıpa (anchor) olarak kullanılmasının sonuçlarını Mundell-Fleming modeli çerçevesinde değerlendiriniz.

Döviz ve Döviz Kuru Sistemleri

- **TEMEL KAVRAMLAR**
  - Yabancı ülkelerin paralarına genel bir terim olarak ‘döviz (foreign exchange)’ denilmektedir.
  - Farklı ülkelere ait paraların alınıp satıldığı piyasaya ise ‘döviz piyasası’ denilmektedir. Bu piyasada döviz arz ve talebi karşılaşır. Piyasanın üyeleri; bankalar, mali kuruluşlar, ihracatçı ve ithalatçılar, şirketler, kamu kuruluşları ve merkez bankalarıdır.
  - Farklı ülkelere ait paraların döviz piyasasında alınıp satıldığı fiyata, ‘döviz kuru’ denir.
  - Döviz kuru, bir ülke parasının başka bir ülke parası cinsinden fiyatıdır (1 € = 1.745.300 TL : 1 € = 1,7453 YTL).
  - Bir birim dövizin ulusal para cinsinden fiyatına ‘enserten (incertain-dolaysız kotasyon) döviz kuru’ denir.
  - Bir birim ulusal paranın döviz cinsinden fiyatına ‘serten (certain- dolaylı kotasyon) döviz kuru’ denir.

- Enserten kurun yükselmesi (serten kurun düşmesi) ulusal paranın dış değerinin düştüğünü ifade eder.
- Aksine enserten kurun düşmesi (serten kurun yükselmesi) ulusal paranın dış değerinin yükseldiğini ifade eder.
- İki taraflı nominal döviz kurunu gösteren bu değerler cari değişim değeri ise, 'spot (peşin) döviz kuru' olarak adlandırılır.
- Ayrıca, gelecekteki bir tarihte teslim edilmek üzere bugünden alım-satım işlemi için öngörülen kur ise 'forward (vadeli) döviz kuru' olarak tanımlanır. Vadeli döviz işlemlerinde vade genellikle 3 aydır.
- Dolar dışında iki farklı ulusal para arasındaki değişim oranının dolar kurları üzerinden hesaplanmasıyla bulunan kura "çapraz kur" denilmektedir. Örneğin 1€ = 1,29$ biçiminde ifade edilen kurlara çapraz kur denir. Eğer 1$=1,3441 YTL olduğu biliniyorsa, çapraz kur bilgisi kullanılarak €'nun TL fiyatı hesaplanabilir (1€=1,7453 YTL).
- Reel döviz kuru ise, ülkelerdeki fiyat değişmelerini göz önüne alarak hesaplanır. Bir paranın reel satın alma gücü cinsinden değerini ifade etmek üzere kullanılan reel döviz kuru, genellikle ticaret haddi olarak da adlandırılmaktadır.
- Reel döviz kurunun yükselmesi (düşmesi), ulusal paranın değerini azalttığı (artırdığı) için ihraç mallarını ucuzlatarak (pahalandırarak), uluslararası rekabeti artırır (azaltır).

➢ Döviz piyasalarında genellikle iki tip ödeme aracı arasında ayırım yapılmaktadır:
➢ Doğrudan nakit şeklinde olanlara 'efektif',
➢ Nakte dönüştürülebilir araç (döviz poliçeleri, mevduat sertifikaları, seyahat çekleri vb.) şeklinde olanlara da 'döviz' denilmektedir.
➢ Özellikle ihracat ve ithalat işlemleri için ödemeler efektif olarak değil, döviz olarak yapılmaktadır

- Döviz talebi; alternatif döviz kurlarında belli bir zaman süresi içinde talep edilen yabancı para miktarını gösterir. Döviz talebi, ithalat bedeli ödemeleri, yurtdışına seyahat, plasman veya yatırım amaçlı olabilmektedir.
- Döviz arzı; alternatif döviz kurlarında belli bir zaman süresi içinde arz edilen yabancı para miktarıdır. Döviz arzı, ihracat bedeli ödemeleri, yurtiçine seyahat, plasman veya yatırım amaçlı olarak yapılabilmektedir.
- Denge döviz kuru, döviz talebinde veya döviz arzında veya her ikisinde ortaya çıkan değişmeler nedeniyle değişebilmektedir.
- Döviz arz ve talebindeki değişmelere birçok etken neden olur. Bunlar;

1- Ülkelerarasındaki nispi <u>gelir</u> farklılıkları,
2- Ülkelerarasındaki nispi <u>fiyat</u> farklılıkları,
3- Ülkelerarasındaki nispi <u>faiz</u> oranı farklılıkları.
4- <u>Spekülatif faaliyetler</u> olarak sıralanabilir.

- Kişi ve kurumların, çeşitli amaçlarla döviz arz ve talep ederek katıldıkları döviz piyasalarında, merkez bankaları da para otoritelerini temsilen yaptıkları müdahalelerle düzenleyici-denetimci bir rol oynarlar.
- Doğrudan veya dolaylı olarak yapılan müdahalelere bağlı olarak farklı döviz kuru sistemleri söz konusu olmaktadır.

- Döviz Kuru Sistemleri
  - Sabit Döviz Kuru Sistemi,
  - Esnek Döviz Kuru Sistemi,
  - Karma Sistemler;

  * Esneklik kazandırılmış sabit kur sistemi
  * Müdahaleye konu olan esnek kur sistemi

➢ **Sabit Döviz Kuru Sistemleri**

- Yetkili para otoriteleri tarafından saptanan kurun, belirli bir süre değiştirilmemesi esastır. Kurun sabit tutulmasından amaç, kurların dar bir dalgalanma aralığı içinde tutulmasıdır.
- Serbest piyasa koşullarında, döviz kurlarının sabitliği para otoritelerinin döviz arz ve talebi arasındaki farkı gidermek üzere döviz piyasasına alıcı ve satıcı olarak müdahalesi ile sağlanır.
- Sabit döviz kuru sisteminde merkez bankaları belirlenmiş bir kur üzerinden, döviz alım satımı yapmak zorundadır.
- Resmi otoritelerce yapılacak müdahaleler, döviz kurunun bu sınırları aşma eğilimi göstermesi halinde ortaya çıkacağından, bu sınır noktalarına ‘alt ve üst destekleme noktaları’ denilmektedir.
- Döviz kurunun dar bir aralıkta dalgalanmasına izin verilmesi, döviz piyasasının istikrarlı olmasını sağlar. Dış ticaretle uğraşanlar için kur riski ortadan kalkar.
- Merkez bankaları, herhangi bir ödemeler dengesi açık veya fazlasını finanse etmek durumundadır.
- Eğer ödemeler dengesinde açık varsa, Türkiye’de dolar talebi dolar arzını aşacaktır. Bu durumda TCMB belirlenmiş (sabitlenmiş) kur üzerinden dolar satmak zorundadır.
- Eğer ödemeler dengesinde fazla varsa, sabit kurdan, dolar alıp TL satmak zorundadır. Merkez bankaları bu tip durumlar için yeterli döviz rezervi bulundurmalıdır.
- Ödemeler dengesi sürekli açık veriyorsa, merkez bankasının sattığı dövizler nedeniyle rezervleri tükenecek ve kuru sabit tutması zorlaşacaktır.
- Böyle bir tehlike karşısında merkez bankası devalüasyona başvurur ve ülke parasının değeri yabancı paralar karşısında düşürülür. Böylece ülke malları ucuzlar ve ihracatı artar, ödemeler dengesi açığı kapatılmaya çalışılır.
- Serbest piyasa koşullarında sistemin sakıncaları;
  - ➢ Piyasaya sürekli müdahale edilmesi söz konusu olduğundan, büyük döviz rezervlerine sahip olmayı gerektirir.
  - ➢ Döviz kontrolleri, bürokrasi ve ticaret engellerine neden olur. Döviz talebi kısıldığı için ithalat azalır.

➢ **Esnek Döviz Kuru Sistemleri**

- Döviz kurları, piyasa güçleri tarafından arz ve talep koşullarına göre günlük olarak belirlenir. Kurlar arz ve talebe bağlı olarak serbestçe değiştiğinden, bu sistem esnek ya da dalgalı döviz kuru sistemi olarak adlandırılır.
- Sistemi uygulayan bir ülke aynı zamanda döviz ve ticaret kontrollerinden arındırılmış olmalıdır. Dış denge tamamen döviz kuru değişmelerine bağlanır.
- Ülkede uygulanan para ve maliye politikaları döviz kurlarını etkiler. Örneğin: Para arzı artarsa, harcama eğilimi yükselir, potansiyel dış açık oluşur ve döviz kuru yükselir.
- Döviz piyasasının istikrarsız olabilme olasılığı vardır. Döviz kurlarındaki dalgalanma ve belirsizlik, sistemin yozlaşmasına neden olan spekülasyon, riskli hale gelir.
- Sabit kur sisteminde ödemeler bilançosundaki uzun süreli açık devalüasyonu öngörülebilir hale getirdiğinden spekülatör risk üstlenmez. Ancak esnek kur sisteminde, kurlardaki değişimin yönü tam olarak öngörülemeyeceğinden spekülasyon risk içerir.
- Böylece spekülasyon, döviz kurlarındaki dalgalanmayı yumuşatacak ve kendi doğal işlevini yerine getirmiş olacaktır. Yani, spekülasyon esnek kur sisteminde istikrar getirir.
- Örneğin; döviz kurlarının yükselmesi durumunda spekülatörler, değeri düşen ülke parasını hızla elden çıkarır ve ulusal paradan kaçış başlar. Sonuçta, ulusal paranın değerindeki düşüş hızlanır. Dolayısıyla, spekülatif faaliyetler kur dalgalanmalarını artırır.
- Esnek Döviz Kuru sisteminde, döviz kurunun belirlenmesi aşağıdaki şekilde gösterilebilir. Döviz piyasasında denge sağlandığında dış denge de sağlanmış olacaktır.

Sabit Döviz Kuru Sisteminde Ulusal Paranın Değeri

- Sabit döviz kuru sisteminde, yabancı paranın ulusal para cinsinden fiyatının aniden ve iradi olarak yükseltilmesine (1$=1,50 YTL'den 1$=1,80 YTL'ye) 'devalüasyon' denir. Burada ulusal para [(1,80 – 1,50) / 1,50] = %20 oranında değer kaybetmiştir.
- Aksine, yabancı paranın ulusal para cinsinden fiyatının merkez bankası tarafından düşürülmesine (1$=1,50 YTL'den 1$=1,20 YTL'ye) 'revalüasyon' denir. Ulusal para [(1,20 – 1,50) / 1,50] = %20 oranında değer kazanmıştır

Esnek Döviz Kuru Sisteminde Ulusal Paranın Değeri

- Esnek kur sisteminde ise döviz arz ve talebine bağlı olarak sık sık değişmeler olur. Sabit kur sisteminde olduğu gibi uzun süre aynı kalmaz.
- Esnek kur sisteminde, kur yükselmesine 'depresiasyon' (ulusal paranın değer kaybetmesi), kur düşmesine ise 'apresiasyon' (ulusal paranın değer kazanması) denir.

Karma Döviz Kuru Sistemleri

- Uç sistemler olarak sabit ve esnek kur sistemlerinin uygulanmasında karşılaşılan güçlükler, karma sistemlerle giderilmeye çalışılmaktadır.
- Karma sistemler, sabit kur sistemlerine esneklik kazandırılmak veya esnek kur sistemine müdahalede bulunmak şeklinde ortaya çıkan sistemlerdir.

➢ **Karma Döviz Kuru Sistemleri**

Esneklik Kazandırılmış Sabit Döviz Kuru Sistemi

Katı bir sabit kur sistemine esneklik kazandırmanın başlıca iki yolu;

1. Döviz kuru ayarlamaları (devalüasyon)

* Büyük oranlı ayarlamalar [Ayarlanabilir Sabit Kur (Adjustable Peg)]
* Küçük oranlı ve sık ayarlamalar [Sürünen Pariteler (Crawling Peg)]

1. Alt ve üst destekleme noktaları arasındaki bantın genişletilmesi

olarak belirtilebilir.

Ayarlanabilir Sabit Döviz Kuru Sistemi (Adjustable Peg)

- Döviz kurunun arz ve talep koşullarına göre belli bir aralık içinde dalgalanmasına izin verilir. Aksi halde, müdahale edilir.
- Aralığın genişletilmesi ile rezerv gereksiniminin minimuma indirilmesi ve kesin olan spekülasyonun önlenmesi amaçlanır.
- Ancak, ödemeler bilançosu açığının büyük olduğu durumlarda aralıkların sınırı zorlanacak ve kurlar sabitlenecektir.

Sürünen Pariteler Sistemi (Crawling Peg)

- Mini devalüasyonlar söz konusudur.
- Sabit kurlara zaman içinde esneklik kazandırmayı amaçlar.
- Ayarlamalar sık aralıklarla (günlük, haftalık, aylık) yapılır.
- Kurun sık ayarlamalarla esnekleştirilmesi iki şekilde yapılır.
  - ✓ Tırıs giden pariteler (Trotting parities) ; kur ayarlaması yılda %30'u aşıyorsa (yüksek enflasyon yaşayan Latin Amerika ülkelerinde kur ayarlamaları).
  - ✓ Kayan pariteler (Sliding parities) ; kur ayarlamaları ayda %5'i, yılda %30'u aşmıyorsa.
- Sürünen pariteler sistemi özellikle döviz, sermaye ve para piyasalarının yeterince gelişmemiş olduğu gelişmekte olan ülkelere önerilir.
- Sürekli ve küçük oranlarda kur ayarlamaları yapıldıkça aynı oranda faizler de değiştirilerek sermaye hareketleri dengesi kurulabilecek ve spekülatif hareket önlenebilecektir.

Müdahaleye Konu Olan Esnek Döviz Kuru Sistemi

- Döviz kurunun serbest piyasa koşullarında oluştuğu, ancak otoritelerin gerektiğinde piyasaya müdahalede bulundukları sistemdir.
- Esnek kur sistemine müdahaledeki amaç, kura istikrar kazandırmaktır.
- Bu tür sistemlere genellikle kontrollü yada yönetilen dalgalı (managed floating) kur sistemleri denilir. Hükümet tarafından yapılan müdahalenin ölçüsüne bağlı Temiz Dalgalanma (Clean Float) : Döviz kuruna müdahale, sadece kısa dönemli istikrar bozucu sermaye hareketlerini önlemek amacıyla yapılır.
- Kontrollü Dalgalanma (Managed Float) : Kurlardaki dalgalanmaların büyüklüğünü azaltıcı müdahaleler yapılır.
- Kirli Dalgalanma (Dirty Float) : Döviz piyasasına müdahale, ekonomik açıdan ülkenin rekabet gücünü koruması için yapılır.
- olarak üçlü bir ayırım yapılabilmektedir.

IS LM modelinin, sermaye hareketeliliğinin sınırsızlığı koşulları altında açık ekonimilere uygulanmış şekline verilen isimdir. Sınırsız sermaye hareketleri durumunda, sermaye akımları, faizlere çok duyarlı olacak, yerel faizlerin, yabancı faizlerden farklı olduğu durumlarda, ödemeler dengesi açığı ya da fazlasına göre sermaye hareketli olacak, ve bunun sonucunda, ceteris paribus ekonomi için denge iç faizlerle dış faizlerin eşit olması durumunda söz konusu olacaktır.
Bu model aslında sınırlı sermaye hareketi üzerinde geliştirilmiştir. öğrencilere anlatılması ve açıklanması kolay olsun diye yatay eksene parelel bir ödemeler dengesi eğrisi ile iktisat bilimine sunulmuştur. bu modelin en önemli çıkarımı sabit döviz kuru sisteminde para politikasının esnek döviz kuru sisteminde maliye politikasının tam pasif olacağıdır.
Robert Mundell ve J.M Fleeming tarafından geliştirilmiş olup bu iki iktisatçı A.B.D vatandaşıdır ve IMF'de üst düzey görevler alıp neo klasik iktisadın yeni klasik biçimine dönüşmesine ve dünya iktisadına önemli katkıda bulunmuşlardır.

Mundell-Fleming modeline göre, dışa açık bir ekonomide tam sermaye hareketliliği, bağımsız para politikası ve sabit döviz kuru rejiminin aynı anda uygulanabilmesi mümkün değildir. Küçük bir ülkede sermaye hareketliliği tam iken, iç faiz oranları ile dış faiz oranı arasındaki fark, kurdaki beklenen değer kaybına eşit olacaktır. Bu olgu “faiz oranı paritesi” olarak adlandırılır. Bu şartlar altında sabit kur rejimi uygulayan bir ülkede merkez bankası tam anlamıyla bağımsız bir para politikası uygulamak isterse, kurlardaki dalgalanmaya izin vermek zorunda kalır. Diğer yandan tam sermaye hareketliliği var iken, sabit kur politikası uygulamak isteyen bir ülke, yurt içi faiz oranlarını, para birimini sabitlediği ülke faiz oranlarına bağlamak zorunda kalır. Bu durumda bu ülke faiz oranlarını belirleyemeyecek ve bağımsız para politikası uygulayamayacaktır.

126 Bazı iktisatçıların gelişmekte olan ülkelerin izledikleri ihracata yönelik büyüme modeli tercihlerini, fakirleştirici büyüme olarak nitelendirmenin nedenleri nelerdir? Bu tezi ortaya atan İktisatçıların görüşlerini kullanarak tartışınız.

Bir çok iktisadi düşünür, dış ticaretteki serbestleşmenin iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ileri sürmektedir. Buna gerekçe olarak, dış ticarette üretimin rekabete açılmasının verimliliği arttırdığı ve ithal edilen teknoloji ile büyüme hızının yükseldiği ileri sürülür. Sachs ve Warner'ın (1995) çalışması, dış ticaretteki serbestleşmenin iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilediğini destekleyen bulgulara sahiptir. Diğer yandan, 1960'lı yıllardan bu güne dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisinin gösterdiği yüksek korelasyon, ekonomik olduğu kadar siyasi boyutta da IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarca liberal ekonomik politikasını destekleyici bir araç olarak kullanılmıştır. Bu ilişkinin geçersizliği ilk olarak 1894 yılında Edgeworth tarafından öne sürülmüş, son olarak da Rodrik ve Rodriguez (1999) daha önce yapılan çalışmalara önemli eleştiriler getirmiş ve dış ticaret-iktisadi büyüme ilişkisinin ortaya konulandan daha karmaşık bir yapı taşıdığını ileri sürmüştür. Konunun güncel boyutu, dışa açıklık, dışa açıklık-makro ekonomik politika uygulamaları ve döviz rejimleri ile

ilişkilendirildiğinde, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisinin ekonometrik anlamda belirlenmesinin zorluğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, vektör otoregresif (VAR) tekniği (Sims, 1980; Enders, 1995) kullanılarak Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasındaki dış ticaret yoluyla gerçekleşebilecek olan "Yoksullaştıran Büyüme" etkilerinin ortaya çıkıp çıkmadığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Yapılacak sınamalar ile, Türkiye-AB dış ticaret hadlerine yönelen dışsal şokların, Türkiye ekonomisinin uzun dönemli büyüme trendini ne şekilde etkilediği ve ortalamalardan sapmaların kalıcı olup olmadığı belirlenerek, yoksullaştıran büyüme hipotezinin geçerliliği araştırılmaktadır. Sunuşun bundan sonraki bölümünde yoksullaştıran büyüme hipotezi tarihi süreç içerisinde ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ekonometrik modelimiz, varsayımları ve verilerin düzenlenişi yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise, elde edilen bulgular açıklanmakta ve tartışılmaktadır. Sürdürülen bu çalışmanın yararı, Türkiye'nin önemli ticaret partnerleri olan AB ülkeleriyle yapmakta olduğu dış ticarette, dış ticaret hadlerindeki şok değişmeler karşısında nasıl bir uzun dönemli büyüme süreci ile karşılaşacağının belirlenmesi ve bu yolla da "Yoksullaştıran Büyüme Hipotezi"nin sınanmasında ortaya çıkmaktadır.

2. Yoksullaştıran Büyüme **Hipotezine Tarihsel Süreçte Bir Bakış**

Ekonomik büyümenin ülkenin dış ticaret hadlerini bozması nedeniyle zarara uğratılmasını ilk gözlemleyen iktisatçı Edgeworth'tır (1894). 1958'de Bhagwati yoksullaştıran büyümenin kuramsal temellerini geliştirmiş ve Edgeworth tarafından ortaya atılan, dış ticaretteki artışın dış ticaret hadleri üzerindeki olumsuz etkisini görgül olarak ortaya koymuştur. Bunu takiben Johnson (1967) yaptığı çalışmada, dış ticaret hadlerindeki yükselmenin iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etki yaptığını ortaya koymuştur. İzleyen yıllarda Bhagwati, yoksullaştıran büyümenin gerçekte bir bozulmanın sonucu olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, açık bir ekonomideki bozulma, ticaret hadlerindeki iyileşme ortamında bile mümkün gözükmektedir. Bu argümanın tersine Melvin (1969), yoksullaştıran büyümenin, bozulmanın bulunmadığı bir ortamda dahi ortaya çıkabileceğini iddia etmiştir. Hazari ve Sgro (1975) ticarete konu olmayan mallar ve ücret farklılıkları bağlamında yoksullaştıran büyüme konusuna yaklaşmış ve ücret farklılaşmasının bulunduğu bir ortamda, faktör birikiminin refahı yükselttiğini tespit etmişlerdir. Matsuyama (1991) yaptığı çalışmada çakışan nesillerin (overlapping generations) yoksullaştıran büyüme üzerindeki etkisini, toplumun yaşlı ve genç kuşaklar arasındaki etkileri bağlamında incelemektedir. Clarete ve Whalley (1994) ise, içsel korumanın var olması halinde ve advalorem koruma eş değerinin içsel olarak belirlendiği bir ortamda, yoksullaştıran büyümenin gerekleşme olasılığını sorgulamaktadır. Son dönemde, yoksullaştıran büyüme konusunda yapılan bir diğer çalışma ise Neary'nin (1995) çalışmasıdır. Neary, dış ticaretteki serbestleşme ve ekonomik büyümenin refah etkilerini sorgulamaktadır.

Bu genel tarihi sürecin ortaya konması sonrası, yukarıda adı verilen çalışmalardan birkaçına daha yakından bakılmasının çalışmamızın kuramsal özelliklerinin ortaya konmasında ve görgül bulguların değerlendirilmesinde ışık tutacağı inancındayız.

Matsuyama (1991), yoksullaştıran büyümenin meydana gelmesinde, büyüme-denge koşulunun etkinlik kaybına yol açtığını ileri sürmektedir. Çakışan nesiller modelinde, ekonomi dinamik açıdan etkin olmayan bölgede Pareto optimal değildir. Genç tüketicilerce kazanılan gelir-sermaye stoku, büyümenin altın kuralının gerektirdiği miktarın ötesinde bir tasarruf doğuracaktır. Diğer bir deyişle, sermayeyi sınırlayan teknolojik ilerleme ortamında , işgücünün artan marjinal verimliliği ve sermayenin azalan marjinal verimliliği, yoksullaştıran büyüme etkileri ortaya çıkmaktadır. Sermaye stokuna sahip olan yaşlı nesil, teknolojik iyileşmenin gerçekleşmesi ortamında sermaye kaybına uğramaktadır. Genç ve gelecek nesiller ise, artan

ücretler nedeni ile tasarruflarını artıracak, böylece faizlerin düşmesi de kaçınılmaz olacaktır. Genç ve gelecek nesiller de teknolojik gelişmeden zarar görebilirler. Çünkü faiz oranlarındaki düşme, net tasarrufçular olan gençler ve gelecek nesiller arasındaki ticaret hadlerinin bozulmasına yol açabilecektır. Hatta bu kayıp, net ücret artışlarının üzerinde de seyredebilme olanağına sahiptir. Yazar, Bhagwati ve Johnson'un yaklaşımlarının yetersizliğini dile getirerek, dış ticaret hadleri ve arz eğrilerini dışsal kabul etmekte ve izlenilmesi gereken yöntemin, genel denge modeli olmasını önermektedir. Bu gerekçelerle Matsuyama, Diamond'ın modelini (1965) yoksullaştıran büyüme modelinin testinde, en etkin model olarak ileri sürmektedir. Yoksullaştıran büyüme ve içsel koruma konusunda Clarete ve Whalley (1994), kota ve benzeri içsel korumaların var olması halinde ve ad valorem koruma eşdeğerinin içsel olarak belirlendiği bir ortamda, yoksullaştıran büyümenin gerçekleşme olasılığını ortaya koymayı amaçlayan bir çalışma yapmışlardır. Bu modelde ölçüm, Bhagwati (1958) ve Johnson (1967) anlamında yapılmaktadır. İlkinde kaynak artışı dış ticaret hadlerini bozarak ülkeyi kayba uğratmaktadır. Ad valorem koruma eş değerleri, bu tür korumalarda içsel olarak belirlenmektedir. Bu yaklaşımın tersine, korunmakta olan sektörde yoğun kullanılan üretim faktörleri, kaynakların ihracat sektöründen kaymasına, ihracat gelirlerinin düşmesine ve içsel olarak belirlenen korumanın ad valorem eş değerlerinin artmasına yol açacaktır. Edgeworth sonrası literatürde iki farklı yoksullaştıran büyümeden söz edilmektedir. Bunlardan ilki Bhagwati (1958), diğeri Johnson (1967)'dir. Bhagwati'nin yaklaşımında ekonomik büyüme gerçekleştikçe ticaret hadleri bozulmakta, ithalat talebi düşmekte ve aşırı döviz talebini azaltmaktadır. Bu düşüş, korumanın advalorem eş değerini de aşağıya çekecektir. Bu süreç, ticaret hadlerinin dengeli büyüme ortamında bozulmasının, ticaret öncesi refahın azalması anlamına gelmektedir. Johnson yaklaşımı ise, sektörlerden birinin korunması halinde, yoksullaştıran büyümenin, korunan sektörün yoğun olarak kullandığı faktörde daha da yoğunlaşacağını ortaya koymaktadır. Bu ise, korunan sektöre daha fazla kaynak aktarımı ile ek maliyetler oluşumuna yol açacaktır.

Clarete ve Whalley'nin çalışması (1994), 1988 Filipin verilerine dayalı olarak, daha önce Clarete (1984) tarafından kullanılan modeli, genel denge modeli çerçevesinde ele almaktadır. İthalat ya da yabancı para sınırlaması biçimindeki korumanın ortaya çıkaracağı bozulmalar, dış ticaret hadlerindeki bozulmalar sonrası koruma düzeyinin azalmasına da yol açmaktadır. Uyarılmış dış ticaret serbestileştirilmesinde Bhagwati'nin yoksullaştıran büyüme hipotezinin gerçekleşme

olasılığı azalmaktadır. Çünkü büyüme sonrasında dış ticaret hadlerindeki bozulma, modelde öne sürülen bozulma düzeyinin altında seyretmektedir. Buna karşılık, Johnson'ın yaklaşımında, korumadaki uyarılmış farklılaşmalar, ters yönde değişime yol açmaktadır. Faktör birikiminin yoğunlaştığı sektörlerdeki korumanın artması halinde, dengesiz büyüme, ihracatçı sektördeki kaynakların azalmasına ve böylece ihracat gelirlerinin düşmesine yol açacaktır. Bu durum ise, korumanın içsel olarak belirlenmesi durumunda refahtaki azalma ile ortaya çıkar. Sonuç olarak, Johnson anlamında yoksullaştıran büyüme hipotezinin içsel koruma ortamında gerçekleşmesi olasılığı daha yüksek olmaktadır.

Neary (1995) çalışmasında, dış ticaretteki serbestleşmenin, ekonomik büyüme ve refah üzerine yol açtığı etkileri irdelerken, ülkenin yaptığı dış ticaret ile, dünya fiyatlarını etkileyebilecek büyüklükte olduğunu varsaymaktadır. Yöntem, üretim faktörü gölge fiyatlarından hareketle Bhagwati ve Johnson'ın yoksullaştıran büyüme yaklaşımına genellemeler getirmektedir. Neary, "Ticaret Harcama Fonksiyonunu" (THF) aşağıdaki biçimde tanımlamaktadır:

Burada *e* (*p*, *u*), hane halkı tüketim fonksiyonunu; *p*, fiyatlar genel düzeyini; *u*, fayda veya refahı; *g* (*p*, *v*), GSMH fonksiyonunu ve *v*, teknoloji faktör yoğunluğunu göstermektedir.

Modele göre, faktör birikiminin optimal gümrük oranının üstünde olması durumunda üretim artışlarına ya da optimal gümrük oranının altında olması durumunda üretim düşüşlerine yol açıyorsa, hesaplanacak gölge fiyatlar piyasa fiyatının altında oluşacaktır. Bu sonuç, yoksullaştıran büyüme ya da negatif gölge fiyatlar olarak yorumlanabilir. Bhagwati yaklaşımında olduğu gibi, ekonomik büyüme, ticaret hadlerinin bozulmasına ya da faktör birikimi, gümrüklerin oranlarının optimal düzeyin altında seyretmesine yol açmaktadır. Bu bulgular, küçük ülke grupları içinde geçerlilik taşıyacaktır.

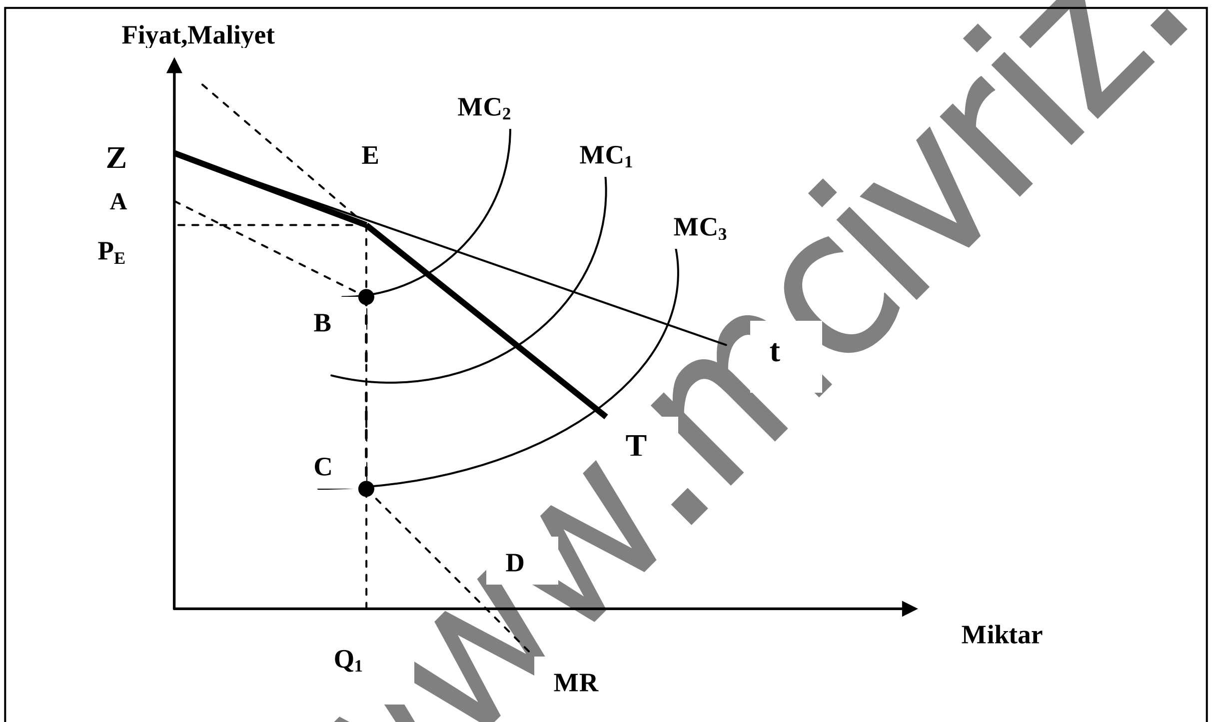
Kısaca, yoksullaştıran büyüme hipotezi, tarihi süreç içerisinde dışa açılmadaki refah kayıplarının varlığını araştırmış, sonuçta ticaret hadlerindeki bozulma yanında, konunun gümrük vergilendirmesi ve çakışan nesiller arasındaki yansıması boyutunu da dile getirmiştir.

Küreselleşmenin rekabet ve dışa açılmayı zorunlu kıldığı bir ortamda, dışa açılmaya bağlı avantaj ve sakıncaları değerlendirmede, genel denge modellerinde ileri sürülen optimal kaynak dağılımı tezinden öte konuların da ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu noktada, iktisadi büyümeden kaynaklanan birbirine iki ters yönlü etki meydana gelmektedir: üretim artışının refah arttırıcı ve ticaret hadlerindeki bozulmanın refah azaltıcı etkileri. Eğer ticaret hadlerindeki

bozulma çok şiddetli ise, dışarıya aktarılan gelirler büyümenin doğurduğu gelir artışından bile büyük olabilecektir (Başkonuş, 1995).

127 Türkiye'de yurtiçi havayolu taşımacılığı hangi piyasa türü için bir örnektir. Bu piyasada yer alan firmanın kısa dönem dengesini şekil yardımı ile açıklayınız.

Oligopol piyasasına örnektir. Oligopolde kısa dönem yoktur.

128 Fiyat endeksi ne demektir? Makro İktisat politikaları belirlenirken hangi fiyat endeksleri kullanılmaktadır? Sıralayarak açıklayınız.

Enflasyon nedir?

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin devamlı olarak yükselmesi nedeniyle paranın sürekli olarak değer kaybetmesi veya tüketicilerin satın alma gücünü yitirmesidir. Bu tanımdan anlaşıldığı üzere
enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel
düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir. Bir ekonomide bazı malların fiyatları artarken bazıları da düşmektedir. Önemli olan ortalama fiyatların seyridir. Ortalama fiyatların seyri, fiyat endeksleri ile ölçülür.

Enflasyon nasıl hesaplanır?

Enflasyon, bir piyasada seçilmiş mal ve hizmetlerin ortalama fiyatlarının dönemsel değişimini
gösteren fiyat endeksleri ile hesaplanır.

Enflasyon oranı ne anlama gelir?

Enflasyon oranı, ülke genelindeki fiyat artış larının ölçüsü olarak kullanılan fiyat endekslerinden
yararlanılarak bulunur. Enflasyon oranı yani fiyatlar genel düzeyindeki değ iş im oranı olarak Tüketici Fiyatları Endeksi ve Üretici Fiyatları Endeksi değ iş im oranları kullanılır.

Devlet statistik Enstitüsünün hesapladığ ı endeksler neyi gösterir?

Devlet statistik Enstitüsü tarafından hesaplanan Tüketici Fiyatları Endeksi hanehalklarının tüketim harcamalarında yer alan mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değ iş meleri gösterir. Üretici Fiyatları Endeksi ise tarım, imalat sanayi, madencilik ve enerji sektörlerinde üretimi yapılan malların üretici tarafından yurtiçi peşin satış fiyatlarındaki değişmeleri gösterir.

Aynı ekonomide birden çok enflasyon olabilir mi? Niçin?

Bir ekonomide varolan çeşitli piyasalar açısından bakılarak fiyatlar genel düzeyindeki değişim oranı ölçülmek istenebilir. Örneğin tüketici, üretici, ihracat veya ithalat piyasalarında fiyatlar genel düzeyindeki artış oranı bu piyasalara ilişkin enflasyon oranı olarak nitelendirilebilir. Fakat kamuoyunda enflasyon oranı olarak tüketici ve üretici fiyatlarındaki değişim oranı dikkate alınmaktadır.

Tüm dünyada enflasyon aynı yöntemlerle mi hesaplanmaktadır?

Her ülke enflasyon hesabı için fiyat endekslerini kullanmaktadır. Fiyat endeksleri uluslararası standartlarla belirlenmiş yöntemlerle kurulmaktadır. Ülkeler arasında kapsam farklılıkları olmakla birlikte genel standartlar açısından aynı yöntemler izlenmektedir.

Endeks nedir?

Endeks bir alanda zaman içinde ortaya çıkan değişimi ölçmeye yarayan ve 100'den başlayan bir sayıdır. Endeks temel dönemde 100'e eşittir ve sonra gelen dönemlerin 100'e göre değişimini gösterir.

Fiyat endeksleri ne demektir?

Fiyat endeksi de, seçilmiş mal ve hizmetlerin ortalama fiyatlarının belli bir döneme göre değişimini ölçer. Endeks oluşturmak için ilgilenilen piyasaya göre (tüketici, üretici, ihracat, ithalat vb.) ve piyasayı temsil edecek bir mal ve hizmet sepeti oluşturulur ve seçilmiş maddelerin fiyatları dönemsel olarak izlenir. Fiyat endeksleri, fiyatlarının izlendiği mal ve hizmet piyasasına göre isimlendilir. Bunlara tüketici fiyatları endeksi, üretici fiyatları endeksi, ihracat fiyatları endeksi, ithalat fiyatları endeksi örnek olarak gösterilebilir.

Tüketici fiyatları endeksi ne demektir?

Tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) bireylerin ortalama tüketim kalıplarını yansıtan bir mal ve hizmet sepetinin aylık dönemler itibariyle fiyat değişimini ölçer. Endeks sepetinde yer alan mal ve hizmetlerin miktar ve kalite değişmeleri göz önüne alınarak endeksin sadece fiyat hareketlerini yansıtması sağlanır.

Perakende fiyat değişimleri ve bu fiyat l değişimlerinden bireylerin nasıl etkilendikleri ile ilgili enflasyon oranı, Tüketici Fiyatları Endeksi değşim oranıdır.

Üretici fiyatları endeksi ne demektir?

Üretici fiyatları endeksi (ÜFE) genel olarak yurtiçi üretimden satışa konu olan seçilmiş ürünlerin üretici fiyatlarındaki değişimin bir göstergesi olarak ifade edilir.

Üretici fiyatları, üretimde kullanılan her türlü maddenin ve işgücünün maliyetinden etkilenmektedir.Bu maliyetlerdeki değişimin, üretici fiyatlarının değişimine ve dolayısıyla belirli bir süre sonra tüketici fiyatlarına da yansıması nedeniyle enflasyon oranı olarak Üretici Fiyatları Endeksi değişim oranı kullanılabilmektedir.

Tüketici ve üretici fiyatları endeksi için seçilen mal ve hizmetler nasıl belirlenmektedir?

Tüketici fiyatları endeksinin amacı, hanehalkları tarafından belirli bir ihtiyacı karşılamak amacıyla satın alınan mal ve hizmetlerin genel fiyat düzeyindeki değişimi ölçmektir. Fakat piyasadaki tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarının izlenmesi imkansız olduğu için hanehalklarının yaptıkları tüketim harcamaları içinde en fazla paya sahip mal ve hizmetler kapsama alınmaktadır. Tüketim harcamaları, amacına göre sınıflandırılarak (örn. gıda harcamaları, giyim harcamaları, sağlık harcamaları, ulaştırma harcamaları vb.) herhangi bir mal ve hizmet grubunun değerlendirme dışı kalmaması sağlanmaktadır. Sonra, her bir grubu temsil eden mal ve hizmetler tüketilme ağırlığına göre büyükten küçüğe sıralanmakta ve belirli bir ağırlıktan yukarı değer alan (örn. 1/1000) mal ve hizmetler endeks kapsamına alınmaktadır.

Benzer şkilde üretici fiyatlarında da ülke ekonomisi içinde üretimi yapılan tüm malların fiyatlarının takip edilmesi imkansızdır. Bunun için ürünlerin satış değerinin aldığı paya göre bir seçim yapılmaktadır. Ürün seçimi sektörler (tarım, imalat, maden, enerji) ve alt sektörler (gıda ürünleri imalatı, makine imalatı vb.) ayrımında yapıldığı için belirli bir ürün grubunun değerlendirme dışı kalmaması sağlanmaktadır.

Fiyat endekslerinde aylık değişim oranı nedir? Nerelerde kullanılır?

Fiyat endeksi serisinde bir ayın endeksinin bir önceki ay endeksine göre yüzde değişimidir. Bu da fiyatlar genel düzeyindeki aylık değişim oranını ifade etmektedir.

Kullanıcılar için fiyatlar genel düzeyinin bir aylık artışı ya da enflasyonun aydan aya seyri önemli ise o zaman aylık değişim oranlarının kullanılması gerekmektedir.

Fiyat endekslerinde bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranı nedir? Nerelerde kullanılır?

Bir önceki yılın Aralık ayına göre değişim oranı yılın başından itibaren fiyatlar genel düzeyinin ortalama artışını vermektedir. Kısacası yılbaşından bu yana fiyatların artı oranını yansıtmaktadır.

Fiyat endekslerinde geçen yılın aynı ayına göre değişim oranı nedir? Nerelerde kullanılır?

içinde bulunulan ayla geçen yılın aynı ayına göre fiyatlar genel düzeyindeki değişim oranını göstermektedir. Sadece iki yılın aynı aylarındaki endeksler karşılaştırıldığı için arada kalan diğer aylarda gerçekleşen değişim oranları bu hesaplamalara yansımaz. Bazı özel konularda, örneğin kira kontratlarında olduğu gibi, yılın belirli bir ayı referans alınarak, referans alınan bu ayın bir önceki yıldaki endeks değerine göre değişimi isteniyorsa, geçen yılın aynı ayına göre değişim oranları kullanılabilir.

Bu nedenle de örneğ in 2006'nın ikinci yarısındaki enflasyon oranını bulmak için aylık olarak açıklanan enflasyon verilerinin aritmetik toplamını almak doğ ru sonuç vermeyecektir.

Son 6 ayda aylık olarak açıklanan TÜFE verileri:

Temmuz % 0,85
A ustos % -0,44
Eylül % 1,29
Ekim % 1,27
Kasım % 1,29
Aralık % 0,23

Aritmetik toplam = 4,49

Gerçek oran 4,56 (bkz. Bilgi notunun son bölümü)

Fiyat endekslerinde on iki aylık ortalamalara göre değişim oranı nedir? Nerelerde kullanılır?
İçinde bulunulan yıl ile bir önceki yılın ortalama endeks sayılarının oranlanmasıyla bulunan değişim oranıdır. Bu oran, yıl içindeki diğer aylardaki fiyat değişim oranlarını da yansıttığı için yıllık ortalama enflasyon oranını daha anlamlı yansıttığı söylenebilir. Enflasyon oranı düşük olan ülkeler için on iki aylık ortalamalara göre ya da bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı kullanmak çok farklı sonuçlar getirmeyecektir.

Yıllık enflasyon için gösterge ne olmalıdır?

Yıllık enflasyon oranı bir yıllık (on iki aylık) dönemde fiyatlar genel düzeyindeki değişimi ifade etmektedir. Yıllık enflasyon oranını hesaplamak için iki yaklaşım vardır: Birincisi cari ay ile bir önceki yılın aynı ayının karşılaştırılmasıdır. ikincisi ise cari ay dahil olmak üzere son on iki aylık dönemin, bu dönemden önceki on iki aylık dönemle karşılaştırılmasıdır. iki yaklaşımda da aynı fiyat endeks serisi kullanılmakla birlikte sonuçlar farklı çıkmaktadır.

Eğ er bulunduğ umuz yıl içindeki fiyat artış oranları bir önceki yıla göre daha yavaş bir seyir izliyor ise o zaman geçen yılın aynı ayına göre değişim oranı, on iki aylık ortalamalara göre daha düşük çıkacaktır.

Eğer içinde bulunulan yıldaki fiyat değişim oranları bir önceki yıla göre daha hızlı bir seyir izliyor ise o zaman on iki aylık ortalamalara göre de i im oranları, geçen yılın aynı ayına göre değişim oranından yüksek çıkacaktır.

Örneğin; şu an içinde bulunulan ayın 2004 Aralık ayı olduğu varsayılırsa, geçen yılın aynı ayına göre değişim oranı, 2003 ile 2004 yılları Aralık aylarının karşılaştırılması olacaktır.

Aralık Aralık

2003 2004

On iki aylık ortalamalara göre de i im oranı ise 2004 yılı Ocak-Aralık arası ortalama endeks sayısının, 2003 yılı Ocak-Aralık arası ortalama endeks sayısı ile kar ıla tırılmasıdır. Kısacası, yıl

içerisindeki di er ayların de i im oranlarının etkisi de hesaplamalara dahil edilmi olacaktır.

Ocak_______________ Aralık Ocak_________________ Aralık

2003 2003 2004 2004

2003 Aralık ayında fiyat endeksinin 100 oldu u varsayılırsa 2004 Aralık ayında fiyat endeksinin oldu u durumda, aynı ayına göre artı % 65'tir. Fakat 12 aylık ortalamalar söz konusu oldu unda yıl içerisinde endeks de eri 170, 160 ya da 155 gibi de erler almı olabilir. te 12 aylık ortalama yıl içindeki dü ü ve artı ları yansıttı ı halde aynı ayına göre ölçümler, yıl içindeki bu dalgalanmaları yansıtmayacaktır.

Türkiye'de 2000 yılının ba ında uygulamaya konan IMF destekli sözde istikrar programlarıyla enflasyonda önce hızlı bir dü ü sonra 2001 yılındaki kriz sonucunda bir sıçrama ve ardından yeni bir hızlı dü ü dönemi ya andı ve bu dü ü ün ya andı ı yıllarda (2000-2005) yıllık ortalamalarla on iki aylık ortalamalar arasındaki fark çok büyüdü. Böyle bir dönemde Türk- yönetiminin hem sendikamızdan hem de kendi bünyesindeki uzmanlardan gelen toplu sözle me görü melerinde on iki aylık ortalamaların kullanılması gerekti i yolundaki uyarıyı dikkate almamı olması kamu i çilerinin önemli boyutta reel gelir kaybına u ramalarına yol açmı tır.

Çekirdek enflasyon nedir?

Çekirdek enflasyon, enflasyonun gelece ine ili kin tahmin edici gücü yüksek olan, enflasyonun e ilimini belirleyen ve para politikasının olu turulmasına yardımcı olan özel kapsamlı fiyat endeksleri olarak tanımlanmaktadır. Hesaplanan bu göstergeler, gerçekle en enflasyonun kaynaının açıklanmasında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Endeksler neden yenilenmektedir?

Zaman içerisinde teknolojinin de getirdi i yenilikler do rultusunda; üretimi ve/veya satı ı yapılan mal ve hizmetlerin de i iklik göstermesi toplumun tüketim yapısında de i ime neden olmaktadır. Üretimdeki sektörlerin, firmaların ve ürünlerin paylarında ve yapılarında de i iklikler olmaktadır. Bu de i im çerçevesinde kimi mal ve hizmetler yerini yenilerine bırakırken, kimileri de tüketim

içerisindeki önemini yitirmektedir.

Tüketim ve üretim yapısındaki bu de i ikliklerin endekslere yansıtılabilmesi ve endekslerin güncel olması kaçınılmaz bir olgudur. Uluslararası tavsiyelerde de endekslerin be yılda bir yenilenmesi önerilmektedir.

Tüketici fiyatları endeksi nedir?

Tüketici fiyatları endeksi, belirli bir referans döneminde hanehalkları tarafından satın alınan mal ve hizmetlerle belirlenen bir sepetin fiyat de i imini zaman içinde kar ıla tırarak ölçer. Mal ve hizmet sepetindeki her bir madde için miktar ve kalite de i meleri göz önüne alınarak endeksin sadece fiyat hareketlerini yansıtması sa lanır.

Tüketici fiyatları endeksi tüm Türkiye'yi temsil etmekte midir?

Devlet statistik Enstitüsü tarafından hesaplanmakta olan 2003 temel yıllı Tüketici Fiyatları Endeksi harcamayı yapan ki ilerin uyru una ve yurtiçinde yerle ik olup olmadı ına bakılmaksızın Türkiye'de yapılan bütün tüketim harcamalarını kapsamaktadır. Kapsamda, nüfusun gelir gruplarına veya co rafi bölgelere göre herhangi bir ayrım yapılmamı tır.

Tüketici fiyatları endeksi kimlerin harcamalarını temel alır?

2003 temel yıllı Tüketici Fiyatları Endeksi'nde, aralarında akrabalık ba ı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya aynı konutun bir bölümünde ya ayan bir veya birden fazla ki iden olu an hanehalklarının, kurumsal nüfus olarak adlandırılan okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane, hapishane, kı la ve orduevlerinde ya ayan ki ilerin ve bunların yanı sıra, yurtiçinde yerle ik olarak ikamet etmeyen turistlerin yaptıkları tüketim harcamaları temel alınmaktadır.

Üretici fiyatları endeksi nedir?

Üretici fiyatları endeksi, belirli bir referans döneminde ülke ekonomisinde üretimi yapılan ve yurtiçine satı a konu olan ürünlerin, üretici fiyatlarını zaman içinde kar ıla tırarak fiyat de i ikliklerini ölçen fiyat endeksidir.

Toptan e ya fiyat endeksi ile üretici fiyat endeksi arasında fark var mıdır?
 ki endeks arasındaki temel fark fiyat derlenen birimlerde ortaya çıkmaktadır. Toptan e ya fiyat endeksinde fiyatlar, üreticilerin yanı sıra toptan satı noktalarından da (sebze, meyve ve balık hallerinden) derlenmektedir. Toptan e ya fiyatlarına KDV vb. vergiler dahil edilmektedir. Üretici fiyatları endeksinde, fiyatların özellikle üreticilerden derlenmesi esastır ve ürün fiyatları KDV vb. vergiler hariç, yurtiçi pe in satı fiyatlarıdır.

Bilgiler kullanıcıya hangi yollarla ulaş tırılır?

Fiyat endeks sonuçları her ayın 3’ ünde saat 1630'da haber bülteniyle kamuoyuna duyurulur. Sonuçlar, radyo ve televizyon aracılı ıyla aynı gün ve saatte, gazetelerde ise bir sonraki gün çe itli yorumlarla birlikte kamuoyuna duyurulmaktadır.

129 Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) arasındaki farklılığı açıklayınız. Bu iki milli gelirin birbirinden çok farklı olmasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız

GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla), bir ülke vatandaşlarının veri bir yıl için ürettikleri toplam mal ve hizmetlerin, belli bir para birimi karşılığındaki değerinin toplamıdır. "Vatandaşlık" ayrımının yapılmasındaki sebep GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) dan farklı olduğunu belirtmek içindir. GSYİH, o ülkede faaliyet gösteren yabancı ülke yurttaşlarının ürettiği nihai mal ve hizmetleri de kapsar.

Başka bir deyişle gayri safi milli hasıla (GSMH), bir ülkenin yurt dışında çalışan vatandaşlarının ülkeye gönderdikleri faktör gelirlerinin GSYİH’ya eklenip, ülkede çalışan yabancıların kendi ülkelerine gönderdikleri faktör gelirlerinin GSYİH’dan düşülmesi ile elde edilen değerdir.

1990'ların başından itibaren, küreselleşmenin ivme kazanıp, üretim faktörlerinin ve sermayenin, ülke sınırlarının dışına taşması sonucu, makroekonomik analizlerde ilgi, bir ülkenin yurttaşlarının gelirini ifade eden GSMH yerine, bir ülkenin sınırları içerisinde yaratılan toplam geliri ifade eden GSYİH üzerine yoğunlaşmıştır. Fakat yine de ülkelerdeki kişi başına gelir ve bunların karşılaştırılması gibi konularda GSMH hala önemli bir kavram ve ölçüdür. GSMH, genellikle bir yıllık zaman birimi içinde hesaplanır.

Kişi başına Milli Hasıla hesaplamalarında nüfus artışı gözönünde bulundurulur.

130 Bankacılık Düzenleme ve Denetleme (BDDK) ile Sermaye Piyasası Kurulunun (SPK) görevlerini ve yetkilerini düşünerek, bu iki kurumun finansal sistem üzerindeki denetleme işlevinin önemini açıklayınız.

BDDK

Misyon
BDDK'nın misyonu; görev ve yetkileri çerçevesinde, finansal piyasalarda güven ve istikrarı sağlamak, finansal sisteme rekabet gücü kazandırıcı ortamı hazırlamak, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını temin etmek, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, denetime tabi kuruluşların piyasa disiplini içerisinde, sağlıklı, düzenli ve emin bir şekilde çalışmasına yönelik gerekli tedbirleri almaktır.
Vizyon
BDDK'nın vizyonu; finansal piyasalarda iyi düzenleme ve etkili denetimi, etkin risk yönetimini, uluslararası ölçekte rekabetçiliği ve etkinliği, Avrupa Birliğine yönelişi, yenilikçiliği, profesyonelliği ve mükemmelliği esas alan, güven duyulan ve organizasyonel uyumluluğa sahip dünya standartlarında bir idari otorite olmaktır.
Temel Değer ve İlkeler
BDDK, üstlendiği misyonu yerine getirmek ve vizyonunu gerçekleştirmek için gerekli düzenleyici ve denetleyici çerçeveyi oluşturacak, uygulayacak ve geliştirecektir. Bu kapsamda Kurumun gözeteceği temel değerler şunlardır:
Tarafsızlık, Kurumun faaliyet alanıyla ilgili tüm taraflara eşit mesafede yaklaşılması ve her türlü ayrımcılıktan uzak durulmasıdır.
Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik, Kurum faaliyetleri hakkında kamuoyunun düzenli olarak bilgilendirilmesi, kamusal değerlendirme ve denetime her zaman açık ve hazır olunmasıdır.
Etkinlik, düzenleme, denetleme ve kurumsal faaliyetlerin; fayda/maliyet yaklaşımı göz önünde tutularak yürütülmesi, sektörde yer alan kuruluşlar arasındaki rekabeti bozmaması için özen gösterilmesi ve nitelikli uzman personel ile yürütülmesidir.
Duyarlılık, finansal sistemdeki risklere hızlı ve etkili bir şekilde cevap verilmesi ve kurumun faaliyetleriyle ilgili kişi ve kuruluşların meşru taleplerinin zamanında ve etkin bir şekilde değerlendirilerek karşılanmasıdır.
Katılımcılık, düzenlemelerin oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde ilgili tarafların görüşlerine önem verilmesidir.
İşbirliği, ilgili ulusal ve uluslararası kurum/kuruluşlarla yakın işbirliği ve dayanışma içinde çalışılmasıdır.
Profesyonellik, Kurumun hedeflerine ulaşmada kamu çıkarlarını gözetmesi, mluluğu üstlenmesi ve hesap verme mesuliyetini kabul etmesidir.

Tüketici Odaklı Hizmet Anlayışı, tüketicilerin finansal hizmetler konusunda bilinçlendirilmesi, gelen öneri ve şikayetler doğrultusunda düzenleme ve uygulamaların gözden geçirilmesidir.
Saygı, Kurumun faaliyet alanıyla ilgili tüm taraflara karşı saygılı, adil, anlayışlı ve ağırbaşlı davranılması, farklı düşünce ve görüşlere değer verilmesi ve mlulukların yerine getirilmesinde profesyonelce hareket edilmesidir.
Yapısal Dönüşüm
Kuruluş ve Yasal Çerçeve

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), 23.06.1999 tarihinde yürürlüğe giren mülga 4389 Sayılı Bankalar Kanunu ile kurulmuş, Başkanı ve Kurul üyeleri 23.03.2000 tarihi itibarıyla atanmış, 31.08.2000 tarihinde faaliyete başlamıştır. 4672 sayılı Kanun gereği, Başkan dışındaki Kurul üyeleri 15.03.2001 tarihinde yenilenmiştir. Kurumun hizmet birimleri ile bunların görev, yetki ve mlulukları Bakanlar Kurulu tarafından 22.06.2000 tarihinde çıkarılan Teşkilat Yönetmeliği ile düzenlenmiştir. Ayrıca, Kurulun çalışma esas ve usûlleri, meslek ilkeleri, insan kaynakları, yarışma ve yeterlilik sınavları ile çalışma usûl ve esaslarına ilişkin düzenlemeler Kurul kararı ile çıkarılmıştır.
Mülga Kanun gereğince BDDK, Hazine Müsteşarlığının Bankalar Yeminli Murakıpları Kurulu ile Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğünün bankacılıkla ilgili birimleri ve Merkez Bankası Bankalar Gözetim Müdürlüğünün görev, yetki ve mluluklarını devralmıştır. Ayrıca, Merkez Bankası tarafından idare ve temsil olunan Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun (TMSF) temsil ve idare yetkisi de BDDK'ya geçmiştir. Ancak, TMSF, 5020 sayılı yasa uyarınca 26.12.2003 tarihinde idarî ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişiliğini kazanmıştır.Bankacılık Sistemindeki

Başlıca Gelişmeler
Türk bankacılık sektörü 2001 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde büyümüş, bireysel krediler ve KOBİ kredileri başta olmak üzere kredi hacmi artmış, milli gelir içindeki payı yükselmiş, takibe düşme oranı gerilemiş, bankacılıkta aracılık işlevi etkinleşmiş ve bu suretle ekonomideki olumlu gidişat desteklenmiştir.
Aynı süreçte mevduatın pasif içindeki ağırlıklı konumu devam etmiş, Türk Parasına(TP) yönelik güven artmış, döviz kurlarında gerileme yaşanmış, mevduatın kompozisyonu TP cinsinden artış göstermiş, ancak vade yapısında önemli bir değişiklik olmamış, sendikasyon ve seküritizasyon kredilerinde artış meydana gelmiştir.
Bilanço dışı işlemlerdeki artışa paralel olarak bankaların faiz dışı komisyon ve gelirleri artmış, piyasa faiz oranlarındaki gelişmelere ve bankaların faiz dışı işlemlerindeki artışlara bağlı olarak faiz ve faiz dışı gelirlerde artış gözlenmiş, bu durum, sektörün gelir/gider yapısını olumlu yönde etkilemiştir.

Türk bankacılık sistemine operasyonel açıdan bakıldığında sektörde (katılım bankaları dahil); 2000 yılında, 85 banka, 7.983 şube ve 174.730 personel ile faaliyet gösterilirken, yaşanan tasfiye, devir ve birleşmeler sonucunda, banka sayısı 2005 yılında 51'e, şube sayısı 6.568'e ve personel sayısı da 138.724'e gerilemiştir.
BDDK faaliyete geçtikten hemen sonra finansal piyasalarda Kasım 2000 ve Şubat 2001 olmak üzere iki önemli kriz yaşanmıştır. Kurum, krizleri önemli dönüşümler için bir fırsat olarak görmüş, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programını hazırlamış ve 15 Mayıs 2001 tarihinde diğer kamu otoriteleri ve sektör temsilcileri ile yakın işbirliği içinde uygulamaya koymuştur.
Yeniden Yapılandırma Programı kapsamında; 4743 sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 31.01.2002'de yürürlüğe girmiş, sektörün sermaye yapısı güçlendirilmiş ve İstanbul Yaklaşımı çerçevesinde reel sektörün malî kesime olan borçları yeniden yapılandırılmış, kamu ve TMSF bankalarının TCMB dışındaki kaynaklardan gecelik borçlanması sıfırlanmış, kamu bankalarının görev zararları tasfiye edilerek buna yol açan kanun ve kararnameler iptal edilmiş, nlu aktifleri çözümleyici yöntemler geliştirilmiş, yabancı para açık pozisyonları düşürülmüş, TMSF bankaları borçluları ile geri ödeme planları imzalanmıştır.
Ayrıca, sektöre yönelik düzenleme, denetim çerçevesini güçlendirecek, bankacılık sistemini daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak, sektörün dayanıklılığını geliştirecek ve sektöre güveni kalıcı kılacak önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Denetim çerçevesine yönelik düzenlemeler; sermaye yeterliliği, risk yönetimi, kredi ve iştirak sınırlamaları, kredi karşılıkları, uluslararası muhasebe standartlarına uyum, bağımsız denetim, devir ve birleşmeler ile yabancı ülke denetim organları ile işbirliği alanlarında yoğunlaşmıştır.

SPK

KURULUN OLUŞUMU

Sermaye Piyasası Kurulu, 1981 yılında 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile kurulmuştur. Yetkilerini kendi mluluğu altında bağımsız olarak kullanan, idari ve mali özerkliğe sahip düzenleyici bir kamu kurumudur. İlgili olduğu bakanlık, Başbakan tarafından görevlendirilen Devlet Bakanlığı'dır. Merkezi Ankara'da olan kurulun İstanbul'da bir temsilciliği bulunmaktadır.

Kurul'un temel görevi;

Sermaye piyasasının güven açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını,
Tasarruf sahiplerinin yani yatırımcıların hak ve yararlarının korunmasını
sağlamaktır.

BAĞIMSIZ ÜST KURULLAR (ÖZERKLİK, MUTLAK EGEMENLİK Mİ DEMEK?)

R. Bülent TARHAN
(Hukukçu)

Kökleri 19'uncu yüzyılın sonlarına kadar uzanan ve ilk uygulama örneklerinin ortaya çıktığı Amerika Birleşik Devletleri'nde dahi anayasal çerçeve içindeki yeri ve "kuvvetler ayrılığı" prensibi yönünden işlevleri tartışılan bu kurumlar, aslında uzun bir süredir Türkiye'nin de tartışma gündeminde yer alıyor. "Özerklik" kavramının "mutlak egemenlik" gibi algılanmasına dayalı kimi yorumlar, bazen, bizzat bu kuruluşların n ve tartışma yaratmasına neden olmaktadır.

Bu nedenlerle; "Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Hakkında Kanun Tasarısı" adı altında bir kanun tasarısı hazırlandığı ve tasarının TBMM Adalet ve Plan ve Bütçe Komisyonlarının gündeminde olduğu bilinmektedir. Söz konusu tasarı içeriğine göre; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Kamu İhale Kurumu, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Rekabet Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Telekomünikasyon Kurumu, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu kapsam içinde yer almaktadırlar.

1970'li yılların başında Kara Avrupa'sı ülkelerinde de görülmeye başlanan ve öğretide bağımsız idari otoriteler (BİO) olarak adlandırılan idari ve mali özekliğe sahip kuruluşların İlk örnekleri, Anglo-Sakson ülkelerinde görülmüştür. ABD'de; Federal İletişim Komisyonu, Federal Enerji Düzenleme Komisyonu, Federal Ticaret Komisyonu, Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu, İngiltere'de Gaz ve Elektrik Piyasaları İdaresi, Rekabet Komisyonu, Telekomünikasyon İdaresi, Finansal Hizmetler Otoritesi bağımsız idari otoritelerin belli başlıları olarak dikkat çekmektedir. Kıta Avrupa'sı ülkelerinin bir çoğunda ve AB'ye yeni üye olan Polonya ve Macaristan gibi ülkelerde de özellikle enerji, iletişim, rekabet ve finansal hizmetler alanında bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumlar söz konusudur.

Bu kuruluşların ortak özelliği, kamusal yaşamın duyarlı sektörleri olarak da nitelenen sermaye piyasası, para piyasası, görsel ve işitsel iletişim gibi alanlarda hem düzenleyici hem de denetleyici işlevleri yerine getirmektedir.

Bağımsız idari otoritelerin ülkemizdeki yasal kuruluş gerekçeleri de sözü edilen işlevler olmakla birlikte, bir çoğunun faaliyet alanının yolsuzluğa da en açık alanlar olduğu gerçeği ve kuruluş tarihleri dikkate alındığında kuruluş amaçlarının konjoktürel

hassasiyetler dikkate alınarak yolsuzlukla mücadele olduğunu söylemek pek yanlış olmaz.

Anılan kuruluşların, ülkemizdeki temel dayanağı, Anayasanın 167'nci maddesi hükmüdür. Bu maddeye göre:

"Devlet; para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler."

İdari ve mali özekliğe sahip kuruluşlar; Türk İdare Hukuku sistemi içinde Anayasanın 167'nci maddesinde belirtildiği gibi ekonomik düzeni ya da kimi temel hak ve özgürlükleri tehdit ve ihlallere karşı koruma amacıyla Devlet tarafından kurulmakta ve Anayasa'nın 123'ncü maddesi uyarınca kanunla kamu tüzel kişiliği kazanmaktadırlar.

Dolayısıyla, devlet eliyle kurulan ve kamu tüzel kişiliği kazandırılan bu kuruluşların da bir kamu kuruluşu oldukları ve Anayasanın 123'ncü maddesinde ifade edilen idarenin bütünlüğü ilkesi çerçevesinde "genel idare" içinde yer aldıkları şüphesizdir.

Nitekim, Danıştay da düzenleyici ve denetleyici kurumların merkezi idare ile bağını kuran "ilişkili" kavramının "ilgili" kavramından farklı olmadığını, dolayısıyla bu kuruluşların konumlarının, genel idare dışında yorumlanamayacağını kararlaştırmıştır.

Danıştay, bu kararıyla, düzenleyici ve denetleyici kurulların görevlerini yaparken bağımsız olduklarını, kararlarına hiç bir kişi, makam ve merciin müdahale edemeyeceğini tespit etmekte; ancak "diğer kamu kurum ve kuruluşları" ibaresi çerçevesinde kendileri de birer kamu kuruluşu olan bu kuruluşların, hükümetin genel siyaseti ve Anayasa ve yasaların verdiği yetkiye dayanılarak çıkartılan genelgeler kapsamında olduğu hususuna da vurgu yapmaktadır. Bu karardan çıkan sonuca göre; siyaset ve merkezi idare, anılan kuruluşların statülerinde belirtilen görev ve yetkilerinden doğan kararlarına ve böylece piyasa üzerindeki düzenleyici ve denetleyici iradelerine hiçbir şekilde müdahale etmemeli; ancak bu kuruluşlar da faaliyetlerini, hükümet programlarından, yılık plan ve programlardan ve Bakanlar Kurulunca çıkartılan düzenleyici işlemlerden bağımsız görmemelidir.

Düzenleyici ve denetleyici kurumlarla ilgili bir başka n da "denetim"leriyle ilgilidir. Denetim konusundaki ısrarların temel gerekçesini ise, bu kurumlara aktarılan büyük ölçekli kamu kaynakları oluşturmaktadır.

Bunların yargısal, mali ve faaliyet denetimi olmak üzere üç tür denetimi söz konusudur.

Verilen kararlar ve yapılan işlemler, suç sayılan bir fiil kapsamındaysa, yargısal denetim adli nitelikli olabilirse de, burada söz konusu

olan idari yargı denetimidir.

İdari yargı kuruluşlarının, sadece hukuka uygunluk denetimi yapacakları, yerindelik denetimi yapamayacakları kuşkusuzdur. Bu nedenle, düzenleyici ve denetleyici kurullar üzerindeki idari yargı denetiminin de hukuka uygunluk denetimiyle sınırlı kalacağı açıktır. Ancak; bu kurulların bir çoğunun kararlarının yayımı usulü dahi düzenlenmediğinden, etkili bir hukuka uygunluk denetimi dahi gerçekleştirilememekte, bu nedenle de zaman zaman meşruiyet tartışmaları gündeme gelebilmektedir.

Hemen belirtelim ki, bağımsız idari otoritelerin Başkan ve üyeleri ile her türlü personeli üzerindeki adli şturma ve kovuşturmalara karşı izin veya tahkik sistemine dayalı korumalar da kaldırılmalıdır. Oysa, bizzat hükümet çevrelerinden gelen yakınmalara karşın tasarıda, 4483 sayılı Kanun uygulamasının, bağımsız üst kuruluşların başkanları, üyeleri ve personelini de kapsayacak şekilde genişletildiği görülmektedir. Anayasanın 129'ncu maddesinin beşinci fıkrası, kamu görevlilerinin suç sayılan fiillerine ilişkin olarak "kovuşturma" yapılmasını yetkili merciin iznine bağlamaktadır. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun "Tanımlar" başlıklı 2'nci maddesi; "şturma" ve "kovuşturma" süreçlerini ayrı ayrı tanımlamıştır. Buna göre; "şturma: Kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi", "Kovuşturma: İddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi" ifade etmektedir. Dolayısıyla memurların ve diğer kamu görevlilerinin imtiyazlarının sıkça tartışıldığı bu dönemde anılan kurulların başkan ve üyeleri ile personelinin işlediği iddia edilen suçlar yönünden en azından hazırlık şturması aşamasında izin veya idari tahkik sistemine başvurulmaması uygun olacaktır.

Mali denetim ise, 4743 sayılı Kanun uyarınca bir Başbakanlık Müfettişi, bir YDK denetçisi ve Maliye Müfettişinden oluşan bir komisyon tarafından yapılmaktadır. Bu denetim türü, merkezi idare türevli olması nedeniyle eleştirilmekteyse de, asıl önemli olan -kim yaparsa yapsın- dış mali denetimlerden bir sonuç alınıp alınamayacağıdır. Çünkü, düzenleyici ve denetleyici kurumlar, harcama politikalarını ve süreçlerini, diğer bir deyimle harcama önceliklerini kendileri belirlemektedirler. Dış denetim elemanları da, denetimlerinde harcamalardaki uygunluğu, bu düzenlemelere göre yapmaktadır. Harcama konusundaki öncelik tespiti ve harcama miktarı ile bu konudaki usul ve esasları belirleme yetkisinin harcamayı yapanların elinde bulunması, bir biçimde dış mali denetimin anlamını yitirmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu itibarla Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Hakkında Kanun ile Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar Hakkında Kanun tasarısına göre bu kurumların denetiminin Sayıştay tarafından yapılacak olması da sonucu çok fazla etkilemeyecektir. TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nun gündeminde bulunan tasarının da, harcama disiplinin sağlanması ve sınırları ve kuralları belli bir denetim alanı yaratılması konusunda yeterli düzenlemeleri içerdiği söylenemez. Tasarının daha çok biçimsel ve personelle ya da iç örgütlenmeyle ilgili düzenlemeler gibi ayrıntılarda yoğunlaştığı görülmektedir. Oysa, bu düzenlemelerin özerkliğin keyfilik olarak algılanmasına yol açacak uygulamalar yönünden ciddi bir etkisi olmayacağı gibi kurumsal ihtiyaçlara göre belirlenecek bu konularda standardizasyona gerek de yoktur. Nitekim; RTÜK'le ilgili olarak Anayasa'da yapılan

değişiklikle tasarı, Plan ve Bütçe Komisyonu aşamasındayken Kurul üyelerinin sayısı konusundaki uygulama birliği ortadan kalkmıştır.

Düzenleyici ve denetleyici kurumların faaliyetleri ve hesap verme mekanizmaları yönünden de yetersizlikler ve yasal boşluklar söz konusudur. Önemli bir bölümünün hesap verebilirlik açısından güçlü bir araç olan "faaliyet raporu" düzenleme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bir kısmında ise, faaliyet raporunun kapsamı ve muhataplarıyla ilgili bir düzenleme yoktur. Tasarı bu konularda kısmen ihtiyaca cevap vermekte ise de, örneğin faaliyet raporlarının TBMM'ye gönderilmesinden sonraki süreçle ilgili bir açıklık yoktur.

Bu nedenlerle; kaynağını Anayasanın 167'nci maddesinden alan bağımsız üst kurum ve kuruluşların, karar bağımsızlıklarına hiç bir şekilde zarar verilmeksizin, harcama ve hesap sisteminlerine, faaliyet raporlarının TBMM tarafından incelenmesine dair usullere tasarıda yer verilmesi; özetle; bunların, hesap verme mlulukl arına dair standartların TBMM gündeminde bulunan yasa tasarısında tümüyle karşılanması gerekmektedir.

131 Kamu giderlerinin fonksiyonel ayrımını açıklayınız. Kamu hizmetleri ve giderlerinin planlanması bakımından önemini tartışınız.

İşlevsel Sınıflandırma(fonksiyonel). Politik organlarca belirlenen kamu harcamalarını kapsayan ve harcamalara ulaşılmak istenen belirli hedeflerin anlamlı biçimde birleştirildiği bir sınıflandırmadır.

a) **Genel Hizmetler:** Genel yönetim, savunma yargı ve kolluk hizmetleri gibi TBMM Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mah, Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı vs

b) **Ekonomik Hizmetler:** genellikle bir yere doğrudan yarar sunma yerine üretim sürecinin ilk aşamalarında hammadde ve ara malları ile altyapıyı oluşturan özellikleri dolayısı ile firmalara yarar sağlanmasıdır. Tarım Enerji doğal kaynaklar ulaşım gibi hizmetler, ulaştırma Bakanlığı, Enerji Bakanlığı, DSİ gibi

c) **Sosyal Hizmetler:** Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, hizmetler = Sağlık Bakanlığı çalışma ve Sosyal güvenlik bakanlığı Milli eğitim Bakanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı

YÖNTEM 1

Kamu Harcamaları: Reel Harcamalar ve Transfer Harcamaları, Transfer Harcamalarının Türkiye'deki Gelişimi

GİRİŞ

Reel Harcamalar ve Transfer Harcamaları Kamu Giderleri konusunda oldukça önemli bir yer tutar.Peki Kamu Giderleri ile anlatılmak istenen nedir? Reel Harcamalar ve Transfer Harcamalarından bahsetmeden önce bu konu hakkında bilgi verilmesinde yarar vardır.

1. KAMU GİDERLERİ (HARCAMALARI) KAVRAMI

Kamu harcamaları, bir çok kavram gibi hakkında çeşitli tanımlamalar yapılabilen bir kavramdır.Bu tanımların çeşitliliği Devlet kavramının ve fonksiyonlarının farklı yorumlanmasından ileri gelmektedir.

Şimdi tanımlardan bazıları verelim: İlk tanım "Kamu giderleri kamu tüzelkişilerinin yaptıkları harcamalardır." Olarak belirtilmiştir. Diğer bir tanım "Kamu giderleri; kamu gücünün kullanılması sonucunda ortaya çıkan giderlerdir." Olarak belirtilmiştir. Diğer bir başka tanım " Kamu hizmetlerinin yapılması için Devlet adına harcanan paralara kamu gideri denilmektedir." olarak belirtilmiştir. Görüldüğü üzere yapılan tanımların hepsinde eksiklikler bulunmaktadır. İlk tanımda Kamu iktisadi teşebbüslerinin harcamaları kapsamamsı eksik yönün oluştururken ikinci tanımda modern devlet anlayışına ters düşen noktalar açıkça görülmektedir, üçüncü tanımın ise Sosyal Sigortalar gibi kurumların giderlerini göz ardı ettiği açıktır. Bu tanımların eksik yönlerinin bulunması bizi kamu giderleri kavramını açıklarken geniş ve dar anlamda kamu giderleri gibi bir ayrıma sürüklemektedir.

A. DAR ANLAMDA KAMU GİDERLERİ (Hukuki Tanım)

Bu tanıma göre bir giderin kamu gideri sayılıp sayılmamasını etkileyen temel unsur gideri yapan kişinin hukuki kişiliğidir. Yani gider kamu tüzel kişileri tarafından yapılırsa kamu gideri, gerçek ve özel hukuk tüzel kişileri tarafından yapılırsa özel gider adını alacaktır.

Başka bir deyişle konsolide (genel+katma) bütçeden yapılan harcamalar hukuki tanım kapsamına girip, dar anlamda kamu giderini oluşturmaktadır. Bu tanımda Devlete aktif bir biçimde düzenleme ve yönlendirme görevi verilmiştir. Bu nedenle; sırtını liberal devlet anlayışına dayayan hukuki tanımın yetersiz kalacağı açıktır.

B. GENİŞ ANLAMDA KAMU GİDERLERİ (Ekonomik Tanım)

Bu konuda M. Duverger " Kamu giderleri, başta Devlet olmak üzere kamu tüzel kişilerinin emretme yetkilerinin uygulanması dolayısıyla yaptıkları harcamalardır." biçiminde bir tanım yapmaktadır. Bu tanımında geniş anlamda olmasına rağmen eksik yönleri vardır. Kamu İktisadi Teşekküllerinin yaptıkları harcamalar bu tanıma göre kamu gideri sayılmayacaktır. Bu büyük bir eksikliktir.

Buraya kadar yapılan çeşitli tanım ve açıklamalardan, kolayca görülebileceği gibi kamu giderlerini belirli bir kalıba oturtarak belirlemek bazı eksikliklere neden olmaktadır. O halde, kurumların hukuki durumlarına ve ürettikleri malların özelliklerine bakılmaksızın Devletin mal varlığını azaltan her çeşit harcama kamu gideri olarak kabul edilir. Bu durumda Mahalli İdarelerin Giderleri, Sosyal Sigortaların Giderleri, Topluma Yararlı Hizmetler Yapan Kurumların Giderleri, İktisadi Devlet Teşekküllerinin Giderleri, Vergi Muaflıkları İstisnaları ve İndirimleri, Devlet Aktifinde Ortaya Çıkan Azalmalar, Bağış ve Yardımlar, Ayni Katkıların Karşılıkları geniş anlamda kamu giderleri kapsamında yer almaktadır.[1]

Reel Harcamalar ve Transfer Harcamalarından bahsetmeden önce Kamu Giderlerinin Sınıflandırılması (Bilimsel Sınıflandırma) konusuna da değinmek yerinde olur.

2. KAMU GİDERLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Karmaşıklık gösteren bir konunun açıklanmasında sınıflandırmanın önemi büyüktür. Maliye bilimi içinde giderlerin sınıflandırılması konusunda İdari Sınıflandırma ve Bilimsel Sınıflandırma gibi çeşitli kıstaslar kullanılmıştır.İdari sınıflandırma kendi içinde Organik ve Fonksiyonel olmak üzere iki çeşit sınıflandırmaya; Bilimsel sınıflandırma ise kendi arasında Verimli-Verimsiz Harcamalar, Cari-Yatırım Harcamaları, Reel Harcamalar-Transfer Harcamaları olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

Konumuz bakımından Reel Harcamalar ve Transfer Harcamalarını,bu iki harcama türünün sınıflandırılmasının yararlarını,Türkiye'de Transfer Harcamalarının son beş yıllık (1999-2004) gelişimini irdelememiz gerekiyor.

3. REEL HARCAMALAR

Kamu harcamalarının türlerinden biridir. Devlet bu harcamalar kanalıyla, üretim faaliyeti için gerekli olan üretim faktörlerini kullanır. Emek, toprak ve sermaye gibi temel üretim faktörlerini kullanarak bu faktörlerin gelir elde etmelerine yol açtığı için Reel harcamalara, üretim faktörü kullanan harcamalar ve gelir yaratıcı harcamalar da denir. Bu niteliği ile, gerçek bir üretim faktörü kullanmayan, dolayısıyla gelir yaratıcı bir rolü olmayan transfer harcamalarından farklıdır ve bir anlamda transfer harcamalarının tam karşıtı niteliğindedir. Reel harcamaların üretim faktörü kullanımı, temelde iki şekilde ortaya çıkabilir:

1) Yukarıda da değinildiği gibi, devlet üretim faktörünü doğrudan satın alabilir; memur ve işçi istihdamı, taşınmaz satın alınması veya sermaye kullanımı ve kiralaması, üretim faktörü kullanımının en temel şeklidir.

2) Devlet, piyasadan mal ve hizmet satın alarak, bu mal ve hizmetlerin içinde ve dolaylı şekilde üretim faktörü kullanabilir ve onlara sahip olabilir.

Doğrudan üretim faktörü kullanımı halinde, piyasa sektörünün söz konusu faktörleri kullanması olanağı artık yoktur; çünkü aynı üretim faktörünün hem kamu, hem de piyasa sektöründe aynı anda kullanımı mümkün değildir.

Dolaylı üretim faktörü kullanımı halinde ise, söz konusu üretim faktörlerini piyasa sektörü kullanarak, onları mal ve hizmetlere dönüştürmektedir. Buna karşılık üretilmiş olan mal ve hizmetler kamu sektöründe ve kamu faaliyetleri içinde tüketilmektedir.[3]

4. TRANSFER HARCAMALARI

Transfer harcamaları doğrudan milli gelir üzerinde etki meydana getirmeyen ve satın alma gücünün özel şahıslar ve sosyal gruplar arasında el değiştirmesine neden olan harcamalardır.

Diğer bir deyişle transfer harcamaları karşılıksızdır. Bunlar kişilere, ailelere ve bazı gruplara yapılan, kazanç amacı bulunmayan harcamalardır. Transfer harcamalarının bu özelliği literatürde hediye kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Transfer harcamaları özde satın alma gücünün tek taraflı ve karşılıksız olarak el değiştirmesinden başka bir şey değildir.

Transfer harcamalarının türleri, genel olarak dört grupta ele alınıp değerlendirilebilir.

1) Merkezi İdarenin Mahalli İdarelere Yaptığı Mali Yardımlar: Kamu hizmetlerini gerçekleştirebilmek için mahalli idarelerin yetersiz kalması durumunda idarenin mahalli idarelere parasal yönden destek sağlamasıdır. Genel bütçeden yapılan bu yardımlar, mahalli idareler tarafından mal ve hizmet alımında kullanılmış olsa bile, merkezi idareye herhangi bir karşılık sağlamadıkları için transfer harcaması olarak kabul edilebilir.
2) Devlet Borçlarının Faiz Ödemeleri: Devlet çeşitli nedenlerle, siyasi sınırlardaki kişi ve kişilere ayrıca siyasi sınırlar dışındaki ülke ve uluslar arası kuruşlara başvurmak suretiyle borçlanabilir ve alacaklılara vade süresince faiz öder. Bu faiz ödemeleri karşılığında herhangi bir mal ve hizmet alımı yapılmadığı için faiz ödemeleri de transfer harcaması olarak kabul edilir.
3) Sosyal Amaçlı Transfer Harcamaları: Gelir dağılımında adaleti sağlamak amaçlı olan bu harcamalar emekli aylıkları, dul ve yetim aylıkları, muhtaç öğrencilere verilen burslar vb. giderler en tipik örnekleridir. Sosyal amaçlı yapılan bu ödemelerde transfer harcaması olarak kabul edilir.
4) İktisadi ve Mali Amaçlı Transfer Harcamaları: Bunlar genel olarak, ekonomik ve mali politika uygulamaları gereğince devlet tarafından yapılan giderlerdir. Çeşitli nedenlerle bir verginin alınmaması veya indirilerek alınması şeklinde olabilir.

Transfer harcamaları kendi içerisinde de değişik biçimlerde sınıflandırmalara tabi tutulabilir.

· Dolaylı ve Dolaysız Transferler: Bu tür bir ayırım, transfer harcamalarının bazılarının bireylerin veya sosyal grupların satın alma güçlerini doğrudan, bazılarının ise dolaylı bir biçimde arttırmaları nedeniyle yapılmaktadır.
· Gelir ve Sermaye Transferleri: Gelir transferleri, satın alma gücünün, diğer bir deyişle gelirin toplumun bir sosyal grubundan diğerine aktarılmasına neden olan harcamalardır. Savaşlar sonunda, savaşı kaybeden devletlerin kazananlara ödemek zorunda kaldıkları savaş tazminatları ya da dış borçların faizleri gibi kaynakların ulusal sınırlar dışına aktarılması sonucunu yaratan harcamalar ise sermaye transferleri olarak kabul edilir. O halde, bunlar dışındaki transfer harcamaları, gelir transferleri olmaktadır.
· Üretken ve Üretken Olmayan Transferler: Bu ayırıma göre iktisadi ve mali amaçlı transfer harcamaları üretken, sosyal amaçlı transfer harcamaları ile devlet borçlarının faiz ödemeleri ise üretken olmayan transferler arasında düşünülebilir.

Reel Harcamalar-Transfer Harcamaları Sınıflandırmasının Sağladığı Yararlar

1) Kamu harcamalarının etkilerini açıklamada yardımcı olur.
2) Kaynakların dağılımı ve kullanışı konusunu açıklar.
3) Kamu harcamalarının ekonomik hayatı etkilemek ve yönlendirmek bakımından nasıl kullanılabileceğini gösterir.
4) Gelir dağılımını düzenlemek ve adaletli hale getirmek amacıyla harcamaların kullanılabileceğini gösterir.
5) Merkezi idare bütçesi ile diğer kamu kuruluşları bütçeleri arasındaki ilişkiyi açıklar.

5. TÜRKİYE'DE TRANSFER HARCAMALARININ GELİŞİMİ

Ülkemizde transfer harcamaları konsolide bütçe harcamaları içinde oldukça önemli büyüklüğe sahiptir. Bu büyüklüğün temel sebebi 1990'lardanitibaren harcamalar içinde özellikle iç ve dış borç faiz ödemelerinin yükselmesidir.

YÖNTEM 2

Kamu GİDERLERİ (DEVLET GİDERLERİ) VE SINIFLANDIRILMASI

Kamu giderleri kısaca, "kamu hizmeti için yapılan giderdir" şeklinde tanımlanabilir. Ancak sosyal bilimler alanındaki çeşitli olayların, varlıkların veya kurumların tanımlanmasında en sağlıklı yol, bu gibi olay veya varlıkları karakterize eden özelliklen göstermek; bunları bir sınıflandırma esası içinde ele alıp incelemek ve ortaya koymaktır.

Kamu gideri kamusal bir olaydır. Kamusal olaylar ise, daha önceki bölümde geniş olarak açıklandığı üzere, sosyal ve ekonomik olayların içinde yer alan. bu nedenle zaman ve yer faktörleri içinde devamlı değişme gösteren olaylar niteliğindedir.

Toplumların değişme ve gelişme sürecine bağlı olarak değişen ihtiyaç ve hizmetleri, toplumsal hizmetleri görmek üzere teşkilatlanmış olan devletlerin de fonksiyonlarını değiştirmekte; bu değişen fonksiyonlar içinde kamu hizmetlerinin bedeli olarak belirlenen kamusal giderler de önemli bir nicelik ve nitelik değişimine uğramaktadırlar.

Kamusal giderlerin zaman içindeki bu değişimi, bir taraftan tarihi bir değerlendirme şeklinde iktisadi ve mali düşünceye yansımakta: bir taraftan da bu gibi olaylardan meydana gelen kurum ve kuralların değişimine sebep olmaktadır, örneğin, bir mahalle ve köy büyüklüğü içinde ortaya çıkan toplumsal ihtiyaç ve hizmetler ile bir kasaba, şehir ve büyük şehir yerleşim birimlerinde ortaya çıkan ihtiyaç ve hizmetler arasında mukayese edilemeyecek ölçüde farklılık vardır. Ancak, buradaki farklılık, miktar-aksiyon ilişkisinde gösterildiği üzere, bir mahiyet faklılığıdır. Yani olayın özü değil, olayı meydana getiren nesneler ve unsurlar değiştiği için, olayın gerçek mahiyetini kavrayabilmek üzere olayı meydana getiren unsurları ele alıp incelemek ve tahlil etmek gerekmektedir.

Nitekim klasik-liberal iktisadi düşünce içinde devlete yüklenen fonksiyonlar çok sınırlı ve sadece toplumun temel güvenlik, diplomasi, asayiş ve adalet hizmetlerinden ibaret görüldüğü için, bu kapsamdaki hizmetin bedeli olan "kamu giderleri" de o ölçüde küçük ve bütün üzerindeki etkisi zayıf bir "mali olay" niteliğindedir. Ancak, Keynesyen düşünce sistemi içinde devletin çeşitli amaç ve fonksiyonlar için en geniş ölçüde ekonomik ve sosyal hayata müdahalesine izin ve imkan verildiğinden, bu düşünce sistemi ve ona bağlı görüşlerin hakim olduğu dönemlerde mali olaylar ve dolayısıyla kamu giderleri hem çeşitlenmiş hem de nicelik ve nitelik bakımından önemli bir değişme göstermiştir.

İşte bu nedenle bu bölüm içinde kamu giderleri ele alınıp incelenirken, onun zaman ve yer boyutları içinde gösterdiği bu gelişme ve değişmeler de ana hatları ile ortaya konmaya çalışılacaktır.lacaktır.

I- Kamu Giderlerinin Tanımı ve Sınıflandırılması

Aşağıdaki alt bölümlerde kamu giderlerinin tanımı, bu olayın zaman içinde dinamik bir şekilde gösterdiği gelişimin tarihi ve kurumsal seyri ile kamu giderlerini meydana getiren unsur ve kurallardaki değişimin tahlili, sosyal olayların dinamik gelişme seyri çerçevesinde ele alınacaktır. Bu tarz bir yaklaşım içinde, önce kamu giderleri konusundaki temel düşünce ve görüşler ortaya konacak; daha sonra da, kamu giderlerini meydana getiren unsurlar sınıflandırma anlayışı içinde ele alınıp değerlendirilecektir.

A- Kamu Giderlerinin Tanımı

Daha önce de ifade edildiği gibi kamu giderleri kısaca, kamusal hizmetler için yapılan giderlerdir. Ancak bu tanım kişilere sadece çok genel bir fikir verebilir. Kamu giderlerinin gerçek mahiyetini; onun kamusal faaliyetler veya mali olaylarla sosyal ve milli ekonomi içindeki yerini ve önemini daha iyi anlayıp çeşitli amaçlar yönünden değerlendirebilmek için, daha geniş ve tahlili açıklamalara ihtiyaç vardır. Bu nedenle kamu giderleri konusunda, zaman içindeki gelişimler de dikkate alınarak verilen tanımlar göz önünde bulundurulmuş ve yapılan tanımların yetersiz yönleri belirtilmeye çalışılmıştır.

1- Hukuki ve Ekonomik Tanım

Kamu ekonomisi ile ilgili ön bilgiler verilirken de değinildiği gibi. devletin tanım ve fonksiyonlarındaki değişmeye bağlı olarak maliye ilminde "Hukuki" yaklaşım terk edilerek "Ekonomik" yaklaşım benimsenir olmuştur. Aynı gelişmeyi kamu giderleri anlayışında da görmek mümkündür.

Devlete esas olarak hukuki bir nitelik veren ve ona ekonomik ve sosyal görev yüklemeyen bir anlayışta, devlet hizmetleri de daha çok iç ve dış güvenlik, savunma, sağlık ve adalet hizmetleri gibi geleneksel görevlerden ibaret sayılmaktadır. Ekonomiye doğrudan ve dolaylı bir müdahaleyi amaçlamayan bu hizmetler dizisinde devlet giderleri için verilecek tanım da hukuki bir nitelik taşıyacaktır. Bu görüşte, bir giderin kamusal gider niteliği kazanması, harcamayı yapanın hukuki niteliğine bağlı bulunmaktadır. Böylece eğer gider, bir kamu kurumu tarafından yapılıyorsa, giderin amacı ne olursa olsun, bu kamusal gider olarak değerlendirilecektir. Tabii, aslında Devleti, "zorunlu bir kötü" olarak kabul eden ve iyi bir maliye bakanını, "Devlet hazinesi yanına konulmuş bir çoban köpeği'ne benzeten görüşte, devletin ekonomik ve sosyal amaçla gider yapması da düşünülemez.

1920'lerde bile G. Jeze, kamu giderlerinde şu üç temel unsura değinmektedir:

- Bir paranın harcanması
- Harcanan paranın idari mamelek hesabından yapılması,
- Harcamanın bir kamusal ihtiyacın tatmini için olması.

Görüldüğü gibi klasik maliye ekolünde kamu giderleri anlayışı ekonomik doktrinler açısından liberal devlet anlayışına dayanmaktadır. Gerçekten 19. yüzyılda devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından yerine getirilen güvenlik, adalet, savunma gibi hizmetler, liberal doktrin anlayışına uygun düşüyordu.

Ancak, Devlet anlayışı ve Devletin fonksiyonlarındaki gelişmelerle 1914 ve 1939 Dünya savaşlarının ortaya çıkardığı birtakım zorluklar ve gerçekler liberal devlet anlayışının temelden değişmesine ve terk edilmesine sebep olmuştur. Devletin değişen fonksiyonları

karşısında, artık sadece onun tüzel kişiliğini dikkate almak yeterli değildir. Yeni anlayış içinde devletin sosyolojik tahlilini de yapmak gerekir. Ekonomik ve sosyal olayların ulaştığı yeni boyutlar karşısında devlet, gözle görülür bir şekilde, idare edenler- idare edilenler ayırımında birinci grubu teşkil eden bir birlik niteliğine kavuşmuştur Devletin böylece açık bir şekilde idare edenler (kamu otoriteleri) kesitini oluşturması; bu otoriteye idare edilenler karşısında ciddi bir şekilde emretmek egemen olmak ve görev yüklemek hakkını ve yetkisini vermiştir. Bu anlayışa göre, kamu otoritelerinin, eskisinden farklı olarak piyasa ekonomisinden mal ve hizmet satın almak; piyasa ekonomisi kurallarına göre üretime katılmak, ekonomiye doğrudan veya dolaylı müdahalede bulunmak gibi rolleri de belirmiş olmaktadır.

Devlet konusundaki bu yeni anlayış karşısında kamusal giderler sosyo - ekonomik açıdan şöyle tanımlanabilir: Kamu giderleri, kamu tüzel kişilerinin siyasi otoritelerini ve genel egemenlik haklarını kullanarak yaptıkları harcamalardır. Bu tanıma göre, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin gerçek kişiler yada özel kuruluşlardaki koşullara benzer şekilde-yani piyasa kuralları içinde ve bir sözleşmeye bağlı olarak-yaptıkları harcamalar, kamu giderleri sayılmayacaktır. Böylece, meselâ Türkiye'deki I.D.T.'lerin harcamaları kamusal gider sayılamayacak; buna karşılık, devletin kendilerine mali alanda mluluk yükleme yetkisi verdiği S. S. K., Ticaret Odaları vb. kuruluşların giderleri kamu giderleri olarak mütalaa edilecektir.

Bu tanımın da eksik ve yetersiz olduğu açıktır. Esasen XX. Yüzyıl devletinin ekonomik ve sosyal hayata daha yakından karışmasının sebebi, serbest rekabet işleyişi içinde ekonominin kendiliğinden dengeye gelişinin günümüzde artık istenilen ölçüde ve doğrultuda gerçekleşmemesidir. İşte devlet, ortaya çıkan bu yeni durumda artık bu gidişe seyirci kalmamakta ve emredici otorite yetkisini kullanarak ekonomik dengeyi sağlamaya ve ekonomiyi istenilen seviyeye yükseltmeye çalışmaktadır. Buna, gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik kalkınma görev ve zorunluluğunu da katmak gerekir. Özellikle karma ekonomi modelinde ve devletin ancak yol gösterici, öncü ve teşvik edici fonksiyonlar yüklenebildiği parlamenter demokrasilerde, kamu giderleri bu amaç için kullanılacak en etkili araçlardan biridir.

2- Klasik ve Modern Ekonomi Teorisinde Kamu Giderleri

Klasik ekonomi ve maliye görüşünde, liberal doktrine bağlı kalınarak devlete mümkün olduğu kadar az görev yüklenilmekte; mümkün olduğu kadar az gider sloganına sadık kalmaktadır. Ancak, bu görüşte de devlet harcamalarına öncelik verilmesi genellikle kabul edilmiştir. Devlet denilen hukuki ve siyasi varlığın yerine getirmekle mlu olduğu görevler için bir takım kamusal giderlerin yapılması mecburiyeti vardır. Klasik ekolde devlet harcamalarına öncelik verilmesi ile, devletin 'zorunlu bir fena" olarak mütalaa edilmesi paradoksal bir görünüm taşımaktadır. Gerçekten, bir bakıma, klasik yazarlar da kamu giderlerine önem vermişler ve onu maliye ilminin başlangıç noktası olarak kabul etmişlerdir. Ancak G. Jeze, A. Wagner ve F. Nitti dışındaki klasikler kamu giderlerini bilhassa ekonomik ve sosyal bir vaka olara düşünmüşler; devletin yapmak zorunda olduğu işler için bir finansman kaynağı gibi görmüşlerdir. Bu durumun izahı şöyle yapılabilir:

1930'lara kadar Devletin geleneksel fonksiyonlarını yerine getirmekle yetindiği ve ekonomik ve sosyal hayata fiilen müdahale mecburiyeti duymadığı gerçeğinden hareketle, bu dönemde kamu giderlerinin hacim, tür ve bileşiminin de ihmal edilebilir olduğu sonucuna varılabilir.

Yine kamu hizmetlerinin daha dar çerçevede tutulduğu, kamu giderlerinin oldukça az bulunduğu bir dönemde, kamuoyu da daha çok kamu gelirleri ile, yani ödediği vergi ile ilgilenmekte; harcamayı ise devlete ait bir olay gibi düşünmektedir. Ayrıca, gelirlerin ortaya çıkardığı teknik problemler de giderlerden daha ağırdır.

132 Enflasyonla mücadele açısından, arzı artırıcı kamu giderlerinin niteliklerini inceleyiniz, günümüzdeki geçerliliğini ve önemini tartışınız.

- Yatırım Harcamaları

Enflasyona karşı bir harcama politikası izlendiğinde, kamu harcamaları kısılırken, en çok etkilenen yatırım harcamaları olmaktadır. çünkü aynı dönem bütçesinde bile yatırım harcamalarında kısıntı yapmak olurlu olmaktadır. Aynı zamanda yatırım harcamalarının talebi azaltıcı etkisi kısa dönemde, üretimi arttırıcı etkisi ise uzun dönemde görülmektedir. Bu nedenle yatırım harcamalarında yapılacak indirim fazla dirençle karşılaşmamaktadır

Enflasyonla savaşımda uzun dönemde planlanan yatırımlar ertelenebilir. Bugün büyük yatırımların yerine başlanılmış yatırımlar daha uzun bir döneme yayılarak aşırı talep baskısı önlenmiş olur. Ancak yatırım harcamalarının azaltılması ya da hızının yavaşlatılması sermaye birikimini azalttığından gelişme hızını olumsuz etkiler. Bu da enflasyonla mücadelede karşılaşılan en büyük ndur. çünkü gelişmekte olan ülkeler aynı zamanda kalkınma çabasında olan ülkelerdir. Kalkınmanın gerçekleşmesi için ise temel alt yapı yatırımlarının bir an önce yapılması zorunludur.

Enflasyonla savaşımda uzun dönemde üretim kapasitesinin arttırılması yeni ilave yatırımların yapılmasına bağlıdır. Dolayısıyla üretken yatırımların azalması aynı zamanda enflasyonun artmasına neden olur. Yatırımların enflasyonla mücadelede kısa dönemde etkisi pozitif olmasa da üretim aşamasına geçildiğinde ekonominin arz cephesi artarak enflasyona köklü çözüm getirilecektir. Ancak burada dikkat edilecek nokta, verimsiz (üretken olmayan) yatırımların yapılmayışı ile hem ekonomik açıdan israfın hem de lüzumsuz olarak talebin şişirilmesinin önleneceğidir. Bu arada enflasyonun köklü çözümü için özel sektörün üretken yatırımları desteklenmelidir.

133 Kurumlar vergisi kanununa göre örtülü sermaye ve örtülü kazanç uygulamaları ne demektir? Koşullarını belirtiniz ve uygulanabilirliğini inceleyiniz

Örtülü Kazanç

Örtülü kazanç kavramı, kurumlar vergisi mekanizması içinde yer alır. Sermaye şirketleri, yani anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlerle, Türkiye'de kazanç sağlayan aynı mahiyetteki yabancı şirketler, dağıttıkları "örtülü kazançları" kurumlar vergisi matrahlarının hesaplanma-sında masraf olarak indiremezler. Diğer bir ifade ile, kurumlar vergisi matrahı, örtülü kazançların masraf kaydedilmesi yoluyla aşındırılamaz.

Sermaye şirketlerince örtülü kazanç dağıtılması hali Kurumlar Vergisi Kanunu m. 17' de şöyle düzen-lenmiştir. Sermaye şirketlerinin yalan ekonomik ve hukuki ilişkide bulunduğu bir diğer gerçek kişi veya tüzel kişi vardır. Bu ikinci kişi, şirketin gerçek veya tüzel kişi ortağı, ortağın eşi, usul veya füruğu, üçüncü dereceye (dahil) kadar kan veya sıhri hısımı, şirketin yönetim kurulu başkanı veya üyesi, müdürü veya yönetici düzeyindeki memuru olabilir. Ayrıca bu kişi şirkete idare, denetim veya sermaye bakımından vasıtalı veya vasıtasız olarak bağlı bir diğer kurum olabilir.

Şirketin, yukarıda belirtilen nitelikteki kişilere, emsallerine nazaran açık farklılık gösteren nitelikte menfaat sağlamış bulunması, bu kişilere yapılmış; örtülü kazanç aktarılması olarak kabul edilir. Bu aktanna1ar emsallerine nazaran yüksek bedelle veya bedelsiz olarak yapılan alım-satım, ithalat, inşaat 'işlemleri, kiralama ilişkileri, komisyon alıp verme ücret ödeme veya faiz yürütme görüntüsü altında gerçekleşebilir.

Şirket örtülü kazanç aktarması sırasında aktif veya pasif davranışlar içinde bulunabilir. Örnek ola-rak, şirket istihdam ettiği ortağına emsallerine göre çok yüksek bir ücret ödeyerek örtülü kazanç aktara-bileceği gibi, aynı sonuca sahibi bulunduğu gayri-menkulü, ortağı bulunan kişiye emsallerine göre düşük bedelle kiraya vererek de ulaşabilir. Yani şir-ket açısından örtülü kazanç ya bir masraf kalemidir ya da istenerek mahrum kalınan bir menfaattir.

Örtülü Sermaye

Örtülü sermaye kavramı kurumlar vergisi mekaniz-ması içinde yer alır. Kural, örtülü sermayeye Yürütü-len faizin, vergilenecek kurum kazancının hesap-lanmasında gider olarak gösterilememesidir. Yani, örtülü sermayeye yürütülen faiz dolayısıyla kurumlar vergisi matrahı aşındırılması, böyle bir ödeme yapılmış ise matraha ilave edilmelidir.

Örtülü sermaye olayı etrafındaki mantık şöyledir: Kuruma, ve özellikle sermaye şirketine, yani anonim, limited veya sermayesi paylara bölünmüş komandit şirkete veya ayrı mahiyetteki yabancı kurumlara, yakın ekonomik ve hukuki ilişkide bulundukları kişi-lerin

verdikleri borçlar, gerçekten bir sermaye koyma hareketidir. Bu itibarla, şirketin böyle bir borç karşı ödediği faiz, şirket için masraf olarak kabul edile-mez. Çünkü, aslında, ödenen meblağ, gizli ortağa yapılan kurum1ar vergisiz bir kar aktarmasıdır.

Örtülü sermaye sayılmanın şartlan şunlardır: (1) Kurum, dolaysız veya dolaylı, sıla ekonomik ve hukuki ilişkide bulunduğu bir gerçek kişiden veya tüzel kişiden istikrazda bulunmalıdır. Bu kişi örnek olarak, şirketin bir ortağı bulunabilir.

KURUMLAR VERGİSİ
ÖRTÜLÜ SERMAYE

Madde 16 - (Değişik madde: 30/12/1960 - 192/3 md.)

Kurumların aralarında vasıtalı, vasıtasız bir şirket münasebeti veya devamlı ve sıkı bir iktisadi münasebet bulunan gerçek ve tüzelkişilerden yaptıkları istikrazlar, teşebbüste devamlı olarak kullanılır ve bu istikrazlarla, kurumun öz sermayesi arasındaki nispet, emsali kurumlarınkine nazaran bariz bir fazlalık gösterirse mezkur istikrazlar örtülü sermaye sayılır.

ÖRTÜLÜ KAZANÇ

Madde 17 - Aşağıdaki hallerde, kazanç tamamen veya kısmen örtülü olarak dağıtılmış sayılır:

1. (Değişik bent: 24/12/1980 - 2362/12 md.) Şirket kendi ortakları, ortaklarının ilgili bulunduğu gerçek ve tüzel kişiler, idaresi, murakabesi veya sermayesi bakımlarından vasıtalı vasıtasız olarak bağlı bulunduğu veya nüfuzu altında bulundurduğu gerçek ve tüzelkişiler ile olan münasebetlerinde emsaline göre göze çarpacak derecede yüksek veya düşük fiyat veya bedeller üzerinden yahut bedelsiz olarak alım, satım, imalat, inşaat muamelelerinde ve hizmet ilişkilerinde bulunursa:

2. Şirket, 1 numaralı fıkrada yazılı kimselerle olan münasebetlerinde emsaline göre göze çarpacak derecede yüksek veya düşük bedeller üzerinden kiralama veya kiraya verme muamelelerinde bulunursa;

3. Şirket 1 numaralı fıkrada yazılı kimselerle olan münasebetlerinde emsaline göre göze çarpacak derecede yüksek veya düşük faiz ve komüsyonlarla ödünç para alır veya verirse;

4. Şirket, ortaklarından veya bunların eşleri ile usul ve füruundan ve 3 üncü dereceye kadar (dahil) kan ve sıhri hısımlarından şirketin idare meclisi başkan veya üyesi, müdürü veya yüksek memuru durumunda bulunanlara emsaline göre göze çarpacak derecede yüksek aylık, ikramiye, ücret verir veya benzeri ödemelerde bulunursa.

134 KDV de yer alan indirim sisteminin ; gerek KDV ve gerekse gelir vergisi ile kurumlar vergisi açısından oto kontrol özelliğini tartışınız.

KDV'NİN EKONOMİK VE MALİ ETKİLERİ

Ekonomik etkileri

Yatırımların teşvik edilmesi: Sanayileşmenin ön şartlarından birisi yatırımların vergi yoluyla teşvik edilmesidir.

Katma değer vergisinde yatırım mallarının maliyetine giren ve alış sırasında ödenmiş vergi üretilen malların satış bedelleri üzerinden tahsis edilen vergiden indirim mekanizması vasıtasıyla indirilebilecektir. Bu durum kapital yoğun endüstrilerin gelişmesinde yararlı olacaktır. yatırımlar ve genel giderler dolayısıyla ödenen vergilerin geri alınabilmesi, sanayicilerin ellerinde fonların birikimine yol açacak ve sanayiciler yatırım ve işletme sermayesi olarak önemli kaynaklara kavuşacaklardır. Bunun sonucu olarak yatırımların ve sanayileşmenin hızlandırılmasına imkan verilmiş olacaktır.

Sanayi açısından: Sanayi üzerindeki vergi yükü büyük önem taşımaktadır. KDV'de vergi yükü çeşitli sektörler ve kademler arasında dağılmaktadır. KDV'de oranlar diğer vergilere göre daha düşüktür (mesela istihsal vergisi). Vergi, iş koluna yarattığı katma değere göre dağıtılacağından, üretim sektörü eskisine oranla daha düşük bir vergi yükü ile karşılaşacak ve bu durum üretim sektörünün gelişmesinde büyük katkı sağlayacaktır. Sanayiciler, vergi yükünün azalması sonucunda, serbest kalan sermayelerini yatırıma ayırabileceklerdir. Diğer taraftan, vergiye tabi maddeler kullanarak üretim yapan sanayiciler de bu durumdan yararlanarak sermayelerini yüksek oranda vergili maddelere bağlamış olmamaktadırlar.

İhracat açısından: Katma Değer Vergisi uygulamalarında ihracattan vergi alınmamaktadır. Ayrıca ihracatçının alışları sırasında ödediği KDV'si de kendisine iade edileceğinden, ihraç malları üzerindeki vergi yükü tamamen kaldırılmış olmaktadır. Böylece ihraç malları; vergi yükünün tümden kaldırılmasının sağlayacağı imkanlar oranında ve KDV uygulaması ile kendiliğinden işleyen bir vergi mekanizması içerisinde, uluslararası ticarette daha çok rekabet gücüne kavuşmuş olacaktır.

Enflasyon açısından: Katma Değer Vergisinin tüketim harcamaları üzerindeki frenleyici etkisi enflasyonist baskıyı hafifletmektedir. Ayrıca fiyat artışlarını büyük ölçüde dizginleyebilmektedir.

Fiyatlar açısından: KDV'nin oranlarında ayarlama yapılabildiğinden ve vergi indirimi de mümkün bulunduğundan dolayı, KDV'si düşük olan birçok malda fiyat düşüşleri olabilmektedir.

Uygulama açısından: Üretim safhaları açısından KDV tarafsızlık sağlar. Çünkü, bir işletmenin tali üretim işlerini doğrudan doğruya kendisinin yapması ile o konuda ihtisaslaşmış bir başka işletmenin hizmetinden yararlanması arasında vergileme yönünden farklılaşma meydana gelmemektedir. Bu suretle, işletmelerin dikey entegrasyona gitmesi önlemekte ve bu alanda vergileme yönünden hiçbir teşvik nedeni kalmamaktadır. Bu durumda, işletmenin ana işiyle uğraşması ve yardımcı işler için başkalarından yararlanması daha yararlı sonuçlar verecektir.

Kaynakların dağılımı açısından: Katma Değer Vergisi aynı oranla yansıtıldığı için, tarafsız ve işletmeler arasında rekabet eşitliğini sağlayıcı bir vergi olma niteliğini taşımaktadır.

Mali etkileri

Vergi kaçakçılığına iki yönden etkili olmaktadır.

1-Matrahın bölünmesi: KDV'de matrah üretim ve dağıtım süreçlerinde çeşitli işletmeler arasında bölünmekte ve her işletme yalnızca kendi kattığı değerin vergisini satış bedeli içinde müşteriden tahsis ederek vergi dairesine ödemektedir. Bu yüzden her aracı müessese verginin yükünü daha az hissetmekte ve kaçakçılık eğilimi azalmaktadır.

2-Otokontrol imkanı: Alıcılar, girdileri için ödedikleri KDV'nin ancak alış belgelerinde yer almak kaydıyla, satışları üzerinden hesaplanan vergiden düşebilmektedirler. Bu nedenle, alıcılar vergi indirimi hakkından yararlanabilmek amacıyla satıcıları kontrol etmekte ve ödemiş oldukları vergilerin aldıkları malların faturalarında yer almasını istemektedirler.

Vergi hasılatına etkisi: KDV uygulamasında, yaratılan katma değerlerdeki artışlar oranında artma olduğunda vergi hasılatı artacaktır. Böylece KDV hasılatı esneklik kazanacaktır.

Vergi adaletine etkisi: KDV prensip itibariyle malların katma değerlerini kapsamakta, katma değeri yüksek olan mallardan fazla vergi, katma değeri az mallardan daha az vergi alınmaktadır. Böylece herkes satın alma gücüne vergilendirilmekte ve bu nedenle gider vergileri arasında KDV daha adil bir vergi olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer ülkelerin vergi sistemleri ile ahenkleştirme: Vergilerin ahenkleştirilmesi amacıyla, ülkeler daha ziyade vergi anlaşmalarına ağırlık vererek, bu alanlardaki nlarını giderme yolunu tercih etmektedirler. Dünya üzerinde yaygın bir uygulaması bulunan ve birçok ülkenin geçiş için hazırlık çalışmalarını yürüttüğü KDV sistemi, ülkemiz açısından uluslararası ekonomik ve ticari ilişkilerimize olumlu katkısı olacak bir sistemdir.

135 Bütçede genellik ilkesini açıklayınız ve günümüzde bütçe uygulaması açısından önemini tartışınız.

I. BÜTÇE İLKELERİNİN SINIFLANDIRILMASI, BU SINIFLANDIRMA İÇİNDE GENELLİK VE BİRLİK İLKELERİNİN YERİ

A) BÜTÇE İLKELERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Bütçe ilkeleri, klasik bütçe ilkeleri ve modern maliyede bütçe ilkeleri olmak üzere
ikiye de ayrılabilir:
Yukarıda sayılan 10 ilke, klasik bütçe ilkeleri arasındadır. Klasik bütçe ilkelerini, Neumark, ard arda sıraya koyarak değil, gruplandırarak sınıflandırılmıştır. Bütçe ilkelerini önce, statik ve dinamik ilkeler olarak ikiye ayırır. Statik bütçe ilkeleri bütçenin kapsamını ve şeklini ilgilendiren ilkelerdir. Dinamik ilkeler ise, bütçenin hazırlanması onaylanması ve uygulanması ile ilgilidir. Neumark, sonra bahsedilen 10 ilkeyi bu iki grup arasında dağıtır.
Statik bütçe ilkeleri şunlardır:
i) Maddi ilke: Doğrudan bütçenin kapsamını ilgilendiren genellik ilkesidir.
ii) Şekli ilkeler: Bütçe belgelerinin şekli ile ilgili olan birlik ve açıklık ilkeleridir.
Neumark'a göre dinamik bütçe ilkeleri doğruluk, alenilik, önceden izin alma ve tahsis ilkeleridir. Tahsis İlkesi, bütçenin yürütülmesini hedef tutar ve denklik, yıllık olma ve giderlerin bölümler itibariyle onanması ilkesine karşılık gelir. Ayrıca literatürde bir de çağdaş maliyenin bütçe ilkelerinden söz edilmiştir. Toplama ilkesi ve yeknesaklık ilkesi olmak üzere iki yeni ilke ileri sürülmüştür. Neumark'ta Tahsis ilkesi, bütçenin yürütülmesini hedef tutar ve denklik yıllık olma ve giderlerin bölümler itibariyle onanması ilkelerine karşılık gelir.
Toplama İlkesi: Toplama ilkesine göre, bütçeyi, artık, devletin bütün gelir ve giderlerini bir araya getiren tek bir doküman şeklinde tasarlamak mümkün değildir. Bu durumda bir taraftan devletin çeşitli bütçelerinin, diğer taraftan çeşitli kamu hesaplarının konsolidasyonu sayesinde, devletin bütün gelir ve giderlerini bir araya getirmek imkanı vardır. Dikkat edilirse, toplama ilkesi, birlik ilkesini hedeflemektedir. Ancak, bütçe projesi aşamasında değil, fiili sonuçların alındığı muhasebe aşamasında devletin bütün gelir ve giderleri bir araya getirilmeye çalışılmaktadır.

Yeknesaklık İlkesi: Yeknesaklık ilkesi ise bütçede, bütçenin ana ilkelerinin uygulanmasına olanak verecek şekilde, açıklık ve düzenin sağlanmasını hedefler. Bunun, bütçedeki bölüm ve kısım adedinin mümkün olduğunca azaltılarak ve benzer gelir ve giderleri gruplandırarak yapılmasını tavsiye eder.Buraya kadar anlatılanlardan çıkartılacak sonuç şudur: Gerek klasik maliyeciler, gerekse modern maliyeciler, bütçede genellik ve birlik ilkelerine önem vermektedirler. Bu iki ilke klasik maliye bütçe ilkeleri içinde en önemli ilkelerdendir. Modern maliyedeki toplama ilkesi, birlik ilkesini hedeflemektedir. Yeknesaklık ilkesi ise, bütçede açıklık ve düzen sağlama gayretiyle, genellik ilkesinin yapmaya çalıştığını, yani devletin bütün gelir ve giderlerinin net bir şekilde görülmesi hedefini yansıtmaktadır.Genellik ve birlik ilkelerinin önemi anlaşılmış, bu ilkelerden sapma olsa bile, özünde bu ilkelere bağlı kalınmasının gereği kavranmıştır.

B) GENELLİK ve BİRLİK İLKELERİ

1) GENELLİK İLKESİ

Devlet maliyesinin tek bir varlık olarak ele alınması, devletin bütün gelir ve giderlerinin, bütçede, birbirinin arkasına saklanmayacak şekilde, ayrı ayrı gösterilmesi ilkesidir.

Genellik ilkesi ile varılmak istenen, devletin bütün gelir ve giderleri tek bir yerde görülmesi ve gösterilmesidir. Bunun için, genellik ilkesi içinde iki prensibe riayet edilmesi gereklidir. Bunlar;

a) Gelirlerin Gayri Safi Usule Göre Toplanması ve Bütçeye İşlenmesi Prensibi

b) Tahsis Yapılmaması Prensibidir.

a) Gayri Safi Usul:

Bütçede gelir ve giderlerin kaydedilişi, Gayri Safi Usul ve Safi Usul olmak üzere iki türlüdür. Bunlardan Gayri Safi Usule uyulur. Safi usulde herhangi bir kaynaktan elde edilen gelirden; o kaynak için yapılmış harcama düşülür ve kalan gelir bütçede gösterilir. Yine aynı şekilde herhangi bir harcama yeri tarafından yapılmış, bir giderden o harcama yeri tarafından sağlanmış bir gelir düşülür ve net gider bütçede gösterilir.İşte gayri safi usul buna izin vermez; elde edilen gelirler ve yapılan giderler, birbiriyle ne kadar ilişkili olurlarsa olsunlar —ister ikisini de tek bir kurum (harcama yeri) yapmış olsun, ister o geliri elde etmek için harcama yapılmış olsun— bütçede ayrı ayrı hepsi gösterilir. Gayri safi usul, bütçe rakamlarının kabarmasına neden olur ama, pek çok da faydaları vardır. Bunlar arasında en önemlisi, kamu yönetiminin ne yaptığının, bir geliri elde etmek için ne kadar harcamaya katlanıldığının rahatlıkla gözlenebilmesidir. Böylelikle kamuoyu ve parlamento bütçeyi daha etkin denetleyebilir, israf ve yolsuzluklar azaltılabilir.

b) Tahsis Yapılmaması Prensibi:

Tahsis Yapılmaması Prensibine "Hazine Birliği İlkesi" de denir. Bazı maliye yazarları, Tahsis Yapılmaması Prensibini bu şekilde algılayıp, genellik ilkesini, birlik ilkesini safi usulü, Tahsis Yapılmaması İlkesinin (Hazine Birliği İlkesinin) bir sonucu olarak görmektedirler. Gerçekten de Tahsis yapılmaması ilkesi, devletin çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirlerin tamamının gelir bütçesinde, tüm giderlerin de gider bütçesinde yer alması ilkesidir. Bazı belli giderler veya gelirler, devletin belli bakanlık veya dairelerine tahsis edilmez. Başlangıçta onlara bağlanmaz. Tek bir hazinede toplandığı görülür ve ondan sonra, idarelerin kendisine değil, belli hizmetlere (kamu

hizmetlerine) paylaştırılır. Tahsis Yapılmaması Prensibinin kaynağı, 26.5.1927 tarih ve 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunudur. MUK. 41. Maddesi, Tahsis Yapılmaması Prensibini ve gelirlerin gayri safi olmasını emreder. Hemen ardında 45 ve 50. Maddeleri, giderlerin de gayri safi olmasını hükme bağlar. MUK sadece 49, 55 ve 115. maddeleri ile, tahsis yapılmamasından ve gayri safi usulden ayrılır. 49. madde, Döner Sermaye kurulmasına izin verir. 55. madde şartlı bağışlar hakkındadır. 115. madde ile, özel ve katma bütçeler düzenlenir. 115. madde sadece genellik değil, birlik ilkesinden de bir sapmadır.

2) BİRLİK İLKESİ

Bütçede birlik ilkesi, devletin bütün gelir ve giderlerinin tek bütçe içinde toplanmasıdır.

Amacı, devletin tüm gelir ve giderlerinin bir bütün olarak görülmesi ve böylece bütçe denetiminin en iyi biçimde yapılmasıdır. Aksi halde, bütçenin bölünüp parçalanmasına ve sonunda bütçe yapma, uygulama ve denetleme usullerinin farklılaşmasına sebep olunur. Bunun sonucunda meclis denetimi zaafa uğrar, kaynak tahsisinde ve kullanımında rasyonellik kalmayabilir. Kamu hizmetleri koordine edilemez; birbirlerini tamamlayıcı olamaz ve hizmet tekrarlanmaları görülebilir.Ancak, birlik ilkelerinin karşısında yer alan “sınai bütçeler teorisi” bu ilkeden sapmayı gerektiren önemli nedenlerin “sosyal refah devleti” ile ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Ona göre, “bütçenin birliği değil çokluğu kuralı” geçerli olmalıdır. Sosyal refah devleti için asıl elverişli olan budur. Bir kısım kamu faaliyetleri, büyük sürat ve dinamizm gerektirmektedir. Bu faaliyetlerin etkinlik içinde sürdürülebilmesi daha bağımsız nitelikte, daha az bürokrasi ve sınırlamalar taşıyan bütçe uygulamalarına ihtiyaç göstermektedir. Günümüzde hem Türkiye’de hem de pek çok ülkede birlik ilkesi uygulanmaz. Bu ilke, kanunlarla konulan bir ilke değildir. Hatta ülkemizde, 1961 ve 1982 Anayasaların sırasıyla 126 ve 161. Maddelerinde, birden fazla bütçe olmasını kabul etmiştir. Bize göre, bütçeden birlik ilkesinden sapılması, bütçede giderlerin büyük toplama ulaştığının gösterilmemesi, bütçe açığının gizlenmesi sonucunu doğurmamalıdır. Bugün Türkiye’de ve Dünyada birlik ilkesinden sapmayı ifade eden uygulamalar olağanüstü bütçeler katma bütçe, özel bütçe, özerk bütçe, sosyal ve mesleki parafiksal gelir ve harcamalar, hazine özel hesapları ve fonlardan oluşur. Artık, bu kadar uzun bir listenin sonunda dünyada birlik ilkesinin var olduğu söylenemez. Bunlar istisna veya sapma değildir. Bugün, bütçenin birliği değil, bütçelerin çokluğu kuralı geçerlidir. Çalışmanın aslını oluşturan, şimdiki bölümde, genellik ve birlik ilkelerini zedeleyen ve ortadan kaldıran buraya kadar ifade edilmiş olan uygulamalar, çağdaş ve etkin devlet yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilecektir.

II) GENELLİK VE BİRLİK İLKELERİNİ ZEDELEYEN VE ORTADAN KALDIRAN UYGULAMALAR

Genellik ilkesini zedeleyen uygulamalar, “döner sermaye bütçeleri” ve “şartlı bağış” uygulamasıdır. Birlik ilkesini zedeleyen unsurlar ise katma, özel, özerk bütçeler, sosyal mesleki parafiksal gelirler, hazine özel hesapları ve fonlardır. Aslında, genellik ilkesi içindeki Tahsis Yapılmaması Prensibi —hatta bazı yazarlara göre Tahsis Yapılmaması İlkesi içinde genellik prensibi ve gayri safi usul— ile Birlik İlkesi bir bütündür. Yukarıda sayılan uygulamaların tamamı bu iki ilkeden aynı anda sapmayı ifade eder.

A) GENELLİK ve BİRLİK İLKELERİNDEN SAPMALARIN İLK ÖRNEKLERİ

1) OLAĞANÜSTÜ BÜTÇELER

Klasik iktisatçıların da savunduğu kamu maliyesinde genel eski bir kural vardır.“Devlet olağan harcamalarını normal gelirleriyle, olağanüstü harcamalarını ise olağanüstü gelirleri ile karşılasın” denir. Devletler savaş, doğal afetler, savaş sonrası girişilen imar

faaliyetleri gibi olağanüstü durumlarla her zaman karşılaşabilirler. Bu faaliyetleri gerektirdiği harcamaların devletin vergi, resim, harç gibi normal gelirleriyle değil, belki borçlanma gibi olağanüstü gelirleriyle karşılanmasına, başka çare olmadığı için izin verilmiştir. İşte olağanüstü bütçeler devletin, genel bütçe yapılırken öngörülmeyen, her yıl yenilenmeyen, faydaları devamlılık gösteren harcamaları için yapılan bütçelerdir.Bu bütçelerde, borçlanma ile finansman esastır. Olağanüstü bütçeler doğaları gereği, vergi ile finansmana uygun değillerdir. Bu durumda hangi harcama olağanüstü harcama sayılacaktır? Bunun denetimi nasıl yapılacaktır? ları önemli olmaktadır. Örneğin, bayındırlık işleri her yıl belli dönemlerde artan işlerdir, bunlara ilişkin harcamalar olağanüstü harcama mı sayılacaktır? Yine aynı şekilde, barış dönemlerinde milli savunma için yapılan harcamalar (faydaları gelecek nesillere yansıdığı için) olağanüstü harcama mıdır?

1) Normal ve olağanüstü harcama ayrımı, daha, kuramsal düzeyde kolay değildir.

2) Uygulamada bu suistimale çok açıktır.

3) Bu şartlar altında borçlanma ile finansman yöntemine izin verilmesi, ekonominin devlet veya hükümet eliyle, sessiz sedasız bozulmasına yol açabileceği için sakıncalı olabilir.

4) Devlet bütçesinin normal ve olağanüstü olarak ayrılmasına da gerek yoktur. Bütçe içinde, harcamalar planında bir ayrım yeterli olabilir.

Ülkemizde olağanüstü bütçe örneklerini, Meşrutiyet dönemlerinde sıkça görmek mümkündür. Cumhuriyet döneminde ise, ülke kalkınması ve savunmasıyla ilgili olarak, bu harcamaları kapsayan birkaç olağanüstü bütçe örneği vardır. 1944-1945 mali yılından itibaren, bu bütçe türü kaldırılmıştır. Ancak aynı bütçe içinde, olağan ve olağanüstü harcamalar ayrımına gidilmiştir. Bu sınıflandırma da 1964 mali yılından itibaren değiştirilmiş ve, cari, yatırım, transfer harcamaları olmak üzere üçlü bir ayrım benimsenmiştir. 1973 yılından itibaren uygulanmaya başlanan program bütçe sisteminde, aynı ekonomik sınıflandırma kabul edilmiş olmakla beraber, hizmet programları esasına göre yeni bir kodlama modeli benimsenmiştir. Türkiye'de ve diğer ülkelerde, artık olağanüstü bütçe uygulamalarının hemen hemen sona erdiği anlaşılmaktadır.

2) KAMU İŞLETMELERİ BÜTÇELERİ

Kamu İşletmeleri Bütçeleri "kamu yönetiminde hız ve dinamizm için; bürokrasi ve sınırlamalardan kurtulmak için birlik ilkesinden sapılmalıdır" diyen Sınai Bütçeler kuramı çerçevesinde savunulabilir. Buna göre, görevi sadece adaleti, iç ve dış güvenliği sağlamak olan bir devlet için genellik ve birlik ilkelerini klasik anlamda (katı anlamıyla) uygulamak kolaydır. Ancak bir devlet iktisadi, ticari ve sınai işletmeler kurmaya başlayınca, bu kuruluşlar özel sektörle rekabet halinde çalışmak zorunda kalırlar. İşletmelerin her birinin gelir ve giderlerinin ayrı ayrı karşılaştırılması ve her birinin ayrı ayrı kar veya zarar durumlarının belirlenmesi gerekir. Bu kuruluşların, gelir ve giderleri, bütçenin içinde birbirleriyle bağlantısız dağıtılırsa, o kuruluşların kar-zarar durumlarını görmek mümkün olmaz.

İkincisi, Ülkemizde KİT'ler olarak adlandırılan bu kuruluşların ayrı tüzel kişilikleri olduğu için, bunlara ayrı sermaye tahsis olunması ve her biri için ayrı bütçe düzenlenmesi gereklidir. Aksi taktirde, örneğin, bir işletme 1 milyonluk bir sermaye ile 1,5 milyonluk gelir; yani 500 TL'lik kar sağlayabilecekse, ve bu 1 milyonun tahsisi genel bütçe içinde düşünülürse, bu ödenek verilmeyebilir, geç verilebilir.

Böylece karlı işler kaçırılmış olur. Ayrıca, genellik ilkesi uygulanırsa, bu işletmelerin elindeki eski malzemeyi satıp yenilemeleri, hammadde stoku yapabilmeleri, iyi senelerde ihtiyat akçesi ayırabilmeleri olanağı yoktur. Sonuç olarak kamu işletmelerinde verimlilik isteniyorsa, iktisadi işletmeciliğin kurallarına uyulması, bu işletmelerin ve bütçelerinin bu çerçevede yapılandırılması gereklidir.Sınai Bütçeler Kuramını savunan yazarların genellik ve birlik ilkelerine ilişkin itirazları buraya kadardır. Buna ilave olarak iktisadi işletmeleri savunucu yönde, genellik ve birlik ilkeleri dışında, başka alanlara ilişkin eleştirilerinin de olduğu söylenebilir. Özetlemek gerekirse; eleştiriler, "klasik bütçe ilkelerinin (genellik, birlik …vb.) kamu işletmelerinin yapılarına uymadığı ve bu nedenle de özel bir bütçe sisteminin geliştirilmesi gerektiği" varsayımı altında toplanmaktadır. Bu varsayımın ayrıntıları yukarıda ele alınmıştır. Ülkemizde iktisadi işletmelerin iki çeşit olduğu görülmektedir. KİT'ler, İDT ve
KİK'lerden oluşur. Klasik bütçe ilkelerinin, kamu işletmelerinin yapılarına uymadığı eleştirisi İDT'ler için belki doğru olabilir. Ama KİK'ler için doğru değildir. İkinci olarak, "klasik bütçe ilkeleri yapıya uymuyorsa, özel bir bütçe sisteminin geliştirilmesi şart mıdır? Bu ya yanıt aranabilir. Belki aksaklıklar yapıdan kaynaklanmaktadır. O zaman "yapı" dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. Bu anda, —klasik genellik ve birlik ilkelerinin, bütçe bir olsun ve genel olsun gelir gider arkasına saklanmasın" derken, bu savlarına dayanak olarak gösterdikleri "aksi taktirde şu gibi zararlar ortaya çıkar" dedikleri noktalar göz ardı edilmeyerek— klasiklikten biraz daha modernliğe geçilmesinin yolları aranabilir. Örneğin bilgisayar teknolojisi bugün 1930'daki gibi değildir. Birden fazla bütçenin, her an, tek bir yerde izlenmesi takip edilmesi imkanları, çok da büyük bir harcama gerektirmez. Bu konudaki değerlendirmelere özerk bütçeler kısmında devam edilecektir.

3) ŞARTLI BAĞIŞ ve YARDIMLAR

Bu konu MUK'nun 55. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, kamu yararına olan hizmetlere harcanmak üzere verilen şartlı bağışlar, gelir bütçesinde özel bir bölüme kaydedilir ve şart kılındığı hizmete harcanırlar. Bu hizmet için bütçeye bir ödenek konmuş ise bağış miktarı kadar o ödeneğe eklenir; aksi takdirde gider bütçesinde özel bir bölüm açılarak, oradan bu hizmet için harcanır.Kısaca şartlı bağış gelirleri tahsis yapılmaması kuralına tabi tutulmaz ve doğrudan şart kılındığı işe tahsis olunur. O mali yıl içinde harcanmayan kısmı, ertesi mali yıl bütçesinde açılacak özel bölüme nakledilerek, söz konusu işler bitinceye kadar oraya sarf edilmeye devam edilir.Örneğin, belli bir yerde belli koşullarla bir ilkokul yapımı için (çeşme, içme suyu şebekesi yapımı için) bağış, bu tür bir bağıştır. Burada kamu hizmeti devlet eliyle görülür ama bunun karşılığında, bu işler için yeterli para bağışlanmıştır. Şartlı bağışlar, devletin bütçe gelir ve giderleri içinde önemli bir paya ulaşmaz.

B) MODERN MALİYE İLE GENELLİK VE BİRLİK İLKELERİNDEN SAPMALAR

1) KATMA BÜTÇELER

Kamu ekonomisinde, tam kamusal mal ve hizmet ve yarı kamusal mal ve hizmet ayrımı vardır. Katma bütçe uygulamasının, bu ayrımdan kaynaklandığı söylenebilir. Türk Bütçe Sisteminde, devlet bütçesinde genel bütçe uygulaması esastır. Genel bütçeli idareler (örneğin bakanlıklar, merkez teşkilatı) devletten ayrı tüzel kişiliği olmayan ve tam kamusal mal ve hizmet üreten kuruluşlardır. Genel bütçeli kuruluşlara, tahsis yapılmaması prensibi, genellik ve birlik ilkeleri, klasik anlamda en katı şekilde uygulanabilir. Devletin bir de yarı kamusal mal ve hizmet üreten kuruluşları vardır. Bu kuruluşların sundukları hizmetlerin faydası, bazen sosyal fayda, bazen özel

fayda niteliğindedir. Toplam fayda içinde sosyal fayda ve özel fayda birbirinden ayrılamaz. Bu durumda, bu kuruluşların sundukları mal ve hizmetlerin maliyetlerinin bir kısmı, ücret, fiyat, harç biçiminde yararlanana ödettirilir; ödettirilmeyen özel faydanın üstündeki sosyal fayda ise, kamu finansmanı yani vergiler yoluyla karşılanır.

Topluma verdikleri hizmetin niteliğindeki farklılık nedeniyle, bu kuruluşlar devletten ayrı tüzel kişiliğe sahiptirler. Bunlara katma bütçeli idareler denir. Genel bütçeden ayrı olan bütçelerine de katma bütçe adı verilir. Katma bütçeli idareler ve ödenekleri Katma Bütçe Kanununda listelenir. İçlerinde, üniversiteler asıl yeri tutar. Harcama itibariyle, Karayolları, Devlet Su İşleri ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüklerinin önemli payları vardır. Üniversiteler idari özerklik verilmesi gereken kurumlardır. Ama idari özerklik, mali özerklikle desteklenmezse, anlamını yitirir. Bu nedenle üniversitelerin ayrı bir bütçesinin olması gerektiği savı haklı görülebilir. Üniversiteler dışında da genel müdürlük biçiminde örgütlenmiş diğer katma bütçeli kuruluşları da kapsar biçimde, genel olarak katma bütçe uygulamasının izin verilebilir bir uygulama olduğu, ama denetim aşamasında dikkatlerin toplanması gerektiği düşüncesi makul görünmektedir. Fakat bunun için yine de katma bütçe uygulamasının ayrıntılarına inmek gereklidir. Katma bütçeli kuruluşların, bir çerçeve yasası yoktur. Her birinin ayrı ayrı kuruluş yasaları vardır. Bu yasalardaki hükümler saklı kalmak üzere katma bütçeli kuruluşlar MUK'na bağlıdırlar. Bu, gelirlerin giderlerini karşılayamaması durumunda gerekli ödeneğin devletten geleceği anlamına gelir. Nitekim böyle bir durumda, gerekli ödenek hazine yardımı olarak bu kuruluşlara verilmektedir. Bu kuruluşların gelir fazlası olursa, bu fazlalık genel bütçeye aktarılacaktır. Sadece, Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü ve Telsiz Genel Müdürlüğünün öz gelirleri harcamalarını karşılamaya yetecek kadardır. Diğer genel müdürlükler hazine yardımlarına muhtaçtırlar. Böyle bir durumda, hazine yardımlarının çokluğunun, mali özerkliği (sonuçta idari özerkliği) zedeleyebileceği "katma bütçe uygulamalarında denetim" konusuna dikkatlerin yoğunlaşması gerektiği iddia edilebilir. Üniversitelerin bilim ve bilgi kaynağı kurumlar olmaları nedeniyle, bu konuda, genel müdürlük biçiminde örgütlenmiş kuruluşlardan ayrı düşünülmeleri ve farklı bir planlamaya alınmaları gereklidir.

2) ÖZEL BÜTÇELER

Özel bütçe, yine MUK'nun 115. Maddesinde, katma bütçe ile birlikte tanımlanmaktadır. Kanun maddesi aynen şöyledir: "Sarfiyatı hususi varidat ile temin ve muvazene-i umumiye haricinde tedvir olunan bütçelere mülhak bütçe, mahalli sarfiyat varidatı ihtiva eden bütçelere hususi bütçe denir".Günümüzün Türkçe'siyle ifade etmek gerekirse, giderleri özel gelirlerle karşılanan ve genel bütçe dışında yürütülen bütçelere katma bütçe; yerel gider ve geliri kapsayan bütçelere ise özel bütçe denir. Buna göre, özetlemek gerekirse, merkezi idarenin bütçesi genel bütçe, merkezi idare (devlet) dışında ayrı tüzel kişiliğe sahip kuruluşların bütçeleri katma bütçe, yerel yönetimlerin bütçeleri de özel bütçedir. Kamu hizmetleri içinde, bölünemeyen, faydası tüm yurttaşlara yansıyan hizmetler vardır (savunma, emniyet, vb.) Diğer bazı hizmetlerin faydaları ise sadece belli bir yöre halkına yöneliktir. (Temizlik, içme suyu, toplu taşım …vb.) Birincileri devlet genel bütçe içinden yurttaşların tümünün ödediği vergilerle finanse eder. İkincisinde ise, kamu hizmetinden yarar sağlayan yöre halkının, bu hizmetleri yerine getirmek üzere ayrı kurumlar oluşturmasına, bu hizmetlerin fiilen yürütülmesinde koordinasyon görevini üstlenecek üst yapıyı (belediye başkanını) belirlemesine izin verilir. Böylece toplum ihtiyaçlarını daha etkili karşılama mümkün olur.Günümüzde, yerel yönetimlerin önemi her geçen gün artmaktadır. Federal siyasi

yapıya sahip ülkelerde yerel yönetimler (üniter siyasi yapıya sahip ülkelere göre) çok daha önemlidirler. Yerel hükümetlerin coğrafi alanı, "yerellik niteliğini" aşmış, "bölgesel" olmaya başlamıştır. Artık, yerel yönetimler, birlikler kurarak, bazı hizmetleri sunmaya başlamışlardır. Literatürde merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki hizmet kaynak bölüşümü olarak geçen, eski deyimle "mali tevzin" yeni ifadeyle "idareler arası mali ilişkiler" kavramı daha da önemli hale gelmiştir. Buraya kadar anlatılanlardan, klasik genellik ve birlik ilkesine istisna oluşturan "özel bütçe" uygulamasından bugünkü koşullar altında tamamen vazgeçilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. O halde, burada konu, idareler arası mali ilişkiler kavramının ayrıntıları ve uygulamadaki durumu üzerine yoğunlaşır. Federal devletlerde "mali tevzin" bugüne kadar çok fazla tartışılmıştır. Üniter devletlerde ise tartışmalar "vesayet hakkı" üzerine yoğunlaşır.Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bir üniter devlettir. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında mali tevzin ve vesayet hakkı konusunda bir anlaşmazlık yoksa, şikayet eden bir taraf bulunmuyorsa, yerel yönetimler hizmetlerini gereği gibi yerine getirebiliyorlarsa, ve özel bütçeler genel ve katma bütçelerle birlikte, devlet hesaplarında birleştirilip, gelir ve giderler burada net bir şekilde görülebiliyorsa, n yok demektir. Bu konudaki her türlü tartışma, genellik ve birlik ilkesinden sapmayı ifade eden özel bütçe uygulamasının devleti daha etkili ve verimli hale getirmek açısından değerlendirildiği, bir araştırmanın ilgi alanına girecektir.
Türkiye'de yerel yönetimler, il özel idareleri, belediyeler ve köylerden oluşur. Bunların ayrı ayrı bütçeleri vardır.

a) İl Özel İdareleri

Bugün il özel idarelerini düzenleyen kanun 1987 tarihli, 3360 sayılı, İl Özel İdaresi Kanunu'dur. 3360 sayılı kanun, 1913 tarihli İdare-i Umumiyeyi Vilayat Kanunu Muvakkati
yerine geçen bir kanundur. Ama yine de, 3360 da, eski kanun maddelerinin aynen alındığı (sadece ifadelerin Türkçeleştirildiği) gözlenmektedir. Kanunda İl Özel İdarelerinin görevleri maddeler halinde (15 madde) sayılmıştır. Yerel nitelikte çok kapsamlı görevleri vardır. Devlet tarafından İl Özel İdarelerine hiçbir zaman bu görevleri yerine getirebilecek kadar gelir sağlanmamıştır. Böyle olunca, zaman içinde, kanunla İl Özel İdarelerine verilen görevler fiilen merkezi idare tarafından üstlenilir olmuştur. İl Özel İdarelerinin, fonksiyonlarını çoktan tamamladığı şeklinde görüşler vardır. Yapılacak yeni düzenlemelerle bunlara işlerlik kazandırılabileceğini iddia edenler de az değildir. İl Özel İdarelerinin geçmişi Cumhuriyet dönemine dayanır. Bu kuruluşlar idari gereksinmelerden doğmuştur. Osmanlı Devletinde İl düzeyindeki otorite zayıflayınca bu düzeydeki kamu hizmetleri sunulamaz olmuştu. İl Özel İdareleri buna cevap vermesi için getirilmişti. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde merkezi idare yerel düzeydeki bayındırlık, eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi hizmetleri görecek kadar, özellikle mali açıdan, yeterince güçlü olmadığı için, İl Özel İdarelerinden medet umulmuştu. Zaman içinde merkezi idare yurt çapında otoritesini sağlamlaştırdıkça, "mali tevzin ve idari vesayet konusundaki dengeleri kendi lehine bozdu. İl Özel İdarelerine görev verdi, görevlerini arttırdı, ama gelirlerini sürekli az tuttu. Bir taraftan Devlet Su İşlerini, Köy Hizmetlerini ve Karayolları Genel Müdürlüklerini kurarken, öbür taraftan İl Özel İdareleri Kanunundaki eksiklikleri gidermedi. Bu kuruluşların teknik hizmetlerini yürütmek için kendilerine bağlı, alt birimlerini oluşturmasına izin vermedi. Bunları İldeki merkez yönetimin teknik birimlerine ve dolayısıyla Vali'ye muhtaç kıldı. Sonuç olarak İl Özel İdareleri bugün adı var kendileri yok kuruluşlar durumundadır. İl Özel İdarelerinin bütçelerini incelemeye gerek yoktur. İl Özel İdarelerinin görevleri çoktur, gelirleri yoktur. İl Özel İdarelerinin bu şekilde devam etmemeleri gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü bu kuruluşlar verimli kuruluşlar değildir. Türkiye'de İl düzeyindeki

örgütlenme, merkezi yönetimin ağır vesayeti altındadır. Kontrol merkezin atanmış görevlisi Vali'nin elindedir. Büyükşehir Belediyeleri ile bu bir ölçüde kırılmıştır. Büyükşehir Belediyeleri ve Belediyelerin oluşturdukları birlikler, İl düzeyinde etkin bir yönetimin kaynağı olabilir. Türkiye'de İl ve İlçe düzeyinde etkili ve denetlenebilen bir yönetim gereklidir. Böyle bir kamu yönetiminde, bütçeler genellik ve birlik ilkelerinin özüne sadık kalınarak düzenlenebilir ve denetlenebilir. İl Özel İdareleri Bütçeleri bugünkü halleriyle, klasik genellik ve birlik ilkelerinden bir sapmayı ifade eder. Ama bu sapma, kamu hizmetinin görülmesinde etkinliği sağlayıcı bir sapma olmadığı için, tamamen anlamsız ve gereksizdir. Bugün için, "sapma düzeltildiğinde yerel kamu hizmetinin verimliliği artar" diyemiyoruz. Çünkü konu, İl Özel İdaresi örgütlenmesinin özü ile ilgilidir.

b)Belediyeler

Ülkemizde Belediyeler 1930 tarihli 1580 sayılı kanunla düzenlenmiştir. 1984 tarihli 3030 sayılı kanunla da Büyükşehir Belediyeleri kurulmuştur. Belediyelerin görevleri ve bütçeleri 1580 sayılı kanunda düzenlenmiştir. Kanun 76 adet görevi sıralar. Belediye Bütçesi Genel Bütçe'den farklıdır. Belediye Bütçesi'nin hazırlanması sırasında, önce gelir bütçesi yapılır gelire göre gider bütçesi ayarlanır. Ayrıca genel bütçe kanun haline getirildiği halde, Belediye Bütçesi kararname niteliğindedir. Bir üçüncü farklılık; belediye personel giderlerinin yıllık gelirlerin %30'unu aşamayacağı hükmünün Belediye Kanunu'nda ve bütçesinde yer almasıdır. Ancak günümüze bu hüküm fiilen uygulanamamaktadır.Belediyelerin giderleri, yerine getirilmesi zorunlu hizmetler için yapılacak harcamalar ve isteğe bağlı hizmetler için yapılacak harcamalar şeklinde ikiye ayrılır. Bugün ancak zorunlu hizmetlere harcama yapılabilmektedir. Belediye gelirleri içinde, vergi gelirlerinden belediyelere ayrılacak paylar, en önemli bölümü oluşturur. Belediyelerin Öz gelirleri sınırlıdır. Bu açıklamalarımızla biz, -genelde- yerel yönetimlerin, -özelde- belediyelerin sistem içindeki yerini ortaya koymaya çalışıyoruz. Burada "Belediye Bütçeleri ve gelirleri Genel Bütçeden farklıdır ve bu nedenle de ayrı Özel Bütçeler olarak yapılmakta ve yürütülmektedir" sonucuna ulaşılmaktadır. Belediyelerin sistem içindeki yeri konusunda bir yargı da Prof Dr. Ruşen KELEŞ'ten gelmektedir. "Gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan düzenlemelerde, belediyeler demokratik siyasal kurumlar olmaktan çok, yerel kamu hizmetlerini yurttaşa kolay, ucuz ve etkin olarak sunmakla görevli ve daha fazlasına karışmamaları gereken kuruluşlar olarak görülmüşlerdir. Yerel düzeyde halk katılımını arttırmayı amaçlayan birimler olarak öngörülmüş olmadıklarından, demokratik gelişmeye katkıda bulunmalarından söz edilemezdi.Yerel yönetimlerin güçlü bir merkezi yönetimin ülkede yapmak istediği önemli atılımlar karşısında kolaylaştırıcı değil, güçleştirici bir rolü olacağı kanısı yaygındır.1960 Askeri Müdahalesine kadar geçen süre içinde, belediyeleri genel olarak merkezi yönetimin taşra örgütü olarak görme eğilimi devam etmiştir.Bu alıntılar, belediyelerin sistem içindeki yeri, belediyelere merkezi yönetimin bakışı konusunda bir yargı edinmemize belki yardımcı olur. Prof. Dr. Ruşen KELEŞ'in açıklamaları günümüzdeki yerel yönetimlere ilişkin değildir. Ancak bu noktada yine de "günümüzdeki yerel yönetimlere bakış böyle midir, değil midir?" sunu sormamıza yardımcı olabilir.Batı dünyasına baktığımızda kamu harcamalarının %50'sine yakın bir kısmı yerel yönetimlerce yapılmaktadır.Bizde ise merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında görev ve kaynak bölüşümü yapılmamıştır. "Yerel yönetimlerin kendi olanakları ile topladıkları gelirlerin nispî öneminin giderek düşmesi, genel bütçe hasılatından aldıkları payın, borçların ve sağlayacakları yardımın önemini arttırmıştır." Burada na İller Bankası

dahil olmaktadır. Bugün bu banka, genel bütçe vergi gelirleri paylarının yerel yönetimlere dağıtılmasında aracı olan, aynı zamanda yerel yönetimlere belli şartlarla borç veren bir bankadır. Tüzel kişiliği vardır, özel hukuk hükümlerine göre çalışır. Borç verme şartları arasında, "kredi verilecek konunun kalkınma planında öngörülen ve Banka'nın uğraş alanı içinde olan bir sahayı ilgilendirmesi gerekir." hükmü vardır. Bu hüküm uygulamada, yerel yönetimlerin İller Bankasından borç alarak yerine getirecekleri yerel hizmetlerin bizzat İller Bankası tarafından yapılması sonucunu doğurmuştur.Yereldeki bir hizmet, merkezdeki bir banka tarafından kararlaştırılmakta ve yürütülmektedir. Doğal olarak hizmet gecikmekte, pek çok yatırım yıllarca beklemektedir. Bugün, gelir durumu itibariyle pek çok belediye, gelir durumu itibariyle bu yatırımları yapamayacak durumdadır. Ama belediyelere, bunlar için yeterli gelir kaynaklarını toplama imkanı verilerse, bürokrasi ortadan kalkacak, yerel katılımla işler daha hızlı ve daha az şaibesiz yürüyebilecektir.

c)Köyler

Köy bütçesi muhtar ve ihtiyar meclisi tarafından hazırlanır. Uygulamada İçişleri Bakanlığı örnek bütçeler bastırmaktadır. Muhtarın başkanlığında toplanan ihtiyar meclisi, bu bütçe örneği üzerine, o yılın gelir ve gider rakamlarını ve diğer rakamları yerleştirmektedir. Bütçe Kaymakam ve Vali tarafından onaylandıktan sonra kesinlik kazanır. Köyün gelirleri 1924 tarihli Köy Kanunu'nda düzenlenmiştir. Türkiye'de parasal ölçüler değişmiştir. 1924 tarihli Köy Kanunu değişmemiştir. Buna göre "Muhtarın 20 TL'lik Salma yetkisi" vardır. Uygulamada köylünün ödeyebileceği bir miktar salınmakta, hukuki olmasa da gönüllü olarak bu miktar toplanmaktadır. Köyün gelirlerinin asıl önemli bölümü ise, Muhtar ve İhtiyar Heyeti'nce düzenlenen ilmühaber, tasdikname...vb belgelerden alınan harçlar ve resimlerdir.

Muhtar her hizmeti merkezi idareden talep eden, maaşlı bir devlet memuru haline gelmiştir. Köyde hizmet yoktur. Bu köyden kente göçün, aşırı ve çarpık kentleşmenin görünmeyen bir nedeni olabilir. Sonuç olarak, Köy Kanunu değişmeli, gerek hizmetler gerekse gelirler ve giderler açısından yeniden düzenlenmelidir.Köylüyü köyünde huzur içinde tutacak yollar aranabilir.

3) ÖZERK BÜTÇELER

Özerk bütçeli kuruluşlar, sınai bütçeli kuruluşlar ve ülkemizde Merkez Bankası, TRT,TODAİE gibi, genel veya katma bütçe içinde yer verilemeyen kuruluşlardan oluşur. Sınai bütçeli kuruluşlardan daha önce biraz söz edilmişti. Bu kuruluşlar ülkemizde KİT'lerdir.

Özerk bütçeli kuruluşlar içinde asıl büyük bütçeli kuruluşlar, sınai bütçeli kuruluşlardır. Bu nedenle özerk bütçeli kuruluşlar dendiğinde genellikle sınai bütçeli kuruluşlar akla gelir. Sınai bütçeli kuruluşlar, devletin iktisadi alanda faaliyet gösteren kuruluşları, yani iktisadi işletmeleridir. Bütçeleri özerk bütçe olarak adlandırılır. Devletin iktisadi işletmelerinin, genellik ve birlik ilkelerinden bir sapma olarak, özerk bütçelerde örgütlenmelerini doğru bulan görüşün iddiaları şunlardır:

1) İktisadi işletmelerin ödeneklerinin, merkezden, genel bütçeli kuruluşlara gönderildiği gibi gönderilmesi, iktisadi işletmeciliğin kurallarına ve karlılık ilkesine aykırıdır. Bu durumda bu kuruluşlar kar edemezler.

2) Bütçenin yıllık olması ilkesi iktisadi işletmelere uygun değildir. Alım satım, bütçe yılına değil, piyasanın durumuna bağlıdır. İktisadi işletmelerin bütçelerinin ayrı olması, ihtiyaçları olan madde ve malzemeleri, bu bütçeden, uygun zamanda alabilmelerini sağlar. Uygun zamanda yatırım yapabilmelerini sağlar.

3) İktisadi işletmelerin krediden faydalanmaları için, klasik bütçe ilkeleri uygun değildir. Oysa bu kuruluşlar iktisadi alanda yatırım yapabilmek, getirisi aldıkları borcun faizinden daha yüksek olan alanlardan kazanç elde edebilmek için borçlanabilmelidir.
4) İktisadi işletmelerin faaliyetleri, gelir ve gider açısından değil, patrimuvanda meydana gelen değişmeler bakımından değerlendirilmelidir.
5) Bütçenin uygulanması ve denetlenmesiyle ilgili, Genel Muhasebe, Devlet İhale ve Sayıştay Kanunlarıyla konulmuş bulunan hükümler, iktisadi işletmelerin işleyişine uygun değildir. İktisadi ve ticari hayat hız ve esneklik ister. Bu görüşlerde haklılık vardır. Devletin iktisadi işletmeleri, iktisadi, ticari ve sınai alanlarda faaliyet gösterirler. Ama bir kısmı ticari kıstaslara göre tamamen karlılık hedefine yönelmişken;. bir kısmının kamu hizmeti niteliği olan görevleri yürüttükleri görülmektedir. İktisadi işletmelere yüklenen bu iki fonksiyon, ayni işletmede de toplanabilmektedir.İktisadi işletmeler karlılık esasına göre faaliyet göstereceklerse, piyasa koşullarının gereği yapılmalıdır. Bunlar borç alabilmeli, ayrı bütçelere sahip olmalı, bütçelerini, her türlü bürokrasi ve denetimden uzak, istedikleri gibi kullanabilmelidirler. O zaman da bu bütçeler özerk bütçe olarak düşünülemez. Artık bu bütçe devletten tamamen ayrı bambaşka bir bütçedir. Ama kar etmesi beklenen bu kuruluşlara, bunun karşılığında, iflas edebilme imkanı da verilmelidir. Aksi takdirde iktisadi alanda uzun süre verimlilik sağlanması güçtür. İktisadi işletmeler kamu hizmeti niteliği içeren faaliyetlerde bulunacaklarsa, o zaman devletin denetimi altında olmalıdırlar. Bütçeleri genel bütçe ile bir şekilde ilişkilendirilmelidir. Genel bütçeden ayrı bir bütçe hazırlanabilir. Buna farklı bir isim
verilebilir. Ama hesaplar herhangi bir yolla bir arada görülebilmelidir.

4) DÖNER SERMAYE İŞLETMELERİ

1050 sayılı Genel Muhasebe Kanununun 49. Maddesi, döner sermayeleri düzenlemekte, şöyle bir hüküm getirmektedir: Genel Bütçe içinde idare edilen sınai ve ticari kurum ve idarelerin, ilk madde ve malzeme alım bedelleri ile, uzman ve işçi ücretleri, döner sermaye adıyla bütçelere konulan ödenekler ile karşılanır ve ödenir. Bu kurum ve idarelerin döner sermaye ödeneklerinden kullanılmayan tutarı yıl sonunda iptal edilir; kullanılan sermayelerinden doğan gelir fazlaları da bütçeye ilgili ödeneğe gelir yazılır. Ayrıca katma bütçeli kuruluşlar da kendi kuruluş kanunlarına dayanarak döner sermaye işletmeleri oluşturabilmektedirler.

Böylece, genel ve katma bütçeli kuruluşlar kamu hizmetlerini yerine getirirken, ticari,sınai...vb nitelikte faaliyetler de gösterebilmektedirler. Bunu yapmak üzere genel ve katma bütçeli kuruluşlar bünyesinde kurulan, özel işletme niteliğindeki bu işletmelere “döner
sermayeli işletmeler” denilmektedir. Bağlı bulundukları kuruluşların yapısı içinde yer alırlar. Genel mali yönetimin dışında tutulurlar. Mal ve hizmet üretip bunları kar amacıyla satarlar. Ülkemizde örneğin Maliye Bakanlığına bağlı Damga Matbaası, Darphane, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı basımevleri, Adalet Bakanlığına bağlı cezaevlerindeki atölyeler, üniversite hastaneleri döner sermayeli işletmelerdir.Asıl görevi kamu hizmetini yerine getirmek olan bir kamu kuruluşu, (genel yada katma bütçeli bir kuruluş) bütçeden gelen gelirlerin, döner sermaye ödeneği kısmını, kurduğu döner sermaye işletmeleri sayesinde, başka amaçlarla da kullanabilmektedir. Bu şekilde kar elde edebilmektedir. Bu kar MUK gereğince, bağlı olduğu kuruluşun bütçesine yıl sonunda

kaydedilmektedir. Yani sonuçta hazineye dönmektedir. Döner sermayeli işletmeler uygulaması, genellik ve birlik ilkelerinden bir sapmadır.Bu sapma döner sermaye ödeneğinin diğer ödeneklerden farklı olmasından kaynaklanmaktadır.Normal ödenekler bir kez kullanılmakla yok olurlar. Bunların çoğunda yapılan gider söz konusu işin niteliği gereği, sadece giderdir. (Örneğin cari giderler) Gider yapılması sonucunda gelir sağlanmaz;. sağlansa dahi, oradan elde edilen hasılatın, tekrar aynı işe harcanması mümkün değildir. Normal ödenekler, bütçeden çıktıkları anda gider kaydolunurlar. Giderin elde ettiği bir hasılat(gelir) varsa, bütçeye hemen gelir kaydedilir.Döner sermaye ödeneği bütçeye gider kaydedilerek çekilir. Bir yıl boyunca kullanılır.Bu süre boyunca ödenek, parçalar halinde defalarca harcanabilir ve defalarca hasılat(gelir) elde edilebilir. Bu hasılat tekrar aynı işlere harcanabilir. (Döner sermaye ödeneği burada tahsis yapılmaması ilkesine ters düşmektedir.) Bu gelirler ve harcamalar bütçeye kaydedilmez. Yıl sonunda sağlanan bir kar varsa işte bu, döner sermaye ödeneğini veren kuruluşun bütçesine gelir olarak kaydedilir Burada da döner sermaye ödeneği gayri safi usulden ayrılmaktadır. (Açıköğretim Fakültesi, 1994) Kamu kuruluşlarına bütçeden ayrılan ödenekler, bugünün şartlarında azdır ve aynı zamanda rasyonellikten uzaktır. Döner sermaye işletmesi kurma ve buradan gelir elde etme yolu bir bakıma kamu kuruluşlarının normal faaliyetlerini devam ettirebilmede kullandıkları bir çıkış yoludur. Ama, kuruluşların, döner sermaye işletmesi gelirlerini, kendileri için bir finansman aracı olarak görmeye başlamaları iyi değildir.Döner sermayeli kuruluşların kuruluş sermayeleri, elde ettikleri karlarla arttırılabilmektedir. Bu nedenle bu işletmelerin karlarının çok küçük kısımları hazineye geri dönmektedir.Serbest hareket edebilme imkanı sağladığı için kamu kuruluşları döner sermaye işletmesi kurmaya sıcak bakmaktadırlar. Kendilerine ek finansman imkanları doğmaktadır. Bu ödeneği istedikleri gibi, denetimden uzak harcayabilmektedirler. Bu durum döner sermaye işletmelerinin sayısını arttırmıştır. Sistemin yozlaşmasına neden olmuştur.

Yukarıda da sözü edildiği gibi, kuruluşun normal ödenekleri, normal faaliyetlerini karşılayacak düzeyin çok altında kalıyorsa, karşılaşılan bu manzaradan şikayet etmemek

gerekir. Bu kaçınılmazdır. Döner sermayeli işletmeleri düzenleyen bir çerçeve yasa gereklidir. Kamu kuruluşlarının, döner sermaye işletmesi gelirlerini, kendileri için bir finansman aracı olarak kullanmalarının önüne geçilirken; aynı anda, bu kuruluşlara normal faaliyetlerini yerine getirecek kadar gelir de sağlanmalıdır. Artık bu noktada n, devletin kamu açıklarının azaltılması nudur.

5) BÜTÇE DIŞI FON UYGULAMALARI

İktisadi anlamda "fon" kavramı, belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için ayrılmış bulunan ve gerektiği zaman kullanılmak üzere belli bir hesapta toplanan ve harcanabilen paraları ve bu paraların toplandığı hesabı ifade eder. Özel sektörde gerçek kişilere, şirketlere ait fonlar olduğu gibi devlete ait fonlar da vardır. Devlete ait fonlar çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. En yaygın sınıflandırma, bütçe içi ve bütçe dışı fon sınıflandırmasıdır. Biz burada "fon" kavramıyla, "devlete ait bütçe dışı fonu" kastedeceğiz. Bütçe dışı fon, "kamu özel hesapları" veya "kamu özel fonları" olarak da adlandırılır. Bütçe dışı fonlar, devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından, bazı amaçların gerçekleştirilmesi için, kamu gelirlerinden bir kısmının, özel kanun ya da kararlarla, ya bütçeden ya da bütçe dışından ayrılarak, bir yıl süre ile sınırlı olmaksızın, gerektikçe harcanmak üzere bir hesapta tutulmasıyla meydana getirilen fonlardır.Görüldüğü gibi bütçe dışı fonlar, özel yasalarıyla oluşturulur, bütçe ilkeleri ve bütçe yasası hükümleri dışında yönetilir. Kendilerine ait özel gelirler tahsis edilmiştir. Harcamaları özel hükümlere göre yapılır. Denetimleri bütçe denetimi ve Sayıştay denetimi dışındadır.

Ülkemizde fon uygulamaları, fonların sayısı, fonların kaynakları ve harcamaları 1984
sonrasında yaygınlaşmıştır. Bütçe dışı fon sayısı 100'ü aşmıştır.Bütçe dışı fon uygulamalarıyla, çok büyük kaynaklar gerektiren altyapı nlarının ele alınmasında, ulaşım, enerji, haberleşme, savunma sanayi, konut Türkiye'nin tanıtımı, sosyal yardımlaşma... vb konularda bazı olumlu sonuçların alındığı söylenebilir. Ancak fon uygulamalarının denetim mekanizmaları, parlamento denetiminin dışında kalmaları, daima eleştiri konusu olmuştur. Fonlar, bütçe uygulamalarında esas alınan kanunlara (Devlet İhale Kanunu ve Genel Muhasebe Kanunu) tabi olmadıkları için de eleştirilmişlerdir. 1990 yılında fon gelirlerinin toplam kamu gelirleri içindeki payı %32.4'e yükselmişti. Eleştirilerin etkisi bundan sonra hissedilmeye başlanmıştır. Hükümetler için çok cazip olan bu fon sisteminin yaygınlaştırılması, sistemi kendi içinde artık çok karmaşık ve işleyemez duruma getirmiştir. Sonunda, 1993 mali yılında, bütçe dışı fonların 63'ü, bütçe içine alınmıştır.

SONUÇ

Devlete ekonomik ve sosyal görevler verilmediği bir dönemde ortaya atılan ve bütçe disiplini açısından çok önemli görülen, bütçenin genellik ve birlik ilkeleri incelenmiş, bu ilkelerin temelinde var olan felsefe yakalanmaya çalışılmıştır. Günümüzde devlet, ekonomik ve sosyal görevleri de olan bir devlettir. "Türkiye Cumhuriyeti Devleti sosyal hukuk devletidir." "Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ülke kaynaklarının verimli şekilde kullanılmasını temin eden bir devlettir." Devletimize, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı hızlı bir şekilde gerçekleştirmek için planlama yapma görevi 1982 Anayasası ile verilmiştir.

Bu şartlar altında klasik genellik ve birlik ilkelerine mutlak anlamıyla bağlı kalınamaz. Sapmalar, modern maliyenin ve yukarıda sayılan, Türkiye Cumhuriyeti Devletine yüklenen
görevlerin, bir gereğidir. Ancak, bu amaçla kurulan sistem, acaba gereği gibi işlemekte midir?

Genellik ve birlik ilkelerinin temelinde sağlam bir felsefe vardır. Bu felsefe bütçe disiplininin korunması felsefesidir. "Gelirler ve giderler belli harcamalara veya belli kurumlara tahsis edilmesin; devlet bütçesi içinde tüm gelir ve giderler birbirinin arkasına saklanmayacak şekilde kaydedilsin ve bu kayıt işleri birden fazla yerde değil, tek bir bütçede yapılsın" denirken bütçe disiplinini korumak, parlamento denetimini kolaylaştırmak, ülke kaynaklarının verimli şekilde kullanılmasını sağlamak hedeflenmiştir.Bu çalışmada, bütçe ilkelerinden sapmalar değerlendirilmiştir. Yukarıdaki hedeflere ters düşüp düşmedikleri yakalanmaya çalışılmıştır. Olağanüstü bütçeler artık yoktur. Ama katma bütçeler, özel bütçeler, özerk bütçeler, döner sermaye ve fon uygulamaları bütçe disiplini açısından acaba uygun mudur?

Varılan sonuçlar şunlardır:

Genel müdürlük şeklinde örgütlenmiş katma bütçeli kuruluşların, bir çerçeve yasa ile düzenlenmeleri gereklidir. Katma bütçeli kuruluşlara içinde üniversitelerin durumu ayrıca ele
alınmalıdır. Şu anki katma bütçe uygulamasının da ötesinde, bilim ve bilgi merkezi olması
gereken üniversiteler, bu fonksiyonlarını gerçekleştirebilmek için, idari özerkliğin yanında

mali özerkliğe de kavuşturulmalıdır. Yerel yönetimlere, yerel kamu hizmetlerini yurttaşa kolay, ucuz ve etkin sunmakla görevli kuruluşlar olmalarının yanında, siyasal katılımı sağlayan demokratik kurumlar olarak da bakılmalıdır. Özel bütçe uygulaması bu çerçevede düşünülebilir. İdari açıdan, yerel yönetimler konusunda yapılacaklar vardır. İdari vesayet yetkileri ve idareler arası mali ilişkiler, yerel yönetimlerin görevlerini gereği gibi yerine getirebilmeleri için düzenlenmelidir. Bugün genel ve katma bütçeli kuruluşlar, döner sermaye işletmeleri kurmaktadırlar. Bu uygulama, genel ve katma bütçeli kuruluşların, kamu hizmeti ağırlıklı görevleri yerine getiren kuruluşlar olmalarını, aksatmamalıdır. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, gelirlerini, ağırlıklı olarak döner sermaye geliri biçiminde değil, genel ve katma bütçeden normal ödenek biçiminde almalıdırlar. Mevcut bütçe dengelerinin zaman içinde bu şekilde kurulması gereklidir. Son olarak, herkesin Cumhuriyetimizin 75. yılını tebrik etme imkanını yakaladığımız bu dönemde, bütçe dışı fon uygulamalarının, bütçe içine alınması eğiliminin devam etmesinin, bütçe disiplini açısından iyi bir gelişme olabileceğini düşündüğümüzü belirtmek istiyoruz.

136 Bütçenin uygulanması bakımından, kamu giderlerinin idari aşamada denetimini açıklayınız ve etkinlik açısından önemini tartışınız.

İDARİ DENETİM

Bütçenin idari denetimine bütçenin hazırlanması safhasında başlanır. Bir idari birimin yasalarla kendine yüklenmiş görevleri en iyi biçimde nasıl yapabileceğini araştırması, bütçe hazırlığındaki hareket noktasıdır. Her işlevin en iyi biçimde yerine getirilmesini, yol ve yöntemlerini araştırmak bir çeşit planlama faaliyetidir. Bu niteliğiyle bütçe yapımının kendisi de idari bir işlem sayılır. Her idari işlem gibi, bütçe yapımı da idarenin kendi faaliyetlerini düzenlemede başvurduğu denetim yöntemlerine tabi olur. Nitekim bakanlıklarda görevli olan saymanlar bütçe hazırlığı sırasında tasarının Maliye Bakanlığı'nca saptanmış yöntemlere uygun olarak hazırlanmasına yardımcı olmaya çalışırlar. Her bakanlık , bütçesinde yer alacak gelir ve giderlerin saptanmasında, Maliye Bakanlığı'yla sıkı bir işbirliği yapar. İki bakanlık arasındaki ilişkileri saymanlar düzenler ve sürdürürler. Bütün sayılan çabalar bütçenin daha hazırlık döneminde uygulanmaya başlanan idari denetiminin varlığını ortaya koyar.

Bütçenin idari denetimi denildiğinde vurgulanmak istenen nokta, hazırlık safhasındaki faaliyetler, bu dönemde idarenin kendi kendini düzenlemesi, ya da , maliye ile işbirliği yapması değildir. Bütçenin idari denetimi ile, bütçe meclisten çıkıp uygulanmaya başladıktan sonra idarenin düzenleyici, faaliyetlerle ya da başka yollarla yaptığı denetim kastedilir.

Bütçenin içinde gelir ve gider tahminleri bulunur. Öyleyse idari denetimde, bir yandan gelirlerin toplanması, diğer yandan masrafların yapılması idarenin düzenleyici yetkisi içinde incelenecek demektir. Bilindiği gibi ,devlet gelirleri çeşitlidir. O halde idarenin bu alandaki denetimi, her gelir türünün taşıdığı özelliğe göre geliştirmek ve uygulamaktır. Sözgelimi devletin iktisadi ya da tarımsal bir işletmesinden ede edeceği gelirlerin denetimi söz konusu olduğu zaman, idari denetim işletmede verimliliği artırıcı çabaların neler olabileceğini araştırmak, ortaya koymak, uygulayıp iyi sonuçlar almak gibi amaçlar güder. İyi bir işletmeci gibi hareket ederek karı yükseltebilmek, sözü edilen devlet gelirlerinde idari denetimin başlıca amacıdır. Vergi gelirleri için yapılacak idari denetim, işletme

denetiminden çok farklıdır. Vergi gelirlerinde randımanın yüksekliği önce iyi vergi kanunu yapmakla sağlanabilir. O halde idari denetimin ilk amacı daha iyi vergi yasaları yapabilmek için sürekli bir çaba göstermek gerekir. Bir kere iyi vergi kanunları yapıldıktan sonra bunları en iyi biçimde uygulamak, vergi konusunda karşı karşıya gelen vatandaşla devlet arasında iyi ilişkiler kurmak, vergileri vergi barışı içinde toplayabilmek vergi ve benzeri konularda idari denetimin sağlamaya çalıştığı diğer amaçlardır.
Masraflara gelince; bu alanda idari denetimin amacı önce masraf yapmak konusunda çıkabilecek yasaların mükemmelliğini, sonra eksiksiz uygulanmasını sağlamaktır. Bu yasalar arasında Genel Muhasebe Kanunu, Bütçe Kanunu, Arttırma Eksiltme Kanunu, Personel Kanunu, Harcirah Kanunu ve benzeri yasalar bulunur. İdari denetimin kamu harcamalarıyla ilişkili başka amaçları da vardır. Kamu yönetiminin amaca uygun olarak çalışması, kaynakların mümkün olan en rasyonel biçimde kullanılması, harcamalardan elde edilen sonuçların değerlendirilmesi, bütçedeki ödeneklerin gereklilik ve yararlılık bakımından incelenmesi gibi.
1.1 Taahhüt İşlemi ve bu sırada sürdürülen İdari Denetim:
Yönetici tarafından alınan ve devleti borçlu duruma sokan idari işleme taahhüt denir. Bütçelerin, daireler ve bakanlıklar itibariyle yapıldıklarına daha önce değinmiştik. Bakan kendi bütçesinin sahibidir. Yürütme erkinin bir dalının başındaki kişidir. Meclisin bütçe konusunda hükümete devrettiği yetkileri diğer kabine üyeleriyle birlikte ortak kullanır. Kullandığı yetki hükümetin ortak siyasi gücünün bir parçasıdır. Bu sebepten dolayı bakanlar hükümetin ortak siyasi mluluğunu paylaşırlar. Her bakan kendi dairesine ait işlerin düzenli yürütülmesinden kişisel olarak mludur. İşte, “Bakanlar bütçelerinin sahibidirler” denildiği zaman bununla anlatılmak istenen şey budur. Bakan işlerin yürütülmesi için karar aldığı veya girişimde bulunduğu zaman bu işlem bütçedeki ödeneklerin kullanılması sonucunu doğurur. Zira yönetmek harcamakla mümkündür.
Taahhüt işlemleri saymanlarca Maliye Bakanlığı’nca ve Sayıştay’ca idari açıdan denetlenir. Demek ki taahhüt işlemindeki idari denetim üç yönlü ve üç kademelidir.
1.1.1 Saymanların Taahhüt İşlemleri Üzerindeki İdari Denetimi:
Bütçenin sahibi bakandır. Ona birinci derece yönetici de denir. İkinci derece yöneticileri, bakanların kendilerine devrettikleri yetkiyi kullanırlar. Merkez daireleri Saymanlık Müdürlükleri bakanların giriştikleri taahhüt işlemlerini idari bakımdan denetlerler. Bakan idari hiyerarşinin başıdır. Sayman, onun dairesinde çalışan, mali nlarla uğraşan dairenin başıdır. Daha önce de belirtildiği gibi saymanlar çalıştıkları bakanlıkların değil, Maliye Bakanlığı’nın mensubudurlar.
1.1.2 Maliye Bakanlığı Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’ne bağlı Taahhütler Şubesinin Taahhüt İşlemleri üzerindeki İdari Denetimi:
Bütçe tahsisat kayıtlarını tutmak, fiili gider hareketlerini izlemek, ek ve olağanüstü ödenek isteklerini incelemek, masraflara ilişkin yasa tasarılarını gözden geçirmek, masraf kanunlarının uygulanışını düzenlemek ve sıralamak, masraf taahhütlerini düzenlemek ve sağlamak, masraf taahhütlerini kontrol etmek.ve giderlere ilişkin mukaveleleri inceleyerek tescil etmek, taahhüt hesaplarını tutmak Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğüne verilmiş görevlerdendir.

Masraf kanunlarının uygulanışını düzenlemek çok geniş kapsamlı bir yetkidir. İdarenin kendi uygulamalarını kendi yapacağı çabalarla bir düzenlemeye tabi tutacağını belirtmektedir. Bu düzenlemenin amacı bir kere kaynak kullanımında etkinlik sağlamak, bu amaçla usuller ve yöntemler geliştirmek, işlerin bu biçimde yürütüldüğünü denetleme olanağı sağlamaktır. Mali yıl süresince bütçe uygulamaları yapılırken tereddüte düşen saymanlar Bütçe Mali Kontrol Umum Müdürlüğüne danışarak doğru işlemin ne olacağını öğrenirler. Uygulamaları mevcut yasalara ve onlarla kurulmuş yöntemlere uydururlar.

1.1.3 Taahhüt İşlemlerinin İdari Denetiminde Sayıştay'ın Rolü ve Görevi:

Sayıştay'ın bir masrafın taahhüdünü vize etmesinden, sözleşmeleri tescil etmesinden amaç devleti borçlu duruma sokan işlemlerin bütçe kanunu başta olmak üzere çeşitli masraf kanunlarına ve bu alanda konulmuş çeşitli yöntemlere uygunluğunu sağlamaktır. İdari işlemlerin yasalara uygunluğunu, idarenin çalışmalarını kanunlara göre düzenlediğini gözetleyen bu denetim, niteliği bakımından idari bir denetim sayılır. Çünkü işlemlerin yasalara uygunluğunun gözetimi, idarenin düzenleyici eyleminin bir parçasıdır. Yargı niteliği taşımaz. Bu sebepten kendisi bir yüksek hesap mahkemesi olan Sayıştay'ın sözünü ettiğimiz alandaki denetimlerini biz idari denetimin bir parçası saymaktayız.

1.2 Gider Tahakkuklarının Denetlenmesi :

Tahakkuk işlemi ile devlet adına doğan borç kesinleşir. Tahakkuk taahhütten sonra gerçekleşen bir safhadır. Bu safhada önce borcun varlığı saptanır daha sonra varlığı saptanan borç idarece kabul edilir.

1.2.1 Borcun tespiti safhasındaki idari denetim

Sözgelimi devlet kanun çıkararak borçlanırsa, İstikraz kanunu borcun miktarını,
faizini, vadesini ve ödenme biçimini tespit eder. Devlet aleyhine doğan borç ve miktarı bu kanunla ortaya konmuştur. Ama devlet tarafından yapılan harcamaların çoğunda durum farklıdır. Borcun varlığını saptamak için birtakım idari işlemler yapmak gerekir. İşte sözünü ettiğimiz idari denetim borcun varlığını saptamak amacıyla :

1.2.2 Borcun Kabulü Safhasındaki İdari Denetim :

Devlet aleyhine doğmuş ve usulüne uygun olduğu saptanmış olan borç tahakkuk
müzekkeresine bağlanır. Tahakkuk müzekkeresi yöneticiye imzalattırılır. Bu işlemle birlikte, tespit safhasında miktarı, usullere uygunluğu, alacaklısı belirlenmiş olan borç devlet adına kabul edilmiş olur.''Devlet hazinesi hesabına bir masrafın tahakkuku ancak bir bakanın tasdikiyle gerçekleşir.'

1.3 Verile Emrine Bağlama Safhasında İdari Denetim :

Verile emirlerini saymanlar hazırlar. Yöneticiler onların hazırladığı emirleri imzalarlar. Bakanların kendi bütçelerinden yapacakları harcamalara ilişkin verile emirlerini merkez saymanları hazırlar ve imzalatırlar.

Devlet bütçesinden harcama yapılırken başvurulan idari işlemler dizisini hatırlayacak olursak ilk işlem taahhüttür. Taahhütte bulunma yetkisi yöneticiye aittir. İkinci işlem tahakkuktur. Bu işlemleri masraf tahakkuk memurları yapar. Ve ilgili saymana gönderir. Tamamlanan dosya verile emrine bağlanmak üzere yöneticinin emrine sunulur. Bu aşamada da yönetici ile sayman işbirliği yaparlar.

O halde verile emrine bağlanma işlemi üzerinde yapılacak idari denetimin 1) Birinci ve ikinci derece yöneticiler, 2) Bakanlık saymanları, 3) Merkez muhasebe müdürleri, 4) Taşrada sayman mluluğu taşıyan kimseler, yürütür ve uygularlar.
Yöneticilerin denetimi, hiyerarşik denetimin bir parçasıdır. Zira masrafların ödeme emrinde sağlanmasında asıl mluluk saymanlara aittir. Bakanlık saymanları, ödenek dağıtım belgelerini düzenlerken bakanlığın taşrada yapılacak işlerinin aksamaması ve tahakkuk etmiş masrafları verile emrine bağlarken göz önünde bulundurulması gerekli yukarıda ayrıntılarıyla belirtilmiş durumlara dikkat ederler.
1.4 Ödeme Safhasında Giderler Üzerindeki İdari Denetim :
Ödeme ile taahhüt edilmiş, tahakkuk etmiş, varlığı saptanmış,alacaklısı belirlenmiş, devlet adına kabullenilmiş, verile emrinde ödenir hale getirilmiş Devlet zimmetindeki bir borç, alacaklısına – hak sahibine – ödenecektir. Ödemeyi yapan kamu görevlileri şu hususlara dikkat ederler: 1) giderin kendisine verilen yetki içine girmesi yani yapılacak harcamanın ödeneğine mahsuben verilmiş tediye emirlerini – Bakanlık saymanlarınca tertiplenip taşra teşkilatı saymanlarına yollanan ödenek dağıtım belgesi – içinde olması. 2) giderin bütçe tertiplerine uygunluğu. 3)verile emirlerini ihtiva eden dosyada bulunması gereken, taahhütten başlayarak bütün safhaları kapsayan işlemleri belgeleyen resmi evrakın noksansız olması, 4) giderlerle ilişkili kanun ve tüzük hükümlerine ters düşen bir durumun olmaması, 5) maddi hata bulunmaması, 6) alacaklının hüviyetinin tespiti.
Gelir gider tahakkuk memurları ile saymanlar bütçe uygulamaları dolayısıyla düzenledikleri evrakın doğruluğundan yasalara uygunluğundan bizzat mludurlar. Sözü edilen kamu personelinin genel olarak yasalara aykırılıktan ötürü ödemeyi reddetmeleri halinde yönetici – ‘’ mluluk bana ait olmak üzere ödemeyi yapınız’’ diye yazılı emir verebilir. Bu gibi hallerde işlemden çıkacak mali mluluk, yazılı emri veren yöneticiye ait olur. –GMK. mad. 13-

137 Borç yükünü açıklayınız, borç yükünün yaşayan ve gelecek kuşaklar açısından olabilecek etkilerini tartışınız.

1. BORÇ YÜKÜ
1.1. Borç Yükü Kavramı, Tanımı ve Kapsamı
Özellikle, yaşadığımız çağda devlet borçlarında meydana gelen yığılma, borçlarla ilgili bazı meselelerde doğurmuştur. Bu meselelerden biri de “borç yükü”dür. Konu gelişmekte olan ülkeler açısından daha da büyük önem taşımaktadır. Buna rağmen, borç yükü maliyeciler tarafından en çok tartışılan kavramdır. Bilindiği gibi devlet borçları bir kamu geliri gibi görülmektedir. Borç olarak alınan miktarların bütçe açıklarını kapatmada kullanıldığı belirli dönemlerde görülmüştür. Devletin borçlanmasıyla toplum refahı ya artmakta yada azalmaktadır. Borçlanmanın toplum refahını azaltıcı etkisine “BORÇ YÜKÜ” denilmektedir.
Borç yükünü daha çok dış borçlar meydana getirirken, bu yükün gelir dağılımı üzerindeki etkilerini ise daha çok iç borçlar ortaya çıkarmaktadır.

Borç yükü, mikro ekonomik ve makro ekonomik ortamda düşünülebilir. Mikro ekonomik anlamda borç yükü, bireylerin borçlanma nedeniyle tüketimlerinde katlanmak zorunda kaldıkları fedakârlık demektir. Makro anlamda borç yükü, borçlanmanın toplum refahı üzerindeki etkileri açısından söz konusudur. Buna göre, borçlanmanın genel ekonomi ve maliye politikalarının amaçlarına uygunluğu ölçüsünde toplum refahı yükselecek, bunun sonucu olarak da borç yükü oluşmayabilecektir. Yada tersi bir durumda toplumun refah düzeyinde eksilme şeklinde kendini gösterecektir.

Buna göre, borçlanma nedeniyle toplum refahında oluşan negatif bir sonuç ve eksilme borç yükü olarak kabul edilir. Bu anlamda borç yükü negatif bir kavramdır.

Kamu borçlarının yükü ile ilgili tartışmalarda daha çok “borç yükünün ağırlığı” ve “bu yükün dağılışı” üzerinde durulur.

Devletin borç olarak aldığı para hem kamu geliridir hem de harcanırken kamu gideridir. Yine, borcun geri ödenmesi sırasında faizleriyle birlikte bir gider etkisi yapar. Borç geri ödenirken, devletin kaynakları o günkü vergi yükümlüleri tarafından karşılanmış olmaktadır.

Diğer yandan, iç borçların, ne borçlanma nede borcun geri ödenmesi sırasında ulusal gelir düzeyinde bir artış yada azalış yaratmayacağı ve ulusal ekonomi içinde bir transferden başka bir şey olmayacağını savunanlar çoğunluktadır. Bu anlamda dış borçlar açısından durum farklıdır. Çünkü, dış borçların geri ödenişi ülke dışına bir transfer gerektirmektedir. Ülke ulusal gelirinin bir kısmı başka ülke insanlarının refahını arttıracak şekilde transfer edilmektedir ve borcunu ödeyen ülkeler açısından bir refah eksilmesi söz konusu olmaktadır.

1.2. İç Borç Yükü

1.2.1. Devlet Borçlarının Milli Gelire Oranı

Borçlar vadelerinin sonunda vergi gelirleriyle geri ödenecektir. Faizleri de vergi gelirleriyle karşılanacaktır. Verginin başlıca kaynağı ise MG’dir. O halde borcun miktarı ile MG arasında bir ilişki doğmaktadır. Borç miktarı fazlaysa, ödeme için daha çok vergi geliri gerekecek, buda vergilerin MG’deki yükünü arttıracaktır.

Devlet borçları MG’e oranla hangi düzeye kadar arttırılmalıdır? Burada borç servisi bir gösterge olabilir. Örneğin; bir ülkede faiz oranını %10 ve borç toplamının da MG’e göre eşit olduğunu varsayalım. Bu durumda MG’in %10’u borç faizleri için ayrılacaktır. Borç servisi, MG’in 2 katı olduğunda ise %20’si borç faizleri için ayrılacaktır. Ülkelerde faiz hadleri, MG seviyesi ve vergi sisteminin özellikleri farklı olabilir. Bu açıdan borçların MG’e oranla hangi seviyeye kadar artırılacağı hakkında bir genelleme yapılmaz. Etkileri çok farklı olabilir.

Borç için MG’in belli bir kısmını ayırmak, onun dağılımını etkilemektedir. Gerek borç, gerek borcun faizi, MG’den alınmakta olan vergi gelirleriyle ödenir. Bu nedenle de, borçların MG’e nispetle yükselmesi, gelir dağılımını etkilemektedir. Zira devlet, vergi mükelleflerinden alacağı parayı, devletten alacaklı olan şahıslara dağıtacaktır. Böyle bir dağıtımdan dolayı aktif nüfusun gelirlerinde bir azalmaya rağmen pasif (faizle geçinen rantiye) sınıfın gelirinde artma meydana geleceği söylenebilir. Ayrıca devletten alacaklı olanların da daha çok yüksek gelirli şahıslarla mali müesseseler olduğu düşünüldüğünde borç ödemenin gelir bölüşümüne olumsuz etki yapacağı şüphesizdir.

1.2.2. Borç Servisinin Kamu Harcamalarına Oranı

Yıllık borç ödemelerinin kamu harcamalarına oranı borçların bütçe üzerindeki yükünü yansıtır. Bu oran yükseliyorsa, devletin borç ödeme dışında iş yapabilme imkanları daralıyor demektir. Böyle bir gidiş, ekonomi için tehlikeli sayılmaktadır.

1.3. Dış Borç Yükü

1.3.1. Dış Borç Yükünün Ölçülmesi

Dış borç yükü, yıllık borç servisinin normal dış vasıtaları (döviz) yıllık gelirlerine oranıdır. Bu oranın yükselmesi genellikle, dış ödeme güçlüklerinin artmasına yol açar. Yani bu oran, ödeme güçlüklerinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu oran aynı zamanda, yıllık döviz kazancından, borcun ödenmesinden sonra kalan ve ithalatta kullanılabilecek serbest payı da göstermiş olmaktadır.

Dış borçlarda borç yükü MG seviyesinde bir azalış şeklinde ortaya çıkar. Dış borçlarda gerek borcun ana kısmının, gerek faizin ödenmesi döviz ile olacağından, ekonomiden dışarıya net bir satın alma gücü transferine yol açar. Böylece, dış borçların geri ödenmesi esnasında ekonomi üzerine net bir yük biner. Bu yük ekonomiden dışarıya yapılan net gelir transferine eşittir.

Borç yükü oranının tespitinde esas itibarıyla bütün döviz gelirlerinin dikkate alınması gerekir. Ancak uygulamada çoğunlukla, ihracattan sağlanan döviz gelirleri dikkate alınmaktadır. Ama ülkelerin mesela Türkiye'nin ihracat dışında da döviz kaynakları olabilir, yabancı ülkelerdeki işçi gelirleri gibi.

Uygulamada, borç yükü oranının tespitinde sadece ihracat gelirlerinin ele alınmasının nedenlerini şöyle açıklamak mümkündür:

1. Birçok ülkede ihracat gelirleri döviz kazancının tamamına yakın bir kısmını teşkil etmektedir.
2. İhracat dışında sağlanan dövizlerin tespiti çoğunlukla zordur.

Diğer yandan, sanayileşmede dış borçlardan yararlanabilir. Sanayileşmeyle ihracat potansiyelinin artacağı ve dolayısıyla dış borçların daha kolay ödeneceği umulur.

1.3.2. Türkiye'nin gelecekte dış borç alma ve geri ödeme durumu

DPT yapılan bir araştırmada, Türkiye'nin marjinal ihracat meylinin arttırılması ve ithalat meylinin azaltılması gerektiğini belirtmekte, aksi halde "borç ödemek için borçlanmayı gerektirecek" bir durumun ortaya çıkacağı ileri sürülmekteydi. Başka bir araştırma da, ekonomide geçmişte görülen tasarruf, ithalat ve ihracat eğilimlerinin gelecekte de aynı olacağı varsayımı altında %7'lik kalkınma için 2006 yılına kadar net borçlanma zorunda kalınacaktır. Ancak 2006'dan sonra da yatırımlara yönelik ithalat yapılacağı için dış kaynak alınacaktır. Yani; dış borçlanmanın bitmeyeceği, çünkü hükümetlerin borçlanmanın bir gün sona ereceği değil, devam edeceği varsayımına göre hareket ettikleri belirtilmiştir.

2. BORÇ YÜKÜ V EGELECEK KUŞAKLAR

Devlet borçlarının alındığı dönem ile ödendiği dönem birbirinden farklı dönemler olmaktadır. İşte b u nedenle maliyeciler borç yükünün, borcun alındığı dönem kuşaklarına mı, yoksa ödendiği dönem kuşaklarına mı yükleneceğini tartışmaktadırlar. Borç yükü tartışmasında iki görüş hakimdir.

Birinci görüşte klasik maliyeciler konuya şu şekilde yaklaşmışlardır: Borçlanma devlete anında gelir sağlar; bu gelir ileride faiziyle birlikte alacaklara geri ödenecektir; devlet bu ödemeleri yapabilmek için vergi koymak zorunda kalacaktır; öyleyse borçlanma gerçek bir kamu geliri değildir, ertelenmiş, yükünü bugünkü nesillerden kaçıran, gelecek nesillere yükleyen bir vergidir.

Klasiklerin görüşlerine değişik ve farklı düşünceler ileri sürenler de olmuştur. Örneğin; klasik ekonomistlerinden önde gelenlerinden D. Ricardo'ya göre vergi ve borçlanma aynı şeydir. Borcun yükü borçlanmayı yapan kuşakça taşınmaktadır. Bu nedenle vergi ile borçlanma yönünden gelecek kuşaklar için önemli bir ayrılık olmaması gerekir. Çünkü vatandaşların verdiği borç paralarda tıpkı vergiler gibi ödeyenlerin gelir yada servetlerinden alınmış parçalardır.

İkinci görüşte modern maliyeciler; borçlanmanın hakiki bir kamu geliri olduğu, kamu harcamalarının yükünü bugünkü nesillerin taşıdığı ve gelecek nesillere yük yüklemediğini kanısındadırlar.

Zaten 1929 Ekonomik Bunalımı, klasiklerin borçlanmasıyla ilgili görüşlerine ters düşen gelişmeler getirdi. Sonraları Keynesyen görüşle bu gelişmeler daha da güçlendi.

Keynesçi görüşü taşımayan Pigov, klasiklerden ayrılan bazı görüşler ileri sürdü. Pigov, dış borçların gelecek kuşaklara yük yüklediğini düşünerek, iç borçlarla dış borçları ayrı ayrı ele almaya özen göstermiştir. Keynesyen iktisatçılar, iç borçlarda borç yükünün gelecek kuşaklara geçmeyeceği görüşünü kuvvetlendirmişlerdir. Çünkü; onlar, borçlanmanın bir ekonomide denge unsuru olarak kullanılabileceğini ve gelecek kuşaklara yeni bir takım yükün yüklenmeyeceğini, aksine hizmetler üreterek bu yükün hafifleyeceğini belirtmişlerdir.

Günümüzde yaygın olan görüş, modern maliyecilerin savunduğu görüştür. Vergilerle kamu kesimine aktarılan satın alma gücü, faiz ve ana para ödemeleri yoluyla yeniden toplumda birilerine geçirileceğine göre toplam olarak gelecek kuşaklara aktarılan bir yükten bahsetmek doğru olmaz.

3. BORÇ YÜKÜ GÖSTERGELERİ

3.1. Fert Başına Borç Yükü

Ülkenin borç toplamı yada iç ve dış borçlar toplamı ayrı ayrı, ülkenin nüfusuna bölünerek, birey başına düşen borç miktarı hesaplanır. Fert başına borç yükü, fert başına ulusal borçtur.

3.2. Borç Yükü ve Ulusal Gelir

Toplam dış borçların GSMH'ya oranı; ülkenin risk ve borç yükü analizlerinde genel bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Eğer bir ülkede GSMH'nın artışı borç artışından fazla ise borç yükü azalmaktadır. Bunun tersi bir durum ise, tehlikeli bir gidişi gösterir.

3.3. Borç Yükü ve Faiz Ödemeleri

Borç yükünde önemli konulardan biri de faiz ödemelerinin durumudur. Çünkü; genelde faiz ödemeleri ülkede yaşayan vatandaşların ödediği vergilerle gerçekleştirilmektedir. Faiz ödemeleri vergilerin yükseltilmesini zorunlu kılmakta ve bu şekilde bir yük doğmuş olmaktadır. Dış borçlarda bu yük daha açık ve seçiktir. Şöyle ki, ulusal gelirin bir kısmı vergiler ve faiz ödemeleriyle kaybedilmekte ve başka ülkelere aktarılmaktadır. İç borçlarda ise, bu ödemeler ulusal ekonomi içinde kalmakta ve ülke sınırları içinde basit bir transfer söz konusu olmaktadır.

Türkiye'de şu anda borç faizlerini ödemek için dahi borçlanmak durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

3.4. Borç Yükü, Genel Bütçe Gelirleri Toplamı ve Vergi Gelirleri Toplamı

Borç yükünün ağırlığının saptanması ve bu ağırlığın yıllar içinde gösterdiği değişikliğin özlenmesi yönünden bazen yıllık borç taksitlerinin ve faiz ödemelerinin genel bütçe gelirlerine yada vergi gelirleri toplamına oranlanması anlamlı olmaktadır. Eğer, bir ülkenin borç taksitlerinin yada faiz ödemelerinin devlet bütçesi gelirlerine yada vergi gelirlerine oranı yıllar itibarıyla bir düşme gösteriyorsa, borç taksitlerinin yada faiz ödemelerinin mutlak rakamlarının yükseliş göstermesi halinde bile genellikle bir borç yükü azalışından söz edilebilir.

4. TÜRKİYE'DE BORÇ YÜKÜ

Türkiye, 1986 yılından başlayarak tehlike sınırlarını aşan dış borç yükünün, 1990 yılından itibaren denetim altına alındığı ortaya çıkmaktadır. Genelde, dış borç/GSMH oranının %50'yi aşması, bir ülkenin ağır dış borç yükü altında olduğunu göstermektedir.

Dünya Bankası kaynaklarına göre, 1995 yılı itibarıyla 73.592 milyar $ ile dünyanın en ağır 8. borçlu ülkesi durumunda yer almaktaydı. 80'li yılların başlarına göre dört katı kadar bir artış olmuştur. Aynı rapora göre, bütçedeki faiz harcamaları %3'ten %20'ye çıkmış bulunmaktadır. Faiz harcamalarının artması borç yükünün ağırlığının bir göstergesi olmaktadır.

Türkiye'nin temel problemi; borçlarının kısa vadeli olması ve kısa vadeli borçların toplam stok içindeki miktarın yükselmesidir. Hazine sürekli olarak iç borç vadelerini uzatmayı denemektedir.

Türkiye'nin yaklaşık 10 yıllık bir perspektifinde, sırtındaki borç yükü temel bir belirleyici olarak durmaktadır. Bu borç yüküyle ilgili tutulacak 2 alternatif yol, Türkiye'nin sosyal politikalarını belirleyecektir.

Birinci Yol: İzlenmekte olan ve IMF koordineli yoldur. 18. IMF niyet mektubu, 2003 yılı sonunda Türkiye'nin iç ve dış borç stokunun 181 milyar $ olacağını, bunun da Türkiye'nin MG'nin %78'ini oluşturacağını öngörüyor. Borç yükünün azalmayıp tersine biraz daha artması bekleniyor. Nitekim, IMF'ye verilen niyet mektubunda 2000'de 3089 $ olan kişi başına gelirin 2002'de 2809 $'a inmesi bekleniyor. Alternatif yol; Türkiye'nin kendi şartlarına göre dizayn etmeyi hedefleyen program, borçların uzun ve orta vadeye yayılmasını öngörüyor.

İkinci olarak da, toplumun hem en varlıklı kesimlerinin etkili vergilendirilmesi hem de vergi dışı bırakılan üst-orta kesimin etkili vergilendirilmesiyle Türkiye'nin ihtiyacı olan kaynağı yaratmak mümkün olabilir. Bu ekonomik olmaktan ziyade siyasi bir tercihtir.

Üçüncü olarak da sermaye hareketlerine kontrol getirmek, vergilendirilmesi gereken sermayenin seyyaletini kısıtlamaktır. Vergilendirilme ihtimali karşısında, 1989'da getirilen serbest hareket etme özgürlüğünü kullanarak dışarı kaçması muhtemel sermayeye, kambiyo rejiminde düzenlemeye gidilerek kontrol getirilmesi, etkili bir vergilere için olmazsa olmaz koşuludur.

Sonuçta, borç yükü nu ve borçların sınırlandırılması günümüzde önemli nlardan birini oluşturmaktadır. Artık kabul edilen husus iç ve dış borçların belirli bir sınırı olması gerekliliğidir.

5. SONUÇ

18. yüzyıldan itibaren, devlet borçları, maliyenin ilgi çeken konularından biri olmaya başlamıştır. 20. yüzyılda özellikle 1929 ekonomik buhranı ile dünya savaşları sırasında ve onları izleyen dönemlerde ülkelerin yüksek miktarlarda borçlanması konuyu daha güncel hale getirmiştir. Konu halen önemini korumaktadır. Zira günümüzde de ekonomik kalkınma gereği, devletlerin içten ve dıştan büyük çapta borçlanmalarına yol açmıştır.
Bugün dahi kamu oyu, devletin borçlanmasını genellikle endişe ile karşılamaktadır.
Devletler borçlanmayı hem bir finansman kaynağı; hem iktisat ve maliye politikası aracı olarak kullanmaktadırlar.
Borçlanma, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tasarruf yetersizliğiyle birlikte, döviz eksiğin ide kapatmakta kullanılmakta ve sermaye birikimini kolaylaştırmaktadır. Ne var ki borç; hangi kaynaktan sağlanırsa sağlansın, gelecekte mutlaka ödenmesi gerekir. Bu nedenle de borcu kullanırken dikkatli olmalı ve ödenmesinin ekonomiye yük olmasını önleyecek tarzda davranmalıdır.

138 Aşağıdaki Kavramları Açıklayınız. a)Lorenz Eğrisi b)Mali Sürüklenme c)Ödemeler Bilançosu

LORENZ EĞRİSİ

Gelir bölüşümündeki eşitsizliği göstermek için, çoğu kez, Lorenz eğrisi kullanılır. Yoğunlaşma eğrisi adı da verilen Lorenz eğrisini Amerikalı istatistikçi Max Lorenz (1905) geliştirmiştir. Lorenz eğrisi, gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan ve bazı gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin hesaplanmasında temel alınan grafik ile gösterim şeklidir. Eğriyi oluşturabilmek için bireyler ve hane halkları gelirlerinin büyüklüğüne göre en küçükten başlayarak büyüğe doğru sıralanır. Lorenz eğrisinin yatay ekseninde bu şekilde sıralanmış birey veya hane halklarının nüfusunun birikimli (kümülatif) yüzde payları, dikey ekseninde ise bu birey veya hane halklarının elde ettikleri gelirin birikimli (kümülatif) yüzde payları yer alır. Böyle bir Lorenz eğrisi, nüfusun yüzde kaçının gelirin yüzde kaçını aldığını gösteren noktaların birleştirilmesi ile elde edilir.

Lorenz eğrisi, eğer gelirin dağılımda bir eşitlik söz konusu ise, herkesin gelirden eşit ölçüde pay aldığını ifade etmek için "tam eşitlik doğrusu" (Eş bölüşüm doğrusu) (OL) adını alır. Başka bir deyişle, gelirler bireyler arasında eşit olarak dağılmışsa Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusu ile çakışarak 45°'lik bir doğru biçimini alacaktır. Bu durumda, gelir elde edenlerin örneğin %N' i toplam gelirin %N' ini elde edecektir. Lorenz Eğrisinin tam eşitlik doğrusundan uzaklaşmaya başlayarak daha çukur hale gelmesi, gelir paylaşımında eşitsizlik olduğu anlamına gelmektedir ve gerçek hayatta kişisel gelir dağılımı mutlak eşitlikten oldukça uzakta yer almaktadır. Başka bir deyişle, gelir dağılımı ne kadar eşitsizse (gayri adil) Lorenz eğrisiyle eş bölüşüm doğrusu arasındaki alan o kadar büyük olacaktır.

Gelir dağılımında eşitsizlik var olduğu sürece, en alt gelir grubu örneğin nüfusun en az gelirli %20'sinin toplam gelirin %6'sını aldığı V noktasından sonra %50'sinin toplam gelirin %20'sini aldığı R noktası ve %80 ini toplam gelirin %50'sini aldığını S noktası ortaya koymaktadır. Nüfusun en zengin %20'si de gelirin geri kalan %50'sini alır Bu, oldukça eşitsiz bir gelir dağılımının varlığını göstermektedir.

Lorenz eğrileri, çeşitli ülkelerin gelir bölüşüm durumlarını karşılaştırmak için kullanıldığı gibi, bir ülkenin belirlenmiş bir zaman içinde veya uzun bir dönemde gelir bölüşümünde gösterdiği değişmeleri saptamak için de kullanılabilir. İki gelir dağılımı karşılaştırıldığında eğer bir dağılımın Lorenz eğrisi, dağılımın her noktasında diğer dağılımın Lorenz eğrisinin üstündeyse, ilk dağılım daha az eşitsiz bir dağılım gösterir. Dağılımlardan ilkine A dağılımı, ikincisine B dağılımı diyecek olursak iki dağılımın birbirine göre konumları aşağıdaki gibi olacaktır. Bu durumda A dağılımı, B dağılımına "Lorenz baskın"dır

b)Mali Sürüklenme

HASTALIĞIN ADI: MALİ SÜRÜKLENME

Hastalığın tanımı

Mali sürüklenme, enflasyonist dönemlerde ortaya çıkan bir ekonomik hastalık türüdür. Enflasyon, artan oranlı gelir vergisi tarifesinin şeklini değiştirerek kişilerin gelir, servet ve harcamalarının daha yüksek oranda vergiye tabi tutulmasına neden olur. Enflasyon dolayısıyla kişilerin ve kurumların sahip oldukları servet, yaptıkları harcamalar, elde ettiği kazanç ve iratların nominal değerleri yükselir. Bunun sonucunda örneğin, gelir vergisinde kişilerin elde ettiği kazanç ve iratlar daha üst gelir dilimlerine doğru sürüklenirler ve dolayısıyla daha yüksek vergi oranlarına tabi olurlar. İşte bu durum vergileme ekonomisinde, "mali sürüklenme" (fiscal drag) olayı olarak adlandırılır.

Hastalığın ortaya çıktığı alanlar

Enflasyonun mevcut olduğu ve artan oranlı vergi tarifesinin uygulandığı vergi sistemlerinde ortaya çıkar.

Hastalığın nedenleri

Enflasyon dolayısıyla sahip olunan servetlerin değerlerinde ve elde edilen kazanç ve iratların nominal olarak artması,

Enflasyonist konjonktürde artan oranlı gelir vergisi tarifesi uygulanması, vs.

Hastalığın tedavisi

Enflasyon nu ortadan kaldırılmalıdır.

Artan oranlı vergi tarifesi yerine düz oranlı vergi tarifesi uygulanmalıdır.

c)Ödemeler Bilançosu

Ödemeler bilançosu ana ülkede yerleşik gerçek kişi, işletme veya kurumların yabancı ülkelerle yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistematik olarak tutulan kayıtlarıdır. Başka bir ifadeyle bir ülkenin belirli bir dönemde dış alemden sağladığı gelirlerle, dış aleme yaptığı ödemelerin (kaçakçılık niteliğinde olmayan döviz gelirlerinin ve döviz harcamalarının) yer aldığı bir tablodur.

Uluslararası ekonomik işlemlerin içine mal ve hizmetlerle birlikte üretim faktörleri üzerindeki işlemler de girer. Buna göre, sınır ötesi mal ve hizmet ticareti veya üretimi, ülkeler arası kısa ve uzun süreli mali sermaye ve dolaysız sermaye yatırımları, uluslar arası işgücü hareketleri ile teknoloji transferleri de bu tanımın kapsamına girer.

Uluslararası işlemlerin sonucunda ülkeye ya da ülkeden dışarıya ödeme akımları gerçekleşir. Ancak bazı ekonomik işlemler ödemeler bilançosuna kaydedilmekle birlikte herhangi bir ödeme akımı doğurmazlar. Örnek olarak malın mal ile değişimine dayalı ticaret (takas veya kliring); yatırım malı, teknoloji yönetim bilgisi şeklindeki yabancı sermaye, bağış veya hibe şeklindeki karşılıksız transferler verilebilir.

Ödemeler bilançosunun ana kalemleri

Temel hesap grupları Cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve resmi rezervler hesabıdır.

1- Cari işlemler hesabı: Ülkenin uluslar arası ekonomik işlemlerinden çok önemli bir grubu cari işlemler hesabına kaydedilir. Bir ülkenin ihraç ettiği ve ithal ettiği mal ve hizmet miktarını gösterir. Alt kalemleri şunlardır:

a) Mal ticareti: Dış ekonomik ilişkilerde en önemli yeri tutan işlemler mal ithalat ve ihracatıdır. Mal ihracatı ile mal ithalatı arasındaki farka dış ticaret dengesi denir. Dış ticaret dengesi öneminden dolayı ödemeler dengesi ile karıştırılabilmektedir. Ödemeler dengesi ülkenin dış alemle olan gelir - gider ilişkisini gösterirken dış ticaret dengesi ihracat ile ithalat arasındaki farkı ifade eder.

b) Hizmet ticareti: Görünmeyen ticaret de denilir. Ülkenin hizmet alım - satımını gösterir. Bu tip ödemelere örnek olarak dış turizm, uluslar arası banka ve sigortaların komisyon veya primleri, yabancı yatırımları kar ve faiz transferleri royaltyler, leasing bedelleri, yabancı danışmanlık ve mühendislik hizmetleri verilebilir. Yabancı yatırım kar ve faiz transferleri hizmet niteliğinde olmamasına rağmen sermaye hizmetlerini kullanmanın bedeli olarak düşünülmüştür ve hizmet ticareti kısmında incelenmektedir.

c) Karşılıksız transferler: Bağış niteliğindeki işlemlerdir, bir ödeme gerektirmezler. Türkiye için bu gruptaki en önemli kalemlerden biri yurtdışında çalışan işçi gelirleridir (workers' remittances). Bunlar önceleri ihraç edilen emek karşılığı olarak düşünülerek hizmetler bilançosuna kaydediliyordu. Ancak daha sonraları bu uygulama değiştirilmiş tek yanlı transferler içine alınmışlardır. Bunun nedeni

yurtdışındaki işçilerimizin uzun yıllardan beri o ülkelerde bulunmaları dolayısıyla o ülkelerde yerleşik kişiler gibi düşünülmeye başlanmıştır.

Cari işlemler bilançosuna kaydedilen alacaklar ve borçlar toplamı birbirine eşit değilse cari işlemler açığı ya da fazlasından söz edilir.

2- Sermaye hesabı: Ülkenin dış alemle yaptığı her türlü mali sermaye ve dolaysız sermaye yatırımları, ödemeler bilançosunun sermaye hesabı bölümüne kaydedilir. Alt bölümleri aşağıdadır:

a) Uzun vadeli sermaye hareketleri: Dolaysız yabancı sermaye yatırımları (başka bir ülkede fabrika kurulması, ortak firma tesisi gibi) ile sınır ötesi tahvil ve hisse senedi alım satımları (portfolyo yatırımları) uzun vadeli sermaye işlemleri arasında yer alır. Resmi kuruluşlarca yabancı ülkelerden veya uluslar arası finansman kuruluşlarından sağlanan proje ve program kredileri de bu gruba girer.

b) Kısa vadeli sermaye hareketleri: Süresi genellikle 1 yıldan az olan sermaye giriş - çıkışlarıdır. Dış ticaretin finansmanına yönelik krediler ile ülkeler arasında faiz farklılıklarından ve döviz kuru değişmelerinden yararlanmak (arbitraj yapmak) amacına yönelik sermaye hareketleridir. Söz konusu sermaye kur ve faiz değişmelerine karşı çok duyarlı olup kolayca bir ülkeden diğerine hareket edebilmektedir. O yüzden bunlara sıcak para (hot money) fonları da denir.

Tekrar hatırlatmak gerekir ki sermaye hareketleri sonucunda oluşan faiz ve kar payları sermaye hesabında değil cari işlemler hesabında hizmet ticaretinin altındaki faiz kaleminde incelenir. Sermaye hareketleri ile cari işlemler hesabı arasındaki diğer ilişki ise sermaye hareketleri ile cari işlemler dengesi arasındadır. Bir ülkenin cari işlemler dengesi açık veriyorsa, bu açık genellikle sermaye girişleriyle kapatılır. Yabancı ülkelerden kredi alınmaya çalışıldığı gibi yabancı sermaye de teşvik edilir. Cari işlemler bilançosu ile sermaye hesabı birbirini dengeleyemez ise bir açık veya fazla ortaya çıkar.

Ödemeler bilançosundaki cari işlemler ile sermaye hareketleri dengeleri birlikte göz önüne alındığında, bunlar ekonominin genel dengesini oluşturur. Eğer ekonominin genel dengesinde bir açık ya da fazla söz konusu ise bu fark rezerv hareketleri hesabıyla denkleştirilir.

3- Rezerv hareketleri (Resmi rezerv değişmeleri) hesabı: Resmi rezervler gerektiğinde kullanılmak üzere merkez bankası tarafından tutulan uluslar arası ödeme araçlarıdır. Merkez bankası bu araçları döviz piyasasına müdahale etme amacıyla kullanır. Merkez bankasının müdahale nedeni ekonomide cari işlemler ile sermaye işlemlerinin sonucunda ortaya çıkan dengesizlikleri düzeltmektir. Bir ülkenin uluslar arası rezervleri altın, döviz ve özel çekme haklarıdır (SDR).

Resmi rezervlerin değişimini şöyle açıklayabiliriz: Eğer ülkenin döviz gelirleri döviz giderlerini karşılayamıyorsa o takdirde döviz kurları yükselmeye başlar. Çünkü ödeme yapabilmek için döviz talebi artmıştır. Tersine döviz arzının döviz talebini aştığı durumda ise kurlarda düşme eğilimi görülür. Eğer merkez bankası kur istikrarını sağlamak istiyorsa döviz piyasasına müdahale etmek zorunda kalır. Döviz talep fazlası durumunda piyasaya döviz satar, arz fazlası durumunda da piyasadan döviz satın alır. Bunlar resmi rezervlerin değişmesine neden olur. Piyasaya döviz satıldığında rezervler azalır, piyasadan döviz aldığında ise rezervleri artar.
Ödemeler bilançosundaki işlemlerden bir kısmı otonom nitelikte, diğer bir kısmı ise denkleştirici niteliktedir. Ödemeler dengesinde bir açık veya fazla doğuran işlemler otonom niteliktedir. Bunlar cari işlemler hesabı ile sermaye hareketleri hesabıdır. Denkleştirici işlemler ise otonom işlemlerden kaynaklanan dengesizlikleri telafi eder. Bu itibar ile resmi rezerv değişmeleri denkleştirici işlem niteliğindedir.
4- Net hata ve noksan (istatistiksel farklar) hesabı: Bu hesap tek bir kalemdir ve denge sağlamak için kullanılır. Dengenin gerçekleştirilememe nedenleri arasında ithalat ve ihracat ile ilgili yanlış bilgiler, kaçakçılık, eksik bilgiler, unutmalar, malların ülkeye giriş çıkışının farklı bilanço dönemlerine rastlaması vb sayılabilir.

139 Talep esnekliğiyle ilgili aşağıdaki ları cevaplayınız.a)Talep esnekliği nedir.b)Talep esnekliğini etkileyen faktörler nelerdir.c)Talep esnekliğinin yansıma üzerindeki etkilerini anlatınız.

• Talebin Fiyat Esnekliği, Bir Malın Talep Edilen Miktarının Bu Malın Fiyatına Karşı Duyarlılığının Ölçüsüdür. Talebin Fiyat Esnekliği, Bir Malın Talep Edilen Miktarındaki Yüzde Değişmenin O Malın Fiyatındaki Yüzde Değişmeye Oranlanması Ile Hesaplanır .

• Ekonomistler, Talep Eğrilerini Talebin Fiyat Esnekliği Katsayılarına Göre Sınıflandırırlar. Bu Sınıflandırmada Katsayıların Mutlak Değerleri Kullanılmaktadır. Buna Göre Ed<1 Için Inelastik Talep Yada Esnek Olmayan Talep, Ed= 1 Için Birim Esnek Talep, Ed>1 Için Esnek Talep Terimleri Kullanılır.

• Tüm Negatif Eğimli Doğrusal Talep Fonksiyonlarında, Talep Eğrisinin Orta Noktası Birim Esnekliği Gösterirken, Orta Noktasının Üzeri Esnek, Bu Noktanın Altı Ise Inelastik Talebi Göstermektedir.

• Fiyat Esnekliği Kavramının Önemli Kullanımlarından Birisi, Bir Ürünün Fiyatı Değiştiği Zaman, Satıcıların Elde Edeceği Toplam Hasılat Yada Tüketicilerin Bu Ürün Için Yapacağı Toplam Harcamanın Ne Olacağının Tahmin Edilmesine Olanak Tanımasıdır.

• Talebin Fiyat Esnekliğini Etkileyen Faktörler Arasında Ürün Için Ikame Edilebilirliğin Derecesi, Ürünün Tüketici Bütçelerindeki Önemi, Fiyat Değişmelerinin Geçici Ve Sürekli Olması, Malın Tatmin Ettiği Ihtiyacın Niteliği (zorunlu Ve Lüks Mal) Gibi Faktörler Yer Alırken, Esneklik Zaman Içerisinde De Değişim Gösterebilmektedir.

Vergi yansıması:Vergiyi ödeyen mükellefin bunun bir kısmını veya tamamını fiyat mekanizması aracılığı ile diğer kişilere aktarmasıdır.
-Talep esnekliği ve arz esnekliğinin birbirine eşit olması durumunda vergi yansıması :vergi yükü tüketici ve üretici arasında eşit paylaşılır.
-Talep esnekliğinin arz esnekliğinden küçük olması durumunda vergi yansıması : verginin daha büyük bir bölümünü tüketici öder.
-Talep esnekliğinin 0 olması durumunda vergi yansıması:verginin tamamını tüketici öder.
-Talep esnekliğinin sonsuz olması durumunda vergi yansıması:verginin tamamını üretici öder.
-Arz esnekliğinin sosuz olması durumunda vergi yansıması:verginin tümünü tüketici öder.

140 Döviz kurunu tanımla, dalgalı kur sistemini ve sakıncalarını anlat.

Döviz Kuru Nedir? :
Yabancı ülke paralarının fiyatına döviz kuru denmektedir. Döviz kuru, iki ulusal para arasındaki değişim oranı olarak da tanımlanabilir. Ülkemizde döviz kurları 1 birim yabancı paranın Türk Lirası karşılığı olarak ilan edilmektedir. Örneğin; 1 Amerikan Doları =1.300.000 TL gibi. Döviz kurunun bu şekilde ifade edilmesine "dolaysız kotasyon" denir.

Döviz kuru, iki ulusal para biriminin birbiri cinsinden ifade edilen fiyatıdır ve bu fiyat da, diğer fiyatlar gibi arz ve talebe göre değişkenlik göstermektedir. Yabancı paraya talebin arttığı durumlarda yabancı paraların fiyatı Türk Lirası'na göre değer kazanacak, Türk Lirası'na olan talebin arttığı durumda ise Türk Lirası yabancı paralara göre değer kazanacaktır. Örneğin 1 Amerikan Doları = 1.300.000 TL iken, Amerikan Doları talebi artmaya başlarsa fiyatlar 1 Amerikan Doları = 1.320.000 TL'ye yükselebilir.

Esnek (flexible) kur sistemine yüzen (floating) veya serbest değişken kur sistemi (freely fluctuating exchange rate system) gibi isimler de verilmektedir. En aşırı biçiminde bu sistemde, döviz piyasaları üzerinde hiçbir devlet müdahalesi yoktur. Döviz kurları tamamın piyasadaki döviz arz ve talebine göre oluşur.

Bu sistemde, bir ülkenin dış ödemeler dengesi, döviz kurları aracılığıyla sağlanacağından, dış ödemeler dengesinin açık ya da fazla vermesi söz konusu olmayacaktır. Örneğin dış ödemeler dengesi açık veriyorsa, döviz talebi (yani ithalat) döviz arzından (yani

ihracattan) daha fazla olacağından, döviz kuru yükselecektir. Döviz kurunun yükselmesi bu defa ithalatın azalmasına ve ihracatın artmasına neden olacaktır. Döviz kurundaki yükselme, dış açık ortadan kalkana kadar devam edecektir.

Esnek kur sistemi serbest piyasa mekanizmasının dövize uygulanmış şeklidir. Akademisyenler açısından ilgi çekici olan bu sınırsız değişken kur sistemine uygulayıcılar; örneğin dış ticaret firmaları, mali yöneticiler, dış yatırımcılar ve hükümetler pek sıcak bakmamaktadır. Sistemin lehinde ve aleyhinde pek çok görüş vardır.

Değişken Kur Sistemini Savunan Görüşler

Ulusal paranın gerçek değeri: Hükümetlerin belirledikleri kurlar çoğunlukla ulusal parayı aşırı değerlendirir. Oysa değişken kur sistemlerinde kurlar gerçek denge değerini bulur. Bu da uluslar arası kaynak dağılımının optimum biçimde yapılmasını sağlar.

Dış denge: Bu sistemlerde döviz talep fazlası kurlarda yükselmeye, döviz arz fazlası da kurlarda düşmeye yol açarak dengesizliği otomatik biçimde giderici sonuç doğurur. Esnek kur sistemindeki bu otomatik dengeleme mekanizmasına karşılık sabit kur sistemlerinde dış denkleşme hükümet kararlarına bağlıdır.

Dış rezerv ihtiyacı: Sabit kur sistemlerinde kur istikrarını sağlama amacıyla döviz rezervlerine ihtiyaç vardır. Oysa bu sistemde dış denge kendiliğinden sağlandığından dış rezerve de gerek kalmaz.

İç ekonomik politikalar: Esnek kur sistemi otomatik kur değişmeleri yoluyla dış denge nunu çözümler. O bakımdan hükümetler dış dengenin bozulma endişesi olmadan maliye ve para politikalarıyla iç ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesine çalışabilirler.

Dış şoklar: Yurt dışından kaynaklanan bir enflasyon veya depresyon karşısında, kurlar derhal gerekli uyumu sağlayıp ekonomiyi bu denetim dışı faktörlerin etkisinden korurlar. Sabit kur sistemlerinde dış şoklar ülkeyi daha kolay etkiler.

Kurlarda ufak değişmeler: Dalgalı kur sistemlerinde kurlar arz ve talebe göre her an ufak uyum hareketleri gösterdiğinden sabit kur sistemlerinde olduğu gibi, uzun süreler sonunda yapılacak büyük oranlı bir kur değişikliğine gerek kalmaz. Böylece ekonomi büyük kur ayarlamalarının şokundan kurtulmuş olur.

Bürokrasiye gerek olmaması: Değişken kur sistemi fiyat mekanizmasına dayalı, basit ve uygulaması kolay bir sistemdir. Kurlarla ilgili olarak hükümetin karar almasına ve denetimde bulunmasına gerek yoktur. Böylelikle sistem gereksiz bürokrasiyi önler.

Esnek Kur Sistemine Karşı Görüşler

Dış ticaret ve mali akımları caydırma: Sürekli değişen kurlar uluslar arası ekonomik belirsizlik doğurarak riskleri artırır. Bu da uluslar arası ticari ve mali akımları engelleyici etki yapar. Gerçi kur riskine karşı vadeli piyasalarda korunma olanağı vardır. Ama bu önemli bir maliyeti gerektirir. Ayrıca bazı ülkelerde bu piyasalar henüz kurulmuş dahi değildir.

Yurt içi enflasyonu artırma: Esnek kur sistemleri enflasyonu hızlandırır. Çünkü kurlar yükselince ham madde ve gıda maddelerinin fiyatları yükselir. Bu da ücretleri ve sanayide maliyetleri artırır. Oysa kurlar düşünce ücretlerde ve öteki girdilerde bir düşme olmaz. Dolayısıyla döviz kurlarının fiyatlar üzerindeki etkisi tek yönlüdür; bu da artış doğrultusundadır. Buna rachet effect denir.

Esnekliklerin düşük olması: Döviz kurlarındaki ufak bir değişmenin dış dengeyi sağlayabilmesi için döviz arz ve talep esnekliklerinin yüksek olması gerekir. Bu esnekliklerin değerinin yüksek olmadığı durumlarda belirli bir dış dengesizliği giderebilmek üzere çok büyük kur değişmelerine gerek vardır. Hatta, eğer esnekliklerin değeri Marshall - Lerner koşulunu sağlayamıyorsa (ihracat ve ithalat esneklikleri toplamı 1 den büyük değilse) kur değişimi dış dengenin oluşumuna hiç katkı yapmaz.

İstikrar bozucu spekülasyon: Sabit kur sistemini savunanlar değişken kur sisteminin istikrarı bozucu spekülasyona yol açacağını, bunun da kurlardaki istikrarsızlığı hızlandıracağını iddia ederler. Ancak bununla ilgili bir kanıtları yoktur. Esnek kur savunucuları ise bu sistemde spekülatör davranışlarının istikrar bozucu değil, istikrar sağlayıcı olduğunu ileri sürerler. Ayrıca serbest kur sistemi savunucularına göre 1973 ten sonraki dönemde 1960'lardaki gibi büyük mali istikrarsızlıkların yaşanmamış olması bu sistemin sanıldığı kadar sakıncalı olmadığını göstermektedir.

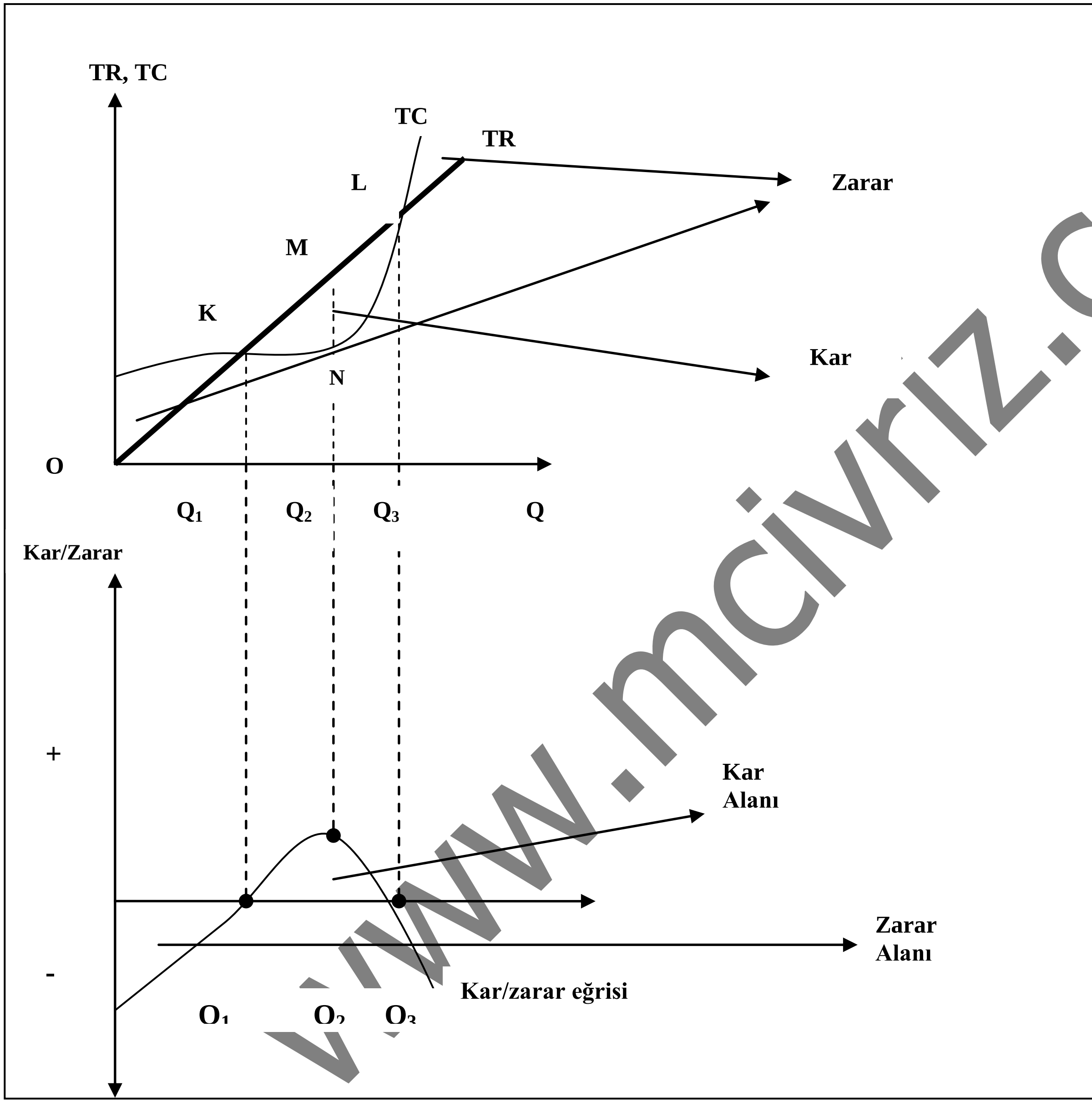
141 Tam rekabet piyasasında kısa dönem kar maksimizasyonunu, toplam ve marjinal egriler yardımıyla ayrı ayrı acıkla.

Tam Rekabet Piyasasında Kısa Dönem Firma Dengesi: Kar Maksimizasyonu

Tam rekabet sisteminde firmanın kısa dönem karını analiz ederken Toplam Hasılat-Toplam Maliyet Yaklaşımı ve Marjinal Hasılat-Marjinal Maliyet yaklaşımı kullanılmaktadır.

Toplam Hasılat-Toplam Maliyet Yaklaşımı; Bu yaklaşım ile firmanın toplam maliyet ve hasılat eğrileri analize dahil edilir. Böylece toplam maliyet eğrisinin toplam hasılat eğrisinin altında kalan yerleri kar alanı olarak gösterilir. Böylece kar aralığı en yüksek alan maksimum kar alanı olarak seçilir. Şekil 4.2 'nin üst kısmı incelendiğinde pozitif eğime sahip toplam hasılat eğrisi olan TR'yi ve Toplam Maliyet eğrisi TC'yi görmekteyiz. K ve L noktalarında TC=TR'dir, dolayısı ile bu noktalarda kar yoktur. Ancak TC eğrinin TR eğrisinin altında kaldığı yerlerde diğer bir ifade ile toplam hasılatın toplam maliyeti geçtiği yerlerde (K ve L noktaları arasında kalan bölgede kar vardır. Burada cevap verilmesi gereken , firmanın bu iki nokta arasında nerede bulanacağıdır. Bu nun cevabı ise grafikte açıkça görülmektedir, o halde her iki arasındaki açıklığın en fazla olduğu yer yani MN aralığı firma için maksimum karı sağlayan noktadır. Bu durum grafiğin altında gösterilen kar/zarar eğrisinde de görülmektedir. Kar/zarar eğrisinin maksimum olduğu nokta ile MN aralığı aynı düzeyi yani Q_2 üretim düzeyinin maksimum karı verecek nokta olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 4.2. Toplam Hasılat- Toplam Gelir Eğrileri Yardımıyla Kar Maksimizasyonu

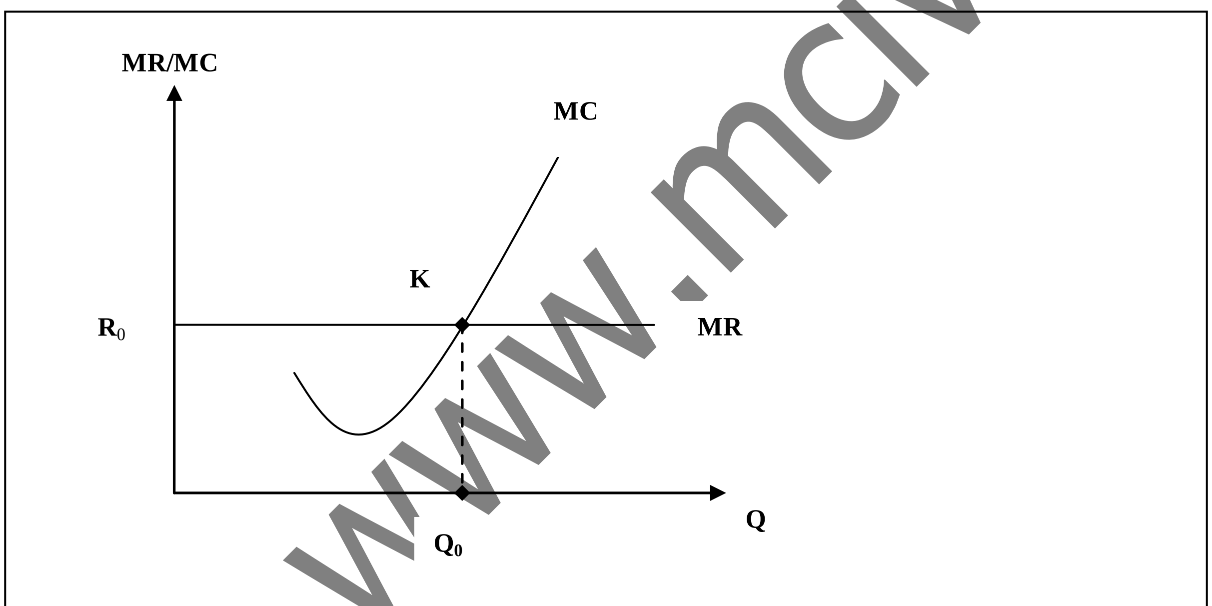
İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

Marjinal Hasılat-Marjinal Maliyet yaklaşımı: Bu yaklaşıma göre firmanın ürettiği en son birim malın maliyeti, o malın satışından elde edilen hasılatı aştığı noktadan itibaren; firma azalan bir hasılat ile karşı karşıya kalır. Firma üretimine bu şekilde devam ettiğinde ise bu kez kar yerine zarar gerçekleşir. Bununla beraber marjinal maliyetin marjinal hasılata eşit olduğu noktada ise firma kar maksimizasyonuna ulaşır. Diğer bir ifade ile kar maksimizasyonuna bu yaklaşımda:

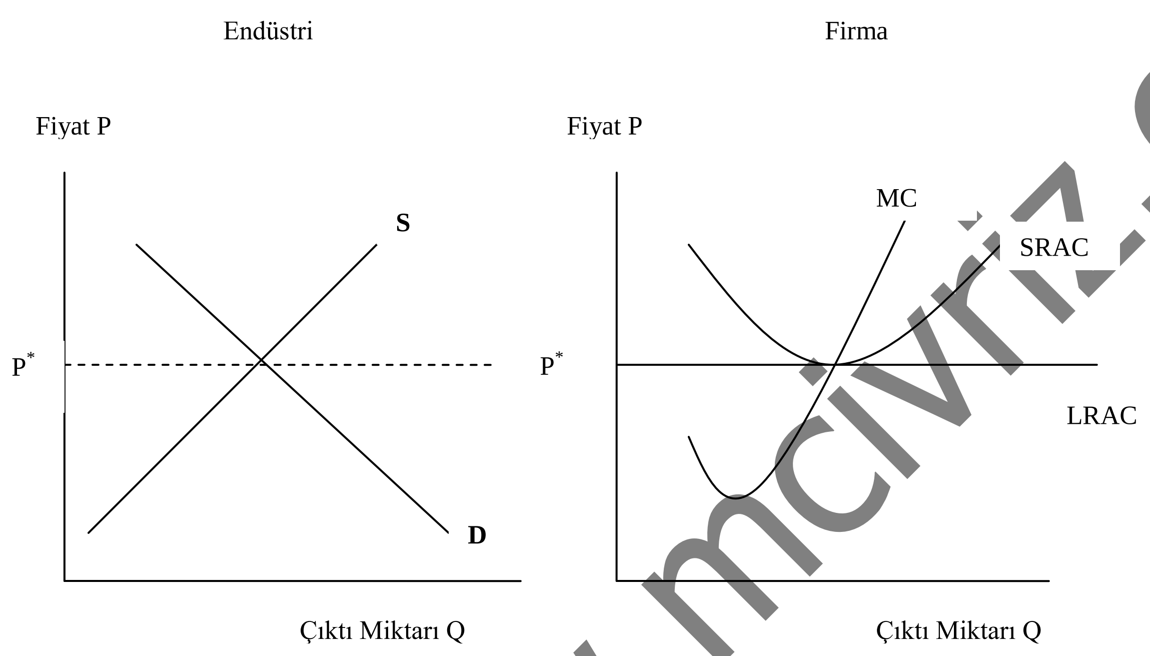
MR=MC **(5)**

eşitliğinde ulaşılır. Bu durum Şekil 41.3. de gösterilmiştir. Buna göre K noktasında firma için maksimizasyon şartı sağlanmıştır.

Şekil 4.3. Marjinal Maliyet-Marjinal Hasılat Yaklaşımına Göre Kar Maksimizasyonu

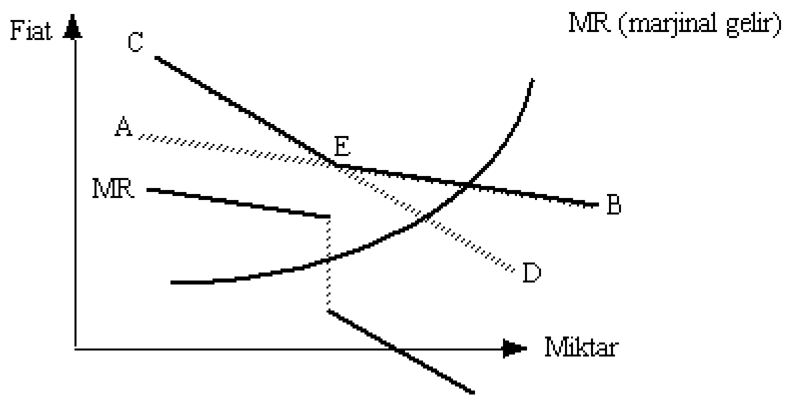
Şekil 4.4. Marjinal Maliyet-Marjinal Hasılat Yaklaşımına Göre Kar Maksimizasyonu

Tam rekabet firmasının uzun dönem dengesi incelendiğinde fiyat uzun dönem ortalama maliyete (LRAC) eşit olacaktır. Piyasa arz eğrisi, endüstri içinde yer alan firmaların kısa dönem marjinal maliyetlerinin toplamına eşittir. Firmaların ölçeğe göre sabit getiri ile çalıştıkları varsayımı altında analizimizi yaptığımız için uzun dönem ortalama maliyet eğrisi olan LRAC yatık olacak ve yatay eksene parelellik arzedecektir.

142 Dirsekli talep egrisini anlat.

Sweezy'ye göre, oligopol piyasasında faaliyet gösteren bir teşebbüsün talep eğrisi lineer değil, dirsekli bir görünüm arz eder. Oligopol piyasasında faaliyet gösteren teşebbüslerden biri fiyatı yükselttiği takdirde, diğerlerinin bunu takip etmemekte çıkarları vardır. Fiyat aksi yönde değiştirildiği takdirde, diğerleri de fiyatı azaltarak piyasa paylarını korumağa çalışacaklardır. Yani, fiyat bir kez dengelendikten sonra, oligopol piyasasında faaliyet gösteren firmanın talep eğrisi bu fiyatın üzerinde ise esnek, altında ise serttir.

Oligopol piyasasındaki firmanın talep eğrisi AED şeklindedir. Fiyatın (E)'nin üzerine çıkması halinde, talep azalır, (E)'nin altına düşmesi halinde toplam endüstri talep eğrisi ile aynı olur. Bu sebepten, fiyatın denge durumuna eriştikten sonra, değişiklik göstermesi beklenmez. Fiyatın değişiklikleri firmaların kazancını artırıcı unsur olmaktan çıkmıştır.

Sweezy'nin dirsekli talep eğrisi görüşü gibi, von Neumann ve Morgenstern'in oyun teorisi de, fiyatın, belirli bir seviyede dengeye ulaşmasından sonraki değişimi ile ilgilidir. Geniş bir uygulama alanı olan oyun teorisi sadece ekonomik davranışlarla ilgili değildir. Çıkar çatışmalarının bulunduğu durumlarda kişilerin kararlarını etkileyen unsurları tesbite yöneliktir. Oyun teorisine göre, herkesin önünde belirli seçenekler vardır ve oyunun kuralları ve değişik şartlar kişilerin davranışlarını belirler. Örneğin, firmalardan birinin fiyatı artırması durumunda diğerlerinin izleyebileceği iki olasılık vardır: Ya fiyat artışını takip etmek ya da fiyatı sabit tutmak. Ancak, piyasa koşulları bu kadar basit değildir. Gerçek hayat koşullarına yaklaşıldıkca önemli nların ortaya çıktığı görülür. Örnek olarak, iki firmanın yer aldığı bir piyasada, mevcut durumda her iki firma da yılda ellişer milyon kâr etmekte olduğunu, bunlardan birinin gizlice fiyatı indirilse, o firmanın kârının seksen milyona çıkarken diğer firmanın kârının on milyona düşeceğini, her ikisinin de fiyat indirdiği zaman kârlarının beşer milyon olacağını farz edelim.

143 Asagıdakileri tanımlayınız. a)Gizli maliyet-fırsat maliyeti b)Kıyı bankacılıgı c) Üretimde dışsallık ve negatif dıssal ekonomiler

a)Gizli maliyet-fırsat maliyeti

Ekonomistler, maliyet kavramını muhasebecilerden farklı tanımlamaktadırlar. Muhasebe hesaplarına yansıtılan maliyetler açık maliyetlerdir. **Örtük (gizli)** maliyetler gerçekte ödeme yapılmayan, ancak bir alternatiften vazgeçilmesi nedeniyle oluşan maliyetlerdir. İktisatçılar maliyet hesaplamalarına örtük maliyetleri de dahil ederler

fırsat maliyeti, Fırsat maliyeti, herhangi bir malın üretimini bir birim artırmak için başka bir maldan vazgeçilmesi, feragatta bulunulması gereken mal ve/veya kazanç miktarıdır. Başka bir deyişle iktisadi bir seçim yapılırken vazgeçilmek zorunda kalınan ikinci en iyi alternatiftir.

Örnek bir akşam maça gittiğinizde bunun fırsat maliyeti bir sinema filmine gitmek olabilir. Aynı zamanı ve aynı parayı harcayarak yapabilecekleriniz fırsat maliyetinizdir.
Bir akşam sinemaya gitmek ve 2 saatinizi harcamak yerine,bir restoranda o 2 saatte garsonluk yaparak kazanabileceğiniz ancak sinemaya gittiğinizden kazanamadığınız para sizin fırsat maliyetinizdir.
Aynı sınırlı kaynaklar ile 20 birim X malı ya da 40 birim Y malı üretilebiliyorsa o zaman 1 birim X malı üretmenin fırsat maliyeti vazgeçilen 2 birim Y malıdır.

b)Kıyı bankacılıgı : Türk bankacılık literatürüne "kıyı bankacılığı" olarak sokulan, aslında kıyı ötesi anlamına gelen, "Off shore Bankacılığı", müdahale ve denetimi ile vergilemenin asgari düzeyde tutulduğu koşullarda konvertibl paralar üzerine işlem yaparak, çok uluslu şirketlere, uluslararası girişimlere hizmet veren bir bankacılık türüdür.

Genellikle serbest bölgelerde faaliyette bulunurlar. Kıyı finans merkezleri, uluslararası mali işlemlerin liberal bir şekilde yürütüldüğü yerlerdir. Bu merkezlerin en ünlüleri, Bahama Adaları, Hong Kong, Panama, Lüksemburg, İsviçre, Bermuda, Liechtenstein, Cayman Adaları ve Bahreyn'dir. Ayrıca, Güney Kore, Filipinler ve Singapur'da da kıyı bankacılığı yapılmaktadır.

Bazı ülkelerde (örneğin, Singapur ve Filipinler'de), bölge halkına da kıyı bankacılığının sunduğu kolaylıklardan yararlanma izni verilmiştir. Kıyı bankacılığı uygulamasının gelişme koşulları olarak ise, özellikle siyasal istikrar ve uygun çevre yaşantısı, yeterli döviz rezervleri ve fazlalık veren bir ödemeler dengesi, uygun coğrafi konum, gelişmiş bir hava ulaşım şebekesi, telekomünikasyon ve posta hizmetleri, uygun yasal çerçeve, para otoritelerinin sağlayacakları belirli ayrıcalıklar (özellikle karşılık ayırma zorunluluğunun kaldırılması gibi), ayrıcalıklı vergi oranları, kalifiye personel ve asgari yerel idari denetim sayılabilir.

Vergi Cennetleri (Kıyı Bankacılığı Off-Shore)

Kıyı bankacılığı (Off-shore) için, yaptıkları işlemler ve kurulu oldukları yerler baz alınarak çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bunlar özetle;
ülke dışından sağlanan fonların yine ülke dışında kullandırılmasını amaçlayan ve ülkede bankacılık sektörü için düzenlenmiş her türlü yasa ve yönetmeliklerin dışında kalan bir tür bankacılık,
dıştan dışa bankacılık,
bir tür serbest bölge bankacılığı olarak ifade edilebilir.

Kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse, kıyı bankacılığı; "ülke dışından sağlanan fonların ülke dışında veya koşullara göre ülke içinde kullandırılması, uluslararası devletsiz paraların fon fazlası bulunan merkezlerden fon açığı bulunan merkezlere transfer edilmesi gibi finansal hizmetler yürüten genellikle serbest bölgelerde kurulan merkezlerde faaliyet gösteren ve ülke içindeki bankacılık sisteminin tabi olduğu yasal düzenlemelerin kapsamı dışında tutularak, getirilen mali ve hukuksal avantajlar sayesinde cazip çalışma koşullarının sağlandığı bankacılık türüdür"

Kıyı bankaları özel bir banka olmayıp, temel olarak diğer bankalar gibi mevduat toplamakta, kredi vermekte ve güvene dayalı işlemler (fudiciary) yapmaktadır.

c) Üretimde dışsallık ve negatif dıssal ekonomiler

ÜRETİM DIŞSALLIKLARI

Bir üreticinin üretiminin, diğer üreticinin üretim fonksiyonuna veya bir tüketicinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. Başka bir deyişle üretim dışsallıkları, üretim faaliyetinin herhangi bir kişi, firma veya grubun üretim faaliyetinin diğer kişi,firma veya grubun üretim faaliyetini etkilemesi durumunda ortaya çıkar ve bu etkiler piyasada dikkate alınmazlar. Bu tür dışsallıklara hava kirliliği yaratan kömür yakma işlemi, gübre kullanımı sonucu yer altı sularında meydana gelen kirlilikler veya korunmasız şekilde zehirli tarım ilaçlarını kullanan çiftçinin veya tarım işçisinin maruz kaldığı zarar örnek verilebilir

ÜRETİM DIŞSALLIKLARININ TÜRLERİ

Üretim dışsallıklarını kendi içerisinde 4 ana grup içersinde inceleyebiliriz. Bunlar;

1. pozitif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri,
2. negatif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri,

3. pozitif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri,
4. negatif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleridir.

1. Pozitif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri:

Bir üreticinin üretiminin diğer üreticinin üretim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumlu etki yaratması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür.

Herhangi bir üretim süreci içerisinde üretime etkide bulunan dışsal faktörlerden herhangi birisinin, bu üretim sürecine yaptığı olumlu yöndeki katkıdır. Bu tür dışsallığın klasik örneğini F.Bator (1958)'de vermektedir. Bu örneğe göre bir elma bahçesindeki ağaçlardan faydalanarak bal üretimi yapan arılar aynı zamanda çiçek tozlarını da taşımak suretiyle elma bahçesindeki üretimi artırıcı olumlu bir katkıda bulunmaktadır.

Bu konuda verilebilecek bir başka örnek, bakır kablolar yerine yoğun olarak kullanılmaya başlanılan fiber optik kabloların üretim üzerinde yarattığı pozitif etkilerdir. Fiber optik kablolar bakır kablolara göre çok daha hızlı ve kolay iletişim sağlamaktadır. Parmak kalınlığında fiber optik kabloya 20-30 milyon telefon konuşması veya digital veri yüklenebilmektedir. Bu ise uzak mesafeler arasındaki ses ve görüntü iletişimini kolaylaştırmaktadır (Erkan,1994:87). Fiber optik kablo teknolojisindeki gelişmeler sonucunda telefon, televizyon ve bilgisayar teknolojisi alanlarında kaydedilen gelişmeler olumlu üretim faaliyeti dışsallığı olarak ele alınabilir.

2. Negatif üretim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri:

Bir üreticinin üretiminin diğer üreticinin üretim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumsuz etki yaratması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. En fazla karşılaşılan dışsallık türüdür. Negatif dışsallık kapsamında yer alan pek çok olay aslında ekonomik bir üretim faaliyetinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. " dışsallıkların çoğu kez faydalı bir faaliyet olan üretim sürecinde ortaya çıkan ancak arzu edilmeyen yan ürünler" olarak da değerlendirilebilir (Dura,1991:74). Ekonomi tarihinde de çevre nlarının insanın üretim ve tüketim gücündeki artışla paralellik gösterdiğini görmekteyiz. Buna örnek olarak çimento fabrikasının faaliyetlerinden ve fosil yakıtlardan kaynaklanan ve partikül büyüklüğüne göre ayrılarak rüzgarla birlikte taşınan tozların, çevrede bulunan tarımsal alanların bozulmasına, tahrip olmasına, üretimde ve verimlilikte azalmalara yol açması gösterebilir. Bu örnek üzerine düşünüldüğünde bu araziden elde edilen tarımsal ürünlerin tüketilmesi durumunda, insan sağlığı üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler de ayrı bir dışsallık kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Dura,1991,74 ; Schaefer,1991:126). Bu ise negatif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyeti olarak nitelenebilir.

Diğer bir güncel örnek ise, bilgisayar sektöründeki gelişimlerin müzik sektöründe yarattığı olumsuzluklarla ilgilidir. Bilgisayarda CD kalitesinde ses ve müzik dosyalarının dinlenmesini sağlayan MPEG/MP3 programları aynı zamanda değişik ses formatlarını birbirine çevirebilen programlarla birleşince ilginç bir sonuç ortaya çıkardı. İnternete bağlanabilen bir kullanıcı MP3 formatında dilediğince müzik parçasını temin edebilmekte ve bunun karşılığında bir ücret ödememektedir. İnternet kullanıcıları, müzik piyasasında 10-12 besteden oluşan CD satın almak yerine hiçbir ücret ödemeden bir CD'ye 200'den fazla besteyi kaydederek dinleme şansına sahiptir. Bu gelişmeler dünya'da ve Türkiye'de tartışma yaratmaktadır. Müzik sektöründeki fikir ve sanat eserleri sahipleri zarara uğramaktadır.

İngiliz müzik grubu The Suede yasal mücadele ise pek çok web sitesinin kapatılmasını sağlarken Country müzik sanatçısı Johnny Cash Amerikan Senatosuna şarkılarının MP3 ile yayımı konusunda şikayette bulunmuştu (Gazete Pazar, 4 Ekim 1998, 8).

Günümüzde müzik sektöründeki üreticiler açısından, üretim faaliyeti sonucu olarak negatif dışsallık olarak kabul edilebilecek bu durum önümüzdeki yıllarda değişim gösterebilir. Müzik Şirketlerin MP3/MPEG'le mücadeleyi yasal olarak sürdürebilmesi çok zor ve maliyetli bir konudur ve sonuçta başarısız olma riski de azımsanamayacak ölçüdedir. Ancak dağıtım aracı olarak kullanılabilecek internet sektördeki diğer dağıtım kanallarından çok daha ucuz ve etkili bir araçtır. Önümüzdeki yıllarda Müzik şirketlerinin mevcut dağıtım sistemlerini gözden geçirerek parçaları mağazalara ISDN hatları ve kablo aracılığıyla göndermeleri ve dağıtımını yapmaları büyük olasılıktır. Böyle bir durumda ise üretimin ortaya çıkardığı pozitif dışsallıklardan bahsetmek olasıdır.

3. Pozitif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyetleri:

Bir üreticinin üretiminin bir tüketicinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumlu etki yaratması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür.

Üretici firmaların yeni teknoloji kullanarak üretim faaliyetleri yapmaları sonucunda ürün fiyatlarının düşmesi ile üreticilerin dış fayda sağlaması bu tür dışsallıklara örnek olarak verilebilir.1980'lerin başında, çok pahalı olan kişisel bilgisayarlarda yaşanan teknolojik gelişimler sonucunda, günümüzde fiyatlarının düşmesi ile tüketicilerin sağladığı fayda buna örnek olarak verilebilir. Bilgisayar teknolojisindeki hızlı gelişme, dev bilgisayarların küçülmesine ve ucuzlamasına yol açarken; sınırlı kullanışından, yaygın kullanıma, yani kişisel kullanıma kadar uzanan olanaklar doğurmuştur. Kişiler, yaptıkları işe kendi kişiliklerini ve yeteneklerini katma olanağı da bulabilmektedirler. Kişisel bilgisayar teknolojisi sayesinde ucuzlayan ve kişisel mekanlara taşınabilen bilgisayarlar, klasik programlama dillerine bağımlılığı ortadan kaldıran hesap tabloları (Spreadsheet) ve diğer paket programları sayesinde bilgisayar konusunda kullanıcılara etkili kullanım olanakları sağlamıştır. Uydu teknolojisindeki gelişmeler ve iletişim araçlarındaki teknolojik yenilikler sonucu cep telefonlarında da benzer gelişim gözlenmiştir (Erkan,1994:74; Bilal, 1996:15).

Ancak bu nokta da göz ardı edilmemesi gereken bir konu da bu tür teknolojilerin kullanılması sonucu fiyat düşmelerinin yarattığı pozitif dışsallıkların yanı sıra bu teknolojilerin yaratabileceği negatif dışsallıklarında olabileceği gerçeğidir. "Bir ekonomide kaynakların etkin kullanımı en uygun üretim teknolojilerinin kullanılması ile yakından ilintilidir. Çevre maliyetlerini de hesaba katan bir fayda maliyet analizi, var olan üretim teknolojilerinin en uygun üretim teknolojisi olmadığı sonucunu da verebilir" (Dura, 1991:82).

4. Negatif tüketim dışsallığı yaratan üretim faaliyeti:

Bir üreticinin üretiminin bir tüketicinin tüketim fonksiyonuna bağımsız değişken olarak girmesi ve olumsuz etki yaratması durumunda ortaya çıkan dışsallık türüdür. Üretime konu olan pek çok üründe gerekli standartlara uyulmaması durumunda, standartların tam olarak belirlenemediği hallerde ise kalitesiz üretimin söz konusu olduğu pek çok ürünün tüketimi, bu tür dışsallıkları yaratabilir. Bu nedenle oldukça yaygın olan bir dışsallık türüdür.

Yeraltı sularındaki nitrat oranının yüksek olması özellikle tarımsal üretim yapılan buğday, arpa vb alanlarda önem arz eder. Böylesi alanlardan elde edilen yemlerin kullanılması sonucu et ve türevi olan ürünlerde yüksek miktardaki nitrat ve nitrojen dioksit insan sağlığını ciddi olarak tehdit etmekte ve kanserojen maddeler içermektedir (Scheafer,1991:125).

Buna benzer bir örnek de tarım sektöründe kullanılan ilaçların yarattığı etki ile ilgilidir. Türkiye'de tarım ilaçlarının %47'si pamuk, %20'si meyve pazarında satılmaktadır. Yabani otlarla mücadele kullanılan tarım ilaçlarının %37'si ise hububatta kullanılmaktadır. Tübitak Marmara Araştırma Merkezi'nin düzenlediği Uluslarası "Ekotoksoloji ve Çevresel Güvenlik" konferansında Prof. Dr. Nafiz Delen, Dr.Necip Tosun ve Dr.Rıza Alpöz ülkemizde yabani ot mücadalesinde kullanılan bir ilaç olan 2.4 -D(Diklorofenoksi asetik asitin)'nin anne sütünden geçerek diş sert dokularının oluşumunu olumsuz yönde etkilediğini deneysel çalışmalarla kanıtlamışlardır. Bu ilacın mikro ve makro organizmalar üzerinde mutasyon ve kanser yapıcı etkileri olduğuna dair kanıtlar da bulunmaktadır (Hürriyet, 31 Ekim,1998, 6) Bunu destekleyen başka bir örnek ise Aldrin, Dieldrin, Chlordane adlı tarımsal ilaçların buğday ve hububatta gereğinden fazla kullanımı sonucu gıda kirliliği yaşandığı ve 1983 yılında bir Alman Üniversitesinin Adana'da yaptığı çalışmada alınan anne sütü örneklerinde ortalama değeri aşan tarım ilacı kalıntısı bulunmasıdır (Sabah, 31 ekim 1998,14).

144 Kara para aklama yöntemleri nelerdir?

KARAPARA AKLAMA YÖNTEMLERİ
Karapara aklamaya neden ihtiyaç duyulmaktadır?

Karapara aklamanın genel amacı; yasal olmayan faaliyetlerden elde edilen gelirlerin yasal olarak elde edilmiş gibi mali sisteme sokulması, bir başka deyişle bu gelirlerin yasadışı faaliyetlerden elde edildiğinin gizlenmesidir. Bu şekilde; yapılacak muhtemel denetimlerde gerekli açıklamalar yapılabilecek veya bu denetimlerin yapılmasını gerektirmeyecek şekilde bu gelirler, şüpheden uzak bir niteliğe kavuşturulacaktır.

Karaparaya kaynaklık eden en önemli suçun uyuşturucu ticareti, ve bu suçtan elde edilen gelirlerin çok büyük bir bölümünün nakit kullanımının düşük olduğu ve alınan önlemler nedeniyle büyük miktarlı nakit işlemlerin dikkat çektiği ülkelerde oluştuğu dikkate alındığında, bu gelirlerin nakit sisteme sokulması, aklayıcılar açısından daha büyük önem kazanmaktadır. Çünkü nakit halindeki gelir, günlük kullanımlar için harcanabilecek çok küçük bir kısmı hariç kullanılmaya uygun değildir. Dolayısıyla nakit halindeki bu gelirin kullanılabilir hale getirilmesi yani aklanması gerekir.

Kaç çeşit karapara aklama yöntemi bulunmaktadır?

Belirli bir sayı vermek mümkün değildir. Pek çok kişinin aklına gelmeyecek yöntemler kullanılabilir. Bu açıdan sınırsız sayıda aklama yöntemi vardır demek yanlış olmaz. Aklama yöntemleri ülkeden ülkeye, finansal sistemlerde kullanılan araçların çeşitliliğine bağlı olarak değişir. Ayrıca günümüzde yasadışı gelir elde edenler artık kendi paralarını kendileri aklamamakta, bu işte profesyonelleşen aklayıcıları kullanmaktadırlar. Aklama işiyle uğraşanlar işlerini çok iyi bilen muhasebeciler, bankerler, hukukçular, mali danışmanlar vs. olabilir. Bunların sağlam bir mesleki geçmişi vardır, çoğu sabıkasızdır, öncül suçla hiçbir alakaları yoktur. Hizmetlerine karşılık olarak komisyon, prim adı altında gelir elde ederler.

Sınırsız sayıda yöntemle aklama yapmak mümkün olmakla birlikte en çok kullanılan ve mücadele eden birimler açısından öğretici olabilecek nitelikte olan yöntemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Fonların fiziken ülke dışına kaçırılması,
Şirinler (smurfing) yöntemi,
Parçalama (structuring) yöntemi,
Vergi cennetleri (off-shore),
Paravan (Kağıt üstündeki) ya da hayali şirketler,
Oto-finans borç yöntemi (Loan-back),
Döviz Büroları,
Kumarhane ve Gazinolar,

Nakit para kullanılan işyerlerinin işletilmesi (Göstermelik şirketler),
Sahte fatura (hayali ihracat),
Alternatif havale sistemleri (hawala vs.),
İnternet bankacılığı ve elektronik para,
...

Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür. Ancak en fazla kullanılan yöntemler olarak bu sıralananlar hakkında yapılacak açıklamalar konu hakkında bilgi sahibi olunması için yeterli olacaktır.

Karapara aklamada kullanılan bu yöntemlerin açıklamaları yapılırken fazla detaya girilmeyecek ve kullanılan yöntemin belirleyici, diğer yöntemlerden farkını ortaya koyan noktaları vurgulanmaya çalışılacaktır. Elbette ki bu yöntemler açıklanacağı şekilde tek başlarına kullanılmayabilmektedir. Birden fazla yöntem aynı aklama faaliyeti içerisinde, aynı anda kullanılabileceği gibi (Örneğin şirinler (smurfing) yöntemi ile parçalama (structuring) yöntemi aynı anda kullanılmaya çok uygun yöntemlerdir), bir yöntemde belirtilen aşamalardan bazıları uygulanmayabilecektir.

Şirinler (smurfing) yöntemi

Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte konuyla ilgili düzenlemelerin yapıldığı ülkelerde belirli tutarların üzerindeki nakit işlemlerin bildirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Bu limit ABD için 10.000 dolardır. (Ülkemizde de 4208 sayılı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 8. maddesinin değişmeden önceki hükümlerine göre; yükümlüler taraf oldukları ve aracılık ettikleri tutarı 5 milyar lira veya muadili dövizi aşan maddede yazılı her türlü işlemi MASAK'a bildirmek zorunda idi. Bu tutar, tespit edildiği tarihte yaklaşık 20.000 ABD dolarına tekabül etmekte idi.) Bildirim yükümlülüğünden kurtulmak için eldeki fon bu limite yakın tutarlara bölünür ve çok sayıda kişi (smurf) tarafından çok sayıda bankaya veya aynı bankanın farklı şubelerine yatırılır.

Kaba bir hesapla örneğin 20 kişi bir banka veya farklı şubelerine 9.000'er dolar yatırsa , günde 180.000 dolar, 10 günde 1.800.000 dolar yatırılmış olur. Aynı işlem aynı kişiler tarafından bir başka bankaya da yapılsa bunun anlamı 10 günde 3.600.000 dolarlık bir tutarın nakit bildirim zorunluluğu olmadan bankaya yatırılmış olması demektir.(Bu durum sadece nakit işlem bildiriminden kurtulmayı sağlar, yoksa şüpheli işlem bildirimi şüphelenilen her durumda yapılabilir) Para bu şekilde sisteme girmiş olur (Yerleştirme aşaması). Bu şekilde sisteme giren para kasa çekleri, havale veya fiziki olarak ülke dışına çıkarılabilir.

Parçalama (structuring) yöntemi

Eldeki fonu küçük miktarlara bölüp bunları bankaya yatıracak çok sayıda kişiyi (smurfleri) her zaman bulmak mümkün olmayabilir. Bu durumda insan sayısı yerine işlem sayısını artırmak suretiyle bildirimden kaçınmak mümkün olabilir.

Bu yöntemde de yine yapılan işlemleri bildirimden kaçınmak veya iz bırakmamak amacıyla bölme tekniği kullanılıyor. Çok yüksek tutara dayalı bir işlem küçük tutarlara dayanan çok sayıdaki işlemlere bölünüyor. Başka bir ülkedeki örnek bir olayda, 29 milyon dolarlık bir tutar ortalama 600'er dolarlık 40.000'den fazla işlem yapılmak suretiyle Ekvator'a transfer edilerek aklanmıştır.

Parçalama yöntemini şirinler yöntemine benzetmek mümkün; çünkü her ikisinde de yüksek tutarlar düşük miktarlara bölünmek suretiyle işleme tabi tutuluyor. Her ikisinde de amaç nakit işlem bildirimlerinden kurtulmak ve dikkat çekmemektir.

Vergi Cennetleri (Kıyı Bankacılığı Off-Shore)

Kıyı bankacılığı (Off-shore) için, yaptıkları işlemler ve kurulu oldukları yerler baz alınarak çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bunlar özetle;
ülke dışından sağlanan fonların yine ülke dışında kullandırılmasını amaçlayan ve ülkede bankacılık sektörü için düzenlenmiş her türlü yasa ve yönetmeliklerin dışında kalan bir tür bankacılık,
dıştan dışa bankacılık,
bir tür serbest bölge bankacılığı olarak ifade edilebilir.

Kapsamlı bir tanım yapmak gerekirse, kıyı bankacılığı; "ülke dışından sağlanan fonların ülke dışında veya koşullara göre ülke içinde kullandırılması, uluslararası devletsiz paraların fon fazlası bulunan merkezlerden fon açığı bulunan merkezlere transfer edilmesi gibi finansal hizmetler yürüten genellikle serbest bölgelerde kurulan merkezlerde faaliyet gösteren ve ülke içindeki bankacılık sisteminin tabi olduğu yasal düzenlemelerin kapsamı dışında tutularak, getirilen mali ve hukuksal avantajlar sayesinde cazip çalışma koşullarının sağlandığı bankacılık türüdür"

Kıyı bankaları özel bir banka olmayıp, temel olarak diğer bankalar gibi mevduat toplamakta, kredi vermekte ve güvene dayalı işlemler (fudiciary) yapmaktadır.

Diğer bankalardan ayıran özellikleri

Kıyı bankaları bulundukları ülkede geçerli olan para birimi dışındaki bir para birimi ile işlem yapar.
Şart olmamakla birlikte esasen yerleşik olmayan kişiler ve kurumlarla işlem yapar.

Genellikle yurtiçi finans piyasasının tabi olduğu yasaların sınırlamaların ve kontrollerin çoğundan muaftır.
Çok sıkı biçimde sır saklama ilkesi uygulanmaktadır.
Faiz oranlarının belirlenmesinde serbestlik söz konusudur.
Belli bir likidite, disponibilite oranı uygulanmaması, munzam karşılık yatırılmaması söz konusudur.
Dolaysız vergi olarak alınan gelir ve kurumlar vergisi kaldırılmakta veya çok düşük seviyelere çekilmektedir.
Bankaların müşterilerine ödeyecekleri faizden veya interbank işlemlerinden doğacak faizlerden stopaj kesilmemekte, yurtiçi bankaların tabi olduğu kambiyo sınırlamalarına tabi tutulmamaktadır.

Vergi cennetleri müşteri çekmek için neler sunuyorlar?

Gizlilik
Politik istikrar
Vergilendirme olmaması (sıfır ya da sıfıra yakın)
Sermaye hareketlerinde tam serbesti
Coğrafi konum olarak gelişmiş ülkelere yakınlık
Gerekli altyapı (telekomünikasyon, ulaşım, konaklama)
Uzman personel veya kurum (vergi danışmanları, avukatlar vs).

Karapara nasıl aklanıyor?

Para aklama bu ülkelerde mevcut finansal kuruluşlar (özellikle bankalar) veya paravan şirketler (shell companies) aracılığı ile olabilmektedir. Bankalar suçlular tarafından kurulabileceği gibi işbirlikçileri tarafından da kurulabilir. Merkezlerde kurulan bankalar ve paravan şirketlerin ortaklık yapıları hakkında bilgi edinilememektedir, dolayısıyla bunlar gerçek sahiplerinin bilinmediği şirketlerdir. Çünkü bu ülkelerde sıkı bir sır saklama yükümlülüğü olup mahkeme kararı veya hükümet izni olmadan, bilgi verenlere ağır cezalar verilebilmektedir.

Bir sınır ötesi banka, içinde bulunduğu ülkeden bankacılık işlemlerinin tümünü sürdürebilir ve bütün dünyaya karapara transfer edebilir. Ancak bu tür merkezler için ciddi mlulukIar getiren düzenlemeler üzerinde çalışılmaktadır. Böylece bu merkezlerin karapara aklamaya karşı mücadelede diğer ülkelerle işbirliği içinde olmasına çalışılacaktır. Bu yöndeki çalışmalar FATF içerisinde oluşturulan çalışma grubu ile İşbirliği içinde olmayan ülkelere (Non-cooperative countries and territories) uygulanacak direktifler tespit edilmek suretiyle yürütülmektedir. Bu sayede bu ülkeler için de işbirliği yapmamaları halinde yaptırım uygulamasına gidilebilecektir.

Bu merkezler kullanılmak suretiyle loan-back, fonların bu ülkelere fiziki transferi gibi yöntemlerle karapara aklanabilmektedir. Bu yöntemlere ileride değinilecektir.

Nakit para kullanılan işyerleri (göstermelik şirketler)

Bu yöntemde hamburgerci, simit dükkanları, benzin istasyonu gibi nakit para akışının yoğun olduğu işyerleri kurulur. Bu işyerleri gerçekten çalışan yerler olabileceği gibi fiktif yani bürosu olan ama iş yapmayan bir şirket de olabilir. Bu tür işyerlerinin seçilmesinin nedeni bunların muhasebe denetimlerinin yapılmasının oldukça zor olmasıdır. Yani ne kadar benzin, kaç hamburger ya da simit satıldığını tespit etmek hemen hemen mümkün değildir. Böylece yasa dışı kaynaklardan gelen fonlar bu işyerlerinden elde edilen gelirlerle karıştırılabilir.

ABD'de bu yöntem kullanılarak uyuşturucu kaçakçısına ait pizza dükkanları zinciri vasıtasıyla uyuşturucudan elde edilen gelirlerin aklandığı belirlenmiştir.

Paravan-hayali şirketler(Shell Company)'in kullanılması

Bu şirketler herhangi bir ticaret veya imalat faaliyetinde bulunmayan ve genellikle sınır-ötesi merkezlerde kurulan şirketlerdir. Yukarıda belirtilen göstermelik şirketlerden farklıdırlar; göstermelik şirketlerde de aklama amacı olmakla birlikte yasal bir faaliyet ve bir işyeri söz konusudur. Oysa bu şirketler sadece kağıt üzerinde vardır (masa, kasa, adres kısa şirketler) ve bunların kurulmasındaki amaç, ayrıştırma aşamasında fon transferlerinin bu şirketler üzerinden geçirilmesi suretiyle inceleme ve denetim anında iz sürmeyi zorlaştırmaktır. Sır saklama yükümlülükleri dolayısıyla ortaklarının dahi öğrenilmesinin mümkün olmadığı bu şirketleri diğerlerinden ayırmak güçtür. Birçok sınır-ötesi merkezde paravan şirket kurmak için birkaç yüz dolar yeterli olmaktadır.

Karapara nasıl aklanıyor?

Karapara aklama işi yapanlar bu tipten birçok şirkete sahip olabilirler ve izleri daha fazla karışık hale getirmek için fonları bir şirketten diğerine aktarırlar. Bir paravan şirket maskelemeyi artırmak için gerçekten yasal işlemlere de girişebilir. Şirketler arasında yapılan transferler sonucu;

1. Paravan şirket çok kârlı bir işletme gibi gösterilebilir. Böyle bir durumda kağıt üzerinde görülen kârın yerine kasaya karapara konur. Bu paranın vergisi ödenir ve yasallaştırılmış olur.

2. Paravan şirket kâr oranı yüksek ya da düşük bir çok şirketi, gayrimenkulu veya değerli kağıdı satın alabilir. Bilinçli spekülasyonlarla, kağıt üzerinde yapılan alım satımlarla bu yatırımlar değerlenmiş gözükür ve yine vergisi de ödenmek suretiyle karapara aklanır. Karapara aklayan kişi aklanan ve yasallaşan paranın vergisini ödemeye her zaman hazırdır.

Oto finans borç yöntemi (Loan-back)

Bu yöntemde off-shore merkezlerde mevcut finans kurumları vasıtasıyla, buralara ulaştırılan karapara sahibine kredi olarak geri dönmektedir. İşlemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Karapara aklayacak kişi off-shore merkezine gider ve karaparayı burada faaliyet gösteren A bankasına yatırır (daha sonra bu parayı bir başka ülkedeki B bankasına da aktarabilir).

2. Daha sonra kendi ülkesindeki C bankasına başvurarak A (veya B bankasındaki) hesabını teminat göstermek suretiyle kredi talebinde bulunur. C bankası bu krediyi kendisine verir.

3. Aklayıcı aldığı kredi ile istediği yatırımı yapar (Otel alabilir vs).

4. Kredisini C bankasına geri ödemez. C bankası da bu kişinin teminat gösterdiği A (veya B) bankasındaki parasını haciz eder ve yurda getirir.

5. Böylece bu kişinin karaparası otel veya bir başka yatırım şeklinde aklanmış olarak ortaya çıkmaktadır.

Döviz Büroları

Birçok ülkede bulunan ve nakit ağırlıklı çalışan bu kurumlarda para değiştirilir. Bunun suiistimale açık yönleri bulunmaktadır:

1. Suç geliri ile eldeki paranın değiştirilmesi nedeniyle gelirin kaynağından bir ölçüde uzaklaştırılması sağlanabilir.

2. Küçük banknotlar büyüklere veya eldeki para birimleri diğer para birimlerine çevrilebilir. Böylece finansal sisteme entegre edilmesi kolaylaşabilir.

3. Nakit karşılığında bazı parasal araçlar (seyahat çekleri, euro çek, kişisel çek gibi) verebilmektedirler.

4. Ülkemizde söz konusu olmamakla birlikte kimi ülkelerde döviz büroları fon transfer edebilmektedirler.

5. Ciddi denetim ve muhasebe kayıt şartlarına tabi olmadıklarından bu durum önemli avantajlar sağlayabilir.

6. Döviz bürolarına sahip olmak bankaya sahip olmaktan çok daha kolaydır. Örneğin İngiltere'de bunun hemen hemen hiçbir prosedürü yoktur.

Döviz büroları suçlularla işbirliği yapabilir. Suçludan aldığı kara parayı kendi adına açtırdığı banka hesabına yatırmak ve buradan transfer etmek suretiyle aklama sürecine katkıda bulunabilir.

Kumarhane ve Casinolar

Casinolar kredi açılması, vadesinin uzatılması, kiralık kasa hizmeti, çeklerin ciro edilmesi hatta fonların havale edilmesi gibi birçok finansal işlemi yapabilmektedirler. Aklayıcılar çok büyük miktarlı nakit parayı casinoya yerleştirebilir ve herhangi bir bildirim yapılmamasını isteyebilirler. Bundan sonra artık para casino çekleri ile istenildiği zaman çekilebilir veya transfer edilebilir. Casinolar için de bildirim yükümlülüğünün bulunabilmesi nedeniyle kimi durumda karapara bildirim tutarının altında, dikkat çekmeden fişlere çevrilebilir. Ayrıca casino sahipleri ile işbirliği yapılmak suretiyle karaparanın kumar kazancı olarak gösterilmesi veya bildirim limitinin üstündeki nakdin bir kerede yatırılması mümkün olabilir.

Sahte veya yanıltıcı fatura - Hayali ithalat, ihracat

Ülkemiz gündemini 80'li yıllarda uzunca bir süre meşgul eden ve asıl olarak haksız vergi iadesinde kullanıldığı için eleştiri konusu yapılan hayali ihracat karapara aklama işleminde de kullanılabilir. Buna göre değeri çok düşük veya hiç olmayan bir mal ihraç edilmiş gibi gösterilir ve buna uygun olarak fatura düzenlenir. (Bu faturalar ya malın değerini oldukça yüksek gösteren yanıltıcı fatura veya tamamen aklanan tutara denk gelecek şekilde sahte fatura olabilir, ancak ikinci durumda tespit daha kolay olabileceğinden riski fazladır) Örneğin gerçek değeri 50 bin dolar olan mal için 500 bin dolar karşılığı fatura düzenlenmek suretiyle 450 bin dolar ihracat geliriymiş gibi gösterilebilir ve aklanabilir. İhracın yapıldığı belirtilen ülkedeki firma, faaliyeti olan yasal bir firma, göstermelik bir firma veya paravan bir firma olabilir.

Benzer durum ithalat için de yapılabilir. Bu durumda da yurtdışından 10 bin dolara alınan bir mal yurtiçinde aklamada kullanılan şirkete 300 bin dolara satılabilir. Aradaki fark böylece aklanmış olur. Bu işlem yurtiçinde de yapılabilir.

Fonların fiziken ülke dışına kaçırılması (Currency Smuggling)

Bu yöntem karaparanın kazanıldığı ülkeden, bu ülkedeki sıkı düzenlemeler nedeniyle, fonların denetim eksikliği veya işbirliğine müsait kuruluşların olduğu kısaca kolaylıkla plase edilebileceği bir başka ülkeye fiziki olarak çıkarılması işlemidir. Off-shore merkezler bu tür paranın bu şekilde gidebileceği uygun yerlerdir.

Fiziken ülke dışına çıkarılan para halen nakit halindedir, ancak kaynağından bir ölçüde de olsa uzaklaşmıştır. Daha sonra gittiği ülkede yapılan bir dizi işlemle birkaç ülkeyi de dolaşarak ve aklanmış olarak ilk çıktığı ülkeye getirilebilir. Karapara fiziki olarak yurtdışına kara, hava veya deniz yoluyla çıkarılabilir.

Ülkemize de sınırdan nakit geçişi yoluyla para transferi yapılmaktadır. Ancak bu durum ihracat yapılan kimi ülkelerdeki (Doğu Avrupa ülkeleri ve yeni bağımsızlığını kazanan Türk cumhuriyetleri gibi) bankacılık sistemlerinin yetersiz ve/veya çok fazla komisyonla çalışmalarının bir sonucudur. Gerçekten de bu ülkelerde bulunan bankalarca yüzde 30'lara varan komisyon alındığı belirlenmiştir. Bununla birlikte ihracat geliri olarak beyan edilen ve sınırdan fiziki olarak getirilen tutarlara ait incelemelerin yapılması ve beyanların doğruluğunun araştırılması gereklidir.

Burada genel olarak değindiğimiz karapara aklama yöntemleri bunlarla sınırlı değildir ve gelişen teknoloji ve değişen koşullara göre yeni teknik ve yöntemler geliştirilmektedir. Bu yöntemler, aklama faaliyetinin gerçekleştirileceği ülkedeki inceleme ve denetimin az olduğu veya iz sürmenin zor ve imkansız olduğu alanlarda yoğunlaşmaktadır. Karapara aklamanın dünyadaki gelişen yeni trendi, kullanıcısına geniş anonimlik imkanı sunan ve kimliğini belli etmeyen internet bankacılığı ve elektronik paranın aklama faaliyetlerinde kullanılmasıdır.

145 Emisyon hangi ölçüler içerisinde güvenilir bir kamu geliridir?

Yöntem1

Emisyon

Türkçe karşılığı "ihraç" demek olan emisyon sözcüğü yabancı dillerde çıkarmak, yaymak, tedavüle koymak anlamında kullanılır. Kâğıt paranın, tahvillerin, hisse senetlerinin ilk defa piyasaya sürülmesi emisyondur. Ufaklık paranın piyasaya çıkarılmasında emisyon terimi kullanılmaz.

Emisyona Merkez Bankası yetkilidir. Emisyon Merkez Bankası'nın aktif ve pasifindeki gelişmelerin sonucu oluşur. Emisyonu etkileyen en önemli kalemler altın ve yabancı dövizler karşılığında, ticari ve sınai senetlerin reeskonta veya avansa kabulleri suretiyle, hazineye kısa vadeli avans, hazine kefaletini haiz bonoların iskontosu suretiyle oluşmaktadır. Merkez Bankası mevduatı ise, arttığı zaman emisyon ihtiyacını azaltan, azaldığı zaman emisyon ihtiyacını artıran bir faktördür.

Ekonomi tam çalışma düzeyinde parasal akımlar reel akımlar dengesi kuruluncaya kadar, emisyon mali bakımdan sağlıklı ve güvenilir bir kamu geliridir. Fakat ekonomi bir defa tam çalışma seviyesinde dengeye kavuştuktan sonra emisyon hacminin hangi ölçütler içinde arttırılmasının sağlıklı olacağı meselesi ortaya çıkar. Bu konuda belirli ölçütler ortay konmaya çalışılmıştır. Şöyle ki:

a)Milli gelirdeki artışlar; Bu konuda Arthur Lewis Gana üzerinde yaptığı bazı incelemelerde milli gelirde 2 ünitelik bir artışa karşılık emisyon hacminde bir ünitelik bir artış meydan getirmenin mali bakımdan sakıncalı olmadığı sonucuna varmıştır. Hiç şüphesiz bu nispet tartışmasız bütün ekonomiler için geçerli kabul edilemez. Burada temel ölçüt kanaatimizce paranın gelir tedavül süratinin hesaplanması lazım gelir. Bu sürat hesaplanınca milli gelirdeki artış hızı da bilinince emisyon yoluyla toplam para arzının ne miktarda arttırılacağı kolayca hesaplanabilir. Türkiye gayri safi kalkınma hızının 2 katını aşmayan yıllık emisyon miktarının mali istikrarı bozmadığı anlaşılmaktadır.

b)Monetizasyon; Az gelişmiş ekonomilerde dahil olmak üzere çağdaş ekonomiler gün geçtikçe daha çok para ekonomisi içine girmektedirler. Bu olaya ekonominin monetizasyonu denmektedir. Bu olay hesaplanabilirse, bu olaya dayanarak ekonomide ne miktarda ilave emisyona gidilmesi gerektiği tahmin edilebilir. Böylece bir yanda ekonomide para ekonomisine geçişler hızlandırılırken diğer yanda ekonomilerde iş bölümü ve ihtisaslaşma geliştirilerek üretim arttırılır. Bu durum yeni tasarruf ve yatırımlara imkan hazırlar milli gelir ve istihdam düzeyi yükselir.

Bir ekonomide para ekonomisine geçişi paraya karşı olan talebin üretim hacmindeki artıştan daha hızlı olmasıdır şeklinde tarif edebiliriz. Ekonomilerin para ekonomisine geçişleri fiyat istikrarı içinde gerçekleştirildiği zaman hazinenin gelir yaratma fonksiyonundan yararlanılmış olur.

c)Stok hareketleri; Ekonomiler kalkındıkça stoklar GSMHya oranla artmaktadır. İşletmelerin ellerinde stok bulundurmaları bu işletmelerin döner sermayeye olan ihtiyaçlarını arttırır. Bu itibarla ekonomide toplam para arzını emisyon yoluyla ayarlarken stok seviyesindeki iniş ve çıkışları da göz önünde tutmak ve stokların arttığı zamanlarda emisyon miktarını arttırmak gerekir.

d)Dış borçların ödenmesi; Bugün az gelişmiş ekonomilerin büyük bir kısmı iki trilyon dolardan daha fazla ağır bir dış borç yükü altındadır. Buna mukabil adı geçen ekonomilerin ödemeler dengesi devamlı olarak açık göstermektedir. İşte bu gibi ekonomilerde dış borçların yıllık faizleri ve ana paraları ödenirken dış borç servisi kadar milli paranın toplam para arzından çekilmesine engel olmak lazım gelir. Zira bu ekonomilerde ödemeler dengesi açık gösterdiği ve ödemeler dengesindeki açıklık dış ticaret dengesinden ileri geldiği için dış borç ödemeleri dolayısıyla emisyon miktarını azaltmak ekonomide deflasyonist bir etki meydana getirebilir. Bunu önlemek üzere ekonomide toplam mal ve hizmet arzı ile parasal akımlar arasında denge sağlayacak miktarda emisyona gidilmesi gerekir.
e)Karşılık paraların debloke edilmesi; Dış yardım bilindiği üzere karşılık para yaratmakta ve türkiyede genel bütçe içinde yer almaktadır. Dış yardım genellikle mal ve hizmet şeklinde milli ekonomiye girdiğinden karşılıklı paralar teşekkül ettikleri zamanda debloke edilmezse ekonomide deflasyonist etki meydana getirebilirler. Bu itibarla dış yardımdan doğan bloke fonların debloke fonlar haline getirilmesi zaman ve miktar itibariyle iyice ayarlanmalı ekonomide mal ve hizmet akımları ile parasal akımlar arasındaki denge bozulmamalıdır.
f)Yurtdışındaki işçilerden sağlanan dövizlere göre emisyon hacmi ayarlamalıdır; Türkiye son 40 seneden beri yurtdışında çalışan işçilerden önemli miktarlarda döviz elde eder duruma gelmiştir. Yurtdışındaki işçilerden sağlanan dövizler bir çeşit ihracat geliri olarak düşünülmeli ve emisyon hacmi dışardan sağlanan döviz akımına göre ayarlanmalıdır.
g)Fiyatlar genel düzeyindeki yükselmeler; Fiyatlar genel düzeyindeki yükselmeler emisyon hacminin düzenlenmesinde göz önünde tutulması gereken bir husustur. Zira işletmelerde stokların finansmanı, girdilerin satın alınması, işçi ücretlerinin ödenmesi, kredileri satışların finansmanı hep yeni fiyatlar üzerinden sağlanacaktır. Bu nedenle ekonomide emisyon miktarı saptanırken bir önceki yıla göre fiyatlar genel düzeyindeki yükselmeler iyice değerlendirilmeli ve yıl içinde gerçekleşecek enflasyon hızı göz önünde tutulmalıdır.

Yöntem2
PARASAL GENİŞLEMENİN NEDENLERİ, ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Parasal genişleme, hükümetlerin merkez bankası üzerinde doğrudan ve/veya dolaylı yollardan etkide bulunarak para arzını artırmalarıdır. Politik ve ekonomik istikrarsızlığın egemen olduğu ülkelerde para arzının aşırı biçimde genişlemesinin temel nedeni siyasi olgulardır. Siyasi otorite, yeniden seçilebilmek için kamu harcamalarını sürekli olarak artırmakta, bunun neticesinde kamu kesimi finansman açıkları nı ortaya çıkmaktadır. Kamunun finansman açığı ise başlıca beş ayrı yoldan karşılanmaya çalışılmaktadır. Bunlar; vergileme, iç borçlanma, dış borçlanma, para basma, döviz rezervlerinin kullanılmasıdır.

Kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonlarının genişlemesi kamu harcamalarının sürekli artması anlamına gelmektedir. Artan kamu harcamalarına paralel olarak siyasal iktidarlar finansman nu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Kamu harcamalarının finansmanında temel kaynak vergilerdir. Vergiler devletin en önemli finansman kaynağı olmasına rağmen bunun sınırları bulunmaktadır. Herşeyden önce vergilerin artırılması, vatandaşlar tarafından tepki ile karşılanabileceğinden oy kaybetmek istemeyen ve yeniden seçilebilmeyi planlayan siyasal iktidarlar, vergileri özellikle seçim öncesi dönemlerde fazla artırmamaya özen gösteririler. Kamu harcamalarının tamamen vergi ile finanse edilmemesi bütçe gelirleri ile bütçe harcamaları arasındaki dengesizlik nunu yani "bütçe açığı" nunu gündeme getirir.

Hükümetler bütçe açığını tamamen vergi ile finanse etmeyince, bu kez vergi-dışı finansman kaynaklarına yönelirler. Vergi-dışı finansman kaynakları ise borçlanma ve emisyondur.

Önemle belirtelim ki, vergi yükünün giderek artmasının ekonomi üzerinde ciddi nlara yol açması kaçınılmazdır. En başta vergi yükünün artmasının toplam tasarrufları, yatırımları ve emek arzını olumsuz etkilemesi sözkonusudur. Bu, netice olarak işsizliğin artması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın yavaşlaması ve prodüktivitenin azalması anlamına gelir. Dahası, vergilerin ağırlaşması, vergi kaçakçılığı nunu da beraberinde getirir. Vergi kaçakçılığı, yeraltı ekonomisinin (kayıtdışı ekonominin) genişlemesi ve devletin vergi gelirlerinin azalması sonucunu doğurur.

Borçlanmanın da ekonomi üzerinde olumsuz sonuçları vardır. Devletin kamu harcamalarını iç borçlanmaya (hazine tahvil ve bono ihracı, Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans vs.) başvurarak finanse etmeye yönelmesi kısa dönemde faiz oranlarını artırır. Faiz oranlarının artması üretim ekonomisinin daralması ve yatırımlara aktarılabilecek fonların milli gelire hiç bir katkısı olmayan rant ekonomisi içinde değerlendirilmesi neticesini doğurur. Faiz oranlarının artması, müteşebbislerin kredi kullanma maliyetlerini önemli ölçüde artırır. Özetle, devletin iç borçlanmaya başvurması reel sektör üzerinde olumsuz sonuçlar doğurur. Uzun dönemde ise gelecek kuşakların vergi yükünün artması nu gündeme gelir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde aşırı iç borçlanma reel ekonomi açısından son derece sakıncalı bir maliye politikası aracıdır. Üstelik, kamu harcamalarının borçlanma ile finanse edilmeye çalışılması,kamu ekonomisini adeta bir "fasit daire" içine sokar. Zira, asıl amacı kamu harcamalarını finanse etmek olan devlet, borçlanma ile faiz yükünü artırır ve yeniden, bu kez daha yüksek faizle borçlanmaya başvurmak zorunda kalır.

Devletin dış borçlanmaya başvurması sınırlı olduğu ve verimli alanlarda kullanıldığı takdirde ekonomi açısından faydalı olabilir. Ancak giderek artan dış borçlanma kamu ekonomisinde bir başka dengeyi olumsuz etkiler. Devletin dış borçlarının artması, dış borç faiz yükünün artması nunu da beraberinde getirir. Netice olarak, devletin döviz kaynaklarının bir kısmı, dış ülkelere dış borç ana parası ve faizi olarak geri ödenmek zorundadır. Bu durumda ödemeler bilançosunda denge bozulabilir ve açık nu gündeme gelebilir. Anlaşıldığı üzere gerek iç, gerek dış borçlanma sınırlandırılmadığı takdirde ekonomi üzerinde ciddi nlar ortaya çıkarabilir.

Bütçe açıklarının vergi dışı finansman kaynaklarından bir diğeri emisyondur. Devletin merkez bankası kaynaklarına başvurarak karşılıksız para basması ve/veya merkez bankası avanslarını kullanması, daha sonra da bu borcun bir yasa çıkarılarak ortadan kaldırılması ya da uzun vadeli borç haline dönüştürülmesi (konsolidasyon = tahkim) işlemleri nihai olarak enflasyona yol açmaktadır. Iktisat biliminde para arzı artışı ve fiyatlar genel seviyesi arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğu pek çok ampirik çalışma ile doğrulanmıştır. Özetle, kamu ekonomisinde hükümetlerin para arzını artırmalarının sonucu enflasyondur.

B. PARASAL GENİŞLEME VE FİYATLAR GENEL SEVİYESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Parasal genişleme ve fiyatlar genel seviyesi arasındaki ilişkiler literatürde Miktar Teorisi olarak adlandırılmakta ve para teorisinin temelini oluşturmaktadır. Miktar teorisi, kısaca paranın miktarındaki artış ile fiyatlar genel seviyesi arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Miktar teorisi, çok basit ve anlaşılır bir hipotezi öne sürmektedir: paranın miktarındaki artışlar fiyatlar genel seviyesini artırır, yani enflasyona yol açar. Bunun tersi olarak paranın miktarındaki azalma, fiyatlar genel seviyesinin düşmesine, yani deflasyona yol açar.

Bu bölümde para arzındaki büyüme ile fiyatlar genel seviyesi arasındaki ilişkileri başlıca üç alt başlık altında inceleyeceğiz. Ilk olarak, konunun tarihsel temellerini, daha sonra teorik temellerini ve son olarak da para arzı ile fiyatlar genel seviyesi arasındaki uluslararası ampirik araştırmaların sonuçlarını özetleyeceğiz. Bu son bölümde ayrıca ülkemizde para arzı ve fiyatlar genel seviyesi arasındaki ilişkiyi test etmeye çalışacağız.

1. Miktar Teorisinin Doğuşu

Para miktarı ve fiyatlar genel seviyesi arasındaki ilişkinin mevcut olduğunu ilk ortaya atan düşünürün Polonyalı Astrolog Copernicus (1473-1543) olduğu ileri sürülür Copernicus'un Polonya Kralı Sigismund I'in isteği üzerine para nlarını incelediği belirtilmektedir. Copernicus dışında konuyu inceleyenler arasında J. Bodin, Sir W. Petty, R.D. Cantillion adlı düşünürleri de saymak gerekir. J. Bodin (1530-1596), yayınladığı bir eserinde sikkelerden eksiltilmiş değerli maden oranıyla fiyat hareketlerini karşılaştırmıştır. Bodin, fiyatlardaki artışın sikke ayar bozukluğu oranından çok daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. R. Cantillion (1680-1734) ise altın ve gümüş madenlerin keşfedilmesi neticesinde para miktarının artmış olduğunu ve bunun sonucunda fiyatlar genel seviyesinin yükseldiğini belirtmiştir. Fakat konuyu ilk kez detaylarıyla ve açık olarak inceleyenler, klasik liberalizmin kurucusu ve ilk temsilcileri olmuştur. Siyasi liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke bir eserinde para miktarı ve fiyatlar arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır (Ergin,1981: 147):

"Arz ve talep sabit iken fiyatlar yükselirse, nedeni doğrudan doğruya para miktarındaki değişikliktir. Ancak paranın yavaş veya hızlı el değiştirmesine göre, fiyatlar az veya çok yükselir."

Konuyu çok açık olarak ortaya koyan düşünürlerden birisi de D. Hume'dur. A. Smith ve diğer klasik iktisatçılar üzerinde çok büyük etkisi olan D. Hume (1711-1776), para miktarı ve fiyatlar arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır (Ergin,1981: 149):

"Ingiltere'deki altın ve gümüşün beşte dördünü bir gemiye yüklettiklerini ve gece denize açılan geminin battığını varsayalım. Ne olacaktır? Bütün Ingiltere'nin parası bir gecede beşte dört azalmış bulunacaktır. Dolaşımdaki para Henry VIII ve Edward VI zamanlarındaki miktara inecektir. Fiyatlar da aynı oranda ucuzlayacaktır. Ucuzlayan Ingiliz malları, yabancı ülkelere çok daha büyük miktarlarda satılacaktır. Yabancı malları ise, iç piyasada pahalılıkları dolayısıyla alıcı bulamayacaktır. Dışsatım artarken, dışalım azalacaktır. Dış ticaret, memlekete değerli maden kazandıracaktır. Altın ve gümüş girişi para stokunu eski hacmine getirince, fiyatlar da olay öncesi düzeye yeniden gelecektir...Bir gecede Ingiltere'deki para stoku beş kat artarsa, gelişme ters yönde olacaktır. Iç piyasada fiyatların yükselmesi, dışalımın çoğalmasına ve dışsatımın azalmasına yol açacaktır. Ülkeden altın çıkacaktır. Altın çıkışları, fiyatlar başlangıçtaki düzeyine ininceye dek sürecektir. Bir ulusun zenginliğini oluşturan, doğal kaynakları ve endüstrisidir. Ingiltere, zenginliğini altın stokuna değil, sürüm pazarlarına borçludur. Uluslararası ticarette, işbölümü yapılması ve serbest bir düzen kurulması, devlet müdahalesinden daha iyi sonuç verir."

D. Hume, para miktarındaki artışların hemen fiyatları artırmayacağını ve bunun bir zaman gecikmesi (time lag) ile fiyatlara yansıyacağını da ifade etmiştir. Tekrar Hume'un kendi sözleri ile aktaralım:

"Eşya fiyatlarının yükselmesi, altın ve gümüşün çoğalmasından ileri gelen kaçınılmaz bir sonuç olmakla beraber, pahalılık derhal başlamaz. Önceleri, fiyatlarda bir değişiklik görülmez. Fiyatların yükselmesi için zaman geçmesi gereklidir. Pahalılık adım adım ilerler. Evvela bir malın, sonra bir diğerinin fiyatı zam görür. Ve sonunda bütün fiyatlar, para miktarındaki çoğalışla aynı hizaya gelir." (Ergin, 1981: 150)

Para miktarı ve fiyatlar arasındaki ilişkiyi ele alan düşünürlerden bir diğeri de ünlü klasik iktisatçılardan J.S. Mill (1806-1873)'dir (Şekil III.2). Mill, Hume'un miktar teorisi konusundaki görüşlerine katılmakla birlikte paranın dolanım hızının da fiyatlar üzerinde etkili olacağını savunuyordu. Mill, yaptığı açıklamalarla miktar teorisini ilk kez matematiksel olarak formüle eden Irwing Fisher üzerinde de etkili olmuştur. Mill'in konu ile ilgili görüşlerini kendi sözleriyle aktarmaya çalışalım:

"Eğer, satışa sunulan malların miktarının sabit olduğunu varsayarsak, paranın değeri, paranın miktarına ve el değiştirme sayısına bağlı olacaktır. Netice olarak, mübadeleye konu olan malların sayısı aynı kalmakla birlikte, paranın değeri, paranın tedavül hızı ile ters yönlü bir ilişkiye sahip olacaktır." (Ekelund-Hebert, 1990: 38)

146 Şahsi gelir vergisinin, gelir dagılımı üzerindeki etkileri nelerdir?

Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi:

Tüketicilerin vergi nedeniyle kullanılabilir geliri azaltacağından tüketicilerin özel tüketime ayıracakları gelirleri azalır. Kişinin ödediği vergi dolayısıyla kaybı kamu hizmetleri dolayısıyla sağladığı faydadan fazla ise, "mali sömürü", tersi bir durumda "mali rabt" elde edilebilmesi mümkündür. Verginin kimin reel gelirini azalttığını yansıma belirlemektedir.

b) Vergilerin Makro-Ekonomik Etkileri

vergilerin ekonomik istikrar üzerinde etkisi olabilmektedir. Ekonomik çöküntü dönemlerinde vergi indirimleriyle yetersiz olan toplam talep arttırılabilmekte, ekonomik refah dönemlerinde vergiler arttırılıp bütçe fazlası yoluyla talep fazlası emilebilmektedir.

Vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki, etkileri konusunda Arz-Yönlü İktisat yaklaşımın önemli önerileri vardır. Bu yaklaşıma göre, vergi oranlarında meydana getirilecek marjinal değişmeler üretimi etkiler. Vergilerde yapılacak indirimler tasarrufa imkan sağlayacak ve yatırımı özendirmek suretiyle üretimin arttırılmasına ortam hazırlayacaktır. Ayrıca yüksek vergi oranlarından dolayı piyasa dışı faaliyetlerde bulunanlar, vergi oranlarındaki indirimden dolayı piyasa içi faaliyete yöneleceklerdir.

Şahsi gelir vergileri düşük, orta ve yüksek gelirli mükelleflerin üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım güçlerini farklı şekilde değişikliğe uğratmaktadır. Vergilemenin gelir ve ikame etkilerini harekete geçiren bu tür bir vergi sonuçta, kalkınma ve büyüme üzerinde olumlu veya olumsuz yönde çok önemli etkilere sahip olmaktadır.

Harcamaların vergilendirilmesi de, ekonomik ve sosyal yapıya uygun olarak düzenlendiği ve bünyesinde gerekli ayırım ve teşvik araçlarını bulundurduğu takdirde kalkınma ve büyümenin hız kazanmasında ve yönlendirilmesinde önemli ve etkili bir araç olarak kullanılabilmektedir.

147 Kamu giderlerinin carpan ve hızlandıran etkilerini anlatın.

Çarpan etkisi, otonom (bağımsız) yatırımlardaki bir değişikliğin milli gelirde meydana getireceği artışlar veya azalışlardır. Bu kavramın özünde, her otonom yatırımın bir harcama ve gelir akımına yol açması olayı vardır. Gelirin, bilindiği gibi tüketim ve tasarruf gibi iki fonksiyonu vardır. Buna göre, gelir elde edenlerin yapacakları tüketim harcamaları, yine başkalarının gelirini oluşturacağından, harcama ve gelir akımı ikinci, üçüncü, dördüncü vb. biçiminde sürüp gidecektir. Bu şekildeki bir gelir ve harcama akımı sonuçta, yatırım amacıyla harcanan miktarı aşmış olacaktır. Şu halde çarpan, yatırımdaki bir çoğalışın meydana getireceği gelir artışını (veya tersi) ifade eden miktarsal bir katsayıdır.

O zaman burada önem kazanan, çarpan katsayısının neye göre ve nasıl tayin edileceğidir. Gelir ve harcama akımı içinde bunun seviyesini tayin eden husus marjinal tüketim eğilimi ile marjinal tasarruf eğilimidir. Çünkü bir kişinin geliri harcama yönünden tüketim harcaması ile tasarruftan (yatırım harcaması) ibarettir. Tüketim ve tasarruf fonksiyonundan hatırlanacağı gibi, bunların aralarında ters bir ilişki mevcuttur. Yani, tüketimdeki bir azalma tasarruftaki bir artışla; tüketimdeki bir artış ise tasarruftaki bir azalma ile karşılanmaktadır. Görüldüğü gibi, özellikle marjinal tüketim ve tasarruf eğilimleri, gelir seviyesini tayin yada çarpan katsayının belirleme yönünden büyük önem taşımaktadırlar.

Elde edilen bu çarpan katsayısı statik karakterlidir ve özel bir kavramı ifade etmektedir. Dinamik çarpan katsayısı için zaman faktörünü de dikkate alan bir yaklaşım gereklidir Ancak konuyu daha fazla dağıtmamak için burada statik çarpan ile ilgili açıklamalarla yetinilmiştir. Burada konumuz yönünden açıklanması gereken bir durum daha vardır:

Özel anlamı yanında çarpan katsayısının genel bir ifadesi de vardır Genel ifadesi ile çarpan katsayısı, geliri tayin eden değişkenlerden herhangi birinde meydana gelen bir değişikliğin, reel milli gelir üzerindeki etkisini belirleyen bir kavram olmaktadır. Gerçekten geliri belirleyen değişkenler içinde yatırım harcamaları yanında, özel tüketim harcamaları ile devletin cari ve transfer harcamaları, vergi gelirleri ve dış ticarete ilişkin değerler de yer almaktadır. Bu tanıma uygun olarak, çarpan katsayısı denildiğinde bütün bu değişkenlerdeki değişmelerin milli gelir üzerindeki etkileri anlaşılmaktadır. Buna göre de, daha doğru bir ifade içinde, çarpan katsayısını yarının çarpanı, kamu harcamaları çarpanı, transfer çarpanı, vergi çarpanı, dış ticaret çarpanı, denk bütçe çarpanı gibi şekillerde düşünmek mümkündür. Daha sonraki açıklamalarımızda bu kavramlar hakkında bilgi verilmeğe çalışılacaktır

Hızlandıran ise, uyarılmış yatırımlardaki bir artışın mili gelir üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Başka bir deyişle hızlandıran, tüketim malları global talebindeki değişikliğin yatırımlar üzerinde meydana getirdiği değişikliktir. Görüldüğü gibi burada tüketim harcamaları ile yatırım harcamaları ilişkisi önem kazanmaktadır. Gerçekten bazı tür yatırım harcamaları (uyarılmış yatırımlar) tüketim harcamaları değişmelerine bağlı olarak değişme göstermekte; yani bu tür yatırımlar tüketim harcamaları veya talep ile uyarılarak gerçekleşmektedir. İşte bu uyarılma etkisine "hızlandırma" ve uyarılma seviyesini belirleyen katsayıya da "hızlandıran" adı verilir. Bu katsayıya uyarılmış çarpan katsayısı da denilmektedir.

148 Bütcede giderlerin denetimi hangi yollarla yapılmaktadır?

BÜTÇENİN DENETİMİ

Anayasa'nın 127. ve 832 Sayılı Kanunun 1.maddelerinde denetleme hizmetlerinden söz edilmektedir. Ancak, denetlemenin ne çeşit bir hizmet olduğu yasalarda belirlenmiş değildir. Mali denetimin konusu, Anayasa ve 832 Sayılı Sayıştay Yasası ve 1050 Sayılıs Genel Muhasebe Yasası'nın çeşitli hükümlerinde belirtildiği gibi, devlet bütçesinin uygulanmasıyla ortaya çıkan, saymanların mal ve para hesaplarıdır.

Bütçenin uygulanması dönemindeki bütçe işlemleri; gelirlerin toplanması, giderlerin yapılması ve gelir-gider arasındaki yer ve zaman bakımından ahengin sağlanması olan hazine işlemleri olduğuna göre, bütçenin denetlenmesi konusu da gelirlerin ve giderlerin denetlenmesiyle hazine işlemlerinin kontrolünü kapsamına almaktadır. Bununla beraber, bütçe içindeki gelir ve giderlerin nitelikleri farklıdır. Gelirler için bütçede yer alan rakamlar tamamiyle tahminden ibaret olmasına karşılık, giderler için konan ödeneklerde tahmin göstermekle beraber yapılacak harcamaların tavan rakamlarını kısıtlı olarak göstermektedir. İşte bu nedenle, bazıları bu noktadan hareket ederek bütçe denetlemesinin yalnızca giderler için uygulandığını ileri sürerek ve esas itibariyle Paürlamentonun yaptığı denetlemeyi kastederler. Gerçekten, parlamento bütçeyi onaylamak suretiyle uygulanmasına yetki verdiği işlemlerin nasıl uygulandığını, sonuçlarının ne olduğunu araştırmazsa Parlamento'nun böyle yetki vermesinin önemi kalmaz. Böylece, Parlamentonun haklarını kullanmasını sağlamak, bütçenin siyasi işlevini yerine getirmek, bütçenin ekonomik, mali ve hukuki işlevlerinin sonucu olarak denetimi yapmak bakımından bütçe denetiminin yapılması ve önemi açıktır.

Yukarıda belirtilen yasalara göre, ülkemizde yapılan denetim hiyerarşik kademeler tarafından ve teftiş kurullarınca yapılan iç denetim, tamamen kanunilik denetimine yöneliktir. Saymanlarca yapılan denetim de kanilik denetimidir. Saymanlık personelinde nitelik ve nicelik noksanlıkları, hizmetin esasının bilinmemesi ve yalnızca kanunlara uygunluğunun evrak üzerinde denetlenmesi çoğu kez hizmetin aksamasına, gecikmesine neden olmaktadır. Maliye Bakanlığı tarafından yapılan denetim de şekil yönünden yapılan bir denetimdir. Sayıştayca yapılan denetlemenin ne çeşit bir hizmet olduğu gerek Anayasa gerek Sayıştay Yasasının ilgili hükümlerinde anlaşılmakla beraber, bu hizmetin yapılmasında esas, yine kanunilik denetimidir. 832 Sayılı Sayıştay Yasasının 28 ve 38.maddelerinde yer alan Sayıştay denetiminin konusu ve kapsamı ve de denetime ilişkin 47 ve 55.maddeler kanuni denetim yapma olanağını Sayıştay'a vermektedir.

Doç.Dr.Gülay Coşkun'a göre; "program bütçe" sisteminin uygulanmasıyla meydana gelen büyük değişmenin sonuçları olarak, diğer mali konularda olduğu gibi, denetimde yapılması gerekli değişiklik, bunlardan en önemlisidir. mali denetimin maddesel dayanağı, bütçelerin uygulanmasıyla ortaya çıkan olgulardır. Bütçe uygulaması ise bütçe modeliyle sıkı ilişki içindedir. Bütçe ne tür bir yapıya ve teknik niteliklere sahipse, denetimin konusu olan işlemler de bu özelliklere bağlı olarak oluşturulup, denetimde aynı özelliklere göre

yapılmaktadır. "Program Bütçe" sistemi ile, çok sıkı bir kaynak- hizmet ilişkisi getirilmekte, hizmet ödenekleri bütçeleşmekte ve de bir kaynağın kullanılmasıyla o hizmetin gerçekleşmesi beklenmektedir. kanun yapıcı bir yandan kalkınma planını kabul etmiş ve bütçeyi yasalaştırmışsa, bunun doğrultusundaki denetimle ilgili mali hükümler de süratle yenilenmelidir. Bu nedenle hizmet esasına göre sınıflandırılmış, amaç-hizmet-maliyet ilişkilerini içeren "program bütçe" sisteminin gereği olarak denetim sisteminde de değişiklik gereksinimi görülmekte ve değişimin etkin bir bütçe uygulaması için etkenlik denetimi biçiminde olması gerekmektedir. Maddi ve hukuki denetim elbette devam ederken, ancak bunun ötesinde etkenlik denetimine yer verilmeli, bu tür denetimle yalnızca mali mluluğa ait olan klasik mali yargılamanın dışında, eleştiriye ve uyarıya yönelik bir denetim uygulanmalıdır. Etkenlik deneteminin uygulanabilmesi için Sayıştay'ın bu denetim sistemini kabul edip, buna göre yeniden düzenlemeye gitmesi; muhasebe sisteminin program etkenliklerini gösterebilecek ve maliyet muhasebesi esaslarına yönelmesi; yönetici mluluğunun yasalarda belirlenmesi ve etkili bir iletişim sisteminin kurulması gerekmektedir. Böylece, program bütçe sisteminin geliştirtirilme çabaları yanında etkenlik deneteminin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi de gereklidir.

1- Bütçe Giderlerinin Denetimi:

Bu denetim çeşitli aşamalarda değişik zamanlarda ve değişik amaçlarla yapılmaktadır. Bütçe denetimi konusunda çeşitli sınıflandırmalar yapılabilir.

A- Denetimi yapılan organlar bakımından:

1.Yürütme organlarınca yapılan denetim,

2.Yasama organlarınca yapılan denetim,

3.Yargı organlarınca yapılan denetim.

B- Kronolojik bakımdan:

1.Bütçenin uygulanması sırasında yapılan denetim.

a-Yönetim denetimi:

aa) Sayıştay tarafından yapılan denetim: Sözleşmelerin tescile tabi tutularak gider taahhütlerinin, ödeme emirleri ve kadroların dağıtımının denetimi.

bb) Maliye Bakanlığı tarafından yapılan denetim: Gider taahhütlerinin, gider tahakkuklarının, giderlerin verilen emirlerine bağlanmasının çeşitli kademelerinde yapılan denetim.

b. Yasama denetimi: Parlamentonun Anayasa ve Meclis iç tüzüğü uyarınca genel olarak hükümeti denetlemesi yoluyla, Sayıştay raporları yoluyla veya Bütçe Karma Komisyonu aracılığıyla bütçenin denetlenmesidir.

2. Bütçenin uygulanmasından sonraki denetim.

a- Sayıştay denetimi:

Bu denetimin bir kısmı sayman hesaplarının incelenmesi ve mluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlayan yargısal sonuç doğuran denetimidir. Bir kısmı ise, yasama denetimini hazırlayıcı yani Bakanların gider hesaplarıyla Hazine genel hesabının karşılaştırılması, genel uygunluk bildirimlerinin hazırlanması gibi işlemleri kapsayan denetimdir.

b- Yasama denetimi:

Kesin hesap kanun tasarılarının hazırlanması, Sayıştay ve Bütçe Karma Komisyonlarında incelenmesi, Millet Meclisi Genel Kurulunda onanması işlemleridir.

C- Nitelik ve Yöntem Bakımından:

1.Kanunilik denetimi: Denetim işlemlerini yerine getirirken, bunların kanunlara uygun yapılıp yapılmadığının denetlenmesidir. belgesel denetimi evrak üzerindeki denetim oluşturur. Bu da;

aa) Merkezde yapılan denetim, yani saymanlık hesaplarının merkezde Sayıştay ve Maliye Bakanlığınca incelenmesidir.

bb) Yerinde yapılan denetim ise, saymanlık hesaplarının, hesabın bulunduğu yerde fakat yine evrak üzerinde sayıştay ve maliye bakanlığınca denetlenmesidir.

2. Etkenlik denetimi: Hizmetin yapılmasından mlu olan yöneticinin, bu hizmetin gerçekleşmesi için kullanılan kaynaklar ile yapılan hizmetler arasındaki ilişkinin kurularak hizmetin en etkin biçimde gerçekleşmesini sağlayıp sağlayamadığının denetimidir. bu denetim yoluyla maddi ve yasal denetim devam ettirilirken, bunun ötesinde, hizmetle ilişkili olarak ekonomik denetim, program denetimi de yani hizmetin etkinliğinin denetimi de yapılmalıdır. Etkenlik denetimiyle yalnızca saymanların mali ve cezai mluluğu değil, aynı zamanda o hizmeti yönetenlerin mali ve cezai mluluğu da söz konusu olup, yaptırımlar uygulanmalıdır.

2- TÜRKİYE'DE BÜTÇE GİDERLERİNİN DENETİMİ:

Ülkemizdeki bütçe denetimini incelerken organlarca yapılan denetimi esas olarak almakla beraber, bu organların yaptıkları denetimin türlü dönemlerde nasıl ele alındığına yer verilecektir.

A. Yürütme Organınca Yapılan Denetim.

Bu denetim her bir kuruluş tarafından, gerek hiyerarşik bir düzenle gerek Teftiş Kurulları vasıtasıyla yapılmakla beraber asıl denetimi Maliye Bakanlığı tarafından yapılmaktadır.

a- Giderlerin taahhüdü döneminde yapılan denetim:

Bu denetim Maliye Bakanlığı Saymanlık Müdürleri ve bunların bağlı oldukları Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü yapar.

Saymanlık Müdürleri taahhüdün bütçeye uygunluğunu denetlerken özellikle iki nokta üzerinde dururlar. Önce, taahhüdün yasalara ve nizamlara uygunluğunu kontrol ederler. Ondan sonra ise, asıl bütçe kanunudaki durumu incelerler.

b- Giderlerin tahakkuku döneminde yapılan denetim:

Genel Muhasebe Kanununun 7.maddesi hükmüne göre, Devlet hizmetinde bir borç tahakkuk edebilmesi için "ya devlet namına ifa edilmiş bir hizmet olmak veya teslim edilmiş bir mal bulunmak veyahut da bir kanunun-mahsus ile taahhüt olunan bir husus

bulunmak" gereği belirlenmiştir. Eğer giderlerin yapılması özel bir yasaya dayanıyorsa, bu gideri gerektiren hizmet ve gider hakkında yapılacak tahakkük işleminin incelenmesi daha kolaydır. Ancak, bütçe yasasına göre yapılan giderlerde bu kolaylığı bulmak mümkün olmaz. Bütçe içinde, Devlet namına yapılan bir hizmet veya teslim edilen bir malın bulunup bulunmadığını kontrol etmek ise hayli güçtür. Giderlerin tahakkuk safhasında bu işlemlerin hazırlanmasıyla ilgili tahakkuk memurunun mluluğu söz konusudur. Tahakkuk memurları esasen giderin tahakkuku için belirli hususları tetkik etmek durumundadır. İşte, hiyerarşik üstler ve Maliye Bakanlığının organları tarafından, tahakkuk memurlarının yaptığı bu işlemler de denetlenir.

c- Giderlerin ita (verile) emrine bağlanmasının ve ödeme emirlerinin denetimi:

Giderlerin önceki dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de, esasen taahhüt ve tahakkuk safhasının bütün belgeleri ilişik olduğu için geniş bir denetleme yapılır. Bu denetleme, yine Maliye Bakanlığının Saymanları, Maliye Bakanlığı Merkez organları ve Sayıştay tarafından yapılır. Giderin verile emrine bağlanması sırasında, ita emirleri yanında ve hatta ondan önce tediye emirleri yer aldığından, ita emirlerine ait kontrolün yapılması denetlemesi sırasında, ödeme emirlerinin ita emirlerinin mluluğu bunları hazırlayanlar için vardır. Saymanlık Müdürleri de çalıştıkları Bakanlıklara ait ödeme emirleri düzenlenirken, bütçe kanununa uygunluğu, ödenek ve kadro durumları yasalara göre yapılıp yapılmaması hakkında inceleme yapar ve denetlerler.

B. Yasama Denetimi

a- Sayıştay Denetimi:

Sayıştay niteliğindeki kuruluşlar genellikle yüksek denetleme organları olup, yönetimden bağımsız ve parlamento adına yürütme organının faaliyetlerini denetleyen organlardır. Ülkemizde, Anayasa'da açıklıkla belirtildiği gibi, Sayıştay Genel ve Katma Bütçeli kuruluşların gelir ve giderleriyle mallarını TBMM adına denetlemek ve mluların işlemlerini kesin hükme bağlamak, yasalarla verilen inceleme, denetleme, hüküm verme işlerini yapmakla yükümlü kılınmıştır. Sayıştay asıl görevi olan denetlemeyi, inceleme ile başlatıp, sonuçları ya yargılamayla hükme bağlamakta veya Sayıştay raporları ile Parlamento'ya intikal ettirmektedir.

b- TBMM'ne sunulmak üzere uygunluk bildirimlerinin ve raporların hazırlanması:

Sayıştay'ın asıl görevi, Yasama organının bütçeyi denetlemesini sağlamak amacıyla, gerekli ön çalışmaları yapmak ve TBMM'ne sunmaktır. Bu görevini, Sayıştay, TBMM'ne vereceği uygunluk bildirimleri ve raporlarla yerine getirir.

3- BÜTÇE GELİRLERİNİN DENETİMİ VE TÜRKİYE:

Bütçe ile tahminleri yapılarak, kendi yasalarındaki hükümler içinde tarh ve tahsiline yetki verilen gelirin tonkrolü idari ve yargısal yollarla yapılır.

A- Gelirlerin İdari Denetimi

Gelir toplamakla yükümlü olan daireler hiyerarşik üst makamları ve Maliye Bakanlığının denetleme organları bu denetimi yapar. Gelirlerin idari denetimi giderlere nazaran daha basittir. Gelirlerin kendi kanunları ve Vergi Usul Kanunu hükümleri içinde noksansız ve hatasız tarh edilip edilmediği kontrol edilir. Bu denetimde daha çok vergi tahakkuk ve tahsil tebliğlerine göre yapıp yapılmadıkları kontrol edilir. Mükellef beyannamelerinin incelenmesin de, bütçe gelirlerinin denetiminin bir yoludur. bu denetleme, Maliye

Bakanlığı Müfettişleri, Hesap Uzmanları ve Gelirler Kontrolörleri tarafından yapılabildiği gibi, doğrudan vergi dairesi müdürleri tarafından da yapılabilir.

B- Gelirlerin Yargısal Denetimi

Bütçenin uygulanmasında yapılan gelir kontrolünün bir türü de mükelleflerin kendilerinden istenen vergi ve resimlerin karşı başvurabileceği yargı yollarıdır. Mükellef, kendi beyanına dayanılarak hesaplanan vergiler dışındaki her tarhiyata bir ay içinde itiraz edebilir. İtiraz Komisyonu kararıyla tatmin olmazsa, bu komisyon kararına karşı 15 gün içinde Temyiz Komisyonuna başvurabilir. Temyiz komisyonu kararına karşı 90 gün zarfında Danıştay'a dava açabilir.

Gelir saymanlarının idare hesaplarının Sayıştay tarafından kontrolünün yapılması da söz konusudur. Genel Muhasebe ve Sayıştay yasalarına göre, mali yıl sonundan itibaren yedi ay zarfında Sayıştay'a sunulacak sayman hesapları yanında, gelir saymanlarının hesabı da vardır. Sayıştay, gelir kontrolünde, gelir tahakkuk memurlarını tarh ve tahakkuk işlemlerindeki hatalar için, gelir saymanlarının da tahsilleri kendilerine verilen tahakkukları zaman aşımına uğratmak açısından tazmine mahkum edebilir.

149 Aşağıdaki kavramları açıklayınız.. a) Verginin amortismanı b) Wagner kanunu c) Çifte vergi d) Parafiskal gelirler

a) Verginin amortismanı Verginin amortismanı ve kapitalizasyonu: Gelir getiren bir menkulün ya da gayri menkulün üzerine vergi konması ile değerinin azalması amortismanı ifade ederken; menkulün ya da gayri menkulün üzerindeki verginin kaldırılarak değerinin arttırılması da kapitalizasyonu ifade eder.

b) Wagner kanunu

Devletin büyümesiyle ilgili açıklamalara göz atıldığında, bir yüzyıl kadar önce, Alman Economist Adolph Wagner tarafından geliştirilen ve gittikçe büyüyen devlet faaliyetleri ile ilgili Wagner kanunu ile işe başlamak uygun olacaktır. Wagner Kanunu sadece bu alanda ampirik olarak test edilen ilk kavramlardan biri değil aynı zamanda literatürde üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Bird'e göre Wagner ilk çalışmasını 1863' te yapmıştır ancak geniş ve kapsamlı yayınlarının bir çoğu elli yıllık dönem içine yayılmıştır. Wagner Kanunu hakkında yapılan sayısız yorumlar olduğu kadar, kendi çalışmaları görünüşte belirsizdir. Ampirik çalışmaların bir kısmı 1887' de Graziani ve 1893'te Sitta ile devam etmiştir. Birçok alanda araştırmalar yapılmış olmasıyla birlikte pek nadir olarak çok az konu bu kadar çok araştırılmış ve çok fazla öfke çekmiş ve de böylesine belirgin kalmıştır.

Wagner'in, gelişmekte olan ülkelerde toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması nedeniyle kaçınılmaz olarak devlet faaliyetlerinin ve kamu harcamalarının arttığı konusundaki temel iddiaları üzerinde ortak görüş birliği vardır. Wagner Kanunu'nu Allen Kelly' nin yorumladığı şekliyle , düşük gelirli toplumlar, yiyecek, savunma, giyinme gibi yaşamsal öneme sahip temel ihtiyaçların teminini

gerçekleştirmek durumundadırlar. Ancak, gelir bu düzeyin üzerine çıktığı zaman, özellikle kamu hizmetlerini içeren yeni talepler vatandaşların tercih fonksiyonu olarak ortaya çıkar ve kamu hizmetlerinde talebin gelir elastikiyeti pozitif olur ve özel mallara karşın kamu malları artış gösterir.

Wagner, kamu mal ve hizmetlerindeki talebin üç kategorideki artışına rağmen, kamu kesiminin büyüyeceğine inanmaktadır. Birincisi, yasal ilişkilerdeki ve iletişimdeki artan karmaşa devletin koruyucu ve düzenleyici işlevine daha çok ihtiyaç duyulmasına yol açar. İkinci olarak, Wagner kültürel ve refahla ilişkili faaliyetlere büyük bir kamu talebi olduğunu varsaymaktadır. Artan verimlilik eğitim ve sağlık konularına daha fazla dikkat edilmesini gerektirecektir. Çok hızlı endüstriyel kalkınmanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek dengesizliklerden kaçınmak için gelirin yeniden dağılımı ile ilgili programlar geliştirilecektir. Sonuç olarak sanayileşme çabaları içindeki ekonomilerde piyasa başarısızlıkları meydana gelebilecektir. Bu durum tekelleşmeleri düzenleyecek veya birçok üretim faaliyetini üstlenecek bir devleti gerektirmektedir.

Wagner tarafından benimsenen temel fikirler yeteri kadar basit görünmesine rağmen, gelişmiş bir ülkede kamu harcamaları gelirden çok daha hızlı bir şekilde artmaktadır. Ampirik çalışmalarda çok şaşırtıcı karmaşıklıklar mevcuttur. Çünkü, daha önce de bahsedildiği gibi, Wagner hipotezini tam anlamıyla ortaya koymamıştır ve çalışmalarının çeşitli tercümeleri birbirinden farklı yorumlar getirmektedir. Genel bir ifadeyle, araştırmalar gelirin (I) ölçümüyle birlikte kamu harcamalarının (G) elastikiyeti (E)'nin ölçümü üzerinde yoğunlaşmaktadır. EG.I yani gelirdeki % 1'lik bir değişme kamu harcamalarındaki bir değişme ile ilişkilendirilmektedir.

Gandhi, Wagner Kanunu ile ilgili beş tane temel yorum olduğunu belirtmiştir. Birincisi, Wiseman ve Peacock'ın "kamu harcamalarının üretimden daha hızlı bir oranda artması gerektiği" şeklindeki iddialardır ki bu GSMH' ya bağlı olarak G' nin esnekliğinin, EG.GSMH, birden büyük olmasını gerektirir ki Wagner Kanunu geçerli olsun Goffman ve Mahar, Musgrave ve Bird bu yorumu Wagner Kanunu'na mahsus bir özellik olarak kabul etmişlerdir. İkinci olarak, Höök, Emi, Ververka, Andic ve Ververka ve Pryor diğerlerinin arasında, Peacock ve Wiseman'ın düzenlemesini biraz değiştirerek uyarlamışlar ve GSMH yerine ulusal gelir(Y)' e bağlı olarak kamu harcamalarının esnekliğini ölçmeyi önermişlerdir. Bu durumda Wagner Kanununun geçerli olabilmesi için EG.Y birden büyük olmalıdır.

Üçüncü olarak Wagner kanunu ile ilgili değişik açıklamalardan biri Goffman tarafından yapılmıştır. Goffman'a göre;

"Ekonomik kalkınma ve gelişme deneyimleri içinde olan bir ülkede, kamu kesiminin faaliyetlerinde bir artış görülmek zorundadır ve kamu harcamaları yapılırken bu artış oranı kişi başına üretimde meydana gelen artış oranından büyük olacaktır".

Goffman esneklik ölçümünde kişi başına üretimi (GSMH/KBÜ) kullanmıştır. Bu durumda Wagner Kanununun geçerli olabilmesi için EG.(GSMH/KBÜ) > 1 olmalıdır. Dördüncüsü, doğal genişlemeden bahseden Michas'tır. Michas'a göre esneklik kişi başına üretime bağlı olarak kişi başına kamu harcamaları miktarıdır. Yani E(G/KBÜ) X (GSMH/KBÜ). Son olarak Musgrave, Pryor, Wagner ve Weber, Wagner kanunundaki doğru elastikiyeti ispat etmişlerdir. Kamu harcamalarının esnekliği kişi başına üretime bağlı olarak üretimle ilişkilidir.

c) Çifte vergi

Aynı vergi konusu üzerinde birden fazla vergileme yetkisinin çatışması sonucunda aynı gelir unsurundan birden fazla vergi alınmasına çifte vergilendirme denir. Bu durum yasa koyucunun bilerek veya isteyerek yapabileceği bir uygulama olabileceği gibi uluslar arası mali ve ekonomik ve mali ilişkilerin artması dolayısıyla farkında olunmadan da gerçekleşebilmektedir.

d) Parafiskal gelirler

Bir kamu geliri türüdür. Ancak, devlet bütçesine dahil edilmez. Bu geliri, devletin kendilerine verdiği yetkiye dayanarak tahsil edenler ticaret odaları vb. gibi kamu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sosyal güvenlik kuruluşları (Türkiye' deki Sosyal Sigortalar Kurumu gibi) dır. Bir Fransız yazarı olan Lucien Mehl, parafiskal gelirleri şöyle tanımlamıştır : "Kamu Kuruluşları ve genel yararla ilgili kuruluşların finansmanlarını sağlamak amacıyla ya bizzat sözü geçen teşekküller veya İdare tarafından bu teşekküller lehine ya bunların mensuplari ya da hizmetlerinden yararlananlardan tahsil edilen ancak, devlet bütçesine dahil edilmeyen gelirlerdir"

Parafiskal gelirlerin vergiye benzeyen yönü vergi gibi cebri bir yükümlülük oluşundadır. Nitekim Neumark bu gelir türünü ıfade etmek "vergiye benzer resimler" deyimini kullanmıştır Harca benzeyen yönü ise bir karşılığının bulunmasıdır. Çünkü, mesleki kuruluşlara aidat, sosyal güvenlik kurumlarına prim ödeyenler bu kuruluşların hizmetlerinden doğrudan yararlanmaktadırlar.

Parafiskalite kavramının ortaya çıkışı tarafsız devletin yerini müdahaleci devletin alışından sonradır. İktisadi ve sosyal alanlarda pek çok yeni görevler üstlenen günümüzün sosyal devleti bu hizmetlerin herbiri için ayrı kurumlar kurmakta ve bunlara yaptıkları hizmetlerin karşılığını cebri olarak tahsil etmek yetkisini vermektedir. Bu yeni finansman yönetimine parafiskalite denilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde vergi yükü hesaplannda parafiskal gelirler de gözönünde tutulmaktadır. Bu hal tabiatiyla vergi yükünün artmasına sebep olmaktadır.

150 Borçlanmanın bütçe üzerindeki etkilerini yazınız.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BÜTÇE AÇIKLARI

Yrd.Doç. Dr. Haluk EGELİ

ÖZET

Karşılaşılan yapısal nlar nedeniyle, bütçe açıklarının gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran süreklilik kazanarak kronik hale geldiği görülmektedir. Öte yandan, açık finansman olgusu, pek çok ülkede hükümetlerin siyasi tercihleri doğrultusunda değişik bir boyut kazanmaktadır. Buna göre, bütçe açıklarının, uygulanan finansman yöntemleri ile de yakından ilişkili olarak, makro ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Bu çalışmada, ekonomik istikrarsızlığın başlıca nedenlerinden biri olan bütçe açıkları, gelişmekte olan ülkeler açısından teorik ve ampirik çerçevede ele alınarak değerlendirilmektedir.

GİRİŞ

Devletin belli bir dönemde (genellikle 1 yılda) bütçe giderleri ile gelirleri arasındaki giderler lehine oluşan fark olarak ifade edilen bütçe açıkları, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda olmak üzere ekonomik ve mali bir n olarak görülmektedir. Bütçe açığı gider-gelir uyumsuzluğunu gösterdiğine göre, nun hem giderler hem de gelirler açısından ele alınması gerekmektedir. Ancak, günümüz uygulamalarında daha ziyade giderler ön plana çıkmakta ve gelirlerin giderlerdeki artış hızına karşılık veremediği gözlenmektedir. Özellikle 1929 dünya ekonomik krizinden sonraki dönemlerde, kamu kesiminin genişleyerek ülke ekonomilerinde etkin bir rol oynaması sonucu, klasik bütçe dengesi yerine, ekonomik dengenin sağlanması ve korunması önem kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ekonomide kamu müdahalelerinin sürekli artması, pek çok ülkeyi kronik bütçe açıkları ve enflasyonist baskılarla karşı karşıya bırakmıştır. Günümüzde açık finansman politikalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde geçerli olduğu bilinmektedir. Bunda, en önemli faktörlerden biri, kamu gelirlerindeki yetersizlik nedeniyle hükümetlerin siyasi tercihlerini açık finansman yönünde
kullanmalarıdır. Öte yandan ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarındaki farklılıklar, bütçe açıklarının ekonomik etkilerinin de değişik boyutlarda ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu çalışmada, bütçe açıkları, gelişmekte olan ülkeler açısından ele alınarak teorik ve ampirik bazda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BÜTÇE AÇIKLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

1.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Önemi Bütçe açıkları, ülkemizin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerdekine göre nispi olarak daha önemli, niteliği daha farklı ve sonuçları çok daha ağır olarak kendini hissettirmektedir. Gelişmiş ülkelerde dış borçlanmanın aşırı boyutlarda olmaması, dış borç geri ödemelerinin bütçeye yük oluşturmasını
engellemektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerden farklı olarak gelişmiş ülkelerde, dış ticaret dengesinin genelde pozitif olması yani ihracat gelirlerindeki artışlar, döviz rezervlerinin yeterli bir büyüklüğe ulaşması, sermaye birikiminin yüksekliği, enflasyon oranlarının düşüklüğü gibi faktörler nedeniyle bütçe açıkları, makro ekonomik dengeler üzerinde pek fazla olumsuz sonuçlara yol açmamaktadır. Öte yandan, gelişmiş ülkeler bütçe açıklarını kontrol etmede iç ve dış kaynakları daha rahat harekete geçirip, bu açıkların ekonomik ve mali dengeler üzerindeki olumsuz etkilerini kontrol edebilme gücüne sahip oldukları halde, gelişmekte olan ülkeler bu
konuda daha sınırlı olanaklara sahiptirler. Gelişmekte olan ülkelerde ise yüksek enflasyon, dış ödemeler dengesinin açık vermesi, fert başına milli gelir seviyesinin düşüklüğü, kamu harcamalarındaki aşırı artışlara karşılık kamu gelirlerinin yeterli seviyeye ulaşamaması gibi yapısal faktörler nedeniyle bütçe açıkları giderek artmakta ve makro ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu koşullar altında gelişmekte olan ülkeler, büyük boyutlarda ortaya çıkan ve süreklilik arzeden bütçe açıklarını iç ve dış kaynaklardan borçlanmanın yanısıra emisyon
mekanizmasını da kullanarak finanse etme yoluna gitmektedirler . Gelişmekte olan ülkelerde parasal genişlemeye en önemli katkı bütçe açıklarının finansmanından kaynaklanmaktadır. Bu durumda, artan bütçe açıklarının, ek parasal finansmanı gerektireceği ve böylece enflasyonist baskıyı hızlandıracağı açıktır. Gelişmekte olan ülkelerde büyük boyutlara ulaşan

bütçe açıkları, ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi açısından önemli bir engel oluşturmakta; bu da, bir iktisat ve maliye politikası aracı olarak devlet bütçesinin ekonomik istikrar hedefi de göz önünde tutularak kullanılması gereğini doğurmaktadır.

1.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Nedenleri

Gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıkları nunu inceleyen Hinrichs, yaptığı araştırmada, gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe açığının gelişmiş ülkelere göre daha büyük olduğunu ve bu farkın gelişme sırasında arttığını ileri sürmektedir . Bu konuda bir diğer araştırma Thomas Morrison tarafından yapılmıştır. Morrison, ekonomideki bazı yapısal faktörler nedeniyle gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıklarına daha meyilli olduklarını ortaya koymuş ve bu yapısal faktörleri ise; iktisadi gelişme düzeyi, devlet gelirlerindeki istikrarsızlık, devlet gelirlerinin artış hızı, harcamalarda devlet denetimi ve ekonomiye devletin katılım derecesi şeklinde ifade etmiştir. Araştırmada gelişmekte olan ülkenin verileri incelenmiş ve bütçe açıklarının her ülkenin yapısal özellikleriyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Morrison' a göre, bütçe açıkları yapısal faktörlerden etkilenmekte ve ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarının özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir . Bazı yapısal faktörler harcama yönüyle, bazıları ise gelir yönüyle etkili olmaktadır. Ancak; bu faktörlerden iktisadi gelişme düzeyi, devletin ekonomiye katılım derecesi gibi yetersizliklerin yanısıra, iç ve dış borç anapara ve faiz ödemeleri, açıkların giderek artmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin bütçe açıklarını kontrol etmede daha başarısız olmasının nedenlerini ortaya koyan yapısal faktörlerden öncelikle, iktisadi gelişme düzeyi üzerinde durmakta yarar bulunmaktadır. İktisadi gelişme düzeyi düşük olan ülkelerde bütçe açıkları, yüksek harcama baskısı, vergi gelirlerindeki yetersizlik ve özel tasarrufların düşüklüğü biçiminde üç nedene bağlanmaktadır. Personel giderleri gibi her yıl tekrarlanan cari harcamalarda kısıntıya gitmek

mümkün değildir ve bu harcamalar enflasyon, ücret baskısı ve kalkınma planı gerekleri gibi bir takım etkenlere bağlı olarak sürekli büyümektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ülkelerde daha fazla harcamada bulunma konusundaki politik baskıların açık finansmanın enflasyonist maliyeti karşısında daha ağır bastığı görülmektedir. Aynı şekilde devlet gelirlerindeki yetersizlik de bütçe açıklarında önemli bir etken olmaktadır .Gerçekten de, gelirleri hızla artan ülkeler, geliri yavaş artan ülkelere göre, açıkların finansmanına daha az ihtiyaç duyacaklardır. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde özel tasarrufların düşüklüğü, bütçe açıklarının borçlanmayla finansman maliyetini yükselterek borç-faiz sarmalına ve ikincil açıkların büyümesine yol açmaktadır. Gelir düzeyi düşük ülkelerde devletler, harcamaları kısmanın güçlükleri karşısında, özel tasarrufları arttırmaya ve vergi gelirlerindeki yetersizliği ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarda bulunmaktadırlar.

Bir ülkede devletin kamu harcamalarını kontrol etme yeteneği kurumsal ve yapısal bir takım etkenlere bağlıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ise kamu harcamalarının yeterince disiplin altına alınamadığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında, bütçe sisteminin etkinsizliği, hazine, maliye bakanlığı ve planlama örgütü gibi kurumlar arasındaki koordinasyonsuzluklar ve başta cari harcamalar olmak üzere her yıl tekrarlanan harcamaların kontrolündeki güçlükler sayılabilir. Kamu harcamalarının disipline edilememesi, gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe açıklarının

nispi olarak daha da büyümesine neden olmaktadır. Ancak, kamu harcamalarının denetiminin sadece yapısal bazı etkenlere bağlı olmadığı, aynı zamanda bilinçli bir politik tercih konusu olduğu belirtilebilir. Nitekim, bazı ülkelerin bilinçli olarak açık finansmana başvurarak iktisadi büyümeyi fiyat istikrarına tercih ettikleri görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde devlet gelirlerindeki yetersizliğin yanısıra, bu gelirlerdeki istikrarsızlıklar da, bütçe açısından büyük önem taşımakta ve gelirlerdeki yavaş artış hızına oranla daha kötü sonuçlara yol açabilmektedir. Çünkü; ülkeler harcamalarını, hızlı artış gösteren fakat beklenmeyen ani değişikliklere uğrayan gelirlere daha kolay ayarlayabilirler. Oysa devletin asıl gelir kaynağını, yavaş fakat istikrarlı olarak artan gelirler oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kamu gelirlerindeki istikrarsızlığın önemli bir nedeni, ihracat gelirlerinin yetersizliğidir. Pek çok gelişmekte olan ülkede kamu gelirlerinin büyük bir kısmını dış ticarete dayalı vergiler oluşturmaktadır. İhracat gelirlerindeki düşüşler, hem ihracat hem de ithalat vergi gelirlerinde bir azalmaya neden olmakta

ve dolayısıyla bütçe açıklarında görülen artışlar, açık finansmanın da etkisiyle enflasyonist baskılara yol açmaktadır. Buraya kadar ele alınan nedenler, temelde, iktisadi gelişme düzeyinin

düşüklüğü ile ilgilidir. Bunların yanısıra gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının büyüklüğünü etkileyen bir diğer faktör de, devletin ekonomide ne ölçüde aktif rol aldığıdır. Gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomi içindeki yerini belirleyen bir etken olan kamu harcamalarının GSMH' ya oranlarının %5 ile %40 arasında çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Devletin ekonomik faaliyetlere katılımı nispi olarak daha büyük olan ülkelerde harcama baskıları daha şiddetli olmaktadır. Kamu kesiminin bu nispi büyüklüğü, üretim, fiyatlar ve faiz oranları gibi ekonomik değişkenler üzerinde devlet müdahalesinin ve denetiminin ön plana çıkmasından kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bazı kamu iktisadi teşebbüslerinin verimlilik ve kârlılık esaslarına uygun olarak faaliyet göstermemesi ve açık vermesi yüzünden, devlet bütçesi üzerinde sübvansiyon şeklinde yük oluşturduğu bilinmektedir. Aynı şekilde, faiz oranları ve fiyatlar üzerindeki devlet denetimi de bütçe üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilir. Ekonomiye devlet müdahalesinin nispi büyüklüğü konusu ise yapısal bir faktördür. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik konjonktüre bağlı olarak devletin ekonomiye müdahalesi daha da artmakta ve bu süreci tersine çevirmek oldukça zorlaşmaktadır. Bütçe açıkları enflasyonun önemli bir nedeni olduğu gibi; enflasyon da, belli koşullar altında bütçe açıklarını hızlandırabilmektedir. Ancak bazı durumlarda enflasyon bütçe açıklarını azaltıcı etki de yapabilmektedir. Bu konu aşağıda ayrı bir başlık altında kısaca incelenmiştir.

1.3.Enflasyonun Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkileri

Gelişmekte olan birçok ülkede mevcut enflasyonist baskılar, bu ülkelerdeki bütçe açıklarının daha da büyümesine neden olmaktadır. Bunun nedeni, fiyat artışlarına bağlı olarak nominal kamu harcamalarının artmasına karşılık, kamu gelirlerinin bunun gerisinde kalmasıdır . Hızlı enflasyonun bütçe açıklarını artırıcı etkiler doğurmasına yol açan faktörlerin başında, enflasyonun vergi gelirlerinin reel değerini nispi olarak azaltması gelmektedir. İktisat literatüründe Tanzi-Olivera etkisi olarak bilinen bu durum, vergi ödemelerinde ortaya çıkan gecikmeler nedeniyle özellikle hızlı enflasyon halinde kaçınılmaz hale gelebilir. Bunu önlemenin yolu vergi sisteminin enflasyona endekslenmesidir. Ancak, bu yöntemin uygulamada bir çok güçlükleri bulunmaktadır .Enflasyon sonucu bütçe açıklarında görülen sürekli artışlar nominal faiz oranlarının yükselmesine ve borç faiz ödemelerinin artmasına neden olmaktadır. Birincil açık veri iken , özellikle reel faiz oranının nominal milli gelir büyüme hızından büyük olması halinde borç/milli gelir oranı

artacaktır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda bütçe ve kamu açıklarının kamu borç stoklarını artırması sonucu, politik tercihlerin ve izlenen politikaların da etkisiyle vergi gelirleri artış hızı kamu harcamaları artış hızına göre nispeten düşük kalmaktadır. Dolayısıyla, birincil açıklar daha fazla görülmekte ve yükselen faiz oranları nedeniyle borç faiz giderlerinin boyutu giderek büyümektedir. Nominal faiz oranlarının reel faiz oranı ile beklenen enflasyon oranı toplamına eşit olduğunu ifade eden "Fisher etkisi"nin geçerli olduğu ekonomilerde ise, enflasyon arttıkça bütçenin faiz ödemeleri nedeniyle yükü artmaktadır. Özellikle iç borç/GSYİH oranı yükseldikçe bu etki daha da güçlenmektedir. Ayrıca, beklenen enflasyon Birincil açık, bütçe açıklarından faiz ödemeleri için ayrılan miktarın çıkarılması ile bulunmakta; başka bir deyişle, borç faizlerini içermeyen kaynak ve harcama dengesini ifade etmektedir.oranındaki bir birimlik artış, faiz oranlarını yükselterek ödünç verilebilir fonlar arzının
azalmasına, ödünç verilebilir fonlar talebinin ise artmasına yol açabilmektedir .Enflasyonun bütçe açıklarını arttırıcı bu etkilerine karşılık, azaltıcı etkileri de söz konusu olabilmektedir. Bunlardan biri enflasyon vergisi olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, enflasyon oranındaki artış reel para baz talebine bağlı olarak açığın finansmanına adeta bir vergi geliri gibi katkıda bulunmaktadır. Enflasyon oranı yükseldikçe, kişiler ellerinde tuttukları para bazını azaltacaklardır. Çünkü, elde edilen paranın maliyeti yüksek olduğundan kişiler para dengesini çok düşük tutmak isteyeceklerdir. Bu durumda reel para bazı toplam enflasyon vergisi kadar düşmektedir .
Enflasyonun bütçe açıkları üzerindeki azaltıcı bir diğer etkisi, kamu borç stoklarının reel değerinde bir azalmaya yol açmasıdır. Bu sonuç, özellikle öngörülmeyen enflasyon durumunda ve borçlanmanın enflasyona endekslenmemesi durumunda önem kazanmaktadır .

1.4. Bütçe Açıkları ve İktisadi Gelişmenin Finansmanı

Bütçe açıkları yoluyla gelişmenin finansmanı, sınırlı ölçülerde kullanılabilecek bir araçtır. İktisadi gelişmenin temel koşulu, bilindiği üzere, sermaye birikimi ve bu birikimi sağlayan yatırımlardır. Bu açıdan, devletin vergileme yolu ile tüketimde yaptığı kısıntı ile kamu tüketimi arasındaki farka bağlı olarak oluşan vergileme fazlası aracılığıyla sermaye birikimine yaptığı katkı önem taşımaktadır . Bu ise, her zaman kolayca sağlanabilecek bir katkı değildir. Öte yandan iktisadi gelişmeye katkı açısından, bütçede kamu yatırımlarına ağırlık verilmesi, özellikle transfer harcamaları şeklinde ortaya çıkan yüksek faizli borç geri ödemeleri ve sübvansiyon şeklinde yapılan yardımların kontrol altına alınması ve kısmen de olsa azaltılması gerekmektedir. Ayrıca, yatırım harcamalarının finansmanında kullanılan vergilerin özel yatırımları engelleyici nitelikte olmaması önem taşımaktadır. Bu da, vergi oranlarında nispi bir indirim veya özel yatırımcıları özendirecek vergisel teşviklere ağırlık verilmesi suretiyle olabilir.

151 Hazinenin modern fonksiyonlarını yazarak bononun gelir yaratma etkisini anlatınız.

I-HAZİNENİN GELENEKSEL FONKSİYONLARI (HAZİNE İŞLEMLERİ)

1-YER BAKIMINDAN HAZİNE İŞLEMLERİ: Bir ülkede her bölgede, her yörede aynı miktarda gelir elde edilememektedir. Bazı yerlerde gelirler giderlerden fazlayken bazı yerlerde de giderler gelirlerden fazladır. Ancak kamu hizmeti yapanlara yaptıkları hizmetin, kamu giderlerinin karşılığının ödeyebilmek lazımdır. Ancak bölgede yapılan giderler elde edilen gelirlerden fazlaysa bir problemle karşılaşılmaktadır. Devlet giderlerinin yapılmaması gibi bir durum söz konusu olamayacağından, kamu fonlarında denkleştirmeye gidilmesi, yeterli gelir elde edilemeyen giderlerin gelirlerden fazla olduğu bölgelere, gelirlerin giderlerden fazla olduğu bölgelerden para nakledilmesi gerekmektedir. İşte bu denkleştirme, (ahenkleştirme-uyumlaştırma) işlemine (bu para nakline) "yer bakımından hazine işlemleri" denilmektedir.
Hazine, paralarının nakli görevini 1930 yılında TC Merkez Bankasının kurulmasıyla, Merkez Bankasına vermiştir. Kuruluş kanununda TC Merkez Bankasının hükümetin haznedarı olduğu belirtilmiştir. TCMB' nin şubelerinin olmadığı yerlerde Ziraat Bankası bu görevi üstlenir.

2-ZAMAN BAKIMINDAN HAZİNE İŞLEMLERİ: Devlet gelirlerinin mali yıl sonunda bütün giderleri karşılayacağı kabul edilse bile, yıl içinde bazı aylarda gelirler giderlere göre yetersiz olabilir. Devlet gelirlerinin tahsilatı ile devlet giderlerinin ödenmesi arasında zaman itibariyle tam bir ahenk, paralellik yoktur. Fakat devlet borçlarının ödenmesi durdurulamayacağı için zaman zaman hazinenin kendi kaynakları yoluyla para bulması gerekir. İşte buna "hazinenin gelir ve giderlerini zaman itibariyle denkleştirmesi (zaman bakımından hazine işlemleri)" denir.
Hazine kendi kaynakları yoluyla para bulmak zorunda kalabilir. Bu kaynaklar şunlardır:
1-Adi emanetler, bütçe emanetleri, hazine özel hesapları
2-Merkez Bankası avansları

a-Kısa vadeli avanslar

b-Altın karşılığı avanslar

3-Hazine bonoları

4-Altın ve döviz stokunun yeniden değerlendirilmesi

5-Aracı kuruluşlar vasıtasıyla borçlanması

(Merkez Bankası cari yıl genel bütçe ödeneklerinin %3'ünü geçmemek üzere hazineye kısa vadeli avans hesabı açabilir.)

(Kanunlardaki özel hükümler dolayısıyla gerçek ve tüzel kişilerin, depozito olarak hazineye yatırmak zorunda oldukları paralar adi emanetlerdir.)

HAZİNE AÇIĞI – HAZİNE FAZLASI

Hazine açık ya da fazlasını meydana getiren hesaplar bütçe hesapları ile bütçe dışı hesapların birarada gösterilmesinden doğan hazine özel hesapları gibi hesaplar aslında bütçe dışı hesaplardır. Bütçe dışı hesapların gerçekleşmiş gelirleri ile giderleri arasındaki fark (**-**) olduğu vakit bu hesaplar açık , (**+**)olduğu vakit bu hesaplar fazla gösteriyor demektir. Hazine açığı ya da fazlası denen şey gerçekleşmiş bütçe gelirleri ile giderleri arasında (**-,+**) farkın bütçe dışı hesaplar gelirleri ve giderleri arasındaki farkla birarada karşılaştırılması demektir. Hazine açığı ekonomide genişlik doğurucudur. Hazine fazlası ise ekonomide daralma meydana getirir.

II-HAZİNENİN MODERN FONKSİYONLARI

1-PARANIN İSTİKRARINI SAĞLAMA VE KORUMA FONKSİYONU: Günümüz ekonomilerinde ulaşılmak istenen amaçlardan önemli bir tanesi göreli fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Fiyat istikrarı genelde parasal nedenlerden dolayı bozulur. Bir takım dengeler kurulur ve devamı sağlanırsa uzunca bir süre satınalma gücü muhafaza edilir. Yani fiyat istikrarı sağlanır. Bu dengeler şunlardır:

a-Kredi arzı – Kredi talebi dengesi: Ekonomide fiyat istikrarının sağlanması ancak rasyonel esaslara göre yürütülen bir kredi politikasıyla mümkündür. Kredi hacminin ihtiyacın üzerinde olması, enflasyonist: gereksiz yere kısılması da ekonomide durgunluk, daralma etkisi gösterir. Toplam kredi kontrolü iki şekilde yapılabilir.

- Kantitatif kredi kontrolü
- Kalititatif kredi kontrolü

i-Kantitatif kredi kontrolü:

Toplam kredi hacminin miktar yönünden kontrol edilmesi kantitatif kredi kontrolüdür. Amacı, bankaların ödünç verebilecekleri fonları ve likiditeleri kontrol etmektir. Yöntemleri şunlardır:

İskonto politikası: Faiz haddi, toplam yatırım hacmi üzerinde etkili olabilir. Faiz oranının belirlenmesi bu politikanın esasıdır. Uygulanacak olan ucuz ya da sıkı para politikası kredi talebini dengeler.

Reeskont politikası: Ticari bankalarca iskonto edilmiş senetlerin merkez bankasınca bir daha iskonto edilmesi sırasında uygulanacak oranlar veya hangi senetlerin iskonto edileceği toplam kredi talebini belirler.

Açık piyasa işlemleri: Devletin merkez bankası aracılığıyla likidite durumuna göre menkul kıymet, tahvil ve hisse senedi alımı veya satımı yapmasıdır.

Kanuni karşılıklar: Ticari bankaların topladıkları mevduatın bir kısmı kanuni karşılık adıyla merkez bankasında tutulur. Bu oranların yüksekliği bankaları likidite darboğazına sokar, düşüklüğü ise kredileri ucuzlatır.

Kredi tavanları: Kredi hacmini sektörler ve çeşitleri itibariyle belirli tavanlar bağlamaktadır.

ii-Kantitatif kredi kontrolü: Toplam kredi hacmini kredinin dağıldığı sektörler ve ekonomik faaliyetler yönünden kontrolüdür. Milli ekonomi yönünden gelişmesi arzulanan ve gelişme potansiyeli olan sektörlere kolaylıkla kredi açılır. Aksi tesir yapacak sektörlere de tam tersi uygulanır.

b-Döviz talebi-döviz talebi dengesi: Paranın dış satınalma gücündeki istikrarı kontrol, iç piyasadaki fiyat istikrarının da kontrolünü sağlar.

c-Sermaye arzı- sermaye arzı dengesi:

2-HAZİNENİN EKONOMİYİ DÜZELTME FONKSİYONU: Devletin uyguladığı istikrar ve maliye politikalarının, iktisadi istikrar, kalkınma,belirli bir servet, gelir ve refah dağılımı dengesini gerçekleştirme gibi amaçları vardır. Bu amaçlar gerçekleştirilirse ve hazine bu fonksiyonu yerine getirirse milli ekonomi istikrara ve düzene kavuşur.

Devlet bu düzenlemeyi şu vasıtalarla yapar:

a-Devletin mali kurumlar vasıtasıyla ekonomiyi düzenlemesi: Devlet, gelişmesini istediği sektörlere kredi verecek kurumları kurarak bu sektörleri destekler.

b-Kâr etmek amacı dışında uzun vadede, istihdam ve öncülük amacıyla kurulan iktisadi devlet teşekkülleri ekonomik dengeye olumlu yönde etki yapar.

c-Devletin karma teşebbüsler aracılığıyla ekonomiyi düzenlemesi

d-Devletin teşvik tedbirleriyle ekonomiyi düzenlemesi

3-HAZİNENİN GELİR YARATMA FONKSİYONU: Hazine, bono ihraç ederek veya Merkez bankasında emisyon mekanizmasını harekete geçirerek gelir elde edilir. Bunlar hazinenin özel kaynaklarıdır.

BONO

Hükümetlerin kısa vadeli borçlanma amacıyla çıkardık-ları borç senetleridir. Bütçe açıkla-rını kapatmak ve kısa vadeli fi-nansman ihtiyaçlarını kapatmak ama-cıyla çıkarılır. Hazine bonoları özel kanunlarla çıkarılır ve bütçe kanu-nunda her yıl Maliye Bakanlığı"na belirli sınırlar içinde yetki verilir. Hazine bonoları 13, 26 ve 39 haf-talık vadelerle çıkarılır, hamiline ya-zılıdır ve iskonto ile satılırlar. Mer-kez Bankası bono satış ihalesini düzenler ve vadesi gelince nominal değerlerinden satın alır. İhaleye bankalar, aracı kurumlar ve yatırımcılar katılır. Hazine bonolarının faizleri, devlet tahvilleri gibi, özel ke-sim bonolarından düşük olur, an-cak risksiz oldukları, nakde çevri-lebilirlikleri ve devlet ihalelerinde teminat olarak gösterilmeleri ne-denleriyle yatırımcılar tarafından ter-cih edilirler. Hazine bonoları da menkul kıymetler borsasında ikinci el işlemleri görmektedir.

Hazine bonoları senetli bono ve cari hesap bonosu olarak iki türdür. Senetli veya formüllü bo-nolar sabit vadeli veya müterakki faizli olabilir. Borç ve faiz miktar-ları endekslenebilir. Sabit vadeli hazine bonoları günü geldiğinde ödenir veya yenileri ile değiştirile-bilir. Vadesinden önce günlük faiz oranlarına göre nominal fiyatlarının üstünde veya altında alım sa-tıma konu olabilir. Para piyasa-sında faiz hadleri yükselince hazine bonolarının fiyatları düşebilir. Mü-terakki faizli hazine bonoları de-ğişken faizlidir; asgari vadesi 3 ay olup, istendiğinde hiçbir işleme bağ-lı olmadan vadeleri 3 yıla kadar uzatılabilir. Süre uzadıkça faiz ora-nı yükselmektedir. Uygulama, bo-noların uzun süre elde tutulması teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Ca-ri hesap bonoları ise devredilebilir senet değildir; Hazine"nin borcu Merkez Bankası"ndaki kayıtlarda tu-tulur. Formüllü bonolardan ucuz olan cari hesap bonoları, Hazine"ye pazarlama masraflarından tasarruf imkanı sağlar ve devletin kime borç-lu olduğunu izleme olanağı verir.

İktisadi devlet teşekküllerinin çıkardığı ve Hazine"nin kefil oldu-ğu kısa vadeli borç senetlerine de Hazine kefaletini haiz bonolar de-nir. Merkez Bankası tarafından is-konto edilen bu bonolar, çıkartan kamu kurumunun finansmanını sağ-larlar. Sonuçta gene Merkez Ban-kası tarafından ödenmekte olan bo-nolarla finansmanı karşılayan Ha-zine olmaktadır. Emisyon hacmi-nin genişlemesine yol açan bu yön-tem, enflasyon hızını yükseltmek-tedir.

Hazine çok fazla borçlanıp, va-desi geldiğinde borçlarını ödeye-mediğinde, yüksek faizle yeni borç-lanmaya gitmektedir. Bu durum faiz geliriyle geçinen bir zümre ya-ratarak özel kesimin borçlanma ola-naklarını daraltmakta ve enflasyona neden olmaktadır. **Azgelişmiş ül-kelerin dış borç ve enflasyon yükü karşısında bulunduğu, döviz kıtlığı ve dış ticaret açığı nu yaşadığı dönemlerde, bono ve tahvil borç-lanmalarına dayanarak gelir yarat-ma çabası, aynı zamanda bu meka-nizmanın gelir transferi ve bölü-şüm politikalarının da bir aracı ola-rak kullanılması anlamına gelmek-tedir.**

152Vergi yükü, Gayri safi vergi yükü, safi vergi yükü kavramlarını açıklayınız.

VERGİ YÜKÜ: Belirli bir dönemde devlete veya diğer kamu tüzel kişilerine yapılan ödemelerle, bu ödemeleri yapan mükelleflerin aynı dönemde ettikleri gelirler arasındaki niceliksel ilişkindir.

Vergi Yükü Türleri

- Toplam Vergi Yükü
- Bireysel Vergi Yükü
- Net Vergi Yükü
- Gerçek Vergi Yükü

-Toplam Vergi Yükü: Bir ekonomide ödenen vergilerin, ekonomi üzerinde oluşturduğu yüke toplam vergi yükü denir. Bu kavram bize belirli bir dönemde toplumun vergi ödeme kapasitesini göstermesi bakımından yararlı olmaktadır.

$$\text{Toplam Vergi Yükü} = \frac{\text{Ödenen Vergiler}}{\text{Toplumun Geliri}}$$

- Bireysel Vergi Yükü: Bireysel vergi yükü objektif ve sübjektif vergi yükü olarak ikiye ayrılmaktadır. Sübjektif vergi yükü bireylerin vergi ödemeleri sonucu vergiye karşı takındıkları psikolojik tavırlardır. Buna vergi baskısı da denilir. Objektif vergi yükü bireylerin belirli bir dönemde ödedikleri tüm vergilerin elde ettikleri gelire oranlanmasıdır.

$$\text{Bireysel Vergi Yükü} = \frac{\text{Bireylerin ödediği vergiler}}{\text{Bireylerin Geliri}}$$

-Net vergi Yükü: Belirli bir dönemde ödenen vergilerden kamusal hizmetler sonucu elde edilen kamusal yararın düşülmesi sonucu bulunan değerin gelire oranlanmasıdır.

$$\frac{\text{Ödenen Vergi- Kamu Hizmetlerinden Sağlanan Yarar}}{\text{Gelir}} \text{ Net Vergi Yükü=}$$

-Gerçek Vergi Yükü:

$$\text{Gerçek vergi yükü} = \frac{\left(\begin{array}{c}\text{Ödenen Vergi}\\ + \\ \text{Yansıyan vergiler}\end{array}\right) - \left(\begin{array}{c}\text{Hizmetlerden sağlanan fayda}\\ + \\ \text{Yansıtılan Vergi}\end{array}\right)}{\text{Gelir}}$$

Ancak bu hesaplamada kamu hizmetlerinden sağlanan yarar ile, yansıyan ve yansıtılan vergilerin hesaplanması son derece zordur. Bu nedenle uygulamada genellikle toplam ve bireysel vergi yükü kavramları kullanılır.

-Gelir Grupları veya Sektörler arası Vergi Yükü: Bir ekonomide türlü gelir grupları ayrı ayrı ele alınıp, her bir grubun vergi yükleri tek tek hesaplanırsa, gelir grupları arası vergi yükü hesaplanmış olur.

153 Devletin iç veya dış borçlanmaya gitmesinin nedenleri NELERDİR?

KAMU BORÇLANMASININ ANLAMI, KAPSAMI VE ETKİLERİ

I- Kamu Finansman Araçları

Devletlerin ortaya çıkışından beri, ekonomilerin düalist bir yapıya sahip olduğunu, kamu ekonomisi ve özel ekonomilerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Çağdaş devletlerde toplumsal ihtiyaçlar arttıkça, kamu hizmetlerinin geliştirilmesi ve bu hizmetler için harcanan parasal kaynakların da arttırılması gerekmiş, toplumsal ihtiyaçları karşılamak ve piyasa ekonomisinin tam ve yarı kamusal mal ve hizmet üretmedeki eksikliklerini gidermek amacıyla, kamu ekonomilerinin payı zaman içinde arttırılmıştır. Kamu finansmanı, devletin artan bu fonksiyonlarını ifa edebilmesi için gerekli parasal kaynakların sağlanmasını ve kaynakların kullanılmasını inceler.

Kamu ekonomileri genişledikçe kamu finansmanının önemi de artmış; fakat kamu ekonomisinde hangi mal ve hizmetlerin ne miktarda ve nasıl üretileceği nu, daima tartışmalı bir n olarak kalmıştır. İnsanlık tarihi, bir insan hakları ve özgürlükler mücadelesi tarihi biçiminde algılanırsa, bu nun neden bu kadar tartışmalı bir n olduğu daha iyi anlaşılır. Devletler zaman zaman, egemenlik güçlerine dayanarak kamu ekonomilerini özel ekonomiler aleyhine aşırı ölçüde ve verimsiz bir şekilde genişletmişlerdir. Örneğin, krallıklar devrinde çok ağır vergiler koymuşlar, halka zulmedebilmişlerdir. Öbür taraftan zengin bir burjuva sınıfının oluşması süreci içinde, bu sınıfın diğer sınıflar üzerinde güç mücadelesi amacıyla, kamu ekonomisini daraltma kampanyası içine girdiği de söylenebilir. Kamu ekonomisinin genişleme ve daralma dönemlerine bağlı olarak, kamu finansmanı önemini arttırmış ya da daha az önemli olmuştur.

Her ne olursa olsun, günümüzde gelişmekte olan ülkeler için kamu finansmanı bir kat daha önemlidir. Çünkü bu ülkelerde, ekonomik kalkınmanın organizasyonu ve finansmanı için kamu ekonomisine de ihtiyaç vardır. Gelişmekte olan ülkeler, daha hızlı bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek ve gelişmiş ülkelere yetişebilmek, gelişmiş ülkelerle gelecekte rekabet edebilmek için, her türlü imkanı doğru ve verimli kullanmak zorundadırlar. Kamu finansmanında kaynakların doğru seçilmesi hayatî önem taşır.

Daha hızlı iktisadî büyüme için, üretimi bir birim arttırmada kullanılacak sermaye miktarını ifade eden sermaye-hasıla katsayısını büyültmek ve sermayenin marjinal verimliliğini arttırmak gerekir. Kamu sektörü, yatırımların doğru alanlara yönelmelerini sağlamaya, özel sektör yatırım imkanlarının ve teknolojik gelişmelerin önünü açmaya çalışmalıdır. Bütçe ve kamu finansmanı, yatırımları arttıracak yönde biçimlendirilebilir ve özel yatırımlar kamu finansmanı aracılığıyla teşvik edilebilir[11].

Devletin kamu finansmanında izlediği yol ve kullandığı kaynaklar, bu amaçlara uygun olmalıdır. Kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılan kaynaklar çok çeşitlidir. Vergi, devletin en önemli finansman aracıdır. Bunlar, gerçek ve tüzel kişilerden, kamu harcamalarını karşılamak ve diğer devlet fonksiyonlarını ifa edebilmek amacıyla, cebri, nihai ve karşılıksız olarak alınan parasal kaynaklardır[12].

Verginin dışında, harçlar, resimler, şerefiyeler, parafiskal gelirler, enflasyon vergisi, vergi ve para cezaları, mülk ve teşebbüs gelirleri, fon gelirleri ve devletlerarası karşılıksız yardımlar, devletin diğer kamu finansman kaynaklarını oluşturur[13]. Devlet, borçlanma ve para basma yoluyla da kamu hizmetlerini finanse edebilir.

II- Bir Kamu Finansman Aracı Olarak Borçlanma

[11] Emine Karaduman, **Ekonomik Kalkınmada Finansman ve Organizasyonu,** Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Kurulu Yayını, Ankara 1993, ss 25-29.
[12] İsmail Türk, **Kamu Maliyesi,** Turhan Kitabevi, Ankara 1992, s 135.
[13] Fevzi Devrim, **Kamu Maliyesine Giriş,** Üçüncü Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1999, ss 178-190.

Borçlanma, devletin kamu hizmetlerini finanse etmek için kullandığı araçlardan biridir. Borçlanmayı, önemli bir kamu finansman aracı olarak nitelendirmek mümkündür.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Klasik iktisada göre, geniş anlamda vergi, resim ve harçlar dışındaki finansman kaynakları, sürekli kaynaklar olarak görülmez. Bu kaynaklardan elde edilen gelirler, "olağanüstü gelirler" kabul edilir. Fakat günümüzde borçlanma, bir kamu finansman aracı olarak, olağan bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Önceden, borçlanmayla sağlanan kaynaklar büyük kamu yatırım harcamalarında, savaş ve doğal afetlerin açtığı yaraların sarılmasında kullanılıyorken, sonradan bu yolla elde edilen fonlar, devletin cari harcamalarının finansmanında da kullanılmıştır. Borç ödemek için borçlanmak, normal bir durum olarak algılanmaya başlanmıştır.

O halde günümüzde devlet borçlanması, devletin kamu hizmetlerini finanse etmek için kullandığı önemli ve sürekli gelir elde etme yollarından biri olarak tanımlanabilir.

Bu derece yaygın ve olağan bir araç durumuna gelmiş olmasına karşın borçlanma, esas itibariyle geçici bir kaynak bulma (finansman) yoludur ya da öyle kalmalıdır. Çünkü uygulamada, borç bir süre sonra ödenmekte ve ödemeler ya vergi gelirleriyle ya da parasal finansman yoluyla yapılmaktadır. Bu ise halka ilave yükler getirmektedir[14].

Kamusal ihtiyaçların yeterli düzeyde karşılanabilmesi için, devlet gelirlerinin zayıf kaldığı durumlarda, bir kamu finansman aracı olarak borçlanmadan yararlanılması olağan bir durumdur. Fakat çalışan kesim, ileride ödeyeceği ek vergilerle, rantiye sınıfının elde ettiği faiz gelirlerini finanse etmek durumunda kalabilir[15]. James Buchanan'ın da işaret ettiği gibi, malî süreç, bir değişim biçiminde algılandığında, kamusal mal ve hizmetlerden yararlanmanın bir karşılığı olmalıdır. Bu karşılık, vergileme ile bireylerin gelirlerinde meydana gelen azalış olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet borçlanmasıyla sunulan mal ve hizmetlerin karşılığı nedir? Borçlanma için bu nun cevabı pek de net değildir. Devlet borçları ve faizleri, sonuçta, gelecekte yine bireylerden alınan vergilerle ödenecekse, bir kamu finansman aracı olarak bu tür borçlanmanın faydalı olup olmadığını, daha dikkatli tartışmak gereklidir[16].

Gelişmiş ülkeler kamu finansman araçlarını genel olarak dengeli bir şekilde kullanabilirken gelişmekte olan ülkelerde bu araçlardan para basma ve borçlanmaya gereğinden fazla ağırlık verilebilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler, iktisadî kalkınma için gerekli sermaye birikimini sağlamak amacıyla, iç ve dış finansman kaynaklarını daha hızlı harekete geçirmeye çalışırlar. İç talep ve tüketim harcamalarının kısılması ve tasarrufların gelir içindeki payının yükseltilmesi hedeflenir. Yüksek gelir gruplarının ulusal gelirin büyük bir kısmına sahip olmaları, tasarrufların büyük bölümünün onlar

[14] Ahmet Erol, **Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'de Devlet Borçları,** Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Kurulu Yayını, No 324, Ankara 1992, s 13.
[15] Orhan Şener, **Kamu Ekonomisi,** BETA Yayınları İstanbul 1996, s 200.
[16] James Buchanan, **The Public Finance,** Third Edition, Richard D. Irwin Inc. Illinois, 1970, ss 301-302.

tarafından yapılmasına neden olduğundan, gelir dağılımının yüksek tasarrufta bulunanlar lehine değiştirilmesi, yatırımların artmasını sağlayabilir.

Sermaye birikimini hızlandırmak için, iç ve dış finansman kaynaklarından, kârların gelirler içindeki payının arttırılması, banka kredilerinin yönlendirilmesi ve para arzının arttırılması amaçlarına yönelik olarak yararlanılabilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler bir kamu finansman aracı olarak borçlanmayı, bu amaçlar için kullanabilmektedirler. Bu şekilde teorik olarak düşünüldüğünde, sermaye birikimini arttırıcı etkiler doğabilir. Fakat gerçekte pek çok ülkede, sermaye birikimini arttırıcı etkiler çok zayıf kalmakta, kalkınmayı sağlayacak büyüklükte bir birikim meydana gelememektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde sadece yetersiz tasarruflardan dolayı değil, kurumsal çerçevedeki boşluklardan dolayı da nlar vardır. Örneğin, banka kredileri kontrol edilmeye çalışıldığında, gelişmiş ve kurumsallaşmış bir banka sistemi ve sermaye piyasası olmadığından, kredi faizlerinin yükselmesine ve bu şekilde alınan fonların spekülatif alanlara kaymasına engel olunamamaktadır. Para arzı arttırılmaya çalışıldığında, fertlerin likidite tercihlerinin faize karşı inelastik olması, bu artışların tüketime yönelmesine yol açmaktadır.

Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkeler, para basma ve borçlanma yolunu aşırı kullanmaktan vazgeçmek ve bu alanlara sınır getirmek zorunda kalmaktadırlar17. Kamu finansman araçlarının dengeli bir şekilde kullanılması çok önemlidir. Kamu finansmanı için, kaynakların herhangi bir sınırlamadan uzak biçimde kullanılması zararlı olabilir. Örneğin kamu finansmanında borçlanmanın olağan bir yol olarak kullanılmaya başlanması, devletin para basma yetkisini aşırı ölçüde kullanmasıyla birleşince, kamu ekonomisinin genel ekonominin işleyişini bozucu etkileri güçlenebilir.

Gelişmiş ülkeler için, bir kamu finansman aracı olarak borçlanmadan yararlanmak, nispeten daha kolay ve daha az n üreten bir yöntemdir. Gelişmiş ülkeler, ekonomik yapılarından kaynaklanan nların çok daha az olması sayesinde, kamu borçlanmasına sınır getirme konusunda gelişmekte olan ülkelere nazaran, daha fazla esnekliğe sahiptir. Siyasal nların da çok az olduğu bu ülkelerde borçlanma, kamu finansmanında önemli bir yere sahip olabilir ve aynı zamanda ekonomik kalkınma için olumlu etkilere yol açabilir.

Her ülkede devletin borçlanma nedenleri ve miktarı farklıdır. Kamu finansman yöntemi olarak borçlanma, farklı amaçlar için kullanılabilir. Ama genellikle devletin borçlanma nedenleri aşağıdaki gibidir:

Olağanüstü giderlerin finansmanı (savaş, doğal afetler, iktisadî bunalımlar) için borçlanma,

Yatırımların finansmanı, (büyük bayındırlık hizmetleri, ulaşım ve altyapı harcamaları) için borçlanma,

Ekonomik kalkınma (ekonomideki satın alma gücünü değiştirmek, tüketim ve yatırım eğilimlerini etkilemek) için borçlanma

Para piyasasının düzenlenmesi için borçlanma,

Bütçe kısa dönem gelir-giderleri arasında uyum sağlama amacıyla borçlanma,

---

[17] Türkel Minibaş, **Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye,** Der Yayınları, Ankara 1992, s 39.

Kamu harcamalarına yetmeyen olağan devlet gelirlerini takviye etmek ve bütçe açıklarını kapatmak amacıyla borçlanma,
Eski borçları ödemek için borçlanma[18]
Bu borçlanma nedenlerinden hangisine bağlı olarak borçlanıldığı su, borçlanmanın niteliğini belirleme açısından önemlidir. Örneğin savaşlar, doğal afetler ve iktisadî bunalımlar gibi olaylar sonrasında ortaya çıkan olağanüstü harcamaları finanse etmek için borçlanılıyorsa, bu borçlanma olağanüstü bir borçlanmadır. Otoyol yapımı için borçlanılması, borçlanmanın olağanüstü gelir kaynağı olma özelliğini değiştirmez. Fakat borç ödemek amacıyla borçlanmanın yaygınlaşması durumunda, borçlanma büyük olasılıkla artık, olağan bir gelir kaynağı haline gelmiş demektir.
A- Olağanüstü Giderlerin Finansmanı İçin Borçlanma
Kamu bütçesi yoluyla devletin gelir ve giderleri bir yıl öncesinden tespit edilir. Fakat yıl içinde, örneğin aniden büyük bir doğal felaket meydana gelebilir. Bir ekonomik kriz ya da savaş çıkabilir. Bu gibi durumlar yüzünden, devletin yıl başında tespit ettiği harcamalardan çok daha fazla harcama yapması gerekebilir.
Bu harcamalar, genellikle borçlanmayla karşılanır. Devlet olağanüstü durumlarda ortaya çıkan fazla kamu harcamalarını borçlanarak finanse eder.
B- Kamu Yatırımları ve Kalkınmanın Finansmanı İçin Borçlanma
Devlet yatırımları genellikle büyük altyapı yatırımları olarak ortaya çıkar. Bu yatırımlar, bina, baraj, köprü, otoyol yapımı gibi büyük harcamalar gerektiren, başlangıç tarihleri ile bitim tarihleri arasında uzun süreler olan, devlete hiç gelir getirmeyen, çok az veya gecikmeli gelir getiren yatırımlardır. Bu yatırımların faydası tamamen gelecek nesillere kalabilir. Kamu yatırımları, özel sektörün daha rahat faaliyet göstermesini sağladıklarından ve milli gelirde uzun dönemde artışa yol açtıklarından ihtiyaç duyulurlar ve önemlidirler.
Bu tür yatırımlar borçlanarak finanse edilirse, başlangıçta milli gelir artmaksızın vergi yükü arttırılmayacak, sonradan ise artan milli gelire paralel olarak, vergi gelirleri artarken vergi yükü de arttırılsa bile, vergi baskısı daha az olacaktır[19]. Ekonomik kalkınmayı hızlandıracak bu gibi isabetli harcamalar, borçlanmayla finanse edilebilir.
C- Para Piyasasının Düzenlenmesi ve Açık Piyasa İşlemleri Amacıyla Borçlanma
Borçlanma, konjonktüre uygun olarak ve doğru şekilde kullanıldığı takdirde, önemli bir iktisat politikası aracıdır. Devlet, depresyon dönemlerinde borçlanarak, harcamalarını arttırabilir ve talebi canlı tutabilir; finansal piyasalarda likiditeyi borçlanma politikası yoluyla kontrol edebilir. Hazine, Merkez Bankası yardımıyla, açık piyasa işlemleriyle para ve sermaye piyasalarında dengeyi sağlamaya çalışabilir.
D- Kısa Dönem Gelir ve Giderler Arasında Uyum Sağlamak İçin Borçlanma
Devletin bir yıl içindeki harcamaları süreklilik arzeder. Oysa Hazine kasasına giren gelirler, belli dönemlerde artar ve belli dönemlerde azalır. Yılın bazı aylarında, yapılması gereken kamu harcamaları için yeterli gelir bulunamayabilir. Harcamalar ülkenin belli

[18] Aytaç Eker, **Kamu Maliyesi,** İkinci Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir 1997, ss 234-238.
[19] Aykut Herekman, **Kamu Maliyesi, (Devlet Faaliyetleri ve Finansman Teknikleri)**, Cilt I, İkinci Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1988, s 206.

bölgelerinde yoğunlaşabilir. Her bölgeden elde edilen gelirler, o bölgenin ihtiyacına yetmeyebilir ya da fazla gelebilir. O takdirde, Hazinenin gelir ve giderlerini yer ve zaman bakımından denkleştirme yoluna gidilir. Gelirler ihtiyacı olan bölgelere aktarılır. Kısa dönemli bu gelir ihtiyacı için borçlanma yoluna başvurulabilir. Bunlara geleneksel Hazine işlemleri denir20. Hazine işlemleri amacıyla borçlanma, para arzında anormal artışlara yol açmadığı, gelir dağılımını bozucu olmadığı ve sonraki yıla borç bırakılmadığı takdirde, kabul edilebilecek bir durumdur.

E- Bütçe Açıklarını Kapatmak Amacıyla Borçlanma

Devlet, kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olması durumunda ortaya çıkan bütçe açıklarını, para basma ya da vergi gelirlerini artırma dışında, borçlanmayla da finanse edebilir. Bütçe açıklarının süreklilik kazanması durumunda, borçlanmanın da süreklilik kazanması ihtimali vardır. Borcun sonradan monetizasyonu, direkt olarak emisyon gibi bir etki oluşturabilir. Uzun dönemde sürekli açıkların borçlanmayla finansmanı, emisyonla finansmandan daha fazla enflasyonist olabilir21.

F- Daha Önceki Borçları Ödemek İçin Borçlanma

Borcun faiz yükü zaman içinde arttıkça, borç stoku artar ve borçlanma süreklilik kazanabilir. Sürekli bütçe açıklarının yine sürekli borçlanmayla karşılanması durumunda, bir zaman dilimi sonrasında eski borçları ödeyebilmek için mutlaka yeniden borçlanmak gerekecektir. Borç ödemek için borçlanılması, bir borç kısır döngüsü içine girildiğinin göstergesidir.

İç ve Dış Borçlanma

Devlet iç ve dış kaynaklardan borçlanabilir. İç borçlar iç kaynaklardan, dış borçlar da dış kaynaklardan elde edilen borçlardır. İç ve dış kaynak ayrımını yapmada, “alacaklının milliyeti”, “piyasanın milliyeti” kriterleri kullanılabilir. Birinci kriterde borç, yabancı uyruklu bir kişiden alınmışsa dış borçtur. İkinci kritere göre, dış piyasalardan temin edilmiş ve dış piyasalara ödenecek borç, dış borçtur. Genellikle ikinci kritere göre karar verilir .

Devletler öncelikle iç kaynaklara müracaat ederler. İç kaynaklar yeterli gelmezse, iç tasarruf yetersizliği ve döviz eksikliği varsa, dış borçlanmaya gidilir. Borçlanmanın yapılabileceği iç kaynaklar çeşitlidir. Bankalardan, merkez bankalarından, özel ve malî kurumlardan, bireylerden borçlanılabilir. Finansal piyasaların geliştiği pek çok ülkede hükümetler, para ve sermaye piyasalarından da borçlanabilmektedir. Finansal piyasalar ulusal karakterli ise, iç kaynaklardan borçlanma, uluslararası finansal piyasalardan borçlanılıyorsa, o zaman dış kaynaklardan borçlanma söz konusudur. Uluslararası finansal piyasaların yanında, yabancı devletler, uluslararası bankalar ve uluslararası kuruluşlar, bir devletin borçlanabileceği diğer başlıca dış kaynakları oluşturur. IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Bankaları, Uluslararası Yatırım Bankalarından borç alınabilir .

[20] İsmail Aktürk, **Hazine İşlemleri,** TAKAV Matbaacılık, Ankara, 1993, ss 23.
[21] Hanefi Aslan, **Enflasyonist Finansman Politikası,** Akbil Yayıncılık, Bursa 1997, s 40.

154 A) Tahakkuk zaman aşımı , tahsil zaman aşımı B) Özerk bütçe, verginin tarafsızlığı C) Vergilendirilebilir kapasite D) Konsolidasyon ve konversiyon nedir

A) Tahakkuk zaman aşımı , tahsil zaman aşımı
I.GİRİŞ
Vergi hukukunda zamanaşımı; süre geçmesi suretiyle vergi alacağının ortadan kalkmasını ifade eder.
Vergi hukukunda tahakkuk (tarh) zamanaşımı ve tahsil zamanaşımı olmak üzere 2 çeşit zamanaşımı söz konusudur. Bunlardan tahakkuk (tarh) zamanaşımı 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda; tahsil zamanaşımı ise, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'da düzenlenmiştir.
Zamanaşımı, mükellefin bu hususta bir müracaatı olup olmadığına bakılmaksızın hüküm ifade eder. Tahsil daireleri amme alacağının tahsilinde zamanaşımını re'sen (kendiliğinden) dikkate almak zorundadırlar. Çünkü zamanaşımına ilişkin hüküm kamu düzenindendir. Ancak 6183 sayılı Kanun kapsamına girmeyen akitten, haksız fiil ve haksız iktisaptan doğan alacaklar hakkında bu hüküm uygulanamayacaktır.
Zamanaşımı, vergi alacağını ortadan kaldıran nedenlerden birisidir.
Vergi hukukunda zamanaşımı, özel hukuktaki hak düşürücü sürelere benzetilebilir.
Vergi hukukunda zamanaşımı kurumunun kabul edilmesinin nedeni, Genel Hukukta olduğu gibi kamu yararı düşüncesine dayanmaktadır. Devletin vergiden doğan alacağını uzun bir süre sonra istemesi hem vergi idaresi hem de mükellef yönünden nlar yaratmaktadır. İdare kanıt yönünden güçlüklerle karşılaşabileceği gibi takip ve tahsil yönünden de uzun süre belirsizlik içinde kalmaları ve bazı defter ve belgeleri saklama durumunda olmaları önemli olumsuzluklara yol açabilecektir. Zamanaşımı bu olumsuzlukları büyük ölçüde önleyebilir.
Zamanaşımının bu olumlu yönü yanında olumsuz bazı yönleri de vardır. Borcunu düzenli ödemeyen mükellefler yönünden adalet ve eşitlik ilkelerini zedeleyebileceği gibi vergi yükümlülerini kaçakçılığa da yöneltebilir. Bu olumsuzluklara karşın olumlu yönleri ağır bastığı için zamanaşımı vergi sistemine girmiştir.
II. TAHAKKUK (TARH) ZAMANAŞIMI:
Vergi alacağının doğduğu takvim yılını takip eden yılın başından itibaren başlayarak 5 yıl içinde tarh ve mükellefe tebliğ edilmeyen vergiler tahakkuk zamanaşımına uğrar.(md.114)
Örneğin 2003 yılında elde edilen bir gelirin vergisinin zamanaşımına uğraması için, 2004 takvim yılının 1 Ocak tarihinden 2008 yılının 31 Aralık tarihine kadar tarh ve mükellefe tebliğ edilmemiş olması gerekir.
KDV'de zamanaşımı, vergi alacağı mal teslimi veya hizmetin yapılmasıyla doğduğu için bu yılı izleyen yılın başından itibaren başlayacaktır.

Şu kadar ki, vergi dairesince matrah takdiri için takdir komisyonuna başvurulması zamanaşımını durdurur. Duran zamanaşımı mezkur komisyon kararının vergi dairesine tevdiini takip eden günden itibaren işlemeye devam eder.
Şarta bağlı istisna veya muafiyet uygulamaları sonucu kısmen veya tamamen alınmayan vergilere ilişkin zamanaşımı süresi, istisna veya muafiyet şartlarının ihlâl edildiği tarihi takip eden takvim yılı başından itibaren başlar.
Damga vergisine tabi olup vergi ve cezası zamanaşımına uğrayan evrakın hükmünden tarh zamanaşımı süresi dolduktan sonra faydalanıldığı takdirde mezkûr evraka ait vergi alacağı yeniden doğar.
1. Zamanaşımını Durduran Haller:
Zamanaşımı kurumu mükellefin yararına sonuçlar doğurduğundan, vergi alacaklısının da yararının gözetilmesi ve böylece bir dengenin sağlanması amacıyla vergi hukukunda zamanaşımını durduran ve kesen hallere yer verilmiştir.
Aşağıdaki hallerde zamanaşımı işlememekte ve durmaktadır;
a) Vergi Dairesinin matrah takdiri için Takdir Komisyonuna başvurması,
b) Mücbir sebep hali (Bu durumda, tarh zamanaşımı işlemeyen süreler kadar uzamaktadır (VUK, m. 15/1).
c) Mükellefe vergi/ceza ihbarnamesi tebliği,
d) Vergi dairelerinin takdir komisyonu kararlarına karşı dava açmaları(Kanunlarda bu konuda bir hüküm olmayıp, Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulu, bu durumda zamanaşımının durması gerektiğini kabul etmiştir .)
213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nda sadece tahakkuk zamanaşımının durmasından ve tahakkuk zamanaşımını durduran hallerden söz edilmiş olup, tahakkuk zamanaşımının kesilmesinden söz edilmemiştir.
2.Cezalarda Zamanaşımı :
Ceza kesmede zamanaşımı da (VUK, m. 374) tahakkuk (tarh) kapsamında yer almaktadır. Buna göre,
- Vergi ziyaı cezasında, cezanın bağlı olduğu vergi alacağının doğduğu takvim yılını takip eden yılın birinci gününden başlayarak 5 yıl,
- Özel usulsüzlük cezalarında, usulsüzlüğün yapıldığı yılı takip eden yılın birinci gününden başlayarak 5 yıl,
- Usulsüzlük cezalarında, usulsüzlüğün yapıldığı yılı takip eden yılın birinci gününden başlayarak 2 yıl,
olarak belirlenmiştir. Ancak, vergi ziyaı ile usulsüzlüğün birleşmesi halinde, ceza, vergi ziyaı cezasının zamanaşımı süresi içinde (5 yıl) kesilecektir.
3. Düzeltmede Zamanaşımı:
Vergi Usul Kanunu’nun 114. maddesinde belirtilen 5 yıllık zamanaşımı süresi dolduktan sonra meydana çıkarılan vergi hataları düzeltilemez. Şu kadar ki, düzeltme zamanaşımı süresi:
a) Zamanaşımı süresinin son yılı içinde tarh ve tebliğ edilen vergilerde hatanın yapıldığı,
b) İlan yolu ile tebliğ edilip vergi mahkemesinde dava konusu yapılmaksızın tahakkuk eden vergilerde mükellefe ödeme emrinin tebliğ edildiği;
c) İhbarname ve ödeme emri ilan yoluyla tebliğ edilen vergilerde 6183 sayılı Kanuna göre hacizin yapıldığı; tarihten başlayarak 1 yıldan aşağı olamaz.

4. Tahakkuk Zamanaşımında Özel Hükümler :

Vergi Usul Kanunu'nda yer alan tahakkuk (tarh) zamanaşımı ile ilgili hükümler, bazı vergilerin kendi özel kanunlarındaki aksi yöndeki hükümler nedeniyle, bu vergiler bakımından ya geçerli değildir yada farklı şekilde uygulanmaktadır. Bu vergiler, Motorlu Taşıtlar Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi, Emlak Vergisi ile Damga Vergisidir.

a) Motorlu Taşıtlar Vergisinde Tahakkuk Zamanaşımı:

Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 9. maddesi uyarınca, Motorlu Taşıtlar Vergisi, taşıtların kayıt ve tescilinin yapıldığı yerin vergi dairesi tarafından her yıl Ocak ayının başında yıllık olarak tahakkuk ettirilmiş sayılır. Bu hüküm dolayısıyla, Motorlu Taşıtlar Vergisinde tahakkuk zamanaşımı söz konusu olmamaktadır.

b) Veraset ve İntikal Vergisinde Tahakkuk Zamanaşımı

Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu'nun 20/b maddesi hükmü uyarınca, Veraset ve İntikal Vergisi mükellefiyeti, verilen beyannamede gösterilmeyen mallar ile beyanname verilmeyen hallerde, intikal eden malların idarece tespit olunduğu tarihte başlamaktadır. Bu durumda, Veraset ve İntikal Vergisinde zamanaşımı süresi, vergi alacağının doğduğu takvim yılını takip eden takvim yılının başından itibaren başlamamakta, sürenin başlangıcı idarenin intikali öğrenmesine bağlanmaktadır.

c) Emlak Vergisinde Tahakkuk Zamanaşımı :

Emlâk Vergisi Kanunu'nun 40. maddesi uyarınca, bildirim dışı kalan bina ve arazinin vergi ve cezalarında zamanaşımı, bu bina ve arazinin bildirim dışı bırakıldığının idarece öğrenildiği tarihi takip eden yılın başından itibaren başlamaktadır. Burada da Veraset ve İntikal Vergisindeki duruma benzer bir durum söz konusu olup, zamanaşımı süresinin başlaması idarenin öğrenmesine bağlanmıştır.

d) Damga Vergisinde Tahakkuk Zamanaşımı:

Damga Vergisinde zamanaşımı ile ilgili özel hüküm, Vergi Usul Kanunu'nun 114/4. maddesinde yer almaktadır. Buna göre, Damga vergisine tabi olup vergi ve cezası zamanaşımına uğrayan evrakın hükmünden tahakkuk zamanaşımı süresi dolduktan sonra faydalanıldığı takdirde, o evraka ait vergi alacağı yeniden doğacaktır.

Bu özellik gösteren durumlardan anlaşılacağı üzere; Veraset ve İntikal Vergisi ile Emlak Vergisinde, idarenin beyanname verilmediğinden haberdar olmaması durumunda zamanaşımı sonsuza kadar uzamış olmaktadır.

III. TAHSİL ZAMANAŞIMI:

Amme alacağı, vadesinin rastladığı takvim yılını takip eden takvim yılı başından itibaren 5 yıl içinde tahsil edilmezse zamanaşımına uğrar. Kendi özel kanunlarında zamanaşımı süresi gösterilen para cezaları (Kabahatler Kanunu'na göre verilen para cezaları gibi) ile amme para cezaları bu hükmün dışındadır.

Verginin vadesi, o verginin ödeme süresinin son gününü ifade etmektedir. (VUK md.111/2, AATUHK md.37/3)

Zamanaşımından sonra mükellefin rızaen yapacağı ödemeler kabul olunur.

Örneğin 2004 yılı gelirleriyle ilgili 2005 yılının Mart ayında ödenmesi gereken Gelir Vergisi 1. taksitinin ödenmemesi durumunda, bu borçla ilgili zamanaşımı 2005 takvim yılının başından itibaren işlemeye başlayacak ve 31.12.2010 tarihinde sona erecektir.

1. Tahsil Zamanaşımını Kesen Haller:

6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun'un 103.maddesine göre zamanaşımını kesen haller şunlardır;

a) Ödeme,
b) Haciz tatbiki (Haciz uygulanması),
c) Cebren tahsil ve takip muameleleri sonucunda yapılan her çeşit tahsilat,
d) Ödeme emri tebliği,
e) Mal bildirimi, mal edinme ve mal artmalarının bildirilmesi,
f) Yukarıdaki 5 sırada gösterilen muamelelerden herhangi birinin kefile veya yabancı şahıs ve kurumlar mümessillerine tatbiki veya bunlar tarafından yapılması,
g) İhtilaflı amme alacaklarında yargı mercilerince bozma kararı verilmesi,
h) Amme alacağının teminata bağlanması,
ı) Yargı mercilerince yürütmenin durdurulmasına karar verilmesi,
i) İki amme idaresi arasında mevcut bir borç için alacaklı amme idaresi tarafından borçlu amme idaresine borcun ödenmesi için yazı ile müracaat edilmesi,
j)Amme alacağının özel kanunlara göre ödenmek üzere müracaatta bulunulması ve/veya ödeme planına bağlanması.

Kesilmenin rastladığı takvim yılını takip eden takvim yılı başından itibaren zamanaşımı yeniden işlemeye başlar. Zamanaşımının bir bozma kararıyla kesilmesi halinde zamanaşımı başlangıcı yeni vade gününün rastladığı; amme alacağının teminata bağlanması veya icranın kaza mercilerince durdurulması hallerinde zamanaşımı başlangıcı teminatın kalktığı ve durma süresinin sona erdiği tarihin rastladığı; takvim yılını takip eden takvim yılının ilk günüdür.

6183 sayılı Kanun'un 103.maddesi ile tahsil zamanaşımını kesen sebepler tahdidi olarak sayılmış olup, zamanaşımı ancak bu sebeplerden birinin varlığı halinde kesilecektir.

2. Tahsil Zamanaşımını Durduran Haller (Zamanaşımının İşlememesi Halleri) :

6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun'un 104.maddesine göre zamanaşımını durduran haller şunlardır;

a) Borçlunun yabancı memlekette bulunması,
b)Borçlunun hileli (dolanlı) iflas etmesi,
c) Borçlunun terekenin tasfiyesi dolayısıyla hakkında takibat yapılmasına imkan bulunmaması,

Bu hallerin devamı süresince zamanaşımı işlemez, durur. Bu hallerin sebeplerinin kalktığı günün bitmesinden itibaren başlar ve kaldığı yerden işlemeye devam eder.

IV. ZAMANAŞIMININ HUKUKİ SONUÇLARI:

Tahsil zamanaşımına uğrayan amme alacağı Borçlar Kanunu hükümlerine göre tabii(eksik, doğal) borç haline gelir. Bu borçlarda bir borç vardır ve borçlu tarafından kendi isteği ile yerine getirilirse, ifa geçerlidir. Vergi dairesi de rızaen yapılan bu ödemeyi kabul eder. Bu borçlar, alacaklı tarafından talep ve dava edilemeyen borçlardır.
Borçlar Kanunu'nda yer alan eksik borçlar şunlardır;
a) Kumar ve bahisten doğan borçlar
b) Evlenme tellallığından doğan borçlar
c) Zamanaşımına uğramış borçlar
d) Ahlaki ödevlerden doğan borçlar

Tahakkuk zamanaşımına uğrayan vergi borçlarının akıbetinin ne olacağı konusunda 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda herhangi bir hüküm yer almamıştır. Ancak bu konuda da uygulamada mükellefin istemesi halinde, vergi idaresi tahakkuk fişi üzerine "yükümlünün rızası üzerine tahakkuk verilmiştir." ibaresini koyarak bu vergiyi tahsil etmektedir.
Tahakkuk zamanaşımı süresinin dolmasından sonra, alacaklı vergi dairesinin vergiyi tarh ve tebliğ etme, bir başka deyişle, tahakkuk ettirme yetkisi ortadan kalkmış olur. Zamanaşımından sonra, mükellefe ihbarname veya ödeme emri tebliğ edilemez, vergi incelemesi yapılamaz. (VUK, m. 138/2). Zamanaşımı süresi dolduktan sonra, ancak, mükellefin isteğe bağlı olarak yaptığı başvuru dikkate alınır.

B) Özerk bütçe, verginin tarafsızlığı

Özerk Bütçe: Tüzel kişiliğe sahip Kamu Kurumlarının bütçeleri ile 233 sayılı KHK ile oluşturulan KİT'lerin bütçeleri özerk bütçe niteliğindedir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri esas olarak özel hukuka ve piyasa kurallarına göre mal ve hizmet üretimi ile uğraştıklarından, tam anlamıyla kamu bütçesi kapsamında değerlendirilmemekle birlikte; bunlar sermaye teşkili ve artırımları, olağan veya görevden doğan zararları ve gelir fazlaları dolaysıyla bütçe ile ilişkileri ve kamu dengesi içinde pay ve rolleri nedeniyle Kamu Tüzel Kişiliğine sahip bağımsız bütçeli kuruluşlardır. İdari ve mali özerklikleri ve belli kamu hizmetleri bakımından bazılarının taşıdığı önem ve özellik dolaysıyla bu tür bütçelere özerk bütçe denilmektedir. Bazı kaynaklarda, özerk bütçeli kuruluşlara "Bağımsız Bütçeli İdareler"de denilmektedir

verginin tarafsızlığı:
Vergilemede "tarafsızlık" ilkesi son derece önem taşır. Eğer bir vergi sistemi, ekonomik birimlerin iktisadi faaliyetleri üzerinde müdahaleci olmaya başlamışsa o zaman vergi dışı piyasa ekonomisinin de ortaya çıkması ve genişlemesi kaçınılmaz olur. Öncelikle vergilemede "tarafsızlık" ilkesi ile neyi anlatmak istediğimizi birkaç cümle ile özetlemeye çalışalım. Tarafsızlık (neutrality), vergilerin

ekonomik birimlerin tüketim, yatırım, tasarruf, risk alma kararları üzerinde bozucu etkide bulunmaması anlamına gelir. Vergi, nihayetinde devletin iktisat politikası araçlarından birisidir ve her verginin az ya da çok mikro ekonomik ve makro ekonomik etkileri sözkonusu olur. Ancak vergilerin tür olarak çoğalması ya da vergi yükünün artması halinde bunun hem mikro ekonomik etkileri (tüketicilerin ve üreticilerin karar ve tercihleri üzerindeki etkileri) hem de makro ekonomik etkileri (ekonomik büyüme, kaynak dağılımı üzerindeki etkileri vs.) daha açık olarak görülmeye başlanır. Bu noktada vergiler "tarafsız" olmaktan uzaklaşır ve müdahaleci olmaya başlar. Vergilerin müdahaleci niteliğe dönüşmesi ise nihai olarak vergi dışı piyasa ekonomisinin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, çeşitli iktisat politikası amaçlarını gerçekleştirmek için dizayn edilen ve tatbik edilen bir vergi politikası, uzun dönemde bireylerin vergiden kaçınmalarına ve vergi kaçakçılığına yönelmelerine neden olabilir. Bu ise vergi dışı piyasa ekonomisinin genişlemesi demektir.

C) Vergilendirilebilir kapasite

VERGİ KAPASİTESİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER VE TÜRKİYE'DE VERGİ KAPASİTESİ

Fatih SARAÇOĞLU*

I. GİRİŞ

Vergi kapasitesi, toplumun gelirinin bir kısmını vergi aracılığıyla kamu harcamalarının finansmanı ayırma elverişliliğini göstermekte; milli gelirin en az geçim harcamaları üzerinde kalan kısmını ifade etmektedir.

Kesin bir kavram olmamakla birlikte; tarihsel süreç içinde üzerinde önemle durulan vergi kapasitesi konusunda en fazla ilgi görmüş olan görüş, Colin Clark'ın görüşüdür. C. Clark, 1945'te vergi kapasitesi ile ilgili olarak milli gelirin %25'i veya daha az bir oranı olabileceğini ileri sürmüştür. Daha sonra %25'şin yuvarlak bir rakam olduğunu, sınırın %24-26 veya %23-27 arasında kabul edilebileceğini belirtmiştir.

Bu konudaki çeşitli görüşlere rağmen, vergi kapasitesi kesin bir oran açıklanamamakta, kendisini belirleyen faktörler ortaya konularak tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Ancak söz konusu faktörlerin vergi kapasitesi içindeki payları ve etkinlikleri ülkeden ülkeye ve zamana göre değişmesi, söz konusu faktörlerin tümünün dikkate alınması durumunda bile, kayıt dışı ekonomi gibi modele dahil edilemeyen faktörler dolayısıyla vergi kapasitesinin tam olarak belirlenebileceği kuşkuludur.

Her ülkede ve her zaman doğru, değişmez bir miktar veya oran olarak ifade edilemeyen vergi kapasitesi; iktisadi, toplumsal ve siyasi koşullara bağlı olarak değişmektedir. Ancak, vergi kapasitesini belirleyen faktörler temelde iktisadi faktörlerdir.

II. VERGİ KAPASİTESİ KAVRAMI

Kamu giderlerinin karşılanabilmesi bakımından, toplumun vergiye dayanma gücünün sınırlarını ifade eden; teorik olarak mükelleflerin kendileri ve ailelerinin yaşamlarını asgari düzeyde sürdürmeye yetecek gücün üzerindeki kısmı yansıtan vergi kapasitesi, ülke düzeyinde bakıldığında, tüm mükelleflerin vergi ödeme güçlerinin toplamı olarak ifade edilebilir[1].

Vergi kapasitesi, bir ülkenin üzerinde daha fazla vergi yükü taşıyamayacağı sınır[2] ya da ekonomide devletçe alınabilecek vergi tutarını belirleyen unsurların ortaya koyduğu ve ülkede alınan vergiler toplamının ötesine geçemeyeceği kuramsal sınır olarak da tanımlanabilir[3].

Toplumun gelirinin bir kısmını vergi aracılığıyla kamu yükünün finansmanına ayırma elverişliliğini gösteren vergi kapasitesi, milli gelirin en az geçim harcamaları üzerinde kalan kısmını ifade etmektedir. Ancak en az geçim düzeyinin objektif bir kriteri yoktur. Fertlerin özelliklerine, toplumların gelişmişlik düzeyine ve geleneklerine bağı olarak değişmekte; ayrıca teknolojideki ve devlet anlayışındaki değişiklikler de bu seviyenin zaman içinde değişmesine neden olmaktadır[4].

Vergi kapasitesini belirleyen faktörlerin ortaya konulması, vergi kapasitesinin sağlıklı biçimde açıklanabilmesini sağlayacaktır. Söz konusu faktörler temel olarak; kişi başına gelir düzeyi, ihracatın ve sektörlerin GSMH içindeki payları biçiminde sıralanırsa; bunlar veri kabul edilerek ulaşılabilecek "vergiler/GSMH" oranı vergi kapasitesini verecektir[5].

III. VERGİ KAPASİTESİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER VE TÜRKİYE'DE VERGİ KAPASİTESİ

Vergi kapasitesi iktisadi, toplumsal ve siyasi koşullara bağlı olup; her ekonomide ve her zaman doğru olacak, değişmez bir miktar veya oran olarak ifade edilmesi mümkün değildir. Vergi kapasitesini belirleyen faktörlerin daha çok iktisadi faktörler olduğu görülmektedir.

A. İKTİSADİ FAKTÖRLER

1. Kişi Başına Gelir Düzeyi

Kişi başına gelir vergi kapasitesini doğrudan etkilemekte; kişi başına gelirin yüksekliği vergi kapasitesini artırıcı etki yapmaktadır. Çünkü daha fazla gelir elde edilmesi, ihtiyaçlar dışında kullanılabilecek, dolayısıyla daha kolay vergilendirilebilecek mali gücü göstermektedir[6]. Yani ülkenin vergi kapasitesi, ekonomik verimliliğin doğrudan bir fonksiyonu olup; verimlilik arttıkça milli gelir artmakta, vergi kapasitesi de milli gelirden daha yüksek oranda artmaktadır.

Kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde ise vergi kapasitesi daha az olup; vergilen sınırına daha çabuk ulaşılmaktadır.

Kişi başına gelirin veri bir seviyesinde vergi kapasitesini gelirin hangi kaynaktan elde edildiği ve kullanım şekli belirlemektedir. Sermaye ve emek gelirlerinin yarattığı vergi kapasitesi farklı olduğu gibi; gelirin kullanımı açısından da tasarruf ve yatırım için kullanılan gelire göre tüketimin daha uygun bir vergilendirme alanı oluğu belirtilebilir[7].

Kullanılamayan vergi kapasitesi olup olmadığının tespitinde kişi başına gelirdeki değişmeden yararlanılabilir. 5-10 yıllık bir dönemde verginin gelire oranındaki yüzde artış, kişi başına gelirdeki artışı takip edememişse

2. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler vergi kapasitesini artırmaktadır. Başka bir deyişle gelir dağılımındaki eşitsizliğin artışı doğrultusunda vergi kapasitesi artacaktır. Çünkü, vergi kapasitesi, en az geçim harcamalarının üstünde kalan gelir seviyesinin üzerinde, gelirden daha yüksek oranda artmaktadır.

Gelirlerin eşit dağılımında vergi kapasitesi küçülmektedir. Gelir dağılımının adaletsiz olması durumunda gelirin büyük kısmı çok küçük bir azınlığın elinde olduğundan, küçük azınlığın vergi kapasitesi daha yüksek olacaktır. Ayrıca yüksek gelir elde edenler, artan oranlı vergilendirildiğinde vergi gelirinin daha fazla artacağı görülmektedir[9].

3. Ekonominin Dışa Açıklığı

Toplam dış ticaretin, yani ithalat ile ihracat toplamının GSMH'ya oranı ekonominin dışa açıklığının göstergesidir. İhracat ve ithalatın artmasına paralel olarak gümrük vergi ve resimleri artmaktadır.

Dış ticaret, uluslararası iş bölümünde ortaya çıkan gelişmelere uygun olarak, içerdeki kaynak dağılımını etkilemekte ve iktisadi yapının yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Uzun dönemdeki bu gelişme vergi sisteminin bileşimini de değiştirmektedir[11].

Dışa açıklığın vergi yapısına etkileri özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından geçerlidir. Yani dış ticaretten alınan vergiler, az gelişmiş ülkelerde vergi sisteminin önemli bir belirleyicisidir[12].

4. Ekonominin Parasallaşması ve Sektörel Yapı

Ekonominin paralı değişimlere açılma derecesi, yani ekonominin parasallaşması vergi kapasitesini etkilemektedir. Ekonominin önemli bir kesiminde üretim ve tüketimin kendi içinde gerçekleşmesi durumunda, özellikle harcamalar üzerinden alınan vergilerin uygulama alanı sınırlandığı için vergi kapasitesi azalmaktadır. Ayrıca alış verişe konu olmayan gelirlerin saptanmasındaki güçlük nedeniyle gelir üzerinden alınan vergilerde de sorunlarla karşılaşılmaktadır[13].

Ekonominin parasallaşması ya da paralı değişimlere açılma derecesi ekonominin sektörel yapısı ile yakından ilgilidir. Örneğin, öz tüketimin yüksek olduğu tarım sektöründe vergi kapasitesi düşük iken; sanayi sektörünün gelişimi, verimlilik, gelir seviyesini artırmak ve ekonomide parasallaşmayı sağlamak açısından önemlidir.

Tarım – sanayi – hizmet sektörlerinin ekonomideki payları vergi sistemini iki biçimde etkilemektedir. Çünkü sektörlerin vergi kapasiteleri ve vergileme teknikleri farklıdır[14].

Genel olarak kırsal kesimde vergiye karşı direnç fazla olup, direncin azaltılması; tarım sektörüne yönelik araştırma, teknoloji getirme gibi kamu harcamalarına bağlıdır. Ayrıca bu sektörde gelirlerin düşüklüğü, işletmelerin

küçüklüğü, kayıt sisteminin yetersizliği gibi nedenlerle vergilemede güçlüklerle karşılaşılmaktadır.
Sanayileşmeyle birlikte artan değişim ve piyasa işlemleri; mübadele ve harcama vergilerinin uygulanması için elverişli bir ortam hazırlamaktadır[15]. Ayrıca kurumlaşma nedeniyle kayıt sistemi gelişmekte, gelir üzerinden alınan vergiler açısından da uygun bir ortam oluşmaktadır.
Hizmet sektörü, gelir üzerinden alınan vergiler için sanayi sektörü kadar uygun olmamakla birlikte; muamele vergileri ve katma değer vergisi açısından oldukça elverişlidir.

Parasallaşmış sektörlerin genişlemesi durumunda satış ve tüketim vergileri hasılatı, nüfus başına gelirden daha fazla artmaktadır[16]. Bu açıdan sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmiş olduğu ülkelerde vergi kapasitesinin daha yüksek olacağı belirtilebilir. Dolaysıyla Ülkemizde sektörlerin GSMH içindeki payları incelenerek, vergi kapasitesinin gelişiminde sektörel gelişimin etkisi ortaya konulabilir.

B. TOPLUMSAL FAKTÖRLER

Vergi kapasitesinin belirlenmesinde; mükelleflerin dürüstlüğü, vergi idaresinin ahlaki ve teknik açıdan yeterliliği, toplumun üretici – tüketici kısmı itibariyle dağılımı ve halkın harcama – tüketim alışkanlığı gibi toplumsal faktörler de etkili olmaktadır.

1. Vergi İdaresinin Ahlaki Ve Teknik Açıdan Yeterliliği

Gelir idaresinin yeniden yapılandırılarak fiziki koşulların iyileştirilmesi vergi kapasitesinin kavranabilmesi bakımından yarar sağlayacaktır. Vergi dairelerinin modernize edilerek bilgisayar kullanımında etkinlik sağlanması, istihbarat arşivleri kurulması, teknolojik gelişmelere ayak uydurulması vergi kapasitesinin kavranması bakımından önem taşımaktadır.

Vergi kapasitesine ulaşılabilmesi bakımından vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi gerekmektedir. Ancak nitelikli personelin azlığı bunu engellemektedir. Maliye Bakanlığı bürokratları, üst düzey yöneticileri ve inceleme elemanları konularında başarılı olmalarına rağmen; vergi dairelerinde çalışan personelin istisnalar dışında klasik devlet memuru zihniyetinde olması maliye teşkilatının performansını düşürmekte[17], vergi kapasitesinin tam olarak kavranmasını önlemektedir.

Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi bakımından en önemli unsur, denetimdir. Vergi denetiminin yasalara uymayanlar için ciddi bir risk haline gelmesi vergi kayıplarının önlenerek[18], vergi kapasitesine ulaşılabilmesi bakımından önem arz eder. Ancak denetim elemanlarının iyi yetişmelerine

2. Mükelleflerin Dürüstlüğü

Vergi sisteminin başarısı, vergi kanunlarının ve vergi idaresinin etkinliğinin yanısıra, mükellef kitlesinin bilinçli olmasını da gerektirmektedir. Kayıt dışı faaliyet gösterenler ile kanunların suç saydığı işlerle uğraşanlar dışında kimse vergi kaçakçısı olarak nitelendirilemez. Ancak, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, enflasyon, gelecek kaygısı, devlete duyulan güvende eksiklik, vergi uygulamalarının adaletsizliği, ödenen vergilerin israf edildiği kanaati gibi kendince geçerli gerekçelerle vergi kaçırmayı doğal sayanları haklı görmek mümkün değildir[21]. Çünkü bu kişiler vergi kapasitesinin kavranmasını engellemektedir.

Mükelleflerde vergi bilincinin yerleşmesi bakımından idareye önemli görevler düşmektedir. Bu açıdan vergi aflarına gidilmemesi, kamu harcamalarında şeffaflık sağlanması, vergilemede adaletin sağlanması gibi yollarla mükellefler bilinçlendirilerek vergi kapasitesinin daha etkin kullanımı sağlanabilecektir.

C. SİYASİ FAKTÖRLER

Siyasi bakımdan vergi kapasitesi, iktisadi bakımdan vergi kapasitesinden farklıdır. Siyasi bakımdan vergi kapasitesi, kaynakların ne miktarının kamu sektörüne aktarılıp, devlet tarafından kullanılacağı konusunda siyasi otoritenin kararına dayanmaktadır. Ülkenin iktisadi sisteminin merkezi planlı bir ekonomi veya serbest piyasa ekonomisi olmasına göre vergi kapasitesi farklı olmaktadır. Yani ekonomide özel sektör veya kamu sektörlerinin yeri ve fonksiyon dağılımı vergi kapasitesini etkilemektedir[22].

İktisadi bakımdan vergi kapasitesi, kamu sektörüne ihtiyaç ve içinde bulunulan iktisadi şartlara göre, verginin iktisat politikası aracı olarak etkinliğine dayanmaktadır. Ancak hangi iktisadi sistemde olursa olsun, siyasi bir kararla tespit edilen vergi kapasitesi iktisadi bakımdan vergi kapasitesinden çok farklı olabilir. Bu durum iktisadi bakımdan vergi kapasitesinin tespitinin güçlüğünden ve içinde bulunulan iktisadi şartlardaki değişmelerin vergi kapasitesini etkilemesinden kaynaklanmaktadır[23].

Siyasi karar organlarının vergi ile ilgili kararlarını belirleyen siyasi kaygılar vergi sınırlarına ulaşılmasını engellemektedir. Bu kaygılar politikacıların, devletin iktisadi hayata müdahalesi ile ilgili değer yargılarını, vergiler konusunda alınacak kararların kendi seçilme şanslarına yapacağı etkileri değerlendirmelerini kapsamaktadır[24].

IV. SONUÇ

Kesin bir oran açıklanamayan vergi kapasitesi, kendisini belirleyen faktörler ortaya konularak tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Ancak söz konusu faktörlerin vergi kapasitesi içindeki payları ve etkinlikleri ülkeden ülkeye ve zamana göre değişmektedir. Ayrıca bu faktörlerin tümünün dikkate alınması durumunda bile, kayıt dışı ekonomi gibi modele dahil edilemeyen faktörler dolayısıyla vergi kapasitesinin tam olarak belirlenebileceği kuşkuludur.

Vergi kapasitesini belirleyen faktörler, daha çok iktisadi faktörlerdir. Bu açıdan; Ülkemizde kişi başına gelir dikkate alınarak bakıldığında vergi kapasitesinin sınırlarının aşıldığı görülmektedir. Ancak gelir dağılımındaki çarpıklığın vergi kapasitesinin artırılması yönünde olumlu etkileri olduğu, ayrıca tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörlerine doğru kaymanın ekonominin parasallaşmasını sağladığı, dolayısıyla vergi kapasitesini artırıcı etkilerinin olduğu, ayrıca dış ticaret hacminin artışına bağlı olarak vergi kapasitesinin yükseltilebileceği belirtilebilir.

Ancak, vergi kapasitesinin belirlenmesinde özellikle kişi başına gelir düzeyi önemlidir ve Ülkemizde son yıllarda artırılamadığı görülmektedir. Dolayısıyla vergi kapasitesinin düşük olduğu savunulabilir. Buna rağmen vergi yükünün nasıl yüksek düzeylere ulaştığı düşünülebilir. Ülkemizde kişi başına gelir düzeyi düşük olmasına rağmen; satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir düzeyinin bunun iki katı civarında olduğu dikkate alındığında, vergi

kapasitesinin aslında düşük olmadığı belirtilebilir. Nitekim 2000 yılında satın alma gücü paritesine göre GSMH 459 milyon dolar; satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir ise 7.030 dolar olmuştur.

Kişi başına gelir düzeyinin iki katına ulaşan, satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir düzeyi ve bulunan matrah farkının, incelenen matraha oranın %184'e çıkmış olduğunu gösteren vergi inceleme sonuçları Ülkemizde kayıt dışı ekonominin oldukça önemli boyutlara ulaştığı, dolayısıyla vergi kapasitesinin kavranabilmesinin imkansızlığını göstermektedir.

Dolayısıyla Ülkemizde vergi kapasitesinin tam olarak belirlenebilmesi bakımından özelikle kayıt dışı ekonominin üzerine gidilmesi önem arz etmekte; vergi kapasitesinin kavranabilmesi için vergi denetiminin etkinleştirilmesi gerekmektedir.

D) Konsolidasyon ve konversiyon
Tahkim (Konsolidasyon)
Borç servisinin normal dışı yollardan birisi tahkim veya aynı anlamda kullanılan konsolidasyon'dur. Tahkimin kelime anlamı "sağlamlaştırma"dır. Tahkimi, basit olarak kısa vadeli borçların uzun vadeli veya süresiz borç haline getirilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Bir borcun anapara ve/veya faizinin vadesi geldiğinde geri ödenemeyeceği anlaşılırsa ya borçlu tek taraflı olarak (zorunlu tahkim) ya da borçlu ile borç veren anlaşarak (İsteğe bağlı tahkim) vadeyi uzatmakta ve buna bağlı olarak faiz de yükselmektedir.
Değiştirme (Tahvil, Konversiyon)Borçların değiştirilmesi, borç yükünün hafifletilmesi amacıyla, borçlunun ödeyeceği faiz oranında bir indirim yapılması işlemini ifade eder. Değiştirme işleminde asıl olarak borcun anapara tutarı ve vadesi değişmediği halde ödenecek faiz miktarı düşürülür. Eğer değiştirme işlemi borçlunun tek taraflı kararıyla yapılıyorsa zorunlu değiştirme, eğer borçlu ve alacaklının karşılıklı anlaşması sonucu yapılıyorsa isteğe bağlı değiştirme söz konusudur.
Değiştirme işleminin tahkimden en önemli farkı şöyle özetlenebilir; tahkimin asıl amacı borcun vadesini uzatmak olduğu halde, değiştirmeden güdülen amaç borç yükünün hafifletilmesidir. Bu çerçevede tahkimin enflasyonist ortamların, değiştirmenin ise durgunluk dönemlerinin uygulaması olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

155 Marshal_Lerner teorisi ve devalüasyon nedir?

Devalüasyon ne demektir?

Sabit döviz kuru sisteminde, hükümetin aldığı bir kararla resmî döviz kurunun yükseltilmesi, diğer bir deyişle ulusal paranın değerinin düşürülmesidir.Bu olayın tersine revalüasyon adı verilir.
Değişken kur sistemlerinde kurlar, arz ve talebe bağlı olarak yükseldiği ve bu yükseliş devletin müdahalesi ile olmadığı için devalüasyon terimi kullanılmaz.Genellikle resmî döviz kurları Amerikan doları cinsinden ifade edildiği için, devalüasyona gitmek isteyen ülke doların kur fiyatını artırır.Buna bağlı olarak öteki dövizlerin fiyatı da artar.
Devalüasyon niçin yapılır? Sistem nasıl işler?

Hemen belirtelim ki devalüasyon yapılmasının ana nedeni dış ödemeler bilançosu açıklarını gidermektir.Dış ticaret bilançosunu iyileştirici etkiler iki kanaldan ortaya çıkar: İthalat giderlerinde daralma ve ihracat gelirlerinde artış.Devalüasyon yoluyla ithal malların fiyatları ulusal para cinsinden yükselir ki bu da ithalatı azaltıcı bir etki yapar.Böylece döviz tasarrufu sağlanmış olur.Öte yandan, yerli

mallar yabancı para cinsinden ucuzlayarak bu yolla hem yabancı sermayenin yurt içine girişini hem de ihracat gelirlerinin artırılışını sağlar. Ülkeye döviz akışı sağlayan bu iki olumlu etki dış ödemeler açığının kapanmasına vesile olur.

Devalüasyon muhtemel olumsuz etkileri:

Devalüasyon sermaye mallarını ve teknoloji ithalatını pahalılaştırarak ülke bir maliyet enflasyonu süreci başlatabilir.Dolayısıyla fiyatlarda bir artış yaşanır.
Dövizle ödenecek dış borçların yükünü artırır.
Azgelişmiş ve ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan ülkelerde tarım ürünlerinin talep esnekliği düşük ve bu ürünlerin talebi fiyatlarının düşük olmasından çok ihtiyaca bağlı olduğu için dış alımları artmayabilir.

Devalüasyonun başarılı olabilmesi için gerekli koşullar

Esneklik katsayısı yaklaşımı dahilinde devalüasyonun döviz kazandırıcı ve döviz tasarrufu sağlayıcı etkileri sırasıyla (arz esnekliğinin yüksek olması varsayımı altında) ithal mallarının yurt içi talep ve ihraç mallarının da dış talep esnekliklerine bağlıdır.Bu iki esneklik ayrı ayrı ne derece büyük olursa söz konusu olumlu etkiler de o ölçüde yüksek olur.Marshall- Lerner koşulu adı verilen bu durum $e + e \geq 1$ olarak formüle edilir.Yani söz konusu iki esneklik katsayısı toplamının bire eşit ya da birden büyük olmalıdır.Bu ise elde mevcut miktarda ihraç malı stokunun ve ihraç malları üretiminin kolayca artırılabilmesiyle mümkün olur.

Toplam harcama yaklaşımıyla olay ele alındığında bir ülkede karşılanamayan talepten dolayı ithalatın artmasıyla dış ticaret açığı gündeme gelir.Ta ki bu talep fazlası üretimle karşılanana kadar.Dış ticaret açığı verilmesinde baş rolü oynayan ithalat artışları ise ithal ürünleri pahalılaştığından ithal ikamesi üretim politikasıyla massedilir.O halde devalüasyon dış ticaret endüstrileri diye bilinen ihracat ve ithalata rakip firmalarda toplam talebi artırıcı bir etki yapar.Keynesyen düşünceye göre, eğer bir ekonomide işsizlik ve eksik kapasite mevcut ise mallara olan talep artışı üretimi artırır.Böylece dış ticaret açığı giderilebilir.Ancak, ekonomi tam istihdamdaysa talep artışları üretim hacmini değil gelirin parasal ifadesini yani fiyatlar genel seviyesini yükseltir.Sonuç olarak, toplam harcama yaklaşımı ekonomi eksik istihdamdayken ve ithal ikameci politikalarla işlerlik kazanır.
Üretim azlığına dayalı olarak mevcut talebe karşı iç fiyatlar sabit tutulmalıdır.
Yabancı ülkeler devalüasyon yapan ülkeye karşı misilleme yapmamalıdır.Başka bir deyişle ortak pazardaki diğer ülkelerin ihracatçı sektörleri rekabet etmek için fiyat indirimine gitmemelidir.

İthal mallarını elinde bulunduran ülkeler devalüasyon yapılan ülkede ithalata olan talep kısılınca buna karşılık olarak üretimlerini kısabilir ama parası devalüe olan ülkenin piyasasını tekrar kazanmak için fiyat kırmamalıdır.

Devlet ve Merkez Bankası açısından devalüasyon gelirleri

Devletler vergilemede olduğu gibi egemenlik hakkına dayanarak çeşitli parasal önlemlerle gelir sağlayabilirler. Bunlardan bazıları; madeni para basımı,emisyon hacminin artırılması ve ulusal paranın dış değerini düşürmekle sağlanan gelirlerdir.
Para ünitesinin altın ve döviz karşılığı değeri düşürülerek devlet ve Merkez Bankası elinde elinde bulunan altın ya da dövizlerin millî paraya göre nominal değeri ile döviz ve altınla ifade olunan alacakları artırılmış olur.Böylece artan bu değerler üzerinden devlet, sahibi bulunduğu döviz ve altın stoğunun yurt içinde meydana gelen artışı gerekse merkez Bankası'ndaki döviz ve altın stoklarının yeniden değerlenmesiyle ortaya çıkan farkı hazineye aktarmakla bir gelir elde etmiş olur.O halde millî paranın değeri düşürülünce;
Yabancı para ve altın ile ifade edilen dış alacaklar değer farkından dolayı artar.
b) Devletin altın ve döviz ile ödemesi gereken borçlarının millî para birimi ile tutarı da artar.Bundan dolayı giderlerde (borçlarda) bir yükselme görülür.Bu hal, devalüasyonun gerçek net getirisi açısından çok önemlidir.Çünkü eğer bir devletin dış borçları alacaklarından fazla ise sonuç aleyhte bakiye verir.
c) Devalüasyondan önce devlet, piyasadaki altın ve dövizin büyük çoğunluğunu hazinede biriktirmişse (net dış varlıklarını artırmışsa) devalüasyondan sonra iç borç stoğunun değeri düşmüş olur ve hazine iç borçları çevirmekte biraz daha rahatlar.

156 Mundel-Fleming (IS_LM) de maiye ve para politikası NEDİR?

Mundell-Fleming Modeli
1960'ların başından itibaren Mundell-Fleming modeli iktisatçılar arasında kabul görmeye başlamıştır. Keynes'in Genel Teorisi üzerinde yaptıkları çeşitli uyarlamalarla Metzler, Machlup ve Meade, Mundell-Fleming modeline zemin hazırlamışlardır. Mundell-Fleming modeline yolu açan modeller, fiyat ve ücret katılıklarının, işsizliğin ve ülkeler arasında sınırlı düzeyde finansal etkileşimlerin bulunduğu, özünde durağan bir ekonomi varsayımı altında geliştirilmiştir. Söz konusu öncül modellerin başlıca katkıları, ticaret bağlantılarının Keynesyen çarpanlar üzerindeki etkisini, uluslararası yansımaları, devalüasyonun etkilerini, döviz kurlarının belirlenmesini ve dış ticaret hadlerinin Keynesyen tüketim fonksiyonundaki rolünü açıklamak olmuştur. Klasiklerin yaklaşımında odak noktası olan parasal etkenler ise çoğunlukla göz ardı edilmiş ya da yeterince önemsenmemiştir (Obstfeld, 2001). Ancak, bu

yeni yaklaşım dış dengesizliklerin hangi mekanizmalarla giderilebileceği hakkında herhangi bir yön göstermemiştir.

1960'lar ile 1970'lerin başlarında köşe taşı haline gelen Mundell-Fleming modeli makroekonomik politikaların iç ve dış dengeyi eşzamanlı olarak sağlayabileceği düşüncesini yansıtmaktaydı. Mundell-Fleming modeli özünde klasik IS-LM modelinin açık ekonomiye uyarlanmış halidir. Uluslararası sermaye hareketliliği varsayımına ek olarak yerli mallar ile yabancı malların eksik olarak ikame edilebilirliği ve istihdam varsayımına göre ya sabit fiyat-değişken reel üretim düzeyi ya da sabit reel üretim-değişken fiyat düzeyi varsayımları yapılmaktadır.

Model temelde kısa vade üzerinde yoğunlaşmakta olduğundan ötürü, basit denkleştirme mekanizmalarını akım dengesi ve durağan döviz kuru bekleyişleri yoluyla açıklamaktadır. Yaygın bir popülarite kazanan model, politika uygulamalarının farklı döviz kuru rejimleri altında üretim düzeyi ve faiz oranları üzerindeki etkisini açıklamakta kullanılmıştır.

Mundell-Fleming modelinin başlıca zayıflığı durağan bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Modelin kısa vadeye odaklanmış olması, net yatırımların üretken sermaye üzerindeki etkisi ile cari işlemler dengesizliklerinin net dış borçluluk konumu üzerindeki etkisini yadsımasına yol açmıştır (Knight ve Scacciavillani, 1998). Diğer bir deyişle, Mundell-Fleming modeli politika kararlarının cari işlemler dengesi üzerindeki stok ve akım değişkenlerinin uzun vadedeki etkileşiminden kaynaklanan etkileri göz ardı ettiği için yalnızca kısa vadedeki etkiyi açıklamaktadır. Örneğin genişletici bir maliye politikası uygulanması ilk aşamada ülkenin para biriminin reel olarak değer kazanmasına, dolayısıyla cari işlemler açığına ve sermaye girişine neden olur. Uzun dönemde ise bu durumun sürmesi ülkenin dış yükümlülüklerinin ve dolayısıyla net dış borç servisinin de yükselmesine yol açar. Böyle bir durumda hem dış borç servisini yerine getirebilmek hem de mevcut cari işlemler dengesini koruyabilmek için dış ticaret dengesinin iyileşmesi gerekmektedir. Böylelikle ilk aşamada reel olarak değer kazanan yerli para biriminin zamanla değer kaybetmesi zorunlu hale gelmektedir. Ülkenin cari işlemler konumunun sürdürülebilirliği konusunu çözümleyebilmek için önemli olan uzun dönemli dinamik etkiler Mundell-Fleming modelinde yer almamaktadır.

157 Mastrich sonrası süreci anlatınız.

Maastricht Anlaşması, 7 Şubat 1992 de imzalanan ve AET'nin AB olması yolundaki son adım olan ekonomik ve parasal birliği de gerçeklestirme yoluna girdiği anlaşmadır.

Konu başlıkları

1 Antlaşmanın imzalanması
2 Maastricht Antlaşması'yla sağlanan temel yenilikler
2.1 1. Ekonomik ve Parasal Birlik:
2.2 2. Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (ODGP):
2.2.1 Savunma:
2.2.2 Avrupa Vatandaşlığı:
2.2.3 Konsey'de Çoğunluk Oylamasının Genişletilmesi:
2.2.4 Avrupa Parlamentosu:
2.2.5 Ekonomik ve Sosyal Uyum:
2.3 3. Adalet ve İçişlerinde İşbirliği:

Antlaşmanın imzalanması 10 Aralık 1991 tarihinde Maastricht'te düzenlenen Zirve'de Topluluk, daha önce toplanmış olan Hükûmetlerarası iki Konferans çerçevesinde varılan sonuçları temel alarak yeni bir Avrupa Toplulukları Antlaşması yapılmasına karar vermiştir. 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği adını almıştır. AB'ni kuran Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Topluluklarına yeni boyutlar kazandırılmış ve AB'nin "üç temel direği" oluşturularak, yeni bir hukuksal yapı düzenlenmiştir.

Maastricht Antlaşması'yla sağlanan temel yenilikler

1. Ekonomik ve Parasal Birlik: Maastricht Antlaşması'yla EPB'nin ikinci aşamasına geçiş tarihi olarak 1 Ocak 1994 tarihi saptanmıştır. Bu çerçevede Avrupa Komisyonu ve Avrupa Para Enstitüsü tarafından hazırlanan raporlar, Konsey tarafından incelenerek 1996 yılı

sonunda en az yedi üye ülkenin aşağıdaki kriterleri yerine getirip getirmediğinin incelenmesi kararlaştırılmıştır: düşük enflasyon oranı, kamu maliyesinde düşük açık, para politikalarında istikrar ve uzun vadeli faizler.

Bu hususları inceleyen Konsey, EPB'nin üçüncü aşamasının 1 Ocak 1999 tarihinde başlamasını kararlaştırmıştır. Bu aşamada bağımsız bir Avrupa Merkez Bankası tarafından yönetilecek olan tek paranın yürürlüğe girmesi öngörülmüştür.

2. Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (ODGP): İkinci temel direği oluşturan ODGP çerçevesinde Bakanlar Konseyi uzlaşma yöntemiyle, bu alanlarda ortak eyleme konu olacak nları ve nitelikli çoğunluk ile hangi alanlarda kararlar alınacağını saptamıştır.
Savunma: ODGP, Topluluğu "Ortak Savunma"'ya götürecek bir ortak savunma politikasının ileride saptanmasını da içermektedir. Batı Avrupa Birliği (BAB), Topluluğun ortak hareket alanlarını yürürlüğe koymakla görevlendirilmektedir. BAB'ın mekanizmalarının güçlendirilmesinin ve bu kuruluşun Maastricht Antlaşması içerisine alınmasının, BAB Antlaşması'nın sona erdiği 1998 sonundan itibaren görüşülmesi kararlaştırılmıştır.

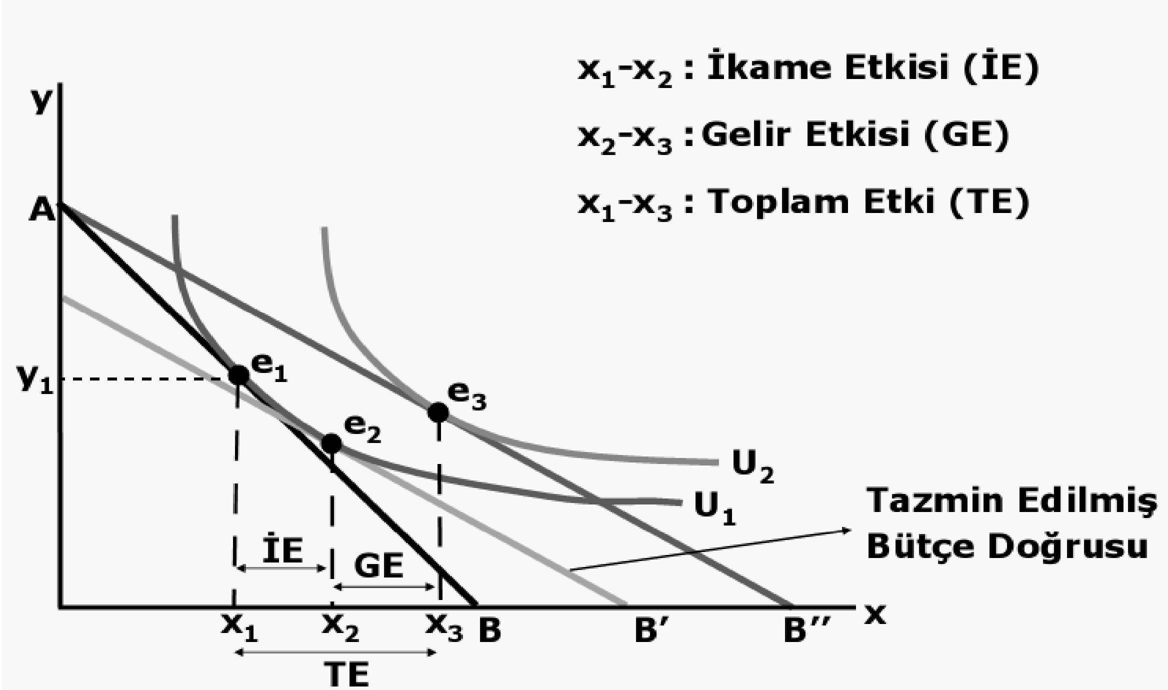
Avrupa Vatandaşlığı: Diğer bir üye devlette ikamet eden AB vatandaşlarının, Avrupa Parlamentosu seçimleriyle belediye seçimlerinde seçme ve seçilme, AB toprakları üzerinde ikamet ve hareket etme hakları ve tüm AB vatandaşlarının üçüncü ülkelerde diplomatik korumadan faydalanması kararlaştırılmıştır.
Konsey'de Çoğunluk Oylamasının Genişletilmesi: Tüketicinin korunması, gelişme halindeki ülkelere yardım, eğitimle ilgili bazı konular, sağlık, ulaştırma, çevre, Trans-Avrupa ağlarının altyapıları konularında Konsey'de nitelikli çoğunlukla karar alınabilecektir. Bu çerçevede 1989 Avrupa Şartı'nı temel alarak yürürlüğe koyulması kararlaştırılan Sosyal Politika'ya ait bazı uygulamalarda da çoğunluk usulü ile oylama yapılabilecektir.
Avrupa Parlamentosu: Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri genişletilmekte, bazı hallerde Konsey ile ortak karar almasını sağlayacak yeni bir yöntem oluşturulmaktadır. Ayrıca Avrupa Parlamentosu bazı hallerde uygun görüş belirtmek hakkını kazanmaktadır.
Ekonomik ve Sosyal Uyum: Ekonomik ve sosyal uyumun, 31 Aralık 1993 tarihinde kurulacak bir uyum fonuyla güçlendirilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede üye devletlerin öz kaynaklar sistemine katkılarının, olanakları ile doğru orantılı olması kararlaştırılmıştır.
3. Adalet ve İçişlerinde İşbirliği: Üçüncü temel olan Adalet ve İçişlerinde İşbirliği kapsamında üye devletler, göç ve siyasi iltica alanlarında aralarındaki işbirliğini artırmak amacıyla bir Avrupa Polis Ofisi kurmuşlardır (Europol).

Maastricht'te kurulan hukuksal yapı sayesinde Topluluk bütünleşmesi ile Hükümetlerarası işbirliği aynı zamanda işler duruma gelmiştir. 1996 yılından sonra Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini arttırmak ve bütünleşmeyi güçlendirmek amacıyla bazı işbirliği

alanlarının yeniden gözden geçirilmesi öngörülmüştür. Öngörülen değişiklikler 26 Mart 1996 tarihinde başlatılan altıncı Hükümetlerarası Konferans (HAK) sırasında şekillenerek, Haziran 1997'de gerçekleştirilen Amsterdam Zirvesi'nde kabul edilen Amsterdam Antlaşması'yla nihai şeklini almıştır.

158 Gelir etkisi-ikame etkisi ve giffen paradoksunu şekille anlatınız.

Şekil 2.11. Gelir ve İkame Etkileri: Normal Mal

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

X malının fiyatı (P_x) düştüğünde, bütçe doğrusu toplam olarak doğrudan AB den AB′ ye kayar. X malından satın alınan miktar x_1'den x_2'ye yükselir. Bunun iki nedeni vardır:

1. **İkame Etkisi**
2. **Gelir Etkisi**

İkame etkisine göre tüketici, göreli anlamda daha ucuz olan x malı tüketimini artırmıştır. Bunu ifade edebilmenin yolu şudur: Birey aynı fayda düzeyindeyken, yeni fiyatları gösteren bütçe doğrusunu U_1'e teğet olacak şekilde çizeriz. Teğet noktasında, geçici denge noktası oluşur (e_2).

e_2 denge noktasına karşılık gelen x tüketim düzeyi x_2 kadardır. x'i y malına ikame etmemizden dolayı, x_1-x_2 kadar bir ikame etkisi oluşur. Diğer yandan, P_x'in düşmesi nedeniyle bireyin reel gelirinde bir artış olur. Yani birey her iki maldan da daha fazla tüketebilme olanağına kavuşur. Bu nedenle bireyin fayda düzeyi, daha yukarıda yer alan U_2'ye çıkar. Bu durumda bütçe doğrusunun eğimi, yeni göreli mal fiyatlarını ve yeni dengeyi yansıtacak şekilde U_2'ye teğet biçimde sağa kayar. x malı tüketim düzeyi, x_2'den x_3'e artmış olmaktadır. Bu kısım gelir etkisidir.

İkame etkisi, düzeltilmiş talep eğrisi üzerindeki hareketlere; gelir etkisi de, Engel eğrisi (gelir-tüketim eğrisi) üzerindeki hareketlere karşılık gelir. Her iki etki birlikte, sıradan (düzeltilmemiş) talep eğrisi üzerindeki hareketleri gösterir. Bu anlamda Slutsky denklemini şöyle de ifade edebiliriz:

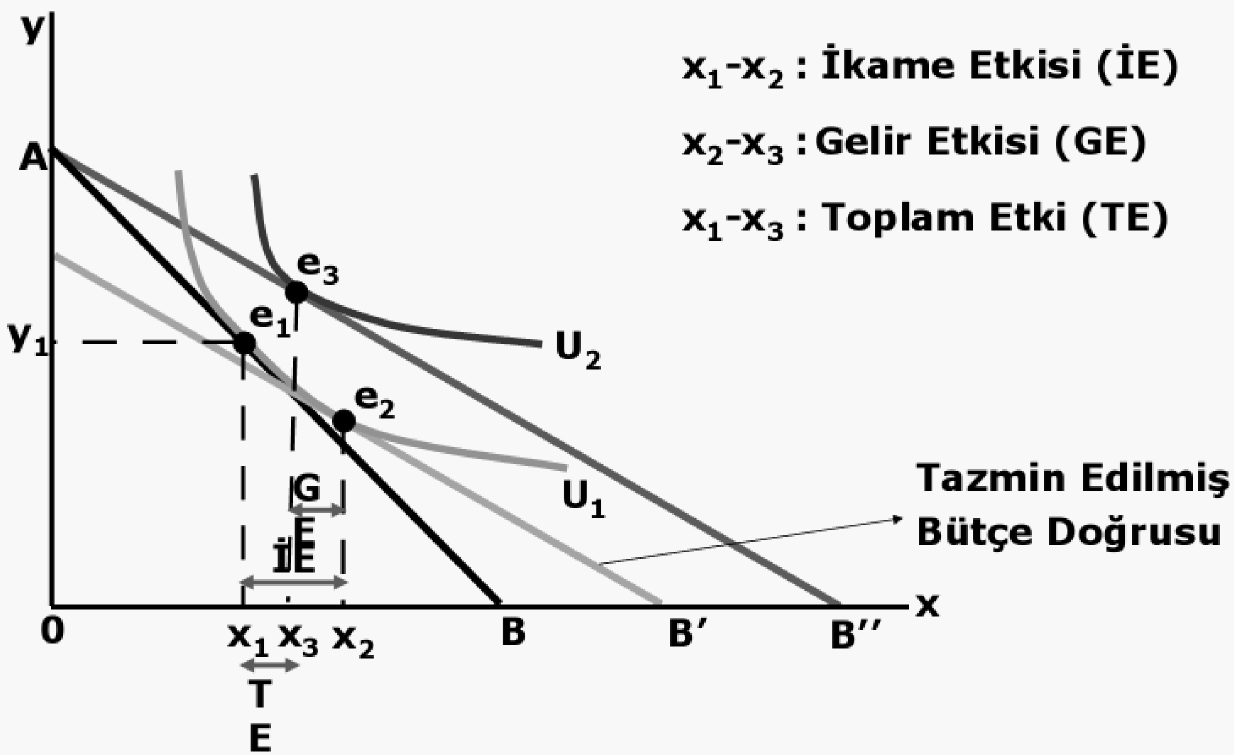
$$\text{Toplam Fiyat Etkisi} = \text{İkame Etkisi} - \text{Gelir Etkisi}$$

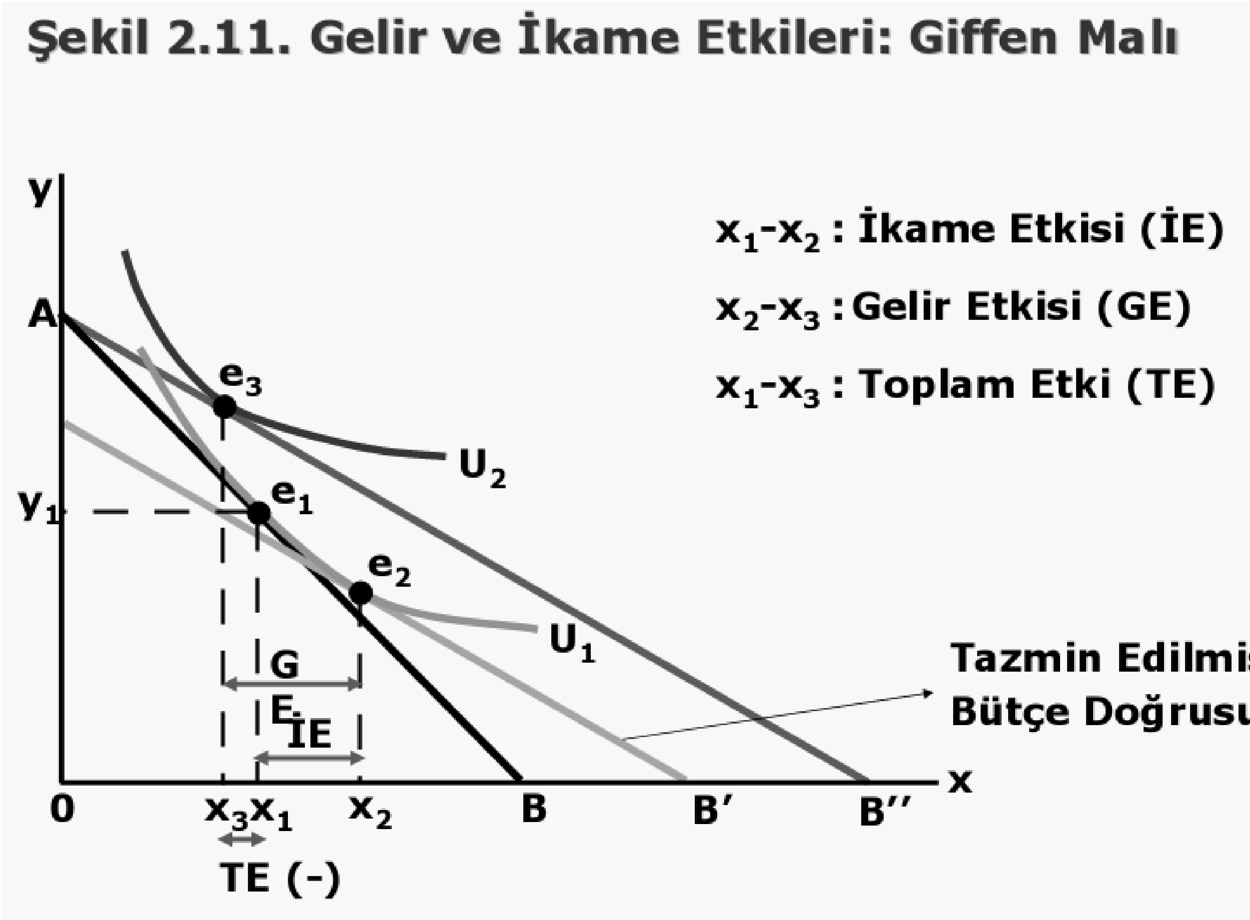
$$\text{Sıradan Talep Eğrisinin Eğimi} = \text{Düzeltilmiş Talep Eğrisinin Eğimi} - x^{*}\left(\text{Engel Eğrisinin Eğimi}\right)$$

Bu örneğimizde x malının normal mal olduğu varsayılmıştır. Bu nedenle, P_x'deki azalma, x'in satın alınan miktarını artırmıştır. Yani talep yasası gerçekleşmiştir.

Talep yasası, gelir etkisinin ters yönde işlediği durumlarda geçerliliğini yitirir. Bu türden mallar, Giffen malı olarak tanımlanmaktadır. Giffen malları aşırı bayağıdır ve pozitif eğimli talep eğrisine sahiptir. Aşağıdaki şekillerde bayağı ve Giffen malı durumları için ikame ve gelir etkileri gösterilmiştir.

Şekil 2.11. Gelir ve İkame Etkileri: Bayağı Mal

159 A) oligopol B)Politika karması C)Forfaiting D) Arbitraj kavramlarını anımlayınız.

A) oligopol

Genelde 2,3 veya 4 oyuncunun hakimiyetinde şekillenen piyasaya Oligopol piyasası denilir. Burada oyuncudan kasıt üretici, aracı veya satıcı olmaktır.

Doğal nedenlerin etkili olmadığı durumlarda çoğu piyasa oligopol piyasasına dönüşür. Zira tekel piyasası ndaki büyük kar imkanlarının çekiciliği yeni oyuncuların katılımına yol açar. Aynı şekilde tam rekabet piyasası ndaki kar imkanlarının zorluğu oyuncuların kaçmasına yol açar. Bu yüzden, özellikle büyük sermaye isteyen piyasaların çoğu kendiliğinden oligopole döner.

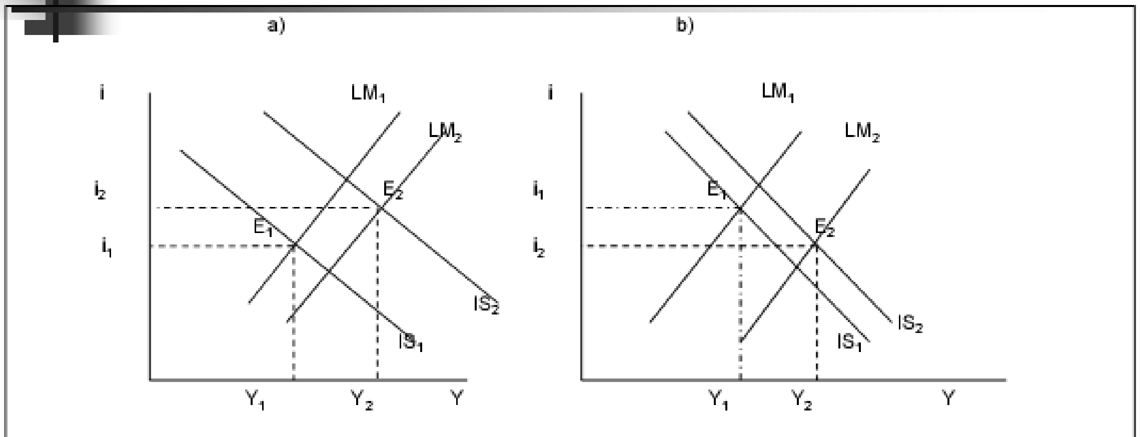
Fazla oyuncunun veya tek oyuncunun hakim olduğu piyasalarda fiyatın oluşturulmasıyla ilgili kolay teknikler bulunur. Fakat oligopol piyasalarında fiyatın belirlenmesi ile ilgili teoriler son derece karmaşıktır. Hatta, oligopol piyasasında fiyat belirlenmesine dair Oyun Teorisi, ünlü Amerikalı matematikçi John Nash'e nobel ödülü kazandırmıştır.

B)Politika karması

Politika karması

- **Para ve maliye politikalarının birlikte uygulanmasına politika karması denir**
- **IS ve LM eğrilerinin birlikte kayması da denge gelir ve denge faiz oranlarında değişmeye neden olur.**
- **Örneğin, genişletici maliye (otonom harcamalarda artış ve vergi oranlarında azalma) ve genişletici para (para arzındaki artış) politikalarının birlikte uygulandığı bir politika karmasının etkileri Şekil 17'de görülebilir.**

Politika karması: Maliye ve Para politikasının birlikte uygulanması

Şekil 17. IS ve LM Eğrilerinin Birlikte Sağa Kaymasının Etkileri
E_1 noktasında, i_1 faiz oranı ve Y_1 gelir düzeyinde dengede olan bir ekonomide IS'deki sağa kayma LM'deki sağa kaymadan fazla olursa denge faiz ve denge gelir seviyesinin her ikisi birden yükselirken; LM'nin IS'den daha fazla sağa kayması faiz oranlarını düşürerek gelir düzeyini artırmaktadır.

C)Forfaiting

Forfaiting, özellikle mal ve hizmet ihracatından doğan ve belirli bir ödeme planına göre tahsil edilebilecek olan alacakların bir banka ya da bu alanda uzmanlaşmış bir finansman kurumu tarafından satın alınması anlamına geliyor.

Forfaiting işleminde genelde ithalatçının borcu karşılığında ihracatçıya verdiği emre yazılı senet ve poliçeler kullanılıyor, işlem gerçekleştikten sonra ihracatçının hiçbir yükümlülüğü kalmıyor.

Her çeşit alacak forfaiting işlemine konu edilebilirse de, uygulamada emre yazılı senet ve poliçe şeklindeki ticari alacaklar daha güvenli olduklarından tercih ediliyorlar. Forfaiting veren kuruluş, belli bir iskonto oranı üzerinden devraldığı senet veya poliçe şeklindeki alacakların karşılığında, teminat olarak banka garantisi talep ediyor.

Forfaiting işleminde ithal edilecek malın bedeli, bu malın ekonomik ömrüne yayılarak taksitlerle ödeniyor. Önce ithalatçı ve ihracatçı firmalar arasında bir ticari anlaşma yapılıyor, fiyat ve ödeme planı saptanıyor. İthalatçı malları teslim alıp, banka garantisini de sağladıktan sonra borç senetlerini banka aracılığı ile ihracatçı firmaya iletiyor.

Poliçeler ihracatçı firma tarafından hazırlanıyor, ithalatçı firma tarafından kabul ediliyor ve garantör banka tarafından garanti ediliyor. Garantör ile ithalatçı firma arasında tazminat anlaşması bulunuyor, bu durum forfaiter'ı ilgilendirmiyor. Forfaiting piyasasında, poliçeler 'rücusuz' olarak üç kez ciro edilebilmekte.

D) Arbitraj

Arbitraj fiyat farklarından yararlanmak amacıyla para, kıymetli maden, tahvil ve hisse senedi alıp satma işlemidir.

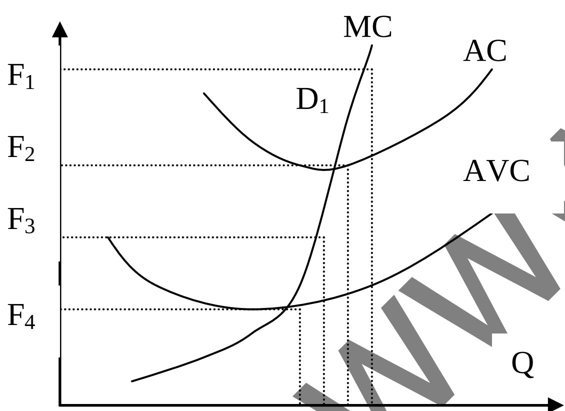
Farklı piyasalarda aynı menkul kıymetler için farklı denge fiyatları oluşmuş olması durumunda, menkul kıymetlerin ucuz olduğu piyasadan alınarak daha pahalı olduğu piyasada satılır. Arbitrajcı arbitraj işlemini gerçekleştiren kişidir. Alış-satış işleminin aynı anda gerçekleştiği varsayımı altında arbitrajcı hiçbir risk üstlenmez. Arbitrajda malın satış fiyatı ile alış fiyatı arasındaki pozitif fark arbitrajcı kârdır. Arbitraj, piyasa işleyişinde bozukluğun sonucudur. Zira işleyen bir piyasada aynı menkul kıymetler için tek fiyat oluşur. Ve işleyen piyasalarda arbitraj mümkün değildir.

160 Tam rekabette uzun dönem endüstri dengesini anlatınız.

TAM REKABETTE UZUN DÖNEM DENGESİ

Kısa dönemde firmaların tesis çapları veya üretim kapasiteleri sabittir. Kurulu bir tesisin çapı istenildiği anda değiştirilemez. Firma kurulu tesisin verebileceği üretim hacimleri arasında seçim yapar, kârını azamileştirir. Uzun dönemde sadece üretim miktarını değil kapasitesini de değiştirebilir, istediği tesisi kurabilir.

Endüstriyi oluşturan firmaların sayısı kısa dönemde veridir. Uzun dönemde firma sayısı da değişkendir. Kâr imkanı varsa endüstriye yeni firmalar katılır. Zararına çalışmak zorunda kalan firmalar endüstriyi terkederler. Uzun dönemde endüstri dengesinin sağlanmış olması demek firma giriş ve çıkışlarının durmuş olması demektir.
Firmanın uzun dönem dengesi
Firmanın uzun dönemde de amacı kârı azamileştirmektir. En büyük kâr, uzun dönem marjinal maliyetin marjinal hasılata yani fiyata eşit olduğu üretim hacminde sağlanır. Uzun dönem marjinal maliyet, en düşük maliyetle üretimi mümkün kılacak kapasite veya ölçek değişiklikleri yapıldıktan sonra, üretimin bir birim artırılmasının toplam maliyette meydana getireceği değişikliktir.
Tam rekabette firmanın uzun dönem denge şartı
UMM=KMM=MH
Tam rekabet piyasasında bir firmanın uzun dönemde kâr etmesi endüstrinin uzun dönem dengesinin sağlanmamış olduğunu gösterir. Endüstrinin uzun dönem dengesi sağlandığında endüstriyi oluşturan firmaların her biri sıfır kârla çalışır veya sadece normal kâr elde eder.
fiyat=KMM=KOM=UMM=UOM
Endüstri uzun dönem dengesi sağlandığında firma giriş çıkışları sona ermiştir. Kâr elde etme imkanı kalmadığı için yerin firma piyasaya girmeyecek, zarar eden firma olmadığı için de piyasadan çıkan firma olmayacaktır. Her firma normla kâr elde etmektedir. Bundan daha fazlasını elde etmek mümkün değildir.

TARİFE BENZERİ FAKTÖRLER

161 Dış ticaret politikası araçları nelerdir.

DIŞ TİCARET POLİTİKASININ ARAÇLARI
1. GÜMRÜK TARİFELERİ
2. TARİFE DIŞI ARAÇLAR
MİKTAR KISITLAMALARI
İTHALAT KOTALARI
İTHAL YASAKLARI
DÖVİZ KONTROLÜ
ÇOKLU KUR SİSTEMİ

GÖRÜNMEZ ENGELLER
GÖNÜLLÜ İHRACAT KISITLAMALARI
İHRACATIN ÖZENDİRİLMESİ

DIŞ TİCARET POLİTİKASININ ARAÇLARI

Devletin dış ticarete müdahale için kullandığı geleneksel araç gümrük tarifeleridir. Ancak zamanla gümrük tarifelerinin etkisi azalmış bunun yerine çok sayıda araç ve düzenlemeler ortaya çıkmıştır. Bunları aşağıda değinmeye çalışacağım.

1. GÜMRÜK TARİFELERİ

Dış ticaret politikasının en eski ve en yaygın araçlarından birisi kuşkusuz gümrük vergileridir. Malların ülke sınırlarından geçişi sırasında alınan vergilerdir. Tarifelerin ekonomi üzerindeki etkileri fiyat mekanizmasının işleyişine dayanır. Tarife deyimi çeşitli mallara uygulanacak vergi oranlarını gösteren listeleri ifade eder.
Gümrük vergilerinin genellikle iki fonksiyonu vardır: Gümrük vergileri her devletin bütçesinde önemlidir. Yani gümrüklerden alınan vergiler, devletler için bir gelir kaynağıdır. İç üretimi yabancı rekabetine karşı korumaktır.Yani himaye tarifeleri ve gelir tarifeleridir.
Gümrük tarife argümanları iktisadi ve iktisadi olmayan argümanlar diye ikiye ayrılır. İktisadi argümanlar, tarife koymak suretiyle ulusal refahı arttırılabileceğini ileri süren argümanlardır. Halbuki iktisadi olmayan argümanlar ise, diğer bazı nedenler ileri sürülmek suretiyle savunulan tarife argümanlardır.Örneğin, harp sanayiini himaye amacıyla koyulan tarifeleri savunan bir argüman. İktisadi olmayan bir argümandır. Fakat, dolaylı yollarla bu sanayiinin ulusal refaha arttırabileceği ileri sürülürse bu argümanın iktisadi bir argüman olabileceği de düşünülür.
Gümrük vergileri çeşitli ülkelerin bütçe gelirleri içinde farklı oranlarda yer tutmakla birlikte , özellikle az gelişmiş ülkelerde devlet hazinesinin önemli bir gelir kaynağını oluştururlar. Tarifelerin, dış ticaret politikasının en eski bir aracı olması bu nedene dayanır.
Gümrük vergileri spesifik veya ad valorem temel üzerinden alınabilirler. Birde bunların ikisini birleştiren karma vergiler vardır.
Spesifik vergiler birim ve ağırlık gibi malların fiziki birimleri üzerinden alınırlar. Örneğin otomobil başına 1.000$ veya petrolün variline 20$ vergi konması gibi. Ad varolem vergiler ise malın değerinin belirli bir yüzde oranı şeklindedirler. Otomobil ithalatından , söz gelişi C.I.F. değerinin yüzde 80'i oranında vergi alınması.
Tanzimat hükümetleri, dış ticaret dengesinin memleket aleyhine gelişmesi ve yerli sanayiin dış rekabete karşı korumasız kalması karşısında, ithalata uygulanan gümrük resmi oranlarının yükseltilmesi yönünde, uzun uğraşılardan sonra ancak 1862 yılında değer üzerinden alınmakta olan %5'lik gümrük resmi oranını %8'e yükseltebilmiş ve ihracattan alınmakta olan %12'lik gümrük resmi oranını da %8'e düşürebilmiştir (ihracattaki bu %8'lik oranın her sene %1 oranında indirilmesi de kararlaştırılmıştır). İthalattan alınan bu

advalorem %8'lik gümrük vergisi 1907 yılında %11'e, Eylül 1914'de %15'e yükseltilmiş, Mayıs 1915'de ise %30'a çıkarılmıştır. Sanayi kollarını dış rekabete karşı korumak amacıyla ithal edilecek her mal grubu için spesifik bir gümrük tarifesi Mart 1916'da yürürlüğe konulmuş ve böylece advalorem gümrük tarifesi terk edilerek spesifik gümrük tarifesine geçilmiştir.
Simdi spesifik vergiler ile ad valorem vergiler arasındaki artıları ve eksileri sunmaya çalışacağım. İlk olarak spesifik vergiler, malın fiziki birimi gibi objektif kıstaslara dayandığından uygulamaları kolaydır. Ancak bunlar vergide adalet ilkesiyle bağdaşmazlar. Çünkü malın farklı değerdeki kaliteleri arasında bir ayırım yapılmaz.Ucuz kalitede mal ithal edenlerle pahalı kalitede mal ithal edenler hep aynı vergiyi öderler . Örneğin , Mercedes veya VW ithalinde aynı miktar vergi alınması. Bu nedenledir ki spesifik vergiler ithalatı, kalitesi düşük ucuz mallardan pahalı mallara doğru kaydırabilirler.
Spesifik vergiler enflasyonda ad valorem vergiler kadar dış koruma sağlamazlar. Bunlar , birim başına sabit bir miktar oldukları için fiyatlar yükseldikçe verginin fiyata oranı da düşer. Oysa ad valorem vergiler değer üzerinden alındıklarından artan fiyatlarla aynı oranda uygulanırlar, verginin koruma gücü değişmez.
Ad valorem vergilerin bu üstünlüklerine karşın bazı güçlükleri de vardır. Bu vergilerin uygulanabilmesi için , her şeyden önce malların değerinin belirlenmesi gerekir. İthal malların üretildiği fabrikada, satış yerlerinde, taşıma aracında veya sınırdan girdiği andaki fiyatları birbirinden farklılık gösterir.
Son olarak da karma gümrük vergileri üzerinde duracağım. Genellikle hammaddesi gümrük vergisine tabi olan mallara uygulanır. Bu durumda verginin spesifik kısmı hammadde üzerine konulan gümrük vergisine eşittir. Ek olarak alınan ad valorem vergi ise iç ekonomide o sanayii dalına sağlanan koruma oranını yansıtır.

2. TARİFE DIŞI ARAÇLAR

Gümrük tarifeleri dışında genellikle döviz çıkışına yol açan işlemleri kısıtlamak için hükümetin tek taraflı kararı ile konulan müdahale önlemleridir.
Tarife dışı araçların bir bölümü özellikle 1973'lerden sonra sanayileşmiş ülkelerde yaygınlık kazanan yeni koruyuculuk akımları çerçevesinde yoğun olarak uygulanır. Bunlar arasında örneğin, gönüllü ihracat kısıtlamaları, teknik, güvenlik, sağlık standartları, idari düzenlemeler, sübvansiyonlar , vs. yer alır.

MİKTAR KISITLAMALARI
Geleneksel olarak tarife dışı araçların ağırlıklı bir bölümü miktar kısıtlamalarını oluşturur. Devletin ithalatı doğrudan doğruya belirli miktarlarda sınırlandırmasına dayanan uygulamaları kapsar. Bunlar ithalat kotaları , ithalat yasakları , döviz kontrolü ve çoklu kur uygulamaları gibi önlemleri kapsar.

İTHALAT KOTALARI

Hükümetlerin ithal edilecek mal hacmi üzerine fiziki miktar veya değer olarak koyduğu sınırlandırmalara kota adı verilir. Kotalar belirli sürelere göre düzenlenirler. İthalat kotaları yurt içi sanayii veya tarım kesimini korumak ya da ödemeler bilançosu açıklarını önlemek gibi nedenlerle kullanılırlar.
Kotaların türlerine bakıldığında , bazılarında ilgili hükümet kuruluşu mal hacmini belirlemekle yetinir, ayrıca ithalatın hangi ülkeden ve kimler tarafından yapılacağına müdahalede bulunmaz. Bunlara global kota adı verilir. Sakıncaları önlemek için kotalar özel ithalatçılar arasında belirli kıstaslara göre dağıtılabilir . Bu tip kotalara tahsisli ithal kotası denir. Diğer bir kota türü de gümrük tarife kotalarıdır.

İTHAL YASAKLARI

İthalat yasakları , ithalatı kotalarla kısıtlamanın en son şeklidir. Burada yasaklanan malın ülkeye girişi tamamen önlenmektedir.İthalat yasaklarına şu gibi nedenlerle başvurulabilir. Ekonomi için önemsiz veya lüks sayılan malların ithaline izin verilmeyerek kıt döviz kaynaklarından tasarruf sağlanır. Yerli sanayi dış rekabetten tam olarak korunur. Dış açıkların kapatılmasına katkı sağlar.
İthalat yasaklarının konulmasında ekonomi dışı faktörlerde etken olabilir. Örneğin halk sağlığına , genel ahlaka ve kamu düzenine zararlı maddelerin ülkeye girişinin önlenmesi veya hasım ülkeye ambargo konulup bu ülkeden ne mal alınması, nede ona mal satılması gibi. Yasaklamalar aşırı koruma duvarları oluşturarak ulusal ekonomiyi dış dünyadan soyutlarlar. Böylece iç fiyatların dünya fiyatlarıyla bağlantısı kalmaz, kaynak dağılımında etkinlik bozulur ve ihracat geriler.

DÖVİZ KONTROLÜ

Miktar kısıtlamalarının bir diğer aracıda döviz kontrolü veya kambiyo denetimidir. Döviz kontrolü döviz işlemlerini sınırlandırır. Döviz piyasasına yapılan hükümet müdahalelerine döviz kontrolü adı verilir. Hükümetler döviz alım ve satım işlemlerini yürütmek üzere genellikle merkez bankasını görevlendirirler.

ÇOKLU KUR SİSTEMİ

Çoklu kur sistemleri çeşitli mal ve hizmetler ticaretine farklı döviz kurlarının uygulanması biçimindedir. Örneğin bazı mallara yüksek kur uygulamakla bunların ithali engellenmiş, ihracı ise özendirilmiş olunur. Kurları düşük tutulan mallarda ise bu etkilerin tersi ortaya çıkar. Kuşkusuz çoklu kurlarda da sabit kur sistemlerine özgü uygulamalardır. Çoklu kur uygulamalarının en basit şekli, ikili kur sistemidir. Burada biri, düşük düzeyde tutulan resmi kur, diğeri serbest piyasada oluşan ve değeri yüksek serbest piyasa kuru olmak üzere iki farklı kur bulunur. Çoklu kur sistemleri de genellikle kambiyo denetimi denetimi ,kotalar, ithal yasakları ve benzeri kısıtlama araçlarıyla bir arada uygulanır.

TARİFE BENZERİ FAKTÖRLER

Bunlar gümrük tarifeleri gibi ithalatı pahalaştırıp yerli üretimin karlılığını arttıran , yani fiyat mekanizması yoluyla serbest ticarete müdahale niteliğinde olan önlemlerdir. Yerli katkı oranları, ithal ikamesi endüstrilerine verilen sübvansiyonlar vs. bu grupta yer alır.

GÖRÜNMEZ ENGELLER

Bu önlemler devletin halk sağlığı veya kamu güvenliği gibi nedenlerle çıkartmış olduğu idari, teknik düzenleme veya standartları kapsar. Her ne kadar konuluş amaçları farklı olsa da , dış ticareti sınırlandırdıkları ölçüde bir tür dış ticaret engeli niteliği taşırlar. Günümüzde bu tür engellerin sayısında hızlı bir artış ortaya çıkmıştır.

GÖNÜLLÜ İHRACAT KISITLAMALARI

Bunlar ihracatçı ülkenin piyasasını bozduğu gerekçesiyle , üretici ülkenin mal ihracını sınırlandırmaya yönelik bir tür kotalardır. İthalat kotalarından farkları ithalatçı ve ihracatçı ülkeler arasında bir anlaşmaya dayanması ve karşı tarafın ihracatı üzerine konulmuş olmalarıdır. Bunlara aynı zamanda ihracat kotaları da denir.

İHRACATIN ÖZENDİRİLMESİ

Dış ticaret politikası araçları her zaman ithalatın sınırlandırılmasına yönelik olmaz. Amaç , bazen ihracatın yada genel olarak döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesi olabilir.

Günümüzdeki ülkelerde ihracatın özendirilmesi için hükümetlerin almış oldukları bir dizi önlem vardır. Özellikle dış piyasalara yeni açılmakta olan azgelişmiş ülkeler bu önlemlere yoğun olarak baş vururlar. Bunlar çoğunlukla ihracatçıya, ülkeye kazandırdığı dövizler karşılığında daha fazla ulusal para ödenmesi veya ihraç malları üretiminde maliyetlerin düşürülmesine yönelik uygulamalarla bürokrasinin azaltılmasından oluşur.

162 Verginin yansımasını anlatınız.

YÖNTEM 1

Verginin Yansıması

Vergiyi ödeyen birey gerçekte onun yükünü taşımıyorsa vergileme yönünde bir yansıma var demektir. Vergi yansıması vergi yükünün piyasa koşullarına bağlı olarak kısmen veya tamamen başkalarına aktarılması işlemidir. Verginin yansıtılması, mükellefin vergi yükünü taşımak istememesinden kaynaklanır. Vergilerin yansıyabilmesi vergilerin türüne, piyasa yapısına, piyasa koşullarına, hukuki bazı öğelere bağlıdır.

Vergi Yansıması Süreçleri

- Verginin Ödenmesi
- Vurgu
- Aktarma
- Yerleşme

♦Verginin Ödenmesi: Vergi yansımasından söz edebilmek için herşeyden önce herhangi bir bireyin vergiyi ödemiş olması gerekir.

♦Vurgu : Verginin ödenmesi sonucu parasal mükellefiyet altında olan bireyin vergi karşısında gösterdiği ilk olumsuz psikolojik tepkidir. Bu tepki sonucu birey ödemiş olduğu vergiyi başkalarına aktarma yolunu arar.

♦Aktarma: Aktarma, vurgudan sonra verginin yükünün bir başkasına geçirilmesi olayıdır.

♦Yerleşme: Verginin artık aktarılmaması sonucu nihai bir mükellef üzerinde kalmasıdır.

Verginin Yansıması Türleri

a) İleriye ve Geriye Doğru Yansıma: Eğer malın fiyatı artınca bu mala olan talepte esnekliği satış miktarlarını etkilemiyorsa, satış fiyatı artırılarak ödenen vergi bir üçüncü bireye aktarılabilir. Buna verginin ileriye doğru yansıması diyoruz. Konuyu üreticiler açısından ele aldığımızda, eğer üreticiler mal ve hizmetleri üretirken ödedikleri vergiyi ileriye doğru yansıtmıyorlarsa girdi maliyetlerinin fiyatlarını düşürmeye çalışarak vergi yükünden kurtulmanın yollarını ararlar. Eğer üreticiler çalıştırdıkları işçilerin ücretlerini aldıkları hammadde ve enerji gibi malların fiyatlarını düşürebiliyorsa bu takdirde ödenen vergi geriye doğru yansıtılmış olur.

b) Sınırsız ve Sınırlı Yansıma: Eğer vurgu süreci sonucu vergi aktarılabiliyorsa, ve bu olay çok sayıda tekrarlanabiliyorsa buna sınırsız yansıma denir. Eğer vergi sonucu verginin tamamı aktarılarak vergi yükü belirli bir noktada yerleşiyorsa, bu olay sınırlı yansıma olarak nitelendirilir.

c)Yasal Yansıma ve Ekonomik Yansıma: Eğer vergi yansıması hazırlanırken, yasama meclisi ödenecek verginin mükellefi üzerinde kalması gerektiğini veya ödenen verginin bir başkasına aktarılabildiğine dair açık hükümlere yer vermişse bu durumda yasal vergi yansımasından söz edilir. Ekonomik yansıma ise tamamen piyasa koşullarına bağlı olarak verginin yansıtılabilmesidir. Piyasa koşulları elverişli ise vergi yansıtılır. Aksi halde ödeyicinin üzerinde kalır.

d) Mutlak ve Diferansiyel Yansıma: Mutlak yansıma, belirli bir vergideki artışın gelir dağılımı üzerindeki etkisidir. Diferansiyel yansıma ise kamu harcamaları değişmez kabul edildiğinde, herhangi bir verginin kaldırılıp yerine yeni bir vergi konulması halinde gelir dağılımında meydana gelen etkilerdir.

Vergi Yansımasını Etkileyen Öğeler

a) Verginin Türü ve Kapsamı
b) Talep ve Arz Esnekliği
c) Piyasa Yapası
d) Tüketicilerin gelir düzeyi, zevk ve alışkanlıkları

YÖNTEM 2
Verginin yansıması, kanuni mükellefi tarafından ödenen bir verginin fiyat mekanizması aracılığı ile, kısmen veya tamamen üçüncü şahıslara aktarılmasıdır.
1- Verginin Yansıması Aşamaları
Yansıma genellikle birbirini izleyen üç aşamada gerçekleşir. Bunlar;
- Verginin ödenmesi Aşaması: Verginin yansımasında ilk aşama verginin herhangi bir şekilde ödenmesiyle başlar.

- Verginin Vurgusu Aşaması: Vergi ödendikten sonra vergi mükellefinin vergi ödenmesinden dolayı üzerinde hissettiği psikolojik baskıdır. Verginin yansıması, verginin vurgu etkisinin bir sonucudur.
- Vergiyi Devretme ve Verginin Yayılması:Üzerine vergi yükünün devredildiği kişi yine fiyat mekanizması aracılığı ile bu yükü başkalarına, onlar da diğerlerine parça parça devretme yönüne gitmeleriyle oluşan aşamalardır.
Yansıma olayı er geç durma zorundadır. Yansıma zincirlemesi, sonsuz olarak devam edemez. Verginin tamamını değil, bir kısmını dahi yansıtmayı başaramayacak bir mükellef bulunduğu aşamaya kadar vergi yayılır.
- Verginin Yerleşmesi Aşaması: Fiili ve son olarak, diğer bir birey üzerine yeni transfer ümidi bulunmaksızın, "vergi yükü" son mükellefte kalmıştır Kendisine intikal eden vergi yükünü başkasına devredemeyip üzerinde taşıyan kimseye verginin hamili (taşıyıcısı) denilmektedir.
2- Verginin Yansıma Türleri
Yansımanın vergiyi ödeyen yönünden, süreklilik yönünden, kanun koyucunun amacı yönünden çeşitli türleri vardır. Bunlar,
a- Mutlak Yansıma-Diferansiyel Yansıma

Mutlak yansıma, belirli bir vergideki artışın gelir dağılımı üzerindeki etkisini; diferansiyel yansıma ise, kamu harcamalarının sabitken belli bir verginin (Örneğin gelir vergisi) bir diğer vergi (Örneğin KDV) ile değiştirilmesi durumunda gelir dağılımında oluşan değişikliktir.

Vergilerdeki değişiklikler ile kamu harcamalarındaki değişikliklerin birlikte gelir dağılımı üzerindeki ortak etkisine "bütçe yansıması" denilmektedir.

b- İleriye Doğru-Geriye Doğru Verginin Yansıması

İleriye doğru verginin yansıması, bir hizmetin veya bir malın satıcıdan alıcısının üzerine, yani üreticiden tüketici üzerine veya genel bir ifadeyle arzdan talep üzerine yansıtılmasıdır.

Geriye doğru verginin yansımasında ise vergi mükellefi alıcıdır ve vergi satıcıya veya üreticiye yüklenmek istemektedir. Yansıma, talepten arz üzerine doğrudur. Geriye doğru yansıma, tüketimin azalmasını doğuran olaylarda veya düşük kaliteli mallarla birbiri yerine ikame edilebilecek malların tüketiminde ve alçak konjonktür devrelerinde söz konusudur (Sönmez, 1987: 5.12). Verginin geriye yansımasının en tipik örneği verginin amortismanıdır.

Örnek olarak şeker üzerine konulan bir verginin ileri ve geriye doğru nasıl yansıtabileceğini inceleyelim. Vergi mükellefi olan şeker fabrikası müteşebbisleri, sattıkları şekerlerin fiyatını bu verginin miktarı kadar veya kısmen yükseltmeyi başarabilirlerse; vergi yükü ileriye doğru yansıtılmış olur. Eğer arz-talep vb. nedenlerle sürüm bakımından nlar varsa şeker üreticileri yeni vergiyi fiyatı yükselterek yansıtamayacaklardır. Bu durumda şeker üreticileri, şekerin hammaddesi olan pancarın alış fiyatını veya şeker maliyet değerinin diğer bir unsuru olan işçi ücretlerini indirmeye çalışacak veya verginin belli bir kısmını kendisi üstlenmek zorunda kalacaktır. İşte bu durumda vergi geriye yansıtılmış olmaktadır.

c- Kanuni Yansıma-Fiili Yansıma

Kanuni yansıma John Stuart Milli tarafından iteri sürülmüştür. Kanuni yansıma kavramının amacı, yansıma olayını açıklamak değil, dolaylı-dolaysız vergiler ayrımında bir kriter bulmaktır. Kanun koyucunun arzusuna göre yansıma meydana gelirse "kanuni yansıma" olur. Yasa koyucu vergi yansımalarında verginin yasal yükümlü üzerinde kalması gerektiğini veya yasal yükümlünün verginin yükünü başkasına devir edebileceğine dair açık ve seçik bir biçimde hüküm taşıyan maddelere yer vermişse, bu durumda vergi yansıması yasaldır, örneğin; gümrük vergilerinde malı ithal eden ithalatçıya, ithalat sırasında ödediği vergiyi malı satarken yasal olarak malın fiyatına ekleme hakkı tanınmışsa, burada yasal yansıma söz konusudur. Kanun koyucunun ödenen verginin mükellef tarafından başka kimselere devrini gerekli görmediği durumlarda meydana gelen yansıma ise "fiili yansıma" olarak adlandırılmaktadır. Uygulamada yansıma kanun koyucunun arzusuna göre değil, iktisadi bir kanun olan arz ve talebe göre gerçekleşmektedir.

d- Sınırlı-Sınırsız Yansıma

Sınırsız yansımayı savunan maliyeciler, her çeşit verginin er yada geç bütün milli ekonomiye yayılarak sırttan sırta yüklenmek suretiyle, vergi ağırlığının mükelleflerce hissedilmeyecek duruma geleceğini ileri sürmektedirler. Vergiler belirli bir kimse yada grup üzerinde yerleşip kalmamakta, bir bireyden diğerine sürekli ve sınırsız şekilde yayılmak suretiyle sonunda, çok düşük zerreler halinde

ekonomi tarafından emilmektedir. Sınırsız yansımayı savunanlar, vergiyi yüksekten durgun bir göle bırakılan taşa benzetirler ve taşın düştüğü noktadan itibaren oluşan dairelerin giderek yayılıp sonunda ekonomi içinde hissedilmeyecek şekilde kaybolacağını ileri sürmektedirler. Bu yaklaşımı savunanlar verginin yansımasını bileşik kaplara konan su veya damarın birinden alınan kana da benzeterek vergilerin eşit yayılacağını ileri sürmektedirler. Günümüzde sınırsız yansıma yaklaşımı geçerliliğini oldukça kaybetmiştir.
Sınırlı yansıma, belirli bir verginin şekli, matrahı ve tahsil tarzı ne olursa olsun, bu vergi sonunda belli bir üretim faktörü üzerinde kalacaktır. Fizyokratlar, sınırsız yansımanın aksine, verginin neticede toprak sahipleri üzerinde kalacağına inandıklarından, sınırlı yansıma görüşünün ilk temsilcileridir. Ricardo ise, rant üzerinden alınan vergilerin yansımaya elverişli olmadığını, maliyet unsuru olabilecek vergilerin ise devredilebileceklerini ileri sürmektedir. Vergilerin tarıma dayalı ekonomilerde çiftçiler üzerinde, sanayiye dayalı ekonomilerde ise ücretler üzerinde kalacağı savunulmaktadır.
e- Çapraz Yansıma
ileri doğru yansıma şekillerinden birisi de "çapraz yansıma" olayıdır. İtalyan maliyeci Empolü tarafından ileri sürülen bu yansıma türü, belirli bir mal üzerinde konulmuş olan verginin, tam elastikiyeti düşük bir başka malın fiyatının yükselterek devredilmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Tekir 1993-s.98).
Sınırlı-sınırsız yansıma yaklaşımlarının aksine günümüzde yansıma imkanı ve ihtimalleri çeşitli vergilerde farklıdır. Belirli vergilerin devredilme imkanı büyük, bazılarının ise yansıma ihtimali çok düşüktür. Belirli bir vergi yönünden yansıma imkanı, konjonktüre! ve diğer faktörler altında dalgalanan şartlara göre değişmektedir.

163 Kaydi para nedir Maliye politikasından nasıl etkilenir

Zaman içerisinde paranın fonksiyonlarının ve ekonomik yaşamdaki etkinliğinin artması merkez bankalarının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Parasal yapının ve bankacılık sisteminin düzenleyicisi olan Merkez Bankası aynı zamanda bankaların bankası görünümündedir. Ticari bankalar mevduat kabul ederek ve kredi açarak kaydi para yaratıp para arzını artırırlarken, merkez bankaları izledikleri çeşitli yollarla bankaların açtıkları kredi hacmini ve böylece kaydi para arzını kontrol ederler. Üstelik dolanımdaki paranın ihraç yetkisi de Merkez Bankasının elindedir. Sonuç olarak, bankalar kredi ticareti yapan, Merkez Bankası ise para arzını kontrol eden kurumlardır (Hiç, 1992: 39).
Devletin para sistemine müdahalesi çok eski dönemlere dek uzansa da merkez bankalarının fonksiyonu 20. yy'a kadar yalnızca emisyon hacmini ayarlamaktan ibaretti. Özellikle 1929 Ekonomik Buhranını izleyen ve emisyonların altın karşılığı bağının (altın konvertibilitesi) koparıldığı bu dönemde devletin Merkez Bankasına ilgi ve müdahalesinde dikkate değer artış gözlenmektedir. Bu dönemde Merkez Bankasının geleneksel rolüne (emisyon hacmini ayarlama) yeni ilaveler yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Son 20-30 yıllık dönemde devletin para ve kredi politikalarını kullanma şeklindeki değişiklikler Merkez Bankasının fonksiyonlarını önemli ölçüde artırmış ve Bankanın hükümetle olan ilişkilerini ön plana çıkarmıştır. Günümüzdeki işlevleri ile değerlendirildiğinde merkez bankaları

artık “bankaların bankası” şeklinde formüle edilen görünümünden ziyade tüm finansal sistemi etkileyen devletin bankası konumundadır. Merkez Bankasının bugünkü bu çok yönlü işlev ve rolü sayesinde finansal piyasalarda bankalar düzenli ve etkili bir kredi sistemi yürütebilecekler, ekonomide kredi kaynaklarını düzenli ve dengeli kullanabilecekler ve özellikle para politikası araçlarını devreye sokarak ekonomik yaşama pozitif yönde etki edebileceklerdir.

Merkez bankacılığının doğuşu ve evrimi ile paranın doğuş ve evrimi arasında yakın bir ilişki vardır. Tarihi evrime göre para türlerini üç başlıkta özetleyebiliriz (bu konuda bkz. Hiç, 1992; Öcal, 1997; Acar, 1994):

1)Mal-para Tarihi evrim içerisinde öncelikle deri, kumaş gibi eşyalar para olarak kullanılmışlardır. Bunlar mal-para grubunu oluşturur. Bir eşya ya da metal olsun mal-paranın nominal (metal değeri) ve reel (satın alma gücü) değerleri arasında eşitlik vardır.

2) Temsili para (kağıttan para) Bunlar ibrazları karşılığı altın ve gümüşe çevrilebilen tedavül araçlarıdır. Burada esas olan metal olduğundan temsili para, satın alma ve ödeme gücünü, temsil ettiği değerli maden miktarından alır. Bu nedenle temsili para kağıttan paradır (kağıt para değil!). Temsili para, belirli miktarda değerli madenin (altın veya gümüş) ödeme emrini yazılı olarak ifade eden kağıttan bir makbuzdur. Temsili paranın ilk örneği %100 altın karşılığı bulunan (tam konvertibilite) altın sertifikasıdır. Bu sertifikaların evrimi ile 17. yy’dan itibaren banknot kullanılmıştır. Altın karşılığı yüzde 100’ ün altında olan bu makbuzlara banknot adı verilmiştir. Banknot, tam karşılığı olmaması nedeniyle, toplumun banknotu ihraç eden kuruma olan güvenine dayanmaktadır. Ancak, tarihi evrim içerisinde bu güveni sarsacak uygulamalar görülmüştür. Bazı bankerler altın karşılık oranından daha fazla banknot ihraç etmiş ve durum farkedildikten sonraki konvertibilite taleplerini karşılayamamışlardır. Bu olumsuz deneyimi takip eden dönemde ise sadece çok güvenilen birkaç bankanın ihraç ettiği banknotlar tedavül edebilmiştir. Fakat, bu uygulama da önemli nlara yol açmıştır. Çünkü, halkın güvenini alan az sayıdaki banka yüksek miktarlarda banknot ihraç edip kendi ve beraber çalıştıkları şirketlerin çıkarlarını ön plana alarak hareket ettiklerinden büyük karlar elde etmişler ve böylece sistemi istikrarsızlığa sürüklemişlerdir. Bu nedenle devlet, banknot ihracını denetlemek ve sonra da üstlenmek zorunda kalmıştır. Böylece merkez bankacılığı doğmuştur. Merkez bankalarının kuruluş tarihleri çoğu gelişmiş ülkelerde 19. yy’a ve hatta bazılarında ise 17. yy’a dek uzanmaktadır.

20. yy başına dek para emisyonu altın para sistemi içerisinde otomatik olarak işleyen bir mekanizma idi. Bankalar ilave değerli maden karşılığında ilave para basmakta idiler. Bu nedenle günümüzün çok işlevli merkez bankacılığı anlayışı ve varolan kağıt para (itibari para) sistemi açısından yaklaşıldığında paranın itibari değerinin olmadığı bir ortamda merkez bankacılığının fazla bir önem ve esprisi yoktur. Ancak, 1931 yılında İngiltere’nin altın konvertibilitesinden ayrılmasından sonra ülkeler paralarının altın konvertibilite ilişkisini kaldırmaya başlamışlar ve 20. yy’ın ikinci yarısından itibaren kağıttan para (temsili para) yerine kağıt para (itibari para) tedavül eder olmuşlardır.

3) İtibari Para (Kağıt Para): İtibari paranın maddi değeri satın alma gücüne göre çok daha azdır. Bunlar değerlerini metalden değil devletin egemenlik hakkından alırlar. Kağıttan para altın konvertibilitesi olan banknotlar olmasına karşın; kağıt para itibari para olup değeri ve miktarı yasayla tayin edilir. İki tür itibari para vardır: kağıt para ve ufaklık paralar. Kağıt para, ya finansal gereksinimlerini karşılamak için devletin genellikle Merkez Bankası vasıtasıyla tedavüle kağıt para sürmesi ya da tedavüldeki banknotların altın

konvertibilitelerinin kaldırılmasıyla ortaya çıkarılır. Bu yapı, Merkez Bankasının finansal sistemdeki önem ve işlevlerini oldukça artırmış ve emisyonu, otomatik işleyen bir mekanizma niteliğinden uzaklaştırmıştır.
Günümüzde ise ekonomik faaliyetler o denli yoğundur ki, dolaşımdaki efektif paranın (kağıt para + ufaklık para) ekonominin gereksinimini karşılaması olası değildir. Bu nedenle özde kredi müessesesine dayanan kaydi para (banka-hesap parası) kullanımı yaygınlaşmıştır. Gerçekten de günümüz para-kredi piyasalarında ödemeler genellikle bankalardaki mevduatın hesaptan hesaba devri yoluyla yapılmaktadır.

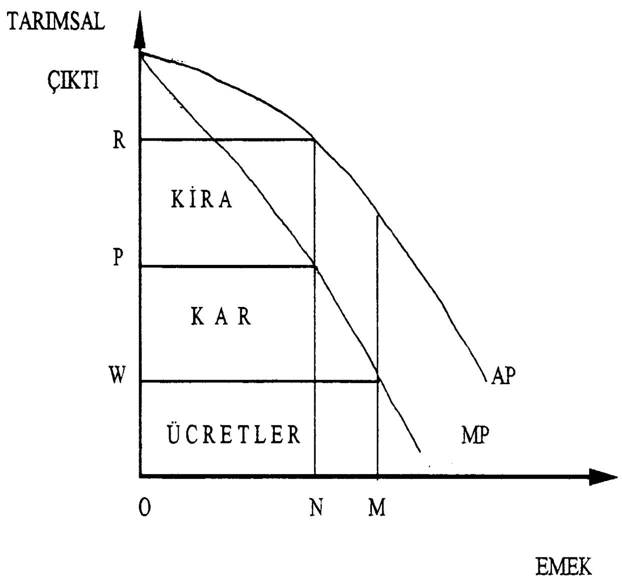
164 Ricardonun bölüşüm teorisini anlatınız?

RİCARDO'NUN BÖLÜŞÜM KURAMI
Ricardo, klasik iktisatçılar içinde bölüşüm konusu üzerinde en çok duran ilk iktisatçıdır ve ulusal üretimin, toplumun ana ekonomik sınıfları arasında dağılımına ilişkin temel yasaların bulunmasını, ekonomik çözümlemenin asıl nu olması gerektiğini ifade etmiştir. Ricardo'nun çözümlemesi üç varsayıma dayanmaktadır. Bunlar;
azalan verim kanunu geçerlidir; Modelde azalan verim, giderek daha az verimli toprakların ekilmesi ve bunun sonucunda verimliliğinin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Ricardo'da azalan verimin nedeni sadece bu değildir. Belli bir toprak parçası üzerinde giderek daha fazla işgücü kullanılması da verimin azalmasına neden olmaktadır.
Maltus'un nüfus kuramı geçerlidir; Ücretler asgari geçim düzeyinin üstüne çıktığında nüfusun hızla artacağı, ücretlerin bu düzeyin altına düşmesi durumunda ise, hızla düşeceği kabul edilmektedir.
Ekonomik gelitmenin kilit faktörü olan sermaye birikimi karların bir fonksiyonudur; Ricardo "emek, makine ve sermayenin birlikte kullanılmasıyla yapılan üretimin toprak sahipleri, hisse veya sermaye sahipleri ile emek sahipleri arasında paylaşıldığını" ifade etmektedir. Bir malın değeri ya da değiştirileceği diğer bir malın miktarı, üretimleri için gerekli, göreli emek miktarına bağlıdır.
Ricardo, ekonomi politiğin konusunun, toprak ürünlerinin üç sınıf arasında kar, ücret ve rant şeklinde bölüşümüne ilişkin yasaların saptanması olduğunu söylerken, gerçekte bölüşümü, kapitalizmin dinamiğinin belirleyici ögesi olarak ortaya atmıştır. Nitekim, Ricardo'nun kuramı, sermaye birikimi ile bölüşümün karşılıklı ilişkileri üzerine kurulmuş olup kar, sermaye birikiminin kaynağı olurken, sermaye birikimi de bölüşümü dolayısıyla, karı belirlemektedir.
Diğer taraftan, Ricardo'nun bölüşüm teorisi özde, karın değil, rantın açıklanmasına yöneliktir. Bu nedenle, hareket noktası tarımsal üretim ve Ricardo'nun yaşadığı dönemde en önemli tarımsal ürün olan buğday olmuştur. Buna göre, tarımda kullanılan en az verimli, marjinal toprak parçası üzerinde bir rant elde edilmemekte ve üretilen buğday, ücret ve kar olarak paylaşılmaktadır. Ricardo, ayrıca, endüstride de fiyatların tarıma bağlı olarak değiştiğini ve buğday fiyatının endüstri malı fiyatını belirlediğini savunmaktadır.

Ricardo'nun bölüşüm teorisinde, ücretler asgari geçim düzeyinde veri iken, gelir çekişmesi rantiyerler ile kapitalistler arasında gerçekleşmektedir. İstihdam düzeyi arttıkça karlar, rantlar tarafından yutulmaktadır. Rantlar, ücretlere bağlı değildir ve sadece, üretimin teknik koşullarının belirlediği azalan verimler sonucu ortaya çıkmaktadır. Ricardo her ne kadar bölüşüm teorisini, değer teorisinden bağımsız olarak geliştirmişse de, ikisini bağdaştırmaya çalışmış ve bölüşümle ilgili temel önermelerini, emek-değer teorisinin kavramsal çerçevesi içinde de formüle etmiştir.

Bu kuram, şekil 1.1. yardımıyla açıklanabilir. Tarımsal çıktı dikey eksende, tarımda çalışan anlamında işçi sayısı yatay eksende gösterilmittir. AP eğrisi ortalama; MP eğrisi ise marjinal emek hasılasını temsil etmektedir. Azalan verim ilkesi nedeniyle, her iki eğri de aşağıya doğru eğimlidir. Bu modelde, marjinal hasılatın ücret ve karlar toplamına eşit olduğu varsayılmıştır. Bunun nedeni, uzun dönemde, ücretler düzeyinin marjinal emek verimliliği tarafından değil, emeğin doğal, ya da asgari geçim düzeyi tarafından belirlenmesidir. Bu nedenle, şekildeki OW aralığı doğal geçim ücretine eşittir. Bu ücret düzeyi, işçiler ve ailelerinin yaşamalarını ve üremelerini sağlayacak fizyolojik gereksinmelerin fiyatlarına bağlıdır.

Bunların fiyatı arttığında(azaldığında), emeğin fiyatı artar(azalır). Emeğin piyasa fiyatı doğal fiyatını aştığında, daha rahat yaşamaya başlayan işçinin daha fazla çocuk sahibi olmasıyla işçi sayısı artacak ve böylece, ücretler tekrar doğal düzeyine, hatta zaman zaman bunun altına düşecektir. Aksi taktirde, yani, piyasa ücreti doğal ücretin altına düştüğünde nüfus azalacak ve bunun sonucunda ücretler tekrar doğal düzeyine yükselecektir. Dolayısıyla, ücret, talebe değil, arza bağlı bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, ücret düzeyini emeğin marjinal verimi değil, emeğin arz fiyatı belirlemektedir.

ŞEKİL 1.1: RİCARDO'DA BÖLÜTÜM

Marjinal hasılatın ücret ve karlar toplamına eşit olması nedeniyle, istihdam düzeyi ON'ye eşit olduğunda, WP aralığı birim çıktı başına karı temsil etmektedir. Ricardo modelinde karlar, ücret ödemeleri ve rant(kira) çıktıktan sonra kalan bir bakiye olarak hesaplanır. Karlar kalıntı olarak hesaplanmalarına karşın, ekonomik gelişmenin kaynağını oluşturan net yatırım ya da sermaye birikimi oranını belirlediklerinden, çok büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, karlar sermaye birikimini olanaklı kılan tasarrufun kaynağı olduklarından aynı zamanda kritik bir faktördür

Kira, emeğin ortalama ve marjinal verimi arasındaki fark olduğundan, PR mesafesi toprak sahiplerinin kira gelirini oluşturacaktır. Fiili istihdam düzeyi(ON), ülkenin sermaye birikimi tarafından belirlenir. Bunun nedeni ise, net yatırımın emek talebini artırmaya yarayan çıktı düeyini yükseltmesidir.

Bu kuramın temel yaklaşımı, ekonominin tarımsal kesiminde üretim arttıkça ne olacağının çözümlemesiyle ortaya konulabilir. Çıktı artışı, yüksek bir emek talebine yol açarak piyasa ücretini doğal ücretin üzerine çıkarır. Bu, nüfusu artırır. Bu nedenle, gelecekte talepte ortaya çıkacak artış, tarımsal çıktıda da bir artışı gerektirir. Toplam arazi miktarı sabit olduğundan, daha fazla emek kullanarak tarımsal ürünler çıktısını artırmak için yapılan girişimler, er geç azalan verimlerle karşılaşır ve sonunda ortalama ve marjinal emek hasılasının her ikisinde de bir düşüş yaratır.

Tarımsal çıktının, daha fazla emek kullanılarak artırılmaya çalışılması, üretim maliyeti ve onunla birlikte tarımsal ürünlerin fiyatını artıracaktır. Bu, azalan verimlerin ya da ortalama ve marjinal emek hasılasındaki düşüşün bir sonucudur. Bu durum ortaya çıktığı

zaman, kiralar zorunlu olarak artacaktır; Çünkü, kira, marjinal arazi üstündeki emek hasılasıyla marjinal maliyet arası ya da ortalama arazi üstündeki emek hasılası arasındaki farka eşittir. Artan tarımsal çıktı maliyeti, emekçilerin işgücünü asgari geçim standardında tutabilmeleri için, cari parasal ücretlerin yükselmesi anlamına gelecektir. Bunun sonucunda, gerçek çıktı cinsinden doğal ücret(OW aralığı) değişmeyecek, Ancak, ücretlerin aldığı toplam çıktı payı artacaktır. Bir başka deyişle, başlangıçta OWNT alanı kadar olan toplam ücret payı, istihdamın OM düzeyine çıkmasıyla genişleyecek ve OWMS alanı kadar olacaktır. İstihdam düzeyinin OM düzeyine artması durumunda, MP, doğal emek fiyatı düzeyine düşerken toplam karlar sıfırlanmaktadır.

Tarım kesiminde birim çıktı başına karın sürekli olarak düşmesi, arazi üstündeki azalan verimin sonucudur. Fakat, düşen kar oranlarına doğru aynı eğilim, bu kesim azalan verim yasasına tabi olmasa bile, ekonominin imalat kesiminde görülecektir. Tarımsal ürün fiyatlarındaki artışın getirdiği asgari geçim standardının parasal maliyetindeki yükseliş, imalatçıları daha yüksek ücret ödemek zorunda bırakacaktır. Bu nedenle, imalat kesiminde de kar oranları düşecektir. Ayrıca, sermaye hareketliliği varsayıldığı sürece, karlılık, tarım ve endüstri kesiminin her ikisinde de aynı olmak zorunda olacak, değilse, sermaye bir kesimden diğerine kayacaktır

Ricardo'nun gelir dağılımı kuramını, sabit bir teknoloji ve sabit bir gerçek doğal ücret varsayımıyla, yükselen bir çıktı ve istihdam düzeyiyle birlikte, çıktıdaki göreli ücretler payının artacağını belirterek özetleyebiliriz. Karın göreli payı azalacak ve en sonunda sıfıra düşecektir. Bu ekonomideki tüm sermeye birikimi, nüfus artışı ve teknik gelişmenin durduğu nokta olan, klasik kuramdaki durağan duruma erişme noktasıdır. Bu düzendeki temel nedensel güç, tarımdaki azalan verim ilkesidir ve bu eğilim teknik gelişmeyle ancak, geçici olarak durdurulabilir. Başka bir deyişle, teknik gelişme karın ortadan kalkmasını ve en sonunda durağan durumun başlamasını önleyemez.

Ricardo, sisteminin toplam çıktıdaki göreli ücret payında bir artışa yol açacağını ve bunun kardaki düşüş pahasına olacağını açıkça görmüşse de, kiranın ne olabileceği konusunda bir açıklama getirememiştir. Fakat, ekonomik sistem, artan istihdam uyum gösterirse, ücretlerin göreli payıyla birlikte, toplam çıktıdaki, göreli kira payı yükselecektir. Çünkü, kira payı istihdam düzeyindeki ardışık artışlarla yükselen çıktıdaki birim başına kira miktarına bağlıdır.

Ricardo, örtük olarak, hiçbir sınıf üyesinin bir kaynaktan başka gelir elde etmediği ve teknik nedenlerle emek-sermaye oranının her sektörde sabit olduğunu kabul etmiştir. Bunun yanında, teknolojik gelişmeyi makina kullanımı şeklinde ele almış ve bunun bölüşüm üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu anlamda, teknolojik gelişme, sabit sermayenin işletme sermayesine oranının artması şeklinde ortaya çıkmakta ve çıktı başına daha az dolaysız işgücü kullanılmasına yol açmaktadır. Bunun, bölüşüme etkisini Ricardo, net gayri safi ürün ayrımı yaparak incelemektedir. Net ürün, ekonominin serbestçe kullanabileceği ürün olduğundan, işgücünün yeniden üretimi için gerekli mallar net ürün kavramı dışında bırakılmış ve net ürün kar ve rantın toplamı şeklinde tanımlanmıştır. Gayri safi ürün ise, net ürünü ve ücretleri içermektedir. Ricardo, teknolojik bir gelişmenin net üründe mutlaka bir artış sağlayacağını buna karşılık gayri safi ürünü azaltabileceğini belirterek teknolojik gelişmenin ücret payını ve toplam ücret ödemelerini azaltacağını söylemektedir. Çünkü, kapitalistler ancak, daha fazla kar elde edeceklerini düşündükleri zaman makina kullanımına geçecekleri için teknolojik gelişme bu anlamda net ürünün artmasına neden olur. Diğer taraftan, makina kullanımının teknolojik işsizlik, artan kar ve birikim

nedeniyle diğer kesimlerin artan işgücü talebi ile kısmen giderilirse de, Ricardo, genellikle bu ek talebin yetersiz olacağını ifade etmekte ve bu nedenle, işçi sınıfının makina kullanımına karşı çıkmasının, yanlış bir yaklaşım olarak değerlendirilmemesi gerektiğini öne sürmektedir.
Kısaca ifade etmek gerekirse, bu model, büyüme ve bölüşümü birlikte ele almış ve büyümeyi faktör paylarının gelişimine bağlamıştır. Bu modelin son derece sınırlı varsayımlara dayandığı, ancak, ortaya konulduğu dönem dikkate alındığında, bölüşüm konusunda önemli açıklamalar getirdiği görülmektedir.

165 Para politikası araçları nelerdir ?

Cari Oran
Şirketin kısa süreli borçlarını ödeyebilme gücünü ve net işletme sermayesinin yeterli olup olmadığını gösterir. Oranın yüksek olması şirketin likidite durumunun kuvvetli olduğunu gösterir. Bununla birlikte oranın aşırı yüksek olması firmanın sahip olduğu fonları yeterli verimlilikte kullanamadığına işaret eder.

Cari Oran = Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Borçlar

166 Para politikası araçları nelerdir ?
Para PolitikasI ve araçlarI
Para politikası ekonomik konjonktüre göre, para arzına müdahale ile uygulanabileceği gibi paranın tedavül hızının denetimiyle de uygulanabilir. Para politikası yardımı ile milli gelir, fiyatlar genel düzeyi ve istihdam hacminin olumlu yönde etkilenmesi amaçlanır. Esas amaç milli geliri arttırmak, işsizliği azaltmak ve fiyat istikrarını sağlamaktır. Ama bu ana amaçlar yanında ara amaçlar da mevcuttur. Araç olarak faiz oranı üzerinde de durulur. Ekonominin bütünü yanında, selektif önlemlerle, kimi bölge ya da sektörlere yönelik amaçlar da saptanabilir. Gelişim ülkelerde para politikasını, para iktidarına sahip olan kurum yürütür.
Para Politikası Araçları
Ana ilke olarak, para politikası para arzını, ekonomik ihtiyacına göre belirlemeye yöneliktir. Gerek kağıt para ve gerekse ticari bankaların yarattığı kaydi para miktarı aşağıda açıklayacağımız araçlar yardımı ile düzenlenir.
a.Açık Piyasa İşlemleriPara arzını istediği düzeyde tutabilmek için, Merkez Bankasının kullandığı en önemli vasıta açık piyasa işlemleridir. Bu amaçla Merkez Bankası devlet tahvillerinin alım ve satımını yapar. Merkez Bankası bankalardan tahvil satın alırsa, banka rezervleri yükselir ve onlar da kredileri artıracaklarından, para arzı yükselir. Bu araçla Merkez Bankası, ticari bankaların kaynaklarını denetim altında tutar.

b.Döviz İşlemleriMerkez Bankası ulusal para ile yabancı paralar arasındaki oranı yani pariteyi belirler. Bu amaçla Merkez Bankası esnek kur sisteminde zaman zaman serbest piyasaya müdahale ederek döviz alır ve döviz satar. Merkez Bankası döviz sattığında döviz kuru düşerken, piyasadaki para miktarı azalır. Döviz satın aldığında ise, para arzı artarken döviz kuru yükselir.
c.Reeskont Oranlarının TesbitiGerçek ve tüzel kişiler alacak senetlerini ticari bankalara iskonto ettirerek, kredi alırlar. Bankalar da bu alacaklarını Merkez Bankası nezdinde yeniden iskonto ettirerek verdikleri kredilere kaynak bulurlar. Bu işlem, para arzının yükselmesine neden olur. Böyle bir uygulamanın ilk etkisi para miktarı üzerindedir.Merkez Bankası ticari bankalara bu yolla açtığı kredilerin faizini kendisi belirlediğinden, piyasa faiz oranını da büyük ölçüde belirlemiş olur. Özellikle reeskont oranları, kısa vadeli faiz oranlarını belirlemede başarılıdır. Ticari bankalar Merkez Bankasına ödedikleri faiz oranına, çeşitli komisyon, risk ve kar payını ilave ederek bulduğu meblağı müşterisine yansıtır. Reeskont politikasıyla Merkez Bankası hem para arzı hem de faiz oranını etkiler.
d. Kredi TavanıEkonomik kredi miktarı sınırlandırılmak istendiğinde, bankaların belli düzeyin üstünde kredi açmaları yasaklayabilir. Böyle bir uygulama, kaydi para arzını sınırlamada etkin bir yöntemdir.
e. Rezerv Oranını TespitiMevduat sahiplerine güvence sağlam ve mali kesimde panikleri önlemek amacıyla, Merkez Bankası ticari bankalara mevduatlarının belli oranında bir rezerv tutmalarını zorunlu kılar. Bu oranlar banka kesiminde likidite durumlarının yükselmesini veya düşmesini belirler. Rezerv oranları düşerse likidite azalır, aksi durumda likidite artar. Kaydi parayı incelerken gördüğümüz gibi, bu rezerv oranları kaydi para miktarını belirleyen faktörlerden biridir. Rezerv oranı düştükçe kaydi para üretimi artacaktır.
f.Selektif Kredi DenetimleriÖzel denetim ya da selektif kredi politikası, belli mali kuruluşlarca uygulanırlar ve belli amaçlara yöneliktir. Seçici olan bu uygulama, belli kuruluşların belli kredileri yönlendirmesini amaçlar. Selektif kredi uygulaması ile kimi faaliyetler özendirilir ve kimi faaliyetler frenlenmek istenir. Örneğin Türkiye'de turizm sektörünün gelişmesine katkı sağlam için bu sektöre uzun vadeli ve ucuz kredi sağlanabilir.

167 Tam rekabet piyasasının özellikleri nelerdir? Eksik rekabet piyasalarının isimlerini yazın.

Tam Rekabet Piyasası

Tam rekabet piyasası gerçeği değil, ideal olan veya olması istenen bir piyasayı ifade etmektedir. Tam yarışma (rekabet) koşulları altında piyasanın işlemesi hem firmalar hem de tüketiciler için menfaat doğuracaktır. Böylece toplumun menfaat ve çıkarları da gözlenmiş ve gözetilmiş olacaktır. Tam rekabet sistemi diğer piyasa çeşitleri için olması gerekeni gösteren bir şablon piyasa olarak düşünülmelidir. Tam rekabet piyasasına şekil veren özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir:

- Tam Rekabet
- Aksak Rekabet
  - Satıcı Yönünden
    - 1)Monopol (tek satıcı, n alıcı)
    - 2)Oligopol (az sayıda satıcı, n alıcı)
      - -Düopol
      - -Triopol
    - 3)Monopollü Rekabet (Çok satıcı, n alıcı)
  - -İki yanlı Monopol (Tek satıcı ve tek alıcı)
  - -Çift Monopol-Zincirleme (tek firma alışta monopson, satışta monopol)
  - Alıcı Yönünden
    - 1)Monopson (tek alıcı, n satıcı)
    - 2)Oligopson (az sayıda alıcı, n satıcı)
    - 3)Monopsonlu Rekabet (çok alıcı, n satıcı)

Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması: Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması, fiyatların bu iki grup tarafından etkilenmesi ve değiştirilmesine engel teşkil edecektir. Diğer bir ifade ile fiyatlar üzerine baskı kurabilecek üretici ve tüketici grubu bu piyasada varlık gösteremeyecektir.

Ürünün homojen olması: Mallar birbiri ile özdeş niteliğe sahiptir, dolayısı ile hiçbir üretici firma kendi malının çok daha kaliteli, çok daha işlevsel olduğu gibi gerekçelerle fiyatlar üzerinde oynayamacaktır.

Tam enformasyon (bilgilendirme): Tam rekabet sisteminin en önemli özelliklerinden biri de enformasyonun yani bilgilendirmenin tam olmasıdır. Gerek üretici gerekse tüketici tüm piyasada oluşan fiyatları ve piyasanın cari koşulları hakkında tam bilgiye sahiptir.

Piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması: Piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması ile birlikte rantabıl çalışamayan firmalar daha etkin olabilecekleri sektörlere geçebilir ve böylece piyasada her bir sektör o sektörün uzmanlarınca çalılşır ve bu durum öncelikle firma daha sonrada da ülke ve toplum refahi açısından önemlidir.

168 Reel GSYİH nedir, nasıl hesaplanır.?

MİLLİ GELİRİ HESAPLAMA YÖNTEMLERİ

Burada inceleyeceğimiz konunun başlığı her ne kadar milli geliri hesaplama yöntemleri ise de, bu başlık altında Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH), Safi Milli Hasıla (SMH) ve Milli Gelir (MG)'i hesaplama yöntemleri incelenecektir. Çünkü uygulamada bu üç kavram aşağıda göreceğiniz gibi bir arada hesaplanmaktadır. GSMH, SMH ve MG'in hesaplanmasında başlıca üç yöntem bulunmaktadır ;

1. Üretim Yöntemi
2. Gelir Yöntemi
3. Harcamalar Yöntemi

Bu üç hesaplama yönteminin dayandığı temel esas Toplam Hasıla, Toplam Gelir, Toplam Harcamalar Özdeşliği'dir. Toplam hasıla üretim yöntemi ile elde edilen değeri, toplam gelir gelir yöntemi ile elde edilen değeri, toplam harcamalar da harcamalar yöntemi ile elde edilen değeri gösterdikleri için, bu üç yöntemle elde edilen üretim, gelir ve harcama değerleri bir birine eşit olacaktır. Nitekim aşağıda göreceğiniz gibi hangi yöntemle hesaplanırsa hesaplansın ulaşılan GSMH, SMH ve MG değerleri birbirine eşittir.
Türkiye'de GSMH, SMH ve MG'i hesaplamakla görevli olan kurum Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) dür. DİE hesaplama işlemlerinde Üretim Yöntemini esas almakta ve bu yöntemi Gelir ve Harcamalar Yöntemleri ile desteklemektedir.
Milli Geliri hesaplama yöntemleri aşağıda verilen tablodaki bilgiler yardımı ile açıklanacağı için önce tabloyu inceleyelim. Daha sonra bu tablodaki bilgilere dayanarak Üretim, Gelir ve Harcamalar Yöntemlerini daha kolay kavrayabiliriz.

Üretim, Gelir ve Harcamalar Yöntemleri ile GSMH; SMH ve MG'in Hesaplanması

ÜRETİM YÖNTEMİ	GELİR YÖNTEMİ	HARCAMALAR YÖNTEMİ
1. TARIM 1.1. Çiftçilik ve Hayvancılık 1.2. Ormancılık	1. ÜCRET VE MAAŞ GELİRLERİ 2. TEŞEBBÜS VE	1. C (TÜKETİM HARCAMA LARI) 2. GSI (GAYRİSAFİ

1.3. Balıkçılık 2.SANAYİ 2.1.Madencilik ve Taşocakçılık 2.2. İmalat Sanayii 2.3. Elektrik, Gaz, su 3. İNŞAAT 4. TİCARET 4.1.Topt. ve Perakende Ticaret 4.2.Otel, Lokanta Hizmetleri 5.ULAŞTIRMA VE HABER-LEŞME 6.MALİ KURULUŞLAR 7.KONUT SAHİPLİĞİ 8.SERBEST MESLEK HİZMETLERİ 9.(-)İZAFİ BANKA HİZMETLERİ 10.KAMU HİZMETLERİ 11.KÂR AMACI GÜTME-YEN ÖZEL HİZMET KURULUŞLARI 12.İTHALAT VERGİSİ	SERBEST MESLEK GELİRLERİ (KÂRLAR) 3. ŞİRKET GELİRLERİ (DAĞITILMIŞ VE DAĞITILMAMIŞ KÂRLAR) 4. KİRA GELİRLERİ (RANT) 5. FAİZ GELİRLERİ 6. (-) DEVLET TAHVİL FAİZLERİ VE TÜKETİCİ BORÇ FAİZLERİ	YATIRIM HARCAMALARI) 3. G (KAMU HARCAMALARI)
(1+2+3+4+5+6+7+8+10 +11+12)-9= GSYİH (AF) ± F (DIŞ ALEM GELİRLERİ)	(1+2+3+4+5) - 6 = TOPLAM YURT İÇİ GELİR ± F (DIŞ ALEM GELİRLERİ)	(1+2+3)=TOPLAM YURT İÇİ HARCAMALAR + (E-M) ± F

GSMH (AF) - IA (AMORTİSMANLAR)	MG (FF) + (T1 - SUB)	GSMH (AF) - IA (AMORTİSMANLAR
SMH (AF) - (T1 - SUB)	SMH (AF) + IA (AMORTİSMANLAR)	SMH (AF) - (T1 - SUB)
MG (FF)	GSMH (AF)	MG (FF)

1. Üretim Yöntemi

Üretim Yöntemi, bir ekonomide bir yıllık bir dönem içinde üretilen nihai malların değerlerini esas alan bir hesaplama yöntemidir. Daha önceden verilen bilgilerden hatırlanacağı gibi bu hesaplama yönteminde sadece nihai mallar hesaplamaya sokulmakta, ara mallar hesaplama dışı tutulmaktadır. Bir üretim işleminde nihai malın değeri aynı zamanda o üretim işleminde yaratılan katma değerin toplamına eşit olduğu için, üretim yöntemi sadece nihai mal değerlerini yani katma değerler toplamını dikkate almakta, ara mal değerlerini hesaplama dışında tutmaktadır.

Tablonun birinci sütununda Üretim Yöntemi yer almaktadır. Üretim Yönteminde esas alınan 12 kalem iktisadi faaliyeti yukardan aşağıya doğru şöyle açıklayabiliriz:

1.Tarım: Çiftçilik ve Hayvancılık, Ormancılık ve Balıkçılık faaliyetlerini kapsar.
2.Sanayi: Madencilik ve Taşocakçılığı, İmalat Sanayii, Elektrik-Gaz-Su hizmetlerini kapsar.
3.İnşaat: Her türlü alt ve üst yapı inşaatını kapsar.
4.Ticaret: Her türlü toptan ve perakende ticaret ile otelcilik ve lokantacılık hizmetlerini kapsar.
5.Ulaştırma ve Haberleşme: Ulaştırma, Depoculuk ve Haberleşme hizmetlerini kapsar.
6.Mali Kuruluşlar: Bankacılık, Sigortacılık ve diğer mali kuruluş hizmetlerini kapsar.
7.Konut Sahipliği: Konutunu kiraya verenlerin hizmetlerini kapsar.
8.Serbest Meslek Hizmetleri: Serbest meslek hizmetlerini ve kişisel hizmetleri kapsar.
9.İzafi Banka Hizmetleri: Bankaların mevduat faizi ile kredi faizi arasındaki fark olup EKSİ değerlidir.
10.Kamu Hizmetleri: Her türlü kamu hizmetlerini kapsar.
11.Kar Amacı Gütmeyen Özel Hizmet Kuruluşları: Vakıf şeklindeki örgütlerin hizmetlerini kapsar.
12.İthalat Vergisi: İthal edilen mallar üzerine konan vergileri kapsar.

Bu 12 kalem iktisadi faaliyetten 1,2,3,4,5,6,7,8,10,11 ve 12 numaralı kalemlerin değerlerini toplar ve bu toplamdan 9 no’lu izafi banka hizmetleri kaleminin değerini çıkarırsak Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) değerini elde ederiz. Bulduğumuz GSYİH değeri ile dış alem gelirini (F) birlikte işleme tabi tutarsak, yani dış alem geliri artı işaretli ise GSYİH ya ekler, eksi işaretli ise GSYİH dan çıkarırsak Gayri

Safi Milli Hasıla (GSMH) yı hesaplamış oluruz. GSMH değerinden amortismanları (IA) çıkardığımız zaman Safi Milli Hasıla (SMH) yı; SMH dan vasıtalı vergilerle sübvansiyonlar arasındaki farkı (T1 - SUB) çıkardığımızda da Milli Gelir (MG) i buluruz.

2. Gelir Yöntemi

Gelir yönteminde, bir ekonomide bir yıllık bir dönemde üretime katılan üretim faktörlerinin prodüktif hizmetler karşılığı elde ettikleri gelirler dikkate alınmaktadır. Üretim faktörlerinin üretime katılmaları karşılığında elde ettikleri ücret, faiz, rant ve kar gibi gelirler, üretim faktörlerinin ürettikleri nihai mal değerine, yani katma değere eşit olacaktır.

Tablonun 2.Sütununda Gelir Yöntemi yer almaktadır. Gelir yöntemine göre, Tablonun 2. Sütununda yer alan 1, 2, 3, 4 ve 5 no'lu kalemler toplanıp, elde edilen toplamdan 6 no'lu devlet tahvili faizleri ve tüketici borç faizleri kalemi çıkarılınca Toplam Yurt İçi Gelir'e ulaşılır. Toplam yurt içi gelir dış alem geliri ile birlikte işleme tabi tutulunca Milli Gelir, milli gelire vasıtalı vergilerle sübvansiyonların farkı eklenince Safi Milli Hasıla, safi milli hasılaya amortismanların değeri eklenince Gayri Safi Milli Hasıla bulunmuş olur. Üretim yönteminde GSMH'dan MG e doğru, gelir yönteminde ise MG' den GSMH' ya doğru hesaplama yapılmaktadır.

3. Harcamalar Yöntemi

Harcamalar yöntemi, bir ekonomide bir yıllık bir dönemde üretim faktörlerinin prodüktif hizmetleri karşılığı elde ettikleri gelirin harcanması ile ilgilenir. Harcamalar yöntemine göre, bir ekonomide bir yıllık dönemde yapılan tasarrufların tamamının gayri safi yatırım harcamalarına dönüştürüldüğü varsayılmaktadır. Hatırlayacağınız gibi gayri safi yatırım harcamaları aynı zamanda stok değişmelerini de kapsamaktadır. Bir başka ifade ile eriyen stoklar gayri safi yatırım harcamalarından çıkarılmakta, biriken stoklar gayri safi yatırım harcamalarına eklenmektedir.

Tablonun 3. sütununda Harcamalar Yöntemi yer almaktadır. Tüketim harcamaları (C), gayri safi yatırım harcamaları (GSI) ve kamu harcamaları (G) toplandığı zaman Toplam Yurt İçi Harcamalar (TYİH) bulunur. İthalat ihracat farkı eklenir ve toplam yurt içi harcamalar dış alem gelirleri ile birlikte işleme tabi tutulursa Gayri Safi Milli Hasıla elde edilir. Bundan sonra yapılacak işlem gelir yönteminde izlenen sıranın aynısıdır. Böylece sırasıyla Safi Milli Hasıla ve Milli Gelir hesaplanmış olur.

169 Aşağıdaki kavramları açıklayın. a)Dolarizasyon b)LAffer Eğrisi c)Revalüasyon d)Talep Fonksiyonu e)King Kanunu

a)Dolarizasyon

Ekonomik Kriz ve Dolarizasyon

Giriş

Dolarizasyon kısaca, halkın Türk Lirası ile harcama ve tasarruftan vazgeçip dövize yönelmesi manasına gelmektedir. Türk ekonomisinin son yıllardaki dövize bağlı özellikle gösterge niteliğinde ABD Dolarına bağlı işlemlerinin artması, TL'nin tasarruf edilebilir ve

mübadele aracı konumunun azalmasına neden olduğuna dikkat edilmektedir. Bu durum da, ekonomide psikolojik bir panik havası yaratıp suni bir ortam oluşturmaktadır. Özellikle para ve sermaye piyasalarında dalgalı kur sistemine geçilmesi ile beraber Hazinenin 10 milyar Dolar değerindeki devlet iç borçlanma senetlerinin takas yöntemiyle yıllık yüzde %14'lük bir getiri ile Dolara çevrilmesi ve Hazinenin 21-22 Ağustos tarihlerinde yıllık yüzde 11-12 gibi bir getiri üzerinden Dolara endeksli borçlanmaya gitmesi ve güven ve itibarın zayıflamasına sebep olduğu görülmektedir.

Vatandaşların normal yaşantısında alışveriş, birikim, borç alıp verme ve kiralama gibi işlemlerine bakıldığında Dolar üzerinden işlem yaptıkları görülmektedir. 22 Şubat 2001 tarihinden başlayarak izlenen dalgalı kur sisteminin de ekonominin dolarizasyona kaymasını körüklediğine şahit olunmaktadır. Aradan geçen 7-8 aylık döneme rağmen ve Merkez Bankası'nın toplam 7-8 milyar Dolar civarında piyasaya Dolar sürmesine rağmen Dolar da bir istikrarın sağlanamadığı görülmektedir.

19 Şubat 2001 finansal krizin başlamaıyla devam eden devalüasyonla, mali sistemin ve halkın döviz e yönelmesi ve dalgalı kur sistemi içinde bir türlü ateşi söndürülemeyen Doların cazibesi, Hazineyi dövizle borçlanmaya itti. Para ve sermaye piyasalarındaki ekonomik göstergelere yani ticari bankalardaki mevduat pozisyonuna bakıldığında TL'nin tasarruf potansiyelinin azaldığı tespit edilmektedir.

Bu yazımızda, yaşadığımız ekonomik krizin yol açtığı nların başında, ekonomiyi tehdit eden Dolarizasyon tehlikesi tartışılmaya çalışılacaktır.

Ekonominin Dolarizasyon Büyüklüğü www.ekodialog.com

Bu durumun tespiti amacıyla, Merkez Bankası ve Bankalar Birliği parasal büyüklüklerini gösteren mevduat hacmine bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Bu verilere göre, parasal büyüklük içinden TL'nin payının para piyasalarında yüzde 50'nin altına indiğine şahit olunmaktadır. Böylece, bankalardaki toplam mevduat hacmine bakıldığında, Döviz Tevdiat Hesaplarının (Dili) payının yüzde 51'e yükseldiği ve tasarruf sahiplerinin TL'den kaçma ya çalıştığına işaret etmektedir.

Şubat Krizi ile döviz tevdiat hesaplarının azaldığı ve dövizlerin yastık altına çekildiğini gösteriyor. TL mevduat kompozisyonuna bakıldığında da, ciddi ölçüde TL'nin gerek repo, gerekse vadeli-vadesiz mevduat olarak erozyona uğradığı görülmektedir. Bu da paranın dövize çevrilerek yastık altına atıldığını ifade etmektedir. Dikkat edilirse, yılbaşından beri bütün parasal büyüklükler de bir daralma olduğu gözükmektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere yılın başından itibaren 23,5 milyar Dolar daralma gösteren TL, ekonominin likiditesinin zayıfladığına ve dolayısıyla ekonomide bir likidite buharlaşmasına işaret etmektedir. Aynı zamanda, bu durum, toplumun tasarruf hacminin de azaldığını ortaya çıkarmaktadır. Parasal büyüklük içinde vadeli mevduatın yüzde 39-40'dan yüzde 30'a düşme göstermesi, TL'nin Dolara kayışını ve bu suretle yastık altı ekonominin büyüdüğüne işaret etmektedir.

Bankalardaki döviz tevdiat hesapları genelde 1 ve 3 aylık kompozisyona sahip olduğundan, bu hesapların fazla erozyona uğramadığı en azından yılbaşına göre sabit kaldığı anlaşılmaktadır. Dövizdeki tırmanışa paralel olarak reponun yüzde onlardan beşlere düştüğü ve mali yatırımcıların dövize geçtiğine işaret etmektedir.

Piyasaların dalgalı kura geçtiği 7-8 aylık dönemde bir rahatlama ve dengeye oturmaması, dalgalı kura duyulan güvenlerin azalmasını sürdürmektedir. Özellikle bankaların döviz pozisyon açıklarının ve dışarıdan sağladıkları sendikasyon kredilerinin geri ödemesi

vadelerinin gelmesi, dövize olan talebi körüklemektedir. Yurt dışından sendikasyon kredi imkanları daralan bankalar, açıklarını kapatmak için döviz toplamaları dalgalı kuru olumsuz yöne çekmektedir. Dalgalı kur politikasının oturması ve kurumsallaşması için Merkez Bankası, bankaların pozisyon açıklan' konusunda bir tedbir alması gerekmektedir.

Dalgalı Kur Politikası yaşanan krizin ateşini düşürmeye yönelik bir çare olmadığı ve psikolojik olarak ekonomiyi olumsuz etkilemeye devam etmekte ve ekonominin dolarizasyona kaymasını derinleştirmektedir. Bu nedenle, iş alemi dalgalı kurdan vazgeçilmesi için seslerini yükseltmeye devam etmektedirler. Dövizin enflasyona endeksli esnek bir kur sistemi ile ateşinin söndürülmesi mümkün olabilir. Enflasyon oranlarının hesaplandığı sepet halkın yaşanan enflasyonunun ortaya koymadığı dikkat_ alınarak, ülkede iki ayrı enflasyonun telaffuz edilmesine yol açılmamalıdır. çünkü, resmi enflasyonla, halkın enflasyonunun çok farklılık göstermesi, toplumun resmi enflasyon rakamlarına güvenmemesine neden olmaktadır. Resmi enflasyon gerçekçi ve piyasaları temsil eden bir rakam olmuş olsaydı, ekonomide reel faizlerin yüzde 35 ile 50 arasında olmaması gerekirdi. Bu da gösteriyor ki, enflasyon hesabında bir yanlışlık var. Dövizdeki kur farkı ile reel faizler hemen hemen oransal büyüklük bakımından birbirini teyid ederken, enflasyon oranları bunlardan çok ayrıksı kalmaktadır. Bu nedenle, enflasyonu düşük gösterme yönteminden vazgeçilmelidir. www.ekodialog.com

Dalgalı kurun oluşturduğu psikolojik panik havası, halkın bütün dikkatini günübirlik olarak dövizi takibe yol açmaktadır. Bütün ticari işlemler, tasarruflar ve borçlar, psikolojik etki ile olumsuz etkilenmektedir. Adeta, dalgalı kur hem üretimsizliği hem de enflasyonu körükler bir havaya yol açmaktadır.

Kamunun üretmiş olduğu mal ve hizmetlere yapılan sürekli zam politikası, dolarizasyonun bir sonucu ve zorunluluğu olarak yansımakta ve özellikle ithalata dayalı bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarını etkilemekte ve üretim maliyetlerinin her gün yükselmesine neden olmaktadır. İnsanların her gün farklı fiyatlarla karşılaşması talebin daralmasına neden olmaktadır. Dalgalı kurla oluşan suni ortam kısır döngüye dönüşmekte ve içinden çıkılamaz bir duruma sebep olmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

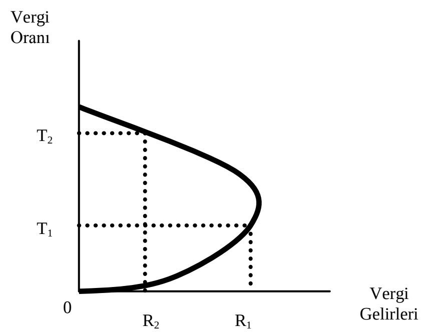
ithalatın yüzde 60- 70'inin hammadde ve yarı mamul maddelerden oluştuğu dikkate alınırsa, dalgalı kur ithalatı azaltmakta ve üretimsizliği körüklemektedir. Piyasalarda, dalgalı kurla oluşan bu psikolojik etki ile dolarizasyon ekonomisini her geçen gün güçlendirmektedir. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için enflasyon oranının gerçekçi olarak hesaplanması ve Hazinenin borçlanmalarını enflasyona endeksli hale getirmesi gereklidir. Enflasyona endeksli halka arz şeklinde borçlanma yönte1ni ile halkın dolara yönelmesi frenlenmiş olabilir. Aksi takdirde, dalgalı kur sisteminde Hazinenin Dolarla borçlanma politikası, ekonominin gün geçtikçe Doların etkisi ve gücünün frenlenememesine yol açacaktır.www.ekodialog.com

Dalgalı kurla yaşanan psikolojik hareketlilik TL' den kaçışı hızlandırarak dolarizasyonu güçlendirmektedir. Bu olumsuz durum işletmelerin ve tasarruf sahiplerinin bütçe ve planlarını etkileyerek, ekonomiyi orta ve uzun vadeden uzaklaştırarak çok kısa vadeli hale getirmekte ve spekülatif yollara gidilmektedir. Parasal büyüklük içinde dövizin oranının yüzde 51'e ulaşması yanında, dövizin tasarruf olarak yastık altı, günlük alışverişlerde, borçlanmalarda, kiralama ve sözleşmeye dayalı işlemlere yoğun bir şekilde yayılmış olması ile Dolarizasyonun ekonomideki payının yüzde 60'lara yükselmesine neden olmuştur.

Kaynak: Doç. Dr. Ş. Yavuz Kır

b)LAffer Eğrisi

Laffer Eğrisi (Laffer Curve): Vergi oranları ile devletin tahsil edeceği toplam vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi gösteren eğri. Bireyler ister işçi ister tasarrufçu ister yatırımcı olsunlar vergi oranlarında yapılacak bir değişime tepki gösterirler. Vergi oranlarında yapılacak artış ne derece yüksek olursa bireyerin vergi ödemekten kaçınma eğilimleri de o derece yüksek olacaktır. Bu eğilimi Arthur Laffer şu şekilde ortaya koymuştur;

Şekil-3-Laffer Eğrisi

Yapmış olduğu analize göre vergi oranlarında artış meydana geldiğinde bireyler daha az çalışarak ya da vergiden kaçınma yollarına giderek vergi kaçırmanın yollarını arayacaklardır. Başka bir ifadeyle vergi oranlarındaki artış devam ettikçe bir süre sonra devletin vergilerden elde edeceği kazanç azalış gösterecektir. Şekilde görüldüğü üzere vergi oranı T1'den T2'ye çıktığında vergi gelirleri de R2 seviyesinden R1 seviyesine düşmektedir. Devletin vergi oranlarını düşük seviyelerde tutması vergi gelirlerini arttırıcı etki yapar (SEYİDOĞLU, 2002, s.381).

c)Revalüasyon

Revaülasyon (Revaluation) :

Sabit kur rejimlerinde dış ödeme fazlası veren bir ülkede, bu fazlalıkları gidererek dış dengeyi sağlamak üzere, hükümet kararıyla resmi döviz fiyatının düşürülmesi (ulusal paranın dış değerinin yükseltilmesi) dir. Sabit kur sistemlerinde dış açık veren ülkeler de hükümet kararıyla resmi döviz - kurlarını yükseltirler. Buna da devalüasyon adı verilir. Bir revalüasyon ulusal para cinsinden ithalatı ucuzlatır, yabancı para cinsinden ihracatı pahalılaştırır. Böylece döviz giderlerini artırıp döviz gelirlerini azaltarak dış fazlaları eritici etkide bulunur. Anlaşılacağı gibi, revalüasyon ya-pan ülkeler, güçlü bir ekonomiye sahip olup dış piyasalarda yüksek derecede rekabetçidirler. Serbest değişken kur sistemlerinde piyasada ulusal paranın değerinin yükselmesi de revalüasyon gibi etkide bulunur. Bununla birlikte, devalü-asyon ve revalüasyon terimleri sabit kur sistemlerine has kavramlardır.

d)Talep Fonksiyonu

Talep Fonksiyonu: (Demand Function)

Bir mal ve hizmetin talebi sadece o mal ya da hizmetin fiyatına bağlı değildir. Fiyat önemli bir unsur olmakla birlikte, bir mala talepte, öteki mal ve hizmetlerin fiyatları, tüketicilerin gelirleri, zevk ve alışkanlıkları da önemli bir rol oynamaktadır. O halde bir mal ya da hizmete talep edilen miktarlar ile bu miktarların belirlenmesine etkide bulunan unsurlar arasındaki ilişkiye "talep fonksiyonu" denmekte ve şu şekilde gösterilir;

QA= f(Pa, Pd, G, Z)

Denklem, örneğin A malından talep edilen miktarın (Q), o malın fiyatının (Pa) öteki malların fiyatlarının (Pd), tüketicinin gelirinin (G) ve zevk ve tercihlerinin (Z) bir fonksiyonu olduğunu belirlemektedir. Genellikle, bu tip analizlerde basite kaçmak, daha anlaşılır olmak için talebi etkileyen bu unsurlardan biri dışında diğerleri sabit tutulmaktadır (İşgüden; Turanlı, 1992, s.342).

e)King Kanunu

King Kanunu (Kings Law): Talep elastikiyeti zayıf tarımsal malların arzındaki değişmelerin bu malların fiyatlarını ters yönde etkilemesini ifade eder. Gregory King buğday arzındaki %10 bir azalmanın % 30 oranında fiyatları yükselttiğini tespit etmiştir. Buradan hareketle tarımsal ürünlerin arzındaki azalmanın fiyatları ve üreticinin gelirini arttırıcı etki yaptığı sonucunu çıkarmıştır. Bazı varsayımları vardır.Bunlar; üretimi tabiat şartlarına bağlı ve talebi elastik olmayan mal söz konusu olmalı, kapalı bir pazar bulunmalı, nüfusun değişmesine imkan vermeyecek bir kısa dönem söz konusu olmalıdır. Bu kanun aynı zamanda çiftçi gelirlerinin ve tarım ürünleri fiyatlarının istikrara oturtulması için hükümet desteğine ihtiyaç olduğunu ortaya koyar (SEYİDOĞLU, 2002, s.354; HANÇERLİOĞLU, 2006, s.233; ERGİN, 1973, s.528).

170 Gelirin unsurları nedir ?

Gelirin unsurları:

Gelire giren kazanç ve iratlar şunlardır:
1. Ticari kazançlar;
2. Zirai kazançlar;
3. Ücretler;
4. Serbest meslek kazançları;
5. Gayrimenkul sermaye iratları;
6. Menkul sermaye iratları;
7. Kaynağı ne olursa olsun diğer her türlü kazanç ve iratlar.

171 Kurumlar vergisinin mükellefleri, konusu, beyanname verilme zamanı ve verginin ödenme zamanını açıklayınız.

KURUMLAR VERGİSİNİN KONUSU VE MÜKELLEFLERİ

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun (K.V.K) 1. maddesine göre, kurumlar vergisinin konusu kurum kazançlarıdır. Genel olarak kurum, bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş bir insan topluluğunu ifade etmektedir. Kurumlar vergisi ise, bu topluluk ya da tüzel kişilerin kazançları üzerinden alınan bir vergidir.

Kurumlar vergisi mükellefleri aynı maddede aşağıdaki gibi beş grupta toplanmıştır.

a) Sermaye Şirketleri,
b) Kooperatifler,
c) İktisadi Kamu Müesseseleri,
d) Dernek ve Vakıflara ait İktisadi İşletmeler,
e) İş Ortaklıkları.

Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulmuş olan anonim, eshamlı komandit ve limited şirketler ile aynı mahiyetteki yabancı kurumlar, sermaye şirketi olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan, Sermaye Piyasası Kanunu'na göre kurulan Yatırım Fonları da sermaye şirketi kapsamındadır.

Kurumlar vergisi mükellefi olan kooperatifler, Kooperatifler Kanunu'na ya da özel kanunlarına göre kurulan tüketim, üretim, kredi, satış, yapı ve diğer kooperatifler ile aynı nitelikteki yabancı kooperatiflerdir.

Kurumlar vergisi mükelleflerinden bir diğeri de iktisadi kamu müesseseleridir. Devlete, özel idarelere, belediyelere ve diğer kamu idarelerine ve müesseselerine ait veya tabi olup, faaliyetleri devamlı bulunan ticari, sınai ve zirai işletmeler iktisadi kamu müesseseleri olarak tanımlanmaktadır.

Kurumlar vergisi mükelleflerinden diğer bir grubu da dernek, vakıf, sendika ve cemaatlere bağlı iktisadi işletmeler oluşturmaktadır. Bu kuruluşların kendileri kurumlar vergisine tabi olmayıp, iktisadi işletmeleri nedeniyle vergiye tabidirler.

Sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu müesseseleri ile dernek ve vakıfların kendi aralarında, şahıs ortaklıkları veya gerçek kişilerle belli bir işin yapılmasını müştereken taahhüt etmek ve kazancını paylaşmak amacıyla kurdukları iş ortaklıkları da kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır.

Kurumlar vergisi mükellef sayıları Tablo-1'de verilmektedir. Toplam kurumlar vergisi mükellef sayısı 1983 yılında 52.540 iken, bu sayı yaklaşık üç kat artarak 1991 yılında 155.920'ye yükselmiştir. Bu gelişme, Türkiye'de kurumlaşma eğilimini yansıtması bakımından önemlidir.
KURUMLAR VERGİSİ ORANLARI

11.06.2006 tarihinde TBMM.'de görüşülüp yasalaşan tasarıya göre kurumlar vergisi oranı %30'dan %20 ye indirildi. Yeni oran 01.01.2006 tarihinden itibaren geçerli olacak. Eski kanun 83 madde iken yeni kanun birisi geçici olmak üzere 39 maddeden oluşuyor. Eskiden 01-15 Nisan olarak düzenlenen beyan verme dönemi değişiyor. Yeni düzenleme ile, 2006 yılı Kurumlar vergisi beyannameleri, 01 - 25 Nisan tarihleri arasında verilecek.

172 Bütçenin ilkeleri nelerdir?

BÜTÇENİN TEMEL İLKELERİ

A- Genellik İlkesi:
Türkiye uygulamasında sapmalar
a-Döner sermayeli işletme bütçeleri
b-Katma bütçeler
c-Fon uygulamaları

B- Birlik İlkesi:
Türkiye uygulamasında sapmalar
a-Döner sermayeli işletme bütçeleri
b-Katma bütçeler
c-Özerk bütçeler

1-Kamu iktisadi teşebbüs bütçeleri
• Teşebbüsler
• Müesseseler
• Bağlı ortaklıklar
• İştirakler

d-Mahalli idare bütçeleri
• İl özel idare bütçeleri
• Belediye bütçeleri
• Köy bütçeleri

C- Açıklık Prensibi:

D- Doğruluk Prensibi:

E- Önceden İzin Prensibi:

F- Tahsis Prensibi:
• Kalitatif tahsis prensibi
• Kantitatif tahsis prensibi
• Zamanında tahsis prensibi

G- Alenilik Prensibi:

H- Bütçenin Denkliği Prensibi:

İ- Bütçenin Yıllık Olma Prensibi:

İ- Tasarruf Prensibi:
BÜTÇENİN TEMEL İLKELERİ

Bütçenin temel ilkeleri, temel özellik ve fonksiyonlarının gerçekleşmesi için uygulaması zorunlu olan ilkelerdir. Denetim , yönetim ve planlama aracı olabilmesi için bütçenin kamu kesiminin tüm kaynak ve harcamalarını bütün ayrıntıları ile kapsaması ve bütün kamu kesimi üretici birimlerinin kaynak ve harcamalarının tek bir bütçe içinde toplanması bir ilke olarak önerilebilir. Diğer bir anlatımla yürütme organının halk tarafından denetlenebilmesi için , kamu kesiminin kaynak ve harcamalarının tümü konusunda bilgi sahibi olması ve miktar birleşimi konusunda onay vermesi gerekir. Öte yandan yürütme organını bütçeyi bir yönetim aracı olarak kullanabilmesi için kamu kesimi kaynak ve harcamalarının tüm ayrıntıları ile ekonomi üzerindeki etkisini bilmesi ve hesaplaması zorunludur. Son olarakta , planlama aracı olarak bütçenin kullanılabilmesi tüm kamu kaynak ve harcamalarının toplam arz ve talep içindeki yerinin ve büyüklüğünün bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenlerden dolayı bütçenin temel özellik ve işlevlerinin gerçekleşmesi için uygulaması zorunlu olan bütçe ilkelerinin başlıcaları şunlardır.

A- Genellik İlkesi:

Bütçede , tüm kamu gelir(kaynak) ve harcamalarının bütün ayrıntıları ile yer almasına genellik ilkesi adı verilir.

Genellik prensibi ; gelirler ile giderlerin cinsi tutarı ve kullanımında uygulanacak biçim , gerek kamu tüzel kişilerinin , gerekse diğer kuruluş ve toplulukların gerçek mali durumlarının bütçelerinde görülmesini sağlar.

Genellik prensibinin gerçekleştirilmesi uygulamada üç yöntemle sağlanır;

• Bütün gelirlerin ve giderlerin bütçede gösterilmesi yöntemi,
• Gayri safi hasılat yöntemi
• Ademi hasılat yöntemidir

Bütün gelir ve giderlerin bütçede gösterilmesi yöntemine göre; devletin bütün gelir ve giderlerinin bütçe dışında bırakılması parlamento rejiminde
Bunların yasama organının bilgisi ve denetimi dışında kalması demektir, böyle bir durum ise idare edilenlerin , idare edilenlerce yapılan bazı tasarruflardan , habersiz kalmasına sebep olacağından , bütçe hakkının zedelenmesine ve devletin mali bütünlüğüne aykırı düşecektir.
Ancak bazı durumlarda devlet bütçesinin katı şekilciliği gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılmasını ağırlaştırıp aksatacağı nedeniyle bu yönteme bazı istisnalar tanımak zorunda kalmıştır. Böylece özellik arz eden durumlar için bazı bütçe dışı özel fonlar kurularak gelir ve giderler bu fonlardan idare edilmiştir.

Gayri safi hasılat yöntemine göre ; bütçede gelirlerin bürüt tutarlarına göre yer alması gerekir. Yani gelirler , gelirin elde edilmesiyle ilgili masraflar düşülmeksizin bütçeye yazılır. Böylece bütçede bir tarafa gayri safi olarak gelir, diğer tarafta ise tüm giderler açık bir şekilde görülebilir. Örneğin ; devlet herhangi bir vergiyi elde etmek için çeşitli masraflar yapar. Bu masraflardan hiçbirisi vergiden düşülmeksizin bütçeye gider olarak, vergide gelir olarak yazılır. Memurlara verilen maaşlardan kaynakta vergi stopajı yapıldığı halde maaşlar bürüt tutarları ile bütçede gider olarak , stopajı yapılan vergiler gelir olarak ayrı ayrı yer alır.

Ademi tahsis yönteminde ise ; belirli kaynaklardan elde edilen gelirler, belirli hizmetlere tahsis edilmeyip , bütün hizmetlerin karşılığı olarak kabul edilir. Örneğin ; mahkemelerin almış olduğu harçlar , trafik polislerinin kestikleri cezalar bu dairelerin hizmetlerini görebilmeleri için kendilerine tahsis edilmez doğrudan doğruya hazineye gelir yazılır. Bu yöntemle devletin tek hazinesi olması esasını kabul eder. Devletin bütün gelirlerinin bu hazinede toplanması ve giderlerin bu hazineden ödenmesi gerekir.

B- Birlik İlkesi:

Bütün kamu kesimi üretici birimlerinin harcama ve gelirlerinin tek bir bütçe içinde toplanmasına birlik ilkesi denir. Bu ilkeye göre , bir ülkede kamu harcama ve gelirleri tek elden tahmin edilmekte planlanmakta ve dengelenmektedir . Bunun sonucu kamu kesiminin tek birim üretici birim olarak düşünülmesi ve kamu hizmetlerinin ülke çapında düzenlenmesidir.

Birlik kuralının gerekçesi genellik kuralı gerekçesine dayanır. Bir ülkedeki tüm kamu kesimi için tek bir bütçe düzenlenebilmesi için kamusal hizmetlerin toplumun tümünü ilgilendiren ve ülke çapında bölünmez nitelikte olması gerekir.

C- Açıklık Prensibi:

Bu prensip tahminlerinin bütçenin hazırlaması anında öngörülebildiği nisbette gerçek iktisadi ve mali şartlara göre bütçe giderlerinin ve tahmin edilen gelirlerin mahiyeti kökeni ve maksadı doğru ve kesin suretle anlaşılabilmalidir.

D- Doğruluk Prensibi:

Bu prensip tahminlerinin , bütçenin hazırlanması anında öngörülebildiği nisbette gerçek iktisadi ve mali şartlara göre bütçe rakamları ne kötüser nede iyimser , fakat gerçeklere uygun surette tahmin edilmelidir.

E- Önceden İzin Prensibi:

Bütçe tasarısının ait olduğu mali yıl yani öngörülen harcamaların yapılacağı ve gelirlerin tahsil edilecegi devre , başlamazdan önce bütçe tanzim ve kabul edilmiş olması lazımdır.

F- Tahsis Prensibi:

Gelirlerin giderlere tahsis yöntemiylede buradaki tahsis prensibini birbirine karıştırmamak icap eder. Bu prensibe göre söz konusu olan gelirlerin giderlere giderlerin kalitatif , kantitatif ve zaman bakımından tahsisidir.

• Kalitatif Tahsis Prensibi:
Bütçede muayyen maksatlar için ayrılan mablağların ancak bu maksatlar için kullanılması icap eder.

• Kantitatif Tahsis Prensibi:

Bu prensibe göre masrafların ancak bütçede yeter derecede ödenek olduğu taktirde tahhüt , emri ve tediyesi mümkün olacaktır. O halde gerek bütçede gerek görülmeyen harcamalarda gerekse bütçe ödeneginde fazla harcamalarda bulunmakta yasaktır.

• Zaman Tahsis Prensibi:
Bütçede öngörülen harcamaların ancak bütçe hangi devre için düzenlenmişse o devrede tahhüt emir ve tediyesi gerektirmektedir.

G- Alenilik Prensibi:

Bütçe tasarısıyla bütçenin icra murakabesine ait vesikaların muntazaman ve gerçek mali durum hakkında hüküm vermeye uygun bir surette yayınlanması lazımdır.

H-Bütçenin Denkliği Prensibi:

Bütçe denkliğinin bütçe kavramı ve bütçe müessesesinin bizzat kendisinde mevcut olduğunu ileri sürerek bütçede mevcut gelir ve giderlerin mutlak olarak eşit olmasını öneren prensiptir.

I- Bütçenin yıllık olması prensibi:

Söz konusu prensip bütçe ile verilen izinlerin bir süre ile kısıtlanmasını ve genel olarakta bu iznin bir yıl olmasını ifade eder.

J- Tasarruf Prensibi:

Tasarruf prensibi bütçede lüks ve israfı önleyerek belli bir para ile mümkün olan ve yüksek ortak faydayı sağlamak demektir.

173 Bütçe açığı , temel bütçe açığı, tam istihdam bütçe açığı, devresel bütçe açığı kavramlarını açıklayınız ve bütçe açıklarıyla ilgili iyimser Ricardocu yaklaşımı anlatınız.

Bütçe açığı nedir? Bir hükümetin belli bir dönemde elde ettiği toplam gelirleri ile toplam harcamaları arasındaki farka bütçe fazlası ya da açığı denilmektedir.

Temel bütçe açığı, Birincil açık, bütçe açıklarından faiz ödemeleri için ayrılan miktarın çıkarılması ile bulunmakta; başkabir deyişle, borç faizlerini içermeyen kaynak ve harcama dengesini ifade etmektedir.

Tam istihdam bütçe açığı
Ekonominin genişleme sürecinde, enflasyonist baskıların olmadığı bir ekonomik ortamda, ekonominin tam istihdam dengesine ulaşabilmesi için devlet bütçesinin açık vermesi gerektiği ve tam istihdam dengesinden sonra enflasyona neden olunmaması için de bütçenin fazla vermesi gerektiğidir.
Devresel bütçe açığı
Devri (Konjonktürel) Bütçe Teorisi

Gelenekse bütçe teorisine göre konjonktürel dalgalanmalara rağmen bütçe denkliğini sağlamaya çalışmanın başarısız olması, devri bütçe (Cyclical Budgeting) teorisinin doğmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Günümüzde kamu maliyesinin ülkenin ekonomik durumunu etkilemesi, maliye politikası yolu ile makroekonomik dengelerin değiştirilebileceği fikrinin yayılması, vergi ve bütçe ile ilgili olarak alınacak önlemlerin giderek artan bir öenm kazanmasına neden olmuştur. Böylece, geleneksel görüşün bütçenin yıllık denkliğini sağlamak amacıyla ileri sürdüğü tedbirlerdeki hatalar ve yanlışlıklar daha iyi anlaşılmış ve görülmüştür. Şöyleki; konjonktürel dalgalanmaları dikkate almadan her yıl bütçe denkliğini sağlamaya çalışan bir bütçe politikası ekonominin depresyon dönemlerinde vergi gelirlerini arttırıp kamu harcamalarını kısmayı öngörür. Tersi durumda yani ekonominin genişleme dönemlerinde ise vergi gelirlerini azaltıp kamu harcamalarını arttırmayı savunur. Uygulanan her iki politikada mevcut durumu daha da kötüleştirecektir. Depresyon dönemlerinde uygulanan vergi gelirlerini arttırıcı ve kamu giderlerini kısıcı bir politika durgunluğun daha da artmasına neden olacaktır. Yine refah döneminde uygulanan vergi oranlarını düşürücü ve kamu harcamalarını arttırıcı bir politika ekonomideki genişlemeyi daha da arttırarak enflasyona neden olabilecektir.

İşte devri (siklik) bütçe teorisi, yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız mali politikaların yanlışlığını düzeltmek ve onun ekonomik hayat üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek amacıyla ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu görüşe göre, bütçe politikası ve tedbirleri konjonktüre paralel yönde değil, aksi yönde olmalıdır(Aksoy,1993,s.43).

Devri bütçe teorisine göre bütçede yıllık denklik yerine daha uzun süreli bir denklik aranmalıdır. Yani bütçe yıllık olarak denk olmayabilir ancak muayyen bir zaman diliminin sonunda bütçe denkliği sağlanmalıdır. Bu süre genellikle 7-8 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Yani devri bütçe teorisi de bütçe denkliğini aramakta ancak bu denkliğin yıllık olması zorunluluğunu reddetmektedir. Aranan denklik bir konjonktür döneminin (7-8 yıl) sonundaki denkliktir. Konjonktür dönemini içinde bütçeler açık verebilecekleri gibi fazlada verebilirler. Devri bütçe teorisine göre konjonktür dönemi içerisinde meydana gelen bütçe fazlaları ileriki yıllarda oluşabilecek açıkları kapatmak üzere bütçe denkleştirme fonunda toplanmalıdır.

Devri bütçe teorisyenlerince ortaya atılan bu denkleştirme fonu bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirilerden ilki fonda toplanan miktarda enflasyon nedeniyle aşınmanın meydana geleceğidir. İkinci eleştiri noktası fonda toplanan miktarın arda arda gelen bütçe açıklarını karşılamada yetersiz kalabileceğidir. Son olarak bütçe denkleştirme fonu başka amaçlar için kullanılmak istenebilir.

Sonuç olarak devri bütçe teorisi bütçe açığını geçici bir önlem olarak almaktadır. Uygulanan mali politikalar konjonktürün gidişine ters yönde olmalıdır. İktisadi hayatın temeli olarak özel ekonominin fayda ve etkinliğine inanmaktaysa da, durgunluk dönemlerinde ekonomiyi harekete geçirmek için devlet müdahalesini savunmaktadır. Bu müdahale kıvılcımlama (pump-priming) olarak nitelendirilen bir düşünceye dayanmaktadır(Edizdoğan,1998,s.143).

Devri bütçe teorisinin başarıya ulaşabilmesi bazı varsayımlara bağlıdır. Bunlar (Türk,2001,s.362-363):
Devri bütçe teorisi iktisadi devrenin devam süresinin açıklıkla ve kesinlikle bilindiği varsayımından hareket etmektedir.
İktisadi devrede refah ve depresyon aşamalarının süre ve yoğunluk bakımından birbirine uygun düştüğü kabul edilen bir diğer varsayımdır.
İktisadi hayatta iktisadi devrenin hangi aşamasında bulunduğumuz hususunda açık teşhiste bulunabildiğimiz gene bu teorideki varsayımlardan başka bir tanesidir.
Yukarıda sayılan varsayımlardan hareketle bir bütçe politikası uygulamak oldukça güçtür. Zaten modern iktisat teorisi her devri hareketin özel bir yönü olduğunu, geniş ölçüde politika ve devlet müdahalelerinin etkisi altında kaldığını ve hatta düzenli bir şekilde tekrarlanmadığını göstermektedir. Devri hareketler düzenli bir şekilde tekrarlansalar bile, iktisadi refah devrelerinde meydana gelen kamu gelirlerindeki artışın iktisadi buhran devrelerinde artan kamu harcamalarını bire bir örteceğini söylemek oldukça güçtür(Türk,2001,s.363).

Ricardocu yaklaşım
Ricardo denklik hipotezi, kamu kesimi tasarruflarının cari işlemler denge düzeyini, faiz oranlarını, para talebini, özel tüketim harcamalarını, yatırım harcamalarını ve ulusal tasarrufları etkilemediğini vurgulamaktadır

Bu yaklaşım hane halkının davranışları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Buna göre vergilerdeki sınırlı değişmelerin, uzun dönemde hane halkının tüketim harcamalarını genellikle etkilemediği kabul edilmektedir. Kullanılabilir geliri artıran bir vergi kesintisi (vergilerdeki azalma) otomatik olarak tasarruflarda aynımiktardaki bir artışla paralellik taşır. Çünkü ileriyi gören bir tüketici, bütçe açığımeydana getiren bu harcamalar nedeniyle ortaya çıkan kamu borçlarının, eninde sonunda vergi artışlarıyla ödeneceğini tahmin edecektir.

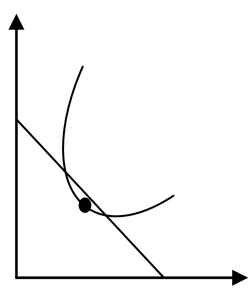
Böylece tüketiciler, bugün yapılan bir vergi indiriminden elde edeceği ek geliri, gelecekte vergilerin muhtemelen tekrar artırılacağını düşünerek tasarruf edecek ve bununla gelecekteki daha yüksek vergileri ödemek isteyecektir

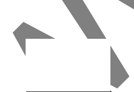
174 Ekonomide iki finansal varlık olsun. Para ve Bono. Paranın beklenen getirisi sıfır, bononun beklenen getirisi pozitif veya negatif olabilmektedir. Bu durumda bireylerin hangi koşullarda portföylerinde para bulunduracaklarını açıklayınız.

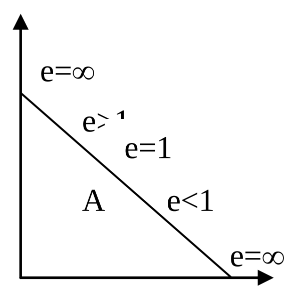
175 Merkez Bankası gelecekte düşük enflasyon politikası uygulayacağını bugünden açıklıyor. Karar birimlerinin otoritelere güveni tam. Eğer gelecekte Merkez Bankası bu politikaya uymaz ise enflasyon, reel ücretler ve istihdam nasıl etkilenecektir? Tartışınız.

176 80'li ve 90'lı yıllarda Türkiye'de kredi faiz oranlarının yüksek düzeyde seyretmesi kredi kullanımlarını ve yatırımları nasıl etkilemiştir anlatınız.
177 Enflasyon ile Senyoraj gelirleri arasındaki ilişkiyi şekil yardımıyla açıklayınız. Bütçe açıklarını uzun dönemde senyoraj gelirleri ile finanse etmek mümkünmüdür? Açıklayınız.
178 A) Nominal çıpa (Çapa/ Anchor) ne demektir? Nominal Çıpa olarak belirlenebilecek başlıca değişkenleri açıklayınız. B) 2000-2001 yıllarında krizden sonra terkedilen ekonomik istikrar programının çıpası nedir? Açıklayınız. C) Bugün uygulanan ekonomik istikrar programında hangi değişken çıpa olarak belirlenmiştir anlatınız.
179 Bir firma fiyatını arttırınca hasılatı azalıyor. Nasıl bir politika izlemeli?

Firma malına olan talebin esnekliği 1den büyüktür. Firma fiyatını arttırırsa toplam hasılası düşer, fiyat indirirse toplam hasıla artar.

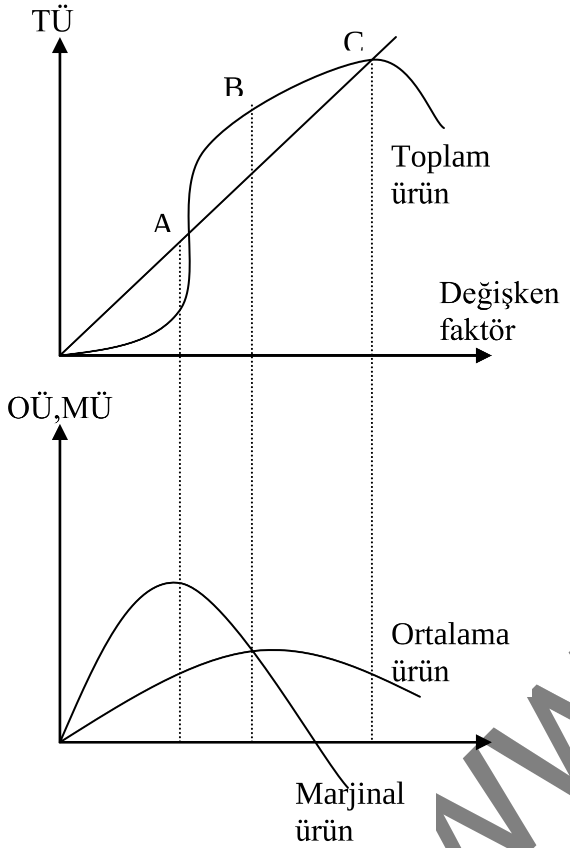

180 Üretim faktörlerinin marjinal verimliliği ve ölçeğe göre getiri kavramlarının açıklanması ve aralarındaki ilişkinin değerlendirilmesi.

Kısa Dönem ve Azalan Verimler Kanunu: Bu dönemde değişken faktörü artırarak üretim miktarını artırmak olasıdır.
$q=f(x, \bar{y})$

y sabitken x devamlı artırılırsa toplam ürün ilk önce artan hızla artar sonra azalan hızla artar. Bir süre sonra toplam ürün azalır buna azalan verimler kanunu denir. Marjinal ürünün sıfır olduğu yerde toplam hasıla maksimumdur.

-Azalan Verimlerin Ortaya Çıkış Nedeni: Her üretim tekniğinde üretime katılan tüm faktörlerin en yüksek verimliliğe eriştiği bir optimal faktör bileşim oranı vardır. Bu noktaya kadar değişken faktörün artırılması aylak olan sabit faktörleri verimli kılar, işbölümü ve uzmanlaşma verimi artırır. Bu noktadan sonra verim azalır. Daha da devam ederse toplam ürün azalır. Marjinal ürün negatif olur.
-Üretimde 3 evre ve Optimal Faktör Bileşimi

1.Evre:Üretim başlar, ortalama ürün max olur
2.Evre:Ortalama ürün max olur,marjinal ürün sıfır olur
3.Evre:marjinal ürün sıfır olur, toplam ürün sıfır olur

Eğer değişken faktör pahalıysa üretim 2. evrenin başına kadar yapılmalı. Sabit faktör pahalıysa 2. evrenin sonuna kadar yapılmalıdır. Fiyatlar birbirine yakınsa 2. evrenin içinde bir yere kadar üretim yapılmalıdır.

3-Uzun Dönem ve Ölçeğe göre Getiri: Bu dönemin uzunluğu tesis ölçeğini değiştirecek süre kadardır. Tüm faktörler artırılabilir. Ölçeğe göre sabit getiride, faktör artış oranı ile üretim artış oranı aynıdır. Artan getiride üretim artış oranı, faktör artış oranından daha büyüktür. Azalan getiride, üretim artış oranı faktör artış oranından daha azdır.

181 Paranın fonksiyonları ve bu konudaki farklı görüşlerin genel makroekonomik dengeyle ilgili sonuçları.

Para konuları Eski Yunan'dan beri önem kazanmış, iktisadın bir bilim olarak ortaya çıkışından bu yana para miktarı ile değeri arasındaki ilişkişi açıklayan çeşitli para teorileri geliştirilmiştir.

Para miktarı ile değeri arasındaki ilişki ilk defa açık bir şekilde Merkantilist dönemde Jean Bodin tarafından ortaya konmuştur. J. Bodin, 16. yüzyılda Amerika'dan gelen kıymetli metallerle Avrupa'da fiyatların büyük bir hızla artmasına dikkati çekmiştir. Tedavüldeki

metal paranın, yani altının miktarı arttıkça, değeri düşmüş ve fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Böylelikle kıymetli maden miktarı ile fiyatlar arasında neden-sonuç ilişkisi kurularak, paranın kıymetinin miktarı ile ters orantılı , fiyatlar ile doğru orantılı değiştiği görülmüştür. Para miktarının artıp azalmasıyla fiyatlardaki değişmeyi açıklayan bu teoriye miktar teorisi denmektedir. Miktar teorisinin dayandığı varsayımlar şunlardır:

o Para sadece mübadelelerde kullanılmak üzere talep edilmekte ve bütün gelirler harcanmaktadır.

o Ekonomi tam istihdamdadır. Para miktarındaki değişmeler üretim ve istihdam seviyesini etkilemez.

Klasik iktisatçılar iktisadi denge analizlerini araya para katmadan yapmışlardır. Çünkü klasiklere göre para üretim ve mübadeleyi kolaylaştıran bir araçtır. Paranın yapıldığı değerli madenden farklı bir değeri yoktur, yani bir maldır. Dolayısı ile tedavüldeki para miktarındaki değişiklikler üretim, istihdam ve gelir dağılımı üzerinde etki yapmaz. Malların birbiriyle mübadele oranlarını reel faktörler tayin ettiğinden, paranın araya girmesi ve miktarın değişiklikleri fiyatları etkilemeyecektir. Kısaca paradaki değişmeler reel olayları etkilemez.

Para piyasasında para muamele ve ihtiyat güdüsü nedeniyle talep edilir. Muamele güdüsüyle elde tutulmak istenen para miktarı ulusal gelirin fonksiyonudur. Para arzı ise otonomdur. Tam istihdam kendiliğinden sağlandığından, dolayısıyla aktif nüfusun işsiz kalması söz konusu olmadığından, paranın sisteme girmesi ile reel sektörde bir değişiklik olmayacaktır. Para ve tahvil piyasaları kendi aralarında dengeye gelecek, kısaca para arzının artması reel üretimi etkilemeyecektir.

Klasik para analizi Cambridge ve Chicago ekolü iktisatçılarına kadar aynı çizgide devam etmiştir. Miktar teorisinin önde gelen savunucularından olan Irving Fisher teoriye yeni bir düzenleme ve bakış açısı getirmiştir.

Fisher kurduğu mübadele denklemi ile para miktarı ile fiyatlar genel seviyesi arasında kesin bir bağlantının bulunduğunu göstermiştir. Fisher'e göre mübadele miktarının (T) ortalama fiyatla (P) çarpımı, bunların ödenmesine olanak veren para miktarıyla (M) tedavül hızı (V) çarpımına eşittir. (MV = PT) Ekonomideki tüm kaynaklar tam kullanım halinde olduğundan, belli bir dönemde mübadele miktarı (T) değişmez. Aynı zamanda, tedavül hızının (V) sayısal değeri de halkın psikolojik davranışları ve kurumsal yapı tarafından belirlediği için sabit varsayılmaktadır. Böylelikle, para miktarındaki artışlar doğrudan fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine ve paranın değerinin düşmesine neden olur.

Görüldüğü gibi ekonomi, otomatik tam istihdam halinde dengeye geldiğinden, para miktarındaki değişmeler kısa dönemde fiyatları etkilemektedir. Klasik teorinin ana direğini teşkil eden otomatik tam kullanım hali, 1929 Büyük Bunalımı öncesinde meydana gelen

talep yetersizliğine çözüm bulamamıştır.

1936 yılında John Maynard Keynes klasik teoriyi bütünüyle temellerinden sarsmış, ekonominin eksik istihdamda da dengeye gelebileceğini savunmuştur. Böylelikle para miktarındaki artışlar sadece fiyatlar genel seviyesini etkilemeyecek, fertlerin nominal gelirlerini artırarak tüketim harcamalarını genişletecek ve faiz haddini düşürerek yatırım seviyesinin yükselmesine neden olacaktır.

182 Bireysel talep eğrisi ile toplam talep eğrisinin farkları.

BİREYSEL TALEP

Talep Sözcüğünün iktisatta çok belirgin anlamı vardır. Talep, alıcıların, belirli bir süre boyunca (gün, hafta, ay), farklı fiyatlarda, bir malın farklı miktarlarını satın alma konusundaki arzularını ve satın alma yeteneklerini gösterir. Talep, insanların gerçek satın alımlarının bir açıklaması değildir. Herhangi bir mal ve hizmet için talepten söz edebilmek için sadece ve sadece kişinin ilgili malı istemesi ve o mal ve hizmeti satın alabilecek satın alma gücünün olması gerekir. Hem satın alma isteği ve satın alma gücü olmadıkça talepten söz edilmez ve kişi de alıcı durumuna gelmez. Örneğin; Selim bir otomobil almak istemekte, ancak otomobil alacak kadar parası yoksa veya Kayhan'ın otomobil alacak parası olduğu halde otomobil almak istemezse, ne Selim, ne de Kayhan için otomobil talebi söz konusu olmaz ve her ikisi de alıcı olmazlar ve talep yaratmazlar.

PİYASA TALEP EĞRİSİ

Bireysel talep eğrileri, teorik bakış açısından ilgi çekicidirler. Ancak piyasa talep eğrisi, araştırmacılar için daha önemli ve pratiktir. Piyasa talebi, tüm bireysel taleplerin toplamıdır. Piyasa talep eğrisini elde etmek için tüm potansiyel alıcıların bireysel talep eğrilerinin yatay toplamı alınır. Bu şekilde elde edilen piyasa talep eğrisi belli bir malın tüm alıcıları için fiyat ve miktar bileşimlerini gösterir. Ahmet'in üzüm talebinden söz ederken, aslında Ahmet'in bireysel üzüm talebini kastetmiş oluruz. Buna karşılık tüm üzüm alıcılarının talebinden söz ederken, bu kez üzümün piyasa talebi söz konusu olmaktadır.

183 Küreselleşmenin kültürel, ekonomik ve siyasi etkilerini ülkemiz örneğinde tartışınız.

Küreselleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkilerin gelişmesi , farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslararası ilişkilerinin yoğunlaşması gibi birbiriyle bağlantılı konuları içeren bir kavramdır. Küreselleşme çağı olarak adlandırılan yaşadığımız dönemde hemen her alanda çarpıcı değişiklikler görülmekte, karmaşık bir çevre içinde yaşama zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. ...

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Küreselleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, sosyal ve siyasal ilişkilerin gelişmesi , farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslararası ilişkilerinin yoğunlaşması gibi birbiriyle bağlantılı konuları içeren bir kavramdır. Küreselleşme çağı olarak adlandırılan yaşadığımız dönemde hemen her alanda çarpıcı değişiklikler görülmekte, karmaşık bir çevre içinde yaşama zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde daha çok insan birbiriyle eski dönemlere oranla daha fazla bağlantı içindedir. Milyonlarca insan, farkına varmaksızın uzak mesafeler ötesinden hayatlarını değiştirmekte olan küresel ağlara takılmaktadır.

Küreselleşme olgusuyla birlikte bazı endişeler çeşitli gruplar tarafından dile getirilmiş, buna karşın bazı kesimler ise küreselleşme ile bilgi toplumunu ilişkilendirerek, sınırların ortadan kalkması ve küresel köy söylemleriyle küreselleşmenin yanında yer almışlardır. Küreselleşme kendini 20. Yüzyılın sonunda dünya çapında yaşanan, toplumlar ve devletler için aynılaştırıcı sonuçları olan bir fenomen olarak sunmaktadır.

Küreselleşme süreci kazananları ve kaybedenleri fırsatları ve dezavantajları içinde paradoksal olarak bulunduran bir süreçtir. Giddens küreselleşmeye yaklaşımları şüpheciler ve radikaller olmak üzere 2 bölüme ayırmaktadır. Şüpheciler daha çok siyasal solda özellikle eski solda toplanmaktadır. Hükümetler ekonomik yaşamı hala denetimleri altında tutabilmekte ve refah devleti varlığını sürdürmektedir. Şüphecilere göre , küreselleşme nosyonu , refah sistemlerini ortadan kaldırmak ve devlet harcamalarında kısıntı yapmak isteyen serbest piyasacıların ortaya attığı bir ideolojidir. Gördüklerimiz ise olsa olsa yüz yıl önceki dünyanın bir tekrarından ibarettir. Para ticareti dahil olmak üzere yoğun ticaretin yapıldığı, açık bir küresel ekonomi on dokuzuncu yüzyılın sonunda da vardı.I Giddens bu tartışmada radikallere hak vermektedir. Dünya ticaretinin bugünkü düzeyi eskisinden çok daha fazla ve çok daha kapsamlı mallarla hizmetleri içeriyor. Ancak en büyük farklılık, finans ve sermaye akışının düzeyinde görülüyor.

KÜRESELLEŞMENİN KÖKENİ , GELİŞİMİ VE DÜNYAYA ETKİLERİ:

Bir çok araştırmacıya göre temel anlamda küreselleşme,kökenleri 1960'larda ortaya çıkan dönüşüm ve hızlı değişimlere dayalı, politik sonuçları beraberinde getiren ekonomik bir süreçtir. Küreselleşme, ulus aşırı şirketlerin uluslararası yatırım stratejilerinde, özellikle üretimin yerel olmaktan çıkarılıp farklı bölgelerde gerçekleştirilmesini içeren radikal bir yeniden konum belirleme çabası gerektirmektedir. 1970'lerdeki iktisadi krizler sonucunda ulus aşırı firmalar ulusal üretim hatalarını artık uluslararası hale getirmek zorunda kalmışlardır. Bu durum , üretimin uluslararasılaşması olarak anılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD önderliğinde oluşturulan yeni ekonomik ve siyasi dünya düzeni , yani Pax Americana, uluslararası ekonomide karşılıklı değişim yaklaşımına dayanmaktadır. Uluslararası mal, sermaye ve bilgi akışının kolaylaşması ve güvenli bir hale gelmesi ile Pax Americana uluslar arası ekonominin karşılıklı değişim yaklaşımından küresel üretime dönüşmesine yardımcı olmuştur.

Küreselleşme hareketlerinin yaklaşık son 20 yılda ortaya çıktığı ve hız kazandığı görülmektedir. Küreselleşen dünyanın anlaşılması bir çok açıdan oldukça karmaşıktır. Küreselleşme, bünyesinde farklı boyutlarda bir çok konuyu barındıran karmaşık bir sosyal, ekonomik

ve politik içeriğe sahiptir. Ekonomistler ve ekolojistler benzer şekilde "küresel yerelleşme (küyerelleşme)" kavramından söz edilmektedir. Bu yaklaşım "küresel düşün, yerel faaliyet göster" sloganıyla ifade edilmektedir. Gerek piyasa koşullarının zorlaması, gerekse sosyal yapı nedeniyle değişik piyasalar , şirketler ve sektörler değişik şekillerde örgütlenmektedir. Öte yandan , esas itibariyle ekonomik bir olgu olarak görülen küreselleşmeye, sosyologlar kültürel bir süreç olarak bakmaktadırlar. Sıkça değinildiği gibi dünya küçülmekte ama bütünleşmemektedir. Ekonomiler birbirine yaklaştıkça uluslar, kentler ve bölgeler birbirinden ayrılmaktadır. Küresel ekonomik bütünleşme süreci politik ve sosyal dağılmayı hızlandırmaktadır. Aile bağları kopmakta, yerleşik otoriteler sarsılmakta, yerel toplum bağları zorlanmaktadır. Uluslar da tıpkı hücreler gibi bölünerek çoğalmaktadır.

Küreselleşme süreci hızlandıkça her biçimiyle yöreselliğin etkilerinin arttığı görülmektedir. Dünyanın her tarafındaki insanların büyük kısmı için bir yere bağlı olmak her zamanki kadar önem taşımaktadır. Kimlikleri bir yere bağlı olan ve başka bir yerde yaşamayı düşünemeyen bu insanlar yaşamak için belli bir toprağa ve kendilerini daha iyi hissetmek için kendi kültür ve dillerine dayanma ihtiyacı hissetmektedirler.

Küreselleşmeyle beraber dünyada artan kutuplaşmalar ve oluşturulan birlikler , küreselleşmenin getirdiği sonuçlardan yalnız biridir.Nitekim, Birleşmiş Milletler 1945'te sadece 51 ülkeyle kurulmuştu. 1960 yılında 100,1984'te 159 ülkenin BM’e kayıtlı olduğu görülmektedir.1993 ortalarında ise, Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte üye sayısı184'e yükselmiştir.Başlangıçta Rusya’ya karşı kurulan NATO , küreselleşmeyle beraber şekil değiştirmiştir. Bu günlerde ise Rusya’nın da NATO ile flörtü sürmektedir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından dünyada askeri açıdan tek süper güç olarak ABD'nin kalmasına rağmen , ekonomik olarak üç süper gücün varlığından söz etmek mümkündür. Altın Üçgen ya da kısaca Üçlü olarak isimlendirilen bu güçler ABD, AB ve Japonya'dır. Söz konusu üç güç, dünya üzerindeki doğrudan dış yatırımlar ve uluslararası ticaretin büyük bölümüne hakimdirler. Bu üçlünün ilişkileri yakın coğrafyalarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Nitekim, ABD; Kanada, Orta ve Güney Amerika ülkeleri, AB; Doğu Blok Ülkeleri ve Japonya da Pasifik bölgesindeki ülkelerle yakın ilişki içindedir. Doğudan dış yatırımlar; ticaret, mali kaynak akışı ve teknoloji transferi ile yakın ilişkisi nedeniyle iktisadi gelişme açısından önemli bir hale gelmiştir. Ancak, tüm gelişmekte olan ülkelerin üçlü gücün yatırımlarını çekmekte başarılı olduğu söylenemez. Bu yatırım fonlarının büyük bölümü çok uluslu işletmeler tarafından , en yakın komşu ülkeden başlayarak bölgesel iletişim ağları kurma amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim, Meksika'daki toplam doğrudan dış yatırımların yüzde 61'i ABD kökenli işletmelerden gelirken , Güney Kore'nin doğrudan dış yatırımlarının yüzde 52 'si Japon firmalarınca sağlanmaktadır. 1990'ların başında gelişmekte olan ülkelere yapılan tüm yatırımların yarısından fazlası Brezilya, Çin, Hong Kong ,Meksika ve Singapur'a yapılmaktaydı. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri , söz konusu ülkelerin üçlü güçle olan yakın ilişkileridir. II

Dünyadaki değişim eğilimini gözlemlediğimizde globalleşme ile birlikte dikkati çeken bir diğer olgunun yerelleşmeolduğunu görüyoruz. Glokalleşme son zamanlarda yaygın olarak benimsenen ve kullanılan kavramlardan birisi. Glokalleşme, kısaca "uluslararası ilişkilerde global gerçeklerden hareket ederek global düşünmeyi, otarşizm yerine dışa açılmayı, dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi; ülke içinde ise merkezi yönetim kanalıyla ekonomiyi ve siyaseti yönlendirme yerine yerel yönetimleri daha fazla güçlendirmeyi" ifade ediyor. Yerelleşmenin siyasal gücün tek elde toplanmasını önleyeceği ve böylece yerel demokrasiyi güçlendireceği ifade ediliyor. Desantralizasyon ya da adem-i merkeziyetçi yönetim kavramları yerelleşme ile aynı anlama geliyor. Yerelleşme, gerçekten de yerel demokrasiyi güçlendirmek için çok önem taşıyor. Yerel özerklik için yerel yönetimlerin merkezi yönetimlerin boyunduruğundan kurtarılmaları gerekiyor. Ancak yerelleşme bir taraftan, yerel halkın yönetime katılmasını sağlayarak demokrasiyi geliştirecek bir görevi yerine getirirken, öte taraftan yerel tiranlığı ve despotizmi de ortaya çıkarabilecek bir etki gösterebilir.

Küreselleşme süreci içinde paradoksal bir çatışmayı bulunduran bir süreçtir. Ülkeler arasında da ülke içinde de , sektörler arasında da sektör içinde de kaybedenler ve kazananlar bu süreçte birlikte barınmaktadır. Küreselleşme sürecinden ülkeler, kurumlar , meslekler, ve kişiler açısından kazanan ve kaybedenler bulunmaktadır. Özellikle son dönemde küreselleşme sürecinin yarattığı toplumsal eşitsizliklere ilişkin önemli eleştiriler yapılmaktadır. Bunun yanında küreselleşme sürecinde kuralların konulmasında ve çözüm önerilerinin hayata geçirilmesine dair ciddi tartışmalar yapılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasında enformasyon teknolojilerinin önemli bir rol oynadığını aşikardır. Özellikle 1970' li yıllarda hız kazanan enformasyon teknolojilerinin yükselişi ve kitle üretim ve tüketiminin krize girmesi üretimin yapısında ciddi dönüşümler yaşanmasını beraberinde getirdi. Bilgi ve hizmet işleri ve işçileri yaşanan süreçte önem kazanırken mavi yakalı işçiler, ve imalat işleri eski önemlerini kaybetmeye başladılar

Bilgi ve enformasyon sektörlerinin öne çıkması sanayi toplumunun mavi yakalı işçisine olan talebi azaltmış ve belirli sektörler dışında firmalar küçülme yoluna gitmişlerdir. Aynı zamanda bu süreç beyaz yakalı bilgi işçisine olan talebi arttırırken milyonlarca mavi yakalı işçi istihdam sürecinin dışında kalmıştır. Yaşanan gelişmeler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde işsizlik nunu ortaya çıkarmıştır. Bilgi ve hizmet işlerinde çalışan son derece vasıflı, eğitimi , yaratıcılığı, yüksek bilgi işçileri bu dönüşümden kazançlı çıkan grubu oluşturmaktadır.

Toffler işsizliğin artık niceliksel olmaktan çıktığını ve niteliksel olduğunu belirtmektedir. Yeni iş alanları açmakla işsizlerin sayısı azaltılamamaktadır, çünkü n artık sayı nu değildir. Toffler her işsize karşı on tane işçi aranıyor ilanı da çıksa , on milyon işçi aranırken ortada bir milyon işsiz de olsa , o bir milyon kişi , yeterli beceri ve bilgiye sahip olmadıkça , istenen işi yapamayacağını belirtmektedir. Beceriler artık öyle çeşitlidir ki ve öyle çabuk değişmektedir ki, işçilerin geçmişteki kadar ucuza değiştirilip yerine yenilerinin alınması düşünülemez. Para ve sayı artık nu çözemez hale gelmiştir.III Dolayısıyla hızlı değişen teknoloji ve yenilikler karşısında bunları

kullanabilecek beceri ve bilgiye dayalı işçilerin önemi büyük önem kazanmaktadır.

Son çeyrek yüzyılda istihdam ve sektörel yapıdaki dönüşüm, bilgi ve hizmet işlerinin öne çıkması sonucu sendikal yapıda da ciddi nlar yaşanmasına neden olmuştur. Küreselleşme sürecinde sendikal yapının gittikçe zayıfladığı görülmektedir. Toffler sendikaların daha çok zanaat veya seri üretime göre tasarlanmış oldukları için , ya tümüyle değişmeleri ya da süper-sembolik ekonomiye uygun yeni örgütlenme biçimlerinin düşünülmesinin şart olduğunu belirtiyor. Sendikaların devam edebilmesi için işçileri tek bir kitle olarak düşünmekten vazgeçip , tek tek bireyler olarak düşünmeye başlamaları gerekir.IV

Sendikalar vasıfsız işçiler için aidiyet duygusu sağlamaktaydı. Sendikaların zayıflaması ve işsizlikteki artış işçilerin yeni aidiyet alanları arayışına yol açmıştır. Ayrıca işsiz kalmış ve yakın zamanda iş bulamayacak durumda olan büyük bir kitle için geleceğe yönelik güvensizlik ve belirsizlik artmıştır. Bozkurt, küreselleşme sürecinin en çok tartışılan sonuçlarından birisinin gittikçe artan belirsizlik ve güvensizlik olduğunu belirtmektedir. Bu sadece gelir düzeyi düşük gruplar arasında değil, orta sınıflar arasında da giderek yaygınlaşıyor.V Gittikçe artan belirsizlik ve güvensizlik kişilere aidiyet ve kimlik sağlama işlevi gören fundemantalist ve milliyetçi akımların güçlenmesini de beraberinde getirmektedir. Nitekim dünyada milliyetçi hareketlerin güçlenmesi , ırkçılık, dini hareketlerin artışı küreselleşme sürecinin ivme kazandığı gelişmelerdir. Küreselleşme sürecinde işsiz kalan veya gelecek belirsizliği ve ümitsizliği bulunan kesimler kendilerine parlak bir gelecek vaat eden büyük hayaller sunan söylemlere kolayca yönelebilmektedirler.

Ekonomik küreselleşme gelir eşitsizliğini hem ülke içinde hem de ülkeler arasında dramatik olarak arttırmaktadır . Dünyanın zengin ülkelerinde yaşayan %20 üst gelir dilimiyle fakir ülkelerde yaşayan %20 lik alt kesim arasındaki gelir farkı 1960 yılında 30 kat iken bu oran 1997 'de 74 katına fırlamıştır. Dünyanın en zengin 200 insanı net kazancını 1994-1998 yılları arasında iki kat arttırarak 1 trilyon doların üstüne çıkarmışlardır. En zengin 3 milyarderin servetlerinin toplamı 600 milyondan fazla nüfusun yaşadığı az gelişmiş ülkelerin GDP' sinden daha fazladır.1970'den beri Amerika'da en üstteki %1 lik hane halkı ulusal gelirden aldığı payı iki kat artırmıştır. En üst %1 lik kesim halen alttaki %95 lik gruptan daha fazla zenginliğe sahiptir.

Bilgi ve enformasyon teknolojilerinin rekabette üstünlüğü yarattığı bir dönemde , yeni enformasyon teknolojilerini yaratan ve kullanan ülke ve grupların gelişmiş ülkeler olması ülkeler arasındaki eşitsizliği daha da arttırmaktadır. Nitekim 2000 İnsani Kalkınma Raporuna göre internet dünyadaki en zengin %20'nin internet kullanımındaki oranı %93,3 iken en fakir %20 sinde bu oran %0.2 dir. Dolayısıyla yakın gelecekte de eşitsizliğin giderilmesine yönelik büyük bir umut yok gibidir. Eşitsizliğin artışı bir çok ülkede , 1998 Endonezya örneğinde olduğu gibi sosyal patlamaları ve huzursuzlukları da beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda gelişmiş ülkeler arasında ticari blokların oluşması ve bölgeselleşme iddiaları bu bloklar dışında kalan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin durumunu daha da güçleştirmektedir.

Küreselleşmeye yöneltilen en büyük eleştirilerin ve yaşanan nların merkezinde çokuluslu sermayenin küreselleşme sürecinde kuralları koyduğu ve bu kurallar karşısında ulusal hükümetlerin politika oluşturmakta yetersiz kaldığıdır. Aynı zamanda enformasyon ağlarıyla finans piyasalarının birbirine bağlı olduğu bir küresel ekonomide uluslar üstü sermayenin çok kısa zamanda mevcut ülkeyi terk etmesi Rusya ve Asya krizlerinde görüldüğü gibi küresel krizlere neden olmaktadır.Dünya ihracatında önemli bir gücü elinde bulunduran küresel şirketlerin merkezi birkaç ülkede odaklanmaktadır.

Uluslar arası sermayenin ve küresel şirketlerin kuralları belirlediği ve piyasaları biçimlendirdiği küresel ekonomide sosyal politikaların ve maliyetlerinin mluluğunu üstlenen çıkmamaktadır. Her ne pahasına olursa olsun ekonomik gelişme hedeflenirken , sosyal gelişmenin ve adaletin göz ardı edilmesi eşitsizlik, yoksulluk ve dışlanma nlarının uluslar arası boyut kazanmasını hızlandırmaktadır. Dolayısıyla eğitim ve sağlık alanlarında nlar yaşanmakta, doğanın tükenme hızı artmakta , çevre nları şiddetlenmekte, uluslararası çalışma standartları aşınmakta, gerçek ücretlerde gerilemeler gözlenmekte, çocuk işçi istihdamı artmakta , işten çıkarmalar yoğunlaşmakta, işsizlik nu yapısallaşmakta, sosyal huzursuzluklar ve şiddet artmaktadır.

Yeni küresel elektronik ekonomide , fon yöneticileri, bankacılar, büyük şirketler ve onların yanı sıra milyonlarca bireysel yatırımcı , büyük miktarda sermayeyi tek bir tuşu tıklayarak dünyanın bir ucundan öbür ucuna aktarabiliyorlar. Ve bu hareketleriyle , Asya'daki olaylarda seyrettiğimiz üzere , kaya gibi sağlam görünen ekonomilerin tüm istikrarını bozabiliyorlar.VI Yaşanan krizlerin bir çoğu çokuluslu şirketlerin ve uluslarüstü sermayenin kendilerine daha cazip imkanlar ve ortamlar ortaya koyan ülke ve finans piyasalarına gitmesinden kaynaklanmaktadır. Uluslar üstü sermayeye yapılan kısıtlamalar ülkeden çokuluslu şirket ve sermeyenin kaçmasına neden olmaktadır.

Mevcut kurumlar günümüzde finans piyasalarında yaşanan krizlere çözüm bulamamaktadırlar. Uluslar üstü sermayenin kontrol edilememesi ve tek tuşla bulunulan ülkeyi terk edebilme hareketliliğinin yüksekliği önümüzdeki dönemde tartışılacak en önemli konulardan birini oluşturacaktır. Çözüm olarak önerilen uluslar arası para hareketlerinin uluslar arası vergilendirmeyle kontrol altına alınması ve yabancı sermayeye belli koşullarda izin verilmesi gibi yöntemlerin uygulanabilirliği ülkeler arasındaki eşitsizlikler de dikkate alındığında mümkün gözükmemektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletin konumuna yönelik tartışmalarda şiddetlenmektedir.

Dünyada bir globalleşmeden söz ederken Türkiye'nin konumu ve geleceği nasıl olur veya nasıl olacak diye bir sormamız gerekir. Globalleşen dünyada bir çok kutuplaşmalar ve çeşitli bloklar oluşmaktadır. Türkiye bu gibi yapılara entegre mi olmalı yoksa , otarşik bir yapıda mı bulunmalıdır? Bütün bu lara cevap vermek için ülkelerin politikalarına bakmamız gerekir. Örneğin ABD'nin politikası menfaat politikasıdır, eğer bir şeyden çıkar sağlıyorsa ya da faydalı görünüyorsa ABD, o ise girer. ABD için ülkesinin menfaatleri en

yüksek seviyededir. Yeri geldiğinde en azılı düşmanıyla bile dost olabilir. Küreselleşme bir taraftan gelişmiş ülkeleri daha zengin yaparken diğer taraftan da fakir ülkeler daha fakir olmaktadır.Dünyanın giderek küresel bir yoksullaşmasından söz edilmektedir. Belli kurum ve devletler dünya ekonomisinin yarıya yakın payını alırken,diğer devletler daha azını almak zorunda kalıyor. Bu da küreselleşmenin devamında sekteye yol açmaktadır. Giderek küreselleşmeye karşı protestolar ve mitingler yapılmakta, yeni sosyal ve siyasal yapı biçimleri ortaya çıkmaktadır. Artık, küreselleşme taraftarları ve karşıtları diye belli gruplar var.

Küreselleşme içinde Türkiye'ye baktığımızda etkin bir siyaset ve politikadan söz edemeyiz. Her ne kadar dünya küreselleşse de , her ne kadar ülkeler bir birine yakınlaşsa da, Türkiye etkin ve tavizsiz bir politika gütmedikten sonra ve daha da önemlisi iyi bir ekonomiye sahip olmadıktan sonra globalleşen dünyada herhangi bir söz hakkının bulunmayacağı çoğu tarafından bilinmektedir. Politikacılar da bunun bilincinde ve bundan dolayı AB'ye girmek için yoğun bir çapa harcamaktadırlar.Ayrıca küreselleşmenin getirdiği bir çok n da belirmektedir.

Küyerelleşme ve ekolojik tehlike giderek önem kazanmakta, ulusal olan değersizleşmededir. İşte bu noktada bir ülke vatandaşından veya ulustan söz etmek de olanaksızlaşıyor. Artık, ülkeler politikalarını gözden geçirmekte ve baskıcı zihniyete sahip yönetimler yerini gederek demokratik yönetimlere bırakmaktadır. Bunda da etkin olan olgu ise küyerelleşmedir. Ülkeler içinde bir çok etnik unsurları barındırmaktadır ve bu topluluklar özerkliklerini isteme hakkına sahip olmaya başladılar küreselleşmeyle. Nitekim çoğu ülke politikaları da bu yönde bir politika gütmek zorunda kalmıştır. Bu çok kültürlülük siyasi doğruculuk ile ülke politikalarında güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu ABD'de totaliteryen bir yapıya dönüşürken, bizde ise başı boşluk söz konusudur.

Küreselleşme postmodernizmin bir söylemi gibidir. Postmodernizmin söylemlerinde insana değer verilmekte, çoğulculuk önemsenmekte ve insanın topluma yabancılaşması hoş görülmemektedir ama, her zaman söylemler pratikte uygulanamamaktadır. Bildiğimiz gibi küreselleşme yeni bir kapitalizm oluşturmaktadır. Bu da yeni liberallerin politikalarından türemektedir. Fukuyama, dünyanın artık liberal ekonomi ve politikalara bağlı olacağını ve giderek liberal politikaların ülke politikalarını belirleyeceğinden söz etmektedir. Tabi ki bu da yeni bir kapitalizm oluşturacaktır.

Bütün bu söylem ve beliren yapılara bakarsak, Türkiye için bir gelecek profili çizebilmek mümkün gözükmektedir. Türkiye'nin şu anki politikasına baktığımızda ABD yanlısı bir yanı var, bu da bize ileride Türkiye'nin de bu yeni liberal politikalara uyum sağlayacağı ve ülke içindeki sosyo-politik yapısını bu şekilde ayarlayacağı izlenimini bize vermektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, eğer Türkiye akıllı bir politika öne sürmezse yeni sosyo-ekonomik krizlere ulaşabilir. İlk önce Türkiye'nin yapması gereken; IMF'nin elinden kurtulması ve kendi sanayisini kurmasıdır. Yabancı sermayeden çok ülke vatandaşına güvenmeli, bir şey ortaya sunulurken vatandaşın fikri alınmalı ve daha doğrusu ülke içindeki çeşitli etnik kimliklere olanaklar sunulmalı,dışlanmamalı ve onlara demokrasinin gereği olan her türlü

etkinliğe katılma imkanı sunulmalı. Bu ülke içinde yaşayan bütün vatandaşlara sunulması gereken haktır ayrıca. Örneğin; insanlar istediği sendika ya da sivil toplum kuruluşlarına üye olabilmelidir. Ama Türkiye'de bu, pek de mümkün değil, çünkü daha demokrasi kültürü, diyalojik demokrasi ve sivil itiraz gibi kavramlar gelişmemiştir. Hatta diyebiliriz ki, Türkiye'deki millet vekillerini çoğu bu kavramları dahi bilmemektedir. Bu gibi kavramları bilmeyenlerden nasıl böyle bir istekte bulunabiliriz ki? O zaman yapılması gereken politika yapanların bilgilenmesi ve değiştirilmesi gerekir. Bunu da yapacak olan halktır, halk da kendini yetiştirmeli ve mlu bir vatandaş olmalı, dahası hak ve özgürlüklerinin bilincinde olmalıdır.

Özellikle son dönemde finans piyasalarında yaşanan ve etkileri global düzeyde görülen krizlerin engellenmesine yönelik olarak ciddi arayışlar söz konusu.Küresel düzeyde kuralların ve kurumların oluşturulmasında ciddi bir belirsizlik var. Bu konuda ulus devletler tek başlarına yetersiz kalmaktadır.Nitekim çokuluslu sermaye ulusal engellerle karşılaştığında kendisine çok daha cazip imkanlar sunan başka bir ülkeye çok hızlı bir şekilde gidebiliyor.

Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar da Uluslar arası krizlere çözüm bulmada ve kuralları oluşturmada çok yetersiz kalmaktadır.Küresel bir yönetimin kurulması ve ülkelerin küresel düzeyde belli konularda işbirliği yapması küresel kuralların oluşturulmasında ve krizlerin çözümlenmesinde getirilen bir öneri ama, yakın bir dönemde küresel yönetimin etkin bir şekilde kurulması mümkün görünmemektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelişmişlik farkı ve eşitsizliğin giderek artması ülkeler arasında küreselleşmeye tepkileri arttırmaktadır.

Enformasyon teknolojilerini kullananların küreselleşme sürecinde avantaj kazanması ve bu teknolojilere ve alt yapıya sahip ülkelerin gelişmiş ülkeler olması aradaki gelişmişlik farkını açmaktadır. Küreselleşme sürecinde gelişmiş ülkelerde de az gelişmiş ülkelerde de bu sürece tepkiler yükselmekte ve içe kapanmaya yönelik sesler gelmektedir. Milliyetçi partilerin ve ırkçı hareketlerin yükselişine bu süreçte tanık olunmaktadır. Gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak dolaylı ve doğrudan yardımların artması küresel huzursuzlukları azaltmada izlenebilecek bir yoldur. Ve bunun örnekleri de son dönemde sıkça görülmektedir. Buna rağmen özellikle bu süreçte hem sermaye hem de teknoloji ve insan gücü açısından çok geride bulunan bir çok Afrika ve üçüncü dünya ülkesinin durumu karamsar gözükmektedir.

Sürekli öğrenme, ülke , kurum ve kuruluşlar açısından rekabette avantajın temel anahtarı olacaktır. Sendikalar geçmişten farklı olarak yeni işlevler yüklenmek zorunda kalacaklardır. Bilgi işçileri ve yeni ekonominin yükselişi sendikaların güç kaybının devam etmesine neden olacaktır. Sendikaların varlığını devam ettirebilmeleri amacıyla uluslar üstü sermaye gibi sendikalarında küresel gelişmeleri takip etme ve küresel düzeyde işbirliğine gitmeleri gerekmektedir.
SONUÇ:

Eğer bir küreselleşme varsa, bütün bu değişen ve gelişen yapılar karşısında ülkeler aynı gemide oldukların bilincinde olmalıdırlar ve politik kararlarını kendileri için değil, bütün dünya insanları için almalıdırlar.

Böyle bir yapı içinde Türkiye ne yapmalıdır? Türkiye önce kalkınmaya ve gelişmeye dayalı bir ekonomi kurmalı, parayla oynamamalı, ayrıca IMF'nin elinden kurtulmalıdır. En önemlisi ülke içinde yaşayan insanına güvenmesini bilmeli, onları potansiyel bir tehlike olarak görmemelidir ve vatandaşlarına demokratik haklarını vermelidir.

184 Son yıllardaki gelişmeler ışığında BM'nin geleceğini tartışınız.

Birleşmiş Milletlerin Geleceği
Yrd. Doç. Dr. Birol AKGÜN
Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Dünya siyasi tarihinde evrensel düzeyde, dünya uluslarını kendi bünyesinde toplayan ilk siyasi örgüt olan Birleşmiş Milletlerin (BM) temel varlık nedeni, uluslar arası barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. İkinci Dünya Savaşında insanlığın yaşadığı acıların bir daha tekrarlanmaması için dünya halklarının tümünü kapsayacak bir örgüt gereksinimi doğmuş ve galip devletlerin önderliğinde, bugünkü bilinen yapısıyla BM kurulmuştur. Kuruluşundan hemen sonra, dünya politikasının iki kutuplu bir yapıya dönüşmesi nedeniyle, soğuk savaş yıllarında BM kendisinden beklenen liderliği istenildiği ölçüde yerine getirememiştir. Ancak gene de sömürge çağının bitmesini kolaylaştırmak, dünya devletleri arasında daimi bir diyalog sağlayan ortak bir platform olmak gibi önemli işlevleri de yerine getirmiştir. Ama büyük güçlerin "veto" yetkisi nedeniyle, önemli konular hep BM dışında karara bağlanmıştır.

Aradan geçen yarım asırlık tarihte bu kuruluşun performansına baktığımızda, aslında başarıları kadar başarısızlıklarla da dolu olduğunu görürüz. Ancak BM'nin performansını değerlendirirken unutulmaması gereken şey, BM'nin uluslar-üstü bir kuruluş değil, üyelerini "bağımsız ve egemen" devletlerin oluşturduğu bir "siyasi" kuruluş olduğu gerçeğidir.

BM çok taraflı bir uluslar arası antlaşma ile kurulmuştur ve üyeleri uluslar arası hukuk bakımından eşit görülse bile, bu kuruluşun alacağı kararlara objektif hukuk kuralları değil; üye devletlerin çıkarları yön vermektedir. Başka bir deyişle, uluslar arası sistemin temel aktörleri olan egemen devletler BM'de karar alırken, barış ve adalet gibi felsefi-soyut kavram ve değerleri göz önünde bulundurarak değil; tam tersine, öncelikle kendi ulusal çıkarlarını düşünerek karar verirler. Belli bir ülkedeki farklı çıkar gruplarının kamusal kararlar üzerindeki etkileri nasıl o grupların göreceli gücüne ve etkisine göre değişiyorsa, BM'de de ülkeler, uluslararası sistemdeki göreceli güçleri kadar etkili olabilmektedirler. Esasen 1945'teki kuruluş aşamasında da beş daimi üyeye veto hakkı tanınması örgütün daha kuruluşunda realist bir görüşle, dünya dengelerini gözettiği anlaşılmaktadır.

Ama bugünkü BM'nin dünyadaki güç dengelerini yansıttığı da söylenemez. Güvenlik konseyinde daimi üye olan Fransa ve İngiltere'nin, göreceli ekonomik ve siyasi güçleri yarım asır öncesinden çok farklıdır. Buna karşın Japonya ve Almanya, yeni güçler olarak ortaya çıkmış, Rusya ise çok daha zayıf bir aktör konumuna indirgenmiştir. Bunların hepsinin üstünde ise tek kutuplu bir dünya ve ABD gibi bir süper güç, diğer bütün aktörleri gölgelemektedir. Son Irak savaşı sırasında ABD tarafından BM'nin by-pass edilmesinin ardında da dünyada özellikle son on yılda yaşanan güç değişmesi yatmaktadır.

Şüphesiz ki 21. yüzyılda kurulması düşünülen Amerikan imparatorluğu vizyonu ile BM'in bugünkü rolü arasında bir çatışma vardır. Yarım asır öncesinin şartlarında kurulan BM, ABD'ye göre günümüz dünyasının güç dengelerini yansıtmamaktadır. Bu nedenle de, Başkan Bush'un ifadesine göre, "arkadaşlar AB'yi üçe böldükten sonra, BM'nin geleceğini de düşüneceklerdir." Bu yaklaşım, uluslararası toplumu temsil eden BM'nin marjinalize edilmesi ve tamamen devre dışı bırakılması sonucunu doğurmuştur. Başka bir deyişle, Amerikan tek taraflılığı BM sistemini tahrip etmekte ve hatta Milletler Cemiyetinin akıbetini hatırlatmaktadır.

Gerçek şu ki, 20 Mart 2003'te Bush Yönetimi Güvenlik Konseyinin onayını almadan Irak'ı vururken eli kolu bağlı, sessizce bekleyip, hiç bir karar alamayan BM bu tavrıyla; İtalya Habeşistan'ı ve Japonya Mançurya'yı işgal ederken sessiz kalan Cemiyet-i Akvam konumuna düşmüştür. Bir başka deyişle, artık BM siyasi anlamda bir mevta olma yolunda ölümcül bir yara almıştır. Öyle görünüyor ki, Irak savaşının ardından, Birleşmiş Milletleri Amerikanın yeni dünya vizyonuna uygun düşecek şekilde yeniden dizayn etmeye yönelik çabalar artacaktır. Üye sayısı artırılmış, savaş ve barış konusunda bağlayıcı karar alma yetkisinin "tavsiye yetkisi"ne dönüştürülmüş, daimi üyelerinin veto hakkının tamamen ortadan kaldırıldığı bir Güvenlik Konseyi yapısı, muhtemelen Amerika'nın çıkarlarına daha uygun düşecektir. Böylece ABD, uluslararası sistemin tek hegemonu (imparatoru) olarak savaşa ve barışa dilediği gibi karar verebilecek; BM ise, küresel çevre nları, kadın hakları ve AİDS'le mücadele gibi soft konularla ilgilenen bir uluslararası diplomasi derneğine dönüştürülecektir.

Ancak BM sistemini hem şekil hem de görevler bakımından yeniden tanımlamak için BM kuruluş şartının değiştirilmesi gerekmektedir. Böyle bir durumda ise, pandora kutusu açılacağından, üçüncü nesil bir Evrensel Örgütün hangi temel değerlere göre kurulacağı ve özellikle de kimin çıkarının, nasıl temsil edileceğine ilişkin tartışmalar bitmek bilmeyecektir. Brezilya ve Hindistan gibi ülkeler Güvenlik konseyinde daimi üyelik isteyeceklerdir. Belki bugünlerde çok konuşulan "medeniyetler çatışmasını" önlemek için, İslam Konferansı Teşkilatı ya da güçlü bir İslam ülkesi (bu neden Türkiye olmasın?) için BM'de "veto yetkisi" talep edilecektir. Özetle, BM'nin şartını değiştirmek imkansız değilse bile yakın zamanda oldukça zor görünmektedir.

Aslında 9 Mart tarihli New York Times'in başyazısında vurgulandığı gibi, bu savaşın ilk kurbanı BM'dir. Her ne kadar BM görkemli binası ve bütün kurumları ile hala varlığını koruyor görünse de, üç yıl önce dünya kamuoyunun bu kuruluşa atfettiği değer ile Irak savaşı sonrasında dünya halkları nezdindeki meşruiyeti ve güvenilirliği arasında büyük bir fark vardır. Belki BM hiçbir zaman resmen feshedilmeyecektir; ama dünya politikasında oynadığı rol azaldıkça, ağırlığı ve işlevleri değişecek, merkez olma özelliğini de yitirebilecektir. Ne yazık ki, BM'nin işlevsizleştirildiği bir ortamda, dünyanın değişik bölgelerindeki pek çok potansiyel kriz noktasında barışı korumak ve tansiyonu düşürmek de artık kolay olmayacaktır. Bunun anlamı ise 21. yüzyılın belirsizliklerle dolu olması demektir. Soğuk savaş döneminde uluslararası sistemde güvenlik yoktu, ama istikrar vardı. Geçen on yılda ise güvenlik vardı, fakat istikrar

yoktu. 11 Eylül sonrası dünyada ise, güvenlik de yoktur istikrar da. Ünlü yazar John Mearsheimer'in söylediği gibi, belki de hepimiz önümüzdeki yıllarda Soğuk Savaş yıllarının istikrarlı günlerini nostalji ve özlemle hatırlayacağız.
Umulan odur ki, ABD'de sağduyuyu seslendiren Wilson'cu ve Roosevelt'çi çizgi yeniden canlanır, ve Bush yönetimince benimsenen tek taraflı müdahaleciliğin yerini çok taraflı diplomasi geleneği alır. Irak savaşı sonrasında dahi olsa, ex pose olarak Güvenlik Konseyinden meşrulaştırıcı bir karar alınmasını da BM'nin kendi onurunu kurtarması olarak görmek gerekir. Bugün Irak'ta, ABD güçlerine karşı artan gerilla faaliyetleri, ABD'deki duyarlı kamuoyunu harekete geçirerek, yeniden uluslar arası toplumun desteğini arama ihtiyacını artırabilir. Belki de, yeni bir lider çıkıp BM'yi yeniden canlandırabilir. Karamsar olmak yerine, iyimser olmakta fayda var.

185 a) Bölgelerarası eşitsizliklerin nedenleri b) istihdam niteliği ve niceliği.

a) Bölgelerarası eşitsizliklerin nedenleri

BÖLGESEL EŞİTSİZLİK VE GELİŞMİŞLİK FARKLARI
Bölgeler arasındaki eşitsizlik ve gelişmişlik farkı; tarihi olarak sermayenin ve emeğin tek yanlı ve dengesiz olarak belli bölgelerde yoğunlaşmasının sonucudur. Mekanın özellikleri ve toplumsal yansımaları bu tür bir dengesiz birikime ve eşitsiz dağılıma neden olsa da, 18. yüzyılda sanayi devriminin yarattığı sermaye birikimi ve kalkınma biçimleri ile birlikte tarihsel olarak günümüzün bölgesel eşitsizlikleri oluşmuştur. Bu tür eşitsizlikler ve gelişme farkları yalnız ülkeler arasında değil bir ülkenin farklı bölgeleri arasında da görülebilir.
Bölge tanımlaması
Genel olarak bölge ile, mekansal bir bütünün belirli nitelikler bakımından homojen olan bir parçası tarif edilmektedir. Bunun nedeni, bölge kelimesinin sözlük anlamının da bu türden bütünün devamlı ve homojen nitelikli parçalarına karşılık gelmesidir. Ancak mekansal olarak bakıldığında, bir bütünün parçası olarak bölgelerin kendi içlerinde de farklılıklar ve eşitsizlikler barındırması ve alt bölgelere ayrılması mümkündür.
Bu açıdan, seçilmiş olan nitelikler ve bu niteliklere göre yapılan genelleştirme sonucu varılan mekansal kümeler, bölgeyi tanımlamakta kullanılmaktadır. Böylelikle, bölgenin seçimi, yapısı ve sınırları; ele alınan probleme, ölçek ve zamana göre değişecektir . Ancak bu tanımlama bölge kavramının ekonomik ve toplumsal işlevleri ile ilişkilendirildiğinde dört farklı tanım düzeyine ulaşılır. Bunlar homojen bölge, coğrafi bölge, fonksiyonel bölge ve plan bölgedir.
Homojen bölge; en başta da yapılan tanıma uygun olarak mekansal bir devamlılık içersinde tanımlanmış nitelikler açısından benzerlik gösteren bölgelerdir.
Coğrafi bölge; iklim, topografya, tabiat ve mekansal farklılıklara göre oluşmuş olan, farklı toplumsal ilişki ve tarımsal ürün desenleri oluşturan coğrafi sınırlarla ayrılmış bölgelerdir.

Fonksiyonel bölge; tanımlanmış bir fonksiyonun merkezinden çevresine doğru yayılan ve etki alanının sınırlarınca belirlenmiş olan, diğer fonksiyonların etki alanları ile sonlanan bölgedir. Polarize bölge kavramı fonksiyonel bölge tanımının bir türevidir.
Plan bölge; belirli bir amaç doğrultusunda hazırlanan planların uygulanmasında belirlenen ve plan süresince var olan bölgedir. Belirlenip sınırlanması, diğer plan bölgelere bağımlı olmak zorunda değildir.
Bölgeler arası eşitsizlik konusunun gelişmesinde ve çözülebilmesinde tüm bölgelerin farklı etkileri ve açılımları vardır.
Bölgesel eşitsizliklerin kaynakları
Eşitsizlik, temelde ekonominin işleyişinden kaynaklanmaktadır. Ancak, kapitalizmin bir sistem olarak ekonomileri domine etmeye başlaması ile eşitsizliklerin artmış olduğu da bir gerçektir. Bunun temel nedeni kapitalizmin "yaratıcı yıkıcı" doğasıdır. Tarım devrimi sonrası nüfusun artması ve artı değerin toplanabilir olması, mekanda özellikle tarımsal ürün desenine dayalı olarak farklı gelişmişlik ve zenginlik seviyesindeki bölgeleri ortaya çıkarmıştır. Ancak, Sanayi devrimi ile birlikte, doğal kaynakların dönüştürülmesi sürecinde emeğin sömürüsü üzerinden artı değer elde edilmesi yolu ile birikimin arttırılabilmesini sağlamıştır. Bu artış, bölgeler arası eşitsizliklerin yalnızca tarımsal ürün deseni ve coğrafi etmenlere değil, aynı zamanda da kalifiye emeğin, doğal kaynakların ve sermayenin tarihsel olarak birikmiş olduğu yerlerin hızla kalkınmasına, gelişmemiş bölgelerle aralarındaki zenginlik farkını arttırmalarına ve bölgesel eşitsizlikleri arttırmalarına neden olmuştur.
Günümüzde yaşanan ve üçüncü devrim olarak nitelendirilen bilgi çağına giriş ile birlikte bölgesel eşitsizliğin nedenleri arasında bilgi önemli ve belirleyici rol oynamaya başlamıştır. Sermaye, kalifiye emek ve doğal kaynakların oluşturdukları artı değerin üstünde bir artı değerin yaratılarak biriktirilebilmesini olanaklı kılan üçüncü devrim, tarihsel olarak yaratılmış olan bölgesel eşitsizliklerin mekanda daha derin olarak yeniden yaratılmasına neden olmaktadır. Bunun nedeni, kalifiye emek ve sermayenin, bilgiyi kendi tekelinde değerlendirebilmeyi sağlamasıdır.
Tüm bunların yanında, bölgesel eşitsizliklerin önemli bir diğer nedenini toplumsal örgütlenme ve kültürel sınırlar oluşturur. Farklı toplum ve devletlerin insanlar ve toplumlar arası ilişkilerin herhangi bir sınırlama olmaksızın ticari ve kültürel iletişime geçmelerine engel olur. Bu ise doğal kaynakların, emeğin, sermayenin ve bilginin serbest dolaşımını engeller. Bu engellerin olmaması durumunda olabilecek etkileşimi ve ticarete sınır koyarak, üretim yapılarının neden olduğu ve zenginliğin mekansal olarak belirli bölgelerde birikmesine yardımcı olurlar. Ekonomik olarak açıklanamayacak olan bölgesel eşitsizlikleri üretirler.
Türkiye'de bölgesel eşitsizlikler de tarihsel olarak bu döngülerden etkilenmiştir. Tarımsal olarak verimli toprakları kontrolü altında bulunduran Osmanlı İmparatorluğu, buna ek olarak doğu ile batı arasındaki ticaret yollarından da gelir sağlamakta ve bu ticaret yolları Anadolu'nun içinden geçerken o bölgeleri de zenginleştirmekteydi. Ancak Anadolu'nun, doğu ile batı arasında tek ulaşım yolu olmaktan çıkması ve sanayi devriminin merkezine, coğrafi ve kültürel olarak, yakın olmaması 19. yüzyılda Anadolu topraklarının ticaret gelirinden yoksun bırakırken, batının artan sermaye birikimine yetişememesine neden olmuştur. Avrupa ile Türkiye arasında bölgesel olarak açılan gelişmişlik ve zenginlik uçurumunu, Türkiye'nin kendi içinde de bölgesel eşitsizliklerin artması izlemiştir. Bunun nedenleri arasında, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında Anadolu topraklarının idari başıboşluğu, Cumhuriyet Türkiye'sinin yeni sınırları ve komşuları ile ilişkileri sonucunda doğu ticaretinin gelirinden yoksun kalması ve Osmanlıdan alınan az

miktardaki sermaye ve bilgi birikiminin Anadolu'nun batısında yer alması gösterilebilir. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan politikalar bunun bilincinde ve fabrika ve demiryolları gibi devlet yatırımlarını mekansal olarak dağıtmaya, ve bu sayede tarihsel olarak oluşmuş bölgesel eşitsizlikleri aşmaya yönelik olmuştur. Ancak, çok partili dönem ile birlikte dengeli gelişme hedefinin yerini, İstanbul gibi büyüme kutuplarının desteklenmesi ve mekansal dengesiz büyümenin zaman içinde yayılarak Türkiye genelini kalkındırmasına yönelik politikalar almıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde, bu makro politikalar çerçevesinde kaynakların büyük kutuplara yönlendirilmesinin, eşitsizliklerin artmasını sağlayan koşulları hazırladığı gözlemlenmiştir.

TÜRKİYE'DE BÖLGELER ARASI EŞİTSİZLİK Kümeleşme Analizi

Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hedefinin kuşkusuz ilk adımı, bu eşitsizliklerin niceliğini-niteliğini ve mekandaki dağılımlarını belirlemektir. Çalışmanın bu bölümünde kimi ekonomik ve sosyal göstergeler kullanılarak, birbirlerine benzeyen ve ayrışan illerin kümeleşmeleri belirlenmeye çalışılacaktır. Kümeleşmelerin belirlenmesin ardından ise her kümenin oluşumu yorumlanmaya ve bu bağlamda bölgeler arası eşitsizlikler ile farklılaşmalar anlaşılmaya çalışılacaktır. Gerek verilerin iller bazında elde ediliyor oluşu gerekse de Türkiye için belirlenmiş olan coğrafi bölgelerin bölgesel eşitsizlik gibi sosyal yapı ile ilgili analizlerde kullanılmasının olanaksızlığı nedenleriyle bu bölümdeki analiz iller bazında gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de bölgeler arası eşitsizliğin durumunu ortaya çıkarmayı hedefleyen bu analizde kullanılan göstergeler şunlardır :

1. Kişi başına banka mevduat oranları,
2. Öğrenci-öğretmen oranları,
3. Ortaöğretimde okullaşma oranları,
4. Hekim başına düşen nüfus miktarları,
5. Kişi başına elektrik tüketimi,
6. Kırsal yerleşimlerde asfalt karayolu oranları,
7. Kişi başına düşen katma değer miktarları,
8. İnsani gelişmişlik endeksi,
9. Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla miktarları,
10. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki istihdam oranları.

Kuşkusuz böylesi bir analizde çok daha başka göstergeler de kullanılabilir. Ne var ki burada genel düzeyde bir tespit yapmayı hedeflediğimiz için temel nitelikli olduğunu düşündüğümüz yukarıdaki göstergeleri kullanmayı yeterli bulduk. Bu göstergeler itibariyle benzer özellikler gösteren illerin kümelendirilmesi esasına dayanan "Ward Tekniği" kullanılarak % 10 örneklem üzerinden yapılan çalışma daha sonraki aşamada haritalandırılmıştır.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, bir yandan Türkiye'de bölgeler arasındaki eşitsizlik ve dengesizlik durumunu ortaya koyarken, diğer yandan da bu eşitsizlik ve dengesizliklerin nedenlerine ilişkin bir değerlendirme yapma olanağı da sağlamaktadır .

Analiz sonuçları doğrultusunda ele alınabilecek ilk küme, sosyo-ekonomik göstergeler açısından en avantajlı konumda ya da en iyi durumda olan illerden oluşan kümedir. Bu küme bir yandan İstanbul ve İzmir gibi Türkiye ekonomisinin merkezi olan metropoliten bölgeleri içerirken, diğer yandan da Manisa, Muğla ve Tekirdağ gibi bu merkezlerin yakın çeperinde yer alan ve zaman içerisinde bu merkezlerin bazı üretim fonksiyonlarını yüklenen illeri içermektedir. İki güçlü merkez olan İstanbul ve İzmir illerinin yoğun ekonomik ilişkiler içinde olduğu Tekirdağ ve Manisa illerinde de İstanbul ve İzmir ile aynı küme içinde yer alabilecek nitelikte bir gelişme yarattığı gözlemlenebilmektedir. Yine İzmir'in etki alanı içerisinde kalan Muğla ili de bu küme de yer almaktadır. Muğla ilinin turizm ve tarım sektörlerindeki gelişmişliği de bu kümede yer almasında etkilidir. Zira Muğla'nın sanayide oldukça düşük olan ancak tarım ve hizmetler sektörlerindeki yüksek istihdam verileri ile kişi başına gelir verisi bunu açıkça göstermektedir.

Çalışma kapsamında gözlenen diğer önemli bir bulgu da Kocaeli ilinin tek başına bir küme olarak ortaya çıkmasıdır. Kocaeli iline ilişkin bu durum yukarıda tanımlanan merkez-yakın çeperindeki il ilişkisinin en belirgin şekilde gözlemlenmesi biçiminde yorumlanabilir. Ancak Kocaeli ilini Tekirdağ ve Manisa illerinden ayıran belirli bazı özelliklerine de işaret etmek mümkündür. Zira bu farklar, anılan ilin tek başına bir küme olarak belirmesine de neden olan faktörlerdir. Kocaeli, yalnızca özel sektörün daha özel olarak belirtilirse İstanbul sermayesinin yönlendiği bir merkez olmasının ötesinde kamu sektörü için de önemli bir yatırım merkezi olma özelliği taşımıştır. Türkiye'de merkezi yönetimin sanayileşme ve kalkınma stratejileri çerçevesinde TÜPRAŞ ve SEKA gibi önemli kamu yatırımlarını Kocaeli'nde gerçekleştirmiş olması, bu ilin tek başına bir küme oluşturmasını anlamlı kılmaktadır. Gerek özel sektör yatırımlarının gerekse de kamu yatırımlarının bu kente yönlendirilmesinin temel nedeni ise, Kocaeli'nin deniz ve karayolu sistemindeki kritik önemdeki konumudur. Burada bir parantez açarak belirtmek gerekir ki belirli avantajları olan bir kente salt sermaye birikimi açısından işlevsel olduğu için bu denli yoğun yatırım yapılması beraberinde pek çok nu da getirmektedir. Bu nlardan bir tanesi hiç kuşku yok ki eşitsiz gelişme nudur. Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik etkinliğin yoğunlaştığı bir merkez, başka bazı bölgelerin ve yerlerin az gelişmişliği pahasına yaratılabilmektedir. Diğer bir n da, söz konusu merkezin özgün koşulları ile ilişkili olarak ortaya çıkabilmektedir. Kocaeli örneğinde düşündüğümüzde 17 Ağustos 1999 yılında yaşanan depremin yarattığı yıkım karşımıza çıkmaktadır. Afet riski taşıyan böylesi bir yere, beraberinde büyük nüfus getiren ekonomik yatırımların bu denli yoğun çökelmesi, olası afetin gerçekleşmesi durumunda sonuçları çok daha dramatik hale getirmiştir.

Bir diğer kümeleşme ise Ankara, Bursa, Denizli ve Çanakkale illerinin oluşturduğu kümeleşmedir. Bu kümede yer alan iller, Türkiye'nin görece gelişmiş ve önemli merkezleri olarak değerlendirilmelidir. Diğer bir ifadeyle bu iller; tarih boyunca oluşturdukları üretici kapasiteleri ile bugün ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayan merkezlerdir. Dokuma sanayindeki tarihsel birikimini, 1960'lı yıllardan itibaren devlet teşviki ile otomotiv sanayindeki gelişme ile birleştiren Bursa; 1980'li yıllarda tekstildeki tarihsel birikimini değişen üretim ilişkilerine adapte edebilmiş olan Denizli; gıda ve seramik sanayisindeki kapasiteleri ile Çanakkale bu kümede yer almaktadırlar. Ankara'nın ise ülkenin başkenti olmasının gerektirdiği hizmet fonksiyonları ve kamu yatırımları nedeniyle bu kümede yer aldığını söylemek mümkündür. Bu kümede yer alan illerin ekteki tabloda yer alan verileri incelendiğinde bu durum oldukça belirgindir. Bursa ve Denizli bu kümenin en yüksek katma değere ve sanayi istihdamına sahip illeri iken Ankara ise kümenin, katma değeri en düşük ancak hizmetler sektöründeki istihdamı en yüksek ili durumundadır.

Analiz sonuçlarında gözlenen bir diğer kümeleşme ise Bilecik, Bolu ve Kırklareli illerinden oluşan kümedir. Bu illerin oluşturduğu kümeleşme de buraya kadar yapılan değerlendirmeyle paralellikler göstermektedir. Anılan illerin, Marmara Bölgesinin gelişmiş iki merkezi olan İstanbul ve Kocaeli'nin ikincil çeperi içerisinde olduğunu ve diğer kümelere kıyasla daha gelişmiş bir yapı göstermesinin böylesi bir merkez-çeper ilişkisinin sonucunca gerçekleştiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bolu ili ise İstanbul ve Kocaeli gibi gelişme odaklarına yakın olmasının yanı sıra Ankara'ya yakın olmasının avantajlarına da sahiptir.
Analiz sonuçlarının gösterdiği diğer bir küme ise hem tarımsal hem de sanayi üretimine dönük niteliklere sahip merkezlerden oluşmaktadır. 8 nolu bu kümede yer alan merkezler önceki kümelerde yer alan illere kıyasla daha az gelişmişlik göstermekle birlikle çalışmanın bundan sonraki bölümünde değinilecek kimi kümelerde yer alan illere kıyasla ise daha avantajlı durumdadırlar. Özellikle 1980'lerden sonra tekstil başta olmak üzere sanayi üretimi ile ön plana çıkan Gaziantep bu kümede yer almaktadır. Gaziantep ilinin, bulunduğu bölgenin endüstriyel merkezi olma niteliğine kavuştuğu söylenebilir. Zira zengin tarım potansiyeli olan bu bölgede yetiştirilen tarımsal ürünlerin hem işlenmesi hem de pazarlanması süreçlerinin gerçekleştirildiği Gaziantep, bölgenin hem merkezi hem de en gelişmiş ili konumuna gelmiştir. Gaziantep ilinin istihdam verileri de bu önermeyi açıklamaktadır. Yine bu kümede yer alan ve gıda sanayisinin yoğunlaştığı kent ve Orta Anadolulun merkezi gelişme odağı olarak Kayseri; tarımsal üretim kapasitesini ve bu yolla edinilen sermaye birikiminin belirli ölçülerde de olsa sanayiye kanalize edebilen ve Ankara'nın etki alanında kalan Konya bu kümede yer alan illerdendir. Bu kümede ayrıca tarım istihdamı ve üretimi yüksek olan Çorum, Hatay, Rize, Samsun illeri de yer almaktadır.
Bir önceki küme ile temelde benzer özelliklere sahip bir başka küme de Adana, İçel, Antalya, Nevşehir ve Zonguldak gibi illerin yer aldığı kümeleşmedir. Buradaki iller de tarım ya da turizm gibi yerel avantajlarını belirli ölçülerde geliştirebilen ve bu birikimi sanayiye kaydıran iller olarak değerlendirilebilir. Bu kümeyi bir önceki kümeden ayıran özelliğin ise, yaratılan katma değerin ve hizmetler sektöründeki istihdamın yüksekliği olduğu söylenebilir. Zira bu illerin büyük bölümü hizmetler sektörünün gelişmesine neden olabilecek işlevler barındırabilmektedirler.
Buraya kadar ortaya konulan ve genellikle Türkiye'nin batısında yer alan merkezler yanında, Türkiye'nin doğusunda yer alan ve azgelişmiş illerin oluşturduğu kümeler de bulunmaktadır. Bu merkezlerin çoğu hiçbir üretici kapasiteye sahip olamayan, bunun yanında sosyal anlamda da dezavantajlı merkezlerdir.
Bu özelliklerin gözlemlendiği ilk küme olan 3 nolu küme ise, genelde Kahramanmaraş, Malatya, Elazığ gibi doğu illerini içeren kümedir. Öncelikle bu kümede yer alan doğu illeri, sahip oldukları kısmi avantajları sayesine komşularına göre daha yüksek değerlerde, kişi başına katma değer ve kişi başına gayri safi milli hasılaya sahip olmaktadırlar. Bu iller doğuda sanayi istihdamının ve dolayısıyla yatırımın en fazla olduğu illerdir. Bu kümede yer alan diğer iller ise belirli sektörlerdeki uzmanlaşmaları ve konumsal avantajları itibariyle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer alan diğer illere kıyasla daha iyi konuma gelebilmişlerdir.
Türkiye'nin doğusunda ve güneydoğusunda ise iki farklı kümeleşme dikkat çekmektedir. Bunlardan bir tanesi Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Batman gibi güneydoğu illerini barındıran 2 Nolu kümeleşmedir. Diğer kümeleşme ise Ağrı, Bingöl, Erzurum, Van, Hakkari gibi

Doğu illerini içeren 4 Nolu kümedir. Bunlar içinde ilk anılan kümede yer alan iller, göstergeler itibariyle bakıldığında diğer kümedekilere kıyasla daha iyi konumdadırlar. İlk kümenin ikinciye kıyasla daha iyi konumda olması bir yandan 2 nolu kümedeki illerin tarihsel merkez olma özelikleri ile açıklanabilirken asıl önemli etkenin GAP projesinin yarattığı nispi hareketlenmeler olduğu söylenebilir. Zira GAP projesi kapsamında yapılan yatırımların yarattığı istihdam olanakları ile birlikte kısmen Harran Ovası gibi kimi tarım topraklarının sulanmaya başlaması ile tarımsal üretimde oluşan artış buradaki illerin ayrı bir kümede yer almasının nedeni olabilmektedir. Her iki kümede yer alan illerin verilerine daha yakından bakıldığında 2 nolu küme ile 4 nolu kümeyi ayıran göstergelerin ekonomik göstergeler olduğu görülmektedir. Örneğin kişi başına katma değer oranı, kişi başına GSMH'dan alınan paylar gibi verilerde bir farklılaşma göze çarparken okullaşma oranları, insani gelişmişlik endeksi gibi sosyal verilerde tablo farklılaşmamaktadır. Bu durumda GAP projesi ile ilgili yoruma dönersek, 2 nolu kümede yer alan illerde bu projeden kaynaklanan hareketlenmenin sadece ekonomik alanla ilişkili kaldığı, sosyal düzeyde kısmi de olsa bir gelişmenin yaşanmadığı söylenebilir. Ayrıca tarımsal istihdam verileri her iki kümede de yüksek görünmektedir. Ancak kişi başına gelir ve katma değer verilerinin her iki kümede de oldukça düşük seviyelerde oluşu bu kümede yer alan illerde gelişmeye neden olacak düzeyde ve nitelikte tarımsal faaliyetin yer almadığını göstermektedir. Sonuç olarak bu iki kümeyi Türkiye genelinde ele alırsak, her iki kümede yer alan illerin Türkiye'de en dezavantajlı durumda olan bölgeleri oluşturduklarını söyleyebiliriz. Hem ekonomik hem de sosyal göstergeler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Genel Bir Değerlendirme

Bu analizin sonuçları Türkiye'de doğu ile batı arasındaki farklılaşmayı ve dengesizliği göstermektedir. Türkiye'nin batısında özelikle de Marmara ve Ege Bölgelerinde yer alan iller, çoğunlukla gelişmiş merkezleri içeren kümelerde yer almaktadır. Aksi şekilde dezavantajlı konumda olan kümelerde yer alan iller ise çoğunlukla Türkiye'nin doğusunda yer alan illerdir. Sanayi aktiviteleri ve dolayısıyla sanayi istihdamı Türkiye'nin batısında yoğunlaşmışken doğu illerinde sanayileşmenin çok düşük olduğu göze çarpmaktadır. Doğu illerinde tarımsal istihdamın yüksek oluşuna rağmen gelir ve katma değer verilerinin bu illerde düşük oluşu tarımsal yoğunlaşmanın da bu illerde olmadığını vurgulamaktadır. Tarımsal yoğunlaşma daha çok İç Anadolu'da yer alan illerde olmaktadır. Sosyal verilerde de tablo farklı değildir. Türkiye'nin batısında yer alan illerde eğitim ve sağlık hizmetlerine ilişkin durum doğu illerinin çok üzerinde bir gelişmişliğe sahiptir. Özetle burada yaptığımız inceleme en genel anlamda doğu-batı arasındaki eşitsizlikleri ve dengesizlikleri göstermektedir. Benzer bir tespit Türkiye'de bölgeler arasındaki farkları analiz eden bir çalışmada da vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de E-5 karayolunun doğusu ve batısı olmak üzere birbirleri arasında büyük gelişme farkları ve dengesizlikler olan iki büyük bölge olduğu tespiti yapılmaktadır.

Bu genel tabloya aykırı bir takım gelişmiş merkezler de olabilmektedir. Bunlar ise kimi zaman yerel ve tarihsel kimi zaman ise konumlarından kaynaklanan potansiyelleri belirli ölçülerde gelişmeye konu edebilmiş merkezlerdir. Tarımsal potansiyeli zengin Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Gaziantep'i yaratması bu duruma bir örnek olarak ele alınabilir. Gaziantep ilinin, içinde bulunduğu bölgenin sahip olduğu potansiyellerin gelişmişliğe döndüğü bir merkez olarak öne çıktığı söylenebilir.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan önemli bir tespit de, gelişmiş ve önemli merkezlerin birincil ve ikincil çeperlerinde yer alan illerde

yarattıkları gelişmişliktir. İstanbul, Kocaeli, Ankara ve İzmir'in; Tekirdağ, Manisa, Kırklareli, Bilecik, Bolu ve Konya gibi illerle aynı ya da birbirine yakın kümelerde yer alması bu duruma işaret etmektedir. Diğer bir deyişle Türkiye'de belirli gelişme odakları ve merkezleri bulunmakta ve bu odaklar ilişki içinde oldukları çevre illeri de etkilemekte ve gelişme bu illere de yayılabilmektedir.

BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLERİN GİDERİLMESİ ÜSTÜNE

Bölgeler arası gelişmişlik farkları ve bölgesel eşitsizlikler tanımlandığında, geri kalmış bölgelerin kalkınmasına ve eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik müdahalelerin gündeme gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu müdahalelerin ne şekilde olacağı ise; müdahale eden idari birim, bölgelerin ve eşitsizliklerin tanımlanışı, planlamanın mekansal sosyal ve ekonomik nitelikleri ve ortaya konan amaçlara göre değişecektir.

Amaç ülke kaynaklarının en verimli şekilde değerlendirilmesi ve ülkenin uzun dönemli refah ve gelişmişliğini arttırmak olduğunda, amaçların bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ile aynı yönde olması zorunlu görülmeyebilir. Bunun bir örneği, Türkiye'nin özellikle çok partili dönem ile uygulamaya koyduğu, bölgesel eşitsizliklerin ulusal kalkınmanın motoru olabileceği fikrinden hareket eden, büyüme kutupları yaratma politikasıdır. Gelişmiş ve ileri gitmiş olan bölgelerin, diğer bölgelerin de kalkışını (take-off) sağlayabileceği bu politikanın temel varsayımlarındandır. Buna benzer bir başka yaklaşımda ise, yığılma ekonomileri göz önünde bulundurulduğunda, kaynakların ekonomik olarak en verimli kullanımının belirli bölgelerde yığılmayı gerektirdiği varsayılmaktadır.

Her iki yaklaşımın da savunusunu yapmak mümkündür. Ancak, bu savunuların ekonomik akılcılık ve ekonomik olarak verimli olmak temellerine dayanıyor olması, bölgesel eşitsizlikler nunun odağından uzaklaşılmasına neden olur. Bu odak, belirli bölgelerin diğer bölgelere kıyasla ulusal ve uluslararası refahtan yeterli ve adil bir oranda pay alamadıkları, bundan ötürü temel ihtiyaçlar ve gelişmenin gereksinimlerini karşılayamaz duruma geldikleri gerçeğidir. Bu gelişmemiş bölgelerde yaşayanlar göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik olarak en verimli kullanıma denk gelmese de, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması yönünde kaynak kullanımı, sosyal adalet ve hakçalık yönünden uygun ve zorunlu gözükmektedir.

Bundan ötürü bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde en temel araç kaynakların ve artı değerin yeniden dağıtılmasıdır. Sanayi devrimi sonrasında bunun aracı doğrudan doğal kaynak ve emekten elde edilen artı değerin paylaştırılması iken, günümüzde bilginin ve bilginin mülkiyetinden doğan artı değerin yeniden paylaştırılması araçlar arasına eklenmiştir. Bu açıdan, metanın üretim ve bilginin üretimi sürecinde elde edilen artı değer ile bilginin kendisi yeniden dağıtımın konusu olmaktadır.

Bunun araçları idari mekanizmaların işleyişi ve otoritelerinin gücü ile ilişkili olduğu kadar, yeniden dağıtımın toplum içinde meşrulaştırılması ile de ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, AB içinde yeniden dağıtım süreçleri, projeler ve aktörler bazında, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde meşru bir ilke olarak kabul edilmiş durumdadır. Ancak bu ilkenin uygulanması, bölgelerde aktarılacak olan kaynakların üretime dönüştürülmesi ve bunun denetime açıklığı ölçüsünde mümkün olmaktadır.

Türkiye için yeniden dağıtımın söz konusu olması, hem ekonomik olanakların kısıtlılığı, hem de belirli bir yeniden dağıtım mekanizmasının işleyecek düzeyde toplumsal olarak meşru olmamasından ötürü nludur. Teşvik, vergi indirimi gibi araçlar, kaynakların üretime yönelik dönecek şekilde gelişmişten geri kalmışa doğru yeniden dağıtılmasını sağlamakta yetersiz kalmaktadır.

Bu çerçevede bölgesel eşitsizliği aşmak adına ilk başta yapılması gereken, hangi kalkınma modeli seçilirse seçilsin, kaynakların yeniden dağıtımının sağlıklı bir biçimde yeniden formüle edilmesidir. Bir başka ifadeyle Türkiye'de bölgesel eşitsizlik ve dengesizliklerin giderilmesi için sosyal devlet araçlarının uygulamaya konulması gerekmektedir. Sosyal devletin temel aracı ise özellikle kaynakların kıt olduğu bir ortamda planlamanın bölgesel ve sektörel anlamda etkin kılınmasıdır. Gerek kamu yatırımlarında gerekse özel sektör yatırımlarında ölçek ekonomisinin eşiklerinin aşıldığı durumlar izlenerek yeni ölçek birimlerinin bölgesel gelişme ölçütleri açısından geri durumda bulunan bölgelerde yaratılması için gerekli önlemler alınmalı ve politikalar oluşturulmalıdır. Bu politikaları etkin olarak üretip uygulayabilecek kurumlar ise bölgesel kalkınma kuruluşları ile ülke ve bölge ölçeğinde planlama yapabilecek merkezi kuruluşlardır. Bu çerçevede ivedilikle, DPT gibi merkezi yönetimin planlama kurumlarının yeniden yapılandırılması ve bölge planları yeniden işletilebilmesi gerçekleştirilebilir. Ancak gerek bölgesel kalkınma kuruluşlarının gerekse merkezi yönetimin planlama kuruluşlarının (yeniden) yapılandırılması süreci yerinden yönetim ilkesini zedelemeden gerçekleştirilmelidir. Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi perspektifli çalışmalar, küreselleşen dünyanın gerçeklerine gözlerini kapamamalı, bölge planları ise sadece kamu yatırımlarının yer seçimlerini gösteren belgeler olmaktan çıkıp, özel sektörü yönlendiren dinamik ve esnek planlar haline getirebilmelidir. Bu durum, finansal güçsüzlüklerin yarattığı problemler ile uğraşan merkezi yönetimlerin gerçeğine daha uygun gözükmektedir.

Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde Avrupa Birliği'ne katılım süreciyle birlikte gündeme gelen bazı fonlar da başvurulabilecek önemli araçlar olarak düşünülebilir. Türkiye için Avrupa Birliği'nin Yapısal Fonları'ndan aday ülke olarak destek almak bugün için kısmen mümkündür. Ancak bu süreç çok uzun ve zahmetli bir işlemler dizisi olmasının yanı sıra, elde edilen fonların miktarları da son derece sınırlıdır. Ayrıca Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde söz konusu olan bölgesel eşitsizlikler, Türkiye'dekine oranla çok düşük düzeylerdedir. Bu duruma rağmen, Avrupa Birliği Yapısal Fonları'ndan yararlandırılan bölgelerdeki gelişme hızları, çok büyük boyutlardaki kaynak aktarımlarına karşın, gelişmiş bölgelerin gerisinde kalmaya devam etmektedir. Özetle, bu fonlar da aslında nu tam olarak çözebilecek bir olanak sunamamaktadır.

Türkiye'de bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi konusu Avrupa Birliği ya da benzer bazı dışsal süreçler için bir gereklilik ya da bu süreçlerin kurtarıcılığında kotarılacak bir konu olarak ele alınmamalıdır. Türkiye, bu nu aşabilecek güç ve potansiyele sahip bir ülke olarak bugüne değin izlediği yanlış ve eksik politikalardan uzaklaşmalı ve bölgesel kalkınmayı piyasa güçlerinin etkinliklerinin sonucunda çözülebilecek bir mesele olarak algılamamalıdır. Yönlendirilmeyen sermaye hareketlerinin, belirli bölgelerin azgelişmişliği pahasına belirli bölgeleri geliştirdiği ve bu döngünün sürekli bir 'yıkarak yeniden yapma' sürecine neden olduğu unutulmamalıdır.

b) istihdam niteliği ve niceliği.

Emek Ve Teknoloji

Üretilmiş mal ve hizmetlerdeki değerin kaynağı ve değeri çoğaltabilme özelliğine sahip olan tek faktör, insanın yaratıcı zihinsel

emeğidir. Bu nedenle emek ve özellikle de yaratıcı zihinsel emek kavramlarını biraz daha yakından incelemek yararlı olacaktır.

Emek

Çok kısa olarak emeği, işgücünün mal veya hizmet üretimi esnasında harcadığı çaba veya efor olarak tanımlamak mümkündür.

Emeği kabaca iki gruba ayırmak mümkündür;

Nitelikli emek,

Niteliksiz emek.

Nitelikli emek derken, resmi eğitim (okullar) ve gayrı-resmi eğitim sonucu kazanılan ve deneyim ile arttırılan beceriler kast edilmektedir. İktisat biliminde emeğin niteliği anlamına da gelen bu tür kazanımlar, pek çok kişi tarafından beşeri sermaye olarak da tanımlanmaktadır.

Nitelikli emekçi ise belli bir düzeyde eğitime-deneyime sahip olan işçi, nitelikli işgücü ise nitelikli emekçilerden oluşan topluluktur.

Niteliksiz İşgücü Var mıdır?

Nitelikli emeğin tanımından yola çıkıldığında, niteliksiz emeğin eğitimsiz, belli bir becerisi ve deneyimi olmayan emek olarak tanımlanması gerekir. Ancak, kelime anlamında "niteliksiz" işgücü sadece teoride vardır. Çağımızda her toplumda, her bireyin göreceli olarak az veya çok resmi-gayrı resmi bir eğitimi, deneyimi ve becerileri, dolayısıyla bir "nitelik düzeyi" vardır. Gerçekçi bir kuramsal yaklaşımda nitelikli-niteliksiz ayrımı yerine sadece bireyin göreceli nitelik farklılıklarından söz edilebilir. Bu nedenle niteliksiz emek diye bir şey aslında hiç yoktur. Üretim için ""yeterli" donanıma sahip olmayan kişilerden söz etmek mümkündür ama bu içerik olarak çok farklı bir anlam taşır. Nitelikli-niteliksiz ayrımı yerine, "nitelikli-daha az nitelikli" veya "nitelikli-daha çok nitelikli" şeklinde bir ayrım yapmak daha doğru olacaktır. Böylece işgücünün emek (L) ve beşeri sermaye (H) diye yapay ve anlamsız ayrımı da gereksiz olacaktır.

Nitelikli İşgücü Olmazsa Olmaz Koşuldur

Bireyin içinde bulunulan andaki genel bilgi seviyesi ile deneyimi-yeteneği-becerisi, emeğin nitelik düzeyini belirler. Bu düzeyi belirlemek için çeşitli hesaplama yöntemleri denenebilir. Örneğin, bireyin eğitim almak için geçirdiği toplam süre bir kıstas aracı olarak kullanılabilir, ama sağlıklı bir sonuç elde etme olasılığı çok düşüktür. Çünkü ne alınan eğitimin kalitesini, ne öğretmenlerin bilgi aktarabilme becerisini, ne de öğrencilerin algıladıkları bilgi düzeyini net bir şekilde ölçebilme olanağı yoktur.

Ayrıca nitelikli emeğin düzeyini etkileyen ve verimlilikte çok önemli bir etken olan "deneyimi" ölçmek daha da zor bir işlemdir. Deneyim düzeyinin gelişmesinde, eğitim ve çalışılan yıllar kadar, kişisel beceriler-yetenekler, yetişilen çevre ve kariyerin gelişim trendi de etkili olmaktadır. Bu nedenlerle metafiziksel yanı daha ağır basan emeğin niteliği (beşeri sermaye) gibi bir kavramı matematiksel veya istatistiksel ölçüm alanları dışında analitik kavramlar olarak incelemek daha yararlı olacaktır.

Refah ve Rekabetin Önkoşulu

Bir ülkenin iş-gücünün nitelik düzeyi ve nitelikli insanların sayısı yüksekse, büyük olasılıkla o ülkenin teknolojik gelişmişlik ve ekonomik refah düzeyi de yüksektir. Diğer bir deyişle, işgünün nitelik düzeyi ve ve nitelikli miktarı ile ülkenin gelişmişliği arasında çok

yakın bir ilişki vardır. Bu nedenle çağdaş refah düzeyinde rekabetçi bir toplum olabilmek için yeni teknolojiler üreten ve etkin olarak kullanabilen nitelikli işgücünün önemi çok büyüktür.

Teknolojileri etkin kullanabilen nitelikli işgücünün varlığı, uzun dönem refah artışları için yeterli değildir. Örneğin, toplumdaki herkese gerekli olan eğitimi verdiğimizi ve her meslekte ihtiyacı fazlasıyla karşılayacak kadar mühendis, teknisyen, doktor, vb. olduğunu ve her malı-hizmeti optimum kalitede ve verimlilikte ürettiğimizi varsayalım. Belli bir süre sonra piyasalar doyuma ulaşılacak ve büyüme duracaktır. Büyümenin uzun dönem devamlılığı için ise mutlaka teknolojik yeniliklerin yapılması ve üretimde kullanılması gerekir. Yeni teknoloji üretimi için ise yaratıcı niteliklere sahip nitelikli emeğe gereksinim vardır. Dolayısıyla uzun dönem refah artışı için yaratıcı zihinsel emek ön plana çıkmaktadır. Tarihsel süreçte geçen binlerce, on-binlerce yıl içinde insanların ürettiği ve kullandığı bilgi miktarı ve teknolojik yenilikler sürekli artarken, bu gelişmelerle birlikte toplumların refah düzeyleri de sürekli artış göstermiştir.

Yeni teknolojiler üretmeye yarayan zihinsel emeğin yaratıcılık niteliği, (yeni teknoloji yaratabilme özelliği) gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) için olmazsa olmaz bir koşul değildir. Mevcut duruma bakıldığında, GOÜ için "yeni" teknolojiler yaratan zihinsel emekten daha önemli olan şey; var olan teknolojileri gerektiği gibi kullanabilecek işgücünün niteliği ve miktarıdır: Yani teknolojiyi etkin kullanan işgücü. Çünkü gelişmiş ülkelerce veri (bilinen) teknolojilerin büyük çoğunluğu GOÜ ülkeler ve firmalarınca "yeni teknoloji" özelliği taşımaktadır.

Teknoloji Transferi ve Nitelikli İşgücü

İlke olarak, bilinen teknolojilerden adaptasyon yoluyla azami seviyede yararlanmanın yollarını aramak (teknoloji transferi), gelişmekte olan ülkeler için yeni teknolojiler üretmekten daha rasyonel bir davranış olacaktır. Bu nedenle ihtiyaç duyulan düzeyde teknolojileri kullanabilecek niteliklerle donanmış işgücüne sahip olmak çok büyük önem taşımaktadır.

Ancak, teknoloji piyasalarındaki uygulamalar, şimdiye kadar daha ziyade gelişmiş ülkelerin firmalarının çıkarlarını koruma ve arttırmaya yönelik bir trend izlemiştir. Özellikle teknoloji kullanımı ile ilgili kısıtlayıcı önlemler ve "transfer-pricing" mekanizması, gelişmekte olan ülkeler firmaları aleyhine birçok unsur içermektedir. Teknolojik yeniliklerden sağlanan küresel faydanın artabilmesi için teknoloji piyasalarındaki aksaklıkların bir an önce gelişmekte olan ülkeler için daha yararlı hale dönüştürülmesi gerekir (Gürak, Hidden Costs, www.hasmendi.net).

Teknolojiyi Etkin Kullanabilmek

Eğer üretimde kullanılan teknoloji hiç değişmeden kalsaydı, tüm beşeri, fiziksel ve finanssal girdilerin azami verimlilikte, yani optimum etkinlikte, kullanıldığı aşamada bireyler ve toplum sahip olabileceği en yüksek refah düzeyine ulaşacaktı. Optimum etkinliğe ulaşıldıktan sonra ise büyüme sadece nüfus artışı kadar artabilecekti. Oysa gerçek yaşamda, ekonomik büyüme ve refah artışı, nüfus artışından bağımsız olarak süreklilik arz etmektedir. Bilginin artışı Sanayi Devrimi ile ivme kazanmış, enformasyon çağının bilişim olanakları ile de çok daha büyük bir hızla üretilebilir, ulaşılabilir ve dağıtılabilir olmuştur.

Çağımızda sahip olduğumuz büyük bilgi birikimi sonucu, mal ve hizmet üretiminde gittikçe artan miktarda ve nitelikte işgücüne ihtiyaç duyulmuş, artan resmi eğitim yılları sayısı ile bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla çağdaş verimlilik seviyelerine

ulaşabilmek ve toplumsal refah düzeyini yakalayabilmek için çağdaş teknolojilerden optimum faydayı sağlayabilecek nitelikte eğitimi olan işgücüne sahip olmak gelişmenin bir önkoşulu haline gelmiştir. İçinde yaşadığımız bilgi çağında, eğitimin sadece belli bir resmi eğitim süresinde değil, hem kişiler hem de firmalar/ kurumlar için "yaşam boyu" sürdürülebilir olması kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Teknolojiye ve Nitelikli İnsan Gücüne Sahip Olan Kazanıyor

Almanya ve Japonya'da 2. Dünya Savaşı sonrası fabrika binaları, limanlar, altyapı, havaalanları gibi fiziksel varlıklar açısından büyük ölçüde yıkım olmuştu. Ama her iki ülke de kısa zamanda hızla büyüyerek tekrar dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında yerlerini aldılar. Çünkü ülkeyi yeniden inşa edebilecek, üretimi artırabilecek teknolojilere ve nitelikli insan-gücüne sahiptiler.

Buna karşın, teknolojide çağı yakalayamamış ve eğitime vermesi gereken önemi Osmanlı döneminde yeterince kavrayamamış olan Türkiye, 2. Dünya savaşına katılmamasına, ülkenin savaştan tahrip olmamasına rağmen, hâla Avrupa'nın en az gelişmiş ve aynı zamanda eğitim seviyesi en düşük ülkeleri arasındadır. 1950'li yıllarda, Türkiye'den daha az kişi başı gelir düzeyine sahip olan Güney Kore bile bugün Türkiye'den en az dört kat daha fazla kişi-başı gelire sahiptir. 1997 yılında Güney Kore'nin kişi başı katma değer üretimi sanayide 2,486 $ iken Türkiye'nin sadece 646 $'dı. İki ülke arasındaki işgücünün eğitim farklılıklarına bakıldığında ise bu durumu açıklayan bir uçurum ortaya çıkmaktadır. Bu arada ülkelerin uyguladıkları ekonomik politikaların kalkınmaya katkılarını da küçümsememek gerekir.

Tarihsel süreç bize çok net bir şekilde şunu göstermiştir: Emek ve doğal kaynaklar dışında ki tüm varlıklar tamamen tahrip olsa bile insan, sahip olduğu bilgi ve beceriler sayesinde, belli bir zaman sonra eski üretim ve refah düzeyini tekrar yakalayabilir.

Diğer Önemli Unsurlar

Büyümeyi ve kalkınmayı belirleyen faktörler, sadece nitelikli emek ve emeğin ürünü olan teknolojik yenilikler değildir. Diğer önemli unsurların bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Adil rekabet koşulları içeren yerel ve küresel ekonomik ortam.
Kurumsal ve kültürel altyapı.
Toplumun genel bilgi-eğitim düzeyi.
Ülkenin genel teknolojik gelişmişlik düzeyi.
Küresel teknoloji transferi olanakları.
Finanssal sermaye birikimi.
Doğal kaynak zenginliği.
Doğru ekonomik politikalar.
Dürüst politikacılar ve bürokratlar.

Ama bütün bunların hepsinin önünde gelen en önemli etken nedir? diye lacak olursa, verilecek tek yanıt vardır:
BİLGİLİ İNSAN-GÜCÜ veya NİTELİKLİ EMEK.

186 Reel milli gelir, cari mili gelir, senyoraj ve enflasyonu tanımla. Enflasyonist bir ortamda senyoraj ve mili gelir arasındaki ilişki, iktisadi büyümeye etkisi nedir?

Reel milli gelir, cari mili gelir: NOMİNAL MİLLİ GELİR &REEL MİLLİ GELİR
Üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları ile çarpılması oluşan toplama milli gelir dedik.Fiyatların artması ile oluşacak milli gelir artışı gerçeği yansıtmaz; reel bir artış değildir, ekonomi büyümemiş, satın alma gücü artmamıştır.Çünkü bahsedilen artış reel değil nominal(parasal) bir artıştır.Ekonomik büyümenin göstergesi olan büyüklük reel milli gelirdir. Reel ve nominal değişimleri ayırt etmenin iki yolu vardır:
Diyelim 1980 ve 1988 yıllarını karşılaştırıyoruz. 1988 yılı GSMH'sini hesaplarken 1988 yılı fiyatlarını değil karşılaştırma yapacağımız 1980 yılının fiyatlarını kullanırız. Bu şekilde 1980 ile 1988 yılları arasındaki dönemde fiyat artışları nedeniyle ortaya çıkan aldatıcı GSMH(ya da milli gelir) artışı giderilmiş ve geriye gerçek artış kalmış olacaktır.
Fiyat endeksi kullanılır.
Fiyat Endeksi = Nominal GSMH / Reel GSMH
Seignorage Hakkı: (Seignorage)
Altın ve gümüş gibi madeni paraların kullanıldığı dönemlerde, bu paraların üretimlerinden kaynaklanan bir maliyetleri, bir de üzerlerinde gösterilen paralık değerleri vardı. Para basma tekeli dolayısıyla bu değer farkı senyöre, yani kral veya hükümdara gidiyordu. O nedenle buna seignorage hakkı denmiştir. Seignorage, biçim değiştirmiş olarak bugünkü kâğıt para standardında da geçerlidir. Şöyle ki, kâğıt para basmanın sıfıra yakın maliyeti ile kâğıt paraya verilen değer arasındaki farkı ifade eder. Ancak bu yararlar bugün bütün bir topluma mal edilir. Günümüzde bu tür kazançlara "emisyon kazancı"' adı verilir. Geçmişte uluslararası para alanında uygulanan Bretton Woods Sisteminde "seignorage", uluslararası ödeme aracı olarak kullanılan Dolar çıkarma tekeli dolayısıyla ABD'nin elde ettiği yararlar için kullanılmıştır. Bu sistemde dolar uluslararası ödemelerde "anahtar para" durumundaydı. ABD para basmakla hem yurt içi para ihtiyacını karşılıyor, hem de bu parayı ithalatının finansmanında kullanabiliyordu. Oysa öteki ülkeler için böyle bir ayrıcalık yoktu. Onların ithalatını finanse edebilmeleri için önce ihracat yapmaları, ya da diğer yollardan dolar (ya da öteki ödeme araçlarını) kazanmaları gerekiyordu. Kısaca ABD aynen senyörler dönemine benzer biçimde, kâğıt para basmanın sıfır olan maliyeti ile bununla ithal ettiği malların değeri arasındaki farktan yararlanmış oluyordu. Dolarının hala uluslararası ödemelerde kullanılan bir para olduğu düşünülürse, ABD'nin bugün de bu avantajdan yararlandığı anlaşılır. Ancak, bugün doların yanında Euro, Yen, vs. gibi öteki paralar da bir ölçüde bu ayrıcalıktan yararlanmaktadırlar (Seyidoğlu, 2002, ss.546–547).

ENFLASYON

Enflasyon cari fiyatlar düzeyinde toplam talebin toplam arzdan fazla olması demektir. Bu takdirde fiyatlar genel düzeyi artmaya başlayacağından, "enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin devamlı olarak yükselmesi demektir" şeklinde tanımlanabilir. Fiyatlar genel düzeyindeki artışları meydana getiren nedenler, ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına göre farkllılık göstermekle birlikte, genel olarak aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

-Tüketici gelirlerindeki artışların talebi artırması,
-Cari fiyatlarla toplam talebin, toplam arzdan yüksek olması,
-İklim koşullarının olumsuz olduğu dönemlerde tarım ürünleri arzının azalması, yüksek taban
Fiyatı politikaları,
-Y.çi ücretleri ve hammadde fiyatlarındaki artışlar, yüksek faiz hadleri, devalüasyon gibi ürün
maliyetlerini doğrudan yükselten etkenler,
-İthal edilen malların fiyatlaryndaki artışlar,
-Kamu kuruluşlarının etkin çalışmaması nedeniyle maliyetlerin artması,
-Tasarruflaryn yatırımlardan az olması,
-Tedavüldeki paranyn hızla artması, devlet harcamalarının devlet gelirlerine kıyasla artması, bol
ve ucuz kredi verilmesi vb.

Nedenlerine göre iki çeşit enflasyondan bahsedilir:

(1) Talep Enflasyonu: Ekonominin genel dengesi bozularak "toplam talep" düzeyindeki artışların önemli ve sürekli fiyat artışlaryna neden olması durumunda talep enflasyonundan sözedilir. Devamlı para arzı ile şişirilen talep, fiyat düzeyini yükseltir. Diğer bir deyişle, harcamalaryn artması, fiyatlaryn yükselmesine neden olmaktadır. Talep enflasyonunu önlemek için bütçe, para ve kredi politikaları uygulanır.

(2) Maliyet Enflasyonu: Maliyetlerdeki yükselmelerin fiyatlar üzerine yansımasıyla başlayıp genişleyen enflasyona, maliyet enflasyonu denir. Y.çi ücretlerinin artışı, dolaylı vergiler, yüksek faiz hadleri, ithal edilen malların fiyatlarındaki artışlar maliyetlerin, dolayısıyla fiyatların yükselmesine neden olur. Maliyet enflasyonu mücadelesinde piyasayı düzenleyici ve rekabeti artırıcı önlemler alınır. Hızlı fiyat artışları nedeniyle tüketicilerin harcama eğilimlerini yükseltmeleri enflasyonun daha da hızlanmasına neden olmaktadyr. Aşırı enflasyon (hyperinflation) diye adlandırılan bu enflasyona çeşitli dönemlerde rastlanmıştır. Bu durum emisyon artışına kıyasla fiyat yükselişlerinin daha hızlı olmasına ve paradan kaçış olayınyn başlamasına yol açmaktadır.

Aşırı enflasyon durumunda her türlü mala karşı büyük talep artışı olmakta, halk tasarruflarını
para yerine altın, döviz, gayrimenkul vb. alanlara kaydırmaktadır.

Gizli enflasyonda ise genel fiyat düzeyinde birikmeli artışlar vardır. Buna Sürünen Enflasyon da denir. Fiyatlardaki artışlar, endekslere giren ürünlere yansımaktadır. Fiyat yükselişleri süreklidir, fakat genel değildir.

Gelişmekte olan ülkelerde rastlanan enflasyon ise genellikle yapısaldır. Yapısal enflasyon üretimde kaynakların bir kullanımdan başka bir kullanıma süratle geçirilemediği, parasal ücretleri ve fiyatları artırmanın kolay olduğu fakat bunları azaltmanın mümkün olmadığı, talep ve maliyet kalıpların değişmesiyle birlikte reel ekonominin uyumunun çok zor ve geç olduğu ekonomik yapılarda gözlenmektedir. Böyle bir ekonomide potansiyel genişleme gösteren sektörlerde bile, kaynakların yavaş hareketliliğinden dolayı bu sektörlerde genişleme zamanında olamaz ve maliyetlerin artışıyla fiyatlar da artar. Bu suretle ekonomideki uyum süreci yapısal esneksizlikten dolayı enflasyon yaratır. Bu enflasyon sürecinin gerçekleştiği ekonomilerde enflasyon oranı hiç bir zaman sıfır düzeyine indirilemez.

FRİEDMAN KURALI VE OPTİMAL ENFLASYON ORANI

Yukardaki lara verilen cevaplar senyoraj literatürünün iki ayrı kolda gelişmesine yol açmıştır (McClure and Willett-1988): Bu iki gelenek arasındaki farkın temeli politika otoritesinin yapısı ile ilgili varsayımlarının farklı olmasıdır. Friedman geleneği, enflasyonist eğilimleri hemen hemen hiç kontrol altında tutulmayan bir hükümetin bulunduğu ve bu hükümetin gelirini maksimize edecek enflasyon oranını araştırdığı varsayımına dayanmaktadır (Friedman-1971; Chappell-1981; Barro-1983; Kimbrough-1986; Mankiw-1987). Phelps geleneği ise dürüst (benevolent) bir diktatörlük ya da etkin demokratik kontrol öngörür ve optimal enflasyon oranı üzerinde odaklaşır. Burada optimalite kamu harcamalarını finanse etmenin maliyetlerini minimize etmek olarak tanımlanmaktadır (Bailey-1956; Tower-1971; Phelps-1973; Auernheimer-1974; Gordon-1975). Bu iki yaklaşım arasındaki fark Friedman Kuralı'ndan hareketle açıklanabilecektir:

Milton Friedman, bir ekonomideki optimal enflasyon oranını belirlemek için basit bir kural geliştirmiştir. Friedman Kuralı olarak bilinen bu kural elde işlem amaçlı para tutmanın ya da parasal yatırımların alternatif maliyeti üzerinde durmaktadır. Buna göre elde nakit para tutmanın hiçbir getirisi yoktur; parasal yatırımlar ise hazine bonolarından daha düşük getiri sağlayacaktır. Bu çerçevede elde ne kadar para tutulacağı vazgeçilen faiz gelirine bağlıdır. Friedman, elde tutulan paranın gelir kaybına uğramaması için ya elde tutulan nakit paraya da vadesiz mevduatlar gibi bir faiz ödenmesini ya da enflasyon oranının sıfıra indirilmesini önermektedir. Ona göre optimal enflasyon oranı sıfırdır. Bu durumda devletin bir enflasyon vergisi elde etme yolu kapanmaktadır. Hükümetler kamu finansmanını ya vergilerle ya da borçlanarak karşılamak zorunda kalmaktadır (Friedman-1969; Friedman-1971; Cogley-1997). Böylece Friedman kontrolsuz politika otoritesini bütünüyle kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır.

Buna karşılık Kamu Maliyesi Yaklaşımının öncüsü olan Edmund Phelps, enflasyon vergisinin diğer vergilerden bir farkı olmadığını öngörmektedir. Enflasyon, elinde para tutan insanların reel para balanslarının bir kısmının devlete aktarılmasını sağlamaktadır. Eğer enflasyon düşürülürse devlet bir gelir kaybı ile karşılaşacak, bu kaybı telafi etmek için de diğer vergilerin yükseltilmesi gerekecektir. Phelps, enflasyon vergisi durumunda meydana gelecek sapmalar diğer vergilerin uygulanması durumunda meydana gelecek sapmalardan daha düşük olacaksa enflasyon vergisinin uygulanmasını önermektedir. Phelps'e göre diğer vergiler enflasyonun düşmesinin yararlarını gidererek (off-set) kendi sapmalarını üretecektir. Örneğin özel ekonomik kararları saptıracak, emek arzını azaltacak, sonuçta toplam hasılayı azaltacaktır. Phelps'e göre vergiler bu kayıpları minimize edecek şekilde kullanılmalıdır.

Friedman'dan farklı olarak Phelps enflasyon oranı düşük olduğu sürece enflasyon vergisinin kullanılmasını önermektedir. Senyorajı merkez bankasının hükümete sıfır faizle borç vermesi olarak değerlendirmekte, böylece faiz giderinden tasarruf edilmesini önermektedir. Böylece kamu harcamalarının finansman maliyetinin minimize edilmesi amaçlanmaktadır (Phelps-1973; Cogley-1997 ;Soylu-1997/10).

Friedman'ı izleyenler sıfır optimal enflasyon oranını savunmaktadır (Chari, Christiano and Kehoe-1996; Lucas-1994; Mulligan and Sala-i Martin-1997; Carrera and Teles-1997; Braun-). Phelps'i izleyenler ise pozitif bir enflasyon oranının gerekliliğini savunmaktadır (Auernheimer-1974). Pozitif bir enflasyon oranını savunanlar ise, kendi aralarında sosyal refahı gözetmeksizin senyoraj gelirini maksimize edici enflasyon oranını araştıranlar ile sosyal refahı da gözeterek bir optimal enflasyon oranı belirlemeye çalışanlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Maksimizasyonu öne çıkaran bir çalışmada enflasyon oranının %70 ile %160 arasında olması durumunda senyoraj gelirinin en yüksek düzeyde olacağı vurgulanmaktadır. Buna göre %160'ın üzerindeki enflasyon oranlarında paradan kaçış nedeniyle vergi tabanı daralacak ve senyoraj geliri düşecektir (Easterly and Schmidt-Hebbel-1993).

Buna karşılık ikinci grup enflasyon aracılığı ile gelir maksimizasyonu arayışlarının hükümetler için etkinliği artırmada uygun bir hedef olmadığını vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre yüksek enflasyon nedeniyle para talebindeki azalmanın yol açacağı etkinsizlikler de göz önünde bulundurulmalıdır. Etkin kamu finansmanı, bütün finansman biçimlerinin marjinal etkinlik maliyetlerinin eşitlenmesini gerektirir. Buna göre refah maksimize edici etkin enflasyon düzeyi gelir maksimize edici enflasyon oranının altındadır. Ancak sıfır değildir. Optimal enflasyon oranı kamu harcamaları ve diğer vergilendirme biçimlerinin marjinal maliyeti ne kadar yüksek ise o kadar yüksek olacaktır (McClure and Willett-1988/178). Eğer hükümet senyoraj gelirini maksimize etme çabası içerisinde değilse dürüsttür (benevolent). Ulaşılacak maksimum orana ulaşmaktansa sosyal refahı maksimize edecek oranı tercih etmektedir. Ancak dürüst bir hükümet bile enflasyonist finansman olanağı varsa ve işsizlik bu yolla geçici olarak da olsa düşürülebiliyorsa aşırı enflasyona yönelecektir(White-1988/309; Kimbrough-1986; Barro-1983). Bununla birlikte eğer vergi oranları gelir maksimize edici oranların altındaysa senyoraj yoluna başvurulması beklenmeyebilecektir (White-1988/308).

Optimal enflasyon oranının değerlendirilmesinde ülkedeki yeraltı ekonomisinin ve kayıt dışı ekonominin genişliği, vergi sisteminin etkinsizliği, vergi oranlarının yüksekliği gibi faktörler de göz önünde bulundurulmaktadır (Cogley-1997; Mourmouras ve Tijerina-1994/31; Bilgili-1997/ 101). Gelir vergisi kullanmanın maliyeti arttıkça ve monetizasyon maliyeti azaldıkça senyoraj da artacaktır (Grilli-1989/58). Bir ekonomide kayıt dışı faaliyetler ve yeraltı faaliyetleri ne kadar küçükse, vergi sistemi ne kadar etkinse Friedman kuralına o kadar yaklaşılması, aksi durumda ise vergi gelirleri düşük kalacağı için Phelps'in önerdiği gibi pozitif bir enflasyon oranı izlenmesi gerektiği önerilebilecektir. Azgelişmiş ve etkinsiz bir vergi sistemine sahip olan gelişmekte olan ülkelerin çoğunda nisbeten yüksek enflasyon oranlarının en önemli nedenleri bunlardır. Sonuçta gelişmekte olan ülkelerde senyoraj gelirlerinin toplam hasıla ve toplam kamu gelirleri içerisindeki payı gelişmiş ülkelere oranla çok daha yüksek olmaktadır (Banaian and Laney-1988/493-494; Edwards ve Tabellini, 1991/ 529-537; Bilgili-1998/98-99; Thurston-1994/2-3). Fischer'e göre endüstrileşmiş ülkeler GSMH'nın %1-5'i kadar senyoraj geliri elde etmektedir. Daha hızla büyüyen ve daha yüksek enflasyonu olan ülkeler ise daha fazla senyoraj geliri elde

etmektedir. Latin Amerika'da bu oran %2'den biraz yüksektir. Orta Doğudaki hızlı büyüyen ülkelerde ise %8-10 arasındadır. (Fischer-1982/ 300-301;Fischer-1992/8).

187 Avrupa'nın EURO para birimini kullanmaya başlamasının Türkiye ekonomisi üzerine etkileri nelerdir?

EURO'NUN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
Doç. Dr. Aykut Kibritçioğlu

---

1. Giriş

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana içinde bulundukları "siyasal" bütünleşme sürecinin önemli tamamlayıcılarından birini "ekonomik" bütünleşme, onun önemli ve güncel bir temel bileşenini ise "parasal" bütünleşme süreci oluşturmaktadır.

Parasal bütünleşme süreci; "Maastricht ölçütleri" çerçevesinde on beş AB ülkesinden on bir tanesinin enflasyon oranı, faiz haddi, kamu kesimi bütçe açıkları ve toplam borç stoklarını belirli sınırların altına düşürüp kendi ulusal paraları arasındaki dalgalanma gereksinimini minimize ederek ekonomilerini iyice birbirine "yakınlaştırmaları" veya benzetmeleri sayesinde, 1999'da başlayıp aşamalı olarak 2002 yılına kadar tamamlanacaktır. 2002'de, on bir ülkenin ulusal paraları fiziki olarak da yürürlükten kalkıp onun yerini "euro" adını verdikleri bir "tek para" alacak, parasal birliğin şimdilik dışında kalan İngiltere, Yunanistan, Danimarka ve İsveç de zamanla bu birliğe katılacaklardır. Öte yandan, Maastricht yakınlaşma (convergence) ölçütleri AB üyeliğine hazırlanmakta olan aday ülkeler açısından birer üyeliğe giriş engeli oluşturmayacak olsa bile, bu ülkelerin de er ya da geç parasal birliğin gerektirdiği makro-ekonomik ölçütlere uymaları gerekecektir.

1999 yılı başında "kaydi para" olarak kullanıma giren, 2002 yılında ise fizikî olarak dolaşıma çıkacak olan euro'nun çeşitli ulusal paralar karşısındaki seyri Grafik 1'de gösterilmiştir. Tablo 1'de ise, Grafik 1'deki ulusal paraların 4 Ocak 1999'dan 4 Ocak 2000'e kadar birbirlerine karşı ne oranda değer kazandıkları veya yitirdikleri özetlenmiştir. Bu verilere göre, Türk lirası 1999'da ABD doları, Japon yeni, İngiliz sterlini, Alman markı ve euro karşısında değer yitirmiştir. Euro ise, ABD doları, Japon yeni ve İngiliz sterlini karşısında değer yitirirken yalnızca Türk lirası karşısında değer kazanmıştır.

Türk Lirası'nın daha önceden ABD doları ile Alman markından oluşan bir döviz kuru sepeti itibariyle izlenen nominal değeri (eski sepet), 1999 yılı başından bu yana ABD doları ve euro'dan oluşan yeni bir kur sepeti itibariyle izlenmeye başlanmıştır (Grafik 2). 1999 yılı öncesinde DM ile ECU arasında var olan dalgalanmaların Ocak 1999'dan itibaren sıfırlanmasıyla, eski ve yeni ağırlıklı kur sepetleri Grafik 2'de çakışmış bulunmaktadır.

1 ABD doları ve 0.77 euro'dan oluşan (yani % 56.5 dolar ve % 43.5 euro ağırlıklı) yeni kur sepetinin, Aralık 1998 - Aralık 1999 arasında % 60.6 kadar artmış iken, TC Merkez Bankası tarafından 9 Aralık 1999 günü ilan edilen kur ve para politikası çerçevesinde, Aralık 1999 - Aralık 2000 döneminde % 20 kadar artması öngörülmektedir. Bu durumda, eğer Aralık 1999'daki ABD doları/euro çapraz kurunun Aralık 2000'de de geçerli olacağını varsayarsak, Türk lirası Aralık 1998 - Aralık 1999 arasında euro karşısında % 32.9 ve dolar karşısında % 42.0 kadar değer yitirmişken, Aralık 1999 - Aralık 2000 arasında her iki para karşısında da % 16.7 oranında değer yitirmiş olacaktır.22 Fakat söz konusu çapraz kur 2000 yılında da 1999'daki gibi hızla ABD doları lehine gelişecek olursa (bak. Grafik 3), TL 2000 yılında ABD doları karşısında % 22.0, euro karşısında ise % 8.6 oranında değer yitirmiş olacaktır.

AB ülkelerinin ortak parası euro'nun 1999-2002 döneminde yürürlüğe girmesinin kendi ekonomileri üzerindeki olası etkileri genellikle şu başlıklar altında tahmin edilmekte ve ele alınmaktadır: (i) AB ülkelerindeki mal ve hizmet fiyatları açısından saydamlığın artması, yani uluslararası fiyat karşılaştırmalarının kolaylaşması, (ii) euro bölgesindeki bütün döviz kuru dönüştürmeleriyle ilgili işlem maliyetlerinin ortadan kalkması ve (iii) 11 AB ülkesinin ulusal paraları arasındaki kurların sabitlenmesi nedeniyle kur riskinin sıfırlanması sonucunda (1) AB ülkelerinde mal ve hizmet piyasalarındaki rekabet yoğunlaşacak ve (2) böylece çıktıda artışa yol açıp işsizliği azaltacak, (3) üstelik, Avrupa sermaye piyasasının gelişmesi de teşvik edilmiş olacaktır.

İşte bu bildirinin konusunu; 1999'da kaydi para olarak yürürlüğe giren ve ilk iki yıl itibariyle belli başlı ulusal paralar ve TL karşısındaki gelişmeleri yukarıda kısaca tartışılmış olan euro adlı tek paranın Türkiye gibi bir üçüncü ülke üzerindeki makroekonomik etkilerinin neler olabileceğinin analiz edilmesi oluşturmaktadır. Bu amaçla, önce Bölüm 2'de, söz konusu etkilerin analizine yönelik mevcut yerli ve yabancı literatürün bir bilançosu çıkartılacak; daha sonra da, Bölüm 3'te, euro'nun ortaya çıkmasının üçüncü ülke ekonomileri üzerindeki olası etkilerinin nasıl analiz edilmesi gerektiği tartışılacak, birbirini tamamlayıcı nitelikte iki analiz yaklaşımı önerilecektir. Çalışma, sonuç düşüncelerinin özetlenmesiyle son bulacaktır.

2. Literatür

Euro'nun yürürlüğe girmesinin Türkiye ve diğer ülkeler üzerindeki olası etkileriyle ilgili literatürdeki haberdar olunan ve ulaşılabilen temel çalışmalar, Tablo 2 ve 3'te karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Tablo 2 ve 3'ün satırlarında, çalışmaları dikkate alınan yazarların, euro'nun hangi açı veya kanallardan Türkiye ve diğer yabancı ülkelere makroekonomik etkilerde bulunabileceğini düşündükleri özetlenmiştir. Başka bir deyişle, her iki tablodaki siyah kutucuklar, söz konusu sütunda yer alan çalışmada, ilgili satırda belirtilen alan itibariyle euro'nun olumlu veya olumsuz bir etkisinin olup olmayacağının ele alındığını göstermektedir. Buna göre, Tablo 2'de temel inceleme noktaları karşılaştırılan 52 çalışmada en çok ele alınan etkilerin, euro'nun (1) Türkiye'nin mal ihracat ve ithalatı, (2) finansal sermaye giriş ve çıkışları, (3) Türk finans sistemi, (4) Türkiye'deki kamu kesiminin dış borç stoku ve yönetimi, (5) finans ve dış ticaret mevzuatları ile, (6) Türkiye'nin gelecekteki iktisat politikaları ve yapması gereken yapısal reformlar üzerinde yol açabileceği etkiler olduğu görülmektedir. Yine bu 52 çalışmanın önemli

bir ortak özelliği, hemen hiçbirinde ekonometrik veya zaman serisi tahmin yöntemlerinin kullanılmamış olmasıdır.23 Bu çalışmalar pek ampirik bulgu ve öngörülere dayanmadıkları gibi, genelde, euro'nun uluslararası etkileri açısından bütünlüğü olan bir kavramsal-kuramsal çerçeve içinde de yapılmamışlardır.

Tablo 3'te karşılaştırılan 17 çalışma daha çok euro'nun Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Latin Amerika ve Asya ülkeleri üzerindeki etkileri hakkındadır. Bu çalışmalarda, Türkiye üzerindeki etkiler hakkındaki çalışmalardakinden farklı olarak, sadece (1) mal ihracat ve ithalatı ile (2) finansal sermaye hareketleri ve (3) söz konusu ülkelerin finansal ve döviz kuru sistemleri üzerinde yoğunlaşılmıştır.

Her iki tablodaki çalışmalarda, genellikle, AB ülkeleriyle daha yoğun mal ticareti ilişkisi bulunan ülkelerin euro'nun ortaya çıkışından daha çok etkilenmelerinin beklendiği belirtilmekte, finansal piyasalar aracılığıyla doğabilecek etkilerin ise genelde daha sınırlı olacağı tahminine yer verilmektedir. AB üyeliğine aday olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilgili olarak ise, literatürde, bu ülkelerin kendi ulusal paralarını ABD doları'na mı yoksa euro'ya mı sabitlemelerinin daha uygun olacağının sıkça tartışıldığı görülmektedir.

3. Euro'nun Uluslararası Etkilerini Farklı Analiz Yöntemleri

Literatürün yukarıda özetlenmesinden de anlaşıldığı gibi, euro'nun yürürlüğe girmesinin uluslararası etkileri nsalının yeni baştan ve bir bütün halinde ele alınmasının gerektiği ortadadır. Zira, söz konusu etkiler daha baştan geniş bir çerçeve içinde sınıflandırılıp tanımlanmadığı için, literatürdeki çalışmalar genelde yüzeysel kalmakta ve bunlarda ampirik sınama ve öngörülere pek yer verilmemektedir.

Euro'nun uluslararası etkileri; kaba bir bakışla, makroekonomik-mikroekonomik, dolaylı-dolaysız, statik-dinamik, akımlara-stoklara, kamusal-özel sektörlere, cari işlemler hesabına-sermaye hesabına, farklı piyasalara ve nihayet, euro'nun bir uluslararası para olarak işlevlerini yerine getiriş biçimine göre etkiler diye sınıflandırılabilir. Euro'nun uluslararası etkilerinin “neler olabileceğini” ve bu etkilerin “boyutlarını” tahmin etmeye çalışan birinin, herşeyden önce, bu etkileri “nasıl” analiz edilebileceğini iyice düşünmesi gerekmektedir. Başlangıç için bunun bir yolu, literatürde daha önceden yapılmış olan çalışmaları incelemek olabileceği gibi, diğer bir yolu da, iktisatçılar ve/veya euro'nun ortaya çıkmasından etkilenmesi beklenen ekonomik ajanlar üzerinde anket çalışmaları yapmak olabilir. Anket çalışmalarının iki ilginç örneği, Union Bank Swiss'in (UBS) İsviçre'de yaptığı 1998 tarihli kapsamlı anket çalışması ile, TC Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü'nün Ekim 1999'da tamamlayarak sonuçlarını internet üzerinde:

"http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/EUROd.html" adresinden kamuoyuna duyurduğu “Parasal Birliğe Geçiş ve Euro'nun Kullanılmaya Başlanmasının Firmalar Üzerindeki Etkileri” başlıklı yararlı anket çalışmasıdır. İktisatçılar arasında euro'nun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileriyle ilgili olarak yapılmaya çalışılan bir anket ve sonuçları ise, Internette:

"http://dialup.ankara.edu.tr/~kibritci/eurosur.html" adresinde sunulmuştur.

Bu çalışmada, euro'nun uluslararası etkilerinin kuramsal analizine yönelik olarak birbirini destekleyen iki çerçeve sunulmaktadır.24 Tablo 4 ve 5'te önerilen bu iki analiz çerçevesinden ilki, Bekx (1998)'in euro'nun bir “uluslararası para” olarak işlevlerinin neler

[23]Bunun bir istisnası sayılabilecek olan Ruhashyankiko (1998 ve 1999)'un bulgularına ileride değinilecektir.

[24]Kibritçioğlu (1998)'de, Euro'nun dış dünya üzerindeki olası makroekonomik etkileri şu biçimde sıralanmıştır: (1) Kurumsal etkiler, (2) hazırlık etkileri, (3) faturalandırma etkileri, (4) ticaret etkileri, (5) finansal piyasa etkileri, (6) döviz kuru etkileri ve para ikamesi etkisi.

olduğuna dair yaklaşımından yola çıkmaktadır. Euro da, tıpkı her (uluslararası) para gibi üç temel işleve yönelik olarak kullanılabilir: (1) Değer saklama aracı olarak, (2) Mübadele aracı olarak ve (3) Muhasebe birimi olarak. Euro'nun kamusal kesim tarafından mı yoksa özel kesim tarafından mı kullanıldığını da dikkate alacak olursak, üç temel işlevin herbiriyle ilgili olarak, euro'nun işlevleri aslında, Tablo 4'teki gibi, ikişer alt başlığa daha ayrılabilir: (1) Euro'nun uluslararası bir "yatırım ve finansman aracı" olması, (2) Euro'nun bir "ödeme parası" veya "araç para" olması, (3) Euro'nun bir "fiyatlandırma parası" olması, (4) Euro'nun kamu kesimince bir rezerv para" olarak kullanılması, (5) Euro'nun ilgili üçüncü ülkeler açısından bir "müdahale parası" olması ve (6) Euro'nun ulusal paranın ona karşı sabitlendiği bir para olması. Dolayısıyla, euro'nun uluslararası etkileri de, burada sayılan her bir işlevden kaynaklanabilecek farklı etkiler itibariyle gruplandırılarak ayrı ayrı incelenebilir.

Euro'nun uluslararası etkilerinin analizine yönelik olarak tasarlanan bu ilk çerçeve, bazı üstünlüklerinin yanısıra, kimi zayıflıklar da içermektedir. Örneğin bu yaklaşımda, söz konusu uluslararası etkilerin zamana yayılma biçimleri dikkate alınmıyormuş gibi gözükmektedir. Ayrıca, Tablo 4'teki bu çerçevede, euro'nun doğuşunun, ilgili ülkenin finas ve dış ticaret mevzuatları ile gelecekteki iktisat politikalarının biçimlendirilmesi üzerinde yapabileceği etkiler de dikkate alınmamış olmaktadır. Bu nedenlerle, Tablo 4'teki yaklaşımın değinilen bu yetersizliklerini giderebilmek amacıyla, euro'nun Türkiye gibi belirli bir üçüncü ülke üzerindeki etkilerini analiz işine, Tablo 5'teki gibi bir çerçeveden yola çıkarak da girişilebilir.

Tablo 5'teki sütunlarda, euro'nun gerçekleşen ve olası etkileri öncelikle statik ve dinamik diye iki grup halinde sınıflandırılmıştır. Statik veya anlık etkiler, euro'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte herhangi bir zaman noktasında "yalnızca bir seferliğine" meydana gelen etkilerdir. On bir AB ülkesinin ulusal paraları cinsinden tutulan döviz tevdiat hesaplarının bir seferde euro'ya dönüşmesi ile ortaya çıkan "döviz kompozisyonu etkisi" bu tür etkilere örnek olarak gösterilebilir. Dinamik (veya zamana yayılan) etkilerin bir kısmı, geride bıraktığımız 1999 yılı içinde "gerçekleşmiş" bulunan etkilerdir. Orta ve uzun dönemdeki etkiler ise, zamanla giderek yoğunlaşacak türden etkilerdir ve bu nedenle, Tablo 5'teki kutucuklarda farklı tondaki zeminlerle ifade edilmişlerdir. Burada "çok uzun dönem" olarak kabul edilen 2004 yılı ve sonrası dönemde ortaya çıkabilecek etkiler ise, şu an için kestirilmesi en güç etkiler olarak kabul edilebilir. Ancak, bunların, yıllar geçtikçe giderek hafiflemesi beklenecektir.

Bir defalığına gerçekleşmesi veya zamana yayılarak farklı şiddetlerde ortaya çıkmaları beklenen etkileri, Tablo 5'in satırlarında olduğu gibi dört ana başlık altında sınıflandırabiliriz. "Dolaylı etkiler"i, euro'nun yürürlüğe girmesi sonucunda AB'nin kendi içinde meydana gelebilecek olan istihdam ve gelir artışı, genel fiyat düzeyi düşüşleri ve sermaye piyasası derinleşmesi gibi makroekonomik gelişmeler aracılığıyla üçüncü ülke ekonomilerine taşabilecek türdeki uluslararası etkiler olarak tanımlayabiliriz. Böylece, "dolaysız etkiler"i de, AB'nin kendi içinde doğabilicek bu tür etkiler aracılığıyla değil de, "doğrudan doğruya" euro'nun yeni bir para olarak uluslararası mal, hizmet ve faktör alışverişlerinde kullanılmaya başlanmasıyla meydana gelebilecek etkiler olarak düşünebiliriz.25

[25] **Bu başlık altında ele alınabilecek etkilerin bir kısmı "anlık", diğer kısmı ise euro'nun diğer ulusal paralar karşısındaki olası dalgalanmaları nedeniyle "sürekli" niteliktedir.**

Üçüncü ülkelerin kendi mevzuatlarını euro'ya geçen AB ülkelerininkine uydurmak zorunda kalmaları durumunda doğabilecek anlık etkileri ayrı bir etki grubu olarak ele alabiliriz. Benzer biçimde, aslında ilgili üçüncü ülke açısından bir dolaylı etkiymiş gibi gözüken, gelecekteki makroekonomik politikaların ve reformların tasarlanışı üzerindeki etkileri de ayrı bir etki grubu olarak sınıflandırabiliriz.

4. Sonuç Düşünceleri

Literatüre bakılırsa, euro'nun ortaya çıkışı ve başarılı bir uluslararası para olup olamayacağı fazlasıyla önemsenip tartışılmış olmakla birlikte, üçüncü ülke ekonomileri üzerindeki olası ve gerçekleşen etkileri henüz yeterince titiz ve kapsamlı bir biçimde araştırılmış değildir.

İktisatçılarla ilgili öznel gerekçeleri bir kenara bırakacak olursak, bu durumun kanımca çok önemli bir nedeni, konunun ekonometri ve zaman serisi analiz tekniklerini uygulamaya (henüz) pek uygun olmamasıdır. Euro'ya geçilmesiyle AB ülkeleri içinde meydana gelebilecek gelişmeler ve bunların boyutları bile yeterince tahmin edilememişken, diğer ülkeler üzerindeki etkilerin tahminin iktisatçılara pek çekici gelmemesi belki bu gerekçeyle bir ölçüde makul görülebilir.

Bununla yakından ilgili bir başka gerekçe, analize konu olacak ülke ile ilgili istatistiki veri teminindeki güçlükler olabilir. Bu güçlüklerin giderildiği gün geldiğinde ise, euro'nun olası uluslararası etkilerinin (ex ante) tahmininin artık olanaksızlaşacağı ve iktisatçıların bir kez daha ex post etki analizleriyle yetinmek zorunda kalacakları açıktır.

Ancak, literatürde ciddi ampirik çalışmalar da hiç yok değildir. Ruhashyankiko (1998 ve 1999), kanımca, bu bildiride tartışılan çerçeveyle ilgili en önemli birkaç çalışmadan ikisidir. Yazar, bu çalışmalarında; on bir AB ülkesinin kendi ulusal paraları arasındaki kur dalgalanmalarını (1999 yılı başında kurların sabitlemesi suretiyle) ortadan kaldırmakla, dış ticaret açısından var olan "belirsizliği" de önemli ölçüde azalttıkları önkabulunden yola çıkıyor. İlgilendiği temel : Euro'ya geçilmesiyle belirsizlikte meydana gelen bu azalmanın, AB dışındaki Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Akdeniz ülkelerinin (Türkiye dahil) üretim yapıları ve ihracat performanslarını nasıl etkiledikleri. Kurmuş olduğu "belirsizlik ortamında ihracat" modelinde, Ruhashyankiko, on bir ülkenin paraları arasındaki belirsizlik sıfırlanır ama diğer ülkelerin ulusal paralarıyla olan belirsizlik sürerken, ikame ve gelir etkilerinin tahmin edilmesine çalışıyor. Endüstriyel panel verileri kullandığı modelinde, özellikle AB ülkeleri ile daha yoğun mal ticareti ilişkilerine sahip olan bazı Doğu Akdeniz ülkelerinde (ve kısmen de Orta Doğu ülkelerinde) yerli sanayinin, euro'ya geçilmesinden olumsuz yönde etkileneceği sonucuna ulaşıyor. Ruhashyankiko'ya göre, euro'nun doğuşu, bu gibi ülkelerin üretim yapısında değişikliklere yol açarak ihracatlarını mamul mallardan tarım ürünleri ve hizmetlere doğru kaydıracaktır. Buna karşılık, bir ülkenin, toplam ihracatı içinde AB'ye yaptığı ihracat daha az yer tuttuğu, toplam hasılasına oranla imalat sanayii üretiminin daha düşük olduğu ve üretim ve ihracat yapılarını çeşitlendirebilmiş olduğu ölçüde, euro'nun o ülkede "sanayisizleşme"ye (deindustrialization) ve ihracat yapısı kaymalarına yol açıcı etkilerinin de daha sınırlı olacağını vurgulamaktadır.

Bu bildiride, euro'ya geçilmesinin Türkiye gibi bir üçüncü ülke ekonomisi üzerindeki olası ve hatta kısmen gerçekleşmiş bulunan etkilerinin bugüne kadar literatürde nasıl ele alındığı ve özellikle de, bundan sonra nasıl analiz edilebileceği tartışılmıştır. Euro'nun uluslararası etkilerinin, Ruhashyankiko (1998 ve 1999) tarzındaki yeni çalışmalar ve üstelik üzerinde yoğun biçimde düşünülerek iyi çizilmiş kavramsal ve kuramsal analiz çerçeveleri içinde araştırılması gerektiği ortadadır.

188 Bütçenin genelliği ilkesi nedir?

Devlet Bütçesinin Dayandığı Temel İlkeler

1-) Bütçenin Genellik İlkesi: Devlet maliyesinin tek bir varlık olarak ele alınmasının gerekliliğini savunur. Tüm gelirler bir ortak havuzda toplanıp, tüm harcamalar yine bu havuzdan yapılır.
2-) Bütçenin Birlik (Teklik) İlkesi: Devletin bütün gelir ve giderlerinin tek bir bütçe içinde toplanmasıdır.
3-) Bütçenin Samimiyet İlkesi: Bütçe gelir ve giderlerinin gerçeğe en yakın tahmin edilmesi
4-) Bütçenin Doğruluk İlkesi: Bütçede yer alan gelir ve gider tahminlerinin, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullara uygun olması.
5-) Bütçenin Anlaşılır Olma İlkesi: Herkes tarafından kolaylıkla anlaşılır olması
6-) Bütçenin Bölüm Bazında Onaylanması İlkesi: Bölümler (programlar) itibariyle görüşülerek onaylanması ve yasalaşmasıdır
7-) Bütçenin Yıllık Olma İlkesi: Bütçe gelir ve giderlerine ilişkin izin ve yetkilerin bir yıl için verilmesidir.
8-) Bütçenin Alenilik İlkesi: Tüm bilgilerin kamuoyunun kullanımına ve bilgisine hiçbir kısıtlama olmaksızın sunulmasını gerektirir.
9-) Bütçenin Denklik İlkesi: Bütçede yer alan gelir ve giderlerin eşit olması
10-) Bütçenin Önceden İzin Alma İlkesi: Beli bir döneme (mali yıla) ait harcama yapma ve gelir toplama yetkisinin, yasama organınca, o malı yıl başlamadan önce, bir bütçe yasası ile yürütme organına verilmesi. Harcama açısından, en fazla bütçede yer alan miktar kadar harcamanın, öngörülen hizmetler için yapılabilmesine izin verilmesi demektir.
11-) Bütçede Tasarruf İlkesi: En az maliyetle, en fazla işin görülmesi anlamına gelmektedir.
Genellik İlkesi
Genellik ilkesi, bütün gelir ve harcamaların bütçede ayrı ayrı yer almasını ifade eder. Hiç bir
harcama, gelir de harcama arkasında gizlenmez. Genellik ilkesi bütçe uygulaması bakımından eski devirlerde uygulanan safi metodun yerine gayri safi metodun kullanılması gerektirmiştir. Safi metotla bazı kuruluşlar harcama yaparken bazı gelirler de elde ediyorlarsa elde ettikler gelirlerini harcamaların tümü görülmez, harcamalardan arta kalan kısmı görülür . İşte safi metotla gider ve gelirlerin ayrı ayrı gösterilmesi mümkün olmadığından harcama ve gelirlerin ayrı ayrı kaydedilmesini gerektiren gayri safi metoda geçilmiştir. Gayri safi metot da harcama ve gelirlerin bütçede ayrı ayrı gösterilmesiyle genellik ilkesine de uyulmuş olur. Genellik ilkesine göre herhangi bir gelirin harcamalara tahsis edilmesi gerekir.
Birlik İlkesi
Kamu sektörünün bütün gelir ve harcamalarını içeren tek bir bütçe hazırlanması anlamına gelir.

Tek bir bütçe hazırlanmasının bazı faydaları vardır. Ayrı ayrı bütçe uygulamasının bazı sakıncaları bunun yanında bazı faydaları da mevcuttur. Ayrı ayrı bütçe uygulaması bütçelerin uygulayana (yöneticilerine) ağır mlulukIar yüklemesini gerektirir. Bu bakımdan sakıncalıdır. Gider ve gelirlerin tek bütçede gösterilmesi halinde kuruluşlar karşılaştırılabilir. Ayrı ayrı bütçe halinde karşılaştırma imkanı azalır, ayrıca israf da ortaya çıkar ülkede bütün harcama ve gelirlerin ekonomide topluca etkisini görebilmek bakımından birlik ilkesinin faydası vardır.

Uygulamalarda kamu sektörünün tüm iktisadi faaliyetlerini içeren tek bir bütçe hazırlamak
imkansız görülür, çünkü ; bazı şartlarda olağan üstü harcamalar yapıla bilmesi gerekebilir . Olağan üstü harcamaların da mevcut bütçe de yer alması doğru bir uygulama olmayabilir. Bu nedenle olağanüstü bütçe hazırlanması gerekir.Ayrıca bazı sanayi ve ticari faaliyetlerde bulunan kamu kuruluşlarının bütçelerini normal devlet bütçesi içine almak imkansızdır. Bu nedenle özel veya özerk bütçelere ihtiyaç duyulur. Bu gibi kuruluşları faaliyetlerinde ticari maliyet geçerli olduğundan bu kuruluşlar için ayrı bütçeler yapmak (devlet bütçesinin dışında) gerekir .bu durum birlik ilkesinin uygulanmasını imkansızlaştırır. Bunun yanında konsolide bütçeler aracılığıyla katma bütçelerin genel bütçeyle birlikte gösterilmesi mümkündür. Genel bütçeden katma bütçelere yapılan yardımlarda konsolide bütçeler aracılığıyla belirlenir.

Genel bütçe

Katma bütçe

Doğruluk İlkesi

Bütçenin gelir ve harcama tahminlerini mümkün olduğu kadar gerçeklere uygun sonuçlar
verilebilmelidir, yıl içindeki iktisadi değişmeler olabilir. Bütçe hazırlanırken yüksek tahminde bulunulursa birde yıl içindeki iktisadi değişmelerin etkisi ortaya çıkarsa o bütçenin uygulaması güçleşecek, bütçe açığı meydana gelecektir. Bu nedenle tahminlerin doğru ve güvenilir olması doğruluk ilkesine uyulması gerekir.

Açıklık İlkesi

Bütçede, gelir ve harcamalarla ilgili yer alan bilgilerin mümkün olduğu kadar açık olması, sadece uzmanlarca değil, ilgi duyan vatandaşlar tarafından bakıldığında anlaşılır olmalıdır. Örneğin vatandaşlar istediklerinde Türkiye’de her yıl ne kadar borç ödemesi yapıldığını bütçeden açıkça
anlayabilmelidirler. Bu ölçüde bütçe kanunu acık demektir .bütçe kanununa ilgi duyan vatandaşlar baktığında anlayabilmeleri ancak açıklık ilkesiyle mümkün olabilir.

Giderlerin Gelirlerden Önceliği İlkesi

Bütçede önce harcamalar, daha sonrada harcamaları finanse etmek için alınacak gelirler tespit edilir. Az gelişmiş ülkelerde yapılması gereken harcamalar daha fazla olsa bile gelir olanakları yapılacak harcamaları sınırlar. Bu nedenle harcamaların gelirlerden önceliği ilkesi az gelişmiş ülkelerde geçerli değildir. Gelişmiş ülkelerde harcamaların gelirlerden önceliği ilkesi geçerlidir.

Önceden İzin İlkesi

Giderlerin yapılması veya gelirlerini toplanması konusunda her yıl bütçe kanunuyla önceden izin verilmesi gerekir. Bütçe anayasaya, genel muhasebe kanunu, vergi kanunları ve bütçe kanunun iznine uygun ve kurallarına uygun olarak yapılır . Bütçe bu kanunlarda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanır.

Tahsis İlkesi

Bütçede, her yıl yapılacak harcamalar için ödenek ayrılması işlemidir. Üç şekilde tahsis yapılır.

1- Alanlar itibariyle ödeneklerin saptanması şeklindedir. Buna nitelik itibariyle tahsis de denir.

2- Belirli alanlarda hangi miktarda tahsis yapılacağının belirlenmesi yani miktar itibariyle tahsistir. Her alana yapılacak ödenek ayrımı hizmet alanı itibariyle miktar olarak belirlenmesidir.

3- Bu tahsis şekliyse zaman itibariyle tahsistir. Ödenek ayrımı zaman itibariyle mali yıl için yapılır.(bir yıldan az)

Aleniyet İlkesi

Bütçenin gerek tasarı gerekse kanunlaştıktan sonra yayımlanarak halka sunulması kamu oyuna açıklığını ifade eder . Bütçe kanununun kamuoyuna açıklığı resmi gazetede yayınlanarak sağlanır. Ayrıca mali yıl sonunda hazine genel hesabının yayınlanması ve meclisten geçtikten sonra kesin hesap kanunu şeklinde uygulanması ve kamuoyuna sunulmasıdır.

Tasarruf İlkesi

Belirli bir miktar harcama en fazla kamu hizmeti sunulmasını ifade eder, yani belirli hizmetin en düşük harcamayla yapılmasıdır. Tasarruf ilkesinin ayrı bir bütçe ilkesi olmasının gereği tartışılmalıdır. Kamu sektöründe tasarrufa zaten uyulmaktadır .ayrıca ilke olarak belirtilmesine gerek yoktur görüşünü savunanlarda vardır. Bazı maliyeciler ise bunun ayrı bir ilke olarak belirtilmesini bütçenin denetimi ve israfını önlenmesi açısından gerekli görürler.

Denklik İlkesi

Klasik maliyecilerin ve ona uygun klasik maliye görüşünün savunduğu ilkedir. Kamu giderleri normal gelirlere finanse edilmelidir. Bu nedenle harcamalar gelirlere eşit olmalıdır. Burada ya vergilere finansman yoluna gidilebilir yada kısmen de olsa borçlanma yolu seçilebilir. Klasik ekonomi düşüncesi bugün bir kenara bırakılmıştı. Artık borçlanmaya finansman yoluna da gidilebilmektedir. 1929-30 buhranıyla birlikte denklik düşüncesi değişmiş bir yana bırakılmıştır. Ancak bütçe yapılırken ne kadar vergi alınacağı, ne kadar borç alınacağı önceden belirlenir.

Genel olarak devlet gelirleri ve devlet harcamaları maliye politikası aracıdır. Aslında bütçe dengesi toplanan gelirlere ve yapılan harcamalara göre değişim gösterir. Bu büyükler hükümet tarafından belirlenen sabit değerler olmamaktandır. Yapılan giderler ve toplanan gelirler sabit olmadığından, bütçe dengesi de bir maliye politikası aracı sayılamaz. Bütçenin bir maliye politikası aracı olması için gelir ve harcamaların kesinlikle hükümet tarafından belirlenmesi gerekirdi. Oysa toptan gelirler ve toplam harcamalar tahminlere dayanmaktadır ve diğer değişkenlerden etkilenmemektedir. Vergilerin miktarlarında tam olarak belirlenememektedir. Vergiler de tüketimden etkilenecektir.

Yıllık olma ilkesi

Bütçenin genel olarak bir yıl itibariyle hazırlanmasıdır. Ancak bazı istisnai durumda geçici bütçe uygulanabilir. Geçici bütçeler bir yıldan daha az dönemi kapsayabilir. Ekonomik dalgalanmalar, iktisadi planlar nedeniyle daha uzun süreli bütçeler yapılabilir.

Bütçe, esas itibarıyla hemen her ülkede bir yıl için geçerlidir. Bunun nedeni bir yıllık dönemin, bütçe uygulaması itibariyle uygun bir zaman birimi olmasından kaynaklanır. Bir yılın ne kısa nede fazla uzun bir dönem olmaması, yıllar itibarıyla kolaylıkla kıyas yapılabilmesine fırsat vermesi daha kısa dönemlerin ise yetkili makamları gereğinden fazla meşgul etmesi ;bütçenin genel olarak bir yıl için hazırlanmasını yaralı hale getirmiştir. Bu durumda, yasama organın hükümete verdi yetki ve izin on iki aylık bir süre için geçerli olmaktadır.

Söz konusu ilke, bütçe ile verilen iznin bir süre ile sınırlandırılması düşüncesinden kaynaklanmakta olup, bu süre bir yıl olarak kabul edilmemektedir. Salıklı ve isabetli tahminlerde bulunabilmek bakımından bir yıllık süre yeterli bir zaman olarak kabul edilmektedir. Gerek iş planlaması ve gerekse faaliyetlerin niteliklerine göre düzenlenmesi ve denetlenmesi için uygun bir süretir. Bunun yanında;meclis araştırmaları, kamu oyundaki eğilim değişmelerinin izlenmesi, toplumsal karar alma süreci açısından da uygun bir zaman kesiti olan bir yıllık süre, bütçe hakkının tam anlamıyla kullanılmasına ve her yıl tekrarlanmasına neden olur.

Ayrıca yürütme erkine;kamuoyu ve meclisin etkin bir şekilde izleyememesine yol açacak uzun

süreler verilmesi engellenmiş olmaktadır. Mali, ekonomik hedeflerin gerçekleştirilebilmesi planlama, programlama, uygulama ve denetim açılarından da pek çok avantajlara sahip bir yıllık süre uygulaması, toplumun sos yo-ekonomik, ticari yaşamı içerisinde de uygun bir süre olarak genel kabul görmüştür.

189 Kamusal mal nedir? Özellikleri nelerdir?

KAMUSAL MALLAR

Bir ekonomide üretilen mallar üç kategoride değerlendirilir. Bunlar, özel mallar, dışsal fayda yaratan özel mallar ve kamusal mallardır.

Özel mallar sadece satın alan için fayda sağlayan mallardır. Örneğin, öğle yemeğinde yediğiniz yiyecek sadece size fayda sağlar. Ya da yeni satın aldığınız ceketten fayda elde edecek sadece sizsiniz. Ancak, siz bu faydayı isterseniz arkadaşınızla paylaşabilirsiniz. Ceketinizi arkadaşınıza katılacağı bir toplantı için bir günlüğüne ödünç verebilirsiniz. Bu sizin isteğiniz doğrultusunda gerçekleşir, istemezseniz gerçekleşmez.

Dışsal fayda sağlayan özel mallar ise ikinci kategoride değerlendirilir. Bazı mallar veya hizmetler satın alana fayda sağlamakla birlikte, diğerleri için de dışsal fayda yaratmaktadır. Örneğin, iyi eğitim alan bir kişinin sağladığı fayda sadece kendisine ait olmayıp, ailesine, çevresine ve topluma da yayılır. Yine, bulaşıcı hastalıklara karşı aşı olan kişiler kendileri doğrudan fayda elde etmekle beraber, topluma da dolaylı fayda sağlarlar. Çünkü, hastalığın yayılmasında önleyici rol üstlenirler.

Üçüncü kategoride ise, kamusal mallar vardır. Kamusal mallar, toplumun tüm üyelerinin herhangi bir bedel ödemeden tüketebileceği ve bir kişinin tüketiminin bir başkasının tüketimine engel teşkil etmediği mallardır. Bu mallar toplumda ödeme yapan ya da yapmayan tüm toplum üyelerine fayda sağlar. Ödeme yapmayanlar bu faydayı elde etmekten mahrum bırakılmadığı için kamusal mallarda bedavacılık nu ile karşılaşılır. Bu tür mallara verilebilecek en uygun örnek ulusal güvenliktir.

Kamusal malların bu özelliklerinin biraz daha yakından incelenmesi konuyu anlamamızı kolaylaştıracaktır. Belirli bir üretim düzeyinde bir kişinin tüketimi diğer kişilerin tüketim miktannda bir azalma meydana getirmiyorsa, bu malın tüketiminde kişiler birbirine rakip olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, pek çok kişi aynı anda aynı malı tüketebilecektir. Örneğin, savunma hizmetleri dış tehditlere karşı tüm toplum içindir. Bu tür bir hizmetten herhangi bir vatandaşın yararlanması, diğerlerinin bundan daha az yararlanacağı anlamına gelmez. Vatandaşların birinin olmaması bu hizmetin azalmasına veya üretilmemesine de neden olmayacaktır. Ancak bu özellik, herkesin bu hizmetten aynı derecede faydalanacağı anlamına da gelmez. Bir başka örnek olarak, su baskınlarını önlemek amacıyla tasarlanan bir sel önleme projesini düşünelim. Bu projenin gerçekleşmesi ile sağlanan fayda tüm yöreyedir. Bölgede yaşayan tüm insanlar azalan sel olasılığından aynı anda yararlanırlar. Oysa, sel olması durumunda bazı evler daha fazla zarar görürken bazıları daha

az zarar görmektedir. Ancak, selin zararını azaltmak için gerçekleştirilen projede bu yöredeki halk birbirleriyle tüketimde rekabet etmemektedir. Çünkü, bir kisinin bu projeden fayda elde etmesi, diğerlerinin de faydalanmasına engel teşkil etmemektedir. Bu örnekleri daha da artırmak mümkündür. Yukarıdaki iki örnekten de anlaşılacağı gibi, bu tür malları fiyat mekanizması içinde fiyatlandırmak da mümkün olmamaktadır.

Kamusal malların ikinci özelliği ödeme yapmayanları faydadan mahrum bıraka-mamadır. Kamusal mal bir kez üretildikten sonra, bu malın faydasını belli bir kişiyle sınırlandırmak imkansızdır veya bu yönde yapılacak faaliyetler aşırı maliyetlidir. Bir kişi ödeme yapsın veya yapmasın bu malın tüketiminden fayda sağlayacaktır. Tüketicilerin birbirine rakip olmaması ve faydadan mahrum bırakamama özellikleri sık sık bir arada anılmasına rağmen, iki kavram arasında fark vardır. Tüketimde rakip olmama özelliğinde belirtildiği gibi, kamusal malın bir kişi tarafından tüketimi, toplumdaki diğer kişilerin tüketimini engellemez. Bir mal tüketimde rakipsiz olabilir. Fakat, tüketimde bazı sınırlamalar ile bazı kişiler faydadan mahrum bırakılabilirler. Böylesi bir durumda tüketimde rakip olmama şartı yerine gelmesine karşın, ılımlı bir maliyetin tüketimde bulunanlara ödettirilme olasılığının olduğu mallar da kamusal mal olarak nitelendirilebilir mi?

Televizyon yayınları tüketimde rakip olmama ve faydadan mahrum bırakmama özellikleri arasındaki farkı açıklamak için iyi bir örnektir. Televizyon programı yayınlandığı zaman, herkes diğerlerinin izlemesini engellemeden programı seyredebilir. Televizyon yayını, kamusal malın tüketimde rakip olmama özelliğini iyi açıklar. Ancak televizyon yayınları şifreli duruma dönüştürüldüğünde, bu programı seyretmek için kişilerin belli bir düzeneğe sahip olması gerekir, aksi halde kişiler yayından yararlanamayacaktır. Bu durumda yayından fayda sağlama konusunda bazı insanları mahrum bırakmak olasıdır. Çünkü televizyon sistemine ve gerekli olan şifreye sahip olunmamışsa, birey televizyon yayını izleyemeyecektir. Sadece belli bir maliyete katlanarak oluşturacağı düzenek ve şifre yardımıyla yayından faydalanabilecektir. Sonuç olarak, tüketimde rakip olunmamasına karşın, ılımlı bir maliyeti yüklenmeyenler bu mal ve hizmetin faydasından mahrum bırakılabilecektir. Bu tip bir mal ve hizmet kamusal malın iki özelliğini bir arada taşımaz. Bu nedenle de şifreli televizyon yayını kamusal mal değildir.

Ulusal savunma hizmeti, kamusal malın her iki özelliğini de taşıyan iyi bir örnektir. Ordu, herkesi aynı anda korur ve savunmayı sadece belirli kişilerle sınırlamak olası değildir. Yani, milli savunmanın faydalan tüm nüfus için tüketimde rakip olmama özelliğine sahiptir ve aynı zamanda bazı kişilerin dışarıda bırakılması mümkün değildir.

Bedavacılık nu

Fiyat mekanizması içinde gönüllü işbirliğinin kamu malının tahsisini sağlayıp sağlayamadığı ciddi bir ndur. Kamusal mallarda ödeme yapmayanları dışarıda bırakamama özelliğinden dolayı bedavacılık nu ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bu mallardan fayda sağlayanlar gönüllü bir işbirliği içinde üretim maliyetine katılmamaktadırlar. Kamusal mallarda gönüllü işbirliğinin niçin çalışmadığını anlamak için, 100 kişilik bir toplumda, sel baskınlarını azaltmak için baraj inşaatı ve bunun finansmanının nasıl yapılacağını düşünelim. Baraj, bu toplum için kamusal maldır. Bu kamusal malın toplam maliyetinin 5 trilyon TL olduğunu ve bu barajın her bir bireye sağladığı koruma değerinin 100 milyar TL olduğunu varsayalım. Yani, eğer baraj inşa edilirse, her birey 100 milyar değerinde fayda sağlar ve toplam

fayda da 10 trilyon TL olur. Sonuçta, fayda maliyeti aştığı için, barajın inşası toplumun yararınadır. Eğer barajın finansmanı için her birey 50 milyar TL katkıda bulunursa, inşaat yapılacaktır ve her birey 50 milyar TL karşılığında 100 milyar TL'lik fayda elde ederek, daha iyi bir refah düzeyine sahip olacaktır.

Burada kritik olan şudur: "Bu kişiler arasındaki gönüllü işbirliği, barajın inşa edilmesine izin verecek mi?" ya tek bir cevap vermek olanaksızdır. Varsayalım ki, bu yüz kişiden biri, diğer doksan dokuz kişinin barajın inşaatı için yeterli finansmanı sağlayacağına inanmakta ve bu nedenle gönüllü işbirliğinden kaçınmaktadır. Yüksek maliyete rağmen eğer baraj inşa edilirse, maliyete katılmayan bu kişi yine de barajdan fayda sağlayacaktır. Kişi hiçbir maliyete katılmadan bu tür bir hizmetten faydalanacağını bildiği için gönüllü olarak maliyete katılmak istemeyecektir. Bir kişinin kamusal maldan fayda elde etmesine karşın, kamusal malın finansmanında herhangi bir maliyet yüklenmekten kaçınma davranışı **bedavacılık** olarak tanımlanır. Kamusal maldan yararlananların sayısı arttıkça, bedavacılık nu büyür. Bu nedenle kamusal malın gönüllü finansmanı olasılığı da ortadan kalkmaktadır.

Bir başka örnek olarak, ulusal güvenlik hizmetine bakalım. Kamuda memur olarak çalıştığınızı ve bu nedenle verginizi düzenli olarak ödemek zorunda kaldığınızı ve serbest çalışan komşunuz Ahmet Bey'in ise vergi ödemekle arasının pek hoş olmadığını kabul edelim. Siz ulusal güvenlik hizmetleri için her yıl epeyce yüklü bir bedel ödemenize karşın, komşunuz hiçbir ödeme yapmadan sizin sağladığınız kadar fayda sağlar. Bu durum sizi ve sizinle aynı durumda olan diğer toplum üyelerini rahatsız edecek, muhtemelen sizi ve diğer kişileri de vergi ödememe şeklinde bir davranışa yönlendirebilecektir. Bir diğer deyişle, siz ve sizinle aynı durumda olan toplumun diğer üyeleri de bu hizmetlerden bedava yararlanma olanağını düşünmeye başlarsınız.

Kamusal mallann varlığı fiyat sistemi için n yaratır ve piyasa başarısızlığına neden olur. Kamusal mal bir kez üretildikten sonra, ödeme yapsın veya yapmasın pek çok kişi otomatik olarak bu mal veya hizmetten fayda sağlar. Bu nedenle tüketiciler üretilen kamu malından bedava yararlanmak isterler. Ancak, her tüketicinin böyle davranması sonucunda kamusal malın üretim maliyeti karşılanamayacaktır. Özel firmalar fiyat mekanizmasının işlememesi nedeniyle bu tür malları üretmek istemeyeceklerdir. Çünkü özel firmalar arz ettikleri mal ve hizmet karşılığında gelir elde etmek isterler. Bununla birlikte, özel malların tüketiminde bireyler rekabet halindedirler ve ödeme yapmayanlar bu malların faydalarından mahrum bırakılırlar. Özel firmaların piyasa mekanizması içinde nasıl davranışlar sergilediklerini daha önceki bölümlerde incelemiştik. Bu mekanizmada herkes elde ettiği fayda karşılığında belli bir ödeme yapmaya gönüllüdür. Diğer bir ifadeyle bu mekanizmada ekonomik aktörler arasında gönüllü bir işbirliği vardır. Oysa, kamusal mallar piyasa mekanizması içinde fiyatlandırılamadığından herkes fayda sağlamasına karşın, maliyete katılma konusunda bir ikilem yaşar. Çünkü faydası bölüne-meyen ve tüm topluma fayda sağlayan bu tür mallann finansman kaynağı yine toplumdur. Her birey, kendisi finansmana katılmasa da bu mallann diğer kişilerce finanse edileceğine inanır. Bu düşünce tarzının toplum içinde yaygınlaşması beda-

vacılık nuna yol açar ve kamusal malın üretilmemesi olasılığını artmr. Bu yüzden, kamusal malların üretiminde devletin bizzat üretimi üstlenmesi alternatifi ya da piyasaya devlet müdahalesi gündeme gelir.

Kamusal Mallarda Üretim Miktarının Belirlenmesi

Diğer ekonomik kararlarda olduğu gibi, bir kamusal malın etkin üretim düzeyini belirlemek için marjinal fayda ve marjinal maliyet karşılaştırmasına gereksinim duyulur. Kamusal malın marjinal maliyeti, kaynaklan başka bir yerde değil de, kamusal bir malın üretimde kullanmanın alternatif maliyetini yansıtır. Ancak, tüketimindeki rakip olmama özelliğinden dolayı, kamusal malın marjinal faydası özel bir malın marjinal faydasından farklıdır. Örneğin, tüketilen çay gibi özel bir malın, ilave biriminin marjinal faydası, onu tüketen tek kişinin çaya biçtiği değerdir. Savunma gibi bir kamusal malın ilave biriminin üretiminin marjinal faydası ise, tek kişi tarafından tüketilmediğinden, tek kişi tarafından ona biçilen değerden farklıdır. Çünkü, milli savunma gibi kamusal malın ilave üretiminden birçok kişi aynı anda yararlanmaktadır. Bu yüzden, ilave savunmadan fayda sağlayan her bireyin marjinal faydalarını toplamamız gerekir. Bu yolla kamusal malın marjinal sosyal faydası elde edilir.

Aşağıda yer alan Şekil, su baskınlarını kontrol altına almak için inşa edilen bir barajın en uygun yüksekliğinin ya da etkin çıktı düzeyinin nasıl belirlendiğini göstermek amacıyla çizilmiştir. Açıklamaları basitleştirmek için, barajdan sadece A ve B gibi iki kişinin faydalandığını varsayalım. Bu iki tüketiciye ait talep eğrileri D_A ve D_B ile gösterilmektedir. Talep eğrisi üzerindeki herhangi bir çıktı düzeyi için fiyat, tüketicinin marjinal faydasını ölçmektedir. Toplumun marjinal faydasını belirlemek için tüm tüketicilerin marjinal faydalarının, bir diğer deyişle ilgili talep düzeyindeki fiyatın dikey olarak toplanması gerekir.

Kamusal Mallarda Etkin Üretim Düzeyi: Çıktıdaki bir artış MC - D_s oluncaya kadar, her iki birey tarafından da finanse edilecektir. 20'nci çıktı biriminden sonra ilave çıktının maliyeti AveB bireylerinin elde edeceği faydadan daha çoktur ve çıktıdaki azalma her ikisinin de faydasına olacaktır. Sonuç olarak, en etkin çıktı miktarı, A 'nın marjinal faydasının (35 milyar TL) ve B'nin marjinal faydasının (65 milyar TL) toplamı olan marjinal sosyal faydanın, marjinal maliyete eşit olduğu 20 birimdir

Şekil'de, A'nın marjinal faydasına B'nin marjinal faydasını ekleyerek her baraj yüksekliği için marjinal sosyal fayda düzeyi elde edilir. Bu şekilde yapılacak işlemler sonucunda elde edilecek marjinal sosyal fayda (D_s) eğrisi aslında D_A ve D_B eğrilerinin dikey olarak toplanmasından başka bir şey değildir. D_s eğrisinin marjinal maliyet eğrisinin (şekilde basitlik sağlamak açısından 100 milyar TL düzeyinde düz bir doğru olarak gösterilmiştir) üzerinde yer alan herhangi bir noktasında, kişiler ilave çıktı biriminin marjinal maliyetinden daha çok ödeme yapmaya gönüllüdür. Bu nedenle etkin çıktı düzeyine ulaşılabilmesi için çıktı düzeyinin artırılması gerekir.

Şekilde, 20 birimin (örneğimizde inşa edilecek barajın yüksekliği) altındaki çıktı miktarlarında A ve B'nin her ikisi de, ilave birimin üretimi için birlikte 100 milyar TL'lik marjinal maliyettin üstünde ödeme yapmaya gönüllüdürler. Bu durumda çıküdaki bir artış MC = D_s oluncaya kadar, her iki birey tarafından da finanse edilecektir. 20'nci çıktı biriminden sonra ilave çıktının maliyeti A ve B bireylerinin elde edeceği faydadan daha çoktur ve çıktıdaki azalma her ikisinin de faydasına olacaktır. Sonuç olarak, en etkin çıktı miktarı, A'nın marjinal faydasının (35 milyar TL) ve **B'nin** marjinal faydasının (65 milyar TL) toplamı olan marjinal sosyal faydanın, marjinal maliyete eşit olduğu 20 birimdir. Diğer bir ifadeyle, kamusal malın etkin çıktı düzeyi, tüm tüketicilerin talep eğrilerinin dikey toplamıyla elde edilen D_s'nin üretilen çıktının marjinal maliyetine eşitlendiği çıktı düzeyidir.

Özet olarak, kamusal mallann çıktı düzeyi tüm bireysel taleplerin dikey toplamları ile elde edilen marjinal sosyal fayda eğrisi ile marjinal maliyet eğrisinin kesiştiği noktada belirlenir. Bedavacılık nu yüzünden kamusal mallann üretiminde özel kesimin etkin çıktı düzeyinde üretim yapamayacağını biliyoruz. Dolayısıyla, kamusal mallar devlet tarafından üretilecek ve genelde vergilerle finanse edilecektir.

Kamusal mallann devlet tarafından sağlanması bedavacılık nunu kısmen çözer. Ancak buradaki n, insanların kamusal mala ilişkin taleplerinin açıkça nasıl belirleneceğidir. Etkin çıktı düzeyinin belirlenebilmesi için herkesin taleplerini bilmeliyiz ki, dikey toplamlarını alarak marjinal sosyal faydaya ulaşabilelim. Özellikle bireyler elde ettikleri faydadan dolayı vergilendirileceklerse bu daha zor olacaktır. Çünkü, kişiler faydalarını olduğundan düşük gösterme eğiliminde olabileceklerdir. Örneğin, A bireyi hiç fayda elde etmediğini söyleyerek vergi ödemeyebilir, ya da, faydayı düşük göstererek, kamusal malların optimal düzeyin altında üretilmesine yol açabilir.

190 Safi artış ve kaynak teorisi nedir?

Kaynak Teorisi

Kaynak teorisi ilk olarak Alman İktisatçılarından Von Hermann tarafından ileri sürülmüş, daha sonraları Alman vergi hukukçusu Fuisting ve Adolph Wagner tarafından desteklenmiştir (Ortaç, 1999: 107).

Kaynak teorisine göre gelir, üretim faktörlerinin üretim sürecine sokulmasıyla elde edilen düzenli ve sürekli iktisadi değerlerden oluşmaktadır (Bulutoğlu, 1982: 31). Bu teoriye göre gelirin gelir vergisine konu olabilmesi için yukarıda belirtilen iktisadi gelir tanımlamasına dahil olması yeterli değildir. Gelir vergisinin konusunu oluşturabilmesi için belirli bir kaynaktan düzenli ve devamlı surette sağlanması gerekir. Bu çerçevede gelirin kapsamına düzenli ve sürekli nitelikte olmayan bahis oyunları, piyango, bağışlar gibi gelirler ile servetteki değer artışları girmemektedir (Nadaroğlu, 1996: 338; Edizdoğan, 2000: 189; Aksoy, 1991: 169).

Kaynak teorisinin, tespiti güç, sürekli ve düzenli olmayan gelirleri kapsamaması, buna karşılık nispi olarak daha kolay tespit edilebilen üretim faktörlerinden elde edilen gelirleri kapsaması etkin bir vergi idaresinden yoksun gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih edilmesine neden olmaktadır. Nitekim, Fritz Neumark, safi artış teorisi açısından "gelir" olarak nitelendirilen öz tüketimin Türkiye gibi hesap işlerine alışık olmayan bir ülkede gelir vergisinin konusunu oluşturamayacağını ve bu nedenle öz tüketimin 1946 tarihli Gelir Vergisi Kanun tasarısında bulunmadığını belirtmiştir (Turhan, 1993: 120). Ayrıca, her gelir türü için ayrı ayrı vergileme esaslarının belirlenebilmesi teorinin üstün yönüdür. Bu durum ülkelerin ayırma prensibini daha kolay uygulamalarına olanak tanımaktadır. Menkul yatırım araçlarının vergilendirilmesinde farklı esaslar belirlemek bu konuya iyi bir örnektir.

Bununla birlikte kaynak teorisi, vergi tabanını daralttığı, vergilemede adaleti göz ardı ettiği[1], vergi idarelerinin vergi kayıp ve kaçağı ile mücadele etmesini zorlaştırdığı, gelişen ekonomik hayatın ortaya çıkardığı yeni gelir unsurlarının vergilendirilmesi için gerekli esnekliği sağlamadığı gerekçeleriyle eleştirilere konu olmaktadır (Ortaç, 1999: 107; Bıyık, 1999 :22; Edizdoğan, 2000: 191; Aksoy, 1991: 170). Gerçekten tüketim ve tasarruflara kaynak olan her türlü iradın gelir vergisi konusu içerisinde yer almaması, vergi tabanını daraltırken mükellefleri gelir vergisi kapsamında olmayan faaliyetlerde bulunmaya özendirebilecektir. Bu durum, kayıt dışı ekonominin boyutlarının artması ve devlet eliyle bazı gelir türlerinin vergi dışında bırakılması yoluyla gelir dağılımının bozulması sonucunu doğuracaktır.

Safi Artış Teorisi

Öncülüğünü Alman iktisatçılardan G. Schanz'ın yaptığı safi artış teorisinde ise kaynak teorisinin aksine düzenli ve sürekli özellik göstermeyen iktisadi değerler de gelirin konusuna girmekte; gelir, kaynak teorisinin aksine daha geniş kavranmaktadır. Bu teoriye göre kişinin harcamalarına ve tasarrufuna (servetindeki artışlara) kaynak oluşturan her türlü unsur gelir vergisinin konusunu oluşturmaktadır. Tanımın dayandığı temel unsur, bireyin bir dönem içerisinde satın alma gücünde meydana gelen net artışın "gelir" olarak kabul edilmesidir. Haig-Simons Yaklaşımı olarak da bilinen bu yaklaşımda satın alma gücünde meydana gelen bu net artış bireyin bir dönem içinde yapmış olduğu tüketimin değeri (öz tüketim dahil-gelirin elde edilmesi için yapılan harcamalar hariç) (Surrey ve McDaniels, 1985: 4) ile servetine yaptığı net ilavelerin (tasarrufların) toplamından oluşur (Rosen, 1992: 372).

Safi artış teorisinin vergilemede adalet ilkesini kaynak teorisine göre daha iyi sağladığı söylenebilir (Stostsky, 1995: 121). Çünkü, safi artış teorisinde kaynak teorisinin aksine ödeme gücünde bir artışa neden olan servet değerindeki artışlar, düzenli ve sürekli olmayan kazançlar ile öz tüketim, gelir vergisi kapsamında artan oranlı vergi tarifesine tabi tutulmaktadır. Kaynak teorisinde ise, bahsedilen bu

kazançlar, ödeme gücünde bir artışa neden olmasına rağmen vergi dışı bırakılmakta, artan oranlı vergi tarifesi nedeniyle ortalama vergi oranı düşmektedir. Ayrıca gelir, kaynak teorisine göre daha geniş kavrandığından çeşitli iktisadi faaliyetler arasında iktisadi birimlerin kararlarını etkilememektedir (Uluatam, 1997: 332).

Safi artış teorisinin uygulanmasındaki güçlükler[2] (Bildirici, 1995: 25; Edizdoğan, 2000: 193; Aksoy, 1991: 171) nedeniyle, ülkelerin pür safi artış teorisini benimsemiş gelir vergisi uygulamaları mümkün olmamıştır. Ancak, safi artış teorisinin vergi tabanını genişletme ve ödeme gücüne etki eden bütün iratları kapsayarak vergi adaletini sağlama gibi olumlu taraflarının bulunması, kaynak teorisini benimseyen ülkelerin sınırlı da olsa gelir vergisi sistemlerinde safi artış teorisinin özelliklerini taşıyan hükümlere yer vermesine neden olmuştur. Böylece, bir çok ülkenin gelir vergisi mevzuatında genellikle, her iki teorinin bir dereceye kadar sentezi olan karma esastan hareket edilmiştir (Turhan, 1993: 119).

Karma esaslı gelir tanımlamasının temelini kaynak teorisi oluşturmaktadır. İlke olarak para ve parayla ifade edilebilen her türlü kazanç gelir vergisinin konusudur. Ancak, vergiye tabi olan bu gelir çeşitli kategorilere ayrılır. Böylece safi artış teorisi bakımından önemli olan tipleştirmenin belirlilik ve vergilerin yasallığı ilkelerini zedelemesi önlenmiş olur. Vergi hukukunda tipleştirme, yasa koyucunun vergi ile ilgili olarak genel-soyut kurallar koymasıdır (Öncel, Kumrulu ve Çağan, 1999: 30). Bu biçimde, vergi yasasında gelirin geniş anlamda yer verilerek verginin konusunun para ve parayla ifade edilebilen bütün kazanç ve iratlar olarak belirtilmesi verginin yasallığı ve belirliliği ilkelerini zedeler. Bu bakımdan safi artış teorisini benimsemiş bir çok ülke mevzuatlarında tipleştirmeye yer verirken aynı zamanda gelir unsurlarını sayma yoluyla belirterek olumsuz etkileri giderme yoluna gitmiştir. Ülkemizdeki 4369 sayılı yasanın 193 sayılı gelir vergisi yasasının 1. maddesine getirdiği tipleştirme ile birlikte 2. maddede gelir unsurlarını sayma yoluyla belirtmesi buna iyi bir örnektir. Bu konuya daha ayrıntılı olarak dördüncü başlık altında değinilmiştir.

191 Yönetimin fonksiyonları nelerdir?

Yönetim Fonksiyonları

Brad Lee Thompson'un "Yönetim Fonksiyonları" kitabında genel olarak bir yöneticinin neler yaptığından, bunları neden yapması gerektiğinden ve bu işleri nasıl iyi yapılabileceğinden detaylı şekilde bahsedilmektedir. Ayrıca yöneticinin elemanları ile olan ilişkileri ele alınarak, bu ilişkileri nasıl sağlıklı ve üretken tutulabileceğinden bahsedilmiştir. Gücün olumlu ve olumsuz yönleri, sağlıklı iletişim, performans yönetimi ve değerlendirmesi üzerinde durulmuştur. Son olarak da yöneticinin karşılaşabileceği beşeri nlara çözüm önerileri ile yöneticilerin bireysel gelişimlerine yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur.

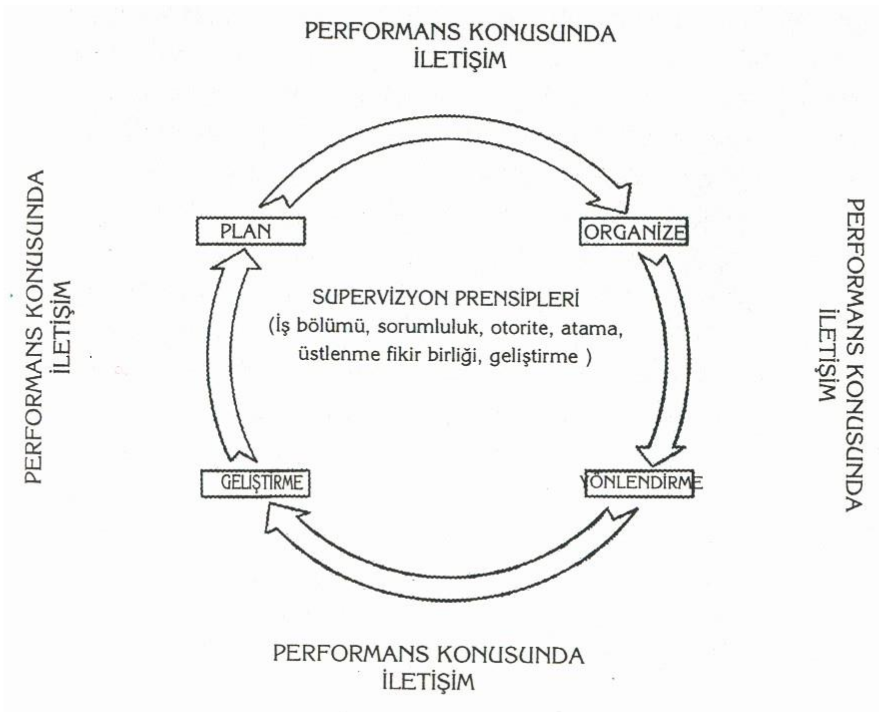
Yöneticilik görevine yeni başlayan bir yöneticinin vermesi gereken ilk mücadele güvenirliğini kanıtlamasıdır. Eğer yeterli güvenirliğe sahip bir kişi olarak görülmezse ciddiye alınmaz ve bundan sonraki çabalarını olumsuz olarak etkiler. Bunun için yeni yöneticiler başarıyla tamamlayabileceklerden emin oldukları kısa vadeli birkaç göreve talip olup, bir an evvel bir dizi başarı elde ederek güvenirliklerini kazanmalıdırlar. Bu süreçte karşılaşacağı yeni gerçeklere hazırlıklı olmalı, olaylara olabildiğince geniş açıdan bakabilmeli, olayları çok yönlü düşünmelidir ve şirketteki denge unsurlarını gözetmelidir.
Yöneticiler işlerini yaparken dört temel yönetim fonksiyonunu icra ederler bunlar; planlama, örgütleme, yönlendirme ve iyileştirmedir. Bu fonksiyonlar zaman içinde hep aynı kalırken, yöneticilerin bu fonksiyonları icra tarzları değişti ve mlulukları büyük oranda artmıştır.

Yöneticilerin Rolleri Nasıl Değişti...

Eskiden..	*Günümüzde...*
Tanımlanmış politika ve süreçlere ihtiyaç duyuluyordu	Yüksek muhakeme yeteneğine ihtiyaç duyuluyor.
Faaliyet odaklı yaklaşım, "doğru şeyleri yapmak" hakimdi.	Sonuç odaklı yaklaşım "doğru hedeflere ulaşmak" hakim.
Teknik becerilere dayalı olarak çalışılırdı.	İletişim becerilerine dayalı olarak çalışılıyor.
Katılık ve tutarlılığa önem veriliyordu	Esneklik ve uyum yeteneğine önem veriliyor.
Çalışanlar kontrol edilerek yönetiliyordu,	Çalışanlar motive ederek yönetiliyor.
Dar bakış açışı hakimdi.	Geniş bakış açışı hakim.

İçe dönük, "önce şirket" yaklaşımı hakimdi.	Dışa dönük 'önce müşteri' yaklaşımı hakim.
İdari beceriler ön plandaydı.	Girişimci beceriler ön planda.
mluluklar ve roller kesin hatlarla belirliydi.	mluluklar ve roller kesin olarak belirli değil.
Statik beceri eğitimi uygulanıyordu	Devamlı öğrenme yaklaşımı uygulanıyor.
Çalışan/Yöneten çatışması sözkonusuydu.	Çalışan/yöneten işbirliği sözkonusu.
Kentli erkek çalışanlar, kentli erkek yöneticiler tarafından yönetiliyordu	Farklı kültürel ve beşeri kökenli çalışanlar, farklı kültürel ve beşeri kökenli yöneticiler tarafından yönetiliyor.
İş güvencesi prensibi benimsenmişti.	Risk, katılım, kariyer geliştirme gibi değerler benimsenmiş durumda.
Yöneticiler çoban rolünü benimsemişti.	Yöneticiler antröner rolünü benimsemiş durumda.
Çalışanlara işin parçaları gözüyle bakılıyordu.	Çalışanlara işin ortağı gözüyle bakılıyor.

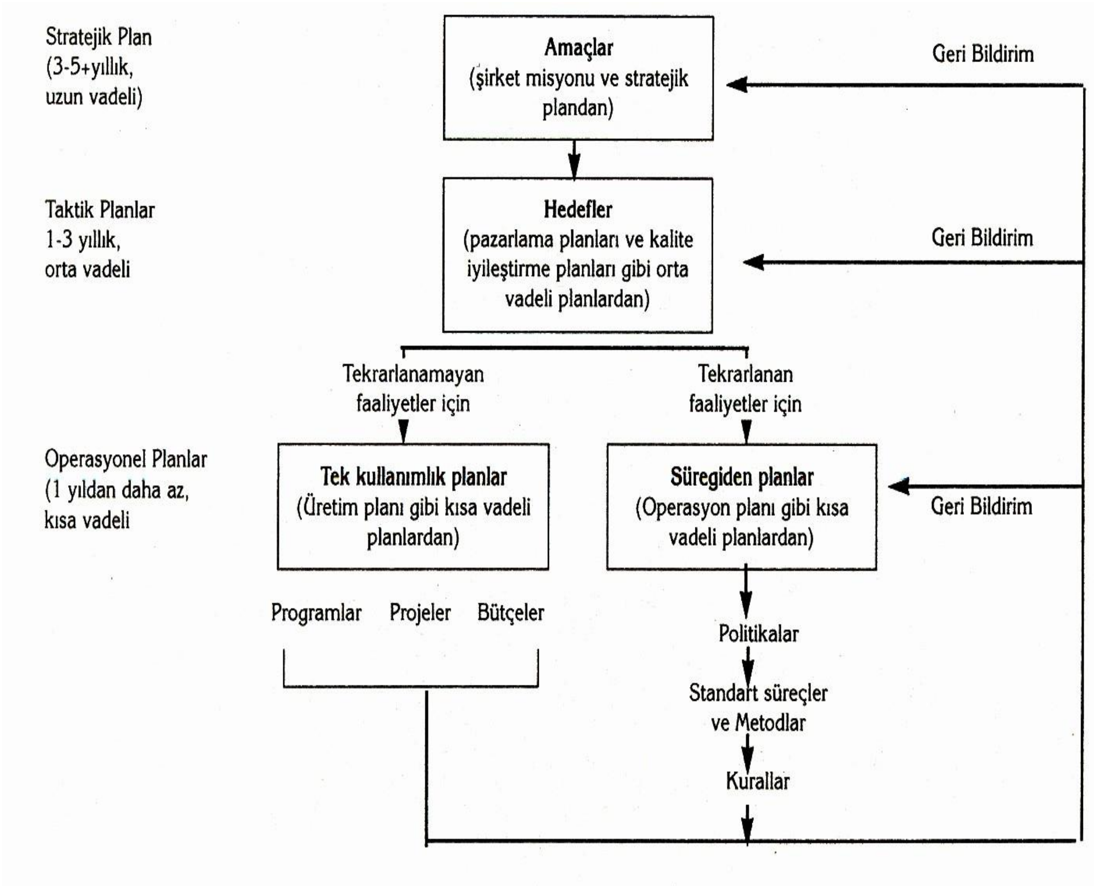
Aşağıdaki Performans Geliştirme Modeli günümüzdeki yöneticilerinin görevlerini dinamik bir çerçeve içerisinde özetlemektedir. Aslında, yönetim sürecini performans yönetim süreci olarak adlandırmak daha doğru olur, çünkü yönetim fonksiyonları örgütün performansını yükseltmek amacıyla icra edilir.

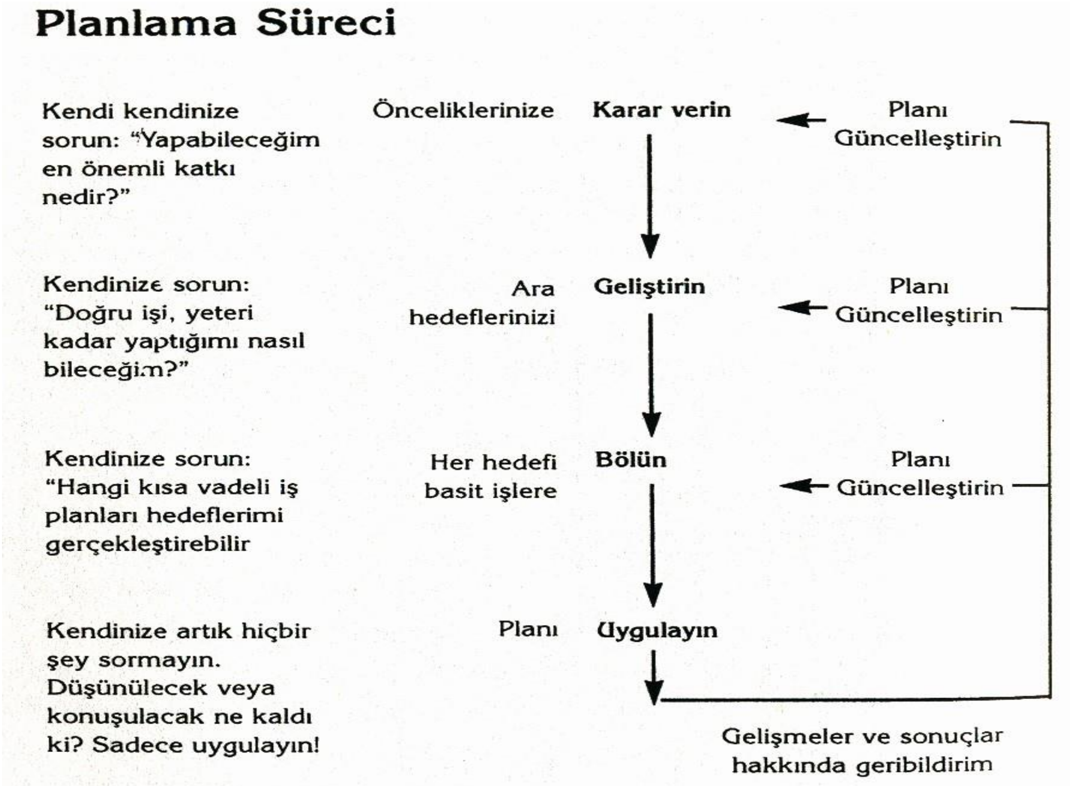

Yönetim başlangıcı ve sonu belirli, sınırlı bir faaliyet değildir. Yöneticinin yönetmek durumunda olduğu herkes ve her şey için kendisini devamlı olarak tekrar eden bir döngü, dinamik bir faaliyettir. Planlama fonksiyonunun sonuç vermesi çin, yapılan planları uygulayacak bir örgütlenme olması gerekir. Keza, çalışanlar uygun şekilde motive edilip yönlendirilmeden önce, örgütlenme fonksiyonunun sonuçları hayata geçirilemez. Yönlendirme fonksiyonunun etkinliği, çalışanların belli bir amaca yönlendirilmiş çabalarının kontrol edilerek gereği halinde düzeltilmesine bağlıdır. İstenen ve gerçekleşen performans arasındaki farkı gidermek için yeni planlar geliştirmek gerekir. Bütün bu fonksiyonlar, performans geliştirmeye yönelik iletişim çabalarıyla bütünleşir. Bu süreçte yöneticilere yol gösteren bir takım prensipler vardır. Bunlar aşağıda özetlenmiştir.

Yönetim İlkeleri	Anlamı
İş Bölümü	İşi aramızda bölüşelim.
mluluk	Bu iş benim; bu işten beni mlu tutabilirsiniz.
Yetki	Bu işin nasıl yapılacağına ben karar veririm.
Delege Etme	Bu görevlendirmeyi yerine getirecek mlulukta yetkiye sahipsin.
Mesuliyet	İş son tahlilde benim üzerimdedir.
Yönetim Birliği	Başka kiminle çalışırsan çalış bir kişiye karşı mlusun.
Kontrol Alanı	Bir yöneticinin fiili olarak yönetebileceği çalışan sayısının bir sınırı vardır.
Yetki Aktarımı	Bu fonksiyonları yerine getireceğim ve bu sonuçlara ulaşacağım konusunda sana güveniyorum; bu, bir görevi sana delege etmenin çok ötesinde bir şeydir.

Planlama, neyin başarılması gerektiğinin ve bunun nasıl gerçekleştirileceğinin önceden belirlenmesi sürecidir. Yönetici plan yaparken, ekibinin gelecekte ne yönde çaba göstereceğini tahayyül eder, hedef belirler ve bu hedefe ulaşılması için gereken zaman ve kaynakları belirtir. Plan türleri ve planlama süreci aşağıdaki şemalarda özetlenmiştir.

Stratejik Plan
(3-5+yıllık,
uzun vadeli)
Amaçlar
(şirket misyonu ve stratejik plandan)
Geri Bildirim
Taktik Planlar
1-3 yıllık,
orta vadeli
Hedefler
(pazarlama planları ve kalite iyileştirme planları gibi orta vadeli planlardan)
Geri Bildirim
Tekrarlanamayan faaliyetler için
Tekrarlanan faaliyetler için
Operasyonel Planlar
(1 yıldan daha az,
kısa vadeli
Tek kullanımlık planlar
(Üretim planı gibi kısa vadeli planlardan)
Süregiden planlar
(Operasyon planı gibi kısa vadeli planlardan)
Geri Bildirim
Programlar
Projeler
Bütçeler
Politikalar
Standart süreçler
ve Metodlar
Kurallar

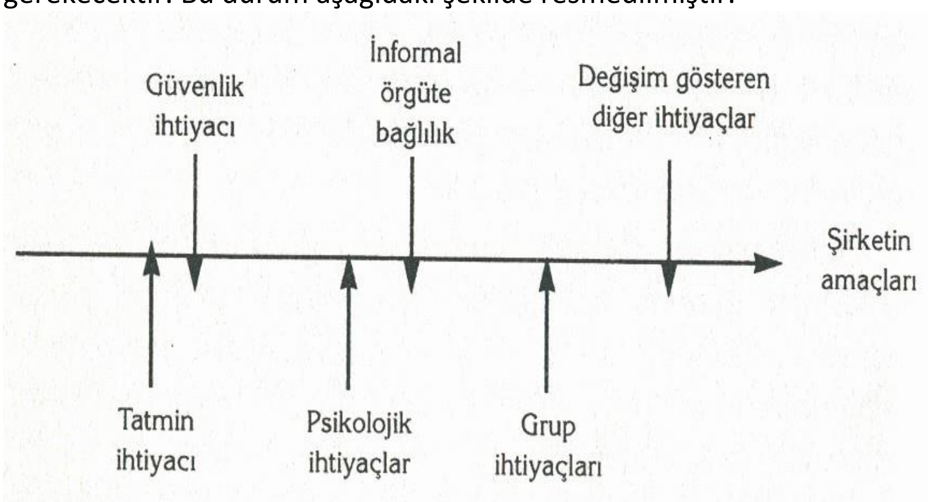

Örgütleme, planlama safhasında belirlenen hedeflere ulaşmak için uygun kişileri görevlendirme ve gerekli kaynakları atama sürecidir. Bu, örgütün başarısı için, kalifiye elemanların ve bu elemanların ihtiyaç duyduğu kaynakların doğru zamanda, doğru yerde bulundurulmasıdır. Örgütlenme süregiden bir faaliyettir ve planlanan hedefe ulaşılmaması durumunda yönetici yeniden örgütlenme yönünde karar verebilir. Bir başka deyişle örgütlenme, eylem planının, şirketin formal ve informal örgütlenme yapıları içerisinde nasıl gerçekleştirileceğinin belirlenmesidir. Kişilerarası iletişim becerileri ve örgüt kaynaklarını optimize eden denetim prensipleri bir arada örgütleme becerisini meydana getirir.

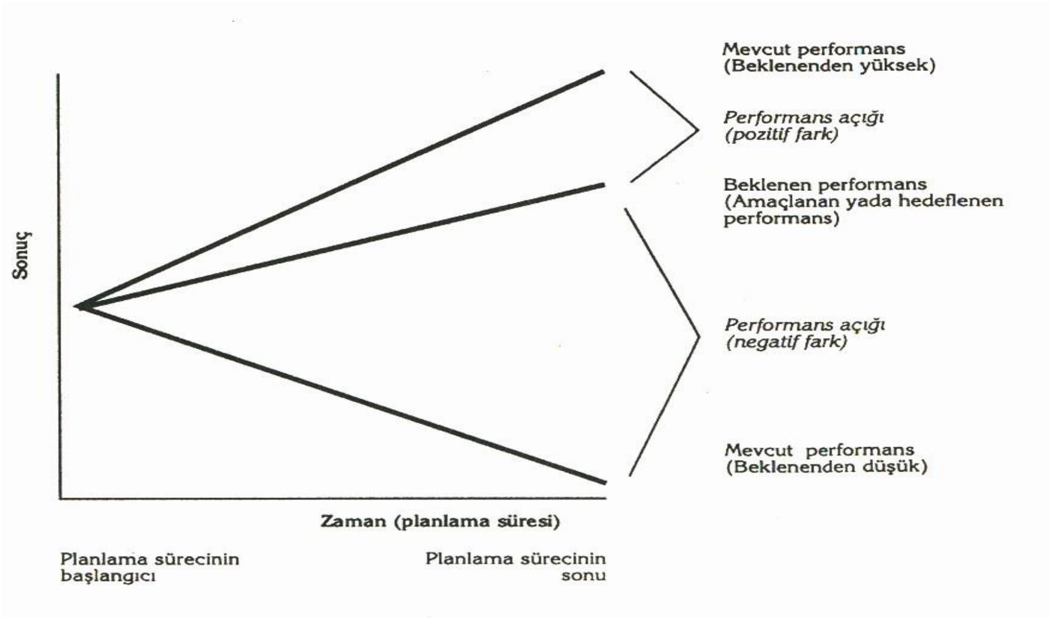
Formal örgüt, çalışanlar ve kaynaklar arasındaki formal ilişkileri belirler. Çalışanlar ve kaynakların, örgütün faaliyetlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak üzere optimum şekilde örgütlendiği kabul edilir. Formal örgütün beşeri yanı olarak tanımlanan

informal örgüt ise şirketin her yanına dağılmış gayri resmi çalışma grupları ve iş arkadaşları çerçevesinde kendini gösterir. Şirketin maksimum etkinlikte çalışabilmesi için formal ve informal örgütlerin birbirini desteklemesi gerekir.

Yönlendirme, başkalarının davranışlarını belirleme veya etkileme sürecidir. Yönetici, şirket adına, motivasyon ve liderlik unsurlarını kullanarak, elemanının yeteneklerini maksimize etmeye çalışır. Elemanları etkileme becerisi ise yöneticinin beşeri iletişim yeteneğine bağlıdır. Yönetici çeşitli motivasyon teorileri ve liderlik özeliklerini analiz ederek , çalışanlarına performans artışı ilham etmek için gereken etken bileşimi bulmaya çalışır. Burada da çalışanların çıkarlarını şirketin çıkarlarıyla uyumlu hale getirmek için yollar bulması gerekecektir. Bu durum aşağıdaki şekilde resmedilmiştir.

İyileştirme, hedeflenen performansla, gerçekleşen performans arasındaki farkı belirlemeyi, sözkonusu bu farkı gidermek ve istenilen performans seviyesine ulaşmak üzere, elemanlarla işbirliği halinde çalışmayı kapsayan bir süreçtir. Etkili bir iyileştirme faaliyeti, örgütün planlarını yenileyebilmesi için gerekli performans değerlendirme verilerinin doğru ve vakitli şekilde elde edilmesini sağlar.

Performans açığını kapatmanın en iyi yolu yetkilendirmedir. Çalışanlar, performans seviyelerini yükseltme mluluğunu ancak yetkilendirildiklerinde yüklenirler; yetkilendirildiklerinde karar verme sürecine katılma, n çözme, kendi gelişimlerini denetleme gibi konularda motive olurlar ve böylece kendi iş planlarını yürütmeye başlarlar.

192 Alacak devir hızının yüksek olması ne anlama gelir?

Alacak Devir Hızı

Şirketin, satışlardan doğan ticari alacaklarının ne hızda tahsil edildiğini (nakite çevrildiğini)gösterir. Oranın yüksek olması olumludur. Oranın yüksek olması şirketin işletme sermayesi ihtiyacını azaltırken, düşük olması işletme sermayesi ihtiyacını yükseltir. Alacak Devir Hızı = Net Satışlar / Ortalama Ticari AlacakYukarıdaki formülden çıkan sonuç çarpan olarak nitelendirilir. Örnek olarak 5 çıkmasıhalinde, net satışların ortalama ticari alacakların 5 katı olduğunu gösterir. Alacak devir hızınıgün olarak hesaplama için 365'i yukarıdaki formülden çıkan rakama bölmek gerekir. 365/5= 73 gün. Alacak devir hızı gün olarak hesaplandığında Yukarıdakinin tersine, gün sayısının küçük olması tercih edilir

193 Likidite oranları

LİKİDİTE ORANI:

Kısa vadede nakde dönüşebilecek döner varlıkların, kısa vadeli borçları karşılama gücünü göstermektedir.

Döner Varlıklar-Stoklar-Diğ. Döner Varlıklar / Kısa Vadeli Borçlar

ORANLAR VE ÇARPANLAR

Raporlarımızda kullandığımız finansal tablo oranlarına ve piyasa çarpanlarına ilişkin tanımlar aşağıda yer almaktadır.

Cari Oran

Şirketin kısa süreli borçlarını ödeyebilme gücünü ve net işletme sermayesinin yeterli olup olmadığını gösterir. Oranın yüksek olması şirketin likidite durumunun kuvvetli olduğunu gösterir. Bununla birlikte oranın aşırı yüksek olması firmanın sahip olduğu fonları yeterli verimlilikte kullanamadığına işaret eder.

Cari Oran = Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Borçlar

Alacak Devir Hızı

Şirketin, satışlardan doğan ticari alacaklarının ne hızda tahsil edildiğini (nakite çevrildiğini) gösterir. Oranın yüksek olması olumludur. Oranın yüksek olması şirketin işletme sermayesi ihtiyacını azaltırken, düşük olması işletme sermayesi ihtiyacını yükseltir.

Alacak Devir Hızı = Net Satışlar / Ortalama Ticari Alacak

Yukarıdaki formülden çıkan sonuç çarpan olarak nitelendirilir. Örnek olarak 5 çıkması halinde, net satışların ortalama ticari alacakların 5 katı olduğunu gösterir. Alacak devir hızını gün olarak hesaplama için 365'i yukarıdaki formülden çıkan rakama bölmek gerekir. 365/5= 73 gün. Alacak devir hızı gün olarak hesaplandığında yukarıdakinin tersine, gün sayısının küçük olması tercih edilir.

Stok Devir Hızı

Şirketin üretip stokta tuttuğu malları ne hızla sattığını gösterir. Bu oran ne kadar yüksekse o derece olumludur. Stok devir hızının yükselmesi stok maliyetlerini azaltırken aynı zamanda işletme sermayesi ihtiyacını da azaltır.

Stok Devir Hızı = Satışların Maliyeti / Ortalama Stok

Formülden çıkan rakam çarpan olup gün sayısı yukarıdaki şekilde hesaplanır.

Ticari Borç Devir Hızı

Ticari borçların hangi hızda - ne sürede ödendiğini gösterir. Sonuç çarpan olarak çıkmakta olup borç ödeme konusunda dar boğaz söz konusu değilse ne kadar düşük ise o derece olumludur.
Ticari Borç Devir Hızı = Satışların Maliyeti / Ortalama Ticari Borç
Gün olarak hesaplandığında büyük olması olumludur.

Borçlanma Oranı

Şirketin toplam borcunun özvarlığına oranı, işletme sermayesi ve yatırımlarının finansmanın ne ölçüde dış kaynaklardan ne ölçüde iç kaynaklardan karşılandığını gösterir. Borçlanma oranının yüksek veya düşük olmasının olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilmesi, şirketin kar marjı ile borçlanma maliyetinin seviyesine göre değişiklik gösterir.
Borçlanma Oranı = Toplam Borç / Özvarlık
Borçlanma maliyetinin, kar marjndan yüksek olduğu durumlarda oranın yüksek olması olumsuz, aksi durumda olumlu olarak nitelendirilir.

Borçların Toplam Kaynaklara Oranı

Şirketin borçlarının toplam pasif içerisindeki payını, aktiflerin ne kadarının yabancı kaynakla, ne kadarının iç kaynakla karşılandığını gösterir.
Toplam Borç / Toplam Pasif
Oranın değerlendirilmesinde borçlanma maliyeti ile kar marjı karşılaştırması önemlidir.

Faiz Karşılama Oranı

Bu oran şirketin ödediği finansman giderinin kaç katı kazanç sağladığını gösteririr. Yüksek olması olumludur.
(Vergi Öncesi Kar+Finansman Gideri)/Finansman Gideri

Brüt Kar Marjı

Şirket'in sattığı ürünlerden ne ölçüde kar ettiğini gösterir. Yüksek olması olumludur. Bununla birlikte oranın seviyesi şirketin içinde bulunduğu sektöre göre farklılık gösterir. Bu nedenle oranın seviyesi değerlendirilirken sektörün yapısı da göz önünde bulundurulmalıdır.
Brüt Kar Marjı = Brüt Kar / Net Satışlar

Faaliyet Kar Marjı

Şirketin olağanüstü gelir ve giderler hariç olmak üzere faaliyetlerinden elde ettiği karın net satışlarına oranıdır. Yüksek olması olumludur.
Faaliyet Kar Marjı = Faaliyet Karı / Net Satışlar

Net Kar Marjı
Şirketin vergi sonrası karının (net kar) net satışlarının ne kadarına karşılık geldiğini gösterir. Yüksek olması olumludur.
Net Kar Marjı = Net Kar / Net Satışlar
VAFÖK (EBITDA) Marjı
Şirketin Vergi Faiz ve Amortisman öncesi karının net satışlarının ne kadarına karşılık geldiğini gösterir. Yüksek olması önemlidr.
VAFÖK Marjı = Vergi Faiz Amortisman öncesi Kar / Net Satışlar
Özsermaye Karlılığı
Şirketin elde ettiği karın, şirketin pay sahiplerinin şirkette sahip oldukları sermayeye oranınını gösterir. Yüksek olması hem şirket hem de pay sahipleri açısından olumludur.
Net Kar / Ortalama Özsermaye
Aktif Karlılık
Şirketin faaliyetlerinde kullandığı toplam kaynaklara göre ne ölçüde kar ettiğini gösterir. Yüksek olması beklenir.
Net Kar / Ortalama Aktif Toplamı
PİYASA ÇARPANLARI
Fiyat / Kazanç Oranı
Şirketin piyasa değerinin yıllık bazda net karının kaç katı olduğunu gösterir. Hisse senedi fiyatlarının hisse başına düşen net kara oranıdır. Hissenin değerinin düşük ya da yüksek olduğunu gösterir (Hisse başına kar = Dönem Karı / hisse sayısı)
F / K= Hisse Senedi Fiyatı / Hisse Başına Kar
F / K= Piyasa Değeri /Net Dönem Karı
Genel olarak düşük çıkması tercih edilir. Bununla birlikte oranın düşük veya yüksek olduğu, aynı sektörde faaliyet gösteren diğer şirketlerin Fiyat kazanç oranı ile veya sektörün ortalama fiyat kazanç oranı ile karşılaştırılması sonucunda anlaşılır. Bunu yanında şirketi cari fiyat kazanç oranının, şirketin tarihsel fiyat kazanç oranları ile de karşılaştırılması gerekir.
Piyasa Değeri / Defter Değeri
Hisse senedinin piyasa değerinin özsermayeye bölünmesiyle bulunan orandır. Piyasa değerinin şirketin öz varlığının kaç katı olduğunu gösterir.
PD/DD = Hissenin Piyasa Değeri / Özsermaye
Düşük çıkması olumludur. Bu oranında düşük veya yüksek olduğuna karar vermek için

sektörün ortalaması ile karşılaştırılması gerekir. Bazı sektörler (hizmet veya aracılık gibi) düşük sermayeye ihtiyaç gösterdiklerinden bu şirketlerin PD/DD oranı yüksek olmaktadır. Böyle şirletlerin analizinda bu oran fazlaca dikkate alınmaz.

Fiyat / Satış Oranı

Şirketin piyasa değerinin şirketin iş hacminin kaç katı olduğunu gösterir. Yukarıdaki oranlar gibi düşük olması olumlu olmakla birlikte diğer faktöerleri de göz önüne almak gereklidir.

Fiyat / Satış = Piyasa Değeri / Net Satışlar

Firma Değeri (Girişim Değeri)

Şirketin o anda tüm borç ve alackları ile satın alınması durumundaki değeridir.

Firma Değeri = Piyasa Değeri + Net Nakit

Net nakit = (Nakit + Menkul Kıymet) – Toplam Finansal Borç

Bu değer genel olarak VAFÖK'E bölünerek kullanılır. Küçük olması olumludur.

194 Verginin alındığı kaynaklara göre sınıflandırmasını yapınız.Gelir ve kurumlar vergisini mükellef ve oranı açısından karşılaştırınız.

1) **Ekonomik Kaynaklarına Göre Tasnif**

Bu sınıflandırma kapsamına, "gelir vergileri", "harcama vergileri" girer.

a) Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

aa) Gelir Vergisi

Gerçek kişilerin belirli bir dönemdeki elde ettikleri irat ve kazançların safi tutarı üzerinden mükellefinin kişisel ve ailevi durumunu dikkate alan artan oranlı tarifeye göre alınan subjektif dolaysız bir vergidir. Gelir vergisinin konusu gelirdir. Gelir, irat ve kazançlardan oluşmaktadır. İrat, gerçek kişinin sermayesinden, kazanç ise emek veya emek-sermayeden sağladığı hasıladır. Gelir vergisi dolaysız, subjektif vergiler arasında günümüzde en yaygın uygulanan bir vergidir.

Gelir mali açıdan iki teori ile açıklanmaktadır. Bunlar;

(i) Kaynak Teorisi : Bu teoriye göre, miras, piyango vb. nedenlerle elde edilen varidat sürekli değildir ve geçici olarak elde edildiğinden gelir vergisine tabi değildir.

(ii) Safi Artış Teorisi: Bu teoriye göre, gelirin vergi hukuku açısından da gelir sayılabilmesi için belli bir kaynaktan ve sürekli olarak sağlanması şart değildir. Servette bir safi artış meydana getiren her türlü irat ve kazanç vergilendirilebilir bir gelirdir. Bir kimsenin geliri, belli bir dönemde tüketime ayırdığı harcamalarıyla aynı dönemin başı il sonu arasındaki servetinde meydana gelen net artıştan oluşmaktadır.

Gelir vergisinin uygulama şekilleri iki grupta incelenebilir.

- Sedüler Gelir Vergileri: Gerçek kişilerin çeşitli kaynaklardan, ticari kazancı ile menkul, zirai, serbest meslek, sermaye iradı, gayrimenkul sermaye iradı vb. elde ettiği gelir kategorilerinin her birine “sedül” denir. Bu değişik gelir kaynaklarından sağlanan gelirler birbirinden her biri ayrı ayrı, vergilendirilirse buna “sedül gelir vergisi” denir.
- Üniter Gelir Vergisi: Bütün gelir unsurlarının toplanması, varsa zararın mahsup edilmesi ve sonuçta bulunacak toplam safi gelire artan oranlı tarifenin uygulanmasıdır.

ab) Kurumlar Vergisi

Gelir vergisini tamamlayan, objektif dolaysız genel nitelikli bir vergidir. Sanayi ülkelerinde sermayenin ağırlıklı olduğu şirketlerin giderek önem kazanmaya başlamasıyla birlikte gelir vergisinin yanında onu tamamlayıcı kurumlar vergisi de uygulanmaya başlamıştır. Gelir vergisinden ayrı olarak bir kurumlar vergisinin gerekliliğini savunan bazı yaklaşımlar şunlardır;

- **Fayda Bedeli Yaklaşımı:** Bu yaklaşıma göre kurum statüsünde çalışmanın imtiyazı veya sağladığı faydalar dolayısıyla ayrıca bir kurumlar vergisi konulması gerektiği ileri sürülmektedir. Örneğin, ortakların mluluğu işe koydukları sermaye ile sınırlı olması müteşebbislerin sermaye dışında mal varlıklarını tehlikeye sokmadan iş yapabilmektedir.
- **Gayri Şahsi Ödeme Gücü Yaklaşımı:** Kurumlar kendilerini meydana getiren ortaklardan ayrı ve onlardan daha büyük ekonomik güce sahiptirler, Dolayısıyla ayrı bir vergiye tabi olmalıdırlar.
- **Hizmet ve Sosyal Maliyetler Bedeli Yaklaşımı:** Devlet bütün işletmelere bazı hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetlerin bedeli olarak ve işletmelerin olumsuz dışsallıklarının giderilmesi amacıyla kurumlar ayrı vergilendirilmelidir.
- **İktisadi ve Sosyal Denetleme Aracı Olma Yaklaşımı:** İşletmelerin aşırı büyümesini, monopolleşmelerini ve aşırı sermaye birikimini önlemek amacıyla kurumlar vergisine gerek vardır.

a) Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Servet, bir gerçek veya tüzel kişinin belirli bir dönemde sahip olduğu bütün iktisadi değerlerin toplamıdır. Servet bilgileri dolaysız vergilerdir. Servet vergilerinde vergiyi doğuran olay, mülkiyetine sahip olunmak suretiyle ya servet unsurlarının mal varlığına dahil edilmesi, ya da unsurların mülkiyetinin el değiştirmesidir.

Servet üzerinden alınan vergiler şunlardır; "Genel Servet Vergileri", "Özel Servet Vergileri", "Servet Transferinden Alınan Vergiler" ve "Servet Artış Vergileri" dir.

Genel Servet Vergileri, servet oluşturan bütün mal varlıklarından vergi alınmasıdır. Genel servet vergisinin konusu, gerçek ve tüzel kişilerin sahip olduğu servetin tümüdür.

Özel Servet Vergileri, sadece belirli bir takım varlıklardan alınan vergidir. Örneğin, Emlak Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi.

Servet Transferleri Vergileri, servetin tümünün ya da servetin belli bir bölümünün karşılıklı veya karşılıksız olarak sahip değiştirmesidir. Örneğin, Veraset ve İntikal Vergisi.

b) Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler

Harcama vergileri, gelirin ve servetin tüketim amacıyla elden çıkarılması yani, harcanması nedeniyle alınan vergilerdir. Gelir ve servet harcamaları sırasında genellikle mal ve hizmetlerin fiyatları içinde yer aldıklarından harcama vergileri dolaylı vergiler sınıflandırılması kapsamındadırlar. Mükelleflerin kişisel durumlarını dikkate almaksızın üretim, tüketim, değişim vb. olaylara dayanarak alındıkları için harcama vergileri objektif vergilerdir.

Harcama Vergilerinin Uygulama Şekilleri;

ca) Yaylı Muamele Vergileri

Bu vergiler kapsamındaki malları, üretimden tüketime kadar geçen iktisadi aşamaların her birinde ayrı ayrı vergilendirir. Yaylı muamele vergileri, her el değiştirmede alınan vergilerin de vergisini almak suretiyle vergi primidine yol açmaktadır.

cb) Toplu Muamele Vergileri,

Bu verginin özelliği, verginin üretimden tüketime kadar geçen aşamalardan sadece birinden alınmasıdır. Toplu muamele vergisi başlıca şu şekillerde uygulanmaktadır:

- İstihsal Vergisi; genel olarak, imal edilen mallar üzerinden malların imalatçısı tarafından satışı sırasında teslim dolayısıyla alınan tek kademeli bir toplu muamele vergisidir.
- Toptan Satış Vergisi:; vergi konusu malların toptancıdan perakendeciye intikali aşamasında alınan toplu muamele vergisi çeşididir.

cc) Katma Değer Vergisi

KDV'inde üretimden tüketime kadar geçen her aşamada kazandığı katma değer üzerinden alınan vergi alınmaktadır.

Katma değer, işletme yönünden, sattığı mal ve hizmetlerin alış maliyeti ile satış fiyatı arasındaki farktır.katma değer, işletmenin ara malı olarak aldığı maddeye kendi faaliyeti sonucu kazandırdığı değer, belli bir üretim aşamasında üretilen mal için üretim faktörlerine yaptığı ödemelerin toplamıdır.

KDV Avrupa Birliği' nin temel vergi kaynaklarındandır.

KDV Türleri;

- Gayri Safi Milli Hasıla Tipi KDV: İşletmeler vergi matrahını, sabit varlıkların tüm bedelini veya amortismanları satışlardan düşürülmeksizin hesaplanıyorsa buna gayri safi milli hasıla tipi KDV denir.
- Gelir Tipi KDV: İşletmeler yatırım mallarının bedelini değil de sabit varlıklarının amortismanını satışlardan düşerse buna gelir tipi KDV denilmektedir.
- Tüketim Tipi KDV: İşletmeler sabit varlıklarının alındıkları dönemlerdeki maliyetini aynı dönemi satışlarından düşerlerse buna tüketim tipi KDV denilmektedir.

KDV Hesaplama Yöntemleri;

- -Toplama Yöntemi; İşletmenin, vergi konusu mal ve hizmetler için ödediği ücretleri,faizi, kirayı, karını toplayarak bulunacak matraha vergi oranının uygulanmasıdır.
- -Çıkarma Yöntemi; İşletmenin toplam satış hasılatından üretim nedeniyle yaptığı alımların bedelinin düşürülmesidir.
- Vergi Mahsubu Yöntemi; ürünün satış değeri üzerinden hesaplanmakta, daha önceki aşamalarda ödenmiş bulunan vergiler bundan mahsup edilmektedir.

cd) Gümrük Vergileri

Gümrük vergileri, malların bir ülkenin sınırlarından geçmesi nedeniyle alınan vergilerdir. Malların bu sınırı aşması ithalat yoluyla gerçekleşiyorsa "ithalat gümrük vergisi" , ihracat veya transit yoluyla gerçekleşiyorsa, "ihracat gümrük vergisi" ve "transit gümrük vergisi" adı verilmektedir.

ce) Harcama Vergisi

Tüketim vergisi tüketimi matrah olarak esas alan bir dolaysız vergidir. Bu vergi başlıca iki yönden diğer tüketim vergilerinden farklıdır.

1- Harcama Vergisi subjektif bir vergidir. Verginin bu özelliği, gelir vergisinden uygulanan kişisel indirimlerin bu vergi bünyesinden de yer almasını mümkün kılar.

2- Harcama Vergisi dolaysız bir vergidir, vergiyi ödeyen kimse aynı zamanda nihai yükümlüdür. Harcama vergisinde, ödenen verginin diğer tüketim vergilerinde olduğu gibi başka kimselere aktarılması söz konusu değildir. Harcama vergisi iki kademeli de olabilmektedir. Birinci kademe geniş çapta harcama türleri sabit oranlı olarak vergilendirilmekte belirlenen bir düzeyi aşan harcaması olan mükellefin tüketimine ise artan oranlı tarife uygulanmaktadır.

195 Vergi aslını ve vergi cezasını sona erdiren sebepleri yazınız. Tarhiyat öncesi uzlaşmayı anlatınız.

***Vergi Cezasını Ortadan Kaldıran Haller:**

1)Ödeme

2)Pişmanlık:Henüz hakkında bir ihbar ya da inceleme yapılmamış olan bir vergi suçlusunun,suç işlediğini kendiliğinden vergi idaresine bildirmesi üzerine, kendisine, yasadaki diğer şartlara da uyması kaydıyla ceza verilmez.

3)Cezalarda İndirim:Ceza ihbarnamesinin tebliği üzerine 30 gün içerisinde indirim talebiyle idareye başvuran ve uyuşmazlık yaratmayarak borcunu, aynı 30 gün içerisinde ödeyen mükelleflerin cezaları, yarısı ile 3'te 1'i arasında değişen bir oranla indirilir.

4)Uzlaşma ve ya Tarhiyat Öncesi Uzlaşma:Mükellefle uzlaşma komisyonu arasında yapılan karşılıklı görüşmelerle uzlaşmaya varılması halinde,hem süre kazandıram,hem mahkemelerin iş yükünü azaltan ve de ceza miktarını indiren bir usuldür.

5)Ölüm Hali:Vergi suçlusunun ölümü halinde ceza ortadan kalkar.

6)Hatanın Düzeltilmesi

7)Zaman Aşımı:Vergi ziya-ında 5,usulsüzlükte 2 yıl içerisinde vergi borçları ve cezaları zaman aşımına uğrar.

8)Mücbir Sebep

9)Yanılma

10) Terkin

Uzlaşma: Yapılan incelemeler sonucu,mükellefe resen ya da ikmalen yeni bir vergi tarh edilirse,yeni tarhiyata ilişkin olarak mükellef 30 gün içerisinde talepte bulunmak kaydıyla, idareyle uzlaşabilir.

Tarhiyat Öncesi Uzlaşma: Vergi incelemesi yapılan mükellefler için henüz inceleme bitmeden önce,yani yeni bir tarhiyat yapılmadan önce,mükellefin talebi üzerine, idareyle mükellefin karşılıklı görüşerek uzlaşması halidir. Tarhiyat öncesi istenip de uzlaşmaya varılamaz ise,artık tarhiyat sonrası uzlaşma istenemez.Ancak cezalarda indirim istenebilir ve ya vergi mahkemesinde dava açılabilir.

VERGİ BORCUNUN SONA ERMESİ

a) ÖDEME İLE

b) ZAMANAŞIMI İLE
c) DAVA KONUSU YAPILMASI İLE
d) DÜZELTME İLE

196 Bütçe uygulama sonucunda yapılan denetimi anlatınız.

Yargı denetimi TBMM adına, hem uygulama sırasında hem de uygulamadan sonra bir hesap mahkemesi olan Sayıştay tarafından yapılır. Yasama denetimi ise TBMM'nin kendisi tarafından uygulama sırasında , genel görüşme, meclis şturması, meclis araştırması ve gen yolları ile ve uygulamadan sonra Kesin Hesap Kanun Tasarısının müzakere edilip onaylanması ile yapılır.
YARGI DENETİMİ

Yargı erki kişilerin kendi aralarındaki ya da kişilerle devlet arasındaki ihtilaflara bakmak üzere kurulmuştur. Bu ihtilafların anayasa başta olmak üzere mevcut yasalar çerçevesi içinde bir çözüme ulaştırılabilmeleri için bağımsız kurumlar olarak mahkemeler geliştirilmiştir. Sayıştay da diğer yargı organları gibi bir yüksek mahkemedir. Görevi bütçe hesaplarını incelemektir. Ancak Sayıştay saymanları değil, hesapları muhakeme eder. Sayıştay da yapılan inceleme sırasında hesaptaki usulsüzlüklerin bir uyarı ile düzeltilebileceği kanısına varılırsa bu yolda hareket edilir. İdarenin kendi uygulamalarını kendi içindeki denetim yollarıyla ya da dışarıdan gelecek bir gözetimle düzeltilmesi her zaman caizdir.
Meclisin hükümete devrettiği yetki bütçeye konulan ödeneklerle sınırlıdır. Bütün bunlar parlamento üstünlüğünü belgeleyen öğelerdir. Burada sözünü ettiğimiz yargı denetimi parlamentonun hükümete devrettiği yetkileri hükümetler kullandıktan sonra bunların hesap kayıtlarına geçen izdüşümlerini bir bağımsız yargı organının incelemesidir. O halde yargı denetiminin amacı parlamentoya ait yetkilerin onları kullanmak üzere hükümete devredilmesi dolayısıyla ortaya çıkan durumun parlamento adına hesaplar ve kayıtlar üzerinde incelenmesidir.
Yürütme erki takdir hakkıyla teçhiz edilmiştir. Takdir hakkı yönetimin vazgeçemeyeceği bir şeydir. İdareye esneklik sağlar. Bütçe uygulaması açısından takdir hakkı önemli bazı sonuçlar doğurur.
İşte Sayıştay'ca yapılan yargı denetiminin takdir hakkı kullanılırken yasalara uygun biçimde hareket edilip edilmediğinin, kamu yararının korunması için gerekli önlemlerin alınıp alınmadığının, kaynak kullanımında etkinlik ve rasyonellik sağlanıp sağlanmadığının açıklığa kavuşturulmasıdır. Demek ki yargı denetiminin yüce amacı kamu yararını gözetmek harcamalarda etkinlik ve verimlilik sağlamaktır.
Bütçe denetiminde ;
Sayıştay hesaplar üzerine yaptığı yargı denetimini TBMM adına yapar. İncelenmek üzere Sayıştay'a gönderilen bütçe uygulamalarına ilişkin hesaplar genellik ilkesi gereği bütün girdi çıktıları kapsar.

Sayıştay, incelemelerini hesaplar üzerinde ve onları gösteren evrak üzerinde yapar.
İncelemeler esas itibariyle Bütçe Kanunuyla Meclisin yürütme erkini devrettiği yetkinin yasalara uygun, amaca yararlı biçimde kullanılıp kullanılmadığını ortaya koyacak niteliktedir.
Yapılan inceleme sonunda hesaplarda göze çarpan biçimsel nitelikteki noksanlıklar, yapılacak uyarılarla giderilmeye çalışılır.
Bütçede gelir ve gider tahminleri vardır. Bütçe uygulamasına ilişkin hesaplar bir yandan gelirlere diğer yandan masraflara aittir.
Sayıştay Bakanlar hakkında karar alamaz. Bakan kesin hesaplarını inceler fakat bunları muhakeme edemez.
Sayıştay'daki denetim – yargılama, hesaplar ve onlara dayanak teşkil eden resmi evrak üzerinde yapılır. Bu durum Sayıştay'ın yargı yöntemine, örgüt biçimine, kararlarına etki yapar.
Sayıştay'daki yargılama yöntemi kamu hukukunun uygulama alanına girer. Hükümet, işleri yürütürken devlet mal varlığı üzerinde tasarruflarda bulunur. Bu tasarruflar kayıtlara geçer. Bunlara jestiyon hesapları diyoruz. Her muhasip jestiyon hesabını Sayıştay'a sunmakla görevlidir. Jestiyon hesapları uygulanmış bütçenin sonuçlarını ortaya koyar. İncelemeler bu sonuçlar üzerinde yapılır. İlgili dairenin verdiği ilam bu hesapların yasal durumunu ortaya koyar.

III. YASAMA DENETİMİ

Meclis çıkardığı yasalarla kamu hizmetlerini yapar ve örgütler. Bütçeyi, örgütlediği kamu hizmetlerini çalıştıracak biçimde icra organına hazırlatıp sonra kendisi inceler ve onar. Bu onama ile birlikte yürütme erkine bazı yetkiler devreder. Meclis denetimi işte meclisle arasındaki işbirliği ve uzlaşmanın yeni bir halkasıdır. Bu halkada meclis kendisinin çıkardığı yasalara ve devrettiği yetkilere uygun olarak işlerin yürütülüp yürütülmediğini incelemeye çalışır. Bu incelemede, idari denetimin yaptığı iyileştirmelerden, yargı denetiminin uyarılarından, yararlanır.
Meclisin bütçe üzerindeki incelemeleri ve bir anlamı ile denetimin bütçe tasarısının meclise sunuluşu ve komisyona havalesi ile başlar. Komisyon çalışmaları sonunda, meclis adına inceleme yapan bu kurum, bütçeye yeni bir biçim kazandırır. Hazırlık safhasında hükümete tanınmış yetkinin hükümet tarafından kullanılmasıyla ortaya çıkmış bütçe tasarısına meclisin damgası basılmış olur. Bu bir tür denetimdir. Dilenirse, komisyonun bütçe tasarısı üzerinde yaptığı tasarrufa Meclis üstünlüğünün bir uygulaması olarak da bakılabilir. Komisyondan çıkan bütçe meclislerde incelenerek gerektiğinde değiştirilerek onanır. Genel kurullardaki incelemeler de bütçe üzerindeki parlamento tasarrufunun ve parlamento üstünlüğünün bir ifadesidir. Meclisin kabul ettiği bütçeyi cumhurbaşkanı yeniden görüşülmek üzere iade edemez. Bu da bütçe hakkı üstünde meclis üstünlüğünün bir başka görünümünü ortaya koyar. Meclis mali yıl süresince her kanun üzerinde yaptığı gibi, bütçe kanunun uygulanışını da denetleyebilir. Meclislerin bütçe kanununun uygulanışını denetlemede kullandığı normal yöntemler diğer yasaların uygulanışını denetlemede kullanılanların aynısıdır. Yazılı , sözlü , gen ve parlamento araştırması

Mali yıl içinde bütçe kanununa getirilen değişiklikler, ek ödenekler, olağanüstü ödenekler, borçlanma yasaları; hatta vergi yasalarını değiştirici yasalar, mali nların ve bütçe uygulamalarının meclis tarafından denetlenmesine vesile olur. Lakin meclis denetiminin en yaygın ve en etkin biçimi kesin hesap tasarıları üzerinde yapılan denetimdir.
Yasama organının bütçe uygulamasından sonra yatığı denetim Anayasa gereğince Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye sunulan kesin hesap kanunu tasarılarının görülmesi ve onaylanması ile gerçekleştirilir. Kesin hesap kanunu tasarısı ilgili olduğu yıl bütçesinin hesap dönemi içinde elde edilen gelirlerle, yine o yılki ödemelerin gerçekleşmiş tutarını gösterir. Tasarı metninde ayrıca, kesin bütçe açığının nasıl kapatıldığı, tamamlayıcı ödenek mahsubu, gelecek yıllarda avans ve ödenek iptaline ilişkin maddeler yer alır.

TBMM kesin hesap kanunu tasarılarını onaylamak suretiyle yürütme organını aklamış olur. Tasarının reddi halinde bütçe tasarısında olduğu gibi hükümetin düşmesi sonucu doğabilir.

197 Maliye politikasının etkinliğini phillips eğrisine göre anlatınız.

Phillips Eğrisi (Phillips Curve):

A.W. Phillips`in (1958) Birleşik Krallık`ta parasal ücret oranlarıyla istihdam oranı arasında (1861-1957) ters ilişki olduğunun istatistiksel gözlemlerle ortaya konuşması.

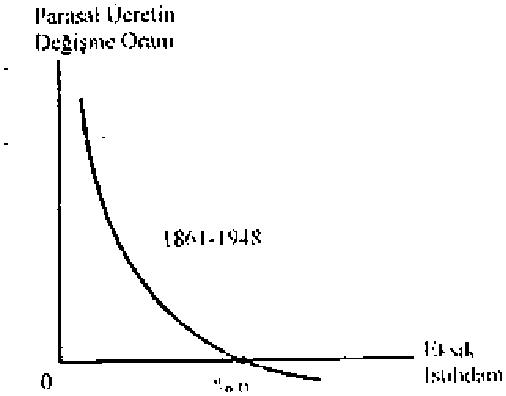
Bir diğer deyişle

$\Delta W_t = f(U)_t$ dir:

Burada ΔW_t parasal ücretlerdeki değişmeyi ve U t dönemindeki istihdam oranını göstermektedir.

1948`den önce ücretler hem aşağıya hem de yukarıya doğru esnek olduğundan, şekilde gösterilen Phillips eğrisi %6`nın üzerindeki eksik istihdam oranında yatay ekseni kesmektedir. Bununla birlikte savaş sonrası dönemde para ve ücretler aşağıya doğru esnek olmadığı için, bu dönemde eğri yatay eksenin üzerinde yer almaktadır. Öte yandan ücret enflasyon oranı ne olursa olsun, her zaman belli bir eksik istihdam oranı olacaktır.

Bu istatistiksel tesbitlere teorik destek 1960`da Lipsey tarafından getirilmiştir.. Lipsey`e göre parasal ücret oranındaki değişme emek piyasasında aşırı talep derecesinin bir fonksiyonudur. Eksik istihdam oranı emek piyasasında aşırı talebin bir negatif endeksi olarak yorumlanabilir. Phillips eğrisi birçok iktisatçı tarafından ücret enflasyonu oranıyla eksik istihdam arasındaki bir uzun süreli arbitrajın olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Phillips`in hesaplama-larına göre ekonomide yaklaşık %2-5 oranında eksik istihdam olursa, fiyat

istikrarı sağlanacaktır. Bu eksik istihdam oranında parasal ücretler yılda %2 yükselecek, ancak bu prodüktivitedeki artış tarafından tam tamına dengeleneceği için fiyatlar genel düzeyinde enflasyon olma-yacaktır.

Phillips eğrisinin temel zayıflığı parasal ücretlere önem vermesidir. Oysa ücret pazarlıklarında reci ücretlerin ön planda olduğu tartışması vardır. Dolayısıyla parasal ücretlerle eksik istihdam arasındaki arbitraj yalnızca kısa dönemli bir olgudur. Çünkü ancak kısa dönemde ücretliler para aldanımına uğrayabilirler ya da uzun dö-nemde para nldanımı olgusu ortadan kalkacağı için, arbitraj ortadan kalkacaktır (Rkz. Düşey Phillips Eğrisi).

Ücretlerin tam rekabet koşullarından bağımsız saptandığı varsayılır. **Philips Eğrisi'**ne göre işsizlik oranının düşük olduğu ekonomilerde enflasyon artar. İstihdam artışı ya da yüksek ücretler piyasada likidite bolluğuna neden olacağı için kısa dönemde enflasyonist etkiler oluşur. İktisatçılar kısa dönem için işsizlik ve enflasyon arasında bir seçim yapmak zorundadır. Orta ve uzun dönemde konjonktür seyrine ve uygulanacak para ve maliye politikalarına göre enflasyon olağan sayılabilecek düzeylere çekilebileceği gibi kontrolden de çıkabilir. Philips Eğrisi uzun dönemde güvenilir analiz yapma imkanı sağlamaz

198 Aşağıdaki kavramları açıklayınız.a)Üretici artığı b)Pareto optimumu c) karşılanmış faiz paritesi d) yatırım içsel olması

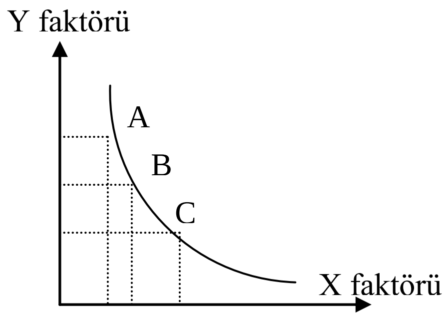
a)Üretici artığı Üretici ürettiği bir malı belli bir fiyattan satmaya razı iken piyasa koşulları malın fiyatını razı olunan miktarın üzerine çıkartırsa üreticinin elde ettiği bu avantaja üretici rantı denir.
b)Pareto optimumu Şayet toplumda, kimsenin refahını azaltmadan, bir ya da daha fazla kişinin refahını artırma imkanı yoksa, toplumda optimum bir kaynak dağılımı var demektir. Böyle bir refah anlayışında i.Dikkatler yalnızca bireyler üzerinde toplanırken bireysel refah dışında bir toplumsal refah kavramı kabul edilmemektedir. ii.Her birey refahını ölçmekte tek yetkili kişi sayılmaktadır. iii.Bireyler arası refah karşılaştırmaları kabul edilmemektedir. iv.Gelir dağılımı veri kabul edilmektedir. Pareto optimumu, belli koşullar altında, daha etkin bir kaynak dağılımına nasıl ulaşılacağını işaret etmekte ama hepsi de etkin kaynak dağılımlarına karşılık olan değişik gelir – servet dağılımlarından hangisinin seçilmesi gerektiğiyle ilişkili ipucu vermemektedir.
c) karşılanmış faiz paritesi
d) yatırım içsel olması

199 Üretimin en düşük maliyetle gerçekleştirilmesini şekil yardımıyla anlatınız ve genişleme yolunu tanımlayınız.

-EN DÜŞÜK MALİYETLE ÜRETİM

Optimal Faktör Bileşimi Seçimi

1-Eş-Ürün Eğrileri: Farklı faktör bileşimleriyle aynı üretim düzeyine ulaşabileceğimiz bileşimleri gösteren eğriye eş ürün eğrisi denir. Eş ürün eğrileri sağa doğru bir üst üretim düzeyini gösterir. Bunların toplu gösterimine eş ürün paftası denir.

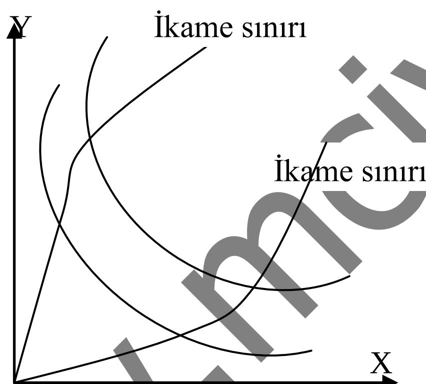

Özellikleri:-sol yukarıdan sağ aşağı inerler

-Eş ürün eğrileri birbirini kesmez

-orijine göre dışbükeydirler(eşürün eğrilerinin eğimi marjinal teknik ikame oranına eşittir.

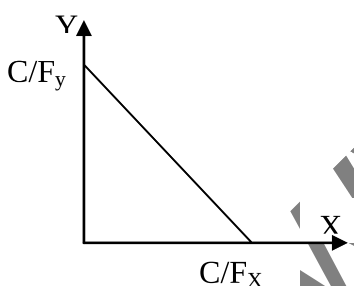
-Marjinal Teknik İkame oranı ve İkame Sınırı: Eş ürün eğrisi üzerindeki herhangi bir bileşimden diğerine geçildiğinde aynı ürün düzeyini koruyabilmek için bir faktör daha az kullanılırken öbür faktör daha fazla kullanılır. İşte faktörler arasındaki bu ikame oranına MTİ denir.

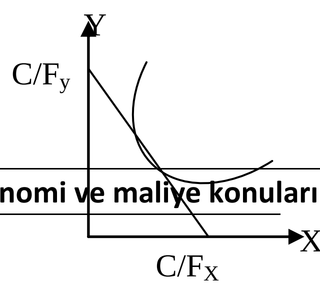
MTİ=-ΔY/ΔX

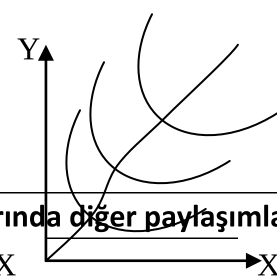
Faktörlerden biri artırıldıkça miktarı artırılan faktörün ikamesi güçleşmekte ve bir yerden sonra ikame mümkün olmaz. Üretim faktörlerinin ikamesinin olanaksız olduğu noktalar eksenlere paralel olan noktalardır. Bu noktalar birleştirildiğinde ikame sınırı bulunur. İkame sınırının içinde eş ürün eğrileri negatif eğimli, dışında pozitif eğimlidir.

2-Eş-Maliyet Doğrusu:Üreticinin eş ürün eğrileri üzerindeki faktör bileşimlerinden hangisi ile üretim yapacağı hem bütçesine hem faktör fiyatlarına bağlıdır. Üreticinin belirli bütçe ve veri faktör fiyatlarıyla satın alabileceği faktör bileşimlerini gösteren doğruya eş-maliyet doğrusu denir. C:bütçe F:faktör fiyatları

3-En Düşük Maliyetle Üretim: Firmanın iç dengesi yani üretimi en düşük maliyetle sağlayan optimal faktör bileşimi, eş

ürün eğrisinin eş maliyet doğrusuna teğet olduğu noktada gerçekleşir.
-Genişleme Yolu: Faktör fiyatları sabitken bir firmanın çeşitli üretim miktarlarını minimum maliyetle gerçekleştirmesini sağlayan optimal faktör bileşimlerinin geometrik yeridir.
Genişleme yolu doğru şeklindeyse optimal faktör bileşim oranı aynıdır. Tesis ölçeği büyüdükçe aynı teknoloji ile üretim yapmaktadır.

200 Para talebinin azaldığı, yani aynı gelir ve faiz düzeyinde elde tutulmak istenen para miktarının azaldığı durumda, a)Keynesin yatay arz eğrisine göre fiyat ve çıktı nasıl etkilenir? b)Klasiklerin düşüncelerine göre fiyat ve çıktı nasıl etkilenir?

PARA TALEBİ

Para talebi denildiğinde, kişilerin niçin elde para tuttukları anlaşılmalıdır. Gelişmiş bir mali sektöre sahip ekonomilerde para-nın bizzat kendisinin öz değeri yoktur. Pa-ranın değeri tamamen onun değişim değe-rinden kaynaklanır. Daha açık bir deyişle paranın yapıldığı madde, ya da kağıtla de-ğeri arasında bir ilişki sözkonusu değildir. Mademki para yalnızca mal ve hizmet sipa-rişi için istenmektedir. Acaba halk niçin pa-rayı mal ve hizmetle değiştirmek yerine elinde tutmaktadır. Kişilerin ellerinde tut-tuktan paranın değerinin yapıldığı madde nin, öz değerinden bağımsız olması ve hatta banka parası (kaydi para) söz konusu oldu-ğunda fiziksel olarak da görülmemesi, para talebinin incelenmesini ilginç kılmaktadır. Öte yandan diğer mal ve hizmetlerin talep-lerindeki değişmelerin ekonomi üzerindeki etkileri sınırlı olmasına karşılık, para tale-bindeki değişmeler tüm ekonomiyi baştan başa etkilemektedir, tşte bu durum para ta-lebinin geniş olarak incelenmesini zorunlu hale getirmektedir. Konu oldukça farklı gö-rüşlerin ortaya atılmasına neden olmakta-dır. Şimdi bu çeşitli görüşlere göre para ta-lebini inceleyelim:

/. Klasik Yaklaşım

A. Muamelat Para Talebi Yaklaşımı:

Klasik görüşteki iktisatçılara göre para, alışverişleri kolaylaştırmak için basit bir değişim aracı olarak talep edilmektedir. Klasik görüşe göre paranın elde tutulması-nın kendine has bir faydası yoktur. Kişilerin ellerinde para tutmalarının nedeni, parasal gelirleriyle harcamalarının aynı zamana rastlamamasıdır. Böylece para, gelirlerin elde edilmesiyle, harcamalar arasında ge-çen zaman için bir köprü görevi yapmakta-dır. Bu durumda tüm para muamelat ama-cıyla tutulmaktadır. Şüphesiz buna gele-cekteki muamelelerin finansmanı için tutu-lan paralar da dahildir. Klasik sistemde hal-kın elinde tutmak istediği para miktarını be-lirleyen diğer faktörler gözönüne alınma-maktadır.

Toplum ve kişilerin ellerinde tuttukları para miktarının tamamı büyük ölçüde eko-nomideki kurumsal düzenlemelere bağlı-dır.

Konuyu önce kişisel düzeyde düşüne-lim. Mesela bir kimsenin eline aylık olarak (30 gün için) 300 bin lira geçiyor olsun ve her gün gelirinin 1/30'unu harcasın. 30 gün sonra kişinin elindeki para miktarı (para an-kesleri) sıfır olacaktır. Daha sonraki aylar-da da kişi benzer şekilde davranacaktır. Böylece her ayın başında kişilerin elinde 300 bin lira, her ayın sonunda da sıfır lira olacaktır. Bu durumda kişilerin elinde aylık ortalama olarak 150 bin lira para duracaktır. O halde kişinin yanında tutmak istediği pa-ra miktarını etkileyen en önemli etkenler-den birisi kişinin gelirinin miktarıdır.

Şimdi de kişinin gelirini aylık değil, haftalık olarak aldığını ve eline haftada 70 bin lira geçtiğini farzedelim. Aynı şekilde hafta sonunda elindeki para miktarı sıfır olsun. Bu durumda kişinin elindeki para miktarı ortalama olarak 35 bin lira olacaktır. Dola-yısıyla kişinin yanında tutmak istediği para miktarını etkileyen bir ikinci faktör, kişinin eline geçen gelirin sıklığıdır. Bir başka de-yişle kişinin eline geçen gelirin yıllık, aylık, haftalık, ya da günlük olarak ödenmesi, ki-şinin para talebini etkiler.

Kişinin yanında tutmak istediği para miktarını etkileyen bir üçüncü faktör harca-ma biçimidir.

Konuyu şimdi de toplum düzeyinde ele alalım. Bu durumda muamelat ankeslerinin boyutunu bazı diğer faktörlerin etkilediğini görebiliriz. Çeşitli ekonomik birimlerce ya-pılan ödemelerin zamanlaması, bunların üst üste gelip gelmemesi, endüstrinin yoğun-laşma durumu, kredi kullanımının yaygınlı-ğı v.b.

Bir ekonomide para sadece muameleleri finanse etmek amacıyla tutuluyorsa, bu amaçla tutulan miktar, finanse edilecek mu-amelelerin seviyesine ve bu muameleleri çevreleyen bazı kurumsal düzenlemelere bağlıdır.

Eğer kurumsal düzenlemelerin veri ol-duğu farzedilirse, o takdirde arzulanan mu-amelat ankes miktarı, muamelelerin nomi-nal (parasal) değerine bağlıdır. Öte yandan eğer belli bir muamelat düzeyinin olduğu farzedilirse, talep edilen muamelat ankes miktarı kurumsal düzenlemelere bağlı ola-caktır. Bu durumda, eğer bu düzenlemeler değişirse, herhangi bir muamelat düzeyini finanse etmek için gerekli para miktarı da değişecektir. Para stokunun muamelat dü-zeyine oranına, paranın muamelat dolaşım

hızı denilmektedir. Klasik iktisatçılar top-lumun arzuladığı muamelat ankestlerini et-kileyen krumsal faktörlerin kısa dönemde aşağı yukan sabit olduğunu, uzun dönemde de çok az değiştiğini farzetmektedir. Bu ne-denle de paranın muamelat dolaşım hızının fiilen sabit olduğunu farzetmektedirler. Şimdi muamelat için tutulan ankesleri ifade eden para stokunun M olduğunu kabul ede-lim. Çünkü para yalnızca muamelat ama-cıyla elde tutulduğundan, M aynı zamanda toplam para stokunu da ifade eder. Bir dö-nem boyunca yapılan muamelelerin değeri T, bu muamelelerin ortalama fiyat seviyesi de P olsun. Buna göre V, para stokunun mu-amelat hızı olacaktır. O halde V=PT/M dir. Buradan MV=PT şeklinde yazılabilir. Bu denklen Irvıng Fisher'in ünlü mübadele denklemidir. (Daha ayrıntılı bilgi için bk. Miktar Teorisi)

Klasik iktisatçılar para talebine, elde niçin para tutulduğuna ilişkin saiklerden daha çok, paranın dolaşım hızı bakış açısından yaklaşmaktadır.

B. Nakit Ankes Yaklaşımı:

Para talebi için muamelat ankes yaklaşı-mında kişilerin ellerinde niçin para tutmak istedikleri göz önüne alınmamakta, buna karşılık basitçe toplumun elde tutacağı para miktarım (muamelelerin finansmanı için) hangi faktörlerin belirlediğini ortaya koy-maktadır. Cambridge nakit ankes yaklaşımı (Marshall ve C. Pigou gibi iktisatçılarca ge-liştirilmiştir) kişilerin yanlarında tutmak is-tedikleri para miktarını hangi faktörlerin belirlediğini ortaya koymaktadır. Bu yakla-şıma göre kişiler, parayı kendilerine sağla-dığı hizmetler nedeniyle talep ederler. Para

kişilere, kendilerinin anında gerçekleştire-bilecekleri bir satınalma gücü sağlar. Ayn-ca, kişilerin paraya sahip olmaları, fırsat çıktığında kendilerine en uygun şartlarda satın alma imkanı sağlar. Bu anlamda para bir güvenlik hizmeti sağlamaktadır.

Paranın satın alabileceği mal ve aktifler de hizmet sağlar. Ancak mal ve aktiflerin sağladığı bu hizmetlerle paranın sağladığı hizmet birbirlerinden farklıdır. Kişi açısın-dan n, mal ve aktiflerin sağladığı hiz-metlerle, paranın sağladığı hizmetleri den-gede tutmaktır. Ancak elde para tutulma-ması halinde kişi bundan bir gelir sağlaya-maz. Bu nedenle herkes (otomatik bir şekil-de ve içgüdüsel olarak) elindeki parayı, pa-ranın kendilerine sağladığı emniyetle, satın aldığı malların (ayakkabı, elbise gibi doğ-rudan yarar sağlayan, ya da fabrika, hisse senedi gibi kendisine parasal gelir sağla-yan) gelinlerini dengelemeğe çalışır. Böy-lece kişi bir yandan elinde para tutmakla pa-ranın kendisine sağladığı güvenlik hissiyle, öte yandan elde para tutmakla kaçırabilece-ği fırsatları bir arada düşünmek zorunda-dır.

Her kişinin elde para tutmasının avantaj-larının ve dezavantajlarının dengelenmesi, herbir kişinin gelirinin ne kadarını para ola-rak cebinde tutacağını belirlemektedir. Hal-kın gelirinin bir kısmını yanında para olarak tutmaya değer gördüğü bir oran vardır. Bu oran 1/5, 1/10, 1/20 gibi bir rakam olabi-lir.

Tüm toplum ele alındığında, gelirin belli bir oranı olarak yanında tutmak istediği pa-rayı ulaşım sistemi, üretim yöntemi, genel iş durumu gibi bir dizi faktör etkiler.

A. Marshall, nakit ankes yaklaşımını bir

denklem çerçevesinde açıklamaya çalış-mamıştır. Ancak izleyicileri bunu, faydalı olacağını düşünerek para talebi fonksiyo-nunu

Md= k PY

şeklinde ifade etmişlerdir. Bu denklem-de PY, kişinin parasal gelirini, (k) da kişinin nominal gelirine göre yanında tutmayı ar-zuladığı nominal para ankes oranını göster-mektedir. (k= 1/V ya da V= l/k ilişkisi mik-tar teorisi çerçevesinde incelendiğinden bu-rada ayrıntılara girilmemiştir).

//. Keynesyen Para Talebi

Keynes, elde para tutmayla ilgili olarak muamelat, ihtiyat ve spekülasyon saikleri olmak üzere üç saik üzerinde durmakta-dır.
Bunlardan muamelat ve ihtiyat saikle-riyle kişilerin para talep etmeleri, paranın alışverişleri kolaylaştırıcı özelliğinin bir sonucudur. Buna karşılık spekülasyon saiki paranın bir aktif olarak kullanımından ve kıymet saklama özelliğinden türetilmekte-dir.
A. Muamelat ve ihtiyat Saikleri:

Keynes'in muamelat ve ihtiyat saikleriy-le para talebi Cambridge okulu tarafından geliştirilmiş analize yeni bir ilavede bulun-mamaktadır. Muamelat para talebi rutin ve öngörülen normal cari muameleleri yap-mak için gerekli para talebidir.
Bu muameleler özel kişiler ve firmalar tarafından yapılır. Bu nedenle Keynes mua-meleleri, gelir saiki ve iş saiki olmak üzere iki kısımda düşünmektedir. Gelir saiki özel kişilere uygulanan muamelat saikidir. Mua-
melat saikiyle para talebi kişilerin gelirle-riyle ödemeleri arasındaki oransızlıktan doğmaktadır. Keynes'e göre bu saikın gücü gelirlerin boyutuna ve gelirlerin elde edili-Şİyle ödemeler arasındaki zaman aralığına bağlıdır. îş alemi muamelat saikiyle parayı, karşı karşıya oldukları maliyetlerle satışla-rından elde edilen hasılatlar arasındaki za-man aralığı için bir köprü olarak tutmakta-dır. Bu saikın gücü cari üretimin değerine (cari gelire) ve üretilen malların el değiştir-me sayısına bağlıdır.

Keynes'in ihtiyat saikiyle para talebi Cambridge "güvenlik" saikının yeniden vurgulanmasından başkaca bir şey değildir. Keynes'e göre ihtiyat saiki ona, harcamalar ve beklenmedik avantajlı satın alım fırsatla-rı için bir avantaj sağlamaktadır, ihtiyat sai-kiyle para talebi aynı zamanda gelir düzeyi-ne de bağlıdır. Burada şu hususa <la işaret edelim. Muamelat ve ihtiyat saikiyle para talebi üzerinde faiz oranlarının etkisi zayıf-tır.

B. Spekülasyon Saiki:

Keynes'e göre halk yalnızca muamelat amacıyla para tutmaz, aynı zamanda kıy-met, ya da servet biriktirmek amacıyla da para talep eder. Bununla birlikte, acaba po-zitif bir faiz oranında servetini halk niçin fa-iz getirişi alan bir şekilde tutmak yerine faiz getirişi almayan para şeklinde tutmaktadır? Halkın belli bir faiz oranında servetini para şeklinde tutmasının, ya da likiditeyi tercih etmemesinin nedeni, gelecekteki faiz oran-larıyla ilgili belirsizliktir. Gelecekte faiz oranının ne olacağı belirsizse, bu durumda kişiler, gelecekte faiz oranının ne olacağını piyasaya göre daha iyi bilmeleri, kendilerine spekülatif kazanç sağlayacaktır.

Burada belirsizlikten kastedilen, faiz oranlarının gelecekte ne olacağı hakkında kişilerin düşünceleri arasındaki farklılıktır. Yoksa bir kısım halkın gelecekte faiz oran-larının ne olacağı konusundaki belirsizliği demek değildir. Kişiden kişiye gelecekte faiz oranının ne olacağı değişmektedir. Ki-şilerin gelecekle faiz oranında ne olacağıyla ilgili düşünceleri arasında fark yoksa, kişi-ler piyasaya göre gelecekte faiz oranının ne olacağını daha iyi bilseler bile karlı duruma geçemeyecektir.

Keynes, spekülasyon saikı analizinde kıymet biriktirme fonksiyonu açısından pa-ranın tek alternatifinin sadece tahvil oldu-ğunu düşünmektedir. Bir aktif olarak tah-vil, sahibine yıllık olarak sabit bir parasal geliri sağlar. Mesela % 10 faizle çıkarılan sonsuz vadeli 1000 liralık bir tahvil, yıllık 100. TL. lık bir geliri sağlar. Tahvilin fiya-tıyla faiz oranı birbirleriyle tersine olarak ilişkilidir. Bir örnek vermek gerekirse, pi-yasaya %20 faizli yeni 1000.-TL. lık tahvil-lerin çıkarıldığını farzedeüm. Böylece yeni tahviller sahiplerine yıllık 200.-TL getiri sağlayacaktır. Bu durumda hiç kimse %1O getirili 1000.-TL. lık tahvillerin alım satım-larında 500.-TL. dan daha fazla vermeye-ceklerdir. Bir kişi elinde tahvil tutarken eğer faiz oranı değişirse tahvilin piyasa de-ğeri değişir. Böylece elde tahvil tutulması, sahibini sermaye kaybı ya da kazancıyla karşı karşıya bırakır.

O halde elinde tahvil bulunduran bir kimse faiz geliri ve sermaye kazancı, ya da kaybı şeklinde iki tür gelir kaynağıyla karşı karşıyadır. Eğer elinde tahvil tutan bir kim-se faiz oranının yükseleceğini bekliyorsa,

elindeki tahvillerin değerinin düşeceğini, yani sermaye kaybına uğrayacağını düşü-nerek, bundan kaçınmak için önceden hare-kete geçer. Bazı durumlarda faiz oranların-daki yükselme sonucu ellerinde tahvil bu-lunduranların sermaye kaybı, faiz gelirin-den daha büyük olabilir. Bazı durumlarda sermaye kaybıyla faiz geliri birbirine eşit, bazı durumlarda da faiz geliri sermaye kay-bından fazla olabilir.

Kişilerin servetlerini tahvil şeklinde mi, yoksa para olarak mı, tutacağını faiz ora-nıyla ilgili bekleyişleri belirler. Eğer bir kimse faiz oranının değişeceğini beklemi-yorsa, sermaye kazancı ya da kaybına uğra-mayacağı için, elde tahvil tutmakla elde edeceği faiz geliri onu tahvil tutmaya teşvik edecektir. Eğer kişi faiz oranının düşeceği-ni bekliyorsa, sermaye kazancı sağlamak için tahvil satın alacaktır. Buna karşılık eğer faiz oranının yükseleceğini bekliyorsa, sermaye kaybına uğramamak için elindeki tahvilleri satacak ve para tutmayı tercih edecektir.

Şimdi konuyu biraz daha açalım. Kişile-rin tahvili mi, yoksa parayı mı, tercih ede-cekleri, cari (piyasa) faiz oranıyla kişilerin kendilerine göre düşündükleri ve kişiden kişiye değişen normal faiz oranlarına bağlı-dır. Eğer bir kimse normal faiz oranının cari faiz oranının üzerinde olacağına inanıyor-sa, cari faiz oranının yükseleceğini düşüne-rek ellerindeki tahvilleri satacaktır. Tersine eğer bir kimse, kafasındaki normal faiz ora-nı cari (piyasa) faiz oranının altındaysa, cari faiz oranının düşeceğini düşünerek tahvil satın almak isteyecektir.

Bu analizde para ile tahvil arasındaki se-çim, ya hep ya hiç (arzında olmaktadır.

öte yandan tek tek her kişinin kafasında kendine göre bir normal faiz oranı vardır. Burada bir diğer göz önüne alınması gere-ken şey kritik faiz oranıdır. Kritik faiz oranı spekülatörlerin gözönünde tutacakları özel bir faiz oranıdır. Elde tahvil tutulmasıyla uğranılacak

muhtemel bir sermaye kaybıy-la elde edilecek faiz gelirini denkleştiren cari faiz oranına kritik faiz oranı denilmek-tedir. Buna göre herhangi bir cari faiz ora-nında, kişilerin kritik faiz oranı, cari faiz oranının altındaysa, kişiler spekülatif an-kesleriyle tahvil satın alacaklardır. Tersine eğer kişilerin kritik faiz oranlan cari faiz oranının üzerindeyse, ellerinde para tutma-yı tercih edeceklerdir. Kuşkusuz kritik faiz oranı kişiden kişiye değişecektir. Ancak ca-ri faiz oranı ne kadar yüksekse, kritik faiz oranının cari faiz oranının altında olduğunu düşünenlerin sayısı o kadar fazla ve spekü-latif ankeslere gidecek para miktarı o kadar daha az olacaktır.

Kuşkusuz herkes için kritik faiz oranı farklı farklıdır. Ancak bir maksimum ve bir minimum kritik faiz oranı da vardır. Cari (piyasa) faiz oranlarının maksimum kritik faiz oranının üstünde olması durumunda herkes spekülatif ankeslerini tahvile yatırır ve hiç kimse elinde para tutmaz.

Benzer şekilde, bir minimum kritik faiz oranı söz konusudur. Cari faiz oranının mi-nimum kritik faiz oranının altında olması durumunda da herkes spekülatif ankeslerini para olarak elinde tutmak İster. Kişilerin li-kidite tercih eğrileri, şekil (1) deki eğrinin BC arasındaki biçimi, kişilerin kritik faiz oranlan ve spekülatif ankeslerin kişiler ara sındaki dağılımı çizilerek elde edilmiştir.

Şimdi konuyu biraz daha açalım. Bilin-diği gibi faiz oranındaki bir artış, tahvillerin sermaye değerini azalttığından, spekülatif ankeslerin boyutunu azaltır. O halde kişinin toplam spekülatif ankesi şekil (2)deki EGF eğrisiyle ifade olunabilir. Kişinin spekülatif para talebi ABGF olacaktır. Faiz oranı r ise, kişi tüm spekülatif ankeslerini tahvil olarak tutacaktır. Çünkü cari faiz oranı, kritik faiz oranının üstündedir. Eğer cari faiz oranı r2'ye düşerse kişi elindeki tahvilleri satarak nakde dönüştürecektir. Böylece kişi OQ1 kadar para talep edecektir. Eğer cari faiz oranı r3'e düşerse kişi elindeki tahvilleri çı-kararak OQ2 kadar parayı yanında tutacaktır. Spekülatif para talebi eğrisi, kişilerin tüm spekülatif ankesleri ellerinde nakit ola-rak tuttukları faiz oranında tam inelastik (yatay eksene paralel) olacaktır. Bu duruma likidite tuzağı denilmektedir. Keynesin pa-ra talebiyle ilgili olarak geliştirdiği en önemli yenilik "likidite tuzağı" kavramıdır. Yukarıda da açıklandığı üzere, cari faiz ora-nı ne kadar düşükse, kişiler tüm spekülatif ankeslerini nakit olarak tutacaktır.

Özetlersek, Keynes muamelat, ihtiyat ve spekülasyon olmak üzere üç saikle paranın talep edileceğini söylemektedir. Muamelat ve ihtiyat saikiyle para talebini Mİ, spekü-lasyon saikiyle para talebini de M2 ile gös-terelim. Ya da Mİ yerine, Ll, M2 yerine de L2 harflerini kullanırsak para talebini,

M= Ml+M2= Ll (Y) +L2 (r) şeklinde yazabiliriz. Formülden de görüldüğü üzere Ll gelir düzeyine L2 de faiz oranına ve bek-leyişlere bağlıdır.

İYİ ÇALIŞMALAR, BAŞARILAR !

///. Para Talebiyle İlgili Postkeynesyen Gelişmeler

A. Muamelat Talebinin Faize Duyarlılığı-

Keynes'in analizinde muamelat para ta-lebini etkileyen en önemli faktörler gelir düzeyi ve bazı kurumsal, ya da mekanik faktörlerdi. Keynes faiz oranının muamelat para talebinin üzerindeki etkisinin çok az önemli olduğunu söylemektedir. W.S. Bau-mel ve J. Tobin gibi bazı iktisatçılar teorik olarak muamelat para talebinin faize karşı oldukça duyarlı olduğunu vurgulamakta-dır.

Muamelat ankeslerine bir çeşit envanter olarak bakılabilir. Ellerinde para tutanlar bunu yeri geldiğinde muamelelerini finanse

etmek için tutarlar (yapılan işlemler genel-likle öngöriilebilen ve rutin işlemler olarak düşünülmelidir.) Ancak elde muamelat an-keşlerinin tutulmasının da bir maliyetinin olduğunu gözardı etmemek gerekir. Bu ma-liyet elde tutulan muamelat ankeslcrinin ge-lir getirici yatırımlara yatırılması halinde elde edilebilecek muhtemel gelirden vazge-çilmiş olmasıdır. İşte bu paralan aylak ola-rak elde tutmak yerine, gelir getirici aktifle-re yatırıp gerektiğinde bunları paraya dö-nüştürerek kişinin bir getirİ elde etmesi mümkündür.

Ancak muamelat amaçlı para talebi, kişi-nin elde ettiği gelirin aylık ya da haftalık ol-masına göre biçimlendiği için çok kısa dö-nemde muamelat amaçlı ankeslerin gelir getirici tahvillere dönüşmesi ve daha sonra gerektiğinde bunların yeniden paraya dö-nüştürülmesi sırasında karşılaşılacak mali-yetler, elde tahvil yerine para tutulması du-rumunda kaybedilecek gelirler ve elde para tutmak yerine tahvil tutmakla elde edilecek gelirler birlikte dünüşülmek zorundadır.

Şüphesiz kişiler zaman içinde maliyetle-rini en düşük seviyeye indirecek biçimde portföyünü ayarlamağa çalışacaktır. Bunu şöyle çözümlemeye çalışacaktır: Kişinin elde ettiği gelirin miktarı T olsun. T, aynı zamanda kişinin yaptığı iktisadi muamele-lerin değerine eşittir, r, dönem boyunca sa-bit farzedilen faiz oranını göstersin. Tahvil-lerin paraya dönüştürülmesi sırasında öde-necek bankerlik komisyonu da b olsun. Ni-hayet k da böyle bir dönüştürme işlemi ol-duğunda, her seferinde nakte çevrilen tah-villerin gerçek değerini belirlesin.

Bu durumda kişinin maliyeti iki kısım-dan oluşmaktadır. Birincisi kişi elindeki tahvili sattığında bir simsarlık komisyonu

ödemek zorunda kalmaktadır. Kişi, elinde-ki tahvillerini, K kadar kısımlara ayırarak satarak nakte çevirdiğinde ödeyeceği sim-sarlık komisyonu b (T/K) olacaktır. Eğer kişiler tahvil satın almak yerine gelirlerini ellerinde para olarak tutuyorlarsa, bu du-rumda faiz gelirinden yoksun kalacaklardır. Kişilerin yoksun kalacakları bu faiz gelirini de bir maliyet olarak düşünmek gerekir. Ki-şilerin ellerindeki parayı sabit bir hızda har-cadıklarım varsayarsak, dönem içinde elle-rine geçen paranın yansını (K/2) ortalama olarak ellerinde tutacaklardır. Bu tutar tah-villerin satışından elde edilen paranın yan-sına eşittir. Bu miktann faiz oranıyla çarpıl-ması, elde para tutmanın fırsat maliyetini verir.

Buna göre kişinin eline geçen para sonu-cu karşı karşıya olduğu toplam maliyet (Ç)

C= 6: T/K qr: K/2dir.

Şimdi söz konusu olan bu maliyetin en düşük olmasını sağlayan K değerinin ne ol-duğunun bulunmasıdır. Bunun için de yu-karıdaki eşitliğin Kyagöre türevinin alınıp sıfıra eşitlenmesi ve K için çözümlenmesi gerekir.

AC/AK= -6T/K2+r/2=0

Buradan,

K= 26 T/v bulunur.

Yukanda, her dönem için elde tutulan paranın ortalama değerinin (K/2) olduğunu açıklamıştık. Bu durumda reel para talebi denklemi

Md/P=r K/2= 1/2V 26T/v olacaktır.

Buna göre reel olarak ölçülen işlem sai-kjyle para talebi ekonomik işlemlerin hac-minin kare köküyle doğru, faiz oranlarının kare köküyle ters orantılı olarak değişmek-tedir.

Şimdiye kadar paranın işlem saikıyle el-de tutulmasının yararıyla, ya da bu tür bir yararın faiz gelirine tercih edilmesiyle ilgili hiçbir şey söylenmedi. Açıkça ortaya konan durum paranın ekonomide değişim aracı ol-ması ve ekonomide faiz getiren varlıklann nakde çevrilmesinin bir maliyetinin olması, yani simsarlık giderinin mevcudiyetidir. Örneğin yukarıdaki denklemde (b) yerine sıfır koyarsak, ifade sıfıra eşit olacaktır. Bu-nun anlamı ise şudur. Eğer kişiler ellerinde bulunan tahvilleri satarken bir maliyetle karşılanmazsa,

paranın tek mübadele vası-tası olduğu ekonomilerde bile para talebi olmayacaktır. Simsarlık gideri sözkonusu olmayınca mal alımları, tahvil satımlanyla tam tamına aynı ana rastlatılacak ve böyle-ce tahvilleri satan ve mal satın alan kişilerin ellerinde bulunduğu süre hariç hiç para tu-tulmayacaktır.

B. Para Talebinin Likidite Tercih Anali-zinde Gelişmeler:

Daha önce Keynes'in, spekülatif para ta-lebiyle ilgili analizini belirsizliğe dayandır-dığını gördük. Ancak Keynes'in vurguladı-ğı belirsizlik, faiz oranının gelecekteki gidi-şiyle ilgili olarak düşüncelerin farklı farklı olmasıdır. Yoksa gelecekle ilgili olarak ki-şinin düşüncesindeki belirsizlik değildir. Kişi gelecekte faiz oranının ne olacağı ko-nusunda tam bir kanıya sahiptir. Buna göre kişi açısından rasyonel karar, elde ya tahvil, ya da nakit tutulmasıdır. Bir diğer deyişle kişi gelecekte faiz oranının ne olacağı hak-kında kesin bir karar içindedir ve bunun so-nucu olarak ya parasını tamamen tahvile yatırmakta, ya da ellerindeki tüm tahvilleri nakte dönüştürmektedir.

Oysa bu durum gerçek dünyadaki du-rumla uyumlu değildir. Gerçek dünyada ki-şiler ellerinde hem tahvil, hem de para tutar-lar. Bir diğer deyişle kişi portföyünü çeşit-lendirir. 8u konuda James Tobin halkın pa-ra tutmak arzusunu elindeki tahvillerin içer-diği riske karşı bir davranış olarak göster-meğe çalışmaktadır. Tobin'in analizi de be-lirsizliğe dayanmaktadır. Ancak Tobin'in analizindeki belirsizlik Keynes'ten farklı olarak kişilerin düşüncelerinde mevcuttur. Halk faiz oranının ne olacağı hakkında emin değildir.

Gelecekte faiz oranlarının belirsizliği, tahvillerin gelecekteki sermaye değerinde-ki belirsizlik demektir. Bu nedenle ellerin-de tahvil bulunan halk, gelecekte sermaye kazancı mı elde edeceği, yoksa sermaye kaybına mı uğrayacağı konusunda emin de-ğildir. Bu nedenle elde tahvil tutmak bir risk içerir. Birçok kişi için parasal gelir sağlan-ması arzu edilen, buna mukabil risk arzu-lanmayan bir durumdur.

Şimdi bu durumun spekülasyon saikiyle para talebine nasıl uygulandığını görelim. Her dönem gelirinin bir kısmını tasarruf edebilen bir kişiyi ele alalım. Bu kişi tasar-rufunu ne şekilde tutacaktır. Farzedelim ki elindeki imkanlar tasarrufunu para ya da tahvil şeklinde tutabileceğini göstermekte-dir. Eğer fiyat düzeyi sabitse, parasını elin-de tutmayı tercih eden kişi açısından para-nın gelir getirmesiyle, kişiye risk yüklemesi arasında parasal n yoktur. Mamafih, tahviller faiz geliri sağladıklarından ve fi-yatları dalgalandığından getirdikleri geliri belirli değildir. Bu gelir iki kısımdan olu-şur. Kesin olarak belli olan kısım elinde tah-vil tutan kişiye ödenen faizdir. Tahmin edil-mesi gereken kısım tahvili elinde bulunduran kişinin karşılaşacağı muhtemel bir ser-maye kaybı, ya da kazancıdır. Bu durumda kişi elinde tahvil tutmakla karşı karşıya ol-mayı beklediği sermaye kayıp, ya da kazan-cını sıfır yapacak şekilde davranacaktır. Böylece,

kişilerin elde tahvil tutmakla bek-ledikleri getiri tam tamına piyasa faiz oranı-na eşit olacaktır. Mamafih, elde tahvil tutul-masına bağlı getiri ile ilgili bir risk mevcut-tur. Bu risk, olasılık dağılımında yaygın olarak kullanılan standart sapmayla ölçü-lür. Kişiler bu olasılık dağılımına göre gele-cekteki tahvil fırsatlarıyla ilgili bekleyişle-rini tanımlar.

Kişinin belli bir dönem sonunda karşı karşıya olduğu n, miktarını daha önce-den sapladığını farzettiğimiz tasarruflarını. elde etmeyi beklediği faydayı maksimize etmek için, para ve tahvil arasında nasıl tah-sis edeceğidir. Kişinin elinde daha fazla tahvil tutması, tasarruflarından elde etmeyi beklediği faiz gelirini artıracaktır. Bu du-rum bir dönem sonra sahip olmayı bekledi-ği serveti arttıracağından kişinin faydasının artmasına neden olacaktır. Mamafih bu du-rum, aynı zamanda, gelecek dönemde kişi-nin servetinin ulaşacağı muhtemel değerin dağılımını da arttırmaktadır.

Kişinin portföyünde faiz oranındaki de-ğişmelere bağlı olarak fiyatları dalgalanan tahvillerin miktarı arttıkça portföyün değe-rindeki muhtemel dalgalanmalar daha bü-yük olacaktır. Risk kişinin faydasını azalttı-ğı için, kişinin portföyüne ilave tahvillerin katılması, onun ilave beklenen servet karşı-lığında gelecek dönemde ek risk yüklenme-sini içermektedir.

Bu durumda kişinin nu, elde tahvil tutma riski ve faiz oranı veri iken, portfö-yünden sağlayacağı faydayı maksimuma

çıkarmaktır. Faiz getirişi elde tahvil tutul-masını cazip hale getirmekte risk ise bu ca-zibeyi azaltmakladır. Bir yandan faiz oran-lan yükselirken öte yandan da riskte bir azalış olursa, elde tahvil tutmak daha da ca-zip hale gelmektedir. Ya da tersi. Bu du-rumda faiz ve risk eşdeğer bir şekilde etki yapmaktadır.

Burada bir hatırlatma yapalım. Göz önünde tuttuğumuz teori kişinin spekülas-yon saikiyle para talebidir.

Burada önemli bir nokta da bizzat kişi-lerle ilgili durumdur. Spekülasyon saikiyle para talep edenlerin riski seven, kumarbaz ruhlu, riskten kaçınan, garantiyi seven kişi-ler olması da davranışlarını büyük ölçüde etkilemektedir.

IV. Friedman'ın Para Talebi Teorisi

Friedman para talebini incelerken, elde para tutulmasıyla ilgili saikleri gözönünde tutmamaktadır. Kişilerin ellerinde para tut-malarını bir veri kabul ederek çeşitli du-rumlarda ellerinde ne kadar para tutmak is-teyeceklerini belirleyen faktörleri incele-mektedir. Friedman para talebini modern miktar teorisyenlerine göre para talebi, ser-maye ya da servet teorisinin bir parçası ola-rak incelemektedir. Friedman para talep edenleri, servet sahipleri ve işletmeler ol-mak üzere iki grupta ele almaktadır.

A. Nihai Servet Sahiplerinin Para Tale-bi:

Friedman'a göre para, diğer herhangi bir aktif gibi, elinde bulunduran kişiye çeşitli hizmetler sağlar. Bu hizmetler paranın he-men kullanılmaya hazır satın alma gücü kaynağı olmasından doğmaktadır. Bu du-rumda elde ne kadar fazla para tutulursa paranın sağladığı hizmetlerin değeri diğer ak-tiflerin sağlayacağı hizmetlerin değerine göre daha az olacaktır. Aslında bu durum tüketim mallan için geçerli olan azalan marjinal ikame oranı genel prensibinin bir özel uygulamasından başka birşey değildir. Talep teorisinin özel herhangi bir uygula-masında olduğu gibi yapılacak şey bütçe kı-sıtlamalannın yakından incelenmesi ve pa-ranın alternatif maliyetini ölçecek uygun değişkenlerin seçilmesidir. Elde ne kadar aktif tutulacağıyla ilgili olarak servet uygun bir kıstastır. Böylece elde para tutmak yeri-ne diğer aktiflerin tutulması sonucu elde edilecek faiz geliri paranın fırsat maliyeti-dir. Aslında böyle bir analizi Marshall ve Pigou da yapmıştır. Onların analizlerindeki eksiklik para talebiyle ilgili olarak kullanı-labilecek uygun servet tanımı ve gözönüne alınacak uygun alternatif getiri oranlarının ayrıntılı listesidir. İşte Friedman'ın katkısı burada yatmaktadır.

Modern miktar teorisyenlerine göre, top-lam servete tüm gelir kaynaklan ya da tüke-tilebilir hizmetler dahildir. Birçok kimse için önemli gelir kaynağı kendi vücudunun produktif kapasitesidir. Kişiler kendi be-denlerini, bazı gelir şekilleri karşılığında mal ve hizmet üretmek için kullanabilir. Beşeri servet, tutulabilecek servet şekille-rinden birisidir.

Servet, gelir ve tüketilebilir hizmet sağ-layan bir aktif stokudur. Öte yandan, gelir ve tüketilebilir hizmetler aktiflere sahip ol-maktan kaynaklanan bir akımdır. Stok ve servetle, akım ve gelir arasındaki ilişkiyi fa-iz oranı belirler. Gelir servetin getirişi; ser-vetse gelirin şimdiki değeridir. Eğer Y top-lam gelir akımlarını, W servet stokunu ver faiz manini gösteriyorsa, bu durumda

W= YAdir.

Fricdman ve izleyicilerine göre gelir, is-tatikçilerce Ölçülen gelir değildir. Friedma-nın düşündüğü gelir kavramı sürekli gelir-dir. Sürekli gelir geçmiş, şimdiki ve gele-cekteki gelirlerin ortalamasıdır. Servet, pa-ra talebi fonksiyonunda gelirle ilişkili ola-rak yer aldığından

sürekli gelir önemli bir kavram haline gelmektedir. Friedman'a gö-re kişilerin ekonomik davranışları, cari (mutlak) gelir düzeyindeki değişmelere bağlı olarak değişmez. Kişilerin ekonomik davranışlarında etken olan sürekli gelirleri-dir.

Toplam servet içinde beşeri servete özel bir yer verilmektedir. Bunun başlıca nedeni tüm diğer servet şekillerinin piyasada alınıp satılması, buna karşılık beşeri sermayenin alınıp satılmamasıdır. Bir kimse elindeki beşeri olmayan servetini bazı alım ve satım-lara ayarlayabilir. Mesela, eğer bir kimse servet portföyü içinde kamu sektörü tahvil-lerini azaltıp özel sektör tahvillerini arttır-mak isterse, bunu menkul kıymetler borsa-sında devlet tahvillerini satarak karşılığın-da da özel sektör tahvillerini satın alarak sağlar. Mamafih, kişi beşeri servetini Öyle kolayca ayarlayanla/.. Yapabileceği şey kendi tahsili için yatırım yaparak gelecekte-ki gelirini ve bu nedenle de beşeri servetinin bugünkü değerini yükseltmektir. Servet sa-hiplerinin beşeri serveti diğer servet şekille-riyle ikame kabiliyetlerinin sınırlı olması, para talebi için beşeri olmayan servetin en iyi endeks olacağı yönünden görüşlerin or-taya atılmasına neden olmuştur. Friedman uzlaştırıcı bir yol izlemektedir. Friedman para talebiyle ilgili olarak kapsamlı bir ta-nım kullanmaktadır. Ancak para talebi

fonksiyonunda bazen servet piyasasının ol-mayışını göz önünde tutarak, fonksiyona beşeri ve beşeri olmayan servet oranını kat-maktadır. Toplam servette beşeri sermaye-nin oranı ne kadar büyükse muhtemelen pa-ra talebi, beşeri servetin, beşeri olmayan servete göre pazarlanabilirlîğinin zayıflığı-nı telafi etmek para talebi daha yüksek ola-caktır. (Beşeri servetin beşeri olmayan ser-vete oranını h ile gösterelim.)

Para talebini etkileyen ikinci grup fak-törler elde para ve diğer aktifleri tutmakla sahip olunabilecek getirilerdir. Friedman servet portföyünü oluşturan beş aktif ayır-detmektedir. Bunlar para, tahviller, hisse senetleri, beşeri olmayan fiziksel mallar ve beşeri sermayedir.

Paranın, para olarak bîr nominal geliri sağlayıp sağlamayacağı, alacağı şekillere bağlıdır. Nakit, onu ellerinde tutanlara pa-rasal bir getiri sağlamaz. Buna karşılık va-deli mevduatlar (Friedman vadeli mevduat-ları para tanımı içine alır) getiri sağlarlar. Hemen belirtelim ki, batı ülkelerinde cari hesaplar (vadesiz mevduatlar) bankaların maliyetler için komisyon aldığından nega-tif getirili olarak düşünülmektedir.

Para, parasal getiri getirmese de, sahibi-ne elverişli ve güvenlik v.b. satmalına gü-cünden doğan bir getiri sağlar. Paranın geti-rişini de rm olarak gösterebiliriz.

Bir tahvil sahibine belli bir dönem için nominal olarak sabit konsol durumunda sonsuz bir dönem için bir getiri sağlar. Şüp-hesiz, bir tahvil kişilerin ellerinde bekler-ken piyasa fiyatı değişebilir. Keynes'in spe-külasyon saikiyle para talebini açıklarken vurgulandığı üzere, elinde tahvil tutan bir kişi iki tür geliriyle karşı karşıyadır. Nomi-nal olarak sabit faiz geliri ve hasıl olacak

sermaye kazancı ya da kaybı. Tahvilin pi-yasa değeri cari faiz oranıyla tersine olarak değişir. Böylece faiz oranındaki değişine yüzdesi sermaye kaybı ya da kazancının saptanmasında bir ölçüt olarak kullanıl-maktadır.

Ellerinde tahvil tutanların bımu hesaba katmaları gerekir. Elde tahvil tutmanın ge-tirişini rö ile, elde tahvil tutmakla beklenen sermaye kazancı ya da kaybını (l/r6 Ar6/At) olarak gösterebiliriz. Bu durumda elde tahvil tutmakla sağlanan toplam getiri (r6-l/r6. Ar6/At)dir.

Kişilerin portföylerinde hisse senedi tut-makla elde edecekleri parasal gelir de iki kı-sımdan oluşur. Birincisi kişi hisse senedine sahip olmakla bir dividant elde (re) eder. İkincisi zaman içinde hisse senedinin ser-maye değeri değişir (l/re. Are/At). Elde hisse senedi tutmakla elde edilecek toplam gelir (re-l/re. Are/At)dir.

Fiziksel mallar da iki tür getiri sağlar. Bi-rincisi fiziksel mal hırın hizmet akımı şek-lindeki getirişidir. Bu getirinin nominal de-ğeri, fiyatlarının ne olduğuna bağlıdır. Fi-ziksel bir malın (ev) fiyatındaki artışı sonu-cu sağladığı hizmetin reel değeri değişmese bile parasal değeri yUkselir. Fiziksel mal-dan elde edilen ikinci tip getiri malların no-minal parasal değerinin değerlenmesi/de-ğer kaybetmesidir. Eğer malların fiyatları-nın beklenen değişme oranı l/P AP/dt şek-linde gösterilirse, aynı ifade reel aktiflerin beklenen nominal getiri oranını da işaret eder.

Para talebini etkileyen nihai grup faktör-ler "U" ile gösterilen zevkler ve tercihlerdir. Friedman bu faktörleri reel servet ya da ge-lir düzeyine ilave etmektedir. Prensip ola-rak paranın gördüğü hizmet servet sahiple-

rince ekmek, gibi bir gereklilik olarak görül-düğünde paranın tüketimi gelirdeki herhan-gi bir artıştan oransal olarak daha az artar. Paranın gördüğü hizmet dinlence gibi bir lüks olarak görüldüğünde, paranın tüketimi oransal olarak daha fazla artmaktadır. Bu kategoriye Friedman'ın dahil ettiği diğer faktörler, ekonomik istikrar derecesi (eko-nomide belirsizlik arttıkça paranın gördüğü hizmetlere daha fazla değer vermektedir) servet sahiplerinin coğrafi hareket kabiliye-ti (daha fazla hareketlilik daha fazla para ta-lebi demektir) ve gelire göre sermaye trans-ferlerinin hacmi (sermaye aktiflerinin dö-nüşü ne kadar büyükse, halkın elinde nakit olarak tutmayı faydalı gördüğü toplam aktif oranı o kadar büyük olacaktır.)

Çeşitli aktiflerin sağladığı tüm gelinle-rin reel olarak boyutu fiyat düzeyine bağlı olarak servet portföyünü belirler. Buna gö-re para talebi fonksiyonunu nominal ve reel şartlarda şöyle ifade edebiliriz.

M/P=F (w, h, rm, r6-l/6 Arb/At, re-l/re, Are/At, l/P, AP/At, u)

Bu fonksiyonu, eğer r6 tahvillerin bekle-nen nominal getiri oranım gösteriyorsa, beklenen fiyat artışlarını da katarak

M6P= f(w, h, rm, r6, re, 1/0, Ap/At, u) şeklinde gösterebiliriz.

b. Müteşebbislerin Talebi:

Friedman para talebi fonksiyonunu ele alırken, kişileri nihai gelir sahipleri ve giri-şimciler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Birincileri incelediğimiz için şimdi de giri-şimcilerin para talebini inceleyelim.

Friedman'a göre müteşebbisler kârları maksimize etmek amacıyla, para da dahil, üretimde kullanılan tüm aktifleri hangi miktar ve hangi kompozisyonda olması ge-rektiğini belirlerler. Öte yandan muteşebbisler sermaye piyasasına başvurarak ge-rektiğinde sermayelerini arttırabilirler. Bu nedenle müteşebbislerin para talebi fonksi-yonunda, müteşebbisin toplam servetinin (w), ya da onun yerine geçebilecek gelirinin yer almasına gerek yoktur.

Serveti beşeri ya da beşeri olmayan diye ikiye ayırmanın, her iki türü de faktör piya-sasından müteşebbisin kolayca sağlayabi-leceği düşünüldüğünde anlamı kalmamak-tadır.

Müteşebbisler paranın sağlayacağı geli-ri diğer üretken girdilerle sağlayabilirler. Gerektiğinde kredi olarak, harcamalarıyla gelirleri arasındaki kısa dönemli dengesiz-likleri giderebilirler. Müteşebbislerin para-sal ve parasal olmayan aktifler arasındaki seçimini kârlılık saikı etkilediği için, para-sal ankeslerin getirişi konusundaki bekleyiş ve tercihler, hane halkından ya da nihai ge-lir sahiplerinden farklılık gösterir.

Öte yandan U değişkeni müteşebbislerin para talebi fonksiyonunda yer alır. Ancak bu değişken zevk ve tercihlerin yanısıra teknolojik değişiklikleri de temsil eder.

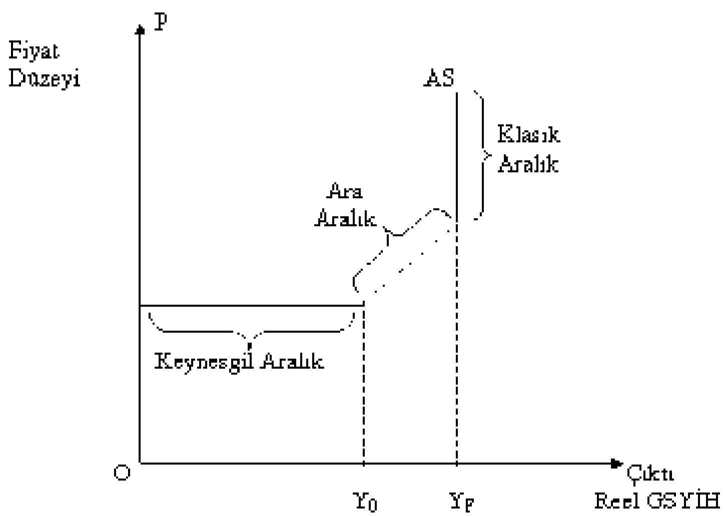
İlker PARASIZ

201 Pigou etkisi ne demektir?

(gerçek/reel servet etkisi) Fiyatlar genel düzeyindeki düşüşün mal ve hizmet harcamala-rını artırması.
Bireyler reel para dengeleriyle harcamaları arasında denge kurar-lar; fiyatlarda düşüş (veya nominal para miktardmda artış) olduğunda, kurdukları bu dengenin değeri yük-selir ve tüketici daha zengin hale gelerek bu yükselişin bir kısmıyla harcama yapar, daha fazla mal ve hizmet talep eder. Servet stoğunun marjinal faydası stok büyüdükçe azaldığından deflasyonda reel de-ğeri yükselen nakit tahvil gibi ser-vetin yarattığı taleple efektif talep yetersizliği telafi edilerek yapılan harcamalar geliri yükseltir ve tam istihdamı sağlar. Fiyatlarda düşüş de tersi etki yaratır, yani gerçek servet etkisi refah etkilerinden bi-ridir.
Klasik ekonomi arz talep den-gesi içinde fiyat düzeyinin mal ve hizmet arz ve talebine etkisi olma-yacağını savunur.Fiyat düzeyinde düşüş gerçek para dengesini düşü-rür ve talepte düşüş yaratir, çünkü para nötrdür, para talebi fıyaüara bağlı olarak esnektir. Pigou etkisi klasik ekonominin gerçek ve no-minal para ayrımını anlamsızlaştırmış, paranın nötr olmadığını ortaya koymuş olduğu gibi, Keynes etki-sinden de farklı bir durum tanım-lamıştır.Keynes etkisinde gerçek para arzındaki değişme faiz oran-ları ve yatırımı etkiler, eksik istih-damda düşen ücretler gerçek para dengesini yükseltir, para arzıyla para talebi daha düşük bir faiz oranında kesişir. Ücret ve fıyatiar daha esnek olsa olumsuz talep şokundan sonra daha düşük fiyat düzeyinde tam istihdam sağlanırdı. Geleneksel Keynes görüşünde tüketim fonk-siyonu gerçek gelirle faiz oranının fonksiyonudur, ama Gottfried Ha-berler ve Pigou, reel net serveti fonksiyona dahil ederler ve Key-nesyen teorinin IS-LM Modeli eşitliklerini basitleştirilmiş bulurlar. Pigou"nun net servet tanımı Keynes"den farklıdır. Keynes hü-kümet tahvillerinin net özel servete ait olduğunu kabul etmez, çünkü tahvil ödemeleri vergi verenler ta-rafından yapılır. Tüketimle servet ilişkisi de tartışmalıdır, alışverişi yapılan servet değildir. Michal Ka-lecki (1944) makroekonomi anali-zinde net refahın bileşenleri ara-sında ancak dışsal para ile dışsal tahvillerin sayılabileceğini ileri sür-düğü gibi, içsel para (yana banka mevduat hesapları) ve içsel tahvil-lerin (özel sektör borçlarının) net servet içinde sayılamayacağını, çün-kü her bireyin sahip olduğu aktif varlığın, bir başkasının pasif varlığı, borcu olduğu ifade edilmiştir. Do-layısıyla Pigou etkisi ancak nakit ve merkez bankası rezervleri, devlet tahvilleri gibi dar anlamda geçerli olabilir. Keynes anlayışındaki özel durumu tanımlamasıyla Neoklasiklerin benimsediği., Klasik kabulleri yıktığı için Neo-Keynesyenlerin kav-ranılan içine aldığı Pigou etkisi, bu eleştirilerle, uzun dönemde, fiyatlar esnek olduğunda, piyasanın kendi işleyişiyle denge sağlayacağına iliş-kin özel bir durum tanımı olarak kabul edilmiştir.
Pigou"nun 1943"de, Gottfried Haberler (1937) ve Tibor Scitovsky"nin (1941) de çalışmalarıyla ge-liştirdiği ve o dönemde Pigou etkisi olarak anılan, gerçek servet etkisi üstünde Don Patinkin de çalışmış, paranın nötr oluşu, para talebi eğ-risinin esnekliği gibi nlarda Kla-sik ve Keynesyen para nlarına açılımlar getirmiştir. Gerçek servet etkisinin ampirik olarak para arzı ve talep arasında bulunduğu görülen olum-lu ilişkiyle uyumlu olmakla birlikte, ölçümünün zor olduğu ortaya kon-muştur. Gerçek servet etkisi fiyat beklentilerinden, faiz oranından, gelir düzeyi ve refah kabullerinden etkilenir. Uzun dönem-kısa dönem ve zaman öğesi, beklenti, esneklik kavramlarıyla da belirlenen makro ve mikroekonomi ayrımında söylenebilen şudur ki, para stoğunda arüş (düşüş), faiz oranı,

fiyat bek-lentileri etkisi altında, kısa dönem-de çıktı, istihdam ve riyadan arttırır (düşürür), uzun dönemde fiyatları arttırır (düşürür). 1970"lerde Fried-man"la canlanan klasik para miktar teorisi ve monatarist yaklaşımda gerçek servet etkisini kullanılmak-tadır.

202 Keynesyen düşünceye göre İktisat politikası ile fiyatları artırmadan çıktıyı artırmak mümkün müdür? Neden?Şekil yardımı ile anlatınız.

Keynesgil Aralık ya da toplam arz (AS) eğrisinin yatay kısmı, tam istihdam üretim düzeyinden daha küçük reel ulusal çıktı düzeylerini gösterir. Bir başka deyişle, bu kısım ekonominin çok şiddetli bir resesyon (gerileme) ya da depresyon (çöküş) içinde bulunduğunu, yani çok büyük miktarda eksik ullanılan makine ve teçhizat ile işsiz olan emek gücünün varlığını ortaya koyar. Atıl kalan bu kaynakların yeniden kullanımı sırasında azalan verimler yasası bir süre devreye girmeyeceği için, fiyatlar sabit kalacaktır. Aşırı mal ve emek arzına rağmen ücretlerin ve fiyatların üzerinde aşağıya doğru herhangi bir baskının olmaması neye bağlanabilir? Neden mevcut işler için işsizlerin rekabeti ücretlerin düşmesine yol açmamaktadır? Neden birbiriyle rekabet içinde olan firmalar ürettikleri malların fiyatlarını düşürmemektedir? Eğer ekonomide piyasalar temizse yani rekabet söz konusu ise, ücretlerin ve fiyatların gerilemesi gerekir. Genellikle, bazı temel girdilerin (kalay, bakır ve demir gibi) fiyatları ekonomik depresyon dönemlerinde düşüş gösterir.

Ancak, yine depresyon dönemlerinde ücretler ve nihai malların fiyatlarında aşağıya doğru katılık (yapışkanlık) görülür. Ücretler firma maliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturduğu için, ücretlerin katılığı maliyetlerin yükselmesine neden olmakta, bu da firmaların fiyatlarını indirme fırsatını yakalamalarını önlemektedir. Öte yandan, birçok nihai mal ve hizmet tam rekabet koşullarında satılmamakta, fiyatlarını kendileri koyan büyük tekelci firmalar tarafından üretilmektedir. Dolayısıyla, böyle bir piyasa yapısı içinde firmalar birbiriyle fiyat rekabetine
girmekten kaçınmaktadırlar. Üstelik, birçok firma bu yüzden fiyatlarının istikrarını korumak ister. Bu yüzden, firmalar resesyon dönemlerinde ürettikleri mal ve hizmetlere olan talep azaldığında, fiyatlarını düşürmek yerine üretimlerini kısmayı tercih ederler. İşte bu gibi nedenlerle, nominal ücretlerin ve fiyatların aşağıya doğru katı olması, toplam arz eğrisinin Keynesgil Aralık ya da yatay kısmını açıklamaktadır. Klasik Aralık ya da (AS) eğrisinin düşey kısmı, bütün kaynaklar tam olarak kullanıldığı zaman, ekonominin tam istihdam düzeyindeki (YF) reel GSYİH ya da
doğal işsizlik oranına ulaştığını gösterir. Klasik yaklaşıma göre, ücretler ve fiyatlar esnektir ve bu durum ekonominin kendiliğinden tam istihdam dengesine gelmesine neden olur.
Ara Aralık ya da (AS) eğrisinin sağ yukarıya doğru yükselen kısmında, reel üretimdeki bir artışa fiyatlardaki artış eşlik etmektedir. Bunun nedenlerinden biri, ekonominin genelinde mevcut olan mal ve faktör piyasalarında tam istihdam dengesine, çeşitli sektör ve endüstriler bakımından aynı anda ulaşılmasının zorluğudur. Yani, bazı sektör ve endüstrilerde tam istihdama ulaşılırken, bazılarında halâ eksik istihdam koşulları sözkonusu olabilmektedir. Sözgelimi, ileri teknoloji
kullanan ve nitelikli işgücü istihdam eden bilgisayar sektöründe, üretim faktörlerinin kıtlık nu ve darboğazlar inşaat sektörüne göre önemli farklılıklar gösterir. Bu durumda, bazı sektörlerde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları hemen yükselmeye başlarken, bazı sektörlerde ise üretim artışları devam edebilir. Bir diğer neden olarak, ekonomi tam istihdam düzeyine yaklaşırken azalan verimler yasasının işlemeye başlamasından dolayı, bir yandan üretim artarken öte yandan fiyatların yükselme eğilimi içerisine girmesi belirtilebilir.

Toplam arz (AS) eğrisinin belli başlı özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:
i. Çıktı ve istihdam değişikliklerinin cari ücretler üzerinde etkisi ne kadar küçükse ya da ücretler işsizlikteki değişikliklere ne kadar az tepki gösterirse (AS) eğrisi o kadar yatık olur.
ii. (AS) eğrisinin konumu, fiyatların geçmiş düzeylerine bağlıdır. Daha yüksek çıktı düzeyinde aşırı istihdam söz konusudur ve dolayısıyla bugünkü fiyatlar geçmiş fiyatlardan daha yüksektir. Tersine, işsizlik yüksek olduğu zaman, bugünkü fiyatlar geçmiş fiyatların altında gerçekleşir.
iii. (AS) eğrisi zaman içinde kayar. Eğer çıktı, tam istihdam düzeyinin üzerinde olmayı sürdürürse, ücretler artmaya devam eder ve bu da yükselen fiyatlar şeklinde yansıtılır.

203 a)Ödünç verilebilir fonlar teorisini anlatınız. b)Para arzının içselliği ve dışsallığını anlatınız.

a)Ödünç verilebilir fonlar teorisini anlatınız.
Esas olarak İsveçli 'iktisatçı K. Wicksel ve İngiliz iktisatçı D.H.Robert. tarafından geliştirilen ve faiz oranının belirlenmesini ödünç verilebilir fonların arz ve talebine bağlı olarak açıklayan teori. Para arzının da faiz oranına duyarlı olduğu görüşünden hareket edilerek oluşturulan teoriye göre

Ödünç verilebilir fonlar talebine etki eden faktörler şunlardır:

- Tüketim kredisi sağlamak,
- Eskimiş sabit tesisleri yenilemek,
- Yeni tesisler kurmak,
- Likidite tercihinin etkisi ile elde hazır para tutmak.

Ödünç verilebilir fonlar arzı ise şu kaynaklardan beslenmektedir:

- Gelirlerden yapılan tasarruflar,
- Daha önce tasarruf edilmiş, fakat işletilmeden tutular. para gömüleme.
- Firmaların amortisman için ayırdıkları paralar,
- Emisyon kurumunun ve bankaların yarattıkları satın alma gücü.

Faiz haddinin yükselmesi yeni tasarrufları ve gömülüm parayı piyasaya çıkartacak, diğer taraftan bankaların kredi hacmini arttıracaktır.

b)Para arzının içselliği ve dışsallığını anlatınız.

Para Arzının içselliği
Post-Keynesgil iktisatçılar para arzının merkez bankası tarafından kesin ya da düzenli olarak kontrol edileceğine inanmamaktadır. Post-Keynesgiller merkez bankasının ekonomik birimler tarafından talep edilen para miktarını arz etmeğe mecbur kalacağını ileri sürmektedir. Post-Keynesgillere göre bir güçlü özel şirket gibi güçlü ödünç alıcıların talep ettikleri parayı ve krediyi para otoritelerinin

sağlamaktan kaçınamayacağını ileri sürmektedir. Böylece aktif para politikası Monetaristlerin, Yeni Klasiklerin ve Yeni Keynesgillerin düşündüklerinden çok daha kısıtlıdır. Para arzını bir politika değişkeni olmaktan çok sadece bir ekonomik sonuç olarak görmek gerekir.
Post-Keynesyenler, para arzının içsel ve ilişkinin yönünün kredi hacminden para stokuna doğruolduğunu söylemekte ve bu iddialarını kanıtlamak için şu delilleri ilerisürmektedirler: (1) Para datasındaki istatistiksel rassallık ve oluşan büyükhatalar onun içsel olduğunu gösterir; (2) Genel ekonometrik testlere göre para stoku içseldir; (3) Para stokunun bu içselliği banka sisteminin mikroekonomikniteliğinden kaynaklanmaktadır; (4) Para stokunun içselliği bir çok makroekonomik değişken ile (örneğin ücret hadleri) açıklanabilir. Kısaca Post-Keynesyenlere göre parasal büyümenin asıl kaynağı banka kredi sistemi olup bu durum makroekonomik aktivite tarafından belirlenmekte ve aktarım mekanizması şu şekilde işlemektedir: Önce ekonomik bireylerherhangi bir ekonomik aktivite için özellikle yatırım aktivitesi için karar verirler, sonra bütçelemeye göre fon gereklerinin karşılanması yoluna giderler. Bunun için öz kaynaklara, veya ortaklığa, ya da banka kredisine başvurulur; işte bu yol ile finansal varlık yaratılır; finansal varlık nihayetinde banka sistemine ya da finansal sisteme ulaşır, bu modern anlamda para ve para benzerleri olarak ifade edilen içsel paradır. Bunun için yasal gereklerin yerine getirilmesi için banka sistemi para otoritesinden rezerv sağlar ve böylece parayaratılmış olur. Bu anlamdaki para makroekonomik aktivitenin bir fonksiyonudur (Moore, 1983: 541-542). Tobin'in yeni görüş diye tanımladığıKeynesyen anlayışta para arzını fon sahiplerinin fon arz etme ve yatırımcıların fon talep etme davranışları sonucunda içsel olarak belirlenir (Tobin, 1963: 3-4).

204 Gümrük Birliğinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerini anlatınız.

Dünyada ve Türkiye'de ekonomik gelişmeler baş döndürücü bir hızla devam etmektedir. Günümüzde artan dünya ticaret hacmi ve gittikçe şiddetlenen rekabet ile birlikte, şirketlerin pazar paylarını yükseltme çabaları hızla artmaktadır. Bu rekabet ortamında ayakta kalabilmek uluslararası alanda başarılı olmaya bağlıdır. Bu durumdan en az kayıpla çıkmayı hedefleyen sanayileşmiş ve yeni sanayileşen ülkeler ekonomik güvenliklerine daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Yaşanan globalleşme sürecinde uluslararası ticarette mal, miktar kısıtlaması gibi engellerin azaldığı ve bölgesel entegrasyonların güçlendiği görülmektedir. Ülkelerin konumları gerek küresel bazdaki organizasyonlarda (Dünya Ticaret Örgütü) yer almak ve gerekse bölgesel oluşumlara (Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği) katılmakla sürekli değişmektedir. Bu bağlamda Avrupa ülkeleri arasında karşımıza çıkan en önemli ekonomik bütünleşme AB'dir. Çalışmamızın amacını, özellikle 1990 sonrasında belirginlik kazanan küreselleşme eğilimi ile birlikte ortaya çıkan bölgeselleşme hareketlerinin, bu hareketin bir parçası olarak Türkiye'yi nasıl etkilediğini tespit etmek oluşturmaktadır.

GB, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile başlangıcı 1960'lara uzanan ortaklık ilişkisinin temel taşlarından biridir. GB'nin çerçevesi 1963 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile çizilmiş, detayları ise Katma Protokol ile belirlenmiştir. 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile 22 yıl süren geçiş dönemi tamamlanmış, taraflar GB'nin tesis edilmesi için gerekli koşulların oluştuğuna karar

vermişler ve böylece 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle Türkiye-AB arasındaki GB tamamlanmıştır. GB sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta, geleneksel tarım ürünleri GB'nin kapsamı dışında bulunmaktadır. GB ile Türkiye, AB'den gelen sanayi ürünlerine uyguladığı tüm gümrük vergileri ve eş etkili tedbirleri ortadan kaldırmış, uygulamakta olduğu miktar kısıtlamalarına da son vermiştir. Üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünler için ise, birliğin ortalama gümrük tarifesi kabul edilmiştir. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin almış olduğu Gümrük Birliği kararı, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardaki liberalizasyonundan sonra, ekonominin tamamını etkileyen en önemli gelişme olmuştur. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği, Türk ticaret ve rekabet mevzuatı ile politikalarında çeşitli değişikliklere yol açmış Türk ekonomisi için yeni fırsatlar yarattığı gibi çaba gerektiren unsurlar da doğurmuştur. GB'nin kabul edilmesinden sonraki süreçte dinamik ve statik etkileri çerçevesinde Türkiye ekonomisini etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Çalışmamızda da bu güne kadar geçen süre içerisinde GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde ne gibi sonuçlar doğurduğunu tespit etmeye çalışacağız.

1. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Yürürlüğe girdiği 01.01.1996 tarihinden itibaren geçen yaklaşık on yılı aşkın bir zaman zarfında getirmiş olduğu köklü değişimler ile GB, mikro düzeyde işletmeleri, makro düzeyde de genel ekonomik yapıyı etkilemiştir. Bu bölümde GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz etkiler, dinamik ve statik etkiler çerçevesinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.1. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Sonuçlarının Statik Etkiler Açısından Değerlendirilmesi

Faktör donanım, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında gümrük birliğinin, birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkilerine statik etkiler denmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini tespit etmek için; statik etkiler kapsamında ele aldığımız ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırıcı etki, gelir dağılımı etkisi ile kamu gelirleri etkisi ve işlem maliyetleri etkisi istatistiksel veriler çerçevesinde incelenecektir.

1.1.1.Üretim Etkisi

Ticaret Yaratıcı Etki

Ticaret yaratıcı etki GB dolayısıyla yüksek maliyetli üretimin yerini, birlik içinde daha verimli ülkenin almasıdır. Birliğe üye ülkeler arasındaki ticarete uygulanan tarife ve kotaların kaldırılması sonucu, ticarete konu olan malların fiyatı düşer. Birlik içinde ticaret

yaratılmasına bağlı olarak birlik üyeleri, daha ucuz kaynaktan daha fazla tüketim yapma imkanına kavuşur. Böylece üyeler arasındaki ticaret hacmi yükselmiş olur.

1.1.1.1.Ticaret Saptırıcı Etki

Üçüncü ülke mallarına karşı konan ortak tarife sonucu bu ülkelerin mallarının pahalı hale gelmesi ticaretin birlik içine kaymasına neden olur. Ticareti birlik dışından birlik içine kaydıran bu etkiye ticaret saptırıcı etki denir. Bu etki sonucu birlik dışında kalan ülkelerle yapılan ticaret hacminde daralma ortaya çıkmaktadır.

GB'den önce de dış ticaretin büyük kısmını AB ile yapan Türkiye'nin bu eğiliminde 1995-1999 yılları arasında bir değişiklik olmadığı gibi, üçüncü ülkelerle olan ticaretinde de önemli bir farklılık gözlenmemiştir. İlk dört yıla ilişkin dış ticaret verileri GB'nin ticaret sapmasına işaret etmemektedir. Türkiye'nin AB dışındaki diğer ülke ve ülke grupları ile de ikili ilişkileri olduğu için ticaret saptırıcı etkinin belirli şekilde ortaya çıkmadığı görülmektedir.

1.1.2. Tüketim Etkisi

GB sonucu gümrükler indirilince nispi olarak daha ucuza gelen yabancı mallar daha fazla talep edilmektedir. GB sonucu birlik içinde pahalıya üreten üye ülkenin ve OGT sonucu ürünleri pahalı hale gelen birlik dışı ülkelerin üretimi azalmaktadır. Üretim etkisindeki bu değişikliğe bağlı olarak birlik içi fiyat herhangi bir ülkenin fiyatının altında kalırsa, bu ülke vatandaşlarının satınalma güçleri artacağından birlik içi ithalat artacaktır. Bu ithalat artışı da GB'nin tüketim etkisini ortaya çıkarır.

1.1.3. Ticaret Hadlerine Etkisi

Ticaret hadleri birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün doğuracağı refah yükselişinden her ülkenin alacağı payı belirler. GB sonucu ticaretin artması birlik içi üretim ve geliri arttırırken, birlik dışında bunun tersi ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte birlik içinde ucuza üreten üye ülkenin üretim ve geliri artarken, pahalıya üreten ülkenin üretim ve geliri de azalmaktadır. Dolayısıyla gelir bir yandan birlik dışından birlik içine, diğer yandan pahalıya üreten ülkeden ucuza üreten ülkeye yeniden dağılırken, birlik içi ticaretin serbestleşmesiyle ihracata çalışan sektörlerin geliri nispi olarak artmaktadır.

Tüm bunlar Türkiye'de gelirin sanayi sektörü lehine yeniden dağılmasının birer nedenidir. Türkiye'de sanayi sektörü ithalat miktarının ihracat miktarından daha hızlı artması; bu ürünleri birlik içinde ucuza üreten gelişmiş ülkelerin üretim ve gelirinin arttığını, gelir dağılımının gelişmiş ülkeler lehine, Türkiye aleyhine geliştiğini göstermektedir. Ticaret hadleri Türkiye aleyhine sonuçlanmıştır.

1.1.4. Kamu Gelirleri Etkisi

Üyeler arasında tarifelerin sıfırlanması üye ülkelerin vergi kaybını doğurur. Yine üçüncü ülkelere karşı uygulanan ortak tarife, üye olunmadan önceki tarifeden küçük olur veya bu ülkeden ithalat önemli ölçüde azalır ise bu durumda da vergi kaybı ortaya çıkar. GB öncesi Türkiye'de ithalattan gümrük vergisi ve toplu konut fonu olmak üzere iki tür vergi alınmaktaydı. GB ile bunların ikisi de kaldırılırken üçüncü ülkelere karşı OGT uygulanmaya başlanmıştır. Ancak tarım ürünleri, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve EURATOM kapsamındaki ürünler bu uygulamanın dışında kalmış, buna rağmen GB kısa dönemde sadece kamu gelirlerini azaltmakla kalmayıp, kamu giderlerini arttırmasına da neden olabilir.

1.1.5. İşlem Maliyetleri Etkisi

GB sonucu tarife ve kotaların kalkması nedeniyle, gümrüklerde çalışan personel sayısı, gümrükleme giderleri ve bürokratik engeller azalacaktır. O zaman dış ticaret işlemleri daha kısa zamanda gerçekleşecek ve dış ticaretle uğraşanların zaman maliyeti düşecektir. Ancak, eğer bürokratik işlemlerde bir azalma olmuş ve dış ticaretle uğraşanların zaman maliyetleri azalmışsa, o zaman ekonominin bütünü açısından işlem maliyetlerinin azaltıcı etkisi doğmuş olabilir.

Gümrükleme giderleri ve personel sayısında meydana gelen azalmanın nedeni, gümrük modernizasyonu ve otomasyonu kapsamında yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalar tamamlanıp yeterli uzmanlaşma henüz sağlanamadığı için bu veriler, olması gerekenden büyüktür. Gümrük işlemlerinin otomasyonu için Fransa'dan SOFİX adlı yazılım satın alınmıştır. Pilot uygulama eğitim çalışmaları, Atatürk Havalimanı Giriş-Çıkış Gümrük Müdürlüklerinde başlamıştır. Pilot uygulamanın ardından Türkiye genelinde bilgisayar ağı kurulacaktır. Böylece 53 gümrük idaresi bilgisayarlı sisteme geçecek ve ihracat-ithalat işlemlerinin yaklaşık yüzde 95'i bu kapsama alınacaktır. Otomasyonun ileri aşamalarında ticaret çevresi ve gümrük idaresi arasındaki bilgi akışı elektronik ortamda gerçekleştirilecektir. Bu çalışmalar sonucunda işlem maliyetlerinde bir azalma gerçekleşecek, gümrükleme giderleri ve personel sayısı belli bir oranda azalacaktır.

1.2. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Sonuçlarının Dinamik Etkiler Açısından Değerlendirilmesi

GB'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri dinamik etkilerden olan; ölçek ekonomileri etkisi, rekabet etkisi, teknolojik gelişme etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, yabancı sermayeyi ve yatırımları teşvik etkisi başlığı altında değerlendirilecektir. Dinamik etkiler sürekli

oldukları, orta ve uzun vadede ekonominin yapısında önemli değişmeler meydana getirdikleri için çoğu kez statik etkilerden daha önemli sayılırlar.

1.2.1. Rekabet Etkisi

Kamu teşebbüsleri ve ticari nitelikteki devlet tekellerinin, birlik vatandaşları ile Türk vatandaşları arasında ayrım yapmaz hale gelmesi, ticari nitelikli devlet tekellerinin yeniden düzenlenmesi, İhracatta Gözetim ve Koruma Önlemlerinin Değerlendirme Kurulu oluşturularak ithalatta haksız rekabetin önlenmesi ve Rekabet Kurulu'nun kurulması gibi çalışmalar aracılığıyla firmalara eşit rekabet koşulları sağlanarak tekelleşmenin önlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda özellikle otomotiv ana ve yan sanayii, tarım araçları, elektrikli ve elektronik eşya, makine, metal, ağaç ürünleri, mobilya, kağıt ve kağıt ürünleri ile basım sanayi dallarında rekabetin daha da artması beklenmektedir.

GB ile üyeler arasında tarife ve kotalar kalkınca yerli üreticiler dış rekabete açılmış olurlar. Böylece ülke içindeki eksik rekabetçi oluşumlar ortadan kalkar. Düşük verimle çalışan kalitesiz malları pahalıya üreten firmalar, ya bu nlarını ortadan kaldırırlar ya da endüstriyi terk etmek zorunda kalırlar. Her üye ister istemez mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu alanlarda üretime yönelir.

1.2.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi

Ölçek ekonomileri, firmaların büyüklüğünden kaynaklanan faktör maliyetlerinin düşmesi ve verimlilik ile üretimin artması sonucu ortaya çıkar. Geniş pazarlar, yeni satış teknikleri, makine ve donanım bolluğu, kaliteli işgücü ve uzmanlaşma ölçek ekonomisini oluşturur.

GB sonrası birlik içi piyasa genişlemesi sonucu, artan talebi karşılamak için firmaların üretimlerini arttırmaları gerekir. O zaman firmalar, eğer atıl kapasiteleri varsa, bu atıl kapasitelerini kullanarak ortalama maliyetlerini minimize edecek optimal ölçeğe varabilirler. Eğer atıl kapasiteleri yok ise, kapasite arttırıcı yeni yatırımlara yönelirler. GB sürecinde ölçek ekonomiler etkisinin ortaya çıkabilmesi için bu güne kadar geçen süre yeterli sayılamayacak kadar kısadır. Bu etki zamanla kendini gösterecek ve rekabet gücü yüksek çok sayıda büyük firma doğabilecektir.

1.2.3. Dışsal Ekonomiler Etkisi

Ölçek ekonomileri, rekabet ve teknolojik gelişme etkilerinin bir sonucu olarak bazı firmaların verimliliği ve ürünlerinin kalitesi artar. Bu firmalardan girdi alan diğer firmalar, daha ucuza ve daha kaliteli girdi elde ederler. Böylece ekonominin genel performansı artar.

Örneğin AB ile yapılan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ürünleri ile ilgili anlaşmada, Türkiye'de kapasite fazlası olan uzun mamullerden yassı mamullere dönüşümle ilgili projeler sayesinde sektörün yeniden yapılanmasına yönelik yabancı yatırımların artacağı ve teknoloji transferinin gerçekleşerek dışsal ekonomilerin doğacağı, bu güne kadar gerçekleşmese bile uzun dönemde dışsal ekonomilerin ortaya çıkacağı beklenmektedir.

1.2.5. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi

Birlik içi ticaret serbestleşip pazarın büyümesi, bir yandan birlik içi sermayenin daha verimli ve daha karlı olan üye ülkelere, diğer yandan birlik dışı sermayenin birlik içine yönelmesine neden olur. Birlik içi yatırım, üretim ve gelir artar. Doymamış iç pazarı, ucuz hammadde ve işgücü, Ortadoğu, Karadeniz ve Asya ile olan bağlantıları Türkiye'yi yatırımlar için cazibe merkezi haline getirmektedir. Bu bağlamda GB'nin Türkiye'ye giren yabancı sermaye yatırımlarını uyarması beklenmektedir. Ayrıca GB içindeki Türkiye'den pay almak isteyen Japonya, ABD ve Uzak Doğu ülkeleri için de sermaye yatırımı açısından çok büyük öneme sahiptir. Son yıllarda Uzak Doğu'dan gelen yabancı sermaye artışı bunu doğrulamaktadır.

en kurtulmalı; özel kesimin verimliliği ve rekabet gücü arttırılarak altyapı yatırımları gecikmeden yapılmalıdır. Tüm bunları gerçekleştirmek için her şeyden önce ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanması gerekmektedir. Özellikle siyasal istikrar sağlanmadan ve buna bağlı olarak ekonomik iyileşme göstermeden GB'den sihirli reçete beklenmemelidir.

SONUÇ

21. yy'da hızla gelişen küreselleşme eğilimiyle, ülkeler bir yandan bu eğilimin beraberinde getirdiği yoğun rekabetten korunabilmek ve dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırabilmek amacıyla çeşitli zamanlarda ekonomik bütünleşme sürecine girmişlerdir. Bu süreç içerisinde dünya ticaretinde önemli değişimler yaşanmış, artan küresel rekabet ortamında ülkeler dış ticaret politikalarını yeniden düzenlemişlerdir. Özellikle dış ticareti kısıtlayan tarife ve kotalar giderek azalmış, serbest ticaret anlayışı uluslararası ticarete hakim olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra özellikle sanayileşmiş batılı ülkeler, dünya ticaretinde çok yönlü denkleşmeye imkan sağlamak, dış ticareti canlandırmak amacıyla ekonomik bütünleşme sürecine girmişler ve çeşitli organizasyonlar kurmuşlardır. Bu bağlamda ortaya çıkan organizasyonların en önemlisi kuşkusuz Avrupa Birliği ve üyeler arasında uygulanan Gümrük Birliği'dir.

Cumhuriyetin ilanından sonra tüm alanlarda yönünü batıya çeviren Türkiye, özellikle ekonomik alanda AB ülkelerinin önemli bir partneri olmuş ve bu ülkelerin oluşturdukları organizasyonlar içinde yer almak istemiştir. Türkiye'nin 1963 yılında başlayan birlik

macerası 1996 yılında GB'nin kabul edilmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. GB'nin uygulanmaya başlandığı yıllarda Türkiye için; üçüncü ülkeler aleyhine yüksek oranlı ticaret sapması olacağı ve özellikle Türk firmalarının açılan yüksek rekabete dayanamayacağı varsayımı ortaya atılmıştı.

Türkiye ekonomisi için GB'nin sonuçları değerlendirildiğinde, statik etkiler açısından, ikinci bölümde ele alınan istatistiksel veriler, ticaret yaratıcı etkinin birlik lehine Türkiye aleyhine ortaya çıktığını göstermektedir. Ticaret saptırıcı etkinin ise ortaya çıktığını söylemek güçtür. Çünkü Türkiye'nin dış ticaret hacminin yarısını hala AB ülkeleri oluştururken, üçüncü ülkelerle olan ticaret hacminde önemli farklılıklar gözlenmemiştir. Tüketim, sermaye ve ara mallara ilişkin ithalat rakamlarında görülen artış tüketim etkisine işaret ederken, özellikle sanayi malları ithalatında görülen büyük artış ticaret hadlerinin birlik lehine Türkiye aleyhine ortaya çıktığını göstermektedir.

Dinamik etkiler açısından ise olumlu sonuçların ortaya çıkması için geçen süre henüz yeterli değildir. Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğu KOBİ'lerden oluşmaktadır. Bu işletmelerin sermaye yapıları ve pazar payları, büyük çaplı Ar-Ge harcamalarıyla oluşacak teknoloji hamlesine, üretim artışına bağlı olarak ortaya çıkacak dışsal ekonomi ile ölçek ekonomisi etkisine ve uluslararası alanda çok büyük rekabet sağlayacak tekniklere olanak verecek seviyede değildir. Yabancı sermayede de bu güne kadar beklenen patlama yaşanmamıştır.

Çalışmamızda ele alınan GB'nin dinamik ve statik refah etkileri sonucunda, dört yıldan bu yana işlemekte olan Gümrük Birliği çerçevesinde özellikle rekabet alanında sözü edilen endişe verici sonuçlar ortaya çıkmamış, üçüncü ülkeler aleyhine büyük oranlı bir ticaret sapması oluşmamıştır. Bunun yanında son gelişmeler GB'nin potansiyel olumlu etkilerinin hayli geniş kapsamlı olduğunu ve yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığını göstermektedir.

Genel değerlendirmeye göre, statik etkiler açısından GB'nin Türkiye'nin lehine ya da aleyhine olduğunu kesin olarak söylemek güçtür. GB ile Türk üreticisinin, güçlü AB üreticisi karşısında rekabet edemeyip iflas edeceği, dolayısıyla Türkiye'nin GB'den zarar edeceği tezi doğrulanmamıştır. Dinamik etkiler göz önünde bulundurulduğunda, GB'nin uzun dönemde Türkiye lehine olacağı söylenebilir. Çünkü doymamış iç pazarı, genç nüfusu, doğal zenginlikleri ve stratejik coğrafi konumu, uzun vadede GB'yi Türkiye'nin lehine çevirebilecektir. GB'nin dinamik etkileri diye adlandırılan ölçek ekonomileri etkisi, rekabet etkisi, yabancı sermayeyi ve yatırımları teşvik etkisi Türkiye'ye bu şansı verebilecek güçtedir.

TÜRKİYE'NİN AB ROTASINDA GÜMRÜK BİRLİĞİNİN 10 YILLIK MUHASEBESİ (DERS NOTU)

Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasında 1 Ocak 1996'dan beri yürürlükte olan Gümrük Birliği onuncu yılını tamamladı. Gümrük Birliğinin ekonomik etkilerini sağlıklı değerlendirmek için yeterince uzun bir süre. AB maceramız fiilen 1963 yılında yapılan anlaşma ile

başladı. Yetmişli yılların sonunda Bülent Ecevit Hükümeti Yunanistan ile birlikte yapacağımız müracaata olumlu bakmadı. Bu müracaat yapılmış olsaydı bugün nerede olurduk? Bu yanıtlanması kolay bir değil elbette. Gelin görün ki, seksenli yılların sonunda fikrini değiştiren Türkiye'nin Turgut Özal eliyle yaptığı başvuruyu bu kez de AB geri çevirdi. Neticede Tansu Çiller Hükümeti gümrük birliği uygulamasını fiilen 1 Ocak 1996'da başlattı. Bugün gelinen noktada fayda maliyet analizi yaptığımızda eğer bir kazanan varsa o biz miyiz? Gümrük birliğinin ekonomik etkileri artılar ve eksileriyle nasıl değerlendirilebilir?

Biraz Teori

Bir gümrük birliğinin diğer ekonomik entegrasyonlara göre iki ayırıcı özelliği vardır: i) üye ülkeler aralarında tarifeleri kaldırırlar, ii) üçüncü ülkelere karşı ortak tarife – OGT uygularlar. Gümrük birliği literatürü ise ekonomik etkileri iki ayrı bölümde inceler. Bunlar "statik" ve "dinamik" ekonomik etkilerdir. Statik ekonomik etkiler genellikle gümrük birliğinin kaynak dağılımı üzerindeki refah etkileridir. Statik etkiler özde kısa dönemli etkiler olup, ülke ekonomisinin faktör donanımı, teknoloji düzeyi ve talep yapısı sabit yani değişmediği kabul edilir. Kaynak dağılımı üzerindeki bu etkiler olumlu ya da olumsuz olabilir. Yani gümrük birliği ülke ekonomisindeki kaynakların daha etkin veya daha az etkin kullanılmasına neden olmuş olabilir. Bunlardan ilki "ticaret yaratıcı etkiler" olup, esasında olumlu üretim ve tüketim etkilerinden kaynaklanmaktadır. Diğeri ise "ticaret saptırıcı etkiler" olup, esasında arkasında olumsuz üretim ve tüketim etkileri vardır. Gümrük birliğinin birinci ayırıcı özelliği olumlu refah etkilerine neden olurken, ikinci özelliği olumsuz refah etkileri yaratır. Ticaret yaratıcı etkiler, saptırıcı etkilerden daha büyük ise nihai refah etkisi olumlu, değilse olumsuz olur.

Gümrük birliğinin olumlu üretim etkisi (ticaret yaratıcı etki) denildiğinde anlaşılması gereken, gümrük birliğine giren ülkenin, birlik öncesinde gümrük tarifelerinin yüksek olması yüzünden ülke içinde kendisinin ürettiği bir ürünü, gümrük birliğine katıldıktan sonra kendisinden daha düşük maliyetle (daha etkin) üreten gümrük birliği üyesi ülkelerden ithal etmesi durumudur. Bu sayede, üretimde söz konusu ülkede daha pahalıya kullanılan bir kaynak, daha düşük maliyetli bir kaynakça (gümrük birliği üyesi diğer bir ülke) ikame edilmektedir. Sonuçta kaynak dağılımı daha etkin hale gelmektedir. Olumsuz üretim etkisi (ticaret saptırıcı etki) ise, gümrük birliği oluşturulmadan önce ürünü en düşük maliyetle üreten ülkeden yapılan ithalatın, gümrük birliği oluşturulduktan sonra, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi ile korumanın devem etmesi nedeniyle daha avantajlı pozisyona gelen gümrük birliği üyesi ülkelerden yapılması durumunu ifade eder.

Tüketim etkileri ise, gümrük birliği üyesi ülkelerin ürünlerinin, birlik dışı ülke ürünler ve yerli ürünler yerine ikamesi ile ilgilidir. Gerçekten de tüketim etkileri dikkate alındığında, gümrük birliği, ürünler-arası ikameye ve tüketilen mal miktarlarında değişikliklere neden olabilecektir. Öyle ki, bazı durumlarda olumsuz üretim etkilerine rağmen eğer olumlu tüketim etkileri yeterince yüksek ise, potansiyel refahın arttığı gözlenebilecektir. Yerli ürünler ile gümrük birliği üyesi ülke ürünleri arasındaki ayırımcılığın kalkması tüketimde etkinliği artırabilir (olumlu tüketim etkisi). Öte yandan, gümrük birliği üyesi ülke ürünlerine göre birlik dışı üçüncü ülke ürünlerine karşı oluşturulan ayırımcılık ise tüketimde etkinliği azaltabilir (olumsuz tüketim etkisi).

Ayrıca bir gümrük birliğinin potansiyel refah etkileri şu faktörlere de bağlıdır:

Gümrük birliğinin büyüklüğü,

Coğrafi yakınlık ve ulaştırma maliyetleri,
Gümrük birliği öncesinde uygulanan tarifeler,
Gümrük birliği sonrasında uygulanan ortak gümrük tarifeleri – OGT,
Gümrük birliği öncesinde üretilen malların benzerliği,
Gümrük birliğine katılan ülkeler arasındaki maliyet farklılıkları,
Gümrük birliği öncesinde var olan ticaret hacmi.

Öte yandan özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında en önemli unsurlardan birisi de ekonomik entegrasyonun ülke kalkınmasına yapacağı etkilerdir. Faktör donanımı, teknoloji düzeyi ve talebin yapısı gibi dinamik unsurların değişmediğini varsayan statik refah etkilerinin kısa dönemli olduğu ve bu alanda yeterli olamayacağı açıktır. Ancak dinamik bir analiz yapılması durumunda gümrük birliğinin verimlilik ve büyüme üzerindeki etkileri incelenebilir.
Gümrük birliğinin dinamik ekonomik etkileri başlığı altında uzun dönemli bir analiz gerçekleştirilebilir. Gümrük birliğinin bir sonucu olarak ulaşılan "tek ve büyük piyasa" ve bu büyük piyasa için büyük ölçekte üretim, optimum ölçeğin altında faaliyette bulunan işletmelerin üretim kapasitelerini artırmalarına ve daha düşük ortalama maliyetle üretim yapmalarına neden olabilmektedir. Böylece işletmeler uzun dönemde kapasite artışının getirdiği ölçek ekonomilerinden faydalanacaktır. Bir sektördeki (firmadaki) reel maliyet tasarrufu yani pozitif içsel ekonomi, bu sektörün çıktısını girdi olarak kullanan diğer bir sektör (firma) için pozitif dışsallık yaratacaktır. Bu nedenle, ölçek ekonomilerinden kaynaklanan avantajlar birlik piyasasında olumlu dışsal ekonomiler ile birlikte işleyecek ve ortak etki daha da güçlenecektir. Gümrük birliğinin dinamik (uzun dönemli) etkilerini şöyle belirtebiliriz:
İçsel ekonomiler (ölçek ekonomileri),
Dışsal ekonomiler,
Rekabetin artması / yoğunlaşması,
Teknolojik gelişme,
Yatırımlarda artış,
Risk ve belirsizliğin azalması,
Döviz rezervinin artışı,
Sanayileşme hızının artışı.

Yukarıda sözü edilen statik ve dinamik etkiler yönünden Avrupa Birliği ile Türkiye arasında on yılı geçen gümrük birliğinin Türkiye ekonomisi üzerindeki ekonomik etkileri nelerdir?
Gümrük Birliği'nin On Yılı ve Türkiye
1996-2005 yılları arasında Türkiye'nin AB ile dış ticaret hacmindeki (ihracat + ithalat) önemli artış açıkça ticaret yaratıcı etkinin varlığını göstermektedir (bkz. Tablo 1). Gümrük birliğinin ilk yıllarında (1996-1997) Türkiye'nin AB'den ithalatındaki artış özellikle

dikkat çekicidir. Aynı dönemde ihracattaki artış, ithalattaki artışın çok gerisinde kalmıştır. Öyle ki AB'ne karşı ihracatın ithalatı karşılama oranı 1997'de %49.2'ye kadar düşmüştür. Bu durumun en önemli nedeni, Türkiye'nin tek yanlı olarak 1971 yılından bu yana (bazı istisnalar hariç) sanayi ürünlerinde AB piyasasına gümrüksüz giriş hakkına sahip iken, AB'nin aynı hakkı 1996 yılında kazanmış olmasıdır. Ayrıca ilk yıllarda Türkiye ekonomisinin AB'ye göre rekabet gücü düşüktür ve ihracata yönelik üretim yapan sektörler bir ölçüde hazırlıksız yakalanmıştır. 1997 yılında %49.2'ye kadar gerileyen AB'ne karşı ihracatın ithalatı karşılama oranının 2001-2005 ortalaması yaklaşık %80'dir. 1999 ve 2001 yıllarında ithalatta yaşanan düşüşler ise Türkiye ekonomisindeki daralmalarla bağlantılıdır. Doksanlı ve iki binli yıllarda sıkça yaşanan krizler (1994 krizi, 1997-1998 Güney Doğu Asya ve Rusya krizleri ve 2000-2001 krizi) Türkiye'nin dış ticaret açığının ne kadarının gümrük birliğinden kaynaklandığını belirlemeyi güçleştirmektedir.

Kazanan taraf ve dış ticaret

Ancak giderek artan dış ticaret açıklarının Avrupa Birliği ülkeleri ile ticaretimizden kaynaklanmadığını görmek için uzman olmak gerekmez. Türkiye'nin genel olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı 2005 yılında %63'e dek gerilemişken, AB'ne karşı ihracatın ithalatı karşılama oranı %78'dir (iki binli yıllar öncesi %50-60'lı düzeyden). AB'ye karşı Türkiye'nin ihracatının ithalatı karşılama oranı yükselmektedir. Pariteden kaynaklanan etki dikkate alınıp rakamlar EURO olarak verilse de Türkiye'nin AB'ye ihracatı ithalatından daha hızlı artmıştır. Bu durum Türkiye'nin AB ülkelerine karşı rekabet gücünün de arttığını göstermektedir. Türkiye artık gümrük birliğine uyum sağlamaya çalışan bir ülke konumunda değildir. Bu rakamlar ve oranlar (Tablo 1) Türkiye'nin artan dış açıkları içinde AB'nin payının artmadığını göstermektedir. Dış açıklar büyük ölçüde AB dışındaki (üçüncü) ülkelerle olan petrol ve enerji kökenli hammadde ithalatından (petrol fiyatlarındaki artışla birlikte) kaynaklanmaktadır. Yani AB dışı ülkelerle Türkiye'nin ithalatı ihracatından daha hızlı artmıştır. Sonuçta AB dışı ülkelerle ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmüştür. 2001 yılında 16 milyar $ olan AB'ye ihracat, 2005 yılında 40 milyar $'a yaklaşmıştır. İhraç ürünleri bileşimindeki yapısal değişim dikkat çekici olup, özellikle iki binli yıllarda giderek artan biçimde katma değeri yüksek ürünlere kaymaktadır (otomotiv sektörü vb.) (bkz. Tablo 2). Bu tablo, Türkiye'nin gümrük birliğinin ilk yıllarında yaşadığı şoku atlattığını ve son yıllarda AB'ne karşı rekabetçiliğini önemli ölçüde yükselttiğini göstermektedir. Ticaret yaratıcı refah etkileri bağlamında genel tablo ise olumludur.

Peki ya ticaret saptırıcı etkiler? Eğer bir ticaret saptırıcı etki var ise, bu durumda üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifelerinin uygulanması nedeniyle daha yüksek maliyetle üretim gerçekleştiren gümrük birliği üyesi ülke (firmaları), ticaretin yönünün değişmesi (sapması) ile, birlik piyasasına hakim olmaktadır. Böylece söz konusu ürünler çok daha etkin üretim yapan üçüncü ülkeden değil, birlik içi ülkeden ithal edilmektedir. Böylece, kaynak dağılımında / üretimde etkinlik azalmıştır. Tablo 3 ve 4'den Türkiye'nin AB ve diğer ülke grupları ile dış ticaretinin gelişimi izlenebilir. Gümrük birliği sonrasında sadece AB ile dış ticaret hacmi gelişmekle kalmamış, diğer ülke grupları ile olan dış ticaret hacmi de istikrarlı bir biçimde artmıştır. Türkiye'nin ithalatının önemli kısmı ara ve yatırım ürünleri ile petrol ve enerji kaynağı kökenli hammaddelerden oluşmaktadır. AB ülkeleri ve bu ürünleri ithal ettiğimiz üçüncü ülkeler söz konusu ürünlerde rakip değildirler. Bu durumda AB lehine ticaret saptırıcı etkinin ortaya çıkması beklenmemelidir. Nitekim, durum da budur (Tablo 3 ve 4): Gümrük birliği sonrasında AB lehine bir ticaret saptırıcı etki yaşanmamıştır.

Mukayeseli Üstünlük, Rekabet Gücü ve Gümrük Birliği

Mukayeseli üstünlük kuşkusuz dinamik bir süreçtir. Bu süreç bir ekonomiyi katma değeri düşük mallar ihraç eden bir ülke durumundan yüksek katma değere sahip, teknoloji ve vasıflı emek gerektiren malları ihraç eder bir ülkeye dönüştürme sürecidir. Bu süreç kuşku yok ki ülkenin mukayeseli üstünlüklerini değiştirecek yapısal bir dönüşümü gerektirir. Bu dönüşüm bir anlamda, artan büyüme ile birlikte ekonomide tarımın azalan payı ve imalat sanayi ile hizmetler sektörlerinin ekonomide ağırlıklarının artması sonucu gerçekleşen yapısal dönüşümün dış ticaret sektörünü de etkilemesini ifade eder.

Bu süreçte yalnızca ülkenin toplam ihracatında sanayi ürünlerinin payı artmamakta, sanayi ürünleri ihracatının kendi yapısı da değişmektedir. Türkiye'de seksenli yıllarla birlikte ve güney doğu asya ülkelerinde yetmişli yıllarda başlayan dönüşüm sürecinin ülkelerin mukayeseli üstünlüklerini de değiştirmesi beklenir. Heckscher-Ohlin dış ticaret modelinde de ülkenin değişen iktisadi yapısı ve dolayısıyla değişen faktör donanımının dış ticaretin yapısında şu sonuçları yaratacağı beklenir: İhracatın mal bileşimi önce doğal kaynak-yoğun ihracattan vasıfsız (veya düşük vasıflı) emek-yoğun ihracata, daha ileri aşamada ise sermaye-yoğun (fiziki sermaye ve insan sermayesi birlikte) ve en ileri aşamada ise teknoloji ve bilgi-yoğun ihracata doğru gelişecektir.

Bir firmanın / bir ülkenin ihraç pazarındaki mukayeseli üstünlüğü acaba sadece fiyat / maliyet avantajından mı kaynaklanmaktadır? Ricardo'nun bu ya yanıtı "evet" olsa bile günümüz dış ticaretinde mukayeseli üstünlükler artık "rekabet gücü" (rekabetçilik: competitiveness) kavramı ile aynı anlamda kullanılır hale gelmiştir. Günümüzün eksik rekabet piyasalarında fiyat rekabeti giderek artan biçimde yerini yüksek teknolojiye ve ürün yeniliklerine (ARGE'ye) dayalı kalite ve hizmet rekabetine bırakmaktadır. Fiyat rekabeti elbette hala önemlidir ve önemli kalacaktır. Bununla birlikte fiyat dışı rekabet son on-yirmi yıla damgasını vurmuştur.

Özde mukayeseli üstünlükler düşüncesine dayanan geleneksel / klasik dış ticaret teorisi dış ticareti uluslararası mukayeseli maliyetlere bağlamaktadır. Şüphesiz teorinin tüm varsayımları (dış denge, tam rekabet, sabit verim, tam istihdam vb.) tartışmaya açıktır. Burada önemli olan nokta, geleneksel dış ticaret teorisinin faktör donanımları birbirine benzemeyen ülkelerin aralarındaki ticareti açıklamasıdır. Oysa benzer ülkelerin endüstri-içi ticaretini açıklamada fiyat farklılıkları temelindeki mukayeseli üstünlük anlayışı yeterli açıklayıcı güce sahip değildir. Eksik rekabet koşulları, teknoloji, ürün yenilikleri ve ARGE, tüketici tercihleri ve talebin yapısı, marka, satış öncesi ve sonrası hizmet, pazarlama stratejileri, endüstri-içi ticaret, benzer ülkeler arasında ticaret, çok uluslu firmalar ve firma içi ticareti gibi unsurlar giderek önem kazanmaktadır.

Mukayeseli üstünlükler teorisi iktisat biliminin en önemli teorik katkılarından birisi olmasına karşın bir çok kesim (işadamları, siyasetçiler, bürokratlar, gazeteciler ve hatta iktisatçılar) tarafından ciddi biçimde yanlış anlaşılmaktadır. Bu kesimlerin etkiledikleri kitlelerin büyüklüğü dikkate alındığında yanlış anlama nunun boyutları ve sonuçları daha gerçekçi değerlendirilebilir. Bu yanlış anlama ve değerlendirmelerin belki de en önemlisi, "bir ülke diğer ülkelere kıyasla bazı malları daha ucuz (daha etkin) biçimde üretemiyorsa, o ülke serbest ticaretten kazanç elde edemez" görüşüdür. Bu değerlendirme kuşkusuz yanlıştır. Çünkü tanım gereği mukayeseli üstünlükler teorisine göre her ülke mukayeseli üstünlüklere dayalı uzmanlaşmadan belli bir kazanç sağlar. Yukarıdaki yanılgı mukayeseli üstünlüğün, mutlak üstünlük biçiminde algılanması yanlışıdır. Bu yanlış değerlendirme aslında "serbest ticaretin bir ülkeye

ancak o ülke mutlak üstünlüklere sahipse kazanç sağlayacağı" gibi bir mantığa sahip olup, günümüzde sadece Adam Smith'in onayını(!) alabilir.

Gerçek yaşamda oldukça yaygın olan bu tür bir yanlış değerlendirmenin olası bir nedeni, mutlak üstünlüğün "rekabetçi üstünlüğün" yeter ve gerek koşulu olarak algılanmasıdır. Oysa rekabet avantajına yani rekabetçi üstünlüğe sahip olabilmek için mutlak üstünlüğün varlığı (yani verimlilik avantajına sahip olunması) gerek koşul değildir. Bir ülke mutlak bir verimlilik dezavantajına sahip olmasına rağmen, verimliliğin ve buna bağlı olarak ücret haddinin daha yüksek olduğu ülke ile arasındaki ücret haddi farkı verimlilik farkından büyük olduğu sürece söz konusu malı daha ucuza üretebilir. Yani bir ülke mutlak üstünlüğe sahip olmadığı halde rekabetçi üstünlüğe sahip olabilir. Mutlak üstünlük, rekabetçi üstünlüğün (rekabet avantajının) gerek koşulu değildir.

Tablo 2'nin incelenmesi, Türkiye'nin ihracatının sektörel dağılımı ve bunun zaman içinde gelişimine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Doksanların ikinci yarısından itibaren ve özellikle iki binli yıllarda ihracatın bileşimindeki değişim dikkat çekicidir. Temel tarım ürünleri ihracatının doksanların ortasında %15'in üzerinde olan payı 2005'e gelindiğinde % 6'ya kadar düşmüştür. Öte yandan tekstil sektörünün payını koruduğu ancak konfeksiyon ürünleri ihracatında payın %20'den %15'e düştüğü görülmektedir. Demir ve çelik ürünleri payını (%8) korurken, demir ve çelikten eşya ürünleri ihracat içindeki payını 1996'daki %2'den 2005'de %4'e çıkarmıştır. İhracat payındaki son yıllardaki en büyük artış makine, elektrikli ve elektronik ürünler, motorlu taşıtlar ve parçalarında gerçekleştirilmiştir. İki binli yıllarda makine, elektrikli ve elektronik ürünlerdeki ortalama yıllık artış oranı %30'un üzerindedir. Bu oran aynı dönemde motorlu taşıtlar ve parçalarında %50'nin üzerindedir. 2005 yılı itibariyle motorlu taşıtlar ve parçalarındaki ihracat değer olarak 10 milyar $ dolayına ulaşmıştır.

Sonuç:

Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye'nin temel ticaret ortağıdır. Rakamlar bunu açıkça göstermektedir. Özellikle Gümrük Birliği (1996) sonrası Avrupa Birliği ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi artışı önemlidir. Burada birkaç sonuç ön plana çıkmaktadır: Birincisi, Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ihracatımız istikrarını korumuştur (toplam ihracatın % 50-55). İkinci önemli nokta, rakamlar Avrupa Birliği ile olan dış ticarette *ticaret yaratıcı* etkilerin özellikle iki binli yıllarda arttığına işaret etmektedir. Üçüncü ülkeler ile olan ticaretin azalmaması da *ticaret saptırıcı* etkilerin olmadığı ya da etkili olmadığı anlamına gelmektedir. Üçüncü ve belki de en önemli sonuç, iki binli yıllarda ihracatın ithalatı karşılama oranının toplam dış ticarette yıllık ortalama %65 iken, Avrupa Birliği ile olan dış ticarette ihracatın ithalatı karşılama oranı yıllık ortalama %75 dolayında olmuştur. Bunun anlamı şudur: Türkiye'nin dış ticaret açıkları tehlikeli bir biçimde artmaktadır ama bunun nedeni büyük ölçüde Avrupa Birliği ile olan dış ticaret değildir. Dış ticaret açığı içerisinde Avrupa Birliği'nin payı artmamaktadır. Buna karşın üçüncü ülkeler ile olan dış ticaretimizden kaynaklanan açık oran olarak artmaktadır. Bu durum değişen ihracat bileşim ile birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği ile olan ticarette rekabet üstünlüğümüzün özellikle 84., 85. ve 87. gibi yüksek katma değerli teknoloji-yoğun fasıllarda arttığına işaret ediyor olabilir.

Bulgular Türkiye'nin toplam ihracatında ve AB'ne ihracatında katma değeri yüksek malların payının önemli bir ivme ile arttığını göstermektedir. AB'ye karşı Türkiye'nin ihracatının ithalatı karşılama oranı yükselmektedir. Pariteden kaynaklanan etki dikkate alınıp

rakamlar EURO olarak verilse de Türkiye'nin AB'ye ihracatı ithalatından daha hızlı artmıştır. Bu durum Türkiye'nin AB ülkelerine karşı rekabet gücünün de arttığını göstermektedir. Gümrük birliği öncesi ve sonrası dönemde katma değeri yüksek ürünlerde ülkenin açıklanmış mukayeseli üstünlüklerinde artış yönündeki değişim dikkat çekicidir. Ancak Türkiye henüz teknoloji-yoğun ve bilgi-yoğun ürünlerde mukayeseli avantaja sahip değildir. Burada gözlenen değişim başlangıcı ve değişimdeki ivme yakın gelecek için umut vericidir.

Özellikle 2003 ve sonraki yıllarda (yani son beş yıl) GB'nin olumlu dinamik etkilerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin görülmeye başlandığı yıllardır. Türk firmalarının AB pazarında rekabet güçlerinin artması, ihracatta buna bağlı olarak mal kompozisyonundaki değişim ve özellikle son iki yılda (2005 ve 2006) doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki çarpıcı artışta (2005 yılında 5 milyar $ ve 2006 yılında 20 milyar $ gerçekleşmiş olup, 2007 yılında 33 milyar $ yabancı sermaye yatırımı tahmin edilmektedir.) AB ile entegrasyon sürecinin devam etmesinin olumlu etkilerini göz ardı etmemek gerekir.

205 Para çarpanı nedir?

Parasal Taban Çarpanı ve Para Ar-zı:

Merkez Bankası'mn ticari bankaların ve halkın davranışlarını birlikte ele alarak para arzım hesaplamaya çalışalım. Bunun için parayı (M), halkın elindeki nakit (C) artı bankaların mevduatlarım (D) olarak tanım-larsak,

M=C+D(I) yazabiliriz.

Şimdi para arzının iki bileşiğini ele ala-lım ve bunların boyutlarını belirleyen fak-törleri, bankalardaki mevduatlardan hare-ketle ortaya koymaya çalışalım. Bankalar-daki mevduatlar genel olarak bir ödeme va-sıtası oldukları için, para olarak kabul edi-lir. Çünkü bankalar, talep edildiğinde mevduatları anında nakde dönüştüren kurum-lardır. Bankaların bunu sağlaması için de normal durumlardaki nakit çekişlerini kar-şılamak için kasalarında bdlt miktarda na-kit ve anormal durumlar içinde paraya he-men dönüşebilen likiditeden son derece yüksek aktif kıymetler tutmak zorundadır. Buna ek olarak her banka Merkez Ban-kası'nda da bu miktar para tutmak zorunda-dır.

Bankaların ellerinde tuttukları, nakit mevduatların bir yüzdesi olarak ifade olu-nabilir. Buna nakit rezerv oranı, zorunlu karşılıklar ya da ülkemizde olduğu gibi munzam karşılıklar diyebiliriz. Bankaların ayırdıkları karşılıkları (r) ile ifade edelim. Bankalar mevduatlarını

krediler ve satın alımlarla arttırmak yoluna gideceklerdir. Banka sistemi mevduatlarını kısmak, ya da genişletmek yanında, herhangi bir dürtüye ihtiyaç hissetmediği zaman, arz dengede demektir. Bankaların mevduatlarıyla ayır-dıkları karşılıklar arasındaki ilişki;

D= l/rxR(2) dir.

Banka nakit reservlerinin (R) düzeni, toplam parasal tabandan tedavülde halkın elinde bulunan nakit çıkartılarak bulunur. Buna göre:

R= B-C (3) dir.

Burada B, parasal tabanı ifade etmekte-dir.

ParasaJ taban verildiğinde, halkın nakit para talebinin büyüklüğü, ya da küçüklüğü, banka sistemine kalan rezerv seviyesini be-lirler. Bu durumda önemli olan halkın elin-de tutmak istediği nakit miktarını nelerin belirlediğinin tesbit edilmesidir. Bu konuda ülkelerin gelişmişlik düzeyi, şehirleşme, vergi dahil her türlü kaçakçılık durumları-nın azalması, banka krizlerinin azalması,

vadeli ve vadesiz mevduatlara verilen faiz-ler, devletin bankacılık sistemine sağladığı teminat, banka hizmetlerinin coğrafi olarak artması gibi faktörler halkın daha az nakit, daha fazla banka parası (kaydi para) kulla-nımını arttırır. Kuşkusuz bu durumların ter-si olduğunda da banka parası kullanımı aza-lır.

Burada basitlik amacıyla, halkın elinde tutmak istediği nakit miktarının toplam pa-ra arzının sabit bir oranı olduğunu varsaya-lım. Buna göre:

C= cM (4) olacaktır.

Burada, C elde tutulması arzulanan nakit miktarını, c arzulanan naklin toplam paraya oranını, yani nakit oranını ve M de toplam para arzını ifade etmektedir.

Böylece yukarıdan beri dört denklem el-de edildiğini kolayla gösterebiliriz.

M= C+D (1)

D= l/rx R(2)

R= B-C (3)

C= cM (4)

Bu denklemlerden 1 ve 3 tanım, 2 ve 4 davranış denklemleridir. Şimdi basit bazı oynamalarla M için bir ifade elde edebiliriz. Bunun için (4) denklemini (3) ve (3)ü (2) ye katalım. Bu durumda

D= B-cM/r (5) elde edilecektir.

(4) ve (5)i (l)de yerine koyduğumuzda

M= cM+B-cM/r bulunur.

Denklemin her iki yanını r ile çarptığı-mızda rM=rcM+B-cM bulunur.

Buradan;

rM-rcM+cM=B dolayısıyla

M(r-rc+c)+B.

Böylece;

M=I/r(l-c)+cxB (6) bulunur.

Yukarıdaki denklemde l/r(l-c)+c oram para çarpanım göstermektedir. Bu oram M

ile ifade ettiğimizde para arzı

M=mB(7) olacaktır.

Bu ifadeye göre para arzı yalnızca üç şeye bağlıdır:

1. Halkın nakit oranına,

2. Bankaların başvurdukları karşılık ora-nına.

3. Parasal tabana, ya da gücü yüksek para-ya.

Eğer iki oran sabit farzeditirse, para ar-zındaki değişmeler sadece parasal tabanda-ki değişmelere bağlı olacaktır. Eğer parasal taban para otoritelerinin kontrolü altınday-sa, otoriteler para arzım rahatça kontrol edebilirler.

Parasal taban çarpanı vadesiz, vadeli ve resmi mevduatlar için ayrılan karşılık oran-larının farklı olması durumunda buna göre ayarlanmalıdır. Ayrıca bankaların kasala-rında bulunan atıl rezervler de gözönünde tutulabilir. Neticede parasal taban çarpanı formülü biraz daha karmaşıklaşır, ancak mantıkta bir değişiklik olmaz.

B. Parasal Taban Çarpanını Etkileyen Faktörler:

Para arzıyla ilgili modern teoriler, nakit ve karşılık oranlarının ancak ceteris paribus (diğer şartlar değişmedikçe) varsayımına göre sabit olarak düşünülebileceğini vurgu-lamaktadır. Eğer diğer faktörler değişirse c ve r de değişebilir. Önce c'yi etkileyen fak-törleri görelim:

1- Reel Milli Gelir Seviyesi: Reel milli gelir seviyesi yükseldikçe, halkın hem nakit hem de banka mevduat talebi muhtemelen yükselecektir. Muhtemelen banka mevduat talebindeki artış nakit para talebindeki ar-tıştan daha fazla olacaktır. Çünkü reel milli gelirdeki artışa bağlı olarak muhtemelen çekle finanse edilen işlemlerdeki artış, nakitle ödeme gerektiren işlemlerdeki artıştan daha fazla olacaktır.

2- Nakille satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışın çekle satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artıştan farklı olması. Böylece eğer gjda mallarının fiyatı dayanıklı tüketim mallarının fiyatlarına gö-re daha fazla artarsa, muhtemelen halkın ar-zuladığı nakit/para arzı oram (c) yüksele-cektir.

3- Silah altına alınan kişilerin toplam nü-fusa oranı: Askeri hizmetler kişilerin banka hizmetlerinden yararlanmasını azalttığın-dan, c oranının yükselmesine neden olur. (R.L. Crouch).

4- Bir ülkede gelir vergisi kaçakları ne ka-dar yüksekse, c oranı da o kadar yüksektir. Çünkü vergi kaçıranlar muhtemelen mua-melelerinin büyük bir kısmını nakille yapa-caklardır (P. Cogan).

5- Banka ve diğer kredi kartlarının kulla-nımında artışlar, maaş ve ücretlerin çekle ödenmesine doğru eğilimler, c oranını kü-çültücü etki yapar.

6- Ekonomiyle ilgili belirsizlikler, politik istikrarsızlıklar c oranını yükseltici etki ya-par.

7- Bankaların vadesiz ve vadeli mevduat-lara verdikleri faiz oranlarını yükseltme lcri, c oranının küçülmesine neden olur.

Şimdi de r'yî etkileyen faktörlerin neler olabileceğini inceleyelim. Karşılık oranları denilince, kanuni karşılık oranı ve aşın re-zervler olmak üzere iki tür karşılık akla ge-lir. Kanuni karşılıklardaki değişmeler;

1- Merkez Bankası nin karşılık oranları-nı değiştirmesine,

2- Bankalarda çeşitli mevduat hesapla-rında tutulan paraların yer değiştirmelerine göre değişir.

Bankaların kendiliklerinden ayırdıkları aşın rezervlere gelince, bunlar;

1- Faiz oranlarının seviyesine,

2- Bankaların çalınma ortamlarındaki güven durumuna,

3- Devletin verdiği garantilere bağlı ola-rak bankalara toplu yönelim (run) korkusu-nun azalması vb. etmenlere bağlıdır.

ilker PARASIZ Bk. Para

206 Türkiye ile ilgili aşağıdaki şıkları yaklaşık rakam ve yaklaşık oranlarla cevaplandırınız
a.)İhracat ne kadardır
b.)Dış Ticaret hacmi ve GSMH ne kadardır
c.)İhracatın sektörel dağılımı nasıldır
d.)Dış Ticaret haddi ne demektir ve Türkiyenin durumu
e.)Son yıllarda dış ticaret haddinin yönü nasıldır.

a.)İhracat ne kadardır

Türkiye'nin 2007 yılında gerçekleştirdiği toplam ihracat rakamı 107 milyar Amerikan doları olarak açıklandı. İhracatın önemli kısmı Avrupa Birliği ülkelerine yapılırken bu sene ilk 5 ülke arasına AB dışından bir ülke dahil oldu.
Toplam ihracatın yaklaşık %40'ını oluşturan ilk 5 ülke şu şekilde:
1.Almanya 11 milyar 993 milyon $
2.İngiltere 8 milyar 626 milyon $
3.İtalya 7 milyar 478 milyon $
4.Fransa 5 milyar 974 milyon $
5.Rusya 4 milyar 727 milyon $
2006 yılında 7. sırada bulunan Rusya Federasyonu, bu yıl artan domates, üzüm ve narenciye ihracatı sonrasında 4. sıraya yükseldi.
Dünya ihracat listelerinde ise Türkiye bu rakamlar ile 33. en büyük ihracatçı konumunda yer alıyor. Bu listede Almanya 1,36 trilyon dolarlık ihracatıyla başı çekerken onu Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya takip ediyor.

b.)Dış Ticaret hacmi ve GSMH ne kadardır

DIŞ TİCARET (Yıllık ve Dönemsel)

Milyon $

	YILLIK								OCAK - ŞUBAT		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007	2008	DEĞ. %
İHRACAT (FOB)	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.213	14.221	21.643	52,2
İTHALAT (CIF)	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.057	21.975	32.279	46,9
DIŞ TİCARET HACMİ	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	190.251	225.111	277.270	36.196	53.921	49,0
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-54.041	-62.844	-7.754	-10.636	37,2
İHRACAT / İTHALAT (%)	51,0	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,0	64,7	67,0	
İHRACAT / GSMH (%)	10,5	15,9	15,6	15,5	16,2	15,3	16,2	16,3			
İTHALAT / GSMH (%)	20,5	21,0	22,4	22,7	25,0	24,3	26,5	25,8			

İHRACAT / GSMH (%)+İTHALAT / GSMH (%)=42,1

c.)İhracatın sektörel dağılımı nasıldır

Çizelge 2.2
İhracatın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Yıllar	Tarım	Sanayi
1992	14.7	85.3	**1997**	10.3	89.7
1993	15.1	84.9	**1998**	10.1	89.9
1994	12.8	87.2	**1999**	9.1	90.9
1995	10.0	90.0	**2000**	7.2	92.8
1996	10.7	89.3	**2001**	7.2	92.8

Kaynak: www.die.gov.tr

d.)Dış Ticaret haddi ne demektir ve Türkiyenin durumu

Ticaret haddi lehimize dönüyor

DIŞ ticaret miktar ve birim değer endeksleri ihracat ve ithalattaki reel ve nominal değişmeleri analiz edebilmek için önemli bir veri setidir.

İhracat ve ithalatta değer değişmelerinden arındırılmış miktar endeksleri ihracat ve ithalatın zaman içinde reel olarak gelişimini gösterir. Her dönem aynı malları aynı miktarlarda ihraç ve ithal etsek dahi değer değişmeleri nedeniyle ihraç gelirleri ve ithalat harcamaları değişecektir. Dolayısıyla, dolar bazında ölçülen dış ticaret dengesi mutlaka daha farklı miktarda mal ihraç ya da ithal etmekten değil, fiyat oynamalarından da etkilenecektir.

Ortalama ihracat birim değer endeksinin ortalama ithalat birim değer endeksine bölümü dış ticaret haddini verir. Bu oran bir dönem baz alınarak zaman içindeki dış ticaret haddinin gelişimini verir. Reel anlamda ihracat ve ithalat aynı kalsa dahi, dış ticaret haddinin bir ülkenin lehine gelişmesi (ihracat birim değerinin ithalat birim değerinden daha fazla artması) ihracatın ithalatı karşılama oranını artıracaktır. Yani, aynı mallar aynı miktarlarda ihraç ya da ithal edildiğinde dahi, dış ticaret haddinin lehe gelişmesi nedeniyle, dolar bazında ölçülen dış ticaret açığı azalacak ya da dış ticaret fazlası artacaktır.

MİKTAR

2003 yılı baz alınarak grafiklerde 2004 yılından 2007 yılının ilk çeyreğine kadar aylık bazda ihracat ve ithalat miktar endeksleriyle 2005 yılı başından 2007 yılının ilk çeyreğine kadar ihracat ve ithalat birim değer endeksleri verilmektedir. Bazı gelişmeler çarpıcıdır.

İhracat ve ithalat miktar endekslerindeki değişmeler bazı dönemlerde çok büyük paralellikler göstermektedir. 2004 yılından bu yana, bir yılın son çeyreği ile bir sonraki yılın ilk çeyreği arasında bu iki endeks neredeyse aynıdır.

Bu dönemlerde ihracat ne kadar arttıysa (azaldıysa), ithalatta neredeyse aynı miktarda artmıştır (azalmıştır). Bahar ve yaz aylarında, özellikle 2005 ve 2006 yıllarında, bu paralellik o denli belirgin değildir.

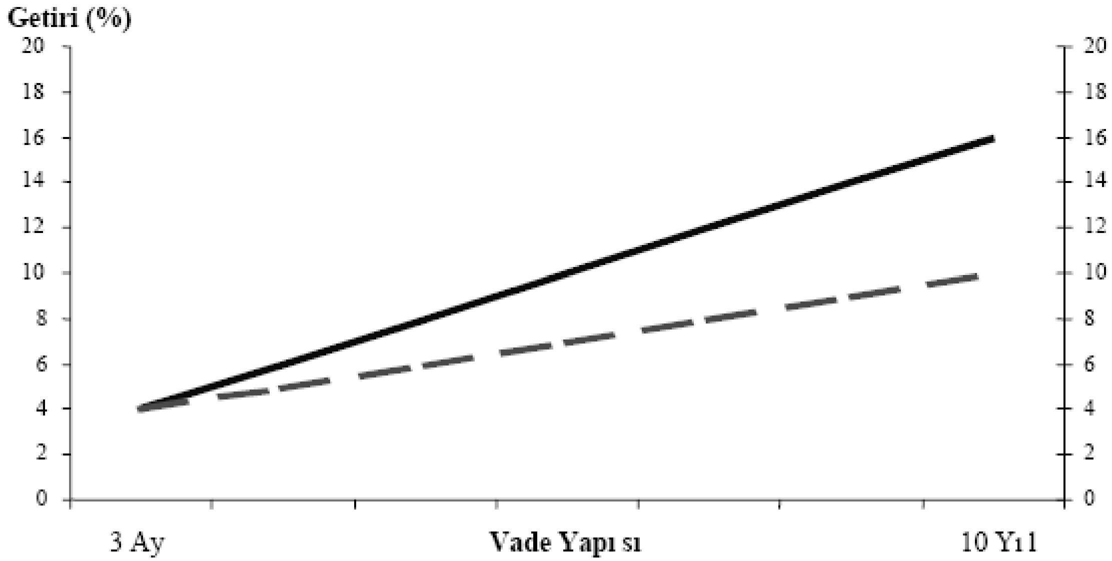
BİRİM DEĞER

2005 yılına kadar ihracat ve ithalat birim değer endeksleri birbirlerine oldukça paralel gitmişlerdir. 2005 yılının son çeyreğinden sonra ithalat birim değer endeksi ihracat birim değer endeksinden daha hızlı bir artış sürecine girmiştir. Dolayısıyla, 2005 yılı son çeyreğinden itibaren dış ticaret haddi ülkemiz açısından bozulmuştur. Bu dönemde dış ticaret açığındaki hızlı artışın bir bölümü de dış ticaret haddinin aleyhimize gelişmesinden kaynaklanmıştır.
Geçen yılın son çeyreğinden itibaren ihracat birim değer endeksi hızlı bir çıkış eğilimine girmiştir. Aynı dönemde ithalat birim değer endeksi göreli bir istikrara kavuşmuştur. Dolayısıyla, dış ticaret haddi göreli olarak lehimize gelişmiştir. Dış ticaret açığında son aylarda görülen göreli istikrarın bir bölümü dış ticaret haddinin lehimize gelişmesinden kaynaklanmaktadır.

On iki aylık ortalamalar bazında, ihracat birim değer endeksi 2004 yılı sonundan 2007 yılı mart ayına kadar yüzde 12 artmış görünmektedir. Dolayısıyla, döviz kurlarındaki reel değerlenmenin bir bölümü de ihracatta fiyat artışları yoluyla karşılanmaktadır.

207 Getiri eğrisi nedir? Şeklini çizerek biçimini ve eğimini belirleyen faktörleri dilerseniz bir öernek de vererek anlatınız.

Basit olarak tanımlandığında getiri eğrisi ise faiz oranının vade yapısını göstermektedir. Diğer bir ifade ile getiri eğrisi, farklı vade yapıları olan bono ve hisse senetlerinin getirilerinin geometrik yeri olarak tanımlanabilir.[2]
Bu iki kavramı sayısal bir örnekle somutlaştırmak faydalı olabilir. Veri bir tarihte 3 aylık bir Hazine bonosu ve 10 yıllık bir devlet tahvilinin getirileri sırasıyla yüzde 4 ve yüzde 16 olsun. Bu iki kağıdın getiri farkı 12'dir. Eğer 10 yıllık Hazine bonosunun getirisi yüzde 10'a düşerse her iki finansal aracın getiri farkı 6'ya düşecektir. Söz konusu birinci durumda iki kağıt kullanılarak elde edilen getiri eğrisi grafik 1'de kalın çizgi ile gösterilmiştir. İkinci durumda ise getiri eğrisi grafik 1'deki kesikli çizgi halini alacaktır. Grafik 1'deki getiri eğrileri sadece iki finansal araç kullanılarak türetildiği için doğrusaldır. Farklı vadelere sahip finansal araç sayısı arttıkça getiri eğrisinin doğrusal yapısı doğal olarak ortadan kalkacaktır.
Görüldüğü gibi getiri farkı, getiri eğrisinin şeklini belirleyen temel etken konumundadır. Getiri farkı arttıkça getiri eğrisinin eğimi artmaktadır. Diğer bir ifade ile getiri farkı arttıkça, getiri eğrisi dikleşmektedir.
Grafik 1. Getiri Grafiği

Finans literatüründe getiri eğrileri temelde 3 kategoride tanımlanmaktadır Bu getiri eğrilerinin ne anlama geldiğini bilmek getiri farkı ile ekonomik aktivite arasında kurulan ilişkinin kavranması bakımından önem arz etmektedir.

Yatay getiri eğrisi (flat yield curve): Farklı vadelere sahip benzer finansal araçların getirilerinin aynı olması durumunda getiri eğrisi yatay bir hal almaktadır. Diğer bir ifade ile uzun dönem ve kısa dönem getirilerin aynı olduğu getiri grafiğidir

Normal getiri eğrisi (normal yield curve): Uzun vadeli finansal araçların getirisinin kısa dönemli araçlarınkine kıyasla fazla olduğu getiri grafiğidir. Dolayısıyla pozitif bir eğime sahiptir. Normal getiri eğrisinin yukarı doğru eğime sahip olmasındaki temel mantık, uzun dönemli kağıtların kısa dönemli kağıtlara göre daha yüksek risk primi içermesidir

Ters getiri eğrisi (inverted yield curve): Uzun vadeli finansal araçların getirisinin kısa dönemli araçlarınkine oranla daha düşük olduğu getiri grafiğidir. Dolayısıyla negatif bir eğime sahiptir.

ii. Getiri Farkının Temel Belirleyenlerinin Analizi

Getiri farkını etkileyen faktörlere kısaca değinmek, getiri farkı ile reel ekonomik aktivite arasındaki ilişkinin anlaşılması bakımından bir hayli önemlidir. Bu çerçevede, faiz oranları ile para politikası ilişkisi ve faiz oranlarının bileşenleri özellikle önemli görünmektedir.

Faiz oranları ve para politikası ilişkisi

Kısa vadeli faiz oranları para politikasının en önemli araçlarından bir tanesidir. Uygulanmak istenen iktisadi politikaya ve ülkelerin yapısına göre öncelik sırası farklılaşmakla birlikte bu araç hemen hemen her ülkede kullanılmaktadır. Peki Merkez Bankası bu kısa dönemli faiz aracını kullanarak ***getiri eğrisini*** kontrol edebilir mi? Yani, getiri eğrisini farklılaştırabilir mi?

Konu ile ilgili literatürdeki tartışmalarda genel kabul, merkez bankasının kısa vadeli araçların getirisini kontrol edebildiği fakat uzun vadeli araçların getirisi üzerinde kontrolünün olmadığı yönündedir Zira, uzun vadeli araçların getirisi uzun dönem enflasyon ve reel ekonomik aktivitenin Kısa vadeli faiz oranları getiri eğrisinin bir ucunda (short end of yield curve), uzun vadeli faiz oranları ise diğer ucunda (long end of yield curve) temsil edilmektedir.gelecekteki seyri ile ilgili beklentiler gibi birçok farklı etken tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle, uzun vadeli faiz oranları ile merkez bankasının kontrol ettiği kısa vadeli faiz oranları arasında ampirik bir ilişkinin bulunması oldukça zor görünmektedir. Nitekim, Estrella ve Mishkin'in (1995) ulaştığı sonuçlar göstermektedir ki, merkez bankası faiz oranlarının vade yapısını etkileyebilmesine rağmen onu anlamlı bir şekilde kontrol edememektedir. Fakat bu durum getiri eğrisinin para politikası hakkında önemli bilgiler içermediğine işaret etmemektedir.

Faiz Oranları, gelecekteki ekonomik aktivite ve enflasyon beklentisi

Vade yapısı ekonomik aktivite ve enflasyona dair piyasa beklentileri hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Belirli bir vadesi olan bir finansal aracın taşıdığı nominal faiz oranı temel olarak ex-ante reel faiz ve beklenen enflasyonu içeren iki farklı bileşene sahiptir. Bu doğrultuda basitçe ifade etmek gerekirse, eğer reel ekonomik aktivitenin reel faiz oranı ve beklenen enflasyonla ilişkili olduğu düşünülürse, ileriye yönelik nominal faiz oranı (forward looking nominal rate) gelecekteki ekonomik aktivite ve enflasyon hakkında bilgi verir. Buna ek olarak ileriye yönelik faiz oranı ile bağlı olduğu borç enstrümanının vade yapısı arasında güçlü bir ilişki olduğu gerçeğinden hareketle, faiz oranının vade yapısı ile gelecekteki ekonomik aktivite ve enflasyon arasında da bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır.

iii. Getiri Farkı ile Ekonomik Aktivite Arasındaki İlişki

Getiri farkı ile ekonomik aktivite arasında belirgin bir ilişki olduğuna dair hem teorik hem de ampirik bilgiler ve bulgular olmakla birlikte, getiri farkının reel ekonomik aktiviteyi tahmin gücü konusunda çeşitli görüş farklılıkları mevcuttur. Çünkü söz konusu tahmin gücü farklı ekonomik rejimlere ve ülke yapılarına göre değişebilmektedir. Gelişmiş ekonomilerde ya da para piyasaları gelişmiş ve derin ekonomilerde, getiri farkının ekonomik aktivite için gelişmemiş ülkelere göre daha tutarlı bir gösterge olduğunu söylemek mümkündür. Gelişmekte olan ülkelerin piyasaya müdahaleci bir yapı göstermeleri nedeniyle diğer pek çok ekonomik gösterge gibi faiz oranları da piyasa öngörülerini yansıtmamakta ve bu durum faiz oranları ile ekonomik aktivite arasındaki bağı zayıflatmaktadır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse literatürde, uzun vadeli araçların getirisinin kısa vadeli araçların getirisinin üzerinde seyrettiği, diğer bir ifade ile pozitif getiri farkının söz konusu olduğu zamanlarda gelecek döneme ilişkin milli gelirde (output) bir artış olacağı beklenmekte, buna karşın negatif getiri farkının olduğu zamanlarda ise gelecek dönemde milli gelirde bir daralma olacağı beklentisi söz konusu olmaktadır. Bu tür bir iktisadi ilişkinin açıklanmasında temel iki argüman kullanılmaktadır.

Bunlardan birincisi, getiri eğrisinin para politikasının etkisini yansıttığını savunmaktadır. Bu teze göre, sıkı para politikasının uygulandığı dönemlerde, kısa dönemli faiz oranlarında yükselmenin uzun dönemli faiz oranlarına göre daha fazla olduğu

düşünüldüğünde getiri farkının azaldığı ve hatta negatife döndüğü görülmektedir. Buna ek olarak yüksek faiz oranları faiz esnekliği yüksek olan sektörlerin harcamalarının azalmasını sağlamak suretiyle ekonomik daralmanın da bir nedeni olmaktadır. Bu çerçevede getiri farkının azalması ya da negatife dönmesinin gelecekteki bir daralmanın ilk sinyalleri olduğu görülmektedir.

Parasalcı bakış açısını temel alan bu teze göre para politikasının aktarım mekanizması (transmission mechanism) faiz oranı (özellikle de reel faiz oranı) aracılığı ile ortaya çıkmaktadır. Fakat ekonomik birimlerin reel faiz oranındaki değişmeleri izleyebilmesi, nominal faiz oranından beklenen enflasyon oranının çıkarılması yolu ile, mümkün değildir. Parasalcı görüş uzun dönem faiz oranlarının kısa dönem oranlarıyla aynı doğrultuda fakat daha düşük bir oranda değişeceğini söylemektedir. Faiz oranındaki değişiklikler harcama kararları üzerinde etkili olmaktadır. Bu çerçevede, kısa vadeli faiz oranlarının özellikle hanehalkı harcama davranışı ve envanter yatırımlar üzerinde etkili olduğu düşünülürken, uzun vadeli faiz oranlarının dayanıklı tüketim malı harcamaları ve daha uzun vadeli ticari yatırımlar üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu görüşe göre uzun dönem faiz oranları kısa dönem faiz oranlarına yaklaştıkça, diğer bir deyişle getiri grafiği yataylaştıkça, kısa dönem faizlerindeki değişikliklerin ekonomi üzerindeki toplam etkisi daha fazla olmaktadır.

Fakat bu aktarım mekanizmasının geçerliliği konusunda bazı kuşkular ortaya atılmıştır. Bu kuşkuların temelinde gelecek dönemdeki ekonomik aktivite açısından faiz oranının düzeyinden ziyade vade farkının (term differential) daha anlamlı bir gösterge olduğu savı bulunmaktadır. Çünkü veri bir kısa dönemli faiz değişikliği halinde, uzun dönemli faiz oranlarındaki istikrarın artması üretim artışını da beraberinde getirecektir.

Alternatif görüşün teorik olarak faiz oranının vade yapısı ile daha tutarlı olduğu açıktır. Parasalcı görüşün aksine bu görüş uzun dönem faiz oranının başlıca belirleyeninin sermayenin verimliği beklentisi ve sermayenin izleyeceği tutum olduğunu savunmaktadır. Parasal politikalar kısa dönem faiz oranları üzerinde önemli bir etkiye sahip olsa da, uzun dönem faiz hadleri üzerinde oldukça az etkiye sahip olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında parasalcı görüşün, parasal politikaların reel uzun dönem faiz hadleri üzerinde sahip olduğu etkiyi çok önemsediği göze çapmaktadır.

Yukarıda belirtilen ikinci görüşe göre getiri farkı ekonomik büyüme konusundaki piyasa beklentisini yansıtmaktadır. Piyasa oyuncularının gelecek dönemde reel gelirlerde artış olacağı beklentisi içinde olduklarını düşünelim. Reel gelirlerdeki artış beklentisi cari dönem için karlı yatırım imkanlarının artacağına işaret etmektedir. Zira bu cari dönemde yapılan söz konusu yatırımlar reel gelirlerin artması yoluyla gelecekte çok daha karlı sektörler haline geleceklerdir. Söz konusu yatırım imkanlarının yarattığı avantajdan faydalanmak isteyen firmalar daha fazla senet ihraç ederek daha fazla borçlanacaklardır. Bu noktada yatırımların uzun vadeli olduğu düşünüldüğünde borçlanma senetlerinin de uzun vadeli olacağı açıktır. Uzun dönemli senetlerin arzının artması senetlerin fiyatlarının düşmesini sağlayarak getirilerinin artmasına neden olacaktır. Diğer bir ifade ile uzun dönem faiz oranları kısa dönem faiz oranlarına göre daha fazla artarak getiri eğrisinin dikleşmesini sağlayacaktır. Bu beklentilerin gerçekleşmesi durumunda getiri eğrisinde gözlenen dikleşme gelecekteki ekonomik aktivitedeki canlanmanın da habercisi olacaktır.

Estrella ve Mishkin (1995) belirttiği gibi cari döneme ilişkin para politikası göstergeleri gelecek döneme ilişkin GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) büyümesinin tahmininde yardımcı olsa da, bu göstergeler getiri eğrisinin önemini azaltmamaktadır. Bu noktada yapılan çalışmanın sonuçları göstermiştir ki getiri eğrisi cari dönemde uygulanan para politikasının etkilerini göstermekten fazlasını yansıtmaktadır.

208 Klasik Miktar Kuramının Cambridge Yaklaşımında
a.)Para miktarı yarı yarıya azaltılırsa milli gelir nasıl etkileniz şekille anlatınız.
b.)Kapsanmamış Faiz Haddi Paritesi ve kapsanmış faiz haddi paritesi nedir.Kapalı ekonomi için risk priminin etkili olup olmadığını ve bu pariteleri değerlendiriniz

MİKTAR KURAMI VE FISHER DENKLEMİ

Miktar kuramını en açık ve yalın bir şekilde Amerikalı ekonomist Irving Fisher açıklamıştır. Fisher, miktar kuramını açıklamak için değişim (mübadele) denklemi olarak bilinen ve aşağıda gösterilen denklemden yararlanmıştır:

$M.V + M'.V = P.T$

Burada;

M : Dolanımdaki para miktarını,
V : Paranın dolanım hızını, M': Banka parasının miktarını,
V : Banka parasının dolanım hızını, P : Fiyatlar genel düzeyini,
T : İşlem hacmini, belirtmektedir. Yukarıdaki Fisher denklemini, banka parasını da para arzı (M) içinde gösterirsek,

$M.V = P.T$ şeklinde yazabiliriz.

Fisher ve onu izleyen ekonomistlere göre değişim denklemindeki V ve T parametreleri belli bir dönem boyunca değişmez. (V)' nin sayısal değerini belirleyen halkın sosya-psikolojik davranışları ve kurumsal yapıdır. Bu nedenle olağanüstü durumlar dışında bu sayısal değerde önemli değişmeler beklenemez. Klasik kurama göre ekonomideki bütün kaynaklar tam kullanım halinde bulunduğundan belli bir dönem içinde (T) parametresi de değişmez.

Oysa denklemde yer alan M (toplam para miktarı) nin miktarı ise değişebilir. Çünkü piyasaya sürülecek para miktarını Merkez Bankası belirler. İşte bu koşullar altında denklemde (M) tek egemen unsur olmakta, denklemin sol tarafının aktif öğesini oluşturmaktadır. Denklemin sağında bulunan tek değişken unsur P, yani fiyatlar genel düzeyidir. Şu halde para miktarındaki artışlar doğrudan fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine ve paranın değerinin düşmesine neden olacaktır.

MİKTAR KURAMI VE CAMBRIDGE DENKLEMİ

Para tutumu yaklaşımı özellikle Cambridge Üniversitesi'nin öğretim üyeleri, örneğin Alfred Marshall tarafından benimsenmiş bir görüştür. Yaklaşımın açıklanmasında kullanılan denkleme bu nedenle Cambridge denklemi adı da verilmektedir. Denklemi yazalım:

M = k.P.T

Burada;

M : Para miktarını,
k : Halkın elinde tutmak istediği paranın nakdi işlem hacmine oranını,
P : Fiyatlar genel düzeyini,
T : İşlem hacmini belirtmektedir.

Cambridge denklemi de yukarıda açıklanan açık gerçeğin başka tür ifadesidir. Ekonomide yapılması planlanan işlemlerin hacmi (1) bir milyon, bu işlemlere uygulanacak ortalama fiyat 10 para birimi ise işlemlerin para ile ifadesi 10 milyon para birimidir. Bireyler bu işlemleri gerçekleştirmek için ellerinde 2 milyon para birimi tutmak eğiliminde iseler (k)' nin sayısal değeri 1/5 olacaktır. Halkın elinde tutmak istediği para miktarının işlem hacmine oranı ve işlem hacmi sabit varsayıldığı takdirde, para arzındaki bir artış doğrudan fiyatlar genel düzeyini yükseltecektir. Örneğin para arzı 4 milyon birime çıktığı zaman halk eline fazladan geçen parayı çeşitli harcamalar için kullanacaktır. (T) sabit olduğuna göre bu harcama artışı fiyatlar genel düzeyini iki katma çıkaracak ve işlemlerin para ile ifadesi de 10 milyon para biriminden 20 milyon para birimine yükselecektir. Böylece para talebi ile para arzı arasındaki denge yine sağlanmış olacaktır. Çünkü k = 1/5 olduğuna göre halkın 20 milyon birimlik işlem hacmi için para talebi 4 milyon para birimine çıkmıştır.

Dikkat edilecek olursa Cambridge denklemindeki k' nin sayısal değeri Fisher denklemindeki V nin sayısal değerinin tersine eşittir. İki denklem arasındaki cebirsel özdeşlik bir yana, k ile V arasındaki bu ilişki ekonomik açıdan da açıklanabilir. Bir ekonomide bireyler yapmayı tasarladıkları işlemlerin 1/5' i kadar parayı yanlarında bulundurmak istiyorlarsa bu demektir ki işlemlerin tamamı gerçekleşinceye kadar her para birimi ortalama 5 kere el değiştirecektir, yani paranın dolanım hızı 5 olacaktır.

KEYNESCİ MİKTAR KURAMI

Keynes, para miktarı ile mal miktarı arasında bir dengenin bulunduğunu Fisher' den farklı bir formül ileri sürerek açıklamıştır.

N = K.P + K'.P.R N = P.(K + K'.R)
P= N / K+K'R

Burada;

N : Para arzı (kağıt para ve kaydi para),
P : Tüketim mallan fiyatlar düzeyi,
K : Tüketim harcaması için tutulan kağıt para miktarı,
K': Tüketim harcaması için tutulan vadesiz mevduat (kaydi para),
R : Vadesiz mevduatın kağıt paraya oranı; K' = vadesiz mevduat / Kâğıt para : R = K'/K [Mevduat bankalarının rezerv (ihtiyat) olarak beklettikleri satın alma gücüdür.

Keynes' in formülü yalnızca kantatif (miktar) yönden değil, aynı zamanda kalitatif yani yapısal yönden de önem taşımaktadır. Ancak formülde dolanım hızı yer almaz. Çünkü formül yalnızca belli bir an için geçerlidir ve statiktir.

Öte yandan Keynes denklemine K 'nü de katmak suretiyle yani bireylerin kaydi para şeklinde korudukları satın alma gücü potansiyelini de dikkate almış bulunmaktadır. Daha sonraları Keynes, Miktar Kuramı denkleminde bazı değişiklikler yapmış ve aşağıdaki formülü yazmıştır:

P = Y/O => Y = P.O

Burada,

P : Fiyatlar genel düzeyi, Y : Para olarak harcamalar, O : Mal ve hizmetler hacmidir. Keynes, toplam gelir ve istihdam düzeyindeki değişmelerin üzerinde durulması gerekliğini söylemiştir.

Keynes' e göre, ekonomide atıl kapasite varsa (eksik istihdam) ve arz tam esnek (elastik) ise istihdam hacmi para miktarı ile artacak ama para arzının çoğalması fiyatları yükseltmeyecektir. Çünkü ekonomide kullanılmamış kapasite bulunduğundan üretim artabilecektir.

efektif talep, fiyatlar genel düzeyini yükseltecektir. Görüldüğü gibi Keynes' in bu görüşü Miktar Kuramı taraftarlarının görüşü ile örtüşmektedir. Ancak Miktar Kuramı taraftarları ekonominin sürekli tam istihdam düzeyinde olacağı görüşünde idiler. Oysa Keynes, ekonomilerin genellikle eksik istihdam durumunda bulunacaklarını söylüyor ve tam istihdam durumunun çok az görülebilen özel bir durum olduğunu belirtiyordu. Keynes' e göre Miktar Kuramı tam istihdam düzeyinden sonra geçerli olabilir.

Bununla birlikte, Keynes bir ekonomide eksik istihdamdan tam istihdama uyumlu bir şekilde her zaman geçilebileceğini ileri sürmüştür. Çünkü:

- Efektif talep hacmindeki değişmeler, para miktarındaki değişmelerle aynı oranda olmayabilir.

- Üretim faktörleri homojen olmadığından, üretim miktarı genellikle, azalan verimler yasasına bağlı kalacaktır. Bunun içindir ki tam istihdama ulaşmadan maliyetlerin ve dolayısıyla fiyatların yükseleceği kabul edilebilir.

- Yine tam istihdama ulaşmadan işçi sendikaları nominal ücreti arttıracak kadar baskı yaparlar. Gerçekten, istihdam ve üretim hacmi genişlediği zaman, ücret artışları çok daha kolay sağlanacaktır. Oysa, bu ücret artışları fiyatları etkileyecektir.

- Piyasalarda, üretim faktörleri arzının farklı esneklikte bulunmaları ve bir bölgeden diğer bölgeye faktör mobilitesinin (yer değiştirme) güçlüğü yüzünden, bölgesel fiyat dalgalanmaları başlayacaktır. Bu bakımdan üretim arttıkça darboğazlar ortaya çıkacaktır. Teknik teçhizat ve işçi yetersiz olabilir, uzmanlaşmış kalifiye işgücü (nitelikli işçi) sıkıntısı çekilebilir

Buna karşılık, ekonomide atıl kapasite yoksa (tam istihdam) ve arz tamamen esnek değilse (inelastik) para miktarının çoğaltılması fiyatları yükseltecektir. Böylece, Keynes, fiyatlar üzerine o zamana kadar gözardı edilen efektif talep, arz esnekliği, istihdam düzeyi gibi unsurların etki yapacağını söylemiştir.

Şimdi bu durumları daha geniş açıklayalım:

-Eğer ekonomi eksik istihdam durumunda ise; para miktarının artışı tüketim ve yatırım harcamalarında başka bir deyişle efektif talepte bir artış meydana getirecek, efektif talepteki artış da, mal ve hizmet üretimini uyararak yaklaşık düzeyde bir üretim artışını gerçekleştirecektir. Bu durumda para miktarında (M) meydana gelen artış, Miktar Kuramı taraftarlarının görüşlerinin aksine, ekonomide fiyat düzeyini (P) yükselmesine neden olmayacaktır. Çünkü, atıl duran üretim faktörleri artık cari ücret düzeyinden çalışma alanı bulabilecekler ve böylece, reel ulusal gelirde meydana gelecek artışlar, efektif talebi karşılayabilecektir.

209 Uluslar arası İktisattaki Satınalma Gücü Paritesi kavramını açıklayınız.

SATIN ALMA GÜCÜ PARİTESİ

Finans'ta çok yaygın konulardan biri olan satın alma gücü paritesi (SGP) ilk kez 1918 yılında İsveçli iktisatçı Gustav Cassel 1 tarafından ortaya atılmıştır. Satın alma gücü paritesi, farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen, ve uluslar arası anlamda fiyat ve hacim karşılaştırmalarına olanak sağlayan farklı para birimlerini dönüştürme olarak bilinir. Başka bir ifadeyle; SGP teorisi , tek fiyat kanunun bir mal yerine, tüm mal piyasaları üzerine uygulaması niteliğidir. Böylelikle ülkelerde dış ticarete konu olan tüm malların fiyatları ile döviz kurları arasında ilişki kurmaktadır. Döviz kurundaki hareketlerin göreli fiyat seviyelerini yansıtması gerektiğini ifade eden SGP teorisini kısa bir örnek ile anlatmak gerekirse ; Türkiye'deki enflasyon oranı ABD'deki enflasyon oranından yüzde 5 yüksek ise nominal kur yüzde 5 oranında artmalıdır. SGP'nin, döviz kurlarındaki kısa dönemli hareketleri çok iyi açıklamadığı ancak uzun dönemde oldukça anlamlı olduğu bir çok ampirik çalışmada kanıtlanmıştır. Kısa dönemde, döviz kurları göreli enflasyon hareketleriyle açıklanamayacak kadar değişkendir. Bir çok ekonomistin döviz kurundaki dalgalanmaları önlemek için "sürünen kur" (crawling peg) uygulamalarını tavsiye etmelerinin temel sebebi budur (Türkiye'de 2000 yılında uygulanan kur politikası
buna örnektir).

Teori, mutlak SGP ve nispi SGP olmak üzere iki değişik biçimde ele alınabilir.

1.1. Mutlak Satın Alma Gücü Paritesi

Mutlak satın alma gücü paritesi,ülkelerin denge döviz kurlarına göre birbirine dönüştürülmüş fiyatlar genel düzeylerinin tüm ülkelerde aynı olması gerektiğini ifade eder. Mutlak SGP'ye göre bir ulusal para birimi her ülkede aynı satın alma gücüne sahiptir. Aynı mal sepeti için tek fiyat yasasının geçerli olduğu teoride nominal kuru S, yurtiçi fiyat indeksini Pd ve yurt dış fiyat indeksini Pf ile gösterirsek mutlak SGP şu formülle ifade edilir ;

Pd= S * Pf

Bu formülde kullanılan fiyat indeksi, mutlak SGP'nin tek fiyat kanunu ile olan farkını ortaya koyar. Buna göre tek fiyat yasasında konu olan tek mal mutlak SGP de kullanılan fiyat indeksi ile mal sepeti halinde değerlendirmektedir. Uygulamada, Benzer malların ele alınarak ve her birine önemi yansıtacak derecede ağırlıklar verilerek oluşturulan fiyat indeksleri, hemen hemen her ülkenin resmi yada özel kuruluşlarınca farklı hazırlanmaktadır. Oysa iki ülke arası genel

fiyatların sağlıklı biçimde karşılaştırılabilmesi için kullanılan fiyat indekslerinin de karşılaştırılabilir özellikler taşıması, yani aynı mal ve hizmetler içermesi ve her birinin benzer biçimde ağırlıklandırılmış olması gerekir. Mutlak SGP ile ilgili formülden bazı önemli çıkarımlar elde etmekte mümkündür. Buna göre yurtiçi fiyatlar yurtdışı fiyatlardan ne kadar yüksek ise döviz kuru (yabancı para birimi başına ulusal para miktarı) da o derece yüksek olacaktır. Böylelikle mutlak SGP basit bir açıklaması yapmaktadır. Fakat öne sürülen bu ilişkilerin uygulamada geçerliliği üzerine ciddi kuşkular bulunmaktadır. Gerçekte piyasalar çok daha karmaşıktır. Çok sayıda mal ve her mal için farklı ağırlıklara dayalı fiyat indeksleri, bu kanuna uygun sonuçlar doğurmayabilir. Ağırlık farklılıklarının yanında ülkelerin birbirlerine koymuş

oldukları kotalar, gümrük tarifeleri, vergiler, diğer masraflar sonucu da ortaya çıkan fiyat farklıları teorinin geçerliliğine gölge düşürmektedir. Bahsedilen bu tür engeller karşısında yapılan uygulama çalışmalarında da görülmüştür ki mutlak SGP çok fazla geçerli değildir. Fakat bu engellerin çoğunun uygulanmadan kaynaklandığı göz önünde bulundurularak, teori farklı bir açıdan yorumlanmıştır. Bu da SGP'nin daha gerçekçi yorumlaması olan nispi SGP'dir.

1.2. Nispi Satın Alma Gücü Paritesi

Nispi SGP, mutlak SGP gibi, belirli bir anda döviz kurunun ne olacağı suyla ilgilenmez. Tersine belirli bir başlangıç yılından hareketle döviz kurlarının nasıl değişeceğini açıklamaya çalışır. Bu teoriye göre; nominal döviz kurundaki değişmeler iki ülke fiyat düzeyleri arasındaki farkı yansıtmalıdır. Yurtiçi enflasyon oranı yurtdışı enflasyon oranından yüksek olan ülkede döviz kuru bu fark ölçüsünde yükselir. Düşük olan ülkede ise, yine o oranda düşer.Göreceli SGP'ye zaman boyutu açısından incelersek döviz kurunu 2 şekilde ele alabiliriz. Bunlardan birincisi tarihi yöntem diyebileceğimiz yoldur. Bu yöntem olayların gerçekleşme dereceleri ele alınarak inceleme söz konusudur. Yani yukarıdaki formül tarihsel yöntem kullanılarak hazırlanmıştır diyebiliriz. Bir de geleceğe dönük tahmin yaklaşımı söz konusudur. Bu yöntemde ise henüz gerçekleşmemiş gerçekleşme olasılığı yüksek değerler göz önüne alınarak hazırlanır.

Nispi SGP yi bu şekilde ele alırsak yukarda belirtilen S1 E(S) şeklinde yazılır. Bu döviz kurunun gelecek dönemdeki tahmin edilen değerini yansıtır. S0 yine bugünkü kuru belirtir. Ve formülü şu şekilde yazabiliriz;

Nispi SGP'ye göre döviz kurlarındaki değişmeler esas alındığı içi yurt içi ve yurtdışı enflasyon oranlarındaki değişmeler ile ilgilenilmektedir. Bilindiği gibi mutlak SGP'de bu değerlerin mutlak değerleri alınır. Diyebiliriz ki nispi SGP mutlak SGP yöntemine göre daha indirgenmiş haldedir. Eğer mutlak SGP geçerli ise göreceli SGP'nin de geçerli olduğunu söyleriz. Fakat farklı olarak mutlak SGP'nin geçerli olmadığı durumlarda da göreceli SGP geçerli olabilir. Örneğin vergiler,kotalar, tarifeler ve öteki kısıtlamalar fiyat düzeylerini farklılaştırarak mutlak satın alma gücü paritesinin geçerliliğini engeller. Fakat bu ülkelerdeki tüm bu engelleyici faktörler sabit kaldığı zaman diliminde fiyat endekslerinde ortaya çıkan değişmeler enflasyon oranlarını yansıtır.

Nispi SGP'nin vardığı önemli bir sonuca göre, enflasyon oranı nispeten yüksek bir ülkede, döviz kurunun yeterince yükseltilmemesi durumunda ülkenin ihracatında diğer ülkelere nispeten daha az rekabetçi bir durum oluşur. Böylece ithal edilen mallarda da ucuzlama görülür. Bu durum ülkenin dış ticaret açığının oluşması veya daha fazla büyümesiyle sonuçlanır.

210 MB'nin temel amacı nedir? Bu amaç için mevcut durumda temel olarak hangi para politikası rejimi uygulanıyor? Bu politikanın ön koşulları nelerdir?

<u>BANKA'NIN TEMEL AMACI, GÖREV VE YETKİLERİ</u>

Banka'nın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Temel amacı ile çelişmemek kaydıyla Hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler.

<u>Banka'nın temel görevleri;</u>

- Açık piyasa işlemleri yapmak,
- Hükümetle birlikte Türk Lirasının iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirleri almak ve kur rejimini belirlemek,
- Zorunlu karşılıklar ve umumi disponibilite ile ilgili usul ve esasları belirlemek,
- Reeskont ve avans işlemleri yapmak,
- Ülke altın ve döviz rezervlerini yönetmek,
- Ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak ve bunların kesintisiz işlemelerini sağlamak,

- Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak,

- Mali piyasaları izlemektir.

Banka'nın temel yetkileri;

- Türkiye'de banknot ihracı imtiyazı tek elden Banka'ya aittir.

- Banka, Hükümetle birlikte enflasyon hedefini tespit eder, buna uyumlu olarak para politikasını belirler.

- Banka, Kanunda belirtilen para politikası araçlarını kullanmaya, uygun bulacağı diğer para politikası araçlarını da doğrudan belirlemeye ve uygulamaya yetkilidir.

- Banka, nihai kredi mercii olarak bankalara kredi verme işlerini yürütür.

- Banka, mali piyasaları izlemek amacıyla bankalar ve diğer mali kurumlardan ve diğer kuruluşlardan gerekli bilgileri istemeye ve istatistiki bilgi toplamaya yetkilidir.

Banka'nın başlıca müşavirlik görevleri;

- Banka, Hükümetin mali ve ekonomik müşaviri, mali ajanı ve haznedarıdır.

- Banka, finansal sistemle ilgili olarak istenilecek hususlarda Hükümete görüş verir, bankalar ve uygun göreceği diğer mali kurumlar hakkındaki görüşlerini ve tespitlerini Başbakanlık ile bu kurum ve kuruluşları düzenleme ve denetleme yetkisine sahip kuruluşlara bildirebilir.

211 Özel tertip iç borçlanma senetleri

Özel tertip Devlet iç borçlanma senetleri: İlgili yıl bütçe kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde ihraç edilmiş olan ve karşılığında herhangi bir nakit girişi sağlanmayan Devlet iç borçlanma senetlerini,

212 Program Kredisi

Program kredisi Hükümetlerin, bir başka hükümetten veya milletlerarası bir kuruluştan anlaşmalar yoluyla, muayyen bir projeye bağlı olmaksızın, kalkınma planlarının dış finansman ihtiyacını karşılamak üzere sağladıkları fonlar. Bu fonların harcanması belli bir projeye bağlı olmadığı için hükümetler ödemeler dengesi açığını kapatmak veya ithalatın finansmanını sağlamak üzere kullanırlar. Alıcı hükümet için sağlanan kullanılış serbestliği dolayısıyla program kredileri proje kredilerinden daha fazla tercih edilirler.

213 Gelir ve harcama politikalarının verimlilik üzerine etkilerini tartışınız.

MALİYE POLİTİKASI Kamu politikasının ekonomik büyümeyle ilişkisi devletin ekonomi politikasıyla ilgilidir. Bir çok amacın gerçekleştirilebilmesi için gerekli bir araç niteliğinde olan ekonomik büyümeyi belirleyen üç faktör vardır: Sermaye birikimi, emek arzı ve teknolojik gelişme. Maliye politikası araçlarının bu üç faktörü olumlu yönde etkilemesi gerekir. Her şeyden önce özel yatırımların finansmanına ilişkin hareket alanı ile yatırım yapma ve risk alma eğiliminin özendirici vergi ve harcamalar politikası ile desteklenesi gerekir. Bu anlamda, amortisman kolaylıkları, yatırım indirimi, sübvansiyonlar, kredi yardımları, zararların mahsubu gibi çeşitli önlemlerden yararlanılabilir.
Ekonomik büyümenin önemli stratejik büyüme faktörü olan emek arzı hem kantitatif, hem de kalitatif açıdan vergi ve harcama politikasına ilişkin önlemler ile olumlu yönde etkilenebilir.
Sermaye ve emeğin verimliliğini arttırma açısından büyümenin dinamik faktörü niteliğinde olan teknolojik gelişme, araştırma ve geliştirmeye ilişkin kamu harcamaları ve özendirici vergi politikası önlemleri ile hızlandırılabilir.
GİRİŞ
1930-1950 yılları arasında maliye politikasının temel amacı, tam istihdam düzeyinde ekonomide dengenin nasıl kurulabileceğini göstermek olmuştur. Fakat özellikle 1950'lerden sonra kuram ve politikanın büyüme nlarına olan ilgisinin giderek artması üzerine, maliye politikası tam istihdamın mevcut olduğu ve tüm ekonomik üretim kapasitesinin kullanıldığı bir durumda sürekli ve mümkün olduğu kadar yüksek bir büyüme oranını gerçekleştirme yollarını bulmaya yönelik bir nitelik kazanmıştır.
Mali araçlar ile enflasyonun olmadığı yüksek bir istihdam seviyesinin muhafaza ve idamesini hedef alan politika, bugün, konjonktür politikasına yönelen maliye politikasının en önemli türüdür. 1930 yıllarında, ekonomiyi tatminkar bir istihdam seviyesine çıkarmak temel problem idi. İkinci dünya harbinden sonra ise, çoğu sanayi ülkeleri, ekonomiyi erişmiş olduğu yüksek seviyede tutma, yani bir yandan kuvvetli konjonktürel daralmalara engel olmak, diğer yandan da enflasyonist eğilimler taşıyan ve aşırı istihdama yönelen gelişime müsaade etmemek görevi ile karşı karşıya gelmişlerdi. Uzun süre daralma eğilimlerini gidermeyi amaç edinin istikrarın –biz buna kısaca 'yukarı yönelen istikrar' diyoruz- daha önemli olduğuna inanıldı; çünkü olgun sermaye bakımından doymuş hale gelen ekonominin artık yeterli yatırım olanaklarına sahip olmadığına ve bu nedenle tasarrufların yatırımları aşma tehlikesinin mevcut olduğuna, bu suretle toplam talepte bir düşme meydana gelebileceğine inanılıyordu. (Esas itibariyle, Avlin H. HANSEN tarafından

temsil edilen aırlık duraklama teorisi) fakat enflasyonist gelişimin de sık sık ortaya çıktığı ve bu yüzden aşağıya yönelen istikrarın, daralma hareketlerini önleme durumuna kıyasla daha az önemli olmadığı görüldü. Hatta birçok ülkelerin temel problemi uzun süreden beri bu noktada düğümlenmektedir.
EKONOMİK BÜYÜMENİN TEMEL NLARI
İlke olarak, sosyal hasılanın artması, ekonomik büyüme olayını gerek savunanların, gerekse eleştirenlerin tartışmasız kabul edebilecekleri başka amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli olan bir araçtır. Gerçekten bir dizi nun çözümlenmesi, ya tamamen ekonomik büyümeye bağlıdır ya da ancak onun sayesinde önemli ölçüde kolaylaşabilir. Ekonomik büyüme ile bağlantılı olan bu temel nların belli başlıcaları şunlardır:

1- Ekonomik büyüme yüksek bir istihdam düzeyini garanti eder. Yüksek bir istihdam düzeyi toplumu oluşturan bireylerin yaşam düzeylerinin ayrılmaz bir parçasıdır ve toplumsal istikrarın önemli bir koşuludur.

2- Ekonomik büyüme yapısal değişimi kolaylaştırır. Ekonomik büyüme ulusal ve uluslar arası iş bölümü açısından yapısal uyumun daha kolay gerçekleşmesi açısından katkıda bulunur. Çünkü, iş gücünün ve sermaye stokunun yeni faktör fiyatlarına ya da ulusal ve uluslar arası talep
kaynaklarına uyumu daha pürüzsüz bir biçimde seyreder. Böylece, yapısal değişim istihdam içinde önemli bir faktör olma özelliğine sahiptir. Yapısal değişimi inkar ya da eski yapıda ısrar etmek, uzun dönemde fakirliğe yol açar. Bu alanda verebilecek en yeni tipik bir örnek, 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol bunalımı ve buna bağlı enflasyon şoku ile ilgilidir.

3- Ekonomik büyüme ulusal ve uluslar arası gelir dağılımı farklılıklarından kaynaklanan çatışma ve nları yumuşatır. Bir toplumun çatışmaları hangi ölçüde barış içinde çözümlendiğine bağlıdır. Hiç kuşkusuz sosyal hasılada meydana gelen her artış gelirin yeniden dağıtımı şansını artırmak suretiyle sosyal grupların göreli paylarının barış içinde daha kolay değiştirilmesini mümkün kılar.

4- Ekonomik büyüme, iş kaybı riskine yol açmadan çevrenin korunmasını daha fazla mümkün kılar. Çünkü çevre kirliliğinin önlenmesi için gerekli olan yatırımların yapılabilmesi ekonomik büyümeye bağlıdır.

5- Ekonomik büyüme, çalışma ortamının iyileştirilmesi ile kaynak tasarrufuna yol açan yatırımlar için uygun koşulları sağlar. Her iki durumda da sermaye ve teknolojinin yoğun biçimde kullanılması gerekir.

6- Ekonomik büyüme, sosyal güvenlik sisteminin devamını sağlar. Kamusal ve sosyal sektörün talepleri, büyüme sürecinin gerçekleşmesi halinde daha kolay yerine getirilebilir.

Ekonomik büyüme milli gelirde net bir artışı ifade eder. Ekonomik büyüme özellikle az gelişmiş ülkeler açısından büyük önem taşır. Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerde uygulanacak maliye politikası ile gelişmiş ülkelerde uygulanacak maliye politikaları birbirinden farklıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde yatırımlar yetersizdir. Yatırımların asli unsurunu oluşturan sermaye faktörü kıttır. Ekonomide mevcut bir kısım darboğazlar ve yapısal problemler yatırımları iyice güçleştirir. Özellikle büyük projelerin gerçekleştirilmesi bakımından önemli ölçüde finansman eksikleriyle karşılaşılır. Ayrıca mevcut üretim tesisleri ilkel tekniklere dayanır. İleri teknoloji eksiği vardır. Bu

ülkelerde nüfusun büyük bir bölümü tarımda çalışır ve tarım kesiminde verimlilik düşüktür. Açık işsizlik yanında gizli işsizlik de yaygındır. Bütün bunların yanında ekonomi hemen hemen sürekli bir şekilde kronik enflasyon baskısı altındadır. Bu ülkelerde enflasyon esas itibariyle yapısal sebeplere dayanmaktadır.

EKONOMİK BÜYÜME AMACININ ŞEKİLLERİ VE ÖLÇÜLMESİ

Üretim veya Üretim Olanaklarının Arttırılması

Büyüme amacı, fiilen gerçekleştirilen üretimdeki artış oranı yardımıyla ölçülebilir. Gerçekleştirilen sosyal hasılaya ilişkin bu tür büyüme oranları, genellikle çeşitli dönemler ve ülkeler itibarıyla yapılan karşılaştırmalarda kullanılır. Büyüme, uluslar arası karşılaştırılmada ulusal gücün simgesi olarak görülürse, gerçekleştirilen sosyal hasılaya ilişkin büyüme oranları bu amaca uygun büyüklükler olarak kabul edilebilir. Fakat, ekonomik büyüme açısından toplumun gerçekleşen refah düzeyi ön plana çıkarılmak istenirse, sosyal hasıla ile toplum arasında ilişki kurmak gerekir. Hiç kuşkusuz, kişi başına büyüme düzeyini, nüfus artışı ile ekonomik büyüme oranları arasındaki fark belirler.

Ne var ki, kişi başına düşen milli gelir, sosyal hasılanın çeşitli gelir gruplarına dağılımı hakkında bir fikir vermez. Çünkü, bir toplumda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen büyümeden daha çok belirli bir grubun yararlanması her zaman mümkündür. Kaldı ki, bu gösterge, iş hayatının ne kadar devam ettiği ve kişi başına geliri elde etmek için kaç saat gerekli olduğu hakkında da bilgi vermez. Bu nedenle, bu eksikliği gidermek amacıyla, reel sosyal hasıla ile her bir iş saati arasında ilişki kurulabilir ve çalışanların her iş saatine tekâbül eden ortama sosyal hasıla hesapları yazılabilir. Ne var ki, bu ölçüt de bir başka açıdan eleştirilebilir. Çünkü, bilindiği üzere, sosyal hasıla teknik gelişme gibi diğer büyüklükler tarafından da belirlenir. Oysa, her bir iş saatine ilişkin ölçü bunları içermektedir.

Büyüme amacının sayısal olarak belirlenmesinin bir şekli olarak ele alınan gerçekleşmiş sosyal hasıla, büyük bir olasılıkla ulusal ekonomiye ilişkin üretim olanaklarının tam anlamıyla kullanılması halinde elde edilecek olandan daha küçüktür. Bu durumda, büyümenin ölçütü olarak üretim potansiyelinden yararlanılabilir. Fakat, bugüne kadar üretim potansiyelindeki sağlıklı bir biçimde kavrayacak ve ölçecek bir yöntem geliştirilmemiştir.

Kalitatif Büyüme Ve Hayat Standardına İlişkin Sosyal Göstergeler

Günümüzde, bir toplumun refah düzeyini sosyal hasıla yardımıyla ölçmenin yetersiz olduğu kabul edilmektedir. Çünkü, bu ölçüt, bireysel refahı etkileyen pek çok faktörü ya hiç veya yetersiz ölçüde içermektedir. Örneğin, ekonomik faaliyetlerin refah düzeyini azaltıcı etkileri sosyal hasıla hesaplarında dikkate alınmaktadır. Ekonomik büyümenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan çevre kirliliği büyüme sürecinden kaynaklanan ve milli gelir hesaplarında göz önünde bulundurmaya sosyal maliyetlerin en klasik örneğini oluşturmaktadır. Hatta, çevre kirliliği ile mücadele için yapılan harcamalar, sosyal hasılada bir artış olarak görünmektedir. Gelirin doğuşu açısından bu doğru olmakla beraber, refahın ölçülebilmesi için sosyal maliyetin bir ifadesi olarak söz konusu harcamalar düzeyinde bir tutarın sosyal hasıladan indirilmesi gerekir.

Gerekiyor ki, refahın ölçülebilmesi için sosyal hasıla ölçütünün bir sosyal göstergeler sistemi ile tamamlanması gerekir. Sağlık durumu, iş hayatı veya psikolojik atmosfer v.s. hakkında bilgi vermesi gereken bu sosyal göstergeler yardımıyla kantitatif büyüme yerine,

kalitatif büyüme erişilmeye değer amaç olarak kabul edilmektedir.5
KAMU MALİ EKONOMİSİNİN İSTİKRAR POLİTİKASI
Prensip itibariyle, iki tip istikrar politikası ayırımı yapılabilir; birinci türe katı anlamda istikrar politikası diyebiliriz. Bunun amacı,arzulanan konjonktür durumunda meydana gelecek her türlü sapmaya engel olmaktan ibarettir. Böyle bir sapma başlar başlamaz, maliye politikasının araçları ile buna karşı konur ve neticede sapma büyük bir ilerleme kaydedemeden daha başlangıçta bertaraf edilir. İkinci tip istikrar politikasında -burada yumuşak bir istikrar politikasından söz edilebilir-, mutlaka belirli bir gelir ve istihdam politikası seviyesini etmeye çalışmamaktadır. Ortaya çıkan dalgalanmalar gözleme tabi tutulur ve bunlar belirli bir sınırı aştığı taktirde mali araçlar ile müdahale edilir. Şu halde, ekonomi, tamamen daha önceden tespit edilen doğru bir hatta seyretmeye zorlanmayıp, aksine bir dereceye kadar sapmalara müsaade edilir.bunlar tehlikeli şekle girince müdahale edilir. Her şeyden önce, dalgalanmaların kümülâtif olarak seyreden süreçlere doğru genişletilmesine müsaade edilmez. Dalgalanmaları tamamen bastırmanın çok güç bir iş olduğu kadar, aynı zamanda gayeye uygun düşmediği de kabul edilmektedir; çünkü, onlara bir dereceye kadar düzeltme görevi atfedilmektedir.

Görülüyor ki katı anlamda bir istikrar politikası, yumuşak tipte olana kıyasla, çok daha güçlü uygulanabilir. Böyle bir politikanın tam anlamda başarılı olabilmesi, özel iktisat birimlerinin davranışlarının önceden tahmin edilebilmesine bağlıdır. Her gelir ödeme devresi için, yatırım ile tasarruf arasında bir farkın beklenip beklenmeyeceğini veya bu farkın hangi yönde olacağını bilmek ve devlet giderleri ile vergi gelirlerini bu farkın dekleşeceği şekilde değiştirmek gerekir. Veya başka deyişle: Mesela, tüketim eğiliminin düşmesi veya yatırımın azalması (veya her ikisinin oluşması) nedeniyle, ilgili dönem için toplam taleple belirli bir miktarda bir düşme bekleniyorsa, devletin aynı genişlikte ilave bir talep yaratması zorunlu olur. Devlet, ya gelirlerini artırmaksızın giderlerini bu miktarda artırmak veya özel tüketim talebinin bu miktar kadar artacağı şekilde vergileri indirmek veyahut da bir gider artışını bir vergi indirimi ile birleştirmek suretiyle bunu gerçekleştirebilir. Eğer belirli seviyede bir talep büyümesi bekleniyorsa, devlet, giderlerini buna paralel olarak indirmek veya vergileri, tüketimin azalması sonucunda talep büyümesinin ortaya çıkmayacağı şekilde veyahut da yine her iki tedbiri gerekli olan ölçüde birleştirmek mecburiyetindedir. Sadece, kendiliğinden ortaya çıkan değişiklikler daha önce tahmin edilebildiği taktirde, gelir ve istihdam seviyesini muhafaza ve idame ettirebilme hedefine erişilebilir. Kamu mali iktisadı, gelirlerle müdahale ederse ayrıca vergi değişikliklerine olan tepkilerin tam ve kesin olarak bilinmesi zorunludur. Üretim potansiyelindeki büyüme ölçüsünde belirli bir genişlemeye -gerçi bu kısa bir dönem için küçük olur- müsaade etme zorunluluğu, bu uygulamayı güçleştirici bir başka unsur olarak eklenir. Sözü elden genişleme için uygun olan talep artışı miktarını da tam ve kesin olarak bilmek zorunlu olurdu. Böylelikle ekonomi istihdamın yüksek olduğu ve sosyal hasılanın yavaş yavaş büyüdüğü makro ekonomik bir denge içinde tutulurdu.
EKONOMİK BÜYÜMEYİ BELİRLEYEN STRATEJİK FAKTÖRLER
Büyüme nları ile daha merkantilistler zamanından beri ilgilenmeye başlanmıştır. Adam Smith, Ricardo ve John Stuart Mill gibi ekonomistler bu yönde büyük çaba göstermişlerdir. Ancak, büyüme olayını açıklamakta kullanılan klasik yaklaşım tek taraflıdır. Klasik

kurum, yatırımların sadece kapasite etkisi, yani üretim kapasitesi üzerinde yaptıkları etki ile ilgileniyor ve buna karşılık toplam talebin yeterliliği noktasından hareket ederek, yatırımların gelir etkisini ihmal ediyordu. Diğer yandan Keynes'in makro ekonomik denge modeli de tek yönlüdür. Keynes, tam istihdamı garanti eden gelir düzeyi ile bu düzeyin korunması ve devamı koşullarını araştırırken, yatırımların sadece gelir etkisi, yani milli gelir üzerinde yaptıkları etki üzerinde durmuş, kapasite etkisi ile ilgilenmemiştir. Keynes sonrası büyüme kuramı ise bu iki görüşün, klasik kuram ile Keynes kuramının bir sentezi niteliğindedir. Çünkü Keynes'in esas itibariyle statik bir nitelik taşıyan modelini dinamize edip uzun dönemli büyüme koşullarını inceleyebilecek duruma getiren ve yapısında Harrod-Domar modeli diye isimlendirilen bu yaklaşımda, yatırımların her ikisi de (gelir yaratıcı ve kapasite genişletici etkisi) dikkate alınmaktadır. Harrot- Domar büyüme sürecini sermaye birikimi ile açıklamaktadırlar.
Ekonomik büyüme olayını fizik sermaye birikimi ile açıklamak tatminkâr olmaktan uzaktır. İşgücü potansiyeli ile teknolojik gelişme gibi faktörlerinde ekonomik gelişmeyi etkiledikleri gerçeği ihmal edilmiştir. Neo-klasik büyüme kuramı, üretim faktörlerinden işgücü ve sermaye arası ikame imkanlarının mevcut olduğu bir üretim fonksiyonu kabul etmek suretiyle Harrot –Domar modelinin zayıf taraflarını gidermeye çalışmaktadır. Söz konusu modelde büyüme hızı teknolojik gelişme ile nüfus artışı tarafından belirlenmektedir. Teknolojik gelişme ise, daimi surette etki yapan ekzojen bir güçtür. İnsanın hiçbir katkısı olmaksızın adeta güneş ve yağmur gibi mevcut olan bu güç, emek ve sermayenin verimliliğini sürekli olarak belirli bir oranda arttırmaktır. Tüketimi maksimize eden belirli bir optimal yatırım sınırı vardır. Eğer bu sınır aşılacak olursa, bugünkü ve gelecekteki tüketim olanakları azalır.
Neo-klasik büyüme kuramında, her şeyden önce, otonom teknolojik gelişme varsayımı tatminkâr değildi. Çünkü, teknolojik ilerleme üzerinde eğitim, araştırma, organizasyon ve yüksek yatırımlar ile etki yapılmayacağına kabul etmek gerçekçi bir yaklaşım değildi. Bu nedenle, büyüme modellerine otonom teknolojik gelişmenin yanı sıra, uyarılmış teknolojik gelişme dahil edildi. Maliye politikasının gelir düzeyini mümkün olduğu kadar hızla arttırma ve yüksek büyüme oranını muhafaza edebilme amaçlarıma,sermaye birikimi oranının teknolojideki iyileştirmeler ile yükseltilmesi suretiyle daha kolay erişebileceği kabul edildi. Böylece,teknolojik gelişme,tüketim yatırım veya ithalat gibi,ekonomik bir fonksiyon haline geldi.
Demek oluyor ki,ekonomik büyümeyi belirleyen üç önemli faktör vardır:
1- Sermaye: Bir üretim faktörü olarak sermaye, hem devlete doğrudan doğruya kullanılabilen bir araç, (örneğin, kamu yatırımları) hem de kamusal önlemler yardımıyla dol,aylı olarak etkilenebilen bir stratejik faktördür(örneğin, özel yatırımlar).
2- Emek: Üretim faktörü emek, esas itibariyle stratejik bir faktördür.
3- Teknolojik Gelişme: Burada, büyüme politikasının stratejik bir faktörü söz konusudur. Çünkü, yeni teknolojik gelişmeleri özendirmek ve böylece üretim faktörlerini daha etkin bir biçimde kullanmayı mümkün kılmak suretiyle, sermaye ve işgücünün verimliliğini arttırılması amaçlanmaktadır.
Devlet, maliye politikasının araçları ile büyümeyi belirleyen bu üç faktörü etkileyerek mümkün olduğu kadar yüksek bir büyüme oranını ve ekonomik refahı gerçekleştirmeye çalışır.
İlk bakışta hemen görülür ki, ekonomiye böyle mükemmel bir şekilde yön vermek imkan sızdır ve bu ideal gelişmeye olsa olsa bir dereceye kadar yaklaşmak ile yetinmekten başka çare yoktur. Özel talep büyüklüklerinin gelişimini önceden tahmin mümkün

olmadığı için, oluşmuş olan değişikliklere dayanmak zorunlu olacak ve ancak –tıpkı kaptanın, gemisini rotasından saptığını görünce dümen kırması gibi- bunlar izlendikten sonra karşı tedbirler alınabilecektir. Bu sebeple, küçük dalgalanmaların daima göze alınması gerekecektir. Böyle bir politikada, rotadan sapmalar gözlenir gözlenmez, mali büyüklüklerde daima ve ani bir değişikliği gerekli kılar. Bu, gelirler ile fiilen müdahale edilemeyeceği anlamına gelir; çünkü, vergi oranlarını, matrahları v.s.yi devamlı olarak değiştirme olanağı yoktur. Bu sahada sadece büyük zaman fasılaları içinde değişiklikler yapma olanağı vardır; çünkü, genellikle kanun koyucunun harekete geçirilmesi zorunludur ve ekonomiyi devamlı vergi değişiklikleri ile huzursuz yapmak doğru olmaz. Dozun tahini yönünden de, o andaki iktisadi durum ile tam bir ahenk sağlamak olanağı yoktur; değişiklikler sadece büyük sıçramaları halinde yapılabilecektir. Böylece yön veren tedbirler manzumesi olarak geriye sadece gider politikası kalmaktadır. Giderlerin dozunu uygun olarak ayarlamak suretiyle tam bir ahenk sağlamak, teorik olarak mümkündür. Gerçi, değiştirilmeyen sayısız giderler vardır; fakat, daha önce gördüğümüz üzere, belirli sınırlar dahilinde daima değişiklik yapılabilen bir grup giderler vardır. Bunlar, özellikle daha önce zikrettiğimiz sahalardaki yatırım harcamalarıdır. Burada incelenen politikadaki gibi küçük hacimli, kısa süreli uyumlar zorunlu olursa, bunun için gerekli değişiklikler, bütçede ön görülmüş olan giderleri geciktirmek ya da hızlandırmak suretiyle, çok basit bir şekilde yapılabilir; bu değişikler bütçeyi etkilemez. Şu var ki, yeterli bir hareket sahası oluşturmak için daha sonraki bütçe yılları için öngörülmüş olan giderlerin daha önce harcanmasını ve sonraki bütçelere aktarılmasını mümkün kılmak zorunludur. Daha sonraki bütçeler için bu tür giderler planlanmışsa, o zaman gerektiği takdirde yürürlüğe konabilecek olan bir 'fevkalade(geçici) bütçeye' ('Eventualbudget' elverişli yatırım projeleri alınabilir.

MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

SERMAYE BİRİKİMİ VE YATIRIM FAALİYETLERİNİN ETKİLENMESİ

Büyüme sürecinin –diğer faktörlerin yanı sıra- sermaye faktörüne bağlı bir olgu olduğu esasından hareket edilirse, yatırımların ve onlar aracılığıyla yaratılan maddi kapasitelerin,büyümeyi belirleyen önemli bir büyüklük olduğu görülür. Bu büyüklük, özel ve kamusal yatırımlardan oluşmaktadır. Bu nedenle, aşağıda ekonomik büyümeyi etkilemek üzere yatırım faaliyetlerinin istenilen şekilde ve yönde nasıl etkileyebileceği incelenirken, n önce özel yatırımlar sonra da kamusal yatırımlar açısından ele alınacaktır.

Özel Yatırımların Etkilenmesi

Özel kesim, yatırımlar hakkında karar verirken, finansman olanakları açısından sahip olduğu hareket alanının sınırlarını ister istemez dikkate almak zorundadır. Özel yatırımlara ilişkin finansman potansiyelinin önemli bir kısmını işletmelerin otofinansman olanakları belirler. Bir işletme otofinansman ile karşılayamadığı yatırımlar için, para ve sermaye piyasasından sağlanacak dış finansmana başvurur. İşte, para politikasının yanı sıra, maliye politikası tarafından etkilenebilen böyle bir finansman hareket alanı çerçevesi içinde özel yatırımlar finanse edilebilirler. Fakat, sermaye birikimi açısından sadece yatırım olanağı değil, aynı zamanda veri bir finansman olanağında yatırım yapma ve risk alma eğiliminde önemli bir rol oynar. Bu, nedenle konunun yatırımların finansmanına ilişkin hareket alanı ile yatırım yapma ve risk alma eğilimi açısından ele alınması gerekir.

Özel Yatırımların Finansmanına İlişkin Olanakların Etkilenmesi

Devlet, piyasa ekonomisi sisteminin geçerli olduğu bir ülkede yatırımlar konusunda emredici kararlar alamayacağına göre, özendirici önlemler yardımıyla finansman hareket alanını arzulayan yönde değiştirmek zorundadır.

İşletmelerin otofinansman yoluyla elde edebilecekleri fonların miktarı, yönlendirici ve özendirici bir vergi politikası ile etkilenebilir. Böyle bir politika çerçevesi içinde kârları eskiye kıyasla daha hafif vergilendirmek suretiyle işletmelerde daha fazla fonun kalması sağlanabilir.

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasası yeterli ölçüde gelişmediğinde dağıtılmayan kârlar önemli bir otofinansman aracı niteliğindedir. Bu nedenle dağıtılmayan kazançlara uygulanacak düşük oranlı bir kurumlar vergisi, otofinansman üzerinde olumlu etki yapar.Özendirici vergi politikasının kapsamına amortisman kolaylıklarına ilişkin önlemlerde girer. Bilindiği gibi, amortisman sabit tesis, araç ve gereç maliyetlerini karşılamak üzere gayri safi kârdan yapılan ve ilgili döneme ilişkin aşınma payını yansıttığı varsayılan bir indirimdir. Bu indirimler, vergi matrahını ve dolayısıyla vergi borcunu azaltmak suretiyle yatırımları genişletici bir etki yapar. Şu var ki, bu etkinin derecesi, yasal olarak kabul edilen amortisman türüne ve oranlarına bağlı olarak değişir. Örneğin, bu amaçla düz oranlı amortisman yerine hızlandırılmış amortisman yöntemine başvurulabilir. Bu taktirde işletmeler yatırım mallarının maliyetini ilk yılların gayri safi kârından geniş çapta indirebilmek ve böylece yatırımları kısa sürede itfa etmek suretiyle, yeni yatırılabilir fonlar elde ederler. Likidite açısından ortaya çıkan bu kolaylık, uç bir durum olan ani amortisman yönteminin uygulanması, yani yatırım maliyetinin ilk yılın gayri safi kazancından tamamen düşülmesi halinde daha kuvvetli bir biçimde ortaya çıkar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermayenin kıt bir üretim faktörü olması ve faiz oranının yüksek bir düzeyde bulunması nedeniyle, yatırımların itfasını hızlandıracak ve dolayısıyla işletmelerin iç fon arzını arttıracak bu tür önlemler büyük faydalar sağlar.

Otofinansmanını etkileme yönünde alınan bu önlemler, kuramsal olarak, hatta çeşitli yatırımların büyüme açısından arz ettikleri öneme göre farklılaştırılabilir (örneğin, kimya sanayii, bilgisayar üretme gibi). Özendirici ve yönlendirici bir vergi ve amortisman politikasının uygulamada da arzulanan yatırımların yapılmasın yol açmasını garanti altına almak için vergisel kolaylıkların doğrudan doğruya büyümenin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayan yatırım türlerine tanınması zorunludur.

Özel yatırımların finansmanına ilişkin hareket alanını etkilemenin bir başka yöntemi, yeni yatırım malları ile ilgili harcamaların vergi borcundan indirilmesine izin verilmesi, kısacası, yatırım indirimi kurumu ile ilgilidir. Sermaye stokuna yapılan ilavelerin belli bir yüzdesinin gelir ve kurumlar vergisi borcundan veya matrahından düşülmesini öngören ve daha çok selektif nitelikle özendirici bir önlem olan yatırım indirimi, ekonomik büyüme bakımından stratejik rolü olan bölgelere ve üretim türlerine göre farklılaştırılabilir.

Yatırım indirimi, işletmelerin vergi yükünde bir azalmaya ve dolayısıyla net gelirde bir artışa yol açar. Hiç kuşkusuz, yatırım sonucu elde edilen vergi tasarrufu yeni yatırımların finansmanı açısından mevcut olan hareket alanını genişletir. Ne var ki bu tür indirimlerden beklenen gelir etkisinin yatırım hacmini arttırıp arttırmayacağı özel işletmelerin vergi tasarrufu yoluyla elde ettikleri fonları ne ölçüde yatırıma yönelttiklerine bağlıdır.

Diğer yandan, yatırım masraflarını vergi borcundan indirme olanağı, sadece kâr ile çalışan teşebbüsler için geçerlidir. Çünkü ancak bu teşebbüsler, bu yoldan vergiye tabi kazançlarını ve buna bağlı olarak vergi borçlarını azaltma olanağına sahiptirler. Buna karşılık, kâr elde etmeyen teşebbüsler bu tür kolaylıklardan yararlanamazlar. Bu nedenle, gerek genel olarak öz sermaye ihtiyacının karşılanması, gerekse marjinal teşebbüslerin özendirilmesi açısından, belirli bir düzeyde yatırım yapıldığının kanıtlanması koşuluyla sübvansiyon ödemeleri yapılabilir. 'Gerçek yatırım primi' niteliğinde olan bu tür ödemeler, konjonktür politikaları ile büyüme politikası arasında bir çatışma olmadığı sürece faydalıdırlar. Aksi taktirde bu uygulama, verimli olmayan teşebbüslerin özendirilmesine katkıda bulundukları ölçüde büyüme politikası açısından sakıncalıdır. Çünkü kamusal yatırım yardımı yoluyla geliştirilmesi hedef alınan üretim yada sanayi dallarında etkinlik sağlanmadığı taktirde gelecekteki vergi potansiyelinde de artış beklenmeyeceği için, özellikle gelişmekte olan ülkeler için en kıt üretim faktörü olan sermayenin kaynağını oluşturan tasarruflar verimsiz alanlarda kullanılmış olur.

Özel yatırımların finansman olanaklarını etkilemenin bir başka yolu, yabancı sermaye ihtiyacının karşılanması ile ilgilidir. Para ve sermaye piyasasında sağlanan yabancı sermaye finansman hacminin bir kısmı olarak düşünülürse, her şeyden önce para politikasına ilişkin önlemler ile uyum sağlanması önemli bir konu olarak ortaya çıkar. Para politikasında yapılacak olan bir değişiklik, para arzı ve dolayısıyla bankaların likidite durumları yoluyla özel ekonominin finansman açısından sahip olduğu hareket alanını etkiler. Bu nedenle, sermaye arzı üzerine etki yapan bir maliye politikası geniş ölçüde para politikasına ilişkin önlemler tarafından 'nötralize' edilebilir. Sadece bütünüyle otofinansman aracılığıyla gerçekleştirilen özel yatırımlar, para politikasının etkisi dışında kalabilir.

Yabancı sermaye ile finanse etme olanağını dolaysız bir biçimde etkilemede yararlanabilecek bir yöntem, devletçe sağlanan kredi yatırımları ile ilgilidir. Burada, sektörel ve bölgesel özendirme programları çerçevesi içinde çeşitli şekillerde devletçe yapılan yardımlar söz konusudur. Örneğin, 'faiz' sübvansiyonları veya kamusal kredi programları yoluyla yabancı sermaye ihtiyacının karşılanması olumlu yönde etkilenebilir. Hiç kuşkusuz, özellikle özel kredi alma olanağı sınırlı olan işletmeler bu tür kolaylıklardan yararlanmak suretiyle yatırımları finanse etme olanağına kavuşurlar.

Yabancı sermayenin finansmanı, tasarruf hacmini arttırmak suretiyle, dolaylı bir biçimde de olumlu yönde etkilenir. Bunun için özellikle spesifik vergisel önlemler ile yatırım olanaklarını büyük ölçüde belirleyen gönüllü tasarrufların özendirilmesi gerekir.

Çağdaş maliye kuramı içinde vergilemenin gönüllü tasarruflar üzerindeki etkilerini konu alan çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Tartışmaların ağırlık noktasını artan oranlı gelir vergisi oluşturmuştur. Örneğin Kaldor, yüksek artan oranlı vergilerin dolaylı vergilere kıyasla gönüllü tasarruflara daha fazla zarar verdikleri düşüncesinden hareket ederek, genel bir harcama vergisini önermiş ve gelir vergisinin böyle bir vergi ile ikame edilmesi halinde ekonomik büyümenin hızlanacağını ümit etmiştir. Bu tür düşüncelerden hareket eden bazı yazarlar vergi sistemindeki 'built-in flexinbility'nin uzun vadeli ekonomik büyümeyi engelleyebileceği görüşünü savunmuştur. U.Hicks, İngiliz gelir vergisinden Kaldor'un harcama vergisi ile ikame edilmesinin büyümeyi özendirici olup olmayacağı nu ile ilgilenmiştir. W.Feliner, ABD'de ki gelir vergisi tarifesinin oranlarını genel olarak indirmeyi ve bu yüzden doğan gelir kaybını tüketim vergilerinden sağlanacak ilave gelirler ile telafi etmeyi önermiştir.

Gönüllü tasarrufların ekonomik büyüme acısından taşıdığı önemin değerlendirilmesi, kısa veya uzun vadeli etkilerin araştırılıp araştırılmadığına ve ekonominin kısa vadede enflasyonist veya deflasyonis bir gelişim içinde bulunup bulunmadığına göre farklı olacaktır. Gönüllü tasarruflar denge ve enflasyonist boşluk durumunda ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken, eksik istihdam halinde bir talep yetersizliğine yol açar.bu suretle, istihdamı arttırma süreci frenlenir. Çünkü, depresyonu atlatabilmek için ilave (uyarılmış) yatırımları oluşturan bir tüketim artışı gereklidir. Buna karşılık uzun dönemde, tasarrufların tümü yatırıma yöneltildiği taktirde, gönüllü tasarruf dengeli bir ekonomik gelişmeyi belirler. Bu nedenle burada cevaplanması gereken , gönüllü tasarrufların yatırıma dönüşüp dönüşmediğidir. Bu nun cevabı olumlu ise gönüllü tasarruflardaki bir artış –diğer koşullar aynı kalmak kaydıyla- sosyal hasılada bir artışa yol açar. Şu var ki sosyal hasıladaki büyüme devlete ilişkin otonom tasarrufların özel sektördeki tasarruf azalmasına kıyasla daha küçük ya da büyük olmasına bağlı olarak devlet faaliyeti ile hızlandırılabilir veya yavaşlatılabilir. Bu nedenle, vergilerin gönüllü tasarruflar ile ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin tam olarak değerlendirilebilmesi kamusal tasarrufların düzeyini ve devlet giderlerinin büyüme etkilerinin bilinmesine bağlıdır.

Tasarruf ve ekonomik büyüme arsındaki ilişkiyi bu şekilde kısaca belirttikten sonra, şimdi vergilerin tasarruf üzerindeki etkilerini inceleyelim. Burada tasarruf gücü ve tasarruf eğilimi kavramları arasında ayırım yapılacaktır. Kullanılabilir gelir zaruri ihtiyaçlar için gerekli olan düzeyin üstünde olduğu taktirde, tasarruf gücünün varlığından söz edilebilir. Eğer vergi değişiklikleri gelirin sadece bir kısmını amaçlıyorsa, bundan sadece gönüllü tasarruflar etkilenir. Tasarruf eğilimi, kullanılabilir gelire ve tasarruf motiflerine bağlıdır. Tasarruf gücünün olmaması halinde de bir tasarruf eğilimi mevcut olabilir. Örneğin, alt gelir gruplarında bu gibi durumlara rastlanır.

Tasarruf gücü gelirdeki artışa paralel olarak attığı için, alt gelir gruplarının gerek marjinal gerekse ortalama tasarruf eğilimi, orta ve yukarı gelir gruplarına kıyasla düşüktür. Aşağı gelir gruplarının tasarruf eğilimi, hastalık, yaşlılık ve sakatlık sigortaları şeklinde anlaşmalar gereğince oluşan tasarruflardan ibaret kalmaktadır. Orta gelir grupları ile anlaşmalar gereğince oluşan tasarrufun yanı sıra, (faiz) gelir elde etmek amacıyla veya çeşitli likidite düşünceleri (spekülasyon, güven, işlem gibi) ile tasarruf yaparlar. Özellikle yukarı

gelir gruplarında son olarak belirtilen tasarruf şekli ağır basmaktadır. Bu nedenle vergi değişiklikleri aşağı gelir gruplarında tüketim azalmasına yol açarken, orta ve bilhassa yukarı gelir gruplarında tasarrufu etkiler.

Münferit vergilerin gönüllü tasarruf üzerindeki etkileri farklıdır. Özellikle artan oranlı gelir vergisi ve –zaruri gıda maddelerinden alınmayan- özel tüketim vergileri büyük tasarruf eğilimine sahip orta ve yüksek gelir gruplarını etkiler. Bu nedenle, bu tür vergilerin gönüllü tasarrufları kısıtlayıcı etkisi büyüktür. Buna karşılık, düz oranlı bir gelir vergisi ile muafiyetlere yer veren genel bir muamele vergisinin gönüllü tasarrufları azaltıcı etkisi daha azdır. Tasarrufu kısıtlayıcı etkisi en büyük olan vergiler, servet vergileri ile veraset ve intikal vergileridir. Çünkü söz konusu vergiler hiç değilse orta ve yüksek gelir grupları ile ilgili oranlar genellikle üretimi pek az etkilerler.

Buraya kadar yapılan açıklamalar gösteriyor ki, aşağı gelir gruplarından alınan vergiler hemen hemen tüketimi etkiler. Orta gelir gruplarında kısa vadede özellikle tasarruf etkilenir. Buna karşılık vergileme, sabit tüketim alışkanlıklarına sahip, yüksek gelir gruplarında gönüllü tasarruflarda kuvvetli bir azalmaya neden olur. Böyle bir gerçekçi yaklaşım altında, ilk olarak artan oranlı bir vergi sisteminin düz oranlı ya da gerileyici (ric'î) bir vergi sistemine kıyasla gönüllü tasarruflar üzerinde daha fazla olumsuz etki yaptığı söylenebilir.

Vergilemenin tasarruflar üzerinde yaptığı etkileri araştıran pek az ampirik çalışma vardır. Hesse, uzun bir dönemi kapsayan araştırmalarda vergilerin gönüllü tasarruflar üzerindeki negatif etkilerin oldukça fazla olduğunu kanıtlamıştır. Musgrave, ABD için kişisel gelir vergisinin gönüllü tasarruflarda bir azalmaya yol açtığı hesaplanmıştır.

Özel Yatırımları Yapma Ve Risk Alma Eğiliminin Etkilenmesi

Yatırım yapma eğilimi, girişimcilerin bekledikleri yada gelecekteki gelişmeye ilişkin tahminleri tarafından belirlenir örneğin, ciro, kâr gibi çeşitli konular hakkında elde edilen bilgiler, az veya çok bir belirsizlik faktörünü içerirler. Bu bilgilerin değerlendirilmesi ise, her işletmede farklı olur. Çünkü, bu tür değerlendirmeler,kısmen karar biriminin kişiliğine (riske girme eğilimi, maksimum düzeyde bilgi toplama ve değerlendirme arzusu gibi), kısmen de yararlanılan karar teknik ve araçları ile işletme danışmanlarına bağlıdır.

Karar sürecini etkileyen faktörler çok sayıda olması nedeniyle, yeterli finansman olanaklarının mevcut olmasına rağmen, ekonomik büyüme açısından stratejik önemi olan yatırımların yapılmaması har zaman mümkündür. Geleceğe yönelik beklentilerin negatif olması ya da risk alma eğiliminin zayıf olması, bu gibi durumlara yol açabilir.

Yatırım eğilimi girişimcilerin gelecekteki elde edecek kâra ilişkin beklentilerine bağlı olduğu taktirde, kâr üzerinden alınan vergiler yoluyla bu yönde olumlu etkiler oluşturma olanağı vardır. Örneğin, gelir ve kurumlar vergisinde yapılacak bir indirim, girişimciler açısından (hiç değilse belirli bir süre) vergiden sonraki gelirin artacağı umudunu yaratır. Bunun tam tersine, kâr üzerine alınan vergilerde yapılacak önemlice bir artış bilhassa büyük yatırımları engeller. Ayrıca, yüksek oranlı bir gelir vergisi ile kurumlar vergisi, yatırımların dağılımı riski ve dolayısıyla hasılası büyük yatırımlar aleyhine etkiler ve bunun sonucunda risk alma arzusu azalır. Böylece, yeni verimli faktör bileşimlerinin uygulanmasında gerçekleştirilecek olan yatırımlar tehlikeye girmiş olur.

Bununla beraber, vergilerin yatırımları ve risk alma eğilimini negatif yönde etkileyici bu tür kurumsal etkileri, çeşitli faktörlerin etkisi altında gerçek hayatta kısmen notralize edilebilmektedir. Çünkü, girişimcilerin yatırım kararlarını almasında yegane motif, kâr elde etmek değildir. Bunun yanı sıra ekonomik kuvvet ve kişinin prestij elde etme arzusu, çeşitli sosyal ve psikolojik unsurlarında büyük etki vardır.

Amortisman kolaylıkları ve yatırım indirimi gibi esas itibariyle finansman hareket alanını genişlemesini hedef alan bazı önlemlerde, yatırım maliyetini azaltmak geleceğe yönelik beklentilerini olumlu yönde etkiler ve böylece risk alma eğilimini arttırırlar.

Riski büyük belirli yatırımları ekonomik büyüme bakımından stratejik önem taşıdığı kabul edildiği taktirde, büyüme amacına yönelik bir maliye politikası çerçevesi içinde girişimcilerin risk alma eğilimini etkilemek zorunludur. Bu konuda başvurulabilecek en etkin yöntemlerden biride, 'zararların ileriye veya geriye mahsubu' sistemidir. Gerçekten,bu yöntem sayesinde özellikle riski büyük yatırımların yapılması kolaylaşmaktadır. Çünkü, bu dönem içinde yüz yüze gelinebilecek büyük bir zarar sonraki (hatta daha önceki) yılların kârına mahsup edilebilir. Böylece devlet, girişimcilerin hem kârna hem de zararına katılmış olur. Domar ve Musgrave'nin açık bir şekilde kanıtladıkları üzere, vergileme çerçevesi içinde kabul edilecek bir 'zararın mahsubu' yöntemi özel yatırımların riskini azaltmaktadır.

Üretim Faktörü Olarak Emek Arzını Etkileme Olanakları

Ekonomik büyümeyi belirleyen önemli stratejik faktörlerden biride emektir. Gerçekten üretim potansiyelinin büyüme oranı, yatırım hacmi ve onun kapasite etkisinin yanı sıra, istihdam hacmi ile iş gücünün verimliliğine bağlıdır. Bu nedenle devletin maliye politikasına ilişkin araçlar ile tıpkı yatırın faaliyetlerinde olduğu gibi emek arzını nicel ve nitel açıdan etkilemesi gerekir.

Emek Arzının Nicel (Kantitatif) Açıdan Arttırılması

Emek potansiyelinin arttırılmasında ilk akla gelen maliye politikası önemi, vergileme yoluyla emek arzının ne dereceye kadar

etkilenebileceği konusu ile ilgilidir. Emeğin karşılığı olan ücreti hedef alan bir vergi, çalışma arzusunu ve dolayısıyla azaltabilir, arttırabilir veya hiç etkilemeyebilir bu etki verginin türüne, yapısına ve tarifesine göre farklı olur.

Mali yazında, dolaylı bir verginin dolaysız bir vergiye göre çatışma arzusunu daha a etkilediği görüşü hakimdir. Burada her şeyden önce, zaruri mallar dışındaki maddelerden alınan tüketim vergileri söz konusudur. Bu tür vergilerde vergi ödeyicisi harcamalarını kısmak suretiyle vergi ödemekten kaçınabilir. Bu nedenlerden dolayı vergilerin yükümlüleri gelirlerini arttırma yönünde tedirgin etme etkisi yoktur. Dolaysız vergiler konusunda ise yüksek marjinal vergi oranlarının yükümlüleri fazla çalışmaktan alı koyduğu, kuramsal olarak ileri sürülmektedir.

Acaba vergilemenin iş gücü arzı üzerindeki kurumsal etkileri, gerçekte ne dereceye kadar ortaya çıkabilir? Sistematik ampirik araştırmaların ve bazı münferit gözlemlerin gösterdiği üzere, iş gücü arzı, boş durmanın 'fiyatında' meydana gelen değişikliklere karşı daha çok artma yönünde bir tepki göstermektedir. Bir başka deyişle aylaklığa (boş zamana) olan talebin fiyat esnekliği genellikle zayıftır. Özellikle, kullanılabilir gelirleri asgari geçim düzeyinin pek üzerinde olmayan küçük gelir grupları için vergi artışlarının gelir etkisi ikame etkisine kıyasla ağır basmaktadır. Hissedilir derecede ağır olan bir vergilemenin gerçek etkisi –işgücü piyasasının durumuna ve ekonominin gelişme derecesine göre değişmek üzere- işgücü arzının ve ücretlerin artması yönümde gelişmektedir. İlke olarak, birinci etki emek geliri üzerinden alınan vergiler, ikinci etki ise tüketim vergileri durumunda ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki fertler tam istihdam halinde bile emek arzlarını kendi arzularına göre ayarlayamamaktadırlar.

Emeğin Nikel (Kalitatif) Açıdan İyileştirilmesi

Emek potansiyeli kendiliğinden artmaz ve emek arzının attırılması için alınan kamusal önlemler de istenilen düzeyde başarı sağlayamazsa, büyüme politikasının mevcut işgücü arzını kalitatif iyileştirmeye daha fazla ağırlık vermesi gerekir.

Beşeri sermaye olarak isimlendirilen gayri maddi altyapı harcamalarını arttırmak suretiyle, emek faktörünün kullanımını nitel açıdan iyileştirmek mümkün olabilir. Burada, mesleki eğitim, genel eğitim ve sağlık durumu ile teknik organizasyona ilişkin harcamalar söz konusudur. Ne var ki ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücü geliştirilirken optimal bileşimine dikkat etmek gerekir. Rant yapan mesleklerde eğitilen sayısı artırılmalı, bir getiri sağlamayan eğitim dallarında da azaltılmalıdır. Ayrıca, kalifiye işgücünün potansiyel mobilitesini artıran eğitime ağırlık vermek gerekir.

Teknolojik Gelişmenin Etkilenmesi

1950'lerin sonlarından itibaren ekonomik büyümenin analizi ile meşgul olan kuramsal ve ampirik çalışmaların büyük bir kısmı, milli gelirdeki artışın sadece bir kısmının sermaye birikimi ve emek arzı ile açıklanabileceğine, önemlice bir kısmının ise üretim faktörlerinin verimli bir şekilde kullanılmasına, yani teknolojik gelişmeye bağlı olduğu konusuna sık sık dikkati çekmişledir. Gerçekten icat ve yenilikleri mümkün kılan teknolojik gelişme, yatırım ve işgücünde verimliliği arttırmak suretiyle etkin bir ekonomik büyüme politikasının dinamik bir faktörü rolünü oynamaktadır.

Maliye politikasına ilişkin önlemler ile teknolojik gelişmeye etki yapılabilir. Bu amaçla eğitim, bilim ve araştırma için yapılan kamu harcamalarının yanı sıra, vergi sisteminden de yararlanılabilir.

Devlet buluş ve yenilikler anlamındaki teknolojik gelişmeyi kendisi üretebilir veya özel kesimdeki üretimi kendi arzusu doğrultusunda etkileyebilir. Örneğin, kamusal üretim üniversitelerin araştırma laboratuarında gerçekleştirilebileceği gibi özel firmalar tarafından yürütülen araştırmalar, izlenen amaçlara uygun bir biçimde sübvansiyonlar yardımı ile yönlendirilebilir. Bu anlamda, örneğin, rasyonalizasyon yöntemleri üzerinde çalışan araştırma kurumları özellikle özendirilebilirler.

ABD için yapılan ampirik hesaplamalar, yüksek tahsil yapmış öğrencilerin yaklaşık olarak %13'nün emek ve sermayenin verimliliğini olumlu yönde etkileyen hizmet ürettiklerini ve yetenekleri en yüksek olan öğrencilerin ekonominin ihtiyaç gösterdiği alanlarda yetiştirilmeli ve öğrenci sayısının %7 oranında artırılması halinde, teknolojik gelişmelerin %50 oranında yükseltilebileceği sonucuna varmışlardır.

Deneyimler göstermektedir ki, teknolojik gelişme, özellikle savunma faaliyetleri ile sıkı ilişki halinde olan ekonomi dallarında gerçekleşmektedir. Buna örnek olarak atom ekonomisi, uzay araştırması elektronik sanayi ve uçak yapımı gösterilebilir. Devletin bu ve buna benzer ekonomik dallara sağladığı mali olanaklar, hızlı bir ekonomik gelişmenin temel faktörü özelliğini taşımaktadır.

Teknik ilerleme yatırımların yapılmasına bağlı olduğu için, devlet, yatırımları mümkün olduğu kadar yüksek düzeyde tutmaya yönelik bütün önlemleri (örneğin, hızlandırılmış amortisman, zararların geriye ve ileriye nakli v.s.) almak suretiyle sürece katkıda bulunabilir.9

SONUÇ

Maliye politikası gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere nazaran, daha fazla önem taşır. Gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomiye müdahalesi daha çok gerekli olmaktadır. Toplam talebin çoğu zaman toplam arzı aşması durumunda, talep baskısını giderecek tedbirlerle birlikte, dar boğazların giderilmesini ve bu suretle üretim artışını sağlayacak tedbirlerinde alınması gerekecektir. Ekonomide kaynak kullanımını değişen talep yapısına göre yeniden ayarlamak gerekir. Devlet bir taraftan kamu yatırımlarını

arttırırken, diğer taraftan özel yatırımları teşvik edici tedbirler alır. Bu tedbirler şüphesiz sadece maliye politikası ile sınırlı değildir. Maliye politikası tedbirleri yanında, para politikası ve dış ticaret tedbirleri ile tedbirleri birlikte uygulanır. İzlenen vergi politikası ile bir taraftan kamu kesimi yatırımları için ihtiyaç duyulan finansmanın temeli amaçlanırken, diğer taraftan özel kesim yatırımlarının teşvik edilmesi amacı güdülür. Vergi indirimi, hızlandırılmış amortisman ve benzeri kolaylıklar özel yatırımların artışını sağlayan önemli vergi politikası tedbirleridir.

214 Vergi yetkisinin sınırlanmasını AB çerçevesinde ve anayasa hükümlerini baz alarak tartışınız.

VERGİLENDİRME YETKİSİ VE TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ*

Giriş

Kamu ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla devlet tarafından gerçekleştirilecek kamu hizmetleri, düzenli mali kaynakların bulunmasını gerektirmekte olup; söz konusu kaynakların önemli kısmı vergilerle sağlanmakta, farklı bir ifadeyle vergiler devletin önemli bir finansman aracı olmaktadır.Vergi, devletin fonksiyonlarını gerçekleştirebilmesi bakımından önemli bir finansman aracı olmasının yanında; gelir dağılımının düzenlenmesi ve ekonomik istikrarın sağlanması gibi sosyo-ekonomik amaçların gerçekleştirilmesinde de önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gerek finansman ihtiyacının sağlanması, gerekse sosyal ve ekonomik amaçların gerçekleştirilmesi bakımından vergi almak durumunda olan devlet, mali egemenliğinden hareketle vergilendirme yetkisini kullanmaktadır. Anayasa'da vergilendirme yetkisi kural olarak yasama organına bırakılmakla birlikte, ekonomik ve teknik gelişmelere uyum sağlanması bakımından hızlı karar alma gereksiniminden hareketle, vergilendirme açısından yürütme organına çeşitli yetkilerin verildiği görülmektedir. Ülke sınırları içinde geçerli olan vergilendirme yetkisinin sınırları, uluslar arası alandaki çıkarlar doğrultusunda belirlenirken; yasalarla veya uluslar arası antlaşmalarla yetkinin kullanımından vazgeçilmesi veya bütünleşmeyle oluşturulan
kurumlara devredilmesi söz konusu olabilmektedir. Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında tek pazarın oluşturulması ve işleyişi amaçlandığından, vergilendirme alanında çeşitli düzenlemelerin yapılması gerekmekte, bu amaçla yapılacak düzenlemelerin ise Anayasa'ya uygun olması zorunluluk taşımaktadır. Çalışmamızda vergilendirme yetkisinin kapsamı ve sınırları belirtildikten sonra, konuyla ilgili olarak 1982 Anayasası'nda yer alan hükümler incelenecek; daha sonra Türkiye – Avrupa Birliği ilişkilerinin gelişimi ve Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde
vergilendirme yetkisi üzerinde durulacaktır.

I. VERGİLENDİRME YETKİSİ VE ANAYASA HÜKÜMLERİ

A. Vergilendirme Yetkisinin Tanımı, Kapsamı Ve Sınırları

1. Tanımı ve Kapsamı

Çağdaş devlet anlayışı, devlete çeşitli kamu ihtiyaçlarının karşılanması görevini yüklemiş olup, bu amaçla gerçekleştirilmesi gereken kamu hizmetleri düzenli mali kaynakların bulunmasını gerektirmektedir. Bir devletin egemenliğini sürdürebilmesi için yerine getirmesi zorunlu olan kamu hizmetlerini karşılaması bakımından gerekli olan mali kaynaklar ise vergilendirme yetkisi kullanılarak sağlanmaktadır. Devletin mali alanda sürdürdüğü egemenliğin içerdiği yetkilerin en önemlilerinden olan vergilendirme yetkisi, devletin ülkesi üzerindeki egemenliğe dayanarak vergi alma konusunda sahip olduğu hukuki ve fiili gücüdür.
Vergilendirme yetkisi; dar anlamda, devletin veya yetkili kamu kuruluşlarının sadece vergi koyma yetkisini içerirken; geniş anlamda, kamu giderlerini karşılamak üzere gerçek ve tüzel kişiler üzerine konulan her çeşit mali yükümlülüğe ilişkin yetkiyi kapsamaktadır. Vergilendirme sürecinin çeşitli aşamalarına göre de bölümlere ayrılabilecek olan vergilendirme yetkisi, öncelikle bu alandaki yasama yetkisini açıklamakta kullanılabileceği gibi, ikinci olarak; subjektif ve bireysel nitelikteki vergilendirme işlemine ilişkin tarh, tahakkuk ve tahsil yetkilerini açıklamakta kullanılabilir

2. Sınırları

Vergilendirme yetkisinin, hukuk devleti ilkesi açısından ve sosyal devlet ilkesi açısından çeşitli sınırları olduğu gibi; uluslararası alanda da sınırlandırıldığı görülmektedir .Vatandaşlarına hukuk güvenliği sağlayan devlet anlamına gelen hukuk devletinde, hukuki güvenliğin sağlanabilmesi için; temel hakların güvenceye alınması, yasaların anayasaya uygunluğunun sağlanması, yönetimde hukuka bağlılığın sağlanması ve yargı kuruluşlarının bağımsızlığını ve güvenilirliğini
sağlayacak koşulların yerleştirilmesi gerekmektedir.Devlet, vergilendirme yetkisiyle kişilerin hak ve özgürlüklerine müdahale ettiğinden; hukuk devleti vergi hukuku açısından da sınırlama getirmektedir. Yetkinin yasama ve yürütme organları tarafından keyfi kullanımı önlenmeye
çalışılırken, bu açıdan yargı organına da görev düşmektedir.Hukuk devleti ilkesi ile birbirini tamamlayan sosyal devlet ilkesi açısından da vergilendirme yetkisi sınırlandırılmış olup; bu ilke gereğince vergilendirmenin mali amacının yanısıra sosyo-ekonomik amaçları önem kazanmıştır. Sosyal adaletin, refahın ve güvenliğin sağlanmasını amaçlayan sosyal devlet, vatandaşları sosyal
güvenliğe kavuşturacak ve ekonomik kalkınmayı sağlayacaktır. Çalışmamız açısından önem taşıyan husus, vergilendirme yetkisinin uluslararası alanda sınırlandırılmasıdır. Ülke sınırları içinde geçerli olan vergilendirme yetkisi, uluslararası alanda ülke çıkarları doğrultusunda ve belirli ilkeler çerçevesinde belirlenmekte, yasalarla tek taraflı olarak veya uluslararası vergi antlaşmalarıyla veya uluslar arası bütünleşmelere katılma yoluyla sınırlandırılmaktadır.

B. 1982 Anayasası’nda Vergilendirme Yetkisi

Devletlerin temel yapılarını, örgütlenişlerini, işleyiş kurallarını, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen anayasa, yazılı hukuk kurallarının dayanağıdır. Vergi konusundaki hükümlerin de kaynağı olan anayasa, vergi hukukunun temel kaynağıdır. 1982 Anayasası’nın doğrudan veya dolaylı olarak vergi hukukuyla ilgili çeşitli hükümleri bulunmakla birlikte, burada 73., 167., 121. ve 122. maddelere değinilecektir.

1. 73. Madde: Vergi Ödevi

Anayasa'nın 73. maddesinin I. fıkrasında "Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür." hükmüne yer verilerek, verginin genellik ilkesi, kamu giderlerini karşılamaya yönelik olduğu ve mali güç ile orantılı olarak ödenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca maddenin II. fıkrasında yer alan "Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı maliye politikasının sosyal amacıdır" hükmü ile verginin adaletli ve dengeli dağılımı öngörülmektedir. Böylece vergilemenin mali ve sosyal amaçları ortaya konulmakta, temel vergi ilkeleri vurgulanmaktadır. Vergilemenin mali ve sosyal amaçları ile temel vergi ilkelerini vurgulayan I. Ve II. fıkraların ışığında, III. fıkrada verginin yasallığı ilkesi açıklanmakta, IV. Fıkrada ise yasallık ilkesi yumuşatılarak yürütme organına düzenleme yetkisi verilmektedir.

a. Yasama Organının Yetkisi

Anayasa'nın 73. maddesinin III. fıkrasında "Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır" denilerek verginin yasallığı ilkesi hükme bağlanmakta olup; bu ilke, vergilendirme yetkisinin; genel, soyut, kişisel olmayan, vergiye ilişkin temel unsurları içeren ve yasama organı tarafından anayasaya uygun olarak çıkarılan yasalarla kullanılacağını ortaya koymaktadır. Verginin yasallığı ilkesi gereğince, vergi düzenlemelerinin şekli ve maddi anlamda yasa ile yapılması zorunlu olup; vergi yasalarının verginin konusu,

mükellefi, tarifesi, indirim, istisna ve muafiyetleri, tarh, tahakkuk ve tahsil usulleri, yaptırımları gibi konuları hükme bağlaması gerekmektedir. Vergiye ilişkin belirtilen temel unsurlar yasa ile belirlenirken; uygulamaya yönelik konuları düzenleme yetkisi yürütme organına bırakılabilecektir. Verginin yasallığı ilkesi, yasaların soyut ve gayrişahsi olmasını gerektirdiğinden, verginin genelliği ilkesinin de gerçekleşmesine hizmet etmektedir. Diğer taraftan verginin mali güç ölçüsüne bağlanması, verginin yasallığı ilkesini, ağır ve adaletsiz vergilemeyi önleme açısından yönlendirirken; yine verginin kamu yararına yönelik giderleri karşılamaya yönelik olması, keyfiliği önleme açısından verginin yasallığı ilkesini yönlendirmektedir.Anayasa'nın 73. maddesinin I. fıkrası ile verginin yasallığı ilkesini açıklayan

III. fıkrası yukarıda belirtildiği gibi etkileşim içindeyken; vergi yükünün dengeli ve adaletli dağılımını amaçlayan IV. fıkrası da yasama organına sosyal devletin görevlerinin hatırlatılması bakımından verginin yasallığı ilkesine ışık tutmaktadır.

b. Yürütme Organının Yetkisi

Vergilendirme yetkisi, yasama organına ait olmakla birlikte; teknolojik gelişmeler, ekonomik yapıdaki hızlı değişiklikler ve hızlı karar alma ihtiyacı, ekonomiyi yönlendiren mevzuatın ekonomik durum ile hızla uyumlaştırılmasını gerektirmekte, dolayısıyla yürütme organına vergilendirme alanında bazı yetkiler tanınmaktadır.Anayasa'nın 73. maddesinin III. fıkrasında vergi vb. mali yükümlülüklerin yasama organı tarafından konulabileceği, değiştirilebileceği veya kaldırılabileceği hükme bağlanmış olmakla birlikte; yasama organının daha yavaş çalıştığı göz

önünde bulundurularak, ekonomiye çabuk ve etkin müdahale edilebilmesi amacıyla yürütme organına da vergilendirme konusunda çeşitli yetkiler verilmiştir.Anayasa'nın 73. maddesinin IV. fıkrasında, "Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi

Bakanlar Kurulu'na verilebilir" hükmü yer almaktadır. Bakanlar Kurulu'nun Anayasa ile kendisine tanınan bu yetkiyi doğrudan kendisinin kullanması gerekmekte olup; başka bir organa veya makama devredilmesi mümkün değildir. Bakanlar Kurulu, muaflıklar, istisnalar, indirimler ve oranların yasada belirtilen yukarı ve aşağı sınırlar içinde değiştirilebilmesine yönelik düzenleme yetkisini; tüzük, yönetmelik, kararname, karar gibi işlemlerle kullanabilmektedir. Yürütme organının, Anayasa'nın 73. maddesinin IV. fıkrasında belirtilen kullanımları, verginin bazı temel unsurlarına ilişkin "koşullu değiştirici" düzenleme yetkisine ilişkin olup; bu yetki, yasalarda bunlara ilişkin olarak "varolan kuralları değiştirme" yoluyla kullanılabilmektedir.

2. 121. – 122. Madde: Olağanüstü Hallerde Yürütme Organına Yetki Verilmesi

Olağanüstü durumlar; doğal afet, ağır ekonomik bunalımlar ve özellikle ülke bütünlüğünü tehdit eden, genel olarak yasa koyucunun önceden tahmin edemeyeceği durumlar olup, bazı hak ve özgürlüklerin kısıtlamasını gerektirebileceği için istisnai bir yönetimi zorunlu kılmaktadır.

Anayasa'nın 121 ve 122. maddelerinde Bakanlar Kurulu'na olağanüstü durumlarda ve sıkıyönetimde kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Vergi ödevini düzenleyen 73. madde, Anayasa'nın siyasi haklar ve ödevleri düzenleyen dördüncü bölümünde yer aldığından Bakanlar Kurulu'nun vergilendirmeyle ilgili kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi bulunmamaktadır. Ancak, olağanüstü durumlarda ve sıkıyönetimde Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanınmış olup, bu tür kararnameler vergi hukukunun bağlayıcı ve temel kaynağı olmaktadır.

3. 167/II. Madde: Dış Ticaretin Düzenlenmesi Amacıyla Yürütme Organına Yetki Verilmesi

Anayasa'nın, piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi ile ilgili 167. maddesinin II. fıkrasında; "Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kurulu'na yetki verilebilir" hükmü yer almaktadır. Belirtilen düzenlemenin Anayasa'nın 73. maddesinde yer alan verginin yasallığı ilkesi ile bağdaştırılması mümkün değildir. Ancak teknolojik ilerleme ve ekonomik gelişmelerin getirdiği zorunluluklar karşısında, belirtilen yükümlülüklerin, izlenen ekonomik politikayla uyumlu şekilde, hızla ve gizli olarak geliştirilebilmesi amacıyla bu düzenlemeye yer verildiği belirtilebilir.

II. TÜRKİYE – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VERGİYE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

A. Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerinin Gelişimi

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasının ardından, 1959 yılında tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1959 yılında tam üyelik başvurusunda bulunulduğu dönemde, bu isteğin iki temel nedeni; Türkiye'nin uzun dönemde Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasal bir birliğin dışında kalmak istememesi ve gümrük birliği içinde Yunanistan'a verilecek tavizlerden yoksun kalmamak istemesi şeklinde açıklanmıştır. 1959 yılında tam üyelik başvurusunda bulunulmasının ardından; 1963 yılında Ankara Anlaşması, 1970 yılında da Katma Protokol imzalanmış ve yükümlülükler belirlenmiştir. Bu süreçte önemli bir gelişme olmamış ve 1987 yılında tekrar tam üyelik başvurusunda bulunulmuştur. Başvuruya verilen cevapta Türkiye tarafından gümrük birliğinin tamamlanması istenilmiştir. Bu arada Avrupa Birliği 1993

yılındaki Kopenhag Zirvesi'nde alınan karar ile genişleme sürecini başlatmıştır. 5 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar ile 1 Ocak 1996 tarihinde gümrük birliğine geçilmiştir. Türkiye, 1997 yılında siyasi kriterlerdeki olumsuzluklar ve ekonomik istikrarsızlık gerekçesiyle genişleme stratejisine dahil edilmemiştir. Ancak Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üyelik ehliyeti teyit edilmiş ve ilişkilerin güçlendirilmesi için siyasi ve ekonomik reformların sürdürülmesi ve Kıbrıs konusunun çözümlenmesi istenmiştir. Haziran 1998'deki Cardiff Zirvesi'nde aday ülke statüsüne ilişkin ipuçları verilmesi ve Kasım 1998'de ilerleme raporu düzenlemesine rağmen; Aralık 1998 Viyana Zirvesi'nde ve 1999 Köln Zirvesi'nde olumlu bir gelişme olmamıştır. 10 - 11 Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde ise Türkiye'nin aday ülke konumu kabul ve ilan edilmiştir. Böylece katılım sürecine ilişkin toplantılara katılma imkanı doğmuş, Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanması öngörülmüş ve yine zirve sonucunda Türkiye tarafından "Ulusal Program" hazırlanmıştır. Son olarak Avrupa Konseyi 12 ve 13 Aralık 2002 tarihlerinde Kopenhag'da toplanmıştır. Kopenhag'da, Avrupa Konseyi, 1999 yılında Helsinki'de aldığı ve Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı kriterler esasında Birliğe katılacağını belirten kararını hatırlatmakta; bu itibarla, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılamaya yönelik girişimlerini, özellikle son dönemde Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirlenen öncelikli alanlardaki kapsamlı mevzuat uyum paketleri ile bunları uygulamaya yönelik tedbirler aracılığıyla kaydettiği önemli mesafeyi memnuniyetle karşılamaktadır. Ayrıca Birlik, Türkiye'nin reform sürecini geliştirme konusundaki kararlılığını kabul etmekte ve siyasi kriterler alanında kalan mevcut eksikliklerin bir an önce sadece mevzuatla değil aynı zamanda uygulama yoluyla da giderilmesi gereğine işaret etmektedir. Birlik, Türkiye'nin reform sürecini enerjik bir biçimde sürdürmesini teşvik etmektedir. Avrupa Konseyi, 2004 yılı Aralık ayında Komisyon'un vereceği rapor ve tavsiye üzerine, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verdiği takdirde, Avrupa Birliği, Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikme olmaksızın başlatacaktır.

B. Avrupa Birliği'nde Vergiye İlişkin Yaklaşımlar

Vergilendirme yetkisi, ülke sınırları içinde geçerli olup, uluslararası alandaki çıkarlar doğrultusunda bu yetkinin sınırları belirlenmekte; devletler mali egemenliklerinin sonucu olarak yasalarla veya uluslararası antlaşmalarla yetkilerini sınırlandırabilmektedir. Uluslararası alanda vergisel nlar; ayrımcılık, vergi kaçakçılığı ve çifte vergilendirme olmak üzere üç temel konuda ortaya çıkmakta; devletler tek taraflı olarak yasalarla veya karşılıklı olarak uluslararası antlaşmalarla vergilendirme yetkilerini sınırlandırarak bu nları çözmeye çalışmaktadır.

Avrupa Birliği'nde dış ticaret, tarım ve sanayi alanında ortak politikalardan söz edilebilmekle birlikte; ortak bir vergi politikası söz konusu değildir. Çünkü vergi politikası her ülkenin kendi sosyal ve ekonomik koşullarına bağlı olarak belirlenmekte olup; bu alandaki değişiklikler her ülkenin kendi egemenlik alanındadır. Ancak birliğe üye ülkelerin kararları, diğer üye ülkeleri de
etkilediğinden, temel hedefler doğrultusunda üye ülkelerin vergi politikalarının yönlendirilmesi ve düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Çünkü birlik içinde malların serbest dolaşımı söz konusudur ve vergi düzenlemeleri bu açıdan engel olmamalıdır . Roma Antlaşması ile amaçlanan ekonomik bütünleşme, Avrupa Birliği'nin izleyeceği vergi politikasının sınırını oluşturmaktadır (Çağan, 1981: 671). Üye

ülkelerin vergi politikalarının yönlendirilmesi ve düzenlenmesi bakımından Avrupa politika üreticilerinin üç temel seçeneği bulunmaktadır. Bu seçenekler; (i) hiçbir şey
yapmadan mevcut statükoyu muhafaza etmeye çalışmak, (ii) karar alma mekanizmalarını büyük ölçüde değiştirmeden birliği genişletmek ya da (iii) karar alma mekanizmasını etkin ve demokratik bir mekanizmaya dönüştürecek şekilde temelden değiştirmek biçiminde özetlenebilir (Vanistendael, 2001: 137). Bunlardan karar alma mekanizmalarının değiştirilmesine yönelik üçüncü seçenek, birlik fikri doğrultusunda temel seçenek olarak karşımıza çıkmakta olup; vergi meselelerinde karar alma mekanizmalarının değiştirilmesi ise; Avrupa düzeyinde kararların nasıl
alınacağı ve hangi vergi kararlarının alınması gerektiği konusunda iki temel yu içermektedir (Vanistendael, 2001: 138). Avrupa düzeyinde kararların nasıl alınacağı konusu, anayasa açısından önem taşımakta olup; vergi meselelerinde herhangi bir Avrupa kararı Magna Carta'da yer alan standartlara uygun olmak zorundadır: "Avrupa'da temsilsiz Avrupa vergisi olmaz" .
Görüldüğü gibi, ekonomik bütünleşme hedefi çerçevesinde birlik vergi politikasının, izlenmesi gereken genel ekonomik ve sosyal politikalarla uyum nu ortaya çıkmaktadır. Vergi politikasının bu şekilde kullanılabilmesi için üye devletlerin birliğe daha fazla yetki devretmeleri gerekmektedir (Çağan, 1991: 15). Bu şekilde Magna Carta'da belirtilen standartlara uygunluk sağlanabilecektir. Ancak vergi politikası alanında ilerleme yavaş olmaktadır. Çünkü, üye devletler, mali egemenliklerini yitirdikleri taktirde, ulusal egemenliklerini de yitireceklerinin
bilincindedir. Ayrıca, bütünleşme sonucunda üye devletler; gümrük vergileri, kotalar, serbest döviz kurları gibi önemli iktisat politikası araçlarını terk etmiş olacağından, bağımsız maliye politikalarının aşındırılmasından tedirgin olmaktadır. Son olarak, her üye devlet bir vergi direktifini veto edebileceğinden vergileme konusundaki karar alma süreci yavaş işlemektedir (Çağan, 1991: 18-19). Avrupa Birliği, bir yandan birliği kuran Roma Antlaşması hükümleri, diğer yandan birlik kurumlarının antlaşma hedefleri doğrultusundaki düzenlemeleriyle üye devletlerin vergilendirme yetkilerini yönlendirmektedir. Farklı bir ifadeyle Roma Antlaşması'nda üye devletlerin vergilendirme yetkisini sınırlayan hükümlere yer verildiği gibi, birlik kurumlarına da yetki verilmekte, birlik konseyi vergilendirmeyle ilgili çeşitli tüzük, direktif ve kararlar çıkarmaktadır (Öncel – Kumrulu – Çağan, 1999: 66). Avrupa Birliği hukuku kuralları, iç hukukla ilgili düzenlemeler içerdiği ve ulusal anayasalar ile kanunların üzerinde yer aldığından uluslarüstü hukuk düzeni özelliği göstermektedir. Birlik kurumlarının üye devletlerin vergilendirme yetkilerini sınırlandıran işlemleri, uluslarüstü yasama işlemi niteliğinde olup, aykırı ulusal mevzuata göre öncelikle uygulanmaktadır. Avrupa Birliği, Roma Antlaşması hükümleri ve birlik kurumlarının düzenlemeleriyle üye devletlerin vergilendirme yetkilerini sınırlandırmakta; ancak üye devletlerin izledikleri bazı ekonomik ve sosyal politikalar kendi alanlarında kaldığından vergilendirme yetkisi, birlik düzeyinde bu politikaların aracı olarak
kullanılmamaktadır.Avrupa Birliği, gümrük birliğini hedeflediğinden (Roma Ant. md. 9), üye
devletler arasında ithalat ve ihracat konusu mallarla ilgili gümrük vergileri ve benzeri mali yükümlülükler yasaklanmıştır (Roma Ant. md. 12-16). Ayrıca, antlaşma ile üye devletlerin, birliğe üye diğer devletlerle arasındaki ticaret ve rekabet koşullarını olumsuz etkileyebilecek biçimde kendi işletmelerine, sanayilerine ve belli bölgelere yardımda bulunmaları ve teşvik tedbirleri uygulamaları yasaklanmış olup; belli sanayi kollarına tanınabilecek vergi muaflık ve istisnaları, indirim ve iadeleri bu kapsamda yer

almaktadır.Roma Antlaşması'nın ayrımcı vergilendirmeyi yasaklaması da, üye devletlerin iç vergilerinin birlik içinde serbest rekabet koşullarını bozmasını engellemektedir. Antlaşma'nın 95. maddesinde, "Hiçbir üye devlet, diğer üye devletlerin ürünlerine, niteliği ne olursa olsun benzeri yerli ürünlere doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak uygulananlardan daha yüksek iç vergileri, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak uygulayamaz. Öte yandan, hiçbir üye devlet diğer üye devletlerin ürünlerine, başka üretimleri dolaylı olarak koruyacak nitelikte iç vergiler koyamaz" hükmüne yer verilmiştir. Ayrıca 96. madde de ise, "Üye devletlerden birinin ülkesine ihraç edilen ürünler doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak uygulanan vergilerden daha yüksek bir vergi iadesinden yararlanamaz" denilmiştir. Böylece üye devletlerin, diğer üye devletlerin ürünlerine kendi ürünlerinden daha yüksek iç vergi uygulayarak yerli ürünlerinin korunması yasaklanmakta ve yüksek vergi iadeleri yoluyla ihracatın teşviki engellenmektedir. Antlaşma da daha çok dolaylı vergiler üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Çünkü mal ve hizmet üzerinden alınan bu tür vergiler tek pazarın işleyişinde doğrudan etkili olup, bu nedenle uyumlaştırılmaları gerekmektedir. Buna karşın, dolaysız vergilerin tek pazarın işleyişine doğrudan etkisi daha az olmaktadır .

III. AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE VERGİLENDİRME VE VERGİLENDİRME YETKİSİ

A. Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Vergilendirme

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke konumu 10 - 11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde kabul ve ilan edilmiş olduğundan; bu zirve sonrasındaki yıllık ilerleme raporları, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program'da vergilendirmeye ilişkin olarak yer verilen düzenlemelere değinilecektir. Katılım Ortaklığı Belgesi'nin amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde kaydettiği gelişmeler doğrultusunda öncelikle yapması gerekenlerin belirlenmesi ve bu önceliklerin uygulanmasında sağlanacak mali olanakların belirlenmesidir. Bu belgede vergilendirmeye ilişkin olarak kısa ve uzun vadeli öncelikler belirlenmiştir. Kısa vadeli öncelikler; oranlar, işlem muafiyeti kapsamı, vergilendirme kapsamı ve vergi yapısı olmak üzere tüketim vergileri ve KDV konularında uyuma başlanması; yeni vergi önlemlerinin kurumlar vergisi işleyiş prensipleri ile uyumlu olmasının güvenceye alınması ve ayrımcı önlemlerin elenmesi ile ulusal mevzuatın Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumuna başlanması olarak belirlenmiştir. Uzun vadeli hedefler ise; ulusal mevzuatın Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumunun tamamlanması biçimindedir. 2000 Yılı İlerleme Raporu'nda, önceki ilerleme raporundan itibaren geçen süre içerisinde vergilendirmeye ilişkin olarak önemli bir gelişme olmadığı vurgulanmış, Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlaştırma konusuna önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Rapor'da KDV ile ilgili olarak özellikle vergi oranı ve istisna işlemlerin kapsamıyla ilgili düzenlemeler yapılaması gerektiğine, ÖTV konusunda vergi yapısı ve oranları açısından uyumlaştırma yapılması gerektiğine işaret edilmiştir. Ayrıca gelir idaresinin yapısının güçlendirilmesi ve idari kapasitenin sağlamlaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Uusal Program 2001 yılı başında onaylanarak, ilişkilerin çerçevesi belirlenmiştir. Ulusal Program'da vergi sistemimizin mevcut yapısı özetlenerek, yapılması gereken değişiklik ve ilerlemeler bir takvime bağlanarak ortaya konulmuştur.

KDV'nin temel olarak Avrupa Birliği katma değer vergisi mevzuatına uyumlu olmasına rağmen; vergilendirme, muafiyet ve istisnalar ile oranlar konusunda ülkemizin özelliklerinden kaynaklanan farklılıkların bulunduğu, ancak bunların ayrımcı nitelikte olmadığı belirtilmiştir. KDV bağlamında asıl n oluşturan konu yükseltilmiş vergi oranları iken, özel tüketim vergisinin1 uygulamaya konulmasıyla birlikte bu n aşılmıştır. Ulusal Program'da ÖTV konusuna da değinilmiş ve ülkemizde ÖTV adı altında olmamakla birlikte bu vergi kapsamında yer alabilecek düzenlemelere değinilmiştir. Ancak 12.6.2002 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak, 1.8.2002 tarihinde yürürlüğe giren ÖTV ile bu alandaki nlar da aşılmıştır.
Ulusal Program'da kurumlar vergisi ile ilgili olarak da birlik müktesebatına temelde uyumlu olunduğuna dikkat çekilmiştir. Birlik müktesebatına uyum için söz konusu olan şirket bölünme ve hisse değişimlerine ilişkin düzenlemeler ise 4684 sayılı Kanun2 ile gerçekleştirilmiştir.
2001 Yılı İlerleme Raporu'nda LPG vergilemesindeki değişiklikler, kurumlar vergisinde bölünme ve hisse değişimiyle ilgili düzenlemeler ve tek vergi numarası uygulamasının bazı finansal işlemlerde yaygınlaştırılması olumlu biçimde değerlendirilmiş, ancak birlik mevzuatı ile ulusal mevzuatı aynı düzeye getirmek için daha fazla gayret gösterilmesi gerektiği belirtilerek aşağıdaki hususlara dikkat çekilmiştir.
- KDV oranları ve istisna işlemlerde aynı düzeye getirme konusunda gayret gösterilmesi,
- ÖTV bağlamında vergi yapısı ve oranlar konusunda daha fazla uyum gerektiği,
- Türkiye'nin vergi tahsilatının artırılması ve topluluk mevzuatının yürürlüğe konulup uygulanabilmesi için vergi idaresinin güçlendirilmesi ve modernleştirilmesi gereği,
- Sanayi ve ticaret sektöründeki vergilerdeki kaçakların giderilmesine yönelik somut sonuçların görülebilmesi.

B. Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Vergilendirme Yetkisi

Avrupa Birliği hukuku, üye devletlerden kendi ulusal düzenlemelerini geri çekmelerini ve ulusal alanda Birlik hukukuna yer açmalarını istemektedir. Dolayısıyla Roma Antlaşması'ndan başlayarak izleyen süreçte çıkarılan direktifler, tüzükler ve diğer sözleşmelerle şekillenen Avrupa Birliği müktesebatına vergisel açıdan uyumun sağlanması diğer alanlara göre önemli güçlükler taşımaktadır. Çünkü ulusal gelir üzerindeki otorite yetkisinin sınırlandırılması söz konusu olmaktadır. Devletler ise, ulusal egemenliklerinin dokunulmazlığına verdikleri önem dolayısıyla, bunun en önemli unsurlarından biri sayılan vergi egemenliğini devretmek istememektedir. Şöyle ki; ekonomik bütünleşmeler içerisinde vergilendirme yetkisinin sınırlandırılması, bu yetkinin üye
devletler arasında belli alanlarda karşılıklı olarak kullanımından "vazgeçilmesi" veya bütünleşmeyle oluşturulan kurumlara "devredilmesi" biçiminde olmaktadır.Avrupa Birliği tek pazarın oluşturulmasını ve işleyişini amaçlandığından, yapılan düzenlemeler mal ve hizmetler üzerinden alınan dolaylı vergiler üzerinde yoğunlaşmakta, mal ve hizmet bedelleriyle doğrudan ilişkili olan bu tür vergilerin uyumlaştırılması amaçlanmaktadır. Dolaysız vergiler tek pazarın işleyişinde doğrudan etkili olmadığından, bu alanda üye ülkelerde faaliyet gösteren kurumların
mükerrer vergilendirilmesini önlemeye yönelik düzenlemelere yer verilmektedir.

1. Ulusal Egemenlik ve Vergilendirme Yetkisi

Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde bugüne kadar yapılan ve yukarıda kısaca özetlenen düzenlemeler bir yana, birliğe tam üyelik sürecinde ulusal egemenliğe ilişkin yetkilerde daha büyük sınırlamalar yapılması gerekeceği belirtilebilir. Çünkü Anayasamız, Devletler Hukuku kurallarının iç hukuk düzenimizde doğrudan hüküm doğurmasına uygun değildir . Bu açıdan Anayasa'nın konuyla ilgili maddeleri dikkate alınarak karşılaşılabilecek nlar aşağıdaki gibi

sergilenebilir.Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik isteği, ülkemizin ekonomik yapısının birlik koşullarına uygunluğunun yanısıra, hukuki yapısının uygunluğunu da gündeme getirmektedir. Anayasa'nın 6. maddesinde; "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz." hükmüne; 7. maddesinde de; "Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Bu yetki devredilemez." hükmüne yer verilmiştir. Egemenlik hakkının devredilmesi söz konusu olmadığından, vergilendirme hakkının da uluslararası kuruluşlara devredilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla diğer devlet veya uluslararası kuruluşlarla ilişkilerden kaynaklanan uygulamalar Anayasa hükümleri ile çelişmektedir. Ayrıca, Anayasa'nın 73. maddesinde de "Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır" hükmüne yer verilmiş olup, bu hüküm; egemenlik gücüne dayanan vergilendirme yetkisinin, ulusun temsilcisi olan yasama organı tarafından kullanılması ve halkın kendi iradesiyle kendisini vergilendirmesi anlamına gelmektedir ve demokratik ilkelere de uygun düşmektedir.Ancak, Avrupa Birliği hukukunun uluslarüstü niteliğiyle bağdaşmamaktadır. Çünkü, birliğe tam üye olunması durumunda, sadece Türk hukuk sistemini oluşturan yasalar ile değil; birlik kurumlarının işlemleriyle de vergi, resim, harç gibi mali yükümlülükler konulabilecek, değiştirilebilecek veya kaldırılabilecektir.Ancak, Anayasa'nın 6. maddesinin gerekçesinde; çağımızda milletlerin birbirleriyle kaynaşmakta olduğu ve menfaatlerini korumak için topluluklar oluşturdukları gerçeğinin göz ardı edilemeyeceği belirtilmiş; özellikle hür milletlerin kendi iradeleriyle uluslararası topluluklar oluşturdukları ve Birleşmiş Milletler, Avrupa Milletler Topluluğu ve NATO gibi bu topluluklarda müşterek kararlar alınması gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu örgütlerin yetkili organlarının aldıkları kararların, Türk hukukunun imkan tanıdığı ölçüde Türkiye'de uygulanacağı belirtilmiştir.

2. Uluslararası Antlaşmalar ve Vergilendirme Yetkisi

Anayasa'da Devletler Hukukunun Türk Hukuk düzeninin bir parçası olduğuna ilişkin bir hüküm bulunmamakla birlikte, 15, 16, 42 ve 92. maddelerde bazı durumlarda Devletler Hukuku kurallarının Türk Hukuk düzeninde doğudan hüküm doğurmasına imkan tanındığı görülmektedir.

Anayasa'nın 15. maddesi gereğince, savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek şartıyla, durumun gerektirdiği önlemler alınabilmekte; 16. maddesi gereğince, temel hak ve hürriyetler yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak yasa ile sınırlandırılabilmektedir. Ayrıca Anayasa'nın 42. maddesinde eğitim ve öğretim hakkının düzenlenmesi ile ilgili olarak milletlerarası antlaşma hükümleri saklı tutulmaktadır. 92. maddede ise, milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya

milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk silahlı kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir hükmüne yer verilmiştir. Anayasa'nın 90. maddesinde de, Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu onaylamayı bir yasayla uygun bulması koşuluna bağlanmıştır (md. 90/I). Dolayısıyla yabancı devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla yapılacak antlaşmalar, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmak ve bu konuda bir yasa çıkarılmak şartıyla hüküm ifade edecektir. Ancak, 90. maddenin II. fıkrasına
göre, ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar, Devlet maliyesi bakımından bir yükümlenme getirmemek, kişi hallerine ve Türkler'in yabancı ülkelerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanmasıyla yürürlüğe konulabilmekte, sadece yayımlarından itibaren iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bilgi verilmesi yeterli görülmektedir.Yine Anayasa'nın 90. maddesinin III. fıkrasına göre; milletlerarası bir antlaşmaya dayanan uygulama antlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarakyapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari antlaşmaların Türkiye Büyük Millet
Meclisi tarafından uygun bulunması zorunlu olmayıp, bunlar için bir onay yasasıçıkarılması da gerekmemektedir. Ancak bu tür antlaşmalar ekonomik, ticari veyaözel kişilerin haklarını ilgilendiriyorsa yayımlanmadan yürürlüğe konulamamaktadır.Anayasa'nın 90. maddesinin V. fıkrasında ise, usulüne göre yürürlüğekonulmuş milletlerarası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu belirtilmiş ve bunlarhakkında Anayasa'ya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne
başvurulamayacağı hükme bağlanmıştır. Buna göre usulüne uygun biçimdeyürürlüğe konulmayan antlaşmalar Türkiye'yi bağlamamakta; yetki aşımı sonucuyapılan antlaşmalar, onaylanmayan antlaşmalar ve Türkiye'nin taraf olmadığıantlaşmalar ülkemiz açısından geçerlilik taşımamaktadır.Anayasa'nın 90. maddesi incelendiğinde Türkiye'nin yabancı devletlerle veya
uluslararası kuruluşlarla yaptığı antlaşmaların yasa hükmünde olduğu görülmektedir.Dolayısıyla bunların Türk yasalarıyla çatışmalarından ziyade, söz konusu maddeninI. fıkrasına göre düzenlenip düzenlenmediğinin önemli olduğu düşünülebilir. Ayrıca Anayasa'nın 90. maddesinin I. ve V. fıkralarınadayanılarak, uluslararası antlaşmaların Türk normlar hiyerarşisinde yasa düzeyindeyer aldığı; ancak, Anayasa'nın 15, 16, 42 ve 92. maddeleri incelendiğinde, söz
konusu antlaşmaların ulusal hukuka normatif hiyerarşi üstünlüğü olduğusavunulabilir.
Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerini düzenleyen 148. maddenin I.fıkrasında da, "Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin veTürkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün Anayasa'ya şekil ve esas bakımlarındanuygunluğunu denetler" hükmüne yer verilerek, uluslararası antlaşmaların Anayasa'yaüstünlüğünün benimsendiği belirtilebilir.Ancak, Anayasa'da egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir denilmiş veegemenliği kullanma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiştir.Dolayısıyla egemenlik yetkilerinden feragat edilmesi veya onların devredilmesinigerektiren Devletler Hukuku antlaşmalarının onaylanmasının Türkiye Büyük MilletMeclisi tarafından bir yasa ile uygun bulunması, Anayasa'da bu konuda bir
düzenleme yapılmasını gerektirmektedir (Uludağ, 1988: 145). Çünkü, Türkiye'yiRoma Antlaşması'nın yarattığı "uluslarüstü hukuk" düzenini kabule götürecekantlaşma, Anayasa'nın 90. maddesine göre onaylandıktan sonra, iç hukukumuzdasadece bir "yasa" hükmünde olacaktır. Ancak getireceği kurumlar ve hükümlerAnayasa'nın klasik egemenlik kavramını fiilen ortadan kaldıracaktır. Bu

durum ise,hukuk normları hiyerarşisi içinde; "yasa" düzeyindeki bir hukuk normunun, anayasadüzeyindeki bir hukuk normunu ortadan kaldırması veya değiştirmesi söz konusuolamayacağından, hukuken mümkün değildir (Günuğur, 1986: 167).

3. Avrupa Birliği'ne Katılım Tercihi ve Vergilendirme Yetkisi

Uluslararası örgütlere üyelik, onlarla yapılan antlaşmaların gereklerinin yerinegetirilmesini ve iç hukukun buna göre düzenlenmesini gerektirmekte, bununsonucunda ise çeşitli alanlarda olduğu gibi, mali egemenliğin ve vergilendirmeyetkisinin de sınırlandırılması, belli alanlarda bu yetkinin kullanımındanvazgeçilmesi veya devredilmesi söz konusu olmaktadır. Nitekim, Roma Antlaşması'nın vergilendirmeye ilişkin kuralları, aykırı mevzuata göre öncelikleuygulanacaktır (Çağan, 1981: 699).Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği tercih etmesine rağmen, ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı tam üyelik antlaşmasının yapılması ertelenmeklebirlikte; ülkemizin birlik dışında kalamayacağı ve er ya da geç birliğe üye olunacağıgörülmektedir. Avrupa Birliği'ne üyelik beklentisi, Anayasa'nın da bu beklentileregöre düzenlenmesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda 4709 sayılı Kanun ileAnayasa'da bazı değişiklikler yapılmıştır.

Ancak Türk vergi sisteminin Avrupa Birliği vergi politikasına uyumukonusunda ön n, "temel norm" olan Anayasa'nın, Avrupa Birliği siyasi vehukuki felsefesine uyum nu olarak karşımıza çıkmaktadır (Çağan, 1991: 97).1982 Anayasası Avrupa Birliği'ne tam üyelik için elverişli değildir. Çünkü ülkemizinuluslarüstü yetkilerle donatılmış olan Avrupa Birliği'ne tam üyeliği, Anayasa'nın 6.ve 7. maddeleri ile çelişmektedir.Bu açıdan Anayasa'nın usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararasıantlaşmaların yasa hükmünde olduğunu hükme bağlayan 90. maddesi de tam üyelikiçin yeterli değildir. Dolayısıyla genel bir hükmümle uluslararası alanda yetki devriniöngören bir maddenin Anayasa'ya eklenmesi gerekmektedir (Çağan, 1991: 97).

Ayrıca, Anayasa'da, yeni çıkarılacak bir yasanın yürürlükteki bir antlaşmayaaykırı olamayacağı kurala bağlanmadığından; anlaşma kurallarına aykırı yasalarçıkarılabilecektir (Uluatam – Methibay, 2001: 74). İç hukuk açısından geçerli olanböyle bir yasanın uluslararası bir mluluğu gerektirdiği dikkate alınarak AvrupaBirliği'ne üyelik durumunda bu konuda da düzenleme yapılması gerekmektedir.

SONUÇ

Avrupa Birliği'ne tam üyeliği hedefleyen ülkemizin aday ülke konumununHelsinki Zirvesi'nde kabul edilmesinden sonra düzenlenen yıllık ilerlemeraporlarında belirtilen ve bu arada Ulusal Program'da vergilendirmeyle ilgili olaraköngörülen düzenlemelerin önemli kısmı gerçekleştirilmiştir.Avrupa Birliği, üye ülkeler arasında tek pazarın oluşturulmasını amaçladığından, vergi bağlamındaki düzenlemelerin daha çok mal ve hizmetlerüzerinden alınan dolaylı vergilerde yoğunlaştığı, tek pazarın işleyişinde doğrudanetkili olmadığından, dolaysız vergilerle ilgili önemli değişiklikler beklenilmediğigörülmektedir. Avrupa Birliği'ne tam üyelik amacı doğrultusunda bugüne kadargerçekleştirilen ve özellikle dolaylı vergiler üzerinde yoğunlaşan vergidüzenlemelerinin mali egemenliğin sınırlandırılmasına neden olmadığı görülmektedir. Ancak Avrupa Birliği gibi ekonomik bütünleşmeler, vergilendirmeyetkisinin sınırlandırılmasına yol açabilmekte; bu sınırlandırma üye devletlerarasında belli, alanlarda karşılıklı olarak vergilendirme yetkisinin kullanımındanvazgeçilmesi veya bu

yetkinin bütünleşmeyle oluşturulan kurumlara devredilmesibiçiminde olmaktadır.Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılmayı amaçlayan ülkemizin vergi yapısı,bir engel oluşturmamaktadır. Ancak, vergilendirme yetkisinin kullanımındanvazgeçilmesi veya bu yetkinin devredilmesi sonuçlarını doğurabilecek olanantlaşmaları kabul ederken, söz konusu antlaşmaların gereklerinin yerine getirilebilmesi için, iç hukukun buna göre düzenlenmesi zorunluluğu göz önündebulundurulmalı ve Anayasa bu doğrultuda düzenlenmelidir.

215 Çifte vergileme nedir?

Çifte vergilendirme nedir ?

Aynı matrah üzerinden aynı dönem içinde ve aynı nitelikli mükerrer vergi alınmasıdır. Bu şekilde iki defa vergi almak vergi adaletini ve eşitliğini bozmakta ve modern vergileme ilkelerine de ters düşmektedir.

Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ile gelirin, ikamet veya kaynak ülkelerden yalnızca birinde vergilendirilmesi veya vergilendirme hakkının her iki ülke arasında bölüşülmesi konularında düzenlemeler yapılmakta ve bu yolla gelirin her iki ülkede birden vergilendirmesi engellenmektedir.

216 Erdemli mal nedir?

Erdemli Mallar

Bazı mal ve hizmetlerde dışlanabilirlik ve tüketimde rekabetin olup olmadığına bakılmaksızın toplumsal bir karar süreci sonucu kamusal mal gibi değerlendirilmektedir (Çakar,1996:14). Bir başka deyişle toplumun hakim olan değer yargılarının etkisiyle tüketimi arzulanır ve iyi olarak kabul edilen mallardır (Doğan,1993:13). Bu tür mallara malı tüketen kişiye sağladığı doğrudan faydanın yanı sıra topluma sağladığı pozitif dışsallık nedeniyle erdemli mallar, değerli mallar (Merit Good) adı verilmektedir.

Bu tür mallar Tablo-1'deki A ile gösterilen özel malların özel bir bölümüdür. Piyasa mekanizması tarafından üretilebilmekte, dağıtımı yapılmaktadır. Yani bölünebilen, fiyatlandırılabilen mallardır. Tüketim açısından ise "dışarıda tutulma" ve "rakip olma" özellikleri mevcuttur. Erdemli malların tüketimi kişinin tüketme isteği veya ödeme gücü dikkate alınmadan teşvik edilmekte ve ilköğretim hizmetinde olduğu gibi zorunlu kılınmaktadır. Örneğin aşılama erdemli bir mal olarak, sadece bireyi değil hastalığın yayılarak tüm

toplumu etkilemesini de önler ve sağlıklı bir toplum oluşturmanın ön şartlarından biridir. Bunun yanı sıra belli bir pazar büyüklüğüne sahip olmamaları nedeniyle piyasa koşullarında üretimleri rasyonel olmayan, fakat az sayıda tüketici açısından önem taşıyan bazı mal ve hizmetler devlet tarafından üretilir veya sübvanse edilir. Buna örnek olarak, sakatları topluma kazandırmak amacıyla yapılan eğitim, teknik, yardımlar, kimsesiz çocuklar için yuvalar açma hizmetleri verilebilir (Akalın,1986:74), (Demir,1997,128).

Erdemli malların varlık nedenlerini R. Musgrave iki nedenle açıklamaktadır. Bunlardan birincisi, bireyin rasyonel kararı alabilmesi için bu seçimle ilgili alternatiflere ve gerekli bilgilere gereksinimi vardır. Geçici olarak konulan zorunlu tercihler, uzun dönem içerisinde bireyin sağduyulu özgür seçimiyle bağdaşabilir. İkinci olarak bireylerin faydaları arasında karşılıklı etkileşim, bağımlılık vardır. A'nın fayda fonksiyonunda [Ua,=Ua(Xa,Ya,Yb)] görüldüğü gibi A bireyi Y malını kullanması durumunda ve B bireyinin bu malı kullanması durumunda da fayda sağlamaktadır .Bazı temel malların geniş bir ölçekte kullanılmasının ardındaki tavır, yiyecek, barınma,sağlık ve benzeri malların tüketiminde sosyal minimumu gerçekleştirme arzusudur (Musgrave, R, 1969:143-144).

Bazı piyasa yanlısı ekonomistler ise aşağıdaki nedenlerden bir ya da birkaçı nedeniyle erdemli malların varlığını kabul etmemektedir (Parasız, 1994:365).
1. İlke olarak, bireyler neyin kendi yararlarına olduğu konusunda daha iyi karar verirler,
2. Toplumun bireye göre daha iyi bilgilenmesi nedeniyle faydanın farklı farklı değerlendirilmesi söz konusudur. Bireyler kendi faydalarıyla ilgili bilgi eksikliği içindedir. Böylece erdemli mallar bu özel mal kategorisi içinde düşünülmektedir. Bunlar yalnızca halkın kötü bilgilendirildiği mallara örnektir.
3. Toplum, bireylerin bazı malları tüketmesini, bu malların erdemli olmasından dolayı değil sağladığı dışsal faydasından dolayı ister.

217 Mali anestezi, asimetrik enformasyon,oylama paradoksu kavramlarını açıklayınız.

HASTALIĞIN ADI: MALİ ANESTEZİ

-
<u>Hastalığın tanımı</u>

Devletin vergi ve benzeri mali yükümlülükleri fiyat içerisine gizleyerek vergi yükümlüsüne hissettirmeden tahsil etmesi *"mali anestezi"* ya da *"vergi uyuşturması"* olarak adlandırılmaktadır.

<u>Hastalığın ortaya çıktığı alanlar</u>

Mali anestezi, vergileme konusunda ortaya çıkan bir ekonomik hastalıktır.

-
Hastalığın nedenleri

-
Devletin sürekli artan kamu harcamalarını dolaysız vergi gelirleri ile karşılayamaması,
Dolaylı vergilerin dolaysız vergilere göre daha ağırlıklı olması,
Vergilerin fiyat içerisine gizlenmemesi halinde vergi yükümlülerinin vergi baskısını doğrudan hissetmemeleri nedeniyle vergi karşı reaksiyon göstermemeleri, vs.
Hastalığın tedavisi

Kamu harcamalarının finansmanında dolaylı vergiler ve dolaysız vergiler "optimum" oranda uygulanmalıdır. Her ne kadar bu optimaliteyi tespit etmek çok güç ise de, vergi yönetimi, toplam kamu gelirleri içerisinde dolaylı ve dolaysız vergilerin dengeli olmasını sağlayabilir.
Dolaylı vergi yükü için maksimum bir oran tespit edilebilir.
Satıcılara fiyat etiketleri üzerinde vergilerin gösterilmesi zorunluluğu getirilebilir.

asimetrik enformasyon, iktisatta tüketicilerin daima satın aldıkları mallar hakkında tam bir bilgiye sahip olmamalarıdır. tüketici örneğin ; reklamlar ve markalaşma nedeniyle , satın aldıkları mallara , değerinden fazla fiyat ödeyebilir. insanlar hiçbir zaman bir konu hakkındaki tüm bilgilere ulaşamazlar.bilgi aldığı kaynak onu yanıltabilir,kendi çıkarını düşünüp yanlış yönlendirebilir veya tüm bilgiler elinin altında olsa bile mesela bir kitapta herkesin o kitabı okuyup çıkaracağı sonuçlar farklı olduğundan tam bilgiye hiçbir zaman sahip olamaz ve bu yüzden vereceği hiçbir zaman kesin ve olması gereken karar değildir, her karar farklı ortamlarda farklı bilgiye sahip insanlar tarafından farklı verilebilir.

oylama paradoksu, Seçim paradoksu (ayrıca bilinen adıyla **Condorcet'nin paradoksu**), Condorcet markisi tarafından 18. yüzyılın sonlarında tespit edilmiş bir durumdur. Bireysel tercihlerin döngüsel (geçişli olmayan) olmasa bile birikimli tercihlerin olabileceğini ifade eder. Bu bir paradokstur, zira farklı grupların ve bireylerin oluşturdukları "farklı çoğunlukların" isteklerinin birbiriyle çelişkili olabileceğini söylemektedir. Örneğin bir seçimde A, B ve C şeklinde üç aday olsun ve üç seçmen oylarında aşağıdaki tercih sıralamalarında bulunsun (sıralama en az tercih edilene doğrudur):
1. Seçmen: A B C
2. Seçmen: B C A
3. Seçmen: C A B

Eğer kazanan olarak C seçilirse B'nin kazanması gerektiği öne sürülebilir, zira iki seçmen (1. ve 2.) B'yi C'den öne sıralamıştır; C'yi B'den öne koyan sadece bir seçmen vardır. Ancak benzer şekilde A'nın B'ye tercih edildiği, ve C'nin de A'ya tercih edildiği söylenebilir, bunların hepsinde 2'ye 1 çoğunluk oranı vardır. Dolayısıyla çoğunluk kuralı gereği kazanan bir adaydan söz edilemez.
Ayrıca, tek seçenekli oy düzeneğinde yukarıdaki üç seçmen aynı zamanda adayların kendileri olsa, dolayısıyla kendilerine oy verseler yine çoğunluk sağlanamayacağı için kazanan belli olmaz. Ancak Condorcet'in paradoksu, alternatifleri eleyen seçmenin seçimin sonucu belirleyebildiğini gösterir; yukarıdaki durumda C adayı kendisi yerine A veya B'ye oy verirse seçimi belirleyen aday olur.
Condorcet yönteminin uygulandığı bir seçimde oylar arasında bir paradoks yaşanıyorsa bu durum seçimde bir Condorcet kazananı olmadığı anlamına gelebilir. Condorcet yönteminin farklı sürümleri bu belirsizlikler oluştuğunda onlardan nasıl çıkılacağı konusunda farklı yaklaşımlar getirmişlerdir. Yukarıdaki örnekteki belirsizlikten adil ve deterministik bir çıkış yolu yoktur.

218 Dünya ticaretine yön veren uluslararası kurum ve kuruluşlar nelerdir?Küreselleşmeyle bu kurum ve kuruluşların rolleri nasıl değişmiştir anlatınız.

Uluslararası Para Fonu:IMF

Baş Spot: Uluslararası parasal ve mali bir kurum olan IMF'nin temel amacı geçici nitelikteki ödemeler dengesi nu yaşayan ülkelere mali destek sağlayarak çözüm için yardımcı olmaktır.
Ara Spot: Ödemeler dengesi bunalımlarını çözmek üzere yola çıkan IMF, zamanla bu amacından uzaklaşması ve işbirliği yaptığı ülkelerde "n çözmekten" çok "n yaratması" yönünde yoğun eleştirilere maruz kalıyor.
Ara spot: Üye olduğu 1947 yılından itibaren IMF ile yoğun ilişkiler yürüten ülkemiz, bundan sonra da IMF ile yol almaya devam edecek gibi görünüyor.
Uluslararası Para Fonu (IMF), son yılların üzerinde en fazla konuşulan kurumlardan biri. Kuruluşundan bu yana başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere pek çok ülkenin ekonomik problemlerini çözmek üzere ilk başvurduğu kurumlardan biri olan IMF hakkında tartışmalar bitmiyor. IMF'yi savunanlar ve kıyasıya eleştirenlerin oluşturduğu iki kutup, yoğun tartışmalarını sürdüre dursun, değişmeyen bir gerçek var ki; dünya yaklaşık altmış yıldır IMF ile yaşıyor.
1929 dünya ekonomik bunalımı ve hemen ardından patlak veren İkinci Dünya Savaşı'nın tüm ekonomik dengeleri bozmasının ardından tasarlanan IMF, kapitalizmin karşılaşacağı bu tür bunalımları daha kolay atlatabilmek için uluslararası bir işbirliğine gitmenin ve bunu kurumsallaştırmanın gerekli olduğu anlaşılması üzerine dünya sahnesine çıktı.
Ödemeler dengesi bunalımlarını çözmek üzere yola çıkan IMF, zamanla bu amacından uzaklaşması ve işbirliği yaptığı ülkelerde "n çözmekten" çok "n yaratması" yönünde yoğun eleştirilere maruz kalıyor. IMF ile işbirliği yapan ülkelerin halkları ve çeşitli sivil toplum kuruluşları IMF'nin yalnız ekonomik boyutta değil ülkenin siyasi işlerine de karıştığını, dış borç batağına saplanıp kalındığını, ülke bağımsızlığının yitirilerek, IMF direktifleri doğrultusunda hareket edildiği yönünde eleştirilerde bulunuyorlar.

1947 yılında IMF'ye üye olan ülkemiz, IMF ile yoğun ilişkiler yürüten ülkeler arasında yer alıyor. Üye olduğu 1947 yılından itibaren ortalama olarak aşağı yukarı her üç yılda bir stand-by düzenlemesine muhatap olan Türkiye'nin, IMF ile yaşamaya alışkın olduğunu söylemek mümkün. Başlangıcından bu yana IMF ile olumlu ilişkiler yürüten ülkemiz bundan sonra da IMF ile yol almaya devam edecek gibi görünüyor. .

IMF ve Türkiye

22 Mart 1990 tarihinde IMF Anasözleşme'nin 8'inci maddesi kapsamına giren Türkiye, bu madde uyarınca IMF'ye, uluslararası cari işlemlerine sınırlamalar getirmekten kaçınmayı, ayrımcı parasal uygulamalar yapmamayı ve başka bir üye ülkenin elinde bulunan Türk Liralarını o ülkenin isteği halinde satın alacağını taahhüt etmiştir. Böylelikle Türk Lirası, IMF literatürü çerçevesinde konvertibil (dönüştürülebilir) hale gelmiştir.

IMF Anasözleşmesi'nin 4'üncü maddesi uyarınca yıllık konsültasyonlar genellikle Ekim veya Kasım aylarında yapılır. Böylece konsültasyon için gelen IMF, bir sonraki yıla ilişkin hedef ve büyüklükleri görerek ekonominin geçmiş trendinin yanı sıra geleceğe ilişkin gidişatı da yerinde değerlendirmiş olmaktadır.

Konsültasyonlarda; gayrisafi milli hasılanın gelişimi ve büyüme hızı, sanayi üretimi-kapasite kullanımı-tarımsal üretim, fiyat hareketleri ve nedenleri, istihdam ve ücretler, bütçe dışı fonlar, iç ve dış borçlanma, ödemler dengesi gibi konular ele alınmaktadır.

Türkiye, 1985 yılında yapılan stand-by düzenlemesinin yarattığı imkanların tamamını kullanmaya gerek görmeksizin düzenleme kapsamından çıkmış ve 1994 yılına kadar IMF imkanlarını kullanmadan gelmiştir. Hatta tam tersine daha önce kullanılan Fon imkanlarının geri ödenmesi ve bunlara uygulanan maliyetlerin ödenmesi nedeniyle 1990 yılı sonuna kadar IMF'ye geri ödeyici durumda olmuştur. Türkiye, IMF'den kullanabileceği imkanların önemli bir miktarını 1980-1985 yılları arasında kullanılmıştır.

1990'lı yıllara önemli ödemeler dengesi olmaksızın giren ülkemiz, 1989 yılından itibaren oluşmaya başlayan makroekonomik dengesizliklerin, 1991 yılından itibaren yol açmaya başladığı ödemeler dengesi bunalımının 1993 yılında çok yüksek düzeylere ulaşması sonucunda, bu nu aşmak üzere bir ekonomik istikrar programı açıklamış ve IMF'ye yeniden başvurarak, bu programın IMF tarafından desteklenmesini istemiştir. Böylece Türkiye, IMF'ye üye olduğu 1947 yılından bu yana 16'ıncı kez stand-by düzenlemesine taraf olmuştur.

IMF'nin görevleri ve yapısı

IMF hakkında araştırma ve incelemelerde bulunan İstanbul Bilgi Üniversitesi öğretim görevlisi Mahfi Eğilmez'in çalışmaları ve kendisine ait olan internet sitesinden edindiğimiz bilgiler ışığında IMF'nin görevleri ve yapısı şunlardır:

IMF uluslararası parasal ve mali bir kurumdur. Temel amacı; ödemeler dengesi nu yaşayan ülkelere mali destek sağlayarak çözüm için yardımcı olmaktır. Zaman içinde IMF'nin sağladığı desteğin kapsam ve şeklinde bazı değişiklikler olmakla birlikte asıl olarak desteğin yöneldiği alan ödemeler dengesi nlarının çözümüdür.

IMF'nin temel amaçları şunlardır.

- Parasal konularda uluslararası işbirliğini güçlendirmek;
- Üye ülkeler arasında düzenli kambiyo ilişkilerini sürdürmek ve rekabetçi kambiyo ayarlamalarını önlemek;

- Uluslararası ticaretin dengeli büyümesi ve yaygınlaşmasını sağlamak;
- Ödemeler dengesi nlarını aşmaları için hükümetlere mali kaynak sağlamak;
- Uygulanan programların toplumun en yoksul kesimlerini olumsuz etkilememesini sağlamak.

Görüldüğü gibi, IMF'nin temel amacı uluslar arası refahı artırmaya yönelik olarak uluslararası ticaretin ve işbirliğinin artırılmasına engel olabilecek bir takım mekanizmaların ortaya çıkmasını önlemektir. Bu çerçevede ödemeler dengesi açısından zora düşen üye ülkelere gerekli finansal ve yapısal desteği vermek suretiyle bu ülkelerin dış ticareti kısıtlayıcı önlemlere başvurmalarını ve böylece yaratılabilecek karşılıklı kısıtlamalar sonucu uluslararası ticaret ve refah artışını tehlikeye düşürebilecek girişimleri önlemek temel amacın parçaları olarak ortaya çıkmaktadır.

IMF, 1930'larda yaşanan yaygın ve kapsamlı dünya ekonomik bunalımının yarattığı ödemeler dengesi bunalımları, uluslararası sistemde ortaya çıkan dengesizlikler ve dış ticaret daralmalarını aşmanın bir aracı olarak kurulmuştur. Uzun süre, düzenlenen uluslararası toplantılardan bir sonuç alınamamış, sonunda ABD ve İngiltere'nin girişimleriyle, ABD'nin Bretton Woods kentinde bir konferans daha düzenlenmiştir. IMF bu konferansın eseri olarak 27 Aralık 1945'de kurulmuş ve 1 Mart 1947'de finansal operasyonlarına başlamıştır. Fonun kurucu üyeleri, konferansa katılan 44 ülkedir.

IMF üyeliği bütün üyelere açıktır. IMF Anasözleşmesi uyarınca her üye ülke Fon ile ilişkilerini Hazine, Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası veya Kambiyo İstikrar Fonu İdaresi ve bunlardan hiçbiri mevcut değilse bu nitelikli görevlerle yükümlü bir mali kurum aracılığıyla sürdürmek yükümlülüğü altındadır. Üye ülkenin Fon ile ilişkilerini yürütmekten nlu bu kurumuna "mali ajan" adı verilmektedir.

IMF'nin mali kaynakları

Her üye ülkenin IMF'de SDR (özel çekme hakları adı altında uluslararası likidite) cinsinden belirlenmiş bir kotası vardır. Kota, üye ülkeler açısından bir çeşit üyelik ödentisi ya da sermaye payı niteliğindedir. Kotanın üç açıdan önemi vardır: İlk olarak kota, IMF'de üye ülkelerin oy gücünün belirleyicisidir. Üye ülkelerin kota yüksekliği oranında oy güçleri de artmaktadır. İkinci olarak kota miktarı, üye ülkenin, IMF'den yararlanabileceği mali imkanların belirleyici olan göstergesidir. Yüksek kota miktarı sağlanabilecek mali imkanın da yükselmesine imkan vermektedir. Üçüncü olarak kota, üye ülkeye tahsisi edilecek SDR miktarının belirleyicisidir. Kotalar beş yılda bir revize edilmektedir.

IMF üye ülkeleri arasında kota avantajı ABD'ye aittir. ABD, IMF içinde en yüksek kotaya dolayısıyla en yüksek oy gücüne sahiptir. Türkiye'nin kotası toplamın binde 45'ini bulmakta, buna karşılık Amerika'nın kotası toplamın yüzde 17.5'ini oluşturmaktadır. IMF'nin yapılanmasında az gelişmiş ve çok gelişmiş ülkeler arasındaki fark göze çarpmaktadır.

IMF'nin ikinci önemli kaynağı ise borçlanmadır. IMF'nin borçlanma zorunluluğu bazı nedenlerle ortaya çıkmış, Fon'un mevcut kaynak yapısı, Fon'a yönelik destek taleplerini karşılamakta yetersiz kalmış ve borçlanma yolu ile ek kaynak yaratma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Fon'un ek likidite gereksinimi karşılamak için serbestçe değiştirilebilir dövizlerle borçlanması gerekmektedir.

IMF'den son değerlendirmeler

Ağustos ayı içinde yapılan IMF İcra Kurulu'nun 4'üncü madde değerlendirmesi raporuna göre Türkiye'nin makroekonomik durumu on yıllardır olmadığı kadar iyi. Cari açık ve yüksek borç seviyesi ise risk oluşturuyor.

Raporda, Türk hükümetinin uyguladığı mali politikalar ve enflasyonun düşürülmesi çabaları övülerek, 2004 yılı sonu için yüzde 12'lik enflasyon hedefine ulaşılmasının ve büyüme oranının yüzde 5'i aşmasının beklendiği vurgulandı. Uygulanmakta olan sıkı mali politikaları sayesinde faiz dışı bütçe fazlası hedefinin aşıldığına dikkat çekilirken, Türkiye'nin güçlenen talebe bağlı olarak cari açık konusunu yakından izlemesi tavsiye edildi.

Raporda, kamu harcamalarında büyük artışa gidilmemesi, sosyal güvenlik ve vergi reformlarının tamamlanması çağrısında bulunuldu. Orta vadede Türk yetkililerin önündeki en zorlu meselenin, sürdürülebilir büyüme ve düşük enflasyon politikalarının uygulanması olduğu ifade edildi.

Gidişat olumlu

Raporda 2000 ve 2001 yılı krizlerinin yıkıcı etkilerine işaret edildikten sonra, bunların ardından sağlanan güçlü çabalar sayesinde hızlı ve etkili bir toparlanma elde edildiği kaydedilerek, "2003'de yüzde 6'yı aşan yüksek faiz dışı bütçe fazlası, kamu borcunun sürdürülebilir ve azalan bir yönde tutulmasına katkıda bulundu. Borcun GSMH'ya oranı 2003'te yüzde 70'e indi ve piyasalarda Türkiye'nin borcuna ilişkin riskler önemli ölçüde azaldı. Dalgalı kur rejimine bağlı olarak sıkı bir para politikasına bağlı kalınması, Merkez Bankası'nın güvenilirliğinin tesisine yardım etti ve güvenin yeniden sağlanmasıyla birlikte, reel faiz oranlarında dramatik bir düşüş elde edilmesini hızlandırdı" ifadesi kullanıldı.

Yapısal reform adımları hızlandırılmalı

Sağlanan başarıya karşın risklerin sürdüğüne işaret edilen raporda, borç durumunun Türkiye'yi döviz ve faiz şoklarına açık hale getirdiği belirtildi. Raporda, "Ayrıca bugüne kadar elde edilen başarıların sürdürülmesi ve güçlü orta vadeli büyüme sağlanması için mali düzenlemelerin kalitesi ilerletilmeli ve yapısal reform adımları hızlandırılmalı" denildi.

Raporun sonunda, "Türkiye tarihi bir fırsatla karşı karşıya. Direktörler, hükümeti, sürdürülebilir büyüme sağlanması ve zafiyetlerin azaltılması yönünde bu eşsiz fırsatı yakalamaya, mali, finansal ve yapısal reformları sürdürmeye ve dolayısıyla Türkiye'yi Avrupa ekonomileriyle tam bir uyum yönünde geri dönülmez bir yola güçlü şekilde koymaya teşvik etti" denildi.

Cari açık üzerinde önemle durulan IMF raporunda bu konuda şöyle denildi:

"Kısa dönemli sınavlara ilişkin olarak İcra Direktörleri, yurtiçi talep büyümesinin olağanüstü güçlü olduğuna ve bunun cari açığın genişlemesine katkıda bulunduğuna işaret etti. Faiz dışı bütçe fazlası hedeflerinin aşılması, belirli tüketici alımlarına yönelik vergi teşviklerinin azaltılması ve devlet bankalarının verdiği kredilerin kısılması sayesinde mali politika sıkı olmaya devam etti. Buna karşın İcra Direktörleri, cari açıktaki artışın dikkatle izlenmesinin sürdürülmesine gerek gördü.

Dünya Bankası

Dünya bankası gelişmekte olan üye ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerine yardım amacı güden, çok taraflı bir kalkınma kurumudur. Dünya Bankası terimi finansal ve HUKUKİ açıdan bağımsız iki kuruluşu ifade eder. Bunlar Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Klakınma Birliğidir. IBRD ve IDA'nın birbirleriyle ilişkili 3 fonksiyonu vardır: kredi vermek, ekonomik ve teknik yardım ve danışmanlık sağlamak ve başkaları tarafından yapılan yatırımlarda aracı olarak hizmet sunmak.

IBRD kredi verme faaliyetlerini genelde dünya sermaye pazarlarından aldığı borçlarla finanse eder. IDA büyük ölçüde zengin üyelerden sağladığı kaynakları, uygun koşullarla en fakir ülkelere verir. Projelerinin finansmanında Dünya Bankası'nın fonlarıyla devletler, ticari bankalar, ihracat kredi kurumları ve diğer çok taraflı kuruluşların sağladığı fonlar birlikte kullanılmaktadır. Dünya bankası gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını tehdit eden yapısal nların karşısında skonomik politikalarını ve yapılarını uyarlıyabilmelerine yardım içinde kredi vermektedir.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Türkiye Dünya bankası'na 1947 yılında 5016 sayılı kanunla, IDA'ya 1960 yılında 77 sayılı kanunla üye olmuştur.

Savaş sonrası ekonomisinin IMF ve Dünya Bankası'ndan sonra üçüncü ayağını teşkil etmesi düşünülen Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) Anlaşması, Mart 1948 de Küba'nın Havana şehrinde "Havana Charter" adı ile 56 ülke tarafından imzalanmasına rağmen, ilgili ülke hükümetlerince benimsenmemesi sonucu henüz başlangıçta ölü olarak doğmuştur. ITO'nun faaliyete geçmesine kadar olan dönemde geçici bir süre için çalışması kabul edilen GATT, ITO'nun işlememesi sonucu, günümüze kadar işlevlerini sürdürmüştür.
Ekim 1947'de doğan ve Ocak 1948'de yürürlüğe giren GATT'ın faaliyetleri, dış ticaretin serbestleştirilmesini sağlamaya yönelik olmuştur. Serbest bir dış ticaret sisteminin oluşmasında engel gördüğü gümrük vergilerinin (tarifelerin) düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması veya tarifeye dönüştürülmesi, ayrıca olabilecek diğer engellemelerin ve farklı muamelelerin kaldırılması gibi hususlar GATT'ın temel hedeflerindendir.

Geçici statü ile faaliyete geçen, hukuki zemine tam oturmamış ve yaptırım gücü zayıf olan GATT'ın dış ticaretin serbestleşmesi ve koruma oranlarının düşmesindeki rolü küçümsenemez. Uruguay Müzakereleri sonrasında varılan anlaşma sonucu kurulan ve 1.1.1995 de yürürlüğe giren DTÖ, hukuki zemine oturmuş ve yaptırım gücü artmış olarak ve aynı zamanda sanayi ürünleri ticaretine ilaveten tarım, tekstil ve hizmet ürünleri ticareti ile birlikte fikri mülkiyet haklarını da bünyesine katarak GATT'ın yerine geçmiştir.

I- GATT'tan DTÖ'ne

İngilizce adı "General Agreement on Tariffs and Trade" kelimelerinin baş harflerinin bir araya gelmesinden oluşan GATT, "Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması" anlamına gelmektedir.

GATT çok taraflı bir anlaşma olup, 1947 yılında İsviçre'nin Cenevre şehrinde toplanan milletlerarası bir konferans sonucu 23 ülkenin imzasıyla oluşmuş ve anlaşmanın sonunda aynı isimle anılan bir teşkilat haline gelmiştir. 1 Ocak 1948'de de fiilen yürürlüğe girmiştir.

Eski ismi ile GATT'ın, yeni ismi ile DTÖ'nün amacı, üye ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerini geliştirmek, hayat standartlarını yükseltmek, tam istihdamı gerçekleştirmek, reel gelir ile gerçek talep hacmindeki istikrarlı artışı sağlamak, mal ve hizmet üretim ve ticaretini geliştirmek, aynı zamanda da dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine en uygun bir şekilde kullanımına imkan vermek ve gerek çevreyi korumak, gerekse farklı ekonomik düzeydeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynaklarını geliştirmektir.
Ticareti daraltan her türlü engelin kaldırılmasından kasıt, ithalat ve ihracatta uygulanan her türlü vergi dışı engeli önce vergi (tarife)ye dönüştürmek ve daha sonra da bu tarifeleri kaldırmaktır. Uluslararası ticarette farklı muamelenin kaldırılması için iki önemli kural geliştirilmiştir. Birincisi, "En Çok Kayrılan Ülke" kuralıdır. Bu kurala göre, bir ülkeye sağlanan kolaylık ya da verilen taviz, ayırım yapılmadan bütün diğer üye ülkelere de aynen geçerli kılınmalıdır. İkinci kural ise, "Milli Muamele" kuralıdır. Bundan maksat, yurt içinde uygulanan vergi ve muamelelerde yerli mal (hizmet) ve yabancı mal (hizmet) ayırımı yapılmaması ve hepsine eşit muamele yapılmasıdır.
1951 yılında İngiltere - Troquay'da yapılan müzakerelerde, bir çok ülke ile beraber Türkiye'nin de GATT'a katılması görüşülmüştür. Türkiye anlaşmayı 1953 yılında imzalamıştır.

II- DTÖ KAPSAMI ve GATT'tan FARKI
DTÖ oldukça kapsamlı olup ayrıca yeni hükümler de içermektedir. Nitekim GATT 47 kapsamında olmayan Tarım Ürünleri, Hizmetler, Fikri Mülkiyet Hakları, Ticaretle İlgili Yatırım Tedbirleri ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması DTÖ kapsamına alınmıştır.

Daha önce GATT 47 kapsamında olmakla birlikte etkisiz kalan Anlaşmazlıkların Çözümü Mekanizması, Anlaşma (Nihai Senet) kapsamında yer alan konulardaki anlaşmazlıkların çözümü ile ilgilenecek bir "Anlaşmazlıkların Halli Organı" (Dispute Settlement Body-DSB-) ve "Temyiz Kurumu" oluşturularak, kuvvetlendirilmiştir. Aynı şekilde tarife dışı engellerin tarifeye çevrilmesi de DTÖ kapsamındadır.

III- DTÖ SONRASI
1- S a n a y i
2- T a r ı m
3- H i z m e t l e r

DTÖ Sekreteryası, oldukça geniş bir ekonomik faaliyet alanını kapsayan "Hizmetler Kesimi"ni 12 sektör ve 155 alt sektöre ayırmaktadır.
Bu sektörler;
1-Ticari Hizmetler,
2-Haberleşme Hizmetleri,
3-İnşaat ve Mühendislik Hizmetleri,
4-Dağıtım Hizmetleri,
5-Eğitim Hizmetleri,
6-Çevre ile ilgili Hizmetler,
7-Mali Hizmetler,
8-Sağlık ve Sosyal Hizmetler,
9-Turizm ve Seyahat Hizmetleri,
10-Eğlence, Kültür ve Spor ile ilgili Hizmetler,
11-Ulaşım Hizmetleri ile
12-(Başka bir yere dahil edilmemiş) Diğer Hizmetler'dir.

4- F i k r i M ü l k i y e t H a k l a r ı (FMH)
5- Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması

IV- DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN YAPISI
Dünya Ticaret Örgütü genel olarak aşağıda beyan edilen altı önemli fonksiyonu ifa etmektedir.
1-DTÖ Anlaşmasını oluşturan 28 adet çoktaraflı ve çoklu anlaşmaları idare etmekte ve gözlemektedir.
2-Çoktaraflı ticaret görüşmelerinde üyeler arasında müzakere için bir forum teşkil etmektedir.
3-Üyeler arasındaki ticari anlaşmazlıkları çabuk ve etkili bir şekilde çözecek mekanizmayı sağlamaktadır.
4-Üyelerin ticaret politikalarını gözden geçirmekte ve değerlendirmektedir.
5-Küresel ekonomi politikalarının oluşturulmasında tutarlılık sağlamak amacıyla, küresel ekonomi yönetimi ile ilgili olan başlıca diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır.
6-Sözkonusu uluslararası ticaret sisteminin faydalarından yararlanmaları için gelişmekte olan ülkelere ve dönüşüm ekonomilerine yardım etmektedir.
Bu fonksiyonları yerine getirecek olan Dünya Ticaret Örgütü'nü, en az iki yılda bir toplanacak olan ve tüm üyelerin temsilcilerinden oluşan "Bakanlar Konferansı" yönetmektedir. Bakanlar Konferansına bağlı olarak "Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı" ve

"Anlaşmazlıkların Halli Organı" bulunmaktadır. Anlaşmazlıkların Halli Organına bağlı olarak çalışan "Anlaşmazlıkların Halli Panelleri" ve "Temyiz Organı" bulunmaktadır.

KÜRESELLEŞME PARADOKSU

ÖZET

Bu makalede, küreselleşme olgusunun ulus devlet üzerine etkileri ve bu konuda yapılan teorik tartışmalar ele alınmaktadır. Öncelikle, kültürel, teknolojik, ekonomik, siyasal vb. alanlardaki değişimlerle ilgili hemen her açıklamada bir çıkış noktası olarak görülen küreselleşmenin, niteliği üzerinde durulmaktadır. Daha sonra ise, ulus-devletin meşruiyetiyle küreselleşme olgusu ilişkilendirilmekte, konuyla ilgili çelişkilere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kapitalizm, Çelişki

GİRİŞ

20. yüzyılın sonlarında sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanda dünyada esen değişim rüzgarları; devletleri, işletmeleri ve bireyleri hızla etkisi altına alarak, yeni bir dünya düzeninin kurulmasına yol açmıştır. Dünya hızla değişmiştir. Böylece eski değerler, eğilimler yerini yenilerine bırakmıştır.

Dünyayı yeniden yapılandıran bu değişime küreselleşme süreci denilmiştir. Bu süreç, önceki dönemlerde yaratılmış, gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ayırımını; sanayileşmiş ülkeler, sanayileşmekte olan ülkeler ayırımını; merkez ülkeler, çevre ülkeler ayrımını ortadan kaldıran bir yapı haline gelmiştir. Küresel değişim, emeğin işbölümünü, kaynakların üretimini, tüketimini ülke dünya ölçeğinde değiştirmesi, coğrafi anlamda iktisadi faaliyetlerin yeniden organize edilmesi ile gündeme gelmiştir.

Bu noktada değişim olarak genel kabul gören küreselleşmenin daha iyi anlaşılabilmesi için yarar, zarar, yenilik ve çelişki boyutundaki bazı verimli tespitlerin ve incelemelerin yapılması gerekmektedir.

1. KÜRESELLEŞME

1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Son yıllarda dünya konjonktüründe teknolojide yaşanan hızlı gelişme ve çarpıcı değişimler devlet, toplum ve insan hayatının her alanına nüfuz etmiştir. Söz konusu gelişim ve değişimler teknolojik, sosyo-politik, sosyo-psikolojik, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve moral değerleri dinamikleri arasında, çok ince bir çizgi oluşturmuştur. Bu noktada değişmeyen tek şeyin değişim olduğu yeni dünya düzeninde, artık değişim olgusunu kabullenmek kaçınılmaz hale gelmiştir.

Gelişim ve değişimle küreselleşme arasında zarif bir denge söz konusudur. Bu denge hem geleneksellik hem de modernlik olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla sıra dışı olan ve dünya konjonktüründeki ekonomik hayata yön veren bu güçlü değişimin başında Sovyetler Birliğinin dağılarak iki uçlu olan dünyanın çözülmesidir. Bu olgudan hareketle hız kazandığı kabul edilen küreselleşmenin teorisyenler tarafından yapılan tanımları şu şekildedir. İngilizce karşılığı globalisation (küreselleşme-globalleşme) olup, kökünde globe sözcüğü üç boyutlu yuvarlak ve bir fiziksel şekli, ikinci anlamıyla da dünyayı ya da diğer bir ifadeyle yer küreyi ifade etmektedir. Meydan Larousse'nin tarifine göre global tümüyle ele alınmış olan manasındadır.

Küreselleşme ideolojik açıdan değerlendirildiğinde ülkelerin sahip oldukları milli ve manevi değerlerin dünya ölçeğinde yayılması farklılıkların bir bütünlük ve uyum içinde ortadan kalkması ve dünyanın ''küresel bir köy'' haline gelmesidir. Diğer bir tanıma göre küreselleşme, uluslar üstüleşmeyi ve delokalizasyonu zorunlu bırakan bir süreç ve hedef olarak küresel işletmeler aracılığıyla zenginliklerin ortaya çıkarıldığı, yeniden değerlendirildiği, üretildiği, tüketildiği ve dağıtıldığı serbest rekabetçi bir sistemdir. Başka bir ifadeyle küreselleşme dünyadaki değişik sosyo-ekonomik yapıların basit bir karşılıklı bağımlılık esasından öteye, birbirlerinin içine girdiği adeta füzyona uğradığı yapı veya mafsallaşma sürecidir.

Ayrıca küreselleşme, kapitalizmin dünyayı homojenleştirdiği, heterojen farklılıkları yok ederek bir bütünsellik sağladığı, artık herkesin kaderinin ortak bir "küresel dünyanın" oluşumuna bağlandığı tezi üzerine kuruludur.

Diğer taraftan küreselleşme sosyolojik, ekonomik, kültürel ve siyasal anlamda dünyaya açılma ve dünya ile bütünleşme olarakta tanımlanabilmektedir.

Küreselleşmenin bir başka tanımı ise şu şekildedir: Batının ekonomik düzeni olan kapitalizmin ulusal kabına sığmadığı ve dünyaya yayılmak istediği durumdur. Son zamanlarda, küreselleşme, globalleşme, yeni dünya düzeni, post-modernizm, yerelleşme, neo-liberalizm gibi kavramlar da bazen birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

1.2. Küreselleşmenin Özellikleri

Büyük değişimlere söz konusu olan küreselleşme sürecinin özellikleri aşağıdaki gibidir:

1. Tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve tüketici davranışlarında tüketim hızına yönelik artış,

2. Kaynakların üretiminin, dağıtımının, tüketiminin, pazarlamasının ülke ölçeği bazından uluslar arası ölçeğe dönüşmesi,

3. Ticaretin ve ekonominin dijitalleşmesi,

4. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi,

5. Mal ve hizmet üretiminde ileri teknolojisinin kullanılması,

6. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra iki kutuplu (Sosyalizm ve Liberalizm) Dünyanın çözünmesi**,** İktisadi duvarların önemli oranda ortadan kalkması,

7. Global değişim,

8. Esnek, dinamik, değişken ve tempolu çevrelerin ve piyasaların ortaya çıkması,

9. Hızlı gelişen teknoloji,

10. Dijital devrim,

11. Artan rekabet,

12. Yenilik,

13. Artan bilgiye paralel olarak bilinmeyinin de artması,

14. Araştırma geliştirme faaliyetlerinin artması,

15. İnsan kaynakları alanında yaşanan köklü değişimler,

16. Ekonomik dinamizm ve teknolojik yenilikler,

17. Ticaretin liberalizasyonu.

1.3. Sermaye Kontrolleri ve Sermayenin Küreselleşmesi

Sermayenin II. Dünya savaşından sonra serbest dolaşıma açıldığı konusunda yaygın bir kanaat vardır. Ancak II. Dünya savaşından öncede sermayenin serbest dolaşımının olduğu açıktır. 1920'li yıllarda sanayileşmiş ülkelerin finansal sektör temsilcileri, uluslar arası para ve finans düzenini yeniden tesis etmeye dönük gelişmelerde bulunmuşlardır. Bu çevreler denk bütçe, bağımsız merkez bankası, sermaye hareketlerinde serbestlik ve altın standartlarına geri dönülmesi hususunda emek sarf etmişlerdir. Bu çabalarda nispeten başarı sağlanmış, ancak bunlar kısa süreli olmuştur. 1929 yılında yaşanan ekonomik buhran ile ABD sermaye piyasasının çökmesi, savaş borçları ve dış ödemelerdeki dengesizlikler finansal piyasalara duyulan güveni zedelemiştir. ABD'den büyük sermaye kaçışı yaşanmış, bu gelişme altın standardının çökmesine neden olmuş ve finansal işlemlerde liberal gelenek sona ermiştir. Bretton Woods anlaşması sermaye akımlarına finansal çevrelerin karşı çıkmalarına rağmen önemli kısıtlamalar getirmiştir. ABD bu dönemde de bir kısıtlama uygulamamasına rağmen diğer ülkelerdeki kısıtlamaları onaylamıştır.

II. Dünya savaşı sonrasındaki süreçte hemen hemen bütün ülkeler, kambiyo kontrolleri, cari işlemlerin kısıtlanması, bankacılık düzenlemeleriyle sermayeye kısıtlamalar getirmişlerdir. Ancak bu kısıtlamalar 1952 yılından sonra kısmen yumuşatılmıştır. 1952 yılında Avrupa ülkeleri konvertibiliteye geçmiş ve sermaye piyasalarını dışarıya açmaya başlamışlardır. Ancak İngiltere sermaye hareketlerine getirdiği kısıtlamalarla bu sürecin dışında kalmıştır. Fakat liberalleşme yönündeki bu yönelim ABD'den büyük sermaye çıkışına sebep olmuştur. 1960'lı yılların birinci yarısında yeni kısıtlamalar gündeme gelmiş İngiltere ve ABD sermaye çıkışına karşı diğer ülkeler ise sermaye girişine kontrolleri kullanmışlardır. Bretton Woods partileri, 1970 başında spekülatif sermaye hareketleriyle tehdit edilince, ABD resmen tavrını finansal liberalizasyondan yana almış ve sermaye kontrolüne yönelik her öneriye şiddetle karşı çıkmıştır. Bu dönemde ABD'nin tavrını finansal serbestleşmeden yana almasında ABD'nin finansal sistemdeki hegomanyasını sürdürmek ve cari işlemlerdeki açığı dolar silahını kullanarak kapatmak istemesi etkili olmuştur.

ABD 1974 yılında sermaye kontrollerine son vermiş, ABD'nin bu tavrı finansal piyasaların küreselleşmesinde bir dönüm noktası olmuştur. 1979 yılında İngiltere'de, aynı yıl Japonya'da 1982-1983 yılında da Fransa'da sermaye kontrollerinin kaldırılması diğer

önemli dönüm noktaları olarak değerlendirilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde ise finansal serbestleşme 1980'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970'li yıllara kadar gelişmekte olan ülkeler dış yardım, dış borç, ve doğrudan yabancı yatırım şeklinde az sayıda dış finansman imkanlarını kullanmışlardır. Hâlbuki gelişmekte olan ülkeler bir yandan büyük projeler gerçekleştirerek ekonomik kalkınmayı uyarmak isterken, diğer yandan da yatırımları finanse edecek kaynaktan yoksun bulunmaktadırlar. Bu kapsamda finansal liberalleşme iç kaynakların mobilizasyonunu önererek finansman nuna bir çözüm önermiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin asıl problemlerinin yatırımlar için gerekli olan tasarrufların yetersizliğine vurgu yapılmış ve tasarrufları cazip hale getirici politikalar önerilmiştir. Önce dış ticaretin serbestleşmesi, devamında yurt içi finansal sektörün liberalize edilmesi ve sonra da sermaye hareketlerinin serbest bırakılması bir çıkış yolu olarak öngörülmüştür.

Birçok gelişmekte olan ülkenin enflasyon, güçsüz mali yapı, bütçe açığı ve ödemeler dengesi gibi birçok makro ekonomik nlarla karşı karşıya bulunduğu bir ortamda, finansal liberalleşmenin uygulanması ekonomik ve finansal krizlere yola açmıştır. 1990'lı yıllar sanayileşmiş ülkelerin bankacılık sektöründe birleşmeler, mali işlemlerin tempo kazanması, banka dışı mali kurumların çoğalması ile finansal piyasaların daha da bütünleştiği yıllar olmuştur. Bir ülkeye giren yabancı sermaye zaman içinde birikerek borç stoku veya doğrudan yabancı sermayeye dönüşmektedir. Bu birikimin kullanımına karşılık her yıl dışarıya kar ve faiz ödemeleri biçiminde sermaye çıkmaktadır. Yabancı sermayenin tasarruf açığını kapatma, teknoloji transferi, istihdam artışı, büyümeye katkısı gibi birçok yararı yanında olumsuz ekonomik sonuçları da dışa kaynak transferiyle ortaya çıkmaktadır. Bazen krize neden olan bazen de krizin sonucu olarak zaman zaman bu kötü sonuçlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Son yıllarda özel yatırımlarda belirgin bir artış söz konusudur. Uluslararası ticari bankalar ve kurumsal yatırımcılar kısa vadeli fonlar daha esnek ve şeffaf yatırım aracı olarak kabul edildiğinde orta gelişmişlik seviyesindeki ülkeler ölçüsüz bir risk almaktadırlar. Yakın tarihte Brezilya, Güney Doğu Asya, Rusya ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler bu riskin en somut delili olarak kabul edilebilir.

1.4. Küreselleşmenin Gelişimi

Soğuk savaş 1989 yılında sona erdikten sonra içinde bulunulan dünya çok hızlı bir değişim sürecine girmiş bulunmaktadır. Bu süreçte üç temel nokta önem taşımaktadır. Birincisi; 1453 yılında Osmanlılar tarafından İstanbul'un fethiyle sona eren Ortaçağ karanlığından kurtulmaya çalışan Batının deniz aşırı yeni keşiflere yelken açmasıyla ortaya çıkan zenginleşmelere dayalı gelişmelerdir. Bu süreç, Avrupa'da 1800'lü yılların sonlarında başlayan endüstri devrimine kadar devam etmiştir. İkinci temel dönüşüm noktası ise 1890'da başlayan endüstri devrimi olmuştur. Endüstri devrimini yaşamaya başlayan Kıta Avrupa'sında ortaya çıkan gelişmeler çeşitli şekillerde dünyanın diğer bölümlerine de ulaşarak insanlığı büyük ölçüde etkisi altına almıştır. Bu dönemin ardından yaşanan sömürgecilik ise o dönemdeki küreselleşmenin nihai sonuçlarını oluşturmuştur. Zaman içinde şekil değiştirerek küreselleşme ya da küreselleştirme çabaları soğuk savaşın bittiği 1990'lı yıllara kadar gelmiştir. Küreselleşme üçüncü temel çıkış noktasını 1990'lı yıllarda yakalamıştır. 1970'li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde söz sahibi olmaya başlayan çok uluslu şirketler, 1990 yılından sonra yeni dünya düzeni kavramı etrafında tek kutuplu dünyada batıyı, tek ekonomik ve siyasi güç haline getirme planını ortaya koymuştur. 1990'lı yıllarda ön

plana çıkan küreselleşme çabalarının ardında, yüzyıla yakın bir zaman diliminde ortaya çıkan gelişmeler açısından yukarıda sayılan ilk iki çıkış noktasından farklı olarak, piyasalara ulaşmada artık zaman ve mesafe kavramının anlamını yitirdiği görülmüştür.

Teknolojik Gelişmeler

Küreselleşme insanlık tarihi yönünden oldukça yeni bir fenomendir. 16. yüzyıl öncesine kadar ülkeler ve kıtalar arasındaki emeğin, ürünün, ve fikirlerin hareketi bir hayli sınırlı durumdaydı. Dünya ekonomisinin gelişim trendi incelendiğinde günümüzde ekonomiler arası ilişkilerinin ve bağlantılarının geçen iki yüz yıla göre hızla arttığı görülmektedir. Nitekim teknolojide meydana gelen yenilikler iletişim teknolojilerinde büyük ilerlemelere neden olmuştur. Fiziki uzaklıkların sebep olduğu engeller ve yüksek maliyetler, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler teknoloji ve bilgi alışverişini önemli ölçüde engellemektedir. Teknolojik gelişmeler hem yeni imkânlar sağlayarak, hem de mevcut olan araçların kullanım maliyetini düşürerek, küreselleşmeye önemli katkıda bulunmaktadır. Nitekim okyanus ötesi nakliye bedelleri %50, hava taşımacılığı maliyetleri % 80 ve transatlantik telefon maliyetleri %99 oranında düşmüştür. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde uluslararası finansal piyasalar küresel bir nitelik kazanmıştır. Teknolojik gelişmeler ticaretin bileşenlerini de değiştirmektedir. Elektronik ticaretin sağladığı imkanlarla evden çıkmadan bir başka kıtadan mal sipariş edilebilmekte ve ödemeler kredi kartıyla yapılabilmektedir.

Politik Gelişmeler

II. Dünya savaşından sonra başlayan ve 1990'lara kadar devam eden soğuk savaş dünyanın politik olduğu kadar ekonomik olarak da ikiye bölünmesine neden olmuştur. Son elli yıllık tarihi dönemde üçlü bir yapı söz konusuydu ve bu yapının bir tarafında pazar ekonomisine dayanan çoğulcu ekonomiler, diğer tarafında planlı ekonomiye endeksli sosyalist ülkeler bulunmaktaydı. Üçüncü yapı ise çoğu batının eski sömürgesi gelişmekte olan ülkelerden oluşmaktaydı. Bu ülkeler kendi aralarında sosyo-ekonomik, politik, kültürel farklılıklar göstermekteydiler. Ancak 1990'lı yılların başlarında Sovyetler Birliğinin dağılması iki kutuplu dünyanın tek kutuplu dünyaya yani pazar ekonomisi ve demokrasi odaklı bir dünyaya geçmesine yardımcı olmuştur. Bütün bu politik ve düşünsel gelişmeler küreselleşmenin daha sık hafıza yaratmasına ve ayrıca bir süreç olarak daha çok hızlandırılmasına katkıda bulunmuştur.

· **Ekonomik Gelişmeler**

Dış ticarette daha çok mal piyasalarındaki serbestlik 1850'lilerden I.Dünya savaşına kadar devam etmiştir. Bu dönemde sanayileşmiş ülkelerin ticaretini destekleyen en önemli gelişme ulaşım teknolojisinde meydana gelen gelişmelerdir. Bu noktada demir yolu teknolojisinde yaşanan gelişmeler hem Avrupa içi hem de Avrupa dışı ticareti kolaylaştırmıştır. İki dünya savaşı arasındaki dönemde ekonomik koruma ve yüksek devalüasyonlar devletlerin dış ekonomi politikalarının merkez üssünü oluşturmuştur. Yüksek gümrük duvarlarıyla sağlanan korumalar ve fiyat rekabeti sağlamak amacıyla yapılan karşılıklı devalüasyonlar dünya ekonomisini ve barışı olumsuz yönde etkilemiştir. İkinci dünya savaşı sona ermeden, 1944 yılında Bretton Woods' da dünya ekonomik sisteminin kriterleri belirlenmiştir. Devalüasyonlara son veren, Amerikan Dolarına endeksli para sistemi uygulamaya konulmuştur. Aynı yıllarda korumayı sona erdiren GATT süreci de başlamıştır. IMF ve Dünya Ticaret Örgütünün de (WTO) katkısıyla mal piyasalarında küreselleşme bütün yönleriyle ortaya çıkmıştır. Ekonomik küreselleşmenin en önemli adımı finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerdir. Bretton Woods para sisteminin yıkılmasıyla sermaye hareketleri tempo kazanmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısında petrol fiyatlarındaki yükselişler, Arap ülkelerini petrol zengini yapmıştır. Arap ülkeleri sermaye piyasasına girerek Avrupa ve Amerika'ya büyük finansal kaynak aktarmışlardır. 1970'lerin sonunda döviz piyasaları küresel boyut kazanan ilk piyasalar olmuştur. Yaşanılan bu gelişmelerle ülkeler yabancı tasarruflardan daha fazla yararlanmak amacıyla finansal piyasalardaki kontrolleri kaldırmıştır. Dolayısıyla finansal piyasalara liberalizasyon kazandırılmıştır.

1980'lerde ve 1990'larda doğrudan yabancı yatırımlarda ve portföy yatırımlarında önemli artışlar yaşanmıştır. Bu durum söz konusu piyasalardaki liberalizasyonun yatırım ortamını iyileştirmesinden kaynaklanmıştır. Güneydoğu Asya ülkeleri uluslar arası sermayeden aldıkları paylarla hızlı ve dinamik bir kalkınma dönemine girmişlerdir. Küresel ekonomik bütünleşmenin en önemli profili uluslararası sermaye hareketlerindeki artıştır. Dolayısıyla bu ekonomik sistemlerde canlanma ve dinamikleşme meydana gelmiştir. Yaşanan ekonomik değişimler finansal küreselleşmeye yön vermiştir. Ancak emeğin küreselleşmesi işgücünün serbest dolaşımı sağlanamamış ve önündeki engeller yeterince kaldırılamamıştır. Fakat günümüzde emeğin küreselleşmemesi, sosyal ve ekonomik haklarda ve yasal düzenlemelerde uslular arası uyumlaştırma yönünde gelişmeler gözlenmektedir. Ekonomik küreselleşmenin ateşleyici güçlerinden biride Çok Uluslu Şirketlerdir (ÇUŞ). Çok uluslu şirketler doğrudan yabancı yatırımlara girişen ve üretim faaliyetlerini birden fazla sayıda ülkede gerçekleştiren şirketler olarak tanımlanmaktadır. Bu büyük şirketler faaliyetlerini düşük maliyetleri bölgelere kaydırarak dış ekonomik ilişkiler kurmaktadırlar. Dolayısıyla o bölgedeki ekonominin büyümesine yani gelişmesine katkıda bulunmaktadırlar. Nitekim küreselleşme kendiliğinden ortaya çıkan bir gelişme olduğu kadar yukarıda bahsedilen faktörlerin de sonucudur.

219 Dünya ticareti içinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin paylarından bahsediniz.Dünya ticaretindeki mevcut trendlerden bahsederek,geleceğe yönelik tahminlerinizi anlatınız.

	1948	**1953**	**1963**	**1973**	**1983**	**1993**	**1999**
Dünya (Milyar $)	58,0	83,0	157,0	578,0	1.835,0	3.639,0	5.473,0
Dünya Yüzde Payı	100	100	100	100	100	100	100
Kuzey Amerika	27,5	24,6	19,4	17,2	15,4	16,8	17,1
Latin Amerika	12,3	10,5	7,0	4,7	5,8	4,4	5,4
Batı Avrupa Ülkeleri	31,0	34,9	41,0	44,8	39,0	43,7	43,0
Merkezi,Doğu Avrupa,Baltık devletleri,BDT Ülkeleri (a)	6,0	8,2	11,0	8,9	9,5	2,9	3,9
Afrika	7,4	6,5	5,7	4,8	4,4	2,5	2,0
Ortadoğu	2,1	2,1	3,3	4,5	6,8	3,4	3,1
Asya	13,8	13,2	12,6	15,0	19,1	26,3	25,5
Japonya	0,4	1,5	3,5	6,4	8,0	10,0	7,7
Çin	0,9	1,4	1,3	1,0	1,2	2,5	3,6
Avustralya, Yeni Zelanda	3,7	3,2	2,4	2,1	1,4	1,5	1,3
Altı Doğu Asya Ülkesi*	3,0	2,6	2,4	3,4	5,8	9,7	10,0
Diğer Asya ülkeleri	5,8	4,5	3,1	2,1	2,7	2,6	3,0
GATT/DTÖ(b)	60,4	68,7	72,8	81,8	76,0	86,9	89,7

Dünya ticaret hacminde 1953 yılından itibaren önemli artışlar gerçekleşmiş, fakat 1990'dan sonra artış oranı azalmaya başlamıştır.	**1-** 7 ve 8 numaralı tablolarda görüldüğü üzere dünya ticaret hacmi artan bir seyir izlemektedir. Artış oranları önceki dönemlere göre 1953 yılında yüzde 27,3, 1963 yılında yüzde 94,0, 1973 yılında yüzde 261,3, 1983 yılında yüzde 219,2, 1993 yılında yüzde 99,6, 1999 yılında yüzde 52,2 olmuştur. Ticaret hacmindeki artış 1950 ve 1960'lı yıllarda daha düşük seyretmiş, 1970 ve 1980'li yıllarda çok yüksek gerçekleşmiş, daha sonra düşerek yaklaşık 1950'li yıllar seviyesine gelmiştir. Artış oranlarının 1973-1983 ve 1993-1999 dönemlerinde büyük ölçüde petrol fiyatlarındaki gelişmelerden, ülke kompozisyonundaki değişimlerden, 1993-1999 döneminde ise Baltık ülkeleri ile BDT Ülkeleri arasındaki ticaret rakamlarının dahil edilmesinden etkilendiği açıktır.
	Bu durum küreselleşme teorileri ve tespitlerinde ileri sürülen "mali piyasaların değerlerine nazaran dünya ticaret hacminin 1980'li yıllarda hemen hemen hiç değişmediği, dünya milli gelirinin yaklaşık yüzde 20 düzeylerinde kaldığı" görüşü ile kısmen mutabık gözükmektedir. Mali piyasaların değerleri ve bu değerlerdeki artışlar dünya ticaret hacmindeki artış ve oranları ile mukayese edilemeyecek kadar olağanüstü yüksektir. Bir örnek olarak 2000 yılında dünya döviz piyasasındaki işlem hacmi 1 trilyon doları aşkın bir seviyeye tırmanmıştır. Öte yandan dünya ticaret hacmi artış oranlarında 1990 ve takip eden yıllarda önceki dönemlere göre önemli azalmalar olmuştur.
	2- Dünya genel ithalat ve ihracatı büyük çoğunlukla Batı Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerika ve Asya ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Batı Avrupa ülkelerinin dünya ticaret hacmi içerisindeki payı son yarım asırlık dönemde sürekli en yüksek düzeyde olmuş, Kuzey Amerika'nın payı da ikinci büyüklük seviyesini

	korumuştur. Özellikle ihracatta Kuzey Amerika'nın 1948 ve 1953 yıllarındaki payı, Batı Avrupa ülkelerinin paylarına nazaran düşmüş, son yirmi yıllık dönemde de ithalattaki payı yükselmiştir. Asya ülkelerinin ticaret hacmi içerisindeki payı da yükselen bir seyir izlemiştir.
	Küreselleşme ile bölgesel yoğunlaşmanın gözlendiği, Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik bölgesinin dünya ticaretinin yüzde 90'ını gerçekleştirdiği, AB, NAFTA ve APEC dikkate alındığında bu sürecin yoğunlaşarak devam edeceği görüşleri fiili durumla tam örtüşmektedir.
Küreselleşme özellikle Asya'da önemli değişikliklere yol açmış, Çin ve Hindistan gibi dünya ticaretinde küçük paya sahip olan Asya ülkeleri üst sıralara yükselmiştir	**3-** Keza, küreselleşmenin özellikle Asya'da önemli değişikliklere yol açtığı, dünya ticaretinde çok küçük paya sahip olan Asya ülkelerinin halihazırda üst sıralara yükseldiği, Çin ve Hindistan'ın bu ülkelere örnek teşkil ettiği, özellikle Hindistan'ın konvertibilite, yabancı sermaye teşvikleri, sermaye hareketleri kontrollerinin kaldırılması, devletin küçültülmesi, yazılım endüstrisi konusu ile yüksek mühendislik isteyen üretim dallarında kaydettiği önemli ilerlemeler yolu ile rekabet gücünü geliştirdiği, ülkenin bir yandan nüfusunun yüzde 50'sinin okuma yazma bilmediği, diğer yandan da dünyanın en ileri roket ya da uyduları imal ettiği, uzay, atom ve silah teknolojisinde dünyanın ön sıralarında yer aldığı gibi saptamalar küreselleşme süreci teorileri ile paralellik göstermektedir.
	4- Türkiye ihracatının dünya ticaret hacmi içindeki payları 1948 yılından itibaren incelendiğinde genelde değişkenlik göstermesine rağmen 1990'lı yıllarda sürekli binde 4 civarında seyretmiş, diğer zaman dilimleri içerisinde de binde 1,4 ile 3,8 aralığında gerçekleşmiştir. En düşük oran binde 1,4 ile 1979 ve 1980 yıllarında, en yüksek oran da binde 4 ile 1953 ve 1998 yıllarında olmuştur. 1953 yılı Türkiye'de özellikle altyapı yatırımlarına yavaş da olsa başlandığı,

	yardım adı altında yabancı kapitalin geldiği, tarımın modernizasyonuna kısmen başlanabildiği, Et ve Balık kurumu gibi üretici ve piyasayı düzenleyici kuruluşların faaliyete geçirildiği, şirketleşmelerin ve sanayileşmenin kısmen başladığı döneme rastlamıştır. Bu dönem aynı zamanda dünyada ikinci küreselleşme sürecinin henüz sonuçlanmadığı, sürekli hammadde sağlama ve mamul maddelere pazar bulma, fazla nüfusa yer arama, sermayenin marjinal verimliliğinin yüksek alanlara kayması aşaması olarak nitelendirilmektedir. 1998 yılı ise dünyada üçüncü küreselleşme sürecinin devam ettiği bir zaman dilimidir. Bu süreç çok uluslu şirketlerin güçlendiği, optik kablonun ve bilgisayarın bulunduğu, bu suretle iletişim devriminin gerçekleştiği, Sovyetler Birliği bloğunun sona erdiği ve Batı Avrupa ülkelerinin böylece rakipsiz kaldığı dönem olarak görülmektedir.

220 Üçlü acmaz nedir aciklayiniz. Turkiye neden sabit kur-para politikasi-serbest sermaye hareketleri politikasindan serbest kur-para politikasi-serbest sermaye hareketleri politikasina gecmistir. Son yillardaki Turkiye ekonomisini de goz onunde bulundurarak degerlendiriniz.

İKTİSAT POLİTİKASI TRİLEMMASI (ÜÇ AÇMAZ)i

- Açık Sermaye Piyasaları
- Sabit veya Yönetilen Döviz Kurları
- Para Politikasının Otonomisi Faiz Oranlarının Kontrolü

"Trilemma" kavramı, hükûmetlerin bu üç hedeften aynı anda sadece ikisini gerçekleştirebileceklerini ifade etmektedir. Bu perspektiften, sermaye piyasaları açık olan bir ülke, döviz kurunun serbestçe dalgalanmasına izin vermek şartıyla faiz oranlarını hâla kontrol edebilir.

Fakat böyle bir ülke döviz kurunu yönetmek isterse, faiz oranları üzerindeki kontrolünü bırakmak ve onu döviz kuru hedefleriyle uyumlu bir şekilde tutmak zorundadır. Sabit döviz kuru olan bir ülke dış faiz oranları değiştiğinde döviz piyasasına müdahale ederek kendi faiz oranlarını düzenlemekten kaçınabilir. Yani merkez bankası döviz alıp satabilir. Örneğin, eğer dış faiz

oranları yükselirse ve sermaye çıkışı hükûmete devalüasyon baskısı yaparsa merkez bankası döviz rezervlerinin bir kısmını yerli para karşılığında satar ki bu da yerli paranın değerini artırır. Fakat; böyle yaparak merkez bankası bir spekülatif atak riskini artırmış olur. Çünkü spekülatörler azalan döviz rezervlerini, merkez bankasının döviz kurunu savunma gücünün zayıfladığının bir göstergesi olarak alırlar ve buna daha fazla yerli para satarak cevap verirler. Sonuçta rezervler eridikçe merkez bankası, müdahalesini durdurmak için ya parasını devalüe etmek ya da serbestçe dalgalanmasına müsaade etmek zorunda kalır.

Böylece yükselen dış faiz oranları sabit döviz kuru ve açık sermaye piyasalarına sahip bir ülkeyi zor bir seçimle karşı karşıya bırakır; ya yerli parayı korumak için faiz oranları yükseltilecektir, ya da döviz kuru hedefi terk edilip devalüasyon yapılacaktır. Paranın değerini korumak için yapılan döviz müdahalesi, sadece sonucu geciktirir.

Sermaye hareketliliği, pek çok gelişmekte olan ülkenin karşı karşıya bulunduğu kısıtlamaları azaltmaktadır. Brezilya'nın bugünkü ekonomik krizi bunun bir örneğidir. 1998'de Brezilya hükûmeti, daha önceki Meksika, Tayland, Endonezya, Rusya ve diğer ülkelerde spekülatif atakların zorladığı devalüasyondan kaçınmak istemişti. Yeniden seçilen başkan Cardoso, ülkenin para birimi olan Real'i sabit döviz kuru sistemini korumak için, bütçe açıklarını azaltmak ve faiz oranlarını artırmak sözü verdi. Brezilya bu politika tercihinden ötürü IMF ve ABD hükûmeti tarafından 41,5 milyar dolarlık krediyi içeren bir istikrar programı ile ödüllendirildi. Faiz haddinin yükselmesine rağmen bütçe açığı yüksek kaldı ve yabancı yatırımcılar hükûmete güvenlerini kaybederek milyarlarca doları ülke dışına çıkardılar. Döviz kurunu korumak için birkaç milyar dolar rezerv kaybettikten sonra Brezilya hükûmeti bu işi bıraktı. Brezilya hükûmetini faiz hadlerini yüksek tutmaya ve kamu harcamalarını azaltmaya iten şey, sadece yabancı yatırımcıların baskısı değildi. Ayrıca ülkenin büyük miktardaki yabancı para borcu ve yüksek enflasyon talihi de bunda etkili oldu. Eğer Brezilya paranın değer kaybetmesine izin vermiş olsaydı, faiz hadlerini düşürebilir ve sert malî tedbirler almak zorunda kalmazdı. Fakat Brezilya'nın döviz kurunu sabit tutma isteği, uzun dönem enflasyonist dinamiğinden kaynaklanmaktadır. Bu dinamik ancak yakın geçmişte yeni bir paranın arz edilmesi ve diğer tedbirlerle kontrol altına alınabilmiştir. Ayrıca yine Brezilya bu kadar büyük bir borca sahip olmasaydı, mevcut dış borçlarını yine dış borçla ödemek için sürekli sermaye girişine bağımlı olmazdı ve yabancı kreditörleri memnun etmeye çalışmazdı.

Özetlemek gerekirse faiz oranı politikası uluslararası sermaye akımları tarafından kısıtlanır. Fakat kısıtların sıkılığı, döviz kuru rejimi, ülkenin büyüklüğü, gelişme düzeyi ve dış borçları gibi faktörlere bağlıdır. Genel olarak döviz kuru politikası üzerindeki kısıtlar, döviz kuru sabit veya yönetilen olduğu durumlarda, daha sıkıdır.

Büyük makro dengesizliklerin yaşandığı ülkelerde (Latin Amerika ülkeleri, Türkiye ve Uzak Doğu dışındaki gelişmekte olan ülkeler), hükûmetlerin izlediği para politikalarını etkinsizleştiren en önemli olay ''para ikamesi" olgusudur. Bir kere makro dengesizlik

başlayıp halkın yerli paraya olan güveni sarsıldığında, "para ikamesi" ortaya çıkmakta, yerli para talebi azalıp dolar-mark gibi "sağlam" paralara bunun yerine ikame edilmeye başlamaktadır. Böyle bir durumda makro dengeyi kurmak olanaksızlaşmaktadır. Çünkü, yerli para talebinin giderek azalması ve yabancı paraların bunun yerini alması, paranın dolanım hızını yükseltmekte ve bu da enflasyonu denetimden çıkartmaktadır.

Dolarizasyon sürecini yaşayan ülkelerde enflasyon oranı optimum oranların üzerinde gerçekleşir. Bu ülkelerde politikacılar, iktisat politikası araçları üzerindeki kontrollerini kaybetmektedirler. Dolarizasyon, elde tutulan yabancı paraların ülkelerine faizsiz kredi vermek demektir. Bu da, ülkenin alması gereken dış kredi için, artan rizikosu dolayısıyla yüksek faiz hadleri ödemek zorunda kalması anlamına gelmektedir.

Belirli bir enflasyon düzeyini sürdürebilmek için hükûmetlerin yapacakları emisyon miktarı giderek sınırlanmaktadır. Emisyon miktarının sınırlanması hükûmetleri iç ve dış borçlanmaya sevk etmekte, bu da artan faiz yükü nedeniyle bütçe açıklarını büyütmektedir. Kamu finansman açığını enflasyona yol açarak çözmenin imkânı kalmamıştır. Enflasyon, faizleri yükselterek, finansman açıklarını daha da büyütmektedir. Geçmişte enflasyondan en çok faydalanan kesim olan kamu sektörü artık bundan büyük zarar görmektedir.

Merkez Bankalarının hükûmetten bağımsızlığı da yeni bir akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu akımın nedenleri üzerinde tartışmalar vardır. Bir kere, bu akımın gelişmiş ülkelerde yayılma eğilimine girdiği yıllarda enflasyon oranı %2-4 arasında değişiyordu. O hâlde bu eğilimin nedeni hükûmetlerin para arzını denetimsiz artırmaları değildir. Özellikle parasal sermaye hareketlerinin serbestleştiği bir ortamda merkez bankalarının rezervleri sürekli değişmektedir. Bu da diğer şartlar veri iken emisyon hacmini değiştirmektedir. Rezervlerdeki artış emisyon hacmini artırmakta, azalış ise emisyon azalışına yol açmaktadır. Merkez Bankalarının temel işlevi, bu değişmelerin para arzına etkilerini "kısırlaştırmaya dönüşmektedir. Hükûmetler Merkez Bankasından kredi alamadıkları durumlarda ya iç veya dış borçlanmaya başvuracaklardır. Dış borçlanma, dünya piyasasından ve "dünya paraları" üzerinden fon talebinin artması demektir. Ancak bu aynı zamanda, Merkez Bankası bağımsızlaşmış gelişmekte olan bir ülkenin artık senyoraj hakkından, yani satın alma gücü oluşturma hakkından vazgeçmesi demektir. Böyle bir durumda, ülke kendi senyoraj hakkını kullanarak değil de dövizle borçlanarak satın alma gücü oluşturabilecektir. Bu da gelişmiş ülke paraları üzerinden fonlara talebin yükselmesine yol açacak ve bu ülke sermayesinin kâr haddinin yükselmesine yol açacaktır. Parasal sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, aslında, her ülke açısından hükûmetlerin egemenlik hakları olan para basmaya sınırlama getirmektedir. ii[42]

Ulus devletlerde egemenliğin göstergesi, Merkez Bankalarının devletin taahhüdünü taşıyan para basmalarıdır. İkinci dünya savaşı sonrası sömürgecilikten kurtulup bağımsızlığını ilan eden ülkeler ile SSCB'den ayrılan cumhuriyetlerin ilk yaptıkları iş kendi Merkez Bankalarını kurmaları ve ulusal paralarını çıkarmaları olmuştur. Çünkü ulus devletin simgesi senyoraj hakkındadır. Oysa bugün

malî piyasaların serbestleşmesi ile bu aşınmaktadır. Yaşanan "para ikamesi" olayı ve "sermaye giriş ve çıkışlarının döviz rezervlerini ve bu yolla da para arzım etkilemesi", hükûmetlerin para politikaları üzerindeki etkilerini iyice törpülemektedir. Faiz haddi ve döviz kuru, ülkenin gereklerine göre ayarlanmak yerine, uluslararası sermayenin gereklerine göre ayarlanmaktadır. Artık ulus-devlet, para miktarının büyüklüğünü ve bununla yakından bağlantılı faiz haddi ve döviz kuru gibi fiyatları, vatandaşlarının refahını gözeterek ayarlama gücünü neredeyse yitirmiştir.

---

221 Devletler bazen fazla terim urunlerini denize dokerler ya da yakarlar. Turkiye fazla findigi denize dokerse ureticilerin olumlu etkilenecegi dusunulmektedir. Bu sav ileri surulurken findigin arz ve talep esneklikleri icin ne gibi varsayimlar yapilmistir. Boyle bir durumda findik ureticilerinin gelirleri nasil etkilenir? Ayrica hukumet taban fiyat belirlerse ureticilerin gelirleri nasil etkilenir? Aciklayiniz.

TABAN FİYAT UYGULAMASI

Devlet, bazen bir mal ve hizmet için asgari ya da taban fiyat saptar. Emekçiler için asgari ücret, belli tarım ürünleri için destekleme fiyatları bu konuda iyi bilinen örneklerdir. Taban fiyat denge fiyatında ya da onun altında saptanırsa, hiç bir etkisi olmayacaktır. Çünkü denge hala ulaşılabilir durumdadır ve devletçe konulan taban fiyatla da tutarsız değildir. Ne var ki, taban fiyatın denge fiyatının üstünde olması halinde, bu fiyat bağlayıcı veya etkili bir fiyat olacaktır. Şimdi, bu bağlayıcı durumlarla ilgileneceğiz.

Devletin özellikle tarım ürünleri piyasalarına müdahalede başvurduğu etkin bir yöntem; piyasa için bir destekleme fiyatı saptayarak, bu fiyattan ürün satın almaktır. Bu uygulamada devlet, piyasa denge fiyatının üzerinde bir taban fiyat belirler ve bu fiyattan kendisine getirilen ürünü satın alır.

Ülkemizde Toprak Mahsulleri Ofisi, Fiskobirlik, Çaykur, Marmara Birlik, Tekel gibi kuruluşların yaptığı gibi, bu kuruluşlar ilgili malların piyasasına girerek belli bir fiyattan malı satın alırlar. Böylece bu malların fiyatının bu taban fiyatın altına düşmesine izin verilmez.

Taban fiyat uygulaması, piyasa döneminin uzunluğuna bağlı olarak farklı etkiler yaratır. Çok kısa piyasa dönemi, tarımsal üretimin biyolojik özelliği nedeniyle bitkisel ürünlerde çoğu durumda bir yıl kadar sürer. Ürünün hasadıyla başlayıp gelecek ekim mevsimine kadar süren çok kısa piyasa döneminde arz, birçok tarım ürününde, hemen hemen sabittir. Bu nedenle çok kısa piyasa döneminde arzın, şu ya da bu düzeyde belirlenecek taban fiyata herhangi bir tepkisi söz konusu değildir. Böyle bir durum, şekilde görülmektedir.

Şekil: Çok Kısa Dönem

Yukarıdaki şekilde, belirli bir yılın ürün arzının (S = Qı) olması üzerine, devletçe belirlenen destekleme fiyatı ya da taban fiyat, P_t'dir. Devlet P_t fiyatından kendisine getirilecek ürünü satın almaya hazır olduğundan hiç bir üretici, bundan daha düşük bir fiyattan ürününü satmaya razı olmayacaktır. Bu nedenle, piyasada tüketiciler de, ürünü devletçe belirlenen (P_t) taban fiyatından satın alacaktır. Ne var ki, (P_t) fiyatından

tüketicilerin talebi, (Q_t) kadardır. Bir başka deyişle, tüketiciler, piyasaya getirilen ürünün tamamını satın almazlar. Bu durumda, devlet, açıkladığı (P_t) taban fiyatı üzerinde, tüketicilerce satın alınmayan (Q_I-Q_t) kadar ürünü, satın almak zorunda kalacaktır.

Çok kısa piyasa dönemindeki bu uygulama; kuşkusuz üretici gelirlerinde önemli artışlara yol açar. Zaten uygulamanın amacı da, üretici gelirlerini artırmaktır. Ancak, bu uygulama, piyasa fiyatını yükseltmek suretiyle tüketicilerin büyük ölçüde rant kaybına yol açar.

Bir tarımsal ürünle ilgili destekleme fiyatının ekimden sonra, ancak hasattan önce belirlenmesi durumunda, artık kısa piyasa dönemi söz konusudur. Bu durumda, çiftçiler; su, kimyasal gübre, ilaç gibi verimliliği etkileyen aramalların farklı yoğunluklarda kullanarak, kısa dönemde piyasaya arzedecekleri mal miktarını belirli sınırlar içinde değiştirebilirler. Bir başka deyişle, tarımsal ürün arzı, kısa piyasa döneminde, az da olsa, belirli bir esneklik gösterir. Şekil böyle bir durumu yansıtmaktadır.

Normal piyasa koşullarında ürünün fiyatı arz ve talebe göre oluşacağından (şekil) OPı fiyatında OQı kadar ürün satılacaktır. Devlet üreticileri korumak amacıyla ürünün taban fiyatını OP_t düzeyinde tutmak isterse o zaman talep miktarı OQ_t'ye düşecektir. Fakat OP_t yüksek fiyatı karşısında ürün arzı artacaktır (OÇh). Bu durumda, arz ve talep arasında BC aralığı kadar bir arz fazlası meydana gelince bu BC arz fazlasını devlet OP_t fiyatından satın alacaktır. Bu durumda diğer özel girişim alıcıları da devletin uyguladığı fiyata uymaya zorunlu kalacaklardır. Dışsatımı olanaklı malların üretimini özendirmek için de destekleme alımlarına başvurulabilir.

Şekil: Kısa Dönem

Fiyat Sübvansiyonu

Piyasa talebinin düşük bir esnekliğe sahip olması durumunda, piyasaya arz edilen mal miktarının herhangi bir nedenle artması; King Kanunu nedeniyle, üretici gelirlerini önemli ölçüde düşürür. Genellikle tarımsal ürün pazarlarında kendini gösteren bu tür durumlarda, hükümetler, üreticileri korumak amacıyla, zaman zaman, çeşitli mal ve hizmetlerde, fiyat sübvansiyonu uygulaması yaparlar. Şöyle ki; fiyatlar serbest piyasa koşullarında oluşur. Yani devlet müdahale etmez. Başka bir deyişle, piyasadaki alış-verişler cari fiyat üzerinden işlem görür. Ancak, devlet üretilen veya satılan her birim başına garanti bir fiyat verir. Garanti fiyat ile cari fiyat arasındaki farkı, üreticiye nakit olarak öder. Mali yardım, hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumaktadır. Gerçekte tüketici bir birim malı, düşük piyasa fiyatından satın alarak belli bir avantaj sağlamaktadır. Oysa bu avantaj taban fiyat uygulamalarında yoktur. Özellikle stok yapılması güç olan tarımsal ürünlerde destekleme alımları yerine sübvansiyon politikasına başvurulur. Bununla beraber sübvansiyon politikasının destekleme alımlarından daha zor bir uygulama olduğu da açıktır.

Hükümetçe belirlenen garanti fiyatının piyasa üzerindeki etkileri; ele alınan piyasa döneminin niteliğine bağlıdır.

Çok kısa piyasa döneminde, garanti fiyatının, piyasa mekanizmasının işleyişi ve piyasa denge fiyat ve miktarı üzerinde, herhangi bir etkisi yoktur.

Bu nedenle, tüketici rantı değişmez.

Garanti fiyatı, çok kısa piyasa döneminde, yalnızca üreticilere hükümetçe yapılacak doğrudan sübvansiyon ödemelerinin hesaplanmasında kullanılan bir ölçütten ibarettir. Ne var ki, kısa ve uzun piyasa dönemleri için, aynı şeyleri söylemek olurlu değildir. Çünkü, piyasa dönemi uzadıkça, arzın fiyat esnekliği artar.

Aşağıdaki şekil-44, fiyat sübvansiyonu uygulamasının kısa piyasa dönemindeki sonuçlarını göstermektedir.

Şekil-44: Kısa Dönem

Buna göre, başlangıçta piyasa denge fiyatı (Pı) ve denge değiş-tokuş (mübadele) miktarı (Qı) iken hükümetin (P_g) gibi bir garanti fiyatı belirlemesi üzerine, piyasaya arzedilen mal miktarı (Qı) düzeyinden (Q_2) düzeyine çıkmıştır. Piyasaya arzedilen mal miktarındaki bu artış, piyasa denge fiyatının (Pı)'den (P2)'ye düşmesine neden olmuştur. Piyasa denge fiyatının düşmesi, tüketicilerin elde ettikleri gönenci arttırmıştır. Ancak, tüketici gönencindeki bu artma hükümetin sübvansiyon yükünün artması pahasına gerçekleşmiştir.

Fiyat sübvansiyonu, ancak, yerleşik belge düzenine ve iyi örgütlenmiş mal borsasına sahip ülkelerde uygulanabilir. Çünkü, üreticilerin kendileri için saptanmış sübvansiyonu alabilmeleri; hem de fiyat yönünden, sattıkları malı belgelendirmelerine bağlıdır.

Taban fiyatın uygulandığı en önemli alanlar bazı tarım ürünleri piyasaları ve işgücü (emek) piyasasıdır. Türkiye'de Devlet tütün, fındık, buğday ve çay gibi bazı ürünler için taban fiyat uygular; ürünleri taban fiyattan satın almayı garanti eder. Üretici ürününü devlete veya devlet dışındaki alıcılara taban fiyatı üzerinden satar. Genellikle arz fazlası devletin elinde kalır ve devlet bu arz fazlasını daha düşük fiyata ihraç ederek, imha ederek, yakarak (tütün ve çay) veya askeri birliklere ve okullara dağıtarak (fındık) elden çıkarmaya çalışır.

Devlet, öte yandan bazı ürünlerin ekim alanlarını sınırlandırarak arzı azaltmayı hedefler.

Tarım piyasaları doğası gereği üretim, fiyat ve gelir istikrarsızlıklarının yasandığı piyasalardır. Ekonomi teorisinde, bu istikrarsızlıkların temelinde fiyatı olusturan unsurlar olan arz ve talebin özelliklerinin yattığı gösterilmektedir. Tarım ürünlerine olan talebin gelir esnekliği düsüktür; diğer bir deyisle tüketicilerin gelirlerinden tarım ürünleri tüketimine ayırdıkları paydaki artıs gelirlerindeki artısın gerisinde kalmaktadır. Aynı zamanda tarım ürünlerinin talebinin fiyata karsı olan duyarlılığı da düsüktür. Arz açısından ise tarım ürünleri arzının tabiat sartlarından büyük ölçüde etkilenmesi ve tarım ürünleri üretim sürecinin uzun sürmesi nedeniyle tarım ürünleri arzı fiyatlara gecikerek uyum gösterebilmektedir. Tarım ürünleri arz esnekliğinin ve tarım ürünleri talebinin gelir ve fiyat esnekliğinin düsük olması talepteki ve/veya arzdaki bir değismenin tarım ürünleri fiyatlarını siddetli ölçüde etkilemesi sonucunu doğurmaktadır. Dönemsel fiyat dalgalanmalarına neden olabilen diğer bir faktör de; üreticilerin önceki dönemlerdeki ürünün fiyatlarına göre gelecekteki üretimlerini planlamalarıdır. Ayrıca ülkemizde tarımsal isletmelerin küçük ve çok parçalı olması,

pazarlama ağlarının yetersizliği, üretici örgütlenmelerinin düsük olması, üreticilerin yeterli düzeyde eğitime ve teknik desteğe sahip olmaması ve üretim faaliyetlerinin pazar kosullarına uygun olarak gerçeklesememesi gibi unsurlar bu pazarda yasanan sıkıntıların temelinde yer almaktadır.

228 Dolayli ve dolaysiz vergi nedir? Ulkemizde vergiler icerisinde hangisi daha fazladir ve bunun ekonomiye etkileri nedir?

DOLAYLI VERGİLER EN ADALETSİZ VERGİLERDİR

Dolaylı vergiler; tüm tüketicilerin satın aldıkları mal veya hizmetlerin içinde ödedikleri KDV, ÖTV gibi vergilerdir. Dolaylı vergiler en adaletsiz vergidir. Çünkü, vergi adaletinin sağlanabilmesi için az kazanandan az vergi, çok kazanandan çok vergi almak gerekir. Dolaylı vergileri, gelir düzeyi ne olursa olsun tüm tüketiciler aynı miktarda öderler. Aldıkları mal veya hizmetin içindedir. KDV, ÖTV gibi vergiler, asgari ücretliden de holding patronundan da aynı miktarda alınır. Bir litre benzin ya da bir ekmek aldığınızda veya cep telefonuyla konuştuğunuzda sabit gelirli bir tüketicinin ödediği dolaylı vergi ile Holding patronunun ödediği vergi aynıdır. Oysa sabit gelirli bir tüketicinin aylık geliri ortalama 650 YTL iken Holding patronunun aylık geliri 65.000 YTL' dir. Dolaylı vergiler, ülkedeki gelir grupları arasındaki uçurumu artırmaktadır. Uygulanan yanlış vergi politikaları, vergide adaleti sağlayamamaktadır. Bütün dünyada her yıl dolaylı vergilerin payı azalmakta, diğer ülkeler kazançtan- servetten alınan vergiyi artırmaktadır. Ülkemizde ise dolaylı vergilerin vergi gelirleri içersindeki payı sürekli artmaktadır.1994 yılında % 51.7 olan oran 2000 yılında % 59'a, 2004 yılında % 69'a çıkmış, 2005 yılında ise % 73'e çıkması planlanmıştır. Son on yılda dolaylı vergiler sürekli artmıştır. Oysa aynı dönemde kar ve kazançtan alınan vergi 1994 yılında %48 iken 2000 yılında % 40'a, 2004 yılında % 30'a düşmüştür. 2005 yılında ise % 25 olacaktır. Bu % 25'in çoğu da yine işçi, memur gibi bordro mahkumlarından alınan Gelir Vergisidir. Bütün Türkiye'de 2004 yılında tüm serbest meslek sahiplerinin ödediği vergi 1.77 katrilyon, ücretlinin ödediği vergi ise 15.7 katrilyondur. Kamu şirketleri dahil bütün büyük şirketlerin, holdinglerin ödediği vergi ise ücretlinin ancak yarısı kadar 8.7 katrilyondur. Vergi gelirlerinin çoğunu tüketiciler ödemekte, ancak tüm zenginlik, servet ve refah ise sabit gelirlinin yarısı kadar bile vergi ödemeyen sermaye sahiplerine, şirket, holding patronlarına akmaktadır. Bir kilo peynirde tüketici Kazım'dan da, Holding sahiplerinden de aynı vergi alınmaktadır. ADALET BU MU? EŞİTLİĞİ BÖYLE Mİ ANLAMAK GEREKİR?

DOLAYLI VERGİLER KAYITDIŞILIĞIN,
HAKSIZ KAZANCIN SEBEBİDİR.

Dolaylı vergiler aynı zamanda kayıt dışılığın nedenlerinden de biridir. Ülkemizde resmi açıklamalara göre; 90 Milyar YTL kazanç kayıt dışında, hiçbir vergi ödenmeden direkt kaçakçının cebine girmektedir. Maliye Bakanlığının kendi dergisi olan "Maliye Dergisi"ülkedeki vergi adaletsizliğini ve denetimsizliği ilan etmektedir. Serbest meslek sahibi, esnaf, tüccar vb. gelir vergisi mükellefi, iş sahiplerinin gelir vergisi içindeki payı 1992 yılında % 12 iken 2003 yılında % 6'ya düşmüştür. Vergi kaçakçılarına, hayali ihracatçılara sürekli af çıkarılırken vergi kaçırma oranları sürekli artmış ve denetlenen mükellef sayısı azalmıştır. Servetten, kazançtan, kardan vergi almayan, vergi kaçakçılığına göz yuman iktidar, tüketicinin cebinden elini çekmemiş ve KDV, ÖTV gibi dolaylı vergileri

sürekli artırmıştır.
Maliye Bakanlığı, vergi denetim kadrolarını boş tutarken 20.000 imam kadrosu ile Diyaneti, binlerce kadro ile Polis Teşkilatını takviyeye gitmektedir. Bu hükümet de artık bıçağın kemiğe dayandığını bilmekte, tüketicinin, vere vere tükendiğini görmekte ve önlemini almaktadır. Özünde birer tüketici olan polislerin ve imamların sayısını artırarak, tüketicilere "Kırk katır mı, kırk satır mı? " mesajını vermektedir.

DOLAYLI VERGİLER DÜŞÜRÜLMELİ, KAMUSAL HİZMETLERDE KDV KALDIRILMALIDIR
Maliye Bakanı UNAKITAN, iktidarın ilk günlerinde "Bir ülkede % 67 dolaylı vergi adaletsizliktir, bu oranın aşağıya çekilmesi lazım." diye demeç verirken, kendi döneminde % 73'e çıkması adaletsizliğin katmerleşmesidir. Maliye Bakanlığı tüketicinin cebinden derhal elini çekmelidir. Eğitimde, sağlıkta, elektrikte, suda ve diğer kamusal hizmetlerde KDV kaldırılmalıdır. Benzinde, kişisel bakım ürünlerinde, iletişimde ÖTV indirilmelidir. Tüketicinin değil vergi kaçıranların, hayali ihracatçıların ve banka hortumlayanların üzerine gidilmelidir.

229 Enflasyonist bir ekonomi nin ozellikleri nelerdir? Bu ekonomide devlet nasil bir maliye politikasi izlemelidir ve kullanacagi maliye politikasi araclari neler olacaktir? Aciklayiniz.

Enflasyon, bir ekonomide, belli bir dönemde, fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesidir. Enflasyon, cari fiyat düzeyinde toplam talebin, toplam arzdan fazla olmasından kaynaklanmaktadır.
Bir ekonomide enflasyon, kısa dönemde kaynak ve gelir dağılımını bozduğu, uzun dönemde ise büyümeyi engellediği için mücadele edilmesi gereken önemli bir istikrarsızlık kaynağıdır.

Kamu Harcamaları Politikası
Enflasyonla mücadelede, kısa dönemde alınacak maliye politikası önlemlerinden birisi, ekonomide arza göre fazla olan talep fazlasını çekebilmek amacıyla, gelirleri eski düzeyinde bırakarak harcamaları azaltmak olacaktır. Çünkü kamu harcamalarının kendisi talep niteliğinde olan talep yaratan işlemlerdir.

Mal ve Hizmet Alımına Yönelen Kamu Harcamaları
Yatırım Harcamaları: Kısa dönemde, kamu yatırım harcamalarında yapılacak kısıntı, toplam talebi daraltacağından antienflasyonist etki yaratır. Kısa dönemde enflasyonla mücadele için yatırım harcamalarında yapılacak bir kısıntı, uzun dönemde ekonominin kapasitesini daraltıcı bir etki yaratacaktır. Yatırım harcamalarının etkileri uzun dönemde görüleceği için yatırım harcamalarındaki kısmalar dirençle karşılaşmaz.
Cari Harcamalar: Personel harcamalarında yapılacak kısmalar, dirençle karşılanırken; eğitim, sağlık gibi beşeri sermaye harcamaları, cari harcamalarda yapılacak bir kısıntı sonucu hem kalite hem de miktar açısından etkilenir ve bu durum uzun dönemde ekonominin gelişimi üzerinde çeşitli nlar yaratır. Cari harcamalar, bir ekonomide üretim kapasitesinin işlerlik kazanması için yapılan harcamalardır. Buna göre, mevcut kapasite ile bu harcamalar arasında optimum bir bileşim

gerçekleşmişse yani mevcut kapasite cari harcamaların düzeyi ve bileşimi ile uyumlu ise, cari harcamalarda bir kısıntıya gidilmesi bu üretim kapasitesinden tam olarak yararlanılamaması sonucunu doğuracaktır.

Kamu Transfer Harcamaları: Mesela sosyal yardımlarda bir kısıntıya başvurmak arzulanmayacak, mali ve ekonomik transfer harcamalarının azaltılması ise, baskı grupları aracılığıyla politik dirençle karşılaşacaktır.

Kamu Gelirleri Politikası

Enflasyonist bir ekonomide, toplam arza göre fazla olan toplam talebi azaltabilmenin bir diğer yolu da, kamu harcamalarını aynı düzeyde bırakarak kamu gelirlerini artırmaktır.

Vergi Gelirleri Politikası

Enflasyonun hüküm sürdüğü bir ekonomide, vergileri artırmak, diğer bir deyişle vergi yükünü yükseltmek, kısa dönemde vergi yükümlülerini likiditeden mahrum etmek, bütçe fazlasını meydana getirmek ve ekonomideki satın alma gücü fazlasını emmek bakımından gerekli olmaktadır.

Vergiler, kişilerin kullanılabilir gelirlerinde, bu yolla özel tüketim ve yatırım harcamalarında bir azalmaya neden olarak ekonomi üzerinde daraltıcı etkiye sahiptirler. Bu nedenle kısa dönemde enflasyonla mücadelede, maliye politikalarından birisi de yeni vergiler koyarak ya da mevcut vergi oranlarını yükselterek vergi gelirlerini artırmak olacaktır.

Vergilerin artırılmasının toplam talep üzerinde olduğu kadar, toplam arz üzerinde de etkisi olduğu bilinmektedir. Bu nedenle enflasyonla mücadele programında, farklı vergilerin ekonomi üzerinde farklı etkilerinin gözönünde bulundurulması ve amaca en uygun bileşimin seçilmesi gerekmektedir.

Gelir Vergileri

Enflasyonist bir ekonomide, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi olduğu kadar, toplam talebi kısmak açısından da güvenilir bir vergidir. Artan oranlı yapısı nedeniyle çok önemlidir. Ancak yüksek gelir gruplarına ilişkin marjinal vergi oranlarında gerçekleştirilecek şiddetli artışlar, tasarruf gücü yüksek bu kişilerin tasarrufta bulunma ve yatırım yapma isteklerini kısabilir.

Buna karşılık düşük gelir gruplarındaki artışlar, bu gruba dahil kişilerin tüketim eğilimleri yüksek olduğu için ekonominin toplam talep düzeyi üzerinde kısıtlayıcı etkisi daha fazla olacaktır.

Bir ekonomide enflasyonla mücadele için, gelir vergilerinde değişiklik yapılması politikasının tüketim harcamaları üzerindeki azaltıcı etkisi, harcamalar üzerinden alınan vergilere göre daha azdır. Çünkü gelir vergisinin bir kısmı tasarruflardan ödenmektedir.

Gider Vergileri

Gelir vergilerine göre, toplam talebi kısmada daha etkili olan gider vergilerinin tümü, tüketicilerin harcamalarını kısmaktadır. Gider vergilerinin varlığının ve yükünün. kişiler tarafından daha az hissedilir olması nedeniyle, gelir vergilerinde olduğu kadar kesin ve çabuk baskı gruplarının dirençleri ile karşılaşılmadan değiştirilmeleri mümkündür.

Düşük gelir grupları üzerinde daha ağır bir yük meydana getirmesi ve özellikle enflasyonist ekonomide, bu vergilerin başlangıçta vergilenir mallar üzerinde meydana getirdiği fiyatları yükseltici etkisinin; ücret-fiyat etkilenimini hızlandıracağı

konusu, olumsuz yönlerindendir.

Servet Vergileri

Enflasyonla mücadele amacıyla kullanılma olasılığı, gelir ve gider vergilerine göre çok azdır. Çünkü servet vergileri, ekonomik dalgalanmalar yönünden hiç de duyarlı olmayan vergilerdir.

Vergi politikası yoluyla, uzun dönemde toplam arzı toplam talep düzeyine çıkarmak için, vergi sisteminin yapısına hızlandırılmış amortisman, vergi ayrıcalık ve bağışıklıkları gibi teşvik kurumları sokulacak, yani teşvik edici vergi politikası uygulanacaktır.

Borçlanma Politikası

Borçlanmanın kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi, borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanmanın, toplam talebi azaltıcı bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisi, vergilere göre daha azdır.

Borçlanma kişilerden ve firmalardan yapılırsa: Kısa dönemde özel harcamaların azalarak ekonomiyi daraltıcı bir etkinin yaratılacağı, bu daraltıcı etkinin diğer borçlanma kaynaklarıyla karşılaştırıldığında en çok olacağı açıktır. Çünkü kişiler ve firmalar, devlet tahvili alımlarını, ya tasarruflarını ya da tüketimlerini kısarak karşılayacak, her iki durumda da özel kesimin toplam talebi azalmış olacaktır. Eğer kişiler tüketimlerini kısarak tahvil alıyorlarsa özel tüketim harcamaları azalacak, tasarrufları kısarak tahvil alıyorlarsa, bu tasarrufların yöneleceği özel yatırım harcamaları azalacaktır.

Borçlanmanın ticari bankalardan yapılması durumunda: Ekonomide daraltıcı etki yaratılıp yaratılamayacağı, bankaların borç verecekleri parayı nereden karşılayacaklarına bağlıdır. Eğer ticari bankalar, devlete borç verdikleri parayı, kredi talebinin yeterince yüksek olmadığı bir durumda, kullanılmayarak atıl olarak portföylerinde tuttukları miktarlardan karşılıyorlarsa, kısa dönemde, ekonomide daraltıcı etki, özel kesimin talebinde bir azalma meydana gelmeyeceği için gerçekleşmeyecektir. Bankaların atıl tuttukları fonları devlete borç vermeleri durumunda, devletçe elde edilen fonların harcanması, ekonomi üzerinde genişletici etki yaratacaktır. Ancak bankalar, özel kredi talebinin yüksek olduğu, bu nedenle kullanılmayarak atıl tutulan miktarların olmadığı bir durumda, bu fonları devlet tahvili alımında kullanırlarsa, özel kesimin kredi talebi kısılacağından, ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki meydana gelecektir.

Merkez Bankası'ndan borçlanılması: Merkez Bankası'nın devlet tahvili satın alması, para basımı yoluyla gerçekleştirildiğinden ekonomi üzerinde hiçbir daraltıcı etki meydana gelmeyecek, hatta bu fonların harcanması durumunda genişletici etki yaratılmış olacaktır. Çünkü, ilk olarak ekonomide para arzı borçlanılan miktar kadar artmakta, ayrıca buna ek olarak, banka sisteminin nakit dengesinin artması ve böylece bankaların özel sektöre daha fazla borç verme imkanının yaratılması sonucu kaydi para miktarı da yükselmektedir.

Bir ekonomide borç miktarındaki değişikliklerin, kısa dönemde toplam talep düzeyini etkileme derecesi, borçlanmanın kaynağına göre farklılık göstermektedir. Ancak borçlanma, bu açıdan diğer bir kamu geliri olan vergiler ile karşılaştırıldığında, borçlanmanın genel olarak, toplam talebi azaltıcı ve bu yolla ekonomiyi daraltıcı etkisinin daha az olduğu görülmektedir. Yani, vergi, aynı miktardaki borçlanmaya oranla, bir ekonomideki toplam harcama miktarını daha fazla azaltacak ve daha fazla

antienflasyonist etki yaratacaktır.

Ayrıca, bir ekonomide, borçlanma sonucu ortaya çıkacak talep azalması etkisinin, tüketim harcamalarından çok yatırım harcamalarında görüleceği açıktır.

230 Keynesyen ve Monetarist okulların paranın dolanım hızı hakkındaki görüşlerini ve teoriden çıkan politika sonuçlarını açıklayınız ?

Keynesyen Para Talebi

Keynes, elde para tutmayla ilgili olarak muamelat, ihtiyat ve spekülasyon saikleri olmak üzere üç saik üzerinde durmaktadır.Bunlardan muamelat ve ihtiyat saikle-riyle kişilerin para talep etmeleri, paranın alışverişleri kolaylaştırıcı özelliğinin bir sonucudur. Buna karşılık spekülasyon saiki paranın bir aktif olarak kullanımından ve kıymet saklama özelliğinden türetilmekte-dir.

A. Muamelat ve ihtiyat Saikleri: Keynes'in muamelat ve ihtiyat saikleriy-le para talebi Cambridge okulu tarafından geliştirilmiş analize yeni bir ilavede bulunmamaktadır. Muamelat para talebi rutin ve öngörülen normal cari muameleleri yapmak için gerekli para talebidir.

Bu muameleler özel kişiler ve firmalar tarafından yapılır. Bu nedenle Keynes muameleleri, gelir saiki ve iş saiki olmak üzere iki kısımda düşünmektedir. Gelir saiki özel kişilere uygulanan muamelat saikidir. Muamelat saikiyle para talebi kişilerin gelirleriyle ödemeleri arasındaki oransızlıktan doğmaktadır. Keynes'e göre bu saikın gücü gelirlerin boyutuna ve gelirlerin elde edili-Şİyle ödemeler arasındaki zaman aralığına bağlıdır. îş alemi muamelat saikiyle parayı, karşı karşıya oldukları maliyetlerle satışlarından elde edilen hasılatlar arasındaki zaman aralığı için bir köprü olarak tutmaktadır. Bu saikın gücü cari üretimin değerine (cari gelire) ve üretilen malların el değiştirme sayısına bağlıdır.Keynes'in ihtiyat saikiyle para talebi Cambridge "güvenlik" saikının yeniden vurgulanmasından başkaca bir şey değildir. Keynes'e göre ihtiyat saiki ona, harcamalar ve beklenmedik avantajlı satın alım fırsatları için bir avantaj sağlamaktadır, ihtiyat saikiyle para talebi aynı zamanda gelir düzeyine de bağlıdır. Burada şu hususa <la işaret edelim. Muamelat ve ihtiyat saikiyle para talebi üzerinde faiz oranlarının etkisi zayıftır.

B. Spekülasyon Saiki: Keynes'e göre halk yalnızca muamelat amacıyla para tutmaz, aynı zamanda kıymet, ya da servet biriktirmek amacıyla da para talep eder. Bununla birlikte, acaba pozitif bir faiz oranında servetini halk niçin faiz getirişi alan bir şekilde tutmak yerine faiz getirişi almayan para şeklinde tutmaktadır? Halkın belli bir faiz oranında servetini para şeklinde tutmasının, ya da likiditeyi tercih etmemesinin nedeni, gelecekteki faiz oranlarıyla ilgili belirsizliktir. Gelecekte faiz oranının ne olacağı belirsizse, bu durumda kişiler, gelecekte faiz oranının ne olacağını piyasaya göre daha iyi bilmeleri, kendilerine spekülatif kazanç sağlayacaktır.Burada belirsizlikten kastedilen, faiz oranlarının gelecekte ne olacağı hakkında kişilerin düşünceleri arasındaki farklılıktır. Yoksa bir kısım halkın gelecekte faiz oranlarının ne olacağı konusundaki belirsizliği demek değildir. Kişiden kişiye gelecekte faiz oranının ne olacağı değişmektedir. Kişilerin gelecekle faiz oranında ne olacağıyla ilgili düşünceleri arasında fark yoksa, kişiler piyasaya göre gelecekte faiz oranının ne olacağını daha iyi bilseler bile karlı duruma geçemeyecektir.Keynes, spekülasyon saikı analizinde kıymet biriktirme

fonksiyonu açısından paranın tek alternatifinin sadece tahvil olduğunu düşünmektedir. Bir aktif olarak tahvil, sahibine yıllık olarak sabit bir parasal geliri sağlar. Mesela % 10 faizle çıkarılan sonsuz vadeli 1000 liralık bir tahvil, yıllık 100. TL. lık bir geliri sağlar. Tahvilin fiyatıyla faiz oranı birbirleriyle tersine olarak ilişkilidir. Bir örnek vermek gerekirse, piyasaya %20 faizli yeni 1000.-TL. lık tahvillerin çıkarıldığını farzedeüm. Böylece yeni tahviller sahiplerine yıllık 200.-TL getiri sağlayacaktır. Bu durumda hiç kimse %1O getirili 1000.-TL. lık tahvillerin alım satımlarında 500.-TL. dan daha fazla vermeyeceklerdir. Bir kişi elinde tahvil tutarken eğer faiz oranı değişirse tahvilin piyasa değeri değişir. Böylece elde tahvil tutulması, sahibini sermaye kaybı ya da kazancıyla karşı karşıya bırakır.O halde elinde tahvil bulunduran bir kimse faiz geliri ve sermaye kazancı, ya da kaybı şeklinde iki tür gelir kaynağıyla karşı karşıyadır. Eğer elinde tahvil tutan bir kimse faiz oranının yükseleceğini bekliyorsa,elindeki tahvillerin değerinin düşeceğini, yani sermaye kaybına uğrayacağını düşünerek, bundan kaçınmak için önceden harekete geçer. Bazı durumlarda faiz oranlarındaki yükselme sonucu ellerinde tahvil bulunduranların sermaye kaybı, faiz gelirinden daha büyük olabilir. Bazı durumlarda sermaye kaybıyla faiz geliri birbirine eşit, bazı durumlarda da faiz geliri sermaye kaybından fazla olabilir.Kişilerin servetlerini tahvil şeklinde mi, yoksa para olarak mı, tutacağını faiz oranıyla ilgili bekleyişleri belirler. Eğer bir kimse faiz oranının değişeceğini beklemiyorsa, sermaye kazancı ya da kaybına uğramayacağı için, elde tahvil tutmakla elde edeceği faiz geliri onu tahvil tutmaya teşvik edecektir. Eğer kişi faiz oranının düşeceğini bekliyorsa, sermaye kazancı sağlamak için tahvil satın alacaktır. Buna karşılık eğer faiz oranının yükseleceğini bekliyorsa, sermaye kaybına uğramamak için elindeki tahvilleri satacak ve para tutmayı tercih edecektir.Şimdi konuyu biraz daha açalım. Kişilerin tahvili mi, yoksa parayı mı, tercih edecekleri, cari (piyasa) faiz oranıyla kişilerin kendilerine göre düşündükleri ve kişiden kişiye değişen normal faiz oranlarına bağlıdır. Eğer bir kimse normal faiz oranının cari faiz oranının üzerinde olacağına inanıyorsa, cari faiz oranının yükseleceğini düşünerek ellerindeki tahvilleri satacaktır. Tersine eğer bir kimse, kafasındaki normal faiz oranı cari (piyasa) faiz oranının altındaysa, cari faiz oranının düşeceğini düşünerek tahvil satın almak isteyecektir.Bu analizde para ile tahvil arasındaki seçim, ya hep ya hiç (arzında olmaktadır.
öte yandan tek tek her kişinin kafasında kendine göre bir normal faiz oranı vardır. Burada bir diğer göz önüne alınması gereken şey kritik faiz oranıdır. Kritik faiz oranı spekülatörlerin gözönünde tutacakları özel bir faiz oranıdır. Elde tahvil tutulmasıyla uğranılacak muhtemel bir sermaye kaybıyla elde edilecek faiz gelirini denkleştiren cari faiz oranına kritik faiz oranı denilmektedir. Buna göre herhangi bir cari faiz oranında, kişilerin kritik faiz oranı, cari faiz oranının altındaysa, kişiler spekülatif an-kesleriyle tahvil satın alacaklardır. Tersine eğer kişilerin kritik faiz oranlan cari faiz oranının üzerindeyse, ellerinde para tutmayı tercih edeceklerdir. Kuşkusuz kritik faiz oranı kişiden kişiye değişecektir. Ancak cari faiz oranı ne kadar yüksekse, kritik faiz oranının cari faiz oranının altında olduğunu düşünenlerin sayısı o kadar fazla ve spekülatif ankeslere gidecek para miktarı o kadar daha az olacaktır.Kuşkusuz herkes için kritik faiz oranı farklı farklıdır. Ancak bir maksimum ve bir minimum kritik faiz oranı da vardır. Cari (piyasa) faiz oranlarının maksimum kritik faiz oranının üstünde olması durumunda herkes spekülatif ankeslerini tahvile yatırır ve hiç kimse elinde para tutmaz.Benzer şekilde, bir minimum kritik faiz oranı söz konusudur. Cari faiz oranının minimum kritik faiz oranının altında olması durumunda da herkes spekülatif ankeslerini para olarak elinde tutmak İster. Kişilerin likidite tercih eğrileri, şekil (1) deki eğrinin BC arasındaki biçimi, kişilerin kritik faiz oranlan ve spekülatif ankeslerin kişiler ara sındaki dağılımı çizilerek elde edilmiştir.

Şimdi konuyu biraz daha açalım. Bilindiği gibi faiz oranındaki bir artış, tahvillerin sermaye değerini azalttığından, spekülatif ankeslerin boyutunu azaltır. O halde kişinin toplam spekülatif ankesi şekil (2)deki EGF eğrisiyle ifade olunabilir. Kişinin spekülatif para talebi ABGF olacaktır. Faiz oranı r ise, kişi tüm spekülatif ankeslerini tahvil olarak tutacaktır. Çünkü cari faiz oranı, kritik faiz oranının üstündedir. Eğer cari faiz oranı r2'ye düşerse kişi elindeki tahvilleri satarak nakde dönüştürecektir. Böylece kişi OQ1 kadar para talep edecektir. Eğer cari faiz oranı r3'e düşerse kişi elindeki tahvilleri çıkararak OQ2 kadar parayı yanında tutacaktır. Spekülatif para talebi eğrisi, kişilerin tüm spekülatif ankesleri ellerinde nakit olarak tuttukları faiz oranında tam inelastik (yatay eksene paralel) olacaktır. Bu duruma likidite tuzağı denilmektedir. Keynesin para talebiyle ilgili olarak geliştirdiği en önemli yenilik "likidite tuzağı" kavramıdır. Yukarıda da açıklandığı üzere, cari faiz oranı ne kadar düşükse, kişiler tüm spekülatif ankeslerini nakit olarak tutacaktır. Özetlersek, Keynes muamelat, ihtiyat ve spekülasyon olmak üzere üç saikle paranın talep edileceğini söylemektedir. Muamelat ve ihtiyat saikiyle para talebini Mİ, spekülasyon saikiyle para talebini de M2 ile gösterelim. Ya da Mİ yerine, Ll, M2 yerine de L2 harflerini kullanırsak para talebini,

M= Ml+M2= Ll (Y) +L2 (r) şeklinde yazabiliriz. Formülden de görüldüğü üzere Ll gelir düzeyine L2 de faiz oranına ve bekleyişlere bağlıdır.

Friedman'ın Para Talebi Teorisi

Friedman para talebini incelerken, elde para tutulmasıyla ilgili saikleri gözönünde tutmamaktadır. Kişilerin ellerinde para tutmalarını bir veri kabul ederek çeşitli durumlarda ellerinde ne kadar para tutmak isteyeceklerini belirleyen faktörleri incelemektedir. Friedman para talebini modern miktar teorisyenlerine göre para talebi, sermaye ya da servet teorisinin bir parçası olarak incelemektedir. Friedman para talep edenleri, servet sahipleri ve işletmeler olmak üzere iki grupta ele almaktadır.

A. Nihai Servet Sahiplerinin Para Talebi: Friedman'a göre para, diğer herhangi bir aktif gibi, elinde bulunduran kişiye çeşitli hizmetler sağlar. Bu hizmetler paranın hemen kullanılmaya hazır satın alma gücü kaynağı olmasından doğmaktadır. Bu durumda elde ne kadar fazla para tutulursa paranın sağladığı hizmetlerin değeri diğer aktiflerin sağlayacağı hizmetlerin değerine göre daha az olacaktır. Aslında bu durum tüketim mallan için geçerli olan azalan marjinal ikame oranı genel prensibinin bir özel uygulamasından başka birşey değildir. Talep teorisinin özel herhangi bir uygulamasında olduğu gibi yapılacak şey bütçe kı-sıtlamalannın yakından incelenmesi ve paranın alternatif maliyetini ölçecek uygun değişkenlerin seçilmesidir. Elde ne kadar aktif tutulacağıyla ilgili olarak servet uygun bir kıstastır. Böylece elde para tutmak yerine diğer aktiflerin tutulması sonucu elde edilecek faiz geliri paranın fırsat maliyetidir. Aslında böyle bir analizi Marshall ve Pigou da yapmıştır. Onların analizlerindeki eksiklik para talebiyle ilgili olarak kullanılabilecek uygun servet tanımı ve gözönüne alınacak uygun alternatif getiri oranlarının ayrıntılı listesidir. İşte Friedman'ın katkısı burada yatmaktadır.Modern miktar teorisyenlerine göre, toplam servete tüm gelir kaynaklan ya da tüketilebilir hizmetler dahildir. Birçok kimse için önemli gelir kaynağı kendi vücudunun produktif kapasitesidir. Kişiler kendi bedenlerini, bazı gelir şekilleri karşılığında mal ve hizmet üretmek için kullanabilir. Beşeri servet, tutulabilecek servet şekillerinden birisidir.Servet, gelir ve tüketilebilir hizmet sağlayan bir aktif stokudur. Öte yandan, gelir ve tüketilebilir hizmetler aktiflere sahip olmaktan kaynaklanan bir akımdır. Stok ve servetle, akım ve gelir arasındaki ilişkiyi faiz oranı belirler. Gelir servetin getirişi; ser-vetse gelirin şimdiki değeridir. Eğer Y toplam gelir akımlarını, W servet stokunu ver faiz manini gösteriyorsa, bu durumda

W= YAdir.
Fricdman ve izleyicilerine göre gelir, is-tatikçilerce Ölçülen gelir değildir. Friedma-nın düşündüğü gelir kavramı sürekli gelirdir. Sürekli gelir geçmiş, şimdiki ve gelecekteki gelirlerin ortalamasıdır. Servet, para talebi fonksiyonunda gelirle ilişkili olarak yer aldığından sürekli gelir önemli bir kavram haline gelmektedir. Friedman'a göre kişilerin ekonomik davranışları, cari (mutlak) gelir düzeyindeki değişmelere bağlı olarak değişmez. Kişilerin ekonomik davranışlarında etken olan sürekli gelirleridir.Toplam servet içinde beşeri servete özel bir yer verilmektedir. Bunun başlıca nedeni tüm diğer servet şekillerinin piyasada alınıp satılması, buna karşılık beşeri sermayenin alınıp satılmamasıdır. Bir kimse elindeki beşeri olmayan servetini bazı alım ve satımlara ayarlayabilir. Mesela, eğer bir kimse servet portföyü içinde kamu sektörü tahvillerini azaltıp özel sektör tahvillerini arttırmak isterse, bunu menkul kıymetler borsasında devlet tahvillerini satarak karşılığında da özel sektör tahvillerini satın alarak sağlar. Mamafih, kişi beşeri servetini Öyle kolayca ayarlayanla/.. Yapabileceği şey kendi tahsili için yatırım yaparak gelecekteki gelirini ve bu nedenle de beşeri servetinin bugünkü değerini yükseltmektir. Servet sahiplerinin beşeri serveti diğer servet şekilleriyle ikame kabiliyetlerinin sınırlı olması, para talebi için beşeri olmayan servetin en iyi endeks olacağı yönünden görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Friedman uzlaştırıcı bir yol izlemektedir. Friedman para talebiyle ilgili olarak kapsamlı bir tanım kullanmaktadır. Ancak para talebi fonksiyonunda bazen servet piyasasının olmayışını göz önünde tutarak, fonksiyona beşeri ve beşeri olmayan servet oranını katmaktadır. Toplam servette beşeri sermayenin oranı ne kadar büyükse muhtemelen para talebi, beşeri servetin, beşeri olmayan servete göre pazarlanabilirlîğinin zayıflığını telafi etmek para talebi daha yüksek olacaktır. (Beşeri servetin beşeri olmayan servete oranını h ile gösterelim.)Para talebini etkileyen ikinci grup faktörler elde para ve diğer aktifleri tutmakla sahip olunabilecek getirilerdir. Friedman servet portföyünü oluşturan beş aktif ayır-detmektedir. Bunlar para, tahviller, hisse senetleri, beşeri olmayan fiziksel mallar ve beşeri sermayedir. Paranın, para olarak bîr nominal geliri sağlayıp sağlamayacağı, alacağı şekillere bağlıdır. Nakit, onu ellerinde tutanlara parasal bir getiri sağlamaz. Buna karşılık vadeli mevduatlar (Friedman vadeli mevduatları para tanımı içine alır) getiri sağlarlar. Hemen belirtelim ki, batı ülkelerinde cari hesaplar (vadesiz mevduatlar) bankaların maliyetler için komisyon aldığından negatif getirili olarak düşünülmektedir. Para, parasal getiri getirmese de, sahibine elverişli ve güvenlik v.b. satmalına gücünden doğan bir getiri sağlar. Paranın getirişini de rm olarak gösterebiliriz.Bir tahvil sahibine belli bir dönem için nominal olarak sabit konsol durumunda sonsuz bir dönem için bir getiri sağlar. Şüphesiz, bir tahvil kişilerin ellerinde beklerken piyasa fiyatı değişebilir. Keynes'in spekülasyon saikiyle para talebini açıklarken vurgulandığı üzere, elinde tahvil tutan bir kişi iki tür geliriyle karşı karşıyadır. Nominal olarak sabit faiz geliri ve hasıl olacak sermaye kazancı ya da kaybı. Tahvilin piyasa değeri cari faiz oranıyla tersine olarak değişir. Böylece faiz oranındaki değişine yüzdesi sermaye kaybı ya da kazancının saptanmasında bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Ellerinde tahvil tutanların bımu hesaba katmaları gerekir. Elde tahvil tutmanın getirişini rö ile, elde tahvil tutmakla beklenen sermaye kazancı ya da kaybını (l/r6 Ar6/At) olarak gösterebiliriz. Bu durumda elde tahvil tutmakla sağlanan toplam getiri (r6-l/r6. Ar6/At)dir. Kişilerin portföylerinde hisse senedi tutmakla elde edecekleri parasal gelir de iki kısımdan oluşur. Birincisi kişi hisse senedine sahip olmakla bir dividant elde (re) eder. İkincisi zaman içinde hisse senedinin sermaye değeri değişir (l/re. Are/At). Elde hisse senedi tutmakla elde edilecek toplam gelir (re-l/re. Are/At)dir.

Fiziksel mallar da iki tür getiri sağlar. Birincisi fiziksel mal hırın hizmet akımı şeklindeki getirişidir. Bu getirinin nominal değeri, fiyatlarının ne olduğuna bağlıdır. Fiziksel bir malın (ev) fiyatındaki artışı sonucu sağladığı hizmetin reel değeri değişmese bile parasal değeri yUkselir. Fiziksel maldan elde edilen ikinci tip getiri malların nominal parasal değerinin değerlenmesi/değer kaybetmesidir. Eğer malların fiyatlarının beklenen değişme oranı l/P AP/dt şeklinde gösterilirse, aynı ifade reel aktiflerin beklenen nominal getiri oranını da işaret eder.
Para talebini etkileyen nihai grup faktörler "U" ile gösterilen zevkler ve tercihlerdir. Friedman bu faktörleri reel servet ya da gelir düzeyine ilave etmektedir. Prensip olarak paranın gördüğü hizmet servet sahiplerince ekmek, gibi bir gereklilik olarak görüldüğünde paranın tüketimi gelirdeki herhangi bir artıştan oransal olarak daha az artar. Paranın gördüğü hizmet dinlence gibi bir lüks olarak görüldüğünde, paranın tüketimi oransal olarak daha fazla artmaktadır. Bu kategoriye Friedman'ın dahil ettiği diğer faktörler, ekonomik istikrar derecesi (ekonomide belirsizlik arttıkça paranın gördüğü hizmetlere daha fazla değer vermektedir) servet sahiplerinin coğrafi hareket kabiliyeti (daha fazla hareketlilik daha fazla para talebi demektir) ve gelire göre sermaye transferlerinin hacmi (sermaye aktiflerinin dönüşü ne kadar büyükse, halkın elinde nakit olarak tutmayı faydalı gördüğü toplam aktif oranı o kadar büyük olacaktır.)
Çeşitli aktiflerin sağladığı tüm gelinlerin reel olarak boyutu fiyat düzeyine bağlı olarak servet portföyünü belirler. Buna göre para talebi fonksiyonunu nominal ve reel şartlarda şöyle ifade edebiliriz.
M/P=F (w, h, rm, r6-l/6 Arb/At, re-l/re, Are/At, l/P, AP/At, u)
Bu fonksiyonu, eğer r6 tahvillerin beklenen nominal getiri oranını gösteriyorsa, beklenen fiyat artışlarını da katarak
M6P= f(w, h, rm, r6, re, 1/0, Ap/At, u) şeklinde gösterebiliriz.

b. Müteşebbislerin Talebi:

Friedman para talebi fonksiyonunu ele alırken, kişileri nihai gelir sahipleri ve girişimciler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Birincileri incelediğimiz için şimdi de girişimcilerin para talebini inceleyelim.Friedman'a göre müteşebbisler kârları maksimize etmek amacıyla, para da dahil, üretimde kullanılan tüm aktifleri hangi miktar ve hangi kompozisyonda olması gerektiğini belirlerler. Öte yandan muteşebbisler sermaye piyasasına başvurarak gerektiğinde sermayelerini arttırabilirler. Bu nedenle müteşebbislerin para talebi fonksiyonunda, müteşebbisin toplam servetinin (w), ya da onun yerine geçebilecek gelirinin yer almasına gerek yoktur.
Serveti beşeri ya da beşeri olmayan diye ikiye ayırmanın, her iki türü de faktör piyasasından müteşebbisin kolayca sağlayabileceği düşünüldüğünde anlamı kalmamaktadır.
Müteşebbisler paranın sağlayacağı geliri diğer üretken girdilerle sağlayabilirler. Gerektiğinde kredi olarak, harcamalarıyla gelirleri arasındaki kısa dönemli dengesizlikleri giderebilirler. Müteşebbislerin parasal ve parasal olmayan aktifler arasındaki seçimini kârlılık saikı etkilediği için, parasal ankeslerin getirişi konusundaki bekleyiş ve tercihler, hane halkından ya da nihai gelir sahiplerinden farklılık gösterir.
Öte yandan U değişkeni müteşebbislerin para talebi fonksiyonunda yer alır. Ancak bu değişken zevk ve tercihlerin yanısıra teknolojik değişiklikleri de temsil eder.
İlker PARASIZ

231 Bir ekonomide büyüme hızının artırılması için maliye politikası mı yoksa para politikası mı uygulanmalıdır ? Gerekçelerini açıklayınız ?

Kamu Harcamaları ve Büyüme

"Keynes`in "telafi edici politikalarla kaynakların yeniden dağılımı" görüşünü benimseyenler, genelde kamu harcamalarının büyüme hedeflerini gerçekleştirmede önemli fonksiyonlar yerine getirdiğini düşünürler. Ancak, kamu sektörünün özel sektörde daha verimli yapılabilecek bazı faaliyetleri üstlenmesi ve harcamaların finansmanı yöntemlerinin olumsuz sonuçları dikkate alındığında, toplam kamu harcamaları ile büyüme arasındaki ilişki her zaman olumlu olmamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede yapılan deneysel araştırmalar sonucunda elde edilen veriler, kamu harcamaları ile büyüme arasında herhangi bir uyumlu korelasyon olmadığını göstermektedir." (Hemming, 1995: 16-17)

"Bağımsız değişken olarak kamu harcamaları seviyesinin kullanıldığı çalışmalarda, kamu hacmi ile büyüme arasındaki korelasyonun genellikle negatif olduğu, kamu harcamaları artış oranının bağımsız değişken olarak alındığı çalışmalarda ise genel olarak pozitif bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir. Ancak varsayımlar belirsizdir ve sonuçları ters yönlü etkileyebilecek bir çok değişken ele alınmamaktadır. Örneğin vergileme, kamu harcamalarından sağlanan faydaları nötrleştirebilecek bazı bozulmalara yol açabilmektedir. Uygulamalı çalışmalar bu etkileri ihmal ederek, ilişkinin çok önemli bir yönünü kaçırırlar. Sonuç olarak, kamu harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin dikkatle yorumlanması gerekmektedir" (Arasıl, 1993: 61).

Harcamaların bileşiminin büyümeyi etkilemesi mümkündür. Kamu harcamaları, büyümeyi, fiziki sermayedeki artış, beşeri sermayedeki artış, teknik gelişmeler ve idari yasal önlemlerle veya doğrudan müdahalelerle ve kaynak kullanımı verimliliğindeki iyileştirmeler yoluyla etkiler. Örneğin, kamu sermaye teşkili harcamalarının, özel sermayeyi özendirecek gerekli altyapı yatırımlarının ve bunların sürekli bakım ve onarımlarının, ülkenin fiziki sermeyesine yaptığı katkı, büyümeye yansıyabilir. Yanlız bu olumlu etkinin, bu tür sermayenin verimli olarak kullanılması ve fiziki sermayede net bir artışın varlığı halinde, meydana geleceğini de vurgulamak gerekir. Kamu gelirlerini arttırma önlemleri ve devletin sermaye harcamalarını finanse etme gayretleri, özel sektörün yatırıma tahsis edebileceği daha verimli fonları azalttığı takdirde, devletin sermaye harcamalarındaki bir artış, gerçekte ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir.

Eğitim harcamaları, sağlık harcamaları gibi, beşeri sermaye teşkili harcamalarındaki artışlar, işgücü verimliğini arttırabilir. Yanlız bu, uzun dönemde görülebilecek bir etkidir ve büyümeye de uzun dönemde yansır. Kısa dönemde işgücü verimliliği üzerine olumlu etkiler, devletin cari harcamalarıdan kaynaklanabilir.

Gelişmiş ülkelerde, devletin araştırma geliştirme faaliyetleri sonucunda sağlanan teknolojik gelişmeler, o alana ilişkin sanayilerde hızlı büyümeye yol açabilmektedir. Yine aynı şekilde, yeni tarım teknikleri uygulamasından önemli yararlar sağlanmaktadır. (Devrim, 1991: 335-336)

"Ekonominin gittikçe artan karmaşık yapısına karşı idari ve yasal önlemlerin alınması, sermaye ve işgücü arzını arttırır ve büyümeyi olumlu yönde etkiler. Fazla verimli olmayan harcamalar bile -örneğin savunma harcamaları- büyüme için gerekli sosyal, siyasi ve politik istikrarın sağlanmasına yardımcı olabilirler. Bunların azaltılması büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilir.

Fakat bütün bunlara rağmen, kamu harcamalarının büyüme oranları üzerinde etkin bir belirleyici rolü olduğunu söyleyebilmek, mümkün değildir. Dışsal faktörlerin büyüme üzerinde etkisi daha büyüktür. Sonuç olarak kamu harcamalarının büyümeye az da olsa katkıda bulunduğu, ama burada, harcamaların miktarından ziyade, bileşiminin önemli olduğu söylenebilir. Uygun alanlara yapılan, verimli harcama kalemlerinden oluşan, kamu harcamaları büyümeyi olumlu etkilerken, finansmanda izlenen yöntemler çoğu kez ters sonuç vermektedir. İkisi arasındaki dengenin iyi kurulması gerekir." (Hemming, 1995: 16-17)

PARA POLİTİKASI

PARA POLİTİKASI AMAÇLARINDAN FİYAT İSTİKRARI VE EKONOMİK BÜYÜMENİN AÇIKLANMASI

KISA - KISA

FİYAT İSTİKRARI:Fiyat istikrarı amacına para değerinin korunması amacıda diyebiliriz.para değerinin istikrarında öncelikle paranın yurtiçi değeri anlaşılmaktadır.bilindiği gibi fiyatlar genel düzeyinin yıllık ortalama artışı enflasyon oranını verir.ancak daha gerçekçi bir yaklaşımla enflasyon oranının %1 ile %2 arasında tutulduğu bir ekonomide fiyat istikrarının olduğunu rahatça söyleyebiliriz.bu orandaki bir fiyat artışı tam istihdamda ve büyüyen bir ekonomide olağan karşılanabilir.gelişmekte olan ülkelerde ise yıllık%5 normal karşılanmaktadır.enflasyonun bu oranlar üzerine çıkması paranın servet biriktirme işlevinin sarsılmasına neden olabilir.özellikle paradan kaçış olgusu tasarruf oranını genellikle olumsuz yönde etkiler.ayrıca enflasyonun geliri yeniden dağıtıcı etkisinide unutmamak gerekir.yani enflasyon sabit gelirlilerin aleyhinde bir durum yaratır.bunun yanında serbest piyasa sisteminin işlerliğinin sürdürülebilmesi için fiyat mekanizmasının,enflasyonun bozucu etkilerinden korunması gerekir.aksi taktirde kaynaklar etkili ve verimli dağıtılamaz.

EKONOMİK BÜYÜME:Ekonomi politikasının amaçlarından biri olan büyüme 2.dünya savaşından sonra önem kazanmıştır.daha önceki dönemlerde büyüme,konjektür olgusundan ayrı düşünülmüyor,kısa dönemde ekonomik dalgalanmaların hafifletilmesi daha önemli bulunuyordu.2.dünya savaşından sonra uzun süreli ekonomik büyüme nuda ekonomi politikasının amaçlarından biri olmuştur.bilindiği gibi büyüme reel ve net hasıla artışlarıdır.emek arzındaki artış,doğal kaynakların verimliliğindeki

artış,teknolojik gelişmeler,sermayenin verimliliğindeki artış büyüme oranını etkileyen faktörlerdir.gelişmekte olan ülkelerde büyüme kalkınma amacıyla birlikte ele alınmaktadır.kalkınma anlam olarak daha kapsamlıdır.kalkınma ekonomik yapıdaki değişiklik yanında sosyal kültürel ve politik yapıdaki değişiklikleride içerir.

TEORİK OLARAK BİRLİKTE ELE ALIRSAK BU POLİTİKALARI

Fiyat istikrarı—Ekonomik büyüme

Ekonomik büyümenin sağlanması için yeni ve üretken yatırımlarla mümkündür.ancak bu yatırımların gelir ve talep arttırıcı etkilerinin daha erken bir şekilde piyasaya yansıması,fiyat artışlarının artmasına yol açarak bu iki amacın çatışmasına neden oluyor.tüm bunlar fiyat istikrarını sağlamak için hiç yatırım yapılmamalı anlamında anlaşılmamalıdır.özellikle enflasyonist ortamlarda üretime dönüşü daha kısa zaman alan yatırımlara hız verilmesi,yatırım artışlarının talep artırcı etkilerinden başka politikalarla frenlenmesine çalışılmasına dikkat çekilmektedir.yukarıda saydığımız amaçlardan hangisinin daha öncelikli olduğu şeklinde bir sıralama ise kamu otoritelerinin tercihi olmaktadır.

ENFLASYON NEDİR - NEDEN KAYNAKLANIR?

Enflasyonun temel mekanizmaları, tarihi bir perspektif içinde Türkiye'de günümüze kadar olan gelişmelerin özeti.
Enflasyon genel fiyat seviyesindeki artış, ölçüsü TÜFE ve TEFE. Fiyat seviyesindeki artış neye kıyasla? Kullandığımız para birimine oranla.
Banknotlardan önce para altın, gümüş, bakır gibi kıymetli metallerden yapılıyordu. Tarih içinde, dünyada yeni altın ve gümüş madenlerinin keşfedildiği dönemlerde bu metaller ve bunlardan yapılan paralar cinsinden bir fiyat enflasyonu görüyoruz.
Yani başka bir açıdan parayı herhangi bir mal olarak düşünün - bunun arzı artarsa fiyatı düşer. Paranın fiyatının düşmesi de - paraya kıyasla diğer mal ve hizmetlerin fiyatının artması demek Cumhuriyet'ten önce, Osmanlı döneminde enflasyonun hızlandığı dönemler vardı. Paranın içindeki gümüş oranı düşürülüp daha fazla para basıldığı dönemlerde enflasyon artıyordu - Bu konuda Prof. Şevket Pamuk'un kitabını tavsiye ederiz. Şevket Pamuk paranın içindeki gümüş miktarını hesaplayarak fiyat seviyesine bakıyor, bu seviye hayli sabit - daha doğrusu diğer Akdeniz ülkeleriyle aynı seyrediyor. Yani enflasyon büyük ölçüde gümüş miktarını düşürerek piyasaya daha fazla para sürülmesiyle ortaya çıkıyor.
Peki Osmanlılar bunu niye yapıyorlardı diyeceksiniz. Cevap gayet basit. Devletin geliri giderini karşılayamadığı - genellikle savaş harcamaları olan - dönemlerde oluşan bütçe açığı ek para arzıyla karşılanıyordu. Bu tabii sadece Osmanlılara mahsus değildi.
Kağıt paranın ortaya çıkmasıyla durum bir bakıma kolaylaştı. Banknotların basım maliyeti üzerinde yazan rakama kıyasla çok düşük. Böylece Devlet dilediği kadar parayı basar piyasaya sürer. (Tabii bu arada sahte para basan kalpazanlara çok ağır cezalar vermek durumunda.)

İlk zamanlar Devletler kasalarındaki altın rezervlerine orantılı bir miktarda banknot basıyorlardı. Sonradan anlaşıldı ki paranın değerini esas tayin eden kasadaki altın değil, piyasaya sürülen paranın miktarı. Yani banknotları Devlet kasasındaki altın miktarı ile orantılı tutmanın esas işlevi piyasaya sürülen paranın miktarını kısıtlamak. Ekonomiyi çevirebilmek için belli miktarda para lazım. Ülkedeki toplam üretimi genel fiyat seviyesinden değerlendirirsek ve paranın elden ele dolaşım hızını sabit tutarsak, belirli bir miktar para stoku lazım.

P*Y = M*V

Üretim (Y) artmadan bu para stokunu (M) artırırsak, paranın el değiştirme hızı (V) sabitse, fiyat seviyesi (P) yükselir - yani enflasyon meydana gelir. Başka değişle paranın fiyatı düşer.

Modern ve bağımsız - otonom - bir merkez bankasının asli görevi fiyat istikrarını korumak. Bu kapsamda para arzını kontrol altında tutacak. Hazine, yani Devlet bana para bas ver ben harcayım dediği vakit - hayır - git sen harcamanı düşür yahut vergini arttır bütçeni öyle denkleştir - yapamıyorsan git piyasadan borçlan neticelerine de katlan diyecek.

Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye sıkı bir maliye ve para politikası izliyordu. Yani Devlet bütçesi pek açık vermiyor ve para basarak finansman yolu zorlanmıyordu. Neticede II. Dünya savaşına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin enflasyon problemi yoktu. Savaş yıllarında, allak bullak olan dünya ekonomisi Türkiye'yi de etkiledi ve ithal mallarındaki kıtlıklar neticesi yüksek bir enflasyon yaşandı. Savaş sonrası durum normale döndü. 1950-51 yıllarında enflasyon eksi yani negatifti.

1950li yıllarda Türkiye çok partili demokrasinin getirdiği hürriyetlerin yanısıra popülist politikalardan nasibini aldı. Devletin harcama furyası para basılarak finanse edilince 1954 de iki haneli enflasyona geçildi ve 1959'da enflasyon % 25'i aştı.

1960 müdahelesi bir rejim değişikliği ile bu süreci durdurdu. Devlet Planlama Teşkilatının kurulduğu, 5 yıllık kalkınma planlarının ciddiye alındığı bu dönemde ekonomi daha dengeli ve nisbeten daha hesaplı yürütüldü. 1970 yılına kadar enflasyon tek haneli olarak seyretti. Yalnız bunun yanıltıcı bir yönü de vardı. Bütçe açıkları yine para basarak finanse ediliyordu. KİT'ler tarafından üretilen malların fiyatları suni olarak düşük tutuluyor, KİT'lerin zararları bütçeye yansıyordu. Enflasyonist süreç yine alevlenmişti. İthal ikamesi yoluyla sanayileşme ithalatın kotalara tabii, döviz kurunun ise düşük tutulmasını içeriyordu. İhracatın yok denecek bir düzeyde olması, ekonomik büyümenin hızlandığı dönemlerde döviz rezervinin erimesine ve ülkede kıtlıklara yol açıyordu. 1971de politik sürece yeniden bir müdahele yaşandı. Saklı tutulan enflasyon ve baskı altındaki döviz kuru ayarlandı. Enflasyon artık iki haneliydi. 1973'te petrol fiyatları dört misli arrttı. Buna ilaveten Kıbrıs'a müdahele etme zorunluluğu Türkiye'ye önemli bir maliyet getirdi. Bu şokları tüketim ve yatırımından kısmadan, iç tasarrufu arttırmadan atlatmaya çalışan Türkiye 1979 gelinince zamanın deyimiyle "5 sente muhtaçtı". Enflasyon patlayarak % 60 'ı geçmişti. Ama bu dahi gerçeği saklıyordu. Benzincilerde, tüpgazcılarda kuyruklar oluşmuştu. Böylece gelindi 1980 liberalizasyon kararlarına ve politik sistem bunu sırtlayamayınca rejime yapılan müdaheleye. 24 Ocak 1980 kararları fiyatlar, döviz kuru, ithalat ve nihayet faizi piyasa koşullarına bırakan süreci başlattı. Serbest bırakılan fiyatlar ilk yıl % yüzü aştı, sonra % 30-40 düzeyinde bir platoya oturdu. Türkiye 1970'lerde yapmaya direndiği kemer sıkma politikasını gerçekleştiriyordu. Uluslararası konjönktür açısından şanslıydı. 1980'lerin ilk borç batağına düşen ülke olunca ve dış borçların bir kısmının üzeri çizildi. Latin Amerika ülkelerinin çoğu aynı duruma birkaç sene sonra hep birlikte düştüklerinde işleri çok daha zor oldu. Borçlarının hafifletilmesi yıllar sürdü ve daha ağır bir kemer sıkma zorunda kaldılar. 24 Ocak 1980 kararlarıyla biri

hariç, kademeli olarak, tüm fiyatlar piyasalara bırakılmıştı. Yani mallar, sermaye veya faiz vedöviz. Emek piyasasına gelince durum farklıydı. Orada pazarlık yasaktı. 1980-1987 arası reel ücretler % 60 düştü. Yani kemeri esasen ücretliler sıktı. Politik süreç normalleşince bir yıl içinde ücretler tavana vurdu. Bu prensipte haklı bir telafiydi ama ekonomi için büyük bir şok demekti. Böylece enflasyon tekrar % 60-80 aralığına sıçradı. Bu arada bütçe açığı ve bunun para basarak finansmanı nasıl gidiyor bakalım: Bütçe yine açık veriyor ve Hazine Merkez Bankası'ndan avans adı altında para istiyor, Merkez Bankası da parayı basıp veriyor, ama artık iş o kadar kolay değilBirinci neden, faizler serbest bırakılmış, artık vatandaş bankada vadeli hesaba iyi faiz alıyor. Vatandaş para cebinde erimesin diye parayı tutmuyor, faize veriyor. Nakitten kaçıyor. Satınalma gücünün elinden çalınmasını, yani enflasyon vergisini kısmen de olsa önlüyor. İkincisi, vatandaş uyanmış, toplu iş sözleşmesi ve her türlü sözleşmede elinden geldiğince kendini enflasyona karşı korumak için fiyatını arttırıyor. Yani kendini enflasyona endekslemeye çalışıyor.

Bu arada iş dünyası piyasadaki likiditeyi izliyor. Sadece iş dünyası değil, uluslararası finansman çevreleri ve kuruluşlar da para arzına, bilhassa Hazine'nin Merkez Bankası'ndan aldığı avansları yakın takibe alıyorlar.

Faizlerin serbest bırakılmasıyla ilk defa bir finans piyasası oluşmaya başlıyor ve Devlet 1986da bütçeye yeni bir kaynak buluyor: Tahvil ve Bono ihracı. Bu sadece şirketlere değil, vatandaşa da repo yoluyla iyi faiz veren bir araç ve enflasyonau artıran doğrudan doğruya bir etkisi yok.

Bütçe açığının finansmanında gittikçe tahvil ve bono yoluyla borçlanma ağırlık kazanıyor. 1989'da dış sermaye hareketleri serbest bırakılıyor. Böylece dış yatırımcılar ve dışarda parası olan Türkler dövizi getirip bozdurup Devlet tahvili alıyor. Bu giren paraya "sıcak para" deniliyor, ama herkes memnun.

Vatandaş artık döviz hesabı açabiliyor ve kısa zamanda mevduatın yarısı döviz hesabı haline geliyor. Devlet TL faizini düşürmeye kalktığında, para ya döviz hesabına ya dışarı kaçıyor.

Artık bütçe açığını para basarak kapatmak çok zor. Hazine'nin Merkez Bankası'ndan çektiği avans ve neticede nakit arzındaki artış yavaşlıyor….AMA enflasyonda düşme yok!!!!!! Kazanmış olduğu ivme devam ediyor. Başka bir deyimle enflasyon KRONİKLEŞMİŞ. Şirketler ve vatandaşlar bir sonraki dönemde enflasyonun önceki dönemlerdeki seviyesini devam ettireceğini bekliyorlar ve ellerinden geldiğince yaptıkları sözleşmelerde bu beklentilerini karşılamaya çalışıyorlar.

Durum böyleyken ve bütçe açığı devam ederken, Devlet borçlanabilmek için gittikçe daha yüksek bir reel faiz ödemek durumunda kalıyor. Çünkü Türkiye'nin riski artıyor. 1994 te bu denklemi değiştirmek hevesiyle piyasalar hiçe sayılıyor. Devlet tahvil ve bono ihalelerinde düşük faiz vermekte direniyor. Kimse almıyor. Hazine direniyor, borç almıyor ve onun yerine tekrar Merkez Bankası ve Devlet Bankalarının kaynakları zorlanıyor. Para dövize kaçıyor. Ani bir devalüasyonu önlemek için Merkez Bankası döviz satarak direniyor. Döviz rezervleri çabucak tükeniyor. Netice büyük bir devaluasyon ve krizin devamını önlemek için faizlerin tekrar piyasa koşullarına bırakılması. Bu Türkiye'ye pahalı bir ders oluyor. 1994 de GSMH %6 geriliyor.

Nihayet 1997'de Hazine'nin Merkez Bankası'ndan avans alması kanuna bağlanarak tasfiye ediliyor. AMA enlasyon iyice yapışkanlaşmış, % 60-80'lik platosunda devam ediyor.

Bu arada yüksek faiz ve iç ve dış sıcak para saadet zincirine devam ediyor. 1997 de Uzak Doğu mali krizi sarsıyor dünyayı ve tüm

kalkınmakta olan ülkelerden para çıkışları oluyor. Paranın TL de durması ve dövize ve dışarı kaçmaması için daha da yüksek TL faizleri gerekiyor. Şirketler yatırım yapmıyor, parayı tahvile, repoya koyuyor.
Tekrar kemerler sıkılıyor. Memur ve emekli aylıkları düşüyor, sosyal harcamalar ve altyapı yatırımları duruyor, faiz dışı bütçe dengeleniyor, ama faiz yükü denizin sonunun geldiğine işaret ediyor. 1998 başında enflasyonla mücadele ilk defa içtenlikle öncelik kazanıyor. Daha önceki stabilizasyon programlarına günü kurtarmak için itibar ediliyordu. İşe yaramadılar da değil. Türkiye 30 yıl % 30'la %100 arasında bir enflasyonla - hiperenflasyona gitmeden - bir dünya rekoru kırdı.

Arkasından Ağustos 1998 Rusya krizi. Bu Türkiye'ye daha yakın bir kriz. Hem dış yatırımcı kaçıyor, hem de Rus pazarı, bavuluyla birlikte 10-15 milyar dolarlık bir pazar kuruyor. Artık tek kaynak iç borçlanma. Faizler rekor.
Ağustos 1999 Türkiye depremle uyanıyor. Büyük manevi ve maddi bir kayıp ve bütçeye ek fatura 5-10 milyar dolar. Üstüne bir de Düzce sallanıyor. Artık tüm kesimler saadet zincirinin bittiğini görüyorlar. Herkes aynı sandalda ve sandal sallanıyor.
Buna ilaveten, dış ülkeler ve uluslarası kuruluşların insani tutumu Türkiye'de aşırı gururun yerini akılcılık ve iyi ilişkilere bırakıyor. Helsinki zirvesinde Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı takındığı anlamsız tutumunu düzeltmesi de bunda rol oynuyor.

1999 senesi sonlarında Türkiye tarihindeki en kapsamlı enflasyonla mücadele programını hazırlıyor ve Ocak ayında yürürlüğe koyuyor. İlk defa uluslararası kuruluşların uzmanlarıyla gerçek anlamda birlikte çalışılıyor. İlk defa bankacılık kesimi başta olmak üzere, özel sektör düşük enflasyon ortamında nasıl rekabet edeceklerinin hesaplarını yapmaya başlıyor. Enflasyon düşüyor.... Aralık 1999'da uygulamaya konulan "Enflasyonla Mücadele Programı" (Detaylar için TC Merkez Bankası ve Hazine'nin anlaşma ve açıklamalarını özetleyen ilgili bölümleri tıklayın.)
Program esas olarak, kısa ve orta vadedede 1) bütçe disiplini getirmekte, 2) döviz kurundaki artışı bir programa bağlayarak önceden açıklamakta, 3) para arzını tayin eden Merkez Bankasi bilançosu üzerinde sınırlama getirmektedir. Bunlar hem enflasyonun çıkış noktasını kaynağında kurutmaya hem de enflasyonist beklentileri kırmaya yöneliktir. AMA, enflasyonu kalıcı olarak tek haneye düşürmek ancak yapısal reformlarla mümkün olacaktır. Enflasyonla Mücadele Programının orta ve uzun vadeli temelini oluşturan yapısal reformlar, özelleştirme, tarım, bankacılık, sosyal güvenlik, vergi sistemi gibi konularda verimlilik artışı ve etkin bir Devlet yapısı hedeflenmektedir.

Merkez Bankası'ndan enflasyon raporu Merkez Bankası'nın enflasyon dinamiğini belirleyen makroekonomik ve parasal gelişmeleri değerlendiren, "Enflasyon Raporu" yayımlandı. Merkez Bankası'ndan yapılan açıklamada, düzenli olarak yayınlanması planlanan raporla, kamuoyunun ve ekonomideki tüm kesimlerin genel ekonomik duruma ilişkin olarak aydınlatılmasının amaçlandığı ifade edildi. Açıklamada, şu görüşlere yer verildi: "Bu rapor aynı zamanda, para politikasının işleyiş mekanizmasına ilişkin değerlendirmeleri içermesinden dolayı, şeffaflık politikası çerçevesinde parasal otoritenin davranışlarını ve uygulanan para ve kur politikasının doğrudan yansımasının gözlendiği yer olan Merkez Bankası bilançosunun analizini kolaylaştırmayı da amaçlanıyor.

TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE BÜYÜME İLİŞKİSİ:

GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Özet:

İktisat yazınında büyüme ve enflasyon arasındaki ilişki farklı dönemlerde farklı bir şekilde tartışılmıştır. Günümüzde kabul gören genel görüş enflasyonun orta ve uzun dönemde büyümeyi olumsuz yönde etkilediğidir. Bu görüş, Türkiye'de yaklaşık 20 yıldır gözlenen yüksek ve dalgalı enflasyon ile ortaya çıkan belirsizlikler sonucunda yatırımların ve büyümenin olumsuz etkilenmesi ile ilişkili görünmektedir. Ekonomide büyüme potansiyelinin arttırılması yüksek ve dalgalı enflasyonun yarattığı orta ve uzun dönemli belirsizliklerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır.

Giriş:

Özellikle mal, hizmet ve finansal piyasalardaki gelişmeler, ülkelerin dünyayı küresel bir pazar olarak algılamalarını gerektirmektedir. Bu süreci iyi değerlendiren toplumlar ekonomik ve sosyal olarak hayat standartlarını artırma fırsatını yakalama şansına kavuşabilmektedirler. Bilim ve teknolojideki hızlı değişim, bilginin daha akışkan hale gelmesi ve sermayenin üretkenliğini artırma çabası dünyadaki küreselleşmenin maddi temellerini oluşturmaktadır. Bu gelişmeler ülkeleri ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda etkilemekte, toplum refahının artırılması için yeni fırsatlar sunmakta ancak yeni tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Bu tehlikelerin başında, özellikle mali piyasalardaki belirsizliklerin artması ile ülkelerarası ve ülke içi gelir dağılımının daha da kötüleşmesi gelmektedir. Küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte uluslararası normlara (hukuki ve kurumsal) uyum sağlamadaki gecikme ve makroekonomik dengesizlikler ülkelerin krizlerden daha çok etkilenmesine neden olmuştur. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı olanakları daha iyi değerlendirmek ve olumsuzlukları gidermek için makroekonomik istikrarsızlığa yol açan unsurların ortadan kaldırılması ve etkili kaynak kullanımını sağlayacak yapısal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu önlemlerle birlikte dar gelirli bireyleri de kapsayan sosyal politikalar, toplumdaki gelir dengesizliklerini gidererek toplumsal barışı ve gelişmeyi güçlendirecektir.

Türkiye 1980 sonrası dönemde dışa açık bir piyasa ekonomisi olmanın koşullarını geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu dönemde dış ticaret serbestleştirilmiş, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi benimsenmiş, mali piyasaların yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Küreselleşme sürecinin tamamlayıcısı olarak, 1989 yılında uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest bırakılmış, kamu kesiminin yeniden yapılandırılması çerçevesinde özelleştirme girişimleri hızlandırılmıştır. Bütün bu yapısal değişimlerin istikrarlı bir politik ortamda yapılmaması değişim sürecini geciktirmiş, bu dönemde makroekonomik nların yanında çeşitli yapısal nların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nlardan en önemlileri; kronik yüksek enflasyon, imalat

sanayindeki yatırım eksikliği, özellikle rekabet ortamını geliştirecek değişikliklerin gerçekleştirilmesinin yarattığı verimlilik düzeyindeki yavaş gelişme, kamu finansman dengesindeki bozulma sonucu mali piyasaların baskı altında kalması ve reel faizlerin yükselmesidir.

1989 yılından itibaren ekonomide kısa vadeli sermaye girişiyle desteklenen tüketime dayanan bir büyüme sağlanırken, kamu kesimi finansman dengesindeki bozulma büyümenin sürdürülebilir olmasını güçleştirmiştir. Son yıllarda kamu açıkları finansmanı için genellikle iç borçlanmaya gidilmesi, kaynak nu yaşayan ve yeterince derinleşemeyen mali piyasalarda istikrarsızlığı körüklemiş ve reel faizleri artırmıştır. Yüksek reel faiz oranları kamunun faiz harcamalarını önemli ölçüde artırarak kamu finansmanı üzerinde önemli bir yük oluşturmuş ve makro ekonomik dengesizlikleri besleyen bir faktör olmuştur. Bu dönemde, yüksek kronik enflasyonun da bu sürece önemli ölçüde katkıda bulunduğu ve ekonominin büyüme potansiyelini geriye çektiği düşünülmektedir. Günümüz ekonomilerinde bilgi, üretim faaliyetlerinin en önemli üretim faktorü haline gelirken, bilgi yetersizliğinin yarattığı belirsizlikler de bu faaliyetleri kısıtlayıcı bir etmen olarak ortaya çıkmıştır. Enflasyon ve büyüme konusundaki bu genel değerlendirme yazısında amacım, uzun yıllardır devam eden yüksek kronik enflasyonun yarattığı belirsizliğin Türkiye'nin büyüme potansiyelini olumsuz etkilediğini vurgulamaktır.

İktisat Yazınında Büyüme ve Enflasyon İlişkisi

Makroekonomik nların başında büyüme ve enflasyon arasındaki etkileşimi anlamak gelmektedir. Enflasyonun büyüme üzerinde etkili olup olmadığı uzun yıllardan beri iktisat yazınında tartışılmaktadır. Bu tartışmaların içeriği dünya ekonomisinin içerisinde bulunduğu döneme bağlı olarak değişiklik sergilemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerek gelişmiş ülkelerde ve gerekse de gelişmekte olan ülkelerde Keynesci politikalar ağırlıklı olarak gündeme gelmiş, toplam talebi artıran politikalar sonucu üretim artışının yanısıra enflasyonda da artışlar olmuştur. Bu dönemde enflasyon n olarak algılanmamış, hatta enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğine dair tezler gündeme gelmiştir. Ancak, 1970'lerde birçok ülkede yüksek enflasyon oranları devam ederken büyüme oranlarının düşmeye başlamasıyla birlikte, enflasyonun büyümeyi pozitif yönde etkilediği şeklindeki tezler tartışılmaya başlanmıştır. 1980'lerde özellikle Latin Amerika ülkelerinde yaşanan yüksek veya hiperenflasyonlar, bu ekonomilerde istikrarsızlığı artırmış ve ülkelerin gelişmelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu gelişmeler, enflasyonun büyümeyi olumsuz yönde etkilediği yönündeki tezlerin ortaya çıkmasına ve güçlenmesine neden olmuştur.

Enflasyonun büyümeyi pozitif yönde etkilediğine yönelik yaklaşımların başında Phillips Eğrisi yaklaşımı gelmektedir. Bu yaklaşım yüksek enflasyonun düşük işsizlik oranının oluşmasına katkıda bulunarak ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini varsayar (Grimes, 1991). Daha sonra yapılan ampirik çalışmalar, enflasyon ile işsizlik oranı arasındaki ters yönlü ilişkinin kısa dönemde ve beklenmeyen bir enflasyon artışı durumunda geçerli olduğunu göstermiştir. Diğer bir yaklaşıma göre, enflasyondaki artış bireylerin servetlerinde

azalışa neden olmaktadır. Bu nedenle, bireyler enflasyon öncesi servet dengesine ulaşabilmek için tasarruf eğilimlerini artırırlar ve dolayısıyla faiz oranları düşer, yatırımlar artar (Mundell, 1963). Diğer yandan, yetersiz mali sisteme sahip ülkelerde hükümet merkez bankası kaynaklarını kullanarak enflasyon vergisi yoluyla gelir elde eder. Hükümetlerin bu gelirleri yatırım harcamalarının finansmanında kullanmaları sonucu, enflasyonist sürecin büyümeyi artıracağı ileri sürülmektedir. Ayrıca, nominal ücretlerin enflasyondaki ani değişimlere yavaş uyarlanması, ücret pazarlıklarının zaman alması veya hükümetlerin reel ücretleri geriletme isteği sonucu tasarruf eğilimi düşük olan kesimlerin reel gelirleri azalırken tasarruf eğilimi yüksek olan kesimlerin reel gelirleri artar. Bu durum da yüksek enflasyonun büyümeye katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir. Genel olarak, enflasyonun büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğuna dair görüşler enflasyonun zorunlu tasarrufları artırdığı savına dayanır (Bruno va Easterly, 1995). Ancak, bu sonuç büyümenin yüksek ve enflasyon oranının nispeten düşük olduğu dönemlerin verileri kullanılarak yapılan ampirik analizlere dayanmaktadır.

Enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ileri süren birçok ampirik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar mikro ve makro ekonomi temelleri olan analizlerden oluşmaktadır. Piyasa mekanizmasını güçlü ve etkin kılan en önemli unsurlardan biri ekonomik birimlerin piyasalarda oluşan fiyatların taşıdığı bilgiyi kullanarak yapacakları üretim ve yatırım miktarlarını belirlemeleridir. Fiyatların oluştuğu piyasaların sağlıklı yapılanmaması ve fiyatların oluşumunda piyasa dışı faktörlerin gündemde olması fiyatların ekonomik birimlere verdiği sinyallerin bozulmasına neden olmaktadır. Bu durum kaynak dağılımını olumsuz etkilemekte, piyasanın etkin işlemesini engelleyerek göreli fiyatlarda değişikliklere neden olmakta ve ekonominin verimlilik gücünü düşürmektedir. Gelecekle ilgili alınacak kararlar fiyat bekleyişiyle doğrudan ilgilidir. Yüksek enflasyon ve bunun gerektirdiği yüksek volatilite ekonomik birimlerin gelecekte gerçekleştirecekleri harcama ve gelirlerin tahmin edilmesinde belirsizlik yaratmaktadır.

Enflasyon oranının yüksek ve dalgalı olduğu bir ekonomide ortaya çıkan belirsizlikler sonucunda reel getirisi sabitlenmemiş her türlü yatırımın reel getirisinin de belirsiz olacağı muhakkaktır. Ortaya çıkan bu belirsizlik bireylerin ve firmaların uzun vadeli sözleşmeler yapmasını zorlaştırmakta ve bunun sonucunda da yatırım harcamalarının azalmasına yol açmaktadır. Yatırımların borçlanma yolu ile finanse edildiği bir ortamda enflasyondaki dalgalanmaların yol açtığı risk primi yatırım maliyetlerini de artıracaktır. "Net Şimdiki Değer" analizi ile yatırım kararı alan firmaların enflasyondaki dalgalanmalara bağlı olarak faiz dalgalanmaları ile karşı karşıya kalmaları ise yatırım kararlarının ertelenmesine yola açan bir unsur olacaktır (Pyndick ve Solimano,1993).

Enflasyonun etkin kaynak dağılımını ve dolayısıyla yatırımları olumsuz yönde etkilediği bir başka kanal ise göreli fiyat değişimleridir. Eksik bilgininin ve fiyat katılıklarının varolduğu bir ekonomide genel fiyat seviyesindeki artışın nominal veya reel kaynaklı faktörler olduğunu belirlemek güçtür (Fischer,1981). Bu durum karşısında, herhangi bir fiyat hareketinin kaynağının belirlenememesi ve buna uygun tepkinin ortaya çıkamaması göreli fiyatlarda önemli dalgalanmalara yol açarak ekonomide kaynak dağılımının bozulmasına neden olacaktır. Ayrıca, Andres ve Hernando (1997) çalışmasının bulgularına göre yüksek enflasyon oranının fiyatların bilgi

oluşturmasını engellemesi sonucunda ekonomik ajanların bilgi toplama ve kendilerini fiyat dalgalanmalarının yaratacağı zararlardan koruma maliyetleri de artacaktır.

Enflasyon oranının yüksek ve dalgalı olduğu bir ortamda göreli fiyat hareketlerinin bilgi aktarma özelliğinin yok olması ekonomik etkinliği azaltmakta ve bu durum sonucunda büyüme olumsuz etkilenmektedir (Friedman, 1977). Fiyat genel düzeyinin istikrarlı olduğu bir ekonomide belli mal gruplarında görülen fiyat artışları, o mal gruplarında yaşanan kıtlığa işaret eden sinyaller olma özelliği taşırlar. Fakat enflasyon oranı arttıkça belli mal gruplarında görülen fiyat artışlarının içerdiği sinyaller gitgide kaybolur. Böyle bir ortamda belli mal gruplarındaki fiyat artışları o mallarda görülen kıtlığı gösteren fiyat artışları olmak yerine genel fiyat seviyesini yakalamaya yönelik artışlar olabilir.

Enflasyonun büyüme üzerindeki olumsuz etkisini göstermeye yönelik bir diğer olgu da yüksek enflasyon ortamında finansal hizmetlerin getirilerinin diğer sektörlerin getirisine göre daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Finansal hizmetlerin getirilerinin yüksek olduğu bir ekonomide üretim ve Ar-Ge faliyetlerinden mali sektöre önemli miktarda kaynak ve işgücü kayması muhtemeldir. Bu durum ise uzun dönemli büyüme potansiyelini sınırlamaktadır (Frenkel ve Mehrez, 1998).

Yüksek ve istikrarsız yapıdaki enflasyonun büyümeyi olumsuz etkilediği savı gerek zaman serileri ve gerekse kesit veriler kullanılarak yapılan ampirik çalışmalarca desteklenmektedir. (De Gregorio, Fischer, 1993; Barro, 1995; Barro, 1996). Barro (1996) beklenmeyen enflasyonun hanehalkı ve firmaların performanslarını azaltmak yoluyla büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna varmıştır. Çalışmada içsel büyüme yaklaşımı benimsenmiş, yüz ülke ve 1960-1990 dönemi kapsanarak ampirik sınamalar yapılmıştır. Bu çalışmada enflasyon oranı yanında, okullaşma oranı, doğumda yaşam beklentisi, yasal yapı, doğum oranı, okula devam oranı ve kamu harcamalarının milli gelire oranı gibi değişkenler büyümeyi açıklamak için kullanılmıştır.

Levine ve Zervos (1993) ılımlı enflasyonun büyümeyi olumsuz yönde etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Yapılan çalışmada enflasyon oranının yüzde 80 üzerinde olması durumunda büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Öte yandan Ghosh ve Phillips(1998) ılımlı enflasyon oranlarının bile büyümeyi olumsuz etkilediğini öne sürmektedir. Ayrıca benzer bir bulguya, örneklem olarak Türkiye dışındaki OECD ülkelerinin alındığı, Andres ve Hernando(1997) çalışmasında da ulaşılmaktadır. Diğer yandan, yüksek enflasyonun toplam faktör verimliliğini azaltmak yoluyla büyümeyi olumsuz etkilediği De Gregorio(1992) tarafından ileri sürülmüştür. Bu çalışma yüksek enflasyon oranı karşısında para tutma maliyetinin arttığını ve ekonomik ajanların yüksek enflasyondan korunmak için ellerindeki kaynakları finansal piyasalarda değerlendirme yoluna gittiğini vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, bu çalışma enflasyonun rant peşinde koşma davranışına yol açtığını iddia etmektedir.

Türkiye'de Enflasyon ve Büyümenin Tarihsel Gelişimi

Türkiye ekonomisinin tipik dışa kapalı ekonomilerin bütün özelliklerini gösterdiği 1980'li yıllara kadar olan dönemde, büyüme ve sanayileşme politikalarının temelini ithal ikameci sanayileşme stratejisi oluşturmuştur. Bu strateji genel olarak 1970'li yıllara kadar başarılı olmuş ve enflasyon düşük seviyelerde seyretmiştir. Ancak ithal ikamesinin geliştirilmeye çalışıldığı 1970-1977 döneminde enflasyon oranı yükselmiş ve tek haneli rakamlardan çift haneli rakamlara ulaşmıştır. Ancak enflasyondaki artışın kaynağını talepteki canlılığa ve buna bağlı olarak büyümeye dayandırmak doğru değildir. Zira iç talepteki canlılığın kaynağını oluşturan faiz oranları, reel ücretler ve tarım ticaret hadleri gibi ögeler, enflasyonun düşük ve ekonomik büyümenin hızlı olduğu 1960'lı yıllara göre, genel olarak büyük bir değişiklik göstermemiştir. Ancak 1970 yılında yapılan devalüasyon ve çok önemli bir sanayi girdisi olan petrolün 1970'li yıllar boyunca fiyatının sürekli artması, ithal ikameci sanayileşmenin gereği olarak yapılan ara ve yatırım malları ithalatının pahalılanmasına neden olmuş ve enflasyondaki artışın temelini oluşturmuştur. Bu nedenle 1970'li yıllardaki enflasyonu dışarıdan ithal edilmek zorunda kalınan bir enflasyon olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır (Kunter ve Ulaşan, 1999). Aynı zamanda kredi hacmi de bu yıllarda hızlı bir şekilde artmıştır. Ancak sanayi sektörü dışındaki sektörlerin daha fazla kredilendirilmesi enflasyonist eğilimleri güçlendirmiştir. Sanayi sektörü dışında kalan sektörlerin daha fazla kredilendirilmesinin en önemli nedeni, enflasyonun belli bir oranın üzerine çıkması durumunda sanayi yatırımlarının karlılığının azalmasıdır. Bu durum kuşkusuz uzun dönemli büyüme açısından önem taşıyan teknolojik gelişme ve sermaye birikimi üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Hızlı bir ekonomik büyümenin gerçekleştirildiği üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminin son yıllarında, bütçe ve cari işlemler açığının büyümesi pahasına iç fiyatlara müdahale edilerek enflasyonda sağlanan düşüş, sanayiye dayalı büyümenin hızlandırılması amacına yöneliktir. Görüldüğü gibi, sanayileşmenin ve büyümenin kuşkusuz ekonomik ve sosyal bir çok faktörden etkilendiği 1970'li yıllarda enflasyon büyümeyi yavaşlatıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomideki ve dolayısıyla ithalattaki hızlı büyümeye bağlı olarak 1970'li yıllar boyunca artan cari işlemler açığı, üçüncü plan döneminin sona ermesiyle birlikte sürdürülemez noktaya gelmiş ve 1978 yılında Türkiye ekonomisi ağır bir ekonomik kriz içerisine girmiştir. İthalattaki tıkanıklıklara bağlı olarak sanayi sektörü ciddi üretim darboğazlarıyla karşı karşıya kalmış ve üretimdeki düşüş enflasyonda ani ve hızlı artışlara neden olmuştur. Yapılan devalüasyonlarla ithalatın pahalılandığı ve sanayi sektöründe maliyetlerin yükseldiği yüksek enflasyon ortamında ekonomik büyüme gerilemiştir. 1978-1980 yılları arasında kalan kriz dönemi sanayileşme ve iktisat politikaları açısından bir dönüm noktasıdır. Ekonomik krizden çıkmak amacıyla 1980 yılının Ocak ayında uygulamaya konulan 24 Ocak kararları, uzun dönemde sanayileşme ve büyüme sürecinde etkili olacak politika değişikliklerini gündeme getirmiştir. Bu kararların en önemli özelliği fiyatlama sürecinin tamamen piyasa güçleri tarafından belirlenmesi ve serbest piyasa koşulları altında ekonominin uzun dönemde dışa açılması gereğini gündeme getirmesidir. Ayrıca 1980'li yıllara üç rakamlı bir enflasyon oranıyla giren Türkiye ekonomisinde, enflasyonu aşağıya çekmekte bu programın önemli amaçlarından birisi olmuştur.

24 Ocak kararlarının genelde etkilediği 1981 ve 1988 yılları arasında kalan dönem enflasyon ve büyüme çerçevesinde incelendiğinde, ilk üç yılda enflasyonun önemli ölçüde aşağı çekildiği görülmektedir. Enflasyondaki düşüşün başarısı, 24 Ocak kararlarıyla reel

ücretlerin ve tarım ticaret hadlerinin önemli ölçüde gerilemesi, bir başka deyişle iç talebin gelirler politikasıyla bastırılmasında yatmaktadır. Ayrıca yüksek faiz politikası da iç talebin bastırılmasında önemli bir rol oynamıştır (Kunter ve Ulaşan, 1999). İç talepte ortaya çıkan daralmaya, döviz kurlarındaki yüksek devalüasyonların eşlik etmesi, bu dönemde Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünün artmasını sağlamış ve ekonomi 1982 yılından itibaren ihracata dayalı olarak bir büyüme kaydetmiştir (Boratav, 1987). Ancak, özellikle 1980'li yılların ilk yarısındaki büyüme planlı dönemden miras alınan kapasitenin yüksek oranlarda kullanılmasıyla sağlanmıştır. Öte yandan bu dönemde de ekonomi dış kaynaklara bağımlılığını sürdürmüş, faiz ve döviz kurlarındaki hızlı artışlar sanayi yatırımları için elverişsiz bir ortam yaratmıştır. Ayrıca, Türkiye ekonomisinde daima özel yatırımları teşvik edici bir role sahip olan kamu yatırımlarının 1980'li yıllarda daha önceki yılların tersine, özellikle altyapı, enerji ve inşaat sektörü olmak üzere sanayi sektörü dışına kayması, sanayi yatırımlarının karlılığını daha da azaltırken, ticaret ve inşaat sektörü gibi üretici olmayan hizmetler sektöründe karlılığı artırmıştır. Faiz oranlarının yüksek, reel ücretlerin düşük olduğu bir ekonomik ortam yatırımların doğal olarak sermaye yoğun sektörler yerine, emek yoğun sektörlerde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Kuşkusuz altyapıya ve enerji sektörüne yapılan yatırımlar sanayi sektörü için olumlu dışsallıklar yaratmıştır. Ancak, kaynakların büyük ölçüde bu alanlara ayrılması, sanayi sektöründe 1970'li yılların sonlarına doğru ortaya çıkan kaynak darlığını azaltmamış, aksine daha da arttırmıştır. 1981-1983 yıları arasında büyük ölçüde kontrol altına alınan enflasyon, 1984 yılından itibaren yeniden yükselmeye başlamıştır. Artan kamu açıkları nedeni ile hızlı parasal genişleme ve ücret dışındaki maliyet ögelerinde meydana gelen artışlar enflasyondaki yükselmenin kaynağını oluşturmuştur. Reel ücretlerde ve tarım ticaret hadlerinde meydana gelen gerileme nedeniyle iç talepte ortaya çıkan daralma 1983 yılından itibaren artan kamu harcamalarıyla bir ölçüde ikame edilmiştir. Özellikle 1986 ve 1987 yıllarında kamu yatırımlarında önemli bir artış göze çarpmaktadır. Ayrıca, bu yıllarda tarımsal destekleme yeniden canlanmaya başlamış ve belediye hizmetleri de hızla genişlemiştir (Boratav, 1987). Enflasyonda meydana gelen yükselme, faiz oranlarının daha da yükselmesini sağlamış ve uluslararası rekabet gücünü koruyabilmek amacıyla hızlı kur ayarlamaları sürekli hale gelmiştir. Bir başka ifadeyle bu tarihten itibaren yüksek faizler ve hızlı kur ayarlamaları Türkiye ekonomisinde kronik bir özellik kazanmıştır. Gerek yüksek faizler ve devalüasyonlar nedeniyle sermaye yatırımlarının maliyetinde meydana gelen artış, gerekse yüksek ve istikrarsız enflasyon ortamının yarattığı belirsizlik sanayi sermayesinin yatırım eğilimini büyük ölçüde törpülemiştir ve başta özel sektör yatırımları olmak üzere bu sektörde yapılan yatırımlar 1970'li yıllara göre önemli ölçüde gerilemiştir.(Kunter ve Ulaşan,1999) Özel sektör yatırımlarının gerilemesinde yüksek faiz ve enflasyon ortamı kadar, kredi önceliklerinin sanayi dışındaki sektörlere verilmesi ve özelikle 1980'li yılların ortalarından itibaren hızla artan kamu açıklarını finanse etmek için kamu sektörünün finansal piyasalarda yüksek faizle borçlanması sonucunda, özel sektörün kullanabileceği kaynakların azalması da etkili olmuştur (Boratav ve Türkcan, 1993).

Türkiye'de iktisat politikaları açısından yeni bir döneme girildiği 1989 yılında, ekonomik büyüme hemen hemen durma noktasına gelmiş ve 1980 yılı hariç tutulursa 1960 yılından beri enflasyon oranı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu yılı iktisat politikaları açısından yeni ve önemli bir dönüm noktası yapan, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar'ın, 11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmasıdır. Bu kararla sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış ve Türk parasının konvertibilitesi üstü kapalı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında 1989 yılında alınan 32 sayılı karar, 24 Ocak kararlarının

bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, aynı yıl işçi ücretlerinde meydana gelen çok hızlı artışlar ile tarımsal destekleme politikalarının hız kazanması, 24 Ocak kararlarıyla gündeme gelen gelirler politikasının da sona erdiğini göstermektedir. Bu gelişmeler iç talepte önemli bir canlılığa ve kamu açıklarının hızlanmasına neden olmuştur. Ancak sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte, kısa vadeli sermaye girişleri artan kamu ve dış ticaret açıklarının finanse edilmesinde önemli bir kolaylık sağlamıştır. Ancak, kısa vadeli sermaye girişlerinin yüksek faiz haddi ile reel döviz kurunun değişmeyeceği beklentisine bağlı olması, zaten yüksek olan faiz oranlarının daha da yükselmesi sonucunu vermiştir. Enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda finansal liberalizasyona gidilmesi sonucunda faiz ve kur, reel hedeflere yönelik politika araçları olma özelliklerini yitirmişlerdir (Boratav ve Türkcan 1993). Ayrıca, kısa vadeli sermaye girişleri rezervlerde artışa ve dolayısıyla parasal genişlemeye neden olarak enflasyonist baskılar yaratmıştır. Rezervlerdeki artışı parasal genişlemeye yoluyla enflasyonist baskılar yaratmasını engellemek amacıyla Merkez Bankasının açık piyasa işlemlerine başvurması ise, faiz oranlarının daha da yükselmesi sonucunu vermiştir. Yüksek faiz oranları özellikle 1990'lı yılardan itibaren enflasyon bekleyişlerini üzerinde çok daha fazla etkili olmaya başlamıştır (Kunter ve Ulaşan, 1999). Döviz kurunun düşük tutulması ara ve sermaye malı ithalatının ucuzlamasını sağlamıştır. Bununla birlikte, yüksek faiz ve enflasyon ortamının sanayi sektöründeki yatırım ve teknoloji eğilimini çok büyük ölçüde törpülediği bir ortamda bu gelişmenin olumlu etkileri oldukça sınırlı kalmıştır. Ayrıca reel ücretlerdeki artışın, ithalattaki ucuzlamanın yarattığı maliyet avantajını fazlasıyla telafi edildiğini söylemek mümkündür. Gelirler politikasındaki gevşeme ile birlikte döviz kurunun düşük tutulmaya başlanması, tüketim malı ithalatını artırırken 1981-1988 yılları arasında büyük ölçüde ihracata dayalı olarak gelişme gösteren sanayi sektörünün uluslararası rekabet gücünü de önemli ölçüde azaltmıştır. Bu gelişmeler sonucunda dış ticaret ve cari işlemler açığı hızla büyümüştür. Yüksek faiz ve enflasyon ortamı kapasite artırıcı yeni yatırımları engellemiş ve bu koşullardan daha fazla yararlanan kesimler ticari ve mali sermaye ile faiz-rant geliri elde edenler olmuşlardır. Ekonominin iç tasarruflar yerine büyük ölçüde dış tasarrufları kullanarak gelişme gösterdiği bu yıllarda, ortaya çıkan en büyük risk ise kısa vadeli sermaye hareketlerinin yön değiştirmesi olmuştur. 1993 yılında, o ana kadar Türkiye tarihinin en yüksek dış ticaret açığı verilmesi, cari işlemler açığının önceki yıllara göre hızla artmasına neden olmuştur. Yüksek cari işlemler açığının rezervlerde erimeye neden olması devalüasyon beklentilerini arttırmıştır. Kriz, faiz oranlarının düşürülmeye çalışılması üzerine, ekonomik birimlerin dövize yönelmesiyle başlamış, hızlı bir şekilde sermaye çıkışları yaşanmıştır. Finansal kriz, reel sektörü de hızla etkilemiş ve ekonomik büyüme gerilemiştir. Bu gelişmeler faiz ve enflasyon oranlarında çok hızlı artışlara neden olurken, reel ücretler tekrar gerileme sürecine girmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihine bakıldığında enflasyonla siyasi istikrarsızlığın kol kola gittiği görülür. Türkiye'de enflasyon, 1971'de tek rakam, 1980'de de 3 rakama çıkarak toplumsal bir na dönüştü... Enflasyon 70'li yılların ikinci yarısından sonra sosyal adalet dengesizliğinin de bir nedeni oldu. Çalışanların gelirleri, devalüasyonlu gecelerde yarıya inerken, stokları ve döviz rezervleri dolu işadamlarının varlıkları ikiye katlandı... İş dünyasında da haksız rekabete neden olan enflasyon canavarı, uzun dönemli yatırımları, uzun öngörülü kredileri engellemekte başarılı oldu. Politikacıların seçim vaatlerinde, vatandaşların cebindeki sessiz hırsızla mücadele etmek ilk sırayı almaya başladı.

232 "Dış ticaret birbirine eş ülkeler arasında ve karşılaştırmalı üstünlükleri içermeyen mallarla yapılmaktadır" bu görüşe katılıyormusunuz ? Gerekçelerinizi yazınız ? Eğer cevabınız "evet" ise bu teorinin adını yazıp bir örnek ile açıklayınız ?

YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ

GİRİŞ

Faktör Donatımı Teorisi, ülke faktörlerinin ticaretin anahtar belirleyicileri olduğunu ancak karşılaştırmalı üstünlüğün farklı zevkler ve teknolojilerden ziyade ülkelerin sahip oldukları nispi faktör donatımlarındaki farklılıktan kaynaklandığını ileri sürmüştür.Faktör Donatımı Teorisi'nin Klasik Dış Ticaret Teorisi'nin birçok varsayımını aynen almasına karşın emek ve sermaye gibi iki üretim faktörünü analize katması, uluslararası ticareti ülkelerin faktör donatımlarının ve malların faktör yoğunluklarının farklı olmasına dayandırması açısından Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ne farklı bir yorum getirmiştir.

Faktör Donatımı Teorisi, çok farklı faktör donatımlarına sahip ülkeler arasında gerçekleşen endüstriler-arası ticareti açıklayarak dış ticaret teorisine farklı bir yorum getirmiştir. Ancak, bu teori benzer faktör donatımlarına sahip olan gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki endüstri-içi ticareti açıklamada yetersiz kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle ticaretin serbestleştirilmesi ile benzer faktör donatımlarına sahip endüstri ülkeleri arasındaki endüstri-içi ticaretin artması ve Faktör Donatımı Teorisinin paradoks bir sonuç vermesi, Yeni Dış Ticaret Teorileri'nin ortaya çıkmasını motive etmiştir. Yeni Dış Ticaret Teorileri, uluslararası ticaretin tümünü açıklayamamasına karşın Geleneksel Dış Ticaret Teorisine tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Faktör Donatımı Teorisi, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen endüstriler-arası ticareti açıklarken Yeni Dış Ticaret Teorileri ise gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelmiştir. Yeni Dış Ticaret Teorileri, sermaye ve teknoloji içerikli sanayi mallarına ilişkin endüstri-içi ticareti açıklamasına karşın Faktör Donatımı Teorisi ise tarım ürünleri, hammaddeler ve emek yoğun sanayi malları üzerindeki endüstriler-arası ticareti açıklama konusu yapmaktadır.

Endüstriler-arası ticaret, farklı endüstrilere konu olan farklı ürünlerin ticaretine işaret ederken endüstri-içi ticaret ise aynı endüstriye giren farklılaştırılmış ürünlerin eşanlı olarak ihraç ve ithal edilmesini ifade etmektedir. Türkiye'nin Almanya'ya fındık ihraç etmesi karşılığında Almanya'dan ilaç ithal etmesi endüstriler-arası ticarete girmesine karşın Almanya'nın ürettiği otomobilleri Japonya'ya ihraç etmesi karşılığında Japonya'dan farklı marka otomobilleri ithal etmesi ise endüstri-içi ticarete girmektedir.

Aynı endüstriye ait farklılaştırılmış malların eşanlı olarak ihraç ve ithal edilmesi şeklinde tanımlanan endüstri-içi ticaret, Yeni Dış Ticaret Teorilerinden Monopolcü Rekabet Teorisi ile açıklanmaktadır. Monopolcü Rekabet Teorisi ile açıklanan endüstri-içi ticaret, ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile karakterize edilmektedir.

Bu çalışmada, 1960'lı yıllardan sonra geliştirilen Yeni Dış Ticaret Teorileri incelenmektedir.

1.1. Yeni Dış Ticaret Teorileri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ticaretinde gözlenen ampirik olgular; ticaretin serbestleştirilmesi, benzer ekonomiler arasındaki ticaretin artması ve sanayi malları endüstri-içi ticaretinin yanı sıra bilgi yoğun ticaret payının da artış göstermesi şeklinde karakterize edilmektedir. Geleneksel Faktör Donatımı Teorisi, uluslararası ticareti farklı faktör donatımlarına ilişkin karşılaştırmalı üstünlüklere dayandırması nedeniyle gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki endüstriler-arası ticareti açıklayabilmesine karşın dünya ticaretinde gözlenen olguları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Gerek basit ve sınırlayıcı varsayımlara dayanması gerekse Leontief Paradoksu'nun ortaya çıkması gibi etmenler de, Faktör Donatımı Teorisi'nin küreselleşen günümüz uluslararası ticaretinin önemli bir bölümünü açıklamadaki yeterliliğini sınırlamaktadır. Bu bağlamda, uluslararası ticarette gözlenen ampirik olguları açıklamak için 1960'lı yılların başlarında Yeni Dış Ticaret Teorileri ortaya atılmış ve 1970'li yılların sonlarına doğru gelişme göstermiştir.

Yeni Dış Ticaret Teorileri analizinde ölçeğe göre artan getiriler ve eksik rekabet piyasaları gibi gerçekçi varsayımlar kullanmaktadır. Dolayısıyla, bu teoriler standart varsayımları kullanan geleneksel Faktör Donatımı Teorisi'nin açıklamada yetersiz kaldığı benzer ekonomiler arasındaki ticaret ile sanayi mallarına ilişkin endüstri-içi ticaret düzeyini açıklamaya çalışması yönünden tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Dış ticareti açıklamaya yönelik teorilerin her biri, uluslararası ticaretin tümünü açıklayabilecek kadar kapsamlı olmamakla birlikte bazı teoriler standart mallar üzerine diğer teoriler ise yeni ürünlerin dış ticareti üzerine yoğunlaşmaktadır.

Porter'e göre, *"Yeni Dış Ticaret Teorileri, ticaretin esasını açıklamak için karşılaştırmalı üstünlüğün ötesinde rekabetçi üstünlüğe doğru hareket etmelidir. Söz konusu teorilerin dayandığı rekabet anlayışı; farklılaştırılmış mallar, bölümlere ayrılmış piyasalar, teknoloji değişmeleri ve ölçek ekonomileri gibi gerçek dünya özelliklerini vurgulayan bir zenginliği yansıtmalıdır. Dolayısıyla dinamik ve yayılmacı bir yapı gösteren uluslararası rekabet ortamı, firmaların yeni teknolojiler ile yeni metotlar geliştirmelerini ve yenilik yapmalarını kaçınılmaz hale getirmektedir."* http://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm - _ftn3#_ftn3

Bilgi çağının yaşandığı günümüzde rekabet üstünlüğü, bilgi yoğun teknolojilere dayalı endüstrilerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, geçmişte rekabet üstünlüğü yaratan doğal kaynaklar, sermaye ve emek gibi faktörlerin önemleri gittikçe aşınmakta ve bilgi daha çok önem kazanmaktadır.

Bu makalede, Yeni Dış Ticaret Teorileri kapsamında yer alan dış ticareti açıklamaya yönelik yeni görüşler incelenmektedir.

1.1.1. Nitelikli İşgücü Teorisi

Donald B. Keesing, endüstri ülkeleri arasındaki dış ticaretin önemli bir bölümünü oluşturan sanayi malları üzerindeki ticaretin Nitelikli İşgücü Teorisi'yle açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Bu yaklaşıma göre, mesleki veya niteliği yüksek işgücüyle donatılan ülkeler nitelikli işgücü yoğun mallarda uzmanlaşıp bu malları ihraç ederken niteliksiz işgücünün bol bulunduğu ülkeler ise, niteliksiz işgücünü içeren malların üretiminde uzmanlaşacak ve söz konusu malların ihracatını yapacaktır.

Faktör Donatımı Teorisi ile Nitelikli İşgücü Teorisi arasındaki benzerlik, dikkat çekicidir. İşgücünün eğitilmesi ve fiziki sermayenin yaratılması, tasarrufu gerektirmekte ve bu nedenle nitelikli emek yoğun mallarla sermaye yoğun malların genellikle birbirinin aynı oldukları gözlenmektedir. Dolayısıyla, bazı iktisatçılar bu iki mal çeşidinin "*türetilmiş kaynaklar (man-made resources)*" kapsamında birleştirilmesini uygun görmektedir. Heckscher-Ohlin Teorisinin bu değiştirilmiş haline, Neo-Faktör Donatımı Teorisi adı verilir.[4]

Keesing; 1965, 1966 ve 1968 yıllarında gerek analitik gerekse ampirik olarak yaptığı çalışmalarıyla beşeri sermayenin uluslararası ticareti etkileme gücünü bulmaya çalışmıştır. Keesing'e göre, nitelikli işgücünün ayrı bir üretim faktörü olarak ele alınmasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, nitelikli işgücünün ticareti ve endüstrinin kuruluş yerini etkileyebilmesidir. İkinci nedeni, ekonomik büyümeyi açıklamada önemli bir rol oynamasıdır. Dolayısıyla, ekonomik büyüme ile dış ticaret birbirleriyle iç içe geçmiş oldukları için ekonomik büyümeyi etkileyen nitelikli işgücü aynı zamanda ticareti de etkileyebilecektir.[5]

Keesing analizini yaparken, Heckscher-Ohlin Modeli'nin bazı varsayımlarını aynen almaktadır. Bu varsayımlar; ölçek ekonomilerinin olmaması, tam rekabetin geçerli olması, tercihlerin tüm ülkelerde benzer olması ve taşıma giderlerinin sıfır olması şeklinde sıralanabilir. Ancak Keesing, Faktör Donatımı Teorisi'nden farklı olarak doğal kaynaklar, sermaye ve nitelikli işgücü ile niteliksiz işgücü gibi faktörlerin hareketliliğine ilişkin farklılıklar olduğunu varsaymaktadır. Bu durumda, Faktör Donatımı Teorisi'nde ülkeler arası faktör hareketliliği sıfır iken Keesing'in modelinde ise doğal kaynaklar dışında diğer faktörlerden sermaye ile nitelikli ve niteliksiz işgücünün hareketli oldukları varsayılmaktadır. Doğal kaynaklar hareketli olmamasına karşın sermaye uluslararası alanda düşük maliyetle, nitelikli ve niteliksiz işgücü ise yüksek bir maliyetle hareket etmektedir. Bu durumda ekonomik faaliyetler, doğrudan girdileri gerektiren doğal kaynaklar yakınında kurulan birincil faaliyetler ile doğal kaynaklardan uzak bir yerde yerleşen ikincil

faaliyetler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülkeler arasındaki sermaye hareketliliği emeğinkine göre daha ucuz olduğu için, ikincil faaliyetler yönünden kuruluş yerinin belirlenmesinde nitelikli ve niteliksiz işgücünün göreceli kıtlığı temel rol oynamaktadır.[6]

Keesing, mesleki niteliklerin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini incelemek için her bir endüstrideki işgücünü sekiz meslek grubuna ayırmıştır.* Daha sonra on endüstri ülkesinin mamul sanayi mallarına ilişkin 1962 yılı ticareti için gerekli nitelikli işgücü sayısını sekiz meslek grubu çerçevesinde hesaplamış ve sonunda ihracatta kullanılan nitelikli işgücü ile ithalatta kullanılan nitelikli işgücü gereksinimlerinden yola çıkarak net nitelikli işgücü katsayılarını kullanmıştır.

Keesing'in çalışmasında vardığı sonuçlar, ilginç özellikleri ortaya çıkarmaktadır. Birinci özellik; ABD, Almanya, İngiltere, Japonya ve Fransa'yı kapsayan ilk beş endüstri ülkesinin sekiz meslek grubunun tamamında net ihracatçı konumunda olmasıdır. Geriye kalan İtalya, Belçika, İsviçre, İsveç ve Hollanda gibi ülkeler ise bazı meslek grupları dışında net ihracatçı durumundadır. İkinci özellik; ABD, Almanya ve İngiltere gibi ilk üç ülkenin Keesing'in birinci meslek grubu olarak tanımladığı bilim adamı ve mühendislerin istihdamını gerektiren endüstri dallarında yapılan ihracatın yaklaşık %95.4'ü gibi önemli bir paya sahip olmasıdır. Aynı meslek grubu için ABD'nin payı ise %48.5 olarak hesaplanmıştır.[7] Keesing, yaptığı bu çalışma sonucunda birçok endüstri ülkesinin ihracatının nitelikli işgücü yoğun olduğunu bulmuş ve bu nedenle nitelikli işgücünün uluslararası ticareti açıklamada modellere ayrı bir üretim faktörü olarak girmesi gerektiğini belirtmiştir.

Nitelikli İşgücü Teorisi bağlamında; işgücünün kalitesinin arttırılmasına yönelik beşeri sermaye yatırımlarının yapılması, işgücünün sermaye ile donatılması, insan gücü ve eğitim planlaması gibi faktörler, ülkelerin nitelikli işgücü yönünden zenginleşmelerine ve bu avantajlı durumu uluslararası ticarete yansıtmalarına yol açabilecektir.

1.1.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Faktör Donatımı Teorisi, teknolojik değişmeyi sabit kabul etmesinden dolayı statik bir yapı sergilemektedir. Ancak 1961 yılında M.V. Posner, ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişme gibi dinamik faktörleri ele alarak Teknoloji Açığı Teorisi'ni ileri sürmüştür.

Posner, teknolojik değişmeyi yeni teknolojinin bir ülkedeki mevcut mal veya yeni mala girmesi ve başka bir ülkedeki teknolojinin benimsenmesi (taklit gecikmesi) ile yeni bir malın geliştirilmesi ve diğer ülkelerde bu mala yönelik talebin oluşması (talep gecikmesi) arasında geçen zaman gecikmesiyle devam eden bir süreç şeklinde dikkate almaktadır. Posner'e göre, Teknoloji Açığı Teorisi'nin esası devam eden icat (invention) ve yenilik (innovation) sürecinin temelde benzer faktör donatımlarına ve tercihlere sahip ülkeler arasındaki ticareti arttırmasına dayanmaktadır. Bu bağlamda, teknolojik yeniliğin iki benzer ülke arasında ticaret yaratıp yaratmayacağı talep ve taklit gecikmelerinin net etkisine bağlı olmaktadır. Talep gecikmesinin taklit gecikmesinden daha uzun olması durumunda, iç

piyasadaki tüketiciler yeni malı talep etmeye başlamadan önce taklit yapan ülkedeki üreticiler yeni teknolojiyi benimseyecek ve bu nedenle teknolojik yenilik ticarete yol açmayacaktır. Bu durum, yeniliğin oldukça basit olması ve her iki ülkedeki üreticilerin düzenli olarak yeni ürün geliştirmesi hallerinde ortaya çıkabilmektedir. Tercihlerin benzerliği dikkate alındığında, ülkelerin benzer mal çeşitlerini üretmeleri ve icat etmeleri veya bilgi akışının düşük olmasından dolayı tüketicilerin mal özelliklerindeki değişmeler ile fiyatlardaki değişmelere tepki göstermelerinin yavaş olduğu yerlerde bu durumun ortaya çıkma olasılığı artmaktadır. Bununla beraber, genellikle taklit gecikmesinin talep gecikmesinden daha uzun olması gibi bir durumla daha sık karşılaşılmaktadır. Çünkü, yabancı ülkedeki üreticilerin yeni teknolojiyi benimsemeye karar vermeleri ve karar verdikten sonra yeni süreci öğrenme, fabrika ve ekipmanı değiştirme ve patent koruması gibi durumlar, taklit gecikmesinin talep gecikmesinden daha uzun olmasına yol açmaktadır. Bu gelişmenin sonucu olarak ticaret, teknolojik yenilik yoluyla ortaya çıkmaktadır.[8]

Teknoloji Açığı Teorisi'ne göre; endüstrileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin önemli bir bölümü, yeni ürün ve üretim süreçlerinin geliştirilmesine bağlıdır. Endüstrileşmiş ülkelerdeki yenilik yapan firmalar, söz konusu ürün ve üretim süreçleri nedeniyle dünya piyasalarında geçici monopol gücü elde ederler. Bu geçici monopol olma durumu, telif hakları ve patent sürelerinin dolmasına kadar sürmektedir. Dolayısıyla, Teknoloji Açığı Teorisi bağlamında endüstrileşmiş ülkeler başlangıçta söz konusu ürünlerin ihracatçısı konumundadır. Daha sonra monopol güçlerinin ortadan kalkması ve teknolojinin taklit edilmesine bağlı olarak bu ürünler, emek ve doğal kaynak yönünden üstünlüklere sahip gelişmekte olan ülkeler tarafından üretilmeye başlanır. Böylece rekabet üstünlüğü, gelişmekte olan ülkelere geçerken söz konusu ülkeler yeni ürün ve üretim süreçlerini ihraç etmeye endüstrileşmiş ülkeler de ithal etmeye başlamaktadırlar.

Teknoloji Açığı Teorisi, ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişmeyi analize katmakla dış ticaret teorisine dinamik bir nitelik kazandırmasına karşın teknoloji açığının ortaya çıkma nedenleri ve büyüklüğünü açıklamada yeterince başarılı olamamıştır. Daha sonra R. Vernon, Ürün Dönemleri Teorisi'ni geliştirerek Teknoloji Açığı Teorisi'nin eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır.

1.1.3. Ürün Dönemleri Teorisi

R. Vernon, 1966 yılında Teknoloji Açığı Teorisi'nin bir uzantısı ve genelleştirilmiş şekli olarak görülen Ürün Dönemleri Teorisi'ni ileri sürmüştür. Bu teori, bilgi yoğun ürünler üzerindeki karşılaştırmalı üstünlüklerin dinamik teorisini sunmaktadır.

Vernon, Ürün Dönemleri Teorisi uyarınca yeni ürünlerin gelişimi sırasında birçok aşamadan geçtiğini ve karşılaştırmalı üstünlüğün ürün dönemleri boyunca değiştiğini ortaya koymakta ve yeni ürünlerin icadının ABD gibi ülkelerde yoğunlaştığını öne sürmektedir.

Teknoloji Açığı Teorisi, taklit etme sürecindeki gecikmeyi vurgularken Ürün Dönemleri Teorisi ise standardizasyon sürecini vurgulamaktadır. Bu teorilere göre, endüstri ülkelerinin yeni ve daha ileri teknolojileri temsil eden ürünleri ihraç etmeleri ve eski veya daha az ileri teknolojileri ifade eden ürünleri ithal etmeleri beklenir.[9]

Ürün dönemleri boyunca dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerin değişimi sürecini geçiren ürünler arasında tekstil, radyo, televizyon, petrokimya ürünleri, deri ürünleri, hesap makinaları, otomobil, ofis makinaları, yarı geçişken mikroçipler ve özellikle elektronik ürünler yer almaktadır. Önceleri ABD, televizyon alıcıları gibi elektronik ürünler üzerinde büyük ihracat hacmine sahipken daha sonra Avrupa ve özellikle Japonya, ABD piyasa payının önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır. Ardından Kore ve diğer Asya ülkeleri, Japonya'yı tehdit etmeye başlamıştır.

Ürün Dönemleri Teorisi'ni ampirik olarak doğrulamada kullanılan tüm özellikleri kapsayan genel bir test bulunmamasına karşın araştırmacılar reel dünya deneyimleriyle olan tutarlılıkları görmek için belirli özellikleri incelemektedirler. Garry Hufbauer (1966), sentetik materyal ticaretine ilişkin olarak yaptığı çalışmada, az gelişmiş ülkelerin eski ürünleri ihraç ederken ABD ile diğer gelişmiş ülkelerin yeni ürünler ihraç etme eğiliminde olduklarını bulmuştur. Daha sonra D. Keesing (1967) ve W. Gruber, D. Mehta ve R. Vernon (1967) adlı iktisatçılar, yaptıkları testler sonucunda ABD sanayi malları endüstrisi tarafından yapılan AR-GE harcamaları ile endüstrinin ortaya çıkardığı ihracat performansı arasında pozitif bir korelasyon olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Gruber, Mehta ve Vernon (1967), araştırma yoğun olarak sınıflandırılan ABD endüstrilerinin denizaşırı ülkelere yatırım yapma konusunda oldukça yüksek bir eğilim taşıdığını bulmuştur. Bu durum, ABD firmalarının teorinin olgunlaşan ürün aşamasında diğer ülkelerde üstlendikleri dolaysız yabancı sermaye yatırımlarıyla tutarlıdır. Söz konusu testler, gerek Teknoloji Açığı Teorisi gerekse Ürün Dönemleri Teorisi'ni destekleme eğilimindedir. Ayrıca, Louis Wells (1969) en hızlı artış gösteren ihracat mallarının gelir elastikiyetlerini inceleyerek yüksek gelir tipine bağlı ürünler üzerindeki ticaretin, Ürün Dönemleri Teorisi'yle tutarlı olduğu ve hızlı bir şekilde artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. John Morral (1972), başarılı şekilde ihracat yapan ABD endüstrilerinin, reklam ve satış promosyonu maliyetlerinin yüksek olduğunu göstermiştir. Söz konusu bulgu, yeni ürünleri başarılı şekilde pazarlamanın bu tür harcamalara bağlı olduğunu ifade eden Ürün Dönemleri Teorisi'yle tutarlı görünmektedir.[10]

Günümüzde teknolojik gelişmelerin hız kazanması, üretimin çokuluslu şirketler yoluyla uluslararasılaşması ve küresel piyasaların ön plana çıkması gibi gelişmelere paralel olarak Ürün Dönemleri Teorisi'nin geçerliliğini araştıran çalışmalar hız kazanmıştır.

John Cantwell (1995), Ürün Dönemleri Teorisi'nin ilk versiyonlarıyla ilgili iki hipotezi tekrar gözden geçirmeye dayalı bir çalışma yapmıştır.[11] İlk hipotez, yeniliklerin daima ana şirketin ülkesinde yapılmasına ilişkindir. Söz konusu hipotez, ABD Patent Ofisi'nin verilerinden elde edilen kanıta göre reddedilmektedir. Teknolojik faaliyetlerin teknoloji liderleri tarafından yapıldığına dayanan ikinci hipotez ise, tarihsel olarak geçerlidir.

İlk hipotezin tersine son yıllarda Ronstad (1977), Lall (1979), Pearce ve Singh (1991), Granstrand, Hakanson ve Sjölander (1992) tarafından yapılan çalışmalar, yeniliklerin çok uluslu şirketler dahilinde coğrafik olarak yayıldığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, söz

konusu şirketlerin AR-GE faaliyetleri de 1970'li yıllar boyunca uluslararasılaşmaya başlamıştır. İkinci hipotez, tarihsel kanıtla tutarlı olmasına karşın bu hipotezin açıklayıcı gücü son trendler tarafından aşındırılmaktadır. Bu durum, teknolojik faaliyetin uluslararasılaşmasına dahil olan firmaların kompozisyonunun daha geniş şirketler dizisini kapsayacak şekilde genişlemesine bağlanmaktadır. Böylece, Cantwell (1991,1994) ile Cantwell ve Barrera (1995) tarafından ileri sürülen ikinci hipotezin alternatif versiyonu, günümüzdeki duruma uymaktadır. Bu bağlamda, teknoloji liderleri 1975'li yıllardan beri teknolojinin küreselleşmesinde yani yabancı yenilik merkezlerinin yerel olarak farklılaştırılan potansiyelini kullanmak için uluslararası firma-içi ağları geliştirmede ilk sırada yer almaktadırlar. Söz konusu ağlar, öğrenme sürecini içsel olarak koordine etme yoluyla kendi teknolojik yeteneğini oluşturmak ve yaymak amacıyla firma için içseldir ancak bilginin değişiminde ve bazen teknolojik bazlı ortak yatırımlar yoluyla öğrenmede işbirliği sağlayan firmalar-arası ağlara tamamlayıcı nitelik taşımaktadır.

Ürün Dönemleri Teorisi, sanayi malları üzerindeki ticareti dinamik karşılaştırmalı üstünlükler ile açıklamaya çalışmasına karşın teknolojinin ve üretimin küreselleşmesine paralel olarak gittikçe geçerliliği tartışılmaya başlanan bir teori niteliğindedir.

1.1.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Tercihlerde Benzerlik Teorisi, 1961 yılında Steffan B. Linder tarafından ileri sürülmüştür. Linder, Faktör Donatımı Teorisi'nin doğal kaynaklar gibi ilkel ürünler ticaretini açıklayabilmesine karşın sanayi malları ticaretini açıklamada yetersiz kaldığını belirterek, Tercihlerde Benzerlik Teorisini geliştirmiştir. Söz konusu teori, sanayi malları ticaretinin büyük ölçüde benzer gelir düzeyleri ve tercihlere sahip ülkeler arasında ortaya çıktığı görüşüne dayanmaktadır. Bu bağlamda, talep yönlü bir nitelik taşıyan Tercihlerde Benzerlik Teorisi arz yönlü Faktör Donatımı Teorisi'nden önemli bir ayrılığa işaret etmektedir.

Linder'e göre, bir malın ihraç edilebilmesi için öncelikle yurtiçi piyasa talebinin olması gerekir. Söz konusu talebe, temsili talep adı verilmektedir. Yerli üreticiler, başlangıçta sadece iç piyasada kârlı gördükleri malları üretmekte ve daha sonra iç piyasanın doyum noktasına ulaşması ile beraber ihracat arayışlarına girmektedirler. Dolayısıyla bu aşamada başlayan ihracat, benzer talep yapılarına sahip ülkelerin piyasalarına doğru yapılmaktadır. Linder'e göre, bir ülkenin gerek potansiyel ihraç malları gerekse potansiyel ithal mallarının ana belirleyicisi, yurtiçi talep olmaktadır.[12] Ayrıca, potansiyel ticaretin gerçekleşen ticarete dönüşmesi sürecinde üreticilerin piyasaya girmeleri önem kazanmakta ve uzaklık, taşıma giderleri gibi faktörler ile gümrük tarifeleri, kotalar gibi ticarete yönelik kısıtlamalar, gerçekleşen ticaret düzeyini belirleyebilmektedir.

Linder, ülkelerin tercihleri ne kadar çok birbirine benzer ise ülkeler arasındaki sanayi malları ticaretinin büyük olacağını vurgulamakta ve gelir düzeyleri ile tercihler arasında güçlü bir ilişki olduğu için, kişi başına düşen gelir düzeylerinin benzerliğini dikkate almaktadır. Linder, benzer gelir düzeylerine sahip ülkelerin benzer malları tükettikleri ve benzer malların ticaretini yaptıkları için aralarındaki sanayi malları ticaretinin fazla olacağını ileri sürmektedir. Linder'in bu görüşü, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sanayi malları ticaretindeki hızlı artışın gelişmiş ülkeler arasında olduğu gözlemiyle uyuşmaktadır.

Tercihlerde Benzerlik Teorisi'nin gerçekleri açıklamada sınırlamalara sahip olduğu gözlenmektedir. Klasik bir örnek olarak, Japonya ve Hong Kong gibi Hıristiyan olmayan ülkelerin Noel ağaçları ve Noel kartlarına yönelik bir yurtiçi piyasaları olmamasına karşın bu malları ihraç etmeleri, Tercihlerde Benzerlik Teorisi ile açıklanamamakta ve dolayısıyla teoriye ilişkin sınırlamalara işaret etmektedir. Benzer şekilde, Türkiye'de kurbağa ve salyangoz tüketimine yönelik bir yurtiçi piyasa bulunmamakta ancak bu ürünler üretilip ihraç edilmektedir. Söz konusu durum, Tercihlerde Benzerlik Teorisi ile çelişmektedir.

Tercihlerde Benzerlik Teorisi'ne ilişkin olarak bir çok ampirik test yapılmıştır. Bu teori, Linder'in kendi ülkesi İsveç gibi küçük bir iç piyasaya sahip ülkeler dışında fazla destek bulamamıştır.

Kohlhagen (1977), uzaklık faktörünü ele almamakla beraber ticaret yapan ülkelerin gelir dağılımlarındaki benzerlikler nedeniyle iki yanlı ticaret üzerine pozitif bir etki saptamıştır. Davies (1975), ticaretteki kalite farklılıklarının gelir farklılıklarına uygun düştüğü sonucuna vararak İngiltere'nin ABD ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile olan ticaretinin birim değerlerini karşılaştırmıştır. Arad ve Hirsh (1981), ürün farklılaştırmasını dikkate alarak Linder mallarını tanımlamış ve söz konusu malların küçük ülkelerde ticarete konu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hufbauer (1970) ile Michaely (1981), Linder hipotezinden beklenen durumun aksine negatif bir korelasyona ulaşmıştır.[13]

Tercihlerde Benzerlik Teorisi, Faktör Donatımı Teorisi'nin tersine ticaretin benzer tercih ve gelir düzeylerine sahip ülkeler arasında daha çok gelişeceğini ve ticarete konu olan malların benzer ancak farklılaştırılmış sanayi malları olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla, söz konusu teori talep yönlü bir analiz yapması ve ürün farklılaştırması konusuna değinmesine karşın kendisine yönelik sınırlamaları açıklayamamakta ve daha çok küçük bir iç piyasaya sahip ülkeler için geçerli bir teori niteliğini taşımaktadır. Bu bağlamda, Tercihlerde Benzerlik Teorisi uluslararası ticarete ilişkin tam bir açıklama sağlayamamaktadır.

1.1.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Faktör Donatımı Teorisi, her iki malın iki ülkede de ölçeğe göre sabit getiri koşulları altında üretildiğini varsaymaktadır. Dolayısıyla; söz konusu teori iki ülke herbir yönüyle birbirine benzer olduğunda ölçeğe göre artan getirilere dayalı ticaretin ortaya çıkmasını açıklayamamaktadır. Günümüz uygulamalarına bakıldığında, üretim daha etkin ve ölçek daha büyük olduğu için birçok endüstrinin ölçek ekonomilerine sahip olduğu göze çarpmaktadır.

Ölçek Ekonomileri Teorisi'ne göre; geniş bir iç piyasaya sahip ülkeler, ölçek ekonomilerinden faydalanarak üretimde azalan maliyetler elde etmektedirler. Söz konusu ülkeler, ölçek ekonomilerinin etkili olduğu malları ihraç etmekte ve diğer malları ithal etmektedir. Tersine, dar bir iç piyasaya sahip ülkeler ise ihracat piyasalarına üretimde bulunarak ölçek ekonomilerinden fayda

sağlayabilmektedir. Böylece, ülkeler ölçek ekonomileri yoluyla malları daha etkin şekilde üretmeyi sağlayan sınırlı ürün yelpazesinde uzmanlaşmakta ve tüm mal çeşitlerini tüketmek için birbirleriyle ticaret yapmaktadır.

Ölçeğe göre artan getiriler, maliyet azalmaları şeklinde yansıtılan "ekonomiler" ile bağlantılandırılabilir. Bu ekonomiler, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olarak adlandırılmaktadır.[14] Ölçeğe göre artan getiriler, üretimdeki artışların girdilerdeki artış oranından yüksek olmasını ifade ederken ölçek ekonomileri terimi ise bir firma ya da endüstrideki üretim ölçeğinin genişletilmesi halinde maliyetlerdeki artış oranının üretimdeki artış oranından daha düşük olmasına ve dolayısıyla ortalama üretim maliyetlerinin azalmasına işaret etmektedir.[15] Bu bağlamda, ölçek ekonomileri veya ölçeğe göre artan getiriler terimi aynı şeyin üretim ve maliyet gibi iki ayrı yaklaşımla ele alınmasına dayanmakta ve üretim ölçeği büyüdükçe ortalama üretim maliyetlerinin düşmesi durumunda ölçeğe göre azalan maliyetler veya ölçeğe göre artan getiriler ortaya çıkmaktadır.

Ölçek ekonomileri, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri, bir firmanın diğer firmaların üretim ölçeklerinden bağımsız olarak sadece kendi üretim ölçeğinin genişlemesi durumunda ortalama maliyetlerin düşmesini ifade etmektedir. İçsel ölçek ekonomilerinin bulunduğu endüstrilerden biri, otomobil endüstrisidir. Bu endüstri dikkate alındığında, büyük ölçekte üretim yapan firmaların ortalama maliyetlerinin küçük ölçekte üretim yapan firmalarınkine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Yönetimde artan etkinlik, kitlesel üretim teknolojisinin kullanılması ve işgücünün uzmanlaşması gibi etmenler, içsel ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. Diğer yandan, dışsal ölçek ekonomileri ise firmanın bağlı olduğu endüstrideki üretim ölçeğinin bir bütün olarak artmasıyla her bir firmanın ortalama maliyetlerinde ortaya çıkan düşme şeklinde tanımlanır. Dışsal ölçek ekonomilerinin olduğu endüstriler arasında, bilgisayar endüstrisi ve yarı geçişken çip imalatı yer almaktadır. Endüstrinin gelişmesi; nitelikli işgücünün yetiştirilmesi ve girdilerin sağlanması amacıyla sürekli ve etkin kaynakların ortaya çıkarılması için uygun ortam yaratarak, endüstrideki bireysel firmalar bazında ortalama maliyetlerin düşmesinde etkili olmaktadır.[16]

Gerek içsel gerekse dışsal ölçek ekonomileri ile endüstrilerin piyasa yapısı arasındaki ilişki, birbirinden farklı olması nedeniyle dikkat çekmektedir. Ölçek ekonomilerinin tam olarak dışsal olduğu bir endüstri, birçok küçük firmadan oluşan tam rekabetçi bir piyasa yapısına sahiptir. Dolayısıyla, büyük firmalara maliyet üstünlüğü sağlamamaktadır. Buna karşılık içsel ölçek ekonomileri, büyük firmalara küçük firmalar karşısında maliyet üstünlüğü sağlamakta ve eksik rekabetçi bir piyasa yapısına yol açmaktadır.

Hem içsel hem de dışsal ölçek ekonomileri, uluslararası ticaretin önemli nedenlerinden olmasına karşın ölçek ekonomilerinin ticaret üzerindeki rolü üzerine yapılan en son araştırmalar, iki nedenden dolayı içsel ölçek ekonomileri üzerine odaklanmıştır. Birinci neden, uygulamada içsel ölçek ekonomileri tanımlamanın dışsal ölçek ekonomileri tanımlamaya göre daha kolay olmasıdır. İkinci neden ise, içsel ölçek ekonomileri koşullarında geliştirilen ticaret modellerinin dışsal ölçek ekonomilerine ilişkin modellerden daha basit olmasıdır.[17] Paul R. Krugman ve Elhanan Helpman gibi iktisatçılar, içsel ölçek ekonomilerini içeren modeller geliştirmesine karşın, Kemp ve Negishi gibi iktisatçılar ise dışsal ölçek ekonomilerine dayalı modeller geliştirmiştir. Ölçek Ekonomileri Teorisi, son yıllarda

endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik olarak geliştirilen Monopolcü Rekabet Teorisi'ne önemli katkılarda bulunmuş bir teori niteliğindedir.

1.1.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Günümüzde uluslararası ticaret teorisinin en aktif alanı, ölçeğe göre artan getiriler ile eksik rekabet piyasalarının ticaret modellerine girmesidir. Başlangıçta ölçeğe göre artan getirilere duyulan ilgi, temelde bu ögenin Faktör Donatımı Teorisi'nin çerçevesi için gerekli bir değişiklik olduğu inancından kaynaklanırken son yıllarda eksik rekabet piyasalarına yönelik ilgi, endüstri-içi ticarette gözlenen artışı açıklama isteğinden ortaya çıkmaktadır.[18] Bu bağlamda, iktisatçılar 1933 yılında Edward H. Chamberlin tarafından geliştirilen Monopolcü Rekabet Teorisi'ni dış ticarete uygulamışlardır.

Monopolcü Rekabet Teorisi, analizinde gerçekçi varsayımlar kullanmaktadır. Bu nedenle; ölçeğe göre artan getiriler, monopolcü rekabet piyasaları ve ürün farklılaştırması önem kazanmakta ve teknolojik değişmeler göz önüne alınmaktadır. Üretim faktörlerinin, ülkeler arasında mobil oldukları varsayılmakta ve taşıma giderleri, analize dahil edilmektedir. Uluslararası fiyatın belirleyicisi, monopolcü rekabet piyasalarında faaliyet gösteren firmalar olmaktadır. Ülkeler, endüstri-içi ticaret nedeniyle bir malın hem ihracatçısı hem ithalatçısı oldukları için karşılaştırmalı üstünlüklere göre uzmanlaşmaya gidememektedirler.

Monopolcü Rekabet Teorisi, sanayi malları endüstri-içi ticaretini ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır.[19]

Monopolcü Rekabet Teorisi, Bertrand fiyat rekabeti ve ürün farklılaştırmasına dayanmaktadır. Bertrand fiyat rekabetinde her bir firma, diğer firmaların fiyatlarını veri kabul ederek karları maksimize eden bir fiyat belirlemektedir. Bununla beraber, söz konu firmalar ya var olan rakip firmaların mallarına ya da piyasaya yeni giriş yapacak firmaların mallarına tam ikame olmaması için ürün farklılaştırması yapmaktadır. Bu şekilde, her bir firma farklılaştırdığı mal üzerinde monopolcü bir firma gibi davranabilmektedir.[20] Ayrıca, ölçeğe göre artan getiriler monopolcü rekabet piyasalarını destekleyebilmektedir.[21]

Ürün farklılaştırması, monopolcü rekabetin ortaya çıkmasında önemli bir etmendir. Chamberlin, ürün farklılaştırmasından söz edebilmek için bir ürün grubunda faaliyet gösteren bir satıcının malını alıcının gözünde diğer mallardan farklı gösteren bir özelliğin olması gerektiğine işaret etmiştir. Söz konusu özellik, gerçekte var olabilir ya da alıcının var olduğunu algıladığı bir özellik olabilir. Ancak, burada alıcının tercihini var olduğuna inandığı özelliğe sahip olan maldan yana kullanması önem taşımaktadır.[22] Ürün farklılaştırmasında amaç, malın tüketici gözünde diğer mallardan farklı olduğu izlenimini yaratmaktır. Ürün farklılaştırması sonunda malların yakın ikame durumunda olması, aynı mal grubunda kalmalarına yol açmaktadır.[23]

Ürün farklılaştırması ile birbirine yakın ikame malı haline gelen mallar kalite, model, kapsam veya reklam ve marka yönünden farklılaştırılmaktadır. Dolayısıyla, İngiltere'nin ürettiği klimalar ile Japonya'nın ürettiği klimalar birbirinin aynısı değildir ve dolayısıyla, bu mallar farklılaştırılmış mallara örnek olarak gösterilebilir.

Monopolcü rekabeti açıklayan diğer etmen, ölçek ekonomileridir. Daha dar bir ürün yelpazesi üzerinde uzmanlaşarak içsel ölçek ekonomilerinden faydalanan firmalar, düşük ortalama üretim maliyetleri elde etmekte ve yakın ikame malı olan farklılaştırılmış malları üretmekte ve üretimini yapmadıkları malları ise ithal etmektedir.

Faktör Donatımı Teorisi, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki endüstriler-arası ticareti açıklamaya yöneliktir. Ancak günümüz uluslararası ticaret yapısı dikkate alındığında, genellikle gelişmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleşen endüstri-içi ticaretin gittikçe daha çok önem kazandığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, Monopolcü Rekabet Teorisi endüstri-içi ticareti açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiştir.

Endüstriler-arası ticaret, farklı endüstrilerin ürettiği birbirinden tamamen farklı ürünlerin ticaretini ifade ederken endüstri-içi ticaret ise aynı endüstrinin veya geniş ürün grubunun farklılaştırılmış ürünlerinin ticaretine işaret etmektedir.[24] Türkiye'nin Almanya'ya fındık ihraç etmesi karşılığında Almanya'dan optik aletleri ithal etmesi, endüstriler-arası ticarete girerken Almanya'nın ürettiği otomobilleri Fransa'ya ihraç etmesi ve Fransa'dan farklı marka otomobilleri ithal etmesi, endüstri-içi ticarete örnek oluşturmaktadır.

Grubel ve Lloyd, benzer gelişme düzeylerine sahip ülkeler arasındaki endüstri-içi ticareti incelemiştir. Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Batı Almanya, Fransa ve İtalya gibi AET ülkeleri ile birlikte Kanada, ABD, Japonya ve Avustralya'yı kapsayan on endüstri ülkesine yönelik çalışmaları ile 1967 yılında ortalama endüstri-içi ticaret düzeyinin %63 olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca on endüstri ülkesinin, ürün farklılaştırması ve dar ürün yelpazesinde uzmanlaşmanın güçlü olduğu sanayi malları üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Ek olarak; AET-içi ticarete ilişkin 2 digit düzeyindeki endüstri-içi ticaret ortalaması, 1967 yılı için % 66 olarak hesaplanmıştır.[25]

Endüstri–içi ticaret literatürü, son yıllarda refah sonuçları üzerine yoğunlaştığı için endüstri-içi ticaretten elde edilen kazançlar ve uyum politikası önem kazanmaya başlamıştır.

Endüstriler-arası ticaretten elde edilen kazançlar, mübadele ve uzmanlaşmadan ortaya çıkarken endüstri-içi ticaretten elde edilen kazançlar ise mübadele ve uzmanlaşmaya ek olarak dış ticaret nedeniyle artan ürün çeşidinden kaynaklanmaktadır. [26]

Endüstri-içi ticarete ilişkin uyum politikası açısından Krugman ile Balassa' nın çalışmaları dikkati çekmektedir.

Krugman, endüstri-içi ticaretin ciddi gelir dağılımı problemlerine sahip olmadığını göstermektedir. Endüstri-içi ticaretin, endüstriler-arası ticarete göre daha az uyum problemlerine sahip olması olasıdır. [27]

Balassa, tarifelerin endüstri-içi ticareti endüstriler-arası ticaretten daha çok etkilemesinin genelde ticareti liberalleştirme ve özellikle ekonomik entegrasyon durumunda ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Balassa, ticari engellerin azaltılmasına ilişkin uyum maliyetinin endüstriler-arası ticarete göre endüstri-içi ticaret durumunda daha az olmasının olası olduğunu ileri sürmektedir.[28]

Son yıllarda gelişme gösteren endüstri-içi ticaret, Yeni Dış Ticaret Teorilerinden biri olan Monopolcü Rekabet Teorisi tarafından açıklanmaktadır.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle ticaretin serbestleştirilmesi ile benzer faktör donatımlarına sahip endüstri ülkeleri arasındaki endüstri-içi ticaretin artması ve Faktör Donatımı Teorisinin paradoks bir sonuç vermesi, 1960'lı yıllardan sonra Yeni Dış Ticaret Teorileri'nin geliştirilmesini teşvik etmiştir. Yeni Dış Ticaret Teorileri, uluslararası ticaretin tümünü açıklayamamasına karşın Geleneksel Dış Ticaret Teorisi'nin eksikliklerini gidermeye çalışması yönünden tamamlayıcı nitelikte görülmektedir.
Küreselleşen uluslararası ticaret koşulları, yüzlerce ülke ve on binlerce mal ve hizmetin ticarete konu edildiği kompleks bir ortamdır. Dolayısıyla, uluslararası ticareti tek bir teori ile açıklamak güç görünmekte ve herbir teori, belirli grup malların ticaretini açıklamada başarılı olabilmektedir. Dolayısıyla, Faktör Donatımı Teorisi faktör donatımları farklı ülkeler arasında gerçekleşen standart malların endüstriler-arası ticaretini açıklarken Yeni Dış Ticaret Teorileri ise uluslararası ticaretin önemli bir bölümünü oluşturan ve benzer ülkeler arasında gözlenen farklılaştırılmış malların endüstri-içi ticaretini açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, Yeni Dış Ticaret Teorileri'nin Geleneksel Dış Ticaret Teorisi'ne tamamlayıcı nitelikte oldukları dikkati çekmektedir.

233 Gecikme zammı ve gecikme faizi arasındaki fark nedir?

GECİKME ZAMMI VE GECİKME FAİZİ NEDİR? CEZA MI, PARANIN ZAMAN DEĞERİ Mİ? (*)

I. GİRİŞ

Gecikme zammı ve gecikme faizinin niteliği nedir? Paranın zaman değeri midir? Ya da bir ceza türü mü? Gecikme zammı, amme alacaklarının süresinde ödenmemesi durumunda uygulanan mali bir zamdır. Gecikme faizi ise gecikme zammından farklı olarak zamanında tahakkuk etmemiş bir vergiye ilişkin olarak ortaya çıkar.

II. FAİZİN TANIMI

Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre faiz, işletmek için bir yere ödünç verilen paraya karşılık alınan kâr, getiri, ürem, nema anlamına gelir. Türk Hukuk Lügatine göre ise faiz, alacaklının borçlusundan istemeye hakkı olduğu bir ivazdır. Ekonomi bakımından faiz, ödenecek olan paranın geliri, hukuki bakımdan ise alacağın medeni semeresidir. Her medeni semere gibi bu da mukaveleden veya kanun hükmünden doğar. Bunun özelliği zamanla doğan ve çoğalan bir alacak olmasıdır. Faiz esas alacağa bağlı olan feri bir haktır. Anapara olmadıkça faiz de olmaz. Faizin çeşitleri, temerrüt faizi, kanuni faiz ve mukaveleye bağlı faizdir. Taraflar fahiş dereceyi bulmamak şartıyla aralarındaki faiz nispetini serbestçe tayin edebilirler.[1] Fakat faiz tayin olunmamışsa adi işlerde faiz gerekmez. Ticari işlerde ise şart edilmemiş olsa dahi faiz vermek gerekir.

III. GECİKME ZAMMI VE GECİKME FAİZİ NEDİR?

III.1. Gecikme Zammı

Amme alacaklarının vadesinde ödenmemesi durumunda gecikme zammı uygulanır. Amme alacağının tanımı 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun birinci maddesinde yapılmıştır. Buna göre, Devlete, vilâyet hususi idarelerine ve belediyelere ait vergi, resim, harç, ceza tahkik ve takiplerine ait muhakeme masrafı, vergi cezası, para cezası gibi asli, gecikme zammı, faiz gibi fer'i amme alacakları ve aynı idarelerin akitten, haksız fiil ve haksız iktisaptan doğanlar dışında kalan ve amme hizmetleri tatbikatından mütevellit olan diğer alacakları ile; bunların takip masrafları hakkında bu kanun hükümleri tatbik olunur. İdareleri akitten, haksız fiilden ve haksız iktisaptan doğan alacakları amme alacağı niteliğini haiz olmadığı için bu tür alacaklar hakkında 6183 sayılı Kanun uygulanmayacaktır. Bu tür alacaklar genel hükümlere göre tahsil edilir. Bu alacakların vadesinde ödenmemesi durumunda 3095 sayılı Kanuni Faiz ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanun hükümlerine göre kanuni faiz uygulanır.

Anılan Kanunun 51 inci maddesine göre amme alacağının ödeme müddeti içinde ödenmeyen kısmına vadenin bitim tarihinden itibaren her ay için ayrı ayrı % 4 oranında gecikme zammı tatbik olunur. Ay kesirlerine isabet eden gecikme zammı günlük olarak hesap edilir. Gecikme zammı birmilyon liradan az olamaz. Gecikme zammı, 213 sayılı Vergi Usul Kanununa göre uygulanan vergi ziyaı cezalarında bu madde uyarınca belirlenen oranda, mahkemeler tarafından verilen ve ceza mahiyetinde olan amme alacaklarında ise bu oranın yarısı ölçüsünde uygulanır. Bunların dışındaki ceza mahiyetinde olan amme alacaklarına gecikme zammı tatbik edilmez. 2004 yılı için 3095 sayılı Kanuna göre kanuni faiz oranı aylık % 1,25 olmak üzere yıllık % 15'tir. 6183 sayılı Kanuna göre 2004 yılı için gecikme zammı ve dolaylı olarak gecikme faizi aylık % 4, yıllık ise % 48'dir.

Bakanlar Kurulu, gecikme zammı oranlarını aylar itibarıyla topluca veya her ay için ayrı ayrı, yüzde onuna kadar indirmeye, gecikme zammı oranı ile gecikme zammı asgari tutarını iki katına kadar artırmaya, ayrıca gecikme zammı oranını aylar itibarıyla farklı olarak belirlemeye ve gecikme zammını bileşik faiz usulüyle aylık, üç aylık, altı aylık veya yıllık olarak hesaplatmaya yetkilidir. Anılan Kanunun 52 nci maddesine göre gecikme zammının tatbik müddeti, amme alacağının tecilinde tecilin yapıldığı, iflas halinde iflasın açıldığı, aciz halinde bu durumun sabit olduğu güne kadar olan müddettir. Gecikme zammının önceden borçluya bildirilmesi gerekmez. Aslın ödenmiş olması gecikme zammının takip ve tahsiline mani değildir.

III.1. Gecikme Faizi

Vergi Usul Kanununun 112/3 üncü maddesine göre, ikmalen, re'sen veya idarece yapılan tarhiyatlarda; dava konusu yapılmaksızın kesinleşen vergilere, kendi vergi kanunlarında belirtilen ve tarhiyatın ilgili bulunduğu döneme ilişkin normal vade tarihinden itibaren, son yapılan tarhiyatın tahakkuk tarihine kadar; dava konusu yapılan vergilerin ödeme yapılmamış kısmına, kendi vergi kanunlarında belirtilen ve tarhiyatın ilgili bulunduğu döneme ilişkin normal vade tarihinden itibaren, yargı organı kararının tebliğ tarihine kadar geçen süreler için 6183 sayılı Kanuna göre tespit edilen gecikme zammı oranında gecikme faizi uygulanır. Gecikme faizi de aynı süre içinde ödenir. Gecikme faizinin hesaplanmasında ay kesirleri nazara alınmaz.

Gecikme faizi vergi ziyaı cezasının hesaplanmasında da kullanılmaktadır. VUK un 344 üncü maddesine göre vergi ziyaı suçu, mükellef veya mlu tarafından 341 inci maddede yazılı hallerde vergi ziyaına sebebiyet verilmesidir. Vergi ziyaı suçu işleyenlere vergi ziyaı cezası kesilir ve bu ceza ziyaa uğratılan verginin 1 katına, bu verginin kendi kanununda belirtilen normal vade tarihinden cezaya ilişkin ihbarnamenin düzenlendiği tarihe kadar geçen süre için, bu Kanunun 112 nci maddesine göre ziyaa uğratılan vergi tutarı üzerinden hesaplanan gecikme faizinin yarısının eklenmesi suretiyle bulunur. Vergi ziyaına 359 uncu maddede yazılı fiillerle sebebiyet verilmesi halinde bu ceza 3 kat, bu fiillere iştirak edenlere ise 1 kat olarak uygulanır. Vergi incelemesine başlanılmasından veya takdir komisyonuna sevk edilmesinden sonra verilenler hariç olmak üzere, kanunî süresi geçtikten sonra verilen vergi beyannameleri için bu madde uyarınca kesilecek ceza yüzde 50 oranında uygulanır.
Görüldüğü gibi, 6183 sayılı Kanunun 51 inci maddesine göre belirlenen gecikme zammı oranı Vergi Usul Kanununa göre belirlenen gecikme faizini doğrudan, vergi ziyaı cezasının tutarını da dolaylı olarak belirlemektedir.

IV. GECİKME ZAMMI VE GECİKME FAİZİNİN NİTELİĞİ

Yazımızın yukarıda yer alan bölümlerinde tanımlandığı üzere gecikme zammı ve gecikme faizi mahiyet itibariyle amme alacaklarının zamanında tahakkuk etmemesi ya da tahakkuk etmiş alacakların zamanında ödenmemesi durumunda talep edilen bir mali tazminattır. Oran belirleme yetkisi ise 6183 sayılı Kanunla Bakanlar Kuruluna verilmiştir.
2004 yılı için uygulanan gecikme faizi ve gecikme zammı oranı aylık yüzde 4, yıllık yüzde 48'dir.[2]
Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre 2004 yılı için tespit edilmiş olan yeniden değerleme oranı % 11,2'dir.[3] Mali mevzuata ilişkin çoğu kanunda, bazı parasal tutarların yeniden değerleme oranına göre belirleneceği hükmü yer almaktadır.
Aynı dönemde Devlet tahvili ve Hazine bonosu ihalelerinde oluşan bileşik ortalama faiz oranı ise % 25,6'dır.[4] Hazinenin devlet iç borçlanma senetleri karşılığında piyasalardan aldığı borç karşılığında ödemiş olduğu faizleri ifade eder. Görüldüğü gibi Devlet, aldığı 100- TL lik borca karşılık ana para ile birlikte 25,6-TL faiz ödemiştir.